IV 1934 FD
Ж+С 17.007
76-87

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

VII

1934

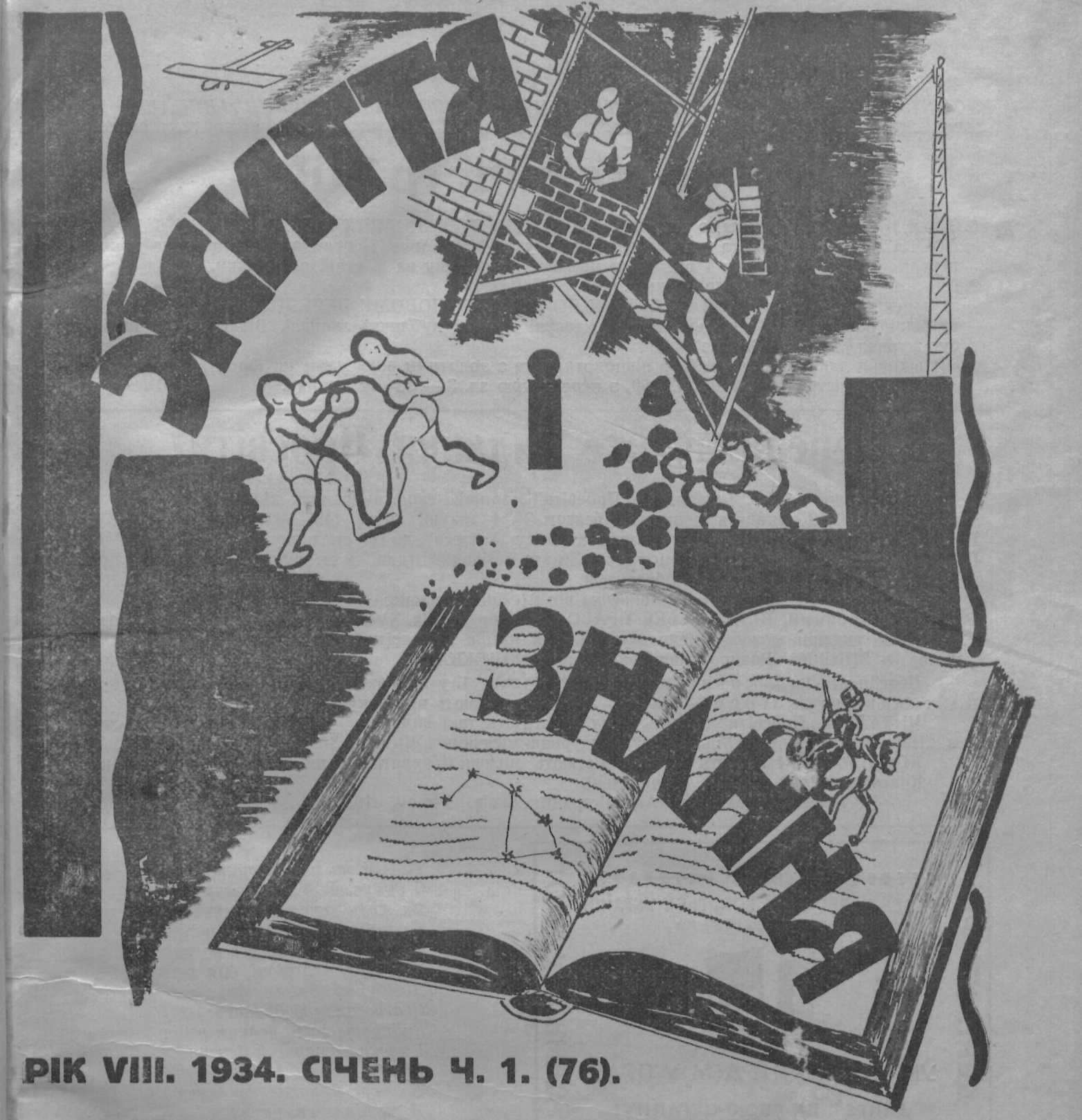

РІК VIII. 1934. СІЧЕНЬ Ч. 1. (76).

ЗМІСТ: 22. січня. — **Др. Кость Левицький:** Пятнацять років... (памятний акт злуки Галичини з Великою Україною в Києві — 22. січня 1919. р.). — **Іван Крипякевич:** Гетьман Данило Апостол, в 200 літ смерти — з портретом гетьмана. — **Франц Коковський:** Різдвяні звичаї в Чертежі (1 обр.). — Омелян Огоновський (з портр.). — Академік Степан Смаль Стоцький, з нагоди 75. ліття його життя (2 портр.). — Музей визвольної боротьби України в Празі (3 обр.). — **Я. Пастернак:** Галичина в молодшій камяній добі (4 обр.). — **Степан Чарнецький:** Вітер з України, з історії театральних взаємин із Наддніпрянщиною (2 портр.). — **М. Дольницький:** Нутро землі. — **Ігор Лоський:** Як одягалася українська козацька старшина (1 портр.). — **Я. М. Береза:** Море — скарб (2 обр.). — **Др. Т. Є. Бурачинський:** 30. ліття Народньої Лічниці (1 обр.). — Як спати. — **С. Б.:** Медицина первісних людей (2 обр.). — З різдвяних звичаїв (1 обр.). — Японський Новий Рік (1 обр.). — Зоряне небо в січні (1 обр.). — „Нарід собі" (1 обр.). — Коліровий сніг. — Ті, що від нас відійшли († В. Леонтович). — Памятні дні в місяці січні. — Що витримає лід. — Національний і релігійний поділ населення Закарпаття. — Національности в ССРР. — Бібліографія. — Нові журнали й книжки. — Листування Редакції. — Додатки: (всередині) **ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ: Ярослав Татомир:** За національне виховання нашої селянської дітвори. — **З. Богоніс:** Ще про милованську школу т-ва „Просвіта". — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК Ч. 13.** — Історія „Просвіти" ст. 161—166.

З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ і НОВИМ РОКОМ
УСЬОГО ДОБРА НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКАМ, СПІВРОБІТНИКАМ і ПРИХИЛЬНИКАМ!

Від Адміністрації.

1. З цим 1/76 числом посилаємо чеки ПКО, ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ ЗА VI. РІЧНИК та поновити передплату на VII. річник. Передплатників просимо поновити передплату на VII. річник і одержати премію, оголошену на 3. стор. окладинки.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати на святах ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ НОВОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Окладинки для всіх 6 річників, з півполотном та з золотими витисками на фронті можна замовляти в Адміністрації по ціні зл. 2.50, з пересилкою зл. 3.— за окладинку.

Передплачуйте видання Просвіти!

Від 1. січня 1934. р. Товариство „Просвіта" поширяє свою видавничу діяльність.

ЩО-МІСЯЦЯ виходять книжечки обсягом 3—4 аркуші друку (48—60 стор.); що ЧВЕРТЬ РОКУ — більші книжки науково-популярні з фонду „Учітеся", до 100 ст. друку; раз у рік ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ, виходить далі журнал-місячник „Життя і Знання" (див. 3 ст. окладинки) та Бібліотека „Життя і Знання". Всі видання з образками.

Вже вийшла з друку перша книжечка що-місячних видань:
В. Будзиновський, ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в. (з ілюстраціями Е. Козака).

Деякі видання можна передплачувати. Для членів „Просвіти", читалень, кооператив і инших установ — ЗНИЖКА. Розпродавцям винагорода КНИЖКАМИ.

Передплата на місячні книжечки (12 річно): 1. у продажу брутто — 5.40 зл., 2. передплатники платять згори — 3.60 зл., 3. члени дістають при закупівлі 25%.

ЧИТАЛЬНІ „Просвіти" платять 25 зл. і дістають такі видання: 16 книжечок (12 місячних, 4 з „Науково-популярної Бібліотеки") і журнал-місячник „Життя і Знання".

КООПЕРАТИВИ платять 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

Краєві установи платять, як читальні.

Передплачувати в Адміністрації: Львів, Ринок, 10.

22. СІЧНЯ — ДЕНЬ МУЗЕЮ!

УВАГА!

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

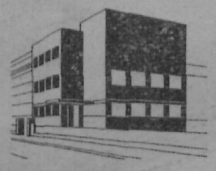

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВАРИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ:
Prof. D. Antonovyč, Praha-Nusle, 245, Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

22. СІЧНЯ — ДЕНЬ МУЗЕЮ!

Жертви можна складати й через Земельний Банк Гіпотечний у Львові, на поштову складанку 500170 з дописком МУД (Музей, Український Дім).

Та годі закладати руки,
З думками битися злорадно,
Як жити хочемо без муки,
То жиймо мудро і ощадно:
Купуймо перш за все потрібні
Для себе, для рідні, для хати
Добірні якістю, солідні
Центросоюзу фабрикати:
Найкраще мило всяких родів,
В кусках, пахуче й бензинове,
Що аж манить іти на воду,
Бо пере й пахне ще чудово.
А як піниться, як мусує!
Це вже не мило — справжнє чудо:
Умить тобі лице лікує,
Що молодим заєдно будеш.

МАШИНИ ДО ШИТТЯ
МАШИНИ ДО ПИСАННЯ
РОВЕРИ та частини

Прибори до машин
Направа машин

найдешевше поручає

Юліян Ломага
ЛЬВІВ
ВАЛОВА ч. 11.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ
ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗМІСТ:

І. УКРАЇНСЬКЕ КУЛЬТУРНЕ Й НАЦІОНАЛЬНЕ ЖИТТЯ.

Стор.

Кость Левицький: Пятнацять років 1
В. С.: 22. сіуня... 1
В. С.: „Музей визвольної боротьби України" (3 обр.) 7
С. Чарнецький: Вітер із України (з історії наших театральних взаемин із Наддніпрянщиною) — (2 портрети) 10
Т. Є. Бурачинський: 30-ліття „Народньої Лічниці" (1 образок) 20
Іван Брик: „Зоря" відродження (1834—1934) . . . 33
Степан Чарнецький: Наддніпрянські гості на галицькій сцені (5 портретів) 35
Степан Смаль-Стоцький: Лихо України — джерело дум її великого Пророка 66
Йосип Шемлей: Недільні школи й Шевченків „Букварь южно-русскій" (6 образків) 67
Михайло Корчинський: 30-ліття Ревізійного „Союзу українських кооператив" 69
Степан Чарнецький: В 70-ті роковини засновин укра-їнського театру у Львові (5 о
Євген Жарський: 40-літ

Стор.

Симон Наріжний: Володимир Антонович (1834—1934) — 1 портрет 161
Василь Верниволя: Перший редактор видань „Просвіти" (із нагоди століття народин Федьковича 1834—1934) — 3 образки 193
Мирослав Семчишин: Анатоль Свидницький (1834—1934) — 1 портрет 202
Платоніда Щуровська-Росиневичева (25-ліття праці) — 1 портрет 228
М. Д.: Михайло Вербицький (з нагоди відкриття памятника на могилі М. Вербицького у Млинах) — 1 образок 247
В. С.: Тихий робітник (у 25-ліття гром. праці Івана Павлика) — 1 портрет 266
Марія Деркач: Дитячі літа Лесі Українки (з нагоди 50-ліття першого її літературного виступу) — 2 образки 311
С. Наріжний: Євген Чикаленко (з нагоди пятиліття

Стор.

Михайло Чернецький: З історії Білого Каменя . . . 182
Олександер Цинкаловський: На Володимирських валах (3 образки) 200
Микола Бажалук: Алябастрова печера в Локітках (1 образок) 221
Володимир Січинський: Перемишль (3 образки) . . 276
Франц Коковський: Карликів (село, його населення та звичаї) — 5 образків 307
Микола Бажалук: Заповідник (резерват) у Київданцях 318
М. Миханько: На староукраїнському кордоні між Підляшшям і Мазовією (3 образки) 355

9. МОВА.

Василь Сімович: Дещо про нашу купецьку мову . . 90
Василь Сімович: „Великоукраїнські" вислови . . . 150
Агенор Артимович: Що таке фонольогія і чим відрізняється вона від фонетики 279

10. ЧУЖІ КРАЇ Й НАРОДИ.

З різдвяних звичаїв у Америці (1 образок) . . . 24
Японський новий рік (1 образок) 24
З країни Даляй-лами (1 образок) 74
Мирослав Семчишин: Місто засипане піском (2 обр.) 106
К-ко: Таємнича країна (1 мапа) 109
Штучні пливкі острови (1 образок) 136
М. Заклинський: Дещо про Монголію та пустиню Гобі (1 мапа і 3 образки) 170
О. Семир: Невже шоста частина світу? 183
Дещо про Болівію (4 образки) 204
А. Лотоцький: Китай — країна супротивностей (6 образків) 280
А. Лотоцький: Хліборобство в батаків 317
Роман Славський: Дещо про піґмеїв (4 образки) . 295

11. ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ.

Ярослав Татомир: За національне виховання нашої селянської дітвори 15
Ярослав Татомир: Наше шкільне питання й наші сільські бібліотеки 79
Н. Дорошенко: Що повинна прочитати жінка, розумна мати та громадянка? 79
Семен Магаляс: Публичні освітні віча (значіння й потреба пропаганди) 111
Наталія Дорошенко: Освітньо-виховне значіння екскурсій з призначеною метою (2 образки) . . 143
Семен Магаляс: Більше уваги та дбайливости для театрального мистецтва 175
Семен Магаляс: Про можливости театрального мистецтва на селі 215
В. Ковальчук: Як вибирати собі фах 216
Семен Магаляс: Живі образи, радіо, кіно, гри та забави 255
Денис Лукіянович: Про коедукацію 287
Денис Лукіянович: Прихильники коедукації й ті, що її не долюблювали 319
Денис Лукіянович: Вороги коедукації (коедукація в наших школах) 351

12. ПРИРОДОЗНАВСТВО.

М. Дольницький: Нутро Землі 11
Я. М. Береза: Море — скарб (2 образки) 19
М. Бажалук: Штучні гнізда для пташок (3 образки) 39
Євген Малик: Ян Ґрегор Мендель (1 портрет) . . 57
Микола Бажалук: Дещо з антропольоґії 72
Євген Малик: Цікаве про травлення наших жуйних (4 образки) 83
Венедикт Стасів: Ліс, його краса та людська ненаситність (2 образки) 88
Іван Вербяний: Нові погляди на ростину 105
Є. Малик: Дещо з життя нашої зозулі (2 образки) 134
Я. Береза: Дещо про хемію (1 образок) 166
Євген Малик: Плоди, що скачуть (3 образки) . . 169
Роман Кахникевич: Як поразить електричний струм (2 образки) 180
Мирон Дольницький: Зближається нова льодова доба 197
Я. Б.: Птиці — рибалки (2 образки) 223
Роман Кахникевич: Випадки поразки електричним струмом (10 образків) 231
Є. Жарський: Прозорі як скло звірята (2 образки) 310
Андрій Ластовецький: Майбутнє нашої Землі . . 316
Рен (3 образки) 347
Я. Береза: Цікаве з хемії 349

13. ГОСПОДАРСТВО.

А. Андрієнко: Весняні роботи в саду (1 образок) . 73
М. Боровський: Весняна програ у бджіл (3 образки) 103
А. Андрієнко: Орати стерні, засівати пашу . . . 222
О. Локшинський: Казеїна (пасирець) та як її використовувати (4 образки) 253
Юліян Соневицький: Дещо про виноград 264
А. Андрієнко: Заквас паші на зиму 265
А. Андрієнко: Садіть дерева й кущі восени . . . 325

14. МЕДИЦИНА, БІОЛЬОГІЯ, ҐІҐІЄНА.

С. Б.: Медицина первісних людей (2 образки) . . 22
Ю. Кордюк: Як людина заражується туберкульозою (1 образок) 46
С. Б.: Медицина старовинного Єгипту (1 образок) 137
Євген Малик: Як боротися з комарями, що переносять малярію? 220
Ярина Сімович: Дещо про залози внутрішнього виділювання (6 образків) 262
Я. Б.: Як лікували в старовині сухоти 285
А. Кривовяза: Парня і для нас (2 образки) . . . 329
Б. Р.: Що переживають люди перед смертю . . . 356

15. АРХЕОЛЬОГІЯ ГАЛИЧИНИ.

Ярослав Пастернак: Галичина в молодшій камяній добі (2 образки) 8
„ Між каменем та бронзою (6 образків) 54
„ Галичина під тракською займанщиною (2 образки) . . . 87
„ На зарані залізної доби (2 обр.) 121
„ Вандали в Галичині (4 обр.) 149
„ Слідами костобоків (3 образки) 184
„ З мандрівок народів (6 обр.) 225
„ В добі городищ (1 мапа) . . 259
„ Могильники княжої доби (2 образки) 299
„ Будівництво та промисл за княжих часів (7 образків) . . 326
„ Археольоґічний порадник (1 образок) 345

16. ТЕХНІКА.

Андрій Ластовецький: Як перевозять пошту з Европи до Південної Америки повітряним шляхом (2 образки) 52
Андрій Ластовецький: Як вода витворює електричний струм (6 образків) 75
Андрій Ластовецький: Чого летять у стратосферу (5 образків) 119
Роман Кахникевич: Дещо про електричні трамваї та залізниці (9 образків) 141, 147
Андрій Ластовецький: Нове чудо техніки — Гуверова гребля (3 образки) 208
Роман Кахникевич: Електричне око або чарівне дзеркальце XX. ст. (9 образків) 211
Хведір Дудко: Жахливі воєнні винаходи 313
А. Ластовецький: Вітрові електрівні (1 образок) . 344
Роман Кахникевич: Як можемо з допомогою електрики бачити на віддаль (11 образків) . . . 357

17. МУЗИКА.

Антін Рудницький: Фелікс Мендельсон-Бартольді (1 образок) 41
Зиновій Лисько: Перша українська музична школа в Галичині (3 портрети) 165
Філярет Колесса: Дещо про музику Сходу . . . 331

18. ДАВНІ ЧАСИ — ДАВНІ ЛЮДИ.

Арнім Василенко: Старовинні греки та їх характер 37
Юрій Крохмалюк: З історії нахощів 118
Богдан Антонович: Про страховища в давніх часах (2 образки) 231

19. ПРАВОЗНАВСТВО.

Ф. Коковський: Забезпечення праці 51
Франц Коковський: Оспорювання правних дій довідника 350

20. ТАНЕЦЬ. СПОРТ.

Іван Кринякевич: З історії давнього спорту (4 обр.) 115
Мистець світу Олександер Гаркавенко (1 портрет) 152

Стор.

Ю. Кордюк-Ярина Сімович: Вакаційні оселі для молоді (5 образків) 174
Наталка Козицька: З історії пласту на Україні . . 224
Євген Жарський: Пливацький скок (1 образок) . . 229
Оксана Суховерська: Дещо про ритмічний танок (5 образків) 360

21. БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО.

До нового річника „Бібліотечного Порадника" . . 17
Л.: Як лекше користати з наших оцінок? 17
Н. Д.: Про комплєтування читальняних бібліотек . 49
Б. Ч.: Термінар звороту книжок 50
В. Л.: Що нас болить? 82
В. Л.: Як „читати" ділові бібліотечні книжки . . . 113
Н. Д.: Про комплєтування читальняних бібліотек . 145
В. Ф.: Збільшуймо ряди фахових бібліотекарів . . 177
Н. Дорошенко: Про комплєтування читальняних бібліотек 217
Наталія Дорошенко: Літня робота бібліотекаря . . 257
Віталій Левицький: Про освіту бібліотекарів . . . 289
В. Л.: Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти 321
Н. Дорошенко: „Гурток прихильників книжки" при читальняній бібліотеці 353

22. ПРОСВІТЯНСЬКІ СПРАВИ.

Історія Т-ва „Просвіта" у Львові ст. 161—224, додатком (окреме сторінкування)
Володимир Богоніс: Ще про милованську школу Т-ва „Просвіта" 16
Василь Зерниволя: Про видавничі справи „Просвіти" 47,
М. Данилишин: Т-во „Просвіта" в Арґентині . . 48
В. С.: Про конкурс „Просвіти" на місячні видання . 176
Шевченківські свята по читальнях „Просвіти" . . 178
В. С.: Сьогорічний грудень — „Просвіті" й Федьковичеві 337

23. ГРАФОЛЬОҐІЯ.

Роман Крохмалюк: Письмо і вдача людини . . . 291
Роман Крохмалюк: Що каже нам письмо людини (6 образків) 341

24. АСТРОНОМІЯ.

Зоряне небо (в поодиноких місяцях) . . 25, 59, 92, 123, 152, 187, 230, 267, 301, 333, 365
Едмс — **В. Левицький** (переклад): Чи можливе життя на планетах 282

25. ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ.

Володимир Леонтович (1 портрет) 27
Володимир Корнич Ясеницький 302
Олекса Новицький 332
Марія Заньковецька 332
Михайло Грушевський 364

26. ПАМЯТНІ ДНІ

(в поодиноких місяцях) 27, 61, 92, 124, 155, 189, 234, 267, 302, 333, 365

27. БІБЛІОҐРАФІЯ

(в поодиноких числах) 28, 60, 93, 124, 155, 188, 235, 268, 302, 334, 366

28. ВСЯЧИНА.

а) По українських землях:

Нац. і рел. поділ населення Закарпаття 28
Київ — столиця Рад. України 51
Місяць березень — Шевченкові 69
Як виглядає насправді освіта в УСРР? 201
Б. Р.: Одеські катакомби 242
Ф. Коковський: Тисові дерева в Сяніччині . . . 275
Поклик до святкування 100-ліття народин Ю. Федьковича 305
Цінні розкопи в Київщині 339

б) По світі:

„Нарід собі" (1 образок) 26
Національности в СССР 28
Місто завдається поволі в море 34
Число емігрантів із колишньої Росії 34
Кілько жидів є в Ню-Йорку? 34
Р. С.: На Новій Землі знайдено останки зимового табору з XVI. ст. 53
Р. С.: На Кретї відкопали найстарший театр світу 56
Міська бібліотека в Празі 73
Р. С.: Образ славного італійського маляра відкрили при помочі Рентґенових променів 91
Тунель під Монбляном 104
Водопровід Понтія Пилата 117
Найбагатша мова на світі 135
Число славян на світі 140
М. С.: Людський рід у числах 148
Земля під Германією й Данією осідає 176
М. С.: Осушення понтійських багнів 180
Р. С.: Місто, що на 600.000 мешканців має 73 мільонери 224
М. С.: Цікаві розкопи у Швеції 227
Невиданий світ 261
Трогльодити 264
(р): Найменший поштовий уряд 265
С.: Де жила первісна людина 294
(С.): Відкрили новий край і новий нарід . . . 328

в) Винаходи, техніка:

Винахідник телєфону 189
Велетенський проєкт достави електрики 209
Суфлєрська машина 261
Літак із паперової маси 269
(С.): Новий воєнний винахід 291
Радій у дощовій воді 301
Дуже важне відкриття 322
Винахід проти злодіїв 343
Про вимерлих пігмеїв 346

г) Гігієна, медицина:

Як спати? 21
Від сильного хвилювання сивіють 45
Чарівний хліб 135
Як довго тривають сонні привиди 138
Риби й малярія 199
Яка температура в людей є нормальна 172
Як гасити спрагу 183
Одна пігулка — замісць обіду 197
Лікування музикою 214
Риби й малярія 199
Бережіться грипи 222
Нові ліки на пранці (сифіліс) 246
Як довго можна не спати 254
(р.): Як то воно було з тютюном? 250
(р.): Чи нова раса? 301

г) Природознавство:

Оселі гадюк 110
Мандрівка чорногузів (бузьків) 124
др. О. Т-ко: Поживa для кімнатних ростин . . . 144
Нечувані діяманти 148
Переселення птахів 206
Малпи розвиваються скоріше за людей 261
Прогулянка в нутро Землі 363
Електричний струм із очей людини 366

д) Різне:

Коліровий сніг 26
Що витримає лід 27
Хороба будинків 55
Помер славний мандрівник 57
Мрії шкільної молоді 112
Математика (рахунки) у старовинному Сході . . 138
Згубність моди 154
Величезна китайська книга перекладена на англійську мову 178
Скільки слів знає людина 195
Найбільша морська глибина 227
Операція над єгипетською мумією 227
Подорож у глиб моря 266
Як відживлялися люди 400 років тому 286
Цікаве про книжку 290
Рік матиме 13 місяців 322
Як можна одурити почуття тепла, чи зимна . . . 344

38. НОВІ КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ . . . 29, 61, 93, 269 і на окладинках.

39. ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. СІЧЕНЬ, 1934. Ч. 1.

22. СІЧНЯ

Гори каміння, що на груди мої навалили,
Я так легенько скинув
— Мов пух.
(Тичина, Золотий гомін).

Так було 22. січня 1918.

Народ скинув каміння, що від віків навалила на нього Москва, — мов пух. Ще й сьогодні до нас доходить із Софійського майдану могутній голос:

„Від нині Українська Народня Республика стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою Українського народу".

Коло звитку замкнулося. Гноблена довгі віки, понижена, знекровлена, засуджена на погній для нащадка, майже вже стерта з мапи Европи — країна воскресла, піднесла гордо голову й заявила на ввесь світ право на самостійне існування. Мрія, що про неї снили покоління, здійснилася: відновилася українська державність — на руїнах держави князів і гетьманів повстала Українська Народня Республика, що збиралася заводити у свій власній хаті свою правду і силу і волю!

Збиралися, та не довелось.

Ми не будемо спинятися над тим, чому воно так сталося. Це справа складна й розяснити її на ввесь шир не так легко. Та досить указати на одне: до своєї державности приготовляються десятками років, а в нас іще не так давно перед 22. січня 1918. р. домагання автономії в межах російської імперії видавалося неймовірним...

Із нашої непідготованости скористав відвічний ворог. Почалася нерівна боротьба. З нашого боку повна геройських учинків, таких великих, що наново й наново підносять нашого духа і зроджують віру, що боротьба ця не була даремна.

День 22. січня 1918. — став для нас усіх провідною зорею.

Боротьба ж не припинилася, а в цій чи тій формі, вперто, тягнеться далі. І в цій боротьбі перед нами стоять нестерті букви IV. універсалу: „Від нині Українська Народня Республика стає самостійною" і т. д.

День 22. січня — дороговказ для нас. Це — подія, що, як жидів вогненний стовп у пустині, поведе нас, крізь усі нещастя, страждання й руїну нашого лихоліття до ясного Сонця.

День 22. січня — це наша вічна туга.

ДР. КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ.

ПЯТНАЦЯТЬ РОКІВ...

(Пятнадцять років злуки Галичини з Великою Україною в Києві — 22. січня 1919. р.).

На всенародніх українських національних зборах у Львові 19. жовтня 1918. року, що проголосили заснування української держави на українських територіях австрійсько-угорської монархії, піднесено думку соборного зєдинення всіх українських земель у одну українську державу.

Це була заповідь нашого шляху до серця української нації — до Києва та до здійснення найвищого змагання всіх українців: зєднити всі українські землі в одну державу, щоб повстала зєднена, вольна й самостійна українська республика, а ми побачили живий заповіт Шевченка:

Встане Україна,
І сонця засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти.

Опісля 9. листопаду 1918. р. Українська Національна Рада у Львові приняла вже формальну постанову, що у змаганні до здійснення національного ідеалу всього українського народу поручає Державному Секретаріятові поробити потрібні заходи для зєднання всіх українських земель у одну державу.

Наслідком цеї постанови наша Рада Державних Секретарів розпочала переговори з Директорією Великої України в справі злуки, та 1. грудня 1918. року заключено вже передвступний договір у місті Хвастові між Українською Народньою Республикою й Західньо-Українською Народньою Республикою про те, що обидві українські держави мають сполучитися в одну державну одиницю.

Справа цеї злуки була першою справою, яку вирішила новоскликана Українська Національ-

Рада в Станиславові. На засіданні 3. січня 1919. року приняла вона одноголосно таку постанову:

„Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує торжественно зєднення з нинішнім днем Західньо-Української Народньої Республики з Українською Народньою Республикою в одну, одноцільну суверенну Народню Республику.

Зміряючи до найскоршого переведення сеї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір про злуку, заключений між Західньо-Українською Народньою Республикою й Українською Народньою Республикою дня 1. грудня 1918. р. у Хвастові, та доручає Державному Секретаріятові негайно розпочати переговори з київським правительством для сфіналізування[1]) договору про злуку.

До часу, коли зберуться установчі збори зєдиненої Республики — законодатну владу на території бувшої Західньо-Української Народньої Республики виконує Українська Національна Рада. До того самого часу цивільну й військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріят, установлений Українською Національною Радою, як її виконуючий орган".

А дня 22. січня 1919. року відбулося на Софійському майдані в Києві святочне проголошення акту зєднення. При великому здвизі народу й війська та в присутності заступників чужих держав висланці Галичини обмінялися грамотами з верховною владою Великої України.

І заграли в київській Лаврі дзвони, щоб світові сповістити, що вже повстала Україна від Сяну аж по Дін!

Директорія Зєдиненої України повідомила про цю велику подію українських громадян усеї України таким універсалом:

„В імені Української Народньої Республики проголошує Директорія цілому українському народові велику подію в історії нашої української землі.

Дня 3. січня 1919. року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західньо-Української Народньої Республики, як представниця волі всіх українців Австро-Угорщини й як найвищий законодатний їх орган, святочно проголосила зєднення Західньо-Української Народньої Республики з Українською Придніпрянською Народньою Республикою в одну суверенну Народню Республику.

Витаючи з великою радістю цей історичний крок наших західніх братів, Директорія Української Народньої Республики рішила привести до відома це зєднення і ввести його в життя згідно з умовами, які означено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3. січня 1919. р.

Віднині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західньо-Українська Народня Республика (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили й за які вмирали кращі сини України. Віднині є єдина, незалежна Українська Народня Республика. Віднині український нарід, визвольнений могучим поривом своїх власних сил, може тепер змогу зєднити всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної держави на добро і щастя робочого народу".

Величний акт злуки Галицької Землі з Великою Україною дня 22. січня 1919. року це одна з найкращих картин нашої історії, бо на шляху зєднення не було між нами двох думок.

Хай цей світлий спомин із історії наших визвольних змагань підносить нашого духа і кріпить наші сили у громадянській роботі та спонукає їх на добре діло.

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

ГЕТМАН ДАНИЛО АПОСТОЛ

(В двісті літ смерти 28. січня 1734. р.).

Після полтавської катастрофи 1709. р. лівобічна Україна знайшлася в повній залежности від Москви. Цар Петро І. дозволив іще на вибір нового гетьмана, Івана Скоропадського, але обмежив давні права України й усю державну управу піддав під нагляд московських комісарів. Після смерти Скоропадського цар зніс цілком уряд гетьмана й настановив „Малоросійську Колегію", складену наполовину з росіян. Наказного гетьмана Павла Полуботка, що пробував протестувати проти царських розпорядків, увязнено, і він у тюрмі покінчив життя. Здавалося, що з останків самостійности України нічого не залишиться...

Але кілька років після смерти „ката України" відносини змінилися. Петро ІІ., внук Петра І., був противник реформ свойого діда, завернувся до давніх способів управи й рішив і на Україні привернути давній лад. Почасти вплинули на це й заграничні відносини: нависала війна Росії з Туреччиною, і становище України могло сильно завадити на тому, щоб приєднати козацьку старшину — треба було поробити для неї деякі уступки. Отак то цар і згодився на вибори нового гетьмана.

Кандидатом, на якого погодився російський уряд і козацька старшина, був миргородський полковник Данило Апостол, немолода вже людина (народився 14. грудня 1658. р.), мав уже 69 років. Рід Апостолів походив із Молдави. Батько Данила був молдавським боярином, та переселився на Україну за гетьманства Богдана Хмельницького. Де вчився Данило, не знаємо, але він мав високу освіту: знав мови латинську, німецьку, французьку, італійську, зокрема ж вивчав математику та фортифікаційне мистецтво. За гетьманства Самойловича став миргородським полковником і на цьому уряді пробув мало не пів століття. За Мазепи визначився в боротьбі з Петриком та з татарами, забрав чинну участь у азійських походах, у війні зі шведами в Лівонії та в Польщі, був замішаний у справу Кочубея проти Мазепи, мав бути стати

[1]) доведення до кінця.

гетьманом, — але Мазепа вибачив йому це й видав навіть гарне свідоцтво: „Апостол від батька заслужений у війську, добрий воїн, із усіх полковників найдавніший, найстарший, знатний, заслужив на пошану і любов від усіх полків". Апостол був утаємничений у пляни Мазепи проти Росії й перейшов був спершу з ним до шведів, але пізніше перекинувся до Скоропадського. 1722. р. з доручення царя Петра І. ходив у похід у Персію з 10000 козаків і будував твердині на ріці Судаці на Закавказзі; 1723. р., за вказівками Полуботка, підписав на Коломаці скаргу до царя на зловживання московських військ, — зате цар Петро наказав йому залишитися в Петербурзі „безвідїздно". Ці різнородні переживання дали Апостолові великий досвід і добре ім'я серед старшини, — його одноду шно визнали кандидатом на гетьманство. Апостола справді вибрано гетьманом у Глухові 12. жовтня 1727. р.

*

Завдання нового гетьмана були нелегкі. Треба було покінчити з „Малоросійською Колегією" й різними установами, злученими з нею, та привернути давній гетьманський устрій. Треба було попідбирати на вищі уряди відповідних людей, що вміли б вести державні справи, перевести конечні реформи, обдумати джерела доходів та державний бюджет. При тому треба було поступати незвичайно обережно, щоб не знеохотити московського уряду, бо ж він у всьому має вирішний голос (при боці гетьмана засідав московський міністер!). Але ж Апостолові вдалося щасливо всі ті справи повирішувати.

На місце „Малоросійської Колегії" до давнього значіння прийшла знову ґенеральна старшина: ґенеральний обозний, двох суддів, двох осавулів, писар, хоружий і бунчужний. Усі ці уряди пообсаджувано найвизначнішими людьми зі старих козацьких родів. На жадання царя зреформовано ґенеральний суд так, що половина його членів мала бути з росіян. Від сотенних судів відклики йшли до полкових, від полкових до ґенерального суду, що мав право карати грошовими карами суддів, які допускалися всяких грішків. Впорядковано вибори полкової й сотенної старшини. Право вибору мали всі козаки, але затверджував вибір гетьман. Апостол усунув із урядів деяких полковників, яким доказали зловживання. Цар ріпив також, що має бути двох підскарбіїв, — один українець, другий росіянин. До скарбу Гетьманщини перейшли доходи, які збирала досі „Малоросійська Колегія" — багато труду коштувало впорядкувати цю важну установу. Апостол перевів перевір т. зв. ранґових маетностей, що мали йти на утримання урядовців, і привернув на власність держави деякі землі, що їх привласнили собі перше окремі особи. Він завів лад у податковій справі, урівняв податки посполитих, себто селян та міщан, що дуже терпіли від великих податків.

Число козацького війська залишилося без змін, а тільки кількість компанійців обмежено до трьох полків.

Апостол старався утримати добрі відносини з Московщиною, тричі їздив зі старшиною до Москви, щоб полагодити там важливі державні справи, а це був важкий труд для старої людини, бо ж подорожі тоді тривали довго, дороги ж були не найкращі. Цим способом йому вдалося добути деякі полекші для України: покасовано деякі дошкульні податки та зменшено число російських військ на Україні до 6 полків. Його заслуга було й те, що звільнено старшин, які від часів Полуботка перебували ще на засланні, та що запорожцям дозволено повернутися з Туреччини на Стару Січ. Тільки одного не вдалося зробити: не поталанило звільнити українського населення від важких фортифікаційних робіт: 1731. р. 20.000 козаків і 10.000 селян вислано на будову земляного валу між Дніпром та Дінцем для оборони від татарських нападів... Московський уряд спершу не

Гетьман Данило Апостол, (1727—1734), тогочасна ґравюра.

цілком довіряв Апостолові, і навіть його син Петро мусів залишитися в Москві закладником. Пізніше сина відпустили на Україну, й цариця Анна дала Апостолові почесну відзнаку — червону стрічку, ордер Александра Невського.

До козаків гетьман зразу ставився доволі гордовито. Навіть старшини не все мали доступ до „ясновельможного". Дуже ремствували на це козаки, коли одного разу на святкову відправу гетьман казав пускати людей до церкви за окремими листками з гетьманською печаткою Але ж пізніше він зробився більше приступний, гостив радо знайомих, сам ходив радо в гості, бував на весіллях та христинах.

Гетьманський двір у Глухові був уладжений доволі пишно, були на ньому двірські урядовці. маршалок, конюший, ключник, гайдуки; особистим

секретарем гетьмана був француз Люкі. Гетьманська оселя була замкнена довкола деревляною сторожею та невеличкими понасипуваними валями. У двох місцях були ворота. При головних воротах стояла сторожа найманих „жолдаків"...

Коротке шестилітнє гетьманування Апостола (1727—1733) мало значіння в історії Гетьманщини — воно ж продовжувало і зберігало автономію України. Та й у праці гетьмана було багато розуму й доброї волі, тільки ж не все можна було осягнути, бо ж це були дуже тяжкі часи.

*

Гетьман Данило Апостол умер у Глухові 28. січня 1734. р. в годині 5. зполудня. Того самого дня гетьманське тіло перенесли до його їдальної кімнати, прибрали багато, виставили на прилюдний вид, та довкола тіла поставили по боках гетьманську сторожу.

31. січня 1734. р. винесли, з почесною сторожею, тіло з гетьманської палати до церкви св. Миколая. На початку походу несли кілька мар. Далі визначні військові товариші (по трьох разом) несли відзнаки гетьманської влади: гетьманську корогву, шаблю на подушці, на другій подушці (оксамитній рожевій) „кавалерію червоного банта", тобто ордер гетьмана; таксамо на рожевій оксамитній подушці — булаву, бунчук і печатку. По боках ішли учні шкіл і духовенство. Далі несли домовину, оббиту чорним оксамитом із золотим пузументом (ґальонами). Що-хвилини стріляли з моздірів. Домовину поклали в церкві, а побіч на двох столиках уклали клейноди: праворуч булаву й бунчук, зліва — ордер. Коло домовини була сторожа зі знатних козаків. Після служби божої була велика панахида, після відправи всій старшині пороздаровували на памятку золоті обручики, з написом латинською мовою, з зазначеним днем народин і смерти гетьмана.

6. лютого 1734. р. відбулися на гетьманському дворі останні поминки для старшини, а на 7. лютого, після служби божої, визначено перевіз гетьманського тіла з Глухова до Сорочинців на Полтавщині.

Похід виглядав так: спереду йшло 30 козаків із рушницями, за ними полк московського ґарнізону; далі несли 11 мар. За марами їхав конюший у чорному одягу, за ним вели верхових коней і накінець одного коня прибраного в чорне; за кіньми йшли два маршалки (двірські урядовці гетьмана) в чорному й несли маршалківські палиці в жалобі, з табличками на них, де був намальований гетьманський герб. Далі несли шаблю, корогву, прапор із портретом гетьмана, ордер і клейноди гетьманські — булаву, бунчук і печатку так, як із початком похоронів. Довкола йшло духовенство під проводом новгородського архимандрита. Далі їхали знову вершники в чорному, за ними чорно прибраний балдахин (караван) із домовиною, запряжений 6 кіньми в чорних накривах, за домовиною йшла гетьманська родина.

У Глухові безнастанно стріляли з гармат, за міською брамою козаки й московські салдати тричі дали вогню з рушниць. Гетьманські клейноди забрали до військової канцелярії, а тоді похід рушив до Сорочинців. Там відбувся останній похоронний обряд під проводом київського митрополита.

Тіло гетьмана похоронено в місцевій церкві.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

РІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ В ЧЕРТЕЖІ

Чертеж — мале сільце в сяніцькому повіті, числить найже пятьсот душ людей, між ними кількаканацять латинників. Старе це село, бо згадки про нього стрічаємо в судових актах із перших років XV. ст., цебто з тих часів, коли наше населення судилося ще власним „руським правом", хоч було вже під владою Польщі. Старші люди в селі вважають себе за „руських", молодші признають себе українцями. Село починає ворушитися.

В Чертежі є цікава стара церковця, на горбку, трохи дальше від села. Збудували її 1742. р., та відновили вже по війні 1924. р. Давніща церква, що існувала вже в 1448. році, згоріла, і ближчих вісток про неї нема.

У Чертежі, як у кожному підміському селі, затрачуються поволі всі давні народні звичаї: нема вже там народнього вбрання, вигибають поволі народні пісні. Гарну лемківську пісню знає заспівати ще хиба яка старша жінка, та й то не кожна. Але ж залишилися ще в селі давні різдвяні звичаї, тимто хочу тут їх для майбутнього зберегти.

Самі Різдвяні Свята мають на селі кілька назв: „Коляда", „Гідні свята", або „Вилия". Піст, що попереджує Різдво, називається „гідним постом", а давніми часами придержувалися його дуже строго.

Різдво попереджують святки св. Андрія та св. Миколая, і з цими святами лучиться звичай, який відтак повторюється на Різдво. У ці два свята перший, хто ввійде вранці до хати, називається „полазник". З його особою сполучений пересуд, що він приносить до хати щастя. Дуже погано, як у хату зявиться перше жінка („дзюрава полазниця"), бо вона — приносить біду. Найбільше щастя приносить такий полазник, що приходить зі сходу, менше радо витають полазника з заходу. Полазник, що приходить у хату, мусить бути цілком здоровий („чилий").

Полазником звуть також людину, що перша ввійде до хати в день Свят-вечора (Навечеря).

В останній день „гідного посту", тобто в Свят-вечір, готується „ґаздиня" цілий день до вечері, а це робота немала, бо на вечерю мусить бути 12 страв.

За той час, як „ґаздиня" порається коло страви, „ґазда" має теж чимало праці: під вечір приносить до хати леміш від плуга, „висть" (та частина колісняг, що придержує плуг) від колісниць та сокиру та складає їх під столом. На столі розсипає пшеницю, жито, ячмінь, овес, горох, біб та просо. Відтак приносить „ґазда" до хати сіно й, як переступить поріг, мовить: „Помагай-біг на щастя,

на здоровля, на той новий рік". Рідня, що в хаті, відповідає йому: „Як ся маїш, полазнику?" Сіно, яке приніс „ґазда", кладуть на столі та покривають його скатертю. Опісля син приносить до хати околіт житньої соломи та сніп жита, що його перший зжали в часі жнив. Цей сніп звуть „дідом".

„Діда" становлять у куті за столом, солому ж розстелюють у хаті на долівці. Побіч „діда" приміщують іще й свячене на „Матки Божої" зілля та полишають їх там аж до „кулявої вилії", тобто до Йорданських Свят.

Як на небі появляться зорі, рідня приміщується за столом. Тоді кожний мусить уважати, щоб мав свою тінь, бо хто не буде мати тіні, той не дочекає других свят. Поки посідають за стіл, моляться так, що всі переказують голосно отченаш.

Як уже посідали, зачинають їсти першу страву, цебто часник із хлібом та сіллю, та складають собі взаїмно бажання „дочекати другої вилії та ліпших часів".

Опісля „ґаздиня" подає на стіл інші страви, а саме: житній борщ, капусту, пироги, кашу, пампушки, „бобальки" (рід галушок), горох, „гусочки" (колачики). „Бобальки" мусять бути великі, „щоби родилася пшениця з великим колосям". В часі їжі „ґазда" набирає горох у ложку та кидає на стелю, „щоби бички добре брикали". Горнець, де вариться горох, перевертає „ґаздиня" догори дном, „щоби кури добре неслися".

Не забувають також і про померлих, бо з кожної страви надбирають для них трохи та складають до одного „ґрата" (начиння), а по вечері кладуть усе це на вікно.

Син, що гонить пасти худобу, збирає по вечері всі ложки зі стола, звязує їх малим переверслом зі сіна та кладе ложки під обрус, „щоби худоба держалася купи".

Як ще були курні хати, то кидали соломою „на гряду" (місце над печею, де вудили часник, цибулю) та числили, кілько стеблин на ній удержалося, бо „кілько стеблин на гряді, тілько кіп збіжа вродиться на другий рік". По вечері колядують. Тепер співають уже тільки нові церковні коляди. Дрібні діти починають потім бавитися на розістеленій на долівці соломі, а дівчата виходять на подвіря та „гопкають" (кричать: гоп-гоп!) Кажуть, що з тої сторони прийде до дівчини жених, з якої почує вона відгомін свойого голосу.

У день Різдва приносить „ґазда" води з річки, або з криниці, вливає її в миску та кидає туди срібні гроші. У цій воді миються всі, „щоби били здорові як гріш".

На Різдво звертають велику увагу на „полазників", а щоб забезпечитися від того, щоб перший не прийшов у хату поганий полазник, приво-

Церква в Чертежі.

дять у хату ранком жеребця, бичка, або приносять когута, заки ще ввійде в хату хто чужий.

Хлопці, як полазники приходять у хату з бажаннями, беруть жменю соломи зі землі, кладуть її на лаву, чи на крісло та сідають на неї, „щоби кури добре сиділи на яйцях". Сидячи, складають бажання, а за те дістають від „ґаздині" „гусочки", пампушки, а то й гроші. За це дякують словами: „Дякую вам за коляду, жибисьте мали що давати від року до року, ще більше як того року".

В усі дні свят молоді хлопці ходять колядувати „з вертепом", або „з козою". Їх обдаровують збіжжям або грішми, і за місцевим звичаєм ця коляда йде на церкву.

ОМЕЛЯН ОГОНОВСЬКИЙ

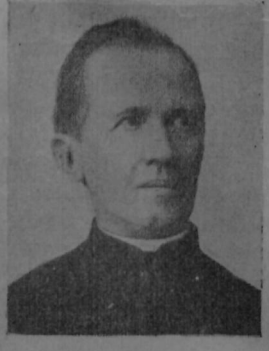

Омелян Огоновський.

У серпні 1933. р. минуло сто років від народин великого на свій час українського вченого, професора української мови й письменства на львівськім університеті — д-ра Омеляна Огоновського (1833—1894).

Заслуги Омеляна Огоновського на полі історії українського письменства великі; так само неабияку вартість мають його праці з ділянки українського (а то й славянського) мовознавства. Його велика „Історія літератури руської" (шість томів) та деякі граматичні твори (Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Граматика язика руського) — й досі не стратили своєї наукової вартости. Зате поетичні його спроби (вірші, драми) та його критичні статті мають уже тепер тільки історично-літературну вагу. Це й підносили доповідачі на наукових сходинах, що їх уладжувало „Наукове Товариство імени Шевченка" 3. грудня 1933. р.

Та Омелян Огоновський займає поважне місце в історії української культури й як освітній діяч. Зверх чверть століття (26 років) працював у „Просвіті", від 1870. р. був членом Головного Виділу. Всю цю діяльність Огоновського освітлює книжечка д-ра Ів. Брика, що її видало Товариство з нагоди його народин, зокрема ж — просвітню його працю — III. частина цієї книжечки (ст. 15—36). Про книжечку була згадка у зшитку Ж. і Зн. за листопад 1933. р., ст. 328.

АКАДЕМІК СТЕПАН СМАЛЬ СТОЦЬКИЙ

(З нагоди 75-ліття його життя).

З днем 8. січня 1934. акад. Смаль Стоцькому минає 75 років. Позад себе лишає він довгу дорогу важкої праці та впертої боротьби. Праця та була дуже різноманітна. Сам професор черновецького університету (1884—1919), не цурався він ніколи й найчорнішої роботи. Все було для нього однаково важне: ґазета, календар, господарська брошурка, шкільний підручник, наукова праця, популярний виклад; хор; читальня, каса, Січ; краєва й державна політика; краєва культура; студенські, чи міщанські вечорниці й т. д. й т. д. І так цілими роками, скрізь і скрізь...

Проф. С. Смаль Стоцький у 40. р. життя (1904. р.)

Всю цю працю робив акад. Смаль Стоцький у маленькій, але ж роскішній закутині нашої землі, на Буковині. Ту Буковину він знав наскрізь. І то не злегка. Не було одного сельця, присілка, де б не бував він. Сам відкривав читальні, каси. Бував на політичних і господарських вічах. І всі його знали. І досі памятає його все довоєнне українське населення.

І неукраїнське. Бо ж мудра реальна політика, що її провадив цілі десятки років акад. Смаль Стоцький, при допомозі громадян, які його добре розуміли й його скрізь підтримували — та політика здобула для нашого народу не тільки поважання всього населення краю, але ж і дала йому провід у краєвій політиці. Якийсь час (від 1904. р.) усі нитки краєвої політики сходилися саме в руках академіка. Він був, правда, тільки віцемаршалком Сойму, але ж краєм — кермував він.

Все це йшло поволі, серед незвичайних труднощів. Не треба ж забувати, що українську націю на Буковині треба було щойно поволі створювати, що треба було щойно творити всі ті вартости, без яких нації немає: свої школи, економічну підставу існування нації, своє власне, національне життя. І до всього цього прикладав своїх рук акад. Смаль Стоцький, притягаючи до своїх задумів та до праці нових і нових людей, часто не тільки до національної справи байдужих, а то й ворожих...

Серед великої громадської й політичної роботи для наукової праці залишалося часу небагато. А проте — ніхто з колишніх студентів проф. Смаль Стоцького не зміг би нагадати, щоб колинебудь він не прийшов на свій виклад на університеті, щоб не відбув семінарійних вправ, ніхто не міг би згадати такого випадку, щоб проф. Стоцький ухилився від якогось наукового виступу. Автім і наукове надбання акад. Смаль Стоцького поважне. Минулого року пройшло рівно сорок років від заведення сучасного українського правопису. Що його заведено — це найбільша його заслуга, заслуга акад. Смаль Стоцького. Сорок років минуло 1933. р. й від появи першого видання його граматики, зладженої на основі правопису, за який він боровся. Від 1893. р. появилось уже 4. видання цієї книжки — з неї й досі вчать по наших середніх школах. Сила праць Смаль Стоцького на полі українського мовознавства в тому, що він підходить до нашої мови з її власної будови, визначує їй свій власний розвиток, зазначує їй окреме становище в сімї инших славянських мов, виводить її безпосередньо з праславянської мови, не пересіваючи її крізь решето т. званої спільної (з московською) „праруської“ мови...

Крім праць із поля мови, акад. Смаль Стоцький дав цілу низку студій із поля шевченкознавства, а його „Буковинська Русь“ (1897) залишається й досі одинокою книжкою, звідкіля буковинські українці можуть науково доказувати своїм ворогам, що вони на Буковині — не зайшлі, а народ споконвічний, якому належаться свої права на своїй землі.

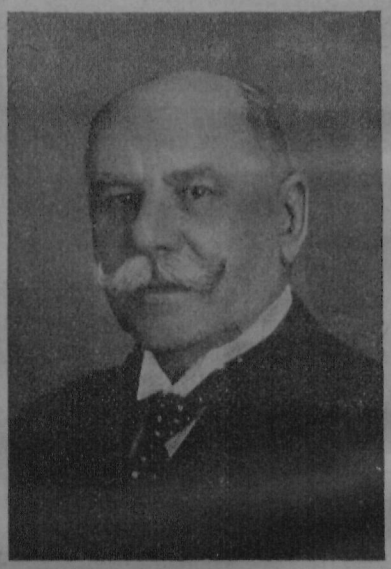

Акад. Ст. Смаль-Стоцький (1933. р.).

Життевий шлях акад. Смаль Стоцького такий: народився він 8. січня 1859. р. в селі Немолові (в Радехівщині); ґімназія (укр. й нім.) у Львові, університет у Чернівцях та в Відні, від 1884. р. професор університету в Чернівцях і — трицять років (до 1914. р.) великої й відповідальної громадської, політичної, наукової, економічної й т. д. праці. Підчас війни (1916—1918) — просвітньо-освідомна праця серед полонених українців у фрайштадському таборі, потім (1919—1920) посол ЗУНР у Празі, де від 1922. р. професорує на українськім університеті. За наукову працю проф. Смаль Стоцького Українська Академія Наук у Києві вибрала (1918) своїм дійсним членом (академіком), за великі заслуги на просвітньому полі „Просвіта“ залічила його в свої почесні члени.

75. рік життя зустрічає проф. Смаль Стоцького в повному здоровї та бадьорим на дусі. Бажаємо йому зберегти одне і друге як-найдовше.

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ

В місяці січні ц. р. добігає до кінця восьмий рік, відколи в столиці Чехословаччини, у Празі, почало свою працю Товариство „Музей визвольної боротьби України“ (засноване 1925. р., затверджене владою Ч.С.Р.). Повстало воно заходами української еміґрації, й за одиноке своє завдання поклало собі утримувати „Музей визвольної боротьби України“ в Празі.

Музей визвольної боротьби у Празі.
1. Військовий відділ. (Уніформи українських старшин. Порцеляна роботи полонених українців у Раштаті).

Музей розрісся за цих 8 років сильно. Невелике помешкання Музею (три кімнати і 3 ґаражі) не може вже вмістити всіх тих скарбів, що їх поназбирувано. Про те, щоб розташувати всі ті багатства, покищо і мріти не можна. А проте найважніші річі вже порозкладані та повпорядковувані, й їх використовують уже наші наукові сили.

Поділяється Музей на такі головні чотири відділи: 1) дипльоматичний, 2) військовий, 3) еміґрантський, 4) музейна всячина. Поодинокі відділи з дня на день зростають. Про зріст музейних скарбів подають відомости музейні „Вісти“ (їх вийшло досі 4) та окремі видання, де зацікавлений найде не тільки звістки про історію поодиноких відділів, але й кожночасний стан праці в Музеї. Треба замітити, що вся праця в Музеї робиться без винагороди, та що музейних предметів Музей за гроші не набуває, що всі вони діставалися туди як дарунки нашого громадянства або — на перехов.

Незвичайно важні збірки першого відділу — вони містять у собі архіви наших дипльоматичних місій; у другому — збирається матеріяли з українських таборів полонених із часів світової війни, архіви Союзу Визволення України, Укр. Січових Стрільців і т. д. Силу матеріялів із діяльности укр. еміґрації (товариства; капеля Кошиця; балєтні збори Авраменка; недруковані твори укр. письменників і т. д.) — зберігає відділ третій.

Крім цього, Музей має кілька десятків бібліотек різних військових та культурних і наукових орґанізацій — цими бібліотеками (вони так і збережені цілком, не розрізнено) теж уже користуються наші дослідники.

Окремий відділ творить збір (колєкція) української преси, переважно за два останні десятиліття (досі зібрано поверх 1000 різних назв), з додатком „Україніка“, себто, часописів із цілого світа й мовами цілого світа (крім української).

Приміщення для всіх цих скарбів — невеличке, — для них здалося б удесятеро більше. Та й то, коли б не допомога п. К. Лисюка з Ню-Йорку, який оплачує ласкаво цю наймлену домівку — не було б і того мешкання. Бо ж Товариство ні звідки ніяких допомог не має, а членські вкладки... (членів — поверх 100) — їх може вистати тільки на дрібні розходи.

2. Матеріяли до артистичних виступів за кордоном.

Управа Товариства (голова акад. проф. др. Ів. Горбачевський) та Дирекція Музею (директор проф. Антонович) докладають усіх сил, щоб призбирувати нові й нові грошові засоби на утримання Музею. Між іншим, памятний день **22. січня** визнано днем Музею визвольної боротьби України і призначено його на збирання пожертв для Музею. Товариство свідоме того, що Музей мусить мати для нас таку вагу, яку мав колись для польського народу Раперсвільський Музей у Швайцарії, що його покликали до життя поляки після впадку польського повстання 1863. р., і що його тепер привезли до столиці відновленої Польщі. Тимто вважає, що для Музею треба за всяку ціну придбати свою власну домівку,

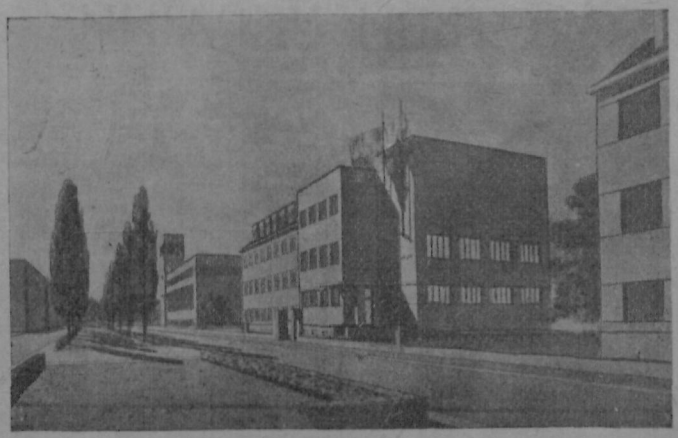

Проєкт „Українського Дому“ у Празі.

збудувати для нього Український Дім у Празі.

Для такого „Дому“ вже виготовлений проєкт (подаємо його образок) і на нього збирають пожертви. „Український Дім“ так задуманий, щоб у ньому примістився „Музей визвольної боротьби України“, враз із науковими робітнями, та щоб у ньому найшли для себе притулок усі наукові й культурні установи у Празі.

Товариство знає, що часи дуже тяжкі, але ж воно певне в тому, що українське громадянство зрозуміє вагу такої великої справи, як „Музей визвольної боротьби України“ і, хоч як перевантажене іншими національними обовязками, не дозволить їй занидіти й допоможе Товариству поставити в Празі „Український Дім“.

Я. ПАСТЕРНАК.

ГАЛИЧИНА В МОЛОДШІЙ КАМЯНІЙ ДОБІ

Культурне життя людини є в тісному звязку з підсонням. Більші кліматичні зміни відбиваються на ньому, а то й можуть його значно змінити.

Таке сталося на наших землях коло 5000 літ до Хр. Тоді настав довгий час великих повітряних опадів, спали сильні дощі вліті та взимі були великі снігові, що привели за собою дуже мокрий, але вже значно тепліший, атлянтійський клімат на місце сухого, але ж куди зимнішого підсоння середньої камяної (мезолітичної) доби. У звязку з цим почали сильно зростати ліси, збільшилися значно багна та мочарі, та прибуло багато води по ріках, ставах та озерах.

Усе це сильно обмежило волю рухів тодішньої людини та примусило її переходити поволі від кочівного життя до більше осілого, спокійнішого. Тоді почали витворюватися перші форми громадського способу життя. Виростають хутори (кілька до кільканацять хат-ліпянок разом), зароджуються перші почини хліборобства: при людських оселях появляється рогата худоба й пес, мабуть, перше домашнє звіря. Камяне знаряддя починають вигладжувати, й через те вістря робилося гостріше. Розвивається ганчарство, бо треба було в чомусь варити та переховувати призбиране зернок. Видко зміни і в духовому житті людини. Це пізнати по похоронних обрядах, у яких видко вже деяку віру в позагробове життя.

Цю нову фазу людської культури називаємо молодшою камяною добою або неолітом (від грецьких слів: néos = новий і líthos = камінь). Щоб ліпше із ним зазнайомитися (орієнтуватися), ділимо ввесь цей час на чотири неолітичні доби.

Початок І. неолітичної доби можна покласти приблизно на 5000 літ пер. Хр. В ній бачимо ще давнє, мезолітичне населення[1]). Воно жило далі ще головно на піскових наспах, але попри лови вміло вже, хоч дуже нехитро (примітивно), ходити коло ріллі, вживаючи деяких кремяних сокирок, н. пр., за мотику.

Та попри такий спосіб життя, з дуже дрібним (мікролітичним) кременярським промислом, над Бугом розвивається нова, чисто вже неолітична культура, що так і дістала назву культури надбужанської. Домашнє та ловецьке кремяне знаряддя в цій добі робили вже з доброго місцевого матеріялу, такого, що годився й на великі предмети, з прикметними для тої доби смужками. Надбужанське населення знало певно вже тоді ганчарство, але досі здибається з того часу тільки дрібне черепя грубої роботи й без орнаменту, одної цілої посудини з того часу ми не знаємо. На хліборбську працю цих найстарших надбужан указують головно мотики з оленячих рогів. Жило воно в простеньких, невибагливих ліпянках із галуззя, обмащеного глиною. Їх ставили, мабуть, на рівній землі, й через те тепер годі відшукати якийсь слід по них. Таксамо не знаємо ще й гробів із початку неолітичної доби.

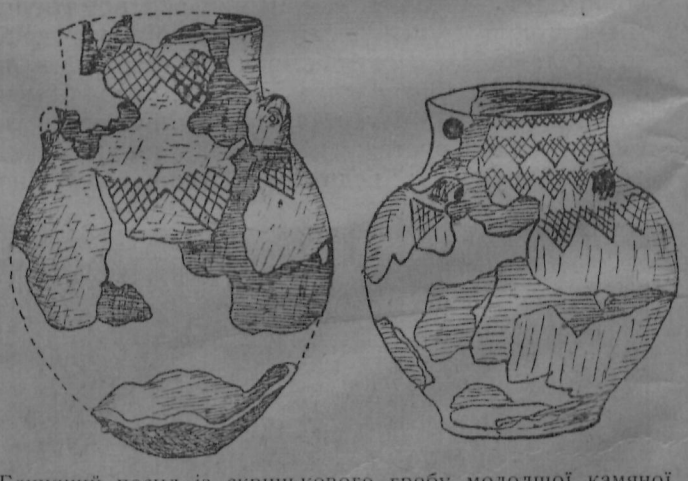

Глиняний посуд із скринькового гробу молодшої камяної доби — в с. Коцюбинці, пов. Копичинці.

Дещо пізніще видно вже значний розвій надбужанського кременярського промислу. Знаряддя старанно вироблене, підгострене („ретушоване“) дрібним залускуванням; воно буває нерідко 20 цм. завдовжки, має більше багатство форм. Прикметна (типова) для того часу — двостінна сокирка, що її поперечний перекрій сильно нагадує випуклу скляну сочку. Її вістря докладно вигладжене, полірване й через те далеко гостріше.

[1]) пор. „Ж. і Зн.“ за грудень 1933, ст. 249.

Своїм доскональним кремяним сирівцем надбужанці почали незабаром торгувати не тільки з цілою Галичиною[1]), а й зі східнім Поділлям, а то й із Київщиною. З другого боку, ми бачимо їх готові вже вироби далеко на півночі, аж над Балтійським морем. На це вказують т. зв. кремяні скарби, себто кільканцять, а то й кількадесять великих кремяних ножів разом, що їх находимо нераз у землі. Їх приготовляв собі колись неолітичний майстер-кременяр, щоб міняти їх за мясо, шкіру чи зерно в тих людей, де кременя зовсім не було.

Найближчим до нас середовищем надбужанського промислу була сучасна Кремянеччина.

У II. неолітичній добі зявилися в нас у Галичині вже перші приходні з заходу. Був це хліборобський нарід, що прийшов до нас із горішнього Шлезька. Він ішов здовж Висли та Сяну, перейшов відтак у сточище Дністра і здовж нього дістався аж у околиці Заліщик. Що це була за раса людей — невідомо, бо досі не найшли ще в нас їх гробів (а про расу передісторичної людини можна говорити тільки тоді, як поміряємо її кістяк, головно череп). Одне тільки певне, що до Судетських країв та на Шлезьк, звідки цей нарід до нас зайшов, його предки перейшли знад долішнього Дунаю, де й є прабатьківщина його культури, з так зв. „смужковою“ керамікою“ До нас приніс цей народ зі собою перші вже цілі ганчарські вироби: півкулисті посудини, горшки й глибокі миски, ліплені, очевидячки, з вільної руки та поприкрашувані дуже нехитрим орнаментом: ґвинтувато (спірально) поскручуваними та ломаними лініями, складеними в пояски-пружки, з чого й пішла назва пояскової кераміки.

У III. неолітичній добі, що припадає приблизно на час 3500. пер. Хр., підсоння почало знову змінятися, — почалася вже посуха. Ліси почали рідшати, у краєвиді взяв перевагу степ (це видко по торфовищах із того часу). Це було, мабуть, причиною більшого руху неолітичних народів, що почали шукати ліпших земель для себе. На Волинь зайшли тоді нові ловці з прафінського роду, на Поділлі появився, мабуть, із Наддніпрянщини нарід, який хоронив своїх небіжчиків у прикметних для подільського неоліту „скринькових гробах“. Є це найстарші знані в нас гроби. Вони складалися з шістьох камяних плит із місцевого пісківця: чотири великі завбільшки майже на два метри (верх, спід і дві довші побічниці), дві менші (обидва причілки, в головах та в ногах). Були це, мабуть, родинні гробівці, бо в них буває звичайно по кілька кістяків разом, які лежать усе на боці в скорченій позиції. Пояснення цього дивного звичаю треба шукати в тодішній вірі в таке позагробове життя, що, мовляв, людина по смерти може ще ходити, їсти, пити, полювати та шкодити другим. Щоб небіжчики цього не робили, люди вже від найдавніших часів почали звязувати їм руки й ноги, скорчивши їх передтим сильно так, що коліна були під грудьми, а зігнені в ліктях руки дотикали долонями лиця.*)

Ті подоляки вірили вже певно в позагробове життя. Це видко з тих різних дарів, що їх давали небіжчикові до гробу (думали, що він буде їх уживати, чи потребувати на тому світі). Це були передусім горщики, що в них давали мерцеві до гробу страву. У скринькових гробах є це, головно, кулисті глечики (амфори) з вушками під низькою шийкою, глибокі миски, ніби макітри, та менші чарки. Увесь той посуд прикрашений звичайно поземими рядками дрібних зиґзаків, або рядками заґратованих трикутників, а в рівчиках (бо орнамент ритий) часто вмисно запущена біла маса

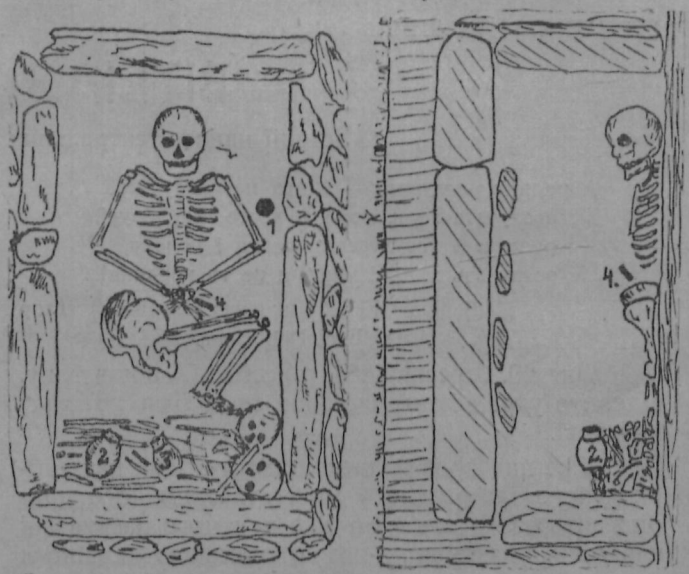

Скриньковий гріб молодшої камяної доби в с. Увисла, пов. Копичинці (вид ізгори та прямовісний перекрій).

з вапна та товчених на порошок палених костей (ми це звемо — біла інкрустація).

Попри такі глиняні вироби (кераміка)**), бувають у скринькових гробах звичайно кремяні сокирки, в перекрою чотирокутні та звичайно вже вигладжені на цілій поверхні, а часом стрічаються й бурштинові прикраси в жінок: сильно сплескані кульочки з діркою посередині, щоб нанизувати їх на шнурок. Цей бурштин походить із далекої півночі, отже виходить таке, що людність, яка хоронила в нас своїх мерців у скринькових гробах, торгувала аж із краями над Балтійським морем.

З одягу в цих гробах не залишилося зовсім нічого. Часто подибуються тільки кістяні клямри до поясів, і з цього можна здогадуватися, що люди ходили вже тоді в якихось полотнянках, бо звіряча шкіра, ще до того невигарбувана, тверда, не дається так легко підперезати.

До якого народу належала людність із скриньковими гробами, того ми ще тепер докладне не знаємо. Є тільки про це різні здогади. Німці вважали її спершу за словян, але відтак почали причислювати її до германів та доказувати майже тотожність її культури з німецькою культурою над Балтійським морем. Поляки виводять скриньков. гроби загально „зі сходу“, не називаючи України, де є доволі скринькових гробів на Поділлі та в Київщині. Київський археольог проф. Данилевич приписує тепер скриньковi гроби пращурам пізніших дреговичів, що перейшли за Припеть та

[1]) в теперішному розумінні.

*) Між деякими первісними (примітивними) народами заховався цей звичай ще до нині.

**) керамос — по-грецьки глина.

стали складовиною теперішнього білоруського народу. На нашу думку, говорити про це ще зарано; спершу треба встановити, як розміщені скринькові гроби в землі, та віднайти їх первісну батьківщину, а щойно тоді вже відповідати на питання: якому народові можна б приписати цю культуру?

Накінець додамо, що звичай давати небіжчикові до гробу їжу, який завівся, як бачимо, в молодшій камяній добі, приняли пізніше різні народи та придержувалися його загально аж до приняття християнської віри. Тоді священики почали гостро заказувати той звичай як поганський пережиток. Та проте цей звичай тримався крадькома далі, й хоч поволі, підо впливом церкви, затрачувався, то таки зберігся місцями аж по сьогодні. Н. пр., росіяни дають декуди ще й тепер до домовини хліб, горнятко каші та горілку; поляки в Познанщині — хліб і теж чарку горілки, словаки — хліб та воду, а щось подібне стрічається часом ще й у нас.

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ.

ВІТЕР З УКРАЇНИ

(З історії наших театральних взаємин із Наддніпрянщиною).

А родину розлучити — ніхто не розлучить,
Не розлучать гори, море, а не то що Збручі.
Не розлучать государства, берла і корони,
Не розлучать хінські мури, а не то кордони!...

(З вірша Кс. Климковича, виголосив автор на „Бесіді" 1. січня, 1863. р.)

Дня 29. березня 1864. р., себто 75 років тому, відкрито український народній театр Тов. „Бесіда" у Львові.

Вже над його колискою нісся подих наддніпрянського театрального мистецтва, що його привіяв вітер з України. Бо вже при його заснуванні навязалися взаємини з наддніпрянською Україною, й нитка цих взаємин снується безперервно до нинішньої днини.

Засновники театру „Бесіди" кажуть у своїому першому звідомленні, що, роздумуючи над тим, у чиї руки віддати керму молодої установи, відкіля роздобути для неї репертуар[1]) та придбати акторські сили, „були приневолені звернути свої очі на придніпрянську Україну, де в Житомирі, Харкові, Камянці подільському, а часом і в Одесі знамениті українські театри існують".

На директора й мистецького керманича запрошено в січні 1864. р. Омеляна Бачинського, родом із Галичини, що від половини 1857. р. перебував у мандрівних театрах, які давали польські й українські вистави по містах Волині та російського Поділля.

Бачинський із жінкою приїхали до Львова з Житомира та привезли зі собою багатий сценічний репертуар (до 70 драматичних творів), „які на Україні і в Росії в публичних і приватних театрах від часів І. Котляревського з успіхом представлялися".

На репертуар першого львівського сезону (обіймав 12 вечорів) з двома вийнятками (Рудольф Мох та І. Витошинський) склалися самі твори наддніпрянських письменників, бо ж наш галицький драматичний дорібок був тоді ще дуже бідний. Розуміли це тогочасні опікуни нашої сцени, коли з нагоди розписання першого драматичного конкурсу зазначили, що „до сеї пори були ми приневолені, за малими виїмками, користуватися творами закордонних братів".

З нагоди першої вистави нашого театру писав Богдан Дідицький, що вибір драми був дуже щасливий (грали перерібку з повісти Гр. Основяненка „Маруся"), бо „там мається показати не лише прототип українських народних характерів, але враз і споріднене наше з Україною, котрій ми на полі поетичної творчости перше уступаємо місце".

В складі першої дружини театру „Бесіди" багато труду присвячував нашій сцені Павлин Свєнціцький з Придніпрянщини родом, що і приготовляв переклади для театру (під імям: Данило Лозовський) і виступав на сцені (під імям: Стахурський).

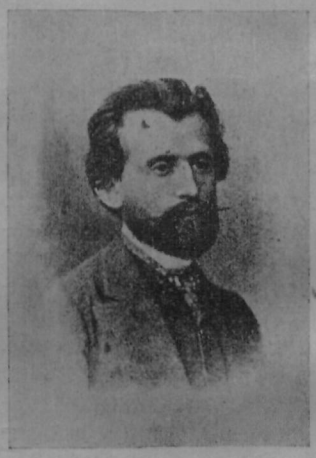

Павлин Свєнціцький.

Під кінець 1865. р. прийшло до „Бесіди" письмо з Минська від Степана Даниловича Паливоди-Карпенка (написав, м. і., комедію „Перше повмирали, а потім побрались" — її грають іще й досі у нас), де він заявляє готовість вести театр 1866. р., та „Виділ театральний" Бесіди не погодився на Карпенкові умови.

В часі важкої матеріяльної скрути (1866. р.) відвідав Галичину куратор народніх шкіл Холмщини Теофан Гаврилович Лебединцев. Він познайомився з тодішнім українським життям і зрозумів вагу українського театру в Галичині. То й вернувшися додому, він повів аґітацію, щоб придбати матеріяльні засоби для нашого театру — як писав — „для ваших слабих сил у боротьбі з могутнім противником" і прислав на руки Б. Дідицького дві тисячі рублів, які Яків Головацький передав Ю. Лаврівському на підтрим театру.

І пізніше не забували наші наддніпрянські брати про наш театр. Заходом М. Костомарова та інших українців, які жили в Петербурзі, там уладжували ряд викладів (Костомарів, Лиманський), дохід із них призначили на львівський театр.

Коли Бачинський у жовтні 1867. р. в Стрию розвязав був дружину та виїхав із деякими членами за Збруч, очі галичан звернулися знов на Наддніп-

[1]) спис (драматичних) творів, призначених до вистави в якомусь визначеному часі (сезон).

рянщину. Почалися тоді переговори зі співаком петербурзької опери Семеном Артемовським-Гулаком (автор опери „Запорожець за Дунаєм") та в-друге з Паливодою-Карпенком.

Для нашої галицької сцени вітер із України — чи приносив зі собою нові плоди драматичної творчости, чи нові акторські сили, був усе приплив живої крови до театрального організму, вносив нові мистецькі цінности на нашу сцену.

Та при цьому всьому була в цих наших взаєминах (особливо щодо наддніпрянських акторів) одна знаменна риса, що мало не все була джерелом непорозуміння, а то й розчарування.

Театр у наддніпрянській Україні виріс як своєрідний вицвіт нашої національної культури — незалежно від ніяких впливів, він був немов те одиноке гирло широкого річища, куди у время люте - вливалася українська творчість і де віддзеркалювалося народне життя. Так було довгі роки, й історикові нашої театральної культури доведеться колись розясняти причини, через які український театр у наддніпрянській Україні навіть у добу свойого занепаду, мертвечини й шабльону з завзятою відпорністю боронився від усяких посторонніх впливів.

В інших умовах народився і зростав театр у Галичині. З природних причин, иноді і з конечної потреби, об наш беріг били хвилі західніх струй і впливів.

А серед цих умов наша сцена не мала керманича, що стояв би на висоті своєчасної літературно-мистецької культури та міг розбиратися в широкому морі всесвітного драматичного письменства. Тимто й не диво, що хвилі, що напливали від заходу, наносили на нашу театральну ниву чимало безвартісного й безплідного намулу. Те лихо з нашим перекладним репертуаром тяглося в нас довгі роки й ніби то „придбало" нашому театральному письменству доволі багато перекладів, перерібок і наслідувань, але все це придбання було, ясна річ, для акторів із наддніпрянської України — невідомою землею...

Розуміли це наддніпрянці.

Тим то, коли виділ Бесіди (за посередництвом Людміли Старицької, що в 1896. р. була у Львові) звернувся до Михайла Старицького, щоб пошукав на Наддніпрянщині, або бодай порадив кого відтіль узяти на управителя театру, він у обширному листі вказав на різницю між галицьким і наддніпрянським театром та дав зрозуміти, що коли театр „Бесіди" мав би бути далі ведений у такому репертуарному напрямку, як до тої пори, „орудатор для нього в Наддніпрянщині ледви чи найдеться".

Михайло Старицький.

Те саме писав (1896. р.) Ю. Касиненко, який проте таки приїхав у Галичину, але ж і року тут не пробув. Розумів це й М. Садовський у часі першого свойого побуту в Галичині.

От і в тому саме, що наша сцена на половину жила й зростала під безпосереднім, хоч іноді дуже марненьким впливом із заходу, — вона різнилася від наддніпрянської. Тут і треба шукати джерела того явища, що ні один наддніпрянець не міг удержатися довше в нашому театрі ні на становищі керманича, ні режисера, ні актора...

Причинювалася до цього в немалій мірі ще й різниця матеріяльних умов, серед яких доводилося жити нашому й наддніпрянському акторові.

У нас ідейна акторська служба була, є і ще довго, здається, буде мовчазною посвятою, і кривавою жертвою — за які в заплату ждало життя в холоді й голоді, а на старі літа гіркий хліб на ласці рідні, а то й дім... для божевільних, — і нарешті — Богом і людьми забута могила...

На Україні матеріяльне становище актора було куди краще. Там театральні справи укладалися так, що театр усе мав відповідні „збори" (доходи), що кращі українські театри могли не тільки оплачувати по-людському своїх артистів, а й утримувати ввесь адміністраційний апарат... До злиднів галицьких артистів наддніпрянські актори звикнути не могли, невибагливим життям галицького актора не міг жити наддніпрянський артист...

М. ДОЛЬНИЦЬКИЙ.

НУТРО ЗЕМЛІ

Коли подивимось на мапу землі, то на ній побачимо тепер уже небагато білих, незамальованих місць, себто тих земних просторів, які нам іще досі невідомі. Немає не то року й місяця, але й дня, щоб наука географії не зазначала відкритих нових земних просторів. Людина старається дійти до найдальших і найбільш недоступних закутин на землі й вирвати їм їх тайну. Але вирвати тайну нутра землі, це ще людині не вдалося. В якому стані перебувають нутрішні частини землі, наука тепер іще не зовсім вияснила. Про це можна говорити лише більш, чи менш здогадно, бо найбільша глибина, до якої люди докопалися, рівняється ледви $^1/_{8000}$ променя землі (промінь землі = 6.378 кільометрів). То так, як би хто вколов у шкірку великого гарбуза голкою...

Щоб виробити собі сякий-такий образ про стан нутра землі, треба спершу знати, які температури панують у нутрі нашої землі й яке внутрішнє тепло землі.

Є два джерела тепла для землі: соняшне тепло, що огріває землю знизверху, та внутрішнє, питоме тепло землі. Про це останнє переконують нас високі температури вибухових вулканічних матеріялів, особливо ляв, і температури вод гарячих джерел або т. зв. термів.

Соняшне тепло, що нагріває нашу землю знизверха, проходить у землю тільки на невелику глибину і то різну в різних місцях і в різних часах. Ця глибина залежить від того, з яких поверхневих гірських порід збудований якийсь земний простір, і від пір року. Коли поверхневі матеріяли пухкі, (а такі вони бувають найчастіше), то вони лише слабо проводять тепло, а тоді й глибина, до якої засягає нагрівання соняшним теплом, невелика. Інакше воно є, коли ці поверхневі матеріяли

тверді. Вліті, коли сонце нагріває нашу землю довше, соняшне тепло проходить у глиб землі далі, ніж узимі, коли сонце нагріває землю коротше. Соняшне тепло проникає у глиб кори землі найдалі на двацять і кілька метрів. За тою глибиною є в кожному місці землі така глибина, де панує постійна, себто, така сама температура, цілий рік. Це т. зв. невтральна смуга нутра землі. Сюди вже не доходить тепло від соняшнього нагрівання, й тут іще непомітний безпосередній вплив тепла з нутра землі — ця смуга заховується, як кажуть, невтрально до обох джерел тепла землі, і звідси й її назва.

Що така смуга є, на це є доказ у тому, що в Парижі в льоху Сорбони, на глибині 28 метрів від поверхні, вже більш ніж сто років панує постійна температура 11.83° Ц., що рівняється пересічній річній температурі на поверхні. Глибина, де находиться ця невтральна смуга, дуже різна, й це зрозуміло, бо вона залежить від того, до якої глибини сягають впливи соняшного нагрівання. Так узагалі можемо сказати, що чим більші т. зв. річні хитання температури, себто, чим більша різниця середніх температур літа й зими, тим глибше лежить невтральна смуга. І так, н. пр., у місті Лисаветі (тепер Зиновіївське) на Україні лежить вона на глибині 19.2 м., в Ісляндії — 4 м., а в прирівникових країнах уже звичайно в глибині від 1—2 м.

Що ж діється з температурою, коли від цеї невтральної смуги ми будемо далі заглиблюватися в землю? Вона починає поволі підходити вгору. Чому? Бо тепер уже починає діяти тепло нутра землі. І це діється скрізь на землі, байдуже, чи це буде біля рівника, чи біля бігуна, чи на високих горах, чи у глибоких долинах. Це явище спостережено вже нераз у копальнях, у тунелях, у різних сверловинах і т. д. Лише в одних місцях землі треба заглибитися від невтральної смуги на більше метрів, у інших знов на менше, щоб температура піднеслася на 1° Ц.

Діється воно так з дуже різних причин. Ось у одних місцях є такі скалини (гірнини), що більше і скорше пропускають тепло, у других знов менше і повільніше, в деяких знов місцях землі недалеко від поверхні находяться ще маси незастиглих вулканічних ляв (там ця кількість метрів буде, розуміється, дуже мала), а ще в інших відбуваються різні хемічні процеси в гірських породах і т. д. і т. д. Нпр., у одному місці Сімпльонського тунелю температура від невтральної смуги у глиб зростає на 1° Ц., щойно у глибині 68 м., у копальнях бурого вугілля Монте Массі в Італії вже у глибині 13 метрів. Пересічно треба заглибитися в землю на 33 метри від невтральної смуги, щоб температура нутра землі підійшла на 1° Ц.

І коли ми тут пригадаємо собі, що промінь земної кулі рівняється 6.378 кільометрів, то мусимо прийти до такого висновку, що температура в самім осередку землі повинна б сягати до 191.444°. Насправді ж вона, мабуть, багато менша, бо наука має вже тепер докази на те, що чим далі у глиб землі, то треба щораз більше метрів, щоб температура піднеслася на 1° Ц. Яка висока температура в самім нутрі землі, докладно невідомо, але як не як вона там така висока, що ми собі її тяжко можемо уявити.

Спостереження над вулканічними лявами й водами терм привели були вже в давній давнині на думку, що під землею є якийсь „підземний вогонь“ — і цим пояснювали різноманітні перекази, релігійні вірування й т. п. Але ж вогню в хемічному розумінні (себто горіння) під землею припустити не можна; там є не полумя, а лише дуже висока температура.

Звідки вона там узялася?

Про джерело земного тепла ми можемо тепер знову ж таки будувати лише здогади (гіпотези) й то лише більш чи менш імовірні, більш чи менш переконливі. Найбільш імовірна, це т. зв. космічна гіпотеза, що її незалежно один від одного дали Кант (1755. р.) і Ляпляс (1795. р.), і що ми її тепер звичайно називаємо гіпотезою Кант-Ляпляса.

Згідно з нею, внутрішнє тепло землі, це ще рештки колишнього розжареного стану нашої землі — земля ж була відірвана від сонця крапля й світила колись як сонце. Вона була первісно розжареним ґазовим тілом, пізніш розтопленою пливкою кулею, далі, охолоджуючись, зціпла, заклякла зверху, а всередині лишилася ще й досі дуже гаряча. Це тепло поволі, зчасом зменшується й колись зовсім і зникне. І ми дійсно бачимо таку ціпку, тверду назверхню покрову землі, кору землі, або т. зв. літосферу. Її грубину різні вчені приймають різно: одні від 40—50 кільометрів, інші 80—90 км., і знов інші до 150 км., а то й на кількасот км. Все це лише здогади, бо тої грубини докладно не вирахували. Поверхнева частина земної кори, що є безпосередньо приступна для досліду, відома нам лише в верстві на яких два кільометри завглибшки.

А що ж є в нутрі землі під цею корою? І тут ми маємо лише здогади.

Безперечно, що від досить високої температури всі тіла повинні топитися й далі перетворюватися на пару. Правда, наука фізики нас учить, що тиск затримує розтоп та випар тіл, або спричинюється до того, що для розтопу й випару треба вищої температури, але для кожного тіла існує т. зв. критична температура, або температура абсолютного кипіння, коли це тіло, незалежно від того, під яким тиском воно, цілком перетворюється в пару. Яка це температура для більшости гірських порід і матеріялів, нам не відомо, бо ніде в наших наукових робітнях (лябораторіях) таких високих температур і тисків, які панують у нутрі землі, ми ще не вміємо витворити, й тому можна припустити, що в нутрі землі існують і пливкі та ґазові тіла.

Головні погляди на стан нутра нашої землі тепер такі:

Одні здогадуються, що вся земля через те, що на великих глибинах у ній панує величезний тиск, є наскрізь тверда й така густа, як сталь.

Інші приймають, що вся земля це тіло, що перегріте поза температуру топу, але внаслідок високого тиску зовсім твердне.

Ще інші кажуть, що під земною корою, грубою на 1600 кільометрів, є верства т. зв. маґми, себто густо пливкої, тістоватої матерії, а за нею далі йде знову тверде т. зв. земне ядро.

Славний шведський фізик Ареніюс обраховує тверду кору землі на 1%, 4% це пливка маґма,

а решта 95%, це дуже стиснутий перегрітий ґаз, але такий, що під дуже високим тиском є твердіший від сталі. Дехто уявляє собі знов будову земної кулі так: тверда кора, під нею пливка маґма, далі звичайний ґаз, і накінець ґаз густий, як тверде тіло при температурі 20.000°.

Німецький учений Штібель приймає, що земля наскрізь тверда і тільки на невеликих глибинах де-не-де залишилися ще огнища пливкої маси маґми, що є рештками того первісного космічного стану нашої землі.

Найбільш переконлива та гіпотеза, що найбільш погоджується з теорією Кант-Ляпляса. Вона каже, що в будові землі виступають усі можливі стани тіл: з самого верху йде тверда кора, під нею розмякшена (пластична) смуга, далі густо пливка маґма, що через усі стани пливкости переходить у звичайний ґаз, аж нарешті т. зв. позакритичний ґаз. Між усіма цими смугами є дуже незамітні, ступневі переходи.

Земна куля є 5.52 разів тяжча від водяної кулі тої самої величини, а вага землі є 6 квадріліонів кільоґрамів.

Ось найголовніше, що ми нині знаємо про нутро нашої землі.

ІГОР ЛОСЬКИЙ.

ЯК ОДЯГАЛАСЯ УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА СТАРШИНА.

Українська козацька старшина любила пишноту. Це видко з численних різнобарвних килимів і завіс, що вкривали мебіль, стіни, підлогу, вікна, з роскішного посуду, з дорогоцінних металів та кришталю й т. і. Але найбільше ця любов до роскоші проявлялася в одягах старшини, особливо вищої.

„Трудно тепер собі навіть уявити", пише один із дослідників старого нашого побуту, „ту блискучість барвистого вбрання, шитого з важкого шовкового краму, тканого сріблом та золотом, тих „ізорбафів", „алтабасів", „обяру" на чатамових (соболячих), горносталевих, рисячих футрах". Скрізь — „барвистість, яскравість кольорів у всій обстанові життя (чорне зустрічаємо як виняток), до такої яскравости ми тепер зовсім не звикли: різнокольоровий одяг — червоний, блакитний, жовтий, зелений; червоні або зелені чоботи; зелені та червоні налавники; червоні, вишневі та інші подушки на сідлах, — і все це шите золотом чи сріблом, оздоблене різним самоцвітним камінням: ізмараґдами, яхонтами, бірюзою,[1]) перлами".

Цікавий для нас матеріял, що з нього шили одяг. Це був головно — шовк, оксамит, сукно, головно, для підшивок, бавовняні тканини, для білизни — полотно. Для ліпшого одягу, ясна річ, брали шовк і оксамит. Шовкові тканини бували різні — дорожчі: „обяр", „ізорбаф", „отлас", „алтабас" — дешевші: „камка", „тафта", „мухояр" і т. і.

Ті, тепер уже незрозумілі назви, означали, здебільша, шовкові тканини, гаптовані золотом і сріблом. „Обяр", н. пр., була товста тканина, понатикана срібним і золотим орнаментом, т. зв. „струями", з різними визерунками — „травами"; „ізорбаф" — це те, що ми тепер називаємо парчею: золота або срібна тканина, теж із золотим та срібним орнаментом.

Оксамити були різних сортів, і вони знаходили широкий ужиток у тих часах. І вони мали часто, як і шовк, на собі золоті і срібні орнаменти. Всі ці найдорожчі тканини привозили на Україну зі сходу. Ось найліпші оксамити були перські й турецькі. Їх брали на жіночі й чоловічі парадні кунтуші. Зате дешеві сорти шовку, як відома з пісень „китайка", набирали для простішого одягу, головно — на підшивку та обшивку.

Щоденний одяг, особливо в нижчої старшини, шили зі сукна свого й закордонного виробу.

Генеральний обозний Василь Борковський (1640—1702.).

Так на складі стародубського „войта" Ширая з початків XVIII. в. бачимо „гішпанське сукно". Найбільше поширеним сортом сукна був так зв. „штамет". Полотно, поза власним виробом, теж привозили з закордону, з Польщі, Німеччини, Московщини (так зв. „івановське"), Голяндії. Це привозне ліпше полотно брали на білизну, рушники, скатертини й т. і.

*

Одяг української козацької старшини складався з жупана та широких штанів, поверх цього одягали кунтуш, або як його пізніше називали — „черкеску", чи з-московська „каптан". Загалом треба сказати, що назви одягу (терміноло-ґія), мабуть, і тоді не були усталені, а до нас дійшли вони у ще більш покрученому вигляді, бо часто-густо описи майна, які правили б для нас за найважніше джерело, складали з участю москалів, які вводили свої назви.

---

[1]) ще кажуть: туркус; є це синій непрозорий самоцвіт.

Кунтуш або черкеска була найголовніша частина чоловічого одягу, на його обріб звертали найбільшу увагу. Кунтуші або мали за польським зразком „вильоти“ (відкладні рукави), або довгі рукави. Кунтуші сягали, здебільша, під коліна, а то й до пят, як це бачимо на портреті ґенерального обозного Василя Борковського.

Кунтуші бували „теплі“ й „холодні“. „Теплі“, які, видко, вбирали поверх узимі, були назверх простіші, здебільша, з сукна, та лише оторочені футром. Підбивали їх різними футрами, в залежности від достатку: соболями, лисом, вивіркою. Зате „холодні“ кунтуші бували дуже роскішні. У гетьманів, у багатших старшин — бачимо цілі низки таких контушів — один більш барвистий, ніж другий. Шили їх із коштовного краму, із згаданих уже вгорі „обяру“, „ізорбафу“, оксамиту, гаптованих золотими та срібними визерунками. Кольори були звичайно яскраві: найчастіше різні відтінки червоного: „алий“, маковий, вишнезий, кармазиновий, але бували й цілком золоті або срібні, часами зелені, жовті. Здебільша, їх обкладали, або як тоді казали „підпушували“ якоюсь матерією іншого кольору, аніж був верх, але також коштовною, н. пр., атласом. Навколо кунтуш обшивали шнурком або пузументом (ґальоном) шовковим зі золотом і сріблом, або цілим золотим, чи срібним.

Звичайно кунтуш мав багатенько ґудзиків (їх бувало й до 70), як тоді казали „пугвиць“, або „запон“. У залежности від якости цілого кунтуша, *ґудзики були хоч простіші, — мідяні, зі срібного* й золотого дроту, з дерева, пообтягані золотим чи срібним шнурком, хоч коштовніші — зі срібла, золота й самоцвітів. Так, наприклад, на одному з кунтушів гетьмана Самойловича було 24 ґудзики з ізмараґдів, а на іншому 17 золотих із „яхонтовими іскрами“, тобто з дрібними дорогоцінними камінцями.

Жупани, як і кунтуші для щоденного вжитку, шили зі скромнішого матеріялу, здебільша, зі сукна. Зі сукна або часами з атласу, тафти, найчастіше червоного кольору шили й широкі штани. Щодо білизни, зокрема сорочок, то вона часто бувала з досить коштовного полотна, сорочки ґаптували золотом і сріблом.

Дуже важною частиною чоловічого одягу були різнокольорові пояси, якими опоясували жупан, чи кунтуш. Пояси бували шовкові, теж ґаптовані золотом і сріблом, дуже довгі, часом на $7^1/_2$ аршин.[2]) Нема такого стародавнього образу, чи гетьманів, чи старшини козацької, де не було б поясу червоного, зеленого або якогось іншого яскравого кольору. Привозили пояси, здебільша, з Туреччини.

Взимі одягали футра. Як і кунтуші, вони бували різних кольорів, часами ґаптовані золотом і сріблом. *Саме футро було з соболів, рисів, лисиць*, вивірок, відповідно до достатку власника. Навкруги футро обшивали срібним, золотим або шовковим шнурком, або хвостами („огонками“, як тоді казали) соболячими, кунячими й т. і. Застібали футра ґудзиками („запонами“), часами з коштовних самоцвітів.

[2]) аршин: турецька міра, завдовжки 0.712 метра.

Крім футер, бачимо часто на тодішніх образах накидку, кирею, як тоді казали. Одягали кирею в урочистих випадках. Саму кирею робили зі сукна або оксамиту, підшивали часами футром. З футра робили й широкий комір. Найбільшою *оздобою киреї були звичайно „запони“*, здебільша, золоті, срібні, а то й з дорогоцінного каміння. Ось, наприклад, гетьман Самойлович мав одну кирею з соболячого футра, критого оксамитом, ґаптованого золотом. Запони були золоті, обкладені ізмараґдами та діямантами.

І взагалі, на всім одягу видко багатство різних кольорів. Що частина, то іншої барви: червоний кунтуш, чорний оксамитовий пояс, кирея рожева на блакитній підшивці, застібнута під бородою золотою пряжкою. Або — зелений парчевий кунтуш, синя кирея, підшита футром. Зразок одягу подають нам портрети різних військових старшин, що збереглися до наших часів, як ось, н. пр., одяг ґенерального обозного Василя Борковського (1640—1702).

На голові носили шапки, здебільша, футряні, на щодень смушкові, на свята — соболячі, зі суконним верхом, червоного, зеленого кольору. Тут варто пригадати, що волосся на голові підголювали, залишаючи нагорі чуб.

Взуття було, здебільшого, з кольорової шкіри — з червоного або жовтого сапяну. Часами чоботи ґаптували краями золотом або сріблом. Носили й панчохи. Серед майна гетьмана Самойловича знаходимо панчохи, не лише плетені, але й з тканини, навіть такої товстої, як кармазин, а то й з гарусу, шовку різних кольорів.

Варто згадати, що вже досить рано, з початком XVIII. століття, козацька старшина полюбила деякі вигоди. Дома почали носити халати та вдягали мягкі виступці. Про це згадує у своїм щоденнику небіж дружини гетьмана Скоропадського — Андрій Маркович.

До одягу старшини належали, ясна річ, також і рукавиці. *Вони бували простіші, з козлової*, телячої, чи лосячої шкіри, а то й роскішніші: з сукна, атласу — ґаптовані золотом або сріблом, підкладені футром.

Хлопців одягали як дорослих, — такі самі кунтуші й жупани, і таксамо вже в ранньому віці хлопцям підголювали чуби.

*

Своєрідний барвистий одяг козацької старшини поволі, протягом XVIII. в., уступає місця одягові західньо-европейському. Це робить, здебільша, молодь, що побувала за кордоном, або пішла служити на Московщину.

Ці зміни вражали, головно після скасування самоуправи гетьманщини. Їх описує у своїх споминах Ілля Тимковський (1772—1853), відовий освітній діяч, син козацького сотника. Його батько їздив на відкриття малоросійської ґубернії, замість скасованих полків (1782. р.). Туди поїхав у кунтуші з підголеним чубом, шапкою й шаблею при боці, а повернувся в сурдуті й камізолі, з довгою косою (перукою), мундуром, капелюхом і шпадою. Місцеві люди про такі переодяги казали: „Бувало вийде, або на коня сяде, то пан як пан, а тепер хоч би що, німець не німець, так собі підщипаний.“

ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ

ЯРОСЛАВ ТАТОМИР.

За національне виховання нашої селянської дітвори.

У житті народу, як у житті кожної людини, велику вагу має характер. Відомо, що кожний нарід дістає в світі таке місце, яке йому з огляду на його характер належиться.

Та треба ствердити, що в нас, як народу, сильного характеру нема, нема в нас доброго національного виховання, й ми так довго не здобудемо собі кращої долі в світі, доки не виробимо в собі сильного характеру, доки добре національно не виховаємося.

Як так дивитися на справи, то зрозуміло стане, якого глибокого значіння і змісту мусить набрати в нас справа національного виховання (не навчання!) нашої дітвори. Дітвора це ж — та частина народу, яка щойно утворює, сформовує свій характер. Це найбільше пластична[1]) частина народу. В дальших своїх частинах нарід у своїому характері щораз більше усталюється (молодь), твердне (старші) й накінець костеніє (діди).

І тимто сформовувати народню душу, виховувати народній характер треба передусім і то в 99%, у дітвори. То зовсім так, як ось садівник плекає, защіпляє благородні соки передусім і то в 99% у молоді деревця (а не старі дерева), як коваль, коли доводиться йому дати брилі заліза бажану йому форму, робить ту форму в 99% на гарячому, мякому (пластичному) залізі, а не жде, поки воно вистигне та ствердне, втратить пластичність і т. п.

Та тут власне треба зазначити, що ми дуже недоцінювали, й усе ще сьогодні недоцінюємо вагу національного виховання в нашої дітвори, недоцінюємо вже в неї формування характеру. Досить указати на приклад нашої теперішньої праці на просвітянській ниві. Від заснування „Просвіти“ по сьогоднішній день 99% праці її зосереджувалося майже виключно на „старших“. Читальня мала все на увазі „господарів“ і ще трохи молодь (по різних драматичних, співочих і т. п. гуртках). І через те, на мій погляд, якось „не йшло“, і все ще „не йде“, як цього було б треба. Через те багато наших читалень існує тільки на папері, інші ж розвиваються не так, як треба б.

Де ж причина?

Пізнаємо її, як візьмемо під увагу шлях духового розвитку пересічного нашого селянина до того часу, коли він попадає під виховний вплив читальні.

В віку до 20. чи 25. року життя, себто до того часу, коли наш селянин попадає підо вплив читальні, його духовим станом, його духовими інтересами, а то й національним вихованням мало хто, а то й ніхто не займається.

Перейдім виховання нашого селянина від початку.

Тепер уже в нас скрізь повстають дитячі садки. Це дуже великий поступ наперед. Але ж ми знаємо, як цим садкам тяжко, як вони борються з грішми, як вони з труднощами переводять свою працю. Тай садки — справа нова. Тепер ми ще не можемо сказати, який вони вплив мають на виховання широких мас нашої дітвори.

Опісля приходить школа. Щó вона нашій дітворі давніше давала, щó дає тепер і щó завтра давтиме, те ми всі добре знаємо, і про те нема що багато писати. Та піднести треба, що ця школа давала й ще дає нашій дітворі одну цінну річ — конечну підвалину для всього виховання і для духового розвитку, вона вчить — читати й писати.

Після школи — пустка. В роках, коли усталюється характер, духовий розвиток вільнішає і зчасом спиняється (маємо на думці роки від скінчення школи до 20.—25. року життя) наш селянин, здебільша, тратить усе те, що виніс зі школи, а то й забуває читати й писати!! В такому стані входить він у читальню, часто не відчуваючи в душі потреби просвіти, не відчуваючи внутрішньої потреби взяти в руки книжку. Не тому, що не хоче, а просто тому, що встиг до книжки збайдужніти...

Що ж? Доводиться починати виховання з тої точки, коли воно властиво повино бути закінчене. А може це дати якінебудь справді корисні наслідки? Не значить це — будувати без фундаментів, ставити другий крок, заки ще не зроблено першого? Не кажемо вже про те, що це страшно неекономічна річ, але ж це праця дуже мозольна, часто засуджена на неуспіхи. Нам не треба заплющувати очей на те, що людину в такому віці, занедбану в вихованні за дитини, дуже легко потягти куди-небудь. Її позискає для себе й комуністичний аґітатор, і шинкар, і товариш-розпусник... Селянин у віці, коли його хоче починати виховувати читальня, вже нераз збаламучений, а то й здеморалізований, попсований із морального боку...

Де ж вихід?

Починати виховання національного почуття й характеру від дитини. Недоцінювати ваги одного і другого не можна.

А треба сказати, що таке недоцінювання ваги виховання дітвори подибується на всіх майже важніших ділянках нашого народнього життя, від морально-виховної праці нашого духовенства почавши й на кооперації скінчивши.

Я міркую, що, ми, як нарід, так поволі й так дуже поверхово сформовуємо в собі сильну душу, сильний характер — тому, бо ми не працюємо над тим оформлюванням одного і другого там, де це найлегше, найуспішніше, — додаймо й одиноко можливо переводити — в дітвори, найпластичнішої частини народу. З цього ж виходить цілком ясно, що коли ми покладемо на ту недоцінювану, недобачувану нами ділянку багато розумної праці, то видобудемо з себе нові, живі і справді великі сили, які дадуть нам спромогу й силу вибороти

[1]) грецьке слово — мякий, такий, що може набирати різних форм.

собі кращу долю. Щось таке відчуває садівник, коли, замість білити, обчищувати з моху та підпирати старі дерева (порівняй, наприклад, справу поборювання неграмотности серед старших), всю силу свою вкладає в защіплювання живих, благородних соків у молоденькі деревця... Він знає, він певний, що такою роботою він видобуде великі й нові цінности зі свого саду.

Перед нами незвичайно багатий, майже нетиканий іще ґрунт — та велетенська півтораміліонова маса нашої селянської дітвори. Які величезні можливости, які безмежні засоби національної енергії дрімають у цій півтораміліоновій масі!

У нашій дітворі захований великий скарб. Дозволимо ми йому загинути, змарнуватися?

Ще про милованську школу Т-ва „Просвіта"

У вересневому числі „Життя і Знання" за 1933. р. (ст. 270) та в 18 ч. журналу „Сільський Господар" за вересень 1933 р. появилася стаття п. Михайла Дяченка, колишнього учня Господарсько-садівничої школи Т-ва „Просвіта" в Милованні: „Милованська Школа Т-ва „Просвіта"".

Автор статті, студент прав, дуже похвально відзивається про саму школу — сам же був учнем школи — та заохочує наших селян і наші сільські установи висилати туди свою молодь. Але при цьому подає заввагу для управи школи, щоб вона „трохи менше часу присвячувала практичним заняттям учнів, а пильнішу увагу звертала на теоретичну науку учнів та на читання фахових і белетристичних книжечок".

В самій заввазі нічого такого поганого не було б — але ж треба знати її підставу. Написана вона не з дійсної потреби школи або користи для неї, а виключно на тлі особистого відношення п. Дяченка до практичних праць у школі. П. Дяченко ніколи на них не ходив і взагалі вважав фізичну працю, навіть таку, яку вели в милованській школі, за якесь ніби пониження для себе. Але це справа самого п. Дяченка, як він дивиться на фізичну працю на практичних заняттях у школі, як би... на таких його думках усе кінчалося... Але... я мав нагоду читати листівку п. Івана Драґана, вчителя в Балинцях коло Коломиї, написану до д-ра М. Холевчука, референта милованської школи Т-ва „Просвіта". Там п. Драґан дослівно пише таке: „на курс, що має відбутися в Милованні, зголосив я одного хлопця. В послідній часі стрінувся я з людьми, які не зовсім добре висказуються про ті курси. Загально тут вже говорять про це таке: Милування використовує нашу селянську молодь даром до фізичної праці, надуживає її понад все. Весною від 3-ої години рано до пізного вечора інж. Панашій товче ними і т. д., є це доводом до ріжних інцидентів між учениками, а Управою Школи. Теоретично знання дають мало, шкода спрямовувати туди хлопців і т. д. Словом, не так світло представляється справ — як про це пишуть".

Я не знаю, хто п. Драґанові давав такі звістки про нашу школу, бо в листівці не назване імя інформатора. Але паде в очі схожість між думками в листівці і в статейці п. Дяченка. Я ж твердж, що все те, що п. Драґанові наклепали про нашу школу — неправда.

Я теж учень милованської школи — мені 35 років, маю середню освіту, і я не — учень-гість, а від самого початку курсів перебуваю у школі і рішучо заявляю, що ніхто в милованській школі „не використовує нашої селянської молоді в фізичній праці і не надуживає її понад усе". Ніхто з курсантів не ставав у 3. год. рано, і п. інж. Панашій не товче ними до пізнього вечора.

Всім відомо, що милованська школа виключно фахова, що для поповнення теоретичних наук, особливо з поля садівництва й городництва, мусить переводити практичні покази. Заняття ці не тяглися довше ніколи, як 4 год. денно, зполудня, при чому ніхто курсантів не наганяв до скорішої праці, школа вимагала від курсантів тільки того, що вимагало її добро.

Щодо вставання в 3. год. рано — то того в нас ніколи не бувало. Встають перед 4. год. тільки дижурні в оборі — вони ж мусять тоді там бути при подою коров. На кожного курсанта припало за ввесь час за $7^1/_2$ місяців курсу 5 дижурних днів, разом 35 днів. Коли вони вставали так досвіта, то тут ніякої шкоди для здоровля курсантів нема, бо що це для молодого хлопця пару днів (дижури тут бувають 7 днів, що 6 тижнів), встати в 4. год. рано! Решта курсантів спочивала переважно й до $^1/_2$7. год.

Щодо непорозуміння між учнями й управою школи на тлі практичних занять — то вони бували. Але ж бо їх викликували саме такі люди, що, замість давати добрий приклад послуху й дисципліни, не то що самі не ходили на практичні заняття, але й ворохобили проти них молодь, що з недосвіду, не розуміючи значіння практичних занять (хотяй бачила наглядно з них користь), ішла радо за такими, що цуралися практичної праці, трохи з „паньскости", а трохи з ледачости. Чого було ворохобитися, я не розумію. Фізична праця приносила ж їм тільки здоровля, знання, а по друге, ми ж зробили нею перший дарунок Товариству „Просвіта", для якого ми й так небагато робимо.

Що до завваги, що в милованській школі з а м а л о теоретичного навчання, то я особисто міркух, що його є, може, й за багато. Я, з середньою освітою, був звільнений від загально-освітніх предметів, а проте теоретичні предмети таки дуже сильно вимагали від мене напруги моїх умових сил. Що ж тоді сказати про молодь із освітою народньої школи, таку, що мусить переробляти й загально-освітні й фахові науки?!

Із наведеного матеріялу п. Драґан побачить, що воно не так погано з милованською школою, як його інформують, що кожний зовсім сміло може вислати до милованської школи хлопця на науку, та що курсантові ніхто тут не то що не зробить кривди, — а навпаки: коли він самий буде як-слід прикладатися до теоретичної і практичної праці, то з милованської школи винесе дуже багато на користь свою і громадянства.

Володимир Богоніс,
учень милованської школи.

До нового річника*)

Цим числом розпочинає наш Порадник другий рік свого існування. Ще занадто молодий він, щоб робити підсумки свого короткого життєвого досвіду і шляху — в тій формі, як його досі мали наші читачі. Не все ще й можна вже тепер і підсумовувати. Атож праця щойно розпочата... А проте й по році можна вже доглянути в ньому (не згадуючи про добрі сторони) деякі недомагання.

Про добрі сторони хай скажуть нам наші читачі — бібліотекарі передусім. Бо ж для них все це видається. Думаємо, що добра вже сама його поява, те, що ми крок за кроком здійснюємо намічену в першому числі „Б. Пор." програму, котра далеко ще не закінчена. Властиво вона ніколи й не буде вичерпана, наскільки „Біб. Порадник" стоятиме в якнайтіснішому звязку з тими, що для них він призначений. І ось, коли поглянути з цього боку на перший річник, то нам, що його досі вели, впадає в око один великий брак (про інші, такі, що їх лекше направити — вони ж залежні виключно від тих, що в ньому досі працювали, — покищо не згадуємо). Цей брак то — замала кількість дописів із місць, брак статтей та звідомлень із життя й діяльности бібліотек, а це знов указує, почасти, на брак звязку з широким світом наших бібліотекарів, або бодай на те, що цей звязок однобічний. Досі той звязок був такий, що ми майже виключно повчали про різні справи тих численних, далеких, незнаних, безучасних і навіть безіменних бібліотечних працівників. Коли б ми зважилися оголосити імена дотеперішніх співробітників, то на дописувачів ізпоза Львова припало б... смішно мале число...

Той звязок, про який мова, мав би бути взаїмний, обобічний, і тим самим і тісніший, живіший. Часопис наш зискав би багато на цікавости, коли б він не лише повчав, а й як би став і речником потреб, вимог, змагань до кращого в наших бібліотеках, коли б він відгукувався на всі прояви їх життя — не конче на святкові, голосні, але й на ті тихі, звичайні собі, сірі, буденні. Ці другі нас навіть більше цікавлять. Бо ж вони й цінніші, вони ж правдиві, залишають по собі творчі сліди в дійсному житті, а не лише хвилинні почуття у споминах...

Розпочинаючи видавання „Бібл. Порадника", ми кликали до „дружньої і взаїмної співпраці" всіх бібліотечних діячів. Але відгукнулося їх досі дуже мало. Найбільшим і найгарячішим бажанням редакції „Б. П." на порозі нового річника залишається старе бажання: обєднати біля „Б. П." як найширші кола діяльних і живих бібліотекарів. Пригадуємо їм той наш заклик у надії, що він не залишиться без відгуку, та що в добре зрозумілім інтересі і для добра самої справи вони раз-у-раз ділитимуться власними думками й досвідом на сторінках „Б. П." зі своїми товаришами праці. Чекаємо...

А так — „Б. П." далі буде здійснювати намічену програму праці.

Редакція „Б. П."

Як лекше користати з наших оцінок?

Багато місця „Бібл. Порадник" присвячує рекомендаційним рецензіям або оцінкам книжок. Ці оцінки мають своє окремішне призначення, і про нього ми писали в ч. 1. „Б. П." за 1933. рік. Їх мета подвійна, і з того випливає й їх характер, і навіть така назверхня прикмета, як розмір. Вони невеличкі, бо мають коротко, але ядерно подати зміст книжки й її вартість, та ще вказати, для якого роду (типу) бібліотек та для яких читачів вона годиться. Тим то й ми називаємо їх рекомендаційними, або дорадчими, бо ми, мовляв, дораджуємо ними читати якісь книжки або ні, та з яких причин. Вони призначені передусім для вжитку бібліотекарів, котрим вони повинні полекшити знайомство з книжкою й допомгти при купівлі книжок, а то й тоді, як доведеться радити читачеві, що йому читати, і в якому порядку читати книжки. А то ж дуже часто, майже без винятку, у всіх читальняних і інших бібліотеках читачі звертаються до бібліотекарів із проханням вибрати їм якусь цікаву й потрібну їм саме книжку. Бібліотекареві треба заспокоювати ті інтереси й потреби читачів. Отут то в пригоді й мають стати їм наші оцінки.

Але ж як користати з цих оцінок, коли вони порозкидувані по цілому річнику „Життя і Знання"? Бібліотекарі провадять (а бодай повинні провадити) якісь списи, або правильні, приписані катальоґи книжок. Найменші бібліотеки провадять бодай інвентар своїх книжок. Більші, може, ще й — інші катальоґи. І ось ці катальоґи можна вжити для того, щоб швидко визнатися в рекомендаційних оцінках „Бібліотечного Порадника" та їх без труднощів віднайти, коли зайде потреба.

Легче та краще це зробити можна тоді, коли бібліотека провадить, чи має бажання завести в себе картковий катальоґ (про це скажемо нижче). Але для тої мети можна покористуватися й інвентарем, що його видало Гол. Т-во „Просвіта". І то таким чином.

Ми вже знаємо (див. про це „Б. П." ч. 10. і 12. за 1933. р.), як виглядає інвентарна книга бібліотеки, й як її провадити. Вона має десять грядок або переділок, котрі всі треба правильно й докладно виповнити. Зпоміж тих грядок одна, що зветься: „Увага", залишається, здебільшого, незаповнена, або дуже рідко коли її заповнюється. Отож коли заходить потреба щось до неї вписати, то мусимо при тому дуже щадити з місцем, яке ця грядка займає, бо ж тоді ми зможемо викори-

*) Від 1934. р. „Бібл. Пор." виходитиме, враз із частиною „Освіта й виховання", як середущі сторінки „Ж. і Зн.", з окремим сторінкуванням, так, що його з кінцем року можна буде зібрати в окрему цілість. — Ред.

стати вільне (позістале) місце, коли не для яких інших уваг, то саме для наших рекомендаційних оцінок. У цій грядці, проти відповідної книжки, зазначуємо коротко, де саме, цебто в якому числі „Б. П." можна знайти оцінку тої книжки. Ото ж пишемо в цій грядці, наприклад, побіч книжки: „Терлецький, Омелян: Історія Української Держави, Том II." і т. д. — так: „Б. П." ч. 6. „Ж. і Зн.", 1933, ст. 192." Це означатиме, що оцінка тої книжки знаходиться в 6. числі „Бібл. Порадника" на 192. сторінці журналу „Життя і Знання" за 1933. р.

Так значимо тоді, коли „Бібл. Пор." даємо оправити разом із „Життям і Знанням" у одну книгу. Але як можна окремі сторінки „Бібл. Порадника" оправити окремо (або разом із відділом „Освіта й виховання"), тоді в увагах зазначуємо далеко простіше: „Б. П." ч. 6, ст. . . . . Вписуємо цю примітку, що зветься „відсилач" до грядки найкраще вгорі, ц. то під горішньою поземою лінією та при всіх книжках усе на тому самому місці. Це через те, що місце, яке залишається під цією приміткою, має бути призначене для всяких інших завваг (про це гл. „Б. П.", ч. 12). Коли бібліотекар поробить у катальозі біля всіх повписуваних книжок такі відсилачі до відповідних оцінок „Бібл. Порадника", то він тоді, вишукуючи з катальогу потрібну книжку, вже знатиме, де шукати її оцінку й відразу може знайти її на вказаній сторінці „Бібл. Порадника".

Коли бібліотекар провадить картковий катальоґ, то такі самі відсилачі він поробить на тих картках, де повписувані відповідні, цебто рецензовані в „Б. П." книжки. Зробить це він удолині, або на звороті тих карток. Коли бібліотека може дозволити собі на два примірники „Бібл. Порадника" (чи то „Життя і Знання"), тоді з одного з них можна буде рекомендаційні оцінки повитинати й понаклеювати на картках, завбільшки листівки (кореспондентки), і то: або на лицевій сторінці, — тоді бібліотекар відразу матиме готовий рекомендаційний катальоґ книжок; або на зворотній стороні картки — а тоді треба буде на її лицевій сторінці повторити, як звичайно, прізвище й імя автора, назву книжки й т. д., ц. то все те, що надруковане в заголовку кожної оцінки. В обох випадках картки укладається за собою, одну по одній у абетковому порядку.

Цього способу можуть уживати тільки більші, заможніші бібліотеки, коли мають добре вишколеного й освіченого бібліотекаря.

УВАГА. — Рекомендаційні рецензії з 12. ч. „Бібл. Порадника" гляди на ст. 366. „Життя і Знання", де вони були помилково поміщені. Л.

Глібів Леонід: БАЙКИ. Київ—Ляйпціґ, Українська Накладня. 16°, стор. 64. Ц. 75 грош. — Байки — це оповідання, де в постатях звірів, чи ростин виводять людей, оповідають про людські справи та вчинки й накінець дають, як висновок, моральні науки, що випливають із оповідання. Байки, це дуже старовинні твори, які розвинулися на сході й звідти різними дорогами розповсюдилися по цілому світі та дійшли до нас. Такі оповідання можна зустрінути в різних народів. Глібів, як і його попередник Гребінка, вмів надати цим байкам українських прикмет: їх мова, головні думки, болячки й потреби — все це наше, народне, українське. В цих байках видко щиру любов поета до рідного краю. Байки Глібова треба конче набути всім читальняним бібліотекам. Це невичерпане джерело цікавого читання без різниці віку, матеріял для деклямацій на різні свята (між іншим і на свято „Просвіти" та Свято книжки). В книжечці вміщений життєпис Глібова. Книжечка оздоблена кольоровою мальованою окладинкою, а всередині є образки. Приступна ціна дозволяє й найбіднішій бібліотеці набути цю книжку.

Н. Д.

„НАША УКРАЇНА", ч. 1. Подєбради. Український дитячий притулок у Подєбрадах, 1933, 8°, ст. 16. — Це журнальчик, що виходить силами самих дітей, ясна річ, еміґрантів, вихованців притулку. Малі письменчики (9—10 р.) присвятили це перше число Матері. В передмові до книжечки вчителька притулку, п. С. Нагірна, пояснює, що школа працює в дусі діяльної, трудової школи. Як відомо, найголовніше завдання такої школи — дати кожній дитині змогу виявити себе й розвинути свої особисті прикмети в творчій праці. Самостійна праця дитини висунута наперед, а вчитель — непомітний керманич. Цілий ряд оповідань, віршів, прикрашених рисунками самих дітей цілком виправдують такий спосіб. Маленькі автори й авторки гарно й легко висловлюються, їх твори надихані щирими почуваннями, такою любовю й самопосвятою для Батьківщини, що їх не можна читати, не зворушуючись. Із кожного віршика, кожного оповіданнячка визирає інше дитяче личко. Ці діти не зазнали безжурного пещеного дитинства. Сумні переживання маленьких еміґрантів, часто сиріт, кинули серпанок смутку на їх творчість, але це не розпука й не безнадійність. З їх творів б'є бадьорість і щире завзяття до борні і праці для визволення рідного краю з неволі. До такої основної думки зводяться всі їх відповіді в розділі: „Чим хочу бути". Дуже гарно виконані дітьми ілюстрації до журнальчику завершують чудовий образ, який творить книжечка. Гаряче поручаємо її читальняним і іншим бібліотекам та маленьким читачам, щоб запренумерували цей журнальчик, а нашим школам радимо започаткувати в себе дитячі журнали за цим зразком. Правда, треба щоб склався дитячий клюб.

Н. Д.

ПРО ДЕРЖАВНИЙ ЛАД У ВСЯКИХ НАРОДІВ. Переказав М. Доленко. Львів, 1905. м. 8°, ст. 63 — Ця книжечка, написана автором знад Дніпра, та видана в Галичині, щоб звідсіль її розповсюджувати на Україні — по революції 1905. року. Вона мала знайомити читачів із політичними порядками в Европі та у світі. Подекуди вона вже перестарілася, але деякі розділи зберегли свою повну вартість і до нині. Прим. розділ: „Відкіля взявся сьогочасний лад у держав" — коротка історія політичного розвитку Европи. Інші розділи знайомлять із основами конституційного й республиканського ладу. Початковий читач із користю для себе прочитає їх ще й тепер, тим більше, що в нас немає подібного, приступно написаного підручника. Зокрема повчальна буде для того, хто хотів би давні російські й австрійські порядки пізнати й порівняти їх із теперішніми в Польщі. Годиться до всіх, особливо читальняних бібліотек.

В. Л.

Я. М. БЕРЕЗА.

МОРЕ — СКАРБ

Чи могли б ми собі уявити хочби сучасну могутню Анґлію без моря, без сильної фльоти — запоруки тієї могутности? Міркую, що ні. У відвічній боротьбі з грізною стихією, в непереможному гоні до розросту — горді сини Альбіону сталили свойого духа, росли, могутнішали і, врешті, стали панами світа.

Коли переглянути всесвітню історію, то неважко помітити, що народи, відтяті від моря, непомітні ніким, вироджувались і гинули; зате ті, що мали доступ до моря, зростали, міцнішали, панували й створили основи сучасної культури. Досить указати на Грецію, на Рим.

Море — добрий учитель. Море — шлях широкий, вільний. Море — сильна границя. Море — прохарчовує міліони поселених над ним людей. Море — невичерпна скарбниця різних мінеральних багатств та енергії...

Тимто й не диво, що здавен-давна, зокрема ж тепер, доступ до моря є для кожної нації життєва конечність.

Наше Чорне море невелике й замкнене звідусіль. Та проте воно відоґрало велику ролю в історії українського народу. Воно памятає грецьких та арабських купців, що в заміну за збіжжя, мед, віск, футра везли на Україну дорогі парчі, срібло-золото, мистецькі вироби, свою культуру. Памятає човни наших князів-переможців, що на суднах-лушпинах заганялися з хороброю дружиною аж під мури сильного Царгороду добувати слави для землі своєї. Памятає ридання безлічі нещасних бранців, яких вивозили з нашої країни татари-турки у світ широкий. Памятає своїх любимців — „чубатих славян", наших козаків, що в обороні батьківської віри та братів своїх невільників гналися аж під береги далекої Анатолії. Памятає ту святу для кожного з нас хвилину, коли 24. квітня 1918. р., після довголітньої неволі, загув громом могутнім наказ: „Фльоті підняти український прапор!"... Все це памятає дороге наше славне Чорне море!

Але ж попри господарсько-політичну вагу, яку має кожне море для народу, воно цінне ще й тим, що ховає у собі не тільки безліч живин, що творять основу торговлі й поживи, а й багато мінеральних багатств.

Найбільше в морській воді хльоріду натрія, себто звичайнісінької кухонної соли, що її вживають від непамятних літ. Доки люди не відкрили в землі покладів камяної соли, сіль добували тільки з моря. Спосіб той дуже легкий, мало коштує. Автім ним послуговуються і в нинішніх часах, бо камяної соли небагато, й не скрізь вона водиться. На березі моря копають широкі, мілкі ставки один побіч одного. За припливу моря вливається туди вода. По якомусь часі вона випаровує, й на дні озерця залишається тоненький шар соли. Та верства після того, як вода знову і знову випаровує, грубшає, й нарешті стає така груба, що можна її згортати заступами (рискалями). Тоді її кидають на купи й розвозять.

Так добували і добувають споконвіку сіль на Україні над берегами Чорного моря. Колись була в нас навіть окрема порода купців-чумаків, що розвозили на скрипучих мажах по всіх закутинах України сіль, і з нею свою тужливу пісню чумацьку.

В морській воді є яких $3^1/_2$ відсотки соли, себто 35 кґ. на одну тону води. Здавалося б — мало. Та не забуваймо, що води морів та океанів покривають майже три четвертині поверхні всієї землі. Є їх, за обрахунками, приблизно $1^1/_2$ міліона км²! Сказати инакше: коли б позносити всі гори та горби, одне слово — зрівняти поверхню всіх суходолів і поскидати всю цю землю й каміння в морські глибини, то їх таки не позасипаєш, бо тієї землі було б тринацять разів менше від води!

Чорне море: прибій.

З того можемо собі вявити, кілько соли ховають у собі моря й океани. Якщо вдалося б добути з них усю сіль, то можна було б тією сіллю поповкривати всі суходоли „тоненькою" верствою, бо всього — на 47 метрів завгрубшки!

Крім соли, в морській воді є ще два важні хемічні первні, що їх використовують сильно в сучасній медицині. Це бром та йод. Брому в океанах усього 0,008 відсотка. Добувають його з післякристалічних лугів морської води.

Морські водорости з родини Fucus і деякі роди губок назбирують (асимілюють) йод у доволі поважних кількостях. У їх попелі буває частенько більше ніж 2 відсотки тієї цінної річовини. Відтіль її й добувають.

А так у водах океанів порозпускувані трохи не всі хемічні первні та їх сполуки. Не диво. Бо ж потоки й річки, що перепливають суходоли, розпускають їх і несуть у один великий маґазин-зсип — у море. Не буде дивно, коли почуємо, що в морській воді є й нікель і залізо й кобальт і оливо... Ще більше: навіть ...золото та срібло, металі, які споконвіку були мірилом людського багатства, отже й сили — і вони є в морі.

Правда, немає там того стільки, щоб можна було срібло та золото черпати відразу повними пригорщами, а проте таки є: золота 50 міліґрамів (1 декаґрам = 10 ґрамів, 1 ґрам = 1000 міліґрамів), срібла ж упятеро менше, себто всього 10 міліґрамів на одну тону води. Мало? Але ж морської

води в світі стільки, що й найменші кількости золота, зібрані докупи, дадуть нам дуже поважну суму: сотні тисяч кільограмів цього дорогого металю. Ним можна було б позаповнювати всі банки світа. Ще більше; золото стало б тоді безвартісним металем. Тоді кожний бідак міг би їсти на золотій мисці, золотою ложкою... бараболяну юшку,

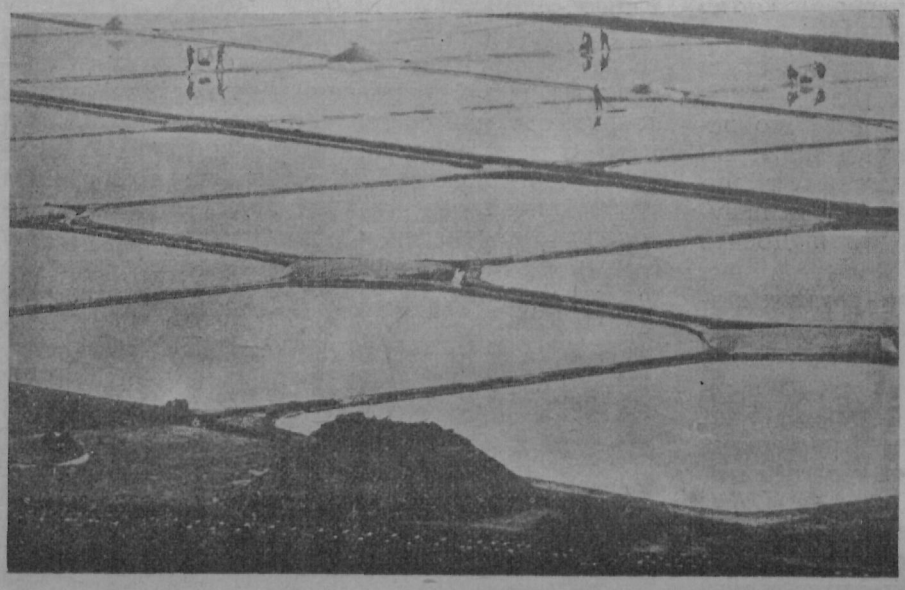

Приморські солянки.

а кожний селянин міг би купити дешево золоту косу, чи вила до гною...

Чому тоді не добувають цього золота?

А в тім і справа, що досі багато вже хитрунів ламало собі голови, щоб легким коштом придбати для себе якнайбільше золота. Та виявилось, що геперішні способи добувати золото з моря вимагають страшенно багато коштів. Та може таки прийде той час, коли невтомний людський ум винайде такий добрий та дешевий спосіб діставати з моря ці скарби!

Найбільший скарб моря, — то не так ті мінеральні та живинні багатства, а та непомірна кількість енергії, що ховається в ньому в виді рухів-струмів, відпливів та припливів і різниці температур на поверхні води й під нею. Не будемо навіть згадувати про те, як багато силової (динамічної) енергії можна добути, коли використовувати таке щоденне явище на берегах морів, як приплив і відплив. Досі не пробував ніхто її навіть приблизно обчислити!

Як відомо, в околицях рівника різниця температур між верствою води в океані, що її нагріло сонце, й верствою на двацять метрів під поверхнею моря є 10° Ц. І цю величезну теплово-силову (термо-динамічну) енергію можна було б перемінити у працю, якби нею порушувати турбіни. Тоді можна б дійти до неймовірних просто *вислідів. Вже вироблено* в цьому напрямку відповідні спроби.

Такі країни, як Швеція, Норвеґія і т. п. були б неодмінно льодовими пустарями, колиб не теплий морський струм, який попри них пливе й якому завдячують вони своє існування.

В нас, на жаль, досі ширший загал не доцінює ваги моря. А це ж одне з найпекучіших, життевих питань української нації. Не завадило б, щоб собі все це наша Громада усвідомила. Може б тут помогла — традиція. Чи не добре було б день 24. квітня зробити — святом українського моря?...

ДР. Т. Є. БУРАЧИНСЬКИЙ.

30-ЛІТТЯ НАРОДНЬОЇ ЛІЧНИЦІ

19. листопаду 1933. р. відбулося посвячення українського шпиталю у Львові. Свято це звязано з трицятьліттям Товариства „Народня Лічниця". Є це одинока наша санітарно-медична устянова, і з діяльністю її треба зазнайомитися читачам „Ж. і З.".

Думку створити таке товариство, що давало б лікарську поміч незаможним хорим та стало б вогнищем праці українських лікарів — подав бл. п. др. Євген Озаркевич ще 1902. р. Але ж властива праця „Народньої Лічниці" почалася з затвердженням статута 22. січня 1903. р., а власне від перших загальних його зборів, що відбулися 21. березня 1903. р. в Музею гр.-кат. духовної семинарії у Львові.

Через те, що українців-лікарів було тоді у Львові тільки — сім, до товариства пристало багато інтеліґенції зпоза лікарських кол, і світської й духовної.

На просьбу членів основників захисником-покровителем Н. Л. став митрополит А. Шептицький, що не тільки по нинішній день по-батьківському дбає про товариство, але відступив та своїм коштом уладив для нього цілий дім при вул. Петра Скарги ч. 4, а в 1927. р. віддав його товариству на власність.

Посвячення й отворення домівки Н. Л. відбулося 22. вересня 1903. року. Історію Н. Л. можна поділити на 2 части: 1. обіймає часи від її заснування до кінця війни, 2. від війни досі.

У 1904. р. мала Н. Л. чотири відділи: 1) внутрішній і дитячий (др. Озаркевич і др. М. Вахнянин), 2) хірургічний (др. Баронч), 3) очних недуг (др. Грушкевич) і 4. жіночий (др. Морачевська і др. Брайтер). Перед війною т-во дістало було поважний запис від бл. п. о. Залуцького, пароха Теребовлі (14.000 корон), тільки він через обезцінення грошей утратив свою вартість. В часі війни російські війська зробили в Н. Л. малий шпиталь, але ж, із відворотом російської армії, російські лікарі забрали з Н. Л. багато приладдя та все білля, і, крім цього, багато інструментів віддано до австрійського шпиталя „Червоного Хреста".

По війні починаються для товариства тяжкі часи, але ж рівночасно доба його віднови, а то й розбудови, головно завдяки д-рові Іванові К у-

рівцеві, що управляв Народньою Лічницею від 1924. р. до своєї смерти 1931. Сам добрий знавець людей, умів добирати собі і поважних співробітників; сам енергійний, старався прищіпити цю енергію у своїх співробітників. Крім цього, намагався дати Н. Л. всі конечні й новітні засоби, потрібні для розпізнавання й лікування недуг.

Сьогодні Н. Л. має девять відділів: внутрішній, дитячий, очний, хірургічний, ушний, жіночий, шкірний, зубний та урольогічний (для лікування проводів сечових). На всіх відділах працюють, з одним вийнятком, самі лікарі українці (16).

Уже в перших роках свойого існування здобула собі Н. Л. розголос у цілій українській Галичині, і цей розголос із року на рік зростав. Тепер нема села, де не знали б про неї. Вона зєднала собі добре імя не лише у своїх, але й у чужих. Число чужих, що шукають у неї помочі, доходить до 40%. Коли 1913. р. число лікуванців Н. Л. доходило до 3.000 річно, то по війні число їх збільшалося ось як:

Роки:	Недужих:	Поворотних:	Усіх ординацій:
1290	2435	3072	6307
1921	7047	12117	19164
1922	7501	11159	18660
1923	7956	12240	20198
1924	8315	14987	23302
1925	7136	11705	18841
1926	8144	11047	19191
1927	7794	8981	16775
1928	9327	8116	17443
1929	9845	8350	18195
1930	11194	14082	25276
1931	11505	11205	22710
1932	10011	15039	25050

Коли відрахувати неділі, свята та кілька тижнів вакаційних направок у Н. Л., то вийде, що пересічне число недужих на день було 100 осіб (1932. р.)

Народня Лічниця звертала увагу на лікування шкільної молоді; давала кілька років приміщення для порадні матерей і дітей, товариству опіки над молоддю, поки воно не дістало окремого поміщення у власній хаті (1925); додивлялися, щоб і молодь шкіл У.П.Т. (Рідної Школи) могла дістати належну їй лікарську опіку. Кругло пятину недужих становила шкільна молодь, від захоронок до високих шкіл. Таксамо управа Н. Л. дбала про лікування інвалідів У.Г.А.: усі операції, що їх можна виконувати амбуляторійним способом, робиться в Лічниці. Останніми роками прийшло ще безкорисне лікування безробітних...

Не меншу вагу мала Н. Л. для творення т. зв. верстату наукової праці. Правда, повновартним верстатом може стати аж майбутній шпиталь. Та скромним верстатом була вже теперішня амбулаторія, з неї вже вийшло багато друкованих наукових праць. Крім того, Н. Л. давала змогу багатьом старшим медикам і молодшим лікарям доповнювати свою медичну освіту на її відділах під орудою старших досвідних лікарів. По війні набирає ця справа ще більшої ваги, бо наші лікарі стрічаються зі щораз більшими труднощами при вступі, чи на клініки, чи до державних шпиталів.

Діяльністю Народньої Лічниці зацікавилося і українське громадянство. Коли 1929. р. зійшлися представники наших товариств, щоб обговорити, як святкувати 30-літній ювілей владицтва митрополита Андрея, рішено на його памятку збудувати шпиталь імени ювілята, як живий памятник ювілею — справа, про яку мріяла управа Н. Л. здавна, ще до війни. Ювілейний комітет, під проводом епископа І. Бучка, зібрав на цю ціль досі кругло 100.000 зл. Крім того, збірка Н. Л. за ті роки принесла суму 45.000 зл. Попередніми роками зібрано ще 15.000 долярів (між ними є й дар митрополита 5.000 дол.). Архиєпархіяльна Рада львівського ординаріяту подарувала (1932. року) 10.000 долярів (з тим, щоб на цю фундацію лікувалися безплатно дві особи, вказані ординаріятом).

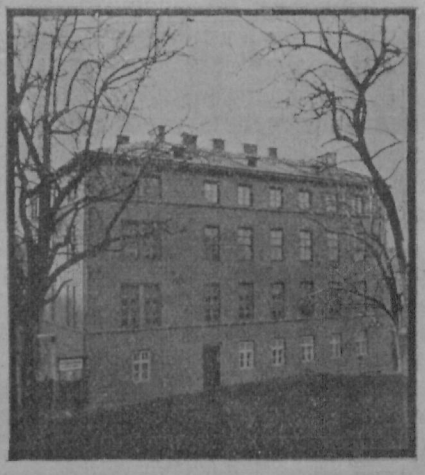

Український шпиталь ім. митр. А. Шептицького.

Будову шпиталю почато 1930. р. за плянами інж. Є. Нагірного, під проводом інж. О. Пежанського. Будинок має три поверхи, — ліжок у ньому передбачено — 80.

В другій половині 1932. р. і за 1933. рік викінчено вже зовсім будову партеру і входу, при чому заведено теплу воду, водопроводи, введено ґаз для потреб санітарних, центральне огрівання, електрику й почато одну по одній улаштовувати кімнати. У травні 1933. р. перенесено зі старого будинку жіночу і шкірну амбулятерію, в жовтні апарати Рентґена, пізніш туди має перейти ціла фототерапія (лікування світлом). Через те инші відділи Н. Л., що залишаються на далі в старому будинку, можуть працювати тепер там вільніше.

На будову шпиталю видано досі 353.600 зл.; на викінчення її треба ще яких 150.000 зл., не рахуючи бладження. Та ця вся справа лежить тепер уже тільки в руках самого нашого громадянства. Закінчення будови треба гаряче бажати і в інтересі загалу недужих і в інтересі розвою української лікарської науки.

ЯК СПАТИ

Один із англійських учених відкрив недавно, що сон тоді найбільше скріплює, коли людина має голову звернену до півночі, а ноги до півдня. Тоді магнетні хвилі землі перебігають здовж тіла, й людина спить найспокійніше. Дальші досліди в цьому напрямку виказали, що найкраще положення в часі сну тоді, коли людина відхилена від напрямку північ-південь на 23 ступні на захід. У таких умовах магнетні хвилі перепливають найрівномірніше. Подаючи цю звістку, часописи додають від себе з досадою, що незабаром лікарі скажуть нам кластися з компасом і перед сном визначати собі напрямок, у якому маємо лежати.

С. Б.

МЕДИЦИНА ПЕРВІСНИХ ЛЮДЕЙ

Медицина! І в нашій уяві великі білі будинки, шпиталі, лічниці. По-новітньому влаштовані операційні салі, дотепно придумані наряди, електрика проміння Рентґена, ультрафіялкове проміння,[1]) радій і безліч ліків і способів лікування!

Якщо ви коли бачили людей, що нераз із тавром смерти приходять до лічниці й виходять здорові — то зрозумієте вагу тієї науки, що силкується поглибити відомости про правильну працю організму й про працю — заколочену недугою, що хоче найти й находить способи боротьби з недугами.

Правда! Є випадки, коли й ця наука безсильна. Але коли проглянемо історію останніх десяток років, то побачимо, що не то що кожне десятиліття, а й кожний рік приносить багато нових засобів у боротьбі з недугами. Це ж ще не так давно, як не знали ми ще ні палочки (bacillus), що викликує сухоти, ні бактерії, що спричинює страшну недугу — пранці (сифіліс). Тепер уже ці питання розяснені, й ми маємо силу-силенну ліків, що поборюють ті недуги.

Медицина наука жива, вона йде вперед.

Цікаво було б пригадати собі дещо з її минулого. Бо ж воно не завадить знати, як первісна людина радила собі, коли поранилася, чи занедужала. А тоді ж не було ні лічниць, ні шпиталів. Цікаво, як лікували себе люди, що створили на полі лікування старі культури: єгиптяни, асирійці, вавилонці, індійці, китайці, перси, жиди, греки, римляни.

*

Вже у звірят можемо замітити, що вони мимоволі (інстинктивно) стараються собі допомогти. Гріються на сонці, лижуть рану, вигублюють галапаси, купаються, ходять до цілющих джерел та соляних покладів. Коли звірині забється терня в ногу, вона старається його видобути. Слони й малпи добувають терня й іншим звірятам того самого виду. Коли звірина зломить ногу — бігає на трьох ногах, а зломану тримає в повітрі так, що нога може зростися як-слід, без ніякого скриву, чи скорочення.

Старий римський письменник Пліній каже, що люди деяких лічничих засобів понавчалися від звірят: гіпопотам навчив людей пускати кров, єгипетський птах ібіс робити собі влив (лєвативу).[2])

У багатьох французьких купелевих місцевостях оповідають, що ще заздалегідь, доки люди пізнали цілющу силу джерел, знали їх звірята й використовували її головно для лікування шкірних недуг. Одні джерела, кажуть, відкрив паршивий кінь, інші — нездоровий осел і т. д.

На всякий спосіб початків лікування треба шукати не в первісної людини, але у звірят. Кости печерного ведмедя та кости печерної людини виявляють однакові згрубіння ревматичного походження. Сліди зломання кістки майже ті самі.

Одне слово: умови життя передісторичної людини й тогочасних звірят були подібні, і способи лікування мало між собою різнилися.

*

Коли хочемо собі відтворити культуру найдавніших людей і з нею й частину тої культури — медицину, то мусимо розглянути те, що змогли ми викопати з землі, себто т. зв. викопи, й перевести порівняння з тими народами, що ще тепер стоять на низькому щаблі цивілізації.

Передусім первісна людина навчилася цілком випадково деяких лікувальних заходів. Вона здобула собі досвід, і на підставі того досвіду притискала рану, з якої трискає кров, відганяла від рани комахи, прикривала рану, розтирала готовчене місце, вигрівалася на сонці, прикладала розпалену голову до зимного каменя. Вона навчилася, що деякі овочі добре їсти, інші знозу ні; що деякі ростини спричинюють бігунку або блювоти; що від одних овочів можна виздоровіти, від інших занедужати, а то й умерти.

Після того первісна людина вже свідомо вживала засобів проти бігунки чи блювот; свідомо клала бандаж на рану, внерухомлювала зломану кінчину, помагала при родиві, брала ноші — переносити ними недужих.

В розвитку досвіду первісних народів велику ролю грає інстинкт.

Ось: перелетні птахи вертаються до своїх гнізд, комаха коле свою жертву в те місце, де є нервові осередки й т. д.

Коли ми тепер бачимо таке у звіринному світі, то можемо припускати, що й первісна людина через інстинкт, із прихильности для хорого, могла деколи попасти на щасливу думку й дати хорому відповідну ростину, вжити відповідного заходу, зробити відповідний прилад.

До помочі первісній людині часто ставав припадок. Випадково пізнали первісні народи різні одурманливі засоби, як: відвар із недозрілих маківок (опій), гашиш, тютюн, вино і т. д. Випадково пізнали цілющу силу кори хінового дерева при фебрі. Всі ростинні ліки, що ми їх сьогодні вживаємо, випробовували первісні люди навмання, наосліп, без ніякої науки, теорії.

Але всього того було мало. Люди шукали помочі в надприродних сил. Так повстав цілий ряд забобонів, понароджувались ворожбити, знахорі й т. д.

Психольоґічно це явище виправдане: первісна людина мала коло себе різні явища, котрих не розуміла, а котрі навівали на неї страх. Різних недуг вона не могла природним способом собі вияснити: чоловік здоровий діставав нагло нападів фебри, що його мучила кілька годин, а опісля той сам чоловік уставав здоровий. Первісна людина бачила товариша, що діставав чорну недугу (па-

---

[1]) Проміння, що лежить за фіялковим, не дає ні світла, ні тепла, але має хемічні та електричні особливости.

[2]) Гіпопотам радо вишукує собі місця, де стято тростину. Він шукає гострого кінця тростини, прикладає ногу, отворяє жилу й пускає кров. — Ібіс набирає до дзюба води, а що він має дуже довгу шию, то може собі сам зробити влив (лєвативу).

дучку, епілепсію), кидався, випускав піну, але пізніш вертався до своєї роботи. Бачила чоловіка, що на око здоровий, не міг рухати половиною тіла (параліж). Бачила, як у матері на руках згинула дитина, що прямо задушилася без жадної замітнішої причини (дифтерія); то знову славний вояка гинув серед мук через те, що заскалив собі ногу.

Не дивота, що в усіх первісних народів виступає скоро віра в надприродні сили. Вони вірять, що це боги кидають громами. Що це злі духи входять до людини й роблять різні збитки, кидають нею, відбирають владу над половиною тіла; спричинюють, що один сохне, інший пухне й т. д. На ті могутні надприродні сили не поможуть, мовляв, звичайні засоби. На них має силу хиба якийсь особливий спосіб: молитва, жертва, прогін духа, замовини й т. и., в богів треба просити ласки. Коли боги схочуть, зроблять чудо, й хорий подужає.

Помогти може тут жрець, бо він уміє найкраще розмовляти з богами, знає надприродні тайни. Жерці й медицина, чари й ліки спригаються між собою в тім часі розвитку культури й ідуть упарі довгі тисячі літ.

На тлі релігійних вірувань повстають різні обряди, ритуальне споживання потрав, напоїв. Люди починають задумуватися над тим, що таке життя, й де його осідок. Уважають за суть життя серце й віддих...

Отак медицина первісних людей це мішанина досвіду, віри в надприродні сили, різних обрядів (ритуалів) та забобонів. Коли вже первісні народи стануть на вищому ступні культури, скажім так, як, н. пр., тепер у середній Африці — мають уже багатий скарб цілющих засобів, мають уже окремих представників лічництва. Вони звичайно є рівночасно жерцями, чарівниками і знахорями.

Такий знахор-чарівник іде до недужого прибраний у дивовижний стрій, на якому може бути

Чарівник одного з індійських племен.

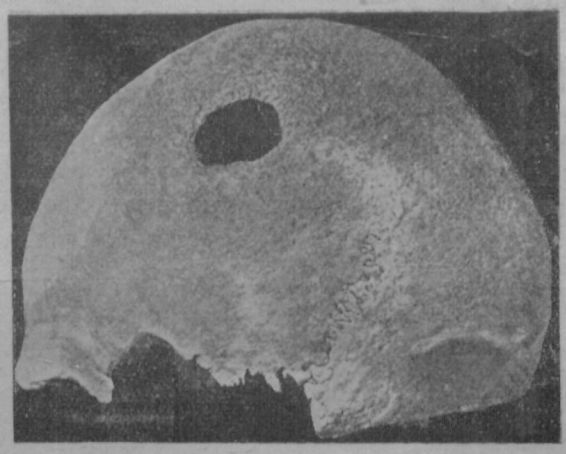

Передісторичний череп, трепанований за життя.

все, що тільки страшне: вужі, ящірки, великі щипавки. На обличчі маска, в руці чудні якісь фігури демонів, із їх уст виходять дивні слова: вони заклинають. А так вони заходяться якось особливо коло своєї напів лікарської, напів жрецької штуки, не допускають когонебудь до своїх тайн, деколи свідомо ширять різні забобони.

А проте в ті чарівницькі практики вплітається таки й досвід. Тому в первісних народів стрічаємо всякі способи лікування: найдемо засоби на прочищення, на блювоти; вливи, інгаляції, усипляювання; зимні купелі, гарячі оклади; дієта, баньки; спуск крови; масажа, штучні опояски на пропуклини; рвання зубів, перетин боляків, лічення зломів і, врешті, трепанація (просверлювання кости, чи черепа), спосіб, що дивує сьогоднішніх хірургів.

Трепанацію виконували первісні люди в давній давнині, виконують її й тепер. Трепанація, що її роблять сьогодні дикі люди в Перу, Полінезії, дуже часто вдається. Число знаних передісторичних черепів, що на них можемо виконати отвір зроблений за життя, виносить сьогодні вже сотки. Трепанацію робили без сумніву за життя, бо на те вказує річовина, що її бачимо на берегах тих отворів. Вона правильно твориться тоді, коли така рана гоїться.

Отвори в черепі находяться головно на потилиці або на тімї. Рідко на чолі.

Коли питаємо, з якої причини робили трепанації, не сміємо забувати, що це робили в тих часах, коли хірург-чарівник не питав, що має так лічити, але сповняв ритуальний обряд. На це вказує те, що існує цілий ряд ритуальних операцій, як, н. пр.: роблення близн, обрізування, перетин сечової цівки і т. д. У всіх тих операціях не видко, щоб була якась ясна мета, чому їх роблять. Їх робили із релігійної спонуки.

Інша справа, що опісля первісна людина замітила, що по трепанації уступають деякі недуги, як, нпр., біль голови, падачка. Таким чином ритуальний обряд ставав згодом заходом лічничим. Міг також первісний чоловік старатися прогнати злого духа з голови й тою методою робив у черепі діру. Цікаво, що дикі хірурґи отворяють черевну яму, роблять цісарський протин, і це їм часто вдається виконати, не спричинюючи смерти.

Медицина первісних народів опирається на досвіді, припадку, надприродних віруваннях. Попри надприродні вірування виступають і ритуальні обрядові чинники.

З РІЗДВЯНИХ ЗВИЧАЇВ

В Америці владжують для дітей по містах підчас Різдвяних Свят „день радощів". На вулицях тоді роїться від розбавленої юрби дітей. Над ними несуться в повітрі величезні ґумові, повітрям надуті ляльки, й діти можуть досхочу їх підштовхувати вгору та підбивати. Пізно до ночі лунає вулицями регіт та гамір дітвори, доки зміж неї ті ґумові велетні не пощезають.

День радощів у американських дітей на Різдво.

У фільмовому місті Льос Анджелєс, що в південній Каліфорнії, ходить на Різдво вулицями великий похід кінових артистів у своєрідних, часто дуже великих масках. Між ними їдуть багато поприбирані вози з різними казковими фіґурами. Радощам та співам немає кінця.

В Анґлії панує цікавий звичай, що в часі Різдвяних Свят можна безкарно цілувати кожну дівчину, яку стрінете біля коша з омелою на ринку, заваленому тоді тим знаком (символом) щастя.

У Чехії та в Данії ставляють по містах на майданах величезну ялицю, освічену сотнями різнобарвних жарівок, та збирають біля неї датки на ялинку для вбогої дітвори.

У Румунії зберігся ще стародавній звичай, що на перший день свят забивають перед хатніми дверми теля або свиню в прияві цілої родини, яка прямо набожно приглядається цій незрозумілій нам уже дії; це певне будуть останки якоїсь поганської ще жертви.

ЯПОНСЬКИЙ НОВИЙ РІК

Тепер, коли в цілому світі говорять, що ось-ось уже буде японсько-радянська збройна розправа на Далекому Сході, не пошкодить запізнатися ближче з життям та деякими роковими святами в царстві цієї „жовтої небезпеки". З нагоди Нового Року в нас ізгадаємо, як його святкують японці.

До цього великого свята ладяться вже від половини грудня. В кожній хаті роблять спершу „великі порядки", а потім ходить від хати до хати окремий чоловяга, який за деяку заплату займається прикрашуванням помешкання згідно зі звичаями та релігійними приписами. Ясна річ, що таке прикрашування залежить від того, кілько хто грошей може видати на це. Одне тільки мусить скрізь бути: над входовими дверми мусить висіти кусень грубезного посторонка, яким, як кажуть, спускається на землю, просто в хату, бог щастя. Біля нього велика китиця рожевої соломи, щоб цього року добре зародив риж, головний засіб поживи, а щоб ізнову боги до того рижу додали ще дечого, то вплітають у великий вінець із рижевої соломи таку всячину, як: морські многоріжці, куски сушеної риби та інші подібні присмаки.

Дівчата виписують чорним тушем на довгих аркушах паперу загально відому новорічну пісню про сімох богів щастя, які на Новий Рік ходять невидимцями по домах та розносять людям щастя й спокій. Така оздобна макатка висить відгак на стіні найкращої японської вітальні, а напис на ній зачинається приблизно тими словами:

Японський Новий Рік.

„Ох, вони пробудилися вже з довгого сну, і чути вже, як бється об їх човен хвиля".

А тож японці живуть на островах та вірять, що боги можуть дістатися до них тільки човном.

Ранком-уранці на самий Новий Рік є в кожній японській хаті така радість, яка в нас буває на Святий Вечір біля ялинки — то в них дарунки роздають. Діти дістають всякі солодощі та забавки, старші — новий одяг — кімоно. Гарний настрій триває кілька днів, бо раз-по-раз приходить рідня, свояки й знайомі, і всі щось доброго бажають та приносять гостинці.

Дня 6. січня, на наш Святий Вечір, має пожежна сторожа в Токіо, (столиця Японії), свій здвиг із вправами. Йдуть на майдан вправ походом, і в кожного на плечах нашите велике полотняне коло з намальованою відзнакою пожежників. Перед вправами скидають довгий верхній одяг, їх головоломні вправи викликають у глядачів як-найбільший подив.

Того дня кінчать уже новорічні свята, і з хат та з вулиць повинні поздійматися всі святкові прикраси. Але не всі слухають наказів влади і декуди ще цілий січень ходять люди крізь парадні брами перед більшими крамницями та попід довгі ряди лямпіонів, що висять упоперек вулиць.

Вершком новорічних забав є борні силачів, що тривають три неділі. На них зголошуються змагуни з усіх кутів краю. Їх буває нераз кілька тисяч, і їх силацькі постави та чуби волосся ззаду голови будять сильне зацікавлення в кожного мешканця столиці.

ЗОРЯНЕ НЕБО В СІЧНІ

Зоряне небо завжди захоплює нас своєю величною красою. Подивімся тільки на цю безліч небесних світил, що мерехтять, мов зачаровані самоцвіти, при чому всі вони тримаються непорушно на своїх місцях, укладені в різнородні громадисузіря, та пригадаймо собі, що кожна з тих постійних зірок це справжнє сонце, таке саме як наше, що за дня освічує та огріває нашу Землю. Не забуваймо теж, що всі ті зірки, хоч є могутніми сонцями, здаються нам маленькими, мов зернятка золотого піску, і то тому, що вони від нас безмежно далеко, так далеко, що проміння світла, які женуть зі скорістю 300.000 кільометрів на кожну секунду, потребують десяток, соток, а то й тисячок років на те, щоб від тих зірок дійти до нашої Землі. Дивлячись отак на зоряне небо, ми починаємо розуміти, що таке безмежність, вічність і невблаганні закони природи, та, що ми, люди, горді володарі цієї Землі, — тільки дрібнесенькі порошинки супроти безмежного всесвіту...

Та в гарну зиму наше українське зоряне небо найбільш пишається чарівною красою, бо тоді й повітря чисте, без пилу, та сухе, без надміру вогкости, й тимто зірки іскряться дуже яскраво, а в додатку в цій порі на нашому зоряному небі виступають саме найгарніші сузіря й найбільше найясніших зірок, як кажуть, першої й другої величини. Отож, для вигоди тих, що в місяці січні схотять приглянутися нашому зоряному небу, подаємо цю карту враз із необхідними поясненнями.

На карті змальоване наше небо 15. січня, в 10. годині ввечір. Кружок, заповнений зірками, зясовує ціле наше зоряне небо, долішня частина південну сторону неба, горішня північну, тимто, коли хочемо знати, як виглядає північна сторона неба, образок треба відвернути, горішньою половиною вдолину.

На самій середині південної сторони неба пишається найгарніше сузіря Косарі або Оріон (24), ліворуч Великий Собака (26) з найяснішою постійною зіркою нашого неба Сиріем (a), під Косарями Заєць (25), а праворуч Ерідан (23), понад ними зліва направо: Водяний Змий (30), Рак (29), Малий Собака (28), Одноріг (27), Близнюки (8), Візник (7), Бик (22), Персей (6), Трикутник (18), Баран (19), Риби (20), Кит (21). На північній стороні неба, від заходу на схід: Пеґаз (16), Андромеда (17), Борона або Касіопея (5), Кефей (4), Лебідь (15); по самій середині: Малий Віз (1), Змий (3), а над овидом частина Ліри (14), і Геракль (13), накінець далі на схід: Великий Віз (2), Хорти (11), Волопас (12), Рись (9), Малий Лев (10) і Великий Лев (31).

При цьому не треба забувати, що ціле зоряне небо обертається довкола свойого бігуна, що є

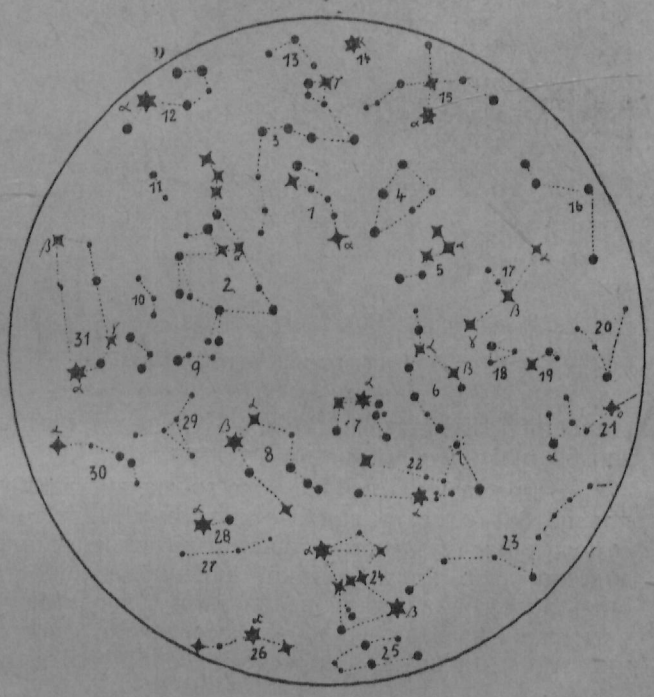

біля Бігунової зірки, раз протягом цілої доби, й тому всі зірки пересуваються безупину зліва направо. Отож згадані Косарі при заході Сонця саме сходять на східній стороні неба, в 10. годині ввечір є вони, як сказано, посеред південної сторони неба, а біля 4. над ранком уже заходять на західній стороні неба. Рівномірно з цим пересуваються й усі інші згадані сузіря. Це треба мати на увазі, коли ми приглядаємося зоряному небу в іншій порі, ніж це зазначено на нашому малюнку.

Як відомо, крім безлічі постійних зірок, що є такими самими всесвітними творами, як наше Сонце, є ще декілька зірок сталих, які раз-у-раз змінюють своє положення на зоряному небі. Є це так звані планети, посестри нашої Землі, що враз із нею кружляють довкола нашого Сонця, а на око здаютьсу нам зірками тому, що світять відбитим від Сонця світлом.

Пошукаймо цих планет на січневому небі. Перший Меркур — дуже близько Сонця, заходить незабаром після нього. Друга — Венера, ссяє як так звана Вечірня зірка на західній стороні неба, але ж перед 10. год. заходить під обрій. Третя це — наша Земля, її ми не можемо бачити, бо ж на ній ми самі живемо. Четвертий — Марс, замітний червоним світлом, у січні він близько Венери й теж разом із нею рано заходить. Пятий — Юпітер, тепер у громаді Діви, сходить щойно по півночі і своїм замітно яскравим світлом ссяє до ранку на східній стороні неба. Шостий — Сатурн, теж близько Венери, а останні: Уран, Нептун і Плюто такі далекі від нас, що їх голим оком загалом не доглянеш.

З цього виходить, що в січні в 10. годині ввечір не буде видко ніякої планети на нашому зоряному небі, тимто й їх нема на нашім образку.

„НАРІД СОБІ“

Ці слова золотими літерами виписані над сценою чеського Національного театру в Празі. Вони як не можна краще зясовують ту любов і ту побожність, із якою чеське громадянство другої половини XIX. ст. ставилося до свого власного театру.

В листопаді мин. року ввесь чеський народ — селяни, робітники, інтеліґенція, ремесництво, ми-

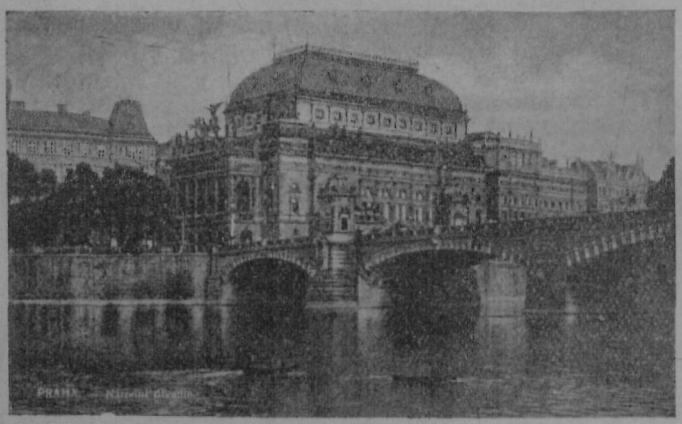

Чеський Національний Театр у Празі.

стецький і літературний світ, — урочисто святкував 50-тилітній ювілей свого театру.

З пожертв цілого чеського громадянства збудовано1881. р. театр, який по кількох місяцях того самого року геть-чисто згорів. Тоді чеське громадянство дало доказ великої здисциплінованости і зрілости, бо завдяки величезному зрозумінню ваги своєї власної, від нікого незалежної святині мистецтва, посипалися пожертви від цілого народу, від найбідніших до найбагатших, і протягом двох років, на березі Велтави станув новий театр, величавіший від того, що згорів. Чехи не мали тоді ні шляхти, ні міліонерів, чеське міщанство (буржуазія) було в зародні, тимто ввесь тягар будови театру спочивав на плечах широких народніх мас. Національний Театр став знаком чеського відродження. До того часу, як його збудували, чеське народне життя проявлялося пресою та книжкою; самостійних високих шкіл не було, середнє шкільництво теж щойно розвивалося. Не було ні одної прилюдної будівлі, що належала б лише чеському народові, і до неї не мав би права австрійський уряд.

Не диво, що повстав окремий погляд на завдання театру, як на вогнище національної культури, де спливалися б усі творчі сили народу. На театр чехи дивилися як на школу, яка мала пригадувати чеському народові його славне минуле і ставити завдання для його майбутнього. Національному значінню сцени приписували більше ваги, ніж мистецькому. Історія чеського Національного Театру вийняткова: скрізь театрами піклувалися, здебільша, монархи, аристократія, а то й держава, чеський народ власними силами, без помочі держави, а то і проти її бажань, побудував величавий театр зі складок цілого народу, між ними не бракувало і „вдовиних лепт“ чеських селян, хоч ці селяни добре знали, що їм, може, й не доведеться побувати в театрі. Подія дуже повчальна і для нас, що живемо сьогодні теж у дуже подібних умовинах, як чехи в половині XIX. століття.

На ювілейні свята в Празі вислала привітальне письмо й наша „Просвіта“.

КОЛІРОВИЙ СНІГ

На островах Шпіцберґах, що на північному Льодовому Морі, є кілька явищ природи, які на наші відносини видаються дуже незвичайними. Попри сонце, що світить опівночі в довгий підбігуновий день протягом цілого нашого літа, є там іще підбігунове сяйво, дивне світляне явище, що виступає в горішніх верствах атмосфери (не нижче 80 кільометрів) підчас довгих зимових ночей. Та найдивніше це те, що на Шпіцберґах завважили нераз уже коліровий сніг. Має він дивну, зелену або червону барву й залягає часом широкі простори льодяних піль.

Причини такого забарвлення снігу докладно ще не вияснені. Одні припускають, що тут річ у мікроскопійно малих водоростах, які надають собою таку барву снігові, а другі додумуються, що причиною цього небуденного явища є два роди дрібнесеньких животинок, званих по латині Discera nivalis та Philodina roseola. Одне й друге треба ще докладно прослідити й вияснити.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
НОВІ ВИДАННЯ „ПРОСВІТИ“!
Нехай не буде ні одного члена, ні одної Читальні, що не була б їх передплатником!

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Володимир Леонтович, український письменник, політичний і громадський діяч, помер у Празі 10. грудня 1933. р. Покійний належав до тих дуже й дуже нечисленних великих землевласників на Україні, що і в часах переслідування українства в царській Росії не відцурались рідного народу, його мови, його культури, він не перейшов до росіян, а як умів і як міг, помагав українській справі. За царських часів стояв близько до тих укр. інтеліґентських кол, що зчасом утворили радикально-демократичну партію, був членом „Старої Громади" в Києві та Товариства Українських Поступовців (ТУП) і підпомагав грошово українську пресу („Громадська Думка", „Рада"). Після 1917. був якийсь час членом Української Центральної Ради, опісля ж примкнув до „українських хліборобів" і навіть був міністром хліборобства в кабінеті Ф. Лизогуба після гетьманського перевороту з кінцем квітня 1918. р. Коли наша державність над Дніпром уже валилася, Леонтович перебрався до Німеччини, опісля до Чехословаччини, де проживав у селі Розтоках під Прагою. В житті української еміґрації брав участь невелику, а проте часто його можна було бачити на народніх святах, на наукових зібраннях, тощо.

Писати почав Леонтович досить рано, і то під впливом свойого родича, відомого українського патріота Василя Семиренка. Його повістки (Пани й люди, Per pedes Apostolorum), та оповідання (збірки: Старе й нове, Оповідання 3 томики, один із них вийшов уже на еміґрації), просякнуті глибокою життєвою правдою і прихильністю до людей, без огляду на їх стан чи походження (н. пр. до жидів). Цікава його „Хроніка родини Гречок" — із багатьома своєрідними рисами давнішого українського побуту. Видав частину спогадів („Спомини втікача") — та ще багато з них залишилося в рукописі.

З Леонтовичем зійшов до гробу один із молодших представників українських оповідачів-реалістів (що в літературі відтворювали дійсне життя).

Земля Йому пером!

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ СІЧНІ

(за новим стилем).

1. **1077.** — Всеволод Ярославич *добився київського престолу*
6. **1846.** — основано Кирило-Методіївське Братство в Києві, перше українське політичне товариство з домаганням волі для всіх славян у одній державі (федерація славянства)
7. **1675.** — Запорожці під проводом Івана Сірка погромили під Січчю турків
9. **1632.** — Обєднання Могилянської Колеґії з братською школою в Києві
10. **1646.** — помер київський митрополит Петро Могила;
10. **1894.** — помер укр. поет Володимир Александрів;
11. **1888.** — помер бук.-укр. поет Юрій Федькович, перший редактор видань „Просвіти" у Львові
13. **1667.** — Андрусівська умова, якою Польща поділилася з Московщиною українськими землями
13. **1906.** — вийшло 1. число першого українського щоденника в Києві „Громадська Думка"
14. **1616.** — засновано київське братство
14. **1649.** — вїзд Богдана Хмельницького до Києва після перемог над поляками
15. **1920.** — відкриття українського театру в Ужгороді
18. **1654.** — Переяславська умова між Україною та Москвою
20. **1921.** — помер український повістяр Панас Мирний (Рудченко)
21. **1797.** — помер кошовий запорозького війська Антін Головатий
21. **1803.** — помер останній український гетьман Кирило Розумовський
21. **1916.** — помер гал.-укр. письменник Лесь Мартович
22. **1918.** — *проголошення IV. універсалом Укр.* Центральної Ради на Софійському майдані в Києві самостійности України
22. **1919.** — Трудовий Конґрес у Києві з участю і представників західніх укр. земель (22/I—28/I). — Проголошення на Софійському майдані в Києві злуки всіх українських земель у одну Соборну Україну
26. **1915.** — помер гал.-укр. політичний діяч і вчений Михайло Павлик
28. **1734.** — помер укр. гетьман Данило Апостол
29. **1633.** — помер укр. письменник і вчений (граматик) Мелетій Смотрицький
29—30. **1655.** — бій Богдана Хмельницького з поляками на Дрижиполі під Охматовом
30. **1918.** — бій під Крутами, де полягло 300 укр. юнаків у бою з моск. большевиками.

ЩО ВИТРИМАЄ ЛІД?

Коли починають замерзати водозбори, не шкодить собі уявити, яку вагу може витримати різної грубости лід. Отже, льодова покришка завгрубшки на 4 центиметри, може витримати середньої ваги людину, при 8 центиметрах витримає коня з їздцем, при 9-х цм. менший відділ війська. При 12 цм. можна перевозити менші гармати; по льоду на 14 цм. завгрубшки можна перевезти й тяжку артилерію. Лід на 30 цм. витримає найбільшу уявну вагу.

Відомости ці — теоретичні. Практично ж ліпше ступати на грубший лід, ніж на загонкий!

ПЕРЕДПЛАТНИКИ „Ж. і З." ТА ЧИТАЛЬНІ „ПРОСВІТИ" МОЖУТЬ ЗАМОВЛЯТИ ДО 14. СІЧНЯ 1934. Р. „ШВАЙЦАРІЮ" О. КИСІЛЕВСЬКОЇ (пор. „Ж. і З." з 1933, ст. 328) ПО ЗНИЖЕНІЙ ЦІНІ 4.60 ЗЛ. З ПЕРЕСИЛКОЮ.

НАЦІОНАЛЬНИЙ І РЕЛІҐІЙНИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ.

На підставі остаточних підрахунків останнього перепису в Чехословаччині, року 1930, Закарпаття нараховувало 725.375 мешканців, тобто на 120.764 людей більш, ніж перед десятьма роками. Є це найвищий приріст, який тут сконстатовано протягом усього того часу, що на Закарпатті колись провадили переписи. Отак за 10 років населення збільшилось на 20%, тобто річно наростає 2%, чого нема ніде в инших землях Чехословаччини.

Цікаво зазначити, що саме такий приріст констатується в народі українськім, (що його звуть тут кількома назвами: руси, малоруси, русини, українці), яких тут є 63%. Число румунів зросло на 17%, жидів на 14.5%, мадярів на 5.6%, чехів і словаків нараховано всього 11.242, але ж це число на 71,7% більше, як було їх тут 1921. р.

Загалом чехословаків є тут 4.8%, жидів — 12.9%, мадярів — 15.4%. Інші народности виявляють непоказні числа: німців — 1,9%, румунів — 1.8%, решта — 0.2%.

Людей, що не мають чеського громадянства, нараховано на Закарпатті 16.228 (мабуть, між ними найбільш укр. еміґрантів).

Щодо віри поділ такий: греко-католиків — 49.5%, православних — 15.4%, жидівської віри — 14.1%, всіх протестантів — 10.2%, римо-католиків — 9.6%.

НАЦІОНАЛЬНОСТИ В ССРР.

На підставі останнього перепису в радянських республиках є там усього 190 різних народів. Головне місце займають москалі (росіяни), яких є 52%, за ними йдуть українці (22%), далі — білорусини (3%), татари — 2%. Жиди становлять ніби то всього 1,7%. Але є чимало народів, що ледви творять якісь маленькі відтисячні. Н. пр., остяків-самоїдів нараховано всього 1630 людей, ґаґазуїв — 844, негітаїв — 783, доеґанів — 656, соїстів — 229. Нарешті цілий нарід айнів складається з 32 душ, бошів — 31, баціїв — 7!

Як доказ повної недотепности такої статистики треба зазначити те, що в ній зараховано нарід будухів, котрий складається всього з одного громадянина!!

БІБЛІОҐРАФІЯ

АЛЬБОМ ПОРТРЕТІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, дереворити Петра Обаля, пояснення Є. Ю. Пеленського, „Дажбог", Львів, 1934. р.

Тов. „Дажбог" додумалося до гарного діла: видало 12 портретів найкращих наших письменників на окремих листках. Портрети робив мистець Петро Обаль, — вийшли вони гарно. Прикмети портретів такі, що кожний із них позаду має якусь основу (тло, фон), яка для того письменника й цікава й характеристична. Це має, крім мистецької, ще і свою виховну вагу, бо ж споглядач зараз на перше око схопить, чим письменник важний і що для нього прикметне. В альбомі є такі портрети: Котляревського, Квітки, Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, Федьковича, Нечуя-Левицького, Франка, Коцюбинського, Лесі Українки, Стефаника та Тичини. Цікаво, що старші письменники вийшли якось кращі, ніж пізніші. До портретів додані пояснення магістра Є. Ю. Пеленського, короткі, з найважнішими роками з життя письменника та з характеристикою найважніщих його творів. Добре було б, щоб цей альбом придбали собі школи та читальні. Надруковано всього 525 примірників, і треба поспішати з замовлюваннями.

В. В.

„КОЗАЦЬКА ЛЮБОВ". Історична драма на три дії на основі повісти П. Куліша „Чорна Рада", для сцени приладили М. Драґанчук і М. Тумрій. Львів. „Самоосвіта", ч. 9. 1933. р. 16°, ст. 32, ц. 30 сот.

Можна б було витати спробу популярного переробу для сцени безсмертної повісти Куліша, коли б не ті прогріхи, яких допустилися автори проти цього мистецького твору. Вважаючи, що запорожець Кирило Тур представлений „у гіршому світлі", ніж воно хотілося б авторам, вони принялися його підправляти. Вклали, між іншим, у його уста патріотичну промову (див. ст. 25, долина), а далі перекрутили самий зміст повісти. Може, це для винагороди „скривдженого" Кирила Тура, бо: Леся в пєсі кохає Кирила Тура, в повісти — Петра Шрамченка; Петрові в пєсі 29 років, він, як у повісти, запальний юнак.

По-перше, треба рішуче протестувати проти таких спроб, во імя своїх поглядів, симпатій, чи антипатій до героїв і т. д., переробляти, додавати щось свого до творів високої мистецької вартости. „Чорна Рада" в нас і досі найкраща історична повість і не може піти в майбутнє з печаткою якогось принагідного драматизатора. По-друге, Кирило Тур не потребує зовсім такої регабілітації. Досить прочитати кілька сторінок Ч. Ради, які підкреслюють образ цього запорожця характерника. Ззовні він паливода, а криє в собі високу душу; не думаючи про себе, рятує він інших (Шрама), нарешті ціною самопожертви хоче рятувати для України гетьмана Сомка. Во імя популяризації понівечена подекуди й ядерна, соковита мова Куліша. Для чого це: „пукне" — замісць „лусне" (ст. 25), вусач — замісць „прудивус", балакучий замісць „баляндрасник" (ст. 23). Доволі було б, як це звичайно робиться, дати пояснення цих слів.

Додатнім у пєсі є передмова, в якій пояснюється доба „Руїни". *Н. Д.*

НОВІ ЖУРНАЛИ Й КНИЖКИ

ЖУРНАЛИ.

ВІСТИ З УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ В БЕРЛІНІ, річник I, ч. 6, Берлін (за листопад), 1933, ст. 10.

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ, рік I. ч. 46—48, 52—53, Прага, 1933.

САМОСТІЙНА ДУМКА, національно-громадський та літературно-науковий місячник. Річник III, ч. 10 (за жовтень), Чернівці, 1933, (ст. 257—280).

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА, річник VI, ч. 11 (за листопад), Львів, 1933, ст. 335—376).

СТУДЕНТСЬКИЙ ШЛЯХ, річник III, ч. 8—9 (серпень-вересень), Львів, 1933, ст. 205—260; з додатком НАШ СТЯГ, ст. 16; ч. 10—12 (жовтень-грудень), ст. 261—332.

КАМЕНЯРІ, голос молоді, ч. 10 (листопад), Львів, 1933, ст. 16.

СВІТ ДИТИНИ, річник XV, ч. 4 (грудень, 1933), Львів, 1933, ст. 97—128.

НАШ ПРИЯТЕЛЬ, рік XIII, ч. 5 (грудень, 1933), Львів, 1933, ст. 65—80.

ШЛЯХ МОЛАДЗІ, месячная часопісь беларускай моладзі, год V, № 12 (59), за лістапад (грудень), Вильно, 1933, ст. 16.

ДАЖБОГ, ч. 8 (за жовтень), ст. 25—38, Львів, 1933; (з дереворитом Петра Обаля Дитина); ч. 9. (за листопад), Львів, 1933, ст. 39—54.

УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО, орган Взаїмної Помочі Українського Вчительства, річник XXI, ч. 12 (за грудень), Львів, 1933, ст. 285—312.

ВІСТНИК, місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя, річник I, книжка XII (за грудень), том IV, Львів, 1933, ст. 865—944.

НОВА ХАТА, журнал для плекання домашньої культури, рік IX, ч. 12 (за грудень), Львів, 1933, ст. 24.

ЖОРНА, річник I, ч. 1, (15. листопада); ч. 2 (1. грудня), Львів, 1933.

КОМАР, ч. 23 (1/XII), Львів, 1933.

ЖІНОЧА ДОЛЯ, часопис для українського жіноцтва, рік IX, ч. 23 (1. грудня), Коломия, 1933, (з додатком „Для сільського жіноцтва" та „Світ Молоді").

УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ГОЛОС, орган товариства „Учительська Громада" в Ужгороді, рік IV, ч. 9 (листопад), Мукачів, ст. 177—200.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ, річн. V, ч. 12 (грудень), Львів, 1933, ст. 24.

ДЗВІНОЧОК, часопис для українських дітий, ч. 26 (за грудень), Львів, 1933, ст. 16.

ВОГНІ, ілюстрований місячник для української молоді, річн. IV, ч. 3 (листопад), Львів, 1933, ст. 51—68; ч. 4 (грудень), ст. 75—95.

ВІСТІ Народньої Орґанізації Українців міста Львова, виходить неперіодично, грудень, Львів, 1933, ст. 24.

ЗБІРНИК ХЛІБОРОБСЬКОЇ УКРАЇНИ (неперіодичний орган, заснований Вяч. Липинським), Том II, (статті: М. Кочубея, Кучабського, В. Залозецького, Метельського та М. С. Ципріяновича), Прага, 1933, ст. 80.

БЛАГОВѢСТНИК, духовна газета для Пôдкарпат. Русинôв, рôчник XIII, ч. 12 (децембєр), ст. 177—192.

РІДНА МОВА, науково-популярний місячник, головний редактор і видавець проф. др. Іван Оріенко, рік I, ч. 12 (грудень), ст. 386—432, (статті: проф. Огієнка, К. Балицького, проф. Іллінського, проф. Кривоносюка, д-ра Лиська, проф. Василенка, О. Кміта, О. Полянського).

КНИЖКИ.

ЗВІДОМЛЕННЯ з діяльности Товариства „Просвіта" за час від 1-го липня 1931. до 30-го червня 1933. Львів, 1933. (Видання Товариства „Просвіта" Ч. 793), ст. 40+2 великі картини (розвиток і праця філій Товариства „Просвіта"; розвиток і праця читалень).

Терен В. др.: УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА ВІД Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ДО ДОРОШЕНКА, „Самоосвіта" (відділ історичних наук, ч. 48), Львів, 1933, ст. 32.

Терен В. др.: ПРИ ЯСНІЙ ДОРОЗІ, історія укр. народу, IV. частина (від гетьм. Дорошенка до упадку української козацької держави), „Самоосвіта" (відділ іст. наук, ч. 49), грудень, Львів, 1933, ст. 32.

Володимир Балагура, МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ, (літературна сильветка), Львів, 1933, ст. 62.

В. Павдусевич, ДОБРОДІЙ ЛЮДСТВА, комедія на 3 дії, „Дажбог", ч. 8, Львів, 1934, ст. 68.

АЛЬБОМ ПОРТРЕТІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, дереворити **Петра Обаля,** пояснення Є. Ю. Пеленського, „Дажбог", Львів, 1934.

Іван Думка (Др. Осип Турянський), ЯК ЛЮДИ ПРИЙМАЛИ ХРИСТА, (різдвяна ялинка), Станиславів, 1933, ст. 16.

Др. Софія Парфанович, ОВОЧІ, ЯРИНИ ТА БЕЗАЛЬКОГОЛЬНІ НАПИТКИ. (Видання Українського Протиалькогольного Т-ва „Відродження"), Львів, 1933, ст. 72.

Праці Українського Високого Педаґоґічного Інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі: НАУКОВИЙ ЗБІРНИК, Ч. II, під загальною редакцією д-ра Василя Сімовича, Прага, 1934, ст. 424, (23 наукових праць професури Інституту — добра половина з них доторкається чесько-українських культурних взаємин у минуолому та в сучасности; у тексті 13 ілюстрацій та 6 рисунків).

НАУКОВИЙ ЗБОРНИК ТОВАРИСТВА „ПРОСВѢТА" В УЖРОРОДѢ за 1930. рôк, (під редакцією: д-ра Василя Гаджеґи, Августина Волошина, д-ра Івана Панькевича і д-ра Володимира Бирчака), рôчник IX, Ужгород, 1932, ст. 156, (чотири праці: 2 укр., 1 рос., 1 чесь., іст. змісту).

Антін Лотоцький, ПЕРША ПРОЩА (оповідання з молодих літ Христа), Дитяча бібліотека, кн. 149, Львів (Світ Дитини), 1933, ст. 64, ц. 60 гр.

Богдан Кравців, СОНЕТИ і СТРОФИ (вірші), Львів, 1933, ст. 40 (обгортка Антона Малюци).

Святослав Гординський, БАРВИ І ЛІНІЇ, поезії, „Ізмарагд", (окладинка, заставки й марка роботи автора), Львів, 1933, ст. 68.

Микола Голубець, ВЧОРАШНЯ ЛЕҐЕНДА, (з передмовою автора), Львів, 1933, ст 123.

ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

Вп. М. Пригродський, Ілинці. Ваша статейка не пішла до цього числа, бо довелося її переробити. Майте на увазі, що в такому виданні, як наше, мусить бути **прозорий розклад** (диспозиція), одне з одного виходити, вязатися. Взагалі дивіться, щоб не накопичувати всяких справ, а тільки те писати, що **треба,** а то ж читач загубиться, читаючи.

Вп. Є. Мал. у Празі. Через те, що в це число мусіло ввійти багато „ювілейних" статтей, чергова Ваша статейка (віддана вже до друку), піде у зшитку за лютий.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

Комісія звязала з 40-літнім ювилеєм „Просвіти“ „Краєву господарську виставу“ в Стрию й занялася зорґанізуванням української промислової школи, та фінансова скрута, а далі й війна, перешкодили „Просвіті“ здійснити її задуми.

Торговельна діяльність Економічної комісії „Просвіти“ обняла в першій мірі всі дотеперішні крамниці при читальнях, а частинно й церковно-братські, бо одні й другі звичайно заснічувалися через брак фахової контролі та брак

А. Гарасевич.

централі для достави й відбору товарів. Вони як не падали, то переходили в приватні руки. В однім і другім випадку вони шкодили й читальні й кооперативній ідеї. Тому треба було конечно створити для них торговельний союз, на зразок „Краєвого Союзу Кредитового“, який мав би їх обеднати й перемінити на кооперативи. Очі Економ. комісії „Просвіти“ звернулися на стару, совісну купецьку фірму, на „Народню Торговлю“. Вона й перетворилася 1 вересня 1907 р. на „Краєвий Союз Торговельних Спілок“. І „Народня Торговля“ почала справді успішну працю, видала „Поучення, як закладати торговельні спілки системи Рочдель“, переводила люстрації читальняних крамниць, та, не вважаючи на свою солідність, не пішла далеко з твореннем споживчих кооператив, лишилася й надалі тільки гуртівнею для своїх складів, а не для сільських кооператив, не почала навіть на більшу скалю курсів із практичним вишколенням сільських крамарів.

Тому „Просвіта“ не могла звільнити себе від цієї орґанізаційної праці. В 1908. р. заснувала вона в себе власний торговий відділ, який занявся ваґоновою доставою збіжжя на засів, нафти, вугля, дахівок, штучних навозів і сільськогосподарського приладдя. В самому 1908. р., себто в першому році істнування торгового відділу, доставила 42 ваґони збіжжя й 55 ваґонів штучних навозів. Але в 1909. р. переняв цю роботу на себе „Краєвий Союз господ.-торг. спілок“, перетворений під впливом „Просвіти“ й „С. Господаря“ з перемиської „Спілки“ на „Краєвий Союз Спілок“ у Львові. Звиваючи свої торговельні аґенди, „Просвіта“ не могла відразу звинути читальняних крамниць, тому для їх плянового ведення приняла окремого фахового люстратора М. Грушкевича; крім цього не могло Тов-о звинути й навчального відділу для торговлі — отворивши п е р ш у українську Торговельну школу у Львові.

Так було до війни. Підчас війни всі читальняні крамниці перестали істнувати. Після війни „Просвіта“ зірвала з передвоєнною практичною економічною діяльністю. Зміна економічних і державно-політичних відносин у краю привела й до засадничої зміни орґанізації економічного життя. На спільній нараді дня 5 червня 1920 р. рішили центральні установи приняти засаду кооперації. Вибрано тоді „Комітет орґанізації українських кооператив“, куди Гол. Виділ „Просвіти“ вислав свого відпоручника. „Просвіта“ залишила собі працю освітньо-виховну, а помагати їй у цій праці, головно матеріяльно, статутово зобовязані й кооперативи.

XI.

Школи „Просвіти“.

1. Стипендисти.

Піднесення української господарської культури в краю неможливе без вишколення фахових сил, у першій мірі аґрономів, яких у нас у Галичині перед війною майже не було. Задля цього „Просвіта“ заохочувала і спонукувала молодь до цих студій, давала їй стипендії й цим переломила закорінене колись у нас недоцінювання фахових господарських студій та їх суспільно-національного значіння. Вперше оголосив Гол. Виділ „Просвіти“ конкурс на шість таких стипендій у 1907 р. Від того часу — до 1914 р. вислала „Просвіта“ 40 стипендистів на студії хліборобства, молочарства й жіночого госпдарства — переважно в західні краї австрійської монархії та за границю, до західньої Европи. Були це люди переважно з середньою освітою, між ними 4 богословів, що

їздили за границю студіювати кооперацію. Коли стипендисти верталися, „Просвіта“ давала їм приміщення в себе, або в інших інституціях. З них працює багато тепер і у власних приватних підприємствах.

Підшукавши фахових людей, що були вже під рукою, та підготовивши нових на закордонних студіях, „Просвіта“

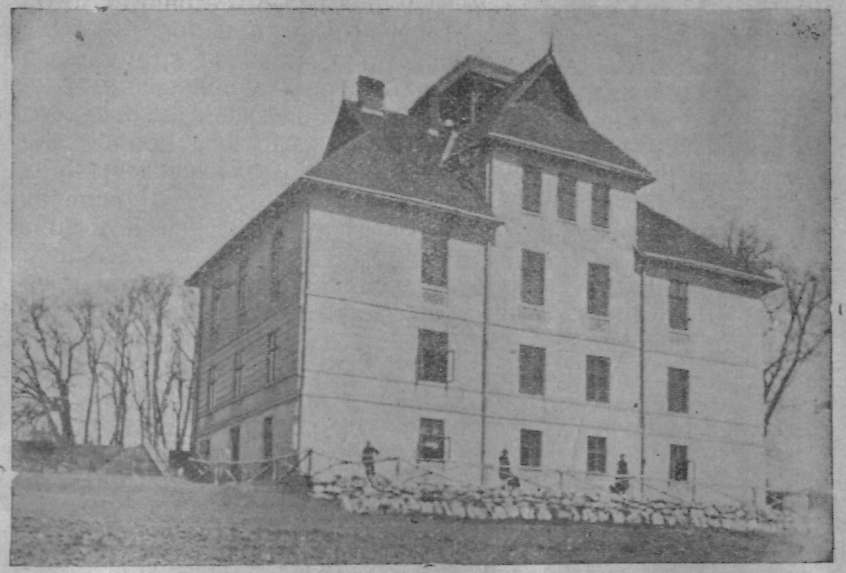

Господарська Школа „Просвіти“ в Милованню.

приступила до основування своїх власних фахових шкіл, перших українських фахових шкіл узагалі.

2. Господарська Школа в Милованню.

Першою фаховою українською школою була „Господарська Школа“ та сполучене з нею Господарсько-садівниче Заведення“ в Милованню товмацького повіту, коло Станиславова. В 1908 р. дуже дешево відкупила „Просвіта“ від митрополита Андрія Шептицького двір із будинками, одноповерховим домом і 68 моргами першорядної землі. Ціну 10.800 К. щедрий фундатор призначив українському т-ву „Вакаційних Осель“, а „Просвіта“ зобовязалася ще давати помішення дітям, висиланим „Оселею“ на літній відпочинок. Головний Виділ „Просвіти“ заснував господарську школу з садівничим заведенням та шкілкою овочевих дерев. Такої школи в Галичині ще не було ні польської, ні української.

Отож у Милованню „Просвіта“ задумала створити огнище господарського знання й поступу, уладити поступове селянське господарство, досвідні поля, хемічно-рільничу, робітню, метеорольогічну стацію, зразковий город та пасіку.

До цієї школи приймає „Просвіта“ за дуже низькою оплатою селянських синів, що покінчили бодай народню школу. Перший курс відбувся зараз на другий рік, себто

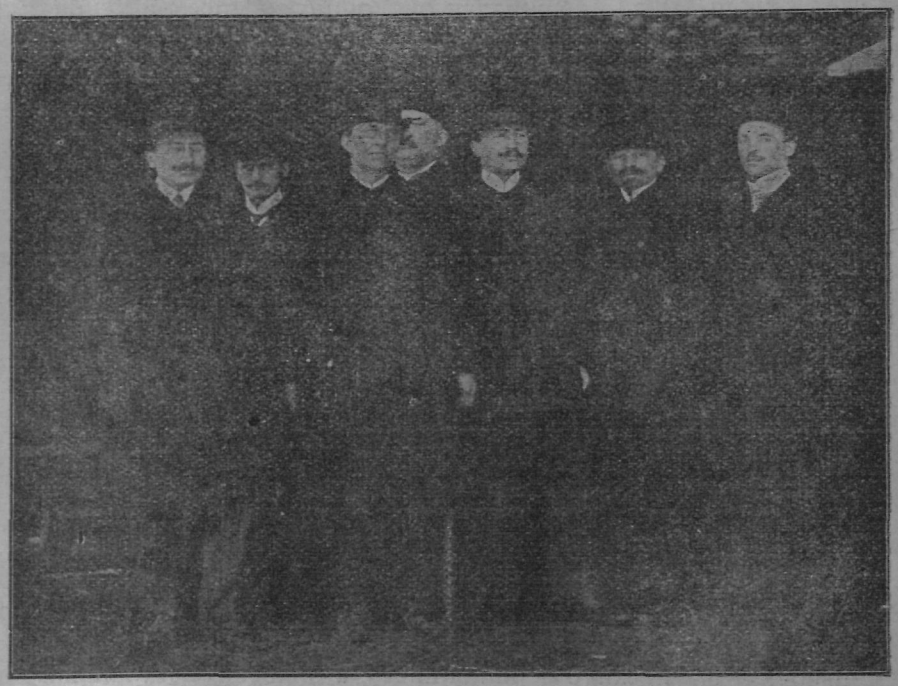

Управа Господарської Школи в Милованню — третій зліва о. М. Бачинський.

1909 р. Був це 6-недільний господарський курс. Учасників курсу було 30, переважно молодших селян із усіх сторін Галичини. Цей перший курс виказав, що протягом 6 тижнів учасникам не сила набути знання, в тій мірі, що потрібне для поступового господаря і свідомого громадянина. Тому вже в наступному 1910/11 р. наука в школі тривала 3 місяці. Учасників курсу було знову 30, за оплатою по 20 К. місячно та харчі. Та й цей курс показав, що й тримісячної науки ще не вистарчає, бо селяни за той час щойно набирають вправи в розумінню й присвоюванню подаваного їм знання,

господарське знаряддя, мертвий інвентар школи, а з живого безроги. Відтак громада знищила ліс, лісову шкілку, сад і щепи, розібрано огорожу коло саду, а під кінець спалено ще й стодолу, щоб затерти сліди забраних із ошалювання дощок."

Дня 28 серпня 1919 р. польська повітова комісія розділу дерева в Рудках наказала вируб із невеличкого лісу „Просвіти" — 150 сяжнів на паливо й 150 кубічних метрів на будову, хоч рудецький повіт має 6300 гектарів лісів

о. С. Кульчицький.

власности польських дідичів. Проти того наказу вніс Гол. Виділ „Просвіти" протест, але безуспішно. Зруйнований маєток рішив Гол. Виділ дня 5 грудня 1919. р. винаймити б. директорові канцелярії Т-ва „Просвіта" А. Гапякові на 12 років. Він мав відбудувати всі господарські будинки, завести раціональну господарку й 1932. р. віддати „Просвіті" загосподарьований маєток із мертвим та, застереженим контрактом, живим інвентарем.

4. Торговельна Школа „Просвіти" у Львові.

Третя фахова школа „Просвіти" це перша українська „Торговельна Школа" з пляном дворічної науки, на ведення якої призначив Гол. Виділ з економічної субвенції для „Просвіти" — квоту 3.800 К. річно.

Завдання школи — виховувати фахових діловодів для економічних спілок, для приватних купців і підприємців. До ведення школи покликав Головний Виділ окрему кураторію, куди ввійшли представники українських краєвих куль-

Роман Залозецький.

турних і фінансових установ, а головою кураторії мав бути все кожночасний голова Т-ва „Просвіта".

Торжественне відкриття школи відбулося дня 5 жовтня 1911. р. Першим її директором став проф. львів. політехніки й державної торговельної академії Роман Залозецький. Школа була коедукаційна, в ній училися разом дівчата й хлопці. Школа розвивалася правильно, фреквенція росла з року на рік, але війна й цю школу припинила. Та як лише російські війська в червні 1915. р. уступили зі Львова, вже в вересні 1915. р. розпочалася знову наука на обох роках. Але що директора школи покликали до Відня, до міністерства публичних робіт, то управу школи перейняв один із учителів школи, Йосип Скрентович. В 1916/17 шкільнім році вів управу школи сталий її учитель Амврозій Березовський, а з новим 1917/18 шк. роком перейняв управу школи проф. філії акад. ґімназії Денис Коренець, що веде школу по нинішній день, перші 6 літ безплатно. Коли школа дістала відповідне приміщення від української кураторії „Народньо-

й тому показалася потреба організувати цю науку на пять зимових місяців та поставити школу так, щоб вона відповідала всяким вимогам.

Для того приступило Т-во до перебудови дому на школу й інтернат на 50 місць, на зразок вищих господарських шкіл у Данії. Будову розпочато на весну 1911 р., а скінчено в листопаді 1912 р. Перебудова коштувала 67.800 К., а влаштування наукової салі, кабінету, тощо 3.520 К., разом 71.320 Кор.

Тимчасом курси відбувалися в сусідніх місточках; один у Тисьменици, другий у Товмачі.

В році 1912/13 було на пятимісячному курсі 20 учасників, а в році 1913/14 — 34 учасників.

Вліті 1914 р. 15 червня, почався в Милованню спеціяльний 6-ти тижневий курс для гуцулів, а відтак у вересні 1914 р. мала початися правильна вже одно-річна наука, але війна не дозволила скінчити ані гуцульського курсу, ані відкрити однорічної господарської школи.

Підчас війни школа була нечинна, а господарство знищене. За першої російської інвазії в 1914 р. господарський інвентар якось майже в цілости удержався. І вже в 1915 р. після відвороту російської армії „Просвіта“ знову намагається владити дворічну господарську школу, але вже для воєнних інвалідів. Одначе дальші воєнні події не допустили до цього.

Ріжні військові частини довели Милування до такої страшної руїни, що до 1925 р. не можна було навіть урухомити правильної господарки, не кажучи вже про заведення та школу. Про школу дбала там окрема Кураторія, на чолі якої стояв увесь час до 1920 р. о. М. Бачинський, парох Милування.

Не вважаючи на знищення, курси по війні відновлено дуже рано. Вже в 1922/23 р. відбувся перший 3-місячний господарський курс, який покінчило 14 учасників; у 1923/24 р. — 15 учасників, у 1925/26 був уже пятимісячний курс, його скінчило 18 учасників, у 1926/27 р. був уже семимісячний курс — і скінчило його 32 учасників, у 1927/28 в семимісячному зимовому курсі взяло участь 36 учасників, а в 1928/29 р. взяло участь у семимісячному зимовому курсі 33 учасників. Останніми роками одна третина курсантів походила з Волині, Холмщини й Полісся. Крім фахових предметів і потрібних помічних, як: хемія, фізика, ботаніка, зоольогія,, не меншу увагу звертається й на загально-освітні предмети. В школі заняті постійно управитель і три учительські сили, крім того доїжджають: ветеринар, фаховий кооператор і інші. Школа придбала багато навчальних засобів та при-

ладів, гарну фахову бібліотеку й метеорольогічну стацію IV. ряду (т. зв. опадову).

Крім сільсько-господарських курсів улаштувала „Просвіта“ в Милованню ще й одномісячний кооперативний курс. Наука в школі безплатна, а оплати за удержання й мешкання такі низькі, що до ведення школи „Просвіта“ мусить заєдно із власних фондів докладати, тому Милування є й безнастанною журбою Головного Виділу.

Коло господарської школи засновано в 1908/9 р. також і садівниче заведення. Головний Виділ уже давніше займався справою садівництва, заводив при ріжних філіях шкілки щеп, головно в Заліщиччині. Колиж набув Милування, завів там садівниче заведення на 23 моргах. Мало воно стати головним доставцем добірних щеп для селян, даючи по 20.000 овочевих деревець річно. На основання й закладення такого заведення приняв Головний Виділ визначну фахову силу, Ів. Франчака, який відбув довголітню садівничу практику в заграничних німецьких, французьких та англійських садівничих заведеннях. Маточні дерева для постачання зразів і очок спроваджено з Чехії. І перед війною було вже випродукованих і проданих 45.000 щеп. Крім цього в Милованню плекано й городину на більшу скалю для збуту в Станиславові та Львові.

В 1911 р. „Просвіта“ докупила для милованського заведення ще 30 моргів орного поля, що межувало зі шкільним ґрунтом, і на ньому закладено овочеву шкілку. З розпродажу щеп „Просвіта“ мала мати, від 1917 р. почавши, коло 20.000 К. річного доходу, яким мала сплачувати свої довги, затягнені на Милування.

Але війна перешкодила всьому. Сад знівечився, шкілка здичіла, заросла, що було краще, повикопували люди. Все те треба було по війні довести до порядку, одначе з поважним вкладом гроша, котрого „Просвіта“ не мала, і роботи, за котру треба також було добре заплатити. По війні в перших трьох роках випродано невинищену решту щеп, а 1923 р. приступлено до закладання нових шкілок, та через брак грошей, лиш у малих розмірах. У ювилейному 1928 р. числила шкілка 25.000 штук деревець.

(Далі буде).

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1934 р. починається семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

А хто не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або зажадати в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольогія (наука про старовину), астрономія, бібліографія (відомости про нові книжки), біографії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, гігієна (наука про здоровля), географія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, метеорольогія (наука про погоду), мовознавство, некрольоґи (життєписи померлих діячів), освіта, палеонтольогія (наука про давно вигинулі звірі), педагогія (наука про виховання), побут український та інших народів, подорожі наукові, природничі науки, радіо, руханка, сільське господарство, соціольогія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, фільми, фотографія й багато-багато дечого іншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти**, для **викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його **обовязково**.

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал став дешевший. Якщо їх буде вдвоє більше, тоді й зменшаться кошти накладу, а при побільшеному накладі можна буде згуртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнородніший, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ гуртує коло себе наших визначних письменників, учених і популяризаторів, і число їх що раз більшає. Так, 1931/32 р. мав наш журнал 70 співробітників, минулого року (1932/33) було вже їх поверх 80.

Усіх їх обеднює одне велике завдання: нести теоретичну та практичну науку й освіту між найширші верстви народу та тим способом підносити його на вищий ступінь культури. Спільна їх праця — це великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Гливка і С-ка, Чернівці, вул. Петровича ч. 4 і 2. п. Дмитро Геродот, Strada Delea-Veche 45. Bucuresti, IV вона виносить там на 3 місяці — 130 л., на 6 міс. — 250 л. і на рік лише 450 левів.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Хто пришле до 1. лютого 1934. р. **цілорічну** передплату, дістане даром таку одну книжку, за вибором передплатника:

	зл.
1. Бірчак: **Володар Ростиславич,** істор. повість з XI. в.	2.—
2. Лепкий: **Під ялинку**	2.30
3. Лепкий: **Сотниківна**	3.50
4. **„Просвіта“ за 60 літ,** альманах	2.—
5. Чайковський: **Сонце заходить**	4.—
6. Крипякевич: **Історичні проходи по Львові**	2.50
7. Присташ: **Наука гри в шахи**	2.50
8. Раковський: **Утворення світу**	2.50
9. Гребінка: **Чайковський,** істор. повість	3.—

Хто пришле до 1. лютого 1934 р. **піврічну** передплату, дістане таку одну книжку, за вибором передплатника:

	зл.
1. Тобілевич: **Безталанна,** драма на 4 дії	1.—
2. Франко: **Украдене щастя,** драма на 5 дій	1.—
3. Колесса Ф.: **Українські народні думи**	1.50
4. Терлецький: **Вплив природи на історію України**	1.50
5. Терлецький: **Україна заборолом культури й цивілізації перед степовиками**	1.80
6. Вагнер-Черкавський: **Найкращі ростини**	1.50
7. Кузик: **Рільничі досвіди і проби**	1.50
8. Раковський: **Наша земля, її утворення, будова й минувшина**	1.80
9. Фотинюк: **Шкідники ростин господарських**	1.70
10. Галущинський М.: **Позашкільна освіта**	1.50
11. Рудницький М.: **Місто контрастів**	1.50
12. Франко: **Пісня і праця**	1.50

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne

Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

го Дому" в 1918. р. при вул. Корняктів 1/III., то її фреквенція значно зросла. З 1926/27. р. перемінено заходом дир. Д. Коренця школу з дворічної на середню трилітню школу; крім цього заведено при ній в шк. 1920/21. р. пополудневий одно-

Д. Коренець.

річний торговельний курс для абсольвентів гімназій і одно-річний торговельний курс для тих, що мають покінчені середні школи, але не мають матури.

Від 1925. р. перейшла Торговельна Школа „Просвіти" за згодою й ухвалою Гол. Виділу „Просвіти" — під фахову управу „Рідної Школи" У.П.Т. — задержуючи при тому свою первісну назву „Торговельна Школа Просвіти у Львові".

Крім цього, в цій школі ведеться однорічний вищий кооперативний курс, для тих кооперативних робітників, що працюють практично в кооперативних установах, але не мають для цього відповідної кооперативної освіти.

В ювілейному 1928/29. р. трилітня Торговельна Школа мала 168 учнів — 102 хлопців + 66 дівчат; на курсі абітурієнтів — 47 учнів (39 хлопців + 8 дівчат), на однорічному торговельному курсі 35 (26 хл. і 9 дівч.), на кооперативному курсі — 30 мужчин. При школі є курси науки стенографії та світових мов, французької й англійської. Учительських сил — 20, з того 5 сталих, і 15 допомогових, із инших шкіл.

XII.

МАЄТОК і ФУНДАЦІЇ Т-ВА „ПРОСВІТА".

На ведення своєї такої широкої й сильно розгалуженої а до того дуже коштовної діяльности мусіла „Просвіта" дбати про матеріяльні засоби, бо без них праця, а тим більше освітня, є просто неможлива.

1. Членські вкладки.

Основою матеріяльного забезпечення й розвитку кожного товариства є членські вкладки. Одначе вони „Просвіті" ніколи забезпечення, навіть у приближенні, не давали.

Які були членські вкладки в „Просвіті", сказано вже попередно в розділах про статути і про членів. Скільки давали членські вкладки „Просвіті" в поодиноких роках, це булоб за довго вичисляти, але для орієнтації подаємо впливи із вкладок за декадами:

Від 1868—1908 р. — за 40 літ істнування Т-ва принесли чл. вкладки **222.348** корон. В роках від 1909—1920 принесли **142.623 К.** Разом від 1868. до 1920. р. вплинуло до каси „Просвіти" із членських вкладок **364.971 К.** — В роках від 1921 до 30 червня 1924. р. зложено членських вкладок 17 міліярдів 237 міліонів 974 тисяч 163 марок польських. — Від липня 1924. р. до кінця 1925. р. зложено чл. вкладок 32.546.83 зл. п.; в 1926. р. — чл. вкл. 37. 233.74 зл.; в 1927. р. — чл. вкл. 39.961.45 зл.; в 1928. р. — чл. вкл. 27.429.71 зл. — Від липня 1924. до 1928. р. зложено **137.172** зл.

Загальна сума членських вкладок за 60 літ істнування Т-ва до 1928 р. включно виносить **364.971** австр. корон, — **17,,237,974.163** польських марок, і — **137.172** злотих польських.

З цього зіставлення виходить, що не дуже то велику квоту зложили члени Т-ву „Просвіта" за 60 літ його істнування.

(Далі бу[illegible]

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Всі вживають пасту до обуви

„ЕЛЄГАНТ"

Львів, Кордецького ч. 51.
Телєфон 60-04.

ПОХОРОНОМ
НАЙЛІПШЕ Й НАЙДЕШЕВШЕ ЗАЙМЕТЬСЯ
УКРАЇНСЬКЕ ПОХОРОННЕ ЗАВЕДЕННЯ

„ХАРІС"

вул. КОРНЯКТІВ 3. НАРОДНІЙ ДІМ.
ТЕЛ. 14-64.

ПЕРЕПРОВАДЖУЄ ЕКСГУМАЦІЇ ТА ВИВОЗИ НА ПРОВІНЦІЮ ВЛАСНИМ САНІТАРНИМ АВТОМ.
ВСЕ ПОТРІБНЕ МАЄ НА СКЛАДІ.
Для приїзжих на похорон даром заїзд і нічліг.
БЕРЕЖІТЬСЯ ЧУЖИХ АҐЕНТІВ,
ЩО ПІДШИВАЮТЬСЯ ПІД НАШУ ФІРМУ.

ОДИНОКІ В КРАЮ УКРАЇНСЬКІ ҐРАФІЧНІ ЗАВЕДЕННЯ

„УНІЯ",

Львів, Мілковського 5. — Тел. 92-97
(перша бічна Кохановського)

виконують

ДРУКАРСЬКІ КЛІШІ НА ЦИНКУ, МОСЯЖІ ТА МІДІ, ПРЕЦИЗІЙНІ ЛІТОҐРАФІЧНІ ДРУКИ, СЕБТО: МАПИ, БАРВНІ ОБРАЗИ, РЕКЛЯМОВІ АФІШІ, ЕТИКЕТИ й т. п.

ЦІНИ ПОМІРКОВАНІ.

УСІ ВЖИВАЄМО ЛИШЕ

цикорії

„ЛУНА"

виробу укр. кооперативи

„Суспільний Промисл"

Львів-Богданівка

вул. Церковна ч. 2.

Телєфон 42-97.

Попирайте рідний промисл!
Ширіть клич „Свій до свого!"

ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
:-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА"

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ" у Тернополі
поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА"
І ТУТКИ „КАЛИНА"

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ.
ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Купуючи паперці й тутки „КАЛИНА", причиняєтеся до розросту рідного промислу і даєте заробіток українському робітництву.

Маючи на увазі те, що кооп. „Будучність" значну частину своїх зисків раз-у-раз віддає Т-ву „Просвіта" й „Рідній Школі" та іншим українським культурно-гуманітарним установам, ціле українське громадянство, що не може позбутися налогу курення, обовязане купувати лиш паперці й тутки „КАЛИНА".

НАЙКОРИСНІШЕ, НАЙПЕВНІШЕ Й НАЙЛЕКШЕ ВМІСТИТЕ СВОЇ ОЩАДНОСТИ У ЗЛОТИХ, ДОЛЯРАХ АБО У ЗЛОТИХ У ЗОЛОТІ
В КООПЕРАТИВНІМ БАНКУ

„ДНІСТЕР"

У ЛЬВОВІ, вул. РУСЬКА ч. 20.

Опроцентування вкладок **різдвяних, феріяльних, приданого й на усамостійнення** вище від звичайних вкладок.

Хто що-місяця складає в Кооперативному Банку „Дністер" готівку на **премійну книжечку,** може, крім звичайних відсотків, одержати на випадок вильосування нагороду від 25 до 100 злотих.

Вкладчикам із провінції висилає Банк для надсилання вкладок ощадностей безплатно складанки ПКО. Таксамо безплатно висилає Банк на бажання проспекти й інформації у справі щадничих вкладок.

ТЕЛЄФОНИ ЧЧ.: **80-50, 4-57.**

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

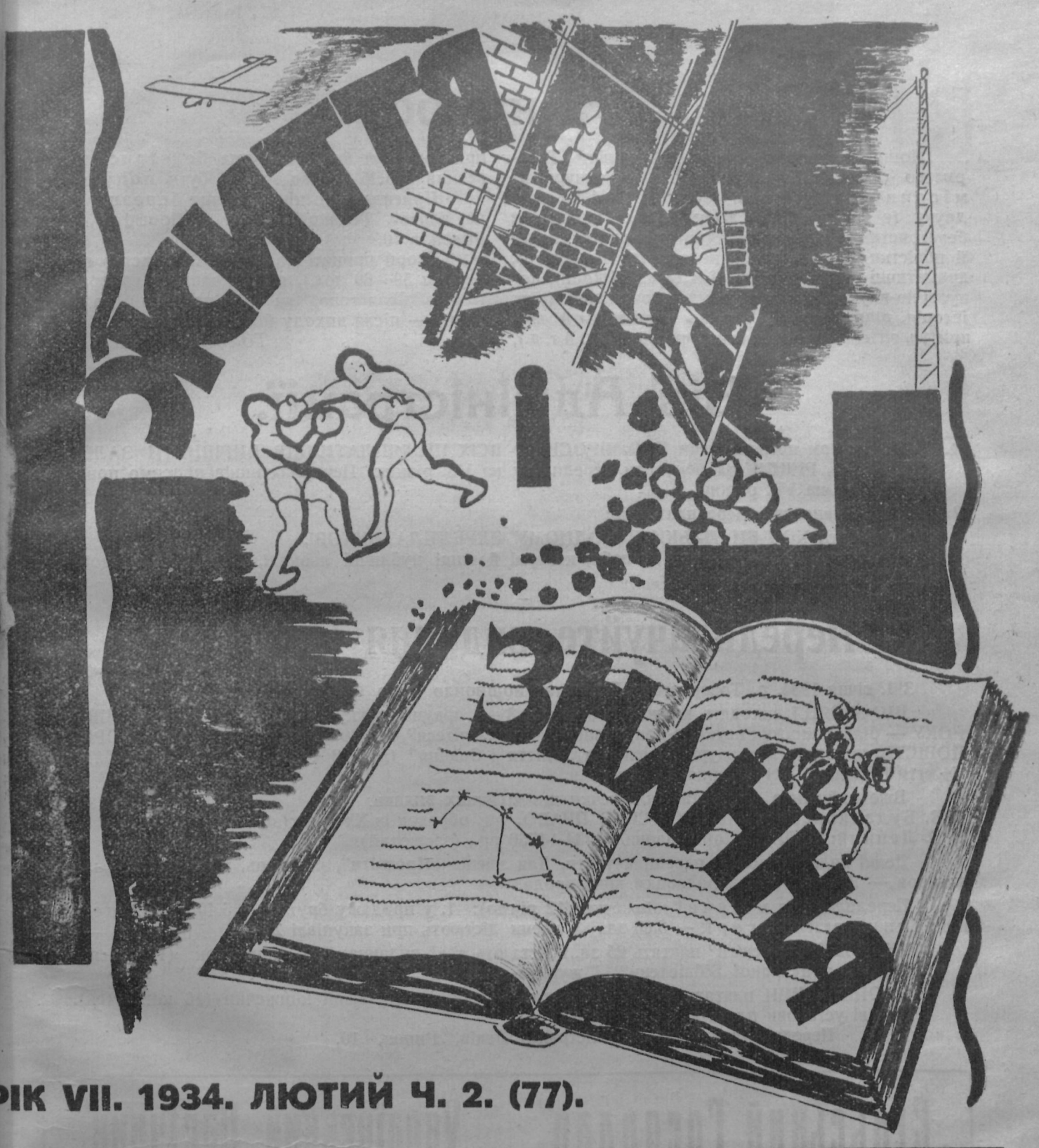

РІК VII. 1934. ЛЮТИЙ Ч. 2. (77).

ЗМІСТ: **Іван Брик:** „Зоря“ відродження (1834—1934). — Число емігрантів із колишньої Росії. — Кілько жидів є в Нью-Йорку. — Місто западається в море. — **Степан Чарнецький:** Наддніпрянські гості на галицькій сцені (5 портр.). **Артим Василенко:** Старовинні греки та їх характер. — **Ол. Цинкаловський:** Ковель (1 обр.). — **М. Бажалук:** Штучні гнізда для пташок (3 обр.). — **Антін Рудницький:** Фелікс Мендельсон-Бартольді (1 портр.). — **Я. М. Береза:** Короваю, короваю... (1 обр.). — **Ігор Лоський:** Ще дещо з побуту української козацької старшини (2 обр.). — Від сильного хвилювання сивіють. — **Ю. Кордюк:** Як людина заражується туберкульозою (1 обр.). — **Ф. Коковський:** Забезпечення правіжу. — Київ — столиця Радянської України. — **Андрій Ластовецький:** Як перевозять пошту з Европи до Південної Америки повітряним шляхом. (2 обр.). — **Р. С.:** На Новій Землі знайдено останки зимового табору з XVI. ст. — **Яр. Пастернак:** Між каменем та бронзою (4 обр.). — Хороба будинків. — **Іван Крипякевич:** Хто автор літопису Величка. — **Р. С.:** На Креті відкопали найстарший театр світу. — **Євген Малик:** Ян Ґреґор Мендель (1 портр.). — Помер славний мандрівник (Расмуссен). — **Микола Кулицький:** Зимарські оселі у Східніх Карпатах (4 обр.). — Зоряне небо в лютому (1 обр.). — Бібліографія. — Памятні дні в місяці лютому. — Нові журнали й книжки. — Додатки (середині — ст. 5—8 або 47—50). — **ОСВІТА й ВИХОВАННЯ: Василь Верниволя:** Про видавничі справи „Просвіти“. — **М. Данилишин:** Товариство „Просвіта“ в Аргентині. — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК Ч. 14.** — Історія „Просвіти“, ст. 167—172.

Конкурс.

Поширюючи свою видавничу діяльність, Товариство „Просвіта" розписує оцим конкурс на місячні книжечки, обсягом 3—4 аркушів друку (в аркуші 28000 літер). Зміст книжечок: белєтристика, передусім історичні оповідання й повістки (з давнього й недавнього минулого), драматичні твори (з минулої й сучасної доби), популярно-наукові твори з усіх ділянок знання (укр. історія, рідний побут, техніка, винаходи й відкриття, гігієна, народнє господарство й т. д. й т. д.), при чому тут бажана форма белєтристики, на всякий спосіб виклад мусить бути популярний.

Присилати до кінця місяця березня 1934. р. на адресу Редакції видань „Просвіти", Львів, Ринок ч. 10.

Твори приняті до друку Товариство гонорує (аркуш 50—60 зол.), першу частину гонорару виплачує після того, як твір принятий до друку, другу — після виходу його з друку.

ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ.

Від Адміністрації.

1. З 1/76 числом послано чеки ПКО, ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ ЗА VI. РІЧНИК та поновити передплату на VII. річник. Передплатників просимо поновити передплату на VII. річник.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".

Передплачуйте видання Просвіти!

З 1. січня 1934. р. Товариство „Просвіта" поширило свою видавничу діяльність.

ЩО-МІСЯЦЯ виходять книжечки обсягом 3—4 аркуші друку (48—60 стор.); що ЧВЕРТЬ РОКУ — більші книжки науково-популярні з фонду „Учітеся", до 100 ст. друку; раз у рік ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ, виходить далі журнал-місячник „Життя і Знання" (див. 3 ст. окладинки) та Бібліотека „Життя і Знання". Всі видання з образками.

Вже вийшли з друку такі книжечки що-місячних видань:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень).
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий).

Деякі видання можна передплачувати. Для членів „Просвіти", читалень, кооператив і инших установ — ЗНИЖКА. Розпродавцям винагорода.

Передплата на місячні книжечки (12 річно): 1. у продажу брутто — 5.40 зл., 2. передплатники платять згори — 3.60 зл., 3. члени дістають при закупівлі 25%.

ЧИТАЛЬНІ „Просвіти" платять 25 зл. і дістають такі видання: 16 книжечок (12 місячних, 4 з „Науково-популярної Бібліотеки") і журнал-місячник „Життя і Знання".

КООПЕРАТИВИ платять 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

Краєві установи платять, як читальні.

Передплачувати в Адміністрації: Львів, Ринок, 10.

„Сільський Господар"

ілюстрований двотижневик, XX. рік видання.

Передплата лише
3.— зл. на рік,

коли збереться найменше 10 читачів, що вплатять згори по 3.— зл., і часопис буде висилатися гуртом на одну адресу.

Звичайна передплата для поодиноких читачів:
8 зл. на рік.

„Український Пасічник"

Ілюстрований місячник. VII. рік видання.

Передплата лише
4.— зл. на рік,

коли збереться найменше 5 читачів, що вплатять згоги по 4.— зл., і часопис буде висилатися гуртом на одну адресу.

Звичайна передплата для поодиноких читачів:
6.— зл. на рік.

Передплату слати на адресу:
КРАЄВЕ ГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР" У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 10/II.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ЛЮТИЙ, 1934. Ч. 2.

ІВАН БРИК.

„ЗОРЯ“ ВІДРОДЖЕННЯ

(1834 — 1934).

Щось дивне діється серед мурів духовної семинарії при вул. Коперніка. Не в тому будинку новому, що його оглядаємо нині, і що його побудовано 1889. р. А в мурах давнього манастиря латинських черниць Домініканок, що його скасовано, і в 1783. р. приміщено в ньому українську — тоді руську — духовну семинарію. Будинок непривітний, вогкий, де часто вибухали пошесні недуги, як пропасниця, холєра, тощо, звідкіль із зароднями різних хоріб виходили молоді покоління українського духовенства. Будинок, що, на думку різних комісій, не годився ні на лічницю, ні на касарню, ні навіть на тимчасовий холєричний шпиталь у рр. 1848. і 1855., — був добрий для майбутніх українських духовних... У кімнатах гудуть, говорять питомці — по-польськи. Деякі з них палкі польські патріоти, члени революційних товариств — змовники, конспіратори. По-польськи зі своїми вихованцями говорить і ректор і віцеректори. І митрополит Михайло Левицький по-польськи їх здоровить, картає, хвалить і навчає...

А в одній келії в глибокій задумі сидять молоді питомці, думають думу... важку, велику. Вони одні розмовляють по-українськи. А серед них дрібненький, меткий, з яснорусим, буйним волоссям і синіми тужливими очима товариш. Це — серце гуртка й його провідник — Маркіян Шашкевич.

Він уже був раз у семинарії, як студент І. року фільософії, себто, учень VII. гімн. кляси, але його за дрібну провину 21. II. 1830. р. з семинарії вигнали. А в-осени 1833. р. він знову в семинарії, вже питомець І. року. За той короткий час йому вдалося зібрати невеличкий гурток товаришів, розпалити в ньому любов до своєї рідної мови, переконати про потребу праці над рідним народом, щоб його культурно піднести, національно освідомити, щоб повести його на ту дорогу відродження, якою йшли вже всі инші словянські народи, та на яку ввійшли вже були рідні брати на Великій Україні.

Це були тоді такі нечувані, такі сміливі, революційні думки, що молодих товаришів вони аж лякали. Як то довести до любови й пошани рідної мови, коли нею навіть рідні батько-мати з дітьми не говорять, коли рідні сестри її соромляться. Та й ніде нею не пишуть, ні світські, ні духовні. Ось і консисторія не вживає иншої мови, а тільки німецької, латинської, чи польської; навіть епископи пишуть один до одного листи по-польськи; й не то книжки, а й дрібного друку українською мовою ніхто в Галичині ще не надрукував. Такого чуда ще ніхто не видав. Є деякі книжки, але — церковно-словянською мовою надруковані. Це мова, мовляв, мужицька, від гною і грабель, батьки на проповідях у церкві її не вживають. Автім тою мовою ніхто не вміє писати...

Такі сумніви могли збудитися в серцях бідних синів українського народу, бо вони були висловом поглядів, що тоді панували. Та Маркіян навчає, що всяка жива мова, це мова, яку зберегли від загину й виплекали хлопські груди, така є й чеська, і польська, і німецька. На свіжих, живих прикладах із історії відродження инших народів показує, що така праця не тільки можлива, але й не важка, треба тільки вірити, спробувати своїх сил, пізнати історію, давню високу культуру свого народу та збирати ті неоцінéнні скарби, що їх містить у собі рідна мова й народня поезія. Літературна праця рідною мовою в Галичині теж можлива, і наддніпрянські письменники вже показали, що це не мрія, а радісна дійсність.

Товариші впялили очі в Маркіяна, слухають його слів. Перед ними стає сильний дух у слабкому тілі, очі блищать якимось святим вітхненням, чоло приморщене, обличчя горить якоюсь грізною повагою. Говорить сердечно й переконує, бо він цілий цими думками живе й віддихає:

Дайте руки, юні други, Разом, разом, хто сил має,
Серце к серцю най припаде, Гоніть з Руси мраки тмаві,
Най щезають тяжкі туги, Зависть най нас не спиняє,
Ум, охота най засяде. Разом к світлу, други жваві.

І товариші пробують своїх сил. У 1833. р. вже готова збірка „Син Руси“. Усього чотирнацять віршів; слабенькі вони, мова невироблена. Але це перший прояв пробуду, перший вогник національної свідомости — покищо в тісному гуртку, тільки в мурах семинарії, що досі жила не своїм, а чужим духом. Та Маркіян на цьому не спиняється. Він діло відродження задумав поважно, на всю ширину, а для того треба було виступити прилюдно, та з такою збіркою, яка могла би промовити до серця й розуму байдужої до всього рідного, зневіреної галицької суспільности.

Гурток росте. Росте й захоплення задуманим ділом. Прибувають нові робітники, та найбільше працює сам Маркіян. У перших місяцях 1834. р. Шашкевич збірку викінчує, переводить останню

зрілу редакцію й під загаловком „З о р я" 4. травня 1834. р. пересилає до цензури.

Цензора до українських книжок у Львові тоді не було, бо й не було до чого. Тимто „Зорю" відіслали до Відня. Цензор, учений словінець Копітар, зрозумів вагу „Зорі". Він писав, що зраділи б із появи „Зорі" українці в Галичині й Угорщині, зраділо б і 6—7 міліонів українців у Росії, вона могла б мати вплив на 9—10 міліонів людей. Одначе, мовляв, із „завистю й ненавистю" дивилися б на нову неупривілейовану літературу поляки та Петербург і Москва — в їх руках державна влада, — хоч українська мова різниться від московської так, як чеська від польської. Це питання, чи Австрія має підмагати літературні заходи русинів на кошт і невдоволення польського або московського письменства... Копітар вірив, що поява нового українського письменства могла б довести до духового відпору (опозиції) 6—7 міліонів українців проти московської могутности. Цей погляд Копітарів був нерішучий, тимто від нього зажадали рішучої відповіді. Тоді він заявив, що книжку можна друкувати, одначе її поява буде справжньою подією політичною, тимто потрібний, мовляв, цензор у Львові, такий, що знав би відносини обидвох народів і міг би висказатися з політичного боку. „Зоря" залежалася в Відні до 15/I 1835, а дня 28/II 1835. р. президія губернії переслала „Зорю" митрополитові, який 3/III 1835. р. передав її на оцінку проф. теольогії на львівськім університеті д-рові Венедиктові Левицькому. По двох і пів місяцях Левицький звернув „Зорю" разом із своєю оцінкою, а дня 1/VI 1835. р. митрополит відіслав її разом із своїм звідомленням до губернії. Губернія відіслала два примірники „Зорі" з оцінкою Левицького і звідомленням митрополита до Відня. Дня 31/VII 1835. заборонено „Зорю" друкувати.

Важко сьогодні сказати, який був зміст „Зорі", бо обидва примірники, звернені до львівської губернії, пропали. Копітар написав, що „Зоря" з боку мови, змісту та опрацювання матеріялу добре продумана, місцями навіть талановита. Основа збірки, се українські народні пісні, життепис і портрет Хмельницького, коротке популярне історичне оповідання, комічна пісня про „нового попа", одначе збірка, через те, що в ній поміщено пісні про козацького гетьмана Хмельницького може бути, мовляв, для поляків ворожа. А митрополит, на підставі оцінки Левицького, заявився проти друку з огляду на зміст та на деякі вислови, що ніби перечать місцевим краєвим відносинам. Видумане імя Русслянд (в дійсности перекручене Руслан Шашкевич), що склав книжку, могло б, мовляв, кинути підозріння, що український нарід і духовенство схиляються до Росії і православної церкви. Питомці, особливо М. Шашкевич, повинні звернути свій талант на студії богословія, на моралізаційні твори для народу народньою мовою, а не писати дрібні розвідки та вірші, й тим занедбувати свою науку та входити в знайомства з людьми, що мають шкідливі задуми й перевернуті погляди...

Це був суд над „Зорею" та Маркіяном Шашкевичем найвищої церковної влади, що ні трохи не підійшла хоч би до такого розуміння ваги „Зорі", яке виявив чужинець Копітар. Галицькі „цензори" боялися підозріння за нахил до Росії та звязки з польськими революційними колами, — але й „Зоря" не давала до того найменшої підстави бо ж вона започатковувала працю саме протилежну, бо нову, зовсім незалежну національну працю для відродження українського народу.

В-осени 1835. р. Шашкевич вертається до Львова й довідується про долю „Зорі". Це його прибило, але не на довго. „Зорю" з деякими змінами він дав при допомозі Якова Головацького надрукувати в Будапешті, і вона появилася 1836. р. хоч із датою 1837. р., під назвою „Русалка Дністровая".

А все ж перший задум виступити з новими думками прилюдно, перше бажання дати початок відродженню до самостійної праці й життя українського народу в Галичині звязаний із збіркою „Зоря", закінченою тому сто років, у перших місяцях 1834. р....

ЧИСЛО ЕМІГРАНТІВ ІЗ КОЛИШНЬОЇ РОСІЇ.

За підрахунком Союзу Народів, число політичних еміґрантів із колишньої Росії тепер доходить до 1,010.000 людей, без різниці національностей. Еміґранти розпорошились по цілому світі, але ж найбільше їх скупчилось у Франції, де є нині приблизно 400.000. Далі є їх 90.000 в Польщі. Таксамо 90.000 перебуває в Китаї (Хіни). По инших державах — розмірно менчі числа в Чехословаччині, Румунії, Югославії, Туреччині й т. д. Найменче перебуває їх у Данії, всього коло 300 люда. Велике число еміґрантів перенеслося з Европи до Америки, але ж більшість їх уже придбала американське громадянство.

КІЛЬКО ЖИДІВ Є В НЮ-ЙОРКУ.

Головне місто Злучених Держав Америки відоме своєю великою кількістю жидів. Їх там живе 1,750.000. В Ню-Йорку є коло 20.000 жидівських крамниць, 12 банків із 50 філіями, з капіталом коло пів міліярда долярів. Вони мають там 12 власних театрів.

МІСТО ЗАПАДАЄТЬСЯ ПОВОЛІ В МОРЕ.

Славний японський ґеольоґ Акітсун Іманула післав японській академії наук висліди сороклітнього спостерігання (обсервації) змін морського побережжя біля найбільш промислового японського міста Осаки. Він ствердив, що ґрунт, на якому збудована Осака, западається рікрічно на 4 цм.; та з того він зробив вислід, що Осаку чекає доля казкового міста давніх вендів Вінети, яке колись щезло в морських хвилях, і по ньому залишилося лише декілька переказів.

Явище, що, мовляв, суша місцями западається, а дно моря підноситься, відоме здавна. Між иншим, ми знаємо, що глибини Тихого океану останніми часами значно зменшилися, а це доказує, що сьогоднішній вигляд земної поверхні не є остаточний.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ВИДАННЯ „ПРОСВІТИ"!

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ.

НАДДНІПРЯНСЬКІ ГОСТІ НА ГАЛИЦЬКІЙ СЦЕНІ*)

Марко Кропивницький.

Першим наддніпрянцем, що приїхав був до Галичини, щоби внести новий подих на нашу сцену, був Марко Кропивницький: його р. 1875. спровадила на гостинні виступи тодішня директорка театру „Бесіди" — Теофіля Романович. Кропивницького запросили за порадою одного з виділових „Бесіди", д-ра Володимира Ганкевича, який познайомився був із „батьком українського театру" в часі свойого побуту в Одесі. — Галицький театр переживав тоді лихоліття — він уявляв собою пресумну картину.

Після прикрих досвідів із О. Бачинським та з його наступником Антоном Моленцьким, після багатьох розчарувань, заведених сподівань та клопотів, спричинених „Бесіді" цими директорами, пристиг запал, ослабла енергія в покровителів та прихильників рідної сцени. В р. 1874. управу театру віддано Теофілі Романович. Великі і трудні завдання її ждали: зорганізувати дружину, обновити й переродити репертуар та здобути для театру знеохочену і зневірену публику. Романович була талановита акторка; як управителька театру виявила багато енергії, меткости й витривалости.

Крім директорки, в театрі була молода, вправна дружина, складена з людей, що досі працювали на польській сцені або взагалі ставили щойно перші кроки в театральній праці.

Репертуар у тому часі був дуже різнородний, невибагливий. Поза граними вже давніше творами Котляревського, Квітки, Шевченка, йшли, здебільша, малостійні, перекладні пєси. З галицьких авторів держався ще (головно завдяки музиці Вербицького) Гушалевич зі своїми „Підгірянами", 1875. р., виведено вперше оперетку Воробкевича п. з. „Каспер Румпельмаєр".

Декорації мав театр незвичайно бідні, костюми бідолашні, за орхестру ставало звичайно 5—6 музик; їх збирали в кожній місцевости — з инших людей...

Вистави по менчих містах відбувалися в заїздних домах, по шопах та стайнях.

До пониження мистецького рівня вистав причинялася в великій мірі і справа мови. Переклади були погані, талановитіші актори, як Наторський, Плошевський та ввесь жіночий персонал (крім сестер Романовичок) не знав якслід української мови...

Лесь Курбас.

Після сезону у Львові (11/III—11/IV 1875.) театр переїхав до Тернополя. Сюди і прибув Кропивницький. Йому було тоді 34 роки, від чотирох років він віддавався виключно сцені.

М. Садовський.

Про побут і виступи Кропивницького писав у своїх спогадах д-р Євген Олесницький: „Перший його виступ був у Шевченковім „Назарі Стодолі", де він грав Хому Кичатого, та вже слідуючого дня повторено „Назаря" з Кропивницьким в титуловій ролі, а Кичатим був Гриневецький. Задля Кропивницького давали тоді „Назара Стодолю" кілька разів. Відтак виступав він у „Чорноморцях" як Кабиця, у „Сватанні на Гончарівці" як Стецько, а в „Гаркуші" і „Шельменкові' в титулових ролях. Вся публика захоплювалася його грою і співом. З його уст почули ми вперше пісні, як „Соловейко", „Удовиця", „Очеретом" і ин., які відразу стали популярними. Не треба й казати, як дуже захоплена була ним молодіж. Це стояв перед нами оригінальний українець, перший, якого ми бачили, олицетворення української літератури й мистецтва в одній особі. Ми слухали його з запертим віддихом і старалися не поминути його одного слова, одного звуку"..

М. Заньковецька.

З Тернополя поїхав театр до Борщева, Улашковець, Снятина, на Буковину до Чернівців, до Кіцманя, звідтіль до Заліщик, а коли 1. липня розпочав він вистави в Стачиславові, Кропивницького вже не було. Була лише вістка, що, мовляв, „сподіваний також на гостинні виступи в р. 1876. Кропивницький".

Про побут театру в Снятині та про Кропивницького писали тоді до „Правди": „Щодо акторів, згадати мусимо наперед п. Марка Кропивницького, родом з України, рутинованого й працьовитого артиста, котрий вже сам кожній сцені може принести славу. В ролях типових, як сотника в „Назарі", Шельменка, Синички, Стецька — незрівнаний. В грі його невидно найменчої пересади, кожна роля глибоко понята, кожний рух і кожна інтонація обдумані, природні. При тім образований чоловік, учений музик-композитор, співак сольовий і літерат, може в короткім часі багато причинитися до розвою нашої сцени і стане зі своїми сольовими співами, як „Удовиця", „Сміх" в короткім часі любимцем всеї публики". Дальше згадується з великим признанням про його режисерську працю та дбайливість.

Є ще згадка в часописах про побут театру в Кіцмані, а саме у звідомленні з останньої вистави драми Н. Чернишева (переклад Кропивницького) „Зломане життя". Там сказано, що вистава пройшла як не можна краще, „а Кро-

Ол. Кривицька.

*) пор. Ж. і Зн., I, 1934, ст. 10.

пивницький у ролі Демченка не полишив нічого до бажання"; він захопив публику, „приводив її до високого напруження ума й до сліз".

Тільки сучасних голосів збереглося про гостину Кропивницького в галицькому театрі.

На жаль, довго він у ньому не залишився. Яка цьому причина, не важко відгадати. Склалися на це: передусім наша нужда, декорації, костюми, „салі", де доводилося грати, репертуар, мало не ціла дружина, яка не знала української мови, а вживала її лише на сцені; безпечно, й ворожнеча, яка з першої хвилини зазначилася між Кропивницьким і другим режисером театру — Львом Наторським.

Кропивницький у своїх спогадах оповідає про свою гостину в галицькому театрі. Згадує про свій приїзд до Тернополя, про „нецікавий" галицький театр, де на першій виставі йому здавалося, що „є в польському театрі", і де йому „не було чого робить".

Яскравими барвами змальовує він нашу тодішню театральну мізерію: згадує бідні костюми, неподібні декорації, орхестру з 6 музик, поганенький хор; згадує про те, як то, крім Тернополя й Чернівців, не було ніде путньої салі, і треба було грати по заїздах, у клунях та стайнях; як то в Снятині не було орхестри, як якийсь місцевий аматор грав на скрипочці, а Кропивницький приграваў йому на фісгармонії, як в Улашківцях у часі ярмарку грали в шопі, а що впав дощ, то люди сиділи під парасолями... Не забув згадати й Наторського, який увесь час „дихав на нього злим духом". — А далі йде декілька дрібничок із репертуару, якими заповнене закулісне життя чи не кожного мандрівного театру, щире признання для кількох студентів, що працювали на сцені і що „ради діла ладні були поміст на кону[1]) замітати" і — загальне замкнення рахунків із Галичиною, „де нема ні репертуару, ні талантів, ні театрів, ні достатків..."

Ще раз думалося, що Кропивницький відвідає Галичину. Було це 1894. р., коли був намір на краєву виставу спровадити найкращих артистів з України. Йшло в цій справі листування, мали приїхати: Старицький, Садовський, Мова, Василенко, Левицький, Заньковецька, Затиркевич, Базилевська, Козловська й хор. Говорилося тоді і про Кропивницького, та Старицький у листі відповів, що Кропивницького не варта спроваджувати, бо „він оглух, нового репертуару не знає, а старий обрид"... Але й так ніхто не приїхав: справа приїзду цих вибраних корифеїв[2]), найвизначніших діячів нашого акторського мистецтва розбилася тоді об різні перешкоди...

Як драматичний автор, Кропивницький звязаний із галицьким театром своїми творами, які в нас залюбки виставляли: „Невольник", „Пошились у дурні", „Дай серцю волю...", „Глитай", „Перехитрили", „Пісні в лицях", „Вій", „Доки сонце зійде...", „Дві семї" та (перерібка) „Актор Синичка".

*

Коли пригадати в памяті й подумати над тим змінливим обличчям сучасности, над театральною сценою, коли перелетіти думкою історію наших дальших взаємин і звязків з Наддніпрянщиною, то вирине понад усе велетенська стать керманича, режисера і драматичного актора, найбільш расової людини театру, що її життєпис є рівночасно ясною сторінкою історії українського театру — це Микола Садовський!

Після кількох більше або менше невдатних спроб наш театр опинився з початком 1905. р. без керми та без вітрил.

І знову треба було звернутися на Україну й шукати чародія знад Дніпра, щоб він спасав нашу сцену від упадку й загибелі.

Дав себе перемовити Микола Садовський, і з Заньковецькою, Северином Паньківським та капельником Бойченком приїхав до Галичини, щоб обняти провід театру „Бесіди" Вів він той театр цілий рік, себто від 1/V. 1905. до 1/V. 1906.

З приїздом Садовського повіяло инчим духом у театрі. Дружина театральна побачила перед собою корифея української сцени, знаменитого режисера, досвідного, поважного, вдумливого до найменчих подробиць, виховника, що розбирався в сценічних талантах та їх можливостях, товариша, що вмів усю дружину зацікавити, захопити й повести за собою. А мав він іще коло себе геніяльну Заньковецьку й середньої міри талановитого, але дуже інтеліґентного і трудящого С. Паньківського.

Садовський за короткий час вивів у-перше або обновив до непізнання давніше виставлювані твори, як: „Бурлака", „Мартин Боруля", „Суєта", „Батькова казка", „Сто тисяч", „Зимовий вечір", „Чорноморці".

Всі ці вистави були мистецькою насолодою. У Львові на кілька вистав діставав наш театр велику міську салю (в старому театрі Скарбка). Всі вони мали незвичайний успіх.

Раділо око й душа, коли бачилося, що в наших акторів дрімають утаєні скарби, і що треба лише режисера, щоб ті цінности з них видобути. Садовський вияснив неодну тайну сценічної акустики й оптики,[3]) показав, що значить, і яку вагу має на сцені живий гурт, учив, як співати народню пісню. Та й тут стануло дещо на перешкоді. Садовський, відвідавши більші міста, як Коломия, Станиславів, Стрий, Перемишль, Львів, Тернопіль — побачив, що Галичина для нього за тісний клаптик землі, що він, обїхавши її раз зі своїм репертуаром, не матиме тут що робити... Тимто вернувся на Україну, залишаючи по собі в Галичині память, що в короткому часі поставив високо нашу сцену, що нашій дружині дав дійсну режисерську школу, якою вона жила ще довгі роки...

*

На нитці наших театральних взаємин нанизано ще чимало імен. З діячів, письменників чи музик, що безпосередньо утримували звязки з нашим театром і „Бесідою", досить іще згадати: Миколу Лисенка, Бориса Грінченка, Миколу Аркаса, Н. А. Янчука, Івана Стешенка, Миколу Вороного та ин.

---

[1]) на сцені

[2]) грецьке слово — тепер: визначний діяч на чолі якогось мистецтва, у старому гр. театрі: провідник хору у трагедіях

[3]) як говорити, щоб було актора як-слід чути, та як коли освітлювати сцену, щоб бачити всі зміни й на обличчі актора й на краєвиді

З акторів, крім згаданих, працювали на нашій сцені Юрій Касиненко (1896), Павло Барвінський, Лазар Шевченко, Островський, подружжя Махницькі, Луговий, Катерина й Надія Пилипенки, Переверзев-Розсуда, Івлев, М. Вільшанський, М. Левицький, Кушнірева-Рамазин, Н. Іскра й Дорошенко, а після війни: Загаров, Морська, Березовський, Іванова, Борисоглібська, Голицинська, Совачева, Кривицька та інші.

*

Наша відплата Наддніпрянщині була до часу війни — вдовиною лептою.

З творів галицьких авторів виставляли на Україні Гушалевичеві „Підгіряни" (в перерібках Старицького та Кропивницького) та Франкове „Украдене щастя". Перед кількома роками Курбас хотів виставити Пачовського „Сонце руїни", та цензура не пропустила. Мабуть, не припали їй до вподоби деякі й сьогодні актуальні вискази у драмі...

З наших галицьких акторів побували на Україні: Стечинський, Кость Підвисоцький, Нижанковський, Фіцнерівна, дехто там так і залишився: Захарчук, Дяків, Костів-Верховинець, Жарська, не кажучи вже про С. Паньківського — а від війни: Стадники, Коханенки, Бучма, Лесь Курбас (кол. директор театру „Березіль"), Маріян Крушельницький (теперішній директор „Березоля"), Фавст Лопатинський і ще дехто.

В р. 1902. за дирекції Губчака перебував наш театр за Збручем і давав вистави в кількох містах Поділля.

В р. 1919—20. враз із переходом нашого війська за Збруч опинилися там і галицькі театральні трупи, себто: „Новий львівський театр", „Чернівецький театр" та „Державний театр" З.О.У.Н.Р.

АРТИМ ВАСИЛЕНКО.

СТАРОВИННІ ГРЕКИ ТА ЇХ ХАРАКТЕР

Коли дивитися згори, як німець каже, з пташачої перспективи, на греків, то ми найдемо в їх характері деякі такі риси, що варта б над ними задуматися.

Яких десять років тому, я мав нагоду прочитати книжку Шпенґлера „Der Untergang des Abendlandes" (Занепад заходу). В ній я звернув увагу головно на частину про культуру старовинних народів. Шпенґлерові думки мене відразу зацікавили, бо й я сам прийшов був до подібних думок, але чомусь ближче тоді я над ними не спинявся. Я міркую, що між українцями ці думки й досі не найшли досить уваги, й я хотів би шановних читачів „Життя й Знання" познайомити з ними.

Не маючи книжки під рукою, я тепер не можу докладно сказати, котрі мої думки, і котрі Шпенґлерові, — але це значіння не має. Важне те, чи вони правдиві, а в кого вони перше виринули, це тут байдуже...

Отже за головну рису грецького характеру ми мусимо, я так думаю, вважати змагання до наглядности. Грек мусів б а ч и т и, або мати можність бачити. Те для нього і с н у в а л о, що він міг б а ч и т и. Туманні, таємничі (містичні) розумування (абстракції) були йому противні, для нього не годилися. Це видко вже з того, як побіжно переглянути грецьку мітольоґію, оповідання про богів, та порівняти з римськими абстракціями, нпр., такої „Fides" (Вірність), або „Virtus" (Чеснота) і т. п. Ясні грецькі постаті богів стоять, що правда, н а д людиною, бодай щодо могутности, але всі вони мають усі хиби людини. Всі вони ясно, виразно стоять перед нашими очима, всі вони — наглядні.

Це змагання до наглядности замітне скрізь. І в грецьких науках. Як чудово вміє в фільософії, в мисленні, в життєвій мудрости, н. пр., Платон і тяжкі, абстрактні (уявні) ідеї (думки) й тямки, робити наглядними. І в абстрактній математиці маємо, м. ин., змагання тяжкі, альґебричні завдання, де маємо до діла з загальними величинами, — розвязувати при помочі ґеометричних фіґур, чи конструкцій.

Але найбільше це виявляється в мистецтві. Це само собою розуміється. Звідси також ця ясність, так би сказати, ця прозорість, що її в греків усе видко, у протилежність до инших східніх народів, де дуже багато таємничости (індійці), або розумовань усяких (семіти). Часто думали, що це наслідок клімату, „вічно синього неба над Грецією". Але це „вічне сине небо" є й над иншими країнами, а проте ми не находимо там тої ясности, тої прозорости в усіх явищах, формах життя.

Може, випливом того змагання до ясности є й те, що греки властиво не мали ніякого зрозуміння для докладного означування часу в історії. Для них існувала тільки сучасність, тільки сучасність мала вартість, тільки вона була цінна. Може здаватися дивним, що тоді, коли грецька культура доходила до свого вершка, греки так мало виявляли зрозуміння для історії, для того, що було. Навіть такі історичні події, як, нпр., перські війни, після яких 50 років, коли писав грецький історик Геродот, уже окружені, а то й заглушені різними оповіданнями, леґендами. Коли порівняємо греків із єґиптянами, то в єґиптян найдемо перед тисячами років зовсім докладні дати років, королів, династій. У греків не маємо докладної дати народин, ані смерти, навіть про таких великих грецьких поетів (траґіків) як Айсхіль, Софокль, Еврипід, про Гомера й Гесіода вже й не казати. Старовинні греки навіть властиво не знали, відки їм числити роки, вони числили то за тим, як наставали нові архонти (найвищі урядовці — в Атенах), то жрекині богині Гери (в місті Аргосі) і т. д. Числення на олімпіяди (що-чотири роки, коли відбувалися олімпійські грища: перший, другий, третій рік такої й такої олімпіяди) — принялося аж пізніще. При називанні предків греки рідко коли могли навести більш, ніж 4—5 імен, потім, звичайно, вже їх предок був якийсь бог, т. зн., вони дальших предків не знали. Порівняймо це тільки, н. пр., з рядами т и с я ч предків, нпр., японських цісарів! Тут насувається дивне порівняння з нами, українцями, що також не знаємо докладних дат для своїх н а й б і л ь ш и х людей із нашої української історії,

і що знаємо своїх великих людей головно з чужих історичних писань, із чужої історіографії...

Але вертаймося до греків. Поняття держави грекам властиво чуже. Далі за поняття „місто = держава" вони властиво ніколи не дійшли. „Поліс" — „місто" у них і „держава". Поняття територіяльної держави вони не знали, бодай не знали для себе, знали її хіба тільки зі східніх, орієнтальних, абсолютистичних монархій, де це там не було „поліс". Але ані атенцям, ані спартанцям не вдалося на довший час створити якоїсь держави. Та що держави! Їм не повелося збудувати і тривалої спілки, федерації! Це той партикуляризм, роздрібленість на частини, який давав Греції такі окремі „держави", як Теби, Атени, Спарта й т. д. Цілком, як це в нас на Україні за удільних князів, або потім: Правобережжя, Гетьманщина, Січ і т. д., в недавньому минулому УНР, ЗУНР і т. д.

Шпенґлер ставить як знак, символ, цілої старовинної (античної) цивілізації — точку. Грек розумів і бачив тільки те, що безпосередньо було перед ним, а те, що далеке, те, що в будучности і в просторі, того він не розумів. Мені, здається, що щодо греків, то воно правда, — але взагалі для цілої античної цивілізації, н. пр., для римлян, це не підходить.

Ще мушу піднести в старовинних греків иншу рису характеру, якою вони такі подібні до українців. Є це надмірно розвинений індивідуалізм. Особа, особистість мала у греків, головно в атенців, більшу вартість, була цінніша, ніж цілість. Ця прикмета для будови держави була дуже некорисна. Зате була вона дуже корисна для розвитку мистецтва. Без того індивідуалізму не могло б було грецьке мистецтво так високо піднестися, як воно піднеслося, не могли б були греки, й не створивши одної суцільної держави, стати вчителями світу. Саме той надмірний індивідуалізм, той брак витривалости — найбільше прикметні риси атенського характеру.

В цьому й наш, український, характер трохи, а то й не трохи, а дуже подібний до старовинного атенського... Та маймо надію, що ці риси й у нас будуть корисні для розвитку мистецтва. Тільки ми б дуже хотіли, щоб вони нам не перешкоджували, як це досі було в нашій історії, в нашому державницькому житті...

ОЛЕКСАНДЕР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ.

КОВЕЛЬ

Від Редакції. Цим нарисом починаємо ряд статей із українського краєзнавства, описи й історичні огляди різних міст, містечок, сіл, манастирів і т. д. — різних наших авторів. Після Ковля піде нарис про Крехів В. Січинського, Пістинь — М. Пеленського, Люблин — Миханька, Чернигів — В. Січинського й т. д.

Старовинні наші міста мають звичайно чудове природне положення: густі ліси, зза них ясне блакитне небо любується в тихих плесах одної чи й двох річок; на берегах, чи порозкиданих горбках — саме місто.

Не так — Ковель: нудотна плоска й гола рівнина, з ледви малопомітним, невеликим узгіррям; сонні води річки Турії губляться в багнистих моклаках.

Історія цього міста, можна сказати, не так у минулому, як, може, в майбутньому. Ковель стає осередком залізничого руху, що йде в пятьох напрямках; кількістю населення (понад 25 тисяч) випереджує багато инших і старіших повітових міст Волині.

*

Першу історичну згадку про Ковель знаходимо на початку XVI. ст., коли на його місці ще стояло село Ковле, що входило у склад величезних маєтностей князів Санґушків. Згідно з місцевим переказом, назву свою село дістало від першого осадчого, що був нібито ковалем...

Саме 1515. р. польський король Жиґмонт I. дає князеві Василеві Санґушкові грамоту, якою дозволяє йому в його селі Ковлі оснувати місто на німецькому маґдебурському праві (з самоуправою), залюднити його й відбувати два ярмарки на рік.

Пізніше місто з цілою волостю перейшло до королеви Бони, а по її смерти, від 1557. р. ним управляли королівські старости. У своїм урядованні вони трималися литовського або волинського статуту. Визначніші з таких старост були: Богдан Сімашко, Олександер Лящ, Франц Фальчевський і Гаврило Тарло.

Резидували вони в королівськім замку. З описів знаємо, що він був обведений мурами й мав кілька брам із вежами. Стояв той замок до 1707. року. В тому році ґенерал Каменський спалив його. Збереглася від пожежі лише одна башта з брамою, що достояла до 1805. р.

В 1567. р. до ковельської волости входили містечка Вижва й Миляновичі й такі села: Гриковичі, Шайно, Хотешів, Нуйно, Красна Воля, Мощона, Дубова, Облапи, Вербка, Гойшино, Бахово, Скулин, Стебли, Мостища, Верхи, Воля, Паридуби, Селища, Годевичі, Зелево, Туровичі, Клевецьке.[1]) В такому стані Ковель і його волость переходить 4. червня 1564. р. до князя Курбського, з умовою, що князь дотримуватиметься литовського статуту й ні в чому не буде нарушувати права ковельських міщан. Курбський іменував себе „княжа ковельське".

Ковельські міщани мали свою самоуправу, суд і цехову управу. Що-року в перший понеділок по Новому Році вибирали зпоміж себе вісім осіб, досвідних і освічених. З них ковельський староста вибирав чотирьох ратманів (= радних) та одного зпоміж них затверджував бурмістром. Судова влада належала до віта та лавників. Вітом ставав один із цехових міщан. Ремісники були обєднані в цехи або товариства (братства), зі своїми статутами, скарбом, зброєю, хоругвою, печатками. До

---

[1]) У містечках Вижві та Миляновичах теж були оборонні замки, сліди від них збереглися ще й до наших часів.

заряду входили голова цеху, т. зв. цехмайстер, обираний на один рік, і чотири „брати".

Згідно з традицією ковельських ремісників кожний, що хотів увійти до цеху, зобовязаний був дати камінь воску (15 кґр.) на церкву й на шпиталь. В XVI. ст. в Ковлі були такі цехи: гарбарський, шевський, шаповальський, панчошницький, пекарський, різницький, кравецький та кушнірський.

Ковельські міщани мали право вільно й без оплати мита купувати на селах, що належали до ковельської волости, віск, хміль, мед, худобу та стягати з купців, що Ковель переїжджали, оплати: мостове, комірне, вагове.

В XVI. ст. була в Ковлі й поважна жидівська громада. Члени її за право жити в місті й займатися торговлею платили Санґушкам данини. За королеви Бони, від 1547. р., ці данини заступили державні податки, по червінцеві від господарства, зате жиди дістали право користати з усіх привілеїв, нарівні з ковельськими міщанами. Про давність жидівської громади в Ковлі свідчать знайдені на жидівськім окопиську нагробні каміння, де є такі роки: 1550, 1595, 1598.

З ковельських вулиць того часу знаємо Жидівську вулицю, де перше можна було селитися жидам, Козій Ринок, Базар, Парканську вулицю, Заріччя, Ксендзівську Вульку.

В першій половині XVI ст. було в Ковлі кілька церков. З них соборну, Воскресенську, надає грамота королеви Бони з 17. серпня 1549. р. пантотцеві Олексі Тришинцеві, так: „Сим листом нашим, мает он тую церкву нашую Воскресенскую зе всім наданем, што к неи здавна прислугует.... до живота свойого держати"... Ктитором цієї церкви був і кн. Андрій Курбський, що записав на неї 10 кіп грошей литовських. Зберігся опис цеї церкви в старім церковнім документі. З того опису видко, що церква буде деревляна, трибанна. Осібно від церкви стояла дзвіниця. На превелику шкоду церква згоріла 14. червня 1718. року.

Друга церква, Благовіщенська, що згадується теж у першій половині XVI. ст., достояла разом із деревляною дзвіничкою в первісному вигляді до кінця XIX. ст. Це була майже єдина памятка деревляного будівництва на заході Волині. Тепер у ній відправляють службу божу українською мовою.

Третя церква Воздвиженська, побудована десь на самому початку XVI. ст., і четверта — Введенська, побудована не знати коли й ким. Вона вперше згадується в XVII. ст.

Щойно 1854. р. збудовано в Ковлі деревлянний латинський костел св. Анни. В останніх роках

Благовіщенська церква в Ковлі з XVII. (до обнови).

по переведенні збірки з цілої Польщі побудовано на т. зв. Пісках величезний новий костел.

У 1771. році Ковель тримав Дмитро Яблоновський за 18.008 злотих і 24 гроші. По двох роках перейшло це староство в дідичне володіння короля, а король відступив місто Вацлавові Ржевуському. Російський уряд за участь Ржевуського в повстанні 1831. року відібрав йому Ковель, що став був від 1795. р. повітовим містом на новий російський зразок і втратив свою самоуправу.

М. БАЖАЛУК.

ШТУЧНІ ГНІЗДА ДЛЯ ПТАШОК

В нас звичайно недоцінюють пташок. А вони — дуже корисні та пожиточні звірятка, й їх треба б більше шанувати. Яка з них користь, ми про це напишемо иншим разом. Тепер скажемо декілька слів про те, як ними займаються деинде, так як би нам слід було б їх берегти.

За кордоном, на заході, де хліборобство і промисловість краще розвинені, ніж у нас, де пташки віддавна не мали де гніздитись, придумали приятелі пташок для них штучні гніздечка; дупла, видовбані в кавалках пня, та скриньки з дощок. В таких дуплах, чи скриньках, гніздяться сміливіші шпаки, а за ними вже йдуть також инші пташки. Там, на заході, нема господарства, де б на деревах не було таких скриньок. Тимто сади там рясно родять. Іще в Західній Галичині денеде такі скриньки можна бачити, але в нас, на сході, їх майже ніде нема. Як би так у нас кожний господар повісив на своїм дворі хоч одну таку скриньку, то прислужився б цим не тільки собі, але і своїм сусідам, у яких є сади та городи. Взимі ховалися б перед зимном у скринці синиці й волові очка, а вліті виводили б тут свої молоді й нищили б довкруги шкідні гусільниці, борозняки і слимаки.

*

А зробити таку скриньку зовсім не тяжко. Візьміть до цього дощок з якогось дерева. Дошки мусять бути міцні й сухі, щоб не вигиналися, найменше на 2 цм. завгрубшки, а як грубші, то й ліпші. Бо скриньки з грубшими стінами тривкіші, взимі тепліші, і не дудонять, як птахи туди заходять. Деякі полохливі пташки, н. пр., синиці, коли ввійдуть до скриньки, а вона дудонить, то вони з неї зараз вилітають, щоб більше не вернутися. Дощинки зліплюємо столярським клеєм і збиваємо

цвяхами так, щоб не було ніде щілин. Скриньки найкраще щоб були чотиростінники. Згори накриваємо скриньку дашком з одної або двох дощинок. Краї дашка повинні виставати понад стіну, щоб вода легко стікала й не діставалась досередини. В передній стіні робимо круглу дірку, якою пташина входить досередини, і зсередини заслоняємо ту дірку дощинкою, прибитою скісно догори; через ту дощинку не всуне кіт лабки до гнізда й не забере молоденьких, але сама пташина пересунеться нею зовсім легко. До задньої стіни прибиваємо сильну листівку, щоб можна скриньку легко завісити на дереві.

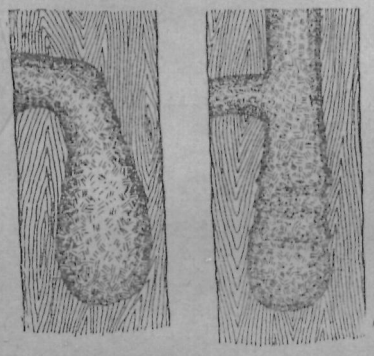

Штучні дупла, видовбані в куснику дерева.

Готову скриньку треба ще зверху і зсередини помалювати на-сіро, на-чорно, на-гнідо або на-червоно або просто добре натерти болотом. Помальовані скриньки не гниють так скоро й нагадують пташкам кору дерев.

Розуміється, що для більших птахів треба робити скриньки більші, для менших менші.

Таксамо треба вважати, де та як таку скриньку повісити. Насамперед у дерево вбиваємо в відповідному місці цвях, на якому скриньку вішаємо, а потім у споді в листву вбиваємо другий цвях. Скринька мусить висіти міцно, не сміє холітатись. Добре, коли отвір звернений на південь, бо тоді західні вітри не заливають гнізда дощем, а в погідні дні пташки мають сонце. Скринька мусить висіти прямо, отвір не сміє бути звернений угору.

*

Найчастішим гостем у таких скриньках є шпак, пташина сміла, що має довіря до людей.

Скриньки для шпаків мусять бути на 35 цм. (14 цалів) заввишки, а на 17½ цм. (7 цалів) завдовжки і завширшки; отвір — до 5 цм. широкий. Можна робити скриньки трохи нижчі (на 30 цм.) або вищі (50—60 цм.). Але ширини не можна так легко змінювати, бо до неї шпак добирає величину свого гнізда, яке стелить собі на дні скриньки. Ширина не може бути менша, як на 15 цм., а більша, як на 20 цм. Отвір мусить бути все однаковий, себто на 5 цм., бо більшим може втиснутись до гнізда кітка або який инший хижак. Менший знову може бути за вузький для шпака.

Скриньку для шпака прибиваємо на високому дереві, на стовпі, на гичці, а то й на вершку крівлі (даху), тільки тоді — на відслоненому місці — добре її прикрити зверху терням, щоб на неї не сідали хижі птиці. Коло людських хат шпак поселюється радо. Не любить тільки гніздитись низько. Тому скриньку треба вмістити понад землею так 6—12 м. заввишки.

Шпаки живуть у згоді з иншими шпаками і з иншими меншими пташками; не люблять тільки горобців. Тимто добре повісити на одному дереві й кілька скриньок. І шпакам буде веселіше, і ми будемо мати більше користи.

Шпак незвичайно корисний: у горóді зїдає сотки й тисячі шкідних слимаків, у саді пожирає лакомо всякі гусільниці, що нищать дерева, в полі зїдає борозняки, на толоці нищить овади, що докучають худобі.

Крім того, він забавляє нас своєю веселою вдачею та своїм співом. Шпак любить наслідувати всякі голоси, які тільки чує частіше; отож у його співі чути й голосний свист іволги, і скрегіт сороки, чи сойки, і крик мишолова, і кудкудакання курей, і веселе щебетання жайворонка, і спів дрозда, а иноді навіть гавкання собак чи торохкіт млинських коліс.

Як прибємо скриньки вперше на деревах, то будьмо трохи терплячі, коли шпаки не зараз у них осядуть. Вони мусять насамперед до них звикнути. Але бували такі випадки, що шпаки займали всі розвішені скриньки в одній годині та ще й билися за них. Як шпаки торішнього року вже скриньки займали, то цього року вертаються просто до своїх давніх хат. Нераз застають у них небажаних гостей, горобців, що жили собі в них узимі. Шпаки не надумуються довго й випрошують геть тих приємних гостей.

Гніздо роблять собі шпаки дуже скоро. Трохи сіна або соломи, трохи пір'я, і все готове. У квітні є вже в гнізді 5 або 6 блискучих ясно-синіх яєчок. Самичка сидить на них терпляче; самчик заступає її иноді, але передусім носить їй їжу і приспівує весело, щоб не було їй нудно. Як молоді з яєць повилізають, то аж тоді починається тяжка праця, треба молоде покоління годувати; то-то обоє бать-

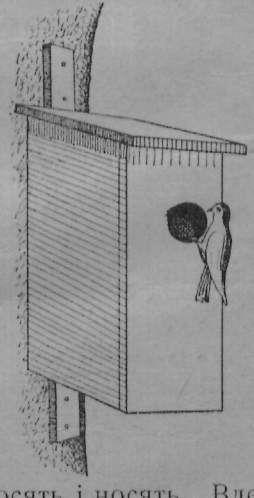

Скринька для шпаків: 35 цм. вис., 17½ цм. довг. й шир., отвір — 5 цм. шир. Прибивати в висоті 6—12 м. від землі.

ки звихаються й дітям їжу носять і носять... Вдень нема коли співати. Зате ввечорі, коли дітвора спить, злітаються співочі батьки на одне дерево і співають, співають хором.

Як літо тепле, то шпаки несуться двома наворотами й виводять по два покоління. Як уже виховають дітей, тоді опускають ліси й городи і всі, старі й молоді, летять на поля та на сіножаті, де собі вдень поживи шукають. А на ніч летять цілими громадами десь над стави чи багна й там у трощі ночують.

При кінці вересня, коли ночі холодніші, вертаються шпаки назад до своїх скриньок, бо в них тепліше, як у полі. І знову ввечорі чути їх веселий спів. Але вдень вони знову на полях і на сіножатях.

Шпаки відлітають на південь пізно, звичайно в листопаді або й у грудні. Одначе з кінцем зими вертаються знову до своїх осель.

В скриньках, призначених для шпаків, поселюються й інші пташки, такі, як крутиголовки, плиски, а то й, хоч рідко, дятлі-ковтачі.

*

Для синиць робимо скриньки на 20—30 цм. заввишки, на $7^1/_2$—$9^1/_2$ цм. завдовжки й завширшки, отвір до них повинен мати найбільше 33 мм. у промірі. Коли хочемо, щоб горобці ніяк не могли туди влізти, то робимо отвір тільки широкий на 27 мм.

Скриньки для синиць завішуємо на деревах або на стінах будинків на висоті півтора до трьох метрів, а то й нижче, та обкладаємо їх тернистими галузками, щоб оборонити синички перед ворогами.

Синиці — дуже милі пташки. Веселі, непосидючі, бічно скачуть із галузки на галузку, перелітають із дерева на дерево, скрізь шукають комах. Потраплять їх добувати навіть зпід кори, як дятлі. Люблять їсти. Не переборщивши, можна сказати, що кожна синиця зїдає на день яких півтора тисячі комашок і їх яєчок.

Для садів ця пташина незвичайно пожиточна, ніхто їй у цьому не дорівняє. Тимто ми повинні дбати, щоб її ніде не хибувало.

Синиці дуже сміливі, легко вміють оцінити, хто їм прихильний; тоді вони стають іще сміливіші так, що иноді й до хат залітають.

*

Там, де скриньки ще новина, поселюються в них насамперед шпаки та синиці. — Завішувати можна скриньки вже при кінці л ю т о г о, але ж найпізніше в б е р е з н і. Дехто радить завішувати їх в-осени, щоб через зиму пташки могли з ними освоїтись.

Старі скриньки перед весною треба вичищувати. Звісно, що птиці не викидають із дупла чи зі скриньки старого гнізда, але будують на нім нове. І так дупло або скринька згодом наповнюється сміттям, і по двох роках пташки не могли б у них гніздитися. Бо ж у бруді у старих гніздах розмножується сила всяких галапасів: блохи, воші, блощиці; нераз стіни аж чорні від усякої такої погані. Гніздо треба викинути рукою, а стіни і дно витерти чистою ганчіркою. Добре робити скриньки так, щоб одну стіну — найкраще дашок — можна було легко відшрубувати й, вичистивши, знову пришрубувати. Розуміється, що найкраще чистити скриньки в часі від вересня до березня.

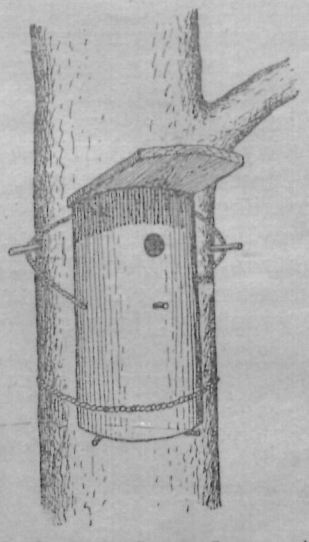

Скринька для синиць: 20—30 цм. вис., $7^1/_2$—$9^1/_2$ цм. довга й таксамо шир., отвір — 27—33 цм. широкий. Прибивати в вис. $1^1/_2$ м. від землі.

Може також трапитися, що в першому році скриньки будуть порожні. Але тим нема чого дуже журитися: в часі літніх злив та осінніх слот зовсім певно в них будуть ховатися всякі пташки; те саме буде взимі перед морозами.

Лагодьте скриньки для птахів — не пожалкуєте!

АНТІН РУДНИЦЬКИЙ.

ФЕЛІКС МЕНДЕЛЬСОН-БАРТОЛЬДІ

(В 125-ті роковини народин).

Цього місяця сповняється 125 років від того часу, як побачив світ великий німецький музика, Фелікс Мендельсон-Бартольді. Народився він у Гамбурзі, дня 3. лютого 1809. року сином незвичайно багатої банкирської сімї, і цей добробут, у якому він виховувався, жив і вмер, мав великий вплив на всю його творчість і на її характер.

Імя, яке він дістав при хрещенні (до речі: родина Мендельсонів до того часу була жидівська) — Фелікс, себто „Щасливий" — як-найліпше підходило для молодого нащадка банкирів. Його ціле життя було вистелене самими трояндами, все йому в житті вдавалося... Він уже змалку мав змогу вчитись у найкращих тодішніх учителів-музик (Бер'ер — гра на фортепіян, Ріц — гра на скрипку), і вже девятилітнім хлопчиком виступив уперше з концертом, а в 11. році життя написав кілька симфоній, творів на багато струментів. Одинацятьлітнім хлопцем грав він перед великим німецьким поетом Ґете. Тоді він і зазнайомився з творами німецького композитора Вебера, й його твори мали на його творчість вирішне значіння. Коли великі знавці музики (піяніст Мошелєс, найбільше світило в справах музики Херубіні) добачили в ньому незвичайний талант, — батьки Мендельсона вирішили присвятити Фелікса музиці.

Незабаром Мендельсон стає відомий у музичному світі Берліна, де виступає як піяніст, компоніст і дириґент; творить опери, симфонії й т. и. — і все це єднає славу молодому ґенієві. Велике значіння мав його перший виступ у Льондоні

(1829), коли виконали його ґеніяльну увертюру[1]) до „Сну літньої ночі". Незабаром повстають дальші його симфонічні твори („Гебриди", Шкотська симфонія), камерні (де небагато виконавців) й ціла низка „Пісень без слів" на фортепіян. Цими останніми творами Мендельсон створив щось нове в музичній літературі: поетичні дрібненькі твори-мініятури, незвязані формою, залежні тільки від творчої уяви, від нутрішніх порухів (рефлексів) душі творця. Всі ці твори (їх виконують і досі) скоро здобували їх творцеві щораз більше прихильників.

Тимчасом Мендельсон збирав нові враження в Італії, звідтіль переїхав до Парижу, знову до Льондону, — і скрізь його витали як дуже славного музику. Нарешті він переїхав до Діссельдорфу в Німеччині на директора концертів, а потім став постійним дириґентом т. зв. „Ґевандгавс"-концертів у Ляйпціґу. Мендельсонова праця в цьому місті робить із Ляйпціґу музичний осередок цілої Німеччини. Тут Мендельсон закінчує свою першу ораторію[2]) „Павлюс", яку незабаром почали виконувати по всіх більших містах середущої Европи. Великий успіх мали й инші його нові твори: фортепіянові концерти, увертюра „Руі-вля", „італійська" симфонія, трія[3]), врешті скрипковий концерт, який досі належить до перлин скрипкової літератури.

Мендельсонова діяльність була тут дуже широка. В Ляйпціґу оснував він (1843) консерваторію, став її директором і сам учив там — побіч Роберта Шумана, — композиції, (там учив, м. ин., славний скрипак Давід) — і творив і творив. Там склав він другу ораторію „Еліяс", музику до „Сну літньої ночі" і т. и.

Але й тут зовсім несподівано заскочила його смерть — 4. листопаду 1847., з якою перервалась праця ґеніяльного творця..., що своєю творчістю, разом із Вебером і Шуманом (романтики в музиці), промощував шлях таким величинам музичного світу, як Ліст і Ваґнер...

[1]) Увертюра — франц. слово: орхестровий увід до опери (співаної драми).

[2]) Ораторія — лат. слово: великий музичний твір на хори, соля й орхестру; в ораторії є виконавці, як у драмі, але ж нема ні сцени, ні виконавці не поперебирані.

[3]) Тріо — твір на три струменти.

Я. М. БЕРЕЗА.

„КОРОВАЮ, КОРОВАЮ"...[1])

„Дай ти (= тобі), Боже, в городци зіля,
В мясниці весіля"...
З народньої пісні.

Мясниці — час весіль. До неодної хати свати прийдуть, за „ялівкою"[2]) гожою, румяною запитають та згоду запють. Неодна „дівойка" батька-матір залишить і господинею молодою стане. Неодин парубок покине своє буйне-химерне парубоцтво й пічне життя статечне-сімеве.

А від „зальотів" до вінчання недалеко. Батьки з дочкою, чи сином на „обзорини"[3]) їдуть, як „дитина" на друге село йде. В церкві ж заповіді йдуть. За три тижні весілля.

*

На передодні вінчання в хаті молодої та молодого кипить праця, як у тому вуліку. В неї вінець плетуть із зеленого барвінку та „корунy" з дрібнолистої „мірти". В нього ж уже зранку мати розчиняє білу муку пшеничну на коровай.

Зполудня приходять у хату свахи зі свашками й господинями-приятельками місити коровай. Сваха зі свашкою тісто місить. Друга сваха та свашка з господинями роблять на столі з тіста химерні „фіґи" й „закруцяйки".

Нелегка це справа добрий коровай спекти, щоб він удався на славу! Тимто всі помочі божої просять:

„Допоможи, Боженьку,
Коровай місити,
А ти, Божая Мати,
Будиш нам помагати"...

Летить у діжу мука біла, сіль, цукор, „пахущий перець". Біліє запашне тісто. Не диво, бо ж:

„Ой, знаю, я знаю,
Шо в нашім кoровaю.
В нашім кoровaю
Пшениченька зпід гаю.
Зо семи кіп пшениці,
А з трох керниць водиці.
А приправонька з міста
До пшеничного тіста"...

Весело палахкотить вогонь у печі. Це — материна праця. Встигла вже піч затопити, щоб коровай гарно випікся. І господині-куми не дармують. Зпід їх рук всякі „закруцяйки" виходять: і „коси" довгі, й „качки", й „гуси", й „пташки". Останні виглядають, наче живі, та ще з гречаними очима... Свашка навіть „дитину" з тіста виліпила. Славно зробила. Це молодій припаде. То ж то сміху буде!

Вже й замісили, а пісня не вгаває. Тепер турбуються всі:

„Вдайсі (= ся) нам, короваю,
Всиридині, та зкраю.
Всиридині пухкенький,
Зкраю румїненький"...

Росте-напухає тісто в діжі. Балакають-жартують господині. Буває, що й пісню заведуть.

*

Виросло тісто. Треба в піч саджати. Три круглі „бритванки", вимазані зісередини олією, чи маслом, уже ждуть. Гарне тісто вдалось. Усі радіють:

„Коровайове тісто
Ни влізлосі в місто,
Но сі влізло в ринок,
Зацвило, як барвінок"...

Розділюють тісто на три частини. Три короваї буде. Один, найбільший — „до молодої", два менші „до дружок"" і „до ксендза". Ось і понакла-

[1]) Частина весільних звичаїв у присілку Ворощів — Поланки, городецького повіту.

дали. Тепер іще треба кожний „косою" обвести та прибрати „гусьми", „качками"" й иншими „фіґами". Молодій іще й „дитина" на коровай дістанеться. „Най знаї (= знає), шо ї (її) чикаї!" Хвилина, і вся оця „пташня" порозсідалась на короваях, наче на тому оболонні. Ще б тільки яйцем помазати, й можна пекти.

Всадили в піч. Усім аж лекше стало. Одна лише мати побоюється, щоб не пригоріли часом.

Печуться короваї. Сидять гості за столом. Добре наробились. Їдять пироги, сметану, сир. Мати припрошує. Росте веселість. Співають „витрибеньки" всякі — що на язик попаде.

Коровай спечений. На диво вдався. Тож то втіхи! А вже найбільше радіє мати. Йдуть співи, аж хата трясеться.

*

По півночі. Ранок недалеко. В молодої, певно, вінець готовий, а коровай іще не прибраний.

Заграли під віконцем музики. Тирликає скрипка, рує бас, гуде бубон. Грають музики, аж „духи" їм позапирало. Грають „на добриден" раз, другий, третій. Перестали. Стукає скрипак тричі в віконце смиком. Господарів „дозволеїсі" (просить дозволу). Дозволяють. Ідуть музики в хату, а з ними дівчата та парубки трохи не з усього села.

Гостять музиків, чим хата багата. А молодим ногам терпцю не стає. Гуляти хочуть.

Гей, як заграють музики, як заведуть дрібної „трамбулянки" (танець), як підуть молоді в танець, аж хата колишеться! Розспівались усі. Одне одному приспівує, приповідає, аж хрипнуть.

*

Поблідли на небі зірки. Скінчився танець. Дівчата сідають за стіл. На столі короваї. Будуть прибирати.

Підходить до стола молодий дружба і „трільціта"[4]) подає. Добре нашукався по вербах, заки найшов пригожі. Приніс іще й галузки ялівцю, „ялини" та вівса трохи. Треба ж чимось „трільціта" прибрати. Дівчата дякують і починають убирати „трільціта" ялівцем, „ялиною" та ще й вівсом перетикають. При тому помочі в Бога просять:

„Допоможи, Боженьку,
Трільціта прибирати,
А ти, Божая Мати,
Будиш нам помагати"...

Незабаром і „трільціта" готові. Поповтикали в них іще й квіток паперових (де ж узимку живих узяти?), аж мило глянути.

„Короваю, короваю,
Я тибе прибираю,
То цвітом, то калинов,
То ріжним розмайрином"...

Прибрали дівчата коровай. Приносить господиня страв усяких — гостить. Парубки тільки заглядають зі сіней у хату. Не лицює їм підходити до стола. Їдять дівчата та з парубків насміхаються:

„Посідали парубки
На довгім ослоні.
Наважили на той
Сир, як злодій на коні"...

Парубки відспівуються. Дівчата ж, звісно, меткіші, не даються.

*

Сіріє. Одна за одною гаснуть зорі, тільки місяць перестрибує з одної хмарки на другу. В хаті збираються в дорогу. Кланяється молодий батькові-матері, сімї усій. Кланяється старості. Старо-

Виносять коровай — молод кланяються.

ста благословить. Виносять свахи короваї. Виходить молодий із людьми. Сідають на сани.

„Покропи нас, матіонько,
Сьвіченов водоньков"...

— починають свахи. Мати хреститься, кропить сани свяченою водою та втирає рукавом сльози. Рушають сани одні за одними.

„Місяцю яроженьку,
Сьвіти нам дороженьку,
Шобисмо ни зблудили,
Короваю ни згубили"...

*

Після вінчання коровай крають і дають усім. Дівчата аж розбиваються за цілушкою, щоб скорше вийти заміж.

---

[2]) Коли свати приходять сватати дівчину, то за звичаєм питають батьків, чи немає в них на продаж „ялівки".

[3]) Коли молодий, або молода не живуть у тому самому селі, тоді батьки з дітьми взаїмно себе відвідують, оглядають господарство та кінчають „торгуватисі за маєтки". Є це т. зв. „обзорини".

[4]) „Трільціта" — це галузка з верби, розгалужена вгорі на три частині.

Час відновити передплату на „Життя і Знання". Не забувайте про свої обовязки супроти „Просвіти"!

ІГОР ЛОСЬКИЙ.

ЩЕ ДЕЩО З ПОБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ

З опису багатих одягів козацької старшини[1]) кожний міг пересвідчитися, як любили пишноту верхи козацького суспільства на Україні. Але ж багатство та пишнота ця проявлялася не тільки в одягу, але ж і з хатній обстанові. Старшина любила своєю пишнотою показатися й назверха, кохалася в гарних конях, у зброї, в повозах.

Та не тільки чоловіки гарно вдягалися, але ж пишний був і одяг жіночий.

*

Як одягалася жінота в родині козацької старшини, про те залишилися й описи, й оповідання. В жіночім одягу, таксамо, як і в чоловічому, найважнішою його частиною був кунтуш. Багаті пані мали цілі збори (колекції) коштовних кунтушів. Виходячи заміж, старшинські доньки, нарівні з дорогоцінними оздобами й посудом, діставали в посаг кунтуші, які пізніше передавали в спадщину своїм донькам. — Ці кунтуші так, як і в чоловіків, робили з різних дебелих коштовних матерій, як „обяр", парча й т. и. Щодо крою кунтуша, то він щільно облягав стан і руки, й лише ззаду мав трохи зборів. Викладений комір, відклади на грудях і обшивки на рукавах — робили звичайно з иншої матерії, аніж сам кунтуш, часто багатшої й більш барвистої. Спереду на грудях кунтуш був відкритий, і лише на стані його застібали гапликом.

Парасковея Сулимова, жінка переяславського полковника Семена Сулими з XVIII. ст.

Поясів жінки не носили. Під кунтушем вони мали звичайно корсет із парчі або иншого матеріялу. Крім кунтуша й корсету, жінки в тих часах носили спідницю, до якої брали крам часто дуже коштовний, а поверх неї барвисту запаску. Жіноче взуття таксамо, як у чоловіків, було з червоного сапяну, на високих запятках.

Необхідною приналежністю жіночого одягу, як і дотепер, було намисто. Чим багатша була його власниця, тим більше зразків намиста вона мала. Намисто це було з перел, бурштину, крім того, жінки носили на шиї на стьожці золоті та срібні монети, хрести, медалі.

Щодо уборів голови, то заміжні жінки носили так звані „кораблики", або очіпки. Кораблик це була оксамитова шапочка з напусками, які мали прикривати вуха. Спереду і ззаду кораблик мав ріжки. Звідси й назва „кораблик". Верх (денце) кораблика був звичайно або з парчі, або гаптований лелітками (флітрами), золотою і срібною ниткою й т. и. Зате очіпок щільно облягав голову, його робили з парчі, облямованої газою.

У протилежність до заміжних жінок, дівчата старшинських родин не носили корабликів і очіпків. На чолі мали дівчата золоті та срібні сітки, ґази, пузументи й різноколірові стрічки, які звисали ззаду разом із косами. Частину свого волосся дівчата заплітали „дрібушками" (косичками), які укладали віночком на голові й заквітчували.

Ясна річ, що чим багатша та знатніша була жінка, тим коштовніший був її одяг. Наприклад, жінка гетьмана Самойловича носила на шапочці кілька низок перел, мала чотири золоті „запони", оздоблені дорогоцінним камінням. Загалом, як воно й тепер, дорогоцінности, самоцвіти й перли грали велику ролю в жіночих оздобах. На образі полковнички Сулимової бачимо багато всяких оздоб. Гетьман Самойлович у посаг своїй донці дав, м. и., оздобу з 55 зразків перел, крім того, низку дрібних перлин на 2 аршини завдовжки. Навіть бунчуковий товариш Григорій Скорупа, віддаючи заміж свою доньку, дав за неї, м. и., 13 шнурків перел, 2 золоті ланцюжки, перстень із рубінами та брилянтами, 2 пари сережок, одні з 16 рубінами, инші з діямантами.

*

Зброя мала для чоловіків таку вагу, як для жінок — дороцінности. Загалом зброї, часами дуже коштовної, було в старшинських домах багато. Дехто, наприклад, гетьман Мазепа, мав окремі склади найрізнороднішої зброї. Такі річі, як: щити, сагайдаки — нерідко повикладані самоцвітами, правили за оздобу для помешкань. Але для власників зброї найкращою оздобою була шабля. Шаблі були східнього виробу — „турецькі", або західнього — „литовські". Піхви для них робили з сапяну, оксамиту, атласу й т. и. Колодки були з яспису, з кости, сріблені, золочені. Коштовні шаблі оздоблювали нерідко самоцвітами. Одна шабля гетьмана Самойловича, наприклад, мала в колодці й на піхві 315 великих і малих самоцвітів.

[1]) див. Ж. і Зн. за січень ц. р. ст. 13—14.

А ось як виглядала одна зі шабель гетьмана Мазепи: ручка оправлена в позолочене срібло, обкладена шкірою змиї, на місці ефеса мала широкий ланцюжок із чотирокутних плиток; піхва з чорної шкіри з перехопами з позолоченого срібла; напис: „надежда (надія) в Бозі, а кріпость у руці — правому ділу конець, Мазепа"; з другого боку: „на гибель (загин) супостатові в Січі дерзающему (нахабному), смерть".

*

Ця пишнота проявляється і в сідлах, і в кінській збруї,[2]) і в повозах.

Сідла бували різні, від звичайних до дуже коштовних. Ось, наприклад, одне сідло гетьмана Самойловича було таке: „Сідло, луки з обох боків і згори оковані сріблом і цілком визолочені, на передній і задній луці й на „здвизях" 22 „запонки", а в них 135 ізмарагдів, великих і малих, 69 яхонтів, та до того сідла — „срібні, визолочені місцями стремена", або стремена „визолочені цілком" і оздоблені невеликими бірюзами.[3]) Відповідно до цього, й инша снасть: вуздечка, мунштук і т. д. були повикладані самоцвітами, вишивані золотом, сріблом і т. д.

Гетьмани і старшина мали звичайно багато „карет", „берлинів", „візків" і т. и. Їх привозили, здебільшого, з закордону. В описах бувають коляски „німецького діла" та карети „ґданського діла". У гетьмана Самойловича було аж 5 карет і 2 коляски, в його сина Якова 3 карети. Взимі звичайно їздили саньми. Всі ці повози, згідно зі смаком часу, виглядали дуже барвисто. Їх розмальовували різними фарбами, й давали їм золочені окраси. Для освітлення доріг уживали лоснякових ліхтарів. Усередині повози оббивали мягкими тканинами — червоним оксамитом, тощо, або викладали килимами.

*

Треба сказати, що вже з початком XVIII. віку українська старшина подорожує дуже багато. Поздоблена часто того войовничого духа, який був іще в її батьків, за Хмельниччини, старшина, подорожуючи, хоче оточити себе як-найбільшими вигодами. Повози уряджують усередині з як-найбільшою вигодою; це видко з того, що́ брали в дорогу. Ось десь у 20. роках XVIII. ст. помер у дорозі бунчуковий товариш Григорій Фридерикевич (син пасерба Мазепи). В його повозі, окрім одягу, бачимо

Полковник Михайло Миклашевський, († 1706. р.)

волосяний матерац, 6 подушок, ковдру, виступці з червоної шкіри, зложене дзеркальце. На горілки й инші напитки мав він „пуздерка" (скриньки) з кришталевими пляшками. В такі самі „пуздерка" ховали подорожній посуд. Серед їжі, яку Фридерикевич віз зі собою, бачимо аж 12 фунтів кавяру та 8 фунтів осетрини...

Звичайно возили зі собою намети й шатра з різнокольорових тканин. Для одягу й инших річей уживали „чамайданців" (валіз), скриньок і т. и.

[2]) Треба в нашій мові відрізняти: зброя, що люди нею воювали, і збруя — шори на коні. **Ред.**

[3]) У нас кажуть — туркусами (синій непрозорий самоцвіт).

ВІД СИЛЬНОГО ХВИЛЮВАННЯ СИВІЮТЬ.

Кожна людина під старість сивіє, але часто бувають випадки, що й молодий за короткий час може цілком посивіти. Причиною такого раптового посивіння буває звичайно якесь сильне нервове потрясення. Так, наприклад, коли склалася 1912. р. відома катастрофа на морі — загинув із більшістю пасажирів пароплав „Титанік", то капітан корабля „Карпатія", що прибув на порятунок нещасливим, переконався, що трупи потонулих, навіть дітей, мали цілковито біле волосся. — А знаємо ще й такий випадок: один молодий чернець був такий учений і розумний, що його духовні брати конче хотіли бачити його єпископом. Чернець був молодий, тимто подався до Риму, щоб там добути собі дозвіл на висвячення в єпископи. Коли папа римський побачив, що він іще такий молодий, просьби його не вволив. Ця відмова так пригнітила черця, що він за кілька годин цілковито посивів. Коли він прийшов удруге до Ватикану прощатись, папа, побачивши його сивину, відкликав своє попереднє рішення. — Відомий французький письменник Едмунд Ґонкур, ховаючи свого улюбленого брата Юлія, посивів із горя за півгодини в часах похоронів.

Цікаво, що подібні випадки раптового посивіння підо впливом нервового потрясення трапляються й серед звірят. Так, наприклад, 1920. р. розбився був об скелі анґлійський корабель „Ґледіс". Чорний кіт, що був на кораблі, врятувався, але цілковито побілів.

Ю. КОРДЮК.

ЯК ЛЮДИНА ЗАРАЖУЄТЬСЯ ТУБЕРКУЛЬОЗОЮ[1])

Туберкульоза — це недуга, що більш винищує людей, ніж тиф, холера і всякі інші хороби, що їх люди так дуже бояться. Вона належить до хоріб інфекційних (заразних), тобто її викликують дрібні, мікроскопійні бактерії, тзв. палички Коха[1]). Туберкульоза повстає тоді, коли до людського тіла дістануться побудники хороби, загніздяться в ньому, розмножаться й поволі руйнують орґанізм.

Сучасна медицина стоїть на тому становищі, що воно корисніше не допускати до занедужання, ніж лікувати хоробу, таксамо, як краще не допускати до пожежі, ніж гасити вогонь, що вже шириться...

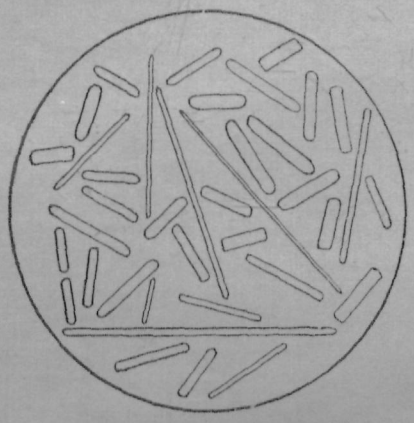

Кохові палички (бактерії).

Тимто для людей важна річ знати, яким способом дістаються погубні бактерії-мікроби до тіла, яким способом людина заражується туберкульозою. Ясно, що коли людина знає небезпеку, знає, якими шляхами дістається ворог до орґанізму, то вона може лекше від нього вберегтися, може оминути зараження й недугу.

Джерелом, з якого розсівається зараза, це — недужа на туберкульозу людина, чи тварина. Хорі на туберкульозу легенів викашлюють міліони паличок, просто розпилюючи їх у повітрі з капельками слини, та випльовують їх із харкотинням. Капельки слини можуть попадати просто в лице, в рот здорових людей, що є близько недужого на туберкульозу. Харкотиння, що впало на долівку, чи на землю, висихає, палички туберкульози, причеплені до частинок пилюги, уносяться в повітря, й їх удихують, утягають із повітрям у себе здорові люди. Заразні, що попадають у ніс, рот, горло, легені, розсадовлюються там і починають поволі свою руйнівничу діяльність. Таким чином, дихальні шляхи — це перші й найважніші дороги, що ними дістається туберкульоза до тіла.

Як уберегтися від такого зараження? Передусім — ніколи й ніде не плювати й не харкати по землі, чи по долівці. При кашлі прикривати рот рукою або хустинкою. Особливо повинні це робити хорі на туберкульозу. Плювати слід тільки до плювачок із водою, які можна що-дня гарно вичистити, а харкотиння закопати глибоко в землю, тощо. Не слід уживати плювачок із піском, бо в них тільки швидше висушується харкотиння. Далі, треба по змозі відокремлювати хорих на туберкульозу, щоб вони непотрібно не стикалися зі здоровими й не виставляли їх на небезпеку зарази. Недужі на туберкульозу повинні як-найдбайливіше лікуватися. Рятуючи своє здоровля, вони зменшують рівночасно небезпеку для свого найближчого довкілля, для своєї родини. Кімнату хорого треба вдержувати в найбільшій чистоті. Замітати слід вогкою ганчіркою, щоб не збивати куряви. Малих дітей найкраще відокремити зовсім від хорих і, принаймні, не дозволяти, щоб із ними близько стикалися, пестили, цілували, бо ж тоді можна защіпити дитинці смертоносні бактерії просто в уста. Маленькі діти часто лазять-рачкують по долівці, набирають на ручки всякої нечисти з долівки і кладуть у рот. Цього не слід допускати з огляду на те, що є небезпека заразитися туберкульозою й иншими хоробами.

Великий ворог туберкульози — сонце. Безпосереднє соняшне проміння вбиває заразні туберкульози вже за кілька хвилин. Тимто в хатах, де сонце має доступ, туберкульоза не загніжджується, її там сонце винищує. Зате в темних, вогких хатах туберкульоза розпаношується сильно..

Другий шлях, що ним заразні дістаються до тіла, — це кормовий провід. На туберкульозу нездужають не тільки люди, але і тварини, головно рогатий скот, товар. Корови доволі часто мають туберкульозу вимя, і з вимен попадають заразні до молока. Розуміється, вони можуть бути і в різних молочних продуктах, у сметані, в сирі, в маслі. Коли вживати невареного молока, де є палички туберкульози, то заразні дістаються до шлунку й кишок, розсідаються там і починають свою погубну роботу.

Способи охорони перед таким зараженням — ясні. Невареного молока, сметани, сира вживати тільки від зовсім певно здорових коров, або вживати молока вареного, чи пастеризованого. Через кипіння або пастеризацію (загріємо молоко на 80° і нагло остуджуємо) гинуть усякі заразні в молоці. Особливо важно притрумуватися строго цих засад, годуючи молоком малі діти й немовлята. Дитячий орґанізм слабий і мало відпорний на заразу; разом із харчами легко можна подати дитині отруту, що швидко знищить молоде життя...

Инші способи заразитися туберкульозою мають уже далеко меншу вагу, н. пр., зараження крізь шкіру й сечовими дорогами. Шкіра ціла й ненарушена не пропускає ніяких бактерій до середини тіла. Одначе, як шкіра потріскана, подряпана, то крізь малі щілинки можуть дістатися заразні тубезкульози углиб шкіри та викликувати там хоробливі зміни. Цей спосіб зарази небезпечний головно для людей, що мають багато до діла з туберкульозним матеріялом, як: лікарі, помічний персонал, прачки в лічницях для хорих на туберкульозу, тощо.

Зараження сечовими шляхами — доволі рідке. Трапляється воно при операціях нечистими руками чи струментами в сечових орґанах (н. пр. у жидів при обрізуванні) й має невеличке практичне значіння.

---

[1]) Про туберкульозу пор. статті в Ж. і Зн. II, ст. 14—18 (Виноградника) та V, ст. 217—218 (про д-ра Коха).

ВАСИЛЬ ВЕРНИВОЛЯ.

ПРО ВИДАВНИЧІ СПРАВИ „ПРОСВІТИ“

На останніх зборах „Просвіти” 26. грудня 1933. р. промовці, головно зі сіл, доторкнулися й видавничої справи Товариства та висловили свої погляди про те, що́ тепер на селі читають, і які тепер були б потрібні книжки.

Наше товариство поширює, як відомо, свою видавничу діяльність. Від січня ц. р. вже перев'одить у життя свій видавничий плян — принятий Видавничою Комісією та затверджений Президією Головного Виділу. Уже з початком 1934. р. відновлено (за окремою передплатою — 3.60 зл., у продажу — 5.40 зл.) передвоєнне видавництво місячних книжок і першу книжечку (Шляхетське право, В. Будзиновського) наші читачі, безпечно, вже прочитали й певно вже поробили заходи, щоб її як-найбільше поширити. Друга книжечка, за лютий (Орли, Б. Лепкого), теж уже готова. На обгортках книжечок найдуть читачі Ж. і Зн. (ст. 2 і 3) оповістку про інші видання, що їх готує „Просвіта” та про намічені до друку книжечки. Автім про всі ці заходи Товариства довідалися учасники загальних зборів і з уст самих доповідачів. Може, й ці доповіді викликали тих кілька їх уваг, яким хочемо присвятити ці наші рядки.

*

Багато з тих думок, що їх висловлено в формі бажань на зборах, для самої Редакції видань та для Видавничої Комісії, були зовсім зрозумілі й ясні, і про них не потребував і згадувати наш доповідач. Це відноситься до способу викладу думок у виданнях „Просвіти”, а саме — що виклад має бути легкий, зрозумілий, загально доступний.

Здебільшого, промовці мали тут на думці „Життя і Знання”. Але ж ми міркуємо, що, може, не так виклад видається тяжкий для читачів, як саме те, що не всі відомі їм науки, що про них пише Ж. і Зн. Та ми з великою вдячністю беремо на увагу ті слова одного з промовців, що, мовляв, Ж. і Зн. трудновато читати. Ми будемо докладати всіх сил, щоб і найтяжча наука в Ж. і Зн. була висловлена легким способом. Та тільки ми дуже хотіли б, щоб наші читачі зверталися зі своїми увагами просто до Редакції, бо ж це від Редакції все залежить. А то ж редактор розправляє зі співробітниками, нараджується з ними, щоб їх писання були зрозумілі як-найширшим колам читачів, то він ці їх писання робить доступними, якщо вони нераз тяжковаті. Тай іще одне. Ми хочемо, щоб Ж. і Зн. обхоплювало ціле наше й чуже життя, хочемо, щоб наш журнал подавав статейки з усіх ділянок знання. Але ж ми й хочемо, щоб із нами наш читач був у постійному звязку, щоб він нам просто писав, що́ кого з прочитаного вразило, що, на його думку, було б добре людям викласти, що, коли, в який час, вони б раді довідатися, з якої науки. Тоді можна б про все подбати й найти відповідних людей, що все це зробили б. Але ж — це може зробити все сама Редакція. При чому тут загальні збори? Хиба вони можуть тут помогти? Загальним зборам і без того сила роботи.

Але й так про „трудноватість” надрукованого було сказано на зборах так непричком, якось неясно. То ми вже самі поробили собі висновки й подали від себе раду...

*

Та дещо на зборах поставлено ясніше, й на це зараз можна відповісти.

Між иншим, декількох промовців говорило про драматичні твори. Ми знаємо, що в нас по селах читальні „Просвіти” мають свої театральні гуртки, і що багато з них дуже добре розвивається, але ж, мовляв — чується брак нових творів. — „Ми в себе вже все попереграва́ли”, розповідав один із сільських театральних діячів, — „люди в селі вже все знають, і передвоєнні твори не всі вже тепер підходять”. Це правда. Але ж на те одинокий лік: треба, щоб письменники писали такі твори. „Просвіта” має у своїй програмі видавати й такі драматичні твори, навіть між своїми місячними книжечками. Той конкурс, що його розписано на місячні книжечки, передбачує й такі твори. Тут можна зчасом прийти гурткам у допомогу...

Друге бажання, щоб, мовляв, Ж. і Зн. у своєму освітньому відділі посвячувало пів сторінки обговорюванню драматичних творів — можна буде згодом легко сповнити. А щоб Ж. і Зн. видало театральний порадник, то це думка дуже гарна й дуже добра. Це могло б легко статися: коли закінчиться „Порадник для освітників”, що саме в нас друкується й вийде окремою книжкою, то пішов би статейками й такий порадник. Він, той порадник, дуже потрібний, бо ж люди нераз зовсім не знають, як до такої справи, як драматичні вистави, віднестися. Тимто театр на селі виходить нераз не як театр, що має вчити, та розважати, а як якась циганська комедія, без ніякої користи. До такого порадника входили б і поради, які саме драматичні твори виставляти, щоб вони мали користь і для тих, що грають, і для тих, що на гру дивляться, та взагалі вказували б, як дивитися на вистави на селі.

*

Цікаво було слухати голосів селян, що́ тепер народ найбільше читає. Говорили про це і старші люди, й молодші, і бібліотекарі читальняні, що знають, які книжки йдуть найбільше, і звичайні читачі-випозичальники.

Всі в один голос казали: „Давайте нам історичні твори! Давайте історію, історичні повісти, повістки й оповідання!” Один сказав таке: „Тепер чоловік і не їв би, а читав би такі історичні твори!” І всі люблять їх, і старі, й молодь, і дітвора.

Це важно було нам почути від самих читальників, бо „Просвіта”, видаючи книжки, хоче теж

знати, чого читальникові треба, який книжковий голод, щоб той голод заспокоїти. Що наше Товариство має на увазі видавати такі історичні твори, про те вже читачі Ж. і Зн. могли довідатися з оповістки в 12. зшитку за 1933. р. (окладинка, 2. ст.).

*

Тільки, радіючи з того, що народ зачитується в нашій історії, ми ніяк не можемо тішитися з завваги одного з промовців, що, мовляв, „книжка наукового змісту лежить у бібліотеці", що її не читають. Самою тільки історією себе не нагодуєш, і не проживеш, і розумним не станеш. З історії пізнаєш, чого нераз робити не треба, й що робити — але відповідей на всі життєві питання вона не дає. Все потрібне треба читати, всі науки треба проходити, нічого занедбувати не можна. Головно ж треба звертати увагу й на практичні життєві знання, щоб у житті не заплутатися, а то й не загубитися. На потребу книжок із практичного знання звернув був увагу один селянин, те, що він сказав — правда! Один промовець забалакав був і про те, щоб „Просвіта" видала підручник діловодства — і це справді потрібне для життя, хоч такий підручник може видати хтонебудь, аби лише був добре й розумно написаний. Та й що то ще треба б видати? І з права дещо, і з організаційного життя, і з географії, і з економіки, і з усього-всього! Дуже важні такі підручники організаційного характеру, як, н. пр., „Пóрадник для самоосвітніх гуртків", звідкіль кожний може навчитися, як вести справи самоосвіти. І таку книжку видає „Просвіта",[1]) і ще цього місяця її зможуть самоосвітні гуртки набути... Кілько ще треба би видавати, й які речі потрібні були б для наших бібліотек нашою мовою! І кілько всього мусить тепер людина прочитати!

Не треба ж забувати, коли живеш, де живеш, щó коли можна зробити, й як... І на це все мусять бути окремі книжки, і все треба читати!

Ні! Книжки мусять бути всякі, з усіх знань, і всі їх читати треба, і „Просвіта" видаватиме їх, коли-йно трохи впорядкує грошові справи...

Та треба мати на увазі, одне, про що, на жаль, на зборах не говорили, а власне: всіма силами дбати про те, щоб видавані книжки розходились, щоб їх люди купували. А то можна повидавати багато й добрих книжок, але яка з них буде користь, коли вони лежатимуть на складі...

[1]) Це буде 1. кн. „Популярно-Наук. Бібліотеки" за цей рік, із фонду „Учітеся, брати мої". — **Ред.**

М. ДАНИЛИШИН.

ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА" В АРҐЕНТИНІ

Молода ще українська еміґрація, розкинена по широких степах Арґентини, не лишається позаду українських еміґрацій по инших краях і починає чимраз живіше організувати національно-культурно-освітню працю

Найбільше популярне й найбільше виявляє праці тепер товариство „Просвіта". Де тільки живе гурток українців, там зараз засновують читальні „Просвіти". Тепер існують „Просвіти" в таких місцевостях: Буенос-Айрес (столиця Арґентини), Док-Суд (передмістя Б.-Айрес), Беріссо (містечко віддалене кількадесять км. від Буенос-Айрес); у провінції Місіонес (де є українські кольонії) є читальні в таких місцевостях: Апостолес, Бомплянд, Серро Кора, Віжа Венеція, Пікада Ґаліціяна; у провінції Чако: П. Р. Саенс Пеня, Ляс Бреняс; у провінції Санта-Фе: Сан Карльос Суд

Усі ці Товариства й читальні провадять працю на зразок читалень „Просвіти" в Рідному Краю. Товариства „Просвіта" в Буенос-Айрес, Док-Суд і Беріссо, що злилися в одне товариство, визнала аргентинська влада як „правну особу", декретом із 15. квітня 1932. року, затвердивши їх статут, складений на зразок статуту „Просвіти" у Львові.

Тутешні „Просвіти" закладають бібліотеки, випозичають із них книжки до читання, передплачують із Краю і з Америки й Канади українські часописи, улаштовують театральні вистави й національні свята, деколи відчити та дискусії. Бувають і инші імпрези, і дохід із них іде то на оплату домівок, то на фонд будови „Народніх Домів", то на сплату за набуті вже доми. При цій нагоді не забувають вони й про Рідний Край.

„Просвіта" в Буенос-Айрес — це централя „Просвіти" в Арґентині. Заснувалася вона 1. серпня 1924. р.; найбільший розвиток її припадає на 1927. рік, коли до Арґентини починається масовий приїзд української еміґрації. Спільно з „Просвітами" на Док-Суді і в Беріссо централя почала видавати тижневик „Українське Слово", перший український часопис в Арґентині, спочатку на шапірографі, а від 1930. р. друком. Т-во, крім своєї роботи, веде акцію допомоги Рідному Краєві, допомагає жертвами між иншим і „Просвіті", Т-ву допомоги укр. інвалідам, якого від 6-го квітня 1931. р. є членом-добродієм. Товариство має свій фонд будови „Народнього Дому" в Буенос-Айрес та площу під будову (на передмісті), яку сплачує місячними ратами. Від 1932. р. заснувало ще секцію „Рідної Школи".

Товариство „Просвіта" на Док-Суді (тепер філія) на передмісті Б-Айрес основане 3. грудня 1926. року, заснувало при Т-ві „Рідну Школу", яка досить гарно розвивається; має свою власну домівку „Народній Дім" із театральною салею і провадить живу діяльність.

Товариство „Просвіта" в Беріссо (тепер теж філія), засноване в серпні 1924. р., економічно стоїть найкраще за всі українські т-ва в Арґентині, має гарний мурований „Народній Дім" із великою театральною салею, веде живу освітню працю між українською кольонією в Беріссо, утримує при Т-ві „Рідну Школу", що дуже гарно розвивається.

Инші „Просвіти" провадять працю в скромніших рямках, але ця праця йде й завойовує що-раз більше прихильників.

ПРО КОМПЛЄТУВАННЯ ЧИТАЛЬНЯНИХ БІБЛІОТЕК

В „Бібл. Пор." ч. 5 за 1933. р. подали ми зразкову схему, якої треба придержуватися, щоб бібліотека правильно зростала.

Тепер почнемо розглядати окремі відділи книжок цієї схеми, де вони подані в відсотках.

1. Релігія та фільософія, 3%.[1])

Ці науки йдуть перші.

Релігія це наука про Бога, про вищу силу, що панує над світом. У житті кожного народу релігія має великий вплив на життя не тільки особисте, окремої людини, але й на громадсько-політичне: згадати б лише хоч би старовинний Єгипет.

Є різні релігії: християнська, яку визнаємо й ми — українці, та инші, не християнські, напр.: жидівська, магометанська, буддгійська й ин. — поганські, що визнають багато богів.

Ми — християни, то й повинні знати, чого вчить наша релігія, а через те повинні читати передусім Святе Письмо українською мовою, бо церковно-славянська, якою чуємо відправу в церкві, мало кому зрозуміла. Далі — йтимуть життя святих. У них можна знайти багато цікавого: в постатях святих зустрінемо зразки високої моральної вартости, гідні, щоб їх наслідувати. Для нас передусім цікаві наші, українські святі, тим паче, що багато з них поклало високі заслуги для добра народу, для розвитку його культури, як напр.: св. Ольга, князь св. Володимир, св. Антоній і Теодосій Києво-Печерські. Останні заснували той манастир, що мав таку вагу в історії культури й освіти нашого народу протягом віків. При цьому манастирі були перші школи, лікарні, бібліотеки, пізніш — друкарня. В житті святих знайдемо багато ще й історичних подробиць про минуле життя народу і т. п. Взагалі церква в нашому минулому займає видатне становище, як опора національности і скріплення державности, тимто слід у бібліотеці мати книжки про церковний устрій, про заслуги й значіння нашої церкви, житєписи її діячів, далі — оповідання релігійно-моральні, які мають виховне значіння. Правда, твори з історії церкви та життя святих можна віднести ще до відділу історії. Оповідання релігійно-моральні, коли вони написані в формі оповідній (белетристичній), можна віднести до відділу красного письменства. Але це вже справа формальна.

Фільософія — це наука про причини, цілі та закони людського життя й природи. Це дуже широка наука й обіймає собою багато помічних наук. Як кажуть — це наука наук. Книжки з фільософії треба читати в деякій послідовности, а то можна розгубитися, й читання не принесе користи. Повинна бути також підготова до них. Для читальняних бібліотек можна набувати з ділянки фільософії такі книжки, як: наука про душу людини — психольоґія, про людський розум і його закони — льоґіка, з етики — (наука про закони людського поступування, ц.-то про обичайність, що годиться робити, а чого ні), про фізіольоґію душі (внутрішні її чинности) та ґіґієну духового життя.

Для цілей початкового читання треба вважати, щоб купувати книжки в найприступнішому викладі, бо наука фільософії вживає відірваних (абстрактних) висловів і тяжка для думання та засвоєння людини мало розвиненої, і швидко її втомляє.

2. Красне письменство.

Друге місце в поданій схемі займає красне письменство. Про нього вже писали в „Бібл. Пор." ч. 3 1933 р., тимто й не будемо повторюватися. Скажемо тільки, що з цього розділу береться звичайно найбільше книжок — до 50%. По-перше тому, — що такі книжки звичайно найцікавіше написані, а оповідання, повісти, чи романи люблять читати всі читачі, без різниці щодо освіти, розвитку, чи віку; по-друге — вони мають велику виховну вартість. До цього ж розділу відносимо й історичну повість, про яку хочемо сказати кілька слів, щоб покінчити з красним письменством.

Історична повість, більше за инші оповідання чи повісти, має в собі освітньо-виховного елементу. Вона знайомить із минулим життям народу в легкій, приступній та цікавій формі. Перед очима читача встає в цілости все минуле життя, всі обставини, побут, люди. Найчастіше письменники вибирають із життя якогось народу яскраві моменти, малюють видатних діячів, героїв якогось часу, їх величні вчинки. Ці високі постаті, особливо, коли вони з рідної історії, захоплюють нашу душу, викликають любов, бажання наслідувати їх: одне слово — читання історичних повістей розвиває національну свідомість, будить любов до історичних героїв-діячів, і через те й до самого народу, бажання служити йому. Історичній повісти в читальняній бібліотеці треба визначити чільне місце. Але вона повинна бути добра, повинна вірно малювати минуле, а особливо мати в собі прикмети національно-виховні. Тут справу рішатиме більше чи менше талановитий письменник, тому треба вибирати твори тільки кращих наших письменників.

Слідом за повістю з рідної історії треба придбати ще й історичні повістки з життя та визвольних змагань инших народів, передусім тих, що їх доля подібна до долі нашого народу.

Читання історичних повістей може збудити в душі читача взагалі цікавість до історії, і він потім може перейде до поважного читання історичних книжок, до студіювання історії. **Н. Д.**

[1]) У „Бібл. Пор." ч. 5 помилково подано 1%, — через друкарську помилку. Ред.

Доповнюйте свою бібліотеку новими виданнями „Просвіти"! Передплачуйте місячні книжечки „Просвіти" і приєднуйте для передплати все нових і нових людей!

ТЕРМІНАР ЗВОРОТУ КНИЖОК

Одна з великих недостач читальняних бібліотек є те, коли нема установленого реченця звороту книжок, не знати, коли книжку треба до бібліотеки повернути, коли не настоюють на тому, щоб читач книжку на час повернув. Від цього терплять не тільки інші читачі, що хотіли б визичену книжку прочитати, але й сама бібліотека, бо через те дуже часто книжки пропадають.

Щоб цьому лиху зарадити, треба вставити в основу бібліотечного діловодства такі річі: а) устійнити найдовший час, на який можна книжку позичити, б) записувати реченці звороту книжки і в) запізнених читачів у відповідний час напімнути і книжку відобрати. Справа тільки в тому, щоб записки не ускладнювали й не утруднювали техніки випозичування та щоб не стали причиною нового неладу.

Як довго читач може тримати в себе книжку, про те рішає Виділ читальні. Звичайно визначують 2—4 тижні, і то, н. приклад: для красного письменства взимі 2 тижні, вліті (роботи в полі) 3 тижні, а для наукових творів — 4 тижні. При вирішуванні цього питання треба звертати увагу на місцеві обставини.

Більше труднощів насуває справа, як записувати реченець звороту. Відомий знавець бібліотечної справи Вальтер Гофман радить уписувати, випозичаючи книжки, дату не позичення, а дату останнього реченця звороту. Коли той реченець мине, бібліотекар знає, що він має запізненого читача впімнути, чи як инакше зробити, щоб дістати книжку назад.

Та цей спосіб вимагає ще одного доповнення. Коли б читач віддав книжку того саме останнього дня, то все гаразд. Та що ж робити бібліотекареві, коли читач книжку принесе раніш? Тоді треба перешукувати багато записок, щоб найти потрібний впис, а це утруднює працю бібліотекареві.

Вальтер Гофман радить уклеювати на початку книжки окремий листок, де бібліотекар записує при випозичуванні олівцем реченець звороту. Такий спосіб і легкий і простий; але його можна використовувати тоді, коли бібліотека дуже добре ведена й як-слід утримувана. Коли не всі книжки оправлені, коли листки книжки не добре держаться, то легко цей листок загубити, або записане олівцем затерти.

Тимто краще було б у таких менших бібліотеках вести окремий записник-термінар, де бібліотекар під датою останнього реченця звороту записував би число книжки й читача. Коли читач того дня принесе книжку, бібліотекар викреслить впис у термінарі без дальших труднощів. Коли читач поверне книжку раніш, бібліотекар, на основі записок у книзі випозик, легко найде дату, під якою відповідну записку слід шукати в термінарі. Коли ж читач книжки на час не віддасть, то термінар його зараз таки зрадить.

Тоді бібліотекар поробить заходи, щоб книжку відобрати. Передовсім один і другий раз запізненого читача впімне. А коли й це не поможе, то повідомить Виділ читальні, який візьметься до гострішого вже засобу, не нехтуючи як що до чого й судової скарги.

Не треба, здається, додавати, що читач може затримати непрочитану книжку й довше, але на це треба йому окремого дозволу бібліотекаря, який зазначить це у своїх записках. **Б. Ч.**

М. Бажалук: НАФТА. З ілюстраціями. Вид. Т-ва „Просвіта", Львів, 1928. Стор. 55. — Книжка дає найважніші відомости про нафту та споріднені хемічні сполуки: асфальт, земний віск та земний газ. Автор переповідає думки, як повстає нафтова ропа, й розказує, де вона находиться, та як її добувають. Далі читач дізнається, які витвори дає нафтова ропа, й до чого вони служать, та кільки нафтової ропи добувають на світі. До книжечки додана мапка, як поширена нафтова ропа на землі. Щоб її зрозуміти, треба знати основи хемії й географії. Годиться до всіх бібліотек. **Ст. Р—к.**

Володимир Геринович: ПРО ВОЗДУХ. Львів, 1908, стор. 59. — Є це спроба дати малоосвіченому читачеві приступно написану розвідку про повітря та про погоду. Є в ній найважніші відомости про складовини повітря, про його теплоту та тиск, про вітри та хмари та про віщування погоди. Приклади підібрані не все щасливо й деколи суперечать одні одним, і тільки через недостачу подібної літератури в нас, книжку треба б нашим бібліотекам набути. **Р. С.**

Др. В. Виноградник: ПРО СВІТ БАКТЕРІЙ. (З рисунками). Вид. Т-ва „Просвіта", Львів, 1928, стор. 27. — Розвідка подає найзагальніші відомості про бактерії. Хоч у книжечці дуже багато незрозумілих для пересічного читача назв різних хоріб та хемічних сполук, — треба взяти в руки словник чужих слів — вона дає деяке уявління про значіння бактерій для людини, й тому годиться до бібліотек. **Р. С.**

І. Раковський: РОСЛИНИ, ЇХ БУДОВА й ЖИТТЯ. Основи ботаніки. З образками. Видання Фонду „Учітеся", Львів, 1927. Стор. 494. — Книжка в приступній формі знайомить читача зі світом ростин, починаючи від найпростіших. На початку доволі обширно розказано про бактерії та про їх значіння для людини. Далі говориться про вищі ростини, при чому звернено увагу на найбільше поширені, або корисні ростини й на їх практичне значіння. На кінці кожного розділу подана ще раз коротка характеристика кожної групи ростин. Останній розділ пригадує найважніші закони ростинного царства. Книжка видана дуже гарно. Її вартість підносять численні образки, при чому скрізь під образками є підписи, так, що й необзнайомлений із цією справою читач порозуміє, на що ці образки, й яка їх велика вартість. Усе, і приступний виклад, і дуже гарний розклад матеріялу — роблять книжку придатною для масового читача. Конче треба, шоб вона була в кожній бібліотеці.

Ст. Р—к.

Чи Ви вже вписали позичку „Просвіті"?

Ф. КОКОВСЬКИЙ.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВІЖУ

Правіжем називаємо таку річ, чи таке право, яких добиваємося від другої людини перед судом.

Звичайно буває так, що як нам від когось що належиться, а він добровільно не погоджується нам дати, то ми позиваємо його до суду, суд переводить розправу й видає свій присуд. Як судовий присуд уже правосильний, себто, коли його не можна вже далі оспорювати перед вищими судами, то той присуд стає „екзекуційним титулом", а це значить, що на його підставі ми можемо на свого противника внести екзекуцію та примусово добути від нього те, що нам належиться.

Але часами буває так, що процес у суді затягнеться, і поки він скінчиться, противник може прогайнувати ціле своє майно, і з нього не можна нічого взяти. Або може бути й таке, що противник живе собі за границею, а в краю має тільки якусь частину майна, якої не може позбутися, і позовник лишиться на льоду.

Щоб бодай почасти забезпечити позовника, закон дозволяє часами на вийняткові запорядки, які називаємо „забезпеками правіжу".

Закон каже: щоб забезпечити претенсію, що її полагода належить до звичайного суду, або що її віддали сторони до полагоди мировому судові, суд може, на внесення вірителя, видати тимчасову постанову для забезпеки правіжу, якщо претенсія є доказана (удостовірена), а незабезпека могла б вірителя не заспокоїти.

Щоб ліпше це зрозуміти, я подам кілька прикладів:

Іван продав Степанові землю і взяв гроші. Потому вони розсварилися між собою, умову щодо купівлі вневажнили, Іван землю відобрав, а гроші мав Степанові віддати до тижня. За тиждень грошей не віддав, а землю продав Федеві, який повинен дати йому гроші до місяця. Иншого маєтку Іван не має. Якщо Федь віддасть гроші Іванові, а Іван не схоче звернути їх Степанкові, — гроші можуть пропасти. Тоді Степан позиває Івана. Він виробляє собі в громаді посвідку, що Іван не має більше ніякого майна, а тільки гроші в Федя та що він, Степан, може свої гроші втратити, і в позві просить суд, щоб забезпечив його правіж та видав постанову, якою заказує Федеві платити гроші Іванові. Як Федь таку постанову дістане, а гроші в нього ще є, він не сміє вже більше нічого платити Іванові; а то як би заплатив, а Степан виграв свій процес із Іваном, то буде приневолений удруге платити Степанові.

Або инший приклад:

Іван переїжджав дорогою, яка веде від довгих літ попри поле Степанове. Він у нікого не просив дозволу, бо вважав, що має право туди їздити. Нараз одного дня Степан дорогу замикає й заказує Іванові туди їздити. Іван позиває Степана до суду, за „нарушення посідання права переїзду", а що тепер весняні роботи й замкнена дорога на поле могла б спричинити шкоду Іванові, то він просить суд, щоб суд видав тимчасову постанову, що Степан аж до покінчення їх справи в суді не може заборонити Іванові переїздити цею дорогою.

Щоб дістати від суду таку „забезпеку правіжу" треба — як я вже перше сказав — виказати (удостовірити) перед судом свій правіж та доказати, що як суд не дозволить на забезпеку, то той, хто домагається забезпеки, може мати шкоду, а то й утратити свою претенсію. Таке удостовірення може бути різне: посвідками, документами, або можна поставити свідків.

Суд може дозволити на таку забезпеку зараз, або, якщо справа не дуже пильна та нема безпосередньої небезпеки, може визначити розправу й на ній переслухати покликаних для вдостовірення свідків.

Можна домагатися й від суду забезпеки правіжу ще перед внесенням позву, і тоді суд визначує, до якого часу можна позов внести, і якщо в означеному реченці його не внесено, то суд уневажнює дозволену обезпеку.

Часами може суд рішити, що дає дозвіл на забезпеку правіжу, коли вірітель зі свого боку дасть забезпеку, що відшкодує довжника; буває це тоді, коли правіж вірителя показався б необґрунтований.

Вірітель може також дати заяву, що не домагається иншої забезпеки правіжу, коли довжник зложить до судового складу (депозиту) означену суму грошей. Таксамо може довжник — якщо йде про гроші — зложити їх до судового складу й зажадати, щоб не вживати инших способів забезпеки.

Способи забезпеки правіжу є різні, инші для грошових, инші для негрошових претенсій.

Забезпеку грошових претенсій можна зробити так: а) можна просити зафантувати рухомости довжника, б) використати остереження гіпотечне, себто впис у книгах ґрунтових (табулі), в) домагатися заказу обтяжати та позбуватися тих нерухомостей, що не вписані в книги ґрунтові та г) просити зафантувати вірительність або право довжника до особи третьої (як я це подав у першому прикладі).

Такої забезпеки не можна домагатися супроти державного скарбу, або супроти державних підприємств та закладів. Не можна також домагатися, щоб виконали забезпеку на тих річах, що вільні від екзекуції, або дуже скоро псуються. Якщо зафантовано річі, які можуть попсуватися, то довжник може зажадати, щоб їх суд продав, а гроші з продажу дав до судового складу.

Забезпека негрошових претенсій відбувається так, що суд видає накази, які вважає за відповідні (як у другому прикладі), при чому вважає, щоб вірителеві забезпечити правіж. а довжника надмірно не обтяжити.

КИЇВ — СТОЛИЦЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Як відомо, большевики вибрали на столицю України — Харків, щоб ізвідтіль було ближче до Москви. Тепер урядово наказали (у звязку з різними змінами щодо адміністраційного поділу України) з осінню 1934. р. столицю перенести до Києва.

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ.

ЯК ПЕРЕВОЗЯТЬ ПОШТУ

з Европи до Південної Америки повітряним шляхом

Багато наших людей має своїх близьких на заробітках у Південній Америці. Працюють вони там переважно коло ріллі. Багато їх, наприклад, у бразилійській державі Парані. І на південь від Бразилії живе чимало українських поселенців у Аргентині — це найбільш плодовита країна цілої Південної Америки. Відомостей про життя наших поселенців у Південній Америці маємо дуже мало. І ці відомости приходять до нас звичайно спізнені. Звичайний лист іде звідтіль до нас і від нас туди яких 3—4 тижні! Через те поволі затрачується той такий потрібний під нинішню тяжку пору безпосередній звязок між південноамериканськими виселенцями й батьківщиною.

Цю прикру недостачу в нашому житті могла б усунути до деякої міри поштова лучба (комунікація) повітряним шляхом. Таку лучбу зорганізували недавно до спілки два німецькі товариства: „Німецька повітряна ганза" та „Північно-німецький Льойд". Як виглядає така поштова комунікація літаками насправді?

Кидаємо у Львові до особливої поштової скриньки, що призначена тільки для летунської пошти, лист, наліпивши передтим на ньому поштові марки летунської пошти. Літак перевозить цей лист за 3 години до Варшави. Нехай буде так, що з Варшави перевезли його далі на захід до столиці Німеччини, — до Берліна. Тут передають його на великий сухопутній літак — такий, що може відлітати тільки зі суші й тільки спускається на сушу — і той літак летить просто з Берліна на південний захід аж до еспанського прибережного міста Кадіс, над Атлянтійським Океаном. Повітряну дорогу з Німеччини до Еспанії відбуває цей літак за 8 годин. У Кадісі швидко перевантажують повітряну пошту з сухопутнього літака, що прибив саме з Німеччини, на гідроплян, — такий літак, що може відлітати тільки з поверхні води й осідати тільки на воді. Цей гідроплян відлітає зараз-таки з пристані в Кадісі і швидко мчиться повітрям з поштою далі на південний захід, понад Канарійські острови, здовж західнього берега Африки, й осідає при усті річки Ґанбія у пристані Баттерст, що є столицею англійської кольонії „Ґамбія". Тут же його вже другий великий гідроплян, що має перебрати, як мога швидче, пошту з Еспанії й перевезти її повітряним шляхом із міста Баттерст понад частину Атлянтійського Океану, а саме до того місця океану, де постійно кружляє рухоме морське летовище (летунський майдан) — славний німецький пароплав „Вестфалія". Цей пароплав находиться більше-менше на половині дороги між Африкою, себто віддалений від берегів Африки яких 1500 кільометрів. У Баттерсті всідає до гідропляну 3 або й 4 людей обслуги, що забирають зі собою всю пошту й відлітають. Рівночасно британійська радієва стація в Баттерсті дає радіодепешу до пароплаву „Вестфалія", що, мовляв, поштовий гідроплян відлетів саме з африканського побережжя і прямує до „Вестфалії". І радіотелеґрафіст гідропляну (гідроплян теж має свою висильну та приймальну радієву стацію!) порозуміваєтся з радіостацією „Вестфалії". Ця стація подає до відома летунам гідропляну, яка погода над океаном, де стація саме на океані, чи літак летить у правильному напрямі й куди буде летіти. Відповідно до тих вісток, які керманич літака дістав радієвим шляхом від керманича пароплаву, летуни вже знають, як високо їм летіти і в якому напрямі. За яких 8 до 11 годин лету керманич літака запримічує просто перед собою невеличку чорну точку на самій середині океану. Це пароплав „Вестфалія", туди треба прямувати літакові.

Гідроплян „Вестфалії" припливає на лантух і треться об нього.

Кілька хвилин пізніше моряки „Вестфалії" теж запримічують, що надлітає гідроплян. З наказу свого капітана вони приготовляються, щоб приняти на свій чардак (поклад) гідроплян (він же відбув яких 1500 кільометрів дороги й має привезти пошту з Европи й Африки!). Пароплав починає плисти зовсім поволі проти вітру. Моряки спускають позаду корабля лантух (плахту) 8 м. завширшки та 16 м. завдовжки. Лантух сильний, та ще поперетиканий поперечніми й поздовжними ґумовими посторонками. Він занурений трохи в воду, щоб таким робом втихомирити морські хвилі, що творяться за кораблем. До того, щоб хвилі не дуже гуляли, на воду виливають ще оливу. За кілька хвилин осяде на воді гідроплян із Африки. Рівночасно залога другого гідропляну, що є на чардаку „Вестфалії" й має перебрати пошту від африкан-

ського гідропляну, щоб полетіти з нею далі у другу частину дороги до Південної Америки, готується відлітати. А саме цей другий гідроплян уставляють на особливій метавці (швигалці).

Тимчасом африканський гідроплян осідає на воді яких 80 метрів за „Вестфалією" і пливе просто до неї. Увага всіх моряків звернена на те, як гідроплян дістанеться на ла́нтух. За хвилину чути дивний шелест — це гідроплян із Африки заплив на лантух і своїм сподом треться об нього (див. рис. 1). В цю мить корабель збільшує сильно свою швидкість. Внаслідок цього тиск води на лантух більшає, лантух враз із гідропляном підноситься трохи вгору. Тепер моряки привязують гідроплян цупко до величезного 15-тонового крану (двигуна), забирають швиденько з літака пошту та переносять на другий гідроплян, що є вже на метавці.

Ця метавка владжена так, що гідроплян, який має відлетіти з пароплаву до Південної Америки, примоцовують до „санчат", себто до підставки, що може совгатися здовж залізних шин, присилених до чардака пароплаву (рис. 2). При допомозі стиснутого повітря ця підставка сильно збільшує свою швидкість, страшенно швидко посувається, мчить із літаком здовж шин. Коли ж вона враз із літаком пересунеться здовж шин за півтора секунди яких 30 метрів, її нагально спинюють, а тоді літак сам від себе, автоматично, відчіплюється від підставки й вилітає з метавки в повітря зі швидкістю 150 кільометрів на годину. Як бачимо, ця велика метавка виявляє свою силу якось так, як відома нам добре ще з хлопячих часів мала „ґумова" метавка (ми її звали: катапульта, шпроца, швигалка, праща й т. д.). Тільки там, замість згущеного повітря, яке тут прискорює совг підставки враз із літаком, ми вживали натягненої ґуми, а та ґума, скорочившись, надавала прискорення камінчикові й кусникові шкіри, в якій ми тримали цей камінчик. Кусник шкіри затримувався нагально на ґумі таксамо, як тут спиняється нагально підставка, а камінь (тут літак) летів у повітря.

Як тільки гідроплян „Вестфалії" вилетить із поштою з метавки, його радіотелеґрафіст зараз-таки лучиться радієвим шляхом із капітаном пароплаву. Рівночасно з пароплаву дають радіодепеші до бразилійських радіостацій із повідомленням, що поштовий гідроплян покинув „Вестфалію" і за 9—12 годин прибе до берегів Бразилії.

Щойно тепер особливий двигун „Вестфалії"

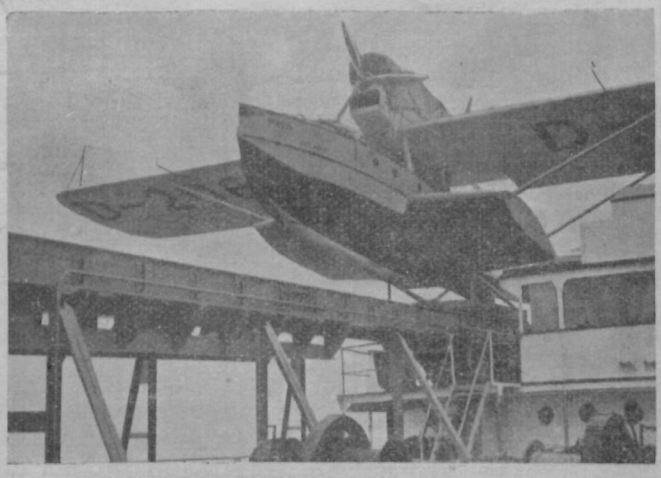

Гідроплян „Вестфалії" збирається відлітати.

підносить із лантуха гідроплян із Африки, який осів на лантуху ззаду корабля, і переносить його на метавку. Залога цього літака відпочиває на пароплаві так довго, доки з Бразилії не вернеться на лантух іще один гідроплян, який вилетів туди ще раніше. Тоді африканський гідроплян враз із залогою вилетить із метавки й перевезе пошту з Південної Америки до Африки. Звідси инші літаки заберуть пошту далі до Европи.

Звичайно поштові гідропляни „Вестфалії" прибивають до східніх берегів Бразилії в містах Наталь або Пернамбуко. Звідси розвозять пошту далі літаки бразилійської летунської спілки-підприємства (синдикату) „Кондор". Вони летять на південь здовж бразилійського берега до столиці Бразилії Ріо де Жанеро, а навіть іще далі на південь, аж до столиці Аргентини — Буенос Айрес.

Таким робом, повітряна поштова лучба між Европою й Південною Америкою скорочує значно час дороги листів. Наданий у Львові на летунську пошту лист дійде тепер до рук адресата в Ріо де Жанеро за пять, у Буенос Айрес за 6 днів.

Шкода тільки, що такої лучби не можна завести між Европою й Північною Америкою. Тут на перешкоді значно більша віддаль та дуже несприятливі атмосферичні умови. А відомо, що між Африкою й Південною Америкою тягнеться смуга тиші (кальмів).

НА НОВІЙ ЗЕМЛІ ЗНАЙДЕНО ОСТАНКИ ЗИМОВОГО ТАБОРУ З XVI. СТОЛІТТЯ.

На північно-східньому побережжі північного острова „Новая Земля", в так званій Барентсовій затоці, знайдено останки зимового табору, що його побудував був 1597. р. голяндський моряк Вільгельм Баренте. Він перезимував тут першу підбігунову (арктичну) зиму. Дослідні подорожі Баренца належать до перших великих подій у історії арктичних відкрить. У трьох полярних морських походах, у роках 1594—96, Баренте шукав північно-західньої морської переправи й відкрив 1596. р. Шпіцберґи та Ведмежий острів. Його імям названо острови на схід від Шпіцбергів і море між північним побережжям СССР (колишньої Росії), Новою Землею та Шпіцберґами.

На місці табору знайдено колибу 8 м. завдовжки та 5 м. завширшки. Недалеко лежали залізні обручі та клепки посуду, що його Баренте із товаришами уживав за умивальник. Знайдено також черепки з посуду, різні останки ремінного причандалля та різні залізні предмети. При самому березі знайшли останки човна, розбите весло й залізну гарпуну з деревляною ручкою. Всі ці предмети перевезли тепер до Ленінґраду (кол. Петербургу), де їх дадуть до „Арктичного Музею".

Р. С.

ЯР. ПАСТЕРНАК.

МІЖ КАМЕНЕМ ТА БРОНЗОЮ

У четвертій камяній добі появляються на українських землях уже перші металеві вироби.*) Були вони головно з міді, а лише дуже рідко (на Закарпатті) з золота. Тимто ту добу називаємо м і д я н о ю, або з-грецька: енеолітичною.

У надбужанських околицях процвітала тоді далі тамошня культура з великим, гарно виробленим кремяним знаряддям (серпами, пилками, списами, кинджалами, тощо), а на Поділля прийшов із Наддніпрянщини новий, чисто хліборобський нарід і почав жити мирно поруч людей, що ховали своїх небіжчиків у камяних скринькових гробах.

Були це т р и п і л ь ц і, їх звемо так від с. Трипілля на Київщині, де їх культуру вперше пізнали й докладніше прослідили. Шукаючи собі під напором східніх кочовиків нових осель, трипільці заняли спрокволу Поділля по Стрипу, доходячи на північ здовж лінії Зарваниця (пов. Підгайці) — Зеленьче (пов. Теребовля) — Глібів (пов. Скалат), а на захід до Єзуполя над Дністром. Найбільше знане селище в підземній печері „Вертеба" в Більчі золотому (пов. Борщів), його звуть у археольогії „наддністрянськими Помпеями" — та гончарська оселя на горбі „Обоз" у Кошилівцях біля Заліщик.

Останки селищ цих трипільців легко пізнати по характеристичній кераміці, якої до того часу в Галичині не було. Вона вироблена з добре відчищеної глини й дуже добре випалена на цеглясту барву, до того ж має різні прикраси, м а л ь о в а н і білою, гнідою й чорною барвою на жовтому або червоному тлі.

Попри різний кухонний посуд трипільські гончарі робили багато великих горшків-амфор грушковатої форми, в обемі по кільканяцять літрів, — у них переховували збіжжя, — а попри це й деякі річі, яких сучасні ганчарі зовсім не знають, н. пр., півкулисті ніби-миски з широкою лійкуватою крисою („шведські шоломи") та так зв. „біноклі", себто два пусті всередині валочки, 15-20 центиметрів завдовжки, злучені посередині поперечкою та позакінчувані з обох боків малими мисочками. Здогадуються, що на ці мисочки натягали колись болону з якогось міхура й мали з них малі бубники; їх завішували, мабуть, на шиї.

Крім цього, трипільські ганчарі робили багато глиняних фіґурок звірячих (бик, пес, свиня, рідше — кінь, баран і вівця) та людських, головно жіночих. Ці останні є двоякі. Одні вироблені краще, подібніше до людей, і ті сидять, а другі — стоять, мають обидві ноги злучені в один загострений знизу стовпчик, а горішня частина тіла, так загально, недбало позазначувана, схематизована, н. пр., замість рук є два короткі вирости з дірками на кінці, голова — плоский кружочок із поздовжним горбком посередині замість носа, та двома дірками по боках, це ніби вуха. Жіночий пол зазначений у них трикутником. Різні прикраси, як намиста, тощо, мальовані або риті гострим кінчиком кістки. Часом такі прикраси густо наколювані, і це дало притоку до пояснень, що тоді треба в них бачити татуювання.*) Одна чоловіча голівка з Кошилівців має вимодельоване якесь накриття, мабуть, шкіряну кучму.

Загально думають, що ці жіночі фіґурки не були забавками чи прикрасою в ліпянках трипільців, а що це був вислів їх реліґійних вірувань, і в них треба бачити, мабуть, богиню плодючости. Давніше були й такі дослідники, що добачали в цих глиняних фіґурках уосібнення духів померлих предків, опікунів домашнього огнища. Тепер виринула така думка, яка тісно звязує їх із похоронним обрядом у культурі мальованої кераміки.

Щоб це було ясніще, мусимо перше згадати коротко про нерухомі памятки трипільської культури, є це так зв. землянки та майданики.

Перші з них, з е м л я н к и — це плитки овальні або прямокутні ями, що залишилися по вкопаних трохи в землю трипільських хатах. У них находимо тепер черепя з побитих горщиків, кістки із зїдженого мяса, камяні зернотерки-жорна, деревляне вугля, попіл із нього та шматки сильно випаленого глиняного мазала хат із відтисками пруття та грубших колів. У цегельні біля Заліщик найшли в одній землянці вже сережки (ковток) із мідяного дроту.

М а й д а н и к и знов — це малий, приблизно чотирокутний тік, вимащений жовтою глиною до 5 цм. завгрубшки та сильно випалений, неначе добра цегла. На ньому лежить груба верства силь-

*) пор. Ж. і Зн. за січень, 1934. ст. 8—10

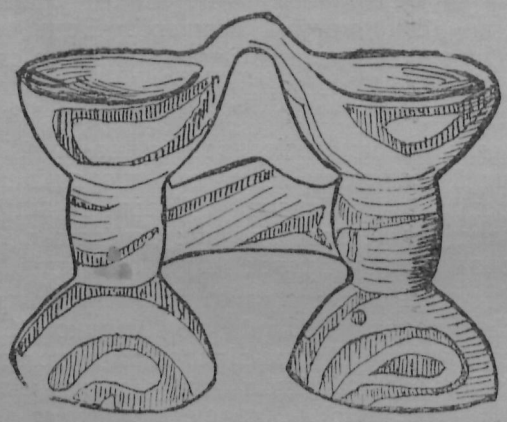

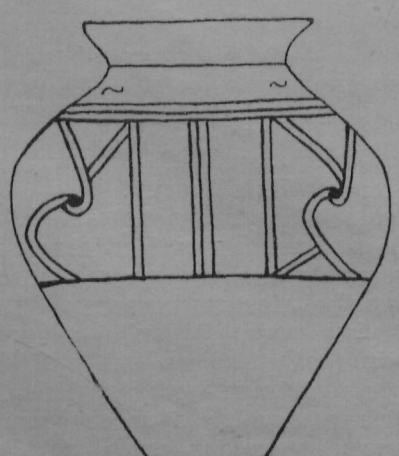

Зразки трипільської мальованої кераміки (двійняк-бінокель та велика посудина на збіжжя).

*) див. Ж. і Зн., річник V (1932), стор. 267—8.

но випаленого мазала стін, а між нею та на самому тоці є цілий та побитий глиняний посуд, ґранітові зернотерки та людські й звірячі глиняні фіґурки, яких ніколи немає в землянках.

До чого були ті майданики, спершу не знали, але тепер загально думають, що це були звичайні хати, які після смерти їх власників палили разом із небіжчиками. Треба ж знати, що трипільці мали звичай не ховати небіжчика в землю, а палили його по смерти. Перед таким обрядовим спаленням небіжчика, разом із хатою, складали в хаті для вмерлого різні дари, яких він міг потребувати на тому світі: страву, зернотерку, різне кремяне знаряддя та инші предмети щоденного вжитку. Але ж замісць людей (жінок та невільників) та звірят, що мали небіжчикові служити на тому світі, клали біля нього у призначеній на спалення хаті тільки глиняні фіґурки; вони мали заступати живих. Тим хотіли, мабуть, зазначити й небіжчикове право власности до цих річей, до яких, ясна річ, не мала властиво права його родина — значить, не було бодай так загально, в теорії, права дідичности у трипільців.

Часом ставляли біля небіжчика також малу, глиняну подобу, модель хати-землянки, щоб він мав де жити по смерти. З Галичини збереглася з такого моделю тільки частина крівлі, стріхи, критої соломою. Найшли її в Незвиських біля Городенки. Зате з Наддніпрянщини знаємо два такі цілі моделі, але без крівлі, з Попудні та Сушківки колишнього уманського повіту. Попуднянський цікавий тим, що в ньому під одною стіною біля дверей стоїть маленька кухонна піч, за якою сидить людська фіґурка (мабуть, дід вигрівається на печі), під другою стіною стоїть навколішках на землі жіноча фіґурка й розтирає на зернотерці зерно на муку. Цілий модель — на шістьох ніжках, а це вказує на те, що у трипільців були знані хати на палях.*)

Инші трипільські хати відкрили на горі „Федір" коло Бучача. Всі вони квадратові, ставлені „на-стовп". Найкраще збережена з них мала боки по 4 м. завдовжки, діл укопаний на 70 цм. у землю. Стіни були таксамо роблені, як у сучасних ліпянках, себто по два стовпи по краях і по одному посередині, між ними дрібніші жердки, поміж які були попереплітувані валки з соломи й глини. Стеля була з наполовину розлупаних кругляків, теж вимащена глиною. Майже четвертину хати займала камяна, мурована на глину піч із двома нижами-паленищами.

Між черепям глиняного посуду находимо в останках трипільських хат-землянок багато різного знаряддя кремяного, камяного та кістяного. Кремяні вироби дуже подібні до надбужанських, мають дуже правильні залуски, так зв. рівнобіжні ретуші. Дуже мало між ними стрілок, і з того виходило б, що трипільці займалися більше хліборобством, ніж ловецтвом.

На камяні вироби складаються великі ґранітові зернотерки, сокири з жовтавої скелі, мотички форми „шевського копита", значно ширші, ніж їх первовзори в культурі смужкової кераміки шлезького походження, та топірці північно-схід-

*) див. Ж. і Зн., річник V (1932), стор. 261.

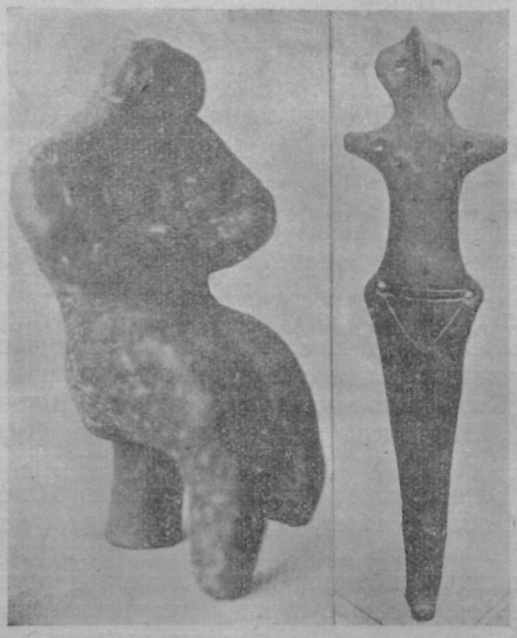

Глиняні фіґурки з трипільської культури мальованої кераміки.

нього, так зв. фатянівського типу, які мають уже проверчену діру на держак.

Між кістяним знаряддям є різні шила, ганчарські лопатки гладити горщики перед випалом, вістря на спис, мотики та деякі прикраси на шию.

До якого народу трипільці належали, цього ми ще не знаємо. Німці називають їх то предками семигородських траків, то старими греками, на Наддніпрянщині дехто хотів би в них бачити прасловян, инші ж дослідники причислюють їх узагалі до індоевропейців, і це останнє є покищо найпевніше.

Певне й те, що час трипільської культури в нас, із її мальованою керамікою (цією порцеляною мідяної доби), був ясною сторінкою нашої передісторії. Незрівняна багатобарвна орнаментика її виробів доходила тоді до вершків европейського оздобного, декоративного мистецтва, високо розвинена ганчарська техніка найшла своє відродження щойно в керамічних виробах ґотських майстрів із кінцем римської доби (IV—V ст. по Хр.).

На жаль, трипільська культура тривала в нас коротко. Буйний її розвиток перервала наступна — бронзова доба.

ХОРОБА БУДИНКІВ.

Підо впливом ґазів, розпорошеної кислини та инших річовин, що носяться в повітрі, камяні будівлі по великих містах часто занепадають на поважні „хороби": їх мури стають нездруваті, горішній шар поволі вітріє, й камінь поволі тратить свою тривалість. Так, напр., у Парижі „зуб часу" поневічив чимало історичних будинків великої ваги. Тепер французькі інжинєри винайшли спосіб „лікувати" хорий камінь при помочі особливих рідин, що роблять нешкідливим (невтралізують) вплив атмосферичних кислин. Давніше зіпсовані частини треба було заступати новими.

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

ХТО АВТОР ЛІТОПИСУ САМОВИДЦЯ?

Між козацькими літописами XVII—XVIII. в. найбільше цінять т. зв. літопис Самовидця, що обіймає рр. 1648—1702. Починається він розглядом причин повстання Хмельницького, описує події Хмельниччини, гетьманування Виговського, Юрія Хмельниченка, Брюховецького, Тетері, Дорошенка, Многогрішного, Самойловича й кінчається часами Мазепи. Звістки, що їх подає літописець, короткі, звязкі, але багаті на зміст. Не дає він штучно прикрашених картин, а силкується вірно оповісти про те, що сам бачив або чув від инших. З того погляду Самовидець має далеко більшу вагу, ніж сучасні йому літописи Грабянки й Величка.

Імени автора цього дорогоцінного літопису ми не знаємо. Назву „Самовидець" придумав Куліш, нею хотів наш письменник зазначити, що літописець був свідок подій, які він описує. Хто був автор, звідки був родом, яку мав освіту, до якого стану належав, про все це можна тільки здогадуватися, і то на основі різних висловів та натяків, які стрічаємо в самому літописі.

Справу цю досліджували різні вчені (Й. Бодянський, Максимович, Костомарів, Карпов і особливо видавець літопису — Орест Левицький), й на основі їх дослідів можна дещо сказати про автора. Був він, мабуть, шляхетського роду, служив у козацькому війську. Зі спочуванням говорить він про недолю значних людей на початку Хмельниччини, але козацької влади ніде не критикує. Бував у різних воєнних походах, проти поляків, шведів, турків, татар — з того виходило б, що він був людина військова. Але ж бо він брав участь у різних переговорах та комісіях, — отже міг бути й канцеляристом. Був він доволі освічена людина, розбирався, орієнтувався добре в европейських політичних відносинах. Велику пошану виявляв для православної церкви, був щиро релігійний. Щодо місця його пробутку, то спершу проживав на Правобережжі, може — в Корсуні, пізніш на Лівобережній Україні; в останніх роках часто згадує Стародуб.

В 1660. р. Самовидець брав участь у борисівській комісії на Білій Руси, сам про це згадує словами: „В Борисові на початку року починається комісія, на которую і нас козаков затягано, і билисмо". Щасливо зберігся до нас спис козаків-учасників цієї комісії; був там ніженський полковник Василь Золотаренко, Хведір Коробка, Роман Ракушка і 53 рядові козаки. Серед цих козацьких послів, повинен бути й автор літопису. Але котрий із них?

Різні історики робили різні здогади. Костомарів здогадувався, що це був — Хведір Коробка, визначний діяч із тих часів. Але ж після 1670. р. про Коробку звісток нема, а літопис тягнеться до 1702. р.... Такі дослідники, як: Вадим Модзалевський, Віктор Романовський, Ол. Оглоблін, Мик. Петровський і також Мих. Грушевський — уважають за автора літопису Романа Ракушку, генерального підскарбія з часів Брюховецького, він був пізніше пан-отцем у Стародубі й там помер 1703. р. Життя Ракушки в різних подробицях збігається з оповіданням Самовидця. Новіщі історики, др. М. Андрусяк і Лев Окиншевич, указували на особу канцеляриста Івана Тиховця; др. Василь Герасимчук уважав за „кандидата на літописця" Демида Пилиповича Рагозу.

В останньому часі появилася праця Михайла Возняка „Хто ж автор т. зв. Літопису Самовидця?" (Записки НТШевченка т. 153), де розібрані й оцінені всі дотеперішні спроби відшукати автора літопису. М. Возняк збирає докази, що Самовидець проживав не у Стародубі, як про це досі думали, а в околиці Батурина; його звістки про батуринські події частіші й докладніші, ніж про Стародуб, а в одному місці, (налет саранчі 1690 р.), літопис виразно зазначує, що комашня зимувала „лут на Україні коло Ніженя й Чернигова", а далі щойно „і на Сівері коло Стародуба". Як здогадного автора літопису М. Возняк подає полковника Хведора Кандибу. Він був шляхетського роду, 1649. р. записаний у реєстрах козаком корсунського полку, біля 1670. р. став корсунським полковником, 1671. р. їздив із доручення Дорошенка на Крим по татарську підмогу, 1674. р. признав булаву Самойловича, 1675. р. переселився на Лівобережжя й купив собі маєтности в ніженському полку, 1681. р. став конотопським сотником, 1687. і 1689. рр. був у кримських походах, 1690., 1697. їздив на Січ, 1701. р. був у Москві вже в уряді ніженського полкового обозного і знову виправлявся на Запорожжя. Остання згадка про нього є з 1702. р. Життєпис Кандиби не суперечить тому, що знаємо про життя Самовидця, — Хведір Кандиба, таким чином, може зайняти місце серед „кандидатів на літописця"...

Але покищо це тільки здогад, — цю справу вирішать, може, колись дальші розшуки, або щасливий віднахід літопису, писаного власною рукою автора (автограф)...

НА КРЕТІ ВІДКОПАЛИ НАЙСТАРШИЙ ТЕАТР СВІТУ.

Розкопи на Креті, що в старовину була важним культурним осередком, по 30-літній праці добігають до кінця. На великі розміри провадив ці розкопи англійський учений Еванс, що відкопав тут старовинне місто з царським палацом цікавої будови. Цей палац був збудований в рр. 2000—1580. до Хр., на фундаментах іще старшого палацу, що його знищив землетрус.

Відкопаний палац лежить під горбком; добре збереглися його мури й чудові сходи. Палац сполучений широкими сходами з театром, де були камяні сідала. Цей театр найстарший на світі, бо збудований теж у рр. 2000—1580. до Хр.

Вікна і двері царського палацу прикрашені цікавим орнаментом і написами, яких досі не вдалося ще відчитати. З палацу й театру провадить сила силенна крутих переходів та доріжечок до менших палациків, де жила царська рідня.

Відкопали тут і будинок, де пекли святий хліб. У руїнах палацу найшли багато прегарних ваз і иншого посуду.

Р. С.

ЄВҐЕН МАЛИК.

ЯН ҐРЕҐОР МЕНДЕЛЬ

(1822—1884).

Дня 6. січня 1884. р. минуло 50 років, як у місті Берні в Чехословаччині помер пралат і ігумен манастиря, Ян Ґреґор Мендель. 9. січня ховало його не тільки духовенство, а ціле місто й околиці, не тільки різні достойники, але і простий бідний нарід, бо небіжчик був доброго серця, довший час був учителем реальної школи в Берні, був членом наукового товариства, музею, гіпотечного банку, послом до краєвого сойму, дбав за бідноту, за культурний розвиток і т. д. Лишив у місті по собі памятку, що й досі найбільше прикрашує ціле місто — так звані Шпільберзькі сади, там, де колись були пусті й голі гори. Зі щирим жалем ховало його місто, але ж ніхто з тих, що був на похороні місцевого діяча, не відчував і не передбачав, що його шануватимуть не тільки місцеві люди, що про нього нагадуватимуть не тільки дерева саду, що він їх посадив, і товариства, де він працював, а що память його шануватиме ціле людство, та що імя великого дослідника Ґреґора Менделя стане безсмертне і знане не тільки людям фаховим і освіченим, але й звичайним хліборобам-господарям.

І справді, хто не чув про менделізм, себто, про закони спадковости природи? Спроби вияснити причини спадковости в тварин і ростин були давно. Ті спроби робили не тільки з цікавости, щоб вирішити одну з найбільших таємниць природи, а саме: як повстали сучасні тварини й ростини, але з причин практичних, із бажання виплекати, або утримати в повній силі породу (расу) чи худоби, що має якусь корисну властивість (кінь — сильний та швидкий, корова — що багато дає молока, кури — що дуже добре несуться), чи ростини (жито — що скоро сходить і не боїться морозів, овочеве дерево — що дає багато овочів, картопля, — що дає великі картоплини й багато крохмалю). І хоч людство давно плекало й виплекало чимало різних корисних і пожиточних для себе пород, та проте це були спроби насліпо, з тяжкими стратами часу і зусиль, коли випадково пощастило вдержати породу з тими властивостями, що їх потребували. Загальних і добре обґрунтованих поглядів було чимало; було відомо, що при схрищуванні двох рас дуже рідко трапляються нащадки, котрі мали би змішані ознаки своїх батьків. Ми дістаємо нащадків, що мають ознаки одного з батьків, себто, що з двох ознак одна переважає, або по-вченому, домінує, друга — відходить, рецидує. Але ж твердо цей закон установив Мендель.

Про всі ці закони в нас уже писало докладно „Життя і Знання" (пор. І. річ. з 1928, ст. 213—215), й туди ми відсилаємо наших читачів. Тут тільки ще скажемо, що закони Менделя посунули наперед науку про спадковість. Особливо з того часу, як наука більше довідалася про будову клітини, особливо її ядра й процесів розмножування.

Як сказано на початку, коли ховали Менделя, ніхто не знав, якого славного мужа ховають. Бо хоч Мендель оголосив свої закони ще 1865. року, на них ніхто не звернув уваги, — може, через те,

що їх не зрозуміли. Аж майже 50 років пізніше одночасно голяндець де Фріз, німець Коррене та віденський німець Чермак, прийшли до тих самих законів, хоч усі вони право першенства визнали за Менделем.

З того, що Мендель прийшов до висновків, котрі стали зрозумілі аж 50 літ пізніше, та з того, які плідні та тривалі для науки його правила — видко, яка це була ґеніяльна людина.

Не знати, що́ ще лишилося в паперах Менделя, бо після смерти його папери спалили. І хоч від часу, коли Мендель став ігуменом манастиря, він іще менше мав часу на досліди, то проте відомо, що він робив досліди над яблунями, грушами, черешнями, видумав власний вулик... Хто знає, які багатства думок згоріли з тими паперами!

У місті Берні йому поставили памятник, а 1922. р. врочисто святкували століття його народин.

ПОМЕР СЛАВНИЙ МАНДРІВНИК.

У лютому ц. р. помер Кнут Расмуссен, що прославився своїми дослідчими мандрівками по далекій півночі. Він був сином одного данця з Ґренляндії та ескімоски. Ціле життя своє присвятив подорожуванню по Ґренляндії й инших північних країнах. Підчас пятої своєї виправи в році 1931. до північної Ґренляндії, Расмуссен був відрізаний протягом більше ніж 15 місяців льодами від світу: всі думали, що він уже загинув, але це виявилося, на щастя, неправдою. Помер він щойно цього року. Расмуссенові завдячуємо багато цінних дослідів над походженням ескімосів.

МИКОЛА КУЛИЦЬКИЙ

ЗИМАРКОВІ ОСЕЛІ У СХІДНІХ КАРПАТАХ

Дуже часто подибуємо в наших Карпатах цілі оселі, що в одній порі року залюднені, зате в иншій — безлюдні й не зраджують найменшого сліду людського життя. Найкраще можна завважити це явище взимі, коли ті оселі то залюднені, то, завіяні снігами, пустують. Поодинокі господарства, що творять ці оселі, називають наші верховинці зимарками, зимівками, скотарками, а то й пастирками. Часто назва „зимарка" чи „зимівка" не годиться, бо ж не в кожній зимарці перебуває чоловік узимі, часто — в-осени або на весну. Але, що цей рід часових (сезонових) осель розвинувся найбільш на Гуцульщині, і там їх називають „зимарки", то й ми будемо вживати тільки одної назви.

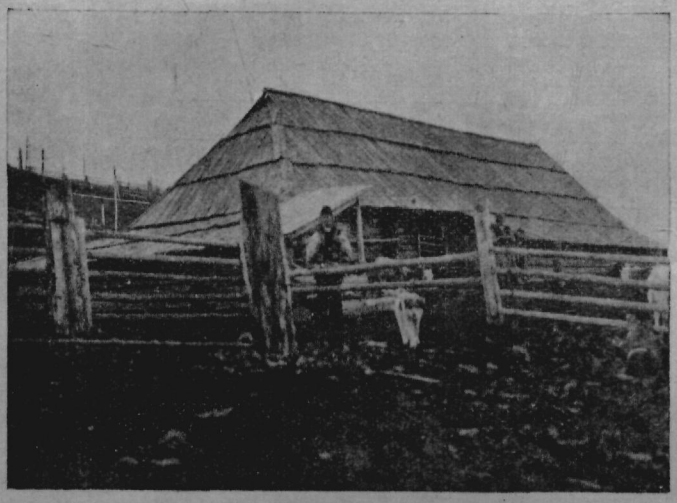

Стая-зимарка на Гоїчині (Лудованське пасмо).

Зимарка це наче окремий відділ, наче філія сталого господарства, яку український верховинець будує собі в більшій чи меншій віддалі від свойого сталого господарства. Причина розвитку таких подвійних господарств є: 1) велика віддаль між сталими оселями й полями, луками та полонинами, вона ж доходить часами до 80 км., і 2) важкі сполуки (комунікаційні відносини) між селами й їх полями чи луками. Нераз віддаль між сталим господарством і зимаркою буває навіть ½ км., та ще обидва ці господарства розділені між собою глибокими зворами (ярами), чи стрімкими горами. Ті комунікаційні труднощі змушують верховинця будувати собі на віддалених полях, луках або полонинах друге господарство — зимарку, де він перебуває в часі польових робіт, пізніш годує пашею, що собі придбав на місці, худобу. Так помагає уже останній стан (фазу) переходу на сталі господарства.

Зимарки — переходова форма осель межи стаями і сталими оселями. Переважна частина зимарок звязана з пастушенням, що розвинулось доволі широко у Східніх Карпатах. Тільки невеличка частина зимарок звязана з хліборобською господаркою. Між тими двома родами зимарок є цілий ряд переходових форм від виключно пастуших до виключно хліборобських, які виявляють вже останній стан (фазу) переходу на сталі господарства.

З малим вийнятком зимарки не різняться зверхнім виглядом, будовою (архітектонічно), від сталих господарств; тимто трудно їх відрізнити від сталих господарств. Відповідно до заняття людини й часу її побуту в зимарці, можемо поділити зимарки на кілька родів; при тому ми не беремо на увагу збірні стаї, що мають лише як-найпростішу (примітивну) будову і призначені виключно для випасу худоби на полонинах багатьох людей.

З приростом людности великі полонинські простори роздрібнюються, і верховинці будують собі на нижчих родючіших частинах полонини хати-зимарки, огороджують їх і випасають у найближчих околицях худобу від половини травня до половини жовтня. При такім господарстві починають виробляти малу кількість сіна. Таку форму сезонового господарства назвемо відокремленою (індивідуальною) стаєю, бо воно є власністю одної людини, що випасає лише свою худобу. Щодо господарки, то така форма є стая, але щодо будови, то вона не різниться від зимарки, а то й від сталого господарства. Ті індивідуальні стаї находимо дуже високо над горішньою границею ліса й дуже далеко від сталих осель.

Індивідуальна стая переходить поволі в більше розвинену форму — у стаю-зимарку. Вона різниться від індивідуальної стаї тим, що при стаї-зимарці роблять більше сіна. Тому й чоловік у околиці стаї-зимарки пасе худобу (вівці, корови) аж до зими, відтак годує її сіном так довго, доки стане сіна, звичайно — до Різдва. Часами пасе верховинець худобу при тій стаї-зимарці від половини травня до половини жовтня і зганяє її до села, а виганяє по Різдві до зимарки на сіно й на весну пасе знову до половини жовтня. Коли до стаї-зимарки належать більші простори лук та пасовищ, то чоловік перебуває там постійно, але це не буде стале господарство, бо на сталому господарстві перебуває ціла рідня, а до зимарки висилають одного, чи двоє людей.

Стая-зимарка (з постійним побутом 1 людини) на Яворовій (Лудованське пасмо).

Зі стай-зимарок розвинулись окремі сінокосні зимарки, де роблять сіно, але худоби не пасуть. Сюди зганяють худобу з полонин на зиму й годують її сіном більш-менш до Різдва, а відтак зганяють її в село, або спершу до села, а в другій половині зими до зимарки. Майже при кожній такій зимарці бачимо, попри луки й пасовища, ріллю, де садять картоплю, сіють жито, а то і пшеницю,

Стая-зимарка під Ростіцьким на пасмі Крента-Скупова.

та садять городину[1]) (Рахівщина на Закарпатті) навіть на значній висоті (1000 м. над морем). На просторі цілої Гуцульщини стрічаємо й такі подвійні господарства, де ціла родина перебуває раз на одному господарстві, то знов на другому, і сам власник не знає, котре з цих господарств назвати зимаркою (Білоберезка, Луг коло Делятина, Рахів). Як попередні сезонові господарства порозміщувані, здебільша, в полонинських околицях, так сінокосну зимарку бачимо скрізь і на полонинах і серед сталих осель, на верхах, на схилах, а то й у долинах.

Коло Текучі, 3—7 км. на захід від села, находимо цілу громаду маленьких „зимарок" на сінокосних луках. Сіно звозять відси до села, зате приганяють сюди на жовтень худобу з полонин і пасуть її на скошених луках. Ті текуцькі зимарки різняться сильно від попередніх і господаркою й будовою. Це маленькі хатинки, маленькі хороми (сіни), маленька світлиця з одним віконцем, яка не помістить більш ніж двоє людей.

Коло Ключева Великого під Дубовим розмістилася громадка ключівських зимівок. Це часові господарства на ріллі та луках. Люди перебувають тут у часі праці на ріллі, й ті господарства переходять скоро на сталі, тимто тепер бачимо там багато сталих господарств. Ті два останні роди зимарок (текуцькі та ключівські) не розвинулися на ширших просторах.

Зимаркові оселі розвинулися найкраще там, де процвітає пастуше життя — в сусідстві полонин Високого Бескиду (Боржава), Ґорґанів, і найбільш у сусідстві Чорногори, в т. зв. Гуцульських Бескидах. Між Прутом і Черемошем є їх до 900. На пасмі Крента—Скупова—Стовпні на південь від Жабя, на Гостовецькому рамени Лудованського пасма і в околиці Рахова при усті Білої Тиси роблять вони враження великих селищ тоді, коли там пробувають люди. Коли ж зайдемо сюди в пору, як вони пустують, то нам аж дивно — ціле село безлюдне.

Зчасом замінюють верховинці свої зимарки на сталі господарства, і таким чином відбувається населювання (кольонізація) вищих гірських просторів. За приклад такої посередньої кольонізації вкажемо на село Гриняву на Гуцульщині, що поширюється довкруги коштом зимарок. Переважна частина людности Гриняви походить із північних сіл; люди будували свої зимарки на гринявських полях, та згодом поселилися й далі поселюються на постійний побут. Зате полонинські простори сильно затіснюються.

Годують товар сіном недалеко зимарки.

[1]) В нас із-польська кажуть — „ярину"", але це не так; ярина — яре збіжжя! **Ред.**

ЗОРЯНЕ НЕБО В ЛЮТОМУ

Коли хто частіше й уважніше приглядався в січні зоряному небу, мусів завважити, що всі сузіря, не змінюючи свого положення, щодня раніше приходять на своє „давнє" місце. Отак, напр., 15. січня в 10. годині ввечір, відоме нам уже сузіря Косарів (Оріон) є саме посередині південної сторони неба. Та кожної наступної ночі Косарі раніше приходять на це місце так, що за тиждень вони там будуть уже пів години раніш; 1. лютого Косарі будуть посередині південного неба вже в 9. годині, 7. лютого — в год. $^1/_2$9, а 15. лютого вони будуть там уже в 8. годині ввечір. В 10. год. вночі Косарі того дня будуть уже значно далі на захід, а саме на $^1/_{12}$ частину цілого овиду, на якому начебто спирається небесна зоряна півкуля. Отак усі сузіря, не зміняючи, зрештою, свойого положення поміж собою, кожного наступного дня є раніш на тому місці, де вони сьогодні, так, що в даній годині вони є що-місяця на $^1/_{12}$ частину підстави небесної півкулі далі направо. За пів року сузіря, які ми бачимо тепер на південній стороні неба, будуть усі на північній, і навпаки, а за рік усі будуть знову на тих самих місцях, де сьогодні. Розуміється, що це нам тільки так здається. Ми вже знаємо, що постійні зірки, яких так багато бачимо на зоряному небі, це все такі самі всесвітні твори, як наше

Сонце, що вони стоять непорушно на своїх місцях. А коли, не вважаючи на це, ціле зоряне небо за цілу добу повертається рівномірно зі сходу на захід, довкола Бігунової зірки, то це нам так видається тому, що наша Земля обертається саме протилежно — з заходу на схід, довкруги своєї оси,

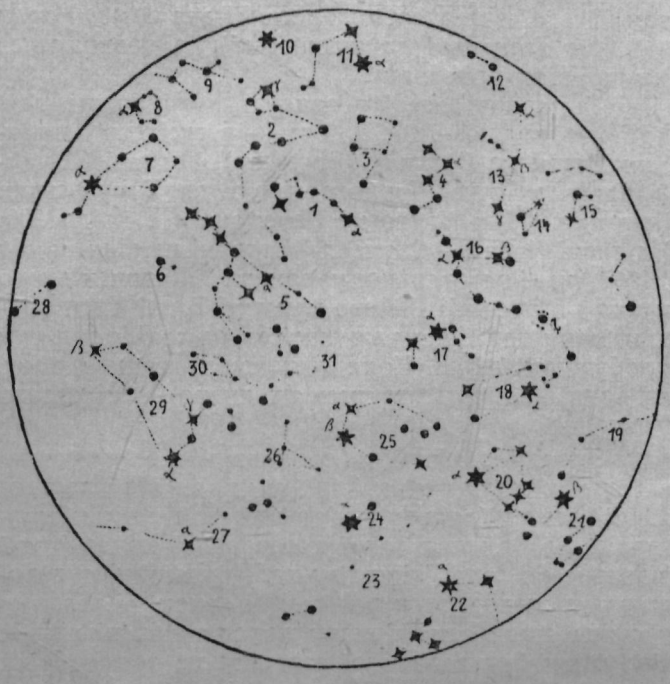

Зоряне небо 15. лютого.

1. Малий Віз; 2. Змий; 3. Кефей; 4. Борона (Касіопея); 5. Великий Віз; 6. Хорти; 7. Волопас; 8. Корона; 9. Геракль; 10. Ліра; 11. Лебідь; 12. Пеґаз; 13. Андромеда. 14. Трикутник; 15. Баран; 16. Персей; 17. Візник; 18. Бик; 19. Ерідан; 20. Косарі (Оріон); 21. Заєць; 22. Великий Собака; 23. Одноріг; 24. Малий Собака; 25. Близнюки; 26. Рак; 27. Водяний Змий; 28. Діва; 29. Лев; 30. Малий Лев; 31. Рись.

що її продовження переходить саме біля Бігунової зірки. Обертаймося довкола себе зправа доліва, й нам буде здаватися, що всі річі, які є довкруги нас, пересуваються саме у протилежний бік. Коли ж, крім цього, ми бачимо, що всі сузіря нашого зоряного неба пересуваються рівномірно зліва направа так, що за рік вони знову є на своїх місцях, то причиною цього прояву може бути тільки рух нашої Землі у всесвітньому просторі, і то в сторону протилежну, зправа доліва. Не вважаючи на безупинний рух, наша Земля таки пересічно однаково віддалена від нашого Сонця, значить, згаданий рух Землі мусить відбуватися довкруги Сонця!

Власне постійний пересув сузір направо, спричинений круженням Землі довкола Сонця, є наглядний доказ на це круження. Розуміється, протягом минулого місяця пересунулося направо не лише сузіря Косарів, але й ціле зоряне небо, наслідком цього сузіря: Пеґаз, Риби й Кит, які були близько овиду на заході, сховалися за тим овидом, „зайшли", а зате на сході „зійшли" нові сузіря, яких ми в січні в цій порі не бачили, а саме: Діва (28), Волопас (7), Корона (8) і Геракль (9), і які дотепер ховались під східнім овидом.

Перейдім тепер до планет. Меркур підноситься трохи вище понад овидом так, що між 15. і 18. лютого заходить майже дві години після заходу Сонця. Таким чином, хто хоче бачити Меркура, нехай шукає його між 5. й 7. годиною по заході Сонця, не високо над овидом, дещо на схід від місця, де зайшло Сонце. Венера, яка в січні що раз більше зближувалася до Сонця, з початком лютого переходить поза Сонцем, і від 10. її вже можна бачити як Ранню Зорю перед сходом Сонця, на східній стороні неба. Марс зближається теж що раз більше до Сонця, а проте з початком лютого можна його ще бачити під Меркуром, близько овиду. Юпітер є тепер володар ночі; спершу сходить в-опівночі, далі що-день раніше так, що з кінцем лютого вже в 10. годині ввечір. Шукати його треба в громаді Діви (28), на південно-східній стороні неба. Сатурн цілий місяць є поза Сонцем так, що його не можна бачити. Уран і Нептун сходять біля 10. години на сході неба, та голим оком їх бачити не можна. Місяць: нів 14., півповня 21., повня 1. березня.[1])

[1]) Треба додати, що 30. січня була частинна затьма Місяця; від 5. години й 1 хвилина до 6. години й 24 хвилини він переходив попри глуху тінь нашої Землі, яка в 5. год. 42. хв. закривала його долішню частинку. Скінчилася затьма в 8. годині 17. хв. увечір.

БІБЛІОҐРАФІЯ

В. Будзиновський, ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, історичний образок із XVII. в., з ілюстраціями Е. Козака, Львів, 1934, накладом Товариства „Просвіта", ст. 48, ц. 40 ґр.

Це перша книжечка (за січень, 1934), що нею відновляє Товариство „Просвіта" свої місячні видання. Є це цікаве історичне оповідання, тим цікавіше для наших читачів, що зачерпнуте воно з життя нашого міщанства в XVII. в. В нас досі таких книжечок майже не було. Здебільша, в наших історичних повістях і оповіданнях змальований побут селян, козаків, а як твір доторкався княжих часів, то в ньому розповідалося про ті верстви, що в тих часах мали у своїх руках провід нашої держави. Книжка Будзиновського дуже живо розповідає про долю міщанської родини, що втекла від панщини, шукаючи собі кращої долі між вільним тоді (особисто) міщанством. Читаючи книжечку, ми бачимо перед очима тодішні порядки, як люди собі радили, щоб добитися кращої долі. Події, що їх описує (дуже легко та гарною мовою) Будзиновський, відбуваються то у Львові, то на Покутті, на тодішньому польсько-молдавському пограниччі.

В книжечці й є передмова, що зазнайомлює читача з часами, коли подія відбувається, на кінці є пояснення деяких висловів і не дуже зрозумілих тодішніх правничих слів і мало відомих історичних подій.

Радимо щиро нашим читачам, щоб придбали собі цю книжечку і взагалі передплатили місячні видання „Просвіти". Передплата ж — невелика, за 12 книжечок усього — 3.60 зл. (платити згори).

Книжечка має й давній заголовний образочок. Зроблено це на те, щоб нове покоління знало, як назверха виглядали книжечки „Просвіти", які наших батьків робили свідомими громадянами.

В. В—я.

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ ЛЮТОМУ

(за новим стилем).

2. 1061. — перший бій українських князів із половцями
2. 1593. — бій Криштофа Косинського з кн. Острозьким під Пяткою
2. 1863. — народився укр. письменник Тимотей Бордуляк
2. 1883. — помер Володимир Барвінський, гал.-укр. письменник, основник час. „Діло"
3. 1066. — смерть кн. Ростислава під Галичем
4. 1658. — наступ Івана Богуна на полтавського полковника Пушкаря під Полтавою
4. 1764. — Самусь Іванович признав владу Мазепи
4. 1793. — другий поділ Польщі: Волинь і Поділля перейшли під Росію
9. 1664. — відступ поляків від облоги Глухова
9. 1918. — Берестейський мир України з Австрією й Німеччиною
10. 1592. — умова Криштова Косинського з кн. Острозьким
11. 1900. — заснування першої політичної партії на Великій Україні Р.У.П. (Революційна Українська Партія)
12. 1705. — визначення укр.-тур. границі на р. Бозі
12. 1924. — смерть Ольги Бесарабової у львівській вязниці
14. 1897. — помер укр. письменник Пантелеймон Куліш
16. 1885. — помер гал.-укр. письменник Володимир Шашкевич
16. 1915. — помер рос. учений Хведір Корш, приятель укр. народу
18. 1139. — помер князь Ярополк київський
18. 1668. — початок повстання Ів. Брюховецького проти Москви
20. 1054. — помер укр. князь Ярослав Мудрий
23. 1795. — помер укр. письменник і діяч Юрій Конисський
24. 1608. — помер кн. Констянтин Острозький
24. 1872. — народилася найвизначніша укр. поетка Леся Українка (Лариса Косач-Квітка)
25. 1145. — кн. Володимирко добув Галич
27. 1664. — поляки розстріляли полковника Івана Богуна.

НОВІ ЖУРНАЛИ Й КНИЖКИ

ЖУРНАЛИ.

УКРАЇНСЬКА ІЛЮСТРАЦІЯ, ілюстрований місячник, рік 1., ч. 1. з картинами Івасюка, М. Осінчука, Касіяна, П. Холодного, Мрица, М. Дольницької, з численними ілюстраціями, фотографіями (роботи Дороша, О. Лужницького, Панькова й ин.), біографіями укр. діячів і т. д. — Редактор др. Іванець, видавець Ів. Тиктор, Львів, 1934, ст. 16, 4°.

ВІСТИ Музею визвольної боротьби України, ч. 4, Прага, січень, 1934, ст. 8.

НАЗУСТРІЧ, двотижневик — література, мистецтво, наука, громадське життя, річ. I, ч. 1 (1/1 1934), 8 ст., Ч. 2 (15/1 1934), 6 ст., Львів, видає Осип Боднарович.

ВІСТНИК, місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя, річник II, кн. I (за січень), том I, Львів, 1934, ст. 1—80, видає Ольга Бачинська.

САМОСТІЙНА ДУМКА, національно-громадський та літературно-науковий місячник, річ. III, ч. 11—12 (листопад-грудень), Чернівці, 1933, ст. 281—320.

НОВА ХАТА, журнал для плекання домашньої культури, рік X, ч. 1 (січень), Львів, 1934, ст. 1—28.

ДЗВОНИ, літературно-науковий журнал, річ. III, ч. 11—12 (листопад-грудень), Львів, 1933, ст. 489—568.

РІДНА МОВА, науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови, рік II, ч. 1 (13), Варшава, 1934, ст. 1—48, редактор і видавець проф. др. Іван Огієнко.

ЖІНОЧА ДОЛЯ, часопис для українського жіноцтва, рік X, ч. 1 (1. січня), ст. 16, Ч. 2 (15. січня), ст. 12, Коломия. 1934, редакторка О. Кисілевська.

УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО, орган Взаїмної Помочі укр. учительства, рік XXII, ч. 1 (січень), Львів, 1934, ст. 20.

ВОГНІ, ілюстрований місячник для української молоді, рік IV, ч. 5 (34), Львів, 1934, ст. 99—118.

ЖІНОЧИЙ СВІТ, журнал-місячник, орган „Союзу Українок Америки", р. I, ч. 6—7, (жовтень-листопад), ст. 32.

МІСІОНАР, орган Пресвятого Серця Ісусового, річн. XXXVII, ч. 2 (лютий), Жовква, 1934, ст. 25—48, редактор о. Макарій Каровець.

ВІДРОДЖЕННЯ, ілюстрований орган українського протиалькогольного і протинікотиного руху, р. VI, ч. 12 (грудень), Львів, 1933, ст. 137—152.

ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС, орган Ревізійного Союзу Укр. Кооператив, р. XIV, ч. 1—2, ювилейне, ст. 24 (додаток: портрети укр. діячів РСУК, ст. 8), ч. 3—4, ст. 20, Львів, 1934.

ТРИЗУБ, тижневик, рік X, ч. 1 (407) і 2 (408), Париж, 1934, ст. 1—32, 1—16.

УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО, р. II, ч. 1 (січень), Львів, 1934, ст. 1—16.

ШЛЯХ МОЛАДЗІ, год V., ч. 13 (60), сьнежань (грудень), Вільня, 1933, ст. 1—16, редактор Язеп Найдзюк.

BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI, тижневик, р. III, ч. 1 (36), ст. 16, ч. 2 (37), ч. 3 (38), ч. 4 (39), по 12 ст., Варшава, 1934.

КНИЖКИ.

Вячеслав Будзиновський, ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, історичний образок із XVII віку, з 4 ілюстраціями Е. Козака, Львів, 1934, „Просвіта" (кн. за січень), ст. 48.

Богдан Лепкий, ОРЛИ, істор. оповідання з 1734—1750 рр., з 4 ілюстраціями Е. Козака, Львів, 1934, „Просвіта" (кн. за лютий), ст. 56.

Степан Левинський, СХІД і ЗАХІД, обгортка і ілюстрації С. Гординського, Львів, 1934, Видавництво „Ізмарагд", ст. 110.

Василь Пачовський, ГЕТЬМАН МАЗЕПА, містерія воскресення в 5 діях, Перемишль, 1933, Видавництво „Краса і Сила", ч. 3, ст. 96.

Павло Свій (Павлин Свєнціцький), СТЕПОВІ ОПОВІДАННЯ, з передмовою М. Голубця, „Українська Бібліотека", ч. 12 (грудень), Львів, 1933, ст. 128.

Богдан Лепкий, КАЗКА ПРО КСЕНЮ і ДВАНАЦЯТЬ МІСЯЦІВ, ілюстрації М. Фартуха, „Діточа Бібліотека" кн. 147, Львів, „Світ Дитини", 1934, ст. 56.

С. Даушков, ПОДОРОЖ У СИБІР, спомини волинського еміґранта, „Самоосвіта" ч. 10 (грудень), Львів, 1933, ст. 32.

Емілія Бронте, БУРЕВЕРХИ, повість, з анґлійської мови переклав М. Рудницький, Львів, 1933, стор. 277.

Григорий Омельченко, ЯН ПРАВОСЛАВ КОВБЕК і його українські симпатії, Прага, 1933, ст. 34.

Проф. Д. Дорошенко, НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, Т. II. (від половини XVII. ст.), Варшава, 1933, (Праці Укр. Наукового Інституту), ст. 370.

Віталій Юрченко, ЧЕРВОНИЙ ЧАД, нариси з боротьби одного повіту 1917—1923, Львів, 1934, ст. 291.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

3. Жіноча школа домашнього господарства в Угерцях Винявських.

Покійний Михайло Малецький, дідич в Угерцях Винявських, записав „Просвіті” свій 354-морґовий маєток. Го-

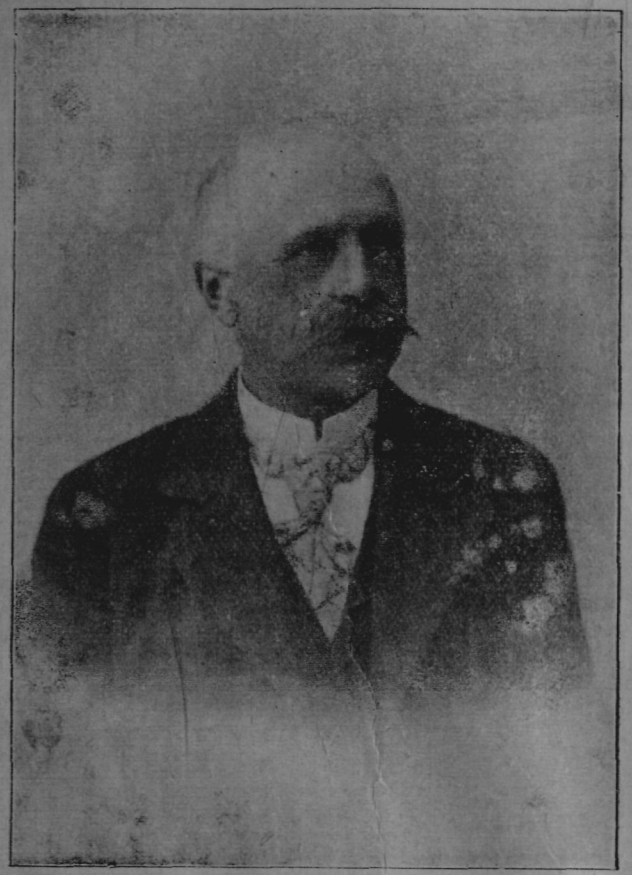

М. Малецький.

ловний Виділ скликав на день 15 березня 1910 р. анкету, яка на внесення філії в Комарні вирішила заснувати в цьому маєтку господарську школу для господинь.

Щоб мати відповідні вчительські сили, Гол. Виділ вислав у серпні 1910 р. три кандидатки на студії до краєвих і заграничних фахових шкіл. Дня 25. жовтня 1911 р. „Просвіта“ вислала до сойму прохання в справі субвенції на заснування й ведення такої школи, і Краєвий Виділ призначив на це по 2.000 К. річно.

В літі 1912 р. пороблено в Угерцях усякі потрібні адаптації й приготовання, а 1 листопада відкрито перший курс жіночого домашнього господарства, що тривав 5 місяців. Через тісне приміщення принято всього 9 замісцевих дівчат; із місцевих селянських дівчат доходило 5, отже разом було 14 курсанток. Навчали там релїґії, співу, української мови, історії й ґеоґрафії України, рахунків, хемії, ґіґієни, годівлі домашніх тварин, домашнього господарства, варення, шиття та гладження (прасування). Школою управляла окрема Кураторія, а управителькою школи була Богдана Дзеровичівна. Нагляд над перебудовою й улаштуванням школи та над школою взагалі мав о. С. Кульчицький із Вощанець.

Курс закінчився 27 березня 1913 р., і зараз зорґанізовано на час від 5 травня до 3 липня 1913 р. 2-місячний літній курс шиття й крою та домашнього господарства при участи 21 учениць-селянських дівчат, за оплатою 20 К. місячно.

В 1913/14 р. улаштовано другий зимовий, але вже шестимісячний курс, у часі від 15 жовтня 1913 до кінця березня 1914 р. На курс зголосилося 37 дівчат, але принято через брак приміщення всього 20 учениць. Усі учениці були селянські дівчата, з покінченою народньою школою, в віці від 16—20 років. Оплата за харчі виносила 25 К. Того самого 1914 р. розпочався з днем 2 травня другий двомісячний курс шиття й крою з наукою домашнього господарства. Війна припинила діяльність школи в Угерцях, і господарство знищила. Та, не зважаючи на те, ще в часі воєнних подій у 1918 р. Головний Виділ зорґанізував наново школу, оголосив конкурс і призначив початок зимового курсу на 1 листопада 1918 р., але курс не відбувся, через вибух польсько-української війни.

В роках 1918/19 угерецька школа, інвентар і майно „Просвіти” зазнали великого знищення, і то головно — завдяки місцевим селянам. У звіті „Просвіти” з 1920 р. читаємо, що місцеві селяни в листопаді 1918 р., заявили, що „все майно „Просвіти” беруть на власне громадське посідання”, й дійсно це зробили. Але перебрання цього маєтку на громадську власність відбулося грабіжницьким способом. „Шайка найтемніших одиниць напала на школу й ограбувала, що тільки можна було забрати — як збіжжя, бараболі, буряки, овочі,

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1934 р. почався семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

А хто не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або замовити в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольогія (наука про старовину), астрономія, бібліографія (відомости про нові книжки), біографії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, гігієна (наука про здоровля), географія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, метеорольогія (наука про погоду), мовознавство, некрольоґи (життєписи померлих діячів), освіта, палеонтольогія (наука про давно вигинулі звірі), педаґогія (наука про виховання), побут український та інших народів, подорожі наукові, природничі науки, радіо, руханка, сільське господарство, соціольогія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, фільми, фотографія й багато-багато дечого іншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти, для викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його **обовязково.**

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал став дешевший. Якщо їх буде вдвоє більше, тоді й зменшаться кошти накладу, а при побільшеному накладі можна буде згуртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнородніший, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ гуртує коло себе наших визначних письменників, учених і популяризаторів, і число їх що раз більшає. Так, 1931/32 р. мав наш журнал 70 співробітників, минулого року (1932/33) було вже їх поверх 80.

Усіх їх обеднює одне велике завдання: нести теоретичну та практичну науку й освіту між найширші верстви народу та тим способом підносити його на вищий ступінь культури. Спільна їх праця — це великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Гливка і С-ка, Чернівці, вул. Петровича ч. 4 і 2. п. Дмитро Геродот, Strada Delea-Veche 45. Bucuresti. IV вона виносить там на 3 місяці — 130 л., на 6 міс. — 250 л. і на рік лише 450 левів.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Комплєти II., III., IV. і VI. річників можна замовляти по ціні: 18.00 зл. за брошурований і 23.00 зл. за оправленій у півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті. V. річник брошуров. 22.50 зл., оправл. 27.50 зл.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VI річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—. Окрім того, маємо поодинокі числа журналу, які можемо вислати **по одному зл.** за число з пересилкою, і то:

I	річника	числа	2, 3, 4 ,5 і 6
II	„	„	6/18, 7/19, 8/20, 9/21, 10/22, 11/23 і 12/24
III	„	„	6/30, 7/31, 8/32, 9/33, 10/34, 11/35 і 12/36
IV	„	„	7/43, 8/44, 9/45, 10/46, 11/47 і 12/48
V	„	„	1/49 — 9/57, 12/60 — 15/63.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Цим подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити*) до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

*) протягом одного місяця після виходу журналу

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ЗНАЄТЕ, що найстарший і найліпший для села часопис, який виховує, освічує і організує українських працюючих людей, є

„ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС"

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС заклали основники українського соціялістичного руху Іван Франко, Михайло Павлик, Лев Бачинський ще в 1895 р.

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС це випробований, старий приятель українського працюючого народу, який за 40 літ праці виказав ділом, кілько світла й правди вносить він у селянську хату.

Щоби відповісти зростаючим культурним вимогам своїх Читачів, Редакція Громадського Голосу задумує в той спосіб поглибити зміст часопису й поширити свою інформаційну працю в 1934 році:

Редакція інформуватиме точно про всі НАЙВАЖНІШІ ПОДІЇ ПОЛІТИЧНОГО, КУЛЬТУРНОГО й ГОСПОДАРСЬКОГО ХАРАКТЕРУ НА ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ТА З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАЦЮЮЧОЇ ЕМІГРАЦІЇ.

Подаватиме точно НАЙВАЖНІШІ ПОЛІТИЧНІ й ГОСПОДАРСЬКІ НОВИНИ В СВІТІ. З тою метою Редакція запросила до співпраці кореспондентів у найважніших центрах за границею.

Рівночасно Редакція задумує поширити відділи: ПРАВНОЇ ПОРАДИ, НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА, НАУКИ, ТЕХНІКИ й ГІГІЄНИ.

Обовязково в кожному числі буде НАУКОВИЙ або ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕЙЛЄТОН.

Цього року більше місця задумує Редакція присвятити ДОПИСАМ зі СІЛ та МІСТ, щоб і наші читачі мали змогу поінформувати український працюючий народ про життя, працю й поступ у своїй околиці. Незабаром пічне Редакція друкувати на сторінках Громадського Голосу незвичайно цікаву працю звісного публіциста т. Н. Григоріева п. з.: ЧОМУ УКРАЇНЦІ ВТРАТИЛИ СВОЮ ДЕРЖАВУ?

Незалежно від ріжних нагород, льосування і т. п. несподіванок, які цього року приготовляє Адміністрація для всіх точних Передплатників, Редакція Громадського Голосу задумує ЩО ЧВЕРТЬ РОКУ РОЗСИЛАТИ ПИЛЬНИМ ПЕРЕДПЛАТНИКАМ ЦІКАВУ й ЦІННУ НЕСПОДІВАНКУ.

Все те зможе Редакція й Адміністрація Громадського Голосу виконати лише тоді, коли й наші Передплатники виконають свій обовязок: ТОЧНО САМІ ПЕРЕСИЛАТИМУТЬ ПЕРЕДПЛАТУ ЗА СВОЮ ГАЗЕТУ, ПРИПИЛЬНУЮТЬ, ЩОБ ИНШІ в час її висилали, та дбатимуть про придбання нових передплатників своїому часописові.

ТОМУ ВИШЛІТЬ ЯК НАЙСКОРШЕ ПЕРЕДПЛАТУ НА ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС.

Адреса:

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС, Львів, вул. Міцкевича 7.
Передплата 2.20 зл. у чвертьрік, 4.— зл. пів року; 8.— зл. за один рік.

Чекове конто ПКО. 151.520 і 500.950.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

ВИДАВНИЦТВО „СВІТ ДИТИНИ" У ЛЬВОВІ

видає від 1 січня 1934

„ДІТОЧУ БІБЛІОТЕКУ"

щомісячними випусками в дорозі передплати

щоби в той спосіб улекшити пропаганду дитячої літератури по шкільних, читальняних та парохіяльних бібліотеках у цілому краю.

В році 1934 вийде 12 книжечок:

1. Лепкий Богдан: **„Казка про Ксеню і 12 місяців"**, (з 20 образками Михайла Фартуха).
2. Середа Михайло: **„Петрусь Шкода"** — іст. оповідання з часів Дорошенка (з 10 образками М. Фартуха).
3. Таранько Михайло: **„Тарасовим Шляхом".** (Збірка деклямацій, рефератів та промов на Шевченківські свята).
4. Коковський Франц: **„За Рідний Край"** — збірка оповідань про геройські діти з недавно минулих днів (з 20 образками Петра Андрусева).
5. Вільшенко Ярослав: **„Мандрівка Мишки-Гризикнижки по Львові"** — з образками Мих. Фартуха. (Це незвичайно інтересний опис усіх наших інституцій і установ).
6. Хронович Володимир: **„Іванків День"** — незвичайно цікаве оповідання з життя сільського школярика.
7. Магир Микита: **„Казка про Золоту Рибку"** — віршована перерібка Пушкінової поеми, з образками Романа Чорнія.
8. Чмелик Олесь: **„Богданчик-Пустунчик"** — весела казочка віршом про сільського пустія, з образками Антона Манастирського.
9. Таранько Михайло: **„Малий Декляматор"** — перший збірник деклямацій на всякі торжества для дітей.
10. Історія України для дітей — **I. Княжі часи.**
11. Історія України для дітей — **II. Галицько-Володимирська держава.**
12. Історія України для дітей — **III. Козаччина.**

Кожна книжечка матиме найменше 4—5 аркушів друку (це є: 64—80 сторінок), формату 16⁰ і буде обильно ілюстрована.

Передплата **цілорічна** на 12 книжок стоїть 5 зл.
„ **піврічна** „ 6 „ „ 3 „
„ **квартальна** „ 3 „ „ 2 „

Для Чехословаччини — 25 корон; для Ромунії — 15 леїв; для Америки й Канади — 1½ доляра на цілий рік.

Замовлення посилати на адресу:

Видавництво „СВІТ ДИТИНИ", Львів, Зіморовича 3

Конто чекове П. К. О. Львів **ч. 503.330.**

Хто посилає гроші переказами — нехай виразно зазначить: **На „Діточу Бібліотеку".**

ЧИТАЙТЕ! ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ПЕРЕМОГА"

суспільно - політичний двотижневик, орган Фронту Національної Єдности.

Аналізує життя й шукає нових форм виливу українського життя.

Змагає до переродження Української Нації в конструктивнім націоналізмі.

Хто передплачує „Перемогу", причиниться до будування тами проти ідеольогічного хаосу!

„Перемога" виходить 1-го і 15-го в місяці.
Місячна передплата виносить 0.80 зол., чвертьрічна 2.40 зол., піврічна 4.50 зол.

Адреса:
„ПЕРЕМОГА", ЛЬВІВ, ЗИГМУНТІВСЬКА 12.
Конто П.К.О. 503.333.

Попирайте рідний промисл!

ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
:-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА"

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ" у Тернополі поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА" І ТУТКИ „КАЛИНА"

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ. ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Купуючи паперці й тутки „КАЛИНА", причиняєтеся до розросту рідного промислу і даєте заробіток українському робітництву. — Маючи на увазі те, що кооп. „Будучність" значну частину своїх зисків раз-у-раз віддає Т-ву „Просвіта" й „Рідній Школі" та іншим українським культурно- гуманітарним установам, ціле українське громадянство, що не може позбутися налогу курення, обовязане купувати лиш паперці й тутки „КАЛИНА".

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 1.0

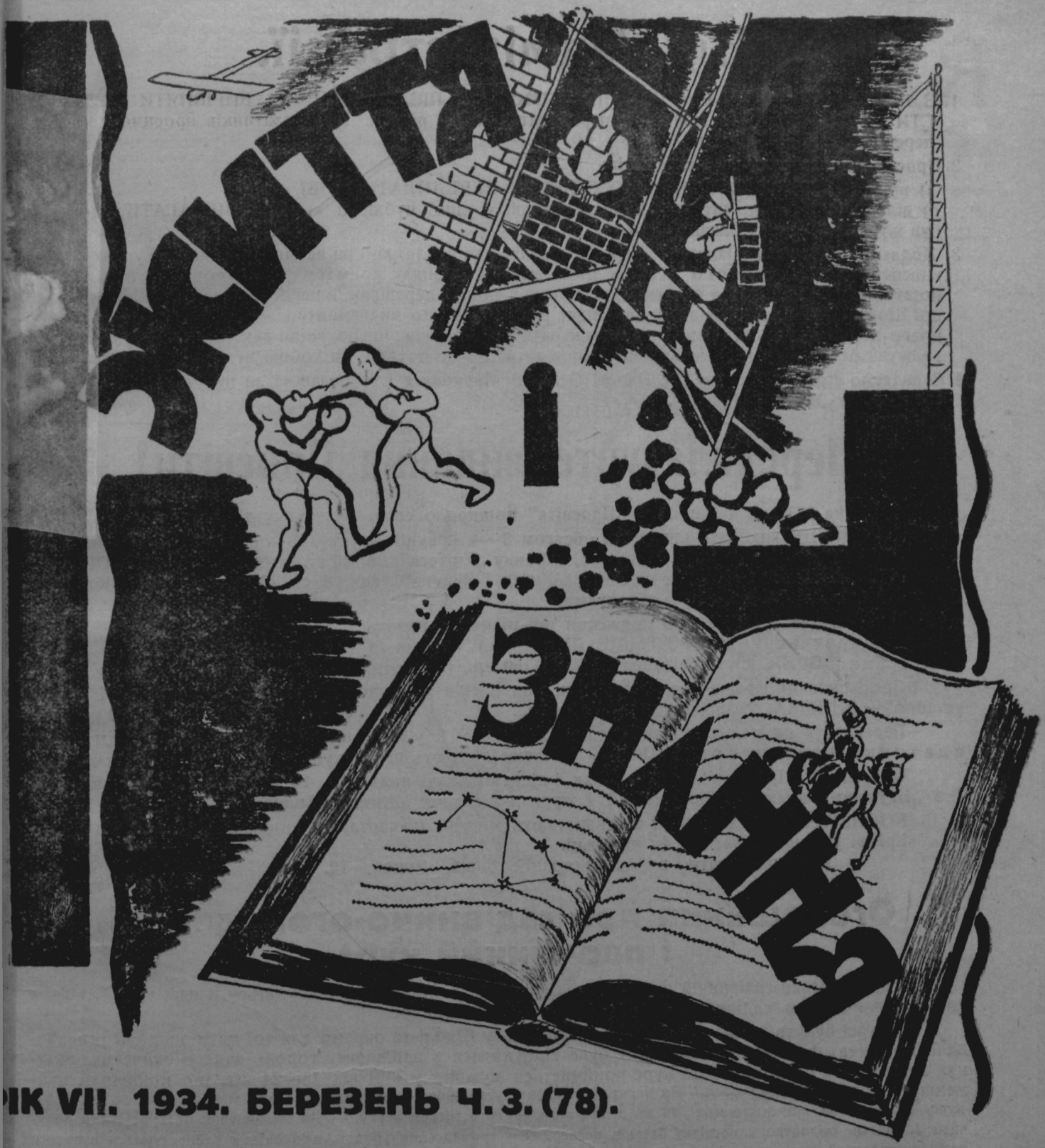

ІК VII. 1934. БЕРЕЗЕНЬ Ч. 3. (78).

ЗМІСТ: Портрет Шевченка роб. М. Гаврилка. — **Марійка Ч.:** 120 літ (1914—1934). — **Степан Смаль Стоцький:** Лихо України — джерело дум великого її Пророка. — **Йосип Шемлей:** Недільні школи й Шевченків „Букварь южнорусскій" (7 репродукцій). — **Степан Чарнецький:** Памяті Тараса Шевченка, у стодвацяті роковини народин (вірш). — **Михайло Корчинський:** 30-ліття Ревізійного Союзу Українських Кооператив. — Місяць березень — Шевченкові. — **Степан Чарнецький:** В 70-ті роковини засновин укр. театру у Львові, 1864—1934 (5 портр.). — **М. Бажалук:** Дещо з антропольогії. — **А. Андрієнко:** Весняні роботи в саду (1 обр.). — З країни Даляй-Лями (1 обр.). — **Андрій Ластовецький:** Як вода витворює електричний струм (6 обр.). — **М. Андрусяк:** Початки галицького москвофільства (5 портр.). — **Євген Малик:** Цікаве про травлення наших жуйних (4 обр.). — **Володимир Січинський:** Крехів (5 обр.). — **Ярослав Пастернак:** Галичина під трацькою займанщиною (2 обр.). — **Венедикт Стасів:** Ліс, його краса та людська ненаситність (2 обр.). — **Василь Сімович:** Дещо про нашу купецьку мову. — Образ славного італійського маляра відкрили при допомозі Рентгенових променів. — Зоряне небо в березні (2 обр.). — Памятні дні в місяці березні. — Бібліографія. — Нові журнали та книжки. — Додатки (всередині, ст. 79 (10) — 8 (12): **ОСВІТА й ВИХОВАННЯ: Ярослав Татомир:** Наше шкільне питання й наші сільські дитячі бібліотеки. — **Н. Дорошенко:** Що повинна прочитати жінка, розумна мати та громадянка. — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 15** (Що нас болить?). — Історія „Просвіти", ст. 173—178.

Від Адміністрації.

1. З 1/76 числом послано чеки ПКО, ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ ЗА VI. РІЧНИК та поновити передплату на VII. річник. Передплатників просимо поновити передплату на VII. річник.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до ...ної Шошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть по... годжуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.
4. Складаємо сердечну подяку Вп. Панові Осипові Маркову в Станиславові за прислані 5 зл. на пресовий фонд „Життя і Знання".

Передплачуйте видання Просвіти!

З 1. січня 1934. р. Товариство „Просвіта" поширило свою видавничу діяльність.

ЩО-МІСЯЦЯ виходять книжечки обсягом 3—4 аркуші друку (48—60 стор.); що ЧВЕРТЬ РОКУ — більші книжки науково-популярні з фонду „Учітеся", до 100 ст. друку; раз у рік ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ, виходить далі журнал-місячник „Життя і Знання" (див. 3 ст. окладинки) та Бібліотека „Життя і Знання". Всі видання з образками.

Вже вийшли з друку такі книжечки що-місячних видань:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень).
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий).

Деякі видання можна передплачувати. Для членів „Просвіти", читалень, кооператив і инших установ — ЗНИЖКА. Розпродавцям винагорода.

Передплата на місячні книжечки (12 річно): 1. у продажу брутто — 5.40 зл., 2. передплатники платять згори — 3.60 зл., 3. члени дістають при закупівлі 25%.

ЧИТАЛЬНІ „Просвіти" платять 25 зл. і дістають такі видання: 16 книжечок (12 місячних, 4 з „Науково-популярної Бібліотеки") і журнал-місячник „Життя і Знання".

КООПЕРАТИВИ платять 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

Краєві установи платять, як читальні.

Передплачувати в Адміністрації: Львів, Ринок, 10.

Оголошення про садівничо-огородничий і пасічничий курс.

В господарсько-садівничій школі Т-ва „Просвіта" в Милованні відбудеться в часі від 15. квітня до 15. липня 1934. р. садівничо-огородничий і пасічничий курс.

На курсі будуть учити фахівці, які працюють у Школі та окремо для тої мети запрошені викладачі (прелєґенти). — Практична наука буде відбуватися в шкільному городі, саді, в овочевих шкілках деревець та в пасіці. — На курс приймається мужчин у віці від 15—24 літ, що покінчили найменше народню школу. ——— За науку й цілковите утримання в інтернаті платять учні по 130 зл. за цілий курс, а саме 50 зл. при зголошенні, 80 зл. з початком другого місяця курсу. — До зголошення на курс треба долучити: 1. шкільне свідоцтво, 2. посвідку батьків, потверджену громадським урядом, нею батьки зобовязуються вплатити належну оплату, 3. вислати переказом 50 зл., як першу рату за курс. — При жаданні інформацій треба долучити 90 сотиків почтовими значками на кошти переписки. Зголошення слати протягом місяця березня 1934. р. на адресу:

Господарсько-садівнича Школа Т-ва „Просвіта" в Милованні — почта Стриганці над Дністром.

Про приняття на курс і день приїзду повідомить Управа Школи ще в березні. —— Кількість учасників курсу обмежена, тому не зволікати зі зголошеннями.

ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ Т-ВА „ПРОСВІТА".

Не забувайте про Музей визвольної боротьби України! Жертви складанками ПКО: Земельний Банк Гіпотечний 500170 з допискою МУД (Музей, Укр. Дім).

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. БЕРЕЗЕНЬ, 1934. Ч. 3.

1814

1934

М. Гаврилко: Тарас Шевченко (різьба).

МАРІЙКА Ч.

120 ЛІТ...

Сто двацять літ минає, як у курній хаті
Прийшов на світ Він, той затурканий кріпак,
І досі ще ми всі, Його майном багаті,
Не знаємо, коли віддячимось, і як.

Для нас це тайна, як з буденних злиднів,
Понижень, рабства виріс Він на Кобзаря,
І тільки в поривах на мить з Ним станем рівні,
Як полумяна гріє нас Його зоря.

Він виріс понад нас.... І навіть ще сьогодні,
Хоч ділить нас від Нього довгий цілий вік,
Наш час і Його геній — дві страшні безодні,
Він — визвольний Орел, а ми — юрба калік...

Пророчив Він нам правду і священну волю,
Послухаєш Його — душа нам ожива,
А як зневіришся, чи нишком бешся в болю —
Все лік дадуть тобі Шевченкові слова!

СТЕПАН СМАЛЬ СТОЦЬКИЙ.

ЛИХО УКРАЇНИ — ДЖЕРЕЛО ДУМ ВЕЛИКОГО ЇЇ ПРОРОКА

От і стодвацятий рік уже минає, як Бог послав нам великого пророка — Тараса Шевченка.

Незабаром буде тому сто літ, як Тарас Шевченко послав на Україну (1840) перші свої думи, перші свої діти, послав свого Кобзаря.

Ніхто на світі не промовив до нас так щиро, так гарно, так любо. Нічиї слова не западають так глибоко в нашу душу. Ніхто не вміє так відгадати наших бажань, наших сподівань, так із душі нашої заговорити.

Коли хочемо покріпити свого духа і в найтяжчих часах як тепер, коли хочемо, щоб наше зболіле серце хоч на хвилину втихомирилося та відпочило, щоб у нашу душу завитала ясність думки, й ми зазнали роскоші високої поезії, щирої, дружньої теплоти слова, коли хочемо вичарувати в нашій уяві образи кращої долі, — ніде инде не найдемо тих чарів, тільки в поезії Тараса Шевченка.

І ми беремо Кобзаря в руки, читаємо і все наново перечитуємо Його велике слово, все наново черпаємо з нього цілющі, живущі соки, черпаємо віру й надію на кращу долю, черпаєм охоту до чину.

Він усе живий між нами, живий і сьогодні, хоч ми тільки його память поминаєм.

Сумні його думи, що він їх із великою любовю *„кохав, виростав, доглядав"*. Дуже сумні. І за те ми їх любимо, бо вони є відблиском того, чим наша власна душа наболіла, накипіла.

А такі вони сумні, *„бо їх лихо на світ породило"*, яке він усею своєю душею як-найглибше відчував. Хто *дивиться на людей душею*, хто все знає, хто все чує, *хто з Богом розмовля, — пекло йому на цім світі* від усього того, що він на нім бачить.

Отак родяться ті його думи.

Не одне лихо — всі лиха, всі зла були товариством його дум.

Він боровся в них з лихом, бо любив добро, бо бажав добра всім людям на світі.

І Йому не сила їх заховати, бо його думи не — Його діти, вони з Його душі *роем вилітають, рвуться душу запалити, серце розірвати*, і вже *стають на папері сумними рядами*. Він мусить їх *розсипати, розкидати, щоб зійшли, росли, і вийшли з них люди*. Він не може їх заховати, бо це був би гріх, бо його думи це *душа жива*, що хоче жити, *серцем жити і людей любити*. А може — так думав він — й Його душі *„легче буде на тім світі, як хто прочитає ті сльози-слова, що так вона щиро колись виливала, що так вона нишком над ними ридала"*.

І полилися Його сльози-слова над недолею людською, недолею сироти-дівчини, що полюбила козаченька молодого та з превеликої туги за ним гине. полилися особливо гіркі з Катериною, що не слухала ні батька, ні неньки, полюбила москалика й тим себе та свою долю занапастила.

Сироти, покритки, байстрята, людський плач, людський сміх, така людська заздрість, що *„чорні бровенята люди заздрі не дають носить"*, така немилосерність, що *„люди б сонце заступили, як би мали силу, щоб сироті не світило, сльози не сушило"*, що *„сироту усюди люди осміють"*, така нелюдськість, що *„сина батько одцурався"*, така нікчемність, що *„люди гнуться як ті лози"*... — вже й це велике лихо на світі, та хоч як воно боляче, все таки тільки особисте лихо, й на це є ради: *„Кохайтеся, чорноброві, та не з москалями, бо москалі чужі люди, роблять лихо з вами"*, або *„Не плач, не показуй людям сльози! Не побачать, то й не засміються"*. Він і свої злидні, свою змию люту, ховає коло свого серця, *„щоб вороги не бачили, як лихо сміється"*.

Але далеко більше таке лихо, що люто давить усіх, увесь народ, цілу країну, лихо спільне всім, так що ніхто перед ним не втече. Нераз люди до такого свого лиха вже так звикли, що навіть несвідомі того, від чого са́ме їм так зле. Один Тарас Шевченко відразу добачив його своїм бистрим оком, і з того лиха рояться найважчі Його думи.

От ніхто того тоді не бачив, що Україна *„обідрана понад Дніпром плаче, тяжко, важко сиротині"*... Ніхто не відчував, що *„над дітьми козацькими поганці панують"*, що *„кати знущаються над нами, а правда наша п'яна спить"*... Затерлося якось у народній памяти, що

Було колись в Україні ревіли гармати!
Було колись Запорожці вміли панувати!
Панували, добували і славу і волю! —

що була колись Січ запорозька, була колись Гетьманщина, було своє козацтво, були свої гетьмани, була *воля, козацькая воля!* Про Чигирин *„ніхто й слова не промовить, ніхто й не покаже, де він стояв, і на сміх не скаже"*. Якось зовсім забулося, коли й як вороги зруйнували Січ запорозьку, зруйнували Гетьманщину, сплюндрували всю Україну з її великих надбань, народ завдали в кріпаччину, погнали на панщину, що козацька воля лягла в могилу, а над нею *Орел Чорний* (цебто — російський жандарм) *сторожем літає*, що відтоді вся Україна стогне в *тяжкій неволі*...

У своїх думах Тарас Шевченко передумує все те страшне лихо геть до самої глибини, щоб знайти його корінь. І виливає свої сльози-слова за недолю-неволю України, показує, як *свої люди* занапастили божий рай, та ще й тепер помагають катам панувати, показує, що всьому лиху винна нещасна злука з Московщиною, яку довершив Богдан Хмельницький Переяславською умовою, показує всі лиха, всі зла, які з того для України вийшли, показує, як царі московські її розпинали, її катували, промовляє своїм огненним словом до сумління, до серця всіх земляків, щоб вони добре порозуміли всю правду, що *„де нема святої волі, не буде там добра ніколи"*, та щоб Україна дісталася на волю, треба конечно й передусім розірвати її злуку з Московщиною, молить-благає земляків, щоб усім серцем полюбили свою неньку Україну, як Він її любив, миром-громадою за правду стали, кайдани порвали і вражою злою кровю волю окропили та за честь, славу, за братерство, за волю країни добре дбали. Отак з лиха-недолі-неволі України родяться Його думи про волю України.

Мир душі Твоїй, Тарасе! Слово Твоє вже доказало великого чуда: народ прозрів, пізнав правду. Воно докаже ще більшого чуда, що минеться й теперішнє страшне лихоліття України, що вона оживе, порве дорешти кайдани і, здобувши волю, вже небавом помяне Тебе *„в семї великій, в семї вольній, новій незлим, тихим словом"*, як Ти нам заповів.

ЙОСИП ШЕМЛЕЙ

НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ Й ШЕВЧЕНКІВ „БУКВАРЬ ЮЖНО-РУССКІЙ“

Перед 1861. р. почало заноситись у Росії на деякі полекші — голосніш заговорили про волю. Тоді все свідоме українство кинулося закладати недільні школи. Перша недільна школа повстає в Києві в жовтні 1859. року, а за нею й по инших містах. За один тільки рік їх зявилось 68, і деякі з них, як у Полтаві та в Чернигові, були дуже відомі серед народу. По Україні розходяться дешеві, народні книжечки, звані „метелики“. За вісім місяців по 25 селах і містах України розпродано 2195 примірників таких книжечок, 3—15 копійок кожна. Інтеліґенти подавалися між народ, але вже з книжками в торбині на плечах. По найглухіших селах Чернигівщини закладають продаж книжок. Селянство оподатковує себе з власної принуки на недільні школи. Цікава, наприклад, ухвала одного сходу, що, хто купує відро горілки, складає 20 копійок на школу; або в иншому селі накладають на себе селяни примусовий датек від кожної справи, що проходить у волосній управі. Ширенню тих шкіл сприяло ще й те, що київський ґенерал-ґубернатор розіслав у край 10 тисяч примірників книжечок, а київський митрополит Арсеній наклав обовязок на пан-отців закладати при кожній церкві школу.

Такий тоді був час...

У звязку зі школами виринула й пекуча потреба букварів і инших підручників для них. Тоді то Панько Куліш написав свою „Граматку“, що сгала для Шевченка „ясним променем світла в загальній темряві“. Инший діяч, Стронін, видав у Полтаві свій буквар, але він Шевченка не вдоволив. Тимто він, розуміючи, що першим ступнем для визволення народу є грамотність, зацікавився й недільними школами й підручниками для них. У вересні 1860. року він уклав плян для видавання дешевих підручників. У листопаді т. р. готовий уже рукопис пішов до петербурзької цензури духовної і світської, і Поет дістав дозвіл друкувати свою книжечку. На видання витратив він власних грошей яких 200 карбованців, порозсилав букварі по Україні (по 1000 примірників Чалому до Києва, Ткаченкові до Полтави, Тризні до Чернигова), і ввесь прибуток із розпродажу призначував на недільні школи. Не забував Шевченко і про те, щоб люди знали про Буквар, писав до своїх приятелів[1]), щоб про вихід писали по часописах, щоб поширяли його по повітових і сільських школах і т. д.

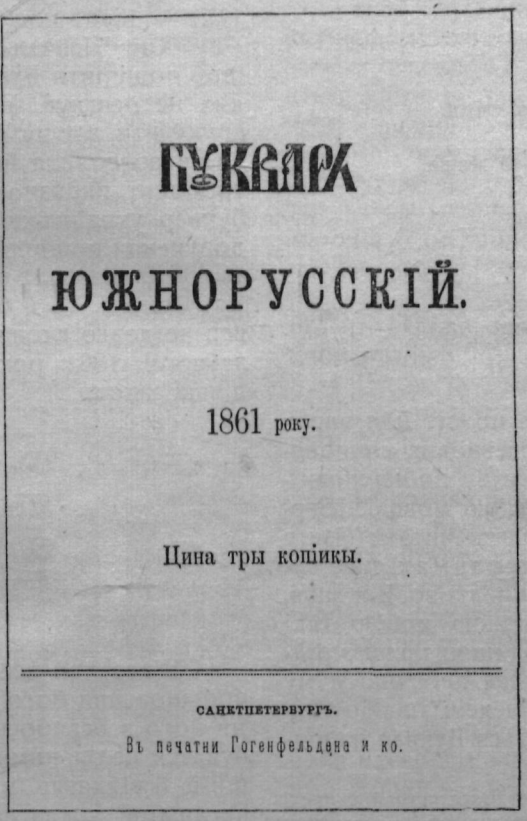

БУКВАРЬ
ЮЖНОРУССКІЙ.
1861 року.
Цина тры копійкы.
САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
Въ печатни Гогенфельдена и ко.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ.
С.-Петербургъ, 21-го Ноября 1860 года.
Цензоръ Архимандритъ ФОТІЙ
Цензоръ В. БЕКЕТОВЪ.

Составилъ Тарасъ Шевченко.

За букварем думав Шевченко надрукувати ще й лічбу (рахункову книжечку) такої величини і з такою ціною, як буквар, за нею етнографію й географію — з ціною 5 копійок, історію, тільки українську — за 10 коп. Він гадав іще видавати як-мога дешевше малюнки з історії України й пускати їх дешево (по 1—3 копійки), „щоб залити їми Україну і вигнати суздальську гидоту“ (тандитні московські малюнки). Очевидячки, з цих плянів нічого не вийшло, смерть перервала все. Появився у світ тільки буквар, що хворому вже Поетові приніс тілько клопотів і прикростей...

І Шевченко і все свідоме тодішнє українство дивились на недільні школи, як на той поріг, що його мусить пройти кожний неграмотний, як на перший ступінь до справжньої освіти, як на „мале“ діло, що за ним має прийти велике[2]).

Яка ж виховна вартість Шевченкового „Букваря“, й чи виконав він своє призначення?

Придивімося йому. Це маленька книжечка на 24 сторінки, формат невеликий, писана російським правописом, приспособленим до української мови. На окладинці й на першій сторінці наголовок „Букварь южнорусскій“, ціна три копійки, — на заголовному листку: похилений хрест, — удолині — Санктпетербург, 1861. року. На зворотній сторінці першої картки посе-

МАЛА АЗБУКА.

а б в г д е ж з и і й к л м н о
п р с т у ф х ц ч ш щ ъ ы ь
ѣ э ю я ѳ ѵ

ВЕЛИКА АЗБУКА.

А Б В Г Д Е Ж З И І Й К Л
М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч
Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ Э Ю Я Ѳ Ѵ

12

РУКОПИСНА АЗБУКА, ВЕЛИКА.

А Б В Г Ґ Д Е Є Ж З И І К
К Л М Н О П Р С Т У
Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ
Э Ю Я Ѳ Ѵ

РУКОПИСНА АЗБУКА, МАЛА.

а б в г ґ д е є ж з и і й к л м н
о п р с т у ф х ц ч ш щ ъ ы
ь ѣ э ю я ѳ ѵ

[1]) Н. пр., у листі до Т. Ткаченка 4/I. 1861. просив один примірник передати редакторові Полтавських Губерських Відомостей із тим, щоб він про нього написав у своїому часописі, що він продається по три копійки на допомогу недільним школам.

[2]) пор. Шевченків лист до М. Чалого з 4/I. 1861: „Як би Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося“.

редині дозвіл від цензури друкувати, в самій долині скромненько притулилось: „Составилъ (уклав) Тарасъ Шевченко". Три перші сторінки займає азбука, великі й малі літери, друковані й писані, вправи в читанні за складами. Тяжкої азбуки церковнословянської російською мовою, за звичаєм

СКЛАДЫ.

Стихъ пе́рвый.

Чи-е що лу́ч-че, кра́-ще въ сві-ти,
Якъ у-ку́-пи жи́-ты,
Зъ бра́-томъ до́б-рымъ доб-ро́ пѣ́в-не
По-знать. не-ди-лы-ти.

Стихъ дру́гый.

По-мо-лю́-ся Гос-по-де-ви
Сѣр-цемъ о-ди-но́-кымъ
И-на злыхъ мо-йхъ по-гля́-ну
Не-злымъ мо́-имъ о́-комъ.

тодішніх букварів, Шевченко не подає. Для вправ у читанні подані врівки зі Шевченкових віршованих псальмів. Дальше йдуть молитви по-церковному й пояснення до них українською мовою. Шевченко добре знав, як народ прагне читати Святе Письмо. Що поет спинився на псальмах, ним самим перевіршованих — це не припадково. Він знав, що народ хотів би читати рідною мовою такі речі...[3]). Шевченко відчував голод на читанки з рідної історії, тимто в Букварі подав народню думу про Пирятинського поповича Олексія та про Марусю попівну Богуславку. Кінчиться Буквар народніми приповідками, — тими зразками народньої мудрости.

Так продумано укладений „Буквар" давав змогу в легкий і приступний спосіб вивчитися письма, а зміст його вказував людині все, що для неї було найкраще: любов Бога і ближніх, пошану батьків, милосердя, любов до свого рідного, добро громадське — вище над особисте.

Хоч Шевченко поробив усі можливі заходи, щоб поширити Буквар по Україні, він успіхів великих не осягнув. У Петербурзі дозволили, правда, друкувати, але на Україні духовна православна влада не дозволила його поширювати. Київський митрополит виразно заборонив його тому, що це буквар український, а чернігівський владика мав доручення поширювати між народом тільки ті букварі, що видавала найвища московська духовна влада (Синод). Та й без цих заборон Шевченків Буквар не довго сповняв би був своє завдання, бо незабаром, 1862. року, царський указ касував недільні школи...

Де есть добри люды,
Тамъ и правда буде,
А де крывда буде,
Тамъ добра не буде.

Шевченко все своє життя стояв за народ, за пошанування його людської гідности, за піднесення його з безпросвітньої темряви. Тому він і турбувався недільними школами, підпомагав їх і грошима й віддавав їм свої сили. А власне „Буквар" це наглядний доказ на те, як наш великий поет ставився й до недільних шкіл і до народньої просвіти!

[3]) Про це писав йому його брат Вартоломей у листі з березня 1860. р. і просив Поета надрукувати яку молитву по-українському та передрукувати її по всіх журналах...

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ.

ПАМЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

(У стодвацяті роковини народин).

Заповідали зорі світ,
Ударив час годину,
Що в ній прийшов Ти поміж нас,
Кріпацький дужий Сину!

А за Тобою вслід ішла
Та чудотворна сила,
Що бідний скований народ
До сонця заманила.

Підняв Ти хрест Свій на плече
І гнувся під вагою
Та думав: „Гей, народе мій,
Чи підеш ти за мною?

Твердий мій шлях, важкий мій лет,
Підкошує знемога,
Та я іду туди вперед,
Де кінчиться дорога...

А гень-гень на кінці її
Кінчається й недоля
Та мов те сонце мерехтять
І правда, й щастя, й воля!..."

МИХАЙЛО КОРЧИНСЬКИЙ.

30-ЛІТТЯ РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ

Наш Ревізійний Союз Українських Кооператив відсвяткував 15. й 16. січня ц. р. свій 30. літній ювілей. Свято вийшло далеко поза рямці української кооперації й обернулося в загально національне свято.

Чому це так?

Скрізь, серед усіх народів спостерігаємо глибоке невдоволення сучасністю, скрізь шукають нових шляхів суспільного життя. У свідомість народів усе глибше закорінюється переконання, що приватному капіталові з його самолюбними інтересами одиниці не сила працювати з найбільшою користю для всіх, він безсилий поборювати таке страхіття сучасности, як — безробіття міліонів. Людське сумління починає відмовляти приватному капіталові моральне право на існування в дотепершній формі.

Як протест проти жорстокого себелюбства одиниці повстав кооперативний рух. Не інтерес одиниці, — а добро всіх, хто приєднується до кооперації, написав він на своїому прапорі. А що дорога до кооперації відкрита для всіх, то й правда в тому, що кооперація працює для загального добра. Що-дня, що-години охороняє вона плоди людської праці перед визиском та в дійсність перетворює право людини користуватися витворами своєї праці. Серед українського народу це велике завдання виконує українська кооперація. Думка, посіяна творцями нашої кооперації, спершу то тут то там, видавала на світ теперішні ростинки, але, нечисленні, розгублені по великих просторах, ті ростинки не творили ще саду. Той пишний сад розрісся тоді, коли в нас далі вперто почали сіяти зерно кооперативної правди, й ми дочекалися роскішного саду, що складається нині з 3134 деревкооператив.[1]) Щоб не здичавів той сад, щоб не посохли окремі дерева, потрібно освіченого й досвідного садівника. Таким садівником трицять років був і нині є „Ревізійний Союз Українських Кооператив" у Львові.

Наш Ревізійний Союз — представник кооперативної думки й ширить її на західніх українських землях, засновує нові кооперативи, раз-у-раз піклується ними, гуртує до кооперації тих, що ще поза нею, і водночас він — наш єдиний, некористолюбний і орґанізаційний центр, що обеднює й розбудовує всі форми нашої кооперації. З цього боку він — своєрідне явище серед кооперацій инших народів. Там кооперація часто поділена на фахові обеднання, як споживча, молочарська, кредитова і т. и., кооперація, що над собою не має верховної надбудови, яка живила б усі ті форми одним кооперативним духом.

Серед бур наших днів, коли на очах хитаються основні підвалини, на яких побудований був наш суспільний лад, — кооперація стоїть як могутній дуб, бо в ній лежить правда завтрішнього дня. Та правда знає, що ніщо, а тільки кооперація, як вислів людського спільництва в національних рямцях, мусить стати струментом перебудови світу на основах правди й справедливости, які й лежать у основі спільництва.

У широкі маси українського народу все глибше входить свідомість, що кооперація покликана сповнити велике завдання серед подій, що клекочуть кругом нас. Вони знають, що це завдання вона найкраще сповнить, коли буде стояти під одним випробуваним проводом Ревізійного Союзу Українських Кооператив.

Коли додати, що наша кооперація в українськім економічнім житті має безмежно більшу вагу, ніж кооперація инших народів, коли згадати, що українська кооперація сьогодні саме є найповажнішим верстатом для праці вільних рук (дає вона працю людям у числі поверх 11.000), то стане ясно, чому ювілей Ревізійного Союзу Українських Кооператив став не тільки кооперативним, але й загально-національним святом.

[1]) Не треба забувати, що Ревізійний Союз Укр. Кооператив вийшов — від „Просвіти", що вона, власне, його мати, як узагалі — багатьох инших тепер самостійних установ. Це й зазначив був у своїй привітальній промові на Святі представник „Просвіти" — ред. Василь Мудрий. (Привітань на письмі було зо — 2000, саля міського театру була битком забита людьми). Для розвитку діяльности РСУК подаємо декілька чисел: в 1. році існування (1903) РСУК обеднював 84 кооператив із 44,124 членами, із білянсом 12,606,000 австр. корон; перед війною 1914. р. кооператив було зверх 600. Знищені війною кооперативи віджили 1921. р. — в р. 1933. було їх 3134, з них 4 господарчі централі, 34 повітових союзів, 405 кредитових кооператив, 122 міських споживчих, 1 будівельна, 2395 сільських, для купівлі та збуту, 100 районових молочарень, 13 инших хліборбських, 6 ремісничих і робітничих, 45 різних. Подрібно про все це читач Ж. і Зн. прочитає в виданнях РСУК. **Ред.**

МІСЯЦЬ БЕРЕЗЕНЬ — ШЕВЧЕНКОВІ

Кожна свідома громада, кожна українська орґанізація повинна в місяці березні віддати свою пошану великому нашому Поетові й найбільшому патріотові - українцеві. Скрізь повинні святкувати його память цього місяця, а ще цього року тим більш, що минає 120 років від Його народин. Тільки ж треба, щоб Шевченківські Свята були гідні імени нашого найбільшого Кобзаря. До свята треба довго і дбайливо прилаштовуватися. Треба, щоб і хори були вивчені, і щоб промова була путня, і щоб ті, що виголошуватимуть безсмертні Поетові слова, так їх розуміли й так їх віддали, щоб усі слухачі враз із декляматорами відчули, що на салі панує Шевченковий дух! Справляти Шевченкове свято „як за напасть", щоб тільки його справити — це образа для памяті Шевченка. І промову так треба укласти, щоб усі пізнали, хто для нас Шевченко, і які ми були б без нього й маленькі, й бідні, й нікчемні...

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ.

В 70-ТІ РОКОВИНИ ЗАСНОВИН УКР. ТЕАТРУ У ЛЬВОВІ

(1864 — 1934).

У сучасну сіру буденщину нашого наболілого життя привіє 1934. рік один ясніший спогад. Цього року доведеться нам святкувати 70-літні роковини заснування й відкриття українського театру у Львові.

І тут, як писали колись у „Русалці Дністровій", „судилося нам послідними бути"... — бо в тому часі в тодішній Австро-Угорщині було вже 59 театрів...[1])

Думка зорґанізувати постійну українську сцену у Львові була одним із перших проявів пробуду та живішого розвитку українського життя в 60. роках XIX. в. в Галичині. Правда, вже давніше виринали думки заснувати мандрівну театральну трупу, коли на схилі 40. рр. аматорські вистави в Коломиї, у Львові та в Перемишлі збудили були таке велике захоплення серед тодішньої Громади. Та застій і мертвеччина в культурно-літературному житті не дали здійснитися цим намірам. І щойно після нового животворного подиху з Наддніпрянщини в 60. рр. віджила гадка, кинена раніше о. Львом Трещаківським, і справа театру висунулася знов на чоло наших потреб і змагань. Велика в цьому заслуга Юліяна Лаврівського, що на засіданні виділу „Бесіди" підніс думку заснувати театр, і опісля, дібравши собі гурт охочих до справи людей, зайнявся щиро збиранням складок.

Л. Трещаківський (1816—1874).

Ю. Лаврівський (1821—1873).

Вже з початком 1864. р. почато підготови до відкриття театру. Дня 9. січня вже була умова з Омеляном Бачинським,[2]) і новонастановлений директор забрався пильно орґанізувати театральний гурт, який мав спершу складатися з молодих дилєтантів[3])-студентів. Жіночий персонал теж мав складатися з аматорок, і підібрати їх мала дружина директора — Теофіля Бачинська.

З початком лютого 1864. р. виділ тов. „Бесіда" вніс прохання до намісництва у Львові, щоб товариству дозволило відкрити український театр, і вже 15. березня дістав письмо від президії намісництва, яким намісник ґр. Менсдорф, давав „Бесіді" дозвіл улаштувати 40 вистав 1864. р. у приготованій для цієї справи салі „Народнього Дому" у Львові. А що дирекція німецького театру, на основі привілею цісаря Фердинанда, мала право побирати грошову оплату від усяких вистав, які відбувалися у Львові поза театром Скарбка, — то й український театр, на основі умови з директором німецького театру Шмідом (допоміг намісник), мав уплачувати до каси того театру за перших 12 вистав (ніби як „відступне зиску") по 15 ринських, а від дальших вистав по 25 ринських австр.[4])

На день 29. березня заповіджено першу виставу та святкове відкриття театру.

На цей вечір вибрано „Марусю", мельодраму,[5]) перероблену Олександром Ґолембйовським із повісти Григорія Квітки, з музикою директора орхестри волинського дворянського театру В. Квятковського. — У програму вечора входили ще й инші точки, н. пр., вступне слово віршами (прольоґ) Ом. Огоновського та орхестрові точки.

Як раділо сучасне покоління з приводу цієї події! Які сподівання з нею сполучувало!... Люди вірили, що з відкриттям нашого театру пічнеться „нова щасливіша доба", що той театр „закріпить наші права на самостійно-національне існування" і т. д.... „Наша рідна мова", — писав тоді Б. Дідицький, — „українська пісня, мельодії зпід сільської стріхи, будили в старшого покоління щире захоплення, а серед молоді одне і друге просто полонятиме уми й серця й виплекає в неї почування любови до свойого народу"...

*

Прийшов день 29. березня 1864. р., що „мав записатися світлою подією на скрижалях (таблицях) нашого народнього літопису".

Свято розпочалося торжественною Службою божою, яку відправив крилошанин Михайло Кземський (пізніше холмський єпископ) із двома діяконами і двома піддіяконами. В часі відправи співав хор питомців духовної семинарії. Успенська церква була повна народу...

М. Куземський (1809—1879).

Ввесь день минав у напружному очікуванні. В 7. год. ввечір саля Народнього Дому була вже битком набита, все чекало в поважному святковому настрої. В год. 1½8 зявився галицький намісник ґр. Менсдорф, чимало світських, військових і духовних достойників, що засіли в перших рядах канап. При звуках музики піднялася вгору театральна завіса. На сцені стояв гурт святково прибраних хлопців та дівчат. Зпосеред них виступив Льонґін Бучацький (тоді студент прав, пізніше радник Найвищого Трибуналу в Відні) та з великим чуттям та зі зрозумінням зиголосив прольоґ Ом. Огоновського (це вступне слово написав автор нарочне для свята).

О. Бачинський.

[1]) У Долішній Австрії — 20, в Горішній, у Зальцбурґу, в Каринтії, Країні, на Шлезьку, в Дальматії, в Банаті, в Галичині, в Кракові — по одному, в Істрії та в Тиролі — по 3, в Чехії — 2, на Моравії — 4, в Льомбардії — 2, в Венецийській країні — 11, на Угорщині та в Семиґороді — 4.

[2]) пор. Ж. і Зн. за січень 1934. р. ст. 10.

[3]) дилєтант — людина нефахова, те, що й аматор.

[4]) „Мені шкода," — писав у згаданому письмі намісник, — „що я не маю сили звільнити виділ від тих умов на час, на який я дав концесію на театр..."

[5]) Мельодрама — драматичний твір із співами (й танцями).

Сильні слова вірша:

„По довгім сні, по сні моє внутр могучім
„Ми до життя ся знову пробудили –

— падали каменем на дно душ і викликали сльози радости та захоплення.

Після прольоґу заграла музика державний гимн, пізніще ще на сцені проспівали його діти, а тоді в глибині піднеслася друга завіса, і зявився кинутий на полотні образ (транспарент) цісаря (укладу Корнила Устіяновича), а довкола нього вінок із дітей, прибраних за янголів, витав цісаря.

Після того відіграла орхестра „симфонію" М. Вербицького, й почалася вистава „Марусі". В перервах між діями (антрактах) орхестра виконала ще кілька музичних творів, між иншими й коломийку Тимольського.

Бачинська в ролі Марусі.

Вистава „Марусі" вийшла несподівано гарно. Поодинокі ролі грали виконавці прекрасно. Очевидячки, царівною вечора була Бачинська, дуже талановита, що з природи мала для сцени все, що треба: вродлива, гарний голос і понад усе — сценічний хист. Дотримував їй пари добрий, досвідний актор Бачинський. Але правдивою несподіванкою була гра охотників-аматорів, між ними виявились першорядні таланти, такі як Юрчакевич та Нижанковський. Цілість до найменчих подробиць випала і складно і гарно. Про це писали однозгідно всі театральні критики, українські, польські й німецькі.

Українська публика, зібрана на першій виставі, з запалом, повна піднесеного настрою, виявила своє вдоволення і признання гарячими оплесками. Вони не вмовкали, деколи схоплювались зі силою бурі. Люди били „славу" („браво") цісареві, били після кожної скінчéної дії, а то й при відкритій завісі...

Початок був із кожного боку щасливий. Наша сцена стала в місті та в краю предметом загальних розмов, а то й чимось небувалим — сензацією. З огляду на те, що квітки на першу виставу були випродані майже одного дня, дирекція заповіла заздалегідь, що повторить „Марусю" на другий день, але що на той день припадала святкова вистава в театрі ґр. Скарбка під новою управою Мілашевського, „Марусю" відіграли дня 31. березня.

*

З черги дав театр іще 20 вистав у Львові. З нашого українського репертуару перейшли через нашу сцену: Котляревського — „Наталка Полтавка" (тричі), „Москаль-чарівник" (4), Квітки — „Маруся" (3), „Сватання на Гончарівці" (2), Шевченка — „Назар Стодоля" (2) й Рудольфа Моха — „Опікунство" (1). Всі инші вечори заповнили складані вистави дрібніших українських одно- і дводієвих творів, н. пр.: Янковського — „Покійник Опанас" (3), С. і Г. Карпенків — „Сватання на вечерницях" (2), Вельсовського — „Бувальщина" (2), В. Дмитренка — „Кум мірошник або сатана в бочці" (1), А. Ващенка-Захарченка — „Один порадував, а другий потішив". А так ішли дві перерібки „Адам і Єва" (з франц. мови), „Козак і охотник" (з нім. перерібка І. Витошинського з музикою М. Вербицького) та два переклади з Корженьовського — „Верховинці" (пер. К. Климкович), та „Майстер і челядник" (пер. Свенціцький-Лозовський). Як видко, з галичан уперше на сцену попали: Рудольф Мох (без ніякого успіху) і І. Витошинський (з перерібкою „Козака й охотника").

Наше громадянство навідувало театр численно, особливо горнулася до нього молодь, незвичайною опікою оточувало його й духовенство. Сучасна наша преса з задоволенням підносила, що на дальших виставах у театрі були: ґр. Дідушицький, ґр. Міра, ґр. Потоцький, якийсь пащадок старого українського роду князь Г., дідич із Київщини Різнич, та досить багато польської й німецької публики.

Дуже популярні серед громадянства були фотоґрафічні знимки з „Марусі" й „Назара Стодолі".

Наш театр на досвітку свойого існування мав чисто український характер. Зі сцени гомоніло українське слово. Урядовою мовою театральних обяв, листування управи й розмов між акторами була жива народня українська мова, оповістки друкували — фонетичним правописом...

Так проминув перший сезон українського театру у Львові. На запрошення Т. Білоуса, директора коломийської ґімназії й посла на краєвий сойм, наша дружина виїхала з усіма артистами й театральним майном жидівськими бриками до Коломиї...

*

Дня 29. березня минає 70 років із того часу. Можна сьогодні повторити слова з Франкової поеми: „далека й довга вийшла та дорога — до соняшних палат"... („Ідилля"). Різними дорогами котився наш театр за ввесь свій вік на широкому просторі від піднебесних злетів до болючих упадків....

А проте в межах важких умов і спроможности служив він вірно, з пожертвуванням свойому громадянству та ніс рідне слово й рідну пісню в найдальші закутини галицької волости...

МИКОЛА БАЖАЛУК.

ДЕЩО З АНТРОПОЛЬОГІЇ

Теперішня антропольогія (наука про людину) ділить усіх людей на землі на більшу кількість різних відмін або рас. Різні вчені мають різні погляди на цю справу та звичайно визнають, що існує шість рас: три білі, дві жовті й одна чорна.

Народи Европи належать до всіх трьох рас білих та одної жовтої. Білі раси такі: 1) північна або нордійська, 2) середземноморська, і 3) арменоідальна.

Люди, що належать до нордійської раси, високі ростом, мають стрункy будову тіла, короткий тулуб, довгі ноги й руки, вузькі долоні та стопи, білу й рожеву шкіру, ясне волосся, сині або сірі очі, вузький ніс, вузьке подовгувате обличчя й подовгуватий череп.

Середземноморці низькі ростом, тулуб у них досить довгий, смаглява шкіра, темне волосся, темні очі, подовгувате обличчя й дуже подовгуватий череп.

Арменоіди — досить високі ростом, довгобразі (з довгим обличчям), короткоголові (череп ізгори округлавий), мають великий, мясистий, вузький ніс і дуже коротку стяту ззаду голову.

Люди ж, що належать до жовтої, ляпоноідальної або гіперборейської раси, низькі ростом, тулуб у них довгий, короткі ноги й руки, жовтава шкіра, короткий широкий і пласкатий ніс, темне волосся й очі, широкі лиця з вистайними вилицями (ярмовими кістьми), голова дуже коротка.

Всі три білі раси й жовта ляпоноідальна творять між собою білих мішанців. Людські раси та їх мішанців звемо також „антропольогічними типами". Із перехрищення білих рас і ляпоноідальної жовтої повстає шість антропольогічних білих типів, що заселюють Европу. Ось вони:

1) Субнордійський тип, мішанець раси нордійської й ляпоноідальної. У людей цього типу високий зріст, сильна будова тіла, досить довгий тулуб, біла шкіра, ясне волосся, синьо-зеленаві очі, досить широке обличчя, доволі коротка голова, й не дуже то вузький ніс.

2) Преславянський тип, це — мішанець ляпоноідальної та середземноморської раси. Преславяни доволі низькі ростом, мають довгий тулуб, короткі кінчини (ноги й руки), біло-жовтаву шкіру, темнувате волосся, широкий, иноді кирпатий ніс, коротке, широке обличчя й не дуже видовжену голову.

3) Альпейський тип, це — мішанець ляпоноідальної та арменоідальної раси. У нього середній ріст, довгий тулуб, короткі кінчини, біла матова шкіра, темне волосся, темні, рідше сірі очі, вузький ніс, подовгувате обличчя й дуже коротка голова.

4) Динарський тип, — мішанець раси арменоідальної та нордійської. У нього високий ріст, стрункa будова тіла, короткий тулуб, довгі кінчини, великі й широкі долоні та стопи, смаглява шкіра, темне волосся, темні очі, вузький довгий ніс, подовгувате обличчя й коротка стята ззаду голова.

5) Літоральний тип, це — мішанець раси арменоідальної та середземноморської. У нього середній ріст, темнава шкіра, темне волосся й очі, не дуже вузький ніс, середньо-широке обличчя й подовгуватий череп.

6) Північно-західній тип, це — мішанець раси середземноморської та нордійської. У нього: ясна веснянкувата шкіра, ясні сіро-зеленаві очі, волосся з рудавим відтінком, вузький довгий ніс, вузьке обличчя, велика долішня щока й дуже видовжений череп.

Ані один більший европейський нарід не належить тільки до одного якогось антропольогічного типу. Так, н. пр., німці належать до типу північного (нордійського), північно-західнього, альпейського, субнордійського, преславянського, й навіть — динарського. Наші західні сусіди, поляки, належать теж до тих самих типів, що й німці, з вийнятком, може, північно-західнього. А ми, українці, належимо передусім до динарського типу, хоч є в нас і преславяни, й субнордійці, на Волині — чисті нордійці, на степовій Україні — представники літорального типу.

Таким чином, нема ніякої чистої раси, ні німецької, ні польської, ні української... Кожний тип має, побіч своїх фізичних тілесних прикмет, і притомий собі душевний склад, свою психіку, характер, вдачу. Цікаву душевну характеристику головних типів Польща подає познанський педагог, проф. Л. Биковський.

І так нордійський тип визначається загально інтеліґенцією середньою або вищою за середню, він замкнений у собі, повільний, холодний, постійний, зрівноважений, мало товариський, зарозумілий, консервативний, має слабу уяву, але зате почуття краси. Працює добре, але помалу.

Субнордійський тип є нераз протилежність, контраст нордійського. Иноді талановитий, має буйну уяву, товариський, характер хитний, нерівний, вибуховий, запальний, легко знеохочується, отже — невитривалий. Робітник із нього поверховний, недбалий, працює швидко, але дуже часто погано.

Преславянин мало меткий, не дуже бистрий, замкнений у собі, несмілий у своїх поглядах, завзятий, мстивий, пристрасний, серед злочинців цього типу найбільше вбивців. Фізично сильний, добрий до звичайної роботи, до складнішої праці здатний менше.

Альпейці — робітні, практичні, ощадні. Уява в них буйна, нераз вироджується в охоту виявити себе (поза), у брехливість, праця їх иноді поверховна, нашвидку роблена, недокладна.

Динарці — самовпевнені, талановиті, хоч ледачі, вигідні, иноді недбайливі. Войовничі, нераз з погордою до життя, сумовиті, мелянхолійні (сумні українські душі!), найменше зрівноважені, схильні до перекору, а то й бунту. Такий тип виступає, особливо, в верховинців, відомих зі свого завзяття й розбишацтва, таксамо в корінних українців над Дніпром... Серед злочинців у динарців найбільше п[illegible]ів...

А. АНДРІЄНКО.

ВЕСНЯНІ РОБОТИ В САДУ

Коли б чужинець поглянув у місяці травні на наше село, як воно купається в білому квітті, подумав би, що наш нарід любить сади й їх плекає. Правда, український нарід із-давен-давна любить „садок вишневий коло хати", і то скрізь: над Дністром, над Прутом, чи Дніпром. Та вже инша справа, чи він коло нього ходить... У нас, на жаль, крім матінки-природи, садками мало хто піклується.

Правда, щоб уміло закласти та вести сад, на те треба науки та знання. Але ж при добрій волі, як прикласти трохи роботи, то зараз садок ізміниться, що й не пізнаєш. Ми маємо на думці весняне перетинання гиляк і обкопування землі кругом овочевих дерев. У нас дерева звичайно поопростали від землі аж до корони річними пагонами, а саме верховіття (корона) така загущене та посплітане різними гилками, що туди ніколи сонце не загляне. Достоту, як отой чоловік, що ніколи не голиться, не миється... А візьми сокиру, або ніж, пилку, заступ (рискаль) і дещо вапна, і заведи лад у саду, попротинай галузки! Бо ж овочеве дерево може або родити гарні овочі або вигодовувати безліч гиляк. Як гиляк багато, то деревина рідко й родить, а як і зародить, то овочі дрібні, миршаві, слово — недорода!

Як і коли перетинати овочеві дерева? Найкраще з ранньою весною. Зимові господарські роботи тоді звичайно покінчені, до весняних іще далеко. Господар звичайно нудьгує. Саме тоді найкраще взяти драбину, гострий ніж, пилку і — в сад. Станемо перед першою яблунею з краю: одна галузка суха, кора з неї облетіла; відрізуємо її пилкою рівно, гладенько, не надто далеко від стовбура й не надто близько його. І так із кожною сухою галузкою, доки не буде ні одної сухої гілки на деревині. А тоді — до поломаних віток; вони теж не зародять; і ми їх витнемо. Як ми любимо сад, то не можемо дивитися на поломане, звисне галуззя.

А тепер черга на верховіття. Нема вже сухих гиляк, і поломані на землі, залишилися тільки здорові. Але ось зі стовбура і грубих гиляк вигналося вгору кілька гарних, рівних і гладоньких прутів. Це річні пагони — вовки, з них теж користи не буде, а тільки морока деревині, бо мусить їх годувати. Такі пагони бачимо з кореня деревини, головно, при сливках. Це знову — пявки. Геть із одними і другими! А тепер — верховіття. Воно за густе. Як дерево вкриється листям, проміння сонця не пробється досередини. А без нього, без того животворного сонічка нема життя деревині. Ось там дві гілки перехрищуються, одна об одну треться, одна ранить другу. Одну, менше потрібну, витинаємо. Таких гілок найдеться більше, для них у нас милосердя нема. Бо як до того згрубіють, дістануть одна до одної та вростуть одна в одну, — то й рана при відтині буде більша, і верховіття потерпить, вигляд стратить гарний. Усунем їх тепер. А як із землі нам видасться верховіття ще за густе, то ще треба поврізувати галузки. Та тут уже треба застанови, котрі саме галузки викинути, а котрі залишити. Бо буває так, що тепер галузки одна одній не заваджають, але як повиростають, глушитимуть себе взаїмно. А то ще треба вважати, щоб верховіття не втратило вигляду гарного, як утнемо яку вітку. Тимто ми переходимо, так думаючи, галузки по галузці й усуваємо тільки те, що тепер непотрібне, або що було б несудне колись. А як закінчили перегляд і усунули все непотрібне галуззя, наша яблуня змінилася як той неохайний чоловік, що пізніш поголився й волосся обстриг... (пор. образок запущеної яблуні з вовками й пявками, та прочищеної й охайної).

Дерево з пагонами — праворуч обчищене.

А як іще пообшкрябувати з деревини нарослий мох і порепану кору та вибілити вапном, змішаним із глиною й коровячим калом, то вийде дерево аж любо глянути. А як розмерзне земля, ми його обкопаємо кругом так широко, як далеко сягає його галуззя, а коли в нас залишилося зі зими трохи перегнилого обірника, то розтрясаємо його під деревиною — і що-йно тоді робота покінчена. Ми будемо певні, що в-осени прийдемо під яблуню по заплату за наш труд...

МІСЬКА БІБЛІОТЕКА В ПРАЗІ.

Прага виставила перед кількома роками величезну бібліотеку. Як користають із неї мешканці столиці ЧСР, пізнати з чисел за минулий рік 1933. р.: бібліотека мала 1,099.476 читачів, а всіх книжок випозичено 2,662.743, в порівнянні з попереднім 1932. роком більше на 131.179. Пересічно на кожного мешканця Праги припадає на рік 3 випозичені книжки.

З КРАЇНИ ДАЛЯЙ-ЛЯМИ

Недавно, якось у січні наші часописи принесли були вістку, що в азійській країні Кашмір помер у 58. році життя, найбільший кашмірський достойник — Даляй-Ляма. Тимто хочемо тут розповісти дещо про країну Даляй-Лями та про самого її володаря.

*

В долині ріки Інду, між країною Пенджаб і гірським пасмом Каракорум, лежить держава Кашмір. Вона підлягає (є васальна) Англії. Є це край лісів і квітів. З усіх боків замкнена гімаляйськими верхами. Її в Індії звуть „долиною щастя", „раєм Індії", а в нас її знають із того, що звідтіля приходять славні на ввесь світ вовняні — кашмірські шалі.

Кашмір учетверо більший від східньої Галичини, але має два міліони менше мешканців. Є там кілька країнок, найкраща — Лядак.

Мешканці Лядаку — веселий і милий народ, лагідні, гостинні, як, може, ніхто на світі. Але... брудні вони, як усі инші народи середущої Азії.

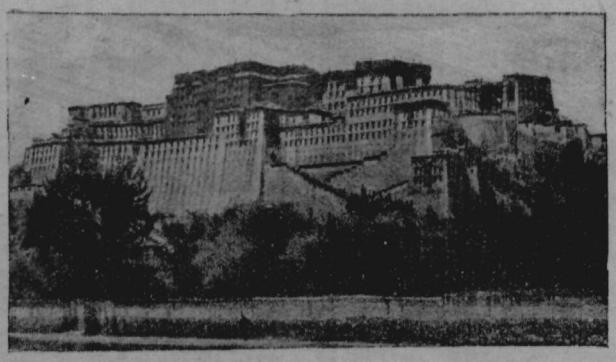

Палата Даляй-Лями в Ляссі (150 м. над містом; має 300 м. вшир).

Чоловіки носять коси, сплетені з власного волосся та з кінських хвостів. Ті коси довженні, та ще так повимащувані товщем, що той товщ стікає нераз здовж кожуха по плечах. Узимі та вліті вдягаються вони в сірий кожух із славних кашмірських баранів, на голову беруть кучму з навушницями, що, як їх піднести, виглядають здалека як роги. Шапку носять і в спеку.

Жінки носять довгі каптани з накидками на голову, густо вишивані туркусами, дорогим камінням блакитної барви. На них іде нераз цілий маєток.

Усі лядаки малі ростом, і це деякі антропольоґи, дослідники людських рас, пояснюють поліандрією, себто багаточоловіцтвом. Треба знати їх звичай: як котрий молодий лядак жениться, то два його молодші брати стаються рівночасно чоловіками його жінки, правда — другорядними. Коли в молодого більше братів, то решта з них мусить іти або до манастиря або якось инакше зійти родині з очей. Ті два молодші брати є властиво невільники своєї братової, вона може легко розвестися з ними по смерти свого чоловіка. Тоді вони теж ідуть у черці...

А манастирів тут дуже багато. Побудовані вони часто на високих скелях, нераз і вірити не хочеться, як то ті люди могли туди видряпатися та ще матеріял з собою винести будівельний...

Живуть по манастирях черці, що їх звуть лямами. Всі вони підлягають Даляй-Лямі в Ляссі (головне місто). А Даляй-Ляма це ніби живий представник на землі найвищого бога лядоків Буддги — бо вони биддгисти — щось ніби втілення самого Буддги*) — тринацятиголовий, тисячорукий, усемогутній архангел, живе милосердя боже. Це нам пояснює ту надзвичайну, просто божу почесть, що її віддають йому всі буддгисти. З цілої Азії сходяться раз-у-раз до Лясси непрогляднями юрбами вірні прочани (паломники) та зносять неперебрані скарби до скарбниці живого Буддги. Тринацятий з черги Даляй-Ляма, великий прихильник Англії та західньої культури, що завів у Ляссі телеґраф, телєфон і авта, помер саме недавно, — кажуть, його отруїли його політичні противники. Називався він Набан - Льобсан - Тобден - Джамцо й мав 58 літ.

Був це взагалі перший Даляй-Ляма, що дожив дозрілого віку, бо китайці, які мали перше вирішний голос у Ляссі, труїли досі всіх його попередників ще в молодому віці, а потім проголошували, що дух померлого перейшов у — підшукану вже ними — малу дитину. Була це так зв. реінкарнація, поновне перевтілення Буддги, підстава віри лямаїзму.

З инших правд цієї віри є всемогучість молитви, тимто населення Лядаку ввесь вільний час між домашніми роботами молиться. Та робить воно це на свій лад, воно ніби то розмовляє з Буддгою, але — якось так, як машина. Лями придумали окремі ручні млинки до молитви, і тепер кожний мешканець Кашміру крутить ними майже ввесь день: раз повернути млинком і — одна відмовлена молитва! Вона коротка, всього чотири слова (on mani padme hum), і хто не має молитовного млинка, той повторяє її кількасот разів на день. Це — кажуть — настроює різних духів зичливо до людини.

Ту саму мету мають і славні на цілу Індію чортівські танці лямів, їх вони танцюють три дні, раз у рік, у найстаршому й найбагатшому манастирі Лядаку. Для того вбирають на голову страшно повикривлювані паперові маски різних звірів, опирів та инших потвор і дико вимахують мечами. На ці чортівські танці сходить дивитися сила вірних із цілого краю. Бувають між ними й европейські подорожні, їм останній Даляй-Ляма дозволив був теж оглядати це одиноке своєрідне споконвічне видовище.

---

*) Будга жив у V. в. до Хр. († 480, в 80. р. життя), звався властиво Сідератта, а Буддга — церковне імя = пробуджений, просвічений. Ціль життя, за наукою Буддги — нірвана, себто, знищення існування, а засоби: моральність у житті, здержливість і т. д. Сам він був родом із Індії, але наука його там не скрізь удержалася. Чистий будгизм зберігся тільки в західній Індії й на острові Цейльоні. По инчих краях він поміщався з багатобожжям, із вірою в багато богів. Так це сталось і в Кашмірі.

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ.

ЯК ВОДА ВИТВОРЮЄ ЕЛЄКТРИЧНИЙ СТРУМ

Нам уже нераз доводилося бачити по українських селах водяні млини з великими деревляними колесами (1. рис.). На обводі такого колеса пороблені деревляні лопатки. Вода допливає над таке колесо деревляним ложищем (коритом) і спадає на лопатки колеса. Своїм тягаром вона порушує ті лопатки, а з ними й ціле колесо, що починає обертатися довкола своєї оси. З цею віссю сполучені в самім уже млині осі млинських каменів, що теж починають обертатися тоді, коли обертається водяне колесо. Кажемо тоді, що вода виконує працю: обертає млинські камені й меле зерно на муку.

Такого верхоналивно́го колеса, що ми його описали, вживають переважно там, де води небагато. Там, де її достоту, вживають теж водяних коліс, званих підсубійними (2. рис.). Як бачимо з рисунку, вода, що пливе, вдаряє тут об долішні лопатки колеса й його порушує, а воно вже далі гонить млинські камені.

Розуміється, що в обох колесах багато води марнується: трохи її розприскується на боки від удару об лопатки колеса або й таки переливається поза лопатки. Тимто видатність таких деревляних млинських коліс незадовільна. Та видатність куди більша при модерних залізних колесах, званих турбінами. Їх уживають тепер загально там, де багато води, й де та вода спадає звисока, бо ж ясно, що деревляне колесо не видержало б удару величезної кількости води, що спадає, н. пр., із високого водопаду.

У сучасній техніці вживають двох родів водяних турбін, — їх уліпшили два французькі інжинери: Пельтон і Франсі. Одна з них (3. рис.) подібна дещо до підсубійного водяного колеса. Вона складається з великого металевого колеса, що обертається на поземому валі. На обводі такого колеса приміщені лопатки, що виглядають як великі ложки. Вода доходить до такої турбіни металевою рурою O, випливає з неї під великим тиском малим розмірно отвором, з цілої сили бє в лопатки турбіни — вона передає таким чином турбіні свою велику швидкість. Таких турбін уживають тепер там, де є дуже високі спади невеликих розмірно кількостей води.

Турбіна Франсі більше ускладнена. На 4. рисунку бачимо ціле владження з такою турбіною. А саме: вона находиться в металевій скрині C на дні окремого шибу. Вода дістається до неї зі значної висоти металевою рурою p. У цій скрині (на 5. рис. під 1) бачимо спершу назверхню частину турбіни (див. 5. рис. під 2), яка є нерухомим колесом. На обводі цього нерухомого колеса побудовані відповідно позагинані перегородки G; їх завдання — відповідно спрямовувати воду, що спадає, на лопатки внутрішньої, рухомої частини турбіни (пор. 5. рис. під 3). Таким чином, воду, що дістається рурою p до скрині C, спрямовують перегородки G в напрямі стрілок на лопатки W рухомої турбіни (див. 5. рис. під 4). Через те рухома турбіна починає обертатися на прямовисному валі

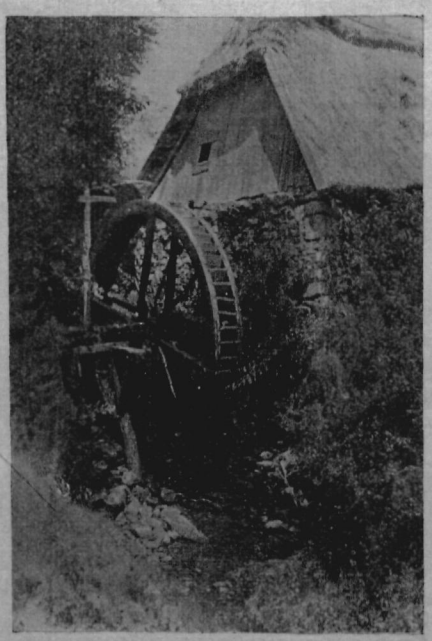

1. Водяний млин у Ісакові, городенського повіту (правобіч Дністра) з верхоналивним колесом.

S, який передає її оборотовий рух далі машинам, що мають виконати для нас якусь корисну працю. Зужиткована вода спливає з лопаток W до відпливового рова T (4. рис.). Стовпець P (на 5. рис. під 1) управильнює доплив води перегородками G до лопаток W. Таких турбін уживають загально, коли спад води середній, а води дуже багато.

Ми вже зазначили, що деревляні водяні колеса не видержали б дуже великих мас води, котрі спадали би з дуже великих висот. Одначе величина праці, яку може виконати таке водяне колесо або й водяна турбіна, залежить са́ме від кількости води, що спадає на них, і від висоти, з якої та вода спадає. Чим більше води, що спадає, і з чим більшої висоти вона паде на деревляне колесо чи то турбіну, тим більше праці можуть вони виконати. Це значить, що залізна турбіна може виконати загально більше праці, ніж деревляне колесо. Бо воно зможе порушувати, н. пр., тільки камені малого млина або пили невеликої трачки, а зате не матиме змоги порушити великої, тяжкої машини, що витворює електричний струм. Са́ме таку машину називають ґенератором електричного струму. Зате водяна турбіна зможе не тільки порушити млинські камені та трацькі пили, але й ґенератори електричного струму. Досить буде тільки сполучити вал, на котрім обертається водяна турбіна, з валом, що на нім обертається рухома ча-

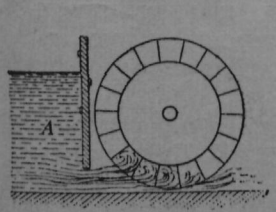

2. Водяне підсубійне колесо.

3. Водяна турбіна Пельтона.

стина ґенератора, і електричний струм готовий. Така установа, де спадова вода витворює електричний струм, називається гідроелектрівнею.

Дотепний читач зараз-таки скаже нам:

— Гаразд! Вода спадає тут ізгори вдолину, б'є в лопатки турбіни, турбіна обертається й разом із нею обертається й рухома частина ґенератора електричного струму. Від ґенератора електричний струм пливе дротами до наших хат. Тут вона розжарює електричні лямпи, що при їх світлі ми в довгі зимові вечорі читаємо „Життя і Знання" і книжечки „Просвіти". Але ж у природі треба б довго шукати таких великих мас води, що спадали би з великих висот. Чи не можна б тут порадити собі якось і змусити нашу природу поступитися нам? Ось у нашому селі пливе теж річка. Чи не можна б нам штучно зробити величезну водозбірню з річки й наказати воді спливати з великої висоти?

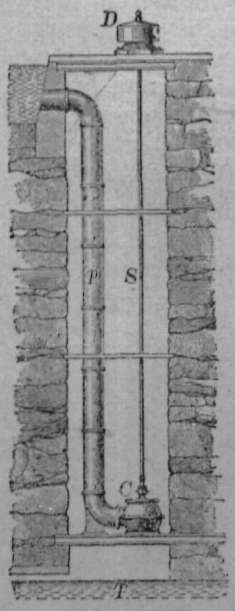

4. Уставлення водяної турбіни Франсі.

На це ми відповімо ось що:

— Дійсно, тепер ми вміємо вже будувати високо величезні водозбірні, звідкіль вода, спливаючи, порушує великі турбіни. Ґенератори, сполучені з цими турбінами, насправді витворюють уже електричний струм! І саме в цьому й поступ техніки, що вона наказує природі служити людині.

Та заки збудуємо таку водозбірню, мусимо переконатися, кілько води пливе річкою. Коли її мало, і, скажім, влітку річка висихає, то інжинер не візьметься за будову такого водяного збірника, бо будова електрівні не виплатиться. Коли води досхочу, і то без огляду на те, чи це літо, чи зима, чи яка инша пора року, інжинер розглядається в місці (терені), чи не можна б яким чином осягнути високого спаду води. І тут техніка поступає собі двояко.

Перший спосіб такий. Багато наших рік (н. пр., Дністер, Сян) творить великі закрути, петлі (серпентини). Такі петлі бувають часом і 30 км. завдовжки, хоч у терені початок петлі віддалений від її кінця ледви на 1 км. Розуміється, що початок петлі покладений кільканацять метрів вище від кінця петлі, а то б вода в річці не могла плисти до моря. Одначе цих кільканацять метрів різниці, розкладених на кількадесять км. довжини петлі, не дає великого спаду. Зате якби ми перетяли петлю в її шийці, ми одержали б без ніяких додаткових уладжень у одному місці спад води на кільканацять метрів заввишки.

Одну таку петлю маємо в Галичині над Дністром — біля села Унижа, недалеко славного водяного пластового табору „Чорноморців". Ще перед великою війною зробили були проєкт на гідроелектрівню в цьому місці, але ж війна перешкодила виконати цей проєкт. Другу таку петлю маємо

Будова велетенської греблі (гатки) „Дніпрельстану".

в Мичківцях над Сяном на південний схід від Ліська. Там скоротили закрут Сяну й дістали спад води на 14 метрів. Половину робіт, потрібних, щоб збудувати гідроелектрівню в Мичківцях, виконали вже до 1924. р., але дальші роботи припинили з браку грошей. Знов же в Тишовниці над Опором біля Синевідська міркували зібрану в Опорі воду спустити каналом до річки Стрия, що нижче положена від Опору, і так дістати більший спад...

Другий спосіб використати воду для витвору електричного струму, був відомий уже в глибокій старовині (н. пр., у Єгипті, в Асирії, в Індії). Коли долина річки вузька, будують навпоперек річки високу греблю, гатку. Таку греблю можна збудувати чи з землі, чи з цегли, чи то і з бетону. З одного боку греблі робиться, таким робом, величезна водозбірня, що її рівень значно підвищується, зате з другого боку приміщують у підошви греблі турбіни. Вода, що спливає з висоти греблі (висота греблі може бути різна: від кільканацятьох до кількасот метрів), б'є з величезною силою в лопатки турбін, сполучених із ґенератором електричного струму.

Саме на українській землі є одна з найбільших таких гідроелектрівень. Є це „Дніпрельстан"[1]) (бетонова гребля — 767 м. довга й 62 висока; вода має порушувати 9 турбін).

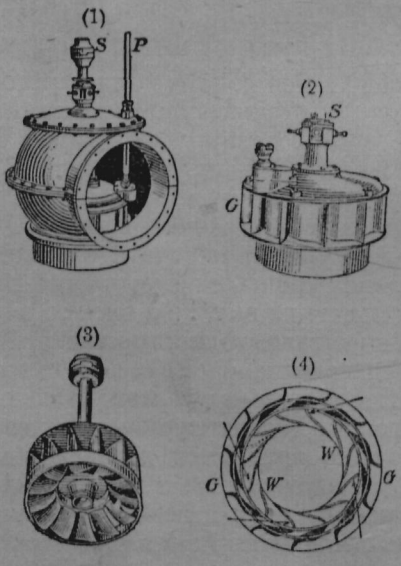

5. Складові частини водяної турбіни Франсі: (1) назверхня скринька; (2) нерухоме колесо з перегородками G; (3) властива рухома турбіна з лопатками; (4) поземий переріз нерухомого колеса, в якому приміщена рухома турбіна. Рух води в турбіні зазначений стрілками.

[1]) Прочитайте Ж. і Зн. VI, 1933, ст. 320—324.

М. АНДРУСЯК.

ПОЧАТКИ ГАЛИЦЬКОГО МОСКВОФІЛЬСТВА

Змагання „Руської Трійці" й її приятелів до національної єдности галицьких і наддніпрянських українців приймались головно серед молодшого покоління галицько-української інтеліґенції першої половини XIX. ст. Старше покоління признавалося, що правда, до „руської" народности, але цл його приналежність до руської народности проявлялася тільки в тому, що воно зберігало свій греко-кат. обряд. Більшість священиків з того покоління не знала й „руського" письма, майже всі вживали тільки, розмовляючи, польської мови. На українську (руську) мову дивилися згори, як на „хлопську", і ставили перепони „Руській Трійці" в її змаганнях видавати книжки народньою рідною мовою та ввести її в ужиток у інтеліґентських колах. Але ж польська мова була мовою тодішніх змовників проти австрійської держави. А це було не на руку добрим австрійським патріотам, якими було старше греко-католицьке духовенство в тому часі. Тимто меткіші зміж нього кинулися витворювати штучну літературну „руську" мову — мішанину з народньої української, церковно-славянської та польської.

Серед такого розпуття тодішньої галицько-української інтеліґенції найшов один із небагатьох тоді світських інтеліґентів ще инший хибний шлях. Галицький історик Денис Зубрицький, підо впливом знайомства з московським ученим професором Михайлом Погодіном, зробився прихильником єдности „руського" народу, з одною літературною ніби то „общерусскою", насправді ж московською народньою мовою. На народню ж українську мову він дивився з призирством, з погордою, звав її мовою пастухів. Але він, шляхтич-аристократ, не найшов перед 1848. р. серед галичан прихильників для своїх поглядів. І сам навіть на передодні „весни народів" (так звуть 1848. р.), схилявся редаґувати українською мовою часопис „Галицька Пчола", що мав виходити у Львові.

Д. Зубрицький (1787—1862).

Але хоч перед 1848. р. галицьке москвофільство, себто прихильність до єдности з Москвою, замикалося в особі Зубрицького, то проте це не заваджало тоді нашим сусідам запідозрівати в москвофільстві таких наших визначніших діячів, як Григорій Яхимович, Михайло Малиновський, Маркіян Шашкевич, Яків Головацький і багато инших. Між иншим, прихильність до Росії добачували тоді в тому, що Маркіян Шашкевич приняв собі славянське імя „Руслан" (утотожнювали це імя з Russland), та що галицькі письменники вживали т. зв. гражданки.[1]) На основі доносів поляків Генрика Богданського, адвоката д-ра Томи Райського та колишніх українців попольщених (ренеґатів) — Дмитра Мохнацького, Мартина Лапчинського й Константина Матчинського, Іванові Головацькому, братові Якова, сказали в віденській поліції 1842. р. таке: „ми довідалися, що російська влада має в Галичині значну партію, і поміж поляками, але головно серед русинів (як от: Малиновський, Литвинович, якийсь Ясінський, дідич у коломийській окрузі і старшина Ставропигійського Інституту й инші) — одних тягне туди братня мова, письменство, під покрівцем руського всеславянства, других — віра й обряд, а третіх вяже, може, таки безпосередньо російська влада своїми емісарями[2]) — рублями".

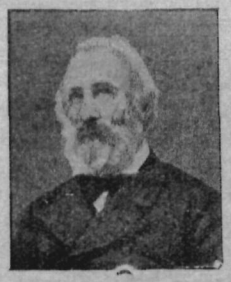

Б. Дідицький (1827—1908).

Чи правдиве було це підозріння, бачимо це найкраще зі споминів пізнішого провідника галицького москвофільства Богдана Дідицького, який щойно 1848. р. відполячився. Він пише: під поняттям „Русь" я уявляв собі в тих часах (1848. р.), як це уявляла собі найбільша частина нововідроджених наших тогочасних русинів, тільки південну або Малу Русь з її старинними столичними городами Києвом і Галичем, а північну, Велику Русь, ми вважали, правда — за споріднену нам усеславянським походженням, але ж мало що не таксамо за не свою, як несвоя була для нас і ближча до нас сусідка, теж славянська Польща. І ще ж до того цю північну Русь іздавна називали в нас загально „Москвою".

В тому самому році „Головна Руська Рада" проголосила національну єдність галичан із наддніпрянськими українцями. Її другий голова, крилошанин Михайло Куземський, пізніше останній холмський уніятський єпископ, різько заявив М. Ф. Раєвському, протоєреєві при російській амбасаді в Відні (він вів русофільську пропаґанду серед австрійських славян), щоб російський уряд краще займався своїми підданими, яких держить у кріпацтві, а до австрійських українців щоб не мішався.

Я. Головацький (1814—1888).

Тимчасом у 50. рр. XIX. ст., заходами галицького намісника Голуховського, Австрія почала підпирати поляків у Галичині. Австрійський уряд не задовольнив домаганнь „Головної Руської Ради", що розвязалася після завзятої боротьби з Голуховським 1851. р. Галицько-українське громадянство почало попадати у зневіру. Душа тодішнього галицько-українського національного руху унів., проф. Яків Головацький, підпав підо вплив Зубрицького, який 1852. р. видав російською мо-

[1]) Це таке письмо, що його вживаємо сьогодні й ми Назва від того, що російський цар казав завести його до книжок світського (гражданського) змісту. Були це давні церковні букви, позаокруглювані на зразок латинських літер. У нас усе ще друкували кирилицею, як у церковних книгах, а росіяни гражданкою. Звідсіля таке підозріння.

[2]) Емісар — висланець із таємним дорученням.

вою „Історію галицько-руського князівства". І згадки про колишню спільну княжу Русь Рюриковичів, і російське етимольогічне[3]) письмо, яке галичани читали по-своєму, з-українською вимовою й через те російська мова видавалася їм близька, — одне і друге зеднювало серед нашого громадянства прихильників т. зв. „общеруської мовної одности".

„Зїзд руських ученых" 1848. р. заявився був рішуче за народню мову в письменстві. Були навіть поважні голоси (Йосип Лозинський, Рудольф Мох, Теофан Глинський і инші), за фонетичним правописом. Та як довелося вирішувати справу, якої мови вживати в виданнях „Галицько-руської Матиці" — то однозгідности вже не було. Правда, більшість висловлювалася за народньою мовою, але крилошанин Антін Петрушевич, що вже раніше підпав був підо вплив Зубрицького, вмовляв у присутніх, що, мовляв, мова, якою Москва пише, не є мова Москви, а чиста, вироблена, руська мова; що народньої російської мови в письмах ніколи *не було й нема, що* (московська) народня мова різниться своєю природою від письменної мови Москви; що русин москаля, як він говорить, зовсім не розуміє; що для неосвіченого росіянина його письменна мова незрозуміла, і що тільки родовитий русин, без помочі граматичних наук, може її докладно читати й розуміти. Він переконував, що „Москва здавна насичує свою літературу творами людей ізнад Дніпра та Буга й тим самим що раз більше очищує письменну мову з напливу московщини та болгарщини,[4]) що коли б русини Галича і взяли за основу письменної мови свій народній говір, то, виробляючи далі той свій говір, вони неминуче нарешті зійдуть на т. зв. російську письменну мову".

А. Петрушевич (1821—1913).

Такі дивні й хибні думки про російську мову мали Зубрицький, Петрушевич та їх однодумці. І ці хибні погляди лягли в основу для галицького „общеруського язикового єдинства". Тими думками вдалося Петрушевичеві викликати серед привявних членів „Гал.-рус. Матиці" гарячу суперечку щодо мови, суперечку, що скінчилася такою постановою більшости: „Всі твори, призначені для всенародньої освіти, видавати й друкувати покищо по змозі тією мовою, що живе в устах народу; зате твори вищої науки, що належать до кола літературно освічених читачів, видавати мовою письменною, яка має початок свого розвитку в далекому минулому, а яку називають хибно чисто-російською, але ж — вистерігаючися всіх висловів і форм виключно московського походження".

Не диво, що серед таких поглядів від початку 50. рр. XIX. ст. московщина й церковщина засмічують що раз більше галицько-українську народню мову в письменстві. Вважаючи літературну російську мову не за народню московську, а за старо-руську, редактори галицьких часописів, не вагаючись, закидували свої твори словами з московських словників Шміда та Даля. Таким чином почала між гал.-укр. інтеліґенцією витворюватися тоді страшна мовна суміш із народньої мови, московської та церковно-славянської, мішанина, що її звали „книжним язиком" або „літературно вище образованим" або „язиком вищого слога". Цю „мову" (в нас її звали — „язичіє") уклав у закони, як умів, та ввів її до літератури Богдан Дідицький, стараючись поширити її та забезпечити їй як-найкраще майбутнє.

Впроваджуючи це „язичіє" на сторінки „Зорі Галицької" — першого українського часопису, що почав виходити у Львові 1849. р. — Дідицький проповідував уводночас літературну єдність „рускої" мови. Його пробували завернути з того шляху москвофільства. Ось, н. пр., Йосип Лозинський указував на те, що „Зоря Гал." втратила прихильність між народом, коли її почали друкувати мовчою мішаниною; ще більше, його думка була така, що коли покинути народню мову, то нам грозить національна смерть. Лозинський уважав Зубрицького за перекинчика, тому що Зубрицький написав „Історію галицько-руського князівства" російською мовою. Він різко протестував проти таких погірдливих висловів Зубрицького про нашу мову у своїй історії, як: „болтовня (= теревені, базікання), областное наречие галицкой черни (= місцевий говір галицьких темних людей)". Лозинський виказував, що редакція „Зорі Гал." баламутить нарід, називаючи мову історії Зубрицького руською, бо ж вона написана московською, якої не вживають і не розуміють галичани. Всіх тих, що „покидають матірню мову, її паскудять і чужої чіпляються", Лозинський назвав „невдячними й виродними синами Руси".

И. Лозинський (1807—1889).

Голос Лозинського можна вважати за вислів галицької народньої думки в 50. рр. XIX. ст. Такі думки заступав і тодішній покровитель (меценат) галицького письменства Михайло Качковський, як це видко з листа його до Як. Головацького з 31. січня 1856. р. Качковський скаржився на Северина Шеховича за те, що той видавав „Семейну Библіотеку", здебільша, незрозумілою москозською мовою. Він зазначував, що Шеховичева робота може довести його видавництво до впадку, що „деякі заслонялися тим, що не можуть передплачувати російського часопису" — їх відстрашували російські слова й форми.

І дійсно „Семейная Библіотека" впала в червні 1856. р. А „Зоря Галицька", щоб рятувати своє існування, мусіла вже раніше (1854. р.) завернутися до народнього напрямку.

---

[3]) етимольогія — гр. слово, наука про походження слова; е. правопис — такий, що зазначує, звідки який звук узявся. В нас ним писали до 1893. р., а дехто з москвофілів і досі його тримається. Супроти етимольогічного правопису, що дуже затемнював правдиве обличчя української мови, в нас придумали таке письмо (Куліш), що більш-менш віддає правдиво звуки нашої мови. Такий правопис (ми ним тепер усі вже пишемо) у нас назвали з-грецька — фонетичним.

[4]) треба розуміти — церк.-славянської.

Звертаємо увагу на оголошення Головного Виділу „Просвіти" в справі садівничо-огородничого та пасічничого курсу в Милованні на 2. ст. окладинки „Ж. і Зн." — Користайте з нагоди!

ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ

ЯРОСЛАВ ТАТОМИР.

Наше шкільне питання й наші сільські дитячі бібліотеки

У статті п. з. „За національне виховання нашої сільської дітвори" (Ж. і Зн., січень, 1934, ст. 14(1)), я звернув увагу на ті великі засоби творчої національної енергії, що дрімають у міліонових масах нашої сільської дітвори, а покищо марнуються, гинуть. Там я старався вказати на те, що почин до пляновоґо, основного й послідовного національного виховання нашої сільської дітвори був би для нас, як народу, велетенським кроком уперед на дорозі до — сили.

Одиноким засобом для такого пляновоґо виховання могли б бути серед сучасних наших умов — сільські дитячі бібліотеки. Ми можемо, навіть серед наших політично-економічних умов і навіть із тими невеликими силами, що їх маємо, зорґанізувати в кожному, навіть і найтемнішому й найбіднішому нашому селі добру дитячу бібліотеку. Що ми цього досі не робили, то причина цьому така, що ми недоцінюємо виховні можливости такої бібліотеки й не здавали й досі не здаємо собі справи з того, яку велетенську роботу для національного виховання нашого села можуть зробити ці бібліотеки. Ми досі зосереджували всю свою увагу в цій справі на — „школу", — школу з лавками, з таблицею й відповідним написом на хаті, де вона міститься...

А тимчасом серед наших теперішніх умов дитяча бібліотека повинна далеко більше притягати до себе нашу увагу, ніж „школа". Спробуємо це вияснити.

Сільська школа дає сільській дитині перші підвалини для духового розвитку. Вона вчить читати й писати, вона подає дитині основи відомостей із найважніших ділянок людського знання. Зате дитяча бібліотека дає великий матеріял для дальшоґ, властивоґ розбудови духових сил дитини на тих вузьких підвалинах, що їх дає дитині школа.

Сільська школа конечна передумова не тільки праці в самій дитячій бібліотеці, але й заразом підстава більшого духового розвитку сільської дітвори, — та в нас, у наших умовах, вона поза цю підставу не виходить. Людина, що закінчить працю над розвитком своєї освіти сільською школою, не тільки не може бути освічена, але серед наших обставин по кількох роках після школи, не працюючи, робиться просто неграмотна. Инакше воно було б, як би попри школу була дитяча бібліотека, з якої кожна дитина користала б. Вона б книжкою — зацікавилася б, а те зацікавлення не дозволимо б уже їй махнути на книжку рукою пізніще, як закінчить школу. Дитина до цікавої книжки — звикне, а, звикши, її ніколи не попуститься. Не дурно казали старі римляни, що звичка — друга природа...

Тимто, коли в якому селі є велика, багата бібліотека з окремим дбайливо зорґанізованим відділом для дітей (автім бібліотека для дітей може як що до чого існувати зовсім окремо від бібліотеки для старших, так звичайно й буває), то кожний селянин, що дитиною пильно зачитувався в книжках і потім переходив крок за кроком від легеньких казочок до оповідань і повістей, а від них до трудніших речей і то й до суто наукових творів, — такий селянин міг би й без „міської науки" зробитися освіченою людиною.

У державних народів, де школа виховує дітей згідно з національним інтересом народу, змагання поправити й піднести виховання сільської дітвори можна вважати за те саме, що змагання поправити й піднести народне шкільництво. Там дитяча бібліотека може собі бути при школі, і про неї має дбати вже, з обовязку, сам учитель.

Инакше воно з недержавними народами, инакше справа мається в нас. Як державна школа хоче виховувати нашу дітвору, й наскілько її наміри погоджуються з нашими намірами, ми всі добре знаємо, і про те нема чого писати. З цим звязана й доля дитячих бібліотек при сільській школі. Там дістаються нашим дітям не ті книжки, які, на нашу думку, потрібні були б нашим дітям, які виховували б наших дітей на свідомих громадян. Ми не можемо поперестати на тому вихованні, яке дає нашій сільській дітворі школа й її бібліотека. Ми мусимо взяти виховання дітвори у свої руки. Правда, ми, на жаль, не маємо змоги в кожному селі будувати свою рідну школу. Та не в тому річ. Державна народня школа дає нашим дітям одну велику цінність — підвалину для всякого духового розвитку, вчить їх читати й писати. Ми можемо працю тої школи використувати й на ній будувати далі вже самовільно й самостійно, при помочі сільських дитячих бібліотек.

Ми не можемо мати в кожному нашому селі рідної школи, але ж можемо в кожному, навіть найбіднішому селі мати добру українську дитячу бібліотеку. А що вона дасть, — ми бачили! Орґанізуймо добрі сільські дитячі бібліотеки!

Н. ДОРОШЕНКО.

Що повинна прочитати жінка, розумна мати та громадянка

Колись давно жінка служила чоловікові, її вважали за щось нижче, не до всього здатне.

Але проходили віки, життя розвивалося, почали мінятися й думки в людей, та з ними й погляди на людину, поволі зявляється зрозуміння значіння громади, а далі, що всі люди рівні, без огляду на те, до якої верстви суспільства вони належать, а ще далі, що й жінка має однакове право на участь у збірному громадському житті, має однаковий голос у таких справах, як політичні або державні. Останні революції (1917—1818. рр.), цілковито знесли поділ на упревілейовані верстви

громадянства, й жінка дістала рівні права з чоловіком. Ми ще були свідками, як наші жінки брали участь у визвольних наших змаганнях, у світовій війні, як вояки-чоловіки. Жінка тепер може заняти становище, яке хоче: може бути лікарем, суддею, адвокатом, послом і т. д. Але тут є одна умова: вона мусить бути освічена.

Поруч із усім цим, жінка залишалася далі ще матірю та як дружина — господинею дому. Як громадянка, вона може безпосередньо брати участь у житті свого суспільства й тим самим безпосередньо впливати на громадське, чи політичне життя. Як мати — вона знов таки впливає на громадянство, але вже посередньо, виховуючи дітей. Бо ж з дитини виросте майбутній член громади й народній робітник.

Від дітей старше покоління все сподівається, що вони сповнять недосягнуті ще завдання, що вони переймуть та збережуть те, що вже воно вибороло, та що ще й здійснять у житті те, чого йому не вдалося. Для нас не байдуже, якими виростуть наші майбутні громадяни. А хто ж тут найважніше має слово, як не мати — перша виховниця, дорадниця, товаришка дитини, перша вчителька і то не тільки в дослівному розумінні, а й справжня вчителька життя! Вона ж до дитини найближча людина, вона впливає на розвиток дитячої душі, знайомить дитину зі світом, з людьми. Вона вкладає в душу дитини перші думки про добро та лихо (виховує морально), вона вчить дитину працювати, як треба поводитися з людьми, як жити на світі та для чого; ми кажемо, що вона дає дитині підвалини для її світогляду. Як мати дитину виховає, така вона буде. Не даремне кажуть: яке коріння, таке й насіння. Правду кажуть, що по дитині можна міркувати, які її батьки. Історія зберегла нам багато прикладів про матерей, що вміли виховати для свого народу хоробрих героїв. Напр. старовинні спартанки*), виряджуючи синів у бій, подавали їм щити з словами: „з ним, або на ньому, цебто, перемагай, або вмри". І в нашій історії були такі матері, назвемо хоч би матері гетьманів Дорошенка та Мазепи.

Та щоб бути дійсно доброю матірю, тепер мало самих гарних природних прикмет, — треба загальної освіти, треба вчитися, як виховувати дітей. Цього вчать науки: педагогіка (наука навчання) та педольогія (наука про дитину) та психольогія (наука про душу).

За кордоном по різних краях є всякі школи, курси, де вчать жінку всього, що їй потрібне, як дружині, матері, чи громадянці. У нас на жаль, таких шкіл іще немає та й не знати, як довго нам доведеться їх чекати. Одначе це не значить, що для наших жінок нема можливости підготовитися для їх важних завдань. Як у багатьох випадках, так і тут, треба підготувати себе самоосвітою, самовихованням. Маємо вже доволі книжок, часописів з такими думками, треба тільки вміти вибрати собі відповідне читання та поважно, з пляном забратися до праці над собою. По наших селах уже помічається рух у цьому напрямі. Повстають жіночі відділи при читальнях, або орґанізуються гуртки „Союзу Українок". Недосвідній жінці краще працювати над своєю самоосвітою й самовихованням у гуртках, бо спільними силами легше прийти до мети: можна спільно читати, обмінюватися думками, допомагати одна одній поясненнями, тощо. Але тут треба намітити собі все, що власне читати, — зробити собі плян.

*

З чого ж починати жінці чи дівчині читати?

Найперше вона повинна подбати про свою загальну освіту. Може, котра скаже, що вже „виходила" школу. Та цього не досить. Школа ж початкова вчить тільки читати, писати, рахувати та дає кілька вривків із усяких знань. Свідома громадянка повинна поповнити набуті знання, поширити їх. Передусім їй треба прочитати твори наших кращих письменників, пізнати їх життєписи, хто вони були та які поклали заслуги для нашого народу. Перші імена святі для кожного українця — це Шевченко, Франко, а далі письменники: Марко Вовчок, що писала про долю жінки, Квітка Основяненко, Стороженко, Куліш. З сучасників треба зазнайомитись із Кобилянською й Стефаником насамперед. За подробицями відсилаємо до випущених „Просвітою" „Порадників для читальняних бібліотек" (див. відділ красного письменства), а далі до „Порадника для самоосвітніх гуртків" (відділ „Українське письменство", ст. 43—44). Далі повинна жінка придбати бодай загальні відомости з рідної історії, з історії письменства, ґеоґрафії, природи, потім прочитати коротко історію чужих народів, починаючи з тих, що їх доля подібна до долі нашого народу. Найкраще починати знайомитися з історією з історичних повістей.

*

Як господиня дому, жінка варить для семї, дбає про припаси для домашньої їжі, тимто вона поважний чинник — у торґовлі споживач. Коли вона знає й розуміє значіння кооперації в житті народу, вона буде купувати свої припаси тільки у своїй кооперативі, бо цим підпиратиме її, буде сприяти розвиткові рідної кооперації. Та цю справу вона мусить розуміти, тим то їй треба прочитати ще дещо з кооперації. Для цього є вже в нас цікаво й приступно написані книжечки „Бібліотеки Ревіз. Союзу Украін. Кооператив".

Жінка провадить хатню господарку, порається коло городу, в садку. З книжок вона довідається, як краще господарити, яка городина краща на якому ґрунті, як і коли краще обробляти горóд, щоб ліпше родив. Про все це можна довідатися з книжок видань „Сільського Господаря" та з давніших видань „Просвіти". Це саме можна сказати й про годівлю птиці, домашніх звірят. Так роблять американські жінки-фармерки: вони читають господарські книжки й ідуть за їх порадами.

Розумна й освічена жінка зуміє влаштувати зі своєї хати гарний затишний куточок, де приємно буде відпочити втомленому працею чоловікові. Начитана жінка все зможе, зуміє оберегти здоровля своє та своєї родини. Книжки їй покажуть, що треба відкинути всякі забобони, які доводять часом до каліцтва. З них вона довідається про шкідливість горілки та тютюну, які нищать тіло й душу людини. В наших селах найбільше лихо — це горілка та різні пошесні хороби. На щастя, з першим лихом починають успішно боротися

*) Спарта, місто в старовинній Греції.

гуртки „Відродження", і в них повинна жінка взяти якнайбільшу участь, щоб вони добре розвивалися.

Книжки навчать, що пошесні недуги мають гнізда в найтемніших селах, де панує бруд, де люди не розуміють значіння чистоти для тіла, значіння того, як треба обережно поводитися, коли в хаті хорий лежить, як воно важно, щоб у хаті було свіже повітря. Жінка, як мати, як дружина, головно ж як — господиня в хаті, що за всім ходить, усе порядкує — перша терпить від усього цього. Різні шкірні хороби, такі прикрі, як короста, хороба очей — трахома, скарлятина, зараза поганою хоробою, тифом і ин. — все це поширюється через недогляд, через те, що в нас люди необережні. У нас часто після дифтерії, скарлятини, віспи, дитина глухне, сліпне, дістає хоробу серця, нирок, легенів, тратить память, чи взагалі духові здібности. Невже ж перед таким лихом захоче жінка лишитися байдужа у своїй темноті й допустить, щоб її дитина стала жертвою страшних хоріб? Про все ж це навчить її книжка!

Те саме можна сказати й про хороби домашніх звірят. Темна жінка найчастіше радить собі забобонами, і з того виходить тільки лихо. По наших селах нема лікарів, отже треба собі радити, читаючи різні лікарські книжки. Наше Лікарське Товариство багато їх повидавало: вони легко написані, доступні всякому й недорогі!

*

Зокрема, жінка — дружина й мати — дуже мусить дбати про те, щоб її діти приходили на світ дужі, здорові. Тимто їй треба читати книжки з гігієни жінки, з гігієни вагітности. Таксамо важна річ справа плекання немовлят, щоб коли вже дитина прийде на світ, уміти ходити за нею розумно, годувати її як-слід, як каже наука, а то в нас і тут дуже багато всяких забобонів, що потім тільки погано відбиваються на дитині...

Але ж уже заздалегідь до того, заки дитина прийде на світ, жінці-матері треба читати книжечки про те, який буває духовий склад дитини (психольогія), що не доста, щоб дитину утримати здоровою, але й як так робити, щоб у дитині розвивалися її духові сили. З книжечок, що про такі речі пишуть, вона довідається, що дитина має якісь природні нахили, і що добрі нахили слід розвивати, а затирати, глушити недобрі, злі — щоб вони зникли, щоб дитина навіть забула про них. Тому, н. пр., краще вчити дитину на гарних прикладах, а ніколи на поганих, що треба їй говорити, як треба робити, а не: як не треба, Добрий і живий приклад для дитини є саме мати...

Чим більше підростає дитина, тим більше вона завдає клопоту матері. Дуже часто мати не вміє дати відповіді на цікаві запитання дитини, якими вона її засипує в певному віці життя. Малоосвічена мати дратується або зацитькує, а то і сварить дитину, щоб вона мовчало та не надокучала своїми запитами. Вона й не догадується, що тим самим спиняє розвиток дитячої душі...

Коли мати не може сама відповісти на запити дитини, коли не розуміє сама вести дитини до розуму, не знає, що таке дошкільне виховання й яка його вага, мусить доручити виховання комусь, що це розуміє, мусить дбати, щоб у селі повстав дитячий садок. Але до того часу треба знати, які він користи приносить для дітей. Отже наше жіноцтво повинно прочитати ще хоч одну книжечку про дитячі садки, які з нього користи, та куди звертатися по вказівки, щоб їх закласти в себе.

Освічена мати, що зуміє з раннього дитинства повести дитину правильним шляхом, здобуде її довіря й повагу та залишиться для дитини на все життя доброю дорадницею й керманичкою в поважних справах.

*

Жінка як громадянка. Як уже ми згадували, жінка має тепер скрізь доступ. Вона може брати участь у різних громадських установах та орґанізаціях, н. пр.: читальні „Просвіти", кружки „Рідної Школи", „Захоронки" й т. п. Жінка може принести багато користи своєю участю в різних товариствах, не тільки тим, що платитиме членські вкладки, але й своєю працею в них. Жінка вдачею більша жвава, вона живе більше почуттям, легше запалюється, отже може внести ожиблення в працю, завзяття, до того ж — жінка пильніша в праці, а тому, що з природи мякша, може злагіднити й усунути різні неприємні справи, що часто повстають у товариствах між чоловіками з яких дрібних причин, н. пр., що один хоче верховодити, а не має до того хисту (амбіція!) й т. д. Вона зуміє помирити противні сторони й таким чином сприятиме єднанню громадянства. Розуміється, це може зробити тільки розумна, освічена жінка. Щоб бути корисним у громадській роботі, треба вміти працювати. А цього всього можна навчитися самоосвітою.

Член, чи діяч кожного товариства повинен знати про цілі та завдання свого товариства, знати його статути й т. ин. Коли жінка є членом виділу читальні, повинна знати, що таке „Просвіта", які її заслуги, яка її мета. Таксамо й щодо „Рідної Школи" й иншого якого товариства. І знов таки про все це скажуть книжки. Книжка навчить любити й шанувати рідні орґанізації, навчить, яка користь від того, як громадянство зорґанізоване. Книжка навчить, як працювати по товариствах, як підготовитися до громадської праці, як братися за роботу. На початок можемо порадити для жінки-громадянки таких кілька цінних книжечок для самоосвіти: „Самовиховання" — О. Кисілевської, „Культурна людина" — Ів. Блажкевичевої, „Одиниця й громада" — М. Галущинського, „Народня освіта й виховання народу" — М. Галущинського, „Як провадити збори" — В. Немови, а з журналів — „Життя і Знання" та „Жіноча Доля". Звичайно, що жінка поцікавиться жіночим питанням, а про це багато говориться в журналі „Жіноча Доля".

Іще одне. Не треба лякатися, що так багато доведеться читати. Воно справа не — в багато, а в розумному читанні. Нераз краще прочитати двітри добрі книжки, але ж попрочитувати їх по декілька раз, аніж „ковтати" книжки всякі, без розбору. Та й про це є окремі книжки, як саме треба читати — це вже инше питання!

Нехай же наше жіноцтво, і то передусім молодше, поважно задумається над самоосвітою. Нехай не забуває, що в його руках у великій мірі майбутне всього нашого народу. Чим більше матимемо освічених жінок, тим швидче народ добється того, чого гаряче бажає.

Що нас болить?...

В яворівському тижневику „Українське Слово" (ч. 1. з 1. січня 1934. ст. 2.), читаємо м. ин. такі прикрі слова, що відслонюють болючу дійсність: „...*бібліотекар не вміє нічого, або дуже мало сказати про бібліотеку*" („Кілька слів до виділів товариств"). — Про що та про кого йде тут мова? Чи, може, про якесь одиничне, відокремлене, випадкове явище, попри яке спокійно ще може пройти загал бібліотекарів та кермівні й відповідальні за справу бібліотек орґани? Чи справа тут у одній особі, в бібліотекарі одної якоїсь установи? На жаль — ні!

З наголовку і зі змісту статейки виходить, що ці слова сказані про загал бібліотекарів, бодай про бібліотекарів читальняних бібліотек, мабуть, яворівської філії. Автор статейки говорить про „ріжні товариства", отже і про бібліотекарів тих ріжних товариств, не визначує докладніше і ближче, які саме товариства він має на увазі, й не обмежує їх до якоїсь окремої округи. Та ця недокладність не зменшує сили його закиду на адресу бібліотекарів, хоч би тільки й яворівської округи, що, певне, заслужили на таку тяжку й немилосерну прилюдну оцінку їх праці.

Статейка пояснює це явище лише недбалістю. Але нам здається, що таке пояснення надто вузьке й поверховне. Думаємо, що причин є більше. Не останнє місце між ними займає, мабуть, — брак або недостатність фахової підготови бібліотекарів до своєї праці. Міркуємо, на таке важне з культурно-освітнього погляду становище, як ведення бібліотеки, вибирають невідповідних людей. Тому, може, докір спав на деяких людей, що — „без вини винні". Тоді вина спадає на инші плечі, на плечі тих установ, що *покликані дбати про те, шоб таких явищ узагалі не було.*

Не будемо покищо займатися тут можливими причинами того, що на загальних зборах товариства „бібліотекарі не вміють нічого, або дуже мало, сказати про бібліотеку". Це зроблять певне відповідні орґани Головного Т-ва „Просвіта", котрі подбають і про те, щоб усунути причину такого неможливого стану. Ми просто тільки мусимо ствердити, що в нас у справах бібліотечних нічого не тямлять. Ми будемо на такі явища й у майбутньому вказувати, будемо їх реєструвати в „Бібл. Порадникy" й подавати їх до відома цілого загалу наших бібліотекарів. Ясна річ, наш часопис, як виразник загальної думки в бібліотечній справі, є такого погляду, що такі явища треба як-стій усувати, й то засобами, які в кожнім окремім випадку найкраще годяться, від інструкційних і освітніх починаючи й контрольно-адміністраційними кінчаючи.

Та будемо не тільки звертати увагу на такі прикрі явища, а своїми увагами помагатимемо справі, будемо помагати усувати ті погані явища. До того ж і є „Бібліотечний Порадник", він і є помічник у цій справі. Жаль тільки, що в Яворівщині, видимо, — ще й досі про нього не знають, не чули, бо не порадили своїм бібліотекарям шукати в ньому потрібного їм знання.

Бо з чого ж випливають такі соромні явища? Ми вже сказали, що недбальство не є основною причиною того сумного стану, коли на загальних зборах „*бібліотекарі нічого не можуть сказати про* бібліотеку". Недбалого завсіди можна усунути від справи, якої він не веде. За недбалого винні ті, що його вибирали. Причина деинде. Чи ж це можливо, щоб добрий бібліотекар як-слід веденої бібліотеки не міг нічого сказати про свою працю? — Не можливо! Бібліотекарі яворівської округи працюють погано, або тому, що зовсім не знають бібліотечного діловодства, або, коли і провадять бібліотеку відповідно до вимог того діловодства, то не розуміють його значіння й його мети. Бо ж мета того діловодства й є, щоб так сказати, „мати в пальцях" усю працю бібліотеки, та щоб її не тільки механічно, бездушно виконувати, але щоб бути і свідомим її виконавцем та мати все на оці її дійсні висліди, бо ж вислідами й міряється успіх праці. Висліди праці — це й є те звідомлення, що ним бібліотекар що-року має виказатися. Коли він може ним засвідчити свою діяльність, то це *значить, що він цілком свідомо ставився до неї* й підходив до неї з повним зрозумінням, що він знав, щó робить, і для чого все робить. Бо все те, що бібліотекар має робити, однаково потрібне. Потрібне саме для того, щоб можна було виказатися своєю працею, щоб ані та праця не згубилася, ані щоб не щезли від нас її висліди, щоб ми знали, як — добре, чи зле — біліотекар виконує свою працю. Правда. І без точно веденого діловодства бібліотека може позичати читачам книжки, добре працювати й мати гарні висліди своєї праці. Але одного не буде вона мати — не буде нічого певного знати ані про цю працю, ані про ті висліди. Вона, як той сліпець, не зможе втішатися овочами своєї праці, бо їх ніколи не побачить...

А яворівські бібліотекарі злегковажили собі біліотечне діловодство, недоцінювали або й просто не знали значіння всіх тих дрібних, а таких потрібних записів у книжках. Тимто й не могли на зборах нічого сказати про бібліотеку, тимто себе осмішили, і преса сказала про них, щó вони варта...

Але й того всього ще мало, щоб бути добрим бібліотекарем. Ще мало того, щоб добре й докладно вести діловодство — треба ще навчитися „читати ділові книги", треба в працю вглиблюватися розумом; треба читати фахові книжки й часописи, відбувати по змозі спільні наради (анкети) в бібліотечних справах, цікавитися й пізнавати працю сусідніх та инших бібліотек і т. д.

Тут би варто вияснити, як це ми розуміємо „читаги ділові книги". Але цим разом було б за багато, розкажемо про це иншим разом. Тут ми тільки хотіли вказати на те, що сільським бібліотекарям конче треба провадити (і найпростіще) біліотекарське діловодство, а то вони не зможуть подати ніякого звідомлення зі своєї праці та з праці бібліотеки, з її руху й т. д. **В. Л.**

ЄВГЕН МАЛИК.

ЦІКАВЕ ПРО ТРАВЛЕННЯ НАШИХ ЖУЙНИХ

Наші жуйні, наприклад: товар (худоба рогата), коза, вівця, серна, олень мають дуже складне й цікаве травлення. Через те, що їх пожива виключно ростинна, то й їх кишки довші, бо ця пожива тяжко стравна. Ось, н. пр., хижаки, що живляться виключно мясом, мають розмірно короткі кишки. Переведено цікаві досліди з пуголовицями жаб. Коли їх годували виключно ростинною потравою, то їх кишки були 7 разів довші від довжини тіла; коли їх годували виключно мясом, то тільки 4 рази.

Ростинна пожива мало поживна, тимто травожери мусять пожирати багато ростин, і то в най-

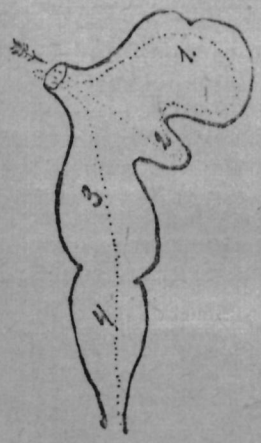

Схема жолудка жуйної тварини: 1. тельбух, 2. чіпець, 3. книга, 4. підпущник. Угорі (треба дивитися з боків) перерізаний стравохід. Стрілками й точками зазначено, як переходить пожива.

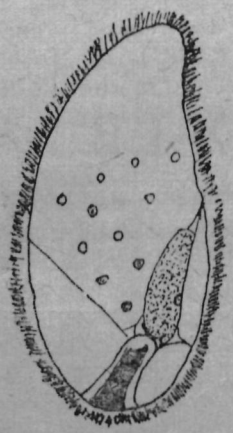

Isotricha prostoma з жолудка жуйних; 80-160 μ довжини, 53—120 μ ширини.

коротшім часі, тимто не можуть поживи як-слід пережовувати. Мабуть усім відомо, що корова, коза, вівця й т. п. як напасуться в полі, або в стайні наїдяться, то знову пережовують свою їжу. Кажемо, що вони ремигають-жують, і тварини через цю властивість називаємо жуйними.

Для того й жолудок жуйних поділений на відділи. Перший із них — тельбух, ваньтюх чи рубець — найбільший. В ньому тварина, як пасеться, складає поживу, лишень згруба розкусану й мало ще перемішану слиною. Звідси їжа переходить до другого відділу — до чіпця, сітки, чи рукавів, названої так тому, що поверхня його як сітка. Коли тварина напасеться, тоді в спокою почне пережовувати поживу. В чіпці пожива збивається у грудки й через особливі рухи мязів кишкового проводу, що подібні до рухів, коли „звертаєш", повертається знову до рота, де ще раз пережовується й добре перемішується зі слиною. Аж тепер пожива переходить стравоходом, (що складається в рурку й відділює так вхід від тельбуха), до дальших частин жолудка — до книги, названої так через те, що має рівнобіжні листки книги, виростки слізниці. А звідси, до розмірно малого, четвертого, підпущника, чи сичуга, властивого жолудка, де щойно відбувається властиве травлення при помочі жолудкових, хемічних соків.

З образка, що тут подаємо, та дрібних точок читач легко уявить собі, як переходить пожива з одного відділу до другого. Нагорі, де стрілка — перерізаний стравохід (рис. 1).

Але травлення жуйних має ще инші цікаві явища. В тельбусі та в чіпці, себто в перших двох частинах жолудка, живе безліч інфузорій (від лат. infusum = наливка). Ці інфузорії належать до так званих первісників, себто найпростіших тварин. Є це лишень одним-одна клітина, дуже маленька, ледви видна для простого ока, здебільша від 0,1—0,3 мм. (а то й менша). Але будову має вона складну: різні виростки, терни, рісначки, усний отвір і т. д. За допомогою рісничок ті інфузорії дуже швидко плавають-рухаються в жолудковому соку. У кози, наприклад, є їх у 1 мм³ 2—3 міліони. Живляться вони дрібними частинками ростин, так званою клітчаткою або целюльозою й разом із бактеріями допомагають жуйним гравити тяжко стравну клітчатку.

Щоб читач мав уявління про те, як виглядають такі тваринки, ми подаємо декілька малюнків. Народніх назв, українських, вони не мають, скрізь їх звуть з-латинська. Isotricha prostoma, довга 80—160 μ (= мікрон = $^1/_{1000}$ мм), широка 53—120 μ — з жолудка жуйних (рис. 2), Ophryoscolex inermis — з жолудка бика, довж. — 180 μ шир. — 90 μ (рис. 3).[1])

Але цього всього мало. Надбуток цих інфузорій переходить разом із пережованою поживою до книги й підпущника (3-й і 4-й відділ жолудка), а там перетравлюються, як і инша ростинна потра-

Ophryoscolex inermis із жолудка бика; 18 μ довжини, 90 μ ширини.

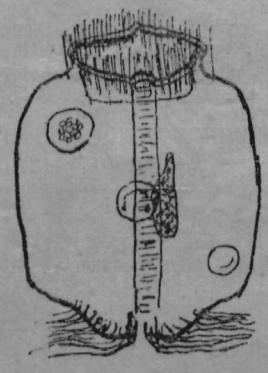

Didesmis quadrata в кишках коня; 61 μ довжини, 42 μ ширини.

ва. Через те, що інфузорії, як тварини, мають тіло складене з білковин, вони творять тим дуже важну частину поживи в жуйних, що инакше складається з вуглегідратів. Бачимо, що жуйні в перших двох

[1]) Чорним точкованням позначене ядро. Відомо, що клітина складається з ядра й протоплязми, а та вже утворює різні виростки, як рісничкі, терни, стравохід (на рис. 2). Инші „кружальця" — це вакуолі, що служать або для перетравлювання клітчатки або накопичування й виділювання шкідливих для інфузорії частин. В деяких вакуолях бачимо потраву інфузорій.

відділах свого жолудка властиво плекають тварини на мясо.

Кінь, що не ремиґає, має лишень простий, не поділений на відділи жолудок, але живиться також ростинами. Інфузорії ж кінь плекає у грубій кишці. Має їх там дуже багато, й є вони різної форми й величини. Вони в цій грубій кишці живляться таксамо дрібними частинками ростин, а в дальших відділах кишкового проводу самі йдуть на поживу коневі. Рис. 4. показує нам таку інфузорію з кишки коня — Didesmis quadrata з ядром, вакуолями й рісничками. Довжина — 61 μ, ширина 40—42 μ.

Читач безпечно запитає, нащо такий обхід при ростинній поживі. Причина цього така, що жуйні не мають у своїх жолудкових соках складників, які могли б розкласти-розпустити клітчатку на простіші складники. Травлення відбувається за допомогою особливих складників: ферментів. Наприклад, у жолудку людини і звірят є фермент — пепсин, що з соляною кислотою жолудка розкладає складні білковини, такі як мясо, яйця й т. под. в матерії простіщі. А тільки ці простіщі матерії всисають стінки кишок із тим, щоб дальшим складним перетвором, про котрий не будемо тут говорити, вжити їх на будову тіла. Таких ферментів є цілий ряд, і кожний, звичайно, на певні якісь складники поживи. Жуйні ферментів, що розкладали б клітчатку — не мають і через те вживають обхідного шляху: розкладають клітчатку за допомогою бактерій та інфузорій з тим, щоб у дальших відділах кишкового проводу розумно використувати їх — стравити як білковину.

Бачите, як таке просте явище — ремиґання корови — в дійсности дуже складне, й його подробиці вияснили що-йно останніми часами.

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ.

КРЕХІВ

Недалеко Львова, 12 км. від Жовкви, в чудовій місцевости, посеред прекрасних лісів із незрівняними, лагідними краєвидами, розклався Василіянський манастир. Відокремлений від світу крехівський манастир, немов захований від людського ока, відомий у нашій історії як значний культурний осередок.

Засновини манастиря припадають на початок XVII. ст., коли чернець Йоіль, разом зі своїм товаришем Сильвестром (вони прийшли, здається, з Київо-печерської Лаври), поселилися в печері, що тепер є на ґрунтах села Фійни („Скала Йоіля"). Перша згадка про Йоіля походить із 1613. р., як про це свідчить крехівський помяник. Згодом обидва черці побудували над печерою маленьку деревляну церковцю Петра й Павла, й ця церква простояла була до 2. половини XVIII. ст., тепер залишилися помітні сліди — квадратовий рів.

Сюди почали сходитися нові ченці й люди на прощу. Заможні родини дарували то землю, то так, що могли, і так у 20. рр. XVII. ст. ченці побудували більшу церкву, Преображенську, а пізніше 1628. р., на новому дарованому місці, де манастир

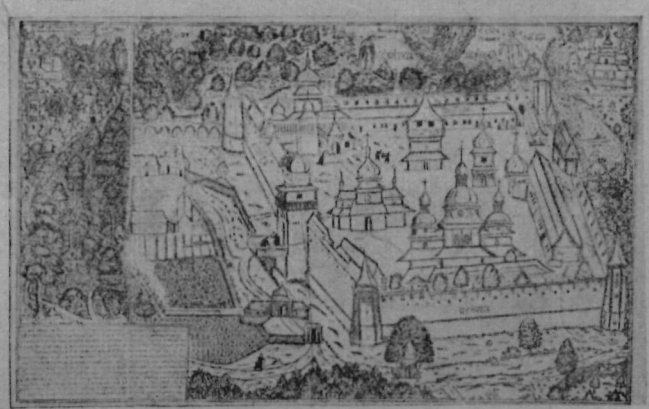

Ґравюра крехівського манастиря Д. Сінкевича 1699. р.

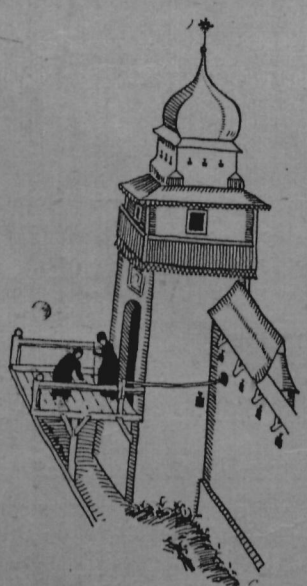

Вїздна брама до крехівського манастиря (з ґравюри 1699. р.).

є й тепер — церкву Миколаївську, Троїцьку церкву і дзвіницю (1639. р.), велику трибанну церкву Преображенську (1650. р.) та інші деревляні будови манастиря.

Як виглядав Крехів у XVII. ст. — на це вказує знаменитий дереворит манастиря (розміру 55×34 цм.), із 1699. р. Ґравюру робив визначний український ґравер Діонисій Сінкевич.[1])

Ґравюра крехівського манастиря Д. Сінкевича зроблена дуже добре, на ній віддані всі подробиці, як були розположені мури, дороги, всі будинки й манастирські церкви. Тут видко згадані печери

[1]) Про Сінкевича знаємо, що він був родом із Розділля стрийського повіту, в рр. 1690—1700 був ігуменом у Крехові, а в рр. 1700—1732 у Львові. Як визначний мистець Д. Сінкевич, крім ґраверства, знав і будівельну уміліть, в 1712. р. провадив якісь будівляні роботи у львівській Ставропігії, будував 1700. р. каплицю Покрови Богородиці коло катедральної церкви св. Юра й, можливо, давав проєкт на мурована церкву св. Миколи в Крехові, яку побудовано вже після смерти Сінкевича, в рр. 1737—1751.

Йоіля з церквою Петра й Павла, брами, вежі, криниці, всі церкви, фільварок із господарськими будинками й різні приміщення, як броварня, пекарня, кравечня, шпиталь, „палата" й т. и. Все має докладне пояснення: н. пр., коло брами надпис із відповідним рисунком — „ту рури до монастиря"; в лісі нарисована „фіґура" з надписом:

Аще хто до Львова питає,
Ото вліво дорогу має.

Самі будови манастиря зарисовані так докладно, з таким розумінням будівничого мистецтва, що вони правлять за дорогоцінні матеріяли до історії українського будівництва. А треба знати, що крехівський манастир мав дуже гарні зразки деревляного будівництва, і то різних родів (типів) будов, які не збереглися до наших днів.

І як дивитися на колишній вигляд манастиря, то можна собі уявити й ті події, що відбувалися під мурами Крехова або були звязані з імям манастиря. Отак, н. пр., письменник XVII. ст. Самуїл Кушевич, у своїому описі облоги Львова гетьманом Богданом Хмельницьким (1648), оповідає про перебування та приняття львівських висланців у головному штабі гетьмана і при тому згадує, що саме тоді приїхав до Хмельницького пан-отець із Крехова та передав гетьманові листа від креховян із деревляним хрестиком, з запросинами навідатися до Крехова. Гетьман, у присутности послів-поляків, хрестик поцілував, але листа при поляках не хотів читати та ще пан-отцеві завважив, що, він, мовляв, „з такою справою так необережно поступає".

Чи Б. Хмельницький був у Крехові, не знаємо, але знаємо те, що звязки креховян із гетьманом не поривалися й пізніще, як про це свідчить побут депутації крехівських ченців на чолі зі „строїтелем" (будівничим) Васіяном у Хмельницького на Україні 1657. р.

Розшир та перебудова манастиря припадає на

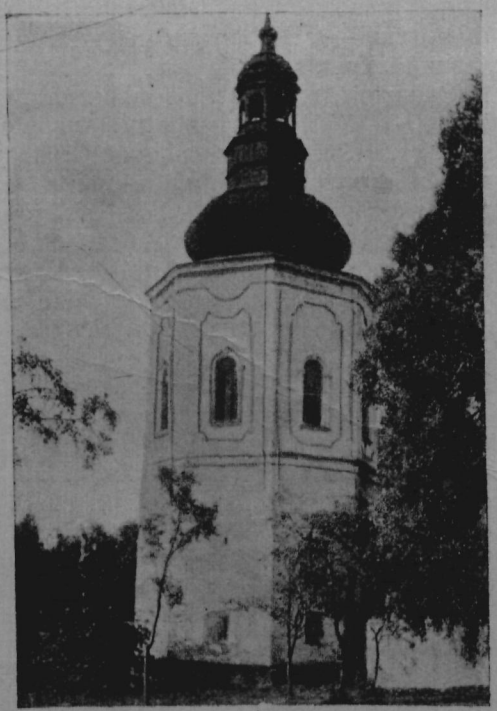

Північно-східня вежа Крехова, заснов. 1669. р., надбудована 1759. р.

Північно-західня вежа Крехова, 1664. р.

1669. р., коли деревляні оборонні стіни й вежі замінено мурованими, зі стрільницями та иншими фортифікаційними засобами, що робили манастир сильною твердинею проти воргів. Але вже в найближчому році всіх креховян знищив несподіваний страшний ворог — чума, що лютувала 1670. р. в цілій Галичині: з 20 ченців манастиря вмерло 19. Залишився один, що жив самітно в одній з манастирських веж, не сходився з людьми й навіть воду брав для себе не з загальної криниці, а носив із одного джерела в лісі.

Два роки пізніше вибухла війна Польщі з турками, і в ній брав участь і гетьман Петро Дорошенко. Дня 24. вересня 1672. р. гетьман разом із турками обляг Львів. Тоді Дорошенко, як оповідає чернигівський літопис, післав до крехівського манастиря відділ козаків „на залогу", на чолі з близькою собі людиною — Іваном Мазепою (пізніщий гетьман). Турецький генерал Каплан-паша не знав про наміри гетьмана й післав частину турецького й татарського війська здобувати Крехів. Але коли турки облягли манастир, то ченці, разом з козацькою залогою, почали успішно боронитися, й сам Іван Мазепа, стріляючи з рушниці, повбивав багато турків. Турки відступили від манастиря з утратами, поміж забитими крехівською гарматою був навіть ханський небіж (сестрінок).

Подія під Креховом, однаково неприємна і для хана, і для гетьмана, наробила чимало шелесту. Крехову грозила ханова грізна розправа, але манастир вирятував від знищення гетьман Дорошенко. Він вислав до Крехова знаменитий лист із 25. вересня 1672. р., і цим, з одного боку, задовольнив він вимоги хана, з другого боку — зберігав Крехів від погрому. Цей дипльоматичний лист гетьмана в ориґіналі переховувався в манастирі. В ньому гетьман писав:

„Петро Дорошенко, геьман з військом запорозьким Вам, отцю Ігуменові, со всею законною (= манастирською) братією Креховському, также всім збіжаним (= утікачам) в тім манастирі знайдующимся, тим писанієм нашим ознай-

муєм, иж дошлі нас вість жалю, же ви онодашного дня подїзд наш козацький і татарський, з чати йдучих, котрих з своєго звичаю о зібране товару, кинулися, згромили й не мало барзо поранили й побили, що аж нас і Хана єго милости вельми образило. Бо чим би-сте мали милосерде о заховане своє у нас і у Хана Єго Милости просити, тоєсте кров пролили, чого ся не годило чинити, прото (= тимто) за такий ваш неприятельський поступок, аби-сте, знаючи Хана, Єго милости й милосердя запобігаючи, зараз чотири тисячи талярів зложили, а не тілько дня, леч (= але) ані години не бавячи (= не гаючись). Конечне од жалю приказуєм, бо єсли-бисте того не ймили (= не схотіли) учинити, теди (= то) за сим же письмом всіх військ наших козацьких кінних і піхотних з гарматами, также турецьких військ з пашами і хана єго милости з ордами потугу (= воєнну силу) під своєю кучкою обачте, котрую огнем і мечем, бо жадному ані духовному, ані світському, ані старому, ані молодому, не фольгуючи (= не попускаючи, не потураючи), певне знесуть (= зруйнують). Чого уходячи (= оминаючи це) аби-сте зараз суму виж описанную доброю монетою тим тепер посланієм нашим ханським вистарчили і оддали, і себе од згуби ратували, і нас од праці, бо певне вам того не покинем. При тім вас Господу Богу поручаєм. Дан в таборі під Львовом, дня 25. семптемврія 1672. года.

Петро Дорошенко Гетман."

Потрібний викуп Крехів виплатив ханові Селимові-Гереєві дня 5. жовтня, про що свідчили поквітування й договір, складений у Львові. Цікава подія сталася підчас виплати грошей ханові. Ченці

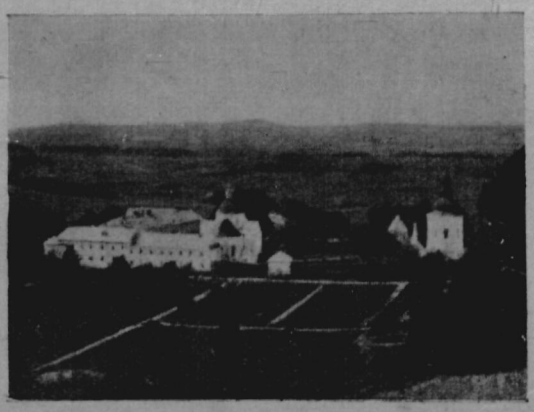

Сучасний вигляд Крехова.

не мали потрібних грошей, то зібрали все церковне срібло й золото й поміж ним срібну й почасти золоту гробницю („пушку"), дуже цінну старовинну мистецьку річ. Гетьман Дорошенко побачив дорогоцінну гробницю і старовинні хрести й переконав хана, щоб він не брав цих річей у відкуп. І хан дійсно всі ті річі повернув манастиреві й подарував ті гроші, що їх іще недоставало.

Але те, що пошкодував і віддав татарський хан 1672. р., забрала і знищила европейська християнська держава 1809. р.! Підчас війни австрійський уряд збирав по цілій державі срібло й золото, і хоч як манастир заходився перед урядом, — старовинну „пушку" таки сконфіскували й перетопили на гроші...

Від середини XVIII. ст. цілий манастир почали перебудовувати на мурований, і всі деревляні церкви та інші будинки порозбирали. Одиноке, що збереглося від давніших деревляних будинків — це деревляний сволок із надписом з 1667. р. Він переховується тепер в Українському Національному Музеї у Львові.

Як вище зазначено, в 1731—1751 рр. побудовано мурована церкву св. Миколи, у пляні хрещату, в досить гарних формах. У ній збереглася частина роскішно різьбленого іконостасу зі старших часів та інші поодинокі образи. В 1759. р. надбудовано північно-східню вежу і прикрашено її високою бароковою[2]) банею. Під самим ґзимсом є три надписи: латинськими цифрами, коли збудовано церкву, польський надпис із арабськими цифрами, та староукраїнський із церковнославянськими роками. Нарешті 1775. р. побудовано нову вїздову браму всередині північного оборонного муру — теж у бароковому стилі. Самі манастирські житлові забудовання повстали поступнево рр. 1759, 1775—1778 та 1902.

З инших памяток навколо манастиря, крім ізгаданих печер Йоіля, на горі „Побійній" зберігається печера св. Онуфрія, а на тому місці, де вбила манастирська гармата провідника татарського загону, стоїть памятник, кольона з польським надписом: „Підчас облоги Львова 1672. р. татари, враз із Петром Дорошенком, розпустили свої загони по прилеглій околиці. Сплюндрувавши Магерів, орда, повертаючись, розбила обоз напроти манастиря оо. Василіян, що в його мурах сховалися люди різного стану з худобою. З гармати, що досі ще зберігається, вистрілена ченцем куля забила на цьому місці 25. вересня 1672. р. татарського провідника в наметі, через те й ворог утік. На памятку цього успіху поставлений памятник."

Самий памятник побудований із цегли в формі підмурування й кольони; певне походить із новіших часів, з початку XIX. ст., коли ставилися памятники в формі кольон у стилі „ампір".[3])

Про велике значіння Крехова як культурно-наукового й мистецького осередку старих часів, свідчить і цінна бібліотека та архів манастиря. Тут зберігалися цінні рукописи, грамоти й листи українських гетьманів, польських королів, московських царів, поквітування й договір манастиря з татарським ханом та ин. Найстарші рукописні книги бібліотеки — з XV. ст.; поміж книгами з XVI. ст. є славний „Крехівський Апостол", описаний проф. І. Огієнком.[4]) Не менше цінні старі друки біліотеки XVI—XVIII. ст. мовами: українською, польською, латинською й німецькою. Серед українських видань є дуже рідкі примірники книжок XVII. ст., друкованих у Львові, в Києві, Почаєві та ин. На жаль, підчас українсько-польської війни, якийсь відділ польських військ вивіз декілька возів найцінніших крехівських книжок невідомо куди, й відтоді запропащених книг і документів не можна було віднайти...

Що Крехів був і чималим мистецьким осередком, про це свідчать імена визначних українських мистців, що тут працювали. Відомо, що рр. 1659—1660 розмальовував Преображенську церкву в Крехові знаменитий український маляр XVII. ст.

---

[2]) Барок — це такий спосіб (стиль) будови, де виступають великі прикраси (декоративність), найбільше прикрас було на чолових стінах будинку. Назва італійська, розвиток в XVI. в. до половини XVIII.

[3]) Ампір, спосіб будови, що наслідував мистецтво часів старих римських цісарів; повстав за часів наполеонського цісарства (імперії — від того й назва: empire).

[4]) Крехівський Апостол дуже важна памятка для пізнання середньо-української літературної мови.

Василь зі Львова. Один із цих образів — образ Богородиці, ще й досі переховується у Крехові.[5])

Крехів був також якимось, ближче незнаним нам, осередком ґраверства, бо звідсіль, окрім згаданого вже Д. Сінчевича, вийшов инший найвизначніший галицький ґравер кін. XVII. й поч. XVIII. ст. — Никодим Зубрицький (1688—1724), що працював ще й у Львові, в Почаєві, Києві й Чернигові.[6])

Нарешті будівництво (архітектура) крехівського манастиря довгі часи було тим розсадником, що його зразки розходилися далеко поза його межами. Звідсіль майстри-будівничі черпали свої знання, натхнення для своєї мистецької творчости. Подібні зразки церковної архітектури ще й досі здибаємо в околицях Крехова, н. пр., дерев'яні церкви в с. Воля Висоцька з кін. XVII. ст. і дві церкві в Жовкві[7]) — на передмісті „Львівське" коло 1653. р. та в околиці „Винник" з кін XVII. ст.

[5]) Про маляра Василя знаємо, що він був придворний маляр короля Яна III. Собеського, малював величезні образи польсько-турецької війни, що досі збереглися в жовківському костелі, іконостас церкви в Краснопущі. Він був відомий портретист, і один портрет Василя, замовлений фльорентійцем Козімом Брунетті, переховується в галерії Уффіці у Фльоренції.

[6]) Серед численних ґравюр Зубрицького, виконаних на дереві й міді, особливого значіння набули рисунки до книжки „Итика" або „Фільософія нравоучительна (= моральна)" 1712. р., що була довший час на Україні важним підручником виховничого значіння для молоді. Вона мала багато наслідувань і видань: петербурзьких, львівських, московських і віденських.

[7]) пор. Ж. і Зн., V, ст. 404 (образок „львівської церкви".

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

ГАЛИЧИНА ПІД ТРАЦЬКОЮ ЗАЙМАНЩИНОЮ

Десь на початку II. тисячоліття до Хр. люди винайшли бронзу (стоп міді й цини) й почали виробляти з неї різні прикраси, зброю та всяке вжиткове знаряддя. З цим настала в нас бронзова доба, що тяглася відтак повних 1200 літ (2000—800) до Хр.[1])

Саме на її початок, на 1. бронзову добу, припадає досить наглий занік трипільської культури в Галичині. Його спричинив сильний наступ мисливих-кочовиків із заходу, що швидко виперли трипільців із Поділля та Покуття туди, як Басарабія. По них залишилося тепер досить багато могил, часто вже сильно порозорюваних, із скорченими кістяками, а біля них дари на той світ: кремяні сокирки, камяні топірці з дірою на топорище та найбільш прикметний глиняний посуд. Прикрашений той посуд відтисками шнурка, і з того пішла й його назва — „шнурова кераміка".

Перші бронзові вироби, що в тих могилах находяться — сережки, перстені, браслєти й кинджали, — дісталися до нас дорогою торговлі із Шлезьку, де тоді жив нарід із так зв. унєтицькою культурою.

Инший кочовий нарід напирав рівночасно на трипільців зо сходу. Були це кімерійці з трацької породи народів. Вони залишили по собі по всій степовій Україні могили, де скорчений кістяк поприсипуваний (для якихось магічних штучок) червоною охрою,[2]) а біля нього — теж шнурова кераміка, але вже инших форм, часто з округлими днами. У своїому наїзді на українські землі ті кочовики загналися були здовж Дністра аж на сьогоднішню Бойківщину, де їх могили з охрою найшли недавно в Колпці дрогобицького повіту та в Кільчицях шляхотських біля Самбора.

І третій посторонній нарід почав добувати родючий галицький чорнозем від півдня. Були це ґети, що теж належали до великої родини трацьких народів та в 2. бронзовій добі заняли були вже цілу низинну частину Закарпаття.

Невелика їх частина прийшла до Галичини через Буковину та засіла в околиці сьогоднішнього Чорткова. По них залишилися могилки, обкладені звичайно камінням, а в них, біля скорчених кістяків, малі двовухі вази, прикрашені малими ритими прямокутниками, черпаки з вистайним понад беріг вухом, глечики з двома вушками та невеличкі мисочки. Останків їх хат у нас іще не найшли, тимто ми й не знаємо, як жив і чим займався той нарід, що його культуру називаємо „білопотоцькою".[3])

У 2. бронзовій добі, куди належить білопотоцька культура, ґети просто карпатськими провалами до нас іще, мабуть, не йшли — бодай ми ще не знаємо досі в нас їх осель. Тією дорогою на-

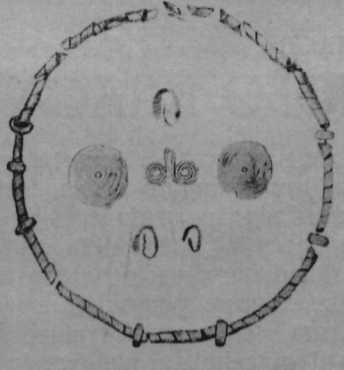

Бронзові прикраси унєтицької культури найдені в Почапах, коло Золочева (Музей Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові).

вязували тоді лише торговельні зносини з Закарпаттям, на це вказує бронзовий скарб,[4]) найдений у Стефковій, пов. Лісько, недалеко ужського

[1]) Для кращого перегляду ділимо її на пять частин або діб — I: 2000—1700, II: 1700—1400, III: 1400—1200, IV: 1200—1000, V: 1000—800. **Я. П.**

[2]) Охра — мінерал, рід лімоніту (з нього витоплюють залізо та вироблюють фарби).

[3]) Назва від с. Білий Потік, пов. Чортків, де такі гроби найшли вперше.

[4]) Скарбами називають у археольогії кільканацять, кількадесять, а то й більше предметів кремяних, бронзових, срібних чи золотих, що їх найшли разом у одному місці. Колись закопав був їх у землю купець, що ними торгував, і з якоїсь причини не завернувся вже по них.

провалу (5 угорських бойових сокир-чаканів та 13 різних браслет).

•Щойно в наступній, 3. бронзовій добі почали гети переходити карпатськими провалами на постійне життя в нас та згодом заняли цілу середущу Галичину, сточище Сяну та горішнє Подністровя. Наїзд цей (інвазія) мав уже більше військовий характер. Важніші сліди по гетах — це скелетові гроби в Самбірці біля Сандоміра та бронзовий скарб із Радимна ярославського повіту, де є кількасот оздобних бляшаних ґудзиків із гострим кільцем посередині та кілька инших прикрас.

Глиняна чаша, прикрашена відтисками шнурка, з могили в кільчицькому лісі коло Самбора (Музей „Бойківщина" в Самборі).

Рівночасно йшла з Наддніпрянщини друга велика напливова хвиля, імігрція кімерійська. Йдучи горі Прутом та Серетом, вона займала поступнево Буковину, Покуття й Поділля та досягла аж околиць Луцька на Волині. Її сліди — бронзові вироби, що їх познаходжено й окремо й у скарбах, бо кімерійських гробів із того часу в нас іще не найшли.

У молодшій (IV—V) бронзовій добі прийшов у Сокальщину та на північне Поділля ще один нарід, із заходу, та приніс із собою так зв. лужицьку культуру і звичай палити небіжчиків на костирі. Прикметні для цієї культури „похоронні поля" мають по кількасот плоских гробів, досить густо один коло одного, а в них, просто в землі, без жадного камяного обкладу, чорні від закопчування попільниці зі спаленими кістками Між тими кістками досить рідко стрічаються бронзові прикраси, головно, довгі глиці спинати одяг та дротяні перстені, а біля попільниці є звичайно кілька менших посудин, як черпаки пити воду чи квас та мисочки.

З усіх мешканців Галичини до того часу нарід лужицької культури для нас найважніший, бо це були, мабуть, уже перші славяни на нашій землі. На це вказував би головно загально принятий у них звичай палити небіжчиків на костирі, а це робили опісля всі славянські племена в останніх двох-трьох століттях до приняття християнства. Другий важніший доказ на його славянське походження був би в народу з лужицькою культурою звичай будувати городища, знані відтак у княжих часах на всіх славянських землях. Одначе в добі мандрівок народів (IV—VI ст. по Хр.) затираються по цьому народі всякі сліди, і то не тільки в нас, але й у Польщі, в Чехії, на Моравії та Словаччині, так що справа його племінної (етнічної) приналежности ще не вирішена.

Наостанку слід згадати ще про бронзові італійські вироби, що дійшли до нас у останній (V) бронзовій добі через Угорщину. Є це пять півкулистих кітлів із бронзової бляхи, що їх найшли в Кунисівцях біля Городенки. Один із них прикрашений довкола рядком витисканих качачих головок, наперемін з промінистими зірками (сонцями?), а на двох видко — сліди направ при помочі нютування ще в передісторичних часах.

ВЕНЕДИКТ СТАСІВ.

ЛІС, ЙОГО КРАСА ТА ЛЮДСЬКА НЕНАСИТНІСТЬ

Тепер уже мало хто недоцінює красу та силу природи, що так велично виявляється в лісах. У давній давнині віддавали почесть тим богам, що вособлювали красу та могутність лісу. Поети середньовіччя та новіших часів багато його оспівували. А проте свідоме розуміння краси природи було прикметою тільки нечисленних знавців. Народ відчував її підсвідомо, він був із нею освоєний, бо з нею — зжився. Але часто-густо він ліс ненавидів, як перешкоду розвитку хліборобства, як притулок для розбійників, а то й оселю злих духів. Але коли праліс загинув, коли природний ліс став знаряддям для цілей промисловости, коли чар краси незайманої природи уступив місця людській ненаситности, потребі матеріяльного добробуту, — тоді стало ясно, що треба якось погодити доходи з лісової господарки з забезпекою краси лісу...

Коли ми говоримо, що можна погодити завдання лісової господарки з забезпекою краси лісу, то тут не маємо на думці якісь штучні прикраси краєвиду, бо й відлюдна сибірська тундра, поросла зниділою березою, гарна у своїому смутку, і чарівний своєю таємністю той буйний праліс Бразилії. Коли людська рука захотіла б тут та там засягти та забажала б тут та там поробити якісь штучні прикраси, то тільки багато б попсувала.

Напружне лісове господарство, що дбає про великі доходи, руйнує різноманітність лісових образів, відбирає лісові принаду. Таке господарство не може оживити ліса, і людина, виснажена працею та журбою, не може найти в такому лісі відпочинку, розради та заохоти до дальшої праці.

Автім на такі справи можна дивитися різно. У практичних людей найважніша справа буде — користь, а то й краса сполучена зі зиском. Зате мрійники стоятимуть завжди за природну красу ліса, за таку, яка вона була первісно, непопсована різними заходами користолюбних людей... Їм усе подобатиметься ліс із його первісною красою, не лише через його тишу та самітність, але й через настрої, які викликує різноманітність краєвиду. На

жаль, праліс перейшов до історії, але той, що шукає гарних вражінь у лісі, може їх найти і в лісі загосподареному, аби лише та господарка оминала всякі штучности.

На вражіння краси в лісі складається багато речей.

Передовсім тут важна будова й форма різних родів дерев, барва їх листя в різні пори року, спосіб господарки в лісі (сюди належить те, чи ліс однородний, чи зложений із двох чи більше родів дерев, поміж собою помішаних), спосіб, як переводити зруби, справа здоровля та чистоти ліса, вік лісової громади (чи всі дерева однакового віку, чи є дуже старі й зовсім молоді), далі саме життя лісу, лісова звірина та птиця, дрібна лісова ростинність: кущі, трави, мохи, різне зілля, квітки й т. д. Одні дерева доходять до гарної та величної форми, й наші очі можуть схопити між ними кожне дерево зокрема, ясна річ, коли ті дерева ростуть не дуже тісно одне побіч одного. Інші дерева принаджують тоді, як ростуть громадами — тоді захоплюють нас їх деревостани. Головно в гірських околицях, напр., у наших Карпатах, де поверхня землі нерівна, ліс приманює нас до себе саме різноманітним укладом дерев.

Зруби повинні бути як-найменші, їх треба робити в різних місцях, бо зруби в одному місці та ще на широких просторах, роблять вражіння кладовища.

У новіших часах бачимо по різних краях поутворювані т. зв. природні або народні парки, де якусь частину країни враз із лісами, з огляду на їх

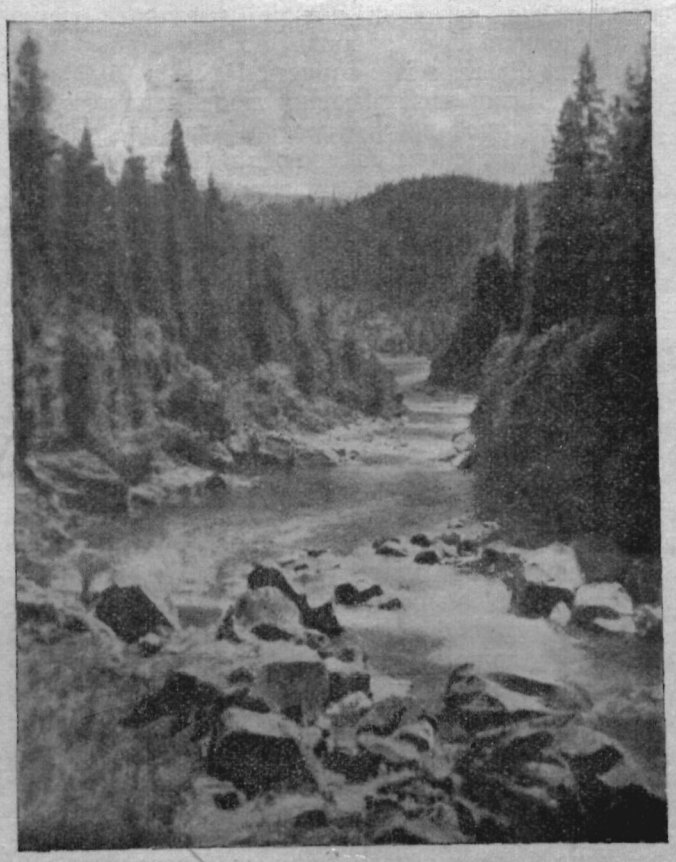

Лісовий карпатський краєвид із долини Прута.

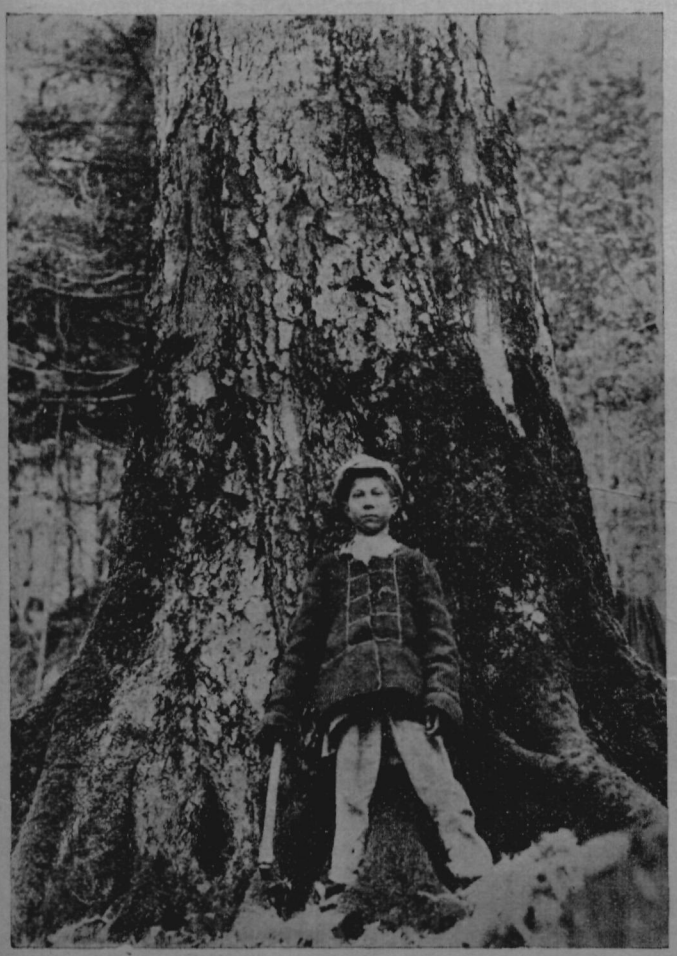

Велетенський бук під верхом „Параска" в Бескиді.

красу, а то й із огляду на гарну й цікаву та рідку звірину, що вигибає (у Карпатах — ведмідь, рись, олень), заказують нищити, не дозволяють туди проводити залізниці та інші культурні винаходи, — і парк залишається самій природі та буйному первісному розвиткові...

Таким народнім парком є в Америці парк Єллювстон, прикрашений ґайзерами,[1]) що витрискують на кількадесять м. угору природними водограями гарячої води. Такий народній парк є в зах. Галичині — Татри, а в нас має ним бути Чорногора, славна своєю красою та буйними лісами.

Де ліс використовують та зрубують час-від-часу, там треба зруби засівати наново та старатися довести деревостани до пізнього віку. Це дуже корисна річ і для нового покоління, що дорастає й потребує лісу, та з огляду на захист від бур та спеки, і з огляду на забезпеку від повені.

Важна справа для краси лісу є відповідний добір дерев у ньому, щоб їх відповідно між собою мішати. Гарно виглядає ліс, коли в ньому біжать на всі боки різні доріжки, та коли в ньому є такі місця, звідкіля б око могло спинитися на гарних краєвидах.

Також треба дивитися, щоб у лісі мали змогу жити лісові птахи та ссавці, бо їх приява в лісі додає йому й життя й радости. Без них ліс був би сумний, суворий, німий...

У нас своїх лісів мало, вони або державні, або власність великих панів, тимто ще більше треба дбати про ті невеличкі, що ще є в руках наших людей. Головно громадськими лісами треба як-слід

[1]) Ґайзер — вульканічне джерело, що в правильних відступах часу викидає на поверхню землі гарячу воду й пару.

опікуватися, всі вони повинні виглядати гарно. Вони повинні бути здорові, бо чим вони здоровіші, тим більша з них користь. На жаль, біда, а то й часто тільки ласість наших людей наштовхують їх до того, щоб нищити молоді деревця, бо, мовляв, їх легше стяти сокирою та взяти на плечі... Тим люди шкодять не лише чужим, але й своїм братам. Головно наша дітвора, міська та сільська, виявляє тут просто дикунські нахили: найшовшись у лісі, вона без ніякої потреби обломлює галузки молодняка, вибирає гнізда птахів і т. д. Все це треба суворо забороняти!

Пошанування краси природи це — знак культурности народу! Дім, школа, часопис, культурні одиниці — можуть тут багато зробити, поширяючи думки про шанування краси природи Рідного Краю. Не слід же забувати, що раз існищена краса ніколи вже не повернеться. Обовязок кожного громадянина, передовсім лісовика, — дбати, щоб красу цю всі зберігали.

Людина повинна так використовувати природу, щоб її краса та добро не лише залишалися, ще більше, щоб зростали для вдячної памяті майбутніх поколінь.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ.

ДЕЩО ПРО НАШУ КУПЕЦЬКУ МОВУ

Кожний безсторонній читач, а то і звичайний спостерігач міг замітити, що наша письменницька мова якось трохи инша, ніж була до світової війни. І висловів більше, і звороти трохи инакші, і вже нема так дуже багато різних форм того самого слова, як люди пишуть; письменники, а то і звичайні письменні люди дбають уже більше про одностайність; вже й речення складають трохи не так, дивляться, щоб вони були, як у нас кажуть, більше свої, українські, щоб різнилися від мови наших сусідів.

На це склалося багато причин. Але ж найважніща — та, що наші люди мали нагоду за війни зблизька побувати у своїх братів на Наддніпрянщині та почути, як говорять вони. То так поволі почали вирівнюватися ті різниці, правда, дуже невеличкі різниці між мовою західньо-українських земель і мовою людей із Наддніпрянщини. До того доля звела нас тепер ізнову з частиною наших братів із Волині, а їх говір усе ж більше скидається на наддніпрянський, ніж на галицькі говори. До того ж у волиняків нема такої сили чужих слів, що позакрадалися до мови галичан. Там мова хоч іще тільки сільська, але ж чистіща. Таким чином дещо приходить до Галичини з Волині, а від нас туди.

Іще одна причина. Після війни, що й казати, наше життя таки змінилося. Хоч стало нам жити куди важче, але ж рямки нашого життя сильно поширилися. Так складається, що ми мусимо самі творити все те, чого досі як народ не мали, мусимо створювати нові для нас, невідомі в нас форми життеві — а з тим мусить і мова розвиватися, поповнюватися новими словами, новими висловами. Коли яких слів іще не було, бо ж, може, потреби не було, треба їх повитворювати. Таким чином і мова збагачується.

Тільки ж дещо в нас творили нашвидку, то й не все воно зовсім добре. Справа в тому, що творять ті нові слова люди, що до того хисту не мають, не мають, як у нас кажуть, „вуха" для мови, її законів не знають, а то просто не стає їм і часу для таких справ. Запитали б кого, що цю справу розуміє — та чогось не питають. Тимто виходить багато плутанини, в мові накопичується багато такого, що для неї чуже. Воно то не тільки наша хиба. В різних часах робили це й инші народи, що довго не мали змоги порядкувати самі собою й через те не потребували цими справами клопотати собі голову. Але згодом, як зросло в них, через свої школи, через звичку думати своєю мовою, — як зросло в них мовне почуття („вухо"), що, мовляв, так добре, а так погано — те все повиправлялося. Та тільки все там був хтось, що на це звертав увагу, — а в нас про все мовчать. А говорити треба й радитися треба!

Бо мова, як той одяг: до чого людина звикне, того легко не покидається, навіть, як воно й поганеньке, на сміх людям... Тимто ми будемо в Ж. і Зн. подавати час-від-часу свої завваги, і про те, що в нас у мові добре, і що погане, як би все легко поправити.

Сьогодні пічнемо наші завваги від того, що в нас здавна було занедбане — від купецтва, та різних підприємств, за які почали в нас свої люди братися недавно.

Всі купецькі назви в нас іздавна були чужого походження. Все, що творили в нас міста: ремесло, торговля — було колись німецьке. Тимто дуже вже давно наші люди позабирали від німців відповідні слова й попереробляли по-своєму. Але ж це все слова вже тепер наші, й цуратися їх не треба. Тай ніхто й не цурається, вважаючи за свої і „штельмаха", і „лимаря", і самого таки „купця", і „ремінь", і „гонту", і „шрубу", і „дишель", і „орчик", і т. д. Про такі слова ми тут не хочемо говорити. А про ті нові, що їх життя тепер викинуло, всі ті вислови, від яких відгонить чужим складом, здебільша — польським.

Ось ідемо ми попри крамниці „Маслосоюзу" у Львові. І читаємо: склеп 1, склеп 2, і т. д. Ми дуже радіємо, що „Маслосоюз" поширює свою діяльність, що мало що не місяць повстають нові й нові продайні молочного краму — але ж не можемо погодитися з тим його „склепом". Є таке слово (склеп) у нашій мові, і вживається воно — але з иншим значінням. Їх декілька: все, що засклеплене, на що ми кажемо ще: „склепіння", є ще й дієслово „склепити", робити склеп, склепіння; а то ще давно казали на льох „склеп" (чехи й досі так кажуть), бо такий льох був звичайно „склеплений", під домом (пор. у Шевченковій „Гамалії": *Тільки у Скутарі в склепу не дрімають козаки-сердеги*); склепом звали в нас і мурований склеплений гріб, те, на що ми тепер кажемо: „гробниця" (в такому розумінні вживає цього слова й Шевченко, є воно і в пісні про „Бондарівну"). Через те, що колись давно крамниці були в нижчих частинах дому, та ще склеплені, поляки всі продайні почали звати склепленими місцями, склепами (sklep), а за ними пішли тепер і ми. А тимчасом

у нас уже здавна відоме було слово на цілій Україні (правда, запозичене в німців): крам (= товар, у поляків — поганенька крамничка), крáмар (= купець), крамариха (= крамарева дружина), крамарка (= купчиха), у піснях співається про „крамарочку молодую", крамниця (місце, де крам, де продають), крамничник (продавець у крамі), крамарювати (бути крамарем). Таке слово дуже вигідне, бо від нього можна творити багато нових потрібних для купецтва слів (по-вченому кажуть, це слово — словотворче), н. пр., крамний, крамовий (= куплений у крамі, не роблений у себе дома, н. пр. сорочка, спідниця, хустка крамна, инакше народ і не говорить), крамна комора, (= склад на крам), крамнина (= крамна матерія), крамаренко (= син крамаря — є ж такі давні наші прізвища!), крамарчук (= молодий крамар, ще недосвідний), крамничниця (= продавчиця у крамниці) і т. д. Слово „крамниця" в нас дуже давнє (пор. пісню про „Бандарівну": *Ой, тікала Бондарівна помежи крамниці)*, його вживали й найкращі наші письменники (Нечуй-Левицький, Руданський, Самійленко), і воно загально було в нас відоме в 80. рр. XIX. ст., як почали були закладати громадські продайні, чи читальняні крамниці. Чому тепер перейшли в нас з давньої своєї крамниці до чужого — „склепу", — зовсім незрозуміло.

А як крамниця велика, то — торговля. Торговля ще й те, що: торгування (поль. handel). Бо ж такі люди торгують. Як не хочеш дати ціни, що заправить торгóвець, чи торгóвчиця (декуди кажуть із-московська: торговка), то — торгуєшся, або торжишся, а то ж купець дорожиться. Бувають торговці самостійні, великі купці, а є й маленькі, що перекуповують крам, щоб собі трохи заробити. Це — перекупні (один — перéкупень), а жінки — перекупки. Ті купці, що закуповують крам, це — зáкупні (один — зáкупень), жінки — закупки або закупниці, а те, що вони закуповують — зáкупня. На торговців, що торгують різним крамом, у нас є багато різних назв (молочник, олійник, городинник, що торгує городиною й т. д.).

А то йдеш і читаєш: „Продажа молока через цілий день", і зараз таки: „Гуртова продаж молока". Передовсім нема в нас ніякої — (моск.) „продажі", а з-роду-віку в нас виводили товар, чи вивозили крам „на-продаж". А далі „продаж", у нас — він, не — вона, тимто треба: гуртовий продаж молока. Це — чисто по-українськи й не по-польському (ta sprzedaż), ні по-московському (продáжа), як би міг дехто собі думати. Те, що назначене до продажу, на продаж — у нас — продáжне, отже: молоко продажне. Що молоко продають у нас через цілий день — того не зрозуміє людина, що думає по-українському; треба сказати: цілий день. А то на Різдво на Ринку була ще оповістка, що „склеп буде відчинений через перший день до полудня" — зовсім незрозуміло. Повинно б було бути: крамниця буде відчинена перший день свят і т. д.

В инших крамницях читаємо: кредиту не уділяється, замісць — на-борг не даємо; це й те тут до набуття (м. ин., таку оповістку дає в своїому 2. ч. журнал „Ми" з січня, 1934. р.) — чисто польський (і чеський) вислів, бо ж польська мова кохається в іменниках, утворених із дієслів. Наша мова любить у таких випадках дієслівний склад, уживає тоді таки найкраще дієйменника. Тимто тут по-українському можна тільки так сказати: „тут можна набути", або коротше — „набути тут". У звязку з такими висловами скажемо, що всі такі звороти: „це не до приняття", „нічого не маєш до говорення", і т. д.— не-українські. Треба казати: цього не можна, не слід приняти, це не принятнé, тобі нічого (нема чого) говорити й т. д.

Тут хотіли б ми зазначити ще, що пора б була вже витворити свої слова для всіх занятих у крамниці, чи в якому иншому купецькому підприємстві. Я б міркував, що „шефа", „принципала" треба звати — „голова" або „начальник", самостійного продавця, звязаного з підприємством, але ж не головного — „прибічник" (поль. subjekt, моск. прікащік), далі йшли б: помічники, прислужники, побігущі (хлопці на послугах). Відповідні жіночі назви самі аж напрошуються. А далі раз на все треба нам звикнути замісць польського слова: купно, закупно, рос. покупка, щоб уживати свої: купівля, купля; той, що продає — продавéць, продáвчиця, що купує — покупéць, покýпчиця.

Та про такі справи поговоримо иншим разом.

Не завадило б, щоб наші читачі самі зверталися до нас із запитами й порадами в таких справах. Ми з радої душі ставатимемо їм у пригоді.

ОБРАЗ СЛАВНОГО ІТАЛІЙСЬКОГО МАЛЯРА ВІДКРИЛИ ПРИ ДОПОМОЗІ РЕНТҐЕНОВИХ ПРОМЕНІВ.

Анґлійський рентґенольоґ Блєквуд купив у льондонського торговця старовинних речей грека Й. Неопульоса за 12 фунтів стерлінґів непідписаний образ-краєвид. Коли ж він узяв той образ під Рентґенові промені, дуже здивувався, бо під їх впливом краєвид зник, а на його місці показався портрет прегарної молодої жінки. Коли Блєквуд переконався, що його очі не помиляються, ствердив, що якийсь невідомий звичайненький собі маляр своїм краєвидом закрив чудовий твір знаного італійського маляра Паольо Веронезе. Ціна образу йде на сотки тисяч...

Рентґенольоґ дав вичистити образ, і знавці підтвердили, що образ дійсно твір Веронезе. Але грецький торговець Неопульос, що продав той образ, довідавшися, що він продав не лише краєвид, а й портрет чудової дівчини, змальований славним італійським маляром, вимагав, щоб учений повернув йому образ за ціну 20 фунтів стерлінґів. Та як рентґенольоґ на це не пристав, грек запізвав його до суду буцімто за крадіж, бо, як каже, він продавав лише краєвид, а не образ Веронезе. Присуду в цій замотаній справі ще нема.

Р. С.

ЗОРЯНЕ НЕБО В БЕРЕЗНІ

Сузіря Косарі.

Зоряне небо в березні все ще пишається гарними сузірями, які тільки взимі видко на нашому небі. Тимто користаймо з небагатьох погідних ночей, що будуть цього місяця, та пригляньмося тим зимовим сузірям, що незабаром на довгий час сховаються під овидом. На південній стороні неба все ще сяють чарівні Косарі (Оріон) Це сузіря утворене з більшої кількости зірок, і три з них найясніші: Бетайгеза, Белятрікс і Ріґель, укладені так, що творять вузький, довгий трикутник. Посередині між першою й останньою зіркою укладені рядом близько одна коло одної три ясні, хоч менчі зірки, а за ними другий довший рядок із трьох іще менчих зірок. Згадані дві трійки зірок нагадують нам косарів, що вийшли в погідню ніч на косовицю, звідсіля й наша назва цього сузіря. Греки бачили в цьому сузірї свого героя Оріона, велетня-ловця, що споконвіку вганяється за різними тваринами, яких старинні греки добачали між сузірями. Ось так, між иншими, під Оріоном уже близько овиду сховався Заєць, наліво Великий Собака (17), з найяснішою зіркою нашого неба Сирієм, що лежить удолині на продовженні Оріонового „поясу". А далі наліво: Малий Собака (12) з ясною зіркою Прокіоном, Одноріг (11), Гадра, Рад (14) і Рись (23), а ще далі на сході Великий Лев (14), з ясними зірками Денеболя й Реґуль, а далі на північній стороні неба обидва Вози, Великий (24) і Малий (1), що у старинних римлян і греків називалися Ведмедицями, а під ними Хорти (25) і Змий (2). Далі на схід Лебідь (31) з ясним Денебом, а на сході Пеґаз, Риби, Кит і Баран. Накінець над головами Оріона Бик (9) із ясною зіркою Альдебараном, а понад ним у сузірї Візника (8) Кізка або Капеля, що в березні звечора є саме над нашими головами, або, як кажуть, у зеніті. Як бачимо, наш славний грецький ловець Оріон має на що полювати й, певно, йому не нудно в часі довгих зимових ночей.

У січні Косарі (Оріон) сходили зараз по заході Сонця, посеред південного неба вони бували біля 10. год., а заходили над раном, біля 4. години; де далі, тим вони скоріше сходили й заходили так, що тепер, у березні, вони сходять уже зараз зполудня, посеред південного неба вони є біля 5. години, а заходять зараз по півночі. З весною вони ще раніше ховатимуться під овидом.

Пригляньмося ще планетам. Меркур, Марс і Сатурн переходять саме попри наше Сонце, й тому їх не буде можна бачити. Венера світить як Рання Зоря, та сходить яких дві години перед ним. Шукати треба її коло 5. години вранці на східній стороні неба, недалеко над овидом. Юпітер сходить із початком березня в 10. год., з кінцем березня вже пів до 8. ввечір; шукати його треба під дишлем Великого Воза, близько овиду, в сузірї Діви, недалеко її ясної зірки, яку звуть Колосом, або Спікою, на південно-східній стороні неба.

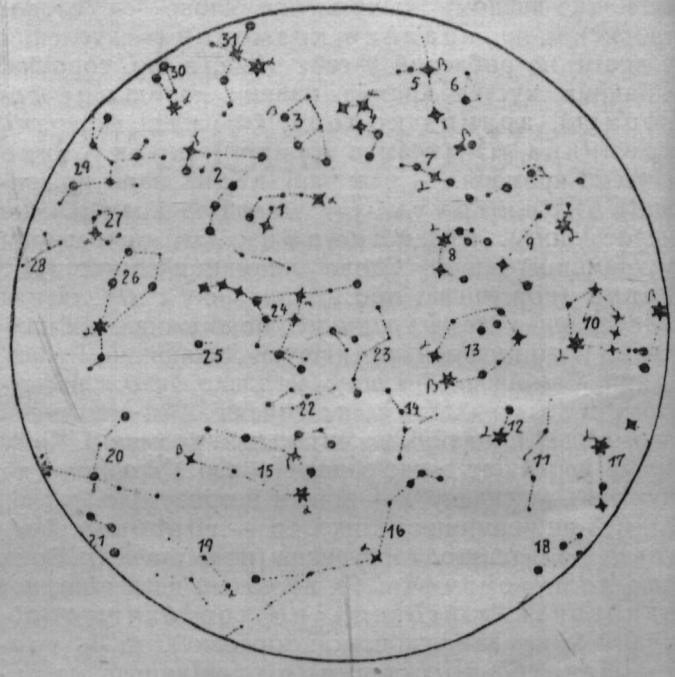

Зоряне небо 15. березня 1934, в 10. год. ввечір.

1. Малий Віз; 2. Змий; 3. Кефей; 4. Борона (Касіопея); 5 Андромеда; 6. Трикутник; 7. Персей; 8. Візник; 9. Бик; 10. Косарі (Оріон); 11. Одноріг; 12. Малий Собака; 13. Близнюки; 14. Рак; 15. Лев; 16. Водяний Змий; 17. Великий Собака; 18. Корабель; 19. Чарка; 20. Діва (зірка зазначена грецькою буквою (α) це власне Колос або Спіка, понад нею є тепер Юпітер /тут не зазначений/); 21. Крук; 22. Малий Лев; 23. Рись; 24. Великий Віз; 25. Хорти; 26. Волопас; 27. Корона; 28. Гадюка; 29. Геракль; 30. Ліра; 31. Лебідь.

Місяць уповні саме 1. й останнього (31.) березня, остання чверть 8., новик 15., а півповня 23. березня. Від 4. до 5. й 31. березня переходить він попри Колос (Спіку) й Юпітера, що є тоді найяснішою зіркою на цілому зоряному небі.

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ БЕРЕЗНІ

2. 1922. помер укр. гром. діяч і кол. голова „Просвіти" Іван Кивелюк
3. 1827. народився укр. байкар Леонід Глібів
3. 1922. помер гал.-укр. селянин-патріот Іван Телевяк
4. 1750. обрано Кирила Розумовського за гетьмана
4. 1861. скасовано кріпацтво на Україні
7. 1917. початок великої революції в Росії
8. 1169. погром Києва моск. князем Андрієм Боголюбським
9. 1844. народився найбільший укр. поет Тарас Шевченко
9. 1922. помер укр. співак світової слави Олександер Мишуґа
10. 1861. помер Тарас Шевченко
13. 1927. померла укр. письменниця Дніпрова Чайка (Василевська)
14. 1684. Бахчисарайська умова Москви з Туреччиною про запустіння південної України
14. 1923. Рада Амбасадорів признала Східню Галичину Польщі
15. 1917. останній російський цар Микола II. Романов зрікся престолу

16. 1664. розстріл під Ольхівцем гетьм. Івана Виговського
16. 1669. договір гетьм. Д. Многогрішного з Москвою у Глухові
16. 1896. помер укр. поет Петро Ніщинський, перекладач гр. творів на укр. мову (Іліяда, Одиссея, Софокль)
17. 1919. мирова конференція в Парижі признала Закарпаття Ч.С.Р.
18. 1911. помер укр. учений (фільольог) Павло Житецький
18. 1921. мировий трактат у Ризі: поділ українських земель між Польщею й ССРР
. 1651. перемога козацьких військ над поляками під Винницею
1917. утворення Української Центральної Ради в Києві
. 1907. помер великий укр. історик Володимир Антонович
21. 1930. помер укр. гром. діяч і організатор укр. шкільництва на Буковині Омелян Попович
22. 1842. народився укр. композитор Микола Лисенко
23. 1654. початок переговорів козацького посольства з царем у Москві
23. 1672. арештовано гетьмана Демяна Многогрішного
26. 1861. віднова конституції в колишній Австрії
26. 1909. помер укр. історик Микола Аркас
27. 1111. бій із половцями над Сольницею
27. 1674. правобережна старшина признала владу гетьм. Самойловича в Переяславі
29. 1864. перша вистава укр. постійного театру „Укр. Бесіди" у Львові.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Іван Крипякевич, УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ В ДАВНІ ЧАСИ, І. Княжа доба, Видання Т-ва „Просвіта" ч. 789, (Бібліотека „Життя і Знання" ч. 14), Львів, 1934, ст. 94.

Хто цікавиться нашим минулим, мусить придбати собі цю книжечку. З неї як-найподрібніше довідається, як жили наші предки за княжих часів: чим найбільше займалися й як вели своє господарство, як одягалися, яке було їх родинне життя, які були школи, що люди читали, які мали вірування, яке значіння мали манастирі й т. д., а далі — який був державний і суспільний лад, які були закони, яка була військова сила, як наші предки вели війну й т. д. — Книжечка має дуже багато (44) гарних образків, що унагляднюють ті всі часи. До того образки, здебільша, зі старих книг, що збереглися до наших часів. Із них читач може собі виробити самий образ, яке було тоді наше мистецтво.

Читачі Ж. і Зн. вже знатимуть цю гарну працю проф. Крипякевича, бо вона друкувалася минулого року в нашому журналі. Але ж не завадить придбати собі й цю відбитку: все ж книжка — книжкою, все зібране докупи, не треба шукати в числах Ж. і Зн. А вже читальні обовязково повинні закупити „Українське життя" для своїх бібліотек. А то ж ми знаємо, що люди цікавляться минулим нашого народу — і гріх був би, як би читальня не дала своїм членам зазнайомитися з цією доброю й гарною книжечкою.

Богдан Лепкий, ОРЛИ, історичне оповідання я рр. 1734—1750, Львів, 1934. Накладом Товариства „Просвіта", ст. 56.

Є це книжечка за лютий місячних видань „Просвіти" — знов історичний образок із дуже тяжких для України часів після смерти гетьмана Апостола (в січні минуло саме 200 років). До вибору гетьмана не дійшло, а правило Україною окреме „Правленіє", де хоч були наші люди, але слова ніякого не мали. Скрізь панувала страшна самоволя, доноси й кари — про оборону не було що думати. Богдан Лепкий у своїому оповіданні назбирав цілий ряд кривд, що терпів безправно наш народ у тих часах, і на основі цього — вийшов гарний малюнок із життя наших людей у тому часі. Оповідання пливе легко, події розвиваються одні з других як-слід. Книжечку повинен придбати кожний член „Просвіти". Вона має ще переднє слово, що вводить у саме оповідання, на кінці — пояснення й менше відомих історичних подій і незвичних слів. У книжечці є (як звичайно) 4 образки Є. Козака. Ціна книжечки невеличка — 45 гр. Найкраще прислати передплату на цілий рік (3.60 зл.— автім умови передплати зазначені на 3. ст. окладинки), тоді вийде ще дешевше, і передплатник дістане що-місяця книжечку.

НОВІ ЖУРНАЛИ ТА КНИЖКИ

КНИЖКИ.

Іван Крипякевич, УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ В ДАВНІ ЧАСИ, І. Княжа доба. Видання Т-ва „Просвіта" у Львові ч. 789 (Бібліотека „Життя і Знання", ч. 14), Львів, 1934, ст. 44 ілюстрацій.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАЛЄНДАР „РІДНОГО СЛОВА" для українського народу в Югославії на зв. рік 1934, річн. І, редактор-видавець о. Михайло Фірак, Дяково, 1933, ст. 108.

РУСКИ КАЛЕНДАР ЗА РУСИНОХ У ЮГОСЛАВІЇ на прости рок 1934, зложел Михайло Фирак, видало „Руске народне просвитне дружство Руски Керестур", Дяково, 1933, ст. 176.

КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на рік 1934, рік видання 12, вид. Товариства „Просвіта" в Ужгороді, 1934, ст. 80.

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, зшиток 1, (по конфіскаті наклад другий), ст. 48, з багатьома ілюстраціями в тексті.

Др. К. Трильовський і др. С. Я., ПРО ВЕЛИКУ ФРАНЦУЗЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ, „Самоосвіта", відділ іст. наук, ч. 50, січень, Львів, 1934, ст. 40.

Др. Карло Коберський, РОЗВИТОК НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА, Наука суспільної економії, І, „Самоосвіта", 51, (відділ економічних наук), ст. 40.

о. Кирило Феделеш, НЕ ПИЙ, ДОБРА ПОРАДА НАШОМУ НАРОДОВИ, Видавництво Т-ва „Просвіта" в Ужгороді, 1933, ст. 20.

ЖУРНАЛИ.

ВІСТНИК, місячник літератури, мистецтва, науки і громадського життя, річн. II, кн. II. (за лютий).

НАЗУСТРІЧ, двотижневик — література, мистецтво, наука, громадське життя, Ч. 3. (1/2 1934), і 4 (15/2 1934).

ОГНІ, ілюстрований місячник для української молоді, Ч. 6 (35), лютень, 1934.

САМОСТІЙНА ДУМКА, літературно-науковий і суспільно-політ. місячник, річн. IV, кн. I, січень, Чернівці, 1934.

ШЛЯХ ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ, (жовтень-листопад-грудень, 1933), VII. річник, 1933, кн. IV, Львів, 1933.

СТУДЕНТСЬКИЙ ШЛЯХ, річн. IV, Ч. 1—2, (січень-лютень), Львів, 1934.

РІДНА МОВА, науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови, рік II, Ч. 2 (14), за лютий, Варшава, 1934.

НОВА ХАТА, журнал для плекання домашньої культури, рік X, Ч. 2 (за лютень), Львів, 1934.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА, січень, Львів, 1934.

ЖІНОЧА ДОЛЯ, річ. X, Ч. 3 (1/2 1934), Ч. 4 (15/2 1934).

ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС, Ч. 5 (4/2), ст. 12, Ч. 6 (11/2).

УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО, річн. II, Ч. 2, (10) лютий, 1934.

КАМЕНЯРІ, голос молоді, 1934, Ч. 2.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

2. „Дар Просвіті".

Друге джерело доходів Т-ва це — „Дар Просвіті", котрий уведено підчас 40-літнього ювилею „Просвіти" в грудні 1908. р. І так:

у 1908. р. зложено на „Дар Просвіті"		1.528.96 К.
„ 1909. „ „ „ „		9.875.95 „
„ 1910. „ „ „ „		7.018.97 „
„ 1911. „ „ „ „		3.894.23 „
„ 1912 „ „ „ „		6.634.97 „
„ 1913. „ „ „ „		11.973.86 „
„ 1914—1920. рр. „ „		130.468.56 „

Разом в рр. 1908—1920 зложено на „Дар Просвіті" **171.395.50 К.**

В роках від 1921. до 30 червня 1924. р. вплило **6„479,684.380** марок польських.

У рр. 1924—1925. зложено на „Дар Просвіті"		34.578.36 зл.
у 1926. р. „ „ „		36.062.28 „
„ 1927. „ „ „ „		49.642.71 „
„ 1928. „ „ „ „		45.766.25 „

Разом у рр. 1924—1928 зложено на „Дар Просвіті" **166.049.60** зл. поль.

Таким чином, зложено на „Дар Просвіті" від 1908—1928 р. загалом **171.396** К., **6„479,684.380** марок польських і **166.050** зл. пол.

І під цим оглядом, грошова поміч суспільности, як бачимо, не велика.

3. Дохід із видавництв.

Третє джерело це — доходи з розпродажу видань Т-ва. Доходи ці були значні й дуже цікаві; обчислити їх — на жаль — через недостачу евіденції зарібку — неможливо. Але доходами з видавництв покривало Тов-о розходи освітньо-організаційні, головно після війни, навіть платні урядовцям. Доходів із книжок уживало також на направу дому.

4. Субвенції.

Четверте джерело доходів „Просвіти" були підмоги з краєвих і державних фондів, котрі „Просвіта" почала діставати на свою видавничу діяльність від 1870. р. І за час від 1870—1875. дістала „Просвіта" із краєвих фондів, на основі ухвал галицького сойму, 26.000 К.

Від 1876—1883. не дістала „Просвіта" жадних субвенцій, про що вже була мова вище.

В роках 1884—1891. дістала „Просвіта" по 2.000 К., в роках 1892—1893. по 3.000 К., в роках 1894—1896. по 4.000 К., в роках 1897—1907. по 6.000 К., з вийнятком років 1899. і 1902, коли Краєвий Виділ не виплатив „Просвіті" субвенції. У 1908. р. — 6.000 К., у 1909. р. — 8.000 К., у 1910. р. — 8.000 К., у 1911. р. — 14.000 К., у 1912. р. — 10.000 К., у 1913. р. — 13.000 К., у 1914. р. — 13.000 К. У роках 1915—1918. не виплатив Краєвий Виділ ніякої підмоги. — Разом на видавничу діяльність виплатив „Просвіті" Краєвий Виділ від 1870—1914. р. усього 190.000 К. Значить, дуже мало дістала „Просвіта" з краєвих податків українських громадян.

Крім підмог на видавничу діяльність, „Просвіта" діставала з краєвих фондів ще підмоги й на господарсько-економічну діяльність та на фахові школи. За роки 1906—1914. дістала „Просвіта" на цю ціль загальну квоту 173.494 К.

Окрім підмог із краєвих фондів одержувала „Просвіта", завдяки українському парл. клюбові, від віденського центрального правительства підмоги на економічну діяльність. У 1907 р. — 12.000 К., у 1908 р. — 15.000 К., у 1909 р. — 15.000 К.

На економічну діяльність і на школи дістала „Просвіта" за ввесь час із краєвих і державних фондів квоту 215.494 К. Отже загалом дістала „Просвіта" від австрійської держави субвенції 405.494 К.

5. Реальности.

Пяте джерело доходів „Просвіти" — це власний маєток Т-ва в готівці, реальностях і земельних посілостях. До більшої готівки прийшла вперше „Просвіта" завдяки дарові голови Т-ва Волод. Федоровича в 1875 р. — 24.000 Кор., про що була вже мова вище.

а) Дім у Львові.

В 1895 р. купило Т-во на власність великий двоповерховий, трифронтовий дім у Львові, Ринок 10, вул. Руська 1 і Бляхарська 18, за 360.000 Корон.

Коли „Просвіта" приступила до купівлі дому, то мала зібраних на ту ціль усього 8.638.84 корон. Завдяки тодішньому секретарові д-рові Костеві Левицькому, що був рівночасно головою комітету „Будови, згл. купівлі дому", рішився Гол. Виділ на купівлю одної з найкращих історичних камяниць у Львові, а саме — давньої палати князів Любомирських, що в тім часі була в руках польської шляхетської родини Левaковських. Будинок сягає св[illegible] початками XVII. в.,

а нинішня будова є з XVIII. віку — і збудований у стилі ренесанському з бароковими прикрасами. Через те нинішній дім „Просвіти" раз-у-раз звертає на себе увагу знавців мистецтва й чужинців. Не диво, що цей дім вибрав собі на свою резиденцію й уряд, перший австрійський губернатор Галичини ґраф Перґет, а по нім його наслідники. Нинішня камяниця „Просвіти" була довгі роки осідком галицького намісництва у Львові, поки не вибудовано нової палати на Ґубернаторських Валах.

Ціну купівлі 260.000 Кор. виплатила „Просвіта" так, що перебрала до сплати заінтабульовану на річ Краєвого Банку $4^1/_2$ %-ову гіпотечну позичку в сумі 141.365.56 Кор., а решту виплачено продавцям готівкою при підписанні контракту, а саме квоту — 109.729.48 Кор. На заплату тої суми разом із ріжницею курсу й видатками вжито з корінних фондів „Просвіти" 65.160 Кор., а суму 56.000 Кор. позичено з фондів під зарядом Тов-а. Довги гіпотечний і фондаційний сплачувала „Просвіта" з чиншів дому і з датків, які на фонд дому напливали. Як тільки Гол. Виділ сповістив про купівлю дому, то суспільність привитала цей крок з великим вдоволенням і радніше присилала свої датки. Відгукнулася й українська громада в Києві й через проф. Мих. Грушевського прислала в 1895 р. на дім „Просвіти" даток у сумі 3.000 Кор.,

В посідання взяла „Просвіта" свій дім 1. квітня 1895 р. За літо перевела адаптації, опорожнила деякі мешкання для себе і других бездомних українських товариств і спровадилася до своєї домівки 1. жовтня 1895. р.

Дім „Просвіти" має багато приміщень і має тепер багато льокаторів, що платять комірне; але доходи з чиншів не великі, бо льокатори, це головно свої інституції, до того ще й передвоєнні, отже вимір чиншів по закону невисокий, а адміністрація дому коштовна, і податки високі. Зате дім є старий і потребує все вкладів та направок. Потребу повної реконструкції дому відчував Гол. Виділ „Просвіти" ще 1910 р., тимто піддав дім основній ревізії архітектів, котрі висказали думку, що булоб найекономічніше теперішній будинок зруйнувати по змозі частинно, а на його місце поставити новий. На цій підставі Головний Виділ у 1911 р. вніс прохання до магістрату на дозвіл знищити дім, але вислана магістратом комісія консерваторів не погодилася на зруйнування цього справді старого дому — з огляду на велику його археольоґічну й мистецьку вартість! Реставрації дім потребує, але небезпеки, щоб дім завалився, нема. Тому лишилося по давньому, хіба з тою ріжницею, що в 1925 р. відновив Головний Виділ, на доручення магістрату — фронт дому з Ринку і всередині сходову клітку.

Дім приносив Т-ву титулом чиншу перед ві[illegible]ю 17.152 корон, в 1928. р. 33.878 зл. річного приходу.

6. Земельна маєтність у Милованню.

„Просвіта" набула в 1908. р. від митр. А. Шептицького двір з одноповерховим домом і 68 моргами поля за ціну 10.800 К., які мала заплатити тов-у „Вакаційних Осель" та ще взяла на себе зобовязання давати щорічно приміщення для бідних українських дітей на літні ферії. В 1912. р. докупила „Просвіта" 32 моргову реальність за 36.000 К., а в 1919. р. ще 135 моргів ґрунту-пасовиська, т. зв. Лазки, і 6 моргів ліса за 60.000 К. Нині велику часть „Лазок" зорано під управну ріллю. В Милованню має „Просвіта" разом 239 моргів, на яких ведеться земельну господарку та садівниче заведення, а з доходів удержується Господарську школу.

7. Земельна маєтність в Угерцях Винявських.

В році 1909. дістало Т-во „Просвіта" заповітом бл. п. Михайла Малецького, дідича в Угерцях Винявських, повіт Рудки, до довільної розпорядимости маєток в $354^1/_2$ моргa орної землі й ліса, саду, враз із домом і господарськими будинками з тим, щоби Гол. Виділ оснував в тій маєтности захоронку імени фундатора для тамошніх селянських дітей під управою СС. Служебниць. Родина бл. п. М. Малецького оспорювала, правда, той заповіт, але вкінці дістала „Просвіта" декрет наслідства в 1912. р. Тоді ж вибудував Гол. Виділ в Угерцях дім для Захоронки „імени М. Малецького", який 5. вересня 1912. р. посвячено й віддано СС. Служебницям до вжитку.

Від 1918. р. продав Головний Виділ тамошнім селянам 108 моргів так, що лишилося 246 моргів, які взяв у 1920. р. за контрактом найму-поліття в аренду-поліття на літ 12 б. директор канцелярії „Просвіти" Антін Гапяк із тим, що наєм кінчиться з днем 31. III. 1932. р. Т-во „Просвіта" мало на меті доходами з найму-поліття відбудувати господарські будинки, ницький, — полишаючи ціле своє 137-моргове господарство допровадити до рівноваги, щоби відтак приступити до отворення „Жіночої Школи домашнього господарства".

8. Земельна маєтність у Грабівцях.

В часі російської окупації помер дня 12. лютого 1915. р. у Грабівці, повіт Богородчани, поміщик бл. п. Антін Книгиницький, — полишаючи ціле своє 137-моргове господарство — Т-ву „Просвіта" у Львові з тим, що поле має бути розпар-

цельоване між місцевих селян, а з ціни продажу має „Просвіта" утворити стипендійну фундацію його імени при Т-ві „Просвіта" для учнів української народности.

Воєнне лихоліття, яке було причиною смерти фундатора, тяжко відбилося й на майні, одідиченому „Просвітою". У 1916. р. підчас битви в Грабівці згоріла шопа і стодола, а в часі польської вже влади староство в Богородчанах казало зняти зі стайні бляшаний дах і покрило ним — мимо спротиву „Просвіти" — повітовий виділ у Богородчанах.

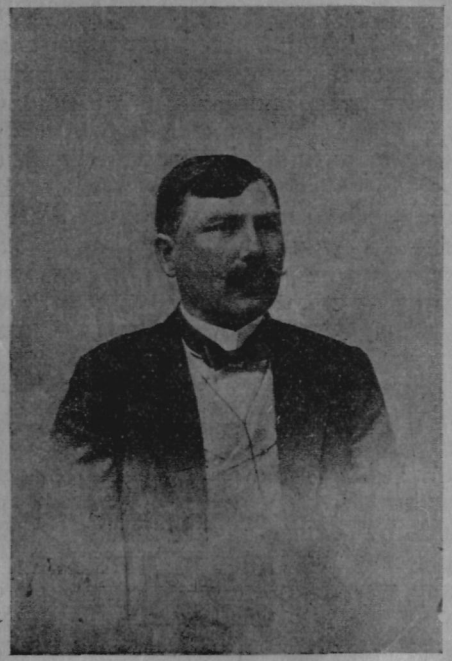

Антін Книгиницький.

Ціле рухоме майно зараз по смерти фундатора розграблено. Справа признання заповіту тяглася довго, бо бл. п. А. Книгиницький полишив лиш усний розпорядок своєї останньої волі, котрий родина оспорювала.

Спадком адміністрував спочатку др. І. Мандичевський, адвокат у Станиславові, а від 1918. р. завідує ним Гол. Виділ. Довгі роки багато праці вклав у впорядкування маєтку член Гол. Виділу др. Володимир Ревюк. Стипендійного фонду ім. А. Книгиницького в життя ще не введено, бо в Грабівці

велася парцеляція іншого двірського маєтку й, мимо упливу 7 літ від її розпочаття, ще не покінчена. Серед таких обставин неможливо було розпочинати парцеляцію фондаційного грунту, який згідно з волею фундатора має бути розпарцельований між місцевих селян. До того економічний застій, брак кредиту й упадок цін селянських продуктів змушують переведення парцеляції, а тим самим і урухомлення фондації, відкласти на якийсь час.

Від 1921. р. вів Головний Виділ пертрактації з Генеральною Прокураторією, щоби викупити від фондації маєток у Грабівці на власність „Просвіти". В 1922. р. закінчилися ті пертрактації з вислідом відємним, а суд декретом насліддя признав цілий спадок, котрий рідня Покійного оспорювала, Т-ву „Просвіта" з застереженням, що управні поля припадають фондації й їх має „Просвіта" у своїм часі розпарцелювати між місцевих селян, а з одержаної ціни купівлі, по доданню до неї скапіталізованого чиншу аренди за час до парцеляції та по потрученню коштів меліорації й адміністрації, має бути утворена стипендійна фондація імени Антона Книгиницького. Виключено натомісць від фондації будівельні парцелі, городи і ліс, около 30 моргів, які признав декрет насліддя Тов-у „Просвіта" на власність до довільної розпорядимости. Від 1922. р. виарендовує Гол. Виділ поля, що є власністю фондації, місцевим селянам, а свою власність винаймив початково філії Т-ва „Охорони Дітей і Опіки над Молодіжю" в Станиславові для приміщення в ній сирітського захисту, а від 1925. р. Т-ву „Непорочного Зачаття" в Ст[illegible] славові, що є під опікою епископа Д-ра Григ. Хомишин[illegible] 6 літ під сирітський захист, який ведуть СС. Служеб[illegible] Назване Т-во привело мешкальний будинок до порядку [illegible] вело в нім Захист. Крім цього ведуть там СС. Служ[illegible] українську захоронку для місцевих дітей.

З власного маєтку подарував Головний Виділ пл[illegible] читальню „Просвіти" у Грабівці, а з власного ліса д[illegible] вельний матеріял на будову читальняного дому з [illegible] театральною салею.

(Д[illegible]

У справі Фонду „Учітеся“.

Дня 9. березня ц. р. минають 120. роковини народин нашого кобзаря Тараса Шевченка. Ми певні, що як кожного, так і цього року всі наші філії і читальні, відповідно до своїх сил, відсвяткують гідню цю велику річницю. При цій нагоді ми пригадуємо одну призабуту справу.

У 1921. році, коли ввесь наш народ святочно обходив 60. роковини смерти нашого народнього Пророка, Краєвий Комітет, що займався влаштуванням цього ювилею, заснував видавничу установу фонд „УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ”, щоб видавати наукові й загально зрозумілі книжечки та поширювати сучасне знання посеред цілого нашого народу. Основуючи цю видавничу установу та віддаючи її під опіку нашій „Просвіті”, згаданий Краєвий Комітет однозгідно рішив, що на удержання цього видавничого фонду раз на все призначується ВВЕСЬ ЧИСТИЙ ДОХІД ІЗ ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ ОБХОДІВ У ЦІЛОМУ НАШОМУ КРАЮ.

Від того часу фонд „Учітеся” почав сповняти своє завдання, приступив до праці й видав досі 12 книжечок. Та не так наше громадянство. Як це у нас звичайно буває, в першому запалі справді поплили на згаданий фонд значні жертви, які вможливили йому розпочати свою діяльність, та швидко цей запал почав остигати, й святочна ухвала згаданого Краєвого Комітету пішла в забуття...

А тимчасом, не вважаючи на всі злидні, які переживає наш народ, він чимраз більше відчуває потребу освіти і знання, чим раз більше поширюються в нас гуртки самоосвіти, а в міру цього зростає конечність видавати БЕЗУМОВНО ДО ЦЬОГО ПОТРІБНІ ПІДРУЧНИКИ. Цю конечну потребу мусить заспокоїти власне фонд „Учітеся”, бо саме його завдання згідно з думкою основників, є — СТВОРИТИ ПИСАНИЙ „НАРОДНІЙ УНІВЕРСИТЕТ”.

Фонд мусить подбати про відповідні порадники й підручники для самоосвітніх гуртків. Він узяв на себе обовязок опіки над самоосвітніми гуртками й, відповідно до цього, видав уже перший підручник до ведення таких курсів: „Порадник для самоосвітніх гуртків”. Але ж виданням цього підручника вичерпує він усі свої засоби, і черговий підручник, чи яку книжку може видати фонд ЗНОВ ЩОЙНО ТОДІ, КОЛИ З РОЗПРОДАЖУ СВОЇХ ВИДАНЬ ЗБЕРЕ ВІДПОВІДНІ ЗАСОБИ. Правда, від 1934. р. Т-во „Просвіта’, що завідує фондом, хоче за всяку ціну зробити видання фонду періодичними, щоб що-року появлялося 4 книжки (що три місяці) з цього фонду (є це т. зв. НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА Т-ВА „ПРОСВІТА”), але ж засоби фонду вичерпані. Управа фонду пригадує Вп. Громадянству згадану вище ухвалу Народнього Краєвого Комітету для святкування 60-літнього ювилею смерти Тараса Шевченка і звертається цим до всіх Славних Філій і Читалень нашого Товариства „Просвіта” із гарячим зазивом:

Вшануйте всенародню ухвалу творців фонду „Учітеся”!

Обходіть святочно цього року 120. річницю народин нашого батька Тараса!

Ввесь чистий ДОХІД ІЗ ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ ОБХОДІВ ЖЕРТВУЙТЕ на фонд „Учітеся”. Подбайте, щоб у кожній читальні „Просвіти” були всі видання фонду „Учітеся”.

ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ Т-ВА „ПРОСВІТА”.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ на 1934-ий РІК

„ВІСТНИК“

під ред. Д-ра Д. Донцова

Виходить таксамо точно в цім році, як і в минулім! Єднає — як і досі найвидатніші літературні сили Галичини, Волині і Вигнанщини! Не схибляючи з раз обраного шляху, веде дальшу боротьбу з колгунерією й мертвими доктринами минулого!

ПЕРЕДПЛАТА виносить: на рік — зл. 23, на півроку — 12, квартально — 6.60. Поодинока книжка коштує 2.20.

Лише 20 злотих заплатить за цілий рік той, хто одноразово пришле ті 20 зл. до кінця лютня 1934. З огляду на великі страти, які понесло Вид-во в наслідок спаду курсу доляра, передплата для заграниці (з Америкою включно) від тепер виносить 30 (тридцять) злотих або рівновартість у чужій валюті.

Передплату слати на нову адресу — ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26, м. 21.

Чекове конто ПКО (Львів) — 500.371.

КУПУЙТЕ
УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ,
ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ,
ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ
В КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ”
ЛЬВІВ, вул. РУСЬКА ч. 1.

Книгарські новинки:

1) Б. Лепкий: СОТНИКІВНА	3.50
2) Квітка: САЛДАТСЬКИЙ ПАТРЕТ	0.40
3) Квітка: МЕРТВЕЦЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ	0.40
4) Мирний: МОРОЗЕНКО	0.50
5) В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО	0.40
6) Б. Лепкий: ОРЛИ	0.50
7) Крипякевич: УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ В ДАВНІ ЧАСИ	0.70
8) О. Пеленський: УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ в СВІТІ	3.00
9) Ів. Крипякевич: ІСТОРИЧНІ ПРОХОДИ ПО ЛЬВОВІ	2.50

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ВИДАННЯ
ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ

Аллярд Павло: СВЯТИЙ ВАСИЛІЙ ВЕЛИКИЙ. Ціна опр. 4 зл., брош. 3 зл., поч. 25 гр.

Гродський Йосиф, ЧСВВ., ЖИТТЯ Г. Н. І. ХРИСТА. Ціна опр. 2.50 зл., брош. 1.50 зл., поч. 25 гр.

Мешлєр М. о. — Котович П. ЧСВВ. о., БОЖЕСТВЕННИЙ СПАСИТЕЛЬ. Ціна в пол. 8.50 зл., опр. 6 зл., брош. 4 зл., поч. 60 гр.

Філяс Плятонід ЧСВВ. о., ЖИТТЯ СВ. О. Н. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО. Ціна брош. 25 гр., поч. 10 гр.

М. Каровець ЧСВВ. о., СВ. РІК. Ціна 20 гр. поч. 5 гр.

М. Каровець ЧСВВ. о., СЛУЖБА БОЖА НАШЕ ЖИТТЯ. Ціна 10 гр., поч. 5 гр.

Галущинський Т. ЧСВВ. д-р, ІСТОРІЯ БІБЛІЙНА СТАРОГО ЗАВІТА. Ч. І. Ціна в пол. 6.50 зл., опр. 5.50 зл., брош. 3.50 зл., поч. 60 гр.

Сарницький Климент ЧСВВ, д-р, ПОЯСНЕННЯ ПСАЛЬМІВ І ІНШИХ БОГОСЛУЖ. ПІСНЕЙ. Ціна опр. 5 зл., брош. 4 зл., поч. 60 гр.

Шпіраго Фр. д-р — Левицький Яр. о., КАТОЛИЦЬКИЙ НАРОДНИЙ КАТЕХИЗМ. Ч. І. Наука віри. Ціна, в пол. 7 зл., опр. 6 зл., брош. 4.20 зл., поч. 60 гр. — **Ч. ІІ. Наука обичаїв.** Ціна, в пол. 7 зл., опр. 6 зл., брош. 4.20 зл., поч. 60 гр. — **Ч. ІІІ. Наука про средства ласки.** Ціна, в пол. 7 зл., опр. 6 зл., брош. 4 зл., поч. 50 гр.

Марисюк Маркіян ЧСВВ. о., ВЕЛИКОПОСНІ ПРОПОВІДИ. Ціна, брош. 1 зл., поч. 15 гр.

Белярмін Роберт, кард., св. — Веселий Н. ЧСВВ. о., СІМ СЛІВ ІСУСА ХРИСТА НА ХРЕСТІ. Ціна, опр. 2 зл., брош. 1.30 зл., поч. 25 гр.

Книжки про історію
чина св. Василія Великого

Запит до тих, що інтересуються історією нашої Церкви і історією нашого василіянського Чина. Чи маєте Ви історію про наш Чин, яка має назву: ВЕЛИКА РЕФОРМА ЧСВВ? Автор о. М. Каровець ЧСВВ. Є в ній описано, як той Чин розвивався, коли наша Церква відновила єдність із св. Римською Церквою, як ті манастирі розвивалися, як монахи василіянські терпіли за св. Унію, як російський цар Петро І, по нім Катерина ІІ, а по ній Николай І і Александер ІІ нищили той Чин, забирали кат. василіянські манастирі на православіє, або цілком касували, перемінювали на тюрми і тим способом приготовляли місце большевикам, бо якби в Росії були остали манастирі католицькі, то може не було би того страшного стану, який тепер є в Росії. Особливо не було би того тепер на Україні.

Як той василіянський Чин працював, як терпів, як його переслідували, а навіть які були причини, що той Чин ослаб і приупав, довідаєтеся з книжок про Велику Віднову Чина в 1882. р. Перша часть тої праці вийшла в Жовкві 1933. р. і коштує 3 зл., ІІ часть у Львові 1933. р., коштує 2 зл. 50 гр. Відложіть тих 5.50 зл., а не пожалуєте. Історія Церкви і Чина дуже багато може нас навчити.

Студентський Шлях виходить що місяця
Адреса: Львів, Супінського 21 (Укр. Акад. Дім)

Чи Ваша ЧИТАЛЬНЯ обдає про ширення знання? Як так — то вона (як і ніхто) **не може обійтися без**

УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛЬОПЕДІЇ

не може, бо Укр. Заг. Енциклопедія на 2000 сторінках (3 томи) подає цінні відомости з **усіх ділянок** людського знання і зокрема присвячує пів тому суспільним оглядам **усіх проявів життя українського народу** від найдавніших до теперішніх часів!

Замовлення слати:

Адміністрація УКР. ЗАГ. ЕНЦИКЛЬОПЕДІЇ КОЛОМИЯ, НАР. ДІМ.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! ЧИТАЙТЕ! ПОШИРЮЙТЕ!

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Українське Юнацтво

що стоїть на службі великої ідеї Самостійної й Соборної Християнської України. З погляду цеї ідеї підходить „УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО" до справ виховання української молоді та добирає цікавий і багатий матеріял з різних ділянок життя й знання.

„УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО" виходить раз у місяць. Поодиноке число коштує 20 сот. Річна передплата 2 зл. (платна згори). За кордоном 0.60 ам. дол.

Адреса: „УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО", ЛЬВІВ, вул. ПЕТРА СКАРГИ ч. 5. — Чекове конто П.К.О. 501.460.

Попирайте рідний промисл!

ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА :-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА"

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ" у Тернополі поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА" І ТУТКИ „КАЛИНА"

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ. ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Купуючи паперці й тутки „КАЛИНА", причиняєтеся до розросту рідного промислу і даєте заробіток українському робітництву. — Маючи на увазі те, що кооп. „Будучність" значну частину своїх зисків раз-у-раз віддає Т-ву „Просвіта" й „Рідній Школі" та іншим українським культурно- гуманітарним установам, ціле українське громадянство, що не може позбутися налогу курення, обовязане купувати лиш паперці й тутки „КАЛИНА".

... П світа". — Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10

РІК VII. 1934. КВІТЕНЬ Ч. 4. (79).

ЗМІСТ: **Б. Романенчук:** Михайло Старицький (1904—1934) із портретом. — **Михайло Старицький:** Нива (вірш). — **Василь Верниволя:** Гагілки на Поділлі (в селі Гадинківцях). — **Франц Коковський:** Писанки на Лемківщині (обр. 5 писанок). — **Юрій Федькович:** Писанки (вірш). — **І. Крипякевич:** Із Великодніх звичаїв. — **Я. М. Береза:** Український наломник із XII. ст. у Святій Землі на Великдень (2 обр.). — **М. Боровський:** Весняна програ у бджіл (3 обр.). — Тунель під Монбляном. — **Іван Вербяний:** Нові погляди на ростину. — **Мирослав Семчишин:** Місто засипане піском (2 обр.). — **М. Андрусяк:** Чи Михайло Качковський був москвофіл (1 портр.). — **К—ко:** Таємнича країна (мапка). — **Б. Романенчук:** Павло Чубинський (1 портр.). — Оселі гадюк. — Мрії шкільної молоді. — **Іван Крипякевич:** З історії давнього українського спорту (4 обр.). — Водопровід Понтія Пилата. — **Юрій Крохмалюк:** З історії пахощів. — **Андрій Ластовецький:** Чого летять у стратосферу (5 обр.). — **Ярослав Пастернак:** На зарані залізної доби (2 обр.). — Зоряне небо в місяці квітні. — Мандрівка чорногузів (бузьків). — Памятні дні в квітні. — Бібліографія. — Додатки (всередині, ст. 111 (13) — 114 (16): **ОСВІТА й ВИХОВАННЯ: Семен Магаляс:** Публичні освітні віча (значіння й потреба пропаганди). — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 16 (В. Л.:** Як „читати" ділові бібліотечні книжки). — Історія „Просвіти", ст. 179—184. — Нові журнали та книжки (на окладинці). — Нові видання „Просвіти" (на окладинці).

Всім нашим Передплатникам та Прихильникам бажаємо щасливого „ХРИСТОС ВОСКРЕС“!

Від Адміністрації.

1. З цим числом посилаємо чеки П.К.О., ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату на VII. річник. Передплатників просимо поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання”.
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

НОВІ КНИЖКИ й ЖУРНАЛИ.

КНИЖКИ.

Василь Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ, з нагоди 120 роковин уродин (1814—1934), Львів, 1934, накладом Тов. „Просвіта“ (книжечка за березень), ст. 72 (з численними образками та портретом автора, з додатком вірша **А. Курдидика:** „120 літ“), ціна 0.60 зл.

ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ, (Науково-Популярна Бібліотека „Просвіти“), наклад Фонду „Учітеся, брати мої“, ч. 14 (1), Львів, 1934, ст. 128, ц. 1.50 зл.

Денис Лукіянович, Я — З БІЛЬШІСТЮ (дєвять розділів мандрівки), з переднім словом В. Верниволі, Львів, 1934, Бібліотека „Неділі“, ст. 202, ц. 1.80.

Юрій Горліс—Горський, ОТАМАН ХМАРА, з таємниць Г.П.У., Львів, 1934, ст. 80.

Б. Лисянський і І. Лучишин, МЕХАНІКА ТЕЧЕЙ ТА ГАЗІВ, „Самоосвіта“, 52, Львів, 1934 (березень), ст. 44.

О. Лотоцький, СТОРІНКИ МИНУЛОГО, II., Праці Укр. Наук. Інст. у Варшаві, XII, Варшава, 1933, ст. 488.

о. Михайло Кравчук, ІСУС ХРИСТОС, ЙОГО ЖИТТЯ, НАУКА й ЧУДА, Львів, 1934, ст. 296.

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, зшиток 2 (лютень), 1934, ст. 49—96.

Укр. ЗАГАЛЬНА ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ „Книга Знання“, (лютий, 1934). — Суплємент (додаток), ст. 1294—1420).

ЖУРНАЛИ.

ВІСТНИК, річ. II., кн. III. (за березень).

НАЗУСТРІЧ, ч. 5 (1/III 1934), ч. 6 (15/III 1934), — Шевченківське.

ДЗВОНИ, ч. 1—2 (січень—лютий).

САМОСТІЙНА ДУМКА, річ. IV., кн. 2 (лютий).

ДАЖБОГ, річ. III., ч. 1—2 (лютень).

РІДНА МОВА, ч. 3 (березень).

ВОГНІ, річ. IV., ч. 7 (березень).

НОВА ХАТА, річ. X., ч. 3 (березень).

ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС, р. XIV., ч. 7, 8, 9, 10—11.

УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК, чвертьрічник, р. I., кн. 1.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА, р. VII., ч. 2 (лютий).

СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР, р. XX., ч. 5 (березень).

ЖІНОЧА ДОЛЯ, р. X., ч. 5 (1/3), ч. 6 (15/3).

НАШ ПРИЯТЕЛЬ, р. XIII., ч. 8 (березень).

УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО, ч. II., ч. 3 (березень).

УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО, р. XXII., ч. 3 (березень).

КАМЕНЯРІ, р. III., ч. 3 березень).

ПРОБОЄМ, р. I., ч. 1 (березень).

SYGNAŁY, miesięcznik, ч. 4—5, — цілий посвячений укр. культурі.

BIULETYN POLSKO-UK?., рік III., ч. 8, 9, 11.

WIEDZA I ŻYCIE miesięcznik, IX, 2 (лютий).

ШЛЯХ МОЛАДЗІ, год III., № 2 (лютий), 3—4 (березень—квітень).

ДЗВІНОЧОК, р. IV., ч. 29 (березень).

ВІСТИ З ЛУГУ, р. IX., ч. 2—3, лютий—березень).

Купуйте нові видання „ПРОСВІТИ“.

Від 1. січня правильно що-місяця виходять місячні книжечки обсягом 3—4 аркушів друку. Досі появилися:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень), ст. 48, ц. 0.40 зл.
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий), ст. 56, ц. 0.50 зл.
3. В. Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ і ТВОРЧІСТЬ, із нагоди 120 роковин уродин, із додатком вірша А. Курдидика: 120 літ, (за березень), ст. 72, ц. 0.60 зл.

Кожна книжечка — з ілюстраціями; зокрема книжечка про Шевченка має 21 образків, портрет Шевченка, багато відбиток із перводруків та рукописів Шевченкових.

Кожна книжечка має **пояснення.** Ці книжечки можна **передплачувати:** передплата за 12 книжечок згори — 3.60 зл. (у продажу — 5.40 зл.). **Читальні** платять 25 зл. і дістають усі 12 місячних книжечок, 4 з „Науково-Популярної Бібліотеки“ та що-місяця журнал „Життя і Знання“. Кооперативи — 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

* * *

Кожна Читальня повинна **зараз** замовити (наклад невеликий):

ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ (Науково-популярна Бібліотека „Просвіти“), вид. Фонду „Учітеся, брати мої“, ст. 128, ціна **тільки** 1.50 зл.

Замовляти: Тов. „Просвіта“, Львів, Ринок 10

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. КВІТЕНЬ, 1934. Ч. 4.

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

(1904 — 1934).

Трицять років тому (26. квітня 1904), відійшов від нас один із визначніших діячів, і великий поет, і орґанізатор театру, і заслужений для розвитку письменницької мови письменник — Михайло Старицький.

Його діяльність припадає на 60. р. XIX. ст., коли наше письменство стояло під непереможним впливом Шевченка.

Всі письменники нашого Кобзаря наслідували. Одні з пошани до нього та його поезій, другі не важилися инакше писати, бо то, на їх думку, не була б поезія, инші хоч і пробували та не мали настільки сили, щоб писати по-своєму.

Чар Шевченкового слова був такий великий, що в розумінні багатьох письменників наша поезія могла мати тільки таку віршову форму, як у Шевченка, тільки у ній міг бути Шевченків вислів. Це видно з творів і Руданського й Куліша й навіть Федьковича.

А перший Старицький як поет забалакав по-своєму, і забалакав передусім, як поет-інтеліґент, такий, що його цікавлять питання, які зворушують тільки інтеліґенцію. Тимто в нього вже нема вірша народнього (дехто з учених каже, що в Шевченка инших віршових форм, крім народніх — нема), а тільки такий, як на заході Европи, та в тодішній Росії.

Таксамо в мові. Йому, як інтеліґентові, мало було тих слів, що знані були в українській літературі до його часу, і він, як перед ним Куліш, творив собі нові вислови, або як тоді казали: „кував" нові слова. За ці нові слова йому дорікали свої й чужі, „вергали каміння", як він каже, в нього.

Але цими своїми новими „кованими" словами Старицький збагатив рідну мову. Багато з них ми вже вживаємо тепер, не знаючи, що їх творив Старицький. Бо Старицький добре знав закони мовні, побував у різних кутах України, жив на Волині, в Галичині, жив довго на Поділлі, їздив по Лівобережжі (сам там народився), і все це використовував. Крім того, він потребував цих нових слів для перекладів світових творів,[1]) а тут треба було передавати „всі тонкощі тонів первотвору тими самими барвами", себто відповідними словами, яких у нашій мові до нього не було. А робив він це так, що від основного народнього слова виводив подібні, н. пр., то він від народнього слова „байдуже" створив слова „байдужий" і „байдужість", або від над. слова „наоколо", утворив слово „окольний" і т. ин.

Дуже багато заслужився Старицький і для українського театру. Не даром його звуть одним із „батьків українського театру". Він перший, вкупі з найбільшим нашим тодішнім музикою М. Лисенком, заснував у Києві (1873. р.) аматорський гурток, що давав вистави в приватних домах. Своєї сцени українці тоді не мали, та й на то треба було на неї дозволу влади. Старицький виходив такий дозвіл, підшукав салю, де той гурток почав грати. Люди були захоплені цими виставами, і це розохотило Старицького до дальшої праці для українського театру так, що коли 1880. р. цензура попустила, з гуртка виріс справжній театр, на який Старицький посвятив усе своє майно (він був дідич із Полтавщини).

В його театрі грали найвизначніші українські артисти (н. пр., Кропивницький, брати Тобілевичі, Заньковецька), а хоч згодом театр той розділився, і повстали окремі трупи, то цим значіння Стариць-

[1]) Він дав нашому письменству дуже гарні переклади з анґлійських письменників (Шекспір, н. пр. „Гамлет", Байрон, н. пр. „Мазепа"), німецьких (Ґете, Гайне), російських (Пушкін, Лермонтов), польських (Міцкевич, Сирокома), данських (Андерсен), переклав сербські народні пісні, то-що.

кого для нас не менше. А треба знати, що в той час театр мав для нас вагу неабияку: московська ж влада заборонила була (1876.) українську мову, й її наші земляки могли чути тільки в театрі...

Та Старицький був не лише орґанізатор театру, але був тоді й найголовніший доставець театральних творів (репертуару і сам писав, і переробляв чужі твори, а то і приспособлював до сцени, як знавець театральної справи. Він переробив Я. Кухаренка „Чорноморський побит", Александрова „Ой не ходи Грицю", Ів. Левицького „На Кожумяках", Гушалевича „Підгіряни, а то й з Гоголя (Сорочинський ярмарок, Утоплена, Різдвяна ніч, Ніч під Купала й т. д.).

На окрему згадку заслуговують історичні драми Старицького, які він писав уже не так для сцени, як для читання (Оборона Буші, Маруся Богуславка, Богдан Хмельницький). Крім цього писав він із дочкою (Старицька-Черняхівська) історичні повісти по-російському (Кармелюк, Облога Буші, Богдан Хмельницький), та всі вони перекладені на нашу мову й багато людей у нас їх читало.

Старицький вславився ще як незрівняний деклямáтор, та дуже гарний автор слів до опер Лисенка (лібретто). *Б. Романенчук.*

На зразок, яке було Старицького письмо, подаємо образок із його рукопису (факсиміле). Правопис — ярижка, бо инакше не дозволяла тоді писати царська цензура (и = і, ы = и і т. д.). Вірш цей із р. 1876., має заголовок: „До молоді".

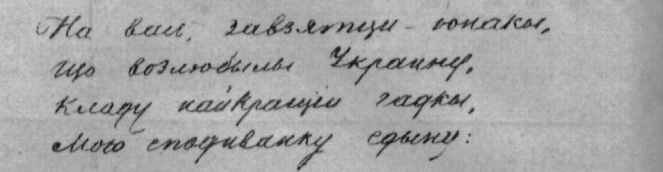

Від Редакції. Дуже шкода, що в нас так мало знають поезії Старицького, та що звязують його імя тільки з українським театром та потрохи з його драматичними творами. А отже Старицький як поет заслуговує куди більшої вважливости. Ще далеко до Франка він увів европейський вірш до нашої поезії та вигладив його, вишліфував. На зразок подаємо один із його ранніх віршів, написаний в 70. рр. XIX. ст. Вірш цей поет сам так незрівняно гарно деклямував, що зворушував і захоплював усіх людей, що бували на салі. Звичайно він його деклямував, як йому били „славу", плескали за виголошену ним якусь иншу деклямацію. Так не воно було, н. пр., на святі відкриття памятника Котляревському в вересні 1903. (див. Ж. і Зн. VI, ст. 343—345). Після „Ниви", продеклямованої М. Старицьким, якийсь немов шал опанував присутніх: це вже були не оплески, не „слава", а стихійні вигуки захопленої громади...

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ.

Н И В А

Гей, ти, ниво, — в тебе гону
Од Карпату аж до Дону!
Та широка ж, як погляну,
Геть укрилась килимами,
Огорнулася лугами,
Простяглася до Лиману.

— Що ж то, ниво, лихом збита,
Потом, кровію полита,
Ниньки сталося з тобою?
Не красуєшся стогами,
Не пишаєшся скиртами,
А глушишся лободою?

„Ой, ви, жалібники-діти,
Та не вам би й говорити,
Як самі байдуже спали!
Де ж були ви? Инші руки
Завдавали рідній муки,
Репяхáми засівали...

„Колись добре я родила.
Виростала з мене сила
Ворогам на страх і горе!
А тепер я геть лічаю,
І не бачу скруті й краю,
Бо ніхто мене не оре!"

— Правда, ниво! Зо сльозами
Не рушали ми з ралами...
Гайда в поле! Гине пива!
Додамо до праці руки:
Хоч не ми, то діти, внуки —
А таки діждуться жнива!

Поезії М. П. Старицького, Київ, 1908., ст. 86—87.

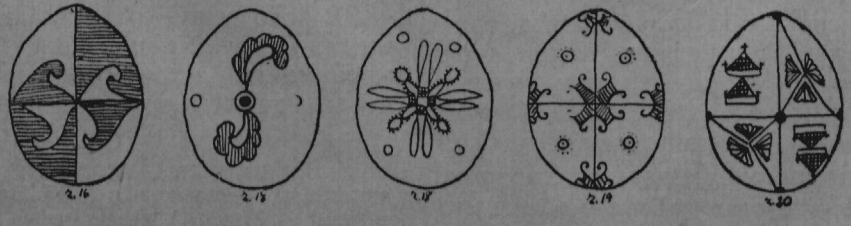

ВАСИЛЬ ВЕРНИВОЛЯ.

ГАГІЛКИ НА ПОДІЛЛІ

Ще досі не вияснили, з якого слова взялася назва „гагілка". Зводили це слово з „глагілкою", себто, говорена річ, а то з „гаєм", що начебто по гаях колись виводили гагілок. Бо ж декуди так і звуть ці забави: „гаївка", а то й „ягілка".[1])

Гагілки тісно вяжуться в нас із Великоднем, це великодні забави довкола церкви, здебільша — дівочі. Кажемо „вяжуться". Може, воно буде вже й не так. Бо чую, що проти них іде впертий похід, уже від яких двацятьох років, і вони переводяться.

А шкода! Бо в них тільке життя, тільке бадьорости, тільке веселощів, тільке краси. Людям у наших роках важко собі Великдень без гагілок уявити.

*

Щойно люди встигли розговітися, а вже ввесь цвинтар довкола церкви роїться від молоді. І все в нових одягах. Цілий піст стягалися люди на те, щоб ціла сімя дістала на Великдень „обнову".

Дівчата чваняться одна перед одною спідницями, парубки хизуються новими капелюхами з павами. Весняне сонце світить. У повітрі пахощі. На цвинтарі гамір. Дзвонять дзвони. І так усі три дні.

Так було років тому сорок у рідному мойому селі, в Гадинківцях на Поділлі, коли була ще роскішна стара деревляна церква, з похиленими вже боками. Цвинтар просторий, із усіх боків — чудові старі липи, з одного — гарний сад церковний: то його садив давним-давно мій батько. І огорожа довкола.

Десь коло полудня ціле село вилягало на цвинтар. І старі. Купками, по кутиках, щоб молоді не заваджати, стояли господарі в мальовничих опанчах „до стану", або сиділи на свіжій мураві. Розмова йшла про господарство. Обличя поважні, але ж якісь нові, радісні. Таксамо купками по инших місцях збивалися молодиці, а коло них роєм їх діти маленькі.

І дітей сила-сила. То коло батьків, то самі бігають, граються, „галунками" червоними, темносиніми, жовтими обмінюються, а то й „цокаються" (що́ таке „писанка" — в нас тоді вже не знали).

*

Забави починалися теж не відразу. Йшли якісь підготови. Гуртками дівчата нараджувалися. Бо це — їх справа. Хлопці на те тільки, щоб робити збитки та дівчат передражнювати. Так і гуртками забава. Як сьогодні бачу: іде поза липи хоровід, позчіплялися дівчата за руки:

„Казала мня (мня = мене) мати за першого дати,
А той перший — малий-недоросший, гей, гу-гу-га-га —

І так аж до дванацятого. Пригадую собі ще такі строфи:

„Казала мнє (мнє — мене) мати четвертому дати,
А той четвертий, як свиня четертий.
Казала мнє мати за пятого дати,
А той пятий[1]) та не має хати...

І всім дванацятьом дівчата „пришивають лати". Парубки мстяться: перебивають, вигукують. Але ж ніколи не вдається їм дівчат перемогти. Дівчата меткіщі, на язик гостріщі. Є така гагілка, що каже парубкам робити всякі непочесні роботи („слова я забув") — парубки відборонюються, вставляють свої слова, але їм це нічого не помагає.

А то знов у иншому гурті дівчата (усе не до пари) позчіплялися за руки — коло, всередині одна дівчина: „зайчик", він має з кола вискочити, щоб собі вибрати „що-найкращу дівку", всі шукають пари, хто ж не найде, буде „зайчиком":

Ой, ти зайчику, ти малесенький,
Ти голубе, ти сивесенький,
Ані куди вийти, ані вискочити (2 р.).
Взуйсє, зайку, в черевички,
Поплинь, зайку, по Дунайку,
Вибери си (= собі) дівку з крайку.
Та гуляв качур в гороховім вінку,
Тай вибрав си що-найкращу дівку,
То вгору, то в долину,
То в рожу, то в калину...

„Зайчика" не пускають із кола, то присідають, то зісуваються. З невдалих спроб зайчика вискочити із боку регочуть. Коло повертається кругом ув один бік, то в другий. Обличчя в усіх розрадувані, червоні.

А там у другому колі — знову дівчина посередині, зажурена, засмучена, долонями обличчя закриває: це — старий „дід" (зима):

Дід: Сам, ходжу, сам, по загороденку.
Коло: Де-сь (= де ти дів) діти дів, де-сь їх подів?
Дід: Подушив, потопив, порозганяв,
Їсти не дав...
Коло: (жваво, скочно)
Так тобі тре (= треба):
Сива борода, дурна голова!
А в неділю ра́ненько,
Приїде наш ба́тенько,
Привезе нам дівоньку,
Котра найкрашша —
То буде наша.

Десь у другому кінці стали до „трійні". Можуть уже і хлопці брати участь: стають по дві, а тільки в одному гуртку — три, і цю третю позаду ловлять. Кого зловлять, той опісля сам ловить. Незловлений стає на переді „трійні", а той третій іззаду — тікає. Жарти, сміхи, як кого зловлять.

А там уже десь инший гурт ладиться виводити „Воротаря": стоять парами дівчата, хусточками руки позчіплювані, ті руки вони підносять, творячи „ворота" для пар, що одна за другою перепихається наперед, щоб пускати й собі дальші пари:

Воротарю-воротарчику,
Отвори воротонька...

І все це робиться, біжачи; наслідують приїзд того, що вїжджає воротами:

„А що ж бо то за пан їде,
А що ж бо то за дар везе!..."

---

[1]) пор. Ж. і Зн. І. ст. 237–238: „Гаївки у Львові": там сказано про це все докладніше.

[1]) У нас кажуть „петь", „петий" — але ж співають: „пятий", таксамо: „порозганяв", хоч усі кажуть у селі: „порозганєв".

Після „воротаря" — „жученько": найкраща дівчина, звичайно маленька, ходить угорі по позчіплюваних руках дівчат, поуставлюваних парами:

„У нашого жученька-жученька,
Золотая рученька-рученька,
Ой, спи, жучку, спи, небоже,
Най ти (= тобі) Господь допоможе,
Спи, жучку, спи!..."

А під самою церквою засів знов инший невеликий гурток дівчат, напроти нього другий, посувається в напрямі тих, що сидять: це „їде" — „Дзельман". І чомусь спів польський, а власне той якийсь польсько-український жарґон:

Єдзі, єдзі Дзельман,
Єдзі, єдзі єго брат,
Єдзі, єдзі Дзельманова і братова,
Вшицка єго родзіна...

А хлопці передражнюють; мовляв, не „вшицка", а — „псиска"...

З иншого кута доходить инша гагілка: пахне садком, городиною, весною:

Соловеечку, пташку, пташку,
Чи бував же ти в садку, садку,
Чи видав же ти, як мак сіют?

Ой, так, так,
Сіют мак...

Всі ці гагілки й досі, від яких сорок років, у мене в голові. Багато позабувалося — але ж загальний образ тих таких гарних співів та тих принадних забав усе стоїть перед очима. Від них віє молодістю, радістю життя, весняним сонцем, одне слово — Великоднем!

*

Чи співають і досі гагілок у моїому рідному селі?

Чую, що вже гинуть. Молодому поколінню проповідують, що співати гагілок і виводити забави, з ними звязані — негарно, і навіть, що це гріх...

І чого їх винищувати, на що зогиджувати? Кому воно потрібне?...

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

ПИСАНКА НА ЛЕМКІВЩИНІ

Скромні та не такі приманчиві лемківські писанки, як гуцульські, або в деяких селах Ярославщини, а проте є в них своєрідна краса. В цих писанках відбивається потрохи сіра буденщина лемка, що за працею та турботами за хліб насущний, забуває про красу, про все те, що тісно не вяжеться з його буденним життям.

Колись, може, було инакше. Це лемко відчуває та бачить, це він виспівує у своїй пісні:

„Ой верше мій, верше,
зелений мій верше,
юж мі так не будет,
як мі било перше!"

Нині воно инакше. Холод та голод заглядають у вічі лемка, тимто всі свої зусилля звертає він на те, щоб сяк-так зарадити своїй біді.

В цьому треба в значній части шукати причини, що на Лемківщині не так дбають про писанки, хоч є й инші причини.

Давні народні звичаї поволі тут забуваються, село стикається з містом, наслідує його звичайно в найгірших проявах життя, а те, що колись вважалося на селі за святе, тепер сходить на бік.

Таксамо є й з писанками.

Колись — розказують старші люди — було повно писанок на селі на Великдень, тепер подибується їх чимраз рідше, а ті, що є, роблять недбало, от, аби „щось" було.

Писанки на Лемківщині такі, як їх видко на образку. Найбільше можна подибати писанок таких, як три перші на образку, дві инші стрічаються рідше.

Писанки пишуть звичайно дівчата, рідше жінки для своїх дітей. Давніше писали писанки малими, тоненькими бляшаними рурками, що їх робили самі з бляхи, тепер уживають для цього звичайної шпильки з головкою. Білу барву затримують при помочі бджільного воску. До крашення вживають фарб купованих, або домашнього виробу. І так із зеленого жита добувають краску гнило-зелену, лушпина цибулі дає краску „ґумі-ґута", а дубова кора — темну. З купованих красок беруть головно всі відтінки червоної та леліеву. Щоб краска трималa, вживають оцту.

Писанки дарують дівчата хлопцям, при чому дрочаться з ними та ховають писанки за халяви або за пазуху й відтіль їх хлопці силою витягають. Як хлопці мали часами злість на дівчину, то, видираючи їй писанки зза пазухи, там їх роздушували.

Зате нема звичаю, щоб хлопці викидали писанки від нелюбих їм дівчат.

В селі Юрівцях, сяніцького повіту, є звичай, що дівчата обдаровують хлопців писанками на Юрія, а тоді саме є празник у селі. Як дівчина дарує хлопцеві писанку, то знак, що він їй подобається, та що вона вийшла б за нього заміж. Як дівчина подобається хлопцеві, то він писанку бере, як ні — то відмовляється.

В селі Карликові, теж сяніцького повіту, записав я таку легенду про походження писанок: Як Христос ішов на Голгофту, юрба жидів кидала до Нього камінням. Не кожний камінь поцілив, але котрий доторкнувся Христа, перемінювався в писанку. І на цю памятку пишуть тепер люди писанки.

Від Редакції. Таких оповідань, легенд, про писанки в нас дуже багато. Це звичай — дуже давній і знаний, не тільки в нас, але й у инших славян (від славян перебрали цей звичай і румуни). Одне таке народне оповідання про повстання писанок записав колись на Гуцульщині наш поет Федькович і вбрав його в дуже гарний вірш, який тут подаємо.

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ

ПИСАНКИ

Повіря народне.

А з четверга, темної нічки,
Без місяця і без свічки
Оливная гора сіяє:
Бо там Син Божий у слізоньках потанає.

К землі припадає,
Господа благає:
— Не дай мене, Боже,
На ті муки тяженькії...
А може, ...йой, Боже!...
Може, така мені доля
Від Тебе судилась?...
Нехай буде Твоя воля
І царство і сила.
А може б мож тую чашу
Від мене узяти?..."

Не мож було... Замучили...
А Божая Мати,
Та бідна, нещаслива Мати
За Русалимом в крайній хаті
Сидить собі коло печі,
Вощик крає, в череп мече,
І в новенькім черепочку
Топить його на жарочку.
І вощику натопила,
І золоту кисточку[1]) купила,
І покладків[2]) свіженьких, біленьких узяла,
Воском уписала,
Ще й намалювала,
Відтак в кошелик[3]) поскладала
Тай до Пилата поспішала,
За Пилатом навколішки ходила,
Писаночки носила
І курочку в даруночку,
Та все благала-просила:

— Пилатію, воєводо,
Славний государю,
Пусти мені мого сина...
Одного і маю,
Лиш одного, мій паночку,
Їй-богу, одного!
Я ще кращих понапишу,
Ще кращих, ...їй-богу,
Що я кращих понапишу...
Одного і маю...

— Не плач, не плач, Пречистая!
Його вже немає:
Уже жиди замучили...

К землі повалилась,
Мов убита — а писанки
У світ розкотились.

Друк. Мета, 1863, ч. 1. стор. 13—15.

[1]) квачик, іще кажуть „пензель"
[2]) декуди кажуть просто „яець", на Наддніпрянщині: „крашанок" (у Тобілевича)
[3]) кошичок

І. КРИПЯКЕВИЧ

ІЗ ВЕЛИКОДНІХ ЗВИЧАЇВ

В давні часи по містах були різноманітні звичаї, що вязалися із Страстним тижнем та святом Великодня. Деякі з них мали місцевий народній характер, инші попереходили до нас з заходу, найбільше з Німеччини. У спогадах Софії Лещинської з 1726. р. находимо опис деяких звичаїв із Страстного тижня, ті звичаї зберігали на замку Собеських у Жовкві.

У живний (великий, страстний) четвер із року в рік обмивали ноги дванацятьом бідним дідусям. Після цього обряду дідів гостили при столі в великій „Золотій" салі. Обід складався з міґдалової юшки та риб, при столі услугувала сама королевичева Собеська. Після обіду кожний дідусь діставав цілий одяг і 33 тинфи[1]) до рук, на памятку Христових літ.

[1]) тимф або тинф, польський гріш, мав 80 грошів; назва від прізвища підскарбія Тимфа, що той гріш поширив

У Велику пятницю вранці замок будили зі сну хлопці міста тарахкалками. Пізніше ціле місто обходив похід, що зображував Христові муки. Влаштовувала його молодь із найвизначніших міщанських родів. Попереду один був за Христа — в пурпурі, в терновому вінку на голові, з хрестом на плечах, у деревляних кайданах, помальованих на чорно. Вели його хлопці, поперебирані за римських вояків. Дальше йшов „Пилат" у довгому одязі та сандалах, засоромлений і заплаканий. За ним — Юда, що ніс у руках мішок, а в ньому трицять округлих монет, вирізаних зі шкла. За трьома головними фіґурами поступав народ, що не шкодував кулаків і штовханців „Ісусові". Нараз, немов за чудотворним допустом, злоба юрби повертала ся до Юди: його кидали на землю, ко́пали ногами, виривали волосся й нарешті кидали до ріки та плавили, як яку чарівницю.

У замку ця процесія діставала нагороду за

свою виставу: до Юдиного мішка вкладав скарбник на місце шкляних монет нові блискучі тинфи.

Увечері гості з замку йшли відвідувати „гроби" по церквах. Королевичева Собеська сідала до золоченої лектики[2]) з сидінням із червоного оксамиту; лектику несли чотири гайдуки[3]), прибрані по-угорськи; по боках ішли „лявфри" (побігущі, гінці), одягнені на-синьо, а по заду чотири мурини в червоних одягах та в білих завивалах.

У суботу, після лат. всенощного (ресурекції), відбувався веселий обряд пращання посту. З замку, під голос музики та співу, виходили юрбою двораки й на великій срібній таці виносили сухого селедця. Дуже врочисто, серед жартівливих промов та вигуків, вішали зненавиджену рибу на якомусь дереві, що стояло перед замком, на знак, що час її влади закінчився.

[2]) Лектика, щось наче коробка, як у повозі, але ж її везуть не коні, а несуть окремі носії; в таких лектиках колись у Римі носили своїх панів — раби; ще й досі подекуди вживають лектики.

[3]) гайдуки — первісно угорська піхота, від XVI. в. назва ця для піхоти перейшла й до Польщі (за короля Степана Баторія); від XVII. в. вже гайдуками звали придворну службу.

Я. М. БЕРЕЗА

УКРАЇНСЬКИЙ ПАЛОМНИК ІЗ XII. СТ. У СВЯТІЙ ЗЕМЛІ НА ВЕЛИКДЕНЬ

Як приняли в нас християнство, багато тодішніх нових християн забажало побачити на власні очі ті місця, що їх доторкалася Христова стопа. Вони думали, що молитва на землі, де навчав і творив чуда Спаситель світа, матиме особливе значіння.

Та дорога до Святої Землі далека — а в тих часах була дуже небезпечна, повна невигоди. Тимто вибиралися до неї тільки люди сильні й духом і тілом. Багато доводилося їм поборювати трудів — та зате яка втіха, коли вдалося повернутися в здоровлі додому! На памятку приносили прочани пальмові галузки з Квітної неділі в Єрусалимі. Відтіля й пішла їх назва — паломники.

Одним із таких паломників був ігумен Данило, родом, мабуть, із Чернигівщини. І в нього зродилося гаряче бажання помолитися на місцях, „куди ступав Христос, Бог наш своїми ногами й показав великі чуда". В товаристві київських та новгородських прочан подався він у далеку дорогу. Це було за князя Святослава II.[1]), тоді, коли на єрусалимському престолі засів король Балдуїн.[2])

Ігумен Данило був розумна й тямуща людина. Мабуть, знав він те, що не кожний із його земляків матиме змогу оглядати оту, таку дорогу для нього, як християнина, землю. Тимто описав свою подорож (від Царгороду) та побут у Святій Землі.

А щоб той опис був як-найдокладніший, не гордував Данило й місцевими оповіданнями-леґендами та апокрифами[3]) й запопадливо їх записував.

Перебуваючи у Святій Землі, Данило не забував і про Рідний Край та його володарів: ...„На всіх отих місцях святих не забував я імен українських князів та княгинь, та їх дітей, єпископів, ігуменів та бояр, та дітей моїх духовних, та всіх християн — ніколи про них не забував я".

В часі побуту в Єрусалимі позаписував він у лаврі св. Сави імена українських князів, щоб їх там поминали. Про те читаємо ось що: „І за те ще похвалю доброго Бога, що дозволив мені бідолашньому записати йменa українських князів у лаврі св. Сави. І тепер поминають їх імена, „во октенії", з їх жінками та дітьми. А ось і їх імена: Михайло-Святополк, Василь-Володимир, Давид Святославич, Михайло-Олег, Панкратій-Святослав та Гліб-Минський".

А вже найбільше радів Данило, коли король Балдуїн дозволив йому покласти лямпаду на Христовій могилі від усієї Української Держави.

Послухаймо, що оповідає він про ту подію:

„...В першій годині зполудня у Велику пятницю пішов я, бідолаха, до князя Балдуїна й поклонився йому до землі. А він побачив мене, як я кланяюся, прикликав мене до себе й запитав із любовю: „Чого ти собі бажаєш, український ігумене?" Пізнав він мене добре й полюбив дуже... Я ж відповів йому: „Князю мій, пане, прошу тебе ради Бога та українських князів, дозволь мені, щоб і я поклав свою лямпаду на могилі святій від усієї Землі Української. А він повелів мені з радістю та любовю покласти лямпаду на Господній могилі й послав зі мною чоловіка, свойого найліпшого слугу до економа св. Воскресення й до того, що держить ключ від могили. І повеліли мені економ та ключар святого гробу принести свою лямпаду з оливою. А я поклонився їм обом і пішов із великою радістю й купив велику шкляну лямпаду, налив ущерть чистою оливою, і приніс до Господньої могили, як уже настав вечір. Назвав я себе, й по-

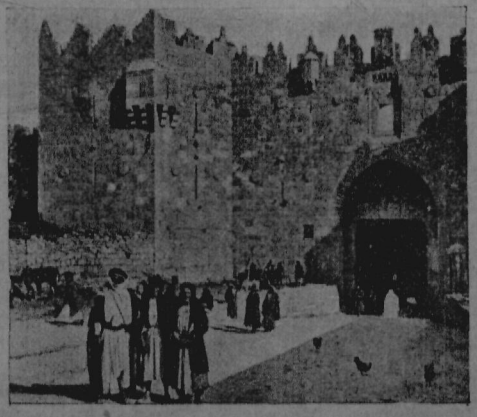

Єрусалим: дамаська брама.

[1]) Святополк II. панував від 1093—1113.

[2]) Балдуїн, єрусалимський король, почав панувати 1100 р.

[3]) Апокрифи — оповідання, якими пояснювали собі давні християни неясні місця св. Письма та доповнювали те, чого в ньому не було: подробиці з життя святих, Христа, Богоматері й т. п. Апокрифами звали їх тому, що вони були „тайні", церквою заборонені.

просив ключаря, що сам-один перебував у гробі (щоб відчинив). А він відімкнув мені святі двері, й повелів мені скинути черевії, й увів мене одним-одного, босого, у святу Господню могилу з лямпадою, яку ніс я із собою, та повелів покласти на Господньому гробі. І поклав я її своїми грішними руками в ногах, де лежали колись пречистії ноги нашого Господа, Ісуса Христа. В головах стояла вже грецька лямпада, на грудях лямпада від св. Сави й від усіх манастирів. Такий уже завівся звичай, що що-року кладуть лямпаду грецьку й св. Сави... Оттоді я поклав лямпаду на святій могилі, поклонився їй та обцілував із любовю та сльозами те святе місце, де лежало тіло Господа нашого, Ісуса Христа — вийшов із великою радістю із святої могили й подався до своєї келії"...

На цьому не покінчилася ввічливість короля Балдуїна. У Велику суботу, підчас відправи в церкві Господнього гробу, коли посходилися туди представники майже всіх християнських народів, казав він станути Данилові перед самою Господньою могилою, щоб міг усьому докладніше придивитися. А воно й не диво, бо ж Україна була знана в тих часах усьому культурному світові, й українські князі, як каже наш перший письменник митрополит Іларіон із XI. ст., володіли „не в убогій та невідомій землі, а на українській, про яку знали й чули по всіх кінцях землі". Знав про це, зовсім безпечно, й король Балдуїн.

Багато віків минуло від того часу. Цілі століття Данилів твір був улюбленим читанням наших предків. Діждався він кількох перерібок та ввійшов у склад кількох збірників. А вже для прочан став він своєрідним провідником та підручником, на якому взорувалися пізніші описи св. Землі.

В XIX. столітті перекладено Данилів опис на

Входова брама до церкви св. Гробу в Єрусалимі.

різні европейські мови, він має вагу для наукових дослідів.

Ми можемо бути горді з того, що вже в таких давніх часах найшлася людина, яка свідомо несла на чужину ймення Рідної Землі та її володарів. Коли ж зважити ще й те, що тоді збиралися в Єрусалимі представники всього культурного світу (й заходу) — а єдиний, найдокладніший та найцікавіший опис св. Землі того часу написав українець, ігумен Данило, то й є чим гордитися...

М. БОРОВСЬКИЙ.

ВЕСНЯНА ПРОГРА У БДЖІЛ

Життя наших найменших домашніх звіряток бджіл — напричуд цікаве. Візьмім хоч би їх життя взимі: ні морози, ні заметілі їм нестрашні; вони, стулившись одна до одної, в тісному кублі в вулику, тихо споживають собі мед і дають собі раду з найсуворішою зимою. Природа подбала, щоб цей малий комашиний орґанізм зміг витворювати собі тепло взимі та у здоровлі дочекати весни, щоб першим зі всіх запилювати перші весняні росгини.

Щоб цей орґанізм вийшов із зими здоровий, природа дала йому для поживи цікавий корм — мед. Це є один із найліпших та найздоровіших вуглеводнів. Мед, кажуть, гріє; мед потрібний для руху, для дихання й перетворюється у товщ. Сам мед є гіґроскопічний, себто натягає з пари води, а як його споживати, то його травиться майже без решток. Ця властивість меду й дає можливість бджолам переживати й гостру зиму й мати воду в вулику, та не забруджувати свого зимового помешкання, як це роблять усі инші звірята. А це останнє дуже важлива річ у житті чепурних бджілок. У них і орґанізм для цього особливо пристосовлений. Усі рештки їжі, які за 4—5 місяців зими таки накопичуються у шлунку, збираються в окремій комірці (кальоємі) аж до весни.

Пригріє сонечко, оживе природа, у вулику починається жвавіше життя. Кубло бджіл, що досі дбали лише про витвір тепла для себе, починає рухатися. Не терпиливиться бджілкам. Надокучила холодна зима, сприкрилося безділля. Вони з дня на день чекають теплого дня. Нарешті цей довго очікуваний погідний весняний день прийшов. Термометр пішов угору, в тіні показує 10—12° С. Це час, коли бджілок не можна втримати в заперті; вони, як із мішка, тисячами висипають із вулика в повітря і граються у промінні сонця з пів години — у свої „гагілки". Тут вони прочищуються, ознайомлюються, щó, власне, з їх вуликом, вдихають свіже повітря, набираються сили для дальшої цілорічної праці.

Хто не був на пасіці в такий день, той не зрозуміє, що це таке „програ" бджіл. Тисячі, міліони маленьких крилатих тваринок затінюють сонце. Музика їх веселого гудіння заглушує всі життєві турботи й незгоди. Серце пасічника радіє, з його душі, наче тяжкий камінь, спадає журба, і за долю тих милих і вдячних твариночок, і за свою власну. Починається робота. Милі бджілки одна поперед другої приладжують своє зимове мешкання до літньої праці, чистять його, направляють. Одні від-

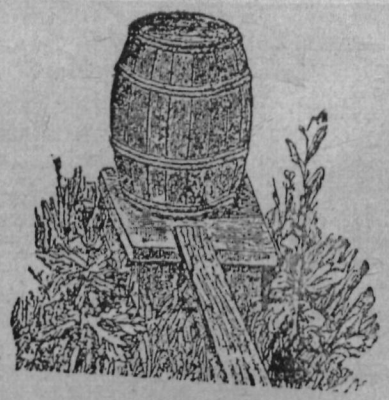

Бджолам на весні треба влаштувати пійло.

разу таки летять у поле та глядять перших квітів, н. пр., пролісків, лотачу і т. д., щоб привитати їх з весною, другі вже зносять до вулика в кошичках пилок для своїх маленьких посестриць. Життя й праця аж гуде. Пасічник, перенятий охотою, завзятістю й любовю до праці бджілок, наче б наново народжується до життя. Він іще перед прогрою бджіл приготовив місце на пасіці, вирівняв та вичистив тічок, порозгортав сніг, влаштував бджолам пійло, насипав до коритця муки, а тепер узяв свій пасічницький записник та слідкує, як який пень облітується-програє.

Пень, що добре облітується, себто, що бджоли масами вилітають і кружляють у повітрі, такий пень перезимував добре. А пень, що стратив матку, облітується непевно, бджоли лазять собі по вулику, по очку, жалібно бренять, наче б то когось шукали, за кимсь плакали. Пень, що в зимівлі занедужав на бігунку, — теж погано облітується, бджіл вилітає мало, а зате багато з них лазить по очку; очко побризькане калом. Деякий пень зовсім не облітується.

Записавши собі всі ці обяви, пасічник чимдуж іде до пня, що не облітався. Спершу він стукає до вулика й через очко слухає, чи відізвуться бджоли: якщо відізвуться гучно, це — добре: пневі ще не час облітатися. Коли ж пень не відзивається, або тихо, наче шепотить, — то це знак — що пень або голодний, або занедужав на бігунку. Пасічник розкриває вулик, голоднякові ввечері наливає до рямки сити з цукру й тепло вулик закриває, а недужий перетрушує на чисті рямки й чекає другого облету. Коли б у цьому недужому пні була вже черва, то рямки з червою залишає, а лише инші рямки міняє на чисті, на сухі. Пень без матки найкраще сполучити з иншим, бо як не піддати йому нової матки, то инші бджоли його розграблять. Отож під вечір пасічник підкурює димом і пень-безматок і пень, до якого прилучить безматок, а потім бджоли з безматку, так як є, з рямками, кладе до пня з маткою на вільне місце, за перегородку. Бджоли з безматку зачують через перегордку, що там є матка, й через ніч потиху перейдуть до пня з маткою. На другий день лишні рямки з цього вулика треба повиймати й вулик добре обтулити.

Як добре потепліє, пасічник переглядає всі пні в пасіці. Тоді собі записує, чи є в пні матка, запаси меду, чи є черва, чи не за велике гніздо, чи не поцвіли часом рямки, і все це старається зараз таки того самого дня ввечір залагодити. Головна ж річ тепер у пасіці: добре втеплити пні, щоб вони гаразд розвивалися та черва була не остуджувалась. Десь із початком квітня бджоли треба підгодувати ріденькою ситою, щоб виплекати велику силу бджіл на ранній пожиток із акації, ріпаків, еспарцети, горішини (білої конюшини) й т. д.

Прогрою у бджіл починається в пасічника ціла низка робіт у пасіці, часом дуже морочних та важких, але, здебільша, цікавих, приємних і захопливих, таких, як сама бджола.

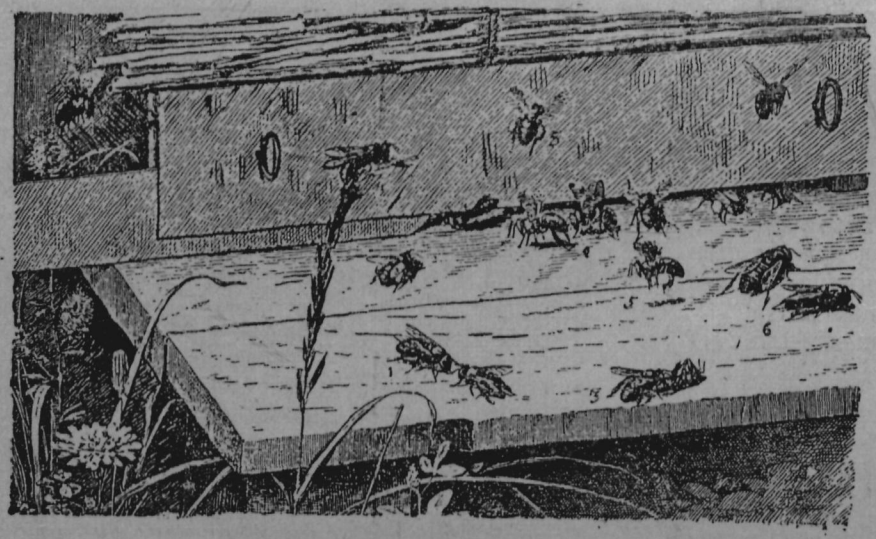

Бджоли на підлеті по прогрі очищують вулик.

Перша вісниця весни „підліска", що дає бджолам пилок.

ТУНЕЛЬ ПІД МОНБЛЯНОМ.

Останніми часами розроблено проєкт споруди тунелю під високою горою Монблян. Ним проходитиме автова дорога, що сполучить Італію з Францією. Довжина цього тунелю буде 5 км. Будова його коштуватиме 300,000.000 франків, і будуватимуть його 5 років. Провітрюванням (вентиляцією) тунелю можна буде підтримувати в ньому постійну нормальну температуру. Тунель буде відкритий для переїзду цілий рік.

ІВАН ВЕРБЯНИЙ.

НОВІ ПОГЛЯДИ НА РОСТИНУ

I. Тваринні прикмети ростин.

Що багато вищих звірят живе подібно як людина, це ми знали вже віддавна, але ж ростини споконвіку вважають люди за цілком инші твори природи. Останніми часами зовсім нове світло кинув на життя ростин славний індійський фізик та фізіольог[1]) Джагадіз Чандра Боз. Він доказав, що ростина живе так, як звіря, чи людина.

При помочі дуже штудерного приладдя, яке придумав сам Боз, можна бачити, як у ростини „серце" бється, як її нерви працюють, як вона травить. При допомозі індійського (англійського) уряду і своїх земляків оснував Дж. Ч. Боз у Калькуті в Індії фізіольогічний інститут. Цей інститут відвідав недавно славний англійський письменник Гакслі (Aldous Huxley), що відбував подорож довкола світу. Те, що він там побачив, описав у окремій книжці. Звідсіля ми подаємо дещо читачам „Життя і Знання".

„В інституті Боза в Калькуті був нашим провідником сам Боз... Там побачили ми, як якась ростина побирала поживу: видихувала малесенькі кількости кисню. За кожним разом, як улітав кисень і доходив до повного ступня наситу, дзвонив сам від себе (автоматично) малий дзвіночок, що нагадував звук дзвінка в писальній машині. Як сонячне проміння падало на ростину, то дзвіночок дзвонив часто й правильно. В тіні ростина переставала побирати поживу: дзвіночок відзивався по довгих перервах, або взагалі мовчав. А як до води, що в ній була ростина, влили каплю якогось подразника, то дзвіночок дзвонив як дурний".

Письменникові показали велике дерево. А Боз розповів, що це дерево перенесене до городу з дуже далеких сторін. Як пересаджувати дерева, що доволі вже виросли, то вони зараз гинуть. Але тут є спосіб, зробити операцію. Тільки її без хльороформу робити не можна. То так, як би хто хотів людині відтяти руки й ноги, не заспавши її. Боз захльороформував дерево, й операція вдалася. Як тільки дерево „пробудилося", зараз як-стій закорінилося в новому місці й дуже добре розвинулося. Але за велика мірка (доза) хльороформу може бути для ростини таксамо вбивча, як і для людини.

В одній із робітень-лабораторій Боз показав струмент, що зазначує (реєструє) товкіт „серця" ростин. При помочі цілого ряду підойм зазначується товкітню, пульсування, що проходить у тканинах. Ці тканини находяться безпосередньо під корою била. Сам хід товкітні збільшується — на міліони разів — і його автоматично зарисовує осібна підойма в формі точкованої кривої лінії на рухомій плиточці із закуреного шкла.

Прилади Боза дозволяють спостерігати речі, що їх досі не можна було побачити найсильнішим мікроскопом. Як видко з рухомої плиточки, то звичайне, нормальне, пульсування ростинного „серця" насправді дуже повільне. Бо та тканина, що пульсує, зуживає значну частину часу, щоб від найбільшого скорчу перейти до найбільшого розширу. Зернятко кофеїни, чи камфори має на ростинне „серце" зовсім такий самий вплив, як на серце звірини, чи людини. Як до води дати такий подразник, то криві лінії на плитці видовжуються, зближаються одна до одної, товкіт „серця" ростини стає нагальніший та швидший.

Цікаво, як ростина поводиться, коли після подразника вкласти до води отруту, за велику, вбивчу мірку хльороформу. Реєстраційний прилад зазначив — боротьбу зі смертю, агонію. В міру того, як отрута знесилює, параліжує „серце", горішні й долішні точки кривої лінії укладаються в позему лінію, що однаково віддалена від двох найдальших точок хитання. Та доки ще в ростині є сліди життя, доти ця середня лінія не вирисовується правильно: вона зїжується нерівними зубами, а це знак, що ростина корчиться, бо її вбивають, і вона з розпукою боронить свого життя. По кількох хвилинах зиґзаки зникають; лінія точок випростовується: ростина завмерла.

Треба нам змінити свій погляд на ростини. Дивитися на смерть ростин таксамо гірко, як тяжко дивитися, коли минається тварина. Одне й друге дуже подібне. Боз називає ростини „нашим мовчаливим братом".

II. Ростинні гормони.

Крім заліз, що виділюють потрібні й непотрібні для тіла річовини (піт, сеча), є ще залози т. зв. внутрішнього виділювання (секреції). Ці залози не мають окремих проводів, а річовини, що вони їх витворюють, дістаються безпосередньо до обігу крови. А те, що виділюють залози внутрішньої секреції — зветься гормони.[2]) Виявилося, що поодинокі залози внутрішньої секреції виділюють за ціле наше життя лише якусь частинку ґрама, але цеї малесенької частинки досить, щоб наше тіло працювало як-слід. Не будемо спинятися на всіх залозах нутрішньої секреції. Доволі згадати, н. пр., про борлакову залозу (перед гортанкою й нижче неї), що виділює безпосередньо в кров т. зв. тироксину[3]), що її головна складовина є йод. І як борлакову залозу усунути, то людина чи звірина хирлявіє й туманіє. Зате як вона виділює за багато гормонів, то людина дістає т. зв. Базедову недугу[4]).

Та як гормони людського й звірячого тіла вже досить розсліджені, коли вже знаний і їх хемічний склад, то про гормони ростин наука знає ще дуже мало. Тимчасом вони в ростин мають велике значіння. Давно вже знали огородники, що орхідеї цвітуть цілі тижні довше, коли не впаде пилок із пиляків на знамя їх стовпика. А що цвіт вянув, то пояснювали тим, що як він запилений, то вже йому нічого робити, і тому гине. Але виявилося, що цвіти вянули й гинули й тоді, як знамена орхідей мастили пилком, який уже запилювати не мав сили. В пилку пиляків находиться гормон, що

---

[1]) Фізіольогія — наука, що виучує й пояснює життеві чинности тваринних і ростинних орґанізмів.

[2]) Гр. слово „hormao" — бути посланцем, побуджувати, спонукувати, заохочувати.

[3]) За ціле наше життя виділює ця залоза 1/10 гр. гармону тироксини.

[4]) Прискорена діяльність серця, очі стають банькаті, переміна матерії збільшується.

як лише дістанеться при запиленні на знамя квіту, то доходить до судин, якими кружляють соки в ростинах, подібно, як у нашому тілі кров у кровоносудницях. Цей гормон дає знати, що час уже квітам вянути. Про цей гормон знаємо тільки, що він находиться зверху пилкових зеренець, розпускається в воді та в алькоголі й витримує високу температуру.

На кінці корінців вівса, квасолі, гороху, гарбуза, лубіну й инших ростин є ще осібний гормон. Як подразнити кінчик корінця, то корінці виконують рухи в напрямі до джерела подразнення. А відріжемо кінчик корінця — то коренець перестає відповідати, реаґувати на подразнення. Коли кінчик корінчика причепити на своє місце — коренець реаґує на подразнення таксамо, як перше. Цеї реакції не буде, як між кінчик корінця й сам кінчик укладемо щось таке, що не перепускає соку (плиточку шкла, станіолю, чи лосняку).

Найцікавіше тут те, що ріст ростин залежний від гормону, який зветься авксина[5]). Коли відрізати молодій ростині кінчик пагону, то вона незабаром перестає рости. А як причепимо цей кінчик желятиною, то молодий пагін росте як перше, доки ми не врізали пагону. А як покладемо між кінчик і пагін плиточку шкла, станіолю, чи лосняку, гормон не може з кінчика вигону діставатися до судин пагону — й ріст зупиняється. Авксина має вплив не тільки на ріст уздовж, а й на повороти ростин до світла й до землі.

Такі та ще инші досліди кажуть достеменно, що гормони сповняють у ростин таку саму службу, що й у звірят та в людини. Вони кружляють у ростинних судинах, подібно — як у наших бючках та в жилах. Тимто й погляд на судинний уклад ростин стає трохи инший, ніж був досі. Судини ростин не тільки розносять соки по ростинах, але й роблять службу пливкої нервної системи, бо ростини не мають окремішніх нервних волоконець.

Цікаве світло на відношення ростин до звірят кинули найновіші досліди. Виявилося, що полові гормони звірят мають вплив і на ростини. Баклажани (помідори, томати) дозрівають раніш підо впливом звірячих полових гормонів. Гіяцинти цвітуть раніш у воді, коли до неї додати полового гормону звірят. Авксину найшли також і в людини. Кожна людина витворює денно 2 міліґрами авксини (гормону росту ростин). Найбільше витворюється її з товщів зараз після їжі. Маленьку кількість ростинної авксини найшли в раковатих наростах людського тіла.

Яке значіння має авксина для людського й звірячого орґанізму — досі невідомо.

[5]) Гр. auxano — побільшую, помножую, даю рости.

МИРОСЛАВ СЕМЧИШИН.

МІСТО ЗАСИПАНЕ ПІСКОМ

Яка була колись людська культура, в чому вона проявлялася, та які були її форми, про це ми довідуємося з дослідів та розкопів, що їх роблять по різних краях, головно, там, де знають, що колись там жили в старовину. А питання, як жила колись людина, яка була її культура, побут, та взагалі, чим вона займалася, — сучасних людей цікавить. Та не лише сьогодні люди ставлять собі такі питання. Збагнути тайну життя найстарших народів світу бажали собі люди здавна. І вже тепер удалося неодну тайну видерти примерклому минулому.

Дуже цінні вказівки на життя-буття в старовину дають нам розкопи. Ми маємо на думці не тільки ті розкопи з передісторичних часів, з тих часів, коли ніхто ще нічого не записував, але ж і з тої доби, коли вже було письменство, люди про події списували книжки, але ж через деякі причини людські оселі зникали і про них уже згодом позабували. Ось хочби про римське життя. Ми про нього багато знаємо вже з римських таки джерел, а отже цього мало. Бо дрібного звичайного життя з давніх книг не пізнаєш. А це звичайне життя теж дуже цікаве. Тут уже нам поможуть розкопи таких місцевостей, що їх позасипувала лява[1]), чи пісок.

Ось, н. пр., коло Неаполю, в околиці Везувія, одного з найбільших вульканів світу, колись пишалися римські міста Геркулянум та Помпеї. В р. 79. по Христі цей вулькан почав вибухати, й гаряча лява, пісок, жужіль та каміння геть чисто засипали ці міста разом із їх жильцями, засипали їх при їх роботі (люди не мали часу втекти). Відтоді минуло багато часу, про ті міста забули, і тільки припадково наскочили на сліди тих міст. Почалася гаряча праця над розкопами в Помпеях. Зпід застиглої ляви відкопали місто, перед людськими очима стануда в цілій своїй красі й величі велика культура римського міста. Величаві будівлі мармурні, з мистецькими прикрасами, різьби, мальовила, бібліотеки, мощені камінням вулиці, водопроводи, публичні сади, майдани, безліч різного посуду та инших предметів щоденного вжитку, — навіть виборчі заклики (саме тоді були вибори до управи міста, можна й тепер відчитати) на мурах будинків.

Тепер робить італійський уряд розкопи в Геркулянум. Кажуть, що там іще більше скарбів римської культури.

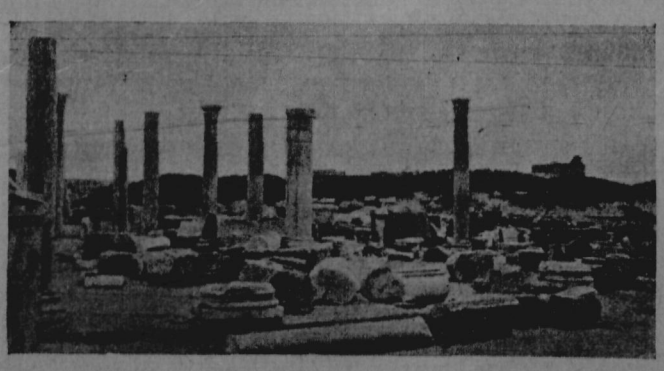

Частина майдану (форум) засипаного міста Лептіс Магна.

[1]) Лява — огнисто-пливка маса, витиснена з нутра землі; вона насичена різними газами, між ин. є там і водяна пара; температура до 1000° С.; деякі відміни ляви перетворюються в родючу землю, н. пр., під Неаполем, та лява, що засипала Помпеї та Геркулянум.

Останніми роками перед очима світу розколи розкрили ще одну тайну давноминулої старини. А саме на північно-західньому побережжі Африки, в нинішньому Триполісі, викопали зпід кучугур піску ще одне римське місто. Звалося воно „Leptis Magna". Місто це — була колишня фенікійська кольонія, що, як і славна Картаґіна, була за римських часів важним осередком торговельного життя. Один із найдавніших істориків давньої Греції назвав був Leptis Magn-у незвичайно родючою, багатою та добре загосподарованою країною. До того збагачення причинилося в великій мірі її прибережне середземноморське положення. Але ж як і інші такі багаті кольонії не змогли опертися напорові римлян, і Лептіс Маґна дісталась під панування римлян, і як усі міста завойовані (крім грецьких), приняла римську культуру та полатинщилася. Згодом багате колись місто збідніло та стратило своє первісне значіння. Річка Madi Lepta, почала своїм намулом поволі замулювати місто, й мешканці добровільно покинули своє селище, як це бувало часто за римських часів, поселившись деінде. Треба знати, що той намул замулював і береги й почав місто відсувати від моря (тепер воно від моря вже далеко), а що без моря торговельному місту?

Опустошіле місто сплюндрували войовничі арабські племена, а сильні південні вітри понаносили з Сагари величезні кучугури піску, що геть-чисто його присипали.

Ця дорога попід будову з луком (тріюмфальний лук) вела до моря (тепер море віддалене кілька кільометрів).

І щойно тепер, під оком гарних дослідників, наново зпід землі виростає славне колись та багате місто, повне цінних памяток та краси, місто — як свідок давньої великої культури. Наші образки подають приблизно, як виглядало колись це римське місто: майдан нарад (форум) та, крім цього, чудовий лук тріюмфальний, що ним можна було дійти до моря.

М. АНДРУСЯК.

ЧИ МИХАЙЛО КАЧКОВСЬКИЙ БУВ МОСКВОФІЛ

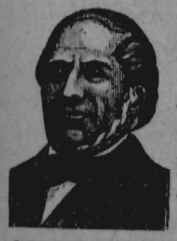

Опікуном, меценатом галицько-українського письменства від половини XIX. ст. був Михайло Качковський, одинокий (нежонатий), судовий радник. Він захопився культурою рідного слова й підтримував, невибагливо живучи, заощадженим грошем увесь тодішній літературний рух, без огляду на те, куди хто тоді гнувся: до народньої мови, чи до т. зв. книжної.

Він походив із священичої родини з с. Дубна, ланцутського повіту, що й до сьогодні є українським островом серед змазурщеної околиці. Замолоду зростав, здебільша, в польськім оточенні; національна свідомість почала прокидатися в нього щойно тоді, коли він почав працювати в самбірському карному суді (1833—1847. рр.).

В Самборі Качковський сприятелився 1835. р. з молодим священиком Іляріоном Ільницьким, що в семинарії належав до гуртка М. Шашкевича. Ільницький давав Качковському відповідні книжки, він учив його читати й писати кирилицею. Не навчився її як-слід Качковський і тоді, як вибирався до Вісніча біля Бохні, куди його перенесли на кримінального радника при тамошньому карному суді 1847. р. Літературний збірник „Вінок" Івана Головацького він давав відчитувати для себе комунебудь із самбірських гімназистів-українців, шкодував, чому це все не видруковане приступною йому латиницею, як ось збірка українських пісень Вацлава Залеського та „Ruskoje wesile" Йосипа Лозинського.

Ще в Віснічі, до початків 1849. р., Качковський був прихильник латинських букв для українського письменства, хоч і далі вчився кирилиці й передплачував „Зорю Галицьку". Він уважав, що кирилиця є „перешкодою для того, щоб наша література поширялася". Але коли один поляк перед ним висловив свою думку, що він сам „пішов би на руську землю та перетягав би латиницею польську мову з-руська так, щоб здавалася руською", якщо б українці приняли латинське письмо, — Качковський змінив свій погляд щодо неї. Йому „зараз прийшла така думка, що тоді брались б до письма нашою мовою й такі поляки, які цієї мови не вміють — й одні псували б її, бо не знають її, й ледачі, а другі й зі злої волі, для того, щоб опісля доказати, що між нею й польською мовою нема ніякої різниці — а тоді б вона (себто українська мова), як би такі погляди поширялися, зійшла б до гробу. Тимто писав він 18. лютого 1849. р. до Ільницького: „ми тримаймося нашого письма, й хай собі ті, що нашим письмом хочуть писати, трохи праці завдадуть, вивчаючи наше письмо, й хай цим покажуть, що їм на нашій мові залежить. Автім нам потрібна кирилиця й на те, щоб ми в старих книгах засилялися, як би нам у занедбаній мові якого слова недоставало — та ще й на те, щоб, знаючи такі букви, наші селяни не потребували вчитися щойно чужих букв, коли схочуть читати руські книжки."

Одначе не можна вважати, щоб Качковський стояв за засмічування народньої мови церковщиною, чи московщиною. Обговорюючи справу роз-

витку галицького письменства, він радить „триматися по змозі живої мови, і з церковної та російської брати лише тільки, кілько конче потрібно, — раз тому, щоб нас селяни розуміли, а по-друге, щоб нам не закидували, що в мертвій і чужій мові дуже засиляємося" (збагачуємося). Посилаючи один примірник „Скита Манявського" Антона Могильницького, як нагороду для відповідного учня львівської гімназії, Качковський писав 3. жовтня 1852. р. до Якова Головацького: „При тій нагоді мушу Вам як ученому ревнителеві (= оборонцеві) святої справи нашої признатися, що мені дуже дивно, чому наші вчені згаданий твір при його, всі мої надії переходячій совершенности (= доскональности) й чисто народньому характері, так зимно приняли й замість представляти його високу цінність (= вартість) у належному світлі — про нього як би забули. Мала ж би незгідність його із засадою, щоб триматися вживаної серед нашого народу мови й мертвою старославянською мовою засилятися тільки в конечній потребі — бути причиною цього?"

Коли воно так, то це несправедливо, бо — як пише Качковський — „засада автора згоджується зовсім із засадою, яку виявили наші вчені на загальному зїзді. Автім на таких талантах і здібностях, які виявив п. Могильницький, залежить нам за надто", тимто й не слід ним нехтувати для незгідности в нешкідливих народній цілі засадах.[1]) Качковський шкодує, що він сам не може відповідно розібрати й оцінити цього „геніяльного твору", бо через свій побут на чужині далеко від земляків не засвоїв собі ще так добре „питомої нашої мови".

На кінці свойого листа Качковський писав іще ось що: „Як би Ви мали час відповісти мені дещо в цій справі, Ви б задоволили мене дуже". Цього допоминався Качковський від Головацького двома листами з 1853. р. Коли ж Богдан Дідицький та Яків Головацький звернулися були до нього по грошову допомогу на видання вибору (антольогії) російських письменників, він зажадав, щоб на стор. 1—5 цієї збірки „наших поезій", „зібраних якимсь там ученим" (так видко недокладно інформували Качковського Дідицький та Головацький), помістили „прекрасний вступ до Скиту Манявського".

Правда, в тому самому листі (з 15. X. 1853.), можна відчути деяку прихильність Качковського до російщини. В часі своєї подорожі до Варшави того самого року він захоплювався тамошніми російськими написами на вулицях та майданах, йому приємно було, що самі поляки в колишній Конґресівці називали російське письмо, уряд, військо, землю й народ, — „руськими". Він висловлювався, що мова російських часописів „мало що відмінна від тієї, якої вживають наші галицькі часописи". З того можна б собі міркувати, що Качковський, захоплений подібним російським письмом та назвою „руський", що її вживали російські громадяни у значінні „російський" — що він хилиться до москвофільства. Але ж бо він і тут не ототожнює російської мови з нашою. Вказуючи Головацькому (лист з дня 1. XII. 1853.), що краківський „Czas" має дебют, себто, що його мають право передплачувати в межах Росії, радить подбати про те саме для галицьких „руських" видань. Але й тут він подає раду не вживати російських форм: „головой", „тебя", „ходить" (дієйменник), а навіть уживаних у Росії й на Україні прізвищ по-батькові — бо, мовляв, „високе правительство начне нас в стремлінні до Московщини підозрівати".

Коли ж у часі кримської війни (1854--5. р.) почали ходити чутки про неминучу війну Австрії з Росією, Качковський уважав, що ця війна була б для Галичини нещастям (лист з 13. VI. 1854). До нього до Вісніча доходили всякі поголоски, начебто австрійська влада заарештувала кількадесят наших пан-отців задля їх прихильности до Росії. Занепокоєний цими вістками він запитує (14. VI. 1854) Головацького, чи це правда, при цьому пише: „Прихильність до російського народу могла б бути простима (= можна її простити) тільки з огляду на одне походження й однакове письмо та подібну мову. Одначе стремління й навіть прихильність до Росії галицьким русинам тільки пошкодити може. Коли зважимо, що в Росії аристократія та підданство, а наш народ ані першої, ані другого не має, то треба бути ворогом нашого народу, щоб тягти до Росії". Такі слова аж надто заперечують поширену в нас думку, начебто Качковський був москвофіл. З цих рядків ми бачимо, що він і радів і болів разом із своїм народом.

Своє польське оточення в Віснічі, яке розпускало неправдиві поголоски про те, немов би русини (українці) тягли до Росії та до православія, та начебто багато наших пан-отців влада увязнила за звязки з Росією, а єпископа Яхимовича потягала до відповідальности — Качковський старався переконати, що все це неправда. Але всі ці заходи були даремні. Через те й він думав, що „при найщиріші волі тяжко нам з ними (поляками) подружитися — вони нам забути не можуть, що ми собі через нашу прихильність до в. правительства його ж довіря позискали й їм у 1848. р. на перешкоді були".

Тимто він радив Я. Головацькому не зважати на їх наклепи та триматися австрійського уряду, а уряд, мовляв, сам „оцінить нашу прихильність і їх наклепи" (28. II. 1855). Головацький звернувся був до Качковського, щоб він перебрав на себе кошти видання другої частини вибору з творів руського письменства для гімназій — першу видав уряд сам. У цій справі Качковський писав ось що Головацькому: „Ви збирайте лише ті кусники, що їх основа згоджується з духом уряду, а уникайте всього, що могло б послужити нашим ворогам до підозрівання нас у прямуванні до Росії — то і старайтеся переконати й ворогів, що добра нам слід шукати не в Росії, а в Австрії, а саме, що ми як нарід без вельмож не в аристократичній Росії, а в демократичній Австрії утриматися з иншими подібними народами свобідно й щасливо існувати можемо" (20. III. 1856.)

Як бачимо, Качковський різько висловлювався проти прилучення Галичини до Росії, — а це ж була завжди основна вимога галицького москвофільства. Ясна річ, тут багато заважило його становище державного урядовця. Це він сам виразно зазначує, нарікаючи на Шеховича, що він уводив

---

[1]) Иншими словами: через те, що не всі ми годимося щодо основ, які народнім цілям можуть зашкодити. — **Ред.**

російщину до своїх видань „Лади" й „Семейної Библіотеки". „Жаль мені його (Шеховича) дуже", — писав Качковський — „але инакшим бути для нього не можу, головно ж як цісарсько-австрійський урядник вищого стану" (31. I. 1856.)

Але, нарікаючи на Шеховича за московщення нашої мови, Качковський і не помічував, що і в його мову, повну польських висловів, вривалася російщина. Довіряючи в усім Головацькому, якого вважав він за головного провідника галицько-руського письменства, Качковський почав спрокволу підпадати під ті самі впливи, яким улягли Головацький та Дідицький. А ці знов використовували Качковського, домагаючись від нього грошей на свої цілі. А дотого ж Дідицький ще й ображав мецената (лист із 30. VI. 1861.). Обидва переконували Качковського, що „польсько-руська партія" (прихильники поляків серед галичан) має думку обдурити й перетягнути на свій бік „легковірних — простоязичних" народовців. Та Качковський не все їм вірив і захоплювався й народнім (народовецьким) рухом.

К—КО.

ТАЄМНИЧА КРАЇНА

Колись ціла Африка була повна таємниць і всяких несподіванок для европейців, що їх туди заносила доля, чи жадоба пригод. Коли такому смільчакові, що зважився заглибитися в африканські нетри, і вдавалося щасливо уникнути пазурів диких звірів, то все ж він міг заблудити в густезних лісах, а то й попасти в руки дикунам-людожерам, — дуже ласим на біле людське мясо.

Тепер ці часи минулись. Цілу Африку (крім Сагари, а то тепер думають і туди пустити залізницю) перерізують гарні, часто асфальтовані дороги, й її можна переїхати поздовж, не потребуючи злазити з вигідного автомобілю. І полювання на хижаків уже тепер підлягає відповідним приписам: спритні люди мають окремий дозвіл на право полювати. Тут треба тільки вміти походити коло діла: найважніша річ — гроші. Про людожерів уже й говорити немає чого, а же віддавна про них можемо прочитати хиба в записках колишніх мандрівників.

Але в Африці ще й сьогодні існує одна країна, що збуджує подив і страх у чужинця. Зветься вона Бенін, тубільці називають її Адо, себто — „Місто крови". Вже сама назва має в собі щось таємничо-жахливе. Пригадує вона не такі то вже давні часи, коли в Беніні рік-по-році приносили в жертву великому духові, що зветься Ю-ю, тисячі людей. Правда, від половини минулого століття жертви ці урядово ніби то припинились. Але чи воно і в дійсности є так, то це вже таємниця головного жерця. На всяке, тих кілька білих, що живуть у Беніні, завжди знаходяться в якомусь незрозумілому для себе самих страху, намагаються, яко змога скорше, покинути це таємниче місце.

Місце людей тепер підчас святкових жертвувань, що мають умилостивити могутнього духа Ю-ю, зайняли різні тварини. Чотирнацять днів, як довго тривають ці свята, Бенін відрізаний відо світу, ніхто не сміє переступити кордону міста. Увесь цей час безперестанку забивають вівці, кози, крокодилі й кидають до глибокої ями, куди ще до недавна кидали голови нещасливих людських жертв...

Старі мандрівники розповідають, що людські жертви відбувалися без зайвої жорстокости. „Оба" — так і досі звуть короля Беніну, — обходив усіх кандидатів на смерть і просив їх передати на тому світі привітання його предкам. Ще більше: як хто дуже просився подарувати йому життя, то Оба давав на це свою згоду. Але ж більшість людей радо йшла на смерть, бо, згідно з вірою тих людей, вони були вістунами й послами до країни духів, мали заступатись перед духами за людей і випрошувати для них дощу та врожаю...

Мешканці Беніну цікаві тим, що лише темною барвою шкіри вони нагадують инших мешканців Африки. Їх будинки, головно ж памятки старого різьбарства, вказують на їх дуже високу мистецьку культуру. Знавці запевняють, що різьблені обличчя з бронзи та слонової кости, які й досі бачимо в Беніні, мало в чім уступають творам старого грецького різьбарства. Вже в XV. в. по Христі европейці вперше побували в цій таємничій країні. Незабаром потому прийшли туди християнські місіонарі, що хотіли відучувати тубільців від людських жертв. Але цю свою сміливість вони переплатили своїм життям. Жерці жорстокого Ю-ю повбивали їх і позїдали їх серця, щоб „і собі стати такими могутніми, як білі". Ще й досі головний жрець носить на шиї золотий хрест, що був власністю одного з нещасних місіонарів. Хрест той жерці вважають за талісман[1]), і він уже цілі століття переходить від кожного жерця до його наслідника. Спомини, звязані з тим хрестом, наповнюють жахом іще й сьогодні серце кожного европейця, який заблукає до таємничого Беніну. А ще прикріше стає йому, коли він побачить коло кожної хати фіґуру чорта, перед якою господар хати день-у-день складає якусь скромну жертву.

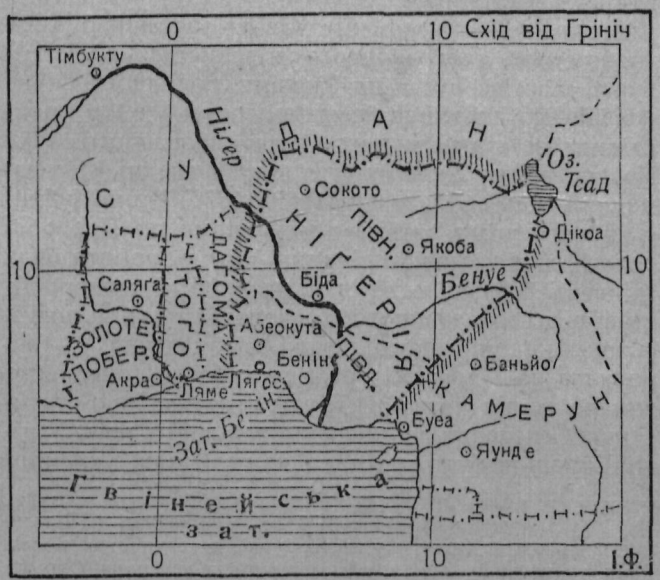

[1]) Образочок, чи якась инша річ, що ніби то захищає людей від усяких нещасть.

ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ

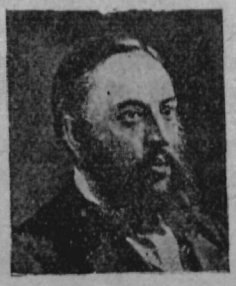

В січні ц. р. минуло 50 літ від смерти одного з наших учених Павла Чубинського.[1]) Його імя тісно вяжеться з двома справами, такими важними для нашої культури: з його діяльністю в рос. ґеоґрафічному товаристві й його українському відділа в Києві, а далі він уклав слова до нашого національного гимну „Ще не вмерла Україна".

До праці в рос. ґеоґрафічному товаристві забрався був Чубинський, вернувшися з заслання, куди попав був на сім років за такі річі як — співання ґуртом українських пісень та за те, що він ніби бунтував нарід проти панів. Пробування його на засланні в Арханґельську було для нього підготовою до такої праці, бо й там він уже робив різні наукові досліди, здебільша, статистичні й народознавчі (етноґрафічні). Ще на засланні був він членом рос. ґеоґрафічного товариства в Петербурзі, а як вернувся на Україну, рос. ґеоґрафічне товариство доручило йому (в березні 1859. р.) розслідити зі статистичного й народознавчого боку Правобережну Україну (урядово її звали: Юго-западний Край). Два роки (1869—1870) їздив Чубинський зі своїми пятьма помічниками по Правобережжі, збираючи матеріяли: в 1870. р. робота була скінчена. Зібрані матеріяли, за які Чубинський дістав від ґеоґрафічного товариства та від російської Академії Наук високі відзначення, — він розклав на 7 томів, і рос. ґеоґрафічне товариство видало їх під назвою „Труди етноґрафічно-статистичної експедиції в південно-західній край". У цілій Европі не було тоді такої важної праці з народознавства. В I. томі Чубинський подав народні віруванння й забобони, приказки, загадки, про чари, деякі побожні пісні; в II. т. зібрані українські казки; в III. т., під назвою „Народній денник", були описи прерізних народніх звичаїв, обрядів, що вяжуться тільки з деякими добами і днями в році, а далі — зібрано обрядові пісні; в IV. т. є народні обряди; народні пісні займають на 1209 стор. цілий V. том; VI. т. виповняють усякі забобони й т. д.; в VII. т., що ділиться на 3 великі части, є статті про жидів на Україні, про поляків, про католицькі звичаї й обичаї, і про населення, його господарство, господарське знаряддя, одяг, їжу і, головно, мову з її говорами. — Треба знати, що матеріяли ці доторкаються не тільки Правобережжя, а й Холмщини й Бесарабії, в відділі мови зібрані й описані (К. Михальчуком) говори цілої України.

Чубинський був членом укр. київської (Старої) Громади і зорґанізував (1873. р.) укр. відділ рос. ґеоґр. товариства в Києві. В відділі працювали визначні українські наукові діячі, він видав низку дуже важних наукових праць (н. пр., Історичні пісні Антоновича і Драгоманова), зорґанізував археольоґічний (праісторичний) зїзд у Києві 1874. р. і т. д. Ясна річ, що ця робота, що будила національну свідомість — свідомість відрубности української нації, урядові не подобались. На Чубинського й на инших членів відділу посипалися доноси, і уряд, по трьох роках його праці в Києві, розвязав відділ і визначнішим його членам заборонив перебувати в Києві і взагалі на Україні. Така доля постигла й Чубинського. Він виїхав із Києва й переїхав до Петербургу. Ще раз довелося йому побачити Київ (1879), але 1884. р. його заскакує смерть...

Крім таких праць, Чубинський писав вірші, але вони не відзначаються нічим незвичайним. Один тільки вірш залишився важний на всі часи — „Ще не вмерла", що став у нас національним гимном. Вірш складався з шістьох, чи сімох строфок, але ми знаємо лише першу, бо решту, як сказав колись Франко, покрив заслужений пил забуття...

Б. Романенчук.

[1]) Народився 28. січня 1839. р. в Баришполі в Полтавщині, вчився в Києві й у Петербурзі, де студіював право. Закінчивши вищу освіту, він учителював у середній школі, підготовляючись на університетського професора, яким стати йому не довелося. Крім того, працював у т. зв. недільних школах (Ж. і З., 78, ст. 67) і сам заснував таку школу в себе в Баришполі. 1862 року мусів іти на заслання, де перебув сім років. Помер Чубинський 27. січня 1884. р

ОСЕЛІ ГАДЮК

Французький письменник Жюль Верн оповідає в одній із своїх повістей про дивну та несамовиту пригоду в печері, де жили й виводились гадюки. Здавалося б, що це вигадка. А отже виявилося, що такі печери є. Природознавці навіть найшли декілька таких печер та докладно їх прослідили.

На острові Джаві є саме одна з гадючих печер. Лежить вона в віддалі 20 кільометрів від міста Пасурман. Давніше прислонювали її перед очима цікавих густі та непрохідні кущі й сувої ліян (таке дерево). Тепер, коли цю гущу прорубали, можна приглядатися крізь далековиди життю гадьви, що виповнює щільно всю печеру. Цікаве те, що там живуть одні побіч одних, у найбільшій згоді, різні породи гадюк. Одні лежать непорушно, другі повзуть-клубляться. Не кожний може спокійно дивитися на це клубовище найстрашніших повзунів. Тамошні люди запевняють, що немає чого їх боятись, бо ще не трапилося, щоб кого покусали. Живляться вони жабами, що їх сила коло печери.

Друга така печера є на острові Борнео. Має вона багато входів, та таких вузеньких, що ними можуть пролазити тільки гадюки. Один вхід трохи більший. Коли повзти на череві, то можна протиснутись ним до нутра. Тубільці знають про неї від непамятних часів і вважають її за місце божого суду. Бувало таке, що обвинуваченому не можна було доказати його провини — тоді йому казали лізти в печеру. Там він мусів пересидіти всю ніч. Коли йому вдалося вийти відтіль живим, то це була ознака його невинности. Коли ж він загинув від отрути гадюк, то судді проголошували, що його зустріла божа кара.

СЕМЕН МАҐАЛЯС

ПУБЛИЧНІ ОСВІТНІ ВІЧА.

(Значіння й потреба пропаганди).

В статті п. н. „Що освітник повинен знати про освіту й освітню працю" ми підносили, що мета освіти є не здобути якусь кількість знання, а виробити характер, розвинути внутрішні духові сили на те, щоб стати правдивою людиною, здібною запевнити собі щастя, особисто удосконалитися та приспособитися до свідомої й розумної участи у збірному житті, щоб згодом грати чинну творчу ролю в формуванні дійсности.

Коли б освітня праця у своїому висліді мала збільшити тільки знання, доповняти тільки шкільні відомости й нічого більше, то ледви чи варта було б труду й заходу, бо в такій формі не мала б майже ніякої суспільної вартости. А отже в сучасних умовах важна справа — суспільна вартість освітньої праці. Завдання освітньої праці, як і кожної иншої зорґанізованої діяльности, повинно бути журба про долю й майбутнє свого народу. А що сьогодні відповідальність за дальший розвиток народу спадає не тільки, як давніше, на провідну верству народу, а й на цілий народ, то ясно, що до освітньої праці мусить стати не одиниця чи гурти, а цілий народ. Правда, „Просвіта" від 65 літ змагає до того, щоби втягнути як-найширші маси українського народу до освітньої праці, але ж дійсність виказує, що в нас тільки незначна меншість розуміє завдання „Просвіти" й її потребу. Доказ на це хочби те, що на більше ніж 4 міліони українського населення в Галичині Матірне Т-во „Просвіта" начислює ледви 10 тисяч членів, а читальні „Просвіти" ледви понад 300 тисяч членів. Коли ж від 4 мілiонів українського населення відчислити 1 міліон, то є четвертину, на молодь у шкільному віці, яка згідно з законами не може брати участи в зорґанізованім суспільнім житті, то все ж на три міліони дорослого українського населення число просвітянських та читальняних членів дуже мале, бо виходить, що на 1000 дорослих українців усього три, себто 0.3% є членами „Просвіти", а 100 або 10% — членами читалень. Коли ж (опираючися на звідомленнях з діяльности читалень) узяти під увагу, що більшість читальняних членів є лише звязана з інтересами читальні „на папері", бо і вкладок не платить, і стоїть одалік від читальняного життя, то подані цифри дадуть іще сумнішу картину. Виходить, що дотеперішня освітня праця спочивала на одиницях і нечисленних гуртках, зате тим більш треба її подивляти, коли зважити, що вона стала основою для всього иншого нашого зорґанізованого суспільного життя, яке в деяких ділянках набрало навіть зразкових форм (пор. молочарську кооперацію).

Але ж дотеперішні успіхи на освітньому полі навіть і в части не відповідають сучасним вимогам нашого народу. Дотеперішніми силами ми не встигнемо дотримати кроку розвиткові инших народів, особливо народів державних. До освітньої праці ми мусимо змобілізувати цілий народ. Високі цілі суспільного, освітньо-виховного руху можна осягнути тільки тоді, коли ціла наша суспільність матиме повне зрозуміння освітньо-виховних питань і сама буде їх переводити в життя. Справа в тому, щоб кожна одиниця, особливо інтеліґентна, віддала з себе для просвіти все, що тільки зможе. Тимто освітники мусять розвивати постійну і плянову пропаґанду, яка поширила б рямки нашого освітнього руху й обняла б цілу суспільність, притягаючи що раз то нові сили, що раз то нових співробітників. На освітньо-виховній ділянці ми недоцінювали досі вагу й вартість пропаґанди. Коли і взяти під увагу, що від заснування „Просвіти" на освітні теми вийшло чимало книжок, що появилося багато статтей у пресі, то цього всього для пропаґанди та для зацікавлення як-найширшого загалу замало. У нас друковане слово, на жаль, не має ще тої сили й вартости, що в инших народів, бо наш загал іще не звик заспокоювати свого духового голоду друкованим словом і не любить обтяжувати свого домашнього буджету видатком на книжку, чи часопис... Крім того, не треба забувати, що ми начисляємо аж 50% неграмотних, що для них друковане слово взагалі недоступне. Тимто найуспішніший засіб пропаґанди залишиться ще на довго живе слово.

Не можна сказати, щоб цього засобу для освітньо-виховних цілей зовсім не вживали, та тільки вживали його не в достатній мірі, безпляново. Правда, не було ніодних загальних зборів, анкет, чи нарад у просвітянській орґанізації, де б — особливо по війні — не ведено освітньої пропаґанди. Але її вели тільки серед тих, що й без того належали до просвітянської орґанізації (0.3% чи 10 відсотків населення). Пропаґанда до тих, для яких вона була призначена, не доходила, бо вони, як нечлени орґанізації, згідно з теперішніми законами, не мали й не мають вступу на сходини, чи на збори освітніх установ. В додатку низові клітини „Просвіти" не освідомлювали собі як-слід поступу знання про пропаґанду й можливостей, які можна нею осягнути. Через те загал мало був поінформований про освітні змагання і про завдання та напрями цеї акції. Популярність „Просвіти" опиралася більш на традиції, ніж на додатніх інформаціях. Тимто, коли ми хочемо притягти все громадянство до освітньої справи, треба розвинути живу, плянову й постійну пропаґанду, й її мета була б:

1) притягнути і приєднати нових освітніх співробітників; ми не перетворимо душі народу, коли не вживемо всіх можливих форм освітньої праці, яких сьогодні багато, та не зорґанізуємо до цього потрібної кількости освітників; їх треба підшукати, приєднати, особливо між молоддю; часто буває, що в душі молодої людини є здібність до громадянської праці, про яку вона сама не знає; ту здібність треба розбудити, розвивати, бо без того навіть приєднаний співробітник, коли його залишити самому собі, не піддержувати та не

давати відповідних указівок — буде остигати або знеохочуватися;

2) приєднувати членів і прихильників „Просвіти" й її читалень; мірило сили і впливів освітньої орґанізації є число її членів; збільшуючи членів освітньої орґанізації, ми осягаємо дві цілі: а) членська приналежність морально зобовязує та прихильно настроює до справ орґанізації, б) збільшення членських вкладок дає змогу скріпитися змістовій освітній праці. Але одного і другого ще мало: людей треба притягати до освітньої праці, інформувати раз-у-раз про виконану працю та про дальші пляни орґанізації та впоювати в них переконання, що кожний із них є носій думок орґанізації. Тоді кожний із них буде впливати на своє оточення, буде єднати прихильників, зі зростом числа прихильників зростатиме жертвенність на освітні цілі й охота користати з починів орґанізації;

3) витворювати серед загалу охоту й гін до освіти; коли збудити жажду освіти й витворити відповідну атмосферу серед загалу, серед якої дана орґанізація працює, то це влекшує орґанізації її працю, усуває тертя й непорозуміння, які родяться найчастіше внаслідок незнання, чи незрозуміння справи.

Одна з дуже успішних форм масової освітньої пропаґанди є публичні віча, доступні не тільки для членів освітньої орґанізації, а й для цілого громадянства. Вічева форма пропаґанди (в освітніх справах досі майже не використовувана) добре відома нашому народові ще з княжих часів. Цю форму чудово змалював наш незабутній Іван Франко у своїй повісти „Захар Беркут". І наш народ любить брати участь у вічах. Але щоб пропаґандивні освітні віча дійсно принесли сподівану користь, треба їх дбайливо підготовити і як-слід переводити.

Орґанізатори освітнього віча мусять передусім докладно укласти програму віча (відповідно до цілей, які хочуть осягнути) й підшукати відповідних доповідачів (референтів) до поодиноких точок. Предметом доповідей (рефератів) можуть бути або справи загальні, або місцеві, а то й одні та другі Для прикладу подамо декілька тем:

1) Значіння освітньо-суспільної праці.
2) Роля „Просвіти" в відродженні українського народу й обовязки громадянства супроти неї.
3) Напрямні освітньо-виховної праці на селі.
4) Роля жінки в освітньо-виховній праці.
5) Чому ми святкуємо „Свято Книжки".
6) Чому нам треба поборювати неграмотність.
7) Значіння нашої читальні для громади, її дотеперішні здобутки і пляни дальшої праці.
8) Значіння й вартість освітньої праці в самоосвітніх гуртках.
9) Обовязки громадянства супроти своєї освітньої установи.
10) Як наша читальня може прийти до власного будинку.
11) Які користи дає читальня, й чому всі громадяни повинні стати її членами і т. д.

Дуже важна справа для успішности пропаґандивного освітнього віча, це — добір доповідачів до кожної точки. Треба памятати, що віче своєю агітаційною формою промов має зацікавити учасників цею чи тою справою, тимто референт мусить добре опановувати і знати справу, мусить бути добрим промовцем, щоб уміти свої думки просто накидати слухачам, їх захопити, а як буде дискусія, щоб умів відповісти на поставлені питання, чи спростувати піднесені хибні думки.

Далі, скликуючи публичне віче, треба памятати про те, щоб виконати всі законні вимоги, а саме: про скликання публичного віча в замкненому мешканні (льокалі), треба повідомити повітове староство найпізніше два дні перед вічем, на скликання віча під голим небом треба просити дозволу найдалі на три дні перед вічем. У повідомленні, чи то просьбі на дозвіл на віче треба подати: а) імя, прізвище й адресу того, що скликує віче, б) докладне означення місця й часу, де й коли пічнеться віче, в) ціль і програму віча, г)мову, якою будуть вестися наради.

Слід завважити, що віче під голим небом може відбутися тільки тоді, коли прийде на це дозвіл.

Розуміється, що про віче треба в час повідомити всіх тих, що на них орґанізаторам віча залежить, щоб вони були на вічу.

Нарешті орґанізатори віча не сміють забути про ще одну дуже важну справу, а саме: заздалегідь підшукати доброго провідника віча, бо від його вмілости вести віче й від його такту дуже багато залежить перебіг і вислід віча. Провідник повинен добре знати правила парляментарного ведення обрад і вміло додивлятися, щоб дискусія не була ялова, щоб не відбігала від теми і щоб нікого не ображувала. В деяких випадках добре було б навіть заздалегідь підшукати дискутантів, розділити між них ролі, щоб дискусії надати бажаний напрям. Від доброї підготови залежить вислід віча.

Було б бажано, щоб освітники як-найчастіше робили вжиток з тої, такої успішної форми пропаґанди освітньої справи.

МРІЇ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ.

В деяких народніх школах у Празі переведено недавно запити, чим хто хотів би колись бути. Найбільше, бо 10% хоче бути летунами, 6% — служити в війську, майже 6% — хоче вчителювати, більше ніж 5% мріє про самостійні підприємства, майже 5% — хоче бути лісниками, понад 4% — інженерами, 3% — цукорниками, 3% — механіками й т. д., дехто хотів би стати шаповалом (шапкарем), инший — астрономом, а знов иншим забагається послувати в Африці... — Дівчата на 45% хочуть бути... модистками, 18% з них учителювало б, 5% кухарило б, 4% хотіло б бути урядовцями, а 3½% раді б мати самостійні підприємства. Найменше припадає до смаку дівчатам бути акторками, робітницями, огородничками чи сільськими господинями... Все це дуже цікаве для сучасного наймолодшого покоління, про що воно мріє...

ЯК „ЧИТАТИ“ ДІЛОВІ БІБЛІОТЕЧНІ КНИЖКИ.

Ділові бібліотечні книги — це книжки, як і инші. Але своїм змістом, виглядом і призначенням вони різняться від тих книжок, що їх звичайно випозичає бібліотека своїм читачам. Тимто й не кожний потрапить їх „читати“, ц. то, користати з них. Ото ж ми зупинимося тут над питанням, як саме „читати“, ц. то використовувати ті книжки в потребі.

Не забуваймо, що вся діяльність бібліотеки мусить, як у дзеркалі, відбиватися в ділових бібліотечних книжках. Це значить, що кожна подія в житті бібліотеки, кожний важливий учинок бібліотекаря мусить перейти через ті книги, мусить бути в них занотований — а то пропаде без сліду, забудеться, і про працю бібліотеки бібліотекар нічого не скаже. Необхідні для того відомости він може зачерпнути тільки зі своїх ділових книг.

У великій, добре зорганізованій і як-слід веденій бібліотеці — майже кожний крок бібліотекарів утягається до тих книг, і така бібліотека може завсіди дати повне докладне звідомлення зі своєї праці. Та великі бібліотеки провадять більше чи менше складне діловодство, кілька різних каталь'огів, що хоч і складні часами, не тільки не утруднюють праці в бібліотеці, як на перший погляд може здаватися, а навпаки, значно її облекшують. На бібліотечне діловодство не слід дивитися, як на якусь обтяжну й нібито зовсім непотрібну писанину. Так нераз собі говорять, і то часто й бібліотекарі. Цьому треба дивуватися, що такий бібліотекар не хоче й не старається зрозуміти тісного звязку між своєю працею й діловодством бібліотеки. Тимто нам треба ще раз і ще раз про не говорити...

Коли в маленькій бібліотеці, хоч би такій, як читальняня, на кількадесять чи парусот книжок, вести й найпростіше діловодство, ц то бодай дві найконечніші книги: інвентарний катальоґ і книгу випозик — то вже на підставі цих дзох книг можна, вміючи їх читати, багато дечого сказати про бібліотеку. Треба тільки усвідомити собі й памятати, яка ціль тих книг, знати, яке значіння має в них кожний запис і кожний вписа.

Возьмім хоч би інвентар. Про нього наші читачі вже чули доволі (гл. „Бібл. Порадник“ ч. 10 і 12. за 1933. р.), певне памятають, як він виглядає і знають, для чого служать усі його десять грядок або рубрик. Спробуймо пояснити тепер значіння всіх вписів до нього.

В 1. грядці інвентаря вписуємо числа, нумери книжок, що ними бібліотеку поповнюємо. Ця грядка виказує кількість книжок, що є взагалі в бібліотеці. Останнє число в інвентарі показує, наприклад, кілько того й того дня є взагалі книжок у бібліотеці. Бо книжки вписується до інвентаря раз за разом, під біжуче число, без перерви, ц. то без огляду на рік, чи який инший час. Треба знати, що як кінчиться діловий рік бібліотеки, то інвентарної книжки ми не замикаємо цілком — так, як наприклад, кооперативні чи инші ділові книги. Лише по необхідних підрахунках, що їх висліди вписуємо або до чергової поземої лінії, або окремо, — новий рік продовжується від чергового інвентарного числа, а не від 1. (одинки). І то саме для того, щоб знати всякчасно, кілько бібліотека має книжок, щоб не було потреби додавати кожний раз вислідів що-річних підрахунків.

А так із тої самої грядки бібліотекар може довідатися та знати, кілько книжок прибуло до бібліотеки в останньому часі: за рік, чи за пів року, чи за який инший час. Ми знаємо вже, що вгорі кожної сторінки інвентарної книги в лівому розі написаний місяць і рік. Це на те, щоб знати, кілько якого місяця та року прибуло нових книжок до бібліотеки. На якійсь сторінці інвентаря зустрінуться колись: вписи двох — минулого й наступного року. І ось при числі тої книжки, від якої починається в інвентарі новий рік, означуємо цей рік, як звичайно, відповідними цифрами (напр., 1934), котрі вписуємо тут таки побіч чергового, новорічного інвентарного числа, відділюючи їх від цього числа скісною рискою, напр., 1015/1934. Це означає, що число 1015 є перше в новому році, та що книжка під ним уписана до інвентаря, набута вже в цьому році. З того виходить теж, що минулого року (якщо він був першим роком існування бібліотеки) остання мала 1014 книжок. Щоб знати пізніше, кілько саме книжок прийшло до бібліотеки з кінцем другого року її існування, — просто відіймемо від останнього в цьому, новому році інвентарного числа останнє інвентарне число за минулий рік. Одержане таким чином число й означатиме ту скількість книжок, на яку бібліотека зросла в останньому діловому році.

Те саме можна зробити й щодо кожного иншого, більшого чи меншого протягу часу в житті бібліотеки. Можна, наприклад, зясувати, як зростало книжкове майно бібліотеки з роками, відколи її засновано, а саме: чи цей зріст був що року однаковий, то значить, що бібліотека правильно розвивалася; чи може він ішов скоками, цебто набувалося книжок раз більше, а раз менше; або, може, теж виявиться, що зріст той з року на рік був менший. Ця риса — приріст книжок — у загальній картині розвитку (чи занепаду) бібліотеки є, як бачимо, дуже важний показник — особливо для тих, що покликані чувати над життям і розвитком бібліотеки. Коли видко, що бібліотека нерівно розвивається або занепадає, то треба оглянутися за причинами тих явищ, їх викрити й подати до відома тих, що їм слід це знати. Зробити це мусить передусім бібліотекар.

Подібне, дуже корисне зіставлення можна і треба зробити для решти ділового року, ц. то виказати приріст книжок за місяцями, або що-квартально (за 3 місяці).

Можна ще більше виводити різних чисел із одної цієї грядки, але доволі буде, коли наші бібліотекарі обмежаться тими обрахунками, що ми показали, та сумлінно їх опрацюють, щоб на заг. зборах, чи при якій иншій нагоді дати ясний образ життя бібліотеки.

Перейдімо тепер до грядки: „Автор“. З цієї грядки ми вже менше можемо зачерпнути для себе

відомостей. Але й ті, які можна з неї зачерпнути, не маловажні. Бібліотекар може та повинен із цієї грядки довідатися перед своїм звідомленням ось що: 1) якого автора (чи яких авторів) книжки в бібліотеці є в достатній, вистарчальній кількости (повний, чи майже повний збір творів), 2) котрі автори заступлені небагатьома творами і 3) яка в тих двох випадках користь, чи шкода для бібліотеки; бо може бути таке, що саме на того автора, який недостатньо заступлений у бібліотеці, є великий попит з боку читачів, а в бібліотеці його творів малувато. З того — висновок і внесення на збори, чи на виділ Товариства, щоб поповнити бібліотеку творами дотичного автора. Далі бібліотекар може виказати, кілько яка бібліотека має самостійних творів (один твір — один або й кілька книжок), а кілько в ній збірних творів (часописів чи збірників), кількість авторів і т. д.

На підставі третьої рубрики — в малій бібліотеці, бо в великій це буде тяжче — бібліотекар зможе сказати — кілько якого роду літератури є в його бібліотеці: кілько поезій, історичних оповідань, наукових творів, дитячих книжок і т. д. Ці віомости про склад бібліотеки важні, бо покажуть нам, як саме поповнювалося бібліотеку, чи рівномірно в усіх ділянках, чи може однобічно, ц. то з перевагою одних ділянок письменства або науки над иншими. З того можна буде зробити багато важних висновків про те, в якому напрямі треба б комплєтувати бібліотеки.

З цією справою в тісному звязку стоїть пята грядка інвентаря: рік видання.[1])

З пятої грядки бібліотекар довідується, чи і в якій мірі бібліотека складається зі старих чи з нових книжок. Загально можна прийняти, що до десять років книжка ще „нова", від 10 до 20, вона вже старіється. А як якоїсь книжки появиться нове видання, то старе видання треба заступати новими, бо нове видання може бути виконане краще, повніше, справлене, доповнене, тощо. За цим усім бібліотекарям треба раз-у-раз стежити, вони мусять особливо поповнювати ті відділи бібліотеки, що заступлені дуже бідно, а то ще й самими старими книжками. Образ усього цього дасть зіставлення підрахунків третьої та пятої грядки інвентаря.

Коли бібліотека складається з таких книжок, що старіються, то вона вже багато вгратила на своїй культурно-освітній вартости — бо ж наука поступає все наперед, не можна ж освіту побирати тільки зі старих книжок. Бібліотеку треба раз-у-раз відсвіжувати, щоб у висліді підрахунку книжок за їх віком ніколи старі книжки не переважали над новими. Але все це слід робити з великою розвагою та зі знанням справи, а то буває, що стара книжка може бути краща від нової.

Важна для нас річ було покищо ствердити, що інвентар (у маленькій бібліотеці) може напровадити все бібліотекаря та виділ читальні на добру дорогу в справі комплєтування бібліотеки, але ж треба вміти його „читати". У звідомленні бібліотекаря мусять бути висновки, що випливають із опрацьовання 3. та 5. грядки інвентаря, з відповідними внесеннями (пропозиціями).

Перейдім тепер до чергових, 6. 7. й 8. грядок інвентаря: спосіб набування, ціна книжки й оправа. Кожний і небібліотекар відразу збагне вагу їх та значіння. Вагу 6. грядки ми вже зясовували (в „Бібл. Пор." ч. 10. ст. 303—304 „Життя і Знання" за 1933. р.) й не будемо цього ще раз повторювати. Щодо 7. й 8. грядки, то вони дають бібліотекареві змогу обчислити, кілько за цей чи той час видано грошей на придбання книжок, як ці видатки рікрічно, чи місячно зростали (а як маліли, то чому). Важна й цікава була б теж відповідь на питання, в якому відношенні ці грядки стоять до 2. 3. та 5. грядки, ц. то пізнати, чи гроші читальня видавала на вартісні книжки, а менше вартісні приходили до бібліотеки, скажім, дорогою виміни чи як дарунки, або може, навпаки, витрачала гроші на меншевартісні книжки, а зате дійсно вартісні дісталися до бібліотеки яким иншим шляхом. Це треба було б знати хоч би для того, щоб на будуче обережніше й доцільніше господарити громадським добром. Восьма грядка скаже нам про назверхній стан і вигляд книжок бібліотеки, ц. то кілько книжок оправлено, який відсоток неоправлених. Це буде добрий і безпечний показник дбайливости керманичів бібліотеки про долю книжки. Важна для звідомлення буде безперечно й загальна квота, видана на оправу книжок, котру варто порівняти з видатками на ту саму ціль минулими роками. Таксамо слід порівняти відсотки неоправлених книжок за роками, щоб переконатися, чи не збільшується часом відсоток неоправлених книжок та чи і з цього погляду бібліотека не занедбана.

Нарешті — з останньої грядки: Уваги — бібліотекар може витягнути такі дані: 1) кілько книжок у якомусь часі вилучено з бібліотеки та з яких причин, 2) може далі обчислити матеріяльну втрату бібліотеки з того приводу; 3) схарактеризувати зменшення (наслідком вилучення книжок) якихось відділів і звернути увагу на потребу заповнити відповідні браки иншими книжками, 4) може подати число жертводавців книжок і прізвища найщедріших чи найдостойніших із них.

Коли бібліотекар вдумається в виконану бібліотекою й ним самим працю, то зможе скласти й дуже багатий та змістовий звіт із руху бібліотеки. Самий уже інвентар може дати для цього багато матеріялу. На такий спосіб можна (і треба б) опрацювати книгу випозик та инші помічні книги (спис читачів, тощо). **В. Л.**

Франко Іван. МАНІПУЛЯНТКА й ин. оповідання. Львів. Українська Видавнича Спілка. 1906. 8⁰. стор. 194.

Тут оповідається про незавидну долю молодої сироти-Целі (маніпулянтка), яка для шматка хліба служила експедиторкою на почті. Автор є прихильник визволення жінки зі старих поглядів на неї й давнього відношення до жіноцтва. Це Франкове оповідання, як і подібні до нього твори Кобилянської („Людина", „Царівна"), можна радо поручити до читання всім, а особливо нашому молодому жіноцтву. Шкода, що книжка вже вичерпана. Варто б її перевидати. **Н. Д.**

---

[1]) Четверту грядку (видавець і місце видання) пропускаємо, бо вона є важна тільки як опис книжки, щоб коли яка книжка пропаде, знати, де і в кого вона появилася на світ, ц. то, де шукати за иншим примірником тої книжки. —

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ

З ІСТОРІЇ ДАВНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО СПОРТУ

В оглядах українського спорту, що появляються тепер щораз частіше, стрічаємо сторінки, присвячені історії спорту в давні часи. Але ці огляди мають звичайно характер дуже загальний, — найчастіше автори тільки здогадуються, що в княжі, чи козацькі часи ці чи ті спортові вправи були поширені, — докладних і ясних указок та відомостей знаходимо мало. В дійсности різні тілесні вправи, які тепер називаємо спортом, у минулому були широко відомі, про них є докладні згадки а то й описи в історичних джерелах. Тут подаємо дещо про давній український спорт, пізніш можна ці звістки доповнити.

1. **Спортові змагання.** В літописах і инших давніх памятниках є звістки про те, що деколи відбувалися змагання з парадами: вони звалися ігрищами. „Сходилися на грища, на танки й на всі бісовські пісні", оповідає літописець про звичаї славянських племен. Для таких змагань служили окремі витоптані майдани, що теж звалися ігрищами: „грища втолочені, й людей велика сила, що починають пхати один одного"; нарікає якийсь проповідник. На означення народніх сходин у княжі часи вживали також назви вулиця й павечерниця, теперішні вечерниці.

Старовинні грища відбувалися по селах, мабуть, і в пізніші століття, бо їх згадує в XVIII. ст. в „Енеїді" Котляревський:

Еней наш роздоброхотився,
Ігрища вздумав завести...

Коли б переглянути описи народніх забав, вулиць, вечерниць, — то там знайшлися б, може, докладніші описи давніх спортових змагань або хоч спомини пор них.

2. **Дужання.** Дужання був дуже поширений спорт у княжі часи. Мало воно тоді назву борби (= борні). Вже на перших сторінках літопису є оповідання про Кожемяку, молодого силача, що рвав руками шкіру, затримав у бігу вола й вирвав йому з боку шкіру з мясом. Літопис описує його дужання з печенізьким велетнем: „розмірили місце між обома військами й пустили одного на одного; вони схопилися сильно, він притиснув печеніжина в руку до смерти й кинув ним об землю".

Козак зі списом.

Як силач уславився і тмутороканський князь Мстислав, син Володимира Великого. Він 1022. р. в дужаннях переборов Редедю, князя касогів (черкесів), що накликав його до дужань: „Не зброєю биймося, а борнею".

Боротьба Мстислава з Редедею.

З пізніших часів маємо тільки звістки про силачів. Славний був силою своєю козацький гетьман Іван Підкова († 1578), він і дістав своє прізвище від того, що ламав у руках підкови. Литовський маршалок Весоловський у XVII. в. був відомий з того, що затримував вози в бігу, — хапав їх за задні колеса; на ловах раз перебив списом зубра, що мав ударити на великого князя Жиґмонта Авґуста. Берестейський воєводич Евстахій Тишкевич на ловах, зустрівшись із ведмедем, роздратував звіря, а як він ставав на задні ноги, — рубав йому голову. Шляхтич Масловецький, мабуть із Холмщини, пять ліскових горіхів на столі товк — чолом. Про це пише Ґльоґер у „Старопольській Енцикльопедії".

Про силу запорожців оповідали дуже багато. Два оповідання подає Куліш у „Записках о Южной Руси":

Раз запорожці були в посольстві у Польщі.

А під той час неприятель прислав ляхам лук: „Як не натягнете", каже, „сього лука, то становіться на баталію". От ляхи пробували, — ніхто не натягне. А один запорожець: „Ось, дайте", каже, „сюди!" Узяв, так і натягнув лук. „Дайте ж", каже, „тепер штабу заліза". Та взяв та кругом

ший тому послові обгорнув тай завернув і так як от сніп завертаєш, що перевесло скрутиш, так він ту штабу завернув. „Коли одвернете", каже, „ви сю штабу, то ми на баталію з вами станем".

Инше оповідання таке:

Уже як зруйнували Січ, то один такий був здоровий, що духом убє чоловіка. Як пішов причащатися та духу не втаїв, то трохи священик не впав навзнак. „Хто ти", каже, „такий? признайся!" „А що ж", каже, „пан-отче, а той і той". „Зійди ж" каже, „з цього града, бо тільки дізнаються, то пропадеш!..."

3. **Бокс.** „Бій на кулаки" був, здається, поширений на Україні від дуже давніх часів. Описує його в „Енеїді" Котляревський.

Еней наш роздоброхотався,
Ігрища вздумав завести,
І пяний зараз розкричався,
Щоб перебійців привести.

Ігрища — це народні змагання. Перебійці — народні змагуни, що билися на-кулаки, і Котляревський описує появу такого силача:

Аж ось прийшов і перебієць
Убраний так, як компанієць,
І звався молодець Дарéс;
На кулаки став викликати
І перебійця визивати,
Кричав, опарений мов пес:
„Гей, хто зі мною вийде битись
Покоштувати стусанів?
Мазкóю[1]) хоче хто умитись?
Кому не жаль своїх зубів?
А нуте, нуте, йдіте швидче,
Сюди на кулаки лиш ближче!
Я бебехів вам насаджý,
На очі вставлю окуляри,
Сюди, поганці, бакаляри[2]), —
Я всякому лоб розміжжу!"

Перебієць довгий час викликував противника, аж нарешті знайшовся відважний:

Прийшов Ентел перед Дареса,
Сказав йому на сміх: „Гай, гай!
Ховайсь, проклята неотеса,[3])
Зарання відсіль утікай!
Я роздавлю тебе, як жабу,
Зітру, зімну, мороз як бабу,
Що тут і зуби не зітнеш.
Тебе діявол не пізнає,
З кістками чорт тебе злигáє, —
Уже від мене не влизнеш!"
На землю шапку положивши,
По локоть руки засукав
І, цупко кулаки стуливши,
Дареса битись визивав,
Із серця[4]) скреготав зубами,
Об землю тупотав ногами
І на Дареса налізав...

Опис цих визов на змагання, хоч місцями й переборщений, віддає, мабуть, вірно ці лайки, якими обкидали один одного противники, заки прийшло до борні. Як видко з натяків поета, перебійці бували найбільше з козаків, чи з компанійців, чи з чорноморців. Принагідно згадує Котляревський імена таких народніх героїв, н. пр., Кочубейський Тарас, що визначався високим ростом, якийсь Полкан і под.

Про таких „борців" згадує і Шевченко у своїй поемі „Титарівна". І в ній оповідається про те, як то за „гетьманщини святої" ходили борці по селах „з громади кпили, хлопців били, верховодили в селі" — і викликали на борню:

„Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходіте биться, чи бороться!
Бо я — борець!"

3. **Кид ратищем.** Найстарша зброя славян був спис — дрючок із загостреним кінцем. У княжі часи стрічаємо різні роди й назви списів: сулиця, короткий спис — кидати здалека; рогтиця, теж коротка, можна було носити її за поясом; рогатина, — з гаком, щоб тягнути; оскіп, мабуть, подібний до рогатини; найбільше поширене було копя, з залізним наконечником на деревляному дрючку, що звався „оскепище".

Кидання копям було знаком, яким починали бій. Так, н. пр., 946. р. читаємо в літописі про бій з деревлянами: „Зійшлися обидва війська до бою, і Святослав сунув копієм на деревлян, і копя полетіло між вухами коня й ударило в ноги коневі, бо він був — дитина. І сказали Свинельд і Асмолд: князь уже почав, потягніть, дружино, за князем!" Таких оповідань у літописі більше, н. пр., 1149 про князя Андрія, 1255. р. про Льва.

В козацькі часи списи й ратища були досить поширені, особливо на Запорожжі. Була навіть приповідка: „козакові без ратища, як дівчині без намиста". У наддніпрянських музеях збереглися зразки козацьких ратищ. Вони з тонкого й легкого дерева, яких $3^1/_2$ метра завдовжки, на горішньому кінці — залізний наконечник, на долішньому — дві дірки на ремінну петлю, яку вбирали на ногу. На одній картині маємо змальованого запорожця на коні з ратищем у лівій руці.

5. **Шерм.** Галицький літопис згадує про лицарські вправи, що для них теперішній наш спорт уживає назви „шерм" — це борня мечами. Тоді називали це — *іграти*. Так князь Василько, брат Данила, розпочав ігру з якимось угорським боярином: „обнажив меч свій, *іграючи* на слугу королевого, а той ухопив щит, *іграючи*. Як видко з опису, лицарі ставали один проти одного пішо, з мечами і щитами. Під мурами Ярослава 1245. р. князь Ростислав стрічався кінно з угрином Воршем: „і як він зустрівся з Воршем, упав під ним кінь, і він розбив собі плече".

Ці лицарські грища поширилися в нас підо впливом західнього лицарства, головно підо впливом угрів. Вже 1150. р. під Києвом „угри іграли на конях і на скоках(?), — велика була їх сила; кияни ж дивувалися числу угрів і зручности їх і коням їх".

В козацькі часи шаблю вважали за „чесну зброю", в піснях називали її „сестрицею", „ненькою рідненькою", „панночкою молоденькою":

„Ой, панночка наша шаблюка!
З басурменом зустрічалась,
Не раз, не два цілувалась!"

Боротьба на шаблі була, здається, поширена, але описів такого шермування поки-що ми не найшли.

6. **Стріляння з лука.** Лук славяни перейняли, мабуть, від народів степових. У печенігів, торків, половців головна зброя був — лук зі стрілами. Воєвода Святослава Хороброго Притич дає печенізькому князеві зброю, щит і меч, а той віддячується йому шаблею та стрілами. Пізніше лук поширився загально, так що в війську були окремі

---

[1]) кровю, [2]) вчителі, [3]) неотесаний, валило, вайлуватий, [4]) з пересердя, зі злости

відділи „стрільців", озброєних у луки. Тоді стріляння з луку належало, очевидячки, до головних лицарських вправ. На жаль, у літописах нема про це прямих згадок.

Пізніше, в середньовічних містах стріляння з лука пильнували міщани. У Львові, н. пр., такі вправи відбувалися на Стрілецькій площі. Було теж окреме стрілецьке „Куркове братство", назва від „курка", тобто півня, когута, що був на прапорі братства. Стріляння з лука маємо змальоване на давніх образках. Польський історик XVI. в. Стрийковський хвалить зручність українців ув орудуванні луками: „заки поляк раз кушу (уліпшений лук) ліваком натягнув, уже русин один стрілами з лука кількадесятьох добре поранив".

У запорозькому війську спершу луки були більше поширені, ніж рушниці. Папський посол Руджері 1565. р. каже, що козаки „однаково добре стріляють із лука, що й татари, а як із мусу утікають, обстрілюють стрілами ворога, що їх здоганяє". Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний дістав своє прізвище певно від того, що був добрий лучник. Тоді, коли вже мало хто стріляв із лука, коли „вогняна" зброя загально поширилася, на Запорожжі все ще вживали луків: віцеадмірал Корнелій Крюйс 1699. р. писав, що запорожці вживають луків і дуже гарно з них стріляють. Михайло Ханенко у своїм деннику XVIII. в. згадує в кількох місцях, що з товаришами стріляв із лука, — видко, такі вправи були поширені між козацькою старшиною на Гетьманщині.

7. **Лещетарство.** Лещетарство справа в нас дуже давня — вже майже чотириста років його знали. В описі Сарматії Александра Гваніні 1578. р. читаємо: „Русини на нартах дуже скоро поверх снігу бігають; а ті нарти є деревляні, довгі, залізом підкладені зі споду, на 2 або 3 лікті здовж; закладають їх на ноги, замісць ходаків і, підпираючися довгими костурами, загостреними на кінці, дуже скоро все біжать". На Волині і в північній Галичині цей спорт був, кажуть, поширений іще в XIX. віці, — варто б на місці простежити, в яких околицях це було, й чи не збереглися такі „нарти" ще в якій околиці.

Грінченко у „Словарі української мови" знає

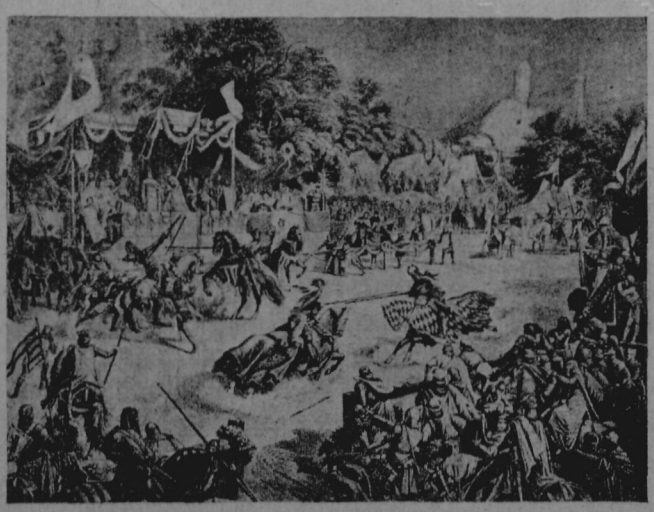

Лицарські грища (турнір) у середньовіччі.

Стріляння з луку.

народне слово „нарти" й пояснює його, що це, мовляв, „кістяні совгунці із ребер тварин".[5])

Таксамо вживали цього спорту москалі. Один польський письменник, Любенєцький, 1612. р. пише про московських розбишак, званих шишами: „Вони на нартах, або як там називають лижах, бігали по кількасот разом із луками, рушницями й бердишами, наших у поході нападали й дуже їм шкодили".[6])

8. **Совгарство.** Совгарство було, здається, в нас здавна поширене, бо на означення його вживають різних слів: ховзатися, совгатися, ковзатися, сковзатися, ховзанка, совганка, совгалка, ковзалка, сковзалка; народня назва на совги це скобзун.[7])

ВОДОПРОВІД ПОНТІЯ ПИЛАТА.

Римський протоконзуль у Палестині Понтій Пилат, незадовго перед розпяттям Христа, в році великої посухи, збудував великий водопровід (акведукт), щоб подавати до Єрусалиму воду з джерел у юдейських горах, коло так званих Соломонових ставів. З кінцем 1933. р. старовинний цей водопровід поправлено, і його почали вживати. Вода з водопроводу тече до мошеї (музулманський храм) Омара, звідки її розподіляють по цілім Єрусалимі.

[5]) Це Грінченко пояснив із повісти нашого подільського письменника Свидницького. На Поділлі років тому яких трицять скрізь знали такі „нарти", бігали на них по льоду, підпираючись костуром із гострим залізним наконечником. Може, колись і деревляні лещети теж нартами звали. **Ред.**

[6]) Brückner, Cywilizacja i język, ст. 147

[7]) В новіших часах у нас знехтували слово „лижви" як ніби то не українське й утворили слово „совги", „совгунці". Тимчасом відомий польський мовознавець Александер Брікнер запевняє, що назва „лижви" або „лижі" була спершу українська, й від українців перейняли її поляки.

ЮРІЙ КРОХМАЛЮК

З ІСТОРІЇ ПАХОЩІВ.

Пахощі (парфуми) належать до найстарших засобів удержати красу. Стремління уліпшити запах тіла, головно в жінок, було вже в передісторичних часах. Здається, перші, що почали вживати пахощів, були старовинні жерці. Вони пахощами старалися привязати до себе людей при різних релігійних святах.

Олійки з приємним запахом витворювали дуже давно. В найстарших джерелах про виробництво, н. пр., в індійській книзі „Аюр Веда" (книга життєвого знання) є описи дестиляції олійку з троянд та инших квітів, але з яких, годі певно означити. Здається, це були олійки пальморожевий та цитронелевий.

Батьківщиною легеньких етеричних олійків був старинний Єгипет, де штука виробництва пахощів стояла дуже високо. Крім природних пахощів, у Єгипті вміли виробляти і штучні. Єгипетські пахощі були знані по цілому Сході та в старинній Греції. Їх уважали за найкращі. Головним запахом були олійки з білих квітів корчів „генна", їх постійно вживали й жиди.

Опис виробництва та роди пахощів находимо в папірусах[1]), головно в папірусі Ебера з 1500. р. до Хр., який відкрили в 1894. р. Тоді вживали, головно, амбри[2]) й мошусу[3]) — звірячих пахощів. Жиди вживали різних пахощів, спершу на релігійних святах, пізніше і в приватному вжитку. Талмуд подає мирру, рожевий олійок, кальмій, бальзам із Гілеаду, касію. В католицькій церкві вживали теж бальзаму, пізніще заступили його бальзамом перувянським.

З Єгипту перейшли пахощі до Греції. Ще з передісторичних часах їх високо цінили, і в піснях Гомера читаємо, що до найкращих запахів, гідних князів і королів, належить „амбра". Греки натирали тіло товстими оліями, між иншим, теж овечим товщем, знаним тепер під назвою „ляноліни". Але що ці олії псуються, їх почали згодом змішувати з пахощами та вживати як різних мастей для утримання краси. Були окремі олійки натирати обличчя, инші — волосся, ноги, то-що. Спорошкованими квітами посипували ліжка та одяг.

З Греції перейшли пахощі до Риму, і тут, головно, за цісарства, дійшли до найбільшого розквіту в старовинному світі. Тут були знані різні масти й олійки, які вміли розпилювати так, як тепер розпилюють парфуми. А що тоді ще не знали алькоголю, то пахощі розпускали в вині. Знали тоді вже добувати олійки з квітів, мішаючи їх із товщами; вміли вже й пахощі мішати разом, і тим добували нові инші запахи. Штука парфумерії стояла тоді високо, знавців дуже високо цінили.

З упадком римської імперії прийшли инші звичаї, і все змінилося. Всі пахощі, а то й хо-

[1]) папірус — трависта ростина, росте над водами Середньої Африки; з нутра її бильців старі єгиптяни виробляли матеріял до писання, звідсіля назва „папір".

[2]) амбра — сіра річовина, подібна до воску, запашна; добувають із кишок кита-долозуба (Pattwal).

[3]) мошус або пижмо — товщева річовина, витворюється в особливих залозах самчика пижмовця (він живе в горах середньої Азії).

дити чисто коло тіла вважалося за щось поганське. Щойно арабські лікарі, головно ж, хрестові походи поширили знову в Европі пахощі; хоч штука пахощів стояла низько, а проте поширені тоді були: майоран, гвоздики, мушкатовий горіх, цинамон, рожа.

Наново починають уживати пахощів у добі ренесансу[4]). Ремесло й торговля зі Сходом, зміна суспільного становища жінки, яка стає згодом осередком зацікавлення завойовників і купців, зріст капіталу — усе це спричинилося сильно до розвитку промислу пахощів. Тут допоміг винайдений арабами алькоголь (VIII. ст.). Правда, першу парфуму, з розчину розмаринового олійку в алькоголі, зробив іще Арнольд Віляновус коло 1300. року та назвав його угорською водою. Але ця перша парфума поширилася щойно в XVI. ст. Від того часу починається дійсно доба сильного розвитку парфумерії, яка тягнеться по сьогодні. Головними станицями виробництва парфум були італійські манастирі. Звідсіль вивів це виробництво на світ італійський хемік Джованні Марія Фаріна (1686—1766), що перенісся до Кельна (Кольонія) та почав там виробляти першу свою кольонську воду, знану досі ще й з-французька під назвою „одекольон".

В Анґлії поширилися парфуми значно за часів королевої Єлисавети (1558—1603). Тоді вживали на королівському дворі парфумованих рукавиць, черевик, одягу. Жінки постійно носили при собі багато різьблені золоті коробки з пахощами. Узагалі в цьому напрямі дуже переборщували. Дійшло до того, що 1770. р. анґлійський парлямент видав такий розпорядок: „Кожна жінка без огляду на її вік, становище й заняття, дівчина, чи вдова, яка підданих Його Королівської Величности заманює до подружжя пахощами, штучним волоссям, шмінкою, шнурівкою, високими запятками та штучними клубами, буде покарана на основі параґрафів, що настановлені для чарівниць, а подружжя з такою жінкою буде уневажнене".

У Франції за Людовіка XV. вживання пахощів перейшло всякі межі. Жінки парфумувалися день-у-день, кожного дня иншими пахощами. Відома пані Помпадур[5]) видавала річно на парфуми поверх 500.000 ліврів (1 лівр = 1.70 зл.). Знали тоді найбільше мошус і амбру.

Перед самою французькою революцією почали вживати олійків із рожі та фіялків. За революції пахощів як аристократичних забаганок та роскошів не вживали. Але згодом вони знову ввійшли в ужиток і залишилися по сьогодні. Спершу робили витяги з квітів, опісля, в 50. рр. минулого ст., з розвитком хемії, появилися і штучні пахощі. Тепер штучні пахощі, які беруть свій початок із смоли, чи поґазової мазі, ні в чому не уступають природним квітковим парфумам.

[4]) доба відродження в XV—XVI. в. мистецтва, спершу в Італії.

[5]) Пані Жанна Помпадур була коханка французького короля Людовіка XV.; вона мала вплив на державні справи Франції.

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ

ЧОГО ЛЕТЯТЬ У СТРАТОСФЕРУ.

Поверхня нашої Землі виставлена на різні промені, що находять до неї зі всіх сторін. І так, від сонця походить, м. ин., тепляне проміння, що проходить крізь атмосферу*) й дістається на поверхню Землі. Як відомо, атмосфера нашої Землі тягнеться кількасот кільометрів заввишки. Її долішня верства складається знову з двох частин: горішньої, себто стратосфери, що здіймається від 12 кільометрів до 80 км., і долішньої, себто тропосфери, що тягнеться від 12 км. вдолину до поверхні Землі. Водяна пара тропосфери вковтує велику кількість тепляного проміння сонця. Так у тропосфері нагрівається нерівномірно повітря, і в ній повстають вітри, оркани, цикльони й г. п. Таксамо й инші атмосферичні явища: хмари, дощ, громи, блискавки, все це відбувається у тропосфері. Зате у стратосфері повинна панувати цілковита тишина.

Крім тепляного проміння, Сонце висилає до Землі світляне проміння. Атмосфера вковтує його небагато, і воно дістається на Землю майже непослаблене. Тимто й має воно великий вплив на життя ростин. Але ж дрібнесенькі частинки атмосфери розсівають частину фіолетного й позафіолетного (ультрафіолетного) проміння й таким чином викликують синяву небозводу. Синє світло неба теж має вплив на ростинне та звіринне життя на Землі.

Друга частина соняшного, позафіолетного проміння не має, правда, великого впливу на життя орґанізмів, але ж викликує атмосферичну електричність, що назверх виявляється блискавками.

Крім такого промінювання приходить до поверхні нашої Землі проміння, що його звуть промінням альфа (α), бета (β) і ґама (γ). Воно береться з розпаду особливих тіл, званих радіоактивними (себто, випромінними тілами, які находяться в нашій Землі). Це проміння йонізує повітря, себто замінює повітря, що у звичайному, нормальному стані погано проводить електричність, на добрий провідник електричности.

Згідно з цим треба б сподіватися, що йонізація повітря (себто заміна повітря на добрий провідник електричности) через вплив, н. пр., промінів ґама буде швидко меншати, коли ми почнемо віддалюватися від поверхні Землі, бо ж ми тоді віддалюватимемося й від джерела промінів ґама, яке находиться в нашій Землі.

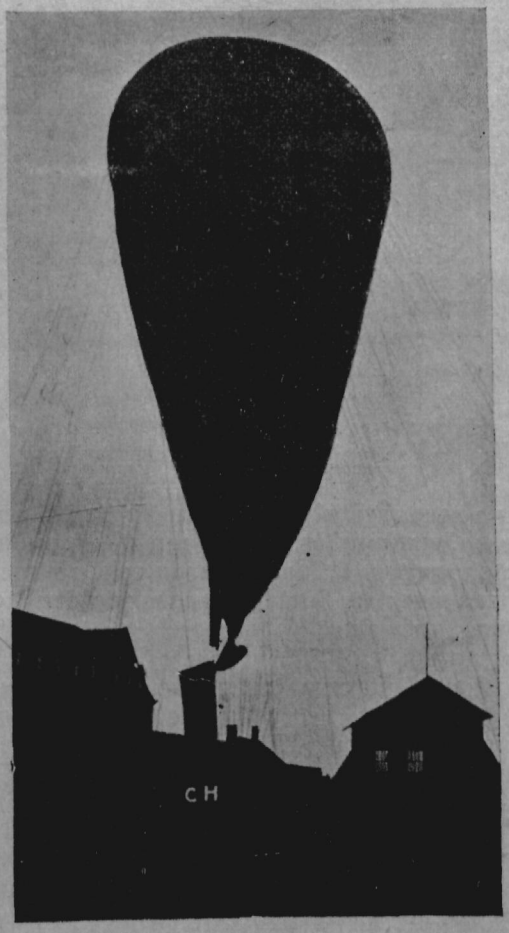

Бальон із Пікаром і Кіпфером підноситься вранці 27. травня 1931. р. вгору з подвіря фабрики Рідінґера в Авґсбурґу.

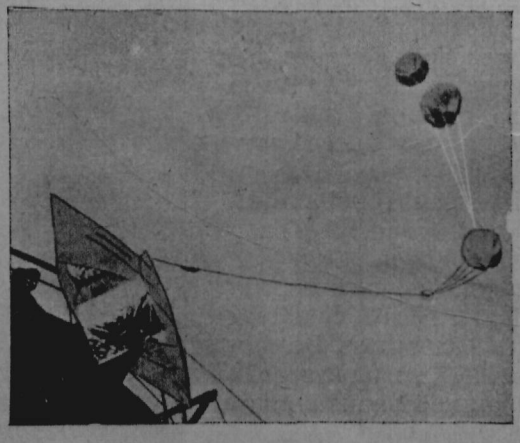

Бальоники Реґенера підчас відлету; ліворуч кіш із самозаписним приладдям, причеплений до бальоників.

Спостереження професора Вульфа, що він їх робив 1910. р. зі славної вежі Айфля в Парижі, виказали, що йонізація повітря зі зростом висоти дійсно меншає. Але ж австрійський дослідник Гес дістався ще вище понад землю: в 1911. і 1912. рр. він десять разів дістався бальоном до висоти 5350 м. Він ствердив, що яких кількасот м. над землею йонізація повітря незначно меншає (згідно зі спостереженнями Вульфа), але ж трохи вище збільшується (себто щораз більше повітря стає добрим провідником електричности) й на висоті 1—2 км. таксамо сильна, як на поверхні Землі. Починаючи від висоти 3 км. над Землею, йонізація повітря збільшується дуже швидко, й на висоті 5 км. над Землею вона кілька разів більша, ніж на поверхні Землі. З цих виспідів Гес виснував, що існує проміння, яке вривається до нашої атмосфери з усесвіту (космосу). Це проміння куди проникливіше,

*) Атмосферою називаємо ґазову поволоку нашої землі.

аніж згадані проміні ґама радіоактивних тіл, бо ж воно встигне пройти крізь цілу атмосферу Землі й викликати на поверхні Землі частину спостереженої нами йонізації повітря. Гес іще ствердив, що сила цього „космічного" (усесвітнього) про-

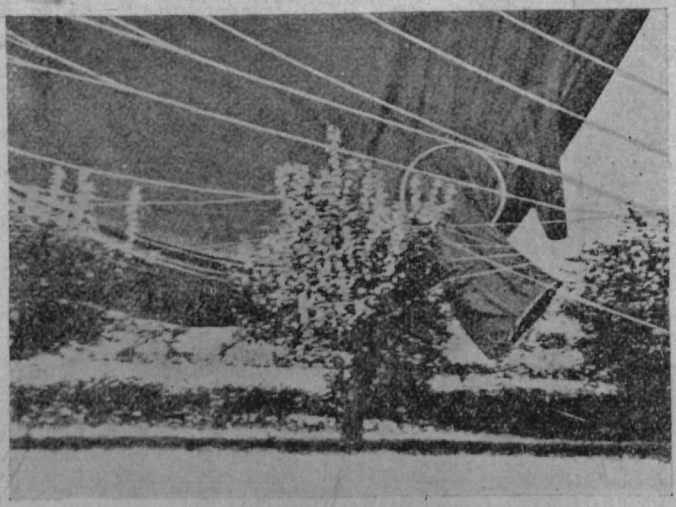

Після другого лету Пікар прибив у саду над озером Ґарда в північній Італії.

міння не залежить від того, чи на Землі день чи ніч, себто иншими словами, що це проміння не може походити від Сонця. Перед світовою війною потвердив висліди Геса й доповнив його поміри німецький дослідник Кольгерстер, що долетів бальоном до висоти 9.300 метрів.

Йонізаційну силу „космічного" проміння помітили дослідники і в глибоких озерах. Відомий американський фізик Мілікен дослідив вплив цього проміння в 70-метровій глибині гірських озер Мюр Лейк та Аровгед Лейк у Скельних горах (Північна Америка) та в озері Міґілля в Болівії (Південна Америка). Ще глибше досліджував силу цього проміння німецький фізик Реґенер, що не вагався занурити мірничого приладдя до глибини 270 метрів Боденського озера на границі Австрії, Німеччини та Швайцарії. У цій глибині ствердив він теж сліди впливу „космічного" проміння. Тимто правдиво вживають тепер на означення цього проміння ще й назви „пронизливих" промінів. Насправді це найпронизливіше проміння за всі знані нам сьогодні проміні.

Але ж щоб вияснити, звідки береться „космічне" проміння, — то дуже важно знати, яку силу мають ці проміні в вищих верствах нашої атмосфери, себто у стратосфері. З тою метою згадані вже Мілікен і Реґенер випускали в повітря пару бальоників, наповнених легчим від повітря воднем (ст. 119.). Ці бальоники двигали кіш, де находилося самозаписне приладдя, що записувало температуру, тиск повітря та ступінь його йонізації під впливом „космічного" проміння. Бальоники Мілікена долетіли до висоти 15.500 метрів (себто $15^1/_2$ км.) над Землею, бальоники Реґенера ще вище, до яких 26 км. Але, що поміри сили „космічного" проміння, які дістав у своїх бальониках Мілікен, не погоджувалися з помірами Геса та Кольгерстера, треба було перевести ще додатковий помір, а саме — як-найдокладніший особистий помір у відповідних висотах. І саме головне завдання летів до стратосфери, що відбулися останніми часами, й було — перевести як-найдокладніші поміри атмосферної йонізації, викликаної силою „космічного" проміння, в залежности від висоти.

Перший, що зважився полетіти у стратосферу, щоб зміряти там силу „космічних" промінів, був швайцарський професор Пікар, що постійно живе в Бельґії. Його бальон виконала німецька фабрика бальонів Рідінґера в Авґсбурґу. Нове у плянї Пікара було те, що він ужив щільно замкненої кулі, зробленої з легкого металю (алюмінія), і куля та була причеплена до величезного бальону. На летунів, що перебували в цій кулі, не мали впливу зміни тиску повітря (тиск повітря меншає зі що раз більшою висотою), тимто вони без великих труднощів могли переводити поміри. В кулі були всі наукові апарати, потрібні Пікарові й його помічникові (асистентові) інжинерові Кіпферові. Лет відбувся щасливо 27. т. авня 1931. р. в 4. годині зранку (ст. 119.). За 25 хвилин Пікар із Кіпфером опинилися на висоті $1^1/_2$ км. Щойно по заході сонця бальон почав опадати через охолодження водня, яким був наповнений бальон. Остаточно того самого дня в 21. год. ввечір він осів на ґурґлівському льодовику в ецтальських Альпах у Тиролі, докладно — 150 км. на південь від Авґсбурґу, — осягнувши найбільшу висоту 15.781 м.

Але ж Пікар устиг поробити підчас цього першого лету тільки кілька поміpів сили (натуги) „космічних" промінів, і то на найбільшій висоті. Тимто треба було ще раз летіти. І дійсно, другий лет Пікара, враз із помічником Козінсом, відбувся 8. серпня 1932. р. з Ціріху у Швайцарії. На землю прибив бальон цей раз аж у північній Італії в однім із садів над озером Ґарда (3. рис.). Висліди цього лету були вже багатші. Поміри натуги „космічних" промінів, що їх зробив Пікар у висоті понад 9.000 м. над землею, погоджувалися з помірами Геса й Кольгерстера та бальоників Реґенера, та не погоджувалися з помірами бальоників Мілікена.

Цікаво звернути увагу на вигляд неба, що до нього додивлявся Пікар підчас свого лету. Через те, що тиск повітря на таких висотах дуже незначний, себто повітря дуже розріджене, атмосфера розсіває соняшне світло дуже слабо. Тимто й небозвід, як на нього ди-

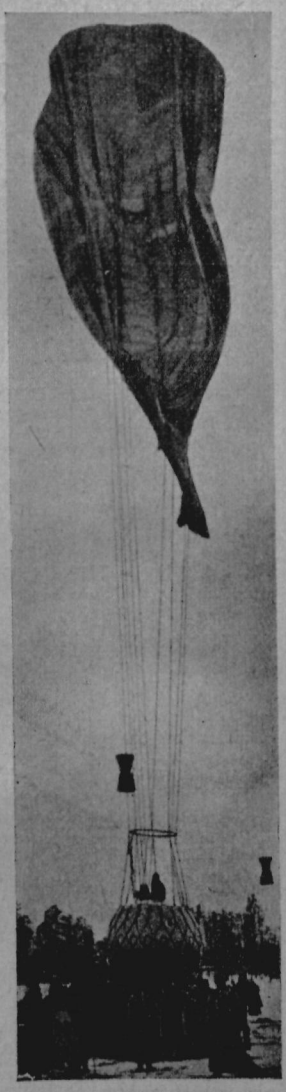

Відлет цьогорічного радянського бальону, який, осягнувши висоту 22.000 м., злетів несподівано на землю з висоти 12 км біля одного села при залізничій лінії Москва - Казань. Усі 3 летуни згинули.

витися з такої висоти, зовсім чорний, бо синява неба повстає саме, як ми сказали, через розсіяне повітрям соняшне світло. На чорному тлі неба бачив Пікар удень зовсім виразно зірки. Сонце виглядало мов та вогниста куля, що довкола неї зарисувалася соняшна „корона" таксамо, як підчас повної затьми сонця.

Та Пікара перевищили 1933. р. 3 радянські дослідники: Прокофєв, Годунов і Бірнбавм. Вони „USSR" 30. вересня мин. року долетіли бальоном на 19.000 м. (5. рис.). Нова спроба ще вищого лету, що її зробили вже цього року радянські дослідники (ст. 120.), скінчилася сумно. Осягнувши висоту 22.000 м. над Землею, радянські дослідники зробили цілу низку наукових помірів; але ж, коли бальон почав спадати, з невідомих досі причин на висоті 12 км. над землею, зчинилося нещастя, катастрофа. Куля бальону вдарила з величезним розгоном об землю біля одного села при залізничій лінії Москва—Казань і вбила всіх 3 учасників лету. З записок летунів, що так сумно загинули, могли ми довідатися, що з висоти 8.500 м. небозвід виглядає блідавий, із висоти 11.500 м. темносиній, з 13.000 м.— темно-фіолетний, з 19.000 м.— темно-фіолетно-блідавий, з 21.000 м. — темно-фіолетно-сірий, з 22.000 м. — чорно-сірий. Поміри сили „космічних" промінів, що їх зробили ці летуни, мають погоджуватися з помірами Пікара й летунів бальону „USSR".

Та не вважаючи на велику дбайливість переведених помірів натуги „космічних" промінів у залежности від висоти, (м. и. відомий американський фізик Комптон дослідив, як дуже сила „космічних" промінів залежить від географічного положення на землі), досі не вирішили ще остаточно, звідки походить, і що таке саме „космічне" проміння. Вчені схиляються прийняти, що „космічні" проміні походять із міжзоряних просторів та бодай почасти є малесенькими частинками, зернами матерії, які порушуються з величезними скоростями в напрямі нашої атмосфери.

Дальше завдання стратосферних летів бальонами буде — розслідити докладніше атмосферну електричність та можливости лету літаками в цих висотах. Виявилося, що у стратосфері можна буде зовсім вигідно літати літаками у щільно позами-

Куля, в якій перебували радянські дослідники підчас лету бальоном „USSR" дня 30/IX. 1933. Куля була причеплена до бальону, що осягнув висоту 19.000 м.

каних летунських будках, кабінах. Скорість літаків у стратосфері буде, через менший опір повітря, куди більша, ніж у тропосфері, і лет із Ню-Йорку до Европи тривав би таким „стратопляном" тільки 6—8 годин.

У кількох державах уже почали будувати такі „стратопляни".

Від Редакції: Про бальони взагалі прочитайте Ж. і Зн. IV, ст. 344 (там є на ст. 346 згадка і про Пікара); про стратосферу Ж. і Зн. V, ст. 251; взагалі про літання бальонами Ж. і Зн. I, ст. 224—228, про перший лет на кулистих бальонах Ж. і Зн. V, ст. 28—30.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

НА ЗАРАННІ ЗАЛІЗНОЇ ДОБИ.

Вже протягом II. тисячоліття до Хр. стрічаються на сході перші вироби з нового вжиткового металю-заліза, але штука витоплювати його з руди поширилася між азійськими народами щойно з початком I. тисячоліття до Хр.

На Україну принесли цю штуку перші скити біля 700. р. до Хр., а від них дісталися перші залізні вироби й до Галичини та на Закарпаття. Згодом навчилося місцеве населення само гутництва та ковальства, а що залізної руди в нас є доволі, тому з цим і почалася нова сторінка в розвитку нашої культури, настала так зв. залізна доба.

Одначе залізо не відразу виперло бронзу з майстерні ремісників, що виробляли всяке знаряддя щоденного вжитку, зброю та прикраси. Ще майже двісті літ уживали одні побіч одних і бронзові й залізні вироби, і щойно в половині I. тисячоліття до Хр. настала в нас суто залізна доба.

На початок цієї нової доби зустрінулися між собою дві сильні, життездатні культури, східня кімерійська й західня лужицька.[1]) Через мирне співжиття обох цих народів витворилася на галицькій Волині своєрідна культура, її звуть висоцькою.[2])

З цієї культури знаємо найкраще гроби. Вони плоскі, без могилового насипу, часом уже обкладені камінням, похоронний звичай двоякий: хоч тілопальний (лужицький), хоч кістяковий (трацький). І в одних і других гробах є за давнім звичаєм горщики з їжею, всі переважно лужицького зразка (типу), двостіжкові або туліпановатої форми, з насічкою та дірками кругом під вінцями, часом із ритим, біло інкрустованим, вкладним орна-

[1]) Пор. Ж. і Зн. за березень, ст. 88.

[2]) Назва від с. Висоцько біля Бродів, де її відкрили вперше.

ментом. Попри великі горшки є в гробах багато дрібного (мініятурного) посуду та глиняні пташки, здається, дитячі забавки.

Зате між бронзами є вже частіше трацькі вироби, бо сама лужицька культура на бронзу досить бідна. Є це глиці з великою спіральною або малою рурковатою головкою, дротяні й тасьмові браслєти, нашийники з крученого дроту та зрідка

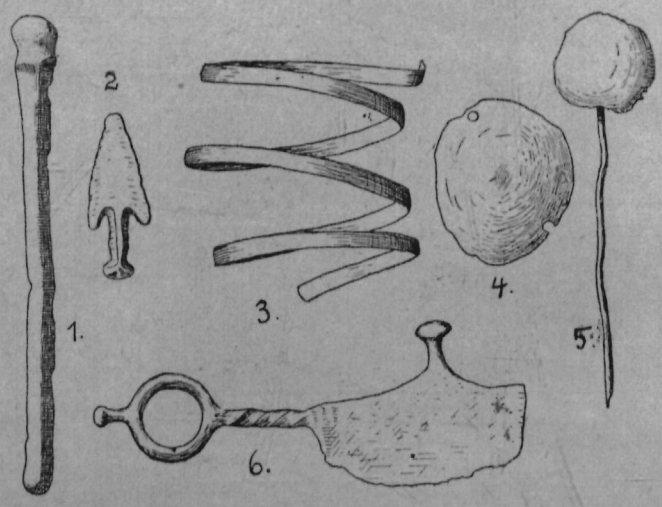

Бронзові вироби висоцької культури з тілопального погребища в Белзці, пов. Золочів: 1. штабка литої сировини; 2. стрілка; 3. спіральна браслєта; 4. опукий оздобний ґудз пришивати на одяг; 5. глиця спинати одяг; 6. бритва (з обломаним кінчиком) — усе це зберігається в Музеї Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.

бритви з вирізуваною ручкою. З заліза бувають у гробах перші ножики, голки та шила.

Селища висоцької культури ще мало прослідженні. Вони звичайно на піскових наспах, хати на них щось наче землянки, позкопувані досить глибоко в землю (Почапи, пов. Золочів).

Висоцька культура тяглася в Галичині дуже довго, бо майже аж до останнього століття до Хр. Сліди її є й на Волині та на зазбручанському Поділлі, але це вже не матірний її край.

Між бронзовими та глиняними виробами висоцької культури подибується часом і инші, чужі речі, як тригранні стрілки, сережки в формі зігнутого цвяха з широкою головкою та деякі горщики. Принесли їх зі собою поселенці, які дісталися були з Київщини аж на галицьке Поділля та залишили по собі в околиці Борщева, Заліщик та Городенки скелєтові й тілопальні могили зі скитськими виробами. Чи були це самі скити, це годі напевно ще сказати, бо в їх могилах на Наддніпрянщині раз-у-раз із ними поховані й коні, а коней у подільських могилах нема. То й можливо, що це були перші словяни, які вже, може, жили тоді на Україні під скитською владою й під напором скитів зайшли були в наші сторони та принесли зі собою памятки скитської культури.

З часів, коли наддніпрянські кімерійці почали навязувати тісніші зносини з карпатськими тракамі, ще перед наступом скитів, походять обидва золоті скарби, найдені в Михалкові біля Борщева. Звіринний стиль їх виробів указує на кавказьке, мабуть, походження з часу біля 800—750 до Христа.

На Підкарпатті сиділи в нас тоді далі ґети, що утримували, мабуть, раз-у-раз звязки зі своєю батьківщиною в Семигороді (старовинна Дакія). Вказують на те нові, так зв. гальштатські[3]) елєменти, які появляються в їх культурі протягом VIII—VII. ст. до Хр. На ґетському селищі з того часу, в Новосілці Костюковій біля Заліщик, на слід тих нових південних впливів указують нові, невживані досі форми глиняних горщиків; їх дбайливо й вигладжували, через те вони зверху чорні й вилискуються, крім цього, їх прикрашували широкими, плиткими жолобками. Орнаментовані таким чином миски мають неначе кілька східців ізсередини. До того ж більші посудини мають на вичеревку витискані ззередини ґудзи, поприкрашувані згори півколами з 2—3 таких жолобків.

У Новосілці найшли між черепям посуд, поміж глиняними прясличками та кістяними шилами кістяну ганчарську лопаточку робити такі жолобки. Та найцінніший нахід тут, це були — дві погнуті фібули[4]) з бронзового дроту, що своєю первісною формою нагадували потрохи музичний струмент — гарфу (звідси й їх назва в археольогії: „гарфуваті фібули"). Вони є прикметні для першої доби гальштатської культури, з них можна означити докладніше час, коли тривало селище в Новосілці Костюковій, а саме в VIII—VII. ст. до Хр.

Останки трацьких хат із того часу найдено в Незвищі[5]) біля Городенки. Були це чотирокутні ліпянки з плетеними з хворосту стінами та з шатровим (як тепер на хатах) дахом, що його підтримувало кілька пар стовпів.

Одиноку досі трацьку могилу з того часу найшли в Яблонові біля Янчина (пов. Перемишляни). У ній був кістяк чоловіка й жінки, що її то-

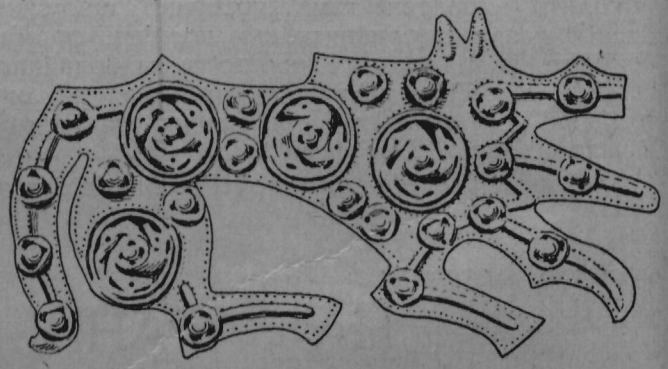

Фібула (спряжка) з золотої бляхи, найдена в Михалкові коло Борщева.

дішнім звичаєм убили по смерти чоловіка та похоронили разом із ним, біля них стояли дві глиняні посудини, куди вклали були колись для них страву до гробу.

Попри памятки кімерійців, ґетів та народу з лужицькою культурою, які жили в нас довгі віки, подибуються у старшій залізній добі (про неї ми тут і говорили) ще зрідка сліди короткого перебування якихось людей із півночі. Є це тілопальні

---

[3]) Назва від м. Гальштат у Дол. Австрії, де вперше прослідили культуру, що мала великий вплив на всі краї середущої Европи у старшій залізній добі.

[4]) Спряжка до одягу, застібка.

[5]) Урядова назва — Незвиська, але народ називає село „Незвище". — Ред.

гроби, обкладені камяними плитами на подобу подільських „скринькових гробів", де попільниці (горшки зі спаленими людськими кістьми) мають подовгасту шию, чорні й вилискуються. З розміщення тих скринькових гробів виходить, що батьківщина їх була околиця над долішньою Вислою й Бугом, та що належали вони до одного зі східньо-германських племен. У тій своїй батьківщині ті попільниці мають на шиї вироблене згруба людське лице.

У нас тих скринькових тілопальних гробів дуже мало, і то лише над Бугом та над Збручем, а селищ із такою самою керамікою, що в тих гробах, у нас зовсім немає. З цього догадуємося, що це лише сліди торговлі надбалтійських східніх германів із народами висоцької культури, себто, що в тих гробах поховані германські купці, які здовж Висли, Бугу й Збруча заходили аж на наше Поділля.

Їх шлях кінчався на Збручі, бо далі за ним була вже скитська територія, й торговля здовж Дністра з надчорноморськими грецькими кольоніями була вже, певно, у скитських, чи грецьких руках.

ЗОРЯНЕ НЕБО В МІСЯЦІ КВІТНІ

Надходить весна! Це пізнати й на зоряному небі. Чарівні сузіря, що пишалися взимі в часі ясних морозних ночей, швидко заходять за обрій: Косарі, що виходять на небо вже в 11. годині вранці, при заході Сонця є вже на західній стороні неба так, що смерком Сирій ссяє саме над заходом немов Вечірня Зоря. 1. квітня Косарі починають ховатися за обрій уже $^1/_2$9. вночі, а Сирій заходить уже в 10. увечір. Таксамо біля півночі заходять гарні сузіря: Бик із Альдебараном, Малий Собака з Прокіоном, а Візник із Кізкою, Близнюки з Кастором і Полюксом та Великий Лев із Регулем і Денеболею спішать швидко за ними, щоб заховатися за обрій перед нашим допитливим зором. Зате вже з початком місяця, негайно по заході Сонця, виступають на східній стороні неба Волопас із Арктуром, Корона з Самоцвітом (Геммою), а за ними Діва з Колосом, Ліра з Веґою й ин. В половині квітня головні сузіря укладені так, як це бачимо на нашому образочку.

Сонце, що в березні стояло на небі в тому місці, де на зоряному зимовому небі видко було сузіря Барана, 20. квітня „переходить" до громади Бика. 21. березня воно сходить у 6. годині вранці, а заходить в 6. годині ввечір (розуміється, числячи місцевий, або соняшний час); це був день зрівняння дня й ночі. Від того часу Сонце сходить що день раніше, а заходить що раз пізніше, день стає що раз довший, ніч що раз коротша. Оттак 1. квітня Сонце сходить у 6. годині і 3 хвилини, заходить у 18. год. і 56 хв.; останнього квітня воно сходить у 5. год. і 4 хв., а заходить у 19. год. 41 хв. Через те й у нас стає що раз тепліше, земля вкривається зеленню і квітом — весна!

Планети. Меркура й Марса не видко. Венус світить як Рання Зоря, й її можна бачити на східній стороні неба близько овиду, де сходить на годину раніш перед Сонцем. Юпітер ссяє повним блиском цілу ніч. Він находиться понад Колосом (Спікою) й недалеко від нього; обидві зірки не дуже високо над овидом, біля півночі на південній стороні неба своїм ясним блиском зразу звертають на себе увагу. Сатурн близько Венери і праворуч від неї.

Місяць: остання чверть 7. квітня, нів 14., півповня 21., повня 29. квітня. 27. квітня переходить Місяць попри Юпітера й Колос, 10. квітня попри Сатурна й Венеру, й тоді дуже легко ці зірки відшукати.

Квітень замітний іще й тим, що цього місяця перелітатимуть часто спадні зірки, або метеори: вони будуть начебто виходити одні від 10. до 25. квітня зі сузіря Ліри (28) на північно-східній стороні неба, другі від 12. до 24. ц. м. від сузіря Діви (19), біля Юпітера й Колоса. Як відомо, ме-

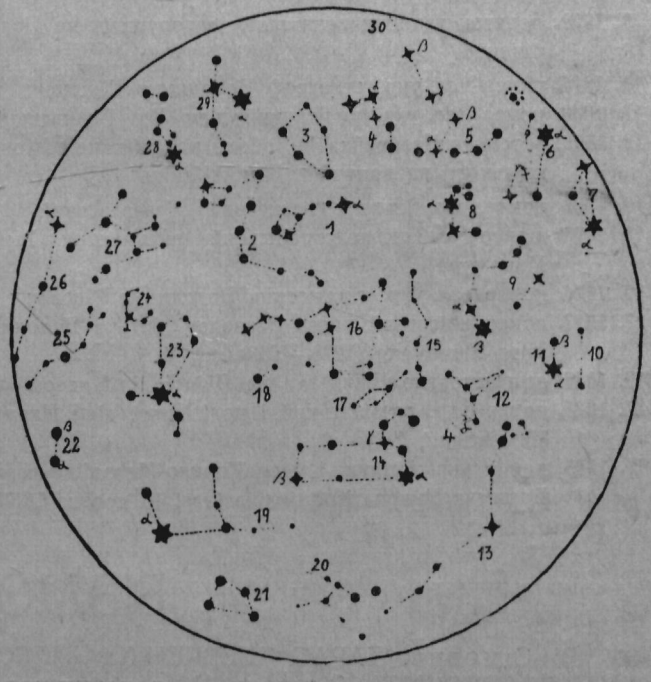

Зоряне небо 15. квітня, в 10. год. ввечір.

1. Малий Віз (α = Бігунова зірка); 2. Змий; 3. Кефей; 4. Борона або Касіопея; 5. Персей; 6. Бик (α = Альдеберан); 7. Косарі або Оріон: видко тільки Бетайґезу (α) і Белятрікс, решта зірок уже сховалась під обрієм; 8. Візник (α = Кізка або Капелля); 9. Близнюки (α = Кастор, β = Полюкс); 10. Одноріг; 11. Малий Собака (α = Прокіон); 12. Рак; 13. Водяний Змий; 14. Великий Лев (α = Реґуль, β = Денеболя); 15. Рись; 16. Великий Віз; 17. Малий Лев; 18. Хорти; 19. Діва (α = Колос або Спіка); 20. Чарка; 21. Крук; 22. Вага; 23. Волопас (α = Арктур); 24. Корона (α = Самоцвіт або Гемма), 25. Гадюка; 26. Змійник або Офіюх; 27. Геракль; 28. Ліра (α = Веґа); 29. Лебідь (α = Денеб); 30. Андромеда.

теори або спадні зірки це каменюки різної величини, всесвітнього походження. Вони хмарами кружляють довкруги Сонця, й коли Земля зустрічається з ними, то багато з них перелітає через наше повітря (атмосферу); тоді така каменюка через те, що греться об повітря, загрівається, а то й розжарюється і світить, та серед темної ночі здається нам спадною зіркою. Коли такий метеор перелетить повітря, знов холоне, гасне і стає знов невидний. Та про це докладніше иншим разом.

МАНДРІВКА ЧОРНОГУЗІВ (БУЗЬКІВ)

Перші проби прослідити мандрівки чорногузів поробили ще 1710. році. Тоді саме зловили в Німеччині бузька з металевим кільцем на нозі. З напису, що був на кільці, довідалися, що цей чорногуз перебував перед кількома роками в Туреччині. Пляново почали досліджувати мандрівки бузьків аж із початком минулого століття. В 1901. р. заклав проф. Тінеман навіть окрему орнітольогічну (для дослідів пташні) стацію в Росіттен, що мала за мету масово значкувати птахи. В 1917. р. назначено в Данії яких 120 тисяч бузьків. Шлях середньоевропейських чорногузів веде або через Еспанію або через Туреччину, Єгипет до Наталю в Африці. Там вони й зимують. Данські бузьки перелітають цю дорогу, на 14.000 км. завдовжки, за два місяці.

ПАМЯТНІ ДНІ В КВІТНІ

2. 1111. укр. князь Володимир Мономах побив половців над річкою Сольницею за Доном
2. 1918. помер укр. повістяр Іван Нечуй-Левицький
4. 1923. помер гал.-укр. політичний діяч Тимотей Старух
6. 1709. запорозький кошовий Кость Гордієнко злучився з Мазепою проти Москви
7. 1340. помер від отрути останній галицький князь Юрій II. (1325—1340)
9. 1902. початок великих селянських заворушень на Полтавщині
10. 1915. помер гал.-укр. етнограф Володимир Шухевич
10. 1930. помер гал.-укр. політичний діяч Лев Бачинський
12. 1596. перемога Наливайка й Лободи над військом Жолкевського на врочищі „Білий Камінь"
13. 1902. помер укр. історик Олександер Лазаревський
15. 1893. помер кубансько-український письменник Іван Манджура
15. 1924. помер гал.-укр. письменник Володимир Масляк
17. 1093. помер київський князь Всеволод, батько Володимира Мономаха (1076—1093)
17. 1847. заарештовано Шевченка на Дніпрі під Києвом
17. 1925. помер укр. громадський і політичний діяч Павло Чижевський
19. 1885. помер укр. історик і член Кирило-Методіївського Братства Микола Костомарів (нар. 16. травня 1817)
19--21. 1917. перший Всеукраїнський Національний Конґрес у Києві
20. 1622. помер укр. гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний (1614—1622)
20. 1914. помер укр. мовознавець Кость Михальчук
20. 1922. помер укр. композитор Кирило Стеценко
21. 1910. російська царська влада закрила київську „Просвіту"
22. 1910. помер „батько українського театру" Марко Кропивницький (нар. 25. квітня 1841)
22. 1920. Варшавський договір отам. Петлюри з Польщею
25. 1913. помер український письменник Михайло Коцюбинський
25. 1923. помер гал.-укр. письменник Марко Черемшина (Іван Семанюк)
27. 1904. помер український поет і організатор українського театру Михайло Старицький (нар. 1840)
28. 1871. народився гал.-український письменник Василь Стефаник
29. 1648. обрано Богдана Хмельницького гетьманом
30. 1915. помер укр. патріот і гр.-кат. перемиський єпископ Констянтин Чехович
30. 1915. засновано в Відні „Загальну Українську Нац. Раду".
У квітні 1632 заснував Петро Могила в Києві Академію.

БІБЛІОҐРАФІЯ

В. Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ. З нагоди 120 роковин уродин (1814—1934). Львів, 1934, накладом Товариства „Просвіта", ст. 72, ціна 0.60 ґрош.

Чергова місячна книжечка „Просвіти" — третя, за березень, як видко з заголовку, присвячена 120 роковинам уродин нашого великого Поета і Пророка. Книжечка ця щасливо заповнює прогалину, що відчувалася в останньому часі з причини саме браку популярного життєпису Шевченка на книжковому ринку. Передовсім звертає на себе увагу ця книжечка своїм новим підходом: автор її, проф. В. Сімович, поставив собі за завдання написати про Шевченка так, щоб „життя поетове з його працею було тісно звязане, щоб кожний читач мав перед очима цілого поета, й те, яку він долю переживав, і що й як творив, і яку вагу для нас мають його безсмертні твори".

Шевченків високий дух і його творчий ґеній ясновидними очима передбачив ґеть далеко майбутнє України і своїми безсмертними творами як непогасним смолоскипом сіяв нам шлях до щастя рідного краю. Так змальований образ Шевченка в цій книжечці. Вона написана з властивою для проф. В. Сімовича надзвичайною легкістю та простотою мови, з такою любовю й теплотою до нашого ґенія, так цікаво, що не зчуєшся, як перечитаєш її одним духом. До того, численні малюнки, що попадаються майже на кожній сторінці: портрети поета в різному віці, серед яких є нові, ще незнані в нас; його автоґрафи, відбитки перших видань його творів, фотоґрафії його рідні, його власні малюнки й т. д. — все це ще збільшує цінність книжечки. Читання її полегчене ще й умілим поділом на окремі розділи, які творять у собі цілість.

Як останій акорд, як короткий зміст, що своїми думками вяжеться з книжкою, в її кінці находимо вірш нашого молодого, відомого вже поета А. Курдидика.

Як того й вимагає популярне видання, книжечка накінці має пояснення незрозумілих слів, висловів, назв і т. ин.

Нехай же ця гарна книжечка, як того й бажає собі її автор, стане початком живого памятника для нашого поета й пророка. А той памят-

ник має бути такий, „щоб ми всі геть чисто його думки як-слід зрозуміли, щоб не було в нас хати й села, де б не було Шевченкового „Кобзаря".

Зазначуємо, що ця книжечка буде цінне придбання для читалень, бо життепис може правити за реферат на Святі Шевченка, а вірш Курдидика — за деклямацію. **Н. Дорошенко.**

ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ. „Науково-популярна Бібліотека „Просвіти", накладом Фонду „Учітеся, Брати мої", ч. 14. Львів, 1934. ст. 128, ц. 1.50 зл.

В останнім часі дуже поширилися при читальнях самоосвітні гуртки. Одначе праця їх ішла навмання, самотужки й без ясної, плянової мети. Тимто треба з радістю привитати появу цього першого українського підручника для самоосвітників. Зміст підручника ділиться на дві частини: перша опрацьована С. Маґалясом, фахівцем у цій ділянці, говорить про значіння, орґанізацію й методику освітньої та виховної праці самоосвітніх гуртків у читальнях „Просвіти". Тут подана й коротенька історія цієї справи, погляд на її мету до й після війни та зразковий правильник і щоденник праці самоосвітніх гуртків.

Друга частина містить пляни читання з окремих предметів, що мають за мету дати самоосвітникові змогу популярним читанням виробити науково обґрунтований світогляд. Розроблені нашими знаними педаґоґами й фахівцями (пп. Раковський, Крипякевич, Коренець, Коберський і т. д.) пляни поодиноких предметів, є поради, що читати, крім того, є характеристика відповідної галузі науки.

На загал цей підручник у обох частинах оброблений дуже старанно при допомозі фахових сил. Правда, як кожний початок, так і цей не буде позбавлений деяких недостач (нема в пляні читань для жіночих секцій, що подекуди існують при читальнях; у пляні з ділянки фільософії є тільки читання з психольоґії, а нема з етики, з ґіґієни і т. д.). Та, не зважаючи на це, підручник не тільки своїм цінним змістом, а вже самою своєю появою важливий, і саме на часі. Він безумовно допоможе поставити працю самоосвітніх гуртків на науково-методичний ґрунт, допоможе зясувати самоосвітникам їх мету, а пляни лектури виповнять їх працю поважним змістом.

Ще одну користь може зробити цей підручник: спонукати наших фахівців написати відповідні книжечки з тих ділянок, з яких, як видко, з плянів, їх тепер бракує, головно з ґеоґрафії, соціяльного питання та природознавства.

Н. Дорошенко.

Микола Голубець, ВЧОРАШНЯ ЛЕҐЕНДА, з передмовою автора, Українська Бібліотека, ч. 11, Львів, 1933, ст. 127.

Вчорашня леґенда — це оповідання про листопадові дні у Львові 1918 р. Вчорашня — бо всього 15 років минуло від 1. листопаду 1918, а леґенда — бо ж це немов додаток до того всього, що ми знаємо про той важний для нас час, це один із образків того народнього зриву в листопадових днях. Голубець дає нам цілий ряд образочків, що склалися на львівські події. Деякі з них змальовані дуже виразно, при тому зворушливо, що роблять сильне враження. Шкода тільки, що вони якось так неповязані між собою, най не все повикінчувані. Нераз так якось здається, що автор не додумав образу до кінця. Але ж важне й дуже цікаве у „Вчорашній леґенді" те, що Голубець вивів нам у ній ті львівські низи, тих бідних несамостійних дітей міста, що освідомлюють один одного, як уміють, що горді на своє минуле, якого добре не знають, що ввесь час гнулися — через свою несвідомість і давали собою помітувати — чужим, і то без протесту. Але ж як вибила слушна година, вони за одну ніч виростають на великих людей. Треба сказати, що образки таких людей вийшли в Голубця найкраще, куди ліпше, ніж сама головна особа всіх подій (четар Крвавич) „Вчорашньої леґенди".

Шкода тільки, що Голубець так недбало поставився до форми своєї „леґенди", що його мова якась коструватая, повна неприємних висловів, які вухо ріжуть. Це ми маємо на думці не його військові (понімеччені) вислови, так має й бути, як у творі написано. А маємо на думці те, що автор від себе пише.

А те, що він у вводі пише про себе, міг би був зовсім добре вилишити. Такого вводу, де нібито Голубець пише про себе, глузуючи собі зі себе самого, до такої поважної книжки — писати не слід. **В. В.**

ТАРАСОВИМ ШЛЯХОМ. Збірка промов, деклямацій та сценічних картин на Шевченкові роковини. Підібрав і впорядкував Михайло Таранько. Львів, накладом Видавництва „Світ Дитини", 1934 р. 16°, ст. 96, ц. 1.20 зл.

Крім популярного життепису Шевченка видання „Просвіти", маємо ще перед собою збірку, яка призначена для улаштовування Шевченківських Свят нашими малими. Про зміст її каже вже заголовок. Збірка містить ряд більших, чи менших доповідей, написаних дуже приступною мовою. Є навіть один віршем. Далі йде низка віршів, призначених для деклямацій: зустрічається між ними й кілька творів наших кращих поетів та поеток: Самійленка, Лесі Українки, Уляни Кравченко. Б. Лепкого.

Завершує збірочку 5 сценічних образків, написаних переважно нашими відомими дитячими письменниками на теми життя Шевченка в дитячих роках, як: К. Малицька, А. Животко, Ю. Шкрумеляк і між ними одна інсценізація О'Коннор Вілінської — „Сирітський Великдень" — Шевченка. Декотрі твори з співами, а до них подані ще й ноти. Закінчується книжечка „Примітками", де подано ширшу літературу до популярних рефератів на Свято Шевченкове, і то не тільки для дітей, а й для дорослих.

Уважний перегляд змісту поданої збірки переконує нас, що вона, хоч і призначена для дітей, але послужить з великим успіхом доповідями й деклямаціями для владження Шевченкового Свята по селах і для дорослих, тимто можемо поручити її всім, не тільки дитячим, але й читальняним бібліотекам. Шкода тільки, що ціна трохи за висока.

Н. Д.

Чи Ви вже передплатник видань „Просвіти"?
Присилайте чим-дуж передплату!

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

9. Стипендійні фонди.

Крім свого маєтку мала „Просвіта" під своїм зарядом велику скількість стипендійних фондів і записів, призначених для незаможної української молоді обох полів — народніх, фахових середніх і вищих шкіл та як премії за добрі популярні книжечки. На жаль, ті великі суми щедрих жертводавців, зложені в готівці або в цінних паперах, по упадку австрійської держави, перемінені в 1920 р. на польські марки, так здевалювалися, що перемінені в 1924 р. на польські злоті, стратили зовсім свою вартість. Та щоб імена жертводавців і їх благородні задуми вшанувати, рішив Гол. Виділ по можности реактивувати вартість стипендій і переводить це в життя. Навіть звернувся Гол. Виділ до давніх стипендистів, що нині вже на своїх становищах, чи не могли би вони у місячних ратах звертати пібраних із фондів підмог, щоб уможливити молодшим поколінням користати з фондів при „Просвіті". І справді деякі стипендисти на заклик „Просвіти" відозвалися і зачали складати в долярах зворот пібраних колись стипендійних допомог. Якби жертводавці були забезпечили свої записи у земельній льокаті або на реальностях, то вартість їх не була би пропала, навіть серед змінених економічних і державно-правних відносин, і нині убога українська молодь мала би якусь допомогу.

Ось спис стипендійних фондацій:

A) Фонди зреалізовані, з котрих уже до 1914 р. виплачувано стипендії та премії:

1) Стипендійний фонд ім. Тараса Шевченка, оснований студентами університету в 1871 р. в квоті 20 рин. 16 кр., а відтак усе доповнюваний доходами з Шевченкових концертів. Фонд призначений для студ. унів. і для літератів. Стан фонду з початком 1914. р. — 9.557.31 К. Виплачувано стип. премії від 1895. р. по 100 К. у двох піврічних ратах.

2) Стипендійний фонд бл. п. Франца Фронца, ґімназійного ученика в Перемишлі, що, вмираючи 6. VI. 1870. р., записав увесь свій маєток „Просвіті" на стипенд. фонд для учнів середніх шкіл. Стан фонду з початком 1914 року — 5.037.79 К.

3) Премійний фонд бл. п. Ст. Дубравського, оснований 1870. р. готівкою 4.000 К., на популярні праці з історії, ґеоґрафії, етноґрафії, господарства і права. Стан фонду з початком 1914. року — 5.301.91 К.

4) Стипендійний фонд ім. Евзебія Грушкевича, податкового урядника в Ніску на Мазурщині, для шкільної молоді; в 1870. р. зложив 10.000 К. Стан фонду з початком 1914. року — 10.391.73 К.

5) Фонд „Леонідів", оснований Українцями з Одеси в 1879. р., на премії за популярні праці з історії України. Стан фонду з початком 1914. р. — 1.672.71 К.

6) „Михайлова премія", фондація ґрафа Мих. Тишкевича, з 1889. р. у висоті 500 рублів готівкою за написання найкращої драми або повісти з української історії. Стан премії з початком 1914. р. 1.665.09 К., якою за згодою фундатора й ухвалою Головного Виділу преміовано в 1918. р. історичну повість О. Назарука „Князь Ярослав Осмомисл".

7) Стипендійний фонд ім. Теодора Качали, оснований в 1888. р. Стан фонду з початком 1914. р. — 6.388.36 К.

8) Емеритальний фонд артистів української сцени, оснований Евзебієм Грушкевичем в 1890. р. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.369.05 К.

9) Стипендійний фонд ім. Маркіяна Шашкевича, оснований Гол. Виділом для шкіл. молоді в 1891. р. Стан фонду з початком 1914. р. — 141.96 К.

10) Запомоговий фонд ім. М. Шашкевича, оснований 1891. р. з нагоди перенесення тлінних останків до Львова, для премій українським письменникам. Стан з початком 1914. р. — 186.07 К.

11) Стипендійний фонд ім. Омеляна Огоновського, оснований Гол. Виділом для вшанування памяти свого голови в 1895. р. На фонд цей зложив Виділ 400 К., а решту складали на зазив Гол. Виділу філії та читальні „Просвіти" з краю. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.766.20 К.

12) Стипендійний фонд Осипа Шуховського. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.510.12 К.

13) Фонд купівлі молитовників для дівочих шкіл у Перемишлі. Стан фонду з початком 1914. р. — 161.48 К.

14) Запомоговий фонд ім. о. д-ра Івана Гробельського, для вбогих учнів і учениць народньої школи в Порохнику над Сяном. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.267.12 К.

15) Запомоговий фонд ім. о. д-ра Івана Гробельського, на підпомагання читальні „Просвіти" в Порохнику. Поліса асекураційна на життя 2.000 К.

16) Фонд ім. Ів. Череватенка. На премії за науково-популярні книжки. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.382.46 К.

17) Стипендійний фонд ім. Григорія й Юлії Врецьонів. Капітал основний — 6.000 К.

18) Стипендійний фонд ім. Модести Куницької. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.104.49 К.

19) Стипендійний Фонд ім. Мих. Спожарського, переплетника у Львові. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.297.15 К.

20) Фонд на видавництва ім. Петра Гіля. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.350.31 К.

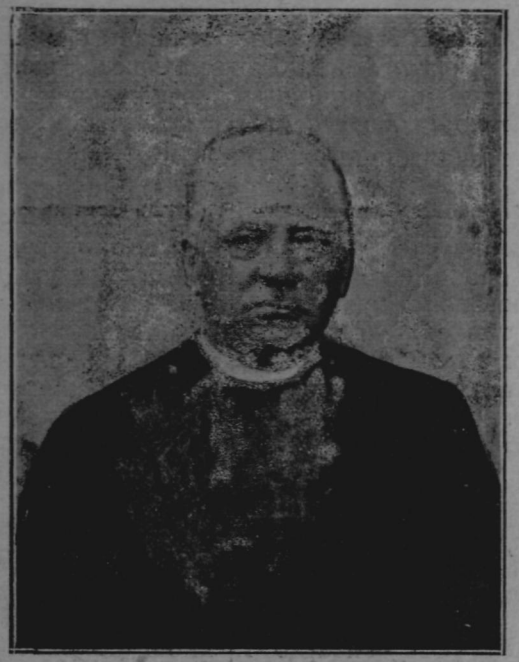

о. Станислав Новосад.

21) Стипендійний фонд ім. Володимира Барвінського. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.283.42 К.

22) Стипендійний фонд ім. о. Станислава Новосада, найбільший фонд „Просвіти". Стан з початком 1914. року — 121.343 К.

23) Запомоговий фонд ім. бл. п. Стефана Дубравського, для вбогих школярів громад Попільниця й Туре. Стан фонду з початком 1914. р. — 1.893.22 К.

24) Запомоговий фонд Ольги з Гузарів Левицької, для учнів української гімназії у Львові. Стан фонду з початком 1914. р. — 639.38 К.

для учнів і учениць сеердніх шкіл родом із Порохника. Стан фонду з початком 1914. р. — 282.89 К.

26) Премія Вікторії з Качалів Студинської. Стан фонду з початком 1914. р. — 265.53 К.

27) Стипендійний фонд бл. п. Анатоля Сінкевича. Стан фонду з початком 1914. р. — 8.335.68 К.

28) Фонд ім. Мих. Дорундяка, на популярні праці правничого змісту. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.297.58 К.

29) Стипендійний фонд ім. о. д-ра Івана Гробельського, для учнів і учениць середніх шкіл родом з Порохника. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.365.89 К.

30) Стипендійний фонд ім. о. Ів. Залуцького, на стипендії для студентів університету. Стан фонду з початком 1914. р. — 8.805.23 К.

31) Стипендійний фонд ім. Ів. Верхратського, для студентів університету. Стан фонду з початком 1914. р. — 6.089.51 К.

32) Стипендійний фонд ім. Івана й Евфимії Врецьонів. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.805.33 К.

33) Стипендійний фонд ім. Миколи Заяця. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.510.09 К.

34) Стипендійний фонд ім. Андрія Шеліги. Стан фонду з початком 1914. р. — 1.316.06 К.

36) Фонд ім. Іллі й Марії Гробельських, на удержання української захоронки в Порохнику. Стан фонду з початком 1914. р. — 2.273.10 К.

36) Фонд ім. Іллі й Марії Гробельських, на удержання української захоронки в Порохнику. Стан фонду з початком 1914. р. — 4.090.02 К.

37) Стипендійний фонд ім. Павла Рудика, на стипендії для учнів торговельних шкіл. Стан фонду з початком 1914. року — 536.65 К.

38) Стипендійний фонд ім. Стефана Дубравського, на стипендії для учнів шкіл народніх, середніх і вищих. Стан фонду з початком 1914. р. — 63.619.05 К.

Б) Фонди, зложені готівкою або паперами підчас війни, з котрих іще не виплачувано.

39) Стипендійний фонд ім. Ол. Терлецького. Фундатор зложив 1917. р. 10.000 К.

40) Стипендійний фонд ім. о. Павла Лешкович-Бачинського, для студентів вищих шкіл. Фундатор зложив 7.355 К.

41) Запомоговий фонд о. Павла Лешкович-Бачинського, для учнів сер. шкіл. Фундатор зложив 6.424.40 К.

42) Запомоговий фонд ім. Гавриїла й Анни Бачинських. Фундатор зложив 5.554.40 К.

43) Стипендійний фонд ім. о. Івана Заяця. Фундатор зложив в 1918. р. 4.800 К.

44) Запомогова Ґміндівська фондація ім. д-ра Йосифа Білинського. Зібрано складками в таборі виселенців підчас світової війни в Ґмінді 3.043.09 К.

45) Запомогова фондація ім. Семена Наливайка із Золочева, для молоді сер. і вищих, як також промислових і торговельних шкіл. Фундатор зложив в 1918. р. 6.300 К.

46) Стипендійний фонд гром. Вислок Горішній — сяніцької землі. Громада зложила в 1918. р. 2.000 К.

47) Стипендійний фонд ім. Івана Ґофрика, для учнів сер. шкіл. Фундатор зложив в 1918. р. 20.290.31 К.

48) Стипендійний фонд ім. о. Івана Стрийського. Фундатор зложив 9.000 К.

В) Фонди ще незреалізовані, не ввійшли в життя:

49) Стипендійний фонд ім. Кирила Валецького:

Померший у Львові 29 жовтня 1909. р. бл. п. Кирило Валецький записав „Просвіті" заповітом із дня 4 червня 1909. р. половину своєї реальности при вул. Садівничій на утворення стипендійного фонду його імени — для селянських синів української народности, учнів середніх шкіл. Першенство мають свояки тестатора, відтак селянські сини з Олексич і Шершенівців, теребовельського повіту, а коли б їх не було, то і з инших повітів Галичини. Вартість цілої реальности виносила тоді около 40.000 К., гіпотечного довгу було около 15.000 К. Жінка тестатора має право побирати до своєї смерти доходи з тої половини реальности і сплачувати з них банкові рати й податки. Зреалізувати можна аж по смерти жінки тестатора.

50) Стипендійний фонд ім. П. Дринджиристого:

Померший дня 14 травня 1910. р. бл. п. Прокіп Дринджиристий, господар із Настасова, тернопільського пов., полишив заповітом із дня 9 травня 1910. р. квоту 3.000 К. на стипендійну підмогу його імени. Із стипендії має користати родина тестатора, а як би її не було, то його іменники родом з Настасова, а як би і таких не було, то стипендійну підмогу має Головний Виділ виплачувати українській молоді без огляду на пол.

51) Фонд ім. Миколи Пенюти:

Бл. п. Микола Пенюта, робітник у дрогобицькій фабриці, заповітом з дня 4 лютого 1911. р. установив своїм універсальним спадкоємцем Т-во „Просвіта" у Львові, записуючи їй увесь нерухомий і рухомий маєток з тим, що майно в Личківцях: город з будинками і будівельною площею призначив читальні „Просвіти" в Личківцях, пів морґа

поля в Личківцях для читальні „Просвіти" в Трибухівцях, пів морґа на приватну українську ґімназію в Копичинцях, а пів морґа читальні „Просвіти" в Східниці коло Дрогобича. Для читальні „Просвіти" в Личківцях на будову дому призначив фундатор також готівку в квоті 600 К., зложену на книжочку щадничу тов. „Дністер" і дав уділи в тов. „Сокільський Базар". Тов. „Просвіта" має право заінтабулювати на себе всі читальняні доми, побудовані з леґатів фундатора. Спадок досі ще не упорядкований.

52) Фонд ім. Андрія Скородинського:

Бувший довголітній директор канцелярії „Просвіти" бл. п. Андрій Скородинський полишив дрібними ощадностями на книжечках і уділами в ріжних товариствах квоту 1.011.39 К. з бажанням, щоби з відсотків видати кожного року одну книжечку його імени.

53) Деклярація на стипендійний фонд ім. Григорія Крайківського:

Григорій Крайківський, власник реальности в Едмонтон Альта, надіслав заяву, якою зобовязується протягом двох літ зложити 5.000 К. на підготовання учителів для української промислової школи в Галичині.

54) Маєтности в Золотопотіччині:

Бл. п. Степан Танчаковський, нотар у Золотім Потоці, померший у 1926. р., декретом з 13 квітня 1904, ч. 1385 іменований делеґатом Т-ва „Просвіта" на повіт золотопотіцький, придбав у Золотопотіччині в рр. 1905—1909. на власність Т-ва „Просвіта" майно в реальностях на квоту 18.576.97 К. (Спосіб ужиткування того майна означений у „Письмі з Просвіти" ч. 5. з 1912. р., стор. 159—160).

55) Видавничий фонд ім. Івана Галана:

Померший у Львові в 1919. р. бл. п. Іван Галан установив заповітом з дня 21 травня 1919. р. своїм універсальним дідичем Т-во „Просвіта" у Львові з тим, що його рухоме майно, яке складається з домашнього уладження й бібліотеки, асекураційної поліси і 742 штук льосів австр. черв. хреста, 2 штук льосів італійського Черв. Хреста і 150 штук льосів „Базиліка" має становити, по виплаченню записів на 3.000 К., фонд на видавництво дешевих популярних книжок.

56) Фонд ім. Петра Боднарчука:

Контрактом даровизни з дня 9 квітня 1914. р. записав Петро Боднарчук Т-ву „Просвіта" у Львові квоту 3.000 К. на оснування української промислової школи з тим, що ця квота має бути виплачена Товариству 6 місяців по смерти його жінки Катерини. Суму цю гіпотечно забезпечено на його реальности в Станиславові.

(Далі буде).

У своїх 32 складах
у 23 містах краю

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

поручає:

споживчі й кольоніяльні товари — богослужбовні вина, церковне світло, кадило, насіння господарських рослин, городовини й квітів.

УСІ ВЖИВАЄМО ЛИШЕ

ЦИКОРІЇ

„ЛУНА“

виробу укр. кооперативи
„Суспільний Промисл“.

ЛЬВІВ—БОГДАНІВКА, вул. Церковна ч. 2.
Телєфон 42-97.

Єдині в краю
УКРАЇНСЬКІ ҐРАФІЧНІ ЗАВЕДЕННЯ

„УНІЯ“

ЛЬВІВ, МІЛКОВСЬКОГО 5. — Тел. 92-97.
(перша бічна Кохановського).

виконують

друкарські кліші
на ЦИНКУ, МОСЯЖІ та МІДІ,
прецизійні літоґрафічні друки, себто:
мапи, барвні образи, реклямові афіші, етикети й т. п.

Ціни помірковані.

Фабрика Хем. Виробів

О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

Львів, Кордецького ч. 51.

поручає свої найкращі вироби:

пасту до взуття ЕЛЄҐАНТ
„ „ долівки ФРАНЦУЗЬКА МАСА
СИНКУ до білля помадкову і коронову
ШВАРЦ до взуття грубої шкіри
ВІСК шевський
СМОЛА шевська
ВАСЕЛІНА до шкір.

НА СВЯТА

найкраще вгостити гостей битою птицею

З тим охороняним знаком „МАСЛОСОЮЗУ“

товар продається в крамниці Маслосоюзу
Косцюшка 1 а

Крім того доставляється без окремої доплати додому на замовлення в котрійнебудь крамниці М.С. або телефонічно (тел. 39-66).

КООПЕРАЦІЯ — НАША СИЛА!

Кооператива Інжинєрських Робіт
(К. І. Р.)

веде від 1. січня ц. р. крамницю радієвим приладдям

e-ko

ЛЬВІВ
Сикстуська 29

Там дістанете дешево:

РАДІО-АПАРАТИ
БАТЕРІЇ
АКУМУЛЯТОРИ
ЖАРІВКИ
ЛЯМПИ
ПОРАДИ ДАРОМ!

КУПУЙТЕ ЛИШЕ

СОЮЗНИЙ БАЗАР
ЛЬВІВ
РУСЬКА 20

ДЛЯ ҐУРТІВНИХ СКЛАДІВ СПЕЦІЯЛЬНІ ЦІНИ.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Найкорисніше,
найпевніше
і найлекше

умістите свої ощадности в

злотих
долярах
або в злотих у золоті

в Кооперативному Банку „ДНІСТЕР“

У ЛЬВОВІ, вул. РУСЬКА ч. 20.

Опроцентування вкладок **різдвяних, феріяльних, приданого** і **на усамостійнення** вище від опроцентування звичайних вкладок.

Хто що-місяця складає в Кооперативному Банку „Дністер“ готівку на **премійну книжечку,** може крім звичайних відсотків одержати на випадок вильосування нагороду від 25 до 100 злотих.

Вкладчикам із провінції висилає Банк для надсилання вкладок ощадностей безплатно складанки П.К.О. Таксамо безплатно висилає Банк на бажання проспекти й інформації в справі щадничих вкладок.

Телефони чч.: 80-50, 4.57.

Гарні квіти
як хочеш мати
в кімнаті, на бальконі,
в городі

50 сот.

то уживай навозові пастильки

„ТЕСП“

ПОТАС, ФОСФОР, АЗОТ

50 сот.

Жадайте в складах:

„Народної Торговлі“
Дрогеріях і насіння.

Земельний Банк Гіпотечний
Акційна Спілка
ЛЬВІВ, вул. СЛОВАЦЬКОГО ч. 14.
Телефон ч.: 3-82, 52-92
Конто в ПКО Варшава ч.: 149.000 Телеграфічна адреса:
„ ПКО Львів ч. 500.170 ЗЕМЛЕБАНК-ЛЬВІВ.
Жировий рахунок у Банку Польському у Львові.
АКЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ЗЛ. 5,000.000.- ВЛАСНА КАМЕНИЦЯ

Виконує всякі банкові чинности
Переводить інкасо у всіх місцевостях у краю і загранцею
Купує і продає цінні папери, девізи, валюти, по курсі дня на найкорисніших умовинах
Полагоджує перекази заграницю до всіх місцевостей світа
Приймає і виплачує вклади в злотих в золоті і в долярах.

У всіх краях Европи й Америки власні кореспонденти.

Хто хоче мати приємні Свята,
той відвідає

Книгарню „Просвіта“
Львів — Руська 1.

Там одержить усі українські видання, святочні журнали й часописи для дітей, молоді та старших.

НАЙНОВІШІ ВИДАННЯ:

1) І. Брик: „Омелян Огоновський“	0.40
2) В. Будзиновський: „Шляхетське право“	0.40
3) Б. Лепкий: „Орли“	0.50
4) В. Сімович: „Тарас Шевченко“	0.60
5) І. Крипякевич: „Українське життя в давні часи“	0.70
6) Порадник для самоосвітніх гуртків	1.50
7) А. Волощак: „У тьмі горю“	1.20
8) Галина Журба: „Зорі світ заповідають“	0.95
9) М. Голубець; „Вчорашня легенда“	0.95
10) Я. Гординський: „Барви і лінії“	1.60
11) Ю. Горліс-Горський: „Отаман Хмара“	0.50
12) Б. Кравців: „Сонети і строфи“	0.75
13) С. Левицький: „Схід і Захід“	3.00
14) О. Лотоцький: „Сторінки минулого“ ч. II.	15.00
15) Д. Лукіянович: „Я з більшістю“	1.80
16) М. Островерха: „Мусоліні“	1.00
17) О. Пеленський: „Українська пісня в світі“	3.00
18) О. Пристай: „З Трускавця у світ хмародерів“	3.00
19) В. Юрченко: „Червоний чад“	3.15

ЖАДАЙТЕ КАТАЛЬОГІВ!

Попирайте рідний промисл!
ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
:-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА“

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ“ у Тернополі
поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА“
І ТУТКИ „КАЛИНА“

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ. ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Видає Т-во „П освіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

РІК VII. 1934. ТРАВЕНЬ Ч. 5. (80).

ЗМІСТ: Місяць травень — Франкові (з портретом І. Франка). — Академік Іван Горбачевський (з нагоди вісімдесятліття — 2 порт.). — **Володимир Січинський:** Чернигів (3 обр.). — **Є. Малик:** Дещо з життя нашої зозулі (2 обр.). — Чарівний хліб. — Найбагатша мова на світі. — **Ярослав Рудницький:** Визначний укр. мандрівник XIX. ст.: Миклуха Маклай-Макленко. — Штучні пливкі острови (1 обр.). — **С. Б.:** Медицина старовинного Єгипту. — Як довго тривають сонні привиди. — Математика (рахунки) у старовинному сході. — **М. Андрусяк:** Михайло Качковський і український національний рух. — Число славян на світі. — Codex Syraiticus. — **Роман Кахникевич:** Дещо про елєктричні трамваї та залізниці (9 обр.). — **М. С.:** Людський рід у числах. — Нечувані діяманти. — Пожива для кімнатних ростин. — **Ярослав Пастернак:** Вандали в Галичині (4 обр.). — **Василь Сімович:** „Великоукраїнські" вислови. — Мистець світа Олександер Гаркавенко (з портр.). — Зоряне небо у травні. — **М. Миханько:** Українці двічі причинились до увільнення Відня (1 обр.). — Згубність моди. — Памятні дні у травні. — Бібліографія. — Додатки (всередині, ст. 143(17)—146(20): **ОСВІТА й ВИХОВАННЯ: Наталія Дорошенко:** Освітньо-виховне значіння екскурсій. — Два образки: Драматичний гурток тов. „Просвіта" в Гаях нижних, пов. Дрогобич; Дім читальні „Просвіти" у Звенигороді (пов. Бібрка). — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 17. (Н. Д.:** Про комплєтування читальняних бібліотек — далі). — Історія „Просвіти", ст. 185—192. — Нові журнали та книжки (на окладинці). — Нові видання „Просвіти" (на окладинці).

Від Адміністрації.

1. З числом 4/79 вислано чеки П. К. О., ПРОСИМО ЇХ НЕ МАРНУВАТИ, А ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату на VII. річник. Передплатників просимо поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

НОВІ КНИЖКИ й ЖУРНАЛИ.

КНИЖКИ.

Юрій Липа, КОЗАКИ В МОСКОВІЇ, роман із XVII. ст., „Народний стяг", Варшава 1934, ст. 231+VI.

Андрій Чайковський, БОГДАНКО, історичне оповідання з другої половини XVI. в., Львів, 1934, накладом Тов. „Просвіта" (книжечка за квітень), 64 ст. (4 малюнки Е. Козака).

Олена Цегельська, СЛІДАМИ БОСИХ НІЖОК та инші оповідання. Накладом Відділу тов. „Взаїмна Поміч Укр. Вчительства" в Самборі, ч. 2, 1934, ст. 65.

ПЛАСТОВИЙ ВПОРЯД, В—во „Український Пласт", (Прага), 1934, ст. 32.

Іван Ольбрахт, РОЗБІЙНИК МИКОЛА ШУГАЙ, роман, з начерком Миколи Голубця „Земля без імени", „Українська Бібліотека", ч. 1—2 (13—14), січень—лютий, Львів, 1934, ст. 256.

Вячеслав Будзиновський, ГРЕМИТЬ, іст. повість, з передмовою Редакції, „Українська Бібліотека", ч. 3 (15) за березень, Львів, 1934, ст. 128.

Василь Кархут, ПОКЛИК ВОЛЬНИХ, нариси з життя звірят, Львів, 1934, ст. 52.

МОЛОДЕ СЕЛО, підручник для сільської молоді, Львів, 1934, ст. 120. (Бібліотека „Батьківщина", ч. 1).

ВОЛИНСЬКІ УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ на мішані хори, згармонізував М. Тележинський, Варшава, 1934, (11 пісень).

ЖУРНАЛИ.

НОВА ХАТА, ч. 4, за квітень.
РІДНА МОВА, ч. 4 (16), за квітень.
ДЗВОНИ, ч. 3 (березень).
ВІСТИ З ЛУГУ, ч. 4 (за квітень).
ОГНІ, ч. 8 (37), рік IV (за квітень).
КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА, за квітень 1934.
МУЗИЧНІ ВІСТИ, річ. I., ч. 1, квітень.
НАЗУСТРІЧ, ч. 7 (1/IV), ч. 8 (15/IV).
УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ГОЛОС, Мукачів, рік вид. V.
КАМЕНЯРІ, ч. 4 (за квітень).
УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО, орган Взаїмної Помочі Укр. Вчит., р. XXII, Ч. 2, Львів, 1934.
УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК, рік I, кн. I, Львів, 1934.
ЖІНОЧИЙ СВІТ, рік I, Ч. 8 (грудень), 1933.
ВІДРОДЖЕННЯ, р. VII, Ч. 3 (1/1), Львів, 1934.
SYGNAŁY, № 6.

Купуйте нові видання „ПРОСВІТИ".

Від 1. січня правильно що-місяця виходять місячні книжечки обсягом 3—4 аркушів друку. Досі появилися:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень), ст. 48, ц. 0.40 зл.
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий), ст. 56, ц. 0.50 зл.
3. В. Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ і ТВОРЧІСТЬ, із нагоди 120 роковин уродин, із додатком вірша А. Курдидика: 120 літ, (за березень), ст. 72, ц. 0.60 зл.
4. А. Чайковський, БОГДАНКО, історичне оповідання з другої половини XVI. в. (за квітень), ст. 64, ц. 0.50 зл.

Друкується:

5. І. Брик, МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ, у соті роковини зладження „Зорі" (за травень).

Кожна книжечка — з ілюстраціями; зокрема книжечка про Шевченка має 21 образків, портрет Шевченка, багато відбиток із перводруків та рукописів Шевченкових.

Кожна книжечка має **пояснення.** Ці книжечки можна **передплачувати:** передплата за 12 книжечок згори — 3.60 зл. (у продажу — 5.40 зл.). **Читальні** платять 25 зл. і дістають усі 12 місячних книжечок, 4 з „Науково-Популярної Бібліотеки" та що-місяця журнал „Життя і Знання". Кооперативи — 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

* * *

Кожна Читальня повинна **зараз** замовити (наклад невеликий):

ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ (Науково-популярна Бібліотека „Просвіти"), вид. Фонду „Учітеся, брати мої", ст. 128, ціна **тільки** 1.50 зл.

Замовляти: **Тов. „Просвіта", Львів, Ринок 10.**

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ТРАВЕНЬ 1934. Ч. 5.

МІСЯЦЬ ТРАВЕНЬ — ФРАНКОВІ

Люди, люди! Я — ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кровю рад,
Ваше горе змити!

(І. Франко).

Той наш великий брат, що для нас увесь вік свій жив, що змивав кровю свого серця наше горе — відійшов від нас тому вісімнацять років.

Невеликий час, та який він — довгий. Довгий тим, що тепер ми гостріше, ніж коли инакше, відчуваємо брак серед нашого громадянства такого великого брата, що для нас рад би жити, що змивав би своєю кровю наше горе, що вів би нас і своєю невсипущою працею вказував би нам шлях до кращого майбутнього...

Бо ціла терниста життєва дорога Мойсея Галицької Землі, це — була безнастанна, вперта праця! Він же ж колись тільки й одного у своїому житті просив у Матері-Землі, щоб дала йому „працювать, працювать, працювати, у праці сконати". І ця його праця дала нашому народові такі скарби, що на них ми можемо бути горді педед усім світом. Він нам тут, у Галичині, віконце відкрив до Европи, він нас витягав із заскорузлости, відкривав нам широкі обрії, де — світло, де — воля, де — правда!

Свою працю для нашого народу він уважав як відплату для того люду, що вигодував його своїми твердими руками. І вся його праця — й була для того люду, що „хоч гноблений, гнетений, і деморалізований довгі віки, хоч убогий, неповоротливий і безрадний — прокидається поволі, відчуває в широких масах жадобу світла, правди, справедливости й шукає шляхів для них".

На скарбах, що їх придбав нашому народові Франко, вже вчилося чи одне покоління, на них учитимуться ще цілі довгі покоління тепер і в майбутньому. Широке було поле його письменницької праці (поет, оповідач, повістяр, драматичний письменник, учений, історик письменства, публіцист, автор дитячих творів і т. д. і т. д.), та не вузше поле його громадської й політичної праці. — Крізь усю широченну діяльність Франкову проходять такі цікаві, й такі потрібні для нас як народу вимоги, які він ставив до себе й до цілого народу: почуття обовязку й потреба безнастанної праці. „Нам усім, як нації, ніщо не прийде задармо, нам ні від кого ніякої ласки сподіватися; тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде наше придбання, і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром!" Попри ці дві вимоги йде ще — почуття відповідальности:

Кождий думай, що на тобі
міліонів стан стоїть,
що за долю міліонів
мусиш дати ти одвіт!

Програма для життєвого шляху людини, шляху, повного праці й відповідальности, така:

Лиш борися, не мирися,
радше впадь, а сил не трать,
гордо стій і не корися,
хоч пропадь, але не зрадь!

Себе самого Франко вважав не за поета, не за вченого, не за публіциста, а просто — за звичайного чоловіка. На його думку найвища мета життя — бути хоч хвилиночку правдивою людиною...

Доля українського народу, була для нього — все! Його слова, висказані на його ювілеї (1898. р.):

„Хай пропаде моє імя, але нехай росте й розвивається український народ!" —

— ці слова дають найкращий вислів його почуванням. Український народ для нього — все: це його „рід, і дитина, і честь його, і слава, в ньому був його дух, і його власне майбутнє, і краса, і держава". Одиноке його бажання, — щоб той народ колись „зассяв у народів вольних колі"... І любив Франко свій народ не тільки „за його добру вдачу", але за хиби наші, дарма що від них доводилося плакати. А вже найгірш краялося його серце від тих рабських нахилів у нашого народу, що кажуть йому „хилитися від дитинячих літ і всміхатися до тих, що катують наш рід, що

як відпір за наші кривди ми маємо тільки той „бляшаний грім, що нікого не вбє"...

*

Іван Франко був і є для нашого народу в Галичині тим, чим для всього українського народу був і є Шевченко. Минулого року на його могилі ми збудували гарний памятник. Це був наш національний обовязок. Та наш національний обовязок — виставити найбільшому Синові Галицької Землі живий памятник — пізнати Франка, пізнати його творчість, його широку працю для нашого народу. Присвятім Його памяті місяць, коли покинуло землю Його змучене тіло, зробімо травень місяцем Франка.

Шануймо скрізь у травні Франка, як у березні святкуємо Шевченка.

АКАДЕМІК ІВАН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ

Дня 15. травня цього року кінчає визначний український діяч, член Академії Наук, проф. Іван Горбачевський, учений хемік европейської слави — 80 років.

Подія неабияка в нашому національному житті, тим більш, що поважний віком наш учений залишається й досі на своїому відповідальному становищі, працює сам і кермує працею вчорашніх

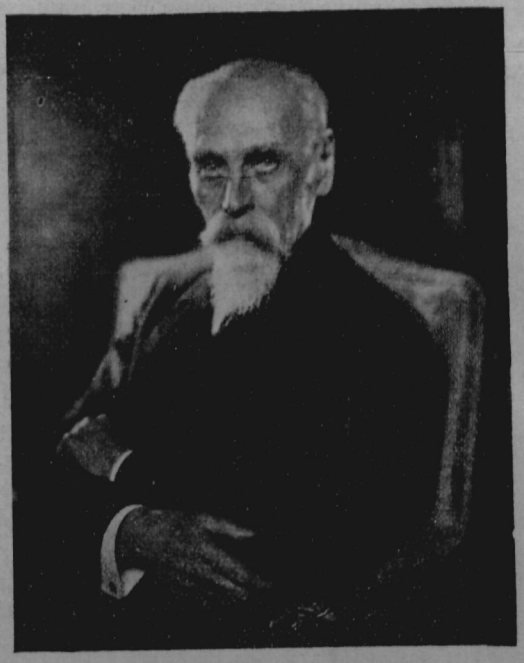

Акад. проф. др. Іван Горбачевський.

своїх учнів, сьогодні — помічників і співробітників.

Народився акад. Ів. Горбачевський 15. травня 1854. р. в селі Зарубинцях біля Тернополя у Східній Галичині. Середню освіту здобув у тернопільській ґімназії, медичну високу — в Відні, де досяг ступня доктора медицини. Свою дослідницьку діяльність др. Горбачевський розпочав у 22. році життя. Підо впливом проф. Людвіґа він захопився хемією, в 1875. р. став демонстрантом у інституті лікарської хемії, що ним завідував Людвіґ, а через якийсь час і асистентом цього інституту.

Науковий інтерес молодого вченого звернувся до дослідів білковинних річовин: він вивчає їх розкладові продукти, що виникають підо впливом соляної кислини; матеріялом для його дослідів служить рогова тканина, волосся, ґлютина[1]), креатина.[2]) Всі ці досліди друкує він (1875—1879) у збірниках віденської Академії Наук.

З початком 80. років XIX. ст. акад. Горбачевський почав свої досліди над мочовою кислиною, що стала головним предметом його довголітньої дослідчої праці, і тут здобув він собі велику славу, досяг того, чого досі не змогли добитися вчені цілого світу, — він перший у Европі виробив штучну мочову кислину, придумавши для неї відповідні складовини. Цей винахід Горбачевського — велика подія в цілому науковому світі. Розповідають, що коли про нього довідався один професор Горбачевського (Brücke), який дуже рідко й неохоче виходив із свого помешкання, він поспішив до інституту проф. Людвіґа, де працював Горбачевський, щоб особисто висловити свому учневі свої бажання з приводу такого великого наукового успіху. Праця про цей винахід появилася теж у Записках віденської Академії Наук. Над цією справою працював акад. Горбачевський далі, досліджував мочову кислину не тільки чисто хемічно, а й виясняв творення цього тіла в тваринному орґанізмі, зокрема у ссавців, установив вплив цукру, ґліцерини та товщів на виділювання мочової кислини та оголошував усе нові й нові свої досліди з цього поля по німецьких, чеських і ин. наукових журналах (Записки віденської Академії Наук, чеський Хемічний журнал, Часопис чеських лікарів, Часопис для фізіольоґічної хемії, Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові й т. д.). Крім питання про походження мочової (сечової) кислини та різних складовин сечі (ксантини), він указував на різниці між сечовою кислиною й ксантиновими тілами (1896), досліджував виникання левцитози[3]) в людини (1891) — і всі ці праці викликали великий розголос у науковій літературі.

І взагалі цих праць дуже багато. Назвемо ще: про досліджування барвила крови в судових випадках (1901), про повстання товщу у тваринному орґанізмі (1902), про вижившлення сільського населення у Східній Галичині (1889), про пеляґру, про шкідливість денатурованого спирту (1908), про затроєння оловом, про можливість виробу цукру з дерева й алькоголю з відпадових лугів при виробі сульфітцелюльози[4]) (1917) і т. д.

У звязку з поділом празького університету на чеський і німецький Горбачевський при кінці 1883. р. був покликаний до Праги на професора лікарської хемії чеського університету, де він зорґанізував університетський інститут лікарської хемії. З цього інституту вийшло багато наукових праць

[1]) кістяний клей

[2]) азотна річовина, що входить у склад мязів і мочі

[3]) збільшення білих тілець у крови

багатьох учнів Горбачевського, що здобули собі ім'я в науковому світі. Крім цієї організаційної та педагогічної діяльности акад. Горбачевський виявив у Празі й велику діяльність академічну: був кілька разів (1889—90, 1894—95, 1904—905 і 1911—12) деканом медичного факультету, а в рр. 1902—1903 ректором чеського університету в Празі.

З професорською діяльністю Горбачевського на празькому університеті звязана поява його

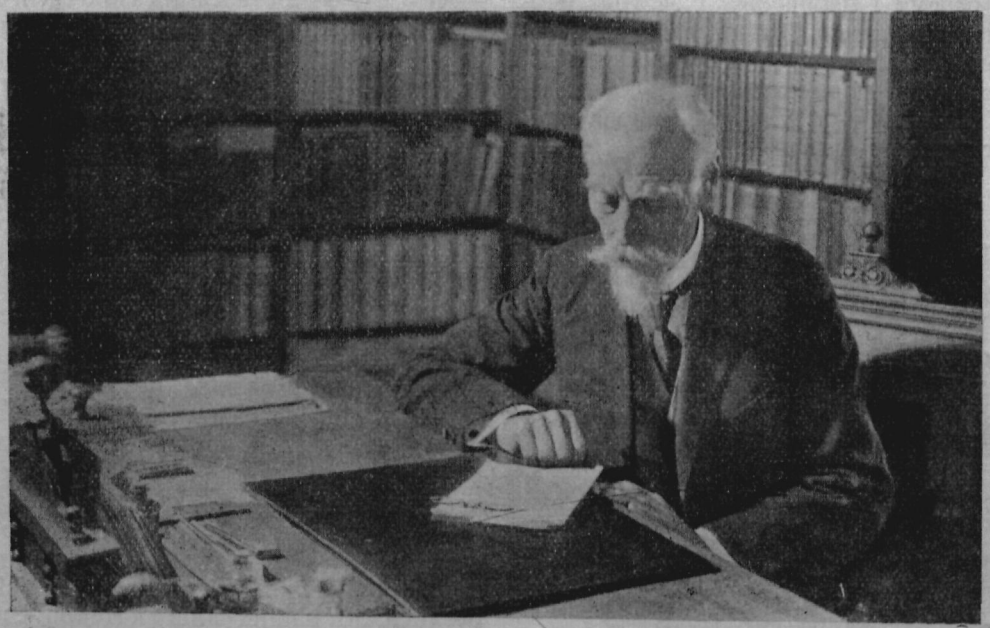

Проф. Горбачевський у своїй робітні.

4-томового курсу лікарської хемії чеською мовою (1904—1908) — вислід мозольної праці українського вченого, — твору величезної наукової вартости, що послужив підготовчою основою для знаменитого підручника органічної хемії українською мовою, який появився заходом Українського Університету в Празі р. 1923. (600 сторін друку).

В 1917. р. Горбачевський мусів присвятити себе більше діяльности громадській і політичній. Він і так був уже довголітнім членом „Краєвої ради здоровля Королівства Чеського", а 1907. р. став членом австрійської вищої ради здоровля. Вже 1905. р. він був радник двору, а в 1908. р. став членом палати панів. З цим і вяжеться його політична діяльність, за яку він узявся на бажання української посольської репрезентації в віденському парляменті. В жовтні 1917. р. його покликано до Відня на становище першого в Австро-Угорщині міністра здоровля й організатора цього міністерства. Міністром Горбачевський пробув до 1. листопаду 1918. р. Після віденського перевороту повернувся до Чехії, де проживає й досі. З перенесенням укр. університету з Відня до Праги проф. Горбачевський обіймає в ньому катедру хемії, стає членом Проф. Ради Укр. Господарської Академії в Подебрадах та Укр. Високого Педаг. Інституту у Празі, видає свій курс хемії, починає з українськими хеміками на еміграції працю біля виправлення й усталення української наукової хемічної термінольоґії, й запропонована ним самим термінольоґія (1927) прийнялася й на довгий час залишиться в українській хемічній літературі.

В 1923—24. рр., потім іще двічі: 1932/33, 1933/34, проф. Горбачевського вибирають ректором українського університету в Празі, — 1926 р. під його головуванням відбувається у Празі І. Український Науковий Зїзд. Як ректор університету, проф. Горбачевський є головою Укр. Академічного Комітету для міжнародньої інтелектуальної співпраці при Лізі Націй. В признання великих наукових заслуг Горбачевського Всеукраїнська Академія Наук у Києві обрала його своїм членом. Та чи не найбільше свідоцтво про глибоке довіря укр. громадянства до Горбачевського служить постійне однодушне обирання його на голову „Музею визвольної боротьби України". На цьому становищі він стоїть незмінно від самого початку Музею, як один із фундаторів цієї національної української установи і вкладає в справи Музею дуже багато праці. За неї тішиться він великим признанням усього укр. громадянства.

Під його безпосередньою кермою розпочато відому тепер уже всьому українському світові акцію збудування „Українського Дому" в Празі. Ця справа набула вже загально національного значіння й стала одним із найважніших українських завдань. Українське громадянство Краю й еміґрації, що добре знає й цінить акад. Горбачевського, від початку дуже вважно поставилося до цієї акції й своїми пожертвами відгукнулося на заклики акад. Горбачевського, як голови „Музею визвольної боротьби України". Можна бути певним, що наше патріотичне громадянство допоможе акад. Горбачевському з успіхом закінчити розпочате діло, й що „Український Дім" у Празі вже в найближчому часі служитиме достойним приміщенням Музею визвольної боротьби України. Для акад. Горбачевського, який стільки дбає про здійснення цього завдання, це було б найліпшим ушануванням його вісімдесятьліття...

[4]) сульфіт — сіль сульфітної кислини, а сульфітна кислина — двоокис сірки, ґаз, що витворюється через спалення сірки або сірчанів на повітрі; целюльоза — вуглеводень, річовина, з якої утворені стіни ростинних клітин

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ.

ЧЕРНИГІВ

Перша звістка про Чернигів, як головного міста старо-українського племени сіверян, походить із самого початку X. століття — з договору кн. Олега з Візантією 907. р. Після перемоги над візантійським цісарством Олег приневолив греків давати „уклади", с. т. данину, разом із иншими українськими містами і Чернигову! Вже тоді Чернигів був важний військовий і торговельний осередок. Але місто існувало вже в IX. ст., а то й раніш. Бо ж у самому місті та в околицях знайдено не тільки римські монети I—II. ст., але й пантикапейські[1]) IV—III. ст. зперед Різдва Хр.

Катедра Спаса в Чернигові.

Чернигів лежить на правому високому березі річки Десни, до якої вливаються в самому місті річка Стрижень, трохи вище — Снов, а нижче — Білоус. А що за княжих часів на Україні річки правили за найкращі лучбові, комунікаційні шляхи та за засіб оборони — Чернигів мав усі умови для свого швидкого розвитку. Місто торгувало передовсім із греками, посилало Десною та Дніпром свої човни — „моноксили", як їх називає візантійський цісар Константин Багрянородний. Ціла Чернигівщина була тоді оточена великими лісами, дубовими гаями та „плавнями" в долинах річок, давала велике багатство риби, птиці, звірів, бджіл. Тимто Чернигів, торгуючи головно шкурами, футрами, худобою, воском, рибою, швидко багатів та розбудовувався. В половині XI. ст. і на початку XII. ст. він доходить до найбільшого розквіту. Влада чернигівських князів Ольговичів сягає тоді не тільки до Києва, а й Володимира на Волині та до галицьких волостей.

Але пізніще наступає поміж князями братовбивча війна, потім прийшла навала монголів, руїна, і в другій половині XIII. ст. і першій половині XIV. ст. Чернигів занепадає. Нарешті, останній чернигівський князь Михайло Всеволодович загинув сумно, прийшовши на поклін до татарської орди. Відтоді Чернигів уже не мав власної військової сили й переходив від одного чужого володаря до другого: в другій половині XIV. ст. — під владу литовських князів, у XV. ст. — московських, у XVI—XVII. ст. — дістався під Польщу. Аж за гетьмана Б. Хмельницького він звільняється від чужої надвлади і входить у склад козацької держави. В 1650. р. повстає окремий чернигівський полк, і відтоді містом управляв козацький полковник.

Яка була історія, яка влада — такі залишилися й памятки будівництва та мистецтва. Часи власної держави — княжної XI—XII. ст. та козацької XVII—XVIII. ст., найбільше спричинилися до розбудови міста. І ті розмірно нечисленні памятки, що збереглися в Чернигові, походять лише з цих двох періодів — або з княжного або з козацького.

За князів місто було добре укріплене подвійними оборонними валами і стінами. Зовнішній город („город окольний", „острог" або „передгороддя") мав навколо вал та палісад (рядами повбивані гострі палі) з трьома віздами: у бік „Третяка", на захід — до Любецького шляху й на схід — до Києва. Внутрішнє місто — „город" або „дитинець", можливо, був обведений мурами. Саме в цьому „дитинці" був княжний двір та тут збереглися до наших днів катедра Спаса й церква Бориса та Гліба.

Величава катедра Спаса, одна з найстарших мурованих будов, незвичайно цінна тим, що найкраще збереглася з усіх инших будов на Україні, побудованих на візантійський лад. Чернигівську катедру почав будувати (1024—1036) тмутороканський і чернигівський князь Мстислав Чермний — син Володимира Великого, і закінчили її після смерти фундатора за часів кн. Святослава. Будова має три нави (поздовжні проходи) та чотири поперечні проходи. Середня нава й середній поперечний прохід ширші від инших, і тому роблять середню частину будови в формі рівнораменного хреста. Будова має 5 великих бань, а найбільша з них, середня спочиває на чотирьох стовпах перехрестя. З заходу підносяться дві вежі: північну побудували, здається, в XII. ст., — південну з кінцем XVIII. ст. Церкву відновлено в 1675. р. коштом чернигівського полковника Дуніна-Борковського: в будові нічого не змінено, тільки відновлено стіни.

З первісних мурів будови залишилися всі стіни й підбанники, більшість склепінь і самі бані походять із XVII. ст. Найновіші досліди виявили, що для ґзимсів та инших камяних робіт уживали волинського шиферу (лупаку), а то й мармуру. Стіни

Романська головка кольони (стовпа) з Чернигова (XII. ст.).

[1]) Пантикапей або Керч — колишня столиця Боспорського царства в V. в. до Христа.

були чудово порозмальовувані на зразок грецький. Ця церква цінна не тільки для української культури, але й для цілої Европи, не тільки дуже велика (20×28 м.), але майстерно побудовані в ній склепіння й бані. Подібної будови в XI. столітті не мали інші словянські народи, хиба що болгари. Тай у західній Европі є дуже мало таких будов.

Друга будоба в чернигівському „дитинці" — це церква Бориса та Гліба, теж тринавна, закладена кн. Давидом Святославичем рр. 1120—1123, знищена в 1618. р., в 1627. р. перемінена поляками на костел, при котрому улаштовано Домініканський манастир. За козацької держави церкву повернуто українцям, 1657. р. відновлено заходом українського письменника Лазаря Барановича. З первісних мурів тут збереглася ціла західня половина будови й навіть склепіньчаста баня над перехрестям.

З княжої доби збереглися в Чернигові ще три інші церкви, збудовані на візантійсько-романський лад: Успенська церква Єлецького манастиря, церква Іллінська та Пятницька.

Успенська церква, після катедри Спаса, найліпше збережена в Чернигові будова княжих часів, походить, з XII. ст., ціла побудована з цегли. Цегла була пошкоджена на поч. XVII. ст., але її відновив 1671. р. полковник Дунін-Борковський, тоді вона прибрала сучасний вигляд — має форми українського барока.[2]) На захід від Єлецького манастиря є гарний парк — т. зв. „Болдині гори", з численними могилами, де знайдено багато предметів дохристіянських часів.

Пятницька церква з XII. ст. збереглася найгірше тому, що стояла поза оборонними мурами міста, її відновив у XVII. ст. теж полковник Борковський.

Невеличка церква Іллі на передмісті „Лісковиці" стоїть на місці колишнього Іллінського манастиря. За свідоцтвом українського письменника XVII. ст. Дмитра Ростовського манастир заснував 1069. р. кн. Святослав Ярославич, але після Батиєвої навали він пустував 412 років і щойно 1649. р. його відновив Зосима Тишевич на кошти чернігівського полковника Степана Подобайла. Сама Іллінська церква побудована 1072. р. і в XVII. ст. дістала барокові форми.

Крім згаданих пятьох церков було ще дві мурованні церкви в старокняжій добі: церква св. Михайла 1173. р. та церква Благовіщення 1186. р. З них збереглися лише частини фундаментів, знайдені 1878. і 1909. рр.

Серед памяток будівництва (архітектури) пізніщих часів найбільше будов походить із козацьких часів — це будівлі в дусі українського барока. При самому вїзді до міста коло старого валу — Катеринінська церква, побудована 1715. р. бунчужним товаришем Семеном Лизогубом. На валах відомий „Дім Мазепи", чи властиво військова (козацька) канцелярія доби Мазепи.[3]) Далі, будинок колишньої духовної семинарії, побудований Павлом Полуботком, коли він був чернігівським полковником.

Особливу увагу звертає на себе величезний Троїцький манастир із церквою й високою дзвінницею. Головний храм побудував 1679—1695. р., як міркують, німецький учений і архітект Адам Чернікав, що перше працював по бібліотеках анґлійських (Оксфорд, Кембрідж), французьких (Париж), італійських (Рим). За козацьких часів Троїцький манастир був значний культурний осередок. Тут заходом відомого українського діяча Лазаря Барановича засновано 1679. р. друкарню, де вийшли дуже цінні книжки багатьох українських письменників. При друкарні дуже гарно розвивалося

Іллінська церква в Чернигові (1072. р.).

ґраверство (вирізування образків на деревяних і металевих дошках для друку) і працювали видатні тодішні мистці-ґравери.

Відтоді Чернигів стає знову визначним культурним і мистецьким осередком, звідки культурні впливи розходилися далеко до инших країв і особливо до Московщини. Великий зарібок, який мав Троїцький манастир від продажу своїх видань не тільки на Україні, але і в Москві, дуже непокоїв московських царів і московську владу. Тимто наказом Петра I. (1720. р.) зовсім заборонено друкувати книги українською мовою, а на всі видання накладено московську цензуру. Петербурзький синод (найвища церковна влада) посадив у самій друкарні москаля цензора („протектор"). Почалися утиски й обмосковлення, чернигівська друкарня й ціле культурне життя Чернигова почало підупадати (в рр. 1763—1765 Чернигів нараховував ледви 1830 мешканців!)...

Після скасування козацької самоуправи Чернигів приділили до київської ґубернії, а від 1781. р. зробили з нього головне місто для чернигівського „намісничества". Та 1797. р. чернигівське намісництво ввійшло до складу „Малоросійської ґубернії", і Чернигів став повітовим містом. Аж із початком XIX. ст., коли Чернигів знову став ґуберніяльним містом, тут трохи збагатилася будівельна діяльність. Тоді то повстав ряд домів у стилі „ампір".[4])

Тепер Чернигів — невелике округове місто, має 35.000 населення, з того українців 57%, жидів — 30% і росіян — 10%. Колишнє торговельне

[2]) Див. Ж. і Зн. за березень, ст. 86. пом. 2.

[3]) Див. Ж. і Зн. 1933. ст. 107.

[4]) Див. Ж. і Зн. за березень, ст. 86, пом. 3.

значіння міста тепер утрачене, — крім торговлі деревом. До цього спричинилося ще й те, що з проведенням залізниць Чернигів залишився збоку. З сучасного господарства провадиться тут лише виріб цегли, млинарство, фабрика тютюну та сушильня овочів.

Чернигів відовий іще дуже цінними музеями старовини: В. Тарновського (козацького побуту), колишньої Архівної Комісії (етнографія) і Церковно-археольогічний, які тепер обеднані в один державний музей. Особливо цікавий музей Тарновського — один з найкращих музеїв козацької старовини на Україні. Тут переховується велика збірка портретів старшини, старий козацький одяг, військова зброя (50 козацьких гармат, шаблі, рушниці і т. ин.), старе українське шкло, порцеляна, кахлі, тканини, вишивки, килими, деревяні вироби. Є тут і кунтуш гетьманівни, дочки Данила Апостола, сукня Полуботчихи, чарки Семена Палія й генер. хоружого Миколи Ханенка, чарка й ложка гетьм. І. Мазепи, ложка гетьм. Івана Скоропадського і т. ин.

В українському національному відродженні новітніх часів Чернигів також грав помітну ролю. В рр. 1861—1863. тут виходив тижневик „Чернигівський Листок", під редакцією українського письменника Леоніда Глібова, де окремі оповідання друкували українською мовою. Як закрили журнал „Основа" в жовтні 1862. р. — „Черниг. Листок" був єдиний на всю Україну й Росію український часопис. Не слід забувати, що в Чернигові працювали й поховані такі визначні наші письменники: Опанас Маркович, Михайло Коцюбинський та Глібів. З кінцем XIX. в. тут повстала Чернигівська Українська Громада, що гарно провадила свою просвітню й національну працю аж до революції 1905. року, відколи український визвольний рух почав розвиватися з нечуваним поспіхом.

Є. МАЛИК.

ДЕЩО З ЖИТТЯ НАШОЇ ЗОЗУЛІ

Кожний із нас знає зозулю. Як не бачив, то чув, як вона кувала, а то й нераз ворожив — запитував, кілько літ вона йому життя випророкує...

Прилітає до нас зозуля з початком травня, самець тиждень раніше. Відлітає вже в вересні, иноді пізніще Живе скрізь: по густих лісах (шпильковых і листових), по гайках, чагарниках, над річкою. Вибирає собі сталий осідок і що року до нього повертається. Самець вибирає меншу округу, самиця більшу. Самиця мандрує-вештається з округи одного самця до другої округи, самець боронить своєї округи й иншого самця до неї не пускає. Літають зозулі добре і швидко, але не довго, люблять собі посидіти на деревах, що стоять поодиноко в полі, — відпочити. Притримуються таких місць, де гніздиться багато дрібних пташок. Самець, як прилетить до нас, починає десь у середині травня кувати й кує часто, найбільше вранці й під вечір, особливо в другій половині червня. То він так вабить самицю.

Живуть ці птахи окремо, не парами, як усі инші птахи, самець окремо, самиця окремо, окремо прилітають і відлітають.

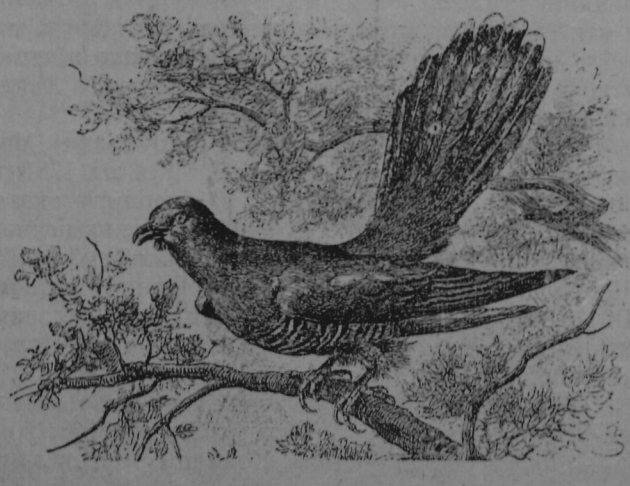

Зозуля (четвертина дійсної величини).

Самиця зносить до 20 яєць: у травні й на початку червня, та з кінцем липня, тоді, коли несуться инші малі пташки, що в їх гнізда зозуля зносить яйця. Вона подібна до яструба і своїм виглядом лякає маленьких пташок, зганяє їх із гнізда, а сама в їх гніздо зносить яєчко. А як не може знести у гніздо, — то зносить на землю і дзюбом укладає яєчко у гніздо. Нараховують до 145 різних пород пташок, що до їх гнізд зозуля зносить яйця.

Не веселий це дарунок для малої пташки — зозуляче яйце. Висидить пташка яйця, вилупляться малі, а вже на 2.—3. день зозуленя візьме та повикидає з гнізда її власні діти. Бо зозуленя вилуплюється вже 11—12 день раніш, аніж власні діти пташки, й вилуплюється, хоч мале, але з сильними ногами. Малі пташенята у гнізді — це конкуренти, суперники нашому зозуленяті. А воно мусить багато жерти, щоб за 2—3 тижні вирости так, як бувають за великі зозулі. Та воно таке ненажерливе й так швидко росте!

Учений Гільзман подає, що зозуленя, що вилупилося 27 червня, 28. VI. вже лазило, важило 4.6 ґр., в перших двох днях діставало по 3 ґр. ваги більше, в дальших днях по 7—8, навіть 9 ґр. денно; по двох тижнях ріст меншав, і зозуленя знову набувало лишень по 3 ґр. ваги, доки 15. липня не досягло 93 ґрами. Це надзвичайно швидкий ріст, і нещасні ті батьки, що, проти свого бажання, дістали такого приймака, — вони ж мусять без спочинку зносити комахи від ранку до вечора!

Звідки взялася ця здібність у зозуленяти викидувати инші пташенята? Звідки знає зозуленя, що їх треба викидати? З дослідів російської вченої Садовнікової видко, що зозуленя викидає в перших десятьох днях із гнізда все, навіть кулечку мягкого паперу. Вона просто не зносить жадного тиску в боки та у спину. Виявилося, що зозуленя має на спині ямку, дуже чутливу, особливо в перших чотирьох днях, після того, як вилупиться з яйця. Ця ямочка й є причина того, що зозуля не хоче, щоб її туди гризло. Пятого дня ямка по-

волі меншає, а на десятий заростає. І потім уже зозуленя з гнізда нічого не викидає.

Такий незвичайний спосіб життя й розмножування має наша зозуля. Хиба не дивний? Дорослий птах утратив інстинкт (природний потяг) жити в парі з одним самцем одного літа, як це роблять звичайно всі птахи (моногамія), втратив інстинкт будувати гнізда, материнський інстинкт висиджувати яйця та плекати пташат і придбав здібність зносити більше яєць. Це звичайне явище в таких тварин, що живуть галапасами (паразитують). Менша безпека, що дійсно потомство виведеться — більше яєчок. Пташеня-зозуленя, у звязку з галапасництвом, придбало: зменшене яйце, зате приспішений ріст (11—12 день), сильні ноги, коли вилуплювалося з яйця, та ямку, що каже їй викидати те, що їй вадить, і рівночасно непомітні зміни в мозку.

Давніше гадали, що зозуля перестала висиджувати яйця, бо взагалі не може на яйцях сидіти. Перешкаджає їй, нібито, такий розклад жолудка й кишок. Та й жолудок здавався дивним — усередині поросли волоссям, не має заліз. Тепер уже знаємо, що ані розклад жолудка й кишок зозулі сидіти на яйцях не перешкаджає, що жолудок залози має, але те, що раніш уважали за волосся жолудка, є волосся волохатих гусільниць, що їх пожирає зозуля, та що втискаються у стінку її жолудка.

Пояснити цю зміну способу життя зозулі можна так. Коли подивимося на життя инших зозуль та близьких до них птахів, то побачимо, що н. пр., американська зозуля висиджує яйце зараз таки, як знесеться, а коли їй зруйнувати гніздо, то вона переносить яйце дзюбом у инше гніздо. Африканська плямиста зозуля зносить яйця у гніздо ворон. Пташеня має теж сильні ноги, але з гнізда нікого не викидає. В Аргентині близькі до зозулі птахи — одна зносить яйця в чужі гнізда, друга — відбирає чуже гніздо і пташенят нищить. Нарешті, є ше одна зозуля, що будує спільні гнізда — разом декілька самиць. Могло часто бувати, що для якоїсь самиці не було місця на гніздо, й вона зносила яйця в чуже. Так поволі протягом довгих часів зозулі втрачали материнський інстинкт, одні в меншому, инші в більшому ступні, аж поки не розвинулася ця звичка галапасництва — в нашої.

Непроханий гість: мале зозуленя вилізло в гнізді тростянки й викинуло власника гнізда з його домівки. Та той власник його ще й годує...

Хоч зозуля, власне зозуленя, приносить шкоду, *бо нищить молоді пташенята, то все ж птах* це дуже корисний. Пожирає різні комахи, хрущі — маєві — й гусільниці, особливо волохаті, котрих инші птахи не жеруть, — а між ними є багато шкідників ростин! А що вона дуже пажерлива, то нищить тих шкідників багато.

Мясо зозулі їстивне й дуже смачне. Треба тільки вміти його приготовити як-слід.

ЧАРІВНИЙ ХЛІБ

Індіяни*) з племени Які в Америці, коли сходять із своїх гір на працю, беруть зі собою лише маленький шматок хліба — 10 центиметрів завдовжки і 4 цм. в перекрою. Цього шматка стає їм на довший час. Ще більше: як індіянин зїсть цей хліб, то він може носити на далеку віддаль великі тягарі, не почуваючи при цьому жадної втоми. Як виявилося при докладному розборі, індіяни домішують до цього хліба різних отруйних ростин, між иншим ростину, що зветься „йоко" й має в собі багато кокаїни. Ці отруї знечулюють людину так, що людина, поки вони мають силу, цілком не відчуває втоми.

*) Просимо відрізняти: індійці, мешканці азійської Індії, *инакше їх іще звуть: гіндусами*; а *червоношкірі* мешканці Америки, це — індіяни.

НАЙБАГАТША МОВА НА СВІТІ

Американський мовознавець Роберт Рамзай, професор місурійського університету, підрахував, що найбагатша мова на світі щодо кількости слів — анґлійська. Вона має 250 тисяч слів. Після анґлійської мови йде мова німецька. Німецький словник нараховує 184.700 слів, з них тільки 70.000, що мають корені, не — зложені.

Останнє видання словника будапештенської академії налічує 120 тисяч угорських слів.

На четвертому місці стоїть мова французька (93 тисячі слів), на пятому — еспанська (70 тисяч слів). Із мов романських найбідніша на слова — італійська (64.600 слів). Стара латинська мова мала всього 51 тисячу слів. Словник укр. мови Б. Грінченка налічує 68.000 слів, але їх — куди більше.

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ.

ВИЗНАЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МАНДРІВНИК

XIX. СТ.

Багацько українських учених збагатило і все ще збагачує чужу науку, головно ж російську, а буває таке, що ми про це і не знаємо. Про те, що наша в цьому вина, не згадуємо...

Одним із таких „російських" учених був відомий мандрівник, дослідник Нової Гвінеї — Миклуха Маклай-Макленко.

Народився він 1846. р. на Україні в панській сім'ї. Батько його був українець, мати — шкотка. Вчився на Україні, але ж вищі науки проходив у Німеччині, де здобув основну природничу освіту, а саме у славному університеті в Єні. Тут він був, між иншим, улюблений учень визначного німецького природника, проф. Гекеля.

Вже тоді виказав Макленко велику рухливість і зацікавлення природничими науками; використовував вільний час на працю і, кінчаючи свою науку, міг уже почванитися, що обїхав майже всю Европу і зо своїм учителем відбув наукову подорож на Мадейру й Канарійські Острови. В 1869. р. бачимо його вже самого в Марокку, де він займається зоольоґічними дослідами. Після повороту, багатий на досвід, рішився вивчати населення й природу островів Великого Океану. Через південну Америку, острови Тагіті й Самоа, прибув він на острів Нова Ґвінея, на північ від Австралії. Тут на північному її узберіжжі, самий-саміський, серед пралісу, у деревяній колибі провів цілий рік, досліджуючи природу й місцеве населення. Потім більш ніж рік перебув на західньому побереіжжі цього острова, а в 1874. р. досліджував нутро Малякки. Звідсіля поїхав на острови Паляу, й далі на Адміральські Острови. В 1876—78. бачимо його знову на Новій Ґвінеї.

В 1879. р. Макленко поїхав до Сінґапуру рятувати своє підірване здоровля, але того самого року вернувся знов до Ґвінеї та й був там аж до 1882. р. Увесь час посвятив науковим дослідам над папуасами. Його в Европі так і назвали „король папуасів".

Повернувшися до Европи (1892. р.) з велетенським засобом спостережень і з цінними скарбами різних наукових оказів, Макленко зайнявся розробом надбаного наукового матеріялу. Оголосити друком його досліди й висновки взяла на свій кошт петербурзька Академія Наук, що іменувала його своїм членом.

Передчасна смерть (помер у 1888. р., тобто в 42 році життя) не дозволила нашому землякові викінчити наукові праці та зокрема не дозволила йому докінчити опису пригод та спогадів із часу його мандрівки по світі. Ці останні — спогади, листи й звідомлення з мандрівок — були свого часу цікавою новинкою для Европи. Як колись перший наш мандрівницький опис подорожі до Св. Землі, Данила Паломника з XII в., знайшов був широкий відгомін у гарному письменстві Европи — так і спогади нібито „російського" мандрівника по світі — українця Макленка мали свого часу у світі неабиякий попит і розголос. На жаль, його наукові надбання, як і здобутки багатьох наших земляків, збагачують чужу пайку в науковому дорібку світу...

ШТУЧНІ ПЛИВКІ ОСТРОВИ

Хоча лет через Атлянтійський океан не робить тепер таких труднощів, як колись, то проте для унормування повітряної лучби (комунікації) поміж Европою й Америкою потрібно, щоб літаки мали змогу спинятись серед океану. Для цього думають тепер будувати пливкі помости, де б могли, як що до чого, злетіти і спинитись літаки, чи щоб направити що на літаку, чи бензини набрати, то що. Ці „острови" виглядатимуть приблизно так, як на образку. Підстава їх, де триматиметься ціла будова „острова", мають бути величезні поплавці, які знаходитимуться більш ніж 20 м. під водою, себто на такій глибині, де немає вже сильної течії. На тих поплавцях стоятимуть стовпи, і вже на них, десь 25 метрів над поверхнею води (щоб мати забезпеку від найбільших бур), буде поміст. На помості, окрім площі для місця, звідкіля розганятимуться до лету літаки (старт), будуть будинки для залоги, склади необхідних горівких річовин, різні машини й т. и. Для повної забезпеки буде потрібно й кілька якорів, щоб поміст не рухався, а стояв нерухомо.

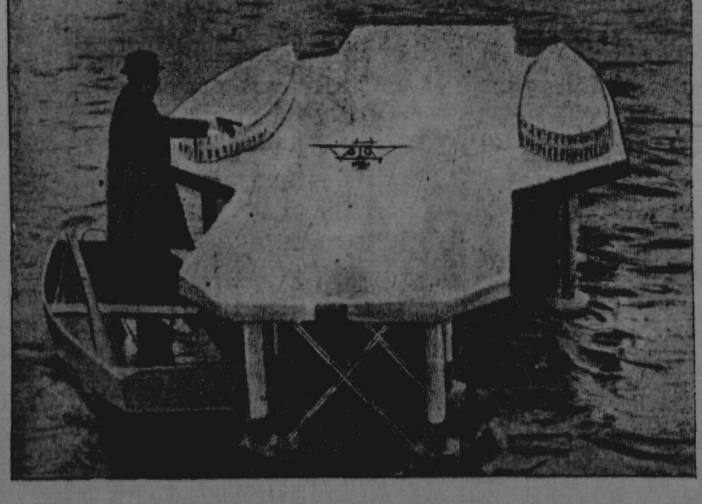

СВЯТКУЙТЕ У ТРАВНІ ПАМЯТЬ
НАЙБІЛЬШОГО СИНА ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ
— ІВАНА ФРАНКА!

С. Б.

МЕДИЦИНА СТАРОВИННОГО ЄГИПТУ

Старовинний Єгипет стояв на дуже високому ступні культури. Там плекали майже всі ділянки знання, стояла там високо й лікарська умілість.

Про єгипетську медицину передали нам вістки грецькі письменники: Геродот,[1]) Діодор[2]) і ин. Про неї довідуємося і з лікарських папірусів,[3]) і багато дечого можна довідатися, прослідкуючи єгипетські мумії.[4])

Геродот уважає Єгипет за найздоровішу країну зі знаних йому земель, розповідає, що там було багато лікарів: одні лікували очі, другі недуги голови, ще инші зуби, живіт і т. д.; в Єгипті, мовляв, був звичай виставляти недужих на вулицю, прохожі могли з ними балакати та давати їм поради.

Инші грецькі письменники оповідають, що в Єгипті були святі книги, що їх начебто поукладав бог знання Тоот, по-грецькому Гермес, тимто і ті книги називалися: „герметичні". Між тими книгами було декілька посвячених медицині. Лікарі мусіли лікувати за вказівками, що їх подавали герметичні книги. Коли лікування не вдалося, а лікар лікував за вказівками святих герметичних книг, то він за нього не відповідав. Але коли лікував, як сам знав, то його гостро карали; бувало таке, що й на горло.

Тільки ж грецькі відомости про єгипетську медицину, зібрані від VII. віку до Христа, відносяться не до доби розквіту єгипетської медицини, а вже до часів її упадку. З кількох знаних папірусів найважніший т. зв. папірус Еберта. Він написаний найпізніше в XVI. столітті до Хр., але в ньому є частинки, що певно походять із давніших часів і навіть із 4 тисячоліття пер. Хр. Папірус Еберта, це — збірка рецепт (яких 900) проти різних недуг.

Дуже цікавий науковий матеріял зібрав англійський лікар Руфер. Він прослідкував усякі мумії й пізнавав по них різні недуги: ствердження бючок, сухоти хребетного стовпа, зміни на костях після гостця (ревматизму), недуги зубів, легенів, печінки, нирок. Руфер барвив бактерії в мумиях: находив у нирках мумій яєчка ссавиці крови, себто галапаса, що спричинює крозотечі з нирок і ще й досі часто стрічається в Єгипці.

В Єгипті є сила мумій, що ще до сьогодні збереглися. Це наслідок старовинного єгипетського звичаю, т. зв. бальзамування мертвих тіл. Як і чому повстав цей звичай, не знаємо. Можливо, що першу таку думку насунула єгиптянам природна муміфікація тіла. Коли тіло може скоро висихати, нпр., у холодній сухій землі, в піску, підо впливом сухого продуву, инколи у продувному церковному підземеллі — тоді воно не гниє, а засихає. Це процес т. зв. муміфікації або струпішіння. Коли тіло втратить воду, робиться дуже легке, шкіра жовтіє й морщиться. Може саме в Єгипті повстав звичай бальзамувати тіло, бо там багато сухих піспів, а це тільки допомагає природній муміфікації. А звичайні люди думали собі, що тіло не зігнило, бо небіщик був свята людина.

Спершу, здається, бальзамували тіла єгипетських царів, фараонів, яких уважали за потомків богів, за безсмертних. Але десь у III. ст. до Хр. там були різні народні рухи, й тоді, мабуть, і широкі шари народу здобули собі право бальзамувати своє тіло.

Мумія єгипетського царя Рамзеса II. (1348—1281 до Хр.).

Правила, як бальзамувати небіщиків, були в різних часах трохи різні й залежали й від заможности родини небіщика.

А так узагалі вони були такі. Протинали живіт і виймали внутрощі. Їх докладно чистили, бальзамували їх окремо та або вміщували знов у черевній ямі або давали до окремої посудини й, серед різних релігійних обрядів та церемоній, топили в річці Нілю. Мозок виймали бронзовим гаком через ніс. Але біднішим відтинали голову й виймали мозок із черепа через великий потиличний отвір і потім знову прикріплювали голову до тулуба.

Вибравши внутрощі й мозок, мерця перемивали пальмовим вином, укладали до черевної ями стрічки полотна, пісок, трачиння, запашні живиці, бальзами й живіт зашивали. Після цього — це була дуже важна річ — тіло висушували, а то й солили. Для цього вживали окремої соли, ще тепер добре знаної в Єгипті (мішанина соди, соли й сірчаного соду в різному відношенні). До тої мішанини вкладали тіло на 30—70 днів. В инших часах для тої самої мети служив гарячий асфальт.

Коли вийняли тіло з такої купелі, чистили його докладно, потягали тіло, особливо обличчя, розчином ґуми й обвивали його вузькою полотняною стрічкою, що була насичена пахощами. До живота вкладали амулєти[5]), що мали берегти тіло перед злими духами, потім готову вже мумію вкладали до деревяної скрині, нераз дуже мистецької й дорогої, й ставили сторчма у склепах, головою догори.

Найважніша річ при бальзамуванні було саме солення, бо всі ті хемічні річовини проходили ціле

---

[1]) Геродот, гр. історик (коло 485—425 до Христа) у своїй 9-томовій історії подає відомости і про нашу землю та тих мешканців, що тоді на нашій землі жили (в 4 книзі).

[2]) Діодор, гр. історик, жив у часах римського цісаря Авґуста, написав усесвітню історію і провів її до 60. р. по Христі.

[3]) див. Ж. і Зн. за квітень, ст. 118., пом. 1.

[4]) Мумія — тіло вмерлої людини чи тварини, забезпечене від гниття та розкладу; муміфікація — перетвір трупа в мумію; бальзамувати — забезпечувати тіло від розкладу різними протигнильними (антисептичними) матеріями; бальзам — сік із різних дерев, а то й олій із різними запашними смолами.

[5]) Всякі речі, що їх носять люди на собі, вірячи, що вони їх обережуть від лиха.

тіло й не давали йому гнити. Але пізніші покоління почали думати, що бальзам головна причина муміфікування, що то він не допускає, щоб тіло гнило. Відсіля пішла назва: бальзамування.

В єгипетській медицині є багато надприродного, хоч користується вона й досвідом. Єгиптяни вірили, що медицину створили боги — головно бог Тоот. Його зображували найчастіше з головою птаха ібіса, якому приписували різні винаходи, нпр., винахід вливу (левативи)[6]. Лікарі належали до верстви жерців, що мали обовязок зберігати все тодішнє знання.

Медицини вчили, як і инших наук, по храмах[7]. Молоді медики вчилися зі святих „герметичних" книг і практикували по храмах, куди сходилося безліч недужих. Медична наука була для єгиптян посвячена богами, її, як думали, зіслали єгиптянам боги. Тимто не можна було її зміняти. Коли хто мав яку окрему думку про лікування, то це вважалося не тільки за непотрібне, але й за шкідливе. Через те ми й не знаємо нічого про визначніші одиниці зпоміж єгипетських лікарів. Знаємо тільки дещо про лікарські школи, нпр., про славну школу в місті Мемфіс.

Збір жерців був рівночасно лікарським збором і владою, що додивлялася, щоб ніхто не відступав від основ шкільної медицини, та щоб не лікував невміло, чи недбало. Породільництво було в руках жінок.

Знання єгипетських жерців було взагалі дуже велике. Вони мали багато відомостей із ботаніки (науки про рослини), зоольогії (наука про світ звірят), мали окремі ботанічні сади. З Єгипту пішла хемія, процвітала тут здавна металюргія, хемічна техніка. Вже 3500 літ до Христа єгиптяни вживали перел зі шкла, виробляли з золота нашийники, обручки, персні, тощо.

Але ж анатомія стояла низько. Причина цьому була віра, що краяти людське тіло, це — безчещення. На того, що при бальзамуванні відкривав живіт, присутні кидали камінням. Анатомія не могла розвинутися ще й тому, що бальзамуванням займалися не вчені (жерці), а ремісники.

Єгиптяни знали багато ліків ростинних та мінеральних. З папірусів довідуємося, що вони знали рициновий олій, ліки на хробаки, на блювання й т. д. З мінеральних ліків уживали соли міді (на блювання), соли олова (в косметиці) і т. д. Із звірячого світу знали як лік: мед, молоко різних звірят, звірячі, рибячі і пташачі товщі, жовч, кров, мясо, шкіру, роги, копита, цілі комахи, хробаки, гадюки, ящірки й т. д.

Записували такі ліки: розчини, масти, пластри, полоскання, інгаляції, кадження і т. д. Рецепти записували подібно, як записують лікарі тепер.

Хірургія стояла низько. Єгиптяни робили часто тільки обрізання й кастрацію (вихолощування, валашання). Вони займалися й очними недугами. Зубарство стояло невисоко. Фараони терпіли на біль зубів, ясен, а проте на їх муміях нема слідів того, щоб їм коли лікували чи зуби, чи ясна. Зате добре в Єгипті була поставлена гігієна, наука про те, як запобігати недугам. Цілий спосіб життя єгиптянина нормували приписи, що їх мусів давати досвідний лікар: вони обовязували цілу людність. Були окремі приписи, щоб кожний що-місяця, три дні, день по дневі, брав ліки на блювоти та щоб собі вливи робив. Були приписи щодо особистої чистоти, купелів, стриження волосся, їжі, щодо полового життя, чистоти помешкань і т. д. Вже дуже давно будували в Єгипті канали, забороняли занечищувати землю гнійними матеріялами, оглядали мясо, чи свіже і т. д. В пізніших часах був припис пити тільки переварену або проціджену, фільтровану воду.

Найбільше про чистоту дбали самі жерці. Купалися двічі на день, що три дні стригли волосся на цілому тілі, уникали свинячого мяса, квасолі й цибулі, щоб не псувати повітря...

Високо стояла й косметика, себто — способи зберігати красу обличчя, ци взагалі тіла: вживали різних мастей, ліків на поріст волосся і т. д.; дуже розповсюджені були всякі пахощі.[8])

[6]) Пор. Ж. і Зн., 1 зш., ст. 22.

[7]) Найславніші храми були в містах: Мемфіс та Теби.

[8]) Пор. Ж. і Зн., зш. 4, ст. 118.

ЯК ДОВГО ТРИВАЮТЬ СОННІ ПРИВИДИ.

Сонні привиди тривають незвичайно коротко. Люди, як їх нараз збудить якась причина, якесь подразнення, встигають бачити сон, викликаний саме цею причиною. Та досі ніхто не брався міряти довготу снів. Аж недавно проф. Кляйн, директор психольогічного інституту в Техасі (З. Д. А.), розпочав такі поміри над своїми слухачами. Він наводив на них сон (гімнотизував їх) і наказував, щоб вони запамятали свої сни і, збудившися, розповіли їх. Студентів будили часами — криком, голосними словами, міцними нахолодами, тощо. Час, що проходив від подразнення, яке викликало сонний привид, до хвилини пробуду Кляйн міряв дуже докладним часоміром (хронометром). Поміри виказали, що сонний привид тягнеться пересічно 20 секунд. За той час людина, що спить, встигає иноді пережити незвичайно складні пригоди. Найкоротший сон, зазначений Кляйном, тягся пять секунд, найдовший 90 сек. Найкоротші сонні привиди, звязані з відчуванням, що падеш у пропасть. Проф. Кляйн доказав, що викликає ці привиди нагла зміна положення тіла підчас, сну, тоді порушується рівновага орґану слуху. Підчас досвідів проф. Кляйнові часто досить було трохи нахилити ліжко в напрямі ніг того, що спав, і йому зараз снилося, що паде в безодню.

МАТЕМАТИКА (РАХУНКИ) У СТАРОВИННОМУ СХОДІ.

Досі вважали, що закони математики, на яких побудована ціла сучасна техніка, ведуть свої початки від старовинних греків. Одначе новіщі досліди виявляють, що колискою вищої математики були східні країни — Єгипет та Вавилон. Багато з тих наукових здобутків старовинного Сходу з віками забуто, і їх „відкрито" знов аж новішими часами. Так, наприклад, т. зв. закон розвязування кубічних рівнянь, до якого додумались були в середньовіччі, знали вже вавилонські математики.

М. АНДРУСЯК.

МИХАЙЛО КАЧКОВСЬКИЙ І УКР. НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ [1])

Ґазета „Зоря Галицька" перейшла 1854. р. знову в руки народовців і редактором її став М. Савчинський. Качковський із того радів. „Савчинський не є, може, такий", — писав він — „за якого мені його описували. Коли досі виявляв більше прихильности до польщини, як до рущини, то з того ще не виходить, що для рущини пропав". Йому подобався й друкований у „Зорі Галицькій" вірш Плятона Костецького[1]) п. з. „Шаблиця атаманська" й не хотів вірити в те, щоб Костецький міг бути „перекинчиком". „Жаль мені",— пише Качковський, — „що я віддалений[2]) — я з нього, може, ще найревнішого русина зробив би".

По части компромісове,[3]) по части дивне становище заняв Качковський тоді, коли з початком 60. рр. XIX. ст. почався спір між народовцями й їх ворогами щодо мови. В 4. ч. народовецького часопису „Вечерниці" за 1862. р. появилася статейка п. з. „Стрижено — голено". В ній була така думка, щоб була одна українська літературна мова, „в якій би галицький говір злився з українським в одну гармонійну цілість". Ця статейка найшла прихильний відгомін серед тодішньої молоді. Качковський що стояв у справах мови під впливом Якова Головацького, бажав порозуміння між народовецьким та москвофільським табором. Але робив це він якось дивно: радив Головацькому й Дідицькому зблизитися до народньої мови, але з другого боку міркував собі, що начеб то українська мова була здебільша незрозуміла для галичан, що через її введення „спиниться образованння 3-міліонового нашого простолюдина". Він нарікав, що „наші молодці повстають проти мови й правопису, яких ми досі вживали... та чепляються „Вечерниць", котрі конфусію (заколот) роблять і нас до Варшави провадять". Але це добре вони роблять, — як писав він (24. V. 1862) до Амврозія Шанковського,[4]) — що „причиняються до получення української матери з нашою".

Ще більше! Поміщений у „Вечерницях" (1862, ч. 4) вірш Володимира Шашкевича[5]) п. з. „Нинішна пісня", написаний гарною українською мовою, з провідною гадкою — єдности всієї України, сподобався Качковському, й він, захоплений ним, післав авторові 20 ринських...

А проте Качковський уважав народовців за більше податних на угоду з поляками. Чому так,— годі збагнути.

Ще складніше було його становище в справі мови. З листів Качковського бачимо, що його мова повна польських слів і „язичія";[6]) — а цю мову він уважав за „народню". А проте все прислухувався, як говорять селяни, й захоплювався українськими народніми висловами. Почувши в самбірських околицях слова „студень", Качковський писав: „Коли б руський письменник ужив слова „студень", то наші противники кричали би, що вжив церковного або російського слова". А тимчасом, це слово не має нічого спільного ні з церковщиною, ні російщиною...

Як майже все тодішнє старше галицьке покоління, Качковський був консерватист, ставився неприхильно до всього новішого, поступовішого — тим то й фонетичний правопис народовців, йому був не до вподоби.

Але коли треба було вислати грошеву нагороду якому віршописцеві, то Качковський не дивився, чи це народовець чи москвофіл. І молодь писала... Це були не поети, а віршороби, й їх було багато. В честь Качковського писали багато різних похвальних віршів (панеґіриків) у 60. рр. XIX. ст. — їх сила збереглося в рукописних збірках Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (ч. 18 і 387), але все це ніякої письменницької вартости не має. В цих віршах називають Качковського „батьком", господином"; уся молодь без огляду на свої переконання вважала його за свойого добродія. Між иншими, Ксенофонт Климкович[7]) витав Качковського на Голодну Кутю щедрівкою, що починається словами: „Витай, наш голуб, батько любий".[8]) Щиру подяку за „всі безустанні труди коло піднесення духа народнього" серед молоді складали Качковському в листі зі Львова, 7. листопаду 1865. р., студент прав Келестин Топольницький і богослов Омелян Кушик. Словами Шевченка славили вони Качковського, що його „слава не поляже".

Качковський просив знайомих учителів і катихитів подавати йому імена тих учнів, що вправлялися в віршуванні — йому хотілося допомагати тим, що „або вже є, або без сумніву будуть ревними русинами". На його думку, в тодішніх умовах „тільки ревність для нашої народности принести нам могла сподіване спасення. Все, що нашу народність усталити може, а особливо руську бесіду, руський спів, руський обряд і навіть руські барви — попирати ми повинні". Зовсім щиро бажав він, щоб галицька інтеліґенція позбулася польщини, яка її тоді покривала, й захоплювався тим, що самбірська ґімназійна молодь ходила в козацьких і народніх строях, а то й уладжував у себе сходини в честь Шевченка...

---

[1]) Пор. Ж. і З., за квітень, ст. 107. — Плятон Костецький, гал.-укр. письменник був усе прихильник народнього напрямку в гал. письменстві, писав по-українському вірші й оповідання і був редактором Зорі Галицької 1854—1855, але перейшов до польських ґазет. Був від 1869. р. до своєї смерти (1908.) редактором „Ґазети Народової" й писав по-польськи.

[2]) Тоді перебував Качковський ще в Віснічі, звідки його 28. вересня 1855. р. перенесено до Самбора на становище радника краєвого суду. 20. березня 1872. р. він дістав емеритуру й поїхав у подорож до Швеції, потім до Росії, де помер у Кронштадті, 8. серпня 1872. р. в 70. році життя (народився 24. липня, 1802. р.).

[3]) Компроміс — згода, порозуміння з противником, коли один одному робить уступки.

[4]) Амврозій Шанковський, гал.-укр. ґром. діяч (1836—1902.), священник і вчитель ґімназії (в Чернівцях) — москвофіл; цікаве його листування із тих часів.

[5]) Володимир Шашкевич, укр. поет, син Маркіяна (1839—1865), був саме редактором „Вечерниць".

[6]) „Язичієм" у нас називали й називають ту мішанину мовну, що нею писали москвофіли.

[7]) Ксенофонт Климкович (1835—1881), був тоді теж співробітник народовецьких часописів і навіть 1863. редаґував журнал „Мета".

[8]) Цей вірш не ввійшов у збірку його творів, що їх видала „Просвіта" у „Руській Письменности".

Погане було тільки те, що учням він висилав тільки книжки, видання Богдана Дідицького. Йдучи наосліп за Яковом Головацьким і Б. Дідицьким, він ставав знаряддям у їх руках і несвідомо поширював москвофільство серед молоді. З цього погляду вплив Качковського на нашу гімназійну молодь не все був корисний, моральна шкода, яку він їй заподіяв, перевищала часто хосен, що виходив із його роботи.

Зате велика користь була з того, що він старше громадянство загрівав боротися за права рідної мови. „Тільки нашою витривалістю" — писав він — „наше слово й наше письмо до судів і урядів впровадити можемо, т. є., коли будемо держатися нашої бесіди й ані просьбою, ні грозьбою не дамося відвести від того, щоб з русинами списували руські протоколи, та щоб ми наші прохання й подання взагалі тільки нашим руським письмом писали. Ті, що наше письмо знають, повинні тим, які його не знають, прохання й подання безплатно писати і навіть довідуватися, чи хто не потребує, щоб йому яке подання написати. Так повинні робити ревні народолюбці доти, доки не будемо мати писарів з нашим письмом обізнаних... Я сподіваюся, що ви будете мене сповіщати про успіхи моїх народолюбних закликів. До наших часописів треба часами давати й такі (дописи), звідки б наші родимці в Ряшівщині, Ясельщині й Сандеччині могли здогадатися, що їм треба впоминатися, щоб їх народність у судах, урядах і школах уважували. А тож коли суди й уряди Східньої Галичини обовязані на цій руській землі з поляками по-польськи розправляти, чомуж би подібно не мало діятися з русинами в Західній Галичині? Цю ціль може можна б осягнути й довірочним листуванням із тамошніми русинами. Поговоріть там у цій справі з нашими народолюбцями, а про успіхи ласкаво мене повідоміть".

Як судовий радник у Самборі, Качковський бореться там із президією суду, щоб розправи українських сторін ведено по-українськи. Через це він мав досить неприємностей від поляків, які переслідували його за кожний його крок. Коли раз Качковський вів розправу українця Івана Миляна по-українськи, вмішався президент суду, спольщений німець Дітріх, і запитав обвинуваченого, як йому краще говорити по-польськи, чи по-руськи. Обвинувачений відповів, що він, як слуга поляка, говорить більше по-польськи, але що радник Качковський „йому перед розправою сказав, щоб говорив по-руськи, коли він русин, то він буде по-руськи говорити". З цього неприємного приводу польські адвокати Волосянський і Шемельовський обвинуватили Качковського, що він „завізваних до розправи руських людей намовляє, щоб вони по-руськи говорили". Ця справа мала опинитися у краєвому суді. Тимто Качковський звернувся 15. травня 1868. р. до стрийського адвоката д-ра Іляріона Бачинського з просьбою, щоб він поговорив у цій справі з відомим народовецьким діячем і послом до краєвого сойму Юліяном Лаврівським,[9]) „а він як оборонець Руси не забарить зробити того, що слід зробити в цій справі".

З того видко, як Качковський, сумлінний австрійський урядовець — був наскрізь перенятий любовю до всіх ознак своєї народности, як він змагав до її культурного й політичного піднесення. В народовецько-москвофільському спорі він стояв за згоду, бажав єдности, щоб краще могти опиратися напорові польщення. Але тут не сподівався він ніякої помочі для нашого народу від російського уряду, тимто не по правді вважають його москвофіли за свого однодумця.

Вони використали для цього те, що Качковський, вертаючи зі Швеції, припадково помер у Кронштаді в Росії. Його поховали там як католика-чужинця, не як „русского", на римо-католицькому кладовищі, ховав його римо-каголицький священник. Цілих 14 літ ніхто не думав про те, щоб на його могилі поставити хрест; аж у 1884. р. редактор „Слова" Венедикт Площанський і російський письменник Аф. В. Васілєв з тяжкою бідою віднайшли забуту могилу Качковського, і 1. вересня т. р. поставили там памятник. Пізніше, в популярних його життєписах москвофіли зазначували, що Качковський вибрався „в путешествіе" (подорож) по „державній Руси" (Росії), не згадуючи зовсім того, що він власне подорожував по Швеції й через Росію наміряв вертатися додому. Та цього треба було москвофілам, щоб зробити з Качковського „великого русского человека". Цьому повірили були й національно свідомі українці й зовсім помилково й несправедливо викреслили Качковського з числа великих галицьких діячів-патріотів.

[9]) Юліян Лаврівський, гал.-укр. політик (1821—1873), член Руського Собору (1848), основник укр. театру (1864), голова „Просвіти" (1870—1873), віцемаршалок сойму і т. д.

ЧИСЛО СЛАВЯН НА СВІТІ

Збірник про славянство, виданий у ЧСР (праці д-рів Штули, Богача, Кадлеца й Твердого) подає таке число славянських народів. В СРСР є росіян (москалів) — 77.760.700, українців—31.194.778, білорусинів — 4.738.896; у Польщі — поляків 18.820.000, українців ?? (яких 6 міл.); лужицьких сербів живе 72.626, чехів і словаків 8.760.937, сербів і хорватів 8.946.884, словінців 1.024.761, болгарів — 4.736.056...

Загалом усіх славян (дома й на чужині) д-р Богач означає приблизно на 179.180.000, тобто 42.587.000 більше, як свого часу (1920. року) нарахував був проф. Нідерле.

CODEX SYNAÏTICUS.

Так зветься один із найстарших рукописних відписів св. Письма з IV. століття по Христі. Рукопис цей дуже вартісний, він був колись власністю російських царів. Московські большевики, що все потребують грошей, продали тепер цей відпис до Англії. Збирало гроші на купівлю саме англійське громадянство, а уряд, зі свого боку, додавав до кожного фунта штерлінгів, який впливав, таку саму суму від себе. Назва кодексу (книги) від гори Синай, де ця книга первісно була.

ШИРІТЬ ЖУРНАЛ „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ"!

РОМАН КАХНИКЕВИЧ.

ДЕЩО ПРО ЕЛЄКТРИЧНІ ТРАМВАЇ ТА ЗАЛІЗНИЦІ

Елєктричний трамвай, це — вже тепер річ буденна. Але ж багато людей не уявляє собі ще ясно того, як працює трамваєвий елєктромотор та як кормувати рухом трамваєвого воза. Це все ми хочемо тут і зясувати.

Елєктричний струм, що його витворюють елєктричні машини, буває: простий і змінний.

Простий витворюють і елєктричні батерії (зложені з поодиноких елєментів чи акумуляторів), він проходить завсіди в одному напрямі, від додатнього бігуна батерії, чи машини, проводами че-

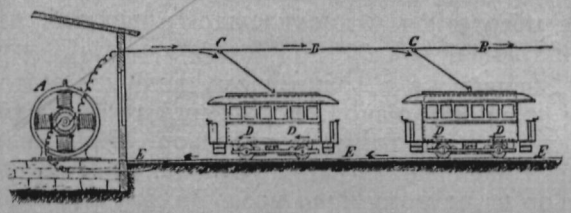

Рис. 1.

рез зуживач (лямпи, мотори) до відємного бігуна. Простого струму вживають тепер тільки мало для елєктричного освітлення та для моторів. Цю службу робить переважно змінний струм, себто такий, що зміняє свій напрям кількадесят (по більшій части 100) разів на секунду. Але ж для трамваїв простий струм з різних причин корисніший. Елєктрівні по містах витворюють змінний струм, отже для трамваїв треба би поставити машини (генератори) простого струму, що їх порушували б окремі теплові чи водяні мотори. Щоб цього не робити, перетворюють змінний струм на простий окремими елєктричними машинами, що їх жене змінний струм, або ще вигідніше, великими ртутними простівниками. При цьому можна уставити перетворні машини, чи простівники далеко від елєктрівні в місці — для елєктричної трамваєвої сітки найвигіднішім; струм для перетвору доставляє елєктрівня проводами.

Наприклад, у Львові елєктрівня є на Персенківці, а перетворні машини є в т. зв. підстації на вул. Пелчинській ч. 57. Другу підстацію з ртутними простівниками побудували року 1925—26 в Жовківській дільниці на площі Місіонарській. Перша підстація віддалена в простій лінії яких 2.200 м., друга яких 4.100 м. від елєктрівні.

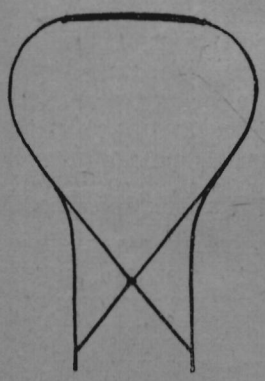

Рис. 2.

З машин, чи простівників підстації йде струм надземним проводом до відбирача струму на даху воза, звідтіль до мотору, потім трамваєвими колесами до рейок та вертається рейками стації (рис. 1). До надземного дроту притискають відбирач пружини. Його роблять зі сталевої рурки, з колісцем на кінці. Колісце дотикає дроту здолини, а підчас їзди котиться, але ж на закрутах, відгалуженнях і перехрестях трамваєвої лінії часто зіскакує. Тимто ще ліпший є відбирач у формі дуги (рис. 2), як його мають львівські трамваї. Середню частину дуги роблять із мягкого стопу металів, щоб не стирала дроту.

Елєктромотор схований під підлогою трамваєвого воза. Його вісь (вал) — рівнобіжна з віссю трамваєвих коліс і має на кінці мале зубчате коло. Зуби цього кола зачіпають за зуби більшого зубчатого кола на осі коліс. Кадовб мотору це чемов скриня, щільно замкнена (рис. 3). Обидва зубаті кола є теж заховані в залізній ослоні (на рисунку означена буквою „о"). По одному боці скриня має два міцні ложища „л", щоб завішувати на осі трамваєвих коліс; другий бік скрині висить на пружинах, прикріплених до залізної рями воза (на рис. їх нема).

Мотори міських трамваїв будують звичайно на силу 40—60 коней, для напруги 400—750 вольтів. У Львові трамваєва сітка має напругу 540 вольтів (між надземним дротом та рейками).

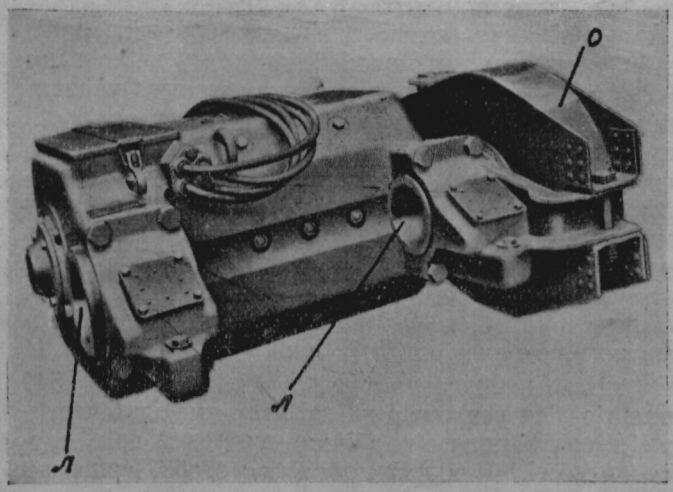

Рис. 3.

Щоб трамвай поволі рушав із місця, та щоб на випадок потреби міг їхати з різною швидкістю, треба регулювати число оборотів мотору. Воно зміняється зі зміною напруги. Чим менша напруга, на яку мотор при данім обтяженні залучимо, тим поволіше буде він обертатись, хоч віз жене з однаковою силою, як довго обтяження не зміняється. Наприклад, трамвай їде під гору нахиленою дорогою 3 : 100 (т. зн., дорога підноситься на 3 м. на довжині 100 м.). Припустім, що трамвай має 30 пасажирів, та що мотор жене віз зі силою 900 кг., т. є з такою силою, з якою ми мусіли б тягнути віз, коли б мотор не працював (рис. 4). Зменшимо напругу на моторі з 540 вольтів на яких 300 вольтів, — мотор буде обертатися значно поволіше, отже і трамвай зменшить скорість їзди, а проте мотор гнатиме віз, як і перше, зі силою яких 900 кг. Не будемо говорити тут про те, чому воно так. Ми тільки звертаємо на це увагу, щоб не думав хто (як це часто трапляється), що трамвай тільки тому їде поволіше, що мотор слабше тягне. Наприклад, коли трамвай із рівної поземої дороги вїздить на частину дороги, що йде під гору, то

його скорість тим самим уже меншає, хочби напруга на моторі не змінилася. Але ж мотор тягнутиме тепер віз із більшою силою; це зовсім природно, бо треба більше сили, щоб тягнути якийсь тягар догори по стрімкій дорозі, ніж по рівній

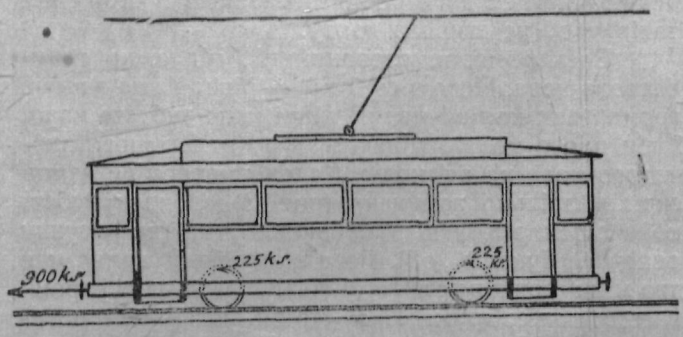

Рис. 4. Кожну вісь воза жене окремий мотор; кожне колесо чіпляється рейок зі силою 225 кг., отже вислід такий, як би хто тягнув віз зі силою 4 × 225 кг. = 900 кг.

(поземій). Що трамваєвий мотор (як узагалі такі мотори) до цього правила пристосовлюється, то це його цінна прикмета.

Пригляньмося тепер, яким способом возовий[1]) зміняє напругу при моторі. Він робить це так, що перериває безпосередню сполуку мотору з надземним дротом і влучує між мотор і дріт опорові прути або опоровий дріт різної довжини. Ясна річ, що замість цього можна опори влучити й між мотор і рейки. Опоровий дріт (з особливого стопу металів), чи опорові прути ставлять, при розмірно невеликій своїй довжині, значний опір електричному струмові. Коли влучити опори між відбирач струму і мотор, то струм проходить по черзі обмоткою мотору й опорами (рис. 5).

Ціла напруга трамваєвої сітки, н. пр., 540 вольтів ділиться тепер на дві частини: одна частина, н. пр., 400 вольтів, обіймає опоровий дріт, друга — себто 140 вольтів, обіймає мотор. Перша частина, т. є 400 вольтів, не приносить жадної користи; тільки друга частина примушує мотор обертатись і тимсамим виконувати роботу. Тимто можна би сказати, що влучений опір „нищить" частину напруги.

Більшу, чи меншу довжину дроту чи прутів влучує возовий корбою особливого перелучника, який звуть контрольором. Контрольор (рис. 6), це — валець, де укладені вирізки металевих перснів (сеґменти, на рисунку білі пружки), один від одного ізольовані (відокремлені, що не мають звязку). З лівого боку вальця повміщувані рядом згори вниз пружисті контакти (дотички) — на рисунку вони закриті ослоною. Контакти є сполучені ізольованими дротами з обмоткою якора (тої частини мотору, яка обертається) з обмоткою маґнетів мотору, з відбирачем струму, з рейками та з поодинокими частинами опорового дроту. Возовий обертає вальцем при допомозі корби, персні дотикають різних контактів, відповідно до того, як наставлена корба; таким способом возовий може рухом корби відлучити мотор від сітки, або залучити його на повну напругу, чи зменшити напругу на моторі, відповідно до потреби. Опоровий дріт, чи прути вміщують під підлогою або на даху воза на ізоляційних держаках.

Для їзди вперед і взад контрольор має ще другий малий валець, із ручкою по правому боці корби. На рисунку цей валець закритий ослоною, але з його лівого боку визирають вирізки металевих перснів. Побіч цього вальця є теж ряд контактів, получених ізольованими дротами, через відповідні контакти головного вальця, з кінцями обмоток якору й маґнетів мотору. В середньому положенні ручки всі кінці обмоток відлучені. Коли обернемо ручку вперед, згадані кінці лучаться так, що трамвай може їхати вперед (як наставити корбу на їзду). Коли ж повернути ручку взад (до себе), то кінці обмоток лучаться инакше, й мотор може обертатися у протилежному напрямі, отже гнати трамвай узад.

Звичайно є в трамваєвому возі два мотори. Вони працюють рівночасно, й через те їх обслуговує спільно той самий контрольор. Крім цього, трамвай має звичайно ще другий такий самий контрольор на другому кінці воза. Бо хоч одним кон-

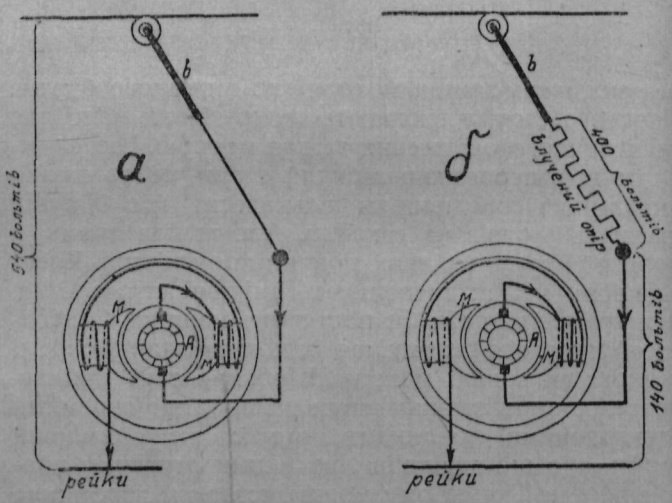

Рис. 5. Нарисована схема дає приклад на зменшення напруги: а) мотор залучений безпосередньо на сітку, т. є між надземний дріт і рейки; б) мотор, залучений на сітку через такий опір, що він дістає напругу тільки 140 вольтів; в — відбирач струму, М — маґнети мотору, А — якір.

трольором можна їхати взад і вперед, то возовому було б тяжко, а то й неможливо бачити добре дорогу підчас їзди у протилежному напрямі. Корбу й ручку можна зняти з одного контрольора (це дасться зробити, тільки вилучивши мотор) та перенести на другий. Нерідко бувають на головному вальці контрольора й сеґменти для електричного гальмування, яке відбувається тоді так, що наставляємо ту саму корбу в відповідне положення. Праворуч возового мусить бути доконче ручна гальма, а часто буває ще гальма на стиснуте повітря (пневматична гальма).

Швидкість їзди на вулицях — найвища до 16 км. на годину, на вільній дорозі (н. пр., за містом) до 25 км. на год.

*

Дня 31. травня цього року минає 55 років від появи першого на землі електричного поїзду. Було це на промисловій виставі в Берліні 1879. р.

(Див. далі ст. 147.)

[1]) чоловік, що кермує трамваєм

НАТАЛІЯ ДОРОШЕНКО.

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ ЗНАЧІННЯ ЕКСКУРСІЙ

З ПРИЗНАЧЕНОЮ МЕТОЮ.

Наше життя й наша праця тісно звязані з природою. Цей звязок особливо яскраво виступає в селі. Приходить весна, починаються польові роботи, в горо́ді, садку, дітвора пасе худобу. В зимі сидимо довгими вечорами за книжкою в читальні, а на весну нас тягне на сонце, на вільне повітря, в поле, ліс, ми хочемо руху, подихати свіжим повітрям. Навколо нас у природі — нове життя, нові явища, ми їх нераз хоч і бачимо, та гаразд не розуміємо. Звичайно буває, що освітньо-виховна праця самоосвітніх гуртків по читальнях завмирає, коли йно весна ввіходить у свої права.

Але самоосвітні гуртки можуть використати й весняну та літню пору для своєї освітньо-виховної праці, треба тільки відповідно приспособити свою роботу до доби й навіть зробити її приємною — зробити це так, як роблять тепер по школах.

Відомо, що на весну духово-фізична сила людини ослабає, мозок не може так працювати, як це було взимі, тимто на весну треба призначати для нього легшу роботу. Отож самоосвітні гуртки повинні так розподілити свою працю, щоб теоретичну науку залишити на зиму, а на весну робити освітні прогулянки (екскурсії). Але тільки ж ці прогулянки не повинні бути без пляну, припадкові, бо тоді мети вони не осягнуть. Вони повинні бути наперед обдумані.

Аби захотіти, то в кожній місцевости можна знайти багато цікавого, з чим варто було б познайомитися. Тільки все це треба наперед обміркувати, що́ саме тут у селі, місті чи околицях цікавого, на що треба звернути свою увагу, що слід пізнати, вивчити: чи то буде природа, чи заняття, чи побут людей. Екскурсії для ознайомлення з природою, побутом чи людською працею називаємо екскурсіями краєзнавчими.

Хоч уліті чи на весну селяни не мають багато вільного часу, то проте в неділю, чи свято, можна зорганізувати такі прогулянки, десь недалеко: чи в ліс, чи в поле. Кожний раз треба собі намітити окреме завдання прогулянки, щоб знати, на що звертати головну увагу, бо ж кожна така прогулянка повинна мати якусь мету. Коли це зроблено, провідник повинен зясувати учасникам, що́ будуть саме оглядати, познайомити їх з самим предметом, намітити питання, які треба б зясувати підчас прогулянки.

Драматичний гурток при читальні тов. „Просвіта“ в Гаях нижних, пов. Дрогобич (1933 р.). Читальня ця під проводом голови п. Івана Вінцковського розвивається дуже гарно. В драматичнім гуртку є згуртована вся молодь читальні під проводом Івана Голода й Василя Манька.

Кілько цікавого, а то й захопливого, якщо його зрозуміти, зустрінемо вже на початку дороги, щойно вийшовши з хати: чому напр. у садку ростуть одне побіч одного дерево високе, гіллясте, і дрібне, карликувате, з покрученим стовбуром? А в горо́ді: одні грядки якоїсь городини пишно вибуяли, заповідають добрий урожай, а тут таки поруч нещасні ростинки тої самої городини ледви видко над землею, пожовклі, заниділі — їх чи прибили дощі, чи тверда, не розпущена земля давить і не дає їм вирости. А в полі: чудове жито, яра пшениця аж вилискуються, а поруч на иншій нивці таке саме збіжжя, тільки ріденьке, нещасне, само виразно промовляє за свого господаря (це або бідолаха, або незнайко, або недбайко, що не знає, чого треба для ростини, щоб вона добре росла). Йдемо далі — раптом дорогу перебіг зайчик. Що це? на весну він одяг легший і темніший кожушок ніж узимі, чому це так? Далі нашу увагу притягає провалля: по його краях видко різні шари землі, зверху — чорні, нижче — глина, далі — каміння, а ще нижче, коли провалля глибоке — знову глина, тільки вже синя. Тут перед нами таємниця життя землі, а знання відкриває її історію.

Але наш шлях — ліс, ми прямуємо туди. Пишна молода листва простягає до нас свої обійми... Але що це? Гусільниця, — але чисто така, як кора дерева! Її зовсім і не помітиш.

Провідник звертає нашу увагу на правдиву мету екскурсії.

Заки заберемося оглядати ліс, ми стаємо й вислухуємо його пояснень. Він оповідає тро те, в якій географічній смузі ми живемо, та які ліси тут ростуть; чому в нашій околиці вони такі, а не инші; якого тепла, вогкости та ґрунту вони потребують; яке значіння мають вітри на ріст дерева, тощо. Далі говорить про ліси, що ростуть у такій самій географічній смузі, але далеко на захід чи схід від нас, та чому вони там инші. А як подасть загальні відомости про ліси, залишає нас, щоб ми самостійно робили оглядини, й ми собі затямлюємо, а то й записуємо все, що попадається цікавого, або незовсім зрозумілого для нас. Помічаємо, що в одній частині ліса ростуть одні дерева, в другій инші. Або, що тут ті самі дерева ростуть добре, а трохи далі криві, малі і т. д. Звертаємо увагу на красу ліса, та що шпильковий має відмінний вигляд ніж листовий: у першому ростуть запашні квітки, співають пташки, літають різнобарвні ме-

телики — життя тут веселе, жваве; починається трабовина — вже картина змінюється, тут більше одноманітности; а далі, сувора стіна смерек та ялиць. Нас зразу охоплює похмурий присмерк. Ноги провалюються в глибокий мох, нам стає якось сумно...

Оглядаючи дерева, ми, н. пр., бачимо, що з одного боку стовбури їх укриті мохом. — Це північна сторона. Так по деревах можна розпізнати напрям частин світа, а це нераз придасться в дорозі, щоб не заблукати. З життя лісу можна довідатися, що там іде теж боротьба за життя, як і в людей, що сильні й тут ломлять і глушать слабших. А далі пізнаємо всякі користи з лісу, н. пр., що ліси зберігають вогкість, дають початок рікам, а безпляновий вируб лісів веде до посухи; що ліси стримують вітри, а це впливає на клімат, на ростинність; що колись ліси правили людям за кріпости, а дерева заступали хати, що й досі залишилося в диких людей; що ліс має вплив на вдачу людини: хто постійно живе в лісі — той похмурий, недовірчивий, непривітний (москалі, поліщуки) й хитрий, бо завжди мусить бути на сторожі проти небезпек, як напад звірів, або боротися з природою за шматок землі для поля, то що...

Вернувшися з прогулянки, самоосвітній гурток збирається, щоб почути доповіді, яку виголосить уже заранні намічений доповідач про те, що бачили учасники прогулянки в лісі. Після доповіді розпочинається дискусія. В ній усі инші учасники доповнюють подані відомости, зясовують деякі незрозумілі речі й т. д. Нарешті замічують висновки, що ліс має велике значіння для життя, занять людини та впливає на її вдачу й т. д.

Прогулянка в ліс — це тільки один маленький приклад, а кілько ще инших цікавих річей можна пізнати підчас таких близьких чи дальших гулянок самоосвітніх гуртків на весну і влітку. Можна помітити, напр., знайомство з народніми звичаями, що вяжуться з різними добами життя природи.

Матеріял зібраний на екскурсії оброблений у доповідь, висліди дискусій — все це повинно лишитися при справах самоосвітнього гуртка. Треба додати, що така екскурсія має значіння і для инших справ — але про це иншим разом.

Дім читальні „Просвіти" у Звенигороді (повіт Бібрка). Дім цей збудовано по війні, але 1930. р. його знищив вибух бомби. Тепер його відновлено (при допомозі й матірного Т-ва).

ПОЖИВА ДЛЯ КІМНАТНИХ РОСТИН

Коли надворі зима й густа пелена снігу вкрила всю землю, так приємно бодай у себе в хаті мати трохи тої зелені та квіток. Квіти в кімнаті в час найбільш лютої зими пригадують нам весну. Тому ми так любимо квіти, тому до найбільш шляхотних справ хатньої господарки належить — плекати квіти.

Але плекати квіти не така вже проста річ. Наші господині звичайно обмежуються в кращому випадку до того, що раз на день піділлють свої вазони, й на цьому кінець. Вони забувають, що квітка, як кожна ростина, живе й потребує до життя того самого, що кожна жива істота. Поза світлом, повітрям і водою, що заспокоює жажду, потрібно давати ростинам і щось поживне. Напевно не одна читачка здивується, чуючи це. А отже всі ж ми знаємо, що ростинам на полі добрий господар дає поживу природними та штучними гноями. А чим же ростини в наших вазонах різняться від польових чи городових ростин? Вони теж потребують поживи — гноями.

Звичайно, гній для кімнатних ростин мусить бути відповідно приготований, щоб не псувати чепурного вигляду кімнати. Тимто найзручніший гній для наших квітів є навозові пастильки фірми „Тесп". Ці пастильки мають у собі всі необхідні для ростини поживні складовини: фосфор, якого потребують квіти, поташ, що зміцнює било ростин та допомагає їм успішно боротися з різними недугами і шкідниками й — азот, який сприяє буйному ростові.*)

Уживаючи цих пастильок, кожна господиня може бути певна, що її квіти розвиватимуться гарно.

Д-р О. Т—ко.

*) Ці пастильки для всіх доступні, коштують усього 50 гр., набувати можна в усіх складах „Народньої Торговлі" та по дрогуеріях.

ПРО КОМПЛЄТУВАННЯ ЧИТАЛЬНЯНИХ БІБЛІОТЕК[1])

3. Історія.

В „Бібліот. Порадн." ч. 14. говорили ми про значіння історичної повісти, та що читання її може збудити цікавість до поважнішого вивчання історії як науки.

Історія оповідає про минуле життя людей, пояснює, як вони дійшли до теперішнього стану розвитку життя. Щоб розуміти життя й його зміни, кожна освічена людина повинна знати історію, й передовсім історію свого народу. Та щоб знати історію, мало читати самі історичні повісти. Історична повість, хоч і як поважно написана, — твір мистецький, де правда переплітається з вигадками автора. Тут тільки основа вірна, історична, а на ній автор як по канві тче свої взори, як йому каже його уява. Навіть характери дієвих осіб у історичній повісти виведені так, як їх собі уявляє сам автор, цебто, — як кажуть із-учена — *субєктивно*. Читання історичних повістей має більше значіння виховне, ніж строго освітнє. Науково-історична книжка малює події так, як вони дійсно були, й говорить про історичні особи тільки те, що годиться з правдою, цебто — *обєктивно*.

Кожна людина повинна знати, *хто* вона, хто її *батьки*; так і цілий нарід мусить знати своє минуле життя, змагання своїх попередників до кращого життя, їх думки, пляни, їх осяги й заповіти. Сучасне покоління переймає життєві здобутки та думки минулих поколінь і творить далі нові цінности, промощує в житті народу нові дороги в боротьбі за краще майбутнє: так іде безперервний розвиток життя народу, чи инакше кажучи — поступ.

Знання власної історії дає народові свідомість своїх змагань, дає моральну опору, будить почуття власної гідности, почуття національної єдности між розбитими частинами нації, нарешті, зазначає його місце в ряді инших культурних народів.

Тимто читальняні бібліотеки повинні дати поважне місце *науково-популярній історичній* книжці.

На перше око може здатися, що 9% відведених у схемі для історичної книжки за мало, але це тому, що історичну повість у нас приділено до розділу красного письменства.

Читання історичних творів найкраще й найцікавіше починати з мітольогії різних народів, себто з науки, які були вірування в них, який був у різних народів релігійний світогляд, потім переходити до життєписів історичних діячів, письменників, націснальних вождів, героїв та героїнь. Розуміється, що для початкового читання годиться книжка тільки в найприступнішому викладі. З поля рідної історії маємо такі видання передовсім Т-ва „Просвіта", напр., „Історична бібліотека", де саме подані життєписи гетьманів та короткі історичні оповідання; далі треба вказати на видання з історії Фонду „Учітеся, брати мої", „Червоної Калини", М. Таранька — переважно для дітей, хоч ці його книжечки можуть придатися і для малоосвіченого початкового читача; нарешті — видання „Самоосвіти", що дуже популярно викладають історію українського народу та всесвітню; на всі ці видання вказує „Порадник для самоосвітників", що недавно появив ся з друку, й що його, певно, вже придбала собі кожна читальняна бібліотека.

Найближче за рідною історією на полицях читальняної бібліотеки місце повинна займати *історія чужих народів*. І їй теж треба віддати належну пошану й дібрати книжки так, щоб дати читачеві заокруглену історичну освіту. Життя кожного народу не є відірване від инших народів. Знайомство з життям инших народів дасть зрозуміння, що й наша історія не стоїть відрубно, а що в нашому минулому не одне явище стане зрозуміле, коли познайомитися з історією хоч би наших найближчих сусідів, чи народів, які жили колись на нашій землі.

4. Історія літератури.

Історія подає тільки самі вчинки й події, цебто говорить про дійсне життя в минулому. Зате історія літератури — це переважно світ думок. У мистецькому літературному творі думка автора втілена в постаті дієвих осіб. В розділі про комплєтування красного письменства ми вже зясували, яке велике значіння має для нас наше красне письменство, що воно духом близьке до народньої душі, й тому ми повинні його читати і знати. Історія літератури вказує нам, які саме твори нашої літератури важніші й чому саме, вона ознайомить із розвитком нашого письменства, які впливи воно на собі відбило, подасть відомости про життя і працю наших видатних письменників і письменниць.[1]) Щоб краще пізнати життя свого народу, треба знати й його літературу, бо в ній відбивається, як у дзеркалі, це життя. Слідом за рідною літературою треба ознайомитися й з історією літератур инших народів.

Як і читання історичних творів, так і з книжки історії літератури добре починати з життєписів, у нас — із життєписів письменників і то таких як: Шевченко, Франко, Б. Грінченко, Коцюбинський та инш.

Т-во „Просвіта" видало досить таких книжок, видала навіть для більш освічених і „Історію українського письменства до XVIII в." — М. Возняка. Але є такі книжечки і в виданнях М. Таранька, „Рідної Школи", то що. А є й популярний підручник до історії літератури: „З історії української літератури", де є статті Б. Лепкого та В. Сімовича. Говориться про українську літературу й у книзі Огієнка — „Українська культура". Складніша книжка з історії української літератури, то названий твір Возняка та Єфремова „Коротка історія української літератури". Відповідні поради найдете в названому „Пораднику для самоосвітників".

---

[1]) див. Ж. і Зн. за лютий 1934, Бібліот. порадник ч. 14, ст. 49 (7).

[1]) Коли хто прочитав яку повість, чи оповідання одного письменника, то добре було би прочитати ще й оцінку-критику на нього, а все це можна знайти в історії літератури, по журналах та по часописах.

5. Суспільнознавство.

Сюди належать книжки про громаду, її закони, про державу, про закони (право), про науки економічні. Читання книжок із зазначеної ділянки дуже потрібне для нашого народу, щоб навчити його: яке значіння має право та закони в житті людини; що свого права треба боронити не тільки для власної користи, але й для добра громади, а далі — й для цілого народу. Ці книжки покажуть значіння громади в житті людей.

Всі науково-популярні книжки для читальняних бібліотек треба вибирати найновішого видання, в легкому й приступному та цікавому викладі.

Крім „Порадників для читальняних бібліотек", де подана література з різних ділянок, її можна ще найти у згаданому вже „Порадніку для самоосвітніх гуртків", що видала „Просвіта" накладом Фонду „Учітеся, брати мої". **Н. Д.**

Драгоманів, Михайло: ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ДУМОК В СТАРИНІ Й СЕРЕДНІХ ВІКАХ. (Як люди доходили до думок про свободу, рівність і право народу). Обробив для самоосвіти К. Пушкар, Яворів, „Самоосвіта", березень, 1933. 16°, ст. 48. Зл. 0.45.

Ця книжечка є перерібка початкового розділу більшої наукової праці відомого українського вченого: „Старі хартії вольности", викладу про початки свободи в Англії. Видавництво „Самоосвіта" спопуляризувало для своїх читачів ту частину книжки Драгоманова, що розповідає про те, які політичні порядки були в давнину на Сході та на нашій Україні, й як іще тоді зародилася й жевріла в думках людей мрія про свобідне життя, як потім змінявся політичний лад у стариних греків та римлян і як рівночасно свобода здобувала собі щораз більше нових прихильників, визнавців і борців за неї; далі — про те, як думки про свободу разом із християнством та грецько-римською культурою перейшли до инших европ. народів, ціла історія котрих є в суті річі боротьбою зі змінним щастям за свободу. Книжка написана в дусі, прихильному до свободолюбних порядків. Хто починає вивчати політичні питання, повинен із цією книжечкою познайомитися. **Л.**

Томашівський, Стефан: УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ. Нарис. І. Старинні й середні віки. Львів, Вид. „Вчора і нині", 1919. 8°, ст. 154. (Гол. склад у книгарні Н. Т. ім. Шевченка). — Забута й мало поширена книжка. Але ж вона варта є уваги не тільки фахівців, але й тих читачів, що люблять нашу історію. Може, не все, що вони знайдуть у ній, буде для них цілком нове, але знайдуть вони в цій книжці цікаві думки, погляди, пояснення загальновідомих подій. Історію попереджує вступ, де викладені „основи укр. історії". Багато з думок автора має велике практично-політичне значіння й тепер. А так, політична історія стародавньої України до 1596. року, це — історія укр. політики, всіх її успіхів і невдач. Добра прикмета цієї праці є й те, що автор подає укр. історію у звязку зі всесвітньою. Знайомство з цією книжкою буде дуже корисне й повчальне, але її може читати вже такий читач, що має початкові знання укр. й всесвітньої історії; потрібне теж знання географії. Книжка годиться до всіх бібліотек. **В. Л.**

ЯКИЙ БУВАЄ ДЕРЖАВНИЙ ЛАД. Переказала М. З. У Київі, Вид-во „Вік", 1906. м. 8°, ст. 71. Це, власне, та сама книжечка, що про неї ми згадували в Ж. і З. за січень, ст. 4(18), та тільки вона має инший заголовок, а автор той самий, бо Доленко це М(арія) З(агірня), себто М. Грінченкова, тільки ця книжечка менше оповідає про колишню Росію. Отже про неї треба сказати те саме, що й про книжку Доленка. Розділ про те „Чого нам треба" (він є також у кн. Доленка) — вже цілком не відповідає теперішнім вимогам і потребам нашого народу, але він може зацікавити тих, що раді б знати, які політичні жадання ставили собі наші провідники на Україні тому двацять кілька років. Годиться до всіх бібліотек. **Л—ий.**

Софія Куликівна, АЛІБАБА І СОРОК РОЗБІЙНИКІВ, (З казок 1001 ночі), видання друге, Львів, В-во „Світ Дитини", 1929, 16°. ст. 24. ц.

Одна з цікавіших казок 1001 ночі, яку, певно кожний з нас перечитував залюбки не раз у дитинстві, і в якій багато такого зворушливого й таємничого: тут і бідний та багатий брат, розбійники, численні дорогоцінні скарби й таємниче слово „Сезам", що відкриває до них доступ. Як звичайно в казках, пощастило бідному Алі-Бабі, якого ще й урятувала мудра служниця Морґана від пімсти розбійників.

Книжечка так густо пересипана малюнками, що швидче текст можна назвати поясненням до них. Написана легкими віршами, під розмір „Абу Касимових капців" Франка, навіть починається таксамо.

Кожний батько зробить дитині приємний подарунок, купивши цю дешеву гарну казочку, а кожна читальня певне схоче її мати у своїй бібліотеці: казочку залюбки прочитають і дорослі читачі в селі. **Н. Д.**

Редіярд Кіплінґ, СЛОНЯТКО, байка з 2 образками автора, переклав з англійського Юра Шкрумеляк, Львів, 1931. р. В-во „Світ Дитини". 16°, ст. 16.

Це дуже смішна й повчальна байка про те, як слони дістали свої довгі носи-труби. Довідуємося, ніби то колись слони мали звичайні невеликі носи, „не більші за чобіт". Одне мале Слонятко, до всього дуже цікаве, схотіло нарешті дізнатися, що їсть крокодиль на обід, і пішло до ріки Лімпопо. Там зрадливий крокодиль, обіцяючи оповісти йому цю таємницю на вушко, схопив за ніс та мало не затяг у глибину. Слонятко за допомогою вужа-птона насилу вирвалося і врятувалося від смерти, але на спомин сумного досвіду лишився видовжений у боротьбі ніс. Правда, хоч ніс став у нього поганий, довгий, зате зробився корисний, бо ним можна оборонятися від мух, зривати звисока овочі, віддячуватися за напасти. Отож від того Слонятка пішли нащадки-слони з довгими носами-трубами, як ми тепер у них бачимо. Два малюнки автора ілюструють боротьбу й видовження носа, та практичний вжиток.

Можемо поручити це дуже цікаве оповіданнячко всім дітям молодшого віку. Написане воно властивою для Кіплінґа насмішливо-поважною мовою; шкода, що в частині оповідання перекладчик надав їй дитячої шепелявости в устах Слонятка. **Н. Д.**

(Продовження зі ст. 142.)

фірма „Сіменс і Гальске" виставила свою першу електричну льокомотиву. Бачимо її на рис. 7. Мотор мав силу 3 коней і тягнув, крім льокомотиви три дочіплені візки, кожен на 6 осіб. При повному обтяженні (18 особами) була скорість їзди „аж" 7 км. на годину. Контрольора льокомотива не мала, а для їзди взад треба було пересувати зубчаті кола подібно, як ще сьогодні в самоходах. Колія була 490 мм. завширшки, 300 м. завдовжки, віддаль двох осей льокомотиви — 500 мм. Струм допроваджувала плеската залізна штаба між рейками. Рейками вертався струм назад до електрівні. В електрівні стояв такий самий електромотор, як у льокомотиві. Його гнала парова машина, і він працював як динамомашина — з напругою 150 вольтів.

Перша льокомотива будила загальну цікавість. Від 31. травня до 30. серпня 1879. р. зібрали на виставі за їзду 17.864 німецьких марок на добродійні цілі. Льокомотиву подарувала фірма Сіменс Музеєві в Мінхені в Баварії.

В 1881. р. фірма „Сіменс і Гальске" побудувала 2.5 км. довгу електричну колію в місцевости Ґрос-Ліхтерфельде під Берліном. Надземного дроту не було. Струм допроваджувала одна рейка, другою рейкою вертався він назад до електрівні. Ото ж обидві рейки мусіли бути одна від одної ізольовані. Пізніше переведено значні зміни.

З кінцем 1927. р. пішла на заслужений відпочинок перша у практиці вживана льокомотива, доставлена ще в 1882. р. фірмою „Сіменс і Гальске" для одної копальні вугілля в Саксонії. Працювала вона 45 літ без перерви, — за той час пороблено в ній деякі поліпшення. Копальня подарувала цю *льокомотиву* фірмі Сіменс.

У Львові побудували трамваєву лінію на 6 км. довгу в 1894. р. з нагоди краєвої вистави. Електрівня була там, де тепер підстація, на вул. Пелчинській; вона мала два парові кітли і дві машини по 250 коней. Моторових возів було тільки 16.

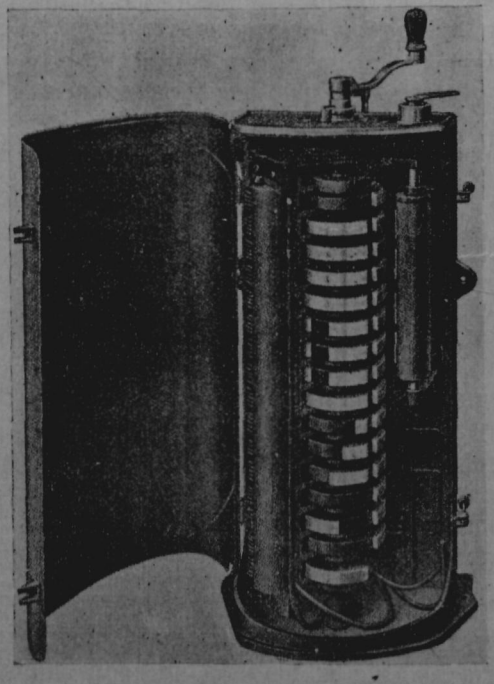

Рис. 6.

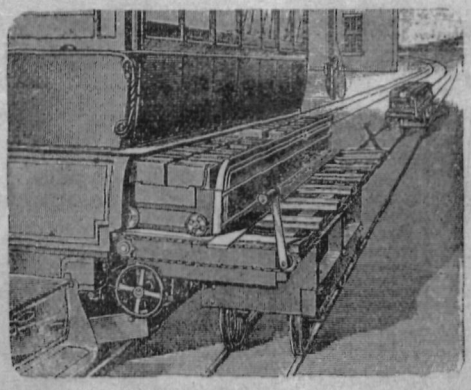

Віз із акумуляторами, як батерію вкладають.

Перший трамвай у Чехії побудував конструктор і власник фабрики електричних машин Франтішек Кршіжік (Křižik) у Празі 1891. р. з нагоди вистави, але ж по виставі цю трамваєву лінію скасували. Найстарші трамваї в ЧСР з 1899. р.: трамвай у купелевій місцевости Теплицях і трамвай у Братиславі на Словаччині.

До 1890. р. побудовано, крім електричних залізниць вище згаданих, залізницю Відень—Медлінґ 1884. р. 415 км. довгу, залізницю Франкфурт н/М. — Оффенбах 6.7 км., одну залізницю в Ірляндії 9.6 км. та кілька промислових залізничок.

Рис. 7.

В Америці побудували першу електричну залізницю 1884. р.; 1885. р. були в Америці 3 залізниці з 13 возами; до 1891. р. зросло там число залізниць до 412, число возів близько 7.000, загальна довжина всіх колій була майже 5.000 км. По вдатних спробах у Америці будують далі в Европі трамваї та електричні залізниці різних систем.

З уваги на рід струму ділимо електричні залізниці на: 1) залізниці простого струму, 2) залізниці змінного струму. Напруга для залізниць буває звичайно вища, ніж для міських трамваїв: 1000, 1500, 3000, 4000 вольтів і більше. Н. пр., 2. жовтня 1932. р. пустили в рух електричну залізницю у Швайцарії на Ементальській лінії та на двох инших лініях, які творять разом одну сітку 106 км. довгу, з напругою 15000 вольтів між надземним дротом і рейками. Льокомотиви мають трансформатори, які знижують цю напругу.

Для порівняння з першою льокомотивою (рис. 7) подаємо деякі характеристичні дані нові-

ших більших льокомотив. На рис. 8. бачимо французьку льокомотиву 5.400 коней, 130 км/год., яка ще до 1932. р. була, мабуть, найбільшою льокомотивою на землі. В 1932. р. одержали швайцарські залізниці нові льокомотиви. Постійна сила нової льокомотиви є 8300 коней (16 моторів), сила тяги 36.500 кґ., скорість 65 км./год. Найбільша дозволена скорість 100 км./год. Тягар льокомотиви 247 тон.

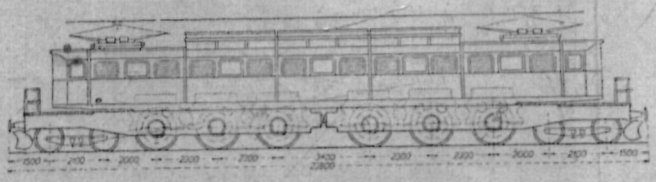

Рис. 8.

Вже з цього всього дуже побіжного перегляду видко, що електрифікація залізниць іде невпинно вперед. При цьому вживають різних систем, відповідно до географічних, топографічних, економічних та инших, часто досить складних умов. Та про це треба б говорити окремо.

М. С.

ЛЮДСЬКИЙ РІД У ЧИСЛАХ

Питання, кілько людей на світі, та взагалі, як розмістився людський рід на земній кулі, все цікаве. За останніми обчисленнями на цілій землі живе яких 2 міліярди людей. З цього числа на Европу припадає яких 500 міліонів (цебто $^1/_4$ всіх людей).

Цікаво було б знати, як зростало населення на землі. Обчислення про це зробив один американський учений, — і ті обчислення ми тут подаємо.

Рік	Европа	Земна куля
1650	100 міліонів	465 міліонів
1750	140 „	660 „
1800	187 „	836 „
1850	266 „	1098 „
1900	401 „	1551 „
1930	478 „	1820 „

З цих чисел бачимо, що приріст людей у давніх часах був далеко менший, ніж це бачимо в останніх двох сторіччях (від 1850—1930).

Та величезний приріст бачимо за останніх трицять років (1900—1930), при чому слід зазначити, що світова війна пожерла цілі міліони.

Цей небувалий приріст людей за останніх кількадесят літ завдячуємо передовсім великому поступові гігієни і взагалі медичних наук. Медицина найшла вже ліки на різні недуги, що колись десяткували людство (пр., сухоти), — сьогодні люди довше живуть при незміненій кількости уродин. Та проте в останніх кількох роках можна завважити наглий спад цього приросту (головно в зах. Европі та Півн. Америці). Причин цього явища багато, й вони вимагають окремого вияснення.

Коли ми вже почислили людський „товар" на штуки, то попробуймо обчислити його обєм. На першу думку, два міліярди людей — це величезне число. Та коли допустити, що на 1 м² землі поміститься вигідно двоє людей, тоді ці два міліярди вигідно можуть поміститися на площі 1000 км². Коли б попробувати помістити всіх людей у величезній скрині, то обчислення виказали, що всіх людей світу вигідно можна б помістити в такій скрині, що відповідала б одному км³ (коли допустимо, що в одному м³ зміститься двоє людей).

Попробуймо далі зважити ввесь тягар людського роду. Коли мати на увазі, що пересічний тягар кожної людини — 60 кґ., то два міліярди людей важитиме 120 міліярдів кґ., або 120 мілісів тон. Таким чином, усіх людей можна б помістити в шістьох міліонах вагонів. Щоб перевезти такий тягар, треба би 120.000 поїздів по 50 вагонів кожний.

Коли тягар усього людського роду прирівняти до тягару нашої землі, то вийде, що тягар 120,000.000 тон (тягар усіх людей) є ледви одною шісдесятьбіліоновою частиною тягару цілої землі.

Виходить, що всі люди своїм тягаром тілько значать для землі, кілько зернятко маку для великого корабля...

Такі то ми нікчемні супроти Землі, що по ній ходимо!

НЕЧУВАНІ ДІЯМАНТИ

Цими днями повідомили з Йоганнесбурґу, в південній Африці, що родині якогось Джонкера вдалося знайти два величезні діяманти: один важить 726 каратів (один карат = 205 мґр.) і другий, менший, — 287 каратів.

Цілу ніч після знаходу просидів Джонкер із родиною, не закриваючи очей, у своїй хаті: сам Джонкер тримав у руках готовий карабін, а два його сини револьвери. Родина Джонкерів боялася нападу на них із ціллю грабунку.

Рано, як тільки розвиднілося, старий Джонкер із синами сів у віз і поїхав до голови діямантового товариства в Йоганнесбурґу, сера Оппенгайма, який має славу найбільшого у світі знавця в справах оцінки самоцвітів. Оппенгайм купив обидва діяманти, заплативши Джонкерам за більший 75 тисяч фунтів штерлінґів, а за менший — 18.000 фунт. шт.

В телеґрамі до Льондону сер Оппенгайм повідомляє, що таких чудових брилянтів йому ніколи не доводилося бачити. Рідкі брилянти переслає Оппенгайм до Анґлії.

Чому досі не передплатили місячних видань „Просвіти"? Уже ж вийшла четверта книжечка, а Ви все ще ні одної не придбали!!

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

ВАНДАЛИ В ГАЛИЧИНІ

Останніх пять століть до Хр., що про них тепер буде мова, це — час найкращого розвитку та найбільшого поширення в середущій Европі великої ґрупи західніх племен, які дали початок теперішньому французькому народові. Одна спільна їх назва — кельти або ґалійці.

Найбільш на схід висунена частина кельтів сиділа спершу в Чехії та на Моравії, але в V. ст. до Хр. кілька їх племен (котини, анарти й тавриски) перейшло на Словаччину, а звідтіль далі на наше Закарпаття, де вони осіли більшою ґрупою там, де тепер Мукачево. Туди принесли вони високо розвинений залізний промисел, який переняли від них місцеві дацькі племена, й тоді ціла теперішня карпатська кітловина з Судетами та Семигородськими Альпами стала щодо культури одною великою кельтійською провінцією. Цю добу в археольоґії називаємо лятенською[1]).

Впливи цієї культури, спершу незначні, відтак досить сильні, слідні й у нас у Галичині.

Передусім увесь той час, як тривала лятенська культура, себто аж до кінця старої ери, в нас жив ще далі нарід із висоцькою*) культурою. Одначе з находів виходить, що він чомусь був уже збіднів, і його культура поступнево підупала, доки й слід по ній не загинув у останньому столітті до Хр. Через те, що селища з того часу напевно ще не відомі, ми пізнаємо це лише по гробових находах. Горшки, де давали небіжчикам страву на той світ, роблені тоді вже дуже недбало, та й не багато їх, а металевих прикрас та приладдя вже зовсім немає.

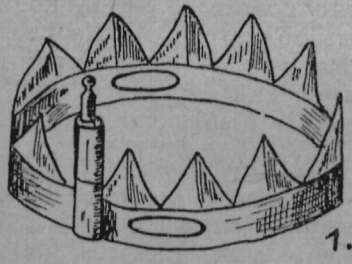

Памятки лятенської культури:

1. бронзова корона з Залісся, борщівського повіту

2. попільниця з тілопального погребища у Гриневі, бобрецького повіту

3. кельтійська срібна монета з Липівців, золочівського повіту.

Що сталося з народом висоцької культури: чи згубився він між пізнішими народами, що позливалися з ним (засимілювалися), чи, може, вони його зовсім знищили — на ці питання тепер нема ще відповіді. Здогадуються тільки, що збіднів він через безнастанні бої зі скитами, які напирали від Києва, — сліди їх є в нас ще у III. ст. до Хр.

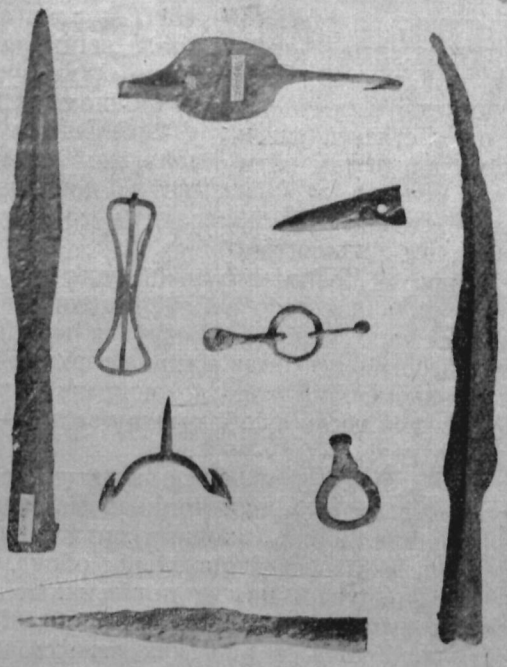

Залізні памятки лятенської доби з вандальського тілопального погребища у Гриневі, пов. Бібрка.

Торговельного шляху крізь територію висоцької культури, який зазначився був на початку залізної доби тілопальними скриньковими гробами, вживали східньо-ґерманські купці, мабуть, іще далі. На це вказували б два їх гроби, один в Ульвівку (Сокальщина), другий дещо з боку у Звенигороді (Бобреччина). Обидва були теж тілопальні, але попільниці не стояли вже в камяній скриньці, а були прикриті оберненою горі дном глибокою мискою, гейби яким кльошем — звідси такі гроби називають „підкльошевими".

З римських історичних джерел знаємо, що у II. ст. до Хр. прийшов на наше Підкарпаття нарід бастарнів, що поселився теж у Карпатах, і тому вони називаються на мапі старовинного історика Птольомея „Бастарнськими Альпами". Перше вважали їх загально за ґерманів, але тепер уже що раз частіші голоси, що бастарни — кельти, і що їм слід приписувати окремі лятенські находи, що їх є трохи в Галичині: кілька бронзових лятенських фібул[2]) та перші в нас гроші, роблені на зразок грецьких монет македонського короля Пилипа II. (359—336). Знаємо їх досі тільки з двох місцевостей: зі Скоморохів біля Сокаля, де найшли скарб золотих та срібних кельтійських монет, та з Липовець, перемишлянського повіту. На лицевій

[1]) Назва від мілини La Tène в найшательському озері у Швайцарії, де цю культуру вперше пізнали.

*) пор. Ж. і Зн. за квітень, ст. 121, пом. 2.

[2]) пор. Ж. і Зн., за квітень, 1934, ст. 122, пом. 4.

стороні є на цих монетах голова бородатого чоловіка в лавровому вінку, на рубі їздець на коні, а кругом нього невдатно наслідувані грецькі букви.

У Заліссі біля Борщева найшли свого часу бронзову корону, десь із середущої лятенської доби, але це, мабуть, не питома кельтійська памятка, а місцеве наслідування якогось кельтійського виробу.

На самому кінці лятенської доби, в I. ст. до Хр., прийшов до нас з північного заходу здовж Бугу новий, германський нарід — вандали. На початку лятенської доби вийшли вони були з Зеляндії та Ютляндії над Німецьким Морем[3]), опанували Шлезьк і, посуваючися збройною силою далі на схід, дісталися спершу у Сокальщину. З того часу походить там один тілопальний гріб, найдений у с. Бендюсі, де чорна, лискуча попільниця має грушковату форму і прикрашена кругом шийки меандровим орнаментом.[4])

Минаючи країну висоцької культури ліворуч, вандали подалися рано з Сокальщини на південь і вже біля народження Хр. зявилися над Дністром. Осель висоцького народу вони не торкали й тимто не причинилися, мабуть, до знищення висоцької культури, хоч несли з собою вищу за неї — лятеньку культуру.

Як виглядала найстарша культура вандалів, видко найкраще на відкритому недавно погребищі у Гриневі біля Бібрки. Виходить, що в вандалів панував тоді загально тілопальний обряд. Чорні, вмисно закопчувані димом попільниці мали там зовсім лятенську форму, хоч були роблені ще без ганчарського кола, а біля них лежала зброя та різні прикраси. Усе це горіло разом із небіжчиком на костирі, бо все сильно перепалене вогнем. Цікаво, що після того, як спалені кістки згорнули в попільницю, згинали утроє довгий залізний меч разом із бляшаною похвою, мабуть, зі страху, щоб небіжчик не міг ним шкодити кому по смерти, та й вістря списів згинали або бодай вищерблювали, притуплювали збоку.

З мечем та списами палили й деревяний щит, з якого лишалося потім лиш кругле, сгіжкувате умбо — бляшана охорона руки, що була прибита кількома головчастими цвяхами посередині щиту над дірою, в якій зпід споду містилось держалко.

До вандальської зброї належав і простий залізний ніж, що міг бути й кинджалом, та перші в нас залізні остроги з довгим гранчастим кільцем та з двома широкими ґудзиками на кінцях — прикріплювати ременець. З ременів, що ними підперізувались та привішували меч, лишилися тільки різні залізні спряжки, а з цілого одягу тільки залізні фібули спинати плащ на раменах.

Чи жили кельти в Галичині, чи мали вже який звязок із тими кельтами, що сиділи на Закарпатті біля Мукачева та робили там зброю, того ще не знаємо. Тодішній шлях міг іти добре верецьким провалом, але на Бойківщині та Гуцульщині не найшли ще жадної лятенської памятки.

Залізні списи, що їх найшли по одному у Дрогичівці біля Заліщик та в Марковій, підгаєцького повіту, походять, що правда, з лятенської доби, але Маркова лежить за далеко від Карпат, щоб могла вказувати на якийсь через-карпатський шлях, а спис із Дрогичівки є бурґундського[5]) зразка і прийшов до нас із північного заходу, а не з півдня.

[3]) Це теперішні данські провінції.

[4]) паскова оздоба з прямокутних узорів та з хвилястих, вони творять закрути, які раз-у-раз повторюються.

[5]) Бурґунди — споріднене з вандалами ґерманське племя, що сиділо під конець лятенської доби над р. Одрою й Вислою.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ.

„ВЕЛИКОУКРАЇНСЬКІ“ ВИСЛОВИ

Заздалегідь треба сказати, що слово „великоукраїнський“ має в мене окреме значіння. Нічого не має воно спільного з т. зв. „Великою Україною“, бо в мойому словнику такої назви немає. Є тільки Україна, а „великої“, „малої“, „білої“, чи „червоної“ — нема. А „великоукраїнський“ визначає в мене те, на що колись німці казали з глумом: hochdeutsch“, чи „hochböhmisch“. Це бувало тоді, коли чи німець, чи чех силкувався говорити з-висока, щоб відрізнитися від инших співгромадян якимись, часто дуже недотепними словами.

У нас понавитворювали багацько таких недотепних слів. І то часто й не письменники, а звичайні собі люди, такі, що, не знаючи української мови, її духа, бралися перекладати чисто московські вислови дослівно по-українському. Ті вислови пішли в буденну мову, ввійшли до звичайних щоденних розмов, а потім і до книжок почали добиратися, і тепер що-раз більше поширюються. А що в нас дуже люблять моду, не дуже розмірковують, чи слово наше, чи ні, чи утворене в дусі законів нашої мови, чи ні, аби було нове, незвичайне — то й перебирають його зараз, думаючи, що це краще, мовляв — по-„великоукраїнськи“. На кілька таких слів та висловів (покищо 10) я хотів би звернути увагу, бо вони що-раз більше закорінюються в мові, головно — ґазетній[1]). А це дуже небезпечна річ, бо ж ґазету в нас найбільше читають, і через ґазету такі слова доходять і до гарного письменства й до щоденної мови. Зі словами такими борються і в Наддніпрянщині (проф. Синявський, О. Курилова[2])) й боролися наддніпрянські еміґранти, ті, що добре знали українську мову (Є. Чикаленко, М. Левицький). Дехто з них зве такі слова просто — „жарґонізмами“[3]) й остерігає у своїх писаннях перед ними.

[1]) Приклади повибирані з наших часописів; я наводжу цілі речення, не називаючи, котрий це часопис, і хто писав. Бо тут важна річ — сама справа, а не ті, що пишуть і де пишуть. — **В. С.**

[2]) Книжку О. Курилової, що її видала Українська Академія Наук третім виданням (Київ, 1925) п. з.: „Уваги до сучасної української літературної мови“ повинен прочитати докладно кожний, що береться писати.

[3]) жарґон — мова-мішанина з різних слів, от, н. пр., про жидівську мову кажуть, що це жарґон, бо в цій мові є сила німецьких слів, єврейських, славянських і т. д.; ще жарґоном називають мову гуртка чи цілої громади людей, що, з якихось причин, уживають у свойому колі окремих таких слів та форм; ці слова власне — „жарґонізми“

1) Перше всього, перш за все — дослівний переклад російського „прежде всево" (перше всього звертаємо увагу...; перш за все треба сказати), по-укр.: „передусім", „насамперед". Є і в українській мові подібний вислів: „перше, ніж що, перш ніж що" — але ж уживається його зовсім не в тому значінні,[4]) що в наших газетах тепер.

2) В першу чергу („альпейці в першу чергу поширюють"), у свою чергу — рос. „в первую óчередь"; „в свою óчередь" — по-укр.: „передусім", „найперше"; „і собі" (пор. у Квітки: Наум, дивлячись на Марусю, і собі повеселіщав). Уже кращий за цей москалізм (слово сказане з-московська) — европеізм, себто, слово, що вживається в усіх европейських мовах: „зі свого боку", ніж „у свою чергу" — ніякої черги тут немає.

3) „Зараз" — у значінні „тепер", рос. „сейчас". Це слово дуже часто вже вживають з-„великоукраїнська", і то письменники, що взагалі добре пишуть.[5]) Ця справа вже давненько тягнеться. Ще перед війною завів це слово С. Єфремов і боровся за нього, хоч йому доказували (Гнатюк), що це чистий москалізм. А по війні (1920. р.) проти нього став такий знавець народньої мови, як Євг. Чикаленко (Про укр. літературну мову, Перемишль); що його не можна вживати доказує й Курилова. В українській мові „зараз" має значіння: а), що ось шось зараз буде (н. пр., напиши мені відповідь: зараз напишу); б) як-стій, — я йому сказав, а він зараз зробив; від того насмішливий вислів: це його „жидівське зараз" (себто, що хтось не поспішається). В російській мові цьому нашому „зараз" відповідає „сейчас", але ж бо „сейчас" має значіння й нашого „тепер" („я тепер не маю книжки під рукою", я тепер маю час — по-рос.: сейчас), й від того і в нас вийшла така „великоукраїнська" плутанина. „Тепер" — у нас ізвязане з теперішнім часом, — „зараз" — із майбутнім, рос. „сейчас", яке перевертають на наше „зараз", звязане з одним і другим часом.

4) Врешті-решт — дослівний переклад російського: „в конце концов", укр.: „нарешті", „накінець" — (пор. і врешті-решт розпочалися пошуки). З цим висловом вийшла така смішна історія. Читачі київської „Ради" зперед війни пригадують собі один глумливий віршик на таких письменників, що, не знаючи як-слід української мови, дослівно перекладали з московської. До таких слів належить і „врешті-решт". На моск. „конец" деколи можна сказати по-укр. „решта", то й поет-глузівник з моск. вислову „в конце концов", сміючись, утворив „врешті-решт". Дехто глуму не пізнав, узяв цей вислів за суто український і — пішло. Від 1917. р. це „врешті-решт" почало ширитися, й тепер перебрали його й галицькі деякі інтеліґенти й галицькі ґазети...

5) „Двохтижневик", „трьохдільний", „чотирьохсхильний" (усе це виписано з книжок або з рукописів), рос.: двухнедельник", „трёхдельный" і т. д., по-укр.: двотижневик, тридільний (пор. „Велика Історія України" виходить „трьохаркушевими" зшитками), „чотирисхильний"; проти таких висловів виступав проф. Синявський іще 1920. р. (Порадник української мови) та ще подавав указівки, як зложені слова в нас повстають (коли перше слово кінчається приголосним, або всяким иншим голосним, а тільки не -и, то сполучний звук буде -о: двонедільний; коли ж є в ньому на кінці -и, то це „и" залишається: трискладове слово, чотирирічна дитина, пятилітний хлопець).

6) Відносно, в відношенні до... — рос. „относітельно", „по отношеніі" к .... (пор. вимоги „відносно" участи в громадських роботах; допускалися надужить „у відношенні" до вчителів...), — укр. „щодо", „супроти" (вимоги „щодо" участи..., надужить „супроти" вчителів), нераз зовсім не треба вживати відповідного слова: „відносно того" треба сказати — „на це треба сказати". Ще вживають у нас слова „відносно" у значінні „розмірно" („духовенство було відносно добре вивіновані", „життєва стопа була відносно висока"). Дехто вже каже теж „порівнюючи"; це теж „великоукраїнський" переклад російського „сравнітельно", де б по-українському сказати: „рівняючи до", коли сказано, з чим порівнюється; коли ж не сказано — просто: „розмірно".

7) „Уявляти з себе щось", чи „уявляти собою щось" — це дослівний переклад рос. „представлять із себя", а по-укр. просто: „становити", „творити", „бути". Пішов цей вислів ось із чого. Рос. слову „представленіе" відповідає укр. „уявлінна", рос. „представлять": „уявляти собі щось". Але ж із того не виходить, щоб кожне рос. „представлять" мало значіння укр. „уявляти", бо „представлять" є й по-укр. (старе): „представляти", й репрезентувати, себто „заступати", а власне в цьому останньому значінні і вживається рос. слово „представлять із себя" (ще найближче підходило б укр. „виявляти", але й це не те). Тимто зсе так треба укладати думку, щоб не вживати такого вислову, н. пр.: „що собою уявляє Взаїмна Поміч" — ще найкраще по-укр.: „Що воно таке Взаїмна Поміч", або просто: „Що таке Взаїмна Поміч".

„Являтися" в розумінні „бути", „бувати", чисто російський вислів. Замість, н. пр., „забавляючись у гри, що являються відгомоном старих ігор", треба б написати, чи сказати: ...гри, що бувають відгомоном, є відгомоном, виходять мов той відгомін і т. д.

8) „На протязі часу", переклад рос. „на протяженіі врємені", — (н. пр. на протязі десятиліть були певні методи, певні традиції); в таких випадках у нас треба б сказати тільки знахідний (переємний, 4. відмінок) із додатком: „цілий, ввесь" і ми зовсім добре зрозуміємо, що час тягнеться, отже: „цілі десятиліття були методи", „ввесь той час"; коли треба ще яскравіще висловитись, то вже краще вжити орудного відмінка: „протягом часу", „протягом десятиліть" — але ж воно зовсім непотрібне, досить бути — знахідного відмінка (часу).

9) Ще перед війною проскакувало хоч по часописах, хоч і в деяких письменників уже таки зовсім російське слово „підйом", і дехто так його й відміняв: підйом, підйому. Тепер уже часто так і говорять і пишуть (підо впливом виїмкового підйому, для викликання підйому і т. д.). У слід за ним починають у нас говорити вже і „прийом" (= приняття), і навіть чуже слово „лєс" (геогра-

---

[4]) пор. вислови проти цього жаргонізму у проф. Синявського „На мовознавчому фронті", Київ, 1931, ст. 59.

[5]) див. М. Голубець, Післяслово до книжки Галини Журби „Зорі світ заповідають", ст. 128. „Зараз працює Галина Журба над дальшими частинами епопеї".

фічний вислів) висловлює дехто з-російська — льос (а то й пишуть так, н. пр. „Діло" та „Новий Час"). Все це російські закони, де наголошене **е**, як найближчий склад твердий — переходить у **йо** — і таких слів уживати не треба зовсім. У нас у письменстві була колись запозика „прийом", але ж це було військове російське слово (н. пр. в Шевченка: і повезли „до прийому"); таксамо, як у Галичині та на Буковині жило в устах військових людей: „вербунок, вербецирка" і т. д. Але ж заводити „прийом" на „приняття" не потрібно. В нас є подібні слова з того самого коріня, пор.: наєм — найму (пор. наймит), винаєм — винайму, отже в нас повинно б таке слово звучати: підєм — підойму, підоймові (пор. подібне слово: підойма), приєм — прийму, приймові (пор. наші відомі прізвища: Прийма). І вже коли конче триматися цього старого слова, то воно мусить мати таку в нас форму, як оце сказано, а не російську. Слова: підйом, прийом — жаргонізми, такі самі, як гидке, поширене тепер на Україні „дайош революцію!".

10) Таксамо дуже неприємно вражають усякі московські: постановки (пєси), підготовки (до праці), підтримки (рос. поддержка), виставки, обстановки, обрібки, вирубки (лісу), розмальовки, формуловки, трактовки, тушовки і т. д. Таким наростком москалі заступають віддієслівні (такі, що утворені з дієслів) іменники: постановлення, підготовлення, підтримання, оброблення, обстановлення й т. д. Наша мова теж шукає своїх доріг, щоб заступати такі віддієслівні йменники иншими способами, але ж своїми — нарістка -ка для таких випадків вона не знає! Наша мова знає для таких слів — чистий пень із визвуком чоловічих іменників (пор. стрим, довіз, осяг і т. д.), або жіночих на -а (пор. заява, постанова і т. д.).[1]) Тимто всі такі москалізми повинні мати в нас такі форми: постанова (дарма що воно має ще і друге значіння), підготова, обстанова, а далі — підтрим, обріб і т. д. І — вистава образів, не - - виставка, — бо виставка, це — мала вистава!

Щоб не дуже затягати на цей раз, ми, нарешті, згадаємо за такі тяжкі й цілком дивні явища, як заміну скрізь і в усіх випадках — форми сьомого відмінка чоловічого роду йменників — третім. Ми тепер їх чуємо що раз частіше, й ті, що їх уживають, дуже тим хизуються, що говорять, чи пишуть дуже по „великоукраїнському". Ви тепер часто, почуєте: на протягови часу, в такому випадкові (чи випадкови), по старому ритуалови, поклав на столови й т. д. Що й казати: такий нахил до заміни форми 7. відм. третім і в чоловічому роді йменників є (це вже пішло за жіночим родом та за прикметниками[2])), але ж — така заміна обмежується на ймена осіб (на батькові, у хлопцеві), а то й звірят (пор. у Шевченка: побачив на коневі такого юнака). Поширювати таку заміну на всі йменники — ми не маємо права, бо такого природного нахилу в мові не видко. Від таких форм відгонить чимось штучним, неприродним, а що штучне та неприродне, те разить і непотрібно мову засмічує.

Цими кількома заввагами ми не вичерпали всього, що сказати було б слід. Доведеться ще колись до цієї справи повернутися. На цей раз доволі буде цих 10 прикладів.

---

[1]) Правда, є ще инші способи та про них поговоримо иншим разом.

[2]) У прикметників є своя, инша цьому причина.

МИСТЕЦЬ СВІТА ОЛЕКСАНДЕР ГАРКАВЕНКО

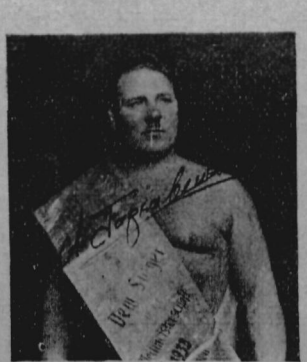

Під кінець грудня 1933. р. відбулися в Берліні важкоатлетичні змагання за мистецтво світу при участи найкращих змагунів - борців світу. Змагання скінчилися перемогою нашого земляка, козака Олександра Гаркавенка.

В Берліні виступив О. Гаркавенко не вперше як мистець світу: вже кілька разів передтим він здобув мистецтво світу в дужанні (останній раз 1931. р.).

А почав він боротися в Новочеркаську, ще як учень реальної школи. Тоді вже він поклав на лопатки одного силача в цирку (як учень він тоді виступав у масці). Родом він із Катеринославщини, батьки його козацького роду, з Кубані (народ. 1892. р.).

По перемозі в Новочеркаську Гаркавенко входить на новий шлях у житті: 1912. р. перемагає в Києві славного тоді борця Івана Заїкіна. 1913 р. стає до боротьби з найкращим силачем світу, українцем Піддубним (зі Золотоноші). Майже 3 години тяглася борня — й ні до чого не довела.

Ці змагання звернули на Гаркавенка очі найкращих підприємців. Його кличуть у Петербург, де він уперше добуває мистецтво світу. Підчас світової війни Гаркавенко в Фінляндії здобуває мистецтво світу в Гельсінках. 1917. р. він знов у Києві й тут кладе на лопатки найкращого польського силача, відомого колись у нас — Збишка Циганевича (старшого).

По війні й після революції Гаркавенко зїздив половину світу. Бував у Америці, де боровся на вільно-американський спосіб (він дозволяє всякі вдари і всякі хопи) — здобув собі тут своєю вмілістю велике признання.

На останніх змаганнях у Берліні Гаркавенко переміг усіх змагунів. Найсильніший його противник був Пінецкі, високий ростом змагун, із незвичайно довгими руками. Боротьба цих двох атлетів тяглася доволі довго, але Гаркавенко зібрав нарешті всі свої сили, напняв свої дужі мязи і зручним рухом зловив противника мов ляльку й поклав Пінецкого на лопатки. Кількатисячна юрба глядачів витала нашого земляка захопленими вигуками.

Гаркавенко скрізь виступає як свідомий українець і має українські відзнаки. І через нього світ пізнає Україну.

Недавно переміг Гаркавенко своїх противників у Данціґу, тепер ізнову їде до Берліна...

ЗОРЯНЕ НЕБО У ТРАВНІ

Весна! Українські хатки потапають у зелені, у квітках, а теплі зоряні ночі не дають нам усидіти в хаті й, хоч як ми нераз потомлені цілоденною працею, відчуваємо непереможну охоту вийти в садок, чи на прохід, налюбуватися чаром відродженої природи.

При такій нагоді погляньмо й на зоряне небо, а не пожалкуємо цього труду. Від заходу Сонця до півночі над нашими головами, або, як кажуть учені, в зеніті, пересовується Великий Віз (9), тимто його тепер легко знайти та при помочі його відшукати інші важніші сузіря. Для вигоди позначім найважніші зірки Великого Воза порядковими числами, від 1 до 7, так як це бачимо на образку. Отож, ми вже знаємо, що лінійка, яка лучить дві перші зірки Великого Воза, продовжена приблизно 5 разів далі, натрапляє на Бігунову Полярну зірку (Б), що є майже над самим північним бігуном нашої Землі. Згадана зірка є власне останньою зіркою „дишля" Малого Воза (1), що подібний до Великого Воза, тільки менчий і відвернений у протилежний бік. Продовжімо згадану лінійку, що лучить дві перші зірки Великого Воза, в протилежний бік, уділ, приблизно таксамо далеко, і побачимо гарне сузіря Великого Лева (17), видовжений, неправильний пятикутник, з ясною зіркою Регулем (Р). Потягнім тепер лінійку від 4 зірки Великого Воза до 1. і продовжім її приблизно пять разів далі, й натрапимо на ясну зірку Кізку або Капеллю (К), найяснішу зірку в сузірї Візника (5). Як знаємо, дишель Великого Воза зігчений і творить легко зігнену дугу; продовжуймо цю дугу далі, немов доповнюючи її до обводу кола, й віднайдемо дуже ясну зірку Арктура (Ар) в сузірї Волопаса (19), а ще далі теж ясну зірку Колос, або Спіку (С), в сузірї Діви (25). Лінія, поведена просто в напрямі „дишля" Великого Воза (від 4. до 7. зірки й далі наліво), вказує на сузіря, що має вид півколистої дуги; це — Корона (20) з ясною зіркою посередині, тзв. Гемою (Г), або Самоцвітом. Сузіря Корони лежить саме між сузірям Волопаса й сузірям Геракля (21). Побіч Геракля наліво, — мале сузіря Ліри (11), з ясною Веґою (В). Далі наліво вділ, близько овиду, якраз на східній стороні неба, бачимо замітно ясну зірку; це Атаір (Ат), найясніша зірка сузіря Орла (22). Сузіря Орла лежить саме на Чумацькому Шляху або Молочній Дорозі. Ідучи далі тим Чумацьким Шляхом на північ, подибуємо замітно ясну зірку Денеб (Д), в сузірї Лебедя (12). Згадані три зірки: Атаір, Веґа й Денеб враз із Бігуновою зіркою творять великий, довгий чотирокутник, що до пізньої осени вкрашає наше зоряне небо. Далі на Чумацькому Шляху, якраз на самій північній стороні, бачимо відому нам Борону або Касіопею (3), а ще далі — сузіря Візника (5), з Кізкою (К), про що ми вже згадували повище.

Зимові гарні сузіря: Квочка, Бик із Альдебараном, Косарі — заходять уже коло 8. год., а величній Сирій уже біля 7. год. ввечір. Опівночі заходять уже навіть Близнята (6) з Кастором (Кр) і Полюксом (П), останнє зимове сузіря, й зоряне небо прибирає вже цілком „літній" вигляд.

Пригляньмося ще планетам. Меркура буде можна бачити від 21. травня негайно після заходу Сонця, дещо на північ від того місця, де заходить Сонце. Його буде можна легко відшукати над овидом, бо цього місяця він буде ясніший, як звичайно. Венус світить як Рання зоря, приблизно годину перед сходом Сонця. Марс близько Сонця, й тому його не видко. Юпітер (Ю) ссяє цілу ніч. Шукати його треба на південній стороні неба, понад Колосом (Спікою) трохи направо. Сатурн світить рано перед сходом Сонця, на південно-східній стороні неба.

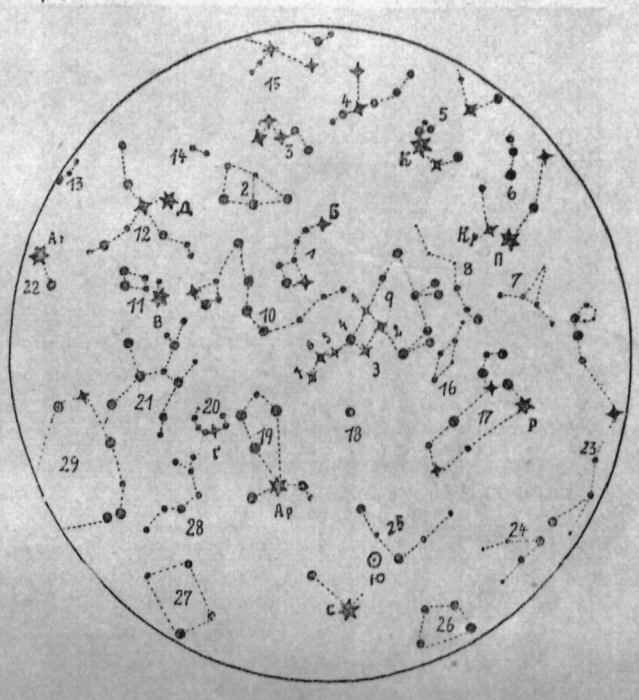

Зоряне небо 15. травня в 10. год. ввечір.

1. Малий Віз (Б = Бігунова зірка); 2. Кефей; 3. Борона або Касіопея; 4. Персей; 5. Візник (К = Кізка або Капелля); 6. Близнята (Кр = Кастор), П = Полюкс); 7. Рак; 8. Рись, 9. Великий Віз (його головні зірки позначені черговими числами 1—7); 10. Змий; 11. Ліра (В = Веґа); 12. Лебідь (Д = Денеб); 13. Дельфін; 14. Ящірка; 15. Андромеда; 16. Малий Лев; 17. Великий Лев (Р = Регуль); 18. Хорти; 19. Волопас (Ар = Арктур); 20. Корона (Г = Гема або Самоцвіт); 21. Геракль; 22. Орел (Ат = Атаір); 23. Водяний Змий; 24. Чарка; 25. Діва (С = Спіка або Колос); 26. Крук; 27. Вага; 28. Гадюка; 29. Офіюх або Змійник.

Місяць: остання чверть 6., нів 13., півповня — 21., повня 28. травня. 7. травня над раном, біля 4. год. Місяць находиться зараз над Сатурном, а 10. травня над Венерою; 24. він є близько під Юпітером (трохи направо), а 25. травня зараз під Колосом. Варта приглянутися тим переходам Місяця, бо при тій нагоді можна легко віднайти згадані зірки.

Найкраще вшануєте працю акад. Горбачевського, як пришлете свою лепту на будову „Українського Дому" у Празі. Посилайте гроші поштовою складанкою на адресу Земельного Банку Гіпотечного у Львові 500170 з дописком МУД (Музей Український Дім).

М. МИХАНЬКО.

УКРАЇНЦІ ДВІЧІ ПРИЧИНИЛИСЯ ДО УВІЛЬНЕННЯ ВІДНЯ

Вперше 1619. р. Тоді (в серпні) німецькі князі-електори вибрали у Франкфурті за цісаря Фердинанда, якого обляг у Відні семигородський князь Бетлєм Ґабор, протестант, що підлягав турецькому султанові (ленник) Османові. Як із неба впала цісареві Фердинандові поміч: прийшли на підмогу лісовики („лісові") кінnота, озброєна та зодягнута на зразок козаків. Їх звербував із „свавольних" на

Лісовик.

українських землях (у нинішній Галичині), що належала тоді до Польщі, угорський маґнат, прихильник цісаря Фердинанда, Юрій де Гомонай. Ці лісовики розбили цілком (13. вересня 1619. р.) війська Ракоція, одного з Ґаборових отаманів. Це так настрашило Ґабора, що він як стій відступив від облоги Відня. А другий раз, як відомо, причинилися немало українці до увільнення Відня 1683. р.; та про це більш відомо з історії.*)

Отаманом лісовиків 1619. р. був, мабуть, Лагодовський. Цей Лагодовський, здибав польських королівських слуг, що з королівським паспортом їхали з листами королевої до Нісси, пограбував їх: позабирав їм коні, всі річі й листи. Лісовики, вернувшися з цісарської служби, не порозходилися, а забажали записатися охотниками на війну проти турків (під Хотінням).

Отаман лісовиків Лагодовський був родом із Лагодова під Перемишлянами. Він оснував пізніще в сусіднім Уневі під лісом муровану церкву, де й казав себе похоронити. Мармуровий нагробник, (лицар спить у зброї), з довшим написом над його гробом, залишився по сьогодні в цій церкві. Ця церква в Уневі, разом із палатою, парком і лісами є тепер власністю львівського гр.-кат. митрополита. Була там колись славна друкарня. Тепер є там манастир оо. Студитів. Що-року сюди сходяться десятки тисяч людей, між першою а другою Пречистою, на відпуст. В тому часі тут відбуваються славні ярмарки.

Ще раз (не рахуючи вже часів від Наполеона) затягнув наших людей під Відень онук згаданого вище Ракоція, Фр. Ракоцій з Мукачева, зробивши повстання проти Австрії (1703—1711). Першими повстанцями поробив він українських селян із своїх дібр зпід Мукачева (і зі свого замку в Мукачеві), і до відділів цих відважних селян, озброєних ціпами й вилами перекрадався неодин українець із Тухольщини, а то й насилала тухольців Ракоцієві головна його опікунка, протекторка в Польщі, — тодішня дідичка Тухольщини, Олена Єлисавета з Любомирських, жінка Адама Синявського (оповідали, що вона любила Ракоція й хотіла його посадити на польський престіл). Це було в серпні й вересні 1707. р. Фр. Ракоці перейшов 1. червня 1703. р. границю під Климцем (дорогою над Оравою), їдучи від Синявських із Бережан, щоби стати на чолі повстання проти Австрії. Але йому, як і всім його предкам, не пощастило, бо його Австрія розбила.

*) Дуже докладно про цю участь розповідає др. Іван Німчук у своїй праці „Українці й відсіч Відня 1683. р., Львів. 1933 — дуже радимо всім цю цікаву книжечку прочитати.

ЗГУБНІСТЬ МОДИ

В медичному журналі „Герір" французька лікарка Анкосс помістила велику статтю про небезпеки для здоровля, коли жінки вживають різних косметичних смаровил.

Такий невинний, здавалося б, пудер — а треба дуже обережно його вживати. В пудрі, хоч і називається він рижовим, за вийнятком найдорожчих сортів, майже ніколи нема рижової муки. Виробляють його з крохмалю, фосфатів (сіль фосфорової кислини), лояку, каоліни (чиста біла глина, що йде на порцеляну) й т. д. Все це занечищує клітини шкіри й дуже шкідливе для неї. Деколи до пудру примішують білила цини, які можуть викликати ознаки затроєння.

Різні фарби, якими жінки підмальовують повіки, попадають у очі й через те, що мають у своїх складниках мило, викликують сльозотечу. Як часто вживати таких мальовил, можна дістати запалення.

Вищипування брів, яке тепер дуже модне, потягає за собою згрубіння шкіри й викликає міхурчики, які в старшому віці поганять обличчя. Крім того, вищипування брів, які створила природа для захисту очей від поту, дають змогу потові попадати до очей і розїдати їх.

Особливо небезпечна річ закапувати очі атропіною, від якої очі стають блискучі, а зір глибокий. Вживаючи атропіну, можна згодом і осліпнути.

ПАМЯТНІ ДНІ У ТРАВНІ

2. **1848.** засновано в Галичині перше українське політичне товариство „Головна Руська Рада"
4. **1838.** викуп Шевченка з кріпацтва (22. квітня ст. ст.)
6. **1648.** перемога Хмельницького на врочищі „Княжий Байрак"
6. **1910.** помер укр. письменник і громадський діяч Борис Грінченко (* 27. листоп. 1863.)
7. **1775.** прилучено Буковину (від Туреччини) до Австрії
8. **1921.** прилучено Закарпаття до Чехословаччини
9. **1920.** засновано тов. „Просвіта" в Ужгороді
10. **1906.** скликано І. Державну Думу в Росії; в ній була „Українська Громада"
12. **1907.** засновано Укр. Наук. Товариство в Києві
13. **1909.** помер укр. композитор Денис Січинський
14. **1857.** Шевченка звільники з неволі
15. **1638.** перемога гетьмана Остряниці під Голтвою
15. **1848.** скасування панщини в Галичині
15. **1854.** народився укр. учений академік Іван Горбачевський
15. **1856.** народився укр. письменник Андрій Чайковський
18. **1648.** перемога Хмельницького над поляками на Жовтих Водах
19—21. **1917.** перший Всеукраїнський Військовий З'їзд у Києві
19. **1881.** помер гал.-укр. поет і діяч Ксенофонт (нар. 31. січня 1835.)
22. **1861.** перевезено й похоронено тіло Тараса Шевченка на Чернечій Горі під Каневом над Дніпром (10. травня ст. ст.)
24. **1125.** помер укр. київський князь Володимир Мономах
25. **1868.** вийшов австрійський закон про шкільний примус у народніх школах
25. **1920.** помер визначний укр. мистець-графік Георгій (Юрій) Нарбут
25. **1926.** вбивство головного атамана УНР Симона Петлюри в Парижі
26. **1648.** перемога Богдана Хмельницького над польським військом під Корсунем
26. **1742.** помер гетьман Пилип Орлик у Ясах
27. **1722.** вийшов указ про заведення т. зв. Малоросійської Колегії на Україні
27. **1910.** ліквідаційні збори київської „Просвіти"
28. **1916.** помер найбільший поет Галицької Землі Іван Франко (народився 15. серпня 1856. р.)
30. **1876.** вийшов ганебний царський указ, яким заборонено українське письменство в межах колишньої Росії (18. травня ст. ст.).

Друкарські помилки:

Через недогляд у зшитку **за квітень** пропущено такі памятні дні:

5. **1916.** помер визн. учений (українець із роду) Максим Ковалевський
22. **1932.** помер довголітній провідник укр. народу в Галичині, колишній голова „Просвіти" Юліян Романчук
29. **1918.** гетьманський переворот на Україні; Павло Скоропадський проголошений гетьманом

БІБЛІОГРАФІЯ

Андрій Чайковський, БОГДАНКО, історичне оповідання з другої половини XVI. ст., Львів, 1934, накладом Товариства „Просвіта", ст. 64, ціна 50. гр.

Є це книжечка за квітень місячних видань „Просвіти". Чайковський використав у ній народні перекази та ті історичні джерела (їх небагато), що дають деякі відомости про рід волинських князів Ружинських, та змалював у цій цікавій повісточці найвизначнішого з того роду — Богдана Ружинського. Цей Ружинський був старшим на Запорожжі й робив дуже вдатні походи на татарські землі, але підчас облоги одного укріпленого міста, Аслан Кермен (між 1577—1580), поляг. А пішов Ружинський на Запорожжя, щоб помститися на татарах за страшну кривду, яку вони йому заподіяли (вбили матір і сина, жінку взяли в полон). Ружинський виведений жорстоким месником, але ж — такі були тоді часи...

Нова книжечка відомого широким колам наших читачів письменника не обмежується тільки воєнними вчинками козаків із XVI. в. та їх провідників, головно ж Ружинського, а змальовує картину життя наших предків у XVI. в.: їх відносини до князів та панів, їх життя тодішнє, то-що. Але ж найважніше у книжечці то — той лицарський дух, що панував тоді в усіх тих, що йшли в козаки, та та свідомість, за що вони борються. Тоді вся боротьба козацтва була звернена проти татар, що нищили українську землю, — і ця боротьба мала велику вагу: козаки оборонювали цілу Україну від тяжкого ворога.

Маємо повну надію, що книжечка найде своїх читачів, як усі історичні книжки Чайковського, й що читальні поспішаться, щоб як-найскорше придбати її для своїх бібліотек. **В. В—ля.**

Нарциз Лукіянович, КНЯЗЬ ОЛЕГ ВІЩИЙ, поема (окладинка й малюнки Св. Гординського), Львів, 1934, „Ізмарагд", ст. 32.

Хто любить старовину, хто любить заглиблюватися в ті часи великих, удатних, повних сміливости й завзяття — вчинків за княжої доби нашої історії (а її кожний повинен добре пізнати!) — той із приємністю прочитає цю поему Н. Лукіяновича. Вірш у ній легкий, пливе гладко, мова, як це й повинно бути в лицарських поемах — звичайна, проста, ніяких труднощів не робитиме нікому (хоч це й вірші!) — тимто варто було б, щоб собі цю чепурну, гарно видану книжечку придбали читальні та широкі кола читачів. Книжечка відтворює час походів українських князів на чужі землі, на гордий Царгород — і доповнить читачеві те знання з княжої історії, яке він собі придбав, читаючи історію України. **В. В—ля.**

ІДЕОЛЬОГІЯ КООПЕРАЦІЇ. Вибір із кооперативного письменства. Впорядкували К. Коберський і В. Левицький. Львів, Р.С.У.К., 1934. 8°, ст. 108. Зл. 2.—

За десять літ, себто у 1944. році обходитиме ціле людство столітні роковини кооперації, власне, в тому році буде сто років розвитку правдивого кооперативного руху, що для нього основи покла-

ли ткачі з Рочделю (Анґлія), заклавши першу споживчу кооперативну крамницю. Але, як завсіди, зароднів кожного великого суспільного руху треба шукати в думках його раніших проповідників і попередників. Як їх думки перетворилися в діло рочдельців, про це розповідають у кожному підручнику історії кооперації. Та ті книжки чужими словами переповідають думки великих кооператорів, часто недокладно. Цей спосіб не всіх задовольняє, треба думки великих кооператорів брати таки з їх творів. Всім цікаво почути, що й як думали самі ті великі люди про кооперацію та інші важні справи й питання свого часу. Щоб задоволити цю потребу, впорядчики „Кооперативної ідеольоґії" видали читанку, складену з добірних думок визначних кооперативних письменників від початку XIX. століття до наших днів. Тут промовляють до нас власними словами й Роберт Овен, батько кооперативної думки, й Фуріє, й Кінґ, і самі рочдельці та цілий ряд пізніших і теперішніх мисленників кооперації, між иншими й наш економіст-кооператор світової слави Михайло Туган-Барановський. Пізнати ті їх думки дуже цікаво, але воно й корисно, бо ж кожний читач може від найліпших знавців довідатися не тільки про те, що́ таке кооперація та її різні форми, але й про кооперативну мораль, культуру й цивілізацію, про такі суспільні течії, як: лібералізм, індивідуалізм, соціялізм, демократія і ин., та їх відношення до кооперації, про такі господарські питання, як: кредит, капітал, зиск, картелі, криза і т. д.

Радимо всім дійсним прихильникам кооперації цю книжку докладно вивчити, щоб відновити й відсвіжити свої думки, що без цього часто вироджуються — особливо в вічевих промовців — у поверховну бездушну балаканину, повторювання все тих самих слів, які вже ні до кого нічим новим, свіжим не промовляють. Книжку цю слід набути всім бібліотекам, а передовсім більшим, але поручити можна її тільки дозрілим читачам, котрі опанували вже початки кооперативної науки та визнаються в історії кооперативної думки. Читання цієї книжки радимо починати від „Закінчення", де подано, з одного боку, звязкий перегляд питань, що їх порушують ті автори, а з другого, пояснення, необхідні до того, щоб зрозуміти й поодиноких авторів та читанку, як цілість. **В. Л.**

Галина Журба, ЗОРІ СВІТ ЗАПОВІДАЮТЬ, з післясловом Миколи Голубця, обгортка рисунку Едварда Козака, „Українська Бібліотека", ч. 10, Львів, 1933, ст. 126+2.

Це одна з таких книжок, що, як візьмеш її в руки, не кинеш, доки не дійдеш до кінця. З неї виглядає обличчя темного, несвідомого села на Волині — перед світовою війною та підчас неї. Ви всього з неї довідаєтесь: і чим село дихало, і що воно робило, й чого сподівалося. Авторка зручно виводить як головну особу, що довкола неї йдуть усі події — малу дівчинку. Вона росте, зміняються її погляди на світ, на життя — і разом із дівчинкою зміняються часи, наростають нові події, зростає свідомість. З малюнків волинського села підчас війни, здається, ніодного не поминено. Всі нещастя, що спали на село, на наш нарід, який не знав, за що його гонять на чужу йому війну — всі виведено. Не промовчала авторка й тих темних духів, що використовували темноту села, наживалися на державному російському патріотизмі, вводили людей у біду, як вони сміливіше підносили свої голоси — і все те робили на те, щоб самим на верху триматися.

І все це змальовано з великою любовю до села, до сільських людей, до їх звичаїв, до побуту сільського.

Мова щира, народня, чиста, без зайвих тяжких викрутасів. Правда, добре було б, щоб авторка позбулася чисто волинських місцевих форм у мові та деяких непотрібних москалізмів, головно там, де щось від себе говорить (у розмовах селян нехай буде так, як вони собі самі балакають) — бо це збавляє красу книжки. Думаємо, що в 2. частині своєї повісти вона це зробить, бо ж це тільки перша частина образу нашого волинського села — до війни, а ще будуть і инші образки (підчас української війни, теперішні часи). Таксамо деякі розтяглі частини — звузить, бо вони теж шкодять мистецькости твору.

Але ж так, варто, щоб із повістю Галини Журби зазнайомилися наші люди. Хто сама письменниця, про це пише в уводі п. Голубець. Вона в нашому письменстві — не нова. **В. В.**

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, видання Івана Тиктора, зш. 1, 2, 3, ст. 1—48, 49—96, 97—144.

Книжка ця виходить окремими зшитками, як місячний додаток до ґазети „Новий Час", але ж можна її й окремо передплатити за 12 зл. річно. (Передплатники „Нового Часу" платять тільки за опакування та за поштову пересилку). Ціла книжка обійматиме яких 600 ст. друку та матиме до 300 образків.

Треба сказати, що тепер у нас немає ані одної ілюстрованої історії України для народу, бо „Іл. Історія" М. Грушевського вже давно вичерпана, і тому вже годиться привитати почин видавництва. Три зшитки, які є перед нами, охоплюють історію нашої землі й нашого народу від найдавніших часів до доби Володимира Великого. Автор підносить додатні державні риси в нашому минулому і тим, звичайно, збільшує виховне значіння книжка. Поза політичною історією автор не занедбує й історії культурного й господарського життя — звичаї, побут, освіта знаходять своє докладне освітлення. Добрий друк і численні образки влегчують читання книжки. На жаль, не всі образки однаково добре виконані. Мова гарна, загально доступна. Лише авторові варто оминати чужі слова або бодай додавати до них у дужках українське пояснення.

Вертаючися ще до змісту книжки, треба підкреслити, що автор зумів сполучити легкість викладу з науковістю. Він сумлінно тримається джерел, з яких навіть часом переповідає цілі окремі вривки.

Ще на одне треба звернути увагу і що теж робить корисне враження. Книжка укладена так, що з неї можна користати при всякій нагоді: чи є яке національне свято, чи знов який виклад у читальні — чи в иншій установі, той, що матиме доповідь, усе легко в книжці найде, що йому потрібне. На це вказують окремі заголовки в ній та підзаголовки.

З книжки видко велику любов до рідного краю, рідного народу, його бувальщини й минулого.

І. Л—кий.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

57) Фонд ім. д-ра Петра Сушкевича:

Померший дня 5 грудня 1913. р. бл. п. д-р Петро Сушкевич, лікар у Львові, заповітом з дня 20 квітня 1904. р. записав своє майно вміщене в цінних паперах вартости понад 100.000 К. на стипендійний і запомоговий фонд свого імени для ремісників і підупалих старців-літератів української народности, гр.-кат. віроісповідання. Жінка тестатора має право побирати до смерти відсотки від тих цінних паперів так, що аж по її смерти фонд зможе ввійти в життя.

58) Стипендійний фонд ім. д-ра Теофіля Дембицького:

Померший 16 липня 1915. р. у Відні бл. п. д-р Теофіль Дембицький, адвокат у Коломиї і президент „Земельного Банку Гіпотечного“ у Львові, заповітом з 24. липня 1912. р. записав Т-ву „Просвіта“ у Львові 20.000 К. на стипендійний фонд, з якого мали бути щорічно виплачувані дві стипендії для здатних і пильних незаможніх студентів університету, техніки, або торговельної академії.

59) Стипендійний фонд ім. Петра Будзинського:

Померший 29. вересня 1913. р. в Заліщиках бл. п. проф. П. Будзинський призначив заповітом 20.000 К. на стипендійну фондацію свого імени під зарядом Т-ва „Просвіта“ для українських міщанських дівчат у Гусакові. Відсотки до кінця 1925. р. мають уживатися на виховання сестрінки покійного так, що щойно по тім часі фонд зможе ввійти в життя.

60) Стипендійний фонд ім. о. Якова Підлісецького:

Померший у Добрянах к. Щирця о. Яків Підлісецький записав заповітом із дня 17. січня 1916. р. 8.000 К. на фондацію свого імени, з якої має бути виплачувана стипендія для учнів середніх шкіл української народности.

61) Фонд ім. Вінкентія Яворського:

„Просвіту“ покликано до кураторії фонду ім. Вінкентія Яворського, судового надрадника, який помер 1. січня 1920. р. в Сараєві (Боснія) й записав усе своє майно в готівці, в цінних паперах, у бібліотеці і домашнім уладженні, вартости яких 80.000 югославянських корон на фонд свого імени. Заповітом із дня 31/VII. 1916. р. фундатор віддав заряд фонду Науковому Т-ву ім. Т. Шевченка у Львові, а до кураторії фундації мають належати й відпоручники Т-ва „Просвіта“ й „Українського Педаґоґічного Т-ва“ у Львові. Фондація призначена на поборювання анальфабетизму укр. народу в Галичині. Фонд досі невпорядкований.

62) Фондація імени А. Кнігиницького буде зреалізована після парцеляції ґрунтів у Грабівці.

На маєток Товариства складаються ще бібліотека, музей і переплетня.

XIII.

Бібліотека з архівом.

Бібліотека „Просвіти“ сягає своїм початком 1869. р. Вже на перших Загальних Зборах о. В. Ільницький поставив внесок, щоб „Просвіта“ оснувала свою бібліотеку. Це мала бути українська національна наукова бібліотека враз із архівом, її хотіли мати „народовці-україножіли“ окремо від „твердорусів і святоюрців“, що захопили були у свої руки бібліотеку „Народнього Дому“ у Львові, до якої стягнено з краю що-найкращі старі видання й рукописи. На заклик „Просвіти“ жертвували громадяни для її бібліотеки свої книжки, записували заповітами свої приватні бібліотеки, ріжні товариства присилали краєві й закордонні книжки в обмін і таким способом бібліотека „Просвіти“ зростала. Гол. Виділ і купував цінніші й потрібні видання, особливо рукописи, автоґрафи славних наших письменників, тощо. Але справжній основний початок дав бібліотеці Виділ „Просвіти“ в 1871. р., коли, на внесок д-ра К. Сушкевича, сполучено в одну цілість бібліотеки товариств „Руська Бесіда“ й „Побратим“ (студ. тов.), редакції „Правди“ та „Просвіти“. Багато цінних книжок і видань жертвували наддніпрянські брати, як: П. Куліш, М. Костомарів, О. Білозерський, Ол. Кониський і інші. Це були справді найцінніші дари. Наприклад, серед дарів Ол. Конисього в 1891. р. були автоґрафи й рукописи таких українських письменників: Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Микола Костомаров, Данило Мордовець, Яків Кухаренко, Лев Боровиковський, Іван Левицький-Нечуй, Номис (Матвій Симонів), Петро Ніщинський-Байда (12 пісень перекладу Гомерової Одиссеї), Іван Тобілевич (Карпенко Карий), П. Куліш (приміром, його поезії „Дзвін“, переклад Дон Жуана — Байрона), Леонід Глібів, Анатоль Свидницький, Василь Чайченко (Борис Грінченко), Ольга Косачева (Олена Пчілка), — а далі рукописи Вартоломея Шевченка, княжни Варвари Репніної, з польських Е. Оржешкової, з московських письменників С. Чалого, М. Є. Салтикова (Щедріна) і багатьох инших Очевидячки, були там, окрім того, і власні автоґрафи жертводавця. Рівночасно з цим Кониський подарував для архіву „Просвіти“ ще й рукописи, з багатьома документами (про село Переходовка й хутір Кониських за Румяецевським описом із 1769. р.).

Із автографів галицьких письменників був між иншими в архіві „Просвіти" переклад „Євангелія" Маркіяна Шашкевича, який купив Виділ „Просвіти" ще 1871. р. від його сина Володимира за 50 ринських і автографи Миколи Устіяновича, подаровані його сином Корнилом.

Були теж у архіві й рукописи письменників середньої доби, н. пр., рукопис Транквіліона Ставровецького, який закупила „Просвіта" в 1876. р.

Коли в 1873. р. основано „Наукове Товариство ім. Шевченка" у Львові а при ньому згодом бібліотеку з архівом, громадянство звернуло свої очі на ту бібліотеку. І сама „Просвіта" зреклася з неодного дару на користь бібліотеки Наукового Т-ва, задержуючи для себе книжки белєтристичного або освітньо-наукового змісту.

Головні Виділи змагали до того, щоб при „Просвіті" створити бібліотеку з читальнею. Це було бажання вже Гол. Виділу за головства д-ра Омеляна Огоновського, який склав 1886. р. великий і цінний дар книжками. Крім нього, великий дар склав 1890. р. приятель українців, і зокрема „Просвіти", — чеський письменник Франц Ржегорж (Řehoř), даруючи їй чеську й німецьку белєтристичну зі своєї приватної бібліотеки. Ці дві бібліотеки приміщено в окремих шафах з іменами жертводавців. З инших жертводавців слід згадати: М. Драгоманова, Євсевія Грушкевича, К. Паньківського, Вячеслава Будзиновського, Б. Грінченка, інж. Ю. Мудрака та Ів. Кивелюка. В 1925. р. жертвував „Освітній Кружок" табору Укр. Гал. Армії в Йозефові в Чехословаччині свою таборову бібліотеку, зібрану на еміґрації, приславши до Львова у 29 скринях — 6.117 книжок ріжними мовами.

В 1894. р. рішив Гол. Виділ бібліотеку „Просвіти" скатальоґувати й отворити її для публичного вжитку. Поручено цю роботу членові Виділу К. Паньківському, а в допомогу йому додано платного помічника Березинського, призначуючи на цю ціль 200 К. Одначе впорядкована бібліотека доступна була лише одиницям, що працювали науково. Щойно в 1908. р., завдяки тодішньому бібліотекареві А. Гапякові, всю бібліотеку пересортовано, виділено окремо наукові книжки в т. зв. „головну" бібліотеку, й окремо белєтристичні в так зв. „підручну", переведено нове скатальоґування всіх книжок і в 1909. р. отворено читальню при бібліотеці для прилюдного вжитку.

Від того часу з бібліотеки „Просвіти" користає, на зразок инших львівських читалень, і ширша львівська українська громада, головно, шкільна молодь.

Підчас війни бібліотека втрат не потерпіла. Тимто після війни вже в 1920. р. отворено бібліотечну читальню для публичного вжитку, й вів її два роки директор канцелярії Ст. Шах.

Від 1923. р. бібліотекою опікується окрема Комісія, яка за проводу Д-ра Вол. Ревюка перевела пересортування „головної" й „підручної" бібліотеки, щоби створити з бібліотеки „Просвіти" „українську випозичальню" на місто Львів, з особлившим уваженням „бібліотеки для молоді". Книжки, що для такої ціли надавалися, задержано в бібліотеці, инші ж призначено до виміни з бібліотекою Наукового Т-ва ім. Шевченка, з біб-ою „Національного Музею", тощо, за нові українські видання, головно повоєнні. Між иншим, бібліотеці Наук. Т-ва ім. Шевченка віддано й „бібліотеку" Фр. Ржегоржа, видання ріжних наукових академій, ріжні звідомлення, програми, статути, тощо. Віддано в 1925. р. Наук. Т-ву ім. Шевченка й решту архіву. Частину висортованих книжок продано до Америки, а частину Слов. Бібліотеці в Празі. Усіх книжок висортовано зверх 5.000 томів, а до читальні й випозичальні призначено 5.342 томів, не вчисляючи сюди журналів і часописів.

Крім цього, складено окремий відділ своїх власних видань, починаючи від 1869. р., а в останніх роках і фаховy бібліотеку.

Для методичного ведення освітньої праці є в цій бібліотеці цінні краєві й заграничні книжки та журнали.

XIV.

Музей.

Враз із бібліотекою й архівом основано при „Просвіті" й український музей. Очевидячки — в дуже скромних рямцях, бо найвартісніше з української старовини знайшлося вже в музеї Ставропиґійського Інституту у Львові, головно завдяки Д. Зубрицькому, Із. Шараневичеві та о. Ант. Петрушевичеві. А ще більше річей з нашої старовини опинилося в польських львів. музеях. Коли ж почалася еманципаційна праця українського національного руху, — патріоти-народовці хотіли теж мати свій власний національний музей у Львові. А що „Просвіта" була тоді одинокою репрезентанткою культурних змагань українців у Галичині, то і при „Просвіті" повстав завязок Укр. Національного Музею — вже в 1871. р.

Одначе в річних звідомленнях „Просвіти" згадується про музей уперше в 1886. р., коли Володимир Федорович прислав

у дарі для Музею „Просвіти" свій портрет природньої величини, роботи — маляра-артиста Корн. Устіяновича, ред. Ів. Белей — 38 мідяних і 9 срібних монет, о. Павло Гостинський — 1 різьбу, проф. Вол. Шухевич — 73 монети і о. Василь Чернецький — 1 старовинний образ.

У звідомленні за 1887. р. поданий докладно загальний стан музею „Просвіти": 1) монет — 328, з них срібних — 36, мідяних — 208, инших 84, 2) камяних виробів — 13, 3) мушлі — 4, 4) стріли зпід Галича — 3, 5) різьба — 1, 6) хрестів — 10, 7) теорбан гетьмана Ів. Мазепи — 1, 8) образ Ісуса Христа — 1, 9) фотографії бучацької церкви — 9, 10) портрети — 6 (Т. Шевченка, о. Ст. Качали, Вол. Федоровича, д-ра О Огоновського, Ол. Кониського, Юл. Лаврівського) і бюст Т. Шевченка. При цій нагоді Виділ „Просвіти" у звідомленні звернувся з закликом, щоб „усякі старовинні річі, чи з домового промислу, чи з церковних знарядів, присилати до народнього музею, котрий буде найліпшим доказом нашого народнього життя в теперішности і в далекій минувшині".

Заклик Виділу не пішов без відгомону. Уже в наступному звідомленні за 1888. р. виказано приріст монет на 715, і так ішло з року на рік.

У звідомленні за 1891. р. читаємо, що музей Т-ва „збогатився многими цінними старинностями і рідкостями". Між добродіями музею зазначений якийсь анонімовий добродій із Наддніпрянщини, що „жертвував цілий свій цінний музей на імя Др. Ом. Огоновського" для „Просвіти". В тому році відкуплено від проф. Вол. Шухевича у Львові старовинний мосяжний вівтарик, і даром від нього дісгало Т-во старовинний хрестик зпід Маняви. Між жертводавцями стрічаємо Укр. Педагогічне Т-во у Львові, що жертвувало 74 монет і кількадесять писанок, Т-во ім. Т. Шевченка у Львові, що ще не мало свого музею й подарувало, між иншим, старовинний плян крехівського манастиря. Зібрано тоді вже в музею велику скількість етнографічного матеріялу, керамічних оказів із праісторичної доби, як кремяні вироби, глиняний посуд, меч, лук, пацьорки, зуби мамута і т. п. Тимто Виділ „Просвіти" дякує прилюдно всім жертводавцям і висказує надію, що „небавом устроїться музей поважно в хосен науки".

У звідомленні за 1899. р. читаємо, що музей „Просвіти" вже скатальогований, оцінений і уміщений у 1 шафі і 23 шкляних скриньках, умисне для цієї мети зроблених. Крім цього, було в нім іще 16 старинних образів, 4 старинні хрести, 3 урни, 1 бандура і 1 цимбали. Далі читаємо, що „багато в нім також ще не розглянених добре старовинних монет та церковних книг ріжного видання". А завідував тоді музеєм член Головного Виділу — К. Паньківський.

Останній раз згадується музей „Просвіти" у звідомленнях Т-ва за 1907. р.: „Музей Т-ва в послідних двох роках не збільшився. Музей містить в чотирьох ґабльотках слідуючі річи: 1) Образ на полотні, старий церковний, великих розмірів, 2) церковні образи на двері — 8, менші — 7, малі — 49, 3) церковний складаний образець — 1, 4) церковні хрести — 3 і великий 1; 5) ріжні плахти — 9; 6) епітрахиль — 1; 7) посмертну маску Шевченка; 8) перо Шевченка; 9) бюсти — 2; 10) дві срібні бляхи з давної мітри; 11) дротяну сорочку; 12) старовинні копії — 3; 13) старовинні мечі — 7; 14) камінні топори — 16; 15) старі музичні інструменти — 3; 16) урни, металеві — 2, глиняні — 2; 17) металевий збанок; 18) музичні японські інструменти; 19) зуб мамута; 20) турецький ятаган; 21) людські чашки — 2; 22) гуцульський кріс — 1; 23) старовинну колодку; 24) старовинну печатку; 25) кінські уздила; 26) пергамінові звитки з коробками — 1; 27) деревляну старинну люльку; 28) цехові знаки з Яворова — 6; 29) старовинний залізний замок; 30) деревляну забавку, 31) медалі з ріжних вистав — 16; 32) деякі господарські знаряди з Данії; 23) шклянні скринки мідяних грошей — 3; 34) шклянні скринки писанок — 17; 35) камінні викопини, металеві й инші — 128 штук; 36) окази з воску — 2; 37) срібні великі монети — 5, менших — 61, малих — 193; 38) старі польські монети — 22, старинні мосяжні — 105."

Вартість музею оцінено у звідомленні на 2000 корон.

В пізніших звідомленнях „Просвіти" не згадується вже про музей, хоч у стані маєтковім Т-ва за 1909. р. фігурує він іще й оцінений на 3.000 кор.

Відтак частина музею „Просвіти" переходить як депозит на основі списаної умови до „Національного Музею" ім. митрополита Андрея гр. Шептицького у Львові, а решта до музею Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, де ті річі мають добре приміщення і сповняють своє призначення.

Тепер Т-во „Просвіта" з музею нічого вже не має, а навіть традиція вже й загинула, що „Просвіта" дала початок для повстання цінних і дуже багатих українських музеїв у Львові.

За прикладом Головного Виділу „Просвіти" пішли й філії „Просвіти" у краю, стараючися стягати з повітів ріжні музейні цінности старовини, етнографії і фольклору, задумуючи закладати повітові, а власне регіональні музеї, як у Коломиї, Станиславові, Тернополі, але згодом, придбані там експонати присилали до Львова. Що при філіях задержа-

лося, те загинуло підчас воєнних подій. Щойно по війні при деяких філіях традицію відновлено, зорганізовано повітові, чи обласні музеї, як, прим., в Сокалі, Косові, Самборі, Яворові.

XV.

Клішарня.

Клішарня „Просвіти" — це збір кліш, які „Просвіта" дає робити до своїх видавництв. Основано її так, що в 1908. р. упорядковано давніші кліші, і від того часу додавано щораз то новіші; скатальоговано їх 1914. р.

Війна не знищила клішарні. Після війни скатальоговано її в 1922. р. наново. Зберігається її і ведеться далі. Є це найбільша українська клішарня в краю, з неї користають і инші видавництва.

XVI.

Переплетня.

Переплетня „Просвіти" оправляє та брошурує всі видавництва Тов-а. Власну переплетню набула „Просвіта" 1909. р. Т-во видавало на оправу своїх книжок кожного року понад 10.000 кор. Роботи „Просвіти" вела палітурня Е. Спожарського, знаного організатора українського ремісництва у Львові, котрий помер у 1908. р. З початком 1909. р. купила

Переплетня (палітурня) Т-ва „Просвіта".

Переплетня Т-ва „Просвіти" з управителем Дм. Хомяком.

„Просвіта" палітурню від вдови по Е. Спожарськім, заплативши їй 4.000 К. за машини, штанци й уладження робітні та 7.321 К. за матеріяли з тим, що п-і Спожарська зобовязалася не закладати, ані не вести на-будуче у Львові під фірмою Спожарських ніяких переплетничих підприємств. Управителем переплетні від 1913. р. є Дмитро Хомяк.

Палітурня „Просвіти", ведена майстром-громадянином, сповняє й суспільну роботу, бо виховує нові ремісничі українські сили. І так у ювилейнім 1928. р. працювало в переплетні „Просвіти" 12 осіб, між ними 4 власних виписанців, трьох із них — сироти-вихованки „Просвіти"; 4 хлопців-практиканців (діти львівських укр. робітників) та 4 дівчини — доньки селян, членів „Просвіти" з львівського повіту.

Переплетня впала в листопаді 1928. р. жертвою розгрому так, що треба було подбати про нові машини, знаряддя й матеріял.

(Далі буде).

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1934. р. почався семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

А хто не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або зажадати в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольоґія (наука про старовину), астрономія, бібліоґрафія (відомости про нові книжки), біоґрафії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, ґіґієна (наука про здоровля), геоґрафія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, метеорольоґія (наука про погоду), мовознавство, некрольоґи (життєписи померлих діячів), освіта, палеонтольоґія (наука про давно вигинулі звірі), педаґоґія (наука про виховання), побут український та інших народів, подорожі наукові, природничі науки, радіо, руханка, сільське господарство, соціольоґія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, фільми, фотоґрафія й багато-багато дечого іншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти, для викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його **обовязково.**

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал став дешевший. Якщо їх буде вдвоє більше, тоді й зменшаться кошти накладу, а при побільшеному накладі можна буде згуртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнородніший, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ гуртує коло себе наших визначних письменників, учених і популяризаторів, і число їх що раз більшає. Так, 1931/32 р. мав наш журнал 70 співробітників, минулого року (1932/33) було вже їх поверх 80.

Усіх їх обеднює одне велике завдання: нести теоретичну та практичну науку й освіту між найширші верстви народу та тим способом підносити його на вищий ступінь культури. Спільна їх праця — це великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Гливка і С-ка, Чернівці, вул. Петровича ч. 4 і 2. п. Дмитро Геродот, Strada Delea-Veche 45. Bucuresti. IV. вона виносить там на 3 місяці — 130 л., на 6 міс. — 250 л. і на рік лише 450 левів.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Комплєти III., IV. і VI. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—V. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зол. 2.50, з пересилкою 3.—. Окрім того маємо поодинокі числа журналу, які можемо вислати по одному зл. за число з пересилкою, а то:

I	річника	числа	2, 3, 4, 5 і 6
II	„	„	6/18, 7/19, 8/20, 9/21, 10/22, 11/23 і 12/24
III	„	„	6/30, 7/31, 8/32, 9/33, 10/34, 11/35 і 12/36
IV	„	„	7/43, 8/44, 9/45, 10/46, 11/47, і 12/48
V	„	„	1/49—9/57 і 12/6—15/63

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem

Складаючи датки на „Український Дім“ у Празі, ми даємо доказ, що знаємо вагу такій важній установі, та що віддаємо пошану великому й заслуженому українському вченому, акад. Горбачевському, голові Т-ва „Музей визвольної боротьби України“, що саме кінчає цього місяця 80. років життя!

УВАГА!

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВАРИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ:
Prof. D. Antonovyč, Praha-Nusle, 245, Czechoslovakia

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Жертви в Краю можна посилати й через Земельний Банк Гіпотечний на поштову складнку 500170 з дописком МУД (Музей, Український Дім).

Гарні квіти
як хочеш мати
в кімнаті, на балконі,
в городі

50 сот.

то уживай навозові пастильки

„ТЕСП“
ПОТАС, ФОСФОР, АЗОТ

50 сот.

Жадайте в складах:
„Народної Торговлі“
Дрогеріях і насіння.

ВІДВІДАЙТЕ

Книгарню „Просвіти“
Львів — Руська 1.

Там одержите всі українські видання, журнали й часописи для дітей, молоді та старших.

НАЙНОВІШІ ВИДАННЯ:

1) І. Брик: „Омелян Огоновський“	0.40
2) В. Будзиновський: „Шляхетське право“	0.40
3) Б. Лепкий: „Орли“	0.50
4) В. Сімович: „Тарас Шевченко“	0.60
5) А. Чайковський: „Богданко“	0.50
5) Ю. Крипякевич: „Українське життя в давні часи“	0.70
6) Порадник для самоосвітніх гуртків	1.50
7) А. Волощак: „У тьмі горю“	1.20
8) Галина Журба: „Зорі світ заповідають“	0.95
9) М. Голубець; „Вчорашня легенда“	0.95
10) Я. Гординський: „Барви і лінії“	1.60
11) Ю. Горліс-Горський: „Отаман Хмара“	0.50
12) Б. Кравців: „Сонети і строфи“	0.75
13) С. Левинський: „Схід і Захід“	3.00
14) О. Лотоцький: „Сторінки минулого “ч. II.	15.00
15) Д. Лукіянович: „Я з більшістю“	1.80
16) М. Островерха: „Мусоліні“	1.00
17) О. Пеленський: „Українська пісня в світі“	3.00
18) О. Пристай: „З Трускавця у світ хмародерів“	3.00
19) В. Юрченко: „Червоний чад“	3.15
21) Юрій Липа: „Козаки в Московії, роман із XVII. століття	3.75

ЖАДАЙТЕ КАТАЛЬОГІВ!

Попирайте рідний промисл!
Ширіть клич „Свій до свого!“

ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
:-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА“

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ“ у Тернополі
поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА“
І ТУТКИ „КАЛИНА“

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ.
ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Купуючи паперці й тутки „КАЛИНА“, причиняєтеся до розросту рідного промислу і даєте заробіток українському робітництву.

Маючи на увазі те, що кооп. „Будучність“ значну частину своїх зисків раз-у-раз віддає Т-ву „Просвіта“ й „Рідній Школі“ та іншим українським культурно-гуманітарним установам, ціле українське громадянство, що не може позбутися налогу курення, обовязане купувати лиш паперці й тутки „КАЛИНА“.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок

РІК VII. 1934. ЧЕРВЕНЬ Ч. 6. (81).

ЗМІСТ: **Симон Наріжний:** Володимир Антонович (1834—1934) з портр. — **Євген Жарський:** 40-ліття „Сокола“ (1894—1934), 2 обр. — **Зиновій Лисько:** Перша українська музична школа в Галичині. (3 портр.). — **Я. Береза:** Дещо про хемію. (1 обр.). — **І. Крипякевич:** Дещо зі звичаїв у львівській школі й бурсі. — **Євген Малик:** Плоди, що скачуть. (3 обр.). — **М. Заклинський:** Дещо про монголів та пустиню Гобі (з картою й 3 обр.). — **Симон Наріжний:** Про московську крадіж людей у XVII. ст. — **Ю. Кордюк — Ярина Сімовичівна:** Вакаційні оселі для молоді. (4 обр.). — **М. С.:** Осушення понтійських багнів. — **Роман Кахнікевич:** Як поразить електричний струм. (2 обр.). — **Михайло Чернецький:** З історії Білого Каменя. — **О. Семир:** Невже шоста частина світу? — **Ярослав Пастернак:** Слідами костобоків. (2 обр.). — **Микола Андрусяк:** Розквіт москвофільства в 60. рр. XIX. ст. (1 портр.). Зоряне небо в червні. — Памятні дні в місяці червні. — Бібліографія. — Додаток: **ОСВІТА й ВИХОВАННЯ: С. Магаляс:** Більше уваги та дбайливости для театрального мистецтва. — Про конкурс „Просвіти“ на місячні видання. — Шевченківські свята по читальнях „Просвіти“. — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 18: В. Левицький:** Збільшаймо ряди фахових бібліотекарів. — Історія „Просвіти“.

Від Адміністрації.

1. З числом 4/79 вислано чеки П. К. О., ПРОСИМО ЇХ НЕ МАРНУВАТИ, А ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату на VII. річник. Хто не вирівняє післяплати ПРОТЯГОМ ЧЕРВНЯ, тому з днем 1. липня ц. р. будемо примушені здержати висилку журналу. Передплатників просимо поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

НОВІ КНИЖКИ й ЖУРНАЛИ.

УКРАЇНСЬКА ЗАГАЛЬНА ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ (Книга Знання). Зшиток 1. гасла „Україна".

В. Кубійович — М. Кулицький: АДМІНІСТРАТИВНА КАРТА ГАЛИЧИНИ, Львів, 1934, ц. 2.50 зл.

В. Кархут, ВІСТРЯ В ТЕМРЯВІ, з передмовою М. Голубця. „Українська Бібліотека", ч. 4 (за квітень), Львів, 1934, ст. 128.

Степан Шухевич, НЕВІДОМИЙ, повість з воєнних часів, (Червона Калина), Львів, 1933, ст. 216.

В. Аїн, АСТРОНОМІЯ. Бібліотечка „Мій світогляд", Перемишль, 1934, ст. 47.

Др. Карло Коберський, ЯК У СВІТІ ЛЮДИ ГОСПОДАРЯТЬ І З ЧОГО ЖИВУТЬ. (Наука суспільної економії, ч. II). „Самоосвіта" ч. 54, Львів, ст. 40.

Зенон Стефанів, ВІД СЛАВЯНСЬКА ДО ТУХОЛІ, Коломия, 1933, ст. 60.

ПІД ВІЛЬНИМ НЕБОМ, підручник для уладжування народніх свят, фестинів і забав. Бібліотека „Батьківщини" ч. 2, Львів, 1934, ст. 110.

Арсен Річинський, ПРОБЛЄМИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТИ. Володимир Волинський, 1933, ст. 282, ц. 9 зл.

Аркадій Животко, ЯК СОВІТСЬКА МОСКВА ЗВОЮВАЛА УКРАЇНУ. Вступ Н. Григоґіева. Львів, 1934, ст. 48.

Др. Карло Коберський, УКРАЇНА В СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ. Прага, 1933, ст. 80.

Льонгін Лясевич, ГРІМ і АНТЕНА. Книгозбірня „Українрадія" ч. 4, Львів, 1934, ст. 16.

ЖУРНАЛИ:

НОВА ХАТА, ч. 5. (за травень ,1934).
ВІСТНИК ч. 5. (за травень, 1934).
НАЗУСТРІЧ ч. 9 (1/V), ч. 10 (15/V).
ШЛЯХ ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ, ч. 1. (січень—березень).
РІДНА МОВА, ч. 5. (17) за травень.
ДАЖБОҐ, ч. 5. (травень).
СТУДЕНТСЬКИЙ ШЛЯХ, ч. 5—6 (37—38), за травень—червень.
УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО, ч. 5 (13) за травень.
КАМЕНЯРІ, ч. 5 (за травень).
ГОТОВІ, часопис Укр. Спортового Союзу, ч. 3.
ДЗВОНИ, ч. 4 (за квітень).
ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, зшиток 4 (ст. 145—192), зшиток 5 (ст. 193—240), — видання Ів. Тиктора.

Купуйте нові видання „ПРОСВІТИ".

Від 1. січня правильно що-місяця виходять місячні книжечки обсягом 3—4 аркушів друку. Досі появилися:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень), ст. 48, ц. 0.40 зл.
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий), ст. 56, ц. 0.50 зл.
3. В. Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ і ТВОРЧІСТЬ, із нагоди 120 роковин уродин, із додатком вірша А. Курдидика: 120 літ, (за березень), ст. 72, ц. 0.60 зл.
4. А. Чайковський, БОГДАНКО, історичне оповідання з другої половини XVI. в. (за квітень), ст. 64, ц. 0.50 зл.
5. І. Брик, МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ, у соті роковини зладження „Зорі" (за травень), ст. 64, ц. 0.50 зл.

Друкується:

6. С. Будзиновська, НІМИЙ МЕРТВИЙ СВІДОК (за червень).
7. КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на 1935 рік.

Кожна книжечка — з ілюстраціями; зокрема книжечки про Шевченка та Шашкевича, крім образків, мають портрети поетів.

Кожна книжечка має **пояснення.** Ці книжечки можна **передплачувати:** передплата за 12 книжечок згори — 3.60 зл. (у продажу — 5.40 зл.). **Читальні** платять 25 зл. і дістають усі 12 місячних книжечок, 4 з „Науково-Популярної Бібліотеки" та що-місяця журнал „Життя і Знання". Кооперативи — 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

* * *

Кожна Читальня повинна **зараз** замовити (наклад невеликий):

ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ (Науково-популярна Бібліотека „Просвіти"), вид. Фонду „Учітеся, брати мої", ст. 128, ціна **тільки** 1.50 зл.

Замовляти: **Тов. „Просвіта", Львів, Ринок 10.**

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ЧЕРВЕНЬ 1934. Ч. 6.

ВОЛОДИМИР АНТОНОВИЧ

(1834 — 1934).

В цьому році[1]) сповнилося сто літ з дня народження Володимира Антоновича. Нелегко вказати другого українського діяча, що його національна праця була така різнобічна й мала таке велике значіння для нашого відродження, як праця В. Антоновича. Людина глибокого ума, непохитний, видатний учений — історик, археольог, нумізмат, етнограф і антропольог[2]), — великий організатор у науці й громадському житті, дуже прозорливий у політиці — це ось риси Антоновича. Дещо з його і наукових, і політичних поглядів пізніше виправлено, але треба признати, що між його сучасниками не знаємо такого, щоб його погляди так устояли б проти життя, як погляди Антоновича. В цьому й те зацікавлення, що його що далі то більше й більше викликає до себе життя й діяльність Антоновича.

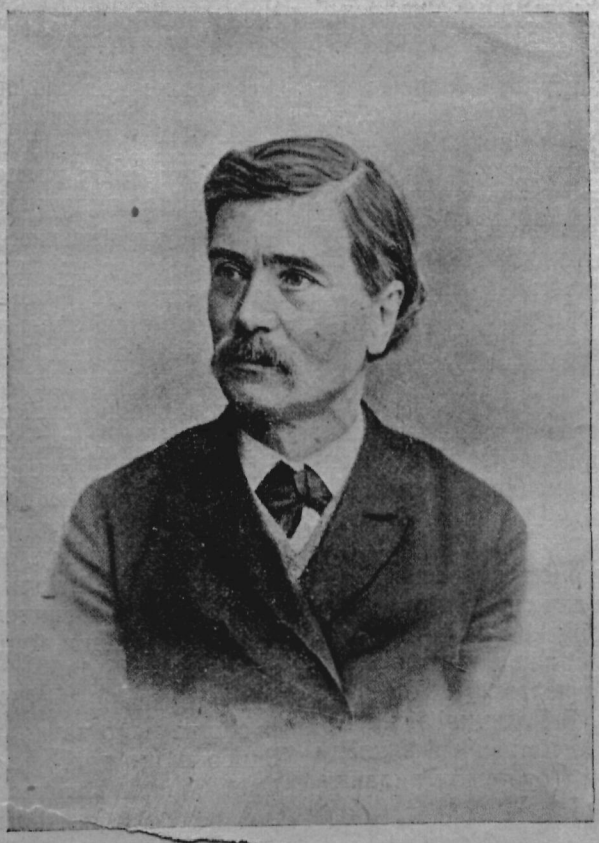

Про Антоновича, його працю та значіння написано вже коло 200 більших і менших статтей і праць. І в журналі Ж. і Зн. (1928, ч. 6, ст. 181—182) був загальний нарис про нього. В цьому році хочемо звернути увагу читачів зокрема на звязок Антоновича з Галичиною.

Як учений і громадсько-політичний діяч, Антонович не обмежувався лише Наддніпрянщиною, а цікавився українським життям і на инших українських землях, особливо в Галичині. Його впливи на Галичину зазначилися вже з 60-х рр., хоч спершу були вони тільки посередні. Як науковий діяч, Антонович спричинився до розбудження серед галицької молоді наукових інтересів і праці. Він приєднав галичан до збирання укр. історичних пісень. Цю працю, за вказівками й пляном Антоновича, особливо плідно проводила укр. галицька молодь під проводом Мелітона Бучинського[3]), найбільше на Закарпатті, й той матеріял, як дуже цінний, використав Антонович при виданні історичних пісень україн. народу.

Митні й цензурні умови в зносинах між наддніпрянцями й Галичиною в 2. пол. XIX. ст. були такі, що дуже тяжко, а то й неможливо було пересилати книжки через кордон, а на тих, що таки пробували якось перевозити, або виписувати літературу з-за Збруча, спадали великі неприємности. Це дуже зле відбивалося на взаїмному пізнанні та зближенні, й галичан і наддніпрянців. Тимто на поч. 70. рр. XIX. в. в Антовича виник плян налагодити книжковий обмін між Києвом і Львовом. В обох цих містах мали бути засновані книгарні, що обмінювалися б книжками. Вже вироблено й відповідну умову, але до здійснення, на жаль, не дійшло. На перешкоді стали, як здогадуються, — гроші...

В тих часах Антонович був головним посередником між Наддніпрянщиною й Галичиною. Від нього мали поручні листи до галичан відомий економіст М. Зібер[4]) і С. Подолинський,[5]) коли 1872. р. їхали за кордон. При близькій участи й допомозі Антоновича від-

---

[1]) Століття народин В. Антоновича припадає, властиво, на січень, але ж ні місяць, ні день — непевний, тимто воно не має значіння, що статейку поміщуємо аж тепер. — **Ред.**

[2]) все це чужі слова, але їх треба собі засвоїти: археольог — учений, що вивчає памятки передісторичної культури, нумізмат — знавець і дослідник старих грошей, етнограф — збирач і дослідник звичаїв і творчости народу (народознавець), антропольог — учений, що досліджує людину, її звязок із иншим тваринним світом, раси й т. д.

[3]) Мелітон Бучинський (1847—1903) був адвокатом у Станиславові, за-молоду був дуже рухливий, був у зносинах із наддніпрянськими дічами (Антонович, Драгоманов), листувався з ними і т. д.

[4]) Микола Зібер, укр. учений (1841—1888), син швай-

новлено 1872. р. укр. журнал „Правда". З Антоновичем у цій справі нараджувалися зокрема посилані з Галичини до Куєва купець Димет і К. Устиянович. А один і другий були з галицького боку перші піонери[6]) культурно-національного єднання Галичини з Наддніпрянщиною.

Антонович був і між тими українськими патріотами-наддніпрянцями, що підняли справу про заснування у Львові національної установи для плекання українського слова. На цю ціль зібрано на Наддніпрянщині коло 8.000 рублів, і 1873. р. повстало „Товариство ім. Шевченка", яке через нецілих десять років, за спонукою головно таки Антоновича, перетворено в інституцію чисто-наукову п. н. „Наукове Т-во ім. Шевченка". В порозумінні з Антоновичем вироблювали і статут цього Т-ва. Взагалі В. Антонович, як мало хто инший, мав значний вплив на орґанізацію й дальший розвиток Наук. Т-ва ім. Шевченка. Признавши за ним ці заслуги, його вже 1890. р. обрано першим почесним членом, а в 1899. р. на спільному засіданні всіх секцій і дійсним членом цього Т-ва.

Стан історичної літератури у Галичині до 70. рр. був дуже невисокий — не було навіть ні одного нарису цілої української історії. Для задоволення історично-літературних потреб галицької інтеліґенції та для обґрунтування національного світогляду, Олександер Барвінський[7]) задумав видавати „Руську Історичну Бібліотеку". Щоб обговорити плян цього видавництва та приєднати співробітників, Барвінський 1885. р. поїхав до Києва й там звернувся просто до Антоновича. Той прийняв його дуже щиро, й вони спільно обговорили цілу справу видавництва. Антонович сам намітив повний плян для видання перших 15 томів Бібліотеки. Цей плян за дуже незначними відхилами й переведено в життя. Тут були вміщені і праці самого Антоновича, а саме — про церковні відносини на Україні в XVI.—XVIII. ст. (т. VIII.), а пізніше його монографія[8]) про останні часи козаччини на Правобережжі. Чи треба пригадувати, яке величезне національно-культурне значіння мало для Галичини видання „Руської Історичної Бібліотеки"?

Особливо великої популярности серед галицької інтеліґенції зазнав Антонович своєю блискучою критикою Сенкевичевого твору „Огнем і мечем". Ця його праця мала в Галичині вже в рік свого виходу (1885) аж два видання, а через 20 років (1904 р.) її видано у Львові знову. В Галичині й на Буковині ісльно розійшлися й Антоновичеві виклади про козацькі часи на Україні (було два видання, перше — в Чернівцях 1897. р.).

До рук Антоновича, як довіреного наддніпрянських українців у грошових справах, сходилися жертви на різні національні цілі. Частину зібраних грошей Антонович час-від-часу передавав до Галичини. Як посередник у цих справах у зносинах із галичанами, Антоновий мав багато прикрих неприємностей, але справи таки не кидав і провадив до кінця. Матеріяльну допомогу з Наддніпрянщини через Антоновича діставала „Просвіта", „Руська Історична Бібліотека" Ол. Барвінського, Наукове Т-во ім. Шевченка й инш.

На галицькому ґрунті досить яскраво відбивалися й різниці між Антоновичем і Драгомановим, особливо в поглядах на національний бік української справи. На цьому пункті Антонович розходився і з галицькими радикалами. За вказівками й посередництвом Антоновича дійшло 1890. р. й до відомої згоди між галицькими народовцями та австро-польським урядом, яку названо „Новою ерою". Не доведена до кінця й не розвинена, ця подія всеж мала для українців значіння. Шкода, що вона ще не розсліджена як-слід, щоб можна її оцінити безпристрасно. Як один із українських здобутків „угоди" була катедра „всесвітньої" історії з українською викладовою мовою на львівському університеті. Затверджену цісарем 1892. р. її призначили первісно для самого В. Антоновича. Але він не погодився переїздити до Львова, й на це місце поручив 1893. р. свого талановитого учня Мих. Грушевського, який пізніше й заступив Антоновича, як головний звязковий між Галичиною та Наддніпрянщиною.

За українським життям в Галичині Антонович слідкував не лиш з Києва — він і особисто навідувався до Галичини. Тут на місці він полагоджував різні справи, знайомився з визначнішими діячами, лагодив суперечки й розвязував важні завдання. Для відвідування Львова він використовував звичайно свої закордонні подорожі. Вперше Антонович завитав до Львова 1881. р., повертаючи з дружиною та двома доньками з Західньої Европи. Вдруге він навідався до Львова влітку 1885. р., їдучи до Італії. Тоді він брав діяльну участь у налагодженні порозуміння між народовцями й радикалами. Перебуваючи у Львові, Антонович спільно з проф. Шараневичем[9]) виїздив на дві археольоґічні прогулянки й провадив розкопи (в старому Звенигороді й Галичі). Проф. Шараневич і пізніше підтримував з Антоновичем зносини, діставав від нього не мало наукових відомостей і вказівок, особливо щодо того, як вести археольоґічні розкопи. Свої поради і вказівки в наукових справах Антонович давав багатьом галичанам. З цього погляду дуже проречистий його лист до проф. Ом. Огоновського. В одному з своїх листів до Антоновича Огоновський поставив аж 41 питання, з яких Антонович відповів на 38. Антонович допомагав галицьким ученим і своїми матеріялами, критикою й т. ин.

В 1891. р. Антонович утретє був у Львові. На цей раз він мав від київської громади доручення втихомирити суперечки в галицькому національному таборі, що там виникли в наслідок т. зв. „Но-

---

[5]) Сергій Подолинський, укр. політичний діяч (1850—1891), видавав на еміґрації в Женеві з Драгомановим „Громаду", написав багато економічних праць.

[6]) піонер (англійське слово) — людина, що промощує в чомусь дорогу иншим, що започинає якусь працю.

[7]) Олександер Барвінський, укр. політик, суспільний діяч і педагог (1847—1927), посол до галицького сойму й віденського парляменту, один із творців „нової ери" (1890. р.), укладав шкільні читанки й підручники укр. літератури, видавав „Руську історичну бібліотеку", в уряді ЗУНР був секретарем віроісповідань.

[8]) монографія (грецьке слово) — твір, присвячений одній особі, одній події, чи одному якомусь явищу.

[9]) Ісидор Шараневич, історик і археольоґ (1829—1901), довголітній старший Ставропигійського Інституту у Львові, професор історії на львівськім університеті.

вої ери". Він привіз тоді з собою адресу Юл. Романчукові від наддніпрянських українців, сходився кілька разів із Франком та Павликом, зустрічався з Ол. Барвінським, Ом. Огоновським і Б. Дідицьким.[10])

Останній раз у Галичині Антонович був проїздом узимі 1900. р.: їхав тоді лікуватися й уже ні в які політично-громадські справи галицькі не втручувався.

*

Щоб правдиво оцінити ціле значіння звязків і посередництва Антоновича з Галичиною, треба порівняти наддніпрянсько-галицькі відносини, які вони були до Антоновича й після нього. Аж до поч. 70. р.р. XIX. ст. була насправді величезна відчуженість між галичанами й наддніпрянцями. Мало було таких українців, що утримували навіть листовні звязки через Збруч, і тільки окремі одиниці врядигоди відвідували позазбручеву країну. Таких можна порахувати на пальцях (Пл. Лукашевич, Ізм. Срезневський, Мик. Ріґельман, М. Маркевич[11]) і дехто ще). Але всі їх звязки були врівчасті й випадкові. Проїжджаючи через Львів у своїх подорожах на захід, вони знайомилися тут з галицькими діячами та звязки між ними тривали пізніше не довше 2—3 років і занепадали. Ширші й міцніші звязки з Галичанами пощастило завести лише П. Кулішеві, який і утримував їх аж до смерти. З цього погляду Куліша можна вважати за найвизначнішого попередника В. Антоновича. Так стояла справа галицько-наддніпрянських відносин до Антоновича. Коли на цьому тлі розглянути працю Антоновича і її наслідки — треба визнати їх за дуже й дуже поважні. Своєю діяльністю Антонович підготував у Галичині ґрунт для дальшої праці й для дальшого єднання, що їх продовжав висланий ним до Львова його учень М. Грушевський.

Симон Наріжний.

Перший Краєвий Здвиг у Львові 1911. р. Масова вправа „Соколів" і „Січей".

ЄВГЕН ЖАРСЬКИЙ.

40-ЛІТТЯ „СОКОЛА"

(1894 — 1934).

Цього року минає 40 літ, коли у Львові повстало перше руханкове товариство „Сокіл", що поставило собі за мету фізично перевиховати українську націю. За той час „Соколові" вдалося перевести доволі важку роботу: він розрухав наше село, переконав села й міста, що зорганізованим шляхом можна дійти до великих успіхів.

Спонукою до створення українського „Сокола" у Львові була безпосередня стріча з чеськими соколами, що в 1892. р. приїхали були до Львова (їх було 150) на здвиг польського Сокола. Але сама сокільська думка була серед нашого громадянства довго перед оснуванням сокільського осередку у Львові. Вже 1886. р. інжинер Василь Нагірний закликує творити по селах пожежні товариства. Але з цим іде справа дуже поволі. 1887. р. тодішнє намісництво затверджує статут пожежного товариства „Сокіл", вироблений Нагірним. Перший пожежний „Сокіл" повстав аж 1891. р. в селі Купчинцях заходом Клима Жмура й Павла Думки.

Тимчасом серед инших словян (чехи, хорвати), і в самій Галичині, набирають великого розголосу суто руханкові т-ва (польські). Всі три народи зрозуміли як слід вагу сокільської думки для народу. Вона заворушила й українцями. 1892. р. студентське товариство „Січ" у Відні заводить у себе гурток для шермування та стріляння. Того

[10]) про Дідицького чит. статейки М. Андрусяка в Ж. і Зн. з 1934. р. (за березень, ст. 77—78, за квітень, ст. 107--109).

[11]) Плятон Лукашевич (1809—1888), укр. народознавець,

Ізмаїл Срезневський (1812—1880) видавав народознавчі матеріяли й старі укр. памятки,

Микола Ріґельман, (1848—1887), редагував до друку літопис Величка,

Микола Маркевич (1804—1860), написав укр. історію й писав та збирав пісні; писав укр. пісні по-рос.; хоч росіянин, стояв за самостійність укр. мови.

самого року 17. липня у Львові відбулися збори в „Народньому Домі", що ухвалили устав і назву „Сокіл" для українського руханкового товариства у Львові. Цікаво зазначити, що в нараді над назвою для нової установи тодішня радикальна молодь виступила проти назви „Січ", яку підносив і дуже боронив доповідач Кулачковський, і обстоювала назву „Сокіл" як ширшу, загально словянську.

Статут товариства уклав на чеський зразок Володимир Лаврівський. Намісництво статут відкинуло, але після відклику до міністерства — затвердило його на Галичину й Буковину.

Тоді на день 11. лютого 1894. р. до кімнат „Руської Бесіди" при вул. Вірменській ч. 2. скликано перші загальні збори. Головою вибрано меткого дир. „Народньої Торговлі" інж. Василя Нагірного, справником — Володимира Лаврівського. Цей провід винайняв незабаром власну домівку, придбав нових членів, вистарався про відповідний руханковий виряд і почав переводити вправи.

У перших роках свойого існування гуртувалися в „Соколі" українці (вони звали себе тоді „народовцями") й москвофіли й жили у згоді. Але опісля почалися суперечки, що дуже відбивалися на діяльности товариства. Поправа приходить у 1901. р.: українці, з Альфредом Будзиновським на чолі, усунули зі старшини й членів „твердих старорусинів", і праця пішла успішно. Багато в тій праці заважив проф. Іван Боберський, фаховий учитель руханки, заступник голови „Сокола". Він перевів ряд руханкових курсів, виховав перших вишколених учителів руханки, що опісля вчили по школах у Львові й по цілому краю.

Провід „Сокола" звернув свою увагу й на село. Раз-у-раз відпоручники товариства виїжджали до близьких і дальших сіл та закладали там нові сокільські гнізда так, що 1908. р. вже було в краю 400 сільських пожежних „Соколів". Починаються руханкові зїзди, в яких нерідко бере участь і до 30.000 осіб (І. здвиг відбувся у Стрию 1906. р.).

„Сокіл" у Львові, що перемінився у краєву осередню з назвою „Сокіл-Батько" — не обмежувався виключно до тіловиховної ділянки. Заходами „Сокола" повстав „Вищий Музичний Інститут" у Львові, утворено перші українські паперові „Сокільські Базарі" у Львові, Станиславові й Стрию, основано „Українську Накладню Нот »Торбан«" у Львові, „Сокільський Театр" у Львові, який 7 літ давав вистави під проводом Тадея Купчинського (тут уперше виступав Лесь Курбас). Крім цього „Сокіл" дав почин до основин у Львові і в краю повітових кредитових кооператив (між ними й Т-во кредит. урядників і священників).

Щоб зазнайомити громадянство зі своєю працею, „Сокіл" почав улаштовувати пописи своїх учнів. Перший такий попис відбувся 6. квітня 1901. р. в салі польського „Сокола". На цей виступ прислали чеські „Соколи" привітні телеґрами й срібну трубку для начальника вправ.

З пописами сполучені були концерти з композиціями наших музик у програмі. Присутні на них італійські композитори (Леонкавалло, Перозі) одушевлялися українськими піснями.

Найбільшого розквіту дійшов „Сокіл", починаючи з 1908. р., коли на чолі його став Іван Боберський. Він раз-у-раз находив нові джерела доходів для сокільства; новими задумами і власним прикладом заохочував усіх до витривалої й безупинної праці. Щоб виявити, до якої сили зросло українське „Сокільство", Боберський зорґанізував з нагоди 50-ліття смерти Шевченка 1911. р. краєвий здвиг (10. жовтня), а в 1914. р. з нагоди століття народин Кобзаря України — другий краєвий здвиг (28—29 червня). Це останнє свято українського сокільського руху було дуже величне. До Львова зїхалося біля 10.000 сокілок і соколів та біля 3.000 січовичок і січовиків із Галичини й Буковини. Величавий похід, що перейшов Львовом на майдан „Сокола-Батька" (до купівлі його причинився в першій мірі Боберський, і за це йому належиться вдячність цілого українського громадянства) — викликав велике одушевлення присутніх. Масові вправи на майдані, виступ пластунів і двох чет „Стрільців" — що кілька днів пізніше пішли на „фронт" — були наявним доказом сили української нації...

Як орґанізатор, Боберський незвичайно ви-

Український „Сокіл" зі Львова на величавому сокільському здвизі в Празі 1912. р. На переді, в першому ряді, перед сокільським прапором тодішня Старшина Сокола-Батька (зліва): др. Цегельський, проф. І. Боберський (голова С.-Б.) і др. Волошин. Позаду сокільська чета.

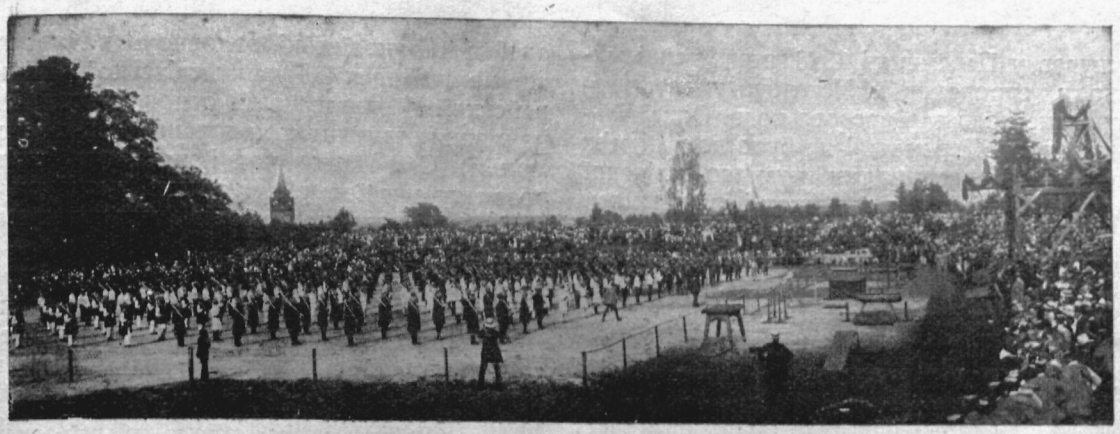

Другий Краєвий Здвиг у Львові 1914. р. Масовий виступ учасників здвигу.

явив себе доброю силою. Коли в 1908. р. було 400 гнізд, то в 1911. р. вже їх було 728, а в 1914. р. — 974 із приблизно 40.000 членами. Майно гнізд обчислювали тоді на 227.000 корон (яких 45.000 долярів повної вартости). Боберський поклав тривкі основи під український змаг (спорт), закладав між молоддю змагові гуртки, видавав різні підручники, редаґував руханкові часописі, за його почином українські Соколи взяли участь у сокільському злеті чеських Соколів у Празі 1912. р. й викликували своєю поставою й одягом рясні оплески присутніх, машеруючи вулицями Праги. Недаром Боберського назвали батьком української руханки, бо він має тут величезні заслуги.

Великим ударом для сокільства та для поширу сокільського руху була світова війна. Руханкову салю й зелену мураву змагового майдану заступають соколам полеві окопи. Члени „Сокола" стають під стрілецький прапор, ідуть добувати Україні кращі дні. В історії наших визвольних змагань золотими буквами записані імена старих сокільських орґанізаторів — Боберський, Ґорук, і багато ин. Та було багато й багато безіменних, що хоробро боролися в рядах Усусусів, Укр. Галицької Армії.

Багато соколів, перебуваючи на Наддніпрянщині, закладали там (у Києві) нові сокільські гнізда. Инші, перебуваючи на еміґрації, відновили там сокільську думку.

Та по війні треба було працю починати наново. У 1920. р. працює лише самий „Сокіл-Батько". Громадянство, заняте відновою понищених господарств, не мало настільки сили, щоб занятися відбудовою орґанізації. „Сокіл-Батько" жваво працює: відпоручники раз-у-раз підбадьорують село, дають йому нові вказівки до праці, й поволі „Сокіл" набирає нових сил. Старшина влаштовує у краї та у Львові пописи, що стягають багато глядачів. При „Соколі-Батьку" утворюється окрема спортова комісія, що дбає про розвій українського змагу. За її почином відбуваються перші по війні спортові змагання т. зв. „Запорозькі грища" (1923. р.). Згодом, коли повстало багато спортових гуртків, спортова комісія „Сокола-Батька" дає почин до створення незалежного „Українського Спортового Союзу".

Вершком повоєнної праці буде III. краєвий здвиг, що відбудеться у Львові 30. червня та 1. і 2. липня ц. р. Здвиг цей відновить стару сокільську думку. Від року приготовлюється сокільська орґанізація до цього свята. 450 гнізд із поверх 30.000 членами пильно вивчає всі пописові здвигові вправи. Будемо сподіватися, що свято випаде величаво...

ЗИНОВІЙ ЛИСЬКО.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА ШКОЛА В ГАЛИЧИНІ

На початку XIX. ст. наша музична справа в Галичині була в повнім упадку. Славні часи музичного піднесення, коли при соборі св. Юра у Львові існував добрий хор і постійна велика орхестра (в останній четвертині XVIII. віку), минулися, здавалося, без вороття. Де далі число музично-освічених українців маліло, й наша музична нива заростала бурянами. Навіть у катедральних церквах співали дяки „самолівкою", але співали так, що львівський митрополит, щоб не виставляти перед чужинцями української культури на посміх, забороняв їм у великі свята взагалі „співати", і сам відправляв тиху Службу Божу.

На щастя, доля принесла нам тоді людину, що зрозуміла культурне значіння музики і грішми та моральним підтримом причинилася до відродження нашого музичного мистецтва в Галичині. Людина та — це перемиський єпископ Іван Снігурський (1784—1847). Замолоду він жив у Відні, місті з високою музичною культурою й там мав нагоду близько познайомитися з доброю музикою західньо-европейських музик і українських із Наддніпрянщини. Бо треба знати, що тоді у греко-кат. церкві св. Варвари в Відні співав наддніпрянський хор, що виконував, здебільша, твори славетних українських музиків Дмитра Бортнянського, Максима Березовського й ин.

Ото ж Снігурський, вернувшися до Галичини і ставши єпископом, задумав піднести галицьку музику з соромного упадку та поставити її на мистецький рівень. Він найшов собі відповідного помічника, о. Йосипа Левицького, і при його спів-

праці заснував у Перемишлі 1828. року хор і музичну школу, спровадив із Петербургу ноти, головно Бортнянського та Березовського. Одне тільки було погано: в Перемишлі не було тоді ні між українцями, ні між чужинцями музично-освіченої людини, що могла би стати учителем і диригентом. Через те перші кроки новоосновaного хору покінчилися невдачею.

єп. І. Снігурський. (1784—1847).

Іван Лаврівський (1822—1873).

Мих. Вербицький (1815—1870).

Але Снігурський справи не покидав. Саме тоді приїхав до Перемишля добрий музика, чех Альойз Нанке. Він був родом із Берна на Моравії, музики вчився в Берні та в Відні і здобув собі признання як диригент і компоніст по різних містах Західньої Европи. Одне слово, це була людина, що її саме і треба було Снігурському. Не надумуючися довго, він запросив Нанке орудувати хором і згодом дав йому постійне місце вчителя музики й головного диригента.

Під проводом Нанке перемиський музичний осередок розвинувся дуже швидко й високо. Учнів було багато, так, що Нанке спровадив собі до помочі свого земляка Вінкента Зрзавого,[1]) доброго співака й учителя, теж чеха. Тепер вони обидва забралися до праці й піднесли перемиський хор до нечуваної тоді в Галичині висоти. Твори співали, здебільша, українські, головно Дм. Бортнянського, але не цуралися й музики світської західньо-европейської. У школі вчили основ музики, співу, гри на різних струментах, а талановитіших учнів і гармонії.[2]) Сам Нанке, хоч і чужинець, щиро бажав розвитку української музичної культури й навіть свої власні українські твори намагався писати в дусі Бортнянського.

Найбільший розвиток перемиської школи припадає на роки 1830—1834. Тоді захоплення музичним мистецтвом у Перемишлі було таке велике, що до української катедри ходили мов на концерти й польські й усі місцеві німецькі пани, а високі урядовці, професори й військові масово вписувалися до співочої школи й мали собі за велику честь співати в українському хорі.

З цього часу минає вже сто років.

Хоч перемиська школа утрималася на такому високому рівні не довго, бо як пішов Нанке, то знову не було відповідних провідників, але й цей короткий час музичного піднесення мав велике значіння для цілої Галичини. З Перемишля розходилися учні і співаки з хору Нанке по всіх усюдах і поширювали скрізь розуміння й любов до правдиво-мистецької музики, основували нові музичні осередки і приготовляли ґрунт для музичної культури серед широких шарів нашого громадянства. У Львові викликали перемишляни в 1838. р. справжню музичну „революцію". Але й поза межами Галичини розвивали вони музичну діяльність, як, на пр., у Чернівцях на Буковині та в Мукачеві на Закарпатті. Врешті з перемиської школи вийшли і два перші галицькі компоністи: Михайло Вербицький, безпосередній учень Нанке, і співак його хору та трохи молодший — Іван Лаврівський, що теж виховався в перемиському музичному осередку.

[1]) чесь. Zrzavý — наше: рудий.

[2]) наука про те, як узгіднювати тони, щоб вони звучали добре.

Я. БЕРЕЗА.

ДЕЩО ПРО ХЕМІЮ

Усе змінюється.

Немає на світі нічого незмінного. Все, що бачимо довкруги нас, змінюється. Ці зміни відбуваються частенько так швидко, що й падуть нам у вічі. Иноді ж вони такі повільні, що їх бачити не можемо.

Бачимо, як опадає листя з дерев, жариться вугілля..., та не бачимо, як повстає, пр., камяне вугілля, чи нафтова ропа й т. ин.

А що ті повільні зміни в природі відбувалися, на те вказують, почасти, згадки попередніх поколінь. Решту ж відчитали вчені з книг природи, вони віднайшли в глибоких шарах землі такі ознаки, що з них могли зробити висновок про минуле. Доволі згадати про повставання камяного вугілля, ропи, шарів різних солей і т. п., про що мали ми змогу багато разів читати на сторінках нашого журналу.

Усі зміни, що діються з чимнебуть, ми називаємо явищами.

Фізичні та хемічні явища.

Коли приглянутись явищам природі, то можна їх легко поділити на дві громади (ґрупи).

Наприклад, від скелі відривається відщипок. Згодом він переходить у пісок. Пісок забирає з собою дощова вода, несе в річку, а річка розносить його по всіх усюдах далеко-далеко від матірної скали.

В чому суть цього явища?

Маленькі зерна піску, що повстали з камяного відщипка, різняться від нього тільки формою та розмірами. Коли б їх удалось позбирати разом та скласти в одне, то знову ми дістали б такий самий відщипок.

У тому явищі змінюється тільки форма, розміри та місце речі. Сама ж річовина, тобто той матеріял, що з нього зроблена ця річ, залишається незмінена. Це явище фізичне.

Візьмім инше явище.

Кидаємо поліно в багаття. Воно запалюється, горить та спалюється. Залишається вугілля, попіл,

саджа... Инакше: дерево перетворилося в зовсім неподібні до нього річовини, з відмінними ознаками. Коли б ті річовини поскладати докупи, то дерева не дістанемо, бо змінилася річовина (матеріял), що на неї складалося дерево.

Явища, що через них зміняється річовина — це явища хемічні.

Таких явищ у природі так багато, що їх і не злічиш. Звичайно не виступають вони в природі окремо, а вкупі.

От буря вирве дерево з корінням. Це фізичне явище, бо після нього дерево залишається деревом. Та вирване дерево перестає рости, гине — зотліває. А це вже хемічне явище, бо при ньому витворюються з дерева інші річовини.

Першою ґрупою явищ займається наука — фізика, другою — хемія.

А що, як ми вже згадали, хемічні та фізичні явища виступають звичайно разом, то хемія та фізика є — науки, що доповняють одна одну.

Атоми й молекули.

Щоб із окремих частин зробити щось ціле, треба їх сполучити.

Тривку стіну можна побудувати з піску та глини, та попереду мусимо ті поодинокі піщинки та мягку глину змішати разом і зробити цеглини. Та вже потім, розіклавши цеглини в певному порядку, будуємо з них стіну.

Досліджуючи природу, вчені переконалися, що вона на такий саме лад і будує свої архитвори. Та природа куди краший будівничий від людей. Вона будує з таких дрібнесеньких піщинок, що ми їх навіть і побачити не можемо. Ті піщинки багато міліонів менші від звичайного зеренця піску. А будує без цементу-глини, тимто будівлі її кращі й часто триваліші за наші. Піщинки ж ці держаться разом завдяки силі зчіпности. Вони тягнуться, тяжать одна до одної й через те не розсипаються.

Ці піщинки, що з них будує природа свої цеглини (про них дізнались учені на підставі низки наукових даних) — це атоми. А цеглини, складені з атомів — молекули.

З цього бачимо, що всі річовини складені з молекулів-цеглин, а молекули з атомів-піщинок.

Не всі річовини побудовані з однакових атомів. Це зложені річовини.

Річовини, що складаються з однородних атомів — прості річовини, або первні.

Первнів нарахували 92. Одні це — ціпкі тіла, (залізо, мідь, вугіль, золото, і т. п.), другі — пливкі (бром, живе срібло...), треті — ґази (водень, кисень, азот, гелій і т. п.).

Ось будівельний матеріял природи. З атомів цих 92 первнів складає вона різні цеглини-молекули, а з них уже велику силу найрізнородніших річовин.

Славний мистець — мати-природа!

Хемічні реакції та сполуки.

Хемічні явища називаємо инакше хемічні реакції.

Встромім у воду два дротики, сполучені з електричною батерією та пустім електричну течію. Зараз помітимо, що на кінчинах дротів пічнуть виділюватись баньки ґазу, які опісля відділюються і втікають у повітря. Коли над дротиками поставити дві скляні цівки (рурки), згори затоплені й виповнені водою, то баньки ґазу не втечуть у повітря, а збиратимуться в рурках.

В одній рурці збереться більше ґазу, в другій вдвоє менше. Затулімо під водою ту рурку, де зібралось більше ґазу й затулену витягнім. Запалімо тріску, відтулім рурку та прикладімо полумінь до отвору. Ґаз спалахне та згорить ледви помітним полумям.

Коли ж прикласти запалену тріску до другої рурки, що в ній зібралось менше ґазу, то ґаз не загориться. Це, значить, ґаз непальний і негорівкий. Коли в рурку встромити тріску, що ледви

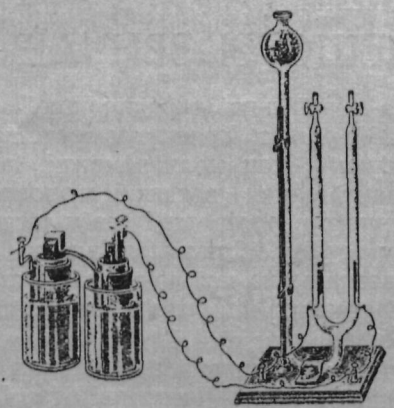

Прилад — розкладати воду.

жевріє на кінчику, вона спалахне й ясно загорить. Инакше: ґаз цей сам не горить, а тільки підтримує горіння. Це — кисень. Ґаз, що його добуто більше, й що горить, це — водень

Перепустім удруге електричну течію крізь воду. Тепер поставмо над дротиками тільки одну більшу рурку. Водень і кисень зберуться разом і змішаються. Коли запалити цю мішанину, то вона вибухне (тимто називають її гримучим ґазом). Після вибуху осядуть краплинки води.

Візьмімо грудку соди й налиймо на неї оцту. Вона почне буритися і при тому виділяться баньки ґазу.

Сода, або натрієвий карбонат — це сполука натрія, вугля і кисня. Оцет — це розводнена оцтова кислота. Коли дати оцту на соду, то від неї відщепиться ґаз — двоокис вугля, а на його місце ввійде решта оцтової кислоти. Дістанемо нову річовину — ацетат натрія.

Задумаймося над цими трьома реакціями.

При першій, щоб довідатись, із чого складається вода, ми її розклали при помочі електричної течії, тоб то зробили аналізу води.

В другому випадку ми сполучили складові частини води, водень та кисень; инакше: зробили синтезу води.

В третьому випадку заступили ми в натрієвому карбонаті двоокис вугля рештою оцтової кислоти. Це т. зв. субституція.

З цього бачимо, що в хемії виступають три роди реакцій:

1. аналіза — розклад,
2. синтеза — сполука,
3. субституція — виміна складовин.

Ці сполуки, що про них ми згадали, дуже простенькі. А природа мистець! Погляньмо на різнобарвні мінерали, запашне квіття, подивімося на всю живу й мертву природу. Все це — її твори.

Кожний із нас — це ходка хемічна робітня, що з пригожих для себе річовин будує нові клітини в нашім організмі та вічно відновляє його. Перед непригожими хоронить нас; унешкідливлює їх.

Ось приклад:

Ми знаємо, що підчас курення тютюну до нашого організму дістається, попри отруту-нікотину, ще страшніша від неї отрута: ціяноводень. Коли б наша хемічна робітня — організм не могла собі з ним порадити, то всі курці незабаром потруїли сяб. А так уже в нашій слині є складні сполуки сірки, що хапають його й зараз таки перероблюють на нешкідливу сполуку: сульфоціянід.

За кожним нашим кроком у нас самих та в усій природі заходять безупину найрізнородніші реакції. Одні сполуки розкладаються, другі творяться, а все на основі твердих і незмінних законів природи.

В останніх десятиліттях хемія розвинулась у величаву науку. Які для нас із неї користи та як її використовують, про те напишемо иншим разом.

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ

ДЕЩО ЗІ ЗВИЧАЇВ У ЛЬВІВСЬКІЙ ШКОЛІ ТА БУРСІ

Перша українська середня школа у Львові повстала 1586. р. при Успенськім братстві. Тодішні львівські міщани були люди заможні, за купецькими справами їздили в далекі сторони, бачили культуру инших народів та і своїм дітям бажали дати вищу освіту. Братську школу називали „грецько-словянською школою" тому, що головні предмети навчання в ній була церковно-словянська і грецька мова.

Словянської мови вчили в нижчих клясах із церковних книжок, на „Часослові" та „Псалтирі". Діти вчилися спершу пізнавати літери і складати слова, потім виучувалися різних місць на-память, нарешті мали зрозуміти зміст і його переказати. Грецька мова була потрібна міщанам для торговлі, бо багато львівських купців їздило по крам у грецькі краї й до Константинополя. Братство видало для своїх учнів грецьку граматику „Адельфотес" 1591 р. В вищих клясах читали грецьких письменників. Пізніше на місце грецької мови вчили латинської. Учні мали вправлятися в чужих мовах, їм не вільно було говорити у школі „простою" мовою, вони повинні були вести розмови словянською або грецькою мовою.

При читанні чужих письменників молодь пізнавала основи, як писати вірші (поетика) та складати промови (реторика). Це знання було потрібне у практичному житті, бо молода людина нераз мусіла пописуватися гарною віршею або промовою. З грецьких і римських письменників училася молодь історії і фільософії (науки життевої мудрости). Поза наукою чужих мов і письменства в тодішній школі вчили небагато; дуже мало рахунків — тільки початкові дії, дещо з науки про календар, щоб уміти обчислювати церковні свята, майже нічого з географії і природи, дещо співу й музики, часом рисунки.

Наука відбувалася двічі на день, зранку і сполудня. Влітку приходили учні до школи в 9. годині, взимі сам учитель назначав час, коли молодь має зійтися. Зранку вчитель перепитував учнів лекції з попереднього дня й пояснив нове; сполудня під оком учителя учні вивчали завдані лекції, писали вправи, перепитували один одного. В суботу було повторення науки з цілого тижня, й тоді також неслухняні хлопці діставали кари („субітки" — „памятне до чаші шкільної").

Учнів у школі трактували всіх однаково. У порядку школи було написане: „Багатий над убогим у школі нічим вищий не має бути, тільки самою наукою, — бо ж тілом усі рівні". „Учитель має вчити й любити всі діти однаково, і синів багатих, і сиріт убогих, і тих, що ходять вулицями поживи просити". Але пильніші учні, за тодішнім звичаєм, мали сидіти на перших місцях: „Котрий більше вміє, сидітиме вище, хоч би був і дуже вбогий; котрий менше вмітиме, на підлішому місці має сидіти".

Учні самі мали утримувати у школі лад, а робили це за означеною чергою. „Двох або чотирьох хлопців, на кожний тиждень инший, мають стояти на сторожі. Від цього ніхто не має відмовлятися, як на нього прийде черга. Обовязок їх буде прийти раніше до школи, школу підмести, в печі запалити й у дверей сидіти, пильнувати всіх, що входять або виходять; а тих, котрі б не вчилися, пустували або у школі неспокійно стояли, або до дому йдучи непристойно поводилися, — тих мають записати і про них сказати, де треба".

Школа була приміщена в будинку братства при Руській вулиці, біля церкви Успення. Спершу школа була деревляна, опісля побудовано мурований одноповерховий будинок, де разом зі школою містилася друкарня. Дах був укритий ґонтою, з комінами й ринвами, вікна з віконницями, двері запиралися на колодку. Під будинком були великі склепи (льохи), які братство наймало купцям на склади овочів, вина й ин. На подвіря заїздили фіри, під школою все було багато гною і сміття. У шкільних кімнатах були кахлеві печі, столи й лави, на стінах образи.

Школа правила й за бурсу. У школі жив один із учителів, що був рівночасно дяком; під його доглядом жили бідніші хлопці, що помагали йому в церкві. Удержання давало їм братство. Старші учні співали в хорі, служили до Служби Божої, дзвонили подзвінне; вони мали також обовязок помагати молодшим учням у науці, деколи переписували рукописи, виправляли помилки (робили коректу) до друкарні, ходили з посилками. Бурсацька їжа була дуже проста, невибаглива. У будень бурсаки діставали пшоняну кашу, горох, часом мучні страви, на омасту — солонину або олій. На більші свята їли мясо, білий хліб, часом мали й пиво, а то й горілку... Страви не все було досить для бурсаків, і бідні учні, „нищі" або „павпри",

мали дозвіл ходити по місті, просити милостині в міщан...

Бурса мала свій правильник, докладні приписи, як мають жити бурсаки.

Вранці хлопці вставали, як задзвонив уперше дзвіночок (сиґнатурка) у церкві; клякали зараз і відмовляли ранішні молитви. Потім один зі старших, якого звали „дзвінником", ішов на вежу і дзвонив на утреню. Після снідання всі йшли до церкви, й там залишалися на частину утрені й на цілу Службу Божу. До церкви мали входити „скромно й тихо, порядком серединою церкви, не ховатися за стовпами". Таксамо в порядку виходили з церкви. Пізніше старші учні йшли до школи, а малі мали служити в церкві. Як настав час на велику Службу Божу, „дзвінник" ішов до старшого (сеніора) бурси просити благословення; потім виходив на дзвінницю, дзвонив у „сиґнатурку", а тоді сходилися інші і дзвонили в дзвони. При Службі Божій співали хором. Після Богослужби малі хлопці верталися до бурси й тут училися під наглядом старших учнів.

У бурсі були різні шкільні уряди, що їх бурсаки відбували за чергою що-тижня.

Будильник мав обовязок уранці позапалювати свічки й будити всіх тих, що на знак дзвінка не встали з ліжок.

Дзвінники дзвонили на дзвініці перед Богослужбою; не вільно було їм ані занадто поспішатися, ані припізнюватися.

Вікнохоронителі — повинні були позамітати кімнату й сіни, повитирати вікна ганчіркою, очистити столи і всю обстанову, а й пильнувати цілий день, щоб бурсаки не побили вікон та не писали й не рисували на стінах вуглем.

Смиренноділець — мав щоденно замітати перед бурсою й пильнувати, щоб ніхто не викидав перед вікна сміття й не виливав помиїв; до цього уряду призначували старших, сильних студентів.

Свіщеносці — мали приготовити вугілля до кадильниці священикові і світити та гасити свічки у вівтарі.

Чтець мав читати в церкві псалтирю або канони; до того вибирали таких, що читали плавно.

Служитель хворих мав доглядати недужих бурсаків, перестилати їм постіль, а також добувати для них харчі.

Філякс (сторож) чистив бурсацький казанок, мив миски, тарілки й ложки та ділив між бурсаків страву.

Бурсаки брали участь у різних братських святах і прикрашували їх своїми виступами. У суботу перед Квітною неділею ходили вулицями з квітками й „багнятами" (лозами) та співали „Осанна во вишних"; але львівський магістрат не дозволяв таким процесіям переходити ринком. У страсний тиждень учні, разом з учителем, убирали „божий гріб" в Успенській церкві, прикрашували його мальовилами, різнокольоровими лямпами й ин. Тоді школа давала і страсну виставу, де зображували Христові муки. На Різдво ходили з вертепом і з різдвяними віршами.

ЄВГЕН МАЛИК.

ПЛОДИ, ЩО СКАЧУТЬ

По ярмарках та базарах можна бачити різні дива, здебільша, мало зрозумілі, як ось: дресовані[1]) блохи, що тягнуть возики, змагаються в скаканні і т. ин. У великих світових лазнях різні індійські факіри,[2]) що, між иншим, ніколи в Індії не були, показують і продають зернятка, що з них нібито можна пізнати вдачу людини. Зернятка ці скачуть на долоні людини гарячої-палкої вдачі, а лежать спокійно й не рухаються на долоні людини спокійної. В дійсности — це все дурисвітство. Як не можна видресувати блохи, таксамо й ті зернятка нічого не ворожать. Причина рухливости цих зерняток цілком природна й нічого спільного з людською вдачею не має.

Ростина, що її зернятка скачуть, називається Sebastiana pavoniana.[3]) Росте це дерево в Південній Америці та в Мехіку, а індіяни раніше соком з цієї рослини отроювали стріли. Зернятко гранчасте, розпадається на три части, завбільшки 9×9 мм. (рис. 1.). Те зернятко, що скаче, на середній грані має пляму в вигляді серця. Коли зернятко здовж цієї грані розрізати, то побачимо всередині біляву гусільничку-метелика нутряка-скакуна (Carpocapsa salticans), спорідненого з нашим яблуневим завійником. Гусільничка влазить у плід на

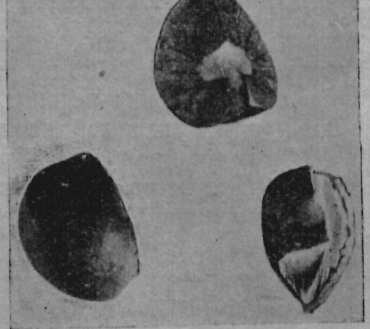

Обр. 1.

широкім, вільнім кінці й запрядає за собою отвір (біла пляма), так, що її зверха не побачимо. Вижере середину вже в червні місяці. Гусільничка всередині починає прудко скорочуватися й випростовуватися й тим перекочує плід — тепер свою хатинку з місця на місце, поки не докотиться на місце, що його вважає за пригідне для дальшого

[1]) дресувати — муштрувати, навчати звірята різних штучок (як у цирку).

[2]) Факір — арабське слово — мусульманський чернець у Індії, що завдає собі тілесні муки, голодує то-що; вони знають різні штучки, тимто тепер звуть факірами і штукарів.

[3]) Через те, що ростини ці (а то й метелики, жучки) — в нас не водяться, то й назв українських на них немає. Тимто подаємо їх латинські назви, й так природознавці користуються тільки латинськими назвами.

свого розвитку, себто до перетвору в лялечку[4]) (рис. 2.) й далі в метелика (рис. 3.). Місце таке повинно мати подостатком вогкости. Вогкість наджере зсередини отвір, котрим лялька вилізе. Перші метелики вилітають аж на другий рік, від квітня до

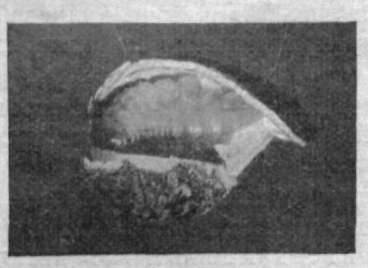

Обр. 2.

червня, а деякі запізнюються, через посуху, й вилітають аж у вересні. Раніше думали, що це вилітає друге покоління.[5])

Такого насіння, що скаче, й таких тварин, що це скакання спричинює, є більше. Так скачуть плоди ураґвайської рослини, що зветься: Calliguaya brasiliensis. Спричинює це скакання гусільниця метелика, що зветься Grapholitha motrix, по-нашому: звійниця. Рухливість насіння ростини „Dahlbergia foliosa" спричинює личинка жука бростяка, по-латині: Apion Zikoni.

Та не тільки в краях з гарячим підсонням (тропічним) зустрічаємо такі явища. І в нас личинка слоника (довгоносика) лісковго спричинює легкі рухи горіха, а то й зерна гороху иноді рухаються. Спричинює це личинка одного шкідника.

Нарешті рухи — легкі пересуви, перекоти, скоки, — мають лишень одну мету: личинки жуків, чи гусільниць метеликів прудкими рухами стараються плід (дімок, де розвиваються) переправити на догідне для розвитку місце — спокійне й затишне, де б плід не зжерла жадна тварина, й де було б подостатком вогкости, потрібної при розвитку.

Таке саме значіння мають і скоки оприядів (коконів). Так звійнички двокрилі (Conchylodes dipteralis) з американського острова Куба, прядуть кокони, що падають на землю, а гусільниці в них скачуть аж до 2 цм. вгору. Те саме бачимо в африканського моля-велетня (Scyrotis athleta). Ба, скачуть навіть яйця, як у нашого метелика — павиці грушкової (Saturnia pyri).

На ці явища можна завважити, що ліпше личинці жука, чи гусільниці метелика насамперед вибрати собі насіння-плід для розвитку в ньому й докотити його на догідне місце, а потім уже до нього залізти, аніж спершу залізти, а потім уже котити „дімок" на-сліпо. Було б і доцільніще й безпечніще. Та, мабудь, гусільниці мають для такого посту-

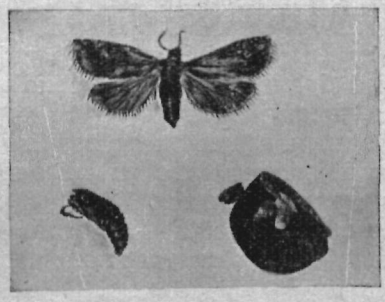

Обр. 3.

повання свої причини й не хотять подорожувати на-сліпо. Причин цих ми ще не знаємо. У природі лишається ще багато неясних явищ, розяснити їх може тільки дуже вважливе їх вивчання.

[4]) В нас іще кажуть із-російська „в куклу".

[5]) Деякі метелики розмножуються двічі за літо: ті, що вилетять на початку літа називаємо: 1. покоління (ґенерація), а ті, що всередині або з кінцем — 2. ґенерація. Ця друга ґенерація — зносить уже так звані зимові яйця, що з них виведеться метелик аж на весну.

М. ЗАКЛИНСЬКИЙ.

ДЕЩО ПРО МОНҐОЛІЮ ТА ПУСТИНЮ ҐОБІ

Багато у світі ще недослідженого. От хоч би Монґолія. Велика країна в Азії, тягнеться яких 4.000 км. зі сходу на захід і 2.300 км. з півночі на південь. Звідтіль вийшли колись великі завойовники, що й нашим пращурам далися добре в знаки в XIII. в., але ж від XVIII. в. цю країну завоювали китайці (1757 р.), а від 1921. там повстала окрема радянська держава підо впливами ССРР. Тепер на неї зазіхає Японія.

Оця країна цікавить світ, і її починають досліджувати. За 11 років (1922—1933) було аж пять наукових вирядів, експедицій. Вони принесли науці багато дечого нового, із цими здобутками ми хочемо поділитися з читачами Ж. і Зн. Та найцікавіше те, що ці виряди дали цікавого про пустелю Ґобі, досі майже нерозсліджену.

Досліджувати Монґолію нелегко. Вона геть відокремлена від усіх азійських країн, простори тут величезні, дістатися туди кіньми, волами, чи верблюдами дуже важко. Підсоння гостре: взимі зимно доходить до — 30°, влітку тепло + 20 С°. З Льодового океану віють гострі зимні вітри. Наукову працю можна робити лише від місяця квітня до жовтня.

Крім того, скрізь сила розбишак, вони пообсідали всі шляхи Монґолії, на кожному кроці їм треба відплачуватися...

*

Дослідники тепер виказали, що Ґобі має скелисте підложжя. Пісок лежить на скелі. В західній частині пустелі, близько Алтайських гір, пісок рухомий. Вітер утворює піскові кучугури — наспи. Вся пустеля покрита купинками дуже твердої, кучерявої трави й терновими кущиками.

Такі кущики добра пожива для верблюдів. Чим твердіший, сухіший та більш колючий кущик, тим більше верблюдові смакує. Верблюди для таких вирядів дуже добрі звірята — невибагливі, а ще до того на літо в липні ліняться — й їх шерстю можна опаковувати різні знаходи, бо за матеріял для пакування тут важко.

В Ґобі найшла, м. ин., цікаві палеонтольоґічні[1]) викопи, н. пр.: яйця диносавра. Досі наука не знала, що диносаври неслися. Хоча нераз находили кости диносаврів у різних частинах світу, але ніде не находили ані шматочка лушпини з яєць. Крім того, найшли ще там кости багато инших звірят зперед десяток міліонів років. Так на узбіччі одної гори найшли кости балюча, найбільшого травоїдного ссавця в історії землі.

Дослідники праісторії (археольоґи) познаходили чимало кремяного начиння. Це кремяне начиння й черепки походили з кінця старої камяної доби (з мезоліту). Воно дає доказ, що ця пустеля була колись густо заселена, жило там багато міліонів людей. Тепер пустеля Ґобі й ціла Моньголія заселені зрідка: один мешканець припадає на 1 км², (а в нас, у Галичині припадає на 1 км² 100 мешканців). Вигнала людей звідсіль посуха, що все більшала: джерела, висихали, кількість звірини меншала. Ці прадавні мешканці спершу не знали ні луків, ні стріл, аж згодом почали робити гарні списи та стріли, шкробачки, ножі та сверлики. Ще пізніше навчилися їсти насіння деяких ростин — у Ґобі найшли добре зроблені ступи.

Виявилося, що Моньголія, це — найстарший суходіл на земній кулі. За останніх 150 міліонів років Моньголія ні разу не була дном моря, хоч Европу й Америку за той час не раз затоплювало море, й вони з води знову виринули. Не було в Моньголії й льодової доби. Лише в горах творилися льодовики. Для Европи та Америки льодова доба була нещастям: льоди, що насувалися від півночі, винищили все живе.

Пустиня Ґобі, як і більшість пустель, має більше відмін усякої звірини, ніж лісові краї. Особливо багато хижої птиці: сов, вірлів, супів, ястру-

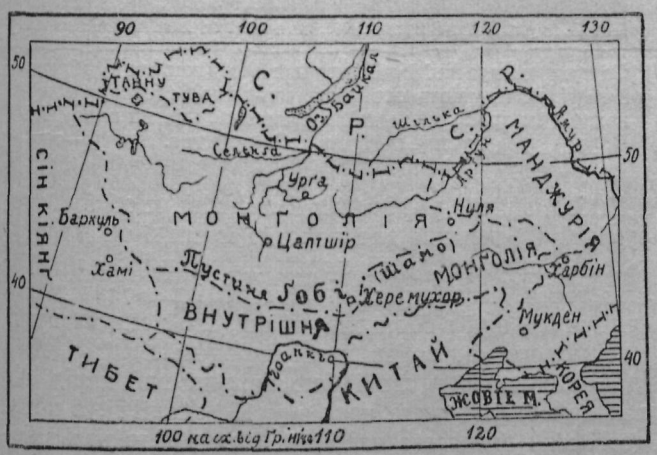

Моньголія — (пустиня Ґобі тягнеться серединою Моньголії).

бів. І гадюк багато. Одної днини зловили члени експедиції у своїх наметах 47 гадюк, і дуже стурбувались. Китайці й моньголи покинули свої намети і спали в автах та й у скриньках на хребтах верблюдів. Та ці гадюки не мають так багато отруї, щоб людині відібрати життя.

Ґобі — це одна з найсухіщих пустель світу, а проте є такі місця, де можна пасти худобу. Там усе застанете моньголів.

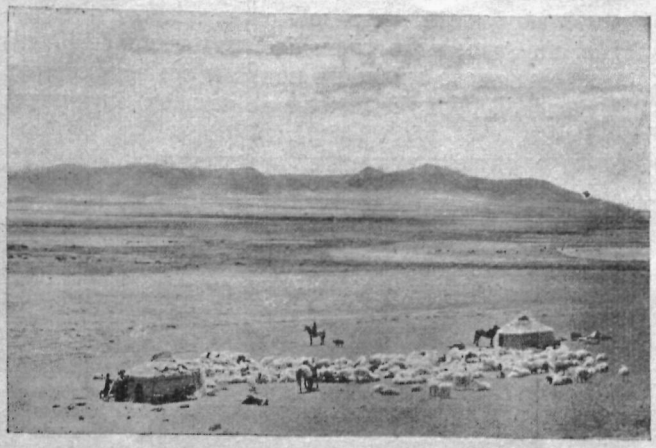

Моньгольське село недалеко Алтайських гір. На зелених левадах стада коней і худоби.

Умови спонукали моньголів до того, що вони поробилися кочівниками й пастухами. Їх життя залежне від їх черед. Вдачею вони гостинні, незалежні, люблять спорт, люблять дітей. Але молоде покоління мусить перейти таку тверду життєву школу, що лише найсильніші залишаються живі. Як дитину перестають годувати, вона їсть і пє, що попаде їй під руки. Коли занедужає, єдиний її лік — молитви лямів.[2]) Коли европейські цокотять зубами від зимна, моньгольські діти голі вганяють коло хати. Чотирорічну дитину саджають на коня й учать їздити. Як упаде, то до коня її привязують. В 5. або 6. році вона починає вже пасти вівці та кози, пізніше коні та верблюди. Ця праця примушує їх днювати в сідлі й ночувати на самоті — в пустині. Від 16. року життя вже мало розвиваються — вони вміють усе, що треба моньголові для життя.

Єдиний опал моньголів — гній. Нагромаджують його на зиму багато. Овечий гній складають у цеголки коло стін юрти.[3]) Коли яка родина покидає на весну свою юрту та залишає частину гною невикористану, сусіди не забирають його, бо знають, що ця родина повернеться й потребуватиме його.

Дім моньгола, це — спина його коня. На землі він почувається погано. Його великі чоботи непригожі для руху. Йти хоч би годину пішки для моньгола кара, не перейде вам і кількадесять кроків — усе сідає на коня. Моньгол не шанує людини, яка не знає їздити на коні, зате гарною їздою можна здобути собі в нього великий пошанівок. Молодь залюбки владжує перегони на конях, на 100 й на більше кільометрів.

Люблять моньголи і стріляти з кріса. Їх кріс несе недалеко. Стріляти з вільної руки не вміють. Два патички по обох боках цівки правлять їм за підпори. Вони з дива не сходять, як хто застрелить антильопу[4]) в бігу.

---

[1]) Палеонтольоґія — наука при викопані тварини та ростини в різних старих-старезних добах; ті викопи дають змогу пізнати, яке було колись життя; диносавр — величезні викопні плазуни з дуже-дуже давніх часів (міліони років тому) з довгим хвостом та високими задніми ногами.

[2]) Ляма — жрець буддійської релігії, пор. Ж. і Зн. за березень 1934, ст. 74.

[3]) напнута зі шкір халабуда, курінь, хатка.

[4]) антильопа — звірина подібна до кози, швидко бігає.

Рідко коли можна побачити недужого монґола. Причина в тому нелюдяному звичаї, що коли хто з гурту кочівників занедужає, його рідня покидає його, й сама йде далі. Монґоли вірять, що злі духи опановують тіло трупа й бояться, щоб хто не вмер у їх присутности. Тимто можна наскочити в пустині на таке: коло спопелілої ватри людський кістяк, біля нього миска на воду й останки страви. Монґоли забобонні: ніколи не рушили б кістяка

Юрта (рухома хата) кочівничих племен; слабе руштування, накрите сукном. Таку „хату" будують за 20 хвилин.

й костей. Трупа волочуть далеко й там його лишають на поталу собакам, вовкам та птицям.

Деколи трупа вивозять. Віз мчиться по камінистім ґрунті й підскакує. Коли тіло впаде з воза, візник жене далі, не оглядається, щоб за ним, мовляв, не гналися злі духи.

Гостинність — це закон монґола. Подорожній свобідно входить до юрти, сідає коло ватри й їсть зі спільної миски, не питаючись дозволу. Може залишитися й декілька днів і не думати про заплату. Кожний монґол знає, що й сам користуватиметься гостинністю инших.

Монґоли часто помагають гостям відшукувати коні, коли десь заблудять, або показують напрям, куди вони могли б були побігти. Бо залишитися на пустині без коня — велика біда, а то ж віддаль між джерелами часто велика. Цікаво, що за крадіж коней монґоли карають смертю.

Побіч коней, найважніші для монґола собаки. Головна тутешня раса — це великі тибетанські бульдоки. Вони дуже дикі, добрі сторожі хат (юрт) і караван.[5]) Побачать чужинця й як-стій кидаються на нього. Власники не пестять їх, на їх погляд, пес має бути дикий.

Джерело на пустині є природним місцем для товариських сходин. Тут збираються, щоб напоїти худобу та порозмовляти. Нераз монґол їде сотню кільометрів, щоб при джерелі передати цікаву новину своїм приятелям, а вони несуть її далі.

[5]) торговельна валка або ватага мандрівників, чи богомольців (прочан).

Вільне й суворе життя виробило в монґолах самостійність. Монґол усе покладається на себе та на свої сили. Його вдача протилежна до китайської. Китаєць любить рідню, село, не хоче жити самітно. Монґол — це матеріял на доброго вояка. Хоча він із фаху скотар (це не вимагає напруги), то вміє бути й войовничий, як колись за часів Джінґісхана. Раз підчас війни в 1921. р. відділ 300 монґолів вибив упень 4.000 китайських вояків. І то без пороху, а так, довбнями та шаблями забивали ошалілих зі страху китайців. Утікачів, майже замерзлих зі зимна добивали (було тоді яких 30° морозу).

Монґоли торгують із китайцями. Купують полотно, черевики, чай, тютюн. У себе виробляють лише повсть. Крім неї, продають шкіру, вовну й футра. Кочівне їх життя не дає розвинутися в них мистецтву.

Монґоли перестали бути небезпечні для сусідів. Змінилася їх віра, і значно змінився дух народу. Дві третині чоловічого населення поробилося лямами... Колись монґоли були шаманісти, вони обожали духів природи, що на їх думку, жили в скелях та деревах, й покланялися їм, але від 1294. р. запанував у них лямаїзм: це буддгизм, але його

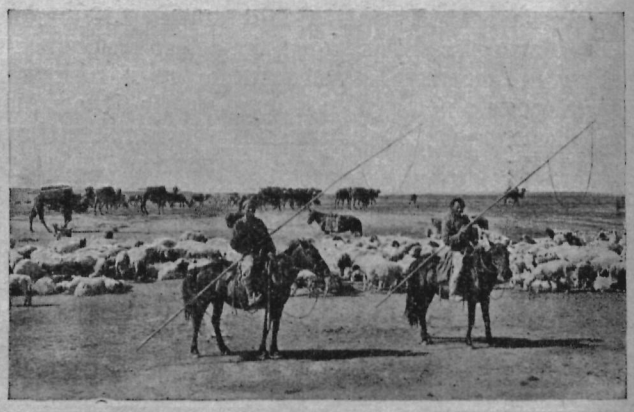

Пастухи на пустині Ґобі пасуть коло джерела верблюди й вівці. Вони мають особливі сильця на березових дрючках. Як їм треба, закидають коневі сильце на шию, кінь душиться й як-стій пристає.

в Тибеті значно упростили й змінили, щоб був зрозумілий і близький для народів із нижчою культурою. Ця віра виступає проти війни, науки, підприємчивости, честилюбства. Китайці помогли поширитися цій вірі в Монголії, знали, що вона влегчить їм перемогу над войовничим народом...

Так живе у своїй батьківщині той нарід, що так нам багато лиха накоїв у 13. столітті, а потім довгі віки висисав з нас соки й не давав нам зміцнитися.

ЯКА ТЕМПЕРАТУРА В ЛЮДИНИ Є НОРМАЛЬНОЮ?

Проф. пражського університету Карло Чепай оголосив недавно свої досліди над температурою людського тіла. Висновки цього вченого перекидають шкереберть усі норми, яких до цього часу трималися в медицині.

Було до цього часу відомо, що людина з температурою тіла 37 степ. рано й 37,3 степ. ввечері, є ненормальною й повинна піддатися лікарському оглядові. Проф. Чепай обслідував тисячі людей в р.р. 1930. до 1933. й прийшов до таких висновків.

Ще кілька десятків років тому нормальна температура людини була 36,6—36.8 степ. Тепер же ці норми змінилися. Шалений темп теперішнього життя й постійне роздражнення нервової системи сучасної людини піднесли його температуру на 6 до 7 десятих степеня. В наші часи температура 37,5 стоп., особливо в міського громадянина, є цілком нормальною.

СИМОН НАРІЖНИЙ.

ПРО МОСКОВСЬКУ КРАДІЖ ЛЮДЕЙ У XVII. СТ.

В урядових московських паперах знаходимо цікаві свідоцтва про те, як москалі в XVII. в. викрадали на Україні людей і вивозили їх на Московщину. З документів одного московського посольства[1]) довідуємося, що в 1654. р. їхали з Києва до Москви люди тодішнього київського воєводи кн. Ф. Ф. Волконського та стрілецького голови Олексія Мещерінова. Було їх 11 людей. За проводиря в них був якийсь Івашка Ґріґоріев. Їдучи через „черкаські городи“[2]), вони „имали черкаских мужиков и ребят“, щоб вивезти їх з собою на Московщину. В Ніжені вони взяли „дву мужиков да малово“ та потім ще одного „малово“. І поїхали далі в Борзну.[3]) Пізніше на допиті в Москві вони виправдовувалися, що тих українських людей вони взяли „изъ воли“, с. т. що люди самі добровільно погодилися їхати з ними на Московщину. А насправді було воно инакше.

Коли москалі приїхали до Борзни, де був ніженський полковник Іван Золотаренко, то той велів відібрати цих „мужиков и ребят“, а на москалів „шумѣл“ (себто, кричав, гримав), що вони людей крадуть. Справа доходила до того, що Золотаренко розпорядився вивести московського проводиря Івашка Ґріґоріева за місто й там повісити; але потім роздумав і з дороги, не допустивши до шибениці, казав завернути і прикувати Ґріґоріева на базарі до стовпа й так тримав його від третьої години дня до другої години вночі. Товариш цього Ґріґоріева, якийсь Сенка Фофанов, заступався за ним і просив за Ґріґоріева в Золотаренка, але той і на цього заступника „шумѣл“ і навіть ударив його шаблею „плазом“. Потім Золотаренко все ж умилостивився, казав привести до себе Ґріґоріева й знову гримав на нього за те, що москалі крадуть на Україні людей і вивозять на Московщину.

На допиті той самий Івашка змальовував справу так, що з ним їхали з Києва люди Мещерінова й везли з собою київських „ребят шесть человѣк“, яких послав, як „сказивали“ ті люди, з Києва сам Мещерінов. Золотаренко затримав тих посланців Мещерінова в себе закованими, а гих „ребят“ у них відібрав. При допиті инших московських людей виявилося, що як їхав Мещерінов із воєводою кн. Куракіном із Путивля до Києва, то дорогою вони в різних місцях позабирали „черкаску чотирьох ребят лѣт по десяти й болши“. Прибувши до Києва, Мещерінов послав їх із цими стрільцями до Москви. А Сенка та Івашка їдучи, в Ніжені прихопили ще двоє „ребят“ (пани беруть, чому ж і їм не взяти!). Дуже можливо, що вони повернулися б на Московщину власниками рабів, коли б у Борзні їх не перестрів Золотаренко й не звільнив захоплених полонених. Деякі з московських людей мали від Мещерінова наказ їхати з Москви в його ростовську „деревню“[4]) Олексіевку. Дуже ймовірно, що туди вони мали вивезти й захоплених на Україні „ребят“.

Коли про цілу цю пригоду стало відомо московському цареві, він наказав боярам занятися цією справою. Бояри, „слушав“ засудили: чотирьох людей (згадуваних Івашку Ґреґоріева, та Сенку Фофанова, та ще двох Мещерінівських) за їх „воровство“ — за те, що крали на Україні людей, щоб вивезти їх на Московщину! — покарати смертю. Таким чином злодійство було стверджене. Але цар не допустив засуджених до страти, він їх помилував, зате їх мали бити „кнутом на козлѣ“.

Випадки викрадання москалями людей з України, видко, траплялися частіше, бо цар тоді таки вважав за потрібне пригрозити за таке „воровство“ безпощадною карою смерти. В цей час Москва взагалі дуже дбала про збереження якнайкращих відносин з Військом Запорозьким, тимто старалася уникати всяких скарг і нарікань із боку українців. Тим пояснюється, що і в даному випадку московський уряд усяко старався виправдати своїх людей від обвинувачень і закидів. У царській грамоті до Богдана Хмельницького кажеться, що ті українські „мужики ребята“ добровільно пристали до москалів, ніби „от бѣдности“ Московський уряд скаржиться на свавільство Золотаренка й вимагає, щоб надалі московських людей на Україні не карали.

Про добровільне приєднання тут написано для „годиться“. В нього не вірили й самі москалі, а то бояри не засуджували б аж 4 мещерінівських людей на смерть. В ті часи „черкаским мужам“, а тим паче „ребятам“, не було причини тікати на Московщину. Тоді, навпаки, з Московщини тікали на Україну. І в цій самій грамоті при кінці цар пише до Б. Хмельницького, щоб і боярських людей і селян, котрі будуть через поміщиків або через вотчинників[5]) тікати з Московщини на Україну, щоб повертали й віддавали назад тим, від кого вони втекли.

Це, що наведено, не єдине свідоцтво про московську крадіж і вивіз з України людей. Серед московських документів є й инші такі свідоцтва. З них дуже показна справа про чернигівку Ганну Кусову, яку московський воєвода Тімофей Чоглоков тримав у себе в Чернигові у верхньому городку три дні, а на четвертий день вивіз у супроводі свого довіреного та стрільців до Москви. Було це 1677. р.[6]) Не зупиняючися тут за браком місця на подібних випадках, відсилаємо цікавого читача до майстерного образка на цю тему в історичній повісти М. Костомарова „Чернигівка“.[7])

---

[1]) Акты Южной и Западной Россіи т. X. № 8, XXIV., ст. 507—514.

[2]) „Черкаські городи“ — українські міста, бо нас у XVII. в. москалі звали „черкасами“.

[3]) Ніжень і Борзна в Чернигівщині.

[4]) деревня — по-моск. село.

[5]) вотчинник — землевласник, дідич.

[6]) Акты Ю. и З. Р. т. XIII. № 69.

[7]) Якщо ще нема в Вашій бібліотеці, випишіть конче з книгарні „Просвіти“, дуже гарне видання цієї книжки з 1922. р.

Поширюйте журнал „Життя і Знання“.

ВАКАЦІЙНІ ОСЕЛІ ДЛЯ МОЛОДІ

I.

Сучасна культурна людина живе в неприродних, нездорових умовах. Особливо відноситься це до більших скупчень людських осель, міст, що повстали як наслідок політичних та господарських обставин. Негігієнічні[1]) умови праці по фабриках, заводах, у крамницях та бюрах, погані помешкання в великих камяницях-казармах, часто вогкі, понурі, без сонця й свіжого повітря, при тому важка праця — це все швидко виснажує сили міського населення, нищить здоровля, вкорочує вік. Це відомо, що міщух на загал фізично слабший, менше відпорний на недуги, менше витримує.

І на духову, особливо на моральну сторінку життя має місто некорисний вплив. Міська людність так узагалі більше нервова, надто вразлива, часто хоробливо запальна, зате менше витримлива. Люди, що живуть ближче природи, сильніші,

Провідини митрополита в хлопячому таборі на Соколі в серпні 1933.

спокійніші, більше схильні до розважного, всебічного обмірковування всяких справ.

Ця різниця між сільською й міською людністю особливо виразна в західній Европі й Америці, де величезні метрополії[2]), де замість сонця царює електричне світло, де простір закований у залізобетон, де оглушливий шум і гам велетнів-машин, де небо застелене хмарами диму й життя біжить безперервним гарячковим темпом. І в західніх краях прийшли люди до переконання, що такого життя людський рід на довший час не витримає. Людський орґанізм не витримає такої вічної напруги, особливо духових сил, так як довго не витримає високої гарячки. Нарід, що більшість його членів живе по містах, може виродитися, пропасти.

Усі ці погані умови життя по містах особливо сильно відбиваються на молоді. Молодечий орґанізм, що розвивається, молодечий ум, що набирає знання, складає світогляд, особливо вразливі на всякі назверхні впливи, і коли ці впливи шкідливі, то й людина виростає з фізичного погляду слабка, надмірно нервова, з духового — однобічно розвивається, з морального — хитка й мало характерна.

Ця правда — не нова, її розумів уже у XVIII. столітті великий швайцарський учений Жан Жак Руссо, що писав про потребу „завертатися до природи". Її відчувають міщухи інстинктовно, коли тягнуться на весну й улітку з міста в поля і ліси. Одначе повне її розуміння почалося тільки під кінець XIX. ст. і тепер його засвоїли собі всі культурні народи світу. Тепер усі народи розуміють конечну потребу увільнити бодай на деякий час міщуха й особливо молодь від шкідливих умов перебування в місті, в душних шкільних салях, у непривітних тісних помешканнях, розуміють потребу дати молоді спромогу надихатися свіжого, без куряви й диму повітря, викупатися в життєтворних променях сонця, в холодних водах рік, погуляти до-схочу на свободі. Коротко сказати — доставити молоді того, чого вона в місті не має, а саме — гарячого сонця, свіжого повітря, холодної води й фізичного руху. Ці природні засоби скріплюють сили орґанізму, гартують тіло, успокоюють нерви, підносять духову справність молоді.

Так зародилася думка висилати шкільну молодь підчас вакацій на села, в ліси та гори. З орґанізаційних та технічних причин виявилося, що найкраще висилати молодь, під відповідною опікою, ґуртами по кількадесять до кількасот дітей. Незабаром показалося й те, що не з усіма дітьми можна однаково поступати; є н. пр., діти хорі, що їм потрібне лікування, і для таких треба окремих лікувальних осель із відповідним доглядом та опікою. Для ґуртової висилки здорових дітей улаштовують випочинкові оселі й півоселі.

Крім дарів природи, сонця, повітря, води, що ними молодь може користуватися, приходить на зорґанізованих як-слід оселях на увагу ще инший чинник, а саме виховний. Оселі повинні мати певний виховний плян, у них мусить бути установлений певний порядок дня, точний розподіл праці і спочинку на те, щоб молодь як-найбільше доцільно використовувала короткий вакаційний час, щоб не нудилася, бо ж нудьга, як це відомо всім вихованкам, є причиною різних вигадок, черозважних, дурних, а часом і злобних учинків молоді. Програма оселі мусить бути дуже дбайливо складена, мусить відповідати вимогам гігієни, вимогам педаґоґіки, виховання.

Питання вакаційних осель і в нас стає доволі пекуче; воно звязане зі зростом українського населення по містах. Орґанізацією вакаційних осель та півосель займаються в нас різні товариства. Цього року орґанізує „Українське товариство охорони дітей та опіки над молоддю" 8 зразкових осель для дітей і молоді від 8 до 20 років на Остодорі й Соколі біля Підлютого та в Старяві біля Хирова. Молодь користатиме в тих оселях з дарів, що ними так щедро наділені наші гори й підгіря. На оселях запевнений лікарський догляд і опіка. Виховна ділянка установлена на підставі досвіду давніх пластових таборів.

Розуміння ваги вакаційних осель для фізичного й духового здоровя в нашім громадянстві на загал іще не велике. А отже ж виховання молодого покоління не повинно обмежуватися до самої тіль-

(Дивн далі ст. 179.)

[1]) гігієна, наука про те, як берегти здоровля.
[2]) метрополія — велике місто.

СЕМЕН МАГАЛЯС.

БІЛЬШЕ УВАГИ ТА ДБАЙЛИВОСТИ ДЛЯ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.

Здається, ніхто не буде сперечатися, що одним з найбільш успішних засобів ведення масової освітньо-виховної праці — це театральне мистецтво.

Театр змальовує наше буденне життя, дає змогу бачити гарні та погані його сторони, вичвляє на сцені людську душу, представляє відносини між людьми і т. и. Він змальовує хиби та прикмети характеру людини й таким чином може причинитися до ублагороднення (ушляхотнення) загальнолюдського й народнього характеру, впливати на зріст морального стану глядачів, а то й їх свідомости.

Театр лучить глядачів із цілим людством, робить страждання людини й її високі завдання нашими стражданнями й завданнями. Він виставляє історичні картини, змальовує історичні постаті, тимто дає змогу краще пізнати нашу давнину; він виводить перед очима глядачів різні життєві переживання, приневолює глядача над ними думати і згодом може виробити в них критичні погляди на життя, піднести їх життєву активність. Добре виведений драматичний твір приносить більше користи, ніж прочитана книжка, бо з прочитаного залишаються в памяті тільки вривки, а з побаченого звичайно майже все.

Тимто театр є надзвичайно великий і успішний культурно-виховний чинник, він оживлює все місцеве умове життя, приваблює до себе багато молодших і старших людей, приспішує виховну роботу, яка може вже дуже незабаром виявитися назверха в доброму розумінні.

Досвід показав, що в місцевостях, де якийсь час ведеться як-слід поставлене театральне мистецтво, збільшується дуже швидко попит на друковане слово (книжки, журнал, часопис), оживлюється діяльність читалень і инших установ, поширюється й поглиблюється національна свідомість та громадська гордість, зберігається й живе народня пісня, звичаї й одяг, зменшується шибайголовство молоді, гра в карти і т. и. погані прояви нашого громадського життя. Таким чином, театр стає немов національною школою, і це для нас, як і для недержавного народу, має особливше значіння.

Та щоб театр міг сповнити те своє високе завдання, він мусить бути з технічного боку дуже добре поставлений, з добірним і відповідним репертуаром творів, мусить мати доброго режисера й добре вишколених виконавців — акторів...

Але коли ми подивимося на досить широко розбудовану в нашому краю сітку аматорських театрів, то, на жаль, мусимо ствердити, що здебільша цим театрам багато дечого бракує, щоб вони могли в повній ширині сповнити ті завдання, про які ми вище говорили.

Зі звідомлень, що надходять до канцелярії Т-ва „Просвіта", виходить, що значна більшість аматорських театрів не тільки не має відповідних сталих приміщень, але не має навіть найконечнішого театрального владження, не має декорацій, гардероби, голярського приладдя.., а коли дещо й має — то все це таке злиденне, що про нього шкода й не варта говорити. І при таких засобах цілими роками в нас виставляють твори, деколи з технічного боку досить складні (пр. історичні), такі, що потребують осібних декорацій, великої гардероби, багато перук... Такі вистави стягають велику кількість людей, яких мучать вони довго вніч, бо ж відомо, що вистави ніколи не починаються й не кінчаться своєчасно, а через брак відповідного приладдя в нас тягнуть довго, павзи між діями величезні... В нас виставляють пєси, здебільша, без ніякого пляну, без системи, і то такі, які припадково попадуться під руку, такі, що нерідко своїм змістом зовсім не годяться для сільського глядача. Коли до цього додати ще й те, що саме виконання пєси аматорами часто дуже слабе, мляве, то стане ясно, що такий театр не може принести бажаної духової користи, а часто не дає навіть ніякої розваги, а тільки мучить.. Коли навіть бувають випадки, що при невибагливости сільських глядачів і каса допише, бо саля заповнена, то це ще не може бути мірилом успіху, бо мета театрального мистецтва на першому місці мусить бути — культурно-виховна, а не грошова користь!

Правда, є і в нас гарні аматорські театри, що цілком, або в значній мірі відповідають своєму завданню, але ж як же їх дуже небагато...

З уваги на те, що сучасне наше село, зрушене подіями останньої світової війни, більше, ніж коли небудь передтим прагне культурної поживи, а один із найкращих засобів заспокоїти цей голод — є театр, освітники, особливо повітові при Філіях Т-ва „Просвіта", повинні більше уваги і дбайливости прикладати до того, щоб театральне мистецтво поставити на відповідній висоті.

Найкращий вихід тут був би такий, коли б кожна Філія могла запросити окремого фахового режисера, утримувати його силами всіх аматорських театрів у повіті. Тоді його обовязком було б:

1) вишколювати місцевих режисерів для аматорських театрів у повіті;

2) уладжувати місцеві курси для аматорів;

3) наглядати владження сцен і вивінування поодиноких аматорських театрів театральним приладдям;

4) укладати пляни вистав для поодиноких аматорських театрів;

5) давати поміч і фахові поради при виводженні вистав поодинокими аматорськими театрами;

6) зорганізувати й вести при Філії повітову випозичальню гардероби й театрального приладдя, лаштунків.

Але ж, беручи під увагу, що через тяжкі матеріяльні відносини в краю мало може найтися таких повітових осередків, що спромоглися б на

окремого освітника-режисера, відданого виключно справам театрального мистецтва, то виринає необхідність, щоб філіяльні освітні інструктори самі основніше запізналися з театральним мистецтвом, теоретично вивчили відповідну літературу та зазнайомилися практично з технікою театру, використовуючи до цього приїзди до даного повіту фахових театрів.

Щоб улегчити їм теоретичну підготозу, подаємо їм таку літературу:

1) Театр'альне Мистецтво — журнал театру і сцени. — 3 річники;

2) Аматорський Театр — орган Театральної Комісії Т-ва „Просвіта". — 3 річники;

3) Характеризація в аматорському театрі — Олекси Скалозуба;

4) Аматорський Театр — підручник для культурно-освітніх орґанізацій та аматорських гуртків. — Анка;

5) Режисер — театральний підручник Миколи Вороного;

6) Підручник режисера — А. Будзиновського;

7) Як влаштувати сільський театр — Дм. Толбудіна;

8) Устаткування сільського театру — Л. Болубяни;

9) Будова і техніка малої сцени — М. Пясецького.

Всі ці підручники можна набути в книгарні Т-ва „Просвіта".

ПРО КОНКУРС „ПРОСВІТИ" НА МІСЯЧНІ ВИДАННЯ

З кінцем березня 1934. р. минув реченець присилати на конкурс книжечки для місячних видань „Просвіти". Тепер присланий матеріял читають, розбирають і в міру того, як комісія признаватиме твори за придатні до друку, вони будуть друкуватися. Тимто ми просимо шановних авторів не бути нетерплячими. Книжечки загальнодоступні, призначені для широких кол читачів, мають свої окремі вимоги, тимто ті, що їх оцінюють, більшу беруть на себе відповідальність, ніж коли б це були, н. пр., книжки для інтеліґенції. До того й редакторові далеко більше при них праці. Дехто з авторів уже й заходив до редакції, дехто писав уже й до „Просвіти", цікавився вислідом конкурсу. Та ми просимо взяти під увагу те, що ми сказали, й мати терплячку: не попропадають же їх писання, що вони нам їх прислали, й як годитимуться до друку, певно будуть надруковані. Ми все сповіщуватимемо в „Ж. і З.", що числа, котрі вже твори до друку приняті. Але ж із того не виходить, що вони зараз -таки будуть друковані. Тут є своя черга, яку установлює Редакція в порозумінні з „Видавничою Комісією" Просвіти. Та й справа не важна, коли твір побачить світ, аби був добрий і приносив користь читачам.

Ми собі міркуємо, що не тільки автори, а й читачі нашого журналу цікавляться, кільк о творів зібрав конкурс, і які це твори щодо змісту. То ж, не називаючи імен авторів, ми поділимося з цікавими читачами відомостями в цій справі (загально можна сказати, що всі майже прислані твори відповідають щодо обєму конкурсові) Згори треба сказати, що прислані на конкурс друковані вже колинебудь твори, не входять тут у рахубу (присланно таких дві вже друковані книжечки).

Ото ж усіх творів прислано — 44.

З них історичних оповідань, чи повісток 9: Богданко, Гетьманська жертва, Прошаківна, Плян майстра Дмитра, Два брати, На руїнах Запорожжя, Царювання Дажбога, В заграві пожарів, Славні наші запорожці; крім того, ще прийшла 1 збірка коротких оповідань: Бурлака з Січі.

Оповідань із часів визвольної боротьби прислано — 11: Викинені з гнізда, На порозі переможових днів, Володар, На подільських ланах, Вовчими стежками, В дні революції, Жахливий день стрілецької двацятки, Двох з неволі, Москвофіл, Степ бунтується, Проклін.

Оповідань із нашого побуту — 6: За кавалок поля, Повість про Івана Премудрого, Оксана, Матусина воля, Наші селяни, й 1 твір без наголовку.

Драматичних творів надіслано — 13: Процес, Перечислився, Зайда, Ґлікерія, Перемога, Знахорський обманець, Там ждуть мене (з визвольної боротьби), Кров рідної землі, Ще не вмерла або Лихоліття (істор. образок драматичний), Спіть, хлопці, спіть, Правда перемогла, Синя квітка, На становищі.

З наукових творів прийшло — 4: Чи земля кружить навколо сонця, Майбутня війна, Українська територія й людність, Галапаси.

Неприємно вражає, що на наукові теми так мало прислано творів. Ми собі можемо це явище пояснити хиба тим, що, може, дехто не порозумів гаразд слів конкурсу, де, правда, в першій мірі, зверталося увагу на твори оповідного змісту, й то історичні. А, може, лякала декого оповідна форма, що її конкурс підносив і для наукових творів. Тільки ж це була, не — вимога, а бажання. Правда, загальнодоступно писати про наукові питання — важко, але ж хиба вже таки не можливо?...

ЗЕМЛЯ ПІД ҐЕРМАНІЄЮ Й ДАНІЄЮ ОСІДАЄ.

Радянський ґеольоґ Мінчков опублікував статтю, в якій запевняє, що поверхня Швеції, Норвеґії й півночі Росії все підноситься над рівнем моря, а рівночасно ґрунт під Ґерманією й Данією все осідає. Твердження свої Мінчков основує на цілій низці спостережень, зроблених підчас будови Балтійсько-Біломорського каналу чи т. зв. „Біломорстрою" (до речі, виконаного руками засланих на совітську каторгу українських селян і інтеліґентів). Мінчков закликає вчених до подрібного обслідування причин цього ґеольоґічного явища.

ЗБІЛЬШУЙМО РЯДИ ФАХОВИХ БІБЛІОТЕКАРІВ

Недавно промайнула по часописах вістка про те, що міністерство освіти працює над виготовою проєкту закону про прилюдні бібліотеки. Сам той проєкт, наскільки він уже опрацьований, на жаль, нам поки-що невідомий. Ми маємо перед собою тільки первісний проєкт, нарис, того самого закону, опрацьований і перед кількома вже роками внесений до міністерства варшавським товариством польських бібліотекарів. Тому про становище бібліотекаря, як його означує майбутній закон, ми можемо говорити тільки, більше чи менше докладно на підставі пляну (до того ще доволі старого) варшавських бібліотекарів.*) В цьому первісному проєкті становище бібліотекаря громадських бібліотек визначують §§ 12, 13 в) і 15. — до речі — надто загально, полишаючи виконавчому розпорядкові міністерства широку можливість і право подрібніше розібрати вимоги тих параґрафів.

Тепер нас — покищо — цікавлять § 12. і 15, котрі містять у собі м. ин. постанови про фахові кваліфікації й фахову освіту майбутніх громадських бібліотекарів. Уступ третій § 12. каже, що фахові кваліфікації для поодиноких родів бібліотекарів визначують виконавчі приписи міністерства, а § 15. ставить міністерству освіти в обовязок фахове вишколення бібліотекарів для громадських бібліотек.

З цілого ряду инших, не менше важних постанов майбутнього бібліотечного закону, ми вибрали поки-що ті, що відносяться до фахової освіти бібліотекарів, бо ця освіта разом із тими иншими вимогами закону стане одною з перших підвалин у будові бібліотечної справи в Польщі, зокрема ж на наших землях. Ця справа — недалекого, може, майбутнього — з нашого національного становища набирає вже тепер (зокрема в Галичині) особливої гостроти й ваги. Можна бо наперед, без перебільшення сказати, що наші просвітянські бібліотекарі — може за незначними вийнятками — назагал не відповідатимуть своїми кваліфікаціями тим вимогам, які очевидячки поставить міністерський розпорядок, що той розпорядок дасть поганий вислід там, де наші бібліотеки й відповідатимуть усім иншим вимогам закону, щоб перетворитися у громадські бібліотеки — з усіма їх вигодами й невигодами. Ми маємо м. ин. тут на оці — кваліфікації наших бібліотекарів. Ми міркуємо, що у випадках переходу від читальняних до громадських бібліотек, вирішувати буде кваліфікація бібліотекарів, і це вийде на користь бібліотекарів читальняних бібліотек, бо в них, здебільша, кваліфікація недостатня. Це ж може бути причиною необчислених утрат на таких важних культ.-освітніх позиціях, як громадські бібліотеки.

З другого боку, коли полишити на боці питання про можливість чи неможність, бажаність чи небажаність переходу читальняних бібліотек на прилюдно-громадські, ми беремо тільки на око справу освіти і належніх кваліфікацій читальняних бібліотекарів. Навіть, коли б бібліотечний закон і все те, що з ним звязане — а звязаного з ним дуже багато різних питань, чисто національних — не дотикало наших читальняних бібліотек — то й це теж ніяк не зменшує ваги справи вишколу наших бібліотекарів. Навпаки, — він зміцнює його і ставить на порядок дня, як гостру конечність. Там, де наші бібліотеки примушені будуть суперничати (конкурувати) на полі культурно-освітнім, вони, без основної фахової підготовки бібліотекарів, будуть певне слабшою стороною. Таким чином повстане велика небезпека заливу наших громад неукраїнською книжкою й газетою — а ми проти того нічого не поставимо, не зрівняємось, бо там буде кваліфікований бібліотекар, буде сильний апарат, щоб проводити в саму гущу нашої нації свої неукраїнські впливи й наміри. При теперішній системі своєї праці й веденні теперішніми бібліотекарями, наші читальняні книгозбірні не зможуть цьому впливові поставити відповідного, рівновартного опору. А ми ж потребуємо й потрібуватимемо не тільки відпору, а чогось більшого: запоруки не лише оборони, але й вияву як найбільш творчої діяльности, активности, що відкривала б овиди кращого майбутнього.

Дійсна праця, така, що збагачує кожен день новими здобутками — тільки одна-єдина — скрізь, отже і в бібліотечній ділянці — є найпевніша запорука для тих, що вірять у своє майбутнє. А запоруку такої праці нам дасть фахово освічений і практично підготовлений бібліотекар.

У нас не раз уже, з нагоди поголосок про підготову бібліотечного закона, звертали по часописах увагу на те, що ми мусимо приготовитися до появи того закону. Своїми теперішніми увагами ми хотіли піднести лише одне з найважніших, на нашу гадку, питання — в надії, що воно прийде на обміркування покликаних і відповідальних у нас за справу чинників. Справа не така дуже проста, що її можна б було в одній статейці та одній особі вирішити. Вона потребує всебічного передуму і основного обговорення. Потрібно не лише докладно опрацювати цілком практичну програму і плян праці, але й крок за кроком її здійснювати відповідно до дійсних обставин і спроможностей.

На культурно-освітній комісії доповідач Гол. Виділу казав: „Від освітників мусимо вимагати фаховости, ми мусимо змагати до усунення дилетантизму, поверховности й розбіжности з життям"... Ці гасла ми мусимо виповнити дійсним живим змістом і перевести слово в діло.

Ми, безперечно не вичерпали всього, що виказує, яка це справа актуальна, на часі! Ще тільки додамо, що в колах польських освітників, із почину різних урядових і неурядових установ, іде широка, продумана і за одностайним пляном ведена підготовка до закону, м. ин., теж говорять про те, щоб перевірити кваліфікації бібліотекарів. Відбувся вже в краю і є передбачений ще цілий ряд бібліотекарських курсів. В Варшаві при віль-

*) Відомо, що після того цей проєкт був у різних місцях та не раз обговорюваний і, мабуть, теж змінюваний.

нім університеті є постійна бібліотечна школа та „Studium Pracy Społeczno-oświatowej“ з практичними вправами і працями; шукають нових, кращих форм бібліотечної праці, і то з бажаними вислідами; наприклад, повстав і має вигляди на успішний розвиток новий рід т. зв. „рухомих бібліотек“, що викликали відгук у ряді теоретичних дослідів і практичних підручників; появилася поважна література про позашкільну освіту взагалі, а зокрема замітні досліди з ділянки читачівства й праці з книжкою. Та про все це докладніше хиба вже иншим разом. **В. Ф.**

Анатоль Курдидик: МАЛЕНЬКІ БОРЦІ. Оповідання з недавного минулого. Образки скомпонував Петро Андрусів. Львів, 1932. Накладом В-ва „Світ Дитини“. 16⁰, ст. 91.

Девять оповідань про героїчні вчинки українських дітей, повні посвяти для Батьківщини. Коли говоримо при виховний вплив історичних оповідань, то перше місце належиться оцим: Ось маленька Міля, що під градом ворожих куль принесла до окопів в потрібну хвилину стрільна й допомогла цим відперти ворожий наступ; Іваєик, що з небезпекою власного життя допоміг утекти арештованому козакові; Павлик, що дарує стрільцям улюблений шалик, а ось Петрик і Олекса з ворожого воза викрадають для своїх стрільна. Нарешті правдивий герой, малий вояка Самсон, який жертвує свідомо власне життя для Батьківщини.

Книжечка написана легкою, живою мовою, з багатьма малюнками й яскравою окладинкою, яка приваблює маленьких читачів. Книжечку залюбки прочитають і дорослі.

Жан де Ляфонтен: КАЗКИ. Свобідний переклад з образками. „Українська Накладня“, Київ—Ляйпціґ. (1919). 16⁰, ст. 41. Ц. 75 гр.

Безсмертні байки, що послужили за підставу для творів російського байкаря Крилова й нашого — Глібова. Повні глибокої думки, вічних правд про добро й зло, високої моралі, насміхів, глуму і влучної характеристики звірів, що в їх прикметах багато подібного до людської вдачі. Книжечка ілюстрована багатьома малюнками, має портрет автора. Добре зшита та в твердій кольоровій окладинці, яка заступить оправу. Можна поручити всім читальням як корисну й цікаву лектуру без огляду на вік читача. Дістати можна в книгарні Т-ва „Просвіта“.

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ СВЯТА ПО ЧИТАЛЬНЯХ „ПРОСВІТИ“

З усіх усюдів нашого краю доходять до нас звістки про сьогорічні Шевченківські святкування. Про них докладно пише щоденна наша преса, містять про них дописи наші тижневики, львівські і провінціональні. Ми в нашому місячнику не можемо присвячувати місця місцевим святкуванням: для таких справ не годяться журнали, та ще місячні. Але ж коли свято набирає масового характеру, коли воно виявляє деякі виховні риси, ми мусимо про них ізгадати хоч короткими словами. Міркуємо, що таке масове свято з якоїсь одної околиці може мати заразливий вплив на инші місцевости, й ми дуже хотіли б, щоб така зараза ширилася як-найбільше...

Ми маємо тут на оці два такі збірні свята: повітове свято Гусятинщини, що відбулося 22. квітня в Гусятині, та спільне свято львівських читалень (Богданівка, Жовківське передмістя, Знесіння, Левандівка, Сигнівка) з 13. травня 1934. р.

Свято філії „Просвіти“ Гусятинщини відбулося заходом сил із Гусятина, Вільхівчика, Личківців, Трибухівців, Самолусківців та Босир. Співали сполучені хори читалень із тих місцевостей (180 хористів!) під орудою В. Недостойного, а то й окремі хори зі своїми диригентами між собою суперничали; були деклямації (Шахновичівна), були виступи солістів (Самборський), був смичковий дует (В. Недостойний і Хмарик), була й гуртова деклямація „Гамалія“ (під проводом Льва Бекенбаха), був і „Заповіт“ і національний гимн, була промова (мр. М. Шахновича) — та найважніше: був чудовий настрій і захоплення, повна саля не вміщала всіх присутних, був день, якого ніхто з Гусятинщини ніколи не забуде...

Міські львівські читальні сполучили своїм святом — 120-ліття народин Тараса Шевченка з 20-літнім існуванням філії „Просвіти“ у Львові, що має за свойого патрона великого Сина України. Свято відбулося в салі „Народнього Дому“ й було дуже дбайливо підготоване. Треба подивляти ту працю, яку вклали співаки й музиканти в ціле свято. Речі, що вони виконували (Стеценків „Сон“, Старицького хор із „Утопленої“, Вербицького „Заповіт“ на два хори з баритоновим сольом, та його „Симфонію д-дур“ у інструментації С. Людкевича) переходили їх сили, а проте виконання їх було дуже гарне. І п. Манько й п. Панасюк доказали, що можна зробити такою великою працею. Промовляв п. В. Целевич, що вказав на невмирущість Шевченкових думок, які не втратили й ніколи не втратять своєї виховної ваги для нашого народу. Велике враження зробила інсценізація Шевченкового „Буває в неволі“, виведена силами читальняників із Замарстинова. Хто не був на цьому святі, може дуже шкодувати, бо ж усе воно пройшло дуже поважно, з великим захопленням, що проявлялося в виконавців і в гостей. На жаль, їх було дуже небагато... Нашій львівській філії й її провідникам можна побажати успіхів! Свято закінчилося національним гимном.

ВЕЛИЧЕЗНА КИТАЙСЬКА КНИГА ПЕРЕКЛАДЕНА НА АНГЛІЙСЬКЕ

Недавно появився в Англії переклад китайської книги „Всі люди — браття“. Її англійський переклад має 1.300 сторінок і більше як 750.000 слів. Є це клясична книга китайської літератури. Її автор Шус Гульфан, це сьогодні загадкова особа. Один китайський учений каже, що ця книга є така чортівська, що автор і його родина були прокляті до третього покоління. Книга займається китайськими подіями з XIII. століття і розказує про долю 108 людей вигнаних із суспільства; ті люди пішли в гори і там створили незалежне суспільство, що жило за своїми власними законами. Китайські закони забороняли читати згадану книгу.

(Продовження зі ст. 174.)

ки шкільної науки, воно мусить бути всебічне, повинно охоплювати фізичну, духову й моральну сторінку, щоб розвиток молоді поступав гармонійно, щоб молодь виростала здоровою, міцною, справною, розумною й характерною — на гарних провідників кращого майбутнього нації.

Ю. Кордюк.

*

Як воно було минулого року на Соколі.

Минулого року „Українське гігієнічне товариство" запросило мене як лікаря до табору для дівчат на Соколі[3]) — й я хочу поділитися з читачами Ж. і Зн. своїми враженнями з життя цієї оселі.

Життя на Соколі мало свій плян, а то ж без нього не можна виховати молоді в карности, в почутті обовязку, з товариського погляду кожний мусів придержуватись назначеного порядку дня, неслухняні діставали прилюдно догану, і це — найбільша кара. Порядок дня читали рано по молитві: устійнювали дижурну, містодижурну, кухонні, стійки, решта ж учасниць ішла до звичайних занять.

Вранці в кухні.

Дижурна, одна із учасниць, уважала на порядок в таборі, передавала всі запорядки управи учасницям, дбала, щоб усе було виконане; щоб хто чужий не прийшов до табору (чужу людину треба як-стій зголосити в управі), наглядала за стійками. Їй до помочі була все заступниця дижурної (містодижурна), стійки, 6 учасниць помагало дижурній, щоб удержувати порядок, приносити харчі від залізнички, приводити гостей до дижурної. Одна стійка все стояла коло залізнички і свиставкою давала знати, коли хтось бувало приїде, або коли привозять харчі. Вночі стійки мали за обовязок уважати, щоб хтось не закрався до табору, уважати на магазин і т. п. „Кухонні" помагали кухареві в кухні мити посуд, подавати обід, краяти хліб і т. п.

[3]) Сокіл, це — поляна серед лісів, головно шпильковых. Туди доїздиться вузькошляховою залізничкою або моторівкою з Брошнева в напрямі до Осмолоди (не далеко Підлютого). Є це власність митрополита, але ж „Укр. Гігієнічне Товариство" винайняло „Сокіл" на 99 років на оселю для хлопців і дівчат у віці між 14—20. роком, а то й старших; для молодших дітей, від 7—14. віку, є подібний табор на Остодорі, 3 км. від Сокола. На Соколі є 5 домиків, що залишилися ще з пластових таборів. — Я. С.

Дижурна будила учасниці в год. 6. рано; після цього всі „осельчанки" милися в потоці і вже в 6.15 ставали на 15 хвилин до ранньої руханки. Після руханки вбиралися, стелили ліжка, робили лад у курінях; в годині сьомій молитва, піднесення прапору і прочитання денного порядку, після цього снідання.

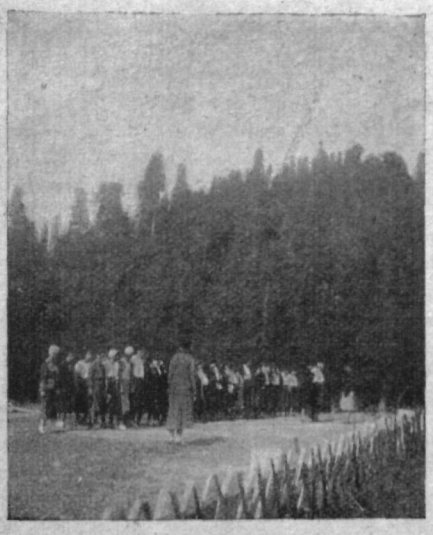

Молитва перед табором.

Заняття починалися в год. 8. рано. Були це виклади з краєзнавства, історії, гігієни, ратівництва, товариські гутірки (3 год. денно), після цього йшло друге снідання, опісля короткий відпочинок і знову — праця фізична: нівелювання площі, копання ровів, ношення води до кухні і т. п. Обід при спільному столі й то на поляні на місці камінням огородженому (всі сидять на землі), а підчас слоти в куріннях. До 3. год. був спочинок, опісля, ще один виклад або гутірка, підвечірок і забави, головно відбиванка; вечеря в 7. год., потім молитва, здіймали прапор, а в 8. год. нічна тиша, всі мусіли лягати спати.

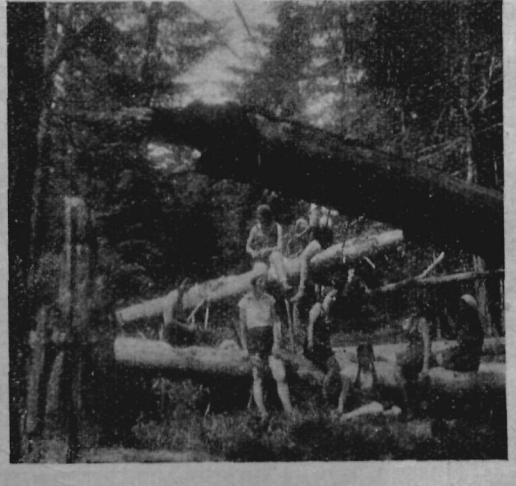

Гулянка в лісі.

Життя в таборі, не вважаючи на дисципліну, на погану погоду, холод і дощ (11 днів була слота!), було веселе й безжурне. Дівчата дуже зживалися між собою, хоч до Сокола ніколи одна одної не бачила. Поділені на гуртки, старалися, щоб цей, чи той гурток був перший у всім, при грі і поряд-

ках, у товариському житті, одна дбала про другу, помагали собі взаїмно. Дивно, що був холод, дощ, а занедужань було розмірно мало: кілька легких

Забави в таборі „Відбиванка".

запалень горла, кілька легеньких поранень і соняшних попечень, — ось і всі занедужання в таборі. Лікарські оглядини, на початку й при кінці побуту в оселі, виказали збільшення ваги (навіть до 5 кг.) і росту.

Провід табору дбав про те, щоб у дівчат вироблювалась самодіяльність. У товариських гутірках давав дівчатам поради і вказівки, учив точности, товариського життя, карности, замилування до праці й руху.

Зі сльозами в очах пращалися дівчата між собою і із своїми провідницями, особливо з обозною, та учителькою руханки, що собі зеднали любов усіх учасниць. З жалем покидали любу поляну, де прожили 4 безжурні тижні, прощали кухаря, що відпровадив їх на залізницю й залишався в хлопячому таборі. Пращали і собачку-білика, що ще довгий час біг за залізницею і скавулів. Пращаючись, дівчата обіцяли одна одній — зїхатись на другий рік і привезти товаришок, що того року, чомусь не довіряючи оселі, не приїхали.

Ярина Сімовичівна.

М. С.

УСУШЕННЯ ПОНТІЙСЬКИХ БАГНІВ

Все на світі можливе. Те, що вчора видавалося фантазією, мрією — сьогодні стає дійсністю.

Ми маємо на думці Понтійські багна, що займають велику частину Апенінського півострову (Італія). „Понтійські багна", це країна величезних багновищ, мочарищ, покрита дикою, пустинною ростинністю. Її від віків ніхто не замешкував, хиба що дикі кочовики та розбишаки, що находили тут прегарне схоронище перед оком справедливости. І цю величезну країну пустарів, трясовиння та пропасниці останніми часами перемінено на родючу орну землю та пригоже місце під будову людських осель. Ця велетенська праця осушування понтійських багновищ почалася 1922. р., а за десять років вона майже скінчена. Колись багнистий та мочаруватий край поперезїзуваний тепер великими каналами, які відводнюють забагнені простори, всю воду відпроваджують до моря. Крім каналів, працю відводнювання багновищ виконують електричні смоки (помпи). На одному відтінку висушених багнів, на місці, що його в давнину заливало море, вибудовано за 6 місяців 1932 р. місто Літторія, яке врочисто посвятив італійський уряд. Крім цього, на осушених багновищах, мов зпід землі повиростали оселі хліборобів та великі фільварки й господарства, повіддалювані одне від одного на кілька кільометрів. Таким чином на диких і пустинних понтійських мочарах повстала нова провінція, й її столицею є нове місто Літторія.

Коли давніше крізь цей багнисто-пустинний край ішов один битий шлях, знаний із старовинної історії під назвою „Via Appia", то тепер на давніх багновищах побудовано цілу сітку дуже гарних вимощених шляхів і звичайних доріг, та й „Vi"-ю „Appi"-ю значно поширено та перебудовано, і тепер є це знаменитий шлях для автомобілів.

Мимоволі виринає питання, чи не можна б щось подібне зробити з нашим багнистим Поліссям?

РОМАН КАХНИКЕВИЧ.

ЯК ПОРАЗИТЬ ЕЛЄКТРИЧНИЙ СТРУМ

Недавно я оглядав одну електричну інсталяцію,[1]) на яку були залучені різні електромотори, великі й малі. Зі мною був один чоловік, що цікавився електротехнікою. Вказуючи на кінці грубезних проводів, що були прикріплені до шруб вилучника великого мотору, він звернувся до мене з запитом:

— Правда, що це небезпечно дотикати таких грубих проводів? — (очевидячки мав тут на думці голе, неізольоване місце, прим., коло шруб вилучника). Адже ж із такого грубого проводу перейде до тіла при дотику великий струм?

Я усміхнувся й кажу:

— Грубість цього дроту, чи проводу тут не має значіння. А струм, який тілом перейде, залежить від напруги та від опору тіла, згідно з найосновнішим та найпростішим правилом електротехніки — законом Ома.

З такими думками я стрічався майже в усіх людей мало обзнайомлених, а то й не обзнайомлених із основними відомостями з науки про електричність. Але й бо і в деяких книжечках можна прочитати, що далеко небезпечніше діткнутися грубого проводу, ніж тонкого. То собі люди думають, як воно буває з палицею: чим вона грубша, тим болючіще, як нею вдарити... Вияснимо коротко правило Ома[2]) й цим викажемо, як то люди помиляються...

[1]) устаткування фабрики машинами і всім потрібним знаряддям.

[2]) Ом (Огм), славний німецький фізик (1787—1854).

Кожний провідник електричности н. пр., металевий дріт чи взагалі металевий предмет, більше або менше мокра земля, розчин соли або соди в воді, людське тіло, ставить опір електричному струмові. Одиницею електричного опору в практиці є — один ом. Опір одного ома має н. пр. рівний стовпець ртуті 106.3 цм. завдовжки, що важить 14.452 грамів, отже у промірі яких 1.13 мм.; 1000 метрів мідяного дроту 1 мм. завгрубшки має опір яких 25 омів.

На рис. 1. бачимо малу жарівку кишеневої ліхтарки, залучену на батерію з напругою 4.5 вольтів. Розжарений дротик жарівки має опір яких 15 омів. Коли схочемо знати, який струм тече дротиком у жарівці, мусимо поділити вольти на оми; отже струм, що його бере згадана жарівка, є

4.5 вольтів : 15 омів = 0.3 ампера.

На рис. 2. бачимо дві жарівки різної величини, залучені між проводи електричної сітки. Напруга між проводами 110 вольтів. Менша жарівка бере з проводів струм 0.9 ампера, а розжарений дротик більшої жарівки має опір 240 омів. Який великий опір дротика меншої жарівки? Який струм бере друга жарівка? Який струм беруть обидві жарівки разом?

Опір дротика меншої жарівки є

110 вольтів : 0.9 ампера = 122 оми.

Більша жарівка бере струм

110 вольтів : 24 оми = 4.58 амп., кругло 4.6 амперів.

Обидві жарівки разом беруть 0.9 + 4.6 = 5.5 амперів. Цей струм тече проводами аж до місця „а“, опісля ділиться : 0.9 ампера йде до меншої жарівки, а 4.6 амп. тече далі до другої жарівки. Бачимо, що при даній напрузі (тут 110 вольтів) струм залежить у зуживачі (тут у жарівці) тільки від опору цього зуживача, незалежно від того, який струм беруть інші зуживачі на ті самі проводи залучені. Иншими словами: кожний зуживач бере при даній напрузі тільки такий струм, який допустить його опір; чим більший опір, тим менший потече струм при даній напрузі; чим вища напруга, тим більший струм потече зуживачем. Отже загально

напруга = струм × опір, або в практичних одиницях

вольти = ампери × оми.

Це ж і є закон Ома.

З цього виходить, що

напруга : струм = опір, або
вольти : ампери = оми,

а далі

напруга : опір = струм, або
вольти : оми = ампери.

Отже нашим тілом потече такий струм, на який дозволить опір нашого тіла, очевидячки, коли діткнемо електричних проводів під напругою.[3])

Який же є опір людського тіла?

Часто подають його на 1000 до 50.000 омів. А це не зовсім правда. Найбільший опір ставить шкіра. Її опір тим менший, чим більшою поверхнею дотикає наелектризованого предмету чи електричного проводу. Шкіра спочених або мокрих рук а ще в більшій мірі ніг — має значно менший опір, ніж суха. Внутрішні частини тіла мають узагалі малий опір. Опір людського тіла зміняється згодом, і таксамо меншає зі збільшенням напруги. Найбільший струм, який людина може ще витримати, буває яких 0.1 ампера. Але це залежить від індивідуальних[4]) прикмет орґанізму, тимто і слабший струм може бути смертельний. Звичайно вважають за нешкідливий струм найвище 0.05 ампера. Зате коли вхопимо цілими долонями, отже обома руками, металеві предмети, получені з різнобігуновими електричними проводами, то не зможемо самі отворити долоні й відлучитись від проводів, коли від одної руки до другої потече струм уже 0.015 ампера. І цей струм може бути небезпечний, коли довший час не маємо змоги відлучитися. Для струму 0.015 амп. при напрузі 110 вольтів був би опір нашого тіла, числячи від одної руки до другої,

Рис. 1.

110 : 0.015 = 7330 омів.

Щоб цією самою дорогою перейшов струм 0.1 ампера, мусів би опір бути менший, а саме

110 : 0.1 = 1100 омів.

Яка ж напруга для людського тіла небезпечна? Приписи установляють напругу 250 вольтів як межу між низькою й високою напругою. Одначе вважають за безпечну для людського тіла тільки напругу понижше 42 вольтів, а для звірят не більшу,

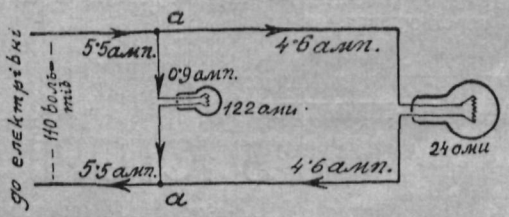

Рис. 2.

ніж 24 вольти. Беручи струм 0.010 ампера (десять тисячних ампера — або десять міліамперів) ще як безпечний, можна би думати, що опір тіла при напрузі 42 вольтів на всякий випадок не повинен би бути менший, ніж 42 : 0.01 = 4200 омів. Бо колиб опір був менший, то струм був би більший, ніж 0.010 амп., а тим самим уже небезпечний, хоч не для кожного в однаковій мірі.

Чеський інженер Житні (Zitný), що провадив на доручення „Електротехнічного Чехословацького Союзу“ статистику[5]) випадків поразки електричним струмом, описує у звідомленні за роки 1925 й 1926. такий випадок. В одній копальні були проводи для

---

[3]) Кажемо, що проводи є „під напругою““, коли вони сполучені з сіткою електричної централі; відповідними вилучниками можна проводи даної інсталяції вилучити „зпід напруги“.

[4]) індивідуальний — комусь властивий, особистий.

[5]) цифрові дані.

[6]) Сиґналізування або сиґналізація — передавання умовлених знаків на віддаль або всі такі знаки докупи.

електричного сигналізування.[6]) Струму для сигналізації доставляв малий трансформатор; він трансформував[7]) напругу сітки 220 вольтів на 20 вольтів (отже на напругу більше ніж удвоє меншу від 42 вольтів!). І направді між сигналовими проводами була тоді напруга тільки 20 вольтів. Робітник стояв на мокрій рейці, діткнувся сигналового проводу, дістав, мабуть, електричний удар, ухопив рукою за дріт, перервав його та впав на землю. Найшли його мертвого на вогкій землі, а на голих грудях лежав сигналовий дріт. Черевики небіщика були зовсім перемочені, й це, ймовірно, було причинок першого удару, а опісля поразки.

Тут, як бачимо, вже напруга 20 вольтів була причиною смерти, і то тому, що тіло мало, через мокрі ноги й черевики, добру сполуку зі землею. А треба памятати, що рідко коли всі проводи електричної інстацяції є від землі добре ізольовані (відокремлені, звязку не мали). Це значить, що між проводом з ушкодженою ізоляцією й землею утворилась електрична сполука, що її опір може бути різний залежно від обставин. Стоячи на землі, ми є сполучені зі згаданим проводом. Коли тепер діткнемося якогонебудь металевого предмету в інсталяції, сполученого з другим дротом (байдуже, чи від землі добре ізольованим, чи також з ізоляцією частинно ушкодженою) — дістанемо електричний удар.

Коли припустимо, що в повищому випадку смерть спричинив струм 50 міліамперів (0.050 ампера), то опір тіла був — 20 вольтів : 0.05 амп. = 400 омів. Це тоді, коли другий дріт мав зовсім погану ізоляцію, або й ніякої не мав, отже міг мати дуже добру сполуку з землею. Наслідок був такий, як би робітник стояв безпосередньо на тому другому дроті. Можливо, що той дріт дотикався в якомусь місці рейок або був припадково сполучений з рейками металевим предметом, н. пр. візком на рейках, недбало покинутою штабою заліза, кусником дроту, що непотрібно валявся.

Очевидячки, що переляк при несподіваним електричнім ударі дуже часто збільшує ще небезпеку самої поразки, а саме 1) зменшує відпорність організму (вже сам переляк може шкідливо подразнити серце чи навіть центральні органи); 2) відбирає змогу швидко розглянутися, щоб найти спосіб рятувати себе,

Здавалося б, що між фахівцями (електротехніками) повинно бути менше випадків поразки, ніж н. пр. між консументами (споживачами). Чеська статистика виказує пересічно за роки 1925—1927 24.4% випадків між фахівцями, а 49.2% між консументами. Одначе пересічна кількість випадків у роках 1928—1932 є 39.4 між фахівцями, а тільки 22.1% між консументами. При цьому було в самім році 1932 42.6% випадків між фахівцями, й тільки 10.4% між консументами. Причина цьому така, що фахівці (електромонтери, електроінжинери) часто легковажать собі небезпеку, не забезпечуються, як треба, і як цього вимагають приписи, й не беруть під увагу, що та сама праця серед одних обставин може бути безпечна, серед инших небезпечна. Але на те вони фахівці, щоби про це памятати.

Инша справа з консументами. Це переважно нефахівці. Вони не можуть знати, де й як може притаїтися небезпека при вживанні електричної інсталяції, отже при вживанні лямп, електричних залізок, горшків, кухонок та иншого електричного приладдя домашнього вжитку. Консументам електричної снергії треба ознайомитись із різними можливими випадками, хоч би з тами, що в практиці найчастіше трапляються. Та про це иншим разом.

[7]) трансформувати — перетворювати; трансформатор — перетворювач.

МИХАЙЛО ЧЕРНЕЦЬКИЙ.

З ІСТОРІЇ БІЛОГО КАМЕНЯ

В золочівському повіті є декілька місцевостей, які мають багато історичних памяток. Має їх і містечко Білий Камінь. Але ж і вони незабаром попропадають, бо як це в нас часто буває, власники ґрунтів, на яких є ті памятки, ніколи ними не цікавилися й не цікавляться...

Невеличке містечко Білий Камінь лежить 13 км. від Золочева й 11 км. від Олеська. Має воно тепер яких дві тисячі мешканців і лежить над річкою Бугом; зі сходу й півночі окружене горами, вкритими лісом.

На лівому березі Бугу, серед великого парку є над ставом руїни замку кн. Вишневецьких, стародавнього українського роду, що виводився ще від Корибута, брата короля Ягайла. Замок вибудував 1611. р. князь Юрій Вишневецький; на це вказує напис на камяній таблиці, приміщеній на фризі[1]) головної замкової брами: Deo trino et uno Georgius Korybutus dux in Wisniowiec castellanus chioviensis cum clarissima uxore sua Theodora Czapliczowna in Spanow arcem muro extruere curaverunt in haereditaria civitate sua cognominata Kamien Anno Salutis MDCXI.[2])

Руїни замку свідчать про те, що замок був будівлею немалою; перед замку, звернений на південний захід, яких 58 м. завдовжки, й ліве крило, завдовжки 54 м., сходяться в наріжній башті, восьмибічній, з одним поверхом. Мури лицевих стін та лівого крила збереглися тільки вдолині. Замок мав — як видко з фундаментів — форму чотирокутника з чотирма вежами по боках. Від північного сходу спирався він на горби т. зв. Святої Гори (373 м.), від півдня боронили доступу до замку моклаки, стави та річка Буг.

Крім цього напису над брамою, добре ще збереженого, звертає на себе увагу сама замкова брама, яка мала колись багаті прикраси (орнаменти-

[1]) фриз — середня частина горішньої частини виступу стовпа (кольони) в якійсь будові (антаблемент)

[2]) Богові у Трійці єдиному Юрій Корибут князь на Вишинівці, каштелян київський з найяснішою дружиною своєю Федорою Чапличівною зі Станова казали замок збудувати з муру в державі своїй по предках перебраній, названій Камінь р. від спасення (роду людського) 1611.

ку), по боках два високі жолоблені камяні стовпи (кольони), з яких один спочиває вже в кропиві, а другий тримається брами останками своїх сил. Збереглися й гарні віконні рами з тесаного каменя в наріжній башті. Біля замку йде дорога, обсаджена тристалітніми липами (алея), живий, німий свідок давніх часів. Та й липам грозить уже сокира господарів...

Історія того замку була багато на барвні випадки — головно за часів відомого кн. Яреми та його жінки Ґризельди зі Замойських. Тут — у цьому замку вродився їм 1640. р. син Михайло, пізніший польський король (1669—1673), тут гостював 6 років пізніше король Владислав IV. з дружиною та з цілим своїм двором, тут стояв табором король Ян Казимир, коли йшов із Топорова на Хмельницького під Збараж та Зборів 8—12. серпня 1648. р.

В часах цих великих і частих воєн Білий Камінь зруйновано. Відбудовували його декілька разів, на початку XVIII. ст. стали власниками замку литовські князі Радивили. Тоді замок знову вславився, але... веселим та буйним життям тодішньої дідички замку, Катерини із Ржевуських Радивилової, жінки князя Карла „Panie kochanku" та її самовільними і злочинними поступками, головно, супроти двірського шляхтича Чешейки, якому зрубали голову в замковому льоху з наказу дідички.

З кінцем XVIII. ст. замок зацвів теж такою самою сумною славою за останньої його великої власниці — польської Мессаліни[a]), Анни з Радивилів Любомірської, що її жорстокість сталася пострахом усіх довколишніх мешканців.

В XIX. ст. замок підупав, — у ньому перестали жити. Частину його розібрали та вжили на будівлю господарських будинків на фільварку.

В містечку є ще костел із 1766. р. і церква зовсім нова з 1900. р.

---

[a]) Мессаліна, — була перша жінка римського цісаря Клявдія (І. в. по Хр.), вславилася великою розпустою й жорстокістю

О. СЕМИР.

НЕВЖЕ ШОСТА ЧАСТИНА СВІТУ?

В серпні м. р. з пристані Александрії відбив невеличкий, але якслід виряджений корабель „Магабіс". На чердаку цього корабля був науковий виряд (експедиція), що поклав собі за завдання прослідити ті місця, де повинна би (коли дати віру різним здогадам) бути мряковинням тайни оповита шоста частина світу...

Відбивши з Александрії, корабель поплив до побережжя Індії, біля якої мав би бути той казковий край, і там теж науковий виряд почав свої досліди.

Гроші на цей виряд дав сер Джон Міррай, англійський міліонер. Але химерна доля не дозволила йому діждатися вислідів діла, що за його починомпочалось. Вже підчас підготов до нього помер. Умираючи, сер Джон Міррай записав на різні наукові цілі великі гроші, між иншим, 100 тисяч долярів, щоб вияснити і справдити здогад учених, що була колись шоста частина світу.

Думка, що колись, у праісторичних часах, існувала шоста частина світу, яку опісля залило море, находить своє потвердження у арабських та індійських оповіданнях-казках. Ті народи ніколи між собою не стикалися, а проте і в індів і в арабів такі оповідання є. З того повстав здогад (гіпотеза), що та затоплена земля мусіла простягатися між Індією й Арабією.

Вирядом, що за гроші Міррая виїхав на провір та розслід тої гіпотези, проводить світової слави вчений, професор університету в Кембрідж— Ґардінер.

І оце недавно проф. Ґардінер повернувся до Англії й оголосив свої деякі дуже цікаві спостереження, звязані з його дослідами над шостою частиною світа. На його погляд, експедиції вдалось найти слід затопленої землі, що в дуже давніх часах була шостою частиною світу. Земля ця простягалась, за його словами, між Африкою й Індійським півостровом і була наче продовженням острова Мадаґаскар, на що вказує подібність його в будові його та в географічних умовах із Індією. Єдиними залишками великого колись, сьогодні затопленого континенту, є коралеві острівці, що тягнуться вузьким пасмом на схід, гей би запозначували границі шостої частини світу. Цю затоплену землю прозвали Лемурією, або краєм Ґанданава.

Крім цього експедиції вдалося прослідити причини затопу Лемурії. Сталося це дуже давно, коли на землі не було і сліду людей, коли ще найвищі гори світу, Альпи та Гімаляї, були на дні океанів. Експедиція найшла залишки старовинної звірні, рістні, а це має велике значіння, коли хтось хоче просліджувати передісторичний вигляд нашої землі. Цікаво, що найвищі верхи гір затопленої землі (3.500 м. заввишки) є сьогодні закриті водами океану до височіні 500 метрів.

ЯК ГАСИТИ СПРАГУ?

Славні туристи, головно світові спортівці-англичани доказують із свойого досвіду, що спрагу значно краще гасити напитками теплішими, особливо теплим чаєм, аніж холодними, такими, як нпр., джерельна вода. Вчені пояснюють це явище так, що зимний напиток мусить найперше орґанізм отріти, щоб його в себе ввіссати, а це вимагає праці; цю працю утруднює звуження кровоносних судин, яке спричинює низька температура напитку. Теплий напиток не вимагає тієї непотрібної праці орґанізму і легко ділає на найніжніші закінчення нервів у селезистій болоні шлунку і кишок — тим самим легше й скоріше, усуває почування спраги. Наука про здоровля, т. зв. гігієна, вже давно доказала, що зимні засоби прохолоди, як вода охолоджена ледом, або морожене, шкідливі, а то й небезпечні для нашого здоровля.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

СЛІДАМИ КОСТОБОКІВ

У перших століттях по Хр. наші західні землі дістають нового, сильного сусіда, який мав згодом великий вплив на їх культуру та започаткував узагалі в її розвитку нову добу. Була це могутня римська держава.

Після завоювання цісарем Траяном 106. р. цілої колишньої Дакії, теперішнього Семигороду, римляни зробили з неї свою провінцію, яка сягала на північ аж по наше Закарпаття. Їх легіони, військові залоги твердинь, та купці принесли зі собою до нової провінції свою таки високу культуру,

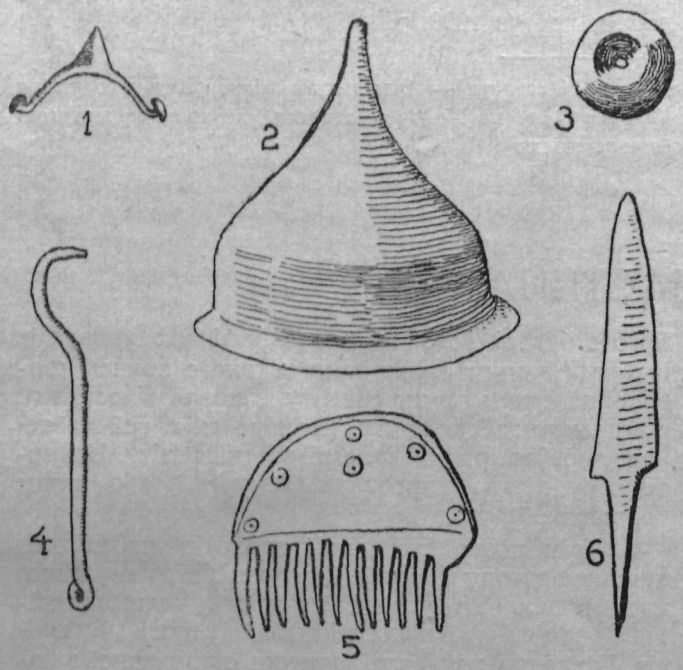

Вандальські памятки з тілопального погребища в Переворську:

1. острога; 2. умбо від щита; 3. прясличка; 4. ключ до дверей; 5. гребінь; 6. ножик.

свої вироби, мистецький смак та звичаї, все те поширялося на Закарпаття й Буковину, а звідтіль діставалося посередньою дорогою й до Галичини. Через те Галичина в перших чотирьох століттях по Хр. має витиснене на собі виразне тавро провінціонально-римської культури та вступає тоді в новий розвитковий стан, який звичайно називаємо римською добою.

Коли почнемо знову приглядатися народам, що в Галичині тоді жили, то передусім побачимо в нас іще вандалів[1]), які прийшли сюди під кінець старої ери й біля народження Хр. були вже над Дністром. На початку римської доби, як із находів видко, вони перейшли цю ріку, яка мусіла бути в тих часах для них великою перепоною через брак мостів (перейти можна було тільки бродом) та дісталися так у горішнє поріччя Пруту, а звідсіль далі на Буковину. У східньому напрямі дійшли вандали поза Збруч аж до р. Смотрича.

Крім цього шляху, що йшов здовж Буга в південно-східньому напрямі, вандали мали ще иншу дорогу, здовж Сяну, й нею вони дісталися в горішнє поріччя Дністра. Вказують на це памятки, що по них тепер находять у рудецькому, мостиському та добромильському повіті, одначе з них виходить водночас, що цю дорогу вандали найшли собі далеко пізніше, ніж першу (бужанську), бо аж у III. ст. по Хр.

Як жили вандали в нас у римській добі, того ми ще не знаємо, бо не знаємо в нас ще й їх селищ із того часу з останками хат, відпадковими ямами та гончарськими печами. Про їх тодішню культуру довідуємося далі тільки з гробів.

Похоронний обряд був далі тілопальний. Попільниці з перепаленими кістками небіжчиків стоять прямо в землі, не обкладені жадним камінням, часом вони присипані рештками костиря, на якому небіжчика палили.

Найбільше таке погребище найшли в Переворську над Сяном. Попільниці на ньому ліплені вільноруч у формі струнної вази, всі закопчувані та часто прикрашені наколюваним меандровим[2]) орнаментом, у чому слід добачати західні впливи з тодішньої маркоманської[3]) держави в Чехії.

На підставі гробових находів можна припускати, що вандальські військові відділи ділилися тоді на кінних лицарів, все з мечем та з острогами, і на піхотинців, що мали до зачіпно-відпорного бою списи, ратища та щити. Панцирів, ані шоломів одні й другі не мали. Довгий лятенський[4]) меч

Найбільше таке погребище найшли у Перескоротився тепер під римським впливом, ним більш кололи, ніж рубали, у гробі він далі зігнутий.

Гроби ремісників, зокрема ковалів, пізнати по такому різному приладдю, як: долота, кліщі, молотки, пильники, шила та сокири.

Хліборобам давали „на той світ" серпи та бруски гострити ножі; вони подибуються в усіх чоловічих гробах без вийнятку. Часом є й ножиці, подібні до наших, стригти вівці, є й трикутні кресала.

Вандальські жінки діставали до гробу звичайно три фібули спинати одежу, глицю до волосся, голку та браслету — все залізне, — та кістяний однобокий гребінь. Рідше подибуються глиняні пряслички до веретен, а ще рідше стоплені вогнем шкляні коралики, що їх спроваджували аж із далеких римських провінцій.

Тодішній шлях, яким ішла торговля вандалів та инших галицьких племен із римськими колоніями, пізнати найкраще по скарбах римських монет, які тепер у нас находять. Ішов він від Чорного Моря з провінції Мезія (тепер Добруджа) здовж Дністра та певно й із Семигороду (колись Дакія) через гори до Молдавії, а звідтіль здовж Серету чи Пруту теж на Дністер у північній Буковині, а Дністром далі у глиб краю. У Бобреччині

[1]) пор. Ж. і Зн. за травень 1934, ст. 149—150

[2]) пор. Ж. і Зн. за травень 1934, ст. 150, пом. 4.

[3]) маркомани — германське племя, що під конець римської доби змішалися з народом, від якого пішли теперішні баварці.

[4]) пор. Ж. і Зн. 1934 за травень, ст. 149, пом. 1.

брав він круто направо й через Звенигород ішов на північ, на Волинь.

Місцеве населення доставляло римським купцям певно шкір, кожухів, коней та невільників, а за те діставало чи заплату срібною римською монетою (денаріями), чи міняло свої товари за римський бронзовий і шкляний посуд, фібулі, шкляні коралі та инші жіночі прикраси.

Не мав у нас, мабуть, великого попиту тільки глиняний римський посуд, так зв. terra sigillata хоч дуже добре випалений та на червоно неначе поливаний (покостований), бо найшли його досі тільки в одному Звенигороді біля Бібрки більшу кількість та кілька черепків, мабуть, і в Неслухові, пов. Камінка Струмилова. На звенигородських черепках є навіть відтиснута печатка з прізвищами гончарських майстрів, Сварад та Цінтузм.

Вандальське панування скінчилося в нас десь із кінцем III. ст. по Хр. Тоді частина їх перейшла на Закарпаття, а більшість подалася через Буковину до Румунії та в Семигород, де вони прийшли в безпосередній сутик із римськими легіонами та почали з ними воювати.

У протилежному напрямі, з Семигороду та Румунії прийшов через Буковину до нас на самому початку римської доби новий нарід, який майже двісті літ потрапив боронити збройно своєї займанщини перед вандалами, доки їм нарешті не піддався. Були це костобоки, частина великого народу ґетів, дуже близько спорідненого з траками. На чолі цього народу стояв тоді енергійний король Бурвіста, який старався якнайбільше поширити границі свого царства, й, мабуть, у звязку з цим прийшло підлегле йому племя костобоків здовж Дністра до нас.

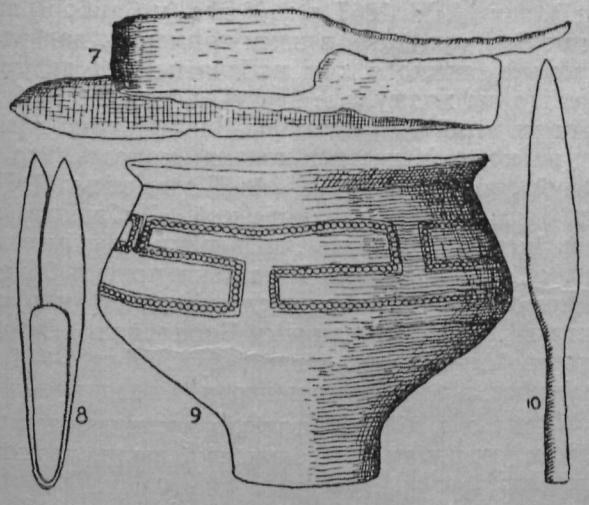

Вандальські памятки з Переворська: 7. меч зігнутий утроє: 8. ножиці; 9. попільниця; 10. вістря спису.

Спершу воно задержалося якийсь час у гарній околиці Заліщик, де останки його селищ найшли тепер у Голіградах та Новосілці костюковій, а потім подалися далі на північний захід та зайняли горішнє Подністровя аж під Львів (селище в Малехові). Та там воно сиділо недовго, бо вже біля 170. р. по Хр. мусіло завертатися під напором вандальського племени гастингів назад за Карпати. На цьому й закінчилася, мабуть, узагалі трацька займанщина в нас, що починалася була зпроквола ще в II. бронзовій добі.

Землі костобоків на Покутті зайняли після цього вандали.

Сліди костобоків, від яких дехто тепер виводить назву бойків, у нас іще не дуже численні. Найбільше їх погребище відкрили в Липиці біля Рогатина, й від нього цілу культуру костобоків назвали в нас липицькою.

Памятки липицької культури з різних місцевостей: 1. спряжка; 2. фібуля; 3. прясличка; 4. дзбаночок (амфорка); 5. миска на ніжці; 6. дзбанок. 7. кресало; 8. попільниця; 9. ножик.

(ч. 1, 2, 9 з заліза — ч. 3—6, 8 з глини).

Гроби на цьому погребищі всі тілопальні, плескаті (без могил), й нема в них жадної зброї. Попільниці поприкривані звичайно мисцинами чи иншим меншим посудом або камяними плиткими, а в них, між спаленими людськими кістками, є залізні фібулі спинати одежу, ножі, спряжки, шила, кресала та глиняні прясличкі.

Гробова кераміка була або ліплена вільноруч із нечищеної глини або точена на ганчарському колі зі старанно відчищеної глини. Прикметні між нею є чаші-мисцинки на високій, пустій ніжці, та малі двовухі дзбаночки (амфорки), де дно стоїть гейби на персні. Орнамент звичайно гладжений, як на наших „сиваках", дуже рідко ритий. На великих горшках, ліплених вільноруч, є звичайно наліплені поземі валочки з ямками від пальця, щоб їх ліпше було держати в руках.

Частіше, ніж гроби костобоків, стрічаємо в нас їх селища, головно в Заліщиччині. Хати на них були спершу круглаві (Незвище), а пізніш прямокутні, часом із передсінням (Голіградн). Огнище було посеред хати, звичайно на верстві камяних плиток, а дим із нього виходив дірою у стрісі. Часом була в хаті пекарська піч, копулиста мов яке велике муравлище.

Гончарських печей костобоків іще не знаємо, але вони певно виглядали так, як пізньо-римські печі з Голиня в Калущині або Неслухова під Камінкою Струмиловою.

Ганчарські вироби були на селищах такі самі, як і в гробах, грубої й гарної роботи, тільки що на селищі можна скорше подибати більшу миску або великий горщок, певне на зсип збіжжя.

Єдиний раз досі найшли в одній місцевости костобоцьке селище разом із приналежним до нього погребищем. Було це минулого року в Залізцях біля Ходорова.

МИКОЛА АНДРУСЯК.

РОЗКВІТ МОСКВОФІЛЬСТВА В 60-ТИХ РР. XIX. В.

Іван Наумович.

У Львові почало виходити 1861. р. „Слово". Гроші на нього дав Михайло Качковський.[1]) Першим редактором „Слова" був Богдан Дідицький. Сам він писав т. зв. „язиком вищого слога" (себто мішаниною), але проте не цурався й народньої мови; поміщував нею у „Слові" дописи з України, видав поезії народнього буковинського поета Осипа Юрія Федьковича, звеличував у передмові до них Шевченка, спроваджував із Наддніпрянщини українські книжки й тим познайомлював галичан із наддніпрянською українською літературою.

Через те, що основник „Слова" Качковський, був проти Росії й непотрібного засмічування народньої мови російською, Дідицький мусів вести спершу „Слово" в народньому напрямі. Як колись у 1848 р. „Зоря Галицька", і „Слово" говорило спершу про окремішність українського народу. В поміщеній в 1. ч. статті п. з. „Русь та її відношення до сусідів" читаємо таке: „Даремно кричать деякі плитки голови з польського табору, що руська мова це говір польської, бо фільольогія[2]) давно вже вирішила й визнала руську мову за самостійну; бо пятнацятьміліоновий голос завдає брехню цим пустим поголоскам та крикам. Даремне ті самі крикуни натавровують наше письмо назвою московщини, бо Русь певна, що це зависть, яка чуже хулить, щоб свою мерзоту покрити; а то ж Москви ще не було, коли Русь уже цими буквами писала".

Та згодом Дідицький почав щораз більше виявляти свою прихильність до Росії. Відваги до цього додавали йому настрої в торішньому галицькому громадянстві. Воно почало в 60 рр. XIX. ст. тратити надію на поміч австрійського уряду в боротьбі з поляками. Справа поділу Галичини на українську й польську частину, що її піднесли були українські посли на засіданнях краєвого сойму в 1866 р., не найшла ні признання серед польської соймової більшости, ні підтриму в Відні. Місії єзуїтів і „змартвихвстанців"[3]) у Галичині викликали серед галицько-українського громадянства страх перед польським наступом на наш церковний обряд. Як відпір до цієї єзуїтсько-змартвихвстанської місії повстало серед галицького гр.-кат. духовенства, за почином о. Івана Наумовича, змагання зберігати чистоту греко-католицького обряду.

На цей галицько-український обрядовий рух звернув увагу російський уряд, що задумував скасувати унію на Холмщині. У холмській уніятській епархії були тоді великі ознаки польщення та латинщиння нашого обряду, між иншим по церквах були органи. Російський уряд наважився в Холмщині завести православіє й уважав, що підготовити до цього ґрунт можна, очищуючи греко-католицький обряд у Холмщині. А щоб перевести це в життя, запросив галицьких гр.-кат. священиків, які й почали з посвятою очищувати там наш обряд, й не додумуючися спершу зовсім, які дійсні наміри має російський уряд.

Покликання галичан на Холмщину зміцнило москвофільські нахили серед галицького громадянства. Нікому в Галичині й на думку не приходило питання, хто ця Росія, що так швиденько поквапилася заявити свою прихильність для збитих ізпантелику галичан... Політична невиробленість тодішнього галицького громадянства, його віра не у власні сили, а тільки в тогочасну ласку віденського уряду повернула його надії на царя, коли цісарська ласка стала безнадійна. Тоді й Дідицький відважився забалакати на сторінках „Слова" (1866. р.) про „один народ" від Сяну до Амура[4]) та пустити у світ брошуру п. з.: „В адін час научіться малорусіну по велікорусскі (За годину вивчитися українцеві по-московському).

Заява на сторінках галицького часопису, що виявляв думку загалу народу про національну єдність галичан із москалями, дала полякам привід обвинувачувати ціле галицько-українське громадянство в москвофільстві. Цікаву вістку про такі польські наклепи подає Качковський у листі до одного з українських інтеліґентів (Іляріон Бачинський), дня 14. XI. 1867. р.: „У нас (у Самборі) вже всіх попів і тих, котрі з нами тримають, вивішали на торгах, тяжко з ким побачитися. Я дивуюся дуже, що ще ходжу, але здається, незабаром буду висіти на вербі так, як инші. Инакше воно навіть бути не може. У нас тут кожний москаль, хто не є такий „правдзіви русін", як Шельмовський, Попель, Терлецький, Будзиновський, Добошинський і т. п. і хто не говорить „правдзівим рускім єнзикєм", себто польським. Не тільки поляки й наші перекинчики, а й попольщені німці вішають нас на кожній вербі. Настали часи Бродовича.[5]) Одначе я щораз більше вірю в нашу будучність, — і не сумніваюся, що ми йдемо наперед, а поляки взад".[6])

Гірше від дійсних поляків дошкулювали галицьким українцям самі таки свої люди, перекинчики, т. зв. „gente Rutheni natione Poloni", себто такі, що зроду були українці, але ж зарахо-

---

[1]) див. Ж. і Зн. за квітень, ст. 107—109, за травень, ст. 139—140.

[2]) в вужчому значінні — наука про явища мови, у ширшому взята ж — про духові явища в житті народу, тимто сюди належить: мова, письменство, народознавство, культура й її історії та т. д.; тут треба це слово розуміти в вужчому розумінні.

[3]) „Змартвихвстанці" (воскресенці) — це був напів світський чин; вони колись утримували у Львові окрему бурсу для гр.-кат. дітей, здебільша, священичих, але виховували їх по-польськи.

[4]) така велика річка на Сході Сибіру.

[5]) Теодосій Бродович, архіпресвитер гр.-кат. капітули в Луцьку з XVIII. в., видав цікаву книжку про переслідування українців.

[6]) А в 1882. р. народовецький діяч о. Степан Качала, дістав непідписаний лист із такою погрозою: „Москалю! З нетерплячкою я чекаю хвилини, коли побачимо тебе у Львові за кратами, а може й на шибениці". А Степан Качала (1815—1888) був послом до австрійського парляменту й галицького сойму, брав живу участь у роботі „Просвіти", писав загально-доступні книжечки, зладив історію України (по-польськи).

вували себе до народности польської. Завзятим ворогом рущини (українщини) був між иншими спольщений гр.-кат. священик Тома Баревич. Він був послом до галицького сойму. В нараді над справою викладової мови у львівському і краківському університетах (12. IX. 1868.) — досі там викладали по-німецьки — говорив як прихильник української народньої мови, виступав проти московщини, тільки відмовляв тодішній галицько-руській мові („язикові вищого слога") прав до університетських викладів. Але ж на становищі директора гімназії спершу в Дрогобичі, пізніш у Самборі відбирав від учнів українські книжки, між иншими й твори Шевченка...

Те, що поляки звали галицько-українських діячів із того часу „москалями", вкорінило й серед нашого сучасного громадянства думку про зріст москвофільства в 60. р.р. в Галичині. Та насправді прояви цього москвофільства обмежувалися вживанням „язика вищого слога" в колах інтеліґенції; та й то більше на письмі, але не в звичайній розмові. Та тільки горстка цієї інтеліґенції мріяла про поміч „білого" царя для галицько-руського народу, при чому багато й не знало, якими політичними правами користуються громадяни російського царства. Уважали себе за т. зв. „твердих русинів", більшість цієї інтеліґенції трималася згуртованої біля „Слова" москвофільської верхівки тому, що хибно вважала ново відроджений народовецький рух[7]) за польську інтриґу.[8]) Зразком такого „твердого русина" був і Йосип Лозинський, у 40. рр. XIX. ст. великий прихильник народньої мови в галицько-українському письменстві, що навіть не жахався латинського письма. Послідовний прихильник поділу Галичини на українську й польську частину, він змагався на сторінках „Слова" (в 1871—2. рр.) з народовецькою „Основою",[9]) якій закидав прихильність до поляків (польонофільства). Мабуть те, що „Основа" ширила думку про польсько-українське порозуміння в одному спільному краю — відкинуло його від народовців. Бо і справді: ще в 1868. р. Лозинський витає заснування т-ва „Просвіта", але ж коли для суперництва з „Просвітою" засновано (1874. р.) „Общество ім. Качковського", він підпомагав його видавництва своїми загально-доступними творами. А, може воно й не диво, бо мова видань „Общества ім. Качковського" та „Слова" в тому часі не далеко відбігала від народньої. А в самого Лозинського було змагання тримати з тими, що заявляли різько свою ворожнечу до поляків. Бо ж у 80. р.р. XIX. ст. він почав дописувати до народовецького „Діла", коли вважав, що політичне становище „Діла" відповідає його переконанням.

При тому слід зазначити, що в 60—70. р.р. мало хто зі старшого покоління нашої інтеліґенції заявляв рішуче свою прихильність для народовецького руху, який спочивав у руках молоді. Занадто велика була розбіжність у думанні старшого й молодшого покоління, та ще в обох таборах не було охоти порозумітися між собою та шанувати взаїмно свої думки. Молодше покоління, захоплене всім тим, чим проявлявся тодішній український рух на Наддніпрянщині, народництвом, козаколюбством, висмівало своїх батьків за те, що вони захоплювалися тільки княжою державністю. А старші ніяк не могли вибачити мо́лоді того, що вона нетхувала етимольоґічним[10]) правописом та сміялася зі старих слів, що їх старі брали з мертвої церковно-славянщини. Шляху, що міг би був обєднати тодішнє старше й молодше покоління, не було, й тому серед нашого народу наростала болячка розбрату.

---

[7]) підо впливом Шевченкових віршів.

[8]) інтриґа (французьке слово) — як хтось хитро під когось підкопується.

[9]) „Основа" виходила у Львові 1870—1872. під редакцією Юліяна Лаврівського, основника укр. театру в Галичині (1864) та голови „Просвіти" (1870—1873).

[10]) етимольоґічний правопис, де букви вказують, звідкіля який звук узявся, н. пр., дôм = дім, осéнь = осінь.

ЗОРЯНЕ НЕБО В ЧЕРВНІ

Гаряча сьогорічна весна незамітно переходить у літо. Сади вже відцвіли, зате по огородцях починає цвісти городовина, а по полях уже „сиплеться" збіжжя, дарма що, з причини надзвичайних спек у травні, воно навіть і не виросло, якслід. Та коли вже зайде Сонце й добре стемніє, сядьмо на лавочці у квітнику або в садочку, відітхнути по цілоденній праці. Глибока тишина успокоює роздратовані наші нерви, й ми впиваємося душистим запахом троянди й жасміну та... чарівним видом роскішного зоряного неба. Особливо, коли Місяця нема на небі, воно пишається тоді своєю незрівняною красою. Тоді ціле небо, мов піском обсипане, іскриться безліччю дрібнесеньких зірок, а впоперек цього іскристого поля простягається смуга світляних хмар — небесний „Чумацький Шлях" або „Молочна Дорога". Ця мрячна, світляна смуга простягається від сузіря Човна (наліво від Сирія) й переходить між Великим Собакою й Однорогом, далі між Косарями й Малим Собакою, опісля між Биком і Близнюками, через сузіря Візника, Персея, Касіопеї, попри Кефея; біля нього вона розділюється на два рамена, що переходять через Лебедя й Орла та доходять до Стрільця і Скорпіона. Така сама мрячна світляна смуга простягається на зоряному небі над південною півкулею нашої Землі так, що „Чумацький Шлях" (чи Молочна Дорога), це — могутній обруч, який опоясує ціле наше зоряне небо. Ця таємна мрячна, світляна смуга споконвіку дивує людей, які розказували собі про неї різні казки, та аж, коли вчений Ґалілеї придумав далековид і поглянув ним на зоряне небо, відразу переконався, що Молочна Дорога утворена з безлічі дрібнесеньких зірок. Пізніші досліди вчених астрономів доказали, що загалом усі зірки нашого зоряного неба, які ми бачимо голим оком і далековидами, належать теж до Молочної Дороги — всі вони творять одну велетенську спільноту, наш зоряний світ.

Та про це розкажемо ще иншим разом, а тепер пригляньмося ще трохи докладніше зоряному небу в червні, а саме важнішим його зіркам. Зразу

впадають нам у вічі: на сході Денеб у Лебеді, направо від нього Атаїр у Орлі, а вище Вега в Лірі, на південній стороні неба близько овиду іскриться Антарес у Скорпії, а високо понад ним Ґемма (Самоцвіт) у Короні, направо від неї звертає на себе увагу Арктур у Волопасі, а направо від нього вздолині, ще досить високо над овидом, ссяє ясна Спіка або Колос у сузірї Діви. Ще далі на західній стороні неба замітні Реґуль і Денеболя в сузірї Великого Льва, а на північній стороні неба, вже над овидом, Кастор та Полюкс у Близнятах, що заходять уже біля 11. год. Накінець далі направо Капелля або Кізка в Візнику, вище в напрямі до сходу на „Чумацькому Шляху" бачимо сузіря Борони або Касіопеї. Над нашими головами видко добре нам знайомі сузіря: Великий і Малий Віз та Змий. Инші гарні, знайомі нам сузіря легко віднайдемо при допомозі долученого образка зоряного неба.

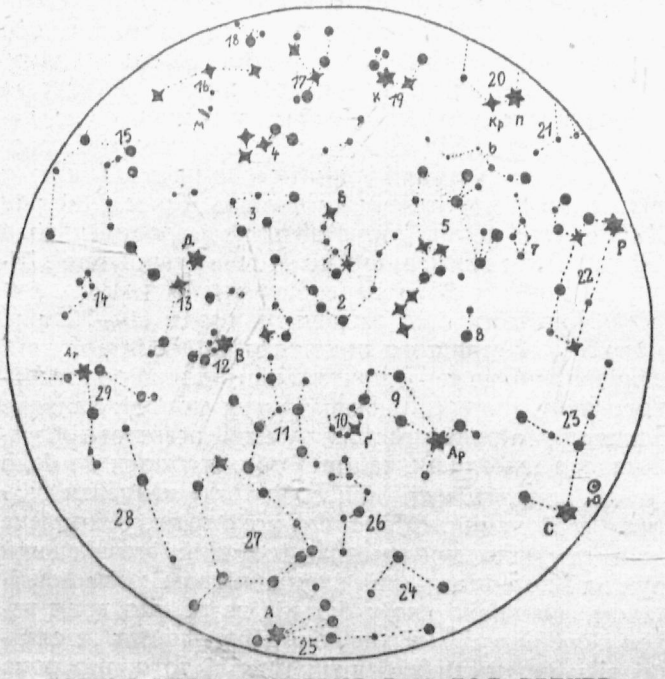

ЗОРЯНЕ НЕБО 15. ЧЕРВНЯ, В 10. ГОД. ВВЕЧЕР.

1. *Малий Віз із Бігуновою зіркою* (Б); 2. Змій; 3. Кефей; 4. Борона або Касіопея; 5. Великий Віз; 6. Рись; 7. Малий Лев; 8. Хорти; 9. Волопас із Арктуром (Ар.); 10. Корона зі Самоцвітом або Ґеммою (Ґ); 11. Геракль; 12. Ліра з Вегою (В); 13. Лебідь із Денебом (Д); 14. Дельфін; 15. Пеґаз; 16. Андромеда; між нею й Касіопеєю мала, мрячна, світляна плямочка (М), т. зв. мряковиння Андромеди; 17. Персей; 18. Трикутник; 19. Візник із Кізкою або Капеллею (К); 20. Близнюки з Кастором (Кр.) та Полюксом (П); 21. Рак; 22. Великий Лев із Реґулем (Р); 23. Діва з Колосом або Спікою (С), біля неї Юпітер (Ю); 24. Вага; 25. Скорпій із Антаресом (А); 26. і 28. Гадюка; 27. Змийник або Офіюх; 29. Орел із Атаіром (Ат).

Приглянувшися так найяснішим постійним зіркам нашого неба, пошукаймо ще планет. Меркур є в сузірї Близнят на західній стороні неба й до 20. червня заходить дві години по заході Сонця, опісля зближається до Сонця й наслідком цього заходить що день раніше. Венера в сузірї Бика, світить чим раз довше на східній стороні неба; як Рання Зоря вона спочатку сходить $1^1/_2$ години, а при кінці цього місяця 2 години перед Сонцем. Марс є біля сузіря Близнюків, недалеко Венери, наліво від неї, близько овиду; з кінцем місяця сходить годину перед сходом Сонця. Юпітер у сузірї Діви, направо від Колоса (Спіки), замітно великий; з початком червня заходить у 2. години, а з кінцем опівночі. Сатурн між сузірями Козорога й Стрільця, сходить біля півночі.

Місяць: 4. червня — остання чверть, 12. — нів, 20. — півповня, 27. — повня. Він переходить: 8. й 9. понад Венерою, 13. й 14. біля Меркура, а від 20. до 22. попід Юпітером і Спікою.

Сонце 22. VI. в 3. год. й 48 хвилин рано, переходить із сузіря Близнюків до сузіря Рака, того дня день є найдовший, а ніч найкоротша, того дня наша Земля находиться в афелії, себто, є найбільш віддалена від Сонця, при чому північний бігун нашої Землі найбільш нахилений до Сонця, й через те наша північна півкуля Землі є найбільш насвітлена соняшним промінням, які того дня й падуть на неї найменше скісно. Це все значить, що на нашій півкулі, й тим самим на Україні кінчиться весна, й починається літо.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Іван Брик, МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ, у соті роковини зладження „Зорі", Львів, 1934, Накладом Тов. „Просвіта", ст. 64.

Чергова книжечка місячних видань „Просвіта" (за травень) появляється з нагоди зладження до друку першої в Галичині збірки народньою мовою. „Зорею" назвав її укладач, перший народній український письменник на західніх землях, Маркіян Шашкевич, бо ж справді ця невеличка збірочка мала бути зорею нашого відродження в Галичині. Яку важку дорогу переходила „Зоря", яке груддя поназбирувалося було на її дорозі й не пускало її між люди, про те читачі Ж. і Зн. могли собі вже були витворити загальну думку зі статті д-ра І. Брика в 2. ч. нашого журналу, за лютий 1934 (ст. 33—34). Але ж нова книжечка „Просвіти" розповідає про все це дуже докладно. Вона звязує цю працю М. Шашкевича з його цілою діяльністю і з діяльністю цілого його гуртка („Руська Трійця"), так, що читач буде мати ясний образ і того часу, коли виступив Шашкевич і тих тяжких обставин, серед яких йому довелося промощувати дорогу для кращої майбутности нашого народу. Але ж на цьому не кінець. У книжечці змальоване ціле життя Шашкевича, і показана вся його праця за дуже короткий час, який довелося йому прожити (всього 32 роки!).

Все це убране зручно в форму оповідання. Це тому, щоб те давно минуле звязати з не так іще дуже давно минулим (визвольна боротьба, Стрільці) та з теперішнім, та щоб книжечка вийшла цікава. І вона така вийшла. Виклад її ясний загально доступний. Із оповідання виходить постать Шашкевича овіяна теплом, любовю та вдячністю за Його працю. Треба б, щоб наші читальні в соті роковини зладження першої праці нашого

незабутнього пробудника собі її як-найшвидше придбали. В книжечці є багато образків, та портрет Шашкевичів, є багато пояснень. **В. В-я.**

Юрій Липа, КОЗАКИ В МОСКОВІЇ, роман із XVII-го століття. Варшава 1934, „Народній Стяг", стор. 234, ціна 3 зл. 75 гр. Малюнок на окладинці Миколи Бутовича.

Юрій Липа на основі студій літописів і історичних праць авторів, що їх назви подав на кінці своєї повісти, змалював у ній подорожні пригоди українського шляхтича Григорія Трембецького, що в товаристві українського фільософа Латки-Старушича й козака з України Петра Сокольця-Вяжевича з Данціґу через Ревалію в теперішній Естонії й Московщину приїхав на Україну. Намір подорожніх був розвідатися, чи не повелося б одному з московських бояр Шуйському, який перебував тоді на Україні, засісти на царському троні в Москві, усунувши бездітнього царя Олексія Михайловича при помочі гетьмана Богдана Хмельницького. Старшинська гетьманська рада ухвалила відмовитися від такої помочи. З опису різних подорожніх пригод видко, що тодішні освічені, а й неосвічені українці своєю західньо-европейською матеріяльною, суспільно-господарською й духовою культурою (поступовістю) дорівнювали німцям, а населення Московщини стояло на дуже нижчому ступні культури. В урочистих промовах українці вживають багато зукраїнщених польських слів, як тодішньої урядової мови, трохи латинських. Крім того він силкується підійти під тодішній лад у будуванні речень, щоб іще краще віддати своїм писанням час, про який пише. Ця книжка є дуже поважний вклад у наші історичні повісти, читається цікаво, вона певно знайде багато читачів, яким автор у своїх заввагах подав і пояснення і чужих слів, головно латинських, яких тоді вживали, а то й инших, що їх ми тепер уже не вживаємо.

В. О. Бережанський.

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ ЧЕРВНІ

2. 1933 помер добродій „Рідної Школи" дир. Ілля Кокорудз
5. 1709 гетьман Іван Мазепа прибув до шведського табору
6. 1224 нещаслива битва українських князів із татарами над річкою Калкою
6. 1927 помер укр. учений Данило Щербаківський (етнограф і археольог)
7. 1843 помер перший укр. народній поет Галичини Маркіян Шашкевич
7. 1930 помер укр. маляр і педагог Петро Холодний
9. 1653 перемога Богдана Хмельницького над поляками під Батогом
9. 1898 помер укр. поет Яків Щоголів
10. 1917 перший всеукраїнський селянський зїзд у Києві
13. 1891 помер укр. поет із Кубані Василь Мова-Лиманський
14. 1569 Люблинська унія Польщі з Литвою; всі укр. землі найшлися у складі польської держави (крім Закарпаття й Буковини)
14. 1772 помер укр. гетьман Іван Скоропадський
14. 1931 помер укр. історик і політичний діяч Вячеслав Липинський
15. 1895 помер укр. учений громадський і політичний діяч Михайло Драгоманів (* 18/X. 1841)
16. 1907 розпущено II. Державну Думу в Росії й видано новий (гірший) виборчий закон
16. 1930 помер укр. церковний і громадський діяч О. Платонід Філяс
16. 1932 помер укр. письменник Модест Левицький
17. 1917 другий усеукраїнський військовий зїзд у Києві
18. 1709 перше зруйнування Москвою Січі (на Чортомлику)
20. 1891 помер укр. письменник Трохим Зіньківський
21. 1917 помер укр. журналіст, редактор видань „Просвіти" Ярослав Весоловський
21. 1929 помер укр. громадський діяч на Буковині о. Теофіл Драчинський
22. 1870 помер укр. письменник Амврозій Метлинський
23. 1917 перший універсал Укр. Центральної Ради в Києві (про автономію України в межах рос. держави)
25. 1205 поляг під Завихостом укр. галицько-володимирський Роман Великий
26. 1920 помер укр. письменник Степан Ковалів (Пятка)
26. 1929 помер укр. громадський діяч, опікун укр. культури Євген Чикаленко (* 9/XII. 1861)
27. 1663 вибрано на укр. гетьмана Івана Брюховецького (1663—1665)
27. 1672 вибрано на Лівобережжі гетьманом Івана Самойловича (1672—1687)
27. 1905 бунт на рос. панцирнику „Потьомкін", де перед вели українці Олекса Коваленко й Матюшенко
28. 1914 величавий зїзд укр. руханкових товариств у Львові
28. 1914 вбивство в Сараєві австрійського престолонаслідника — спричинило світову війну
30. 1768 Гонта й Залізняк здобули Гумань.

Помилки:

В попередньому числі за травень пропущено через недогляд такі памятні дні:

3. 1924 помер укр. громадський і політичний діяч Микола Міхновський
22. 1920 помер укр. композитор, диригент і громадський діяч о. Остап Нижанківський.

ВИНАХІДНИК ТЕЛЄФОНУ

В січні минуло сто років з дня народин Йогана Райса, винахідника телєфону. Як багато инших славних винахідників, Райс не мав змоги, через брак засобів, перейти високу технічну освіту. Він закінчив тільки ремісничу школу і став пізніш учителем. Ще замолоду він цікавився діяльністю людського вуха. Досліджуючи його будову й чинности, він прийшов на думку, що потрясення повітря, яке повстає завдяки згукові, можна перетворити в удари електричного струму й так передавати згуки на більшу далечінь. Перший телєфонічний апарат збудував Райс за поміччю оболони зі звіринного пухиря. Як воно все буває, винахід Райса не зустрінув зацікавлення в батьківщині — в Німеччині. Він змушений був продати свої апарати за кордон, звідки його винахід, удосконалений уже американцем Гр. Белем, повернувся до Німеччини.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

КАНЦЕЛЯРІЯ Й УРЯДОВЦІ Т-ВА „ПРОСВІТА“.

Коли кинути оком на тяжку й ріжнородну щоденну працю Т-ва, то не можна не згадати й про тих, що виконували рішення й доручення Гол. Виділу, працювали в канцелярії, орґанізували просвітні клітини в краю, навчали й люстрували. Були ними урядовці, платні й безплатні, сталі і принагідні, фахові й аматори.

Первісно Т-во не мало ні приміщення, ні канцелярії, ні урядовця. Приміщення Т-ва було в приватному мешканні голови проф. Н. Вахнянина; там теж була перша „канцелярія“ „Просвіти“, а Голова першим „урядовцем“. Референтами були виділові, й вони особисто всі справи полагоджували, а голова, який мав гарне письмо, переписував і висилав. Навіть експедицію книжечок переводили самі виділові, звичайно в приватному мешканні містоголови д-ра К. Сушкевича, або проф. Ом. Партицького.

Але що при видавництві книжок треба було мати все ж якусь кімнатку, бодай на склад книжок, то директор акад. ґімназії о. Василь Ільницький відступив для „Просвіти“ 1871. р. маленьку кімнату в ґімназії (в Народнім Домі), і там заведено першу канцелярію „Просвіти“. А що справ із кожним роком прибувало, а другий голова Юл. Лаврівський вистарався в соймі підмогу для „Просвіти“, то принято платного урядовця. Таким першим урядовцем „Просвіти“, був студент прав Хоркавий. Таким був і теперішній адвокат д-р Андрій Чайківський. Два роки пізніше, в 1873. р. приняв Виділ, на спілку з „Бесідою“, окремого редактора книжечок. Першим таким редактором був буковинський поет Осип Юрій Федькович.

Але ані редактори, ані директори канцелярії „Просвіти“ довго на своїх місцях, із різних причин, не залишалися. Були це люди, які тимчасово і припадково попадали на свої посади до „Просвіти“, а в засаді вся робота була почесна, себто безплатна. І коли Виділ щонебудь кому платив, то це було щось наче допомога. Отже могли з неї користати хибá бідніші студенти університету. До Гол. Виділу „Просвіти“ добирано людей, що освітню роботу любили, жертвували їй свій ґріш і час. Кожний виділовий діставав якийсь приділ праці й за нього відповідав. Між иншими, були два приділи чисто канцелярійні, а саме „економат“, себто касове діловодство й управа канцелярії, себто ведення протоколу впливів і експедиту. Звичайно було так, що „директором“ канцелярії був секретар Т-ва, а економ — скарбник. Між „економами“ Т-ва зпоміж виділових на вдячну згадку заслуговують: проф. Дамян Гладилович, проф. Вол. Шухевич, дир. Кость Паньківський, проф. Василь Білецький, проф. Петро Огоновський, пізніше голова Т-ва. Коли справа йде про управу канцелярії Т-ва, то із вдякою треба згадати імена таких виділових, які особисто вели аґенди Т-ва: проф. о. Омелян Огоновський, що як містоголова й голова вів сам цілу канцелярію, відтак д-р Кость Левицький, д-р Володимир Бачинський, проф. д-р Іван Брик, а з повоєнних секретарів-директорів — дир. Степан Шах.

Але коли до 1891. р. могли ще виділові „економи“ й самі референтувати й полагоджувати справи, тепер треба було вже й сил маніпуляційних, які вели б складне вже канцелярійне діловодство, тим більше від 1895. р., коли Т-во спровадилося до власної камениці й примістило канцелярію в 4 кімнатах.

А проте сама орґанізація канцелярії була ще досить примітивна й неекономічна. Уліпшив її перший д-р Кость Левицький, який навіть учив тимчасових урядовців і принагідних помічників, як у канцелярії працювати. Відповідальним за цілість діловодства канцелярії зроблено урядовця Андрія Скородинського. Була це наскрізь чесна й ідейна безкорисна людина. Працював у „Просвіті“ з повною посвятою для освітнього діла тихо й без претенсій. Через його руки переходили всі справи, які сам особисто полагоджував, умів зеднувати собі людей, що приходили до „Просвіти“, збирав біля себе студентів унів., заохочував їх до освітньої праці, до кольпортажі книжок, до помочі в канцелярії, та навіть із своєї скромної платні давав їм матеріяльну поміч. Ще більше, — відкладав собі ощадности, з яких оснував стипендійний фонд свого імени для бідної шкільної молоді. Але тягар праці в канцелярії згодом переростав сили доброго робітника, якому Головний Виділ надав титул „начальника“ канцелярії, й тому дав йому до помочі другого платного урядовця Василя Горбая, якому віддано ведення членського відділу. Інші канцелярійні чинности, як продаж і експедицію видань, адміністрацію, бухгальтерію виконували або несталі урядовці або студенти університету, чи службовики инших установ, жертвуючи „Просвіті“ вільний час, а то й громадяни на державних становищах — з любови до „Просвіти“.

А тимчасом аґенди „Просвіти“ зростали, дописи з краю в найріжнородніших справах засипували канцелярію. Евіденція всіх ділянок і полагоджування справ, вимагали реформи канцелярії. На основі кількох конференцій із фахівцями пе-

репровадив цю реформу тодішній секретар і директор канцелярії д-р Іван Брик. Ця реформа стала основою й теперішнього дещо зміненого й уліпшеного діловодства.

Після ювілею 40-ліття „Просвіти" 1908. р. начальник канцелярії А. Скородинський, знеможений віком і довголітньою тяжкою працею, не міг уже дати ради своїм обовязкам. Тимто Гол. Виділ „Просвіти" мусів оглянутися за новою людиною й розписав у жовтні 1908. р. конкурс на платну посаду „ґенерального секретаря" Т-ва. Першим „ґенеральним секретарем" став студент фільософії Антін Гапяк, що був тоді відпоручником академічної молоді в Гол. Виділі й упорядкував бібліотеку „Просвіти". Т-во вислало його до освітніх товариств у Кракові, Празі й Любляні, щоб молодий керманич просвітнього осередку познайомився з працею й канцелярійним діловодством поляків, чехів і словінців.

Влітку 1909. р. розпочав ґенеральний секретар своє урядування. Саме на той час припадає утворення ріжних комісій, оснування Господарської Школи в Милованні, переняття спадку по поміщику бл. п. М. Малецькому в Угерцях Вин., підготова 1. освітнього конґресу й т. п. А. Гапяк змушений був, передівсім, на основі добутого знання, перевести дальшу реформу канцелярії Гол. Виділу, в чім помічний був йому секретар Т-ва д-р І. Брик. Насамперед приняв сталого бухгальтера, теперішнього начальника рахункового відділу Івана Павлика, а до маніпуляційних робіт заанґажовано дві сталі сили. Канцелярія дістала нове владження, нові бюрка для службовиків, шафи на реґістратуру,тощо, а від 1911. р. й електричне освітлення.

В канцелярії переведено поділ праці між три відповідальні сили. І так, дир. Гапяк мав нагляд над усією канцелярією і провадив усі справи фінансово-адміністраційні; І. Павлик провадив відділ рахунково касовий, а ідеольоґічний напрямок і пропаґанда освітньої праці спочила в руках студента прав бл. п. Юліяна Балицького, редактора видавництв „Просвіти". Персонал канцелярії зріс до 1914. р. до 11 осіб: 1. Антін Гапяк, директор канцелярії; 2. Юліян Балицький, редактор видань; 3. Іван Павлик, бухгальтер; 4. Василь Горбай, членський відділ; 5. Михайло Вудкевич, продаж книжок; 6. Андрій Войтіховський, адміністратор „Письма з Просвіти"; 7. Мирон Грушкевич, люстратор крамниць; 8. Софія Колодіївна, мундантка; 9. Марія Шиваґівна, протокулянтка: 10. Микола Дідух, возний; 11. Степан Гаврин, помічник возного.

З вибухом війни, в часі російської окупації, канцелярія була нечинна. У вересні 1915. р. вернув дир. Гапяк до Львова

і знов урухомив канцелярію „Просвіти" — на її долю впало ведення цілого Т-ва, бо Гол. Виділ був здекомплетований.

По 1918. році треба було відновляти просвітнє життя серед змінених політичних обставин. Треба було взятися й до відбудови маєтків. Тимто Гол. Виділ вислав у 1920. р. дир. А. Гапяка до Угерець Вин., щоб відбудував знищений війною маєток доходами 12-літнього поліття-найму та урухомив Школу жіночого господарства. У звязку з цим Гол. Видів приняв тоді, на підставі конкурсу, на директора канцелярії Степана Шаха, теперішнього дир. укр. ґімназії в Перемишлі.

Цілий персонал канцелярії складався тоді з директора, бухгальтера, машиністки Марії Устіяновичевої й возного Теодора Королика. Треба було починати всю працю в „Просвіті" від початків. Взялися тоді до того в-трійку: голова І. Кивелюк, містоголова д-р І. Брик і дир. С. Шах. Праця була надзвичайно тяжка, але тільки завдяки їй життя в „Просвіті" пішло скоро вперед, і швидко треба було додати директорові до помочі урядовця Петра Петрика, що тепер сповняє функції освітнього інспектора, а на місце М. Устіяновичевої, що відійшла, принято до писання на машині М. Чабанівну. Коли ж С. Шах дістав місце вчителя в акад. ґімназії у Львові, Гол. Виділ приняв на підставі конкурсу з кінцем 1921. р., на дир. канцелярії Семена Маґаляса, проф. С. Шах став секретарем Гол. Виділу Т-ва й йому віддано загальний нагляд над діловодством цілої канцелярії „Просвіти".

На канцелярію спадає саме тепер велетенська й відповідальна праця. Вона не тільки реалізує почини і пляни Президії, Головного Виділу та ріжних його комісій, але постійно вкладає й багато власної ініціятиви. Її праця спрямована головно в трьох напрямах.

Насамперед треба було відбудувати зруйновану війною просвітню орґанізацію. Філії й читальні, які перед війною підіймалися самочинно, треба було оживляти на місцях, поборюючи ріжні перешкоди влади. Длятого треба було їздити на місця, владжувати наради й анкети, переконувати, підбирати людей, а потім повчати, підтримувати, лагодити місцеві конфлікти й т. п. Просвітня орґанізація зчасом стає більша, ніж перед війною, одначе, опираючися головно на інтеліґентніших одиницях зпоміж селянства, вимагає постійної опіки й контролі. Душею цеї велетенської праці є від початку орґанізатор Петро Петрик, якому, в міру вільного часу, помагає дир. канцелярії С. Маґаляс та Антін Підкович. Пізніше заанґажовано нові сили в особах інспекторів:

Максима Брилинського, Володимира Гафтковича й Омеляна Волосянського.

Друге важне завдання канцелярії, це — оживлення просвітньої організації змістовою освітньою працею. Приходилося зачинати від подавання ініціятиви до культурних обходів, а поступнево переходити до основування та збільшування бібліотек, організації голосних читань, закладання ріжних курсів, починаючи від навчання неграмотних, ширення

Антін Гапяк, перший директор канцелярії.

Степан Шах, другий директор канцелярії.

Семен Магаляс, теперішній директор канцелярії.

ідеї самонавчання й самовиховання, закладання курсів для вишколу освітників і освітніх провідників. Все це вимагало знову багато поїздок, безліч обіжників, програм, плянів, поук та безнастаннього листування, яке розростається до десяток тисяч річно. Крім цього, треба було підготовляти матеріяли всяким комісіям і на ріжні засідання. Цю роботу знов виконував організаційний відділ із директором канцелярії на чолі, який усе клав найбільшу вагу на змістову працю.

Третя важна чинність канцелярії, це — чисто адміністраційно-господарські справи. Велетенські завдання й праця „Просвіти" вимагали великих грошевих засобів, які з браку субвенцій треба було добувати з краю. Добувати їх у формі членських вкладок і датків, а також із титулу ріжних зобовязань супроти „Просвіти", як належитости за книжки, передплати видань і журналу — не було легко. Треба було надзвичайних зусиль, тисячних відозв, пригадок, ургенсів та листів, особистих поїздок, щоб стягати гріш до каси Т-ва, а водночас полагоджувати листування, що з року на рік зростало. Для цеї адміністраційної роботи треба було поступнево збільшувати персонал канцелярії, в склад якого в ювилейнім році входили, крім вище названих, начальний книговод Іван Павлик, референт членського відділу, Антін Підкович, управитель книгарні Іван Полюга, референт книгарні Микола Таранович, адміністратор „Життя і Знання" Андрій Петренко, помічниця книговода Стефанія Матковська, бібліотекарка й помічна канцелярійна сила Наталія Дорошенко,

Урядовці Матірнього Т-ва „Просвіта":
з ліва на право, сидять: М. Біскупська, А. Гапяк, С. Магаляс, І. Павлик, П. Петрик; стоять: І. Івасик, возний; М. Брилинський, Д. Хомяк, М. Таранович, А. Петренко, Н. Дорошенківна, І. Полюга, В. Кобів.

мундантка Марія Чабан-Біскупська, один возний та один експедієнт видавництв.

Після 1929. р. число урядовців „Просвіти" зросло до 14, бо прибули А. Гапяк, що вернувся по 12 роках із Угерець, Омелян Волосянський і Волод. Кобів.

Тепер урядничий канцелярійний персонал несе увесь тягар праці в „Просвіті" й не лише канцелярійної. Урядовці „Просвіти" це вже не принагідні службовики, а справжні просвітяни-громадяни. Вони вже не тільки виконавці рішень Гол. Виділу, а й співтворці напрямних ідеольогічних і організаційних та співробітники у змаганнях за існування й розбудову Т-ва.

(Далі буде.)

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1934. р. почався семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

А хто не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або зажадати в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольогія (наука про старовину), астрономія, бібліографія (відомости про нові книжки), біографії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, гігієна (наука про здоровля), географія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, метеорольогія (наука про погоду), мовознавство, некрольоґи (життєписи померлих діячів), освіта, палеонтольогія (наука про давно вигинулі звірі), педаґогія (наука про виховання), побут український та інших народів, подорожі наукові, природничі науки, радіо, руханка, сільське господарство, соціольогія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, фільми, фотографія й багато-багато дечого іншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти, для викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал поручує Шкільна Кураторія для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на **другому ступні** — замісць окремих читанок.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його **обовязково.**

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал став дешевший. Якщо їх буде вдвоє більше, тоді й зменшаться кошти накладу, а при побільшеному накладі можна буде згуртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнородніший, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ гуртує коло себе наших визначних письменників, учених і популяризаторів, і число їх що раз більшає. Так, 1931/32 р. мав наш журнал 70 співробітників, минулого року (1932/33) було вже їх поверх 80.

Усіх їх обеднює одне велике завдання: нести теоретичну та практичну науку й освіту між найширші верстви народу та тим способом підносити його на вищий ступінь культури. Спільна їх праця — це великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Гливка і С-ка, Чернівці, вул. Петровича ч. 4 і 2. п. Дмитро Геродот, Strada Delea-Veche 45. Bucuresti. IV вона виносить там на 3 місяці — 130 л., на 6 міс. — 250 л. і на рік лише 450 левів.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Комплєти III., IV. і VI. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—V. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зол. 2.50, з пересилкою 3.—. Окрім того маємо поодинокі числа журналу, які можемо вислати по одному зл. за число з пересилкою, а то:

I	річника	числа	2, 3, 4, 5 і 6
II	„	„	6/18, 7/19, 8/20, 9/21, 10/22, 11/23 і 12/24
III	„	„	6/30, 7/31, 8/32, 9/33, 10/34, 11/35 і 12/36
IV	„	„	7/43, 8/44, 9/45, 10/46, 11/47, і 12/48
V	„	„	1/49—9/57 і 12/6—15/63

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Свято Прапору Української Кооперації.

В трицятьліття Ревізійного Союзу Українських Кооператив дістане наша кооперація прапор, символ обєднання під одним ідеольогічним і орґанізаційним проводом.

В НЕДІЛЮ 3. ЧЕРВНЯ 1934. Р. відбудеться на площі СОКОЛА-БАТЬКА „Свято Прапору Української Кооперації" з такою програмою: 1) год. 9. рано полева Архиєрейська Служба Божа, 2) Посвячення прапору довершить ЕКСЦ. МИТР. ШЕПТИЦЬКИЙ. 3) Святочне вручення прапору провідникам нашої кооперації, 4) Завінчення прапору стрічками від наших кооперативних і культурно-освітних установ „Просвіти", „Сільського Господаря", „Рідної Школи", „Союзу Українок", „Центросоюзу", „Маслосоюзу", „Центробанку", 5) Дефіляда перед прапором.

„Свято Прапору" підготовляв РСУК уже від довшого часу. З тою метою утворився діловий комітет свята, який поділився на відповідні секції, щоби свято випало як-найкраще. Окрема секція займається декорацією майдану, де повіватимуть прапори, великі перевіски з кооперативними гаслами, уладженням польового вівтаря і трибуни для представників установ. Инша секція випрацювала церемоніял свята, ще инша подбає за порядок на майдані. Ціле свято буде схоплене на фільму, а крім цього буде пороблених багато знимок. Хор, зложений з 400 осіб Читалень Філії „Просвіти" на повіт і місто Львів, кілька трубних орхестр піднесуть величність свята.

В цілім краю йде підготовна праця до виїзду на „Свято Прапору". Передовсім населення найближчих околиць Львова возьме в ньому масову участь. Дальші села, навіть віддалені на 80 км. їдуть підводами, для яких приготовані постої у підльвівських громадах.

Львівське громадянство напевно зявиться масово на площі Сокола-Батька В ДНІ 3. ЧЕРВНЯ, щоб своєю присутністю засвідчити солідарність з масами селянських кооператорів, які з близька і з далека прийдуть станути під один прапор, один для цілої укр. кооперації по цей бік Збруча.

На закінчення Свята о год. 2. по пол. „Народній фестин" на площі, в програму котрого входять обєднані хори читалень „Просвіти" львівського повіту та міста Львова, прегарні гри, вправи й забави при звуках орхестр виведуть на площі наші „найменші" кооператори. Дешевий і добірний буфет уладжує Українська Захоронка і Товариство Опіки над Молодю.

На день „Свята Прапору" видано металеву КООПЕРАТИВНУ ВІДЗНАКУ, в ціні 20 сот., котра буде управнювати до вступу на площу.

В дні „Свята Прапору" українське громадянство з краю і Львова стрінеться на площі Сокола-Батька та гідно відсвяткує радісний день Української Кооперації.

ВІДВІДАЙТЕ

Книгарню „Просвіти"
Львів — Руська 1.

Там одержите всі українські видання, журнали й часописи для дітей, молоді та старших.

НАЙНОВІШІ ВИДАННЯ:

1) І. Брик: „Омелян Огоновський"	0.40
2) В. Будзиновський: „Шляхетське право"	0.40
3) Б. Лепкий: „Орли"	0.50
4) В. Сімович: „Тарас Шевченко"	0.60
5) А. Чайковський: „Богданко"	0.50
5) І. Крипякевич: „Українське життя в давні часи"	0.70
6) Порадник для самоосвітніх гуртків	1.50
7) А. Волощак: „У тьмі горю"	1.20
8) Галина Журба: „Зорі світ заповідають"	0.95
9) М. Голубець; „Вчорашня легенда"	0.95
10) Я. Гординський: „Барви і лінії"	1.60
11) Ю. Горліс-Горський: „Отаман Хмара"	0.50
12) Б. Кравців: „Сонети і строфи"	0.75
13) С. Левинський: „Схід і Захід"	3.00
14) О. Лотоцький: „Сторінки минулого" ч. II.	15.00
15) Д. Лукіянович: „Я з більшістю"	1.80
16) М. Островерха: „Мусоліні"	1.00
17) О. Пеленський: „Українська пісня в світі"	3.00
18) О. Пристай: „З Трускавця у світ хмародерів"	3.00
19) В. Юрченко: „Червоний чад"	3.15
21) Юрій Липа: „Козаки в Московії, роман із XVII. століття	3.75
22) І. Брик: „Маркіян Шашкевич"	0.50

ЖАДАЙТЕ КАТАЛЬОҐІВ!

Попирайте рідний промисл!
Ширіть клич „Свій до свого!"

ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
:-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА"

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ" у Тернополі
поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА"
І ТУТКИ „КАЛИНА"

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ.
ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Купуючи паперці й тутки „КАЛИНА", причиняєтеся до розросту рідного промислу і даєте заробіток українському робітництву.

Маючи на увазі те, що кооп. „Будучність" значну частину своїх зисків раз-у-раз віддає Т-ву „Просвіта" й „Рідній Школі" та іншим українським культурно-гуманітарним установам, ціле українське громадянство, що не може позбутися налогу курення, обовязане купувати лиш паперці й тутки „КАЛИНА".

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

РІК VII. 1934. ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ. Ч. 7-8 (82-83).

ЗМІСТ: **Василь Верниволя:** Перший редактор видань „Просвіти" — з нагоди століття народин Ю. Федьковича (1834—1934) — (портр. і 2 обр.). — Скільки слів знає людина. — **Фр. Коковський:** Ніч під Івана Купала в селі Явірці на Лемківщині. — **М. Дольницький:** Зближається нова льодова доба. — Одна пігулка — замісць обіду. — **С. Наріжний:** Університет св. Володимира в Києві (1834—1934) — (1 обр.). — Риби й малярія. — **Ол. Цинкаловський:** На Володимирських валах (3 обр.). — Як виглядає насправді освіта в УССР? — **М. Семчишин:** Анатоль Свидницький (1834—1934 — (портр.). — Виривок із повісти Свидницького „Люборадські". — Дещо про Болівію — (4 обр.). — **Ів. Крипякевич:** Про давні звіринці — (2 обр.). — Переселення птахів. — **Мик. Андрусяк:** До чого змагав Богдан Дідицький. — **Анд. Ластовецький:** Нове чудо техніки — Гуверова гребля — (3 обр.). — Велетенський проект достави електрики. — Люди подешевіли. — **І. Лоський:** Змагання України за високу школу. — **Р. Кахникевич:** Електричне око або чарівне дзеркальце XX. ст. — (8 обр.). — Лікування музикою. — **В. Дорошенко:** Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (1874—1934) — (1 обр.). — **Є. Малик:** Як боротися з малярійними комарями. — **Мик. Бажалук:** Алябастрова печера в Локітках — (1 обр.). — **А. Андрієнко:** Орати стерні, засівати пашу. — Бережіться грипи. — **Я. Б.:** Птиці-рибалки — (2 обр.). — **Н. Козицька:** З історії пласту на Україні. — Місто з 73 міліонерами. — **Яр. Пастернак:** З мандрівок народів — (6 обр.). — Операція над єгипетською мумією. — Цікаві розкопи в Швеції. — Найбільша морська глибина. — Платоніда Щуровська — (портр.). — Українська Загальна Енцикльопедія — (1 обр.). — **Є. Жарський:** Пливацький скок — (1 обр.). — Зоряне небо в липні й серпні 1934. р. — (2 обр.). — **Б. Антонович:** Про страховища в давніх часах — (2 обр.). — **Й. Шемлей:** Про давні релігійні секти на Україні. — Памятні дні в липні й серпні. — Бібліографія. — Додаток: **ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ: С. Магаляс:** Про можливости театр. мистецтва на селі. — **В. Ковальчук:** Як вибирати собі фах. — **БІБЛ. ПОРАД. ч. 19: Н. Дорошенко:** Про комплєтування чит. бібліотек. — Історія „Просвіти".

Від Адміністрації.

НАЙБЛИЖЧЕ ЧИСЛО Ж. і ЗН. ВИЙДЕ В ПЕРШИХ ДНЯХ ВЕРЕСНЯ 1934. Р.

1. З цим числом посилаємо чеки П.К.О., ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.
4. Передплатників, які не складають річників журналу, просимо повернути нам такі числа: з І. річника 7—12, ІІ. річ. 1/13—5/17, ІІІ. річ. 1/25—5/29, IV. річ. 1/37—5/41, за них ми заплатимо по 1 зл. 50 гр. за число, а з V. річника за числа 10/11 (58/59) по зл. 2.50 (за подвійне). За суму вартости повернутих чисел можуть бути вислані книжки за власним вибором із нашого каталёгу ч. 790, або та сума буде записана на рахунок дальшої передплати.

НОВІ КНИЖКИ й ЖУРНАЛИ.

КНИЖКИ:

УКРАЇНСЬКА ЗАГАЛЬНА ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ (Книга Знання), 2. зш. гасла „Україна".

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, зш. 6, ст. 241—288.

Степан Чарнецький, НАРИС ІСТОРІЇ УКР. ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ, Львів, 256.

М Середа, ПЕТРУСЬ ШКОДА, іст. оповід. („Дитяча бібліотека), ст. 64.

Яр. Вільшенко, МАНДРІВКИ МИШКИ ГРИЗИКНИЖКИ, (Дитяча бібліотека), ст. 128.

Ц. І., ДАРВІНІЗМ („Мій світогляд", 4), 1934, ст. 48.

Д. Дорошенко, ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО (1861—1929), його життя і громадська діяльність, Прага, 1934, ст. 100.

А. Чайківський, ЗА НАЖИВОЮ, повість з гал. сел. життя, („Укр. бібліотека" — травень), Львів, 1934.

ІЛЮСТРОВАНА ХРОНІКА ТОВАРИСТВА „УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ДІМ", 1884—1934, Чернівці, 1934.

ЖУРНАЛИ:

НОВА ХАТА, ч. 5. (за червень), 1934.

ВІСТНИК, ч. 6. (за червень), 1934.

НАЗУСТРІЧ, ч. 11—13.

РІДНА МОВА, ч. 6. (червень), ч. 7. (липень).

ДАЖБОГ, ч. 6. (червень).

УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК, кн. 2.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ, ч. 6. (червень).

УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛ, ч. 1, Буенос Айрес.

УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО, ч. 6 (14), за червень, ч. 7. (15), за липень.

ОГНІ, ч. 9—10. (травень—червень).

МУЗИЧНІ ВІСТИ, ч. 2. (травень—червень).

ДЗВІНОЧОК, ч. 33. (липень).

РІДНА ШКОЛА, ч. 11. (червень).

УКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ КОНГРЕС (1884—1934). — однодневка.

Купуйте нові видання „ПРОСВІТИ".

Від 1. січня правильно що-місяця виходять місячні книжечки обсягом 3—4 аркушів друку. Досі появилися:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень), ст. 48, ц. 0.40 зл.
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий), ст. 56, ц. 0.50 зл.
3. В. Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ і ТВОРЧІСТЬ, із нагоди 120 роковин уродин, із додатком вірша А. Курдидика: 120 літ, (за березень), ст. 72, ц. 0.60 зл.
4. А. Чайковський, БОГДАНКО, історичне оповідання з другої половини XVI. в. (за квітень), ст. 64, ц. 0.50 зл.
5. І. Брик, МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ, у соті роковини зладження „Зорі" (за травень), ст. 64, ц. 0.50 зл.
6. С. Будзиновська, НІМИЙ МЕРТВИЙ СВІДОК, оповідання, (за червень), ст. 48, ц. 0.40 зл.

Друкується:

7. Л. Лопатинський, ПІД КАМЯНИМ ДАХОМ, комедія у 2 діях, (за липень).
8. Ю. Федькович, СЕЛО ФАРМАЗОНИ, 4. видання, з нагоди століття народин поета, (за серпень).
9. КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на 1935. рік.

Кожна книжечка — з ілюстраціями; зокрема книжечки про Шевченка та Шашкевича, крім образків, мають портрети поетів.

Кожна книжечка має **пояснення.** Ці книжечки можна **передплачувати:** передплата за 12 книжечок згори — 3.60 зл. (у продажу — 5.40 зл.). **Читальні** платять 25 зл. і дістають усі 12 місячних книжечок, 4 з „Науково-Популярної Бібліотеки" та що-місяця журнал „Життя і Знання". Кооперативи — 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

В „Науково-Популярній Бібліотеці" (Фонд „Учітеся, брати мої") вийшли в 1934. р.:

1. ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ, ст. 128, ціна **тільки** 1.50 зл. (в передплату **не входить).**
2. Степан Чарнецький, НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ, ст. 256 (поверх 50 образків), ц. 1.80 зл.

Друкується:

Іван Крипякевич, ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ (друге видання).

Замовляти: **Тов. „Просвіта", Львів, Ринок 10.**

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ 1934. Ч. 7—8.

ПЕРШИЙ РЕДАКТОР ВИДАНЬ ПРОСВІТИ

ІЗ НАГОДИ СТОЛІТТЯ НАРОДИН ФЕДЬКОВИЧА (1834 — 1934).

„А я вам кажу, що прийде небавом чоловік з гір гуцульських, зі своєї родини: той соловій вам заспіває так, що всі наші постчуки обернуться в жаби. Ліпянка недоуків книжкових не остоїться, як ся покаже народної мови палата".

Такі слова написав про незнаного ще тоді 27-літнього Федьковича 1861. року Антін Кобилянський, один із небагатьох свідомих тоді на Буковині українців та з тих, що намовляли молодого поета кинути писати німецькі вірші і звернутися до народньої мови українського народу. А були то часи, коли до Галичини дістались Шевченкові твори, заворушилася молодь, почала гуртуватися, привертати пошану для народньої мови, яку старше покоління було зовсім закинуло. Хто тоді писав, то вживав якоїсь такої мішанини, що від неї відгонило чужим, мертвим. Тай те, що писали, нікого не могло загріти, бо писали не — поети, а — поетчуки, як каже Кобилянський, талантів не було. А перші віршики Федьковичеві, що їх помістив був у своїй невеличкій брошурці[1]) А. Кобилянський, були й гарні, і свіжі, й заповідали, що автор їх буде не абиякий, а таки великий поет. Це побачили й неприхильники народньої мови в українськім письменстві Галичини, і не хто, а сам Богдан Дідицький[2]), перший видав із кінцем 1861. р. збірник Федьковичевих віршів та ще в передньому слові до збірника дуже їх вихвалив. Збірничок той скоро розхопили в Галичині. Про Федьковича заговорили як про нового Шевченка. Найбільше захоплювалася ним тодішня молодь. Коли два роки пізніше Федькович тяжко занедужав на запалення легенів, то молоде тодішнє покоління дуже занепокоїлося: у Львові зібрали його прихильники трохи грошей на лікування, а станиславівські учні наймали були аж двічі Службу Божу, щоб поетові полегшало... Та тільки на Буковині, де народився і пробував Федькович, крім кількох людей, ніхто тоді ще не знав про Федьковича. Не диво. Ця країна тоді ще й не починала прокидатися з вікового сну. Свідомих людей було мало, інтеліґенція з народу то волощилась, то німеччилась, хто ж залишався при своїому народі, то, здебільша, не знав, куди йому йти...

А заспівав Федькович у своїх піснях про недолю вояка в далеких краях. То були часи, що людей відривали на цілих дванацять років від рідні — найкращий вік молодої людини пропадав у „цісарському мундурі". Та ще тоді (1859. р.) випала війна Австрії з Італією, українські полки погнали аж у італійські землі, де вони билися за цісаря і... тужили за рід-

[1]) А. Кобилянського запросив дописувати до часопису „Слово" тодішній його редактор Богдан Дідицький. Та мова цих запросин була така неприродна, така „панська", мішана з церковних, російських і народніх слів — що Кобилянський поглузував собі з них, і на ці запросини видав брошурку, ще й латинницею („Slovo na slovo do redaktora Slova"). В ній він висміяв і самі запросини Дідицького, й мову „Слова", й усіх письменників, що, мовляв, вони ніякого таланту не мають.

[2]) читайте статтю М. Андрусяка про Дідицького

ною землею. Сам Федькович брав участь у тому поході, сам тужив за своєю Буковиною і свою тугу виспівав у своїх гарних віршах.

Він і пізніше вертався до вояцького життя і змальовував те життя у своїх прекрасних оповіданнях (Три, як рідні брати, Таліянка, Степан Зінич і т. д.). Але ж не тільки вояцьке життя цікавило Федьковича. Сам він виріс поміж гуцулами, й хоч батько його був зайшлий із Галичини, то сам Федькович уже народився в буковинських горах, у селі Сторонці-Путилові, полюбив гуцульський нарід так, що приляг до нього душею, сам себе вважав за гуцула, убрав народній гуцульський одяг і ходив у ньому ввесь час до самої смерти, чи на селі живучи, чи пізніше в Чернівцях. Це були часи, коли ще наші гуцули не так дуже бідували, були горді на свій рід, не дозволяли себе кривдити, за кривди відплачувалися, любили свої давні звичаї. Все це Федьковичеві дуже сподобалося, й він і в своїх віршах, і в оповіданнях змальовував те гуцульське життя. Народні гуцульські оповідання про месника за людську кривду, про Довбуша, так його захоплювали, що він склав і дуже гарний вірш про нього, й великий драматичний твір, над яким працював довгі роки і раз-у-раз переробляв, щоб він був не лише гарний, а щоб у ньому Довбуш вийшов на дуже славного борця.

Федькович дуже гарно знав німецьку мову, спершу й писав по-німецькому й навіть видав збірку своїх німецьких віршів („Над Черемошем"), що дуже всім сподобалися, і в цій збірці теж виславлював гуцулів по-німецьки. Пізніш він багато перекладав на нашу мову з німецької, і віршів, і драматичних творів, а як не перекладав, то переспівував, доспособлював до нашого розуміння, й ці переспіви виходили в нього напричуд гарно.

У своїх творах Федькович змальовував рідну йому Буковину, але ж своїм серцем він обхоплював увесь український нарід, зачитувався у творах наддніпрянських письменників так, що вони полишили на ньому великий і нестертий слід і в особі писання, і навіть у мові його (Квітка, Марко Вовчок). А як пізнав Шевченка, то так ним захопився, що перестав уже бути собою, він почав його несвідомо наслідувати, й ці твори, написані під Шевченковим упливом, уже не такі свіжі, й не такі гарні, як ті, що їх писав Федькович, не знаючи ще гаразд Шевченка.

Зокрема треба сказати дещо про Федьковича, як про письменника для народу. Народню мову знав наш поет як ніхто з українців того часу: всі її відтінки, всі песливі, чи згрубілі слова, як складати їх докупи, й коли вжити такого, н. пр., високого вислову й не иншого слова, все це він знав добре і все це виходило зпід його пера дуже вдатно і в міру. То вже пізніще, як Федькович поначитувався творів инших письменників, тої міри вже не видно. Та найкраще це виходить із його оповідань та віршиків для народу, чи для дітей. Усе таке доступне, все таке зрозуміле й найважніше — цікаве. Не диво, що коли „Просвіта" задумала, місяць-по-місяцеві видавати книжечки для народу, вона запросила 1872. р. Федьковича на *першого постійного* редактора своїх видань, — а вже передтим, 1871. р. він був почесним членом „Просвіти"! Тоді то він склав свою перерібку з німецької мови „Про село Фармазони" і склав її так цікаво, що по році (1873) розійшовся ввесь наклад (3.000 примірників), і в найближчому році треба було книжку передрукувати (в 5.000 примірників); потім її ще передруковували в 1900. р. (і вже в 8.000 примірників), так вона народові сподобалася.[3]) Крім цієї книжечки зладив Федькович іще й инші (12 пісень про св. Миколая, Життя св. Юрія, Колядки і щедрівки і т. д.). Дуже велика шкода, що не вдалося „Просвіті" затримати довше Федьковича у Львові. Поет зі Львовом ніяк не міг ізжитися. Через непорозуміння з тодішніми людьми — він після чотир-

[3]) З нагоди століття народин Федьковича „Просвіта" видає Фармазонів у-четверте як книжечку за серпень. Раз, щоб цим ушанувати память першого свого редактора, а по-друге, що за книжечкою раз-у-раз люди попитують. **Ред.**

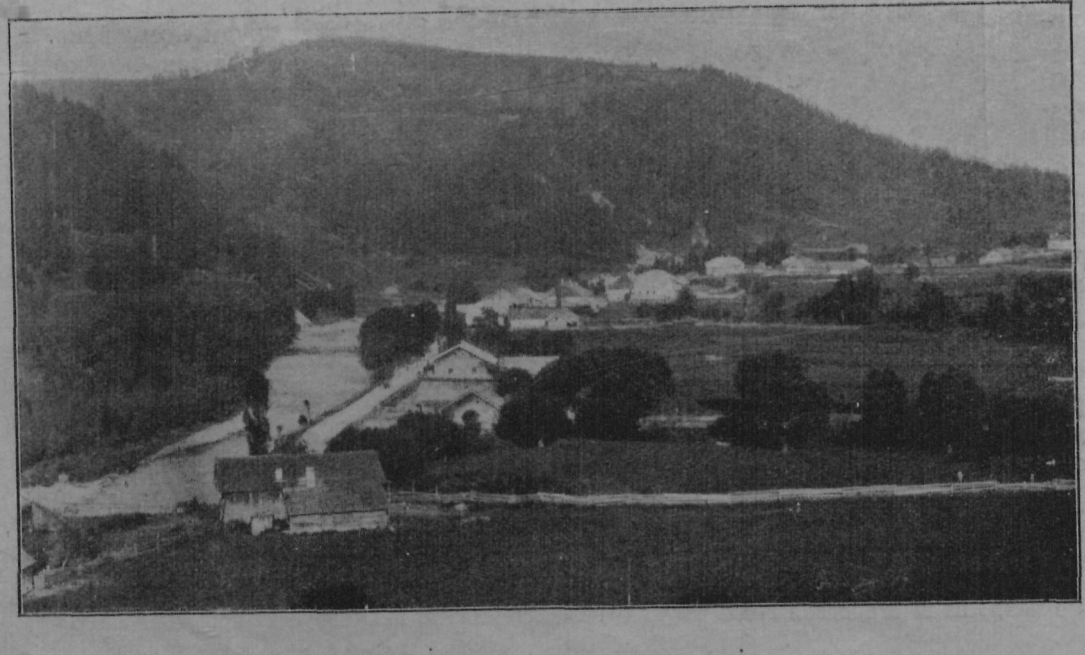

Село Сторонець-Путилів на Буковині, де народився Ю. Федькович.

нацятьох місяців свого редакторства у „Просвіті" вернувся в-осени 1873. р. до свого улюбленого Путилова.

*

Та Федькович не тільки письменник, він і діяч народній та просвітній. Цікаво, що як Шевченко — й Федькович уклав буквар (1867) для шкільної молоді, уклав його цікаво, а що його не затвердила тодішня православна консисторія в Чернівцях, то саме за те, що буквар був складений народньою мовою й народнім правописом. А проте тодішня влада високо цінила Федьковича, коли його зробила шкільним інспектором на вижницький повіт (1869. р.). Три роки Федькович надзирав народні школи Вижниччини, й ті, що його знали, казали, що такого розумного повітового інспектора, суворого, але ж справедливого — тоді на Буковині не було... Та кинув цю працю Федькович тільки тому, що не хотів скинути зі себе гуцульського одягу, — а від нього цього влада домагалася.

Взагалі Федькович приставав тільки з людьми з народу, жив як селяни, зберігав у себе сільські звичаї, господарив як умів, не соромився й найпростішої чорної роботи, — а як що до чого, то любив із людьми забавитися, любив у себе селян погостити, і сам ходив до них радо в гості. Так було воно на селі, так було і в війську. За те, що він, хоч офіцир, братався з простими вояками — в нього було багато неприємностей від військової влади. І всім помагав, де міг, і кілько міг, багато роздавав зі свого иншим, та люди дуже його використовували...

Він стояв за права селян, тимто його й поважали, вибрали були (1866) начальником громадським у Сторонці-Путилові (на Буковині він зветься „двірник"); знав, що громадські писарі обдурюють народ, то й сам став за писаря для Сторонця та близького села Сергіїв. Був він і в комісії (1864), що розсліджувала, які громадські ґрунти позабирали собі були пани — і скрізь сильно вставлявся за правду, за справедливість. Через те його й любили прості люди, а пани вважали його за дивака...

*

8. серцня ц. р. минає сто літ від народин великого буковинського українця, що переріс був своє громадянство на яких років 50. Коли ж воно так дозріло, що вже почало вести пляново національну роботу, на редактора першого свого часопису („Буковина") воно поставило — Федьковича (1885), а 1888. р. справило ювілей його 25-літньої літературної діяльности в Чернівцях...

Багато змінилося від смерти Федьковича, Буковина дожила перед війною розквіту в своїй національній праці, з року на рік зростала поетова слава: повставали товариства його імени (Бурса для хлопців у Чернівцях), в Чернівцях була вулиця його імени... 1918. р. вулиці Федькозича не стало, його імя не любе новим панам Буковини, його мозу викинули з народніх шкіл, нове покоління, може, вже й не знатиме свого великого поета. Та наші земляки готуються до величавого святкування памяти великого українця на Буковині. Ввесь український народ буде з ними...

Могила Ю. Федьковича
на кладовищі в Чернівцях.

Над Його могилою (умер поет 11. січня 1888) на чернівському кладовищі українська громада поставила гарний памятник, із виписками з його творів. Над памятником сторожить українська молодь, направляє могилу, що-року маїть її зеленню та квітками вкриває, а на Зелені Святки збирається все, що свідоме в Чернівцях, і память його поминає...

У століття народин великого поета і громадянина буковинської землі схиляємо й ми низько свої чола перед світлою памяттю незабутнього народолюбця.

Василь Верниволя.

СКІЛЬКИ СЛІВ ЗНАЄ ЛЮДИНА.

В одному англійському часописі обраховано, скільки слів уживає людина. Англійська мова нараховує всього до 400 тисяч слів, але, звичайно, нема людини на світі, яка знала б їх усі. Селянинові вистачає для вжитку всього 400 слів. Селянин, який учився в школі й читає часописи, збагатив свій словар, але він не перевищує 1000 слів. Кваліфікований міський робітник знає приблизно до 5 тисяч слів. Духовенство й правники вживають до 10 тисяч слів. Найбільшою кількістю слів оперує журналіст. Примушені характером своєї праці стикатися з усіма професіями, спеціяльностями й клясами суспільности, журналісти значно більше вживають виразів, як инші люди. Але й їх словар не перевищує 20 тисяч слів.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

НІЧ ПІД ІВАНА КУПАЛА

В СЕЛІ ЯВІРЦІ НА ЛЕМКІВЩИНІ.

Село Яворець, ліського повіту, лежить на правому березі річки Ветлинки. Це мале сільце, складається з трьох присілків, розкинених далеко один від одного й числить разом зі сусідніми селами Луг та Завій — коло 1000 душ. Населення чисто українське; нема там ні поляків, ні жидів. Давнішими часами жило ціле населення з заробітків при вирубі та „ризуванні" (спускання в доли) дерева та з годівлі худоби. Поля дуже погані, справляти їх дуже важко. Лежать вони переважно на стоках гір, а звідтіль вода змиє не то штучний гній, але й цю рештку родючої землі, яка ще збереглася на горах.

Селяни з Явірця мусіли все докуповувати хліба, та колись, як були заробітки в лісі, чи з випасу худоби, було лекше. Тепер заробітків у лісі нема ніяких, бо через низьку ціну дерева не оплачується дерево рубати та возити, а заробітки з годівлі худоби впали так сильно, що селянин не дістане тепер і за пять волів тілько, кілько раніше брав за пару.

Школи в селі немає, а на 20 довколичних сіл є разом аж дві школи, з цього одна з українською мовою навчання.

А проте стрінете там уже селянина, що читає часопис, стрінете дитину, що зачитується у „Дзвіночку". Це висліди праці місцевого пароха о. Михайлова, й особливо його дружини.

*

Спокійно, тихо та одноманітно пливе життя в такому гірському сільці. Так тихо, як вода в річці Ветлинці, що підмиває його берег. І лише, як горами надійде буря, вода в Ветлинці росте, грає, шумить та точить свої грізні тоді води по скелистому дні, так часами бурхливі хвилі життя заворушать спокійним життям Явірця.

Одноманітність життя села переривають свята. Особливо врочисто святкують такі святки, як Різдво, Великдень та „кермаш", що припадає на св. Дмитра.

*

Для мóлоді найважніше свято „сóбітки" (Купала). На довший час перед ніччю під Івана Купала (в селі кажуть „на Яна") пастухи, що ходять за худобою, стягають на купу хмиз (ріщя) так, що назбирається купа завбільшки 4 м², а то часом і більша. Ввечір „перед Яном" виходять на гору, де зібрано хмиз, хлопці та дівчата, а то й молодші газди та молоді замужні жінки — та розпалюють вогонь. Сухий хмиз горить, а стовп вогню сягає нераз 4—5 метрів угору. Як запалять вогонь, старші сідають довкола нього, де кому вигідно, а молодші починають співати:

На Купала, на Івана,
купалася гречна панна,
кумпа[1]) вочи затонула,
д' беріжкови затонула:
„Вийди, братцю, на лучейку,
подай, подай ми[2]) ручейку,
подай одну, подай óбі,
приголуби мене д' собі!"

Коли є „гудаки", то грають, а молодь гуляє. Давніше бувала й „згорівка" — нині нема її, бо дорога — „пінязі ниє" (нема грошей).

У той час молодші хлопці бавляться в „бакунара". Це така забава, що один із хлопців удає, що хоче курити та кричить „бакун, бакун". Інші хлопці кидаються його ловити, а як зловлять, приводять перед „суддю". „Суддя" його „судить", розпитує, звідки взяв тютюн, чому курить, то-що. Хлопець виправдується, як може, й як йому вдасться викрутитися, пускають його, як ні, „суддя" засуджує його на кару 2—10 палиць. Кару виконують зараз, ясна річ — більш для забави.

Тимчасом дівчата (та молодиці, деколи і хлопці), скінчивши першу пісню, співають другу:

На сóбітку я ходила, — гоя гоя, сóбіт мóя,
то я на тя[3]) волочила,
три стежейки толочила:
ой, то вгору, то вдолину,
то в бурянець, то в кропиву, — гоя, гоя, сóбіт мóя,
то в глубоку верховину.

Дзеленейка погар[4]) горить,
коло неї дівча ходить,
дзеленейку погар гасить,
у перстейку[5]) воду носить.
Ни могло ї[6]) догасити,
мусіло ї полишити.

На сóбітку я ходила,
сукняницю-м[7]) попалила:
боюся я домів іти,
жи ня[8]) буде мати бити,
буде бити, забивати,
чорнов сільов[9]) натирати!

Серед цих співів та жартів чекають, поки не почне погасати вогонь. Із вогню вибирають головні, з якими вертаються в село. В селі затикають головні у грядки, де росте капуста, „щоби була чорна (не жовкла) та щоби добре трималася".

Инших звичаїв, як скакання перез вогонь, уже в селі нема, хоч старші люди розказують, що колись були.

---

[1]) кумпа — вода, де купаються; кумпа вочи затонула — вода залила очі

[2]) мені

[3]) тебе

[4]) місце, на якому був колись ліс і згорів (кажуть: та погар)

[5]) в наперстку

[6]) її

[7]) сукняниця — спідниця з сукна; тепер уже її не носять; може ще бути „вовняниця" (з вовни), „фарбанка" — прикрашена знизу взорами; сукняницю-м попалила = я попалила сукняницю

[8]) мене

[9]) чорною сіллю

МИРОН ДОЛЬНИЦЬКИЙ.

ЗБЛИЖАЄТЬСЯ НОВА ЛЬОДОВА ДОБА?

Вчені вже нераз пробували випророчити майбутнє землі, але люди звертають на це якось мало уваги. Це тому, що все те, що вчені напророчують нашій землі, може довершитися десь аж за сотні тисяч, а то й міліони років, то, мовляв, нема чим журитися. Тим більше тепер, коли цілий світ має багато инших, пекучих щоденних клопотів та неменше журби про найближче вже майбутнє. Господарська криза, міліони безробітних, загроза війни... і як же ж тут думати про те, що буде за сотню років, а що ж уже говорити про майбутнє за яких сотні тисяч і міліонів років.

Все це правда, але все ж воно не зашкодить зацікавитись нераз і цими питаннями, вже хоч би тільки для самої розваги, щоб поширити своє знання. Тимто послухайте, що недавно говорив про майбутнє нашої землі один американський учений

Недавно можна було вичитати в американських часописах новинку про виклад американського метеорольога В. Ворсби, який уже довший час займається дослідами над т. зв. ґольфштромом, про підсоння Атлянтійського океану. Виклад самий по собі не був би такий цікавий, як би не те, що в ньому Ворсби подав свої міркування про прихід нової льодової доби.

Думка про прихід нової льодової доби не нова. Деякі вчені, особливо ж ті, що досліджують підсоння у країнах довкруги Атлянтійського океану, рахуються цілком певно з приходом льодової доби. Найбільш переконливо оправдують ці їх міркування довголітні вивчання т. зв. ґольфштрому, який, правда, дуже поволі, але основно міняє свій напрям. Ґольфштром, або инакше — заливний струм, має вирішний вплив на клімат. Мова йде про широкий струм теплої морської води з Мехіканського заливу в напрямі до Европи. Для Европи має цей струм особливо велику вагу, бо він приносить їй помірковане підсоння. Ґольфштром не лише огріває Европу, але й має посередній вплив і на творення хмар над Атлянтиком, і таким чином і на рух повітря, отже — на вітри між Америкою та Европою.

Це певне, що в напрямі ґольфштрому відбуваються зміни. Що ж сталося б, як би він зовсім змінив свій дотеперішній напрям? Відповісти на це з усею докладністю, розуміється, важко, але — на думку Ворсби — одне можна сказати наперед майже з усією певністю: знад Атлянтійського океану зникнуть дощові хмари... Вже лише це одне природне явище мало б убивчі наслідки. Східне побережжя Атлянтійського океану Північної Америки скорше, чи пізніше так висохло б, що перемінилося б у пустиню, по якій гуляли б піскові буревії — так, як це буває тепер на Сагарі. Американські хмаросяги сторчали б із моря піску, як останні свідки колишньої культури так, як тепер єгипетські піраміди. Але ще гірші наслідки мала б ця зміна ґольфштрому для Европи. Тут узяли б перевагу північно західні й північні вітри, а вони змінили б теперішне підсоння Европи, на сибірське... Правда, влітку дещо отеплювалося б, але це літо було б таке коротке, що не мало би сили набрати переваги над зимою, яка тривала б 7 до 8 місяців...

Смуга вічного снігу сягала б аж до альпейських земель, зовсім так, як воно було колись у часі минулих льодових діб. Ціла північна й північно-західня Европа, головно ж Скандинавія, Данія, Британські острови були б цілий рік укриті верствами снігу й льоду. Всі великі світові міста, теперішні осередки европейської цивілізації, зникли б під великими льодовиками, які нестримно посувалися б без упину далі й далі на південь. Промислові міста Франції й Німеччини опустіли б, бо прийшло б до мандрівки народів із півночі на південь, і то такої мандрівки, якої історія ще не знає. Рістня і звірня загинули б...

Північна Італія мала б тоді таке саме підсоння, яке тепер мають острови Шпіцберґен. Венеція, місто ляґун[1]), була б більшу частину року скована льодом. Трохи лагідніший клімат мала б південна Італія, але й там не було б і сліду з соняшного підсоння, що тепер. Правда, цей шматок европейської землі не був би вкритий снігом та льодом, але зате був би майже цілий закутаний у густі мряки, так, як воно тепер є на побережжі Лябрадору. Те саме було б і з Еспанією.

Рівночасно з обльодовінням Европи смуга дощів пересунулася б у сторону рівника. Через те теперішня північна Африка й величезні простори пустинь, що тягнуться від берегів Середземного моря ген аж далеко до нутра чорного континенту, мали б таке підсоння, як теперішня Европа. Ціла північна Африка, ціла неврожайна пустиня перемінилась би згодом у роскішний рай. І в середущій Африці перепадували б правильні дощі, й через те й тут відкрилися б нові родючі простори. Осередок людської культури, таким чином, пересунувся б, і ціле культурне й господарське обличчя землі зовсім змінилося б.

Ну, скажіть, не цікаво?

[1]) ляґуна — прибережне озеро, повстає так, що піскова коса відрізує частину моря

ОДНА ПІҐУЛКА — ЗАМІСЦЬ ОБІДУ.

Професор гайдельберзького університету Шмідт винайшов спосіб, із насіння бавовняника витягати поживний засіб, який можна сильно сконцентрувати: одна піґулка такої сконцентрованої поживи має таку саму відживну вартість, як цілий обід.

Санітарна рада м. Бадена вживає піґулки Шмідта в міських і державних санаторіях для відживлення хорих і реконвалєсцентів. З початком 1934. року їх уживання стає примусове по школах і дитячих захистах.

Ще пару років тому про такі піґулки оповідали в анекдотах, а ось німці вже вводять їх у життя. Не дурно говорять, що „німець маплу вигадав".

СИМОН НАРІЖНИЙ.

УНІВЕРСИТЕТ СВ. ВОЛОДИМИРА В КИЄВІ

(1834 — 1934).

Дня 15. липня минає 100 років з того дня, як у Києві відкрито університет і названо його імям найбільшого укр. князя, св. Володимира. Ця установа не діждала століття народин. Московські большевики, запроваджуючи новий шкільно-освітній лад, у себе на Московщині залишили давні університетські організації. На Московщині й досі існують університети і в самій Москві, і в Ленінграді, і в Казані, і в Саратові. А на Україні ці установи зруйновано ще в 1920—21 рр., їх наукові організації (інститути, заклади, лабораторії й т. ин.) розформовано, на місці університетів повстали різні — часто дуже непевні з наукового боку — установи, різні самостійні інститути, дослідчі катедри й т. д. Всі вони, як дрібні й молоді установи, були значно приступніші для комуністичних впливів і для опанування їх большевицькою ніби-наукою.

А проте київський університет простояв майже 90 років. Культурне значіння цієї установи для України, зокрема для нашого національного відродження, величезне. З київським університетом звязаний розвиток української науки й багато дечого з нашої національної історії. Тимто треба нам дещо сказати про нього тепер, коли сповняється століття з часу його заснування.

*

Думка про заснування університету в Києві повстала1804 р., коли засновували університет у Харкові. Але тоді переважали впливи Тадеуша Чацького[1]), який оснував у Кремянці польський т. зв. волинський ліцей. Після польського повстання 1830—31. р. цей ліцей закрито, а 23. грудня 1833. р. петербурзьке міністерство освіти рішило перенести його до Києва й заснувати тут університет. Причини заснування нового університету в Києві були, головно, політичні. І скасування волинського ліцею, і заснування київського університету мало підірвати польські впливи в „західньо-руському краї", як звалися урядово Поділля, Волинь та Київщина, — де вони тоді були справді сильні.

Університет св. Володимира врочисто відкрито 15. липня 1834. р., виклади почалися в-осени того самого року. Складався він спершу лише з двох факультетів: фільософічного та правничого, але 1834. р. насправді працював лише один — фільософічний факультет. Мало не з першого року свого існування київський університет підпав під статут 1835. р. Цей статут заведено в Росії, замість попереднього статуту з 1804. р., що був узагалі першим університетським статутом у російській державі. Статут 1835. р. опирався на відомій формулі: „православіе, самодержавіе й народність" (розуміється — московська!). Університети на основі цього статуту підлягали, як і звичайні середні та нижчі школи, кураторам шкільних округ. Правда, ректор і декани, як і передтим, були виборні, але їх вибирали не на рік, як раніше, а на 4 роки — то на те, щоб за довший час зміцнів їх адміністративний вплив. Тоді для студентів університету заведено одностроїі. І самі програми навчання були змінені, деякі предмети стали обовязкові для всіх студентів (н. пр., богословіе, церковна історія). Склад професури університету в той час був мішаний — були поляки, українці й німці; але першим ректором київського університету став славнозвісний український учений Михайло Максимович.[2])

Новий польський рух спричинився до того, що 1838. р. університет св. Володимира на час закрито, а число поляків у ньому (професорів і студентів) значно поменшало. В 1841. р., у звязку з ліквідацією медично-хірургічної академії в Вильні, на київському університеті засновано медичний факультет; 1842. р. університет дістав новий статут, що з одного боку поширяв свободу університетського навчання, заводив інститут доцентів і т. ин., з другого ж — обмежував право вибору ректора (пропонували двох кандидатів, затверджував — міністер); таксамо міністер дістававав право призначати й професорів.

Революційні події в Европі р. 1848. скріпили в Росії назадницький курс і спричинилися до дальших обмежень університетської самоуправи. За новим статутом для університетів (1849. р.) уже не тільки ректора, а й деканів призначав міністер, а все університетське навчання піддано під суворий догляд і контролю. Університетські професори мусіли давати на потвердження докладні програми своїх викладів, декани мусіли пильнувати, щоб у цих програмах не було чогось підозрілого, незгідного з вірою й наукою православної церкви. Деякі науки (н. пр., політичне право европейських держав) признано небезпечними, їх зовсім усунено з університетського навчання. Все це повело до занепаду університетського навчання, а підвищення платні за науку спричинилося до значного зменшення кількости слухачів. І сама професура не була тоді забезпечена матеріяльно, для свого утримання мусіла шукати стороннього зарібку. Та й професорів було небагато (на правничому факультеті, н. пр., були всього три професори). До того і слухачі зовсім не були підготовлені до університетської науки. Тимто професори, замість викладів, мусіли студентів підготовляти до зрозуміння викладів. А проте навіть і за цих тяжких часів київський університет не переставав розростатися: при ньому або у звязку з ним повстають нові заклади, нові комісії (для опису губерній ки-

[1]) пор. статтю І. Лоського „Змагання України за високу школу".

[2]) М. Максимович (1805—1873) походив із Полтавщини, з старого козацько-шляхетського роду, мав добру наукову підготову, скінчив два факультети — словесний (література й мова)) і фізично-математичний, набув ступінь магістра і вже 1833. р. став звичайним професором московського університету, де викладав найраніше ботаніку. Максимович здобув собі славу ще 1827. р., коли видав перший збірник українських народніх пісень.

ієської шкільної округи, або при ґен.-ґубернаторі комісія для розбору давніх актів) і т. п.

Ті тяжкі часи тяглися аж до кінця царювання Миколи І. (1855. р.). Тільки за Олександра ІІ. урядові обмеження, одне за другим, почали падати. З кінцем 1850-х рр. в університетському житті настало нове оживлення. Прийшов новий університетський статут, затверджений 18. червня 1863. р. на основі самоврядування університетського життя. Господарем університету ставала рада університету, що вибирала ректора, проректора, деканів і професорів. Рада ж у деякому порозумінні з міністром та куратором шкільної округи вирішувала всі університетські справи, а через своїх університетських представників кермувала всім життям університету. За статутом 1863. р. число професорів університету св. Володимира мало бути збільшене до 58 професорів і 31 доцентів. Щоб підготовити потрібні сили й замістити всі катедри, в київському університеті 1864. р. засновано окремий інститут професорських стипендистів, що його потім петербурзьке міністерство приняло й для инших університетів.

Щодо наукової праці професури київського університету, то вона на початку (до 1848. р.) була досить видатна, назвемо таких українських учених, як проф. М. Максимович, проф. М. Іванишев[3]) і ин. Пізніше наукова праця занепала, але піднялася знову в 60. рр. XIX. ст. Від 1861. р. почав виходити головний орґан київського університету — „Университетскія Извѣстія" (Університетські Вісти) і при ньому окремо збірники праць студентів. Тоді повстають при університеті наукові товариства, поширюються університетські заклади (бібліотека, кабінети, лябораторії, клініки), для яких будують окремі приміщення й т. д.

Пядесятлітній ювілей університету св. Володимира припав на рік, коли затверджено новий університетський статут (23. серпня 1884. р.) Цей статут значно обмежував самоврядування університетського життя й управу школою і ставив деякі труднощі й щодо самого вступу на університет. Проти нього почалися протести, що виявилися і в студентських розрухах, які в Києві набули таких розмірів, що влада закрила була зовсім на пів року київський університет. Але це не помогло. Заспокоєння не настало, і треба таки було дещо з нового статуту викинути й замінити „тимчасовими правилами".

З кінцем XIX. і на поч. XX. ст. університет св. Володимира сильно розвинувся. Значно зросло число його професорів і студентів. В 1884. р. київський університет мав усього 81 професорів, а в 1912. р. їх було вже 238. Університет у Києві був відкритий всього на всього при 62 слухачах, в 1884. р. їх налічувалося вже 1.709, а в 1912. р. — більше як 5.000. В перших десятиліттях більшість студентів київського університету була польської народности; 1860. р. загальне число студентів на університеті було 1.049, а в 1863. р., після польського повстання, коли поляки відійшли з університету, це число зменшилося до 476. Серед студентів найбільше було медиків і правників (самих правників 1912. р. було 2.200!). Спершу переважна більшість студентів (88%) була шляхетського походження, але вже з кінцем першого десятиліття кількість їх зменшилася до 50% (1883. р.).

Університет св. Володимира випустив багато тисяч фахових духових робітників. У цьому його велике культурне значіння. Серед його професорів були різні люди. Були україножери, як Флоринський і Соболевський — стовпи російського „неделімства"; але там кілька десятків років працював і Вол. Антонович[5]), що виховав ціле гніздо

Університет св. Володимира в Києві (тепер Інститут Народньої Освіти ім. Михайла Драгоманова).

національних українських істориків, які стали окрасою української науки. З київського університету вийшло багато наукових діячів, які потім розвинули свою діяльність уже на чисто національному українському ґрунті — в Укр. Академії Наук і ин. наукових закладах. Сама Академія Наук у Києві могла так швидко зорґанізуватись і розвинути таку величезну діяльність у значній мірі завдяки тій науковій підставі, яку вона одідичила по смерти університету св. Володимира... В цьому безперечне значіння київського університету, зокрема для українського національного відродження.

Заснований для боротьби з польскістю і для поросійщення „западно-русскаво края", київський університет не тільки спинив польонізацію українських земель, а послужив також і справі відродження української національности та збереження її від злиття, від асиміляції з російською.

[3]) Микола Іванишев (1811—1874), укр. історик, автор багатьох праць, головно, з історії права, був головою київської комісії для розбору давніх актів, провадив видавництво й дав почин до заснування київського центрального архіву.

[5]) пор. Ж. і Зн. за червень, ст. 161—162.

РИБИ Й МАЛЯРІЯ.

Коли висушили залив Зойдер, клопоти голяндського уряду не покінчилися. Над багатьома озерцями, що залишилися після висушення заливу, вивелися цілі хмари комарів. Між ними багато таких, що розносили небезпечну недугу — малярію. Щоб знищити цю пошесть, завели в озерцях рибу. Риба, як відомо, зїдає личинки комарів і так їх винищує. Так поборювали малярію голяндці у своїй Індії (така їх кольонія), де й досі розводять рибу в усіх спокійних водах. (див. ст. Є. Малика).

ОЛЕКСАНДЕР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ.

НА ВОЛОДИМИРСЬКИХ ВАЛАХ

Місто Володимир лежить над річкою Лугом, яка бере свій початок у лесовій[1]) височині східньої частини повіту і спокійно тече собі широким річищем, творячи неперехідні болота й мочари, а то й цілі озера. Береги річки це — лесові горби, які виступають ніби півострови, або острови на багнистих сіножатях. Горби ці ще в дуже давніх часах були відомі людині, яка залишила тут сліди свого побуту — в формі численних стоянок, селищ та городищ. Ці стоянки й городища[2]), порозкидані здовж усієї течви річки, можна віднести ще до часів надбужанського неоліту.[3]) В городищах Устилузі, Володимирі, Зимні, Сельці, Чесному Хресті й Локачах та в селищах коло них знаходимо прикметне для тієї культури черепя й кремяне знаряддя: сировець для його виробу в формі великих кремяних ядрищ знаходимо в білій опоці, що виступає на границі Полісся й волинської горбовини.

Все це каже нам утотожнювати місто Володимир із містом Волинем або Веленем над річкою Бугом, про який згадує Масуді, арабський учений і подорожник першої половини X. в. За його словами одне з головних словянських племен це — племя Валінана, яке мало давніше велику державу. Під владою цього племени були всі инші племена словянські, його князеві підлягали князі инших племен, але потім настали свари, племена порозлучалися, ними почали управляти незалежні князі.

Відколи саме існувала ця велика держава Валінана, ми докладно не знаємо, в усякому разі — не раніш другої половини, або з кінцем IX-го ст. по Христі. Ще й досі на лівому березі річки Буга, трицять кільометрів на захід від Володимира, там, де річка Гучва вливається до Буга, на полях села Городка високо здіймається над долиною р. Буга велике городище завдовжки пів кільометра. Польський історик Длугош згадує про це городище, він каже, що Волинська земля прозвалася від міста Волиня.

Як довго Волинь панував над иншими словянськими городами, не знати. Але вже на початку X. ст. держава ця розпадається й повстають инші політичні осередки: Червенські городи й Володимирщина, що її осередком було місто Володимир; перші лежали по лівій, — друга по правій стороні Буга.

Вже арабський історик X. в. Ібрагім-Ібн-Якуб каже, що мусулманські купці їздили до Кракова та Праги через місто Володимир. Видко, через Володимир проходили ті стародавні торговельні шляхи, які лучили схід із заходом, південь із північчю. З тої саме причини м. Володимир виросло на великий політичний та торговельний осередок. У X. ст. його використовує великий князь Володимир Великий у боротьбі за так зв. „Червенські городи" й садовить у Володимирі свого сина Всеволода. Від того часу Володимир, і з ним і вся Волинь, втягається в загально-державне життя найбільшої й найсильнішої держави на сході Европи України-Руси.

Згодом зі зростом населення старе городище стає тісне, і ще в княжих часах повстає потреба обкопати розрослі забудовання валом. Таким чином навколо городища повстав так зв. „острiг", який також занехано ще в дуже давніх часах, і висипано великий другий ряд земляних валів, а на них поставлено високі дубові стіни й вежі. Будуючи свій город, володимирчани мусіли для його неприступности використовувати всі властивости місця, бо старі княжі вали побудовані так, що краще не міг би зробити й сучасний інжинер.

Розпочинався вал на границі урочища „Михайлівщина", коло самої річки Луг і йшов до Луцького тракту, де була „Київська брама", далі попід млином Шільмана аж до Островецької вулиці. Звідси розляглося непрохідне болото-озеро, наводнюване штучно, — при помочі шлюзи затримували воду в річці Смочі. На горбовині, що врізується з півночі в це болото, на Шкартанській дорозі, — знову вал через цілий горбок. Далі він ішов від теперішньої жидівської лазні до ковельського тракту, де була „Пятницька брама", а за нею Пятницька церква й передмістя „Запятниче". Звідси знов — через теперішній Сеймиковий садок і садок д-ра Стефановича, де решткі його збереглися дуже добре ще й досі. Далі тягся вал до Устилузького тракту, де була „Гридшина брама", а за нею передмістя „Завалля". Від „Гридшиної брами" вал ішов просто Водопійною вулицею аж до річки Луг.

Таким чином, із полудня Володимир був захищений річкою Лугом, зі сходу валом, а перед ним болотом, з півночі озером-болотом, що ніколи

---

[1]) Лес — (голяндське слово) — кремяні відклади, коли скелі вивітріють; в тих відкладах є дрібненькі зернятка кременю з примішкою іловитих частинок із усякими вапняновими скупченнями; чим менше в ньому вапна, тим лес більше глинкуватий і переходить потім у глину; горішня верства лесу попереміщувана з перегнилими останками ростин

[2]) городище — словянське селище з дуже давніх часів, укріплене сипаними валами

[3]) неоліт, або молодша камяна доба, з часів 5000—2500 р. перед Христом; тоді появляється хліборобське господарство, перші ганчарські вироби, гладжене камяне знаряддя та перші гроби, з яких пізнати, як тодішні люди шанували померлих

Загальний вид Володимира
(на переді замок, де видніє біла вязниця).

не замерзало, і що з нього витікає річка Смоча. І як затримали шлюзою воду в річці Смочі, то це болото цілком заливала вода, яка стікала ровом попід східнім валом[4]). Від передмістя „Завалля" низка сіножать іде попід валом аж до „Гридшиної брами". Ревізія Володимирського замку з 154[illegible] року згадує про ті стародавні укріплення княжого замку:

„А так вземши (= взявши) з собою князя, старосту володимирського і нікоторих землян (людей, що сиділи на землі), їздили-єсьмо около всего міста, смотречи (= дивлячись на) роботи паркановия, і ровув, і валув, і виді-єсьмо два вали високих, которії суть з стародавних часів копани, і справовани великим коштом і накладом, почав (= почавши) от річки на імя Смочи, аж до ставку і до річки великое (= великої), которую називають Лугом, а іде з одної сторони втираючи (= дотикаючи) міста і замку. І повідають, іж передтим на том місцю, куди паркан іде, замок окольний бував, а тиї рови около замку били сипани, і тепер і єщо добри суть..."... і „на той рікє (= річці) Смочи був запружен пруд войтовський, тогда би з двох сторон вода в тиї рови приходила і великая твержа (= твердина) всьому місту і замку була би..." ...„а паркан, которий міщане справують, обачили-єсьмо, іж добре його будують деревом, а не плетенем, клітками з обланками, а инде доми в стіну вправують"...

Можливо, що після першого нападу татар у XIII. в., щоб забезпечити себе від дальших несподіваних нападів зі сходу, за „Київською брамою", греблею через болото й річкою Рилавицею в урочищі „Провалля", скасовано сторожевий замок, що за його валами ще донедавна було багато великих могил, де знаходять пробиті великими залізними цвяхами людські черепи, списи й криві татарські шаблі. Тут таки за валами, за переказом,

[4]) Це нагадує нам зовсім теребовельські водні укріплення з княжих часів, що про них писав у нашому журналі Лев Чачковський (V. 257—259). — Ред.

Останки княжих валів у Володимирі (садиба д-ра Стефановича).

Останки княжих валів у Володимирі.

була могила володимирського князя Юрія, її надгробний камінь ще й досі можна бачити коло дому п. Георгієвського.

Але в часі найбільшого свого розросту місто виходило далеко поза вали. Так, наприклад, за княжої доби Володимир так розрісся, що забудувалася ліва сторона річки Луга й повстали передмістя: „Заріччя" й „Залужжя"; тут насипали охоронні вали (їх сліди збереглися до цього часу), а за ними урочище „Завалля" (Зарічанське).

Місто було взагалі деревяне; деревяні були стіни й вежі, деревяні княжі палати, склади на крам, доми, й тільки дві-три церкви були мурувані. Успенська катедральна побудована десь у 1160. р. володимирським князем Мстиславом Ізяславичем, про якого згадує Іпатіївський літопис, що він похований був у цій церкві „юже бі созда в Володимирі". В підземеллях її були поховані володимирські князі, як от: син кн. Мстислава Всеволод (1195), кн. Василько Романович (1271), кн. Володимир Василькович (1288), володимирські єпископи та численне волинське боярство.

Друга церква — це Василівська, яку, за місцевим переказом, побудував князь Володимир Великий у 992 р. Річі, які знаходили при розкопах на цвинтарі церкви, як от цегла дуже старовинної форми, прикметний рожевий цемент, великі камяні плити з прикрасами, орнаментом, цина, тощо, говорили б про те, що на цьому місці дійсно була будівля з княжих часів. Володимир робив величаве й гарне враження своєю могутністю та красою не тільки на своїх, але й на чужих подорожників.

Для доповнення цієї статті радимо ще прочитати статтю того самого автора „Доісторична Володимирщина" (V, 198—200) та І. Крипякевича „Собор князя Мстислава у Володимирі" (V, 291—292).

ЯК ВИГЛЯДАЄ НАСПРАВДІ ОСВІТА В УССР?

Головний орган комуністичної партії в Харкові, „Комуніст" подає в одному з недавніх чисел вислід перегляду вселюдних і середніх шкіл на Радянській Україні. Цікавий цей вислід тим, що з нього довідуємося, як насправді виглядає вишкіл радянських учителів та чи при такому стані можливе ославлене „будівництво" в ділянці народньої освіти, про яке так багато говорять большевики. І так на 140.000 учителів — 9.000 не покінчили вселюдної школи, яких 50.000 покінчило її; на 47.000 учителів середніх шкіл — 30.000 не має вищої освіти. Доказ на те, який є вчительський „вишкіл" в УССР, є випадок, що трапився в чигиринському районі: учитель, управитель школи, зробив на одній сторінці диктату аж 33 правописні помилки, а инший знову тільки... — 31.

МИРОСЛАВ СЕМЧИШИН.

АНАТОЛЬ СВИДНИЦЬКИЙ

В СТОЛІТТЯ НАРОДИН
(1834 — 1934).

„Вже більше літ двісті як козак в неволі,
Понад Дніпром ходить, викликує долі..."

Таким то „безталанним козаком" у нашій літературі був дуже талановитий письменник Анатоль Свидницький (1834—1871). Прийшов він на світ сто років тому 15. липня 1834. р. у священичій сімї на зазбручанському Поділлі та вже замолоду почав важку борню з життям та його різними невигодами. Обдарований палкою рухливою вдачею, він не міг довго побувати на одному місці й раз-по-раз переходив із міста до міста, з краю до краю — чи в часі своєї науки, чи у зрілому вже віці. І оця непосидюща вдача відбилася в тому, що Свидницький не міг докінчувати на час початої науки — і це саме було його найбільше лихо. Спершу він пробував стати пан-отцем, згодом подався на університет, та по кількох роках кинув його, щоб потім стати вчителем, помічником акцизника, урядовцем архіву й нарешті залишитися без шматочка хліба.

Коли ж до цього додати, що й у родинному житті він не мав щастя, то матимемо образ життєвого безталання Свидницького. Але ж усі ці життєві обставини не зламали письменника. Він не піддався злидням життя, а безупинно працював як умів і де міг, брав живу участь у недільних школах,[1]) досліджував народ, записував народні пісні, організував гурти свідомої інтеліґенції, одне слово — Свидницький, серед тогочасних людей (60. рр. XX. ст.) і обставин, заняв місце гарного і свідомого працівника.

Але ж у своїй праці не найшов він належного зрозуміння й підпори. Огірчений до життя й людей він раз-по-раз тратив охоту жити й нарешті вмер, маючи всього 37 років...

І як його життя було недовге, до того таке важке й безталанне, так і його письменницька спадщина невелика. Але ж зате вона добірна й дуже цінна. Писав він оповідання, здебільша, з тогочасного українського побуту (17 — на жаль, написані вони російською мовою), склав декілька пісень, а дві з них „Вже більше літ двісті" та „В полі доля стояла" вже стали народніми піснями, й ніхто й не знає, що їх склав Свидницький. Та найважніший його твір це повість-хроніка[2]) „Люборадські". Є це напричуд гарна та яскрава картина з життя української священичої сімї на зазбручанському Поділлі в 60. рр. минулого сторіччя. Ці роки були для життя Правобережної України переломові, головно, коли йде про українську інтеліґенцію. Перед очима читача письменник розкриває малюнки старого, простого побуту сільського духовенства, його близькі взаємини з народом, а поруч цього малює нам повільний розклад цих перестарілих уже тоді форм життя й наростання нових. Перші — представляє старе покоління духовенства, ще українське, другі — нове, що від народу відходить. А все це робить чужа школа, що з дітей українських батьків робить московських (бурса, духовна семинарія) або польських перевертнів (польські пансіони). Картини тодішнього родинного, суспільного, шкільного, бурсацького побуту — такі живі та такі правдиві, що „Люборадські" на все лишаться одною з найкращих повістей укр. письменства. Аж дивно стає, коли подумати, що таку гарну річ написала людина, маючи несповна 30 років... Кілько міг би був іще дати нашому народові, коли б не ті його злидні й біда, що передчасно затягли його в могилу...

Тай із „Люборадськими" Свидницькому не таланило. За життя він не діждався побачити свого твору надрукованим. Повість написав він іще 1862. р. для українського журналу „Основа", що виходив (1861—1862) у Петербурзі. Та журнал перестав виходити, і твір Свидницького довго валявся між добрими людьми. Змилосердився над ним щойно Олександер Кониський, 1883. р. післав його до львівської „Зорі", де вона пролежала два роки, доки її не надруковано 1885. р., та ще скороченою, а два роки пізніше видав її окремою книжкою Євген Олесницький в „Українсько-руській Бібліотеці" (теж скорочено, відбиткою з „Зорі"). В Наддніпрянщині побачила вона світ іще пізніше, саме 30 років після смерти, 1901. р. в Києві, в „Українській Бібліотеці", що її видавало Товариство „Вік". Там її видано з рукопису, без пропусків...

Свидницький у нашому письменстві займає вийняткове місце. Він, побіч Нечуя Левицького, єдиний, що зумів дати таку гарну картину життя нашого духовенства — по той бік Збруча.

Яка шкода, що Галичина досі не дала нам такого Свидницького, що міг би дати картину життя тої провідної верстви нашого народу, якою було й досі є наше галицьке духовенство...

---

[1]) див. Ж. і Зн. за березень, ст. 67.

[2]) Хроніка, це твір, де події списані за роками. Але ж „хронікою" назвав Свидницький свій твір зі скромности. То так, як Куліш свою „Чорну Раду" назвав „хронікою з 1663." — бо один і другий твір, це повна ясна картина життя, яке обидва письменники змальовують.

Значіння **суспільної опіки й гігієни** для людства безперечно дуже велике. Щораз менша смертність серед людей, особливо серед дітей, але й щораз більший спад деяких недуг. Ось, напр., у Чехословаччині вмирало на заразливі недуги перед десятьма роками 430 людей на 10.000, а тепер тільки — половина. На 50% спали смертельні випадки на сухоти-туберкульозу. Менше також випадків смерти на запалення легенів і инші. Зате зросли на $^1/_3$ випадки смерти на рака, а на $^1/_4$ від недуг, звязаних із круженням крови.

ВРИВОК ІЗ ПОВІСТИ СВИДНИЦЬКОГО „ЛЮБОРАДСЬКІ“ [1])

Антосьо не знав, чого й на що старші взяли його з собою, й ішов — от як лоша за возом. „Може“, — думав, — „до криничок“. В ту сторону в полі славні кринички, й школа по суботах було ходить туди; бо там якось славно було посидіти: кругом пашні, а між пашнями цілина й густа роскішна трава — не жнеться, ні коситься. Славно було покачатись у сій траві!

На степку старші посідали. Гава первий вийняв зза халяви люльку, а за ним і ті, й позакурювали.

Як ось летить один школяр — невеличкий, обдертий і босака́.

— Він? — показав Карман Іванович.

— Він, здається! — озвався Гава.

— Він, він, — каже Папуша.

Й Антосьо глянув: „Хто б це такий?“ — думає. Аж прибіг і той. То був паламарчук і на все училище убоїще[2]); звався Ковинський; літ мав з шіснацять.

— А що, Ковинський, — почав Гава, — от тобі компанія!

Окинув оком він Антося, а цей його, й мовчать.

— В дорогу, чи що? — каже Папуша.

— Хоч і в дорогу, — озвався Ковинський.

— Любоградський, ступай за ним! — каже Гава.

— Куди? — питає Антосьо.

— Він тебе заведе. А ми ждатимем хоч тут таки, а коли підем, то до твоєї станції.

Рушили хлопці вдолину на сонце.

— Глядіть же, не опізняйтесь, — сказав Папуша.

— Добре, — відказав Ковинський.

І пішли.

— Куди це нас післали? — спитав Антосьо свого проводиря, як уже відійшли.

— В горох! — відказав Ковинський.

— В чий? — питав Антосьо.

— Та там одного молдаванина, — відказав Ковинський.

Брели вони то пашнями, то межами, то суголовами; як набрели купу гною.

— Тут, — каже Ковинський, — скинь чоботи й заховаєш, бо вони тобі заваджають.

Роззувсь Антосьо, вдвойзі запорпали ті чоботи в гній, приміту поставили й пішли далі; вийшли на дорогу й пішли та й пішли. Понапорювавши гороху повні пазухи, йдуть собі, горох їдять, жайворонок цьвірчить: „до Бога молотити“, то знов „ціп урвав“, „ціп урвав“; там шуляк здобичі шукає, а хлопці й гадки не мають. Ковинський розказує, як його вторік посилали яблука красти, вишні, кавуни; сміються, регочуться. А ззаду молдаван лап Антося за комір!

— Ай! — скрикнув Антосьо та не міг і оглянутися, чия рука так цупко схопила його за брижі.[3])

Ковинський ішов по другий бік дороги і зник, як крізь землю пішов, що Антосьо не вспів і слова йому сказати й навіть не вгледів.

— А! Ви знов у горох, — почав молдаван, — як уторік! Я ж тобі дам горох! Поведу до смотрителя.[4])

— Дядечку, я ще вперве, — почав Антосьо, — і то я був би не пішов, як би знав, що це ваш горох. Оттой, що втік, казав, що горох його хазяїна.

— Не вибрешешся, — почав молдаван, — знаю я ваших!

І ще гуторили. Антосьо тремтів спочатку, як хорт на дворі в-осени, а далі душа й на мірі стала.

Він і почав роздумуватись: як би, думає, мені викрутитись? Поведе, чорт, до смотрителя, то битимуть, щоб не крав гороху. Й почав:

— А до кого, дядечку, поведете мене?

— Кажу ж, що до самого смотрителя, — озвався молдаван.

— Ведіть мене до інспектора, — почав Антосьо, — смотрителя нема дома.

Інспектор був добрий чоловік, хоч і він бив, бо там кожен бє, й це не йде за́ зле в людини, та мав серце в грудях: не катував, а найбільше десять давав. Смотритель же, то й по сорок, і по сто ліпив. Тимто Антосьо й просив, щоб до інспектора його відвів.

— До інспектора? — озвався молдаван. — Ні! До інспектора не поведу, а до смотрителя поведу; не кради гороху!

Вже місто видко було, як на долоні, й кляси за містом; Антосеві все холодніло й та холодніло в душі! А тут переярки почались, що вода повимулювала.

Вели Антося тією дорогою, що від Балти; дорогою пилу було по самі кістки. На другій горі, що за містом, ходили ті старші, що його послали по горох, ні живі, ні мертві. Ковинський дав їм знати, що молдаван спіймав Антося й повів; то всі знали куди і тремтіли за свою шкуру. Побачив їх Антосьо, а вони його пізнали. Як би де в яру, та ближче, то поміч дали б, а то далеко й на такому видному місці, що й не думай.

Йде Антосьо, як на заріз. А шуляк літа́ вільний, і боком переярки снуються в праву руку від дороги, а вліво пашні, аж вище голови тому молдаванові; і вже дільниці так з на гони від них.

„Як уведе в дільницю“, — подумав Антосьо — „то пропав я! Хоч і видерусь або що, то ніде сховатись. Треба викрутитись тут!“ — думає собі, йдучи, і горох їсть; та й розсипав жменю.

— Ей, дядьку! — почав, — дайте позбираю. — І став.

— Хиба́ в тебе мало за пазухою? — каже молдаван.

— Хоч не мало, та й цього шкода: будуть же бити, то за кожен стрючок відболить.

— Ну, збирай, — каже молдаван, а все держить його за брижі, аж йому вязи затерпли.

Нагнувсь Антосьо, так збирає, так збирає. І молдаван нагнувся. Визбирав, і рушили далі.

— То, дядечку, ви мене не пустите? — почав Антосьо.

— А на що б я тебе пускав! — озвався молдаван; — стільки часу згаяв, та й пускав би. Не пустю!

— Так ні?

— Та вже ж ні!

— То нате ж вам! — Антосьо каже. І з цим словом сипнув йому в очі пилом, що набрав у жменю, горох збираючи.

— Овва! — крикнув молдаван, схопившись обіруч за очі і присів.

Антосеві того й треба було, щоб брижі тільки визволити, то й чкурнув у пашні, аж засвистіло, тільки поли мають.

Поки протер молдаван очі, то школяр уже другі гони минав...

---

[1]) Цю гарну повість повинна набути кожна Читальня. Дістати можна в книгарні „Просвіти“ за 5.40 зл. Кожний повинен її прочитати!

[2]) завадіяка; училище — школа

[3]) збірки в одягу, чи в сорочці, н. пр., на комірі, на рукавах угорі.

[4]) доглядач, додивлявся, щоб молодь добре поводилась

ДЕЩО ПРО БОЛІВІЮ

Ще не так дуже давно розписалися були часописи про війну, що розгорілася була між двома південно-американськими державами, між Болівією та Параґваєм. Дивно. Той самий народ (еспанці й мішанці з еспанців та індіян, а то й індіяни) ведуть між собою завзяту війну. Та тепер у свігі грає ролю, видко, не тільки приналежність до того

Болівійський праліс із буйною й пишною ростинністю.

самого народу, а й инші чинники, н. пр., економічні, політичний світогляд, то-що. Не треба далеко ходити, щоб доказати, що воно так: нема більших ворогів тепер, як німецька Австрія Дольфуса й Німеччина Гітлера. А Болівія воює з Параґваєм за північну частину провінції Хако. Обидві держави хотіли б її мати й доказують, що Хако позинно належати їй, а не — противниці, і що, мовляв, народ Хако так собі бажає...

*

А тимчасом мешканці країни Хако нічого собі не бажають. Це — індіяни з племени Чамакоко, живуть собі у пралісах давнім життям і вухом собі не ведуть, що за їх рідний край борються дві держави.

Причина війни — чисто господарська. Країна Хако лежить на самій середині між Болівією й Параґваєм, і до 80. рр. XIX. ст. ніхто нею не цікавився. Та коли сусідня республика Чіле відтиснула Болівію від моря, загарбала від неї добрий шмат землі з багатими на салітру полями — Болівія не мала куди відправляти свого краму. А тимчасом через Хако пливе річка Параґвай, звідкіля через ріку Парану та Ля Плята — легко можна добитися до Атлянтійського Океану. Той, хто матиме Хако у своїх руках, матиме доступ до моря. А треба знати, що й Параґвай теж країна від моря відгороджена иншими державами: Бразилією та Арґентиною так, як Болівія — країнами Чіле, Перу, Бразилією та Параґваєм.

Болівійський індіянин.

До того в Хаку відкрито джерела нафти (гасу). Великі нафтові підприємці зі Злучених Держав Північної Америки, що в Болівії виарендували ці поля, добувають її, але ж не мають як її вивозити, бо Арґентина не дозволила на перевіз своєю землею. Єдиний шлях для перевозу річками — отже й війна...

Кажуть, що Параґвай має до Хака більше право, і за ним стоїть і Бразилія, і Арґентина. Та з Болівією держать руку Злучені Держави...

Справа ця не нова. Від 1879—1913 різними часами (1887., 1894., 1906.) займалися вирівнюванням границь між обидвома спірними державами — але ж з того нічого не виходило. А тепер мала справу вирішити війна, що почалася 1931. р. і, властиво, й досі не закінчилася. Болівійцям здавалося, що вони незабаром свого противника шапками позакидують, бо ж Параґвай держава невелика. А отже виявилося, що не так воно легко, що параґвайці противник поважний. Справа війни між обидвома південно-американськими державами опинилася перед Союзом Народів, та він нічого вдіяти не міг, війна йшла далі. Тільки ж вона дуже не на руку великим південно-американським державам Бразилії та Арґентині, які хотять за всяку

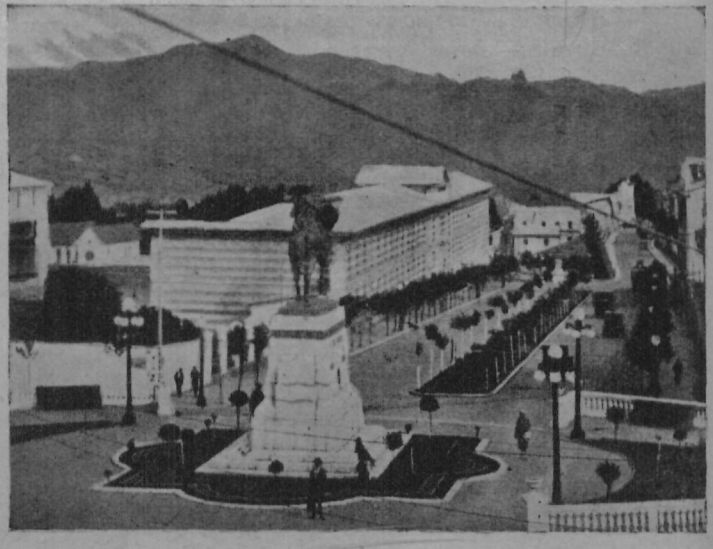

Головне місто Болівії Ля Паз (місто миру). Велика будівля — це кадетська школа.

ціну мати спокій у Південній Америці... Їм і вдалося довести до перемиря між воївничими сторонами.

*

Про південно-американські республики, головно про їх культуру, ми часто дуже погано або однобічно поінформовані. Праліси, величезні гадюки, схожі на чортів індіяни і т. п. — такі вістки звичайно подають часописи.

А тимчасом ці країни дуже цікаві, мають багато в собі своєрідного, несхожого з европейським життям. У Болівії, наприклад, зустрічаємо нестерті памятки високої старовинної культури, якими хто зна, чи може похвалитися Европа. А про те, кілько Болівія жертв крови поклала, борючися за свою незалежність — хто в нас знає? А боролися болівійці довго й завзято. Боролися з Еспанією, що не хотіла випустити з рук цієї країни. Тимчасом мешканці Болівії, хоч, здебільша, самі еспанці з роду, а то й мішанці — хотіли самі правити в себе, не бажали собі, щоб їх економічно визискувала Еспанія.

І так Болівія цікава країна. Її головне місто, Ля Паз, лежить 3650 м. понад поверхнею моря, а недалечко нього гора Іллінамі на 6800 м. завишки. Щойно підчас світової війни 1915. р. вперше на її вершку станула людська нога (німці Шульце, Дінст, Оверляк і Бенґель). Ля Паз (себто, місто миру) — місто дуже гарне, чисте, наскрізь европейське, має багато дуже гарних будівель, памятників, як це й видко з нашого образка. Жити тут не всяк може, бо дуже високо. Треба довго привикати. Але як уже хто звик, не так легко зживеться з иншим підсонням.

Болівія ділиться на дві частини: гористу — західню Болівію, і східню — низову смугу, вкриту вічними лісами. Тут деякі місця вищі поза 100 м. над дзеркалом моря. Тимто й життя болівійців різне — инакше в горах, инше на долах.

Торговиця в головному місті Болівії. Продавці — болівійські індіяни, що сходяться на торг із усіх місцевостей і дуже вирізняються на тлі пишного міста.

З ростин, що їх кохають болівійці на долах, назвемо — кукурудзу, пшеницю, какао, каву, цукрову тростину, кавчук та південні овочі. А в горах і так у землі сила силенна металів і земних оліїв.

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

ПРО ДАВНІ ЗВІРИНЦІ

В багатьох околицях України є місцевости з назвою „Звіринець". І так у Галичині є „Звіринець" під Ярославом, біля Ожомлі в яворівському повіті, коло Воютич у Самбірщині, коло Турки, в Підгірцях; на Холмщині є села „Звіринець" у красноставському повіті й недалеко Замостя; на Поділлі — біля Немирова; під Києвом у Видобичах і під Межигірським манастирем.

Ці назви це свідки, що колись у тих місцях були справжні звіринці, — загороджені ліси, де ховали рідку звірину. Такий звичай був уже у княжі часи: обидва звіринці під Києвом це певно княжі звіринці, таксамо Звіринець під Ярославом. Князі дуже любувалися в ловах на диких звірів. Ось наприклад, Володимир Мономах славився як перший ловець, ходив на дикі коні, на тури,[1]) ведмеді. Полював також Ярослав Осмомисл, Данило галицький і инші князі. Радо тримали вони звірину близько своїх дворів, у забезпечених звіринцях. Пізніше звіриною опікувалися різні вельможі, що засновували свої звіринці. Звіринець Замойських біля Замостя в XVIII. в. займав чотири милі в обводі, був загороджений високим плотом, а були в ньому олені, лосі,

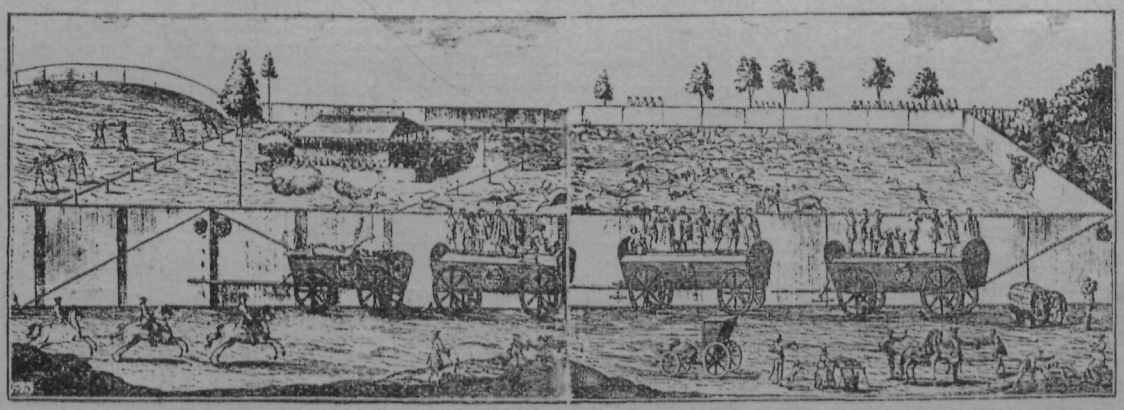

„Німецькі лови" у звіринці (дереворит Ф. Флемінга з Ляйпцігу 1719. р.).

[1]) тур — подібний до зубра, жив колись скрізь у Европі, вигинув у середньовіччі.

серни, дики. Той звіринець існував іще з кінцем XVIII. в. Німець Гаке 1793. р. за найбільшу особливість його уважав дикі коні, яких ніяк не можна було віздити. Вони були малі, темно-каштанової масти, з великими очима на малій голові; огери мали бороди. Ці коні розмножувалися дуже швидко, тимто частину їх вистріляли, кілька штук видістали до львівської цькувальні, де вони дуже відважно ставилися до инших звірят.

Більше знаємо про звіринець у Жовкві, заснував його польський гетьман Станислав Жолкевський 1606. р., а поширив і побільшив його польський ко-

Звіринець міста Нірнбергу з р. 1687.

роль Ян Собеський. Якийсь подорожник француз, невідомий із імени, 1688. р. записав: „Замковий звіринець величезний і протягається далеко поза місто; половину його творить ліс, на другій половині є сіножаті, куди бігає багато сернів, оленів і ин. Обведений він деревляним парканом". Инший француз Філіп Дюпон 1680. р. пише так: „Є тут парк дуже просторий, де видко багато родів диких звірят, як коні, лосі". Королевичева Марія Собеська, приїхавши до Жовкви 1720. р., оповідає, що оглядала звіринець, якому так дуже чудувалися чужоземці; там король приймав у величавих турецьких шатрах закордонних послів і давав на їх честь бенькети. Там відбувалися й двірські лови.

Опис таких ловів у жовківському звіринці знаходимо у споминах Марії Лещинської 1725. р. Лови відбувалися на пошану королевича Якова Собеського, що приїхав був до Жовкви відвідати брата Константина.

У звіринці виставили нашвидку з тертиць будинок, високий на два поверхи. Посередині була восьмикутна саля, яку прибрано на бенькет. На стінах порозвішувано ловецьке приладдя, різнородну зброю — шаблі, списи, рушниці, хоругви, бунчуки, кульбаки, шкіри лосів і ведмежі, мальовила з ловецькими пригодами; столи й лави були теж понакривані шкірами. Серед відгомону труб, гуку вистрілів, гавкоту собак і окликів стрільців ловецьке товариство заїхало до звіринця. Насамперед подали снідання зі самої майже дичини — на першому місці була зубряча печеня й голова дика, їжу підливали угорським вином.

Потім вистрілено з моздіра на знак, що лови починаються. Дванацять стрільців у зелених коротких каптаниках (куртках) з золотими галюнами вело на припоні гончих собак. Пані з легкими малими рушницями перейшли на галерію на поверху будинку, — звідсіль могли вони вигідно й безпечно стріляти на звірину, що мала появитися перед ними. Чоловіки пішли у глиб лісу, звідки було чути крик і гамір нагону. Звірина, налякана криком людей і гавкітнею собак, вибігла з ліса. Ловці то біжуть як навіжені, то засідаються й мірять до сернів та оленів. На пошану королевича спроваджено до Жовкви кілька зубрів із далекої Біловезької пущі. Тепер вони погибли під стрілами гостей... Звірини було так багато, що деякі ловці били по сто штук грубого звіря. На лови пішли й деякі пані: гетьманова Потієва власною рукою вбила зубра, пані Денгофова вибігла з мисливської палати, погналася за ведмедем і перебила його корделясом.[2]) Лови покінчилися в пізній вечір.

Жовківський звіринець перестав існувати з кінцем XVIII. ст., коли місто з магнатських рук перейшло до менчих землевласників. На його місці заведено пасовисько. Тепер памяткою з давніх часів залишилася Звіринецька брама, котрою колись вела дорога до звіринця, висаджена волоськими тополями.

---

[2]) ловецький ніж.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ПТАХІВ.

Статистичний відділ німецького міністерства хліборобства оголосив свої дуже цікаві спостереження. Виявляється, що кількість бузьків (лелек, чорногузів), що прилітають на весну зза теплих морів до Німеччини, з року на рік меншає, а в цьому році й зовсім їх мало. Явище це помічено вже давно: бузьки нерадо повертаються останніми часами до західньої й осередньої Европи. Пояснюють це німецькі природники тим, що в Европі все більше зникають деревяні будівлі. Навіть по найменших селах там будують селяни оселі з каменю, де нема місця для чорногузових гнізд. Друга причина, що не сприяє життю бузьків у Европі, це — осушування багнищ і вимирання жаб, які все були головною поживою цього птаха. За останні трицять років кількість птиць, що прилітає до Німечини, зменшилася на 70%.

Куди ж діваються бузьки, яким нема місця на Заході? Вони переселюються все більше до східньої Европи й навіть залітають аж під Москву, чого раніше не помічали.

Цікаво, що бузькам погано жити тепер й у Африці на місцях зимування: там люди борються тепер із сараною, яку поїдали бузьки, й, напр., у долині Нілю десятки тисяч цих птахів згинули, наївшися отруєної сарани.

МИКОЛА АНДРУСЯК.

ДО ЧОГО ЗМАГАВ БОГДАН ДІДИЦЬКИЙ

Погляди галицьких москвофілів у XIX. ст. зясував наглядно їх провідник Богдан Дідицький у своїх спогадах, т. зв. „Своєжитєвиї записки".[1]) З них довідуємося, що навіть Дідицький не був ворогом української народньої мови, та що він захоплювався творами Івана Котляревського, Тараса Шевченка й инших українських письменників. Його разило тільки фонетичне письмо українських творів. Вживати цього письма, це було в очах Дідицького рівнозначне з нехтуванням давнини, це був невибачливий гріх проти віри. І тут, переціюючи етимольоґічне письмо, вся галицька „стара", чи инакше „тверда Русь" доходила до сліпої ненависти до фонетики, всіх її прихильників вони звали „зрадниками Руси". Зате росіян вони вважали за „твердих русинів", не знаючи зовсім російської мови. В цьому саме була головна суть старшого галицького москвофільства.

Але сам Дідицький і верхівка первісного галицького москвофільства, що знали ріжницю між українською й російською мовою, бачили в етимольоґії той ланцюг, що національно єднював українців із росіянами. Дідицький уважав, що „святі Браття Перво-апостоли славян зладили неначе вмисне для безмірно великої Руси, що подвійно, чи навіть потрійно вимовляла свої слова, таку дивну азбуку, що вона ці різні говори єднює в одну Русь". Тимто він змагав до витвору такої мови, яку особливо в письмі розуміли б українці й росіяни. Свої змагання в цьому напрямі Дідицький обґрунтовував на тому, що Шевченко, як оповідав Турґенєв,[2]) задумував був написати якусь поему такою мовою, яку розуміли б і українці й росіяни та що московка Марко Вовчок[3]) — як це признав Шевченко, володіла добре українською мовою.

З цього хибного шляху не завернули Дідицького й росіяни, Микола Чернишевський[4]) та учень великого українського історика Микола Костомарова — М. Барсов. Чернишевський виступив проти того, що Дідицький заводив московщину до львівського „Слова" (стаття п. з. „Національная безтактность" в російському петербурзькому журналі „Современникъ"), а Барсов, захоплений красою української мови (знав на-память „Енеїду" Котляревського), в часі свого побуту у Львові, переконував безуспішно Дідицького, що українська мова таксамо, як польська, зовсім окрема від російської.

Ще більше! Не спамятала Дідицького навіть нехіть і опір його приятеля Маркила Попеля,[5]) першого холмського православного єпископа, — „проти національної загорілости великорусів" (так висловлюється сам Дідицький). Справа в тому, що Попель обстоював українську вимову в церковній відправі на Холмщині й через те попав у неласку голови — прокурора Синоду[6]) російської православної церкви Константина Побєдоносцева.

Хоча Дідицький був огірчений московським національним шовінізмом (загорілістю) Побєдоносцева, то проте вірив, що російський уряд „вирішить" як-слід українську справу, заведе українську вимову в церквах і школах Наддніпрянщини. З вирішенням українського питання за Збручем звязував він вислід боротьби між народовецьким і москвофільським табором у Галичині.

В 90. рр. XIX. ст. загостив був до нього наш славний історик Володимир Антонович[7]) із Києва. Тоді Дідицький запитав його між иншим, як має ться справа з українським питанням за Збручем. При цьому він указував на те, що українське питання в Галичині „завдяки зміцненій у нас офіціяльно признаній новоукраїнській партії стає щораз більше на черзі дня („актуальне").

— І в нас є тепер це питання, — сказав Антонович; — тільки ж ми певні, що його незабаром вирішать, а вирішить його російський цар одним помахом свого пера, коли тільки в церкві і в школі всієї України установить читання всяких книг українською мовою. Так — розвязка цього питання наступить у нас у дуже короткому часі, вона просто на денному порядку. В нас уся інтеліґенція, українці й росіяни, тепер згідно й однодушно признають пекучу потребу цього, тимто власне вже незабаром невідклично це буде введене в життя, на це дасть згоду цар.

Це говорив Антонович з натиском і самопевністю й закінчив тим, що коли б Україна не була підпала під владу Литви й Польщі, то української вимови вживали б „у сучасній літературній російській („книжноруській", як він казав) мові".

Дідицький тоді ввесь час захоплювався цією вісткою Антоновича про таку розвязку українського питання в Наддніпрянщині. Тільки ж він не зрозумів як-слід Антоновича, думав справді, що вирішення цієї справи залежить від „одного поруху царського пера". Насправді ж Антонович основував пекучу потребу розвязати українське питання на загальній громадській думці української та російської інтеліґенції. При тому Дідицький розумів це розвязання так, як він собі цього бажав, щоб була

---

[1]) „Своєжитьевыи записки" появилися у „Вѣстнику Нар. Дома" за 1906—8. р.р. й окремою відбиткою, ч. I., Львів 1906, ч. II., Л. 1908.

[2]) Іван Турґенєв, рос. письменник (1818—83), прихильник укр. письменства; на російську мову переклав оповідання Марка Вовчка.

[3]) Марія Вілінська, спершу Марковичева, пізніш Лобач-Жученкова (1834—1907), що писала під прибраним імям „Марко Вовчок", походила з укр. родини, яка давніше осіла в Орловській губернії й там помосковщилася. Тимто й Марія почувалася спершу росіянкою і щойно під впливом свого першого чоловіка Опанаса Марковича стала українкою й навчилася по-українськи. У грудневому числі Ж. і Зн., коли сповняється 100 літ від її народин напишемо про Марковичку докладніще. — Ред.

[4]) Микола Чернишевський, рос. письменник (1828—1889), критик і журналіст, за свої погляди діждався Сибіру. Його повість „Що робити" мала великий вплив на тодішню російську молодь.

[5]) Маркил Попель, був родом із Галичини (1825—1900), укладав укр. шкільні підручники, переїхав 1867. на Холмщину, 1875. перейшов на православну віру й був православним єпископом у різних місцях Росії; був членом Синоду.

[6]) Синод — за царських часів найвища російська церк. влада. 1917. р. скасований.

[7]) чит. Ж. і Зн. за червень, ст. 161.

одна спільна для українців і москалів, літературна „руська" мова з двома вимовами.

Змагаючи до такої мови, Дідицький що-раз більше московщив свій галицький „язик вищого слога". Але, коли 1900. р. провідники молодшого покоління галицького москвофільства — Юліян Яворський і Осип Мончаловський — піддали на загальних зборах „Галицько-руської Матиці"[8]) думку ввести до галицької москвофільської літератури російську мову, Дідицький гостро виступив проти цього. Він уважав, що через перевагу великорущини нема щодо мови в усіх „руських" землях такого „близнячо"-дружнього відношення, „якого вимагала б необхідно сама висока ідея єдинства всієї Руси". Він жалівся, що молодше москвофільське покоління „захопилося незаперечною тимчасовою вищою культурою кривдної сторони (Москви) й тим допомагає цій стороні нас кривдити, і цілком не звертає уваги на той крик, що добувається з грудей Наталки Полтавки, яку переможують: „Пожалійте сиротину і не вводьте в славу".

Ці слова Дідицького дають доказ, що він усе ж був привязаний до свого рідного слова, та що рішучий крок молодшого покоління галицького москвофільства в бік чистої російської мови викликав у нього грижу совісти. Бо ж це він, хоч він не хотів московської мови — своїм москвовщенням рідної мови підготовив ґрунт на галицькій землі під виступ молодшого москвофільського покоління, яке прямувало до цілковитого національного винародовлення...

[8]) „Гал.-русь. Матицю" заснували гал. українці 1848. р. на зразок подібних товариств у инших славян — для підтримування укр. просвітнього й літературного руху в Галичині. Це товариство захопили у свої руки москвофіли.

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ.

НОВЕ ЧУДО ТЕХНІКИ — ГУВЕРОВА ГРЕБЛЯ

Є у Зединених Державах Північної Америки річка, що зветься Кольорадо. Вона два рази довша від нашого Дністра, добре довша від нашого Дніпра, і приблизно така довга, як Дунай у Европі. Але ж вона замітна чим иншим. А саме — її джерела находяться в найбільше мальовничій частині Скельних Гір (Рокі Мавнтінс), поблизу славного ельостонського (від озера Ельостон) народнього парку. Цей парк постановила держава удержувати у первісній красі. На мальовничість паркового краєвиду складаються різного вигляду та найрізніших колірів скели, буйний праліс та безліч гарячих джерел.[1])

Та ріка Кольорадо замітна ще й тим, що пливе вона глибокою долиною, званою „каніоном" Глибина цієї долини доходить місцями до 1500 метрів. Скелисті узбіччя каніону нагадують пустиню: ростинність там дуже бідна, із звірів живе там тільки дикий осел (1-ий рис.).

Кольорадо пливе 6 державами: Віомінґ, Кольорадо, Утал, Арізона, Невада й Каліфорнія та вливається на мехіканській землі до каліфорнійського заливу. Дощові опади у країні, звідки Кольорадо збирає свої води, невеликі: у горішній течві (бігу) вони за рік ледви наповнять бочілку на 35 цм. заввишки, у долішній течві наповниться ними за рік ледви мале горнятко на $7^1/_2$ цм. заввишки! Наслідки цього такі, що околиці Кольорада не дуже родючі: їх треба що-йно штучно наводнювати, щоб вони постачали овочів і городини. Крім цього, мешканцям, що живуть у доріччі Кольорада, а також мешканцям каліфорнійських прибережних міст раз-у-раз бракує води до життя. Наприклад, міліонове місто Льос Анджелес мусить спроваджувати собі воду до пиття з гір Сієрри Невади, що віддалені від міста на 400 кільометрів! І тої води теж замало!

Коли підчас посухи річкою Кольорадо переплизає тільки 35 шестистінних метрів на секунду, то підчас повені на весну перевалюється нею на секунду яких півшоста тисячі м³ води. Розуміється, що така повінь приносить величезні шкоди населенню, яке живе здовж гирла річки.

Щоб економічно використати воду річки Кольорадо (біля яких 20 міліярдів м³ річно), прийшло в 1922. р. за спонукою тодішнього міністра торговлі, пізнішого президента Гувера, до угоди між поодинокими державами у справі розподілу води. Та щоб цю воду розподілити між поодинокі держави, треба було спершу зібрати її в величезну водозбірню при допомозі велетенської греблі, названої греблею Гувера.

І дійсно в-осени 1930. р. почалася на гряниці між державами Невадою й Арізоною в „Чорному Каніоні", яких 40 кільометрів на південний схід від невадського міста Ляс Вегас, будова найбільшої греблі світа (2-ий рис.). Сама гребля буде на 210 м. заввишки. На її будову зуживуть яких 3 міліони м³ бетону. Утворена греблею водозбірня буде 160 кільометрів завдовжки і змістить 37 міліярдів м³ води. Ця водозбірня своїм обємом і поверхнею — рівна Боденському озеру в Европі. Вона постачить подостатком води — для наводнення пустинних околиць, для порушування турбіни величезної гідроелектрівні і для пиття. Притім

[1]) пор. Ж. і Зн. за березень, ст. 89.

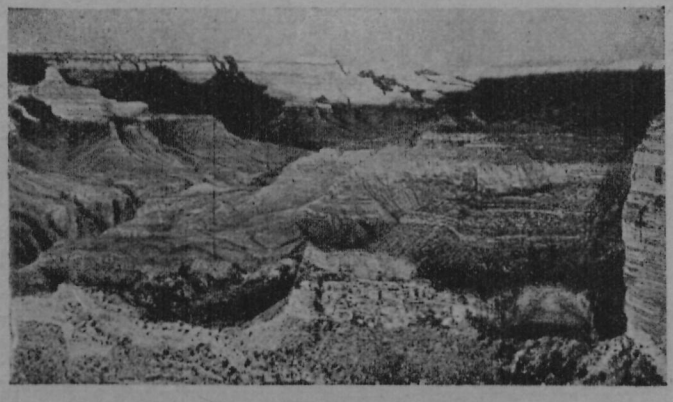

Краєвид каніону Кольорадо. Тут бачимо дивовижні скелі та геольоґічні верстви різної барви. Дуже бідна ростинність нагадує пустиню.

розуміється, що ця водозбірня буде запобігати повеням.

Гідроелектрівня (3-ий рис.), що приміщена з підніжжя греблі з другого нижчого боку водозбірні, буде мати 16 турбін (найбільша гідроелектрівня Европи — „Дніпрельстан" має тільки 9 турбін!) потужности одного міліона коней. Вона буде постачати електричного струму для міст і для смоків (помп). Ці смоки будуть помпувати воду з річки понад скелі, що творять долину ріки, до міст, що положені на побережжі Великого Океану. Крім цього, електричного струму гідроелектрівні будуть уживати в копальнях золота (в державах Каліфорнія і Кольорадо), срібла (держави Кольорадо й Невада) та инших металів.

Для наводнення сухих околиць призначили із водозбірні 3,7 міліярда м³ води. Ця вода має наводнити понад 8 тисяч км² землі повище греблі. Для наводнення будують одночасно канал завдовжки на 120 км., що відділюється від річки Кольорадо. Цим каналом буде перепливати найбільше 400 м³ води на секунду.

Не менше цікаві є нові водопроводи, що сполучать річку Кольорадо з містами на побережжі океану. Електрично порушувані смоки висмоктують кольорадську воду кілька разів на щораз більшу висоту до окремих тунелів (каналів), що

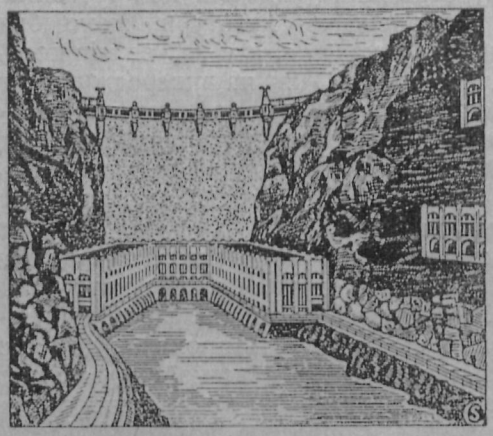

Гідроелектрівня з греблею.

Там, де будуть найбільшу греблю. Місце зазначене рисками з німецьким написом „Dammkrone", це — „верх греблі". Надолині з правого боку — отвори відпливових тунелів.

допроваджують воду до пиття до великих водозборів. Із цих водозборів, що можуть помістити запас води, потрібної до пиття на 60 днів, ведуть рури прямо до міст, для яких ця вода призначена.

Розуміється, що водозбірня перед греблею буде управильняти і стан води в річці Кольорадо і таким чином унеможливить на майбутнє повінь. З тою метою побудовано з водозбірні перед греблею два підскельні тунелі на лівому березі річки і два такі самі тунелі на правому березі річки. Якщо в річці буде за багато води (через те, що сніг тане), тоді отворять ці бічні відпливові тунелі й надвишка води відплине собі туди, де ми цього бажаємо, і то в бажаній нами кількости.

Щоб уявити собі ясно, з якими величезними будовами маємо тут до діла, подамо тут приблизні їх кошти. І так на вибудування греблі та уладження водозбірні мають витратити 70 міліонів долярів, на збудування гідроелектрівні яких 40 міліонів долярів, на будову наводняльного каналу біля 40 міліонів долярів, а на решту біля 20 міліонів долярів, разом біля 170 міліонів долярів!

ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ ПРОЄКТ ДОСТАВИ ЕЛЄКТРИКИ

На міжнародньому конґресі електричних ліній, що недавно відбувся в Парижі, загальне зацікавлення викликав проєкт норвезького інж. Шельберґа-Генріксена, що задумав доставляти електрику до Европи з Скандинавії.

Проєкт цей такий. Норвеґія, Швеція й Фінляндія мають силу-силенну водопадів і гірських озер, які могли б пускати в рух турбіни й вироблять електричний струм. Сама Фінляндія може дати 15 міліонів кільоватів електрики, тоб-то удвоє більше, ніж усі гідро-електричні установи Франції. Автор проєкту береться зєднати місто Осльо (столиця Норвеґії) з Парижем прямим підводним каблем, яким пустить струм із потужністю 1 міліона вольт. Лінія кабелю від Осльо перейде здовж берегів Скандинавії до данських островів, спуститься тут у море й вирине з води на німецькому березі коло міста Кіль; звідти перейде через Голяндію й Бельґію й буде доведена до передмістя Парижу. Тут струм у велетенській збірній стації буде перемінений із постійного на змінний і ввійде в міську мережу.

Кошти проведення кабелю від Осльо до Парижа, 1650 км. завдовжки, виноситимуть 2 міліярди франків. Зате паризьке населення матиме електричний струм на 20% дешевше, ніж дотепер.

Вже й **люди подешевіли.** На південно-африканських ринках значно впала ціна людей. Молода, здорова й гарна жінка коштує 1.000 франків, а чоловік середньої вартости 350 франків...

ІГОР ЛОСЬКИЙ

ЗМАГАННЯ УКРАЇНИ ЗА ВИСОКУ ШКОЛУ

З найдавніших часів потяг до освіти в українців був дуже великий. Вже в князівській добі існують у Києві школи. Але найбуйніше починає розвиватися шкільництво на Україні з кінцем XVI. століття. З тих часів відомі братські школи у Львові, Бересті й инших українських містах, славнозвісна школа в Острозі, заснована заходами великого захисника української культури кн. Константина Острозького. Ця школа була досить довго найповажнішим осередком освіти на Україні. В ній, серед инших, побирав освіту і славний гетьман козацький Петро Конашевич-Сагайдачний. Вже з початком 1600. рр. кн. Острозький задумував перетворити цю школу в академію, тобто у справжню вищу школу, але його смерть (1608) не то не дозволила здійснитися його плянам — з нею створена ним школа занепадає.

Брак власної високої школи змушує українську молодь шукати завершення своєї освіти по закордонних університетах. У Польщі, Німеччині, Франції, Голяндії, Італії — скрізь бачимо по університетах українську молодь. Вона в XVI. в. переходить із одного університету до другого, переїздить із одної країни у другу, здобуваючи собі дипльоми вчених (докторські).

Після занепаду Острозької школи осередком освіти на Україні стає Київ. Митрополит Петро Могила перетворив братську школу, що була в Києві від 1615. р., в колеґію, на зразок західньоєвропейський, і згодом ця школа робиться академією, цебто справжньою високою школою. Енергічний митрополит дбав про колеґію до кінця життя, посилав молодих українців за кордон, і вони, вернувшися на Україну ставали професорами в колеґії.

Але ж у XVII. в. колеґія вже, видко, не могла задовольнити духових потреб українського населення, бо в Гадяцькій умові гетьмана Виговського з Польщею (1658) Україна домагалася заснування, поруч із київською, ще і другої високої школи.

Найбільший розквіт осягає київська колеґія з кінцем XVII. ст. До її розквіту причинився багато гетьман Мазепа, який, як ніхто, розумів велику вагу освіти для України. Хоча на першому пляні в школі, тепер академії — стояла релігійна освіта, але ж школа обслуговує всі стани українського громадянства. І це є прикметне для тодішнього українського шкільництва. Як по парохіяльних школах, які бачимо тоді скрізь по українських селах, діти тодішніх панів — козацької старшини вчаться разом із селянськими хлопцями, таксамо і в академії на одній лавці сидять один побіч одного сини гетьманів, козацьких полковників, священиків, козаків і простих, як тоді казали — „посполитих" (селян).

Ця перша українська висока школа обслуговувала не лише Україну. Цілий словянський Схід, від Московщини до Балканського півострову, посилав туди на науку своїх синів. Слава київської академії сягає в XVIII. ст. до західньої Европи. Ось, наприклад, 1743. р. проситься, щоб приняти його до академії, підданець венеційської республики — Костянтин Секур. Він пише у своїому проханні, що вже в себе дома чув він, як то „Кіевская академія благополучно (= гаразд) разним ученієм (= різними науками) процвітает".

Щодо навчання в академії, то воно не було гірше, ніж деинде: учні академії без перешкод і труднощів могли продовжувати свою освіту в закордонних університетах. Ось, наприклад, коли в Росії вибухла велика пошесть, то виявилося, що там не вистає лікарів. Російський уряд постановив післати групу молодих людей до Німеччини й Голяндії, щоб вони здобули собі там лікарську освіту. Та виявилося, що відповідних кандидатів на лікарів можна було найти лише серед учнів київської академії. Тай серед російських дипльоматичних[1]) урядовців із того часу бачимо дуже багато колишніх студентів (спудеїв) академії.

Розвиток академії йшов у тому напрямі, щоб вона перетворилась у справжній університет. Так воно бувало і в західній Европі, і в Польщі, де духовні школи спроквола перетворювались у світські високі школи. Мабуть, воно було б так сталося і з київською академією, як би на перешкоді цьому не став російський уряд. Він хоч і черпав із тої криниці европейської культури, якою була для Росії київська академія, але ж... не міг погодитися з тим, щоб і надалі Україна випереджувала в культурі Московщину. Тимто з кінцем XVIII. ст. він починає засновувати на Московщині університети, а з київської академії думає зробити школу виключно духовну, обмежити її завдання до підготови священства...

Українське громадянство опирається, наскільки може, тим намірам російського уряду. Ось 1764. р. українська старшина разом із гетьманом К. Разумовським подають прохання до цариці Катерини II. про перетвір київської академії у справжній університет, при чому до духовного стану мав би підготовувати богословський факультет (виділ) при перетвореній ув університет академії. Рівночасно виникають думки про заснування університету в инших містах України, н. пр., у гетьманській столиці в Батурині. Проект такого університету докладно тоді розроблено, і він мав бути уладжений на зразок европейських університетів. Ще пізніше виник був проект університету в Чернигові. Коли 1767. р. Україна вибирала представників до законодатної комісії, що її скликала була цариця Катерина II., то в наказах для тих представників їх виборці доручали їм робити заходи і про заснування університету на Україні.

Але ж ні один із тих проектів не здійснився, бо, це, як ми сказали, не було в інтересах російського уряду, який саме тоді заходився раз на все покасувати всі сліди незалежности України...

Аж 1805. р. місцевим українським патріотам Слобожанщини, на чолі з відомим діячем на полі народнього господарства й культури, Каразіном, удається добитися заснування університету —

[1]) таких, що ведуть пересправи та зносини з иншими державами

в Харкові, і цей університет стає відразу осередком культурного життя цілого Лівобережжя. Але ж серце України — Київ і далі залишався без високої світської школи, — академія стала вже тоді чисто богословською школою...

У своїому змаганні не допустити до повстання університету в Києві російський уряд із початком XIX. століття знаходить несподіваного — союзника в поляках із Правобережжя. Після того, як Правобережна Україна після розділу Польщі прийшла підо владу Росії (1795), місцеві поляки звертають усю свою увагу на те, щоб, утративши владу політичну, скріпити себе на Правобережжі на полі культури. Душею польського освітнього руху був тоді відомий Тадеуш Чацький (1765—1813). Він мав усі підстави побоюватися заснування в Києві університету, який би був притягнув у свої стіни багато польської і спольщеної молоді з Правобережної України. Тимто він задумав заснувати вищу школу в Кремянці на Волині, де міг бути певний, що школа ця розвиватиметься в чисто польському національному дусі...

Плянам Чацького багато сприяло те, що з початком царювання російського царя Олександра І. поляки мали великий вплив у російському уряді. Зокрема саме на полі шкільництва велику ролю грав кн. Адам Чарторийський. Спираючись на Чарторийського, Чацький міг зручно вдаремнити заходи щодо заснування університету в Києві. Відтоді він усіма силами взявся за розбудову заснованого ним ліцею[2]) в Кремянці, який поволі перетворився в головний польський культурно-освітній осередок на Правобережній Україні. Правда, і в стінах кремянецького ліцею бували деякі проблиски українського національного духа. Серед учнів ліцею було немало таких, що цікавились українським минулим, співали українські пісні, навіть пробували, як ось Тимко Падура, писати поезії українською мовою. Але ж у ліцею таки панував дух польський. Він проявив себе найбільш яскраво 1831. року, коли більшість студентів узяла участь у польському повстанні.

Це так налякало російський уряд, що він постановив зліквідувати кремянецький ліцей і відкрити університет у Києві. Вже 1832. році цар підписав указ про заснування київського університету, а 15. липня 1834. року відбулося врочисте його відкриття...[3])

Як бачимо ми, російський уряд при цьому мав на оці не інтереси місцевого українського громадянства, а виключно свою протипольську політику. Університет мав бути засобом поросійщення („обрусенія") краю, але ж, цілком природно, мусів згодом зробитися дуже поважним осередком української науки.

---

[2]) тепер той ліцей, за польських часів, відновлено, й він існує як вища школа (ліцей — вища школа)

[3]) Про це читайте статтю С. Наріжного „Університет св. Володимира в Києві", ст. 198—199.

РОМАН КАХНИКЕВИЧ.

ЕЛЄКТРИЧНЕ ОКО АБО — ЧАРІВНЕ ДЗЕРКАЛЬЦЕ XX. СТ.

Бажання бачити на віддаль (не рухаючись з місця) далекі околиці й людей, таке давнє, як старий людський рід.

Туга за здійсненням цього бажання повстала, коли винайдено в половині XIX. ст. телефон. Тоді й виринула думка, чи не можна би з поміччю електрики й бачити особу, що з нею говоримо. Спробу бачити на віддаль з поміччю електрики почали робити 1877. р. Від того часу аж до 20. рр. XX. ст. було чимало проєктів на будову відповідного приладдя. Та більшість із них так і залишилась на папері, а й ті прилади (апарати), що їх зроблено, були непридатні. Щойно винахід електронових лямп (таких, як їх уживають у радієвих апаратах) та відповідних фотоелектричних комірок (що це таке, вияснимо далі) дає змогу будувати перші сяк-так здатні до вжитку апарати. І аж рр. 1924—1926. можна назвати народинами бачення на віддаль (чуже слово: „телєвізія").

*

Заки вияснимо основи телєвізії, треба роздивитися працю нашого ока й роздумати, чи можна збудувати апарат, що працював би подібно як око.

Очна сочка кидає образ баченого предмету на сітківку ока. Сітківка дуже вразлива на світло, вона складається з мілiонів клітин, сполучених нервами з мізком. Кожна клітина передає враження світла нервом до мізку, цебто перемінює надзвичайно маленьку частинку образка на сітківці на нервний імпульс (удар). Отже нерви можемо тут порівняти з електричними дротами, що переносять усі частинки образка рівночасно до мізку, а тим самим до нашої свідомости.

Отже зробити апарат на зразок людського ока, щоб ним бачити на віддаль — неможливо; бо ж ми мусіли би стацію-висилача лучити зі стацією-приймачем величезною кількістю дротів, щоб бачити кожну частину образу в тій самій хвилинці, т. є. щоб із приймача відібрати враження цілого образу. Навпаки, практика жадає, щоб лучба між висилачем і приймачем була як-найдешевша, отже як-найпростіша, т. є. або передача двома проводами (як у звичайній телєфонії, чи телєграфії) або бездротна передача електромагнетними хвилями (так, як радієві передачі). З цього погляду справа телєвізії була б безнадійна, якби не невеличка недоскональність нашого ока. А саме — око задержує враження світла на час около $^1/_{10}$ секунди. Коли, наприклад, увечір згасимо в кімнаті світло, то око бачить іще потім предмети $^1/_{10}$ секунди. Пізніш очна сітківка повертається до первісного стану, т. є тратить первісні враження світла й може прийняти дальші. Це значить — наше око не може слідкувати за змінами світла, які відбуваються в часі коротшім від $^1/_{10}$ секунди. Та недоскональність ока дає змогу висилати образ частинами. З тою метою образ предмету, „баченого" висилачем, ділять на тисячі маленьких частин, н. пр., на міліметрові квадратики, світло з кожного квадратика перемінюють по черзі на електрику, а електричні удари (імпульси) пересилають до приймача дротами або бездрот-

но. Приймач відбирає ті імпульси один по одним, так як вони надходять, перемінює їх на світло та укладає образ зі світляних квадратиків. Ясна річ, що висилач мусить перемінити світло всіх квадратиків по черзі на електрику в часі коротшім від $^1/_{10}$ секунди. Коли, н. пр., висилач висилає образок 3 цм. × 4 цм. завбільшки, то міліметрових квадратиків буде 30×40=1200. Тих 1200 квадратиків треба вислати як поодинокі електричні імпульси в часі коротшім від $^1/_{10}$ секунди. Тоді наше око, одержуючи з приймача враження світла з 1200-ого квадратика, ще не втратило враження з першого квадратика. Таким чином, ми неначе обдурюємо наш мозок. Ми думаємо, що дістаємо цілий образок відразу, а насправді мозок дістає його по черзі маленькими „порціями". Цей „обдур" тим ліпший, чим коротшого часу вживемо до перенесення всіх частинок образка; отже — замість $^1/_{10}$, візьмемо, н. пр., $^1/_{16}$, $^1/_{20}$ або $^1/_{25}$ секунди.

Цей принцип (основа, основний спосіб), що можна швидше переносити образ частинами, є спільний у всіх способах сучасної телевізії. Вони різняться між собою тим, як є розкладені образи на частинки.

Опишемо спершу один найпростіший спосіб, а потім і інші, щоб показати, який поступ зробила телевізія від часу її народин до сьогодні.

*

Ще 1884. р. німець Павло Ніпков запроектував для розкладу образів на частини — кружок із квадратовими отворами (рис. 1). Віддаль отворів,

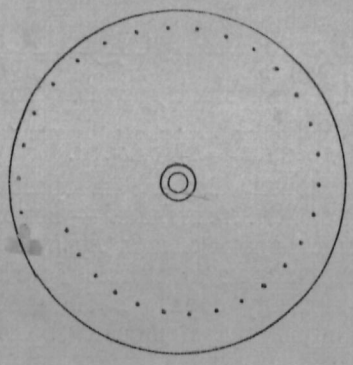

Рис. 1. Кружок Ніпкова.

міряна на обводі, рівна ширині образка О (рис. 2). Кожний отвір пересувається, як крутити кружок попри інший рядок образка. Таким чином, образок розкладається на рядки, й тому кружок мусить мати тільки отворів, на кілько рядків ділимо образок. На рис. 2. бачимо, що отвір I. пересувається попри рядок 1—1, отвір II. попри рядок 2—2, і т. д. З хвилиною, коли один отвір, прим., II. опускає свій рядок, приходить на образок найближчий отвір, отже III, але на один рядок нижче. Коли

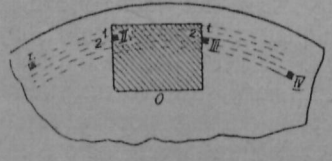

Рис. 2. Частина кружка Ніпкова з отворами, вмисне перебільшеними, щоб показати, як вони пересуваються попри нерухомий образок О, чи власне попри нерухоме прямокутне місце (на рис. зарисковане), що з нього відбираємо враження суцільного образка.

образок є завбільшки 30×40 мм. (висота 30 мм., ширина 40 мм.), — то кружок мусить мати 30 отворів, наскільки будемо ділити образок на рядки 1 мм. завширшки. За один оборот кружка всі отвори переїдуть один раз попри образок, отже — відслонять усі частини образка по черзі. Вгорі ми сказали, що те все мусить діятися в часі коротшім від $^1/_{10}$ секунди, т. зн., кружок мусить обернутись один раз бодай за час $^1/_{10}$ секунди, отже — в одній секунді мусить обернутися найменше десять разів.

Коли висилаємо образок, то мусимо розрізнити: а) пересилання образків на фільмі або шклі (діяпозитиви) та б) висилання образків безпосередньо з дійсних предметів чи осіб.

Висилання прозорих образків (діяпозитивів) простіше: на рис. 3. бачимо кружок Ніпкова (збоку) насаджений на вісь „b—b". Перед кружком (на рис. 3. по його правому боці) є непорушний діяпозитив „О". На нього паде світло з лямпи „л", але на другий бік кружка перейдуть тільки ті промені, які перепустить отвір у кружку. Коли кружок буде обертатись, то всі промені, що йдуть із лямпи крізь образок, передістануться по черзі на другий бік кружка. Сочка „с" збирає всі промені у своїму огнищі „ф"; в тому самому місці находиться фотоелектрична клітина. Таким способом, хоч кожний промінь виходить із иншого місця образка, то він паде в те саме місце, т. є на фотоелектричну комірку. Фотоелектрична комірка є це звичайно шкляна банька, без повітря, або наповнена розрідженим шляхотним ґазом (геліем, неоном).

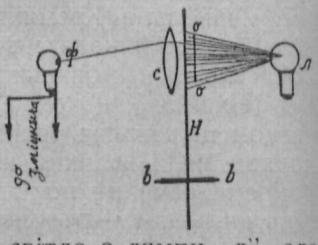

Рис. 3. „л" — лямпа, „о-о" пересиланий до приймача прозорий образок (діяпозитив); „с" — сочка; „ф" — фотоелектрична комірка; „н" — кружок Ніпкова; „b-b" — його вісь.

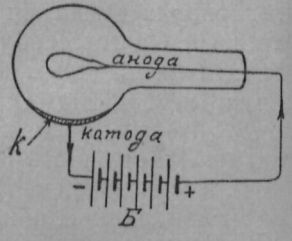

Рис. 4. Фотоелектрична комірка в формі шкляної баньки, без повітря, зате наповнена значно розрядженим шляхотним ґазом. „К" тонесенька верства потасу (калія) на внутрішній стіні баньки. „Б" електрична батерія — може бути инше джерело простого струму, н. пр., простівник. Якщо на верству потасу в банці впаде світло, вона викидає зі себе електрони, т. є. найдрібніші частинки відємної електрики. Дротик у баньці дістає з батерії додатні частинки електрики, які лучаться з електронами. Як довго вилітають із катоди електрони, так довго мусять із батерії настигати щораз то свіжі частинки додатньої електрики. Вислід такий, немов би з додатнього бігуна батерії протікав електричний струм до дротика баньки, опісля ж ґазом у баньці до катоди, а звідсіля до відємного бігуна батерії. — Чим сильніше світло буде падати на верству потасу, тим більше електронів буде перелітати в баньці з катоди до аноди, отже й тим сильніший струм тектиме з батерії.

З одного боку банька внутрі є покрита тонесенькою верствою потасу (калія), полученою з дротиком, що йде крізь шкло баньки назовні. Цей дротик (а власне верства потасу) творить відємний бігун (відємну електроду) баньки. Напроти верстви потасу є перстень або спіраля з дроту, що його

конець виходить із баньки назверх та творить додатну електроду. Коли получимо фотоелектричну комірку з батерією чи иншим джерелом простого струму (рис. 4), в цьому замкненому обводі буде текти електричний струм. Цей струм буде змінятись відповідно до сили світла, що паде на комірку. Чим ясніше світло паде на комірку, тим сильніший струм потече, і навпаки. Ясна річ — є й комірки, що перемінюють світло безпосередньо на електричний струм досить сильний. Тоді така комірка витворює сама електрику відповідно до насвітлювання, й чужого джерела струму тоді не треба. Ці незвичайно слабі струми зміцнюються в лямпових зміцнячах (подібно як у радієвих апаратах), а опісля можна їх висилати до приймача дротами або бездротно, перемінивши їх на електромагнетні хвилі.

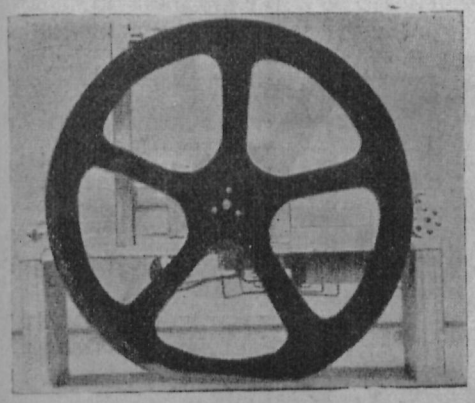

Рис. 5 а.

Приймач із кружком Ніпкова (без зміцняча), а) бачений зпереду, б) ззаду. На рис 5 б) бачимо посередині кружка владження до синхронізації (одночасности руху кружка приймача з кружком висилача).

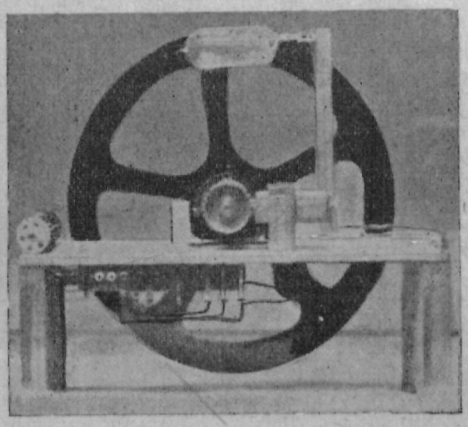

Рис. 5 б.

Приймач бачимо на рисунку 5., а) зпереду, б) ззаду. Цей приймач є аматорської[1]) роботи. Це, що виглядає як колесо від воза, є кружок Ніпкова з алюмінієвої бляхи $^1/_4$ мм. завгрубшки, з проміром 450 мм. Щоб був лекший, у ньому повирізувані великі отвори. Його обвід у формі персня дещо ширший від висоти образка (30 мм.). За ним є вміщена на держаку т. зв. тлівка лямпа, — вона має форму шкляного вальця, а в ньому дві бляшки. Шкляна банька виповнена шляхотним ґазом. Коли обидві бляшки (від них ведуть дроти назверх) получимо з джерелом електрики з відповідною напругою, то лямпа світитиме. Світить тут ґаз між бляшками — самі ж бляшки не мають у лямпі між собою жадної сполуки. Світло такої лямпи змінюється незвичайно швидко, відповідно до напруги. Отже струм у приймачі, який збуджують далекобачні радієві хвилі, зміцнюється у зміцнячі та допроваджений до тлівкої лямпи примушує її світити в такті з його власними змінами. В описанім апараті кружок Ніпкова обертається $12^1/_2$ разів на секунду, бо тілько само образків у секунді висилає висилач. А що образок складається з $30 \times 40 = 1200$ частинок, то й струм, і тим самим і світло лямпи, може миготіти аж $12^1/_2 \times 1200 = 15000$ разів на секунду. Ми дивимося з переднього боку кружка на те місце, що за ним є лямпа (очевидячки, в затемненій кімнаті). Перед нашими очима мигають дірки кружка, а кожна дірка перепускає з лямпи промінь у тій самій хвилині, в якій відповідна дірка в кружку висилача перепускає промінь із діяпозитиву на фотоелектричну комірку. Щоб усі світляні точки в приймачі лучилися в образ таксамо, як образ у висилачі, розбитий на точки, мусять обидва кружки, висилача та приймача, не тільки обертатися з такою самою швидкістю, але й поодинокі дірки мусять находитися в тому самому положенні. Отже коли, н. пр., у висилачі дірка ч. 1. находиться на початку образка (вліво на горі), то й дірка ч. 1. кружка висилача мусить находитися перед тлівкою лямпою, а всі инші точки не сміють перепускати жадного світла, отже — мусять бути поза лямпою. Щоб осягнути одночасний (синхронічний) рух обох кружків та таке саме положення (згідну фазу) дірок, що одна одній відповідає, висилач висилає в означених проміжках часу (звичайно по кожнім рядку образка) сильні удари (імпульси), які приймач приймає окремо. Вісь кружка обертає малий електромотор, що його обороти можна докладно нарегулювати. На осі кружка та побіч неї є дуже просте владження, яке одержує пересилані одночасові імпульси та не дозволяє кружкові обертатись ні скорше, ні поволіше, а саме так, як би він був на одній осі з кружком висилача. Усі світляні точки, які через дірки кружка бачимо, зливаються в нашій свідомости в один суцільний образ.

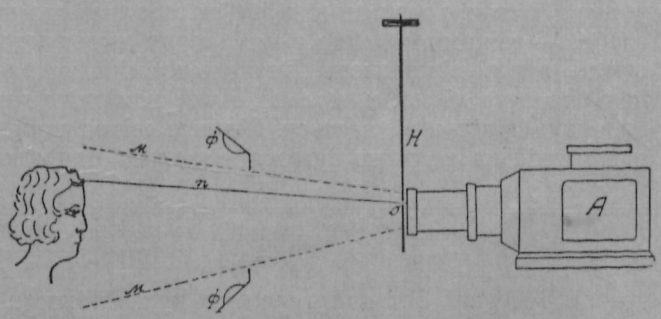

Рис. 6. „H" — кружок Ніпкова бачений збоку, а власне — тільки його частина, бо нарисований цілий займав би багато місця на рисунку. Його вісь може бути вище апарату „A", або перед, чи за апаратом. „O" — отвір у кружку, що саме пересувається перед сочкою (обєктивом) апарату, „п" — промінь, що його перепускає отвір „o" з лямпи апарату. В часі одного обороту кружка промінь освітить по черзі всі місця „баченого" предмету. А тому, що в секунді кружок робить $12^1/_2$ до 20 оборотів, то особа, що її образ висилач має висилати, може свобідно рухатись, а всі її рухи будемо бачити у приймачі; — „м—м" — межі, в яких рухаються промені, перепускані отворами у кружку.

[1]) аматор — людина, що працює десь для розваги, а не фаху

Спосіб безпосередньо пересилати дійсні предмети та особи—виявляє рис. 6. „А", це проєкційний апарат, подібний, як його уживають, щоб кидати світляні образи на білу стіну, чи екран (н. пр., при викладах, у школах, тощо). Коли сочка цього апарату (обєктив) не заслонена, бачимо на стіні, чи екрані ясний білий кружок, цілий рівномірно освітлений. Але ж на рис. 6. обєктив заслонений кружком Ніпкова, а на стіну може впасти тільки вузька вязанка променів, яку перепустить дірка у кружку. На місці екрану стоїть, чи сидить особа, що її образ хочемо бачити на віддаль. При цьому може вона виконувати рухи, зовсім як при кіновій знимці. Підчас руху кружка цю особу освітлюють що раз инші промені, тісно один коло другого, так як пересуваються дірки кружка. Це виглядає так, як би один промінь світла писав світляні лінії, сперш одну (один рядок образу), безпосередньо нижче — другу і т. д. В цьому випадку таких світляних ліній буде 30, а промінь освітлює $^1/_{40}$ частину лінії, цебто, ділить лінію на 40 світляних точок (насправді — малих квадратів). Коли промінь упаде на місце темної барви, н. пр., на чорне волосся, або чорне вбрання, то він не відібється, або відібється слабо, — відомо ж, що темні барви вковтують світло, а ясні відбивають. Коли ж промінь натрапить на ясне місце, н. пр., на білий комірчик, чи сорочку, світло відбивається. Відбите світло попадає на кілька великих фотоелектричних комірок, уміщених на переді апарату. Вони відбирають враження цього відбитого світла, перемінюють його на імпульс електричного струму, а далі переноситься цей імпульс способом уже вище описаним.

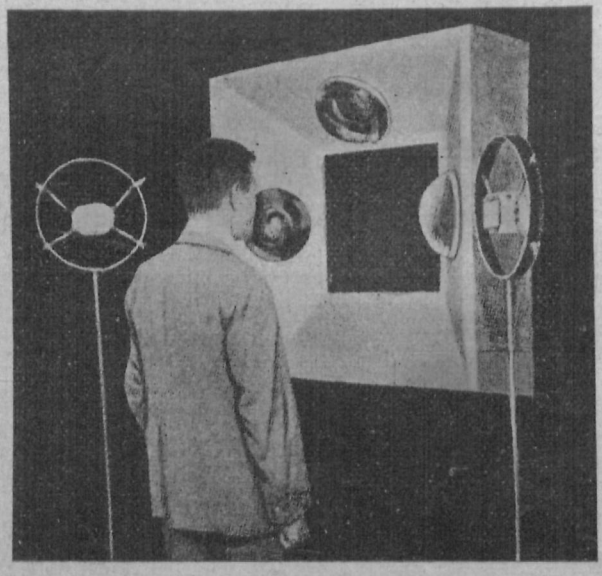

Рис. 7.

Щоб як-найбільша кількість відбитого світла попала на комірки, уміщують бачену особу, чи предмет у невеличкій кімнаті (кабіні) з чисто вибіленими стінами. Ясна річ, що те все відбувається в темноті, а бачений предмет освітлюваний тільки промінням із апарату.

На рис. 7. бачимо чоловіка, що його образ пересилають. Перед ним біла рама з трьома фотоелектричними комірками. По боках мікрофони для звукової передачі. На рис. 8. є образ японця, баченого у приймачі.

Недостача кружка Ніпкова — це мале число поодиноких частинок образу; — тимто образ виходить грубий, невиразний. Кромі цього, з лямпи передістається через дірку тільки мала кількість світла, а остання велика кількість світла залишається без ужитку. Зате апарат з кружком Ніпкова дешевий (особливо приймач), і радіоаматорові легко його самому зробити.

Із новіших апаратів до телєвізії треба би згадати апарат із дзеркальним колесом, із дзеркальною шрубою та з руркою Бравна, т. зв. іконоскоп. Він різниться від попередніх тим, що бачений предмет не треба освітлювати частинами. Він освітлений відразу цілий джерелом світла, що з апаратом не має нічого спільного, а його образ дістається до апарату-висилача через сочку (обєктив) подібно, як у фотографічнім апараті, і щойно той образ розкладається на частинки. Іконоскоп не має жадних рухомих частин. Та докладніше про те все треба би окремо говорити.

Рис. 8. Японець бачений на віддаль підчас проб із баченням на віддаль у місті Токіо в Японії. Образ пересилали на хвилі 84.5 метрів; він був ділений на 10.000 частинок (квадратиків). В одній секунді пересилали 20 образків так, що зовсім добре можна було бачити рухи баченої особи (очевидячки в межах поля бачення висилача).

ЛІКУВАННЯ МУЗИКОЮ.

В Америці останніми часами дуже поширилося лікування різних недуг так зв. мельотерапією, тоб-то лікуванням музикою. Є навіть два способи лікувати мельотерапією (дві школи): французька й американська.

Французький спосіб уживає різних струментів: челло, на пр., впливає на заспокоєння нервів недужого, флета — припиняє раптові вибухи гніву, контрабас виліковує неврастенію, а від звуків вольторни грубі люди ніби худнуть.

Американський спосіб лікування — инший. Американці вибирають якийсь музичний твір. Орхестра, що грає для хорих твори німецького великого композитора Бетговена, виліковує ніби ревматизм, твори Брамса (Ж. і Зн. за грудень 1933, ст. 353) вилікують неврастенію, твори віденського музики Шуберта є добрим засобом на безсоння й т. и.

Серед американської публики цей новий спосіб лікування користується нечуваним успіхом: мельотерапевтичні лічниці за океаном переповнені різними хорими. Серед недужих особливо багато жінок, що з поміччю вольторни хочуть схуднути.

СЕМЕН МАҐАЛЯС.

ПРО МОЖЛИВОСТИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА СЕЛІ

Недавно[1]) ми підносили вагу та значіння театрального мистецтва та потребу поставити його на відповідній висоті і з технічного боку, і з фахового — і то з уваги на незвичайно велику його виховну вартість. А що теперішня освіта дорослих звертає особлившу увагу на те, щоб при кожній нагоді побуджувати і скріплювати діяльність (активність) людини й видобувати з неї її творчі сили, то й не диво, що цього почали вимагати й від театрального мистецтва.

І зовсім справедливо, бо воно має багато можливостей видобувати з народу його творчі здатности та притягнути його до безпосередньої участи у творенні народньої культури, виловити заховані в ньому скарби в формі народніх пісень і обрядів, упорядкувати їх та оживити. Засобами до цього є інсценізація, показові суди, драматизація, виголошування (рецитація) та живі образи.

Інсценізація, це — виведення якоїсь описаної, чи почутої події на сцені. Як артист-маляр у образі змальовує на полотні якусь подію, і театр на сцені виводить якусь подію, тільки з тою різницею, що той сценічний образ рухається, говорить. До інсценізації годяться не тільки казки, народні пісні, всякі оповідання, повіря, віршовані, чи писані прозою твори красного письменства, а й матеріяли з часописів, події схоплені зі щоденного життя — важне тільки, щоб у них відбувалася якась дія. Якихось готових зразків для інсценізації пісень, казок, обрядів чи инших творів та подій — подавати не можна, бо тоді аматорські гуртки стали б тільки виконавцями, як і досі, готових уже творів. А тута власне справа в тому, щоб, на основі сирого змістового матеріялу, виконавці самі створили в собі живий образ і потім перенесли його на сцену. У виконавців треба тільки розбудити творчу уяву і при її помочі з прочитаного матеріялу, чи почутої події утворити відповідну для сцени дію. Иншими словами — треба зміст замінити в живий образ, із рухами, мовою й т. д.

У нас ця форма театрального мистецтва може й повинна легко принятися, її широко можна використати, бо наш народ має особливший нахил до того. На це вказують хочби різні народні звичаї як: весільні, похоронні, всякі святкування, обряди. Автім нахил до театрального мистецтва проявляється майже в кожної людини. Придивімся тільки дитячим забавам, коли діти з цілою вірою у правдивість створюваних ними сцен, може, аж надто переймаються своїми ролями, створюють різні сцени, виводять: військо, розбишаків, злодіїв, жандармів, весілля, похорони, грають купців та покупців, батьків і дітей і т. п. При всіх тих забавах вони відразу інсценізують видумані різні дії, а кожний учасник сам виводить свою ролю. Ці здатности найліпших спостережників життя, якими є діти, не завмирають у людині, а тільки згодом присипають, притуплюються, і коли для них створити відповідну обстанову, створити пригожий ґрунт, то вони легко оживають.

Через інсценізацію деяких віршів, які досі виголошували на різних святах та святкуваннях, — і то сухо, мляво, — можна значно оживити наші національні свята, а між виконавцями викликзти искру божу, яка в них дрімає, й розбудити їх творчість, а через їх небуденність та своєрідність прикувати глядача й викликати захоплення.

Другою формою такого придуманого нашвидку (імпровізованого) театрального мистецтва є драматизовані гри. Різняться вони від інсценізації тим, що в першій формі ми маємо до діла головно з готовим змістом (текстом) — це вже справа режисера той зміст перемінити в образ, що рухається й говорить — у другій формі режисер знає, що слід ставити (тему), він знає спосіб, як це робиться, а так нічого більше. Цілий образ. цілу подію режисер і виконавці мусять самі творити. І в тому ціла вищість драматизації над інсценізацією, бо при драматизації: 1) довільно оброблюємо собі тему й тим самим вибираємо те, що з виховного боку має вартість, 2) не маючи готового змісту, мусимо видумувати не тільки рухи (жести), як це діється при інсценізації, але придумувати слова (текст), 3) маємо більшу свободу добору драматичної форми.

Третя форма такого утворюваного нами театрального мистецтва — це показові суди. Суть показового суду полягає в тім, що якусь подію, чи думку обговорюємо як на справжнім суді, а це дає змогу виявити й усебічно освітлити все гарне й погане, що є в тому, кого судять, та до того ще й у живій драматичній формі.

Але ж для успішного виведення показового суду слід звертати увагу на ось що:

1) вибір теми; коли тема буде далека від життя глядачів, від їх інтересів, то й суд буде для них нецікавий; коли, наприклад, переводити суд над кооперацією взагалі, то він буде нудний, коли ж судити місцеву кооперативу, її хиби і здобутки, то суд викличе сильне враження; треба все памятати, що без місцевого матеріялу, без місцевого насвітлення, кольориту, суд цікавий не буде;

2) суд повинен давати яскраві образки подій; це ж можна осягнути, коли вміло підібрати виконавців — свідків, обвинувачених, оборонця, тощо, та коли добре скласти їх ролі, також із відповідним одягом, коли все гарно розробити, а виконавці зовсім добре зрозуміють свої ролі;

3) будова змісту (фабули) й окремих ролі; їх треба старанно обробити, треба, щоб вони всебічно висвітлювали основну думку суду, та ще були зазначені різні погляди з приводу неї; треба заздалегідь узгіднити виступи обвинувача й оборонця, таксамо вискази свідків і обвинувачених; із показів (зізнань) свідків повинні обвинувач і оборонці поробити відповідні висновки, а у своїх виводах зосередити увагу на доступний виклад

[1]) Ж. і Зн. за червень, ст. 175(2).

основних думок суду, зясовувати їх дійсним матеріялом, що виявився на суді;

4) відповідна й урочиста обстанова суду;

5) дуже совісна й добра підготова;

6) дієві особи мають бути такі: провідник суду, двох членів трибуналу, секретар і возний, обвинувач, оборонці, 4—6 свідків (половина для обвинувачення, друга — для оборони) і 1—2 підсудних;

7) порядок перевéдення суду. Розправу переводиться так: судовий возний оголошує: „Прошу встати, трибунал входить"; коли члени суду ввійшли й сіли, всі також сідають, і голова оголошує, що суд над таким і таким починається; далі секретар читає акт обвинувачення, потім допитують підсудного і свідків; після промови обвинувача й оборонця — останнє слово підсудного, потім перерва на 2—3 хвилині, суд виходить до окремої кімнати, щоб ніби то скласти присуд (присуд укладений уже заздалегідь), а потім його відчитують, як у суді.

В. КОВАЛЬЧУК.

ЯК ВИБИРАТИ СОБІ ФАХ

Кожна праця в наших часах складніша, ніж звичайно думають. Передусім бачимо цю складність у такій праці, що вимагає якогось знання, себто — в ремеслі. Тяжкі умови життя, недостача праці для багатьох працездатних рук — витворили й у нас таку думку, що тільки добрий сумлінний фахівець, який уміє свою працю виконати і швидко й добре — має працю, а з нею заробіток.

Скрізь так звичайно водиться (і в нас), що хлопець, чи дівчина кінчають якусь школу й після цього вибирають собі якийсь фах. Вибір фаху залежить переважно від бажань батьків, від звичаю, від намови товаришів, чи свояків, або його вибирають цілком випадково. То вже найкраще буває, що хлопець, чи дівчина вибирають собі якийсь фах тому, що його люблять, чи, як у нас кажуть — „мають до нього замилування". Але ж, здебільша, в нас вибирають фах, зовсім його не знаючи. Такий стан незвичайно шкідливий не тільки для молоді, що вибирає цей чи той фах, але й для цілої суспільности, що в багатьох випадках не дістає ні на час, ні зробленої як-слід потрібної їй праці.

Де ж тут лихо?

Передусім у незнанні, які фахи існують, де їх можна вивчитися, який це рід праці, чим стане хлопець чи дівчина, котрі цей чи той фах виберуть, чи можна буде з нього вижити, як довго треба вчитися й т. д. Це є основне питання, яке дозволить молоді й батькам розібратися в різних ділянках праці, дасть змогу задуматися над дечим та відповідно повести себе, чи инших. Книжки, яка б про такі справи писала, в нас іще нема. Є тільки малий провідник по деяких українських фахових школах, яких у нас дуже мало (инж. В. Лучишина: Фахові школи). Є деякі такі польські книжки, але з них скористати можна дуже мало. Довідатися про ці справи можна тільки в укр. „Порадні для вибору звання" у Львові.

Та не досить знати більше чи менше про якісь фахи, щоб можна добре фах собі вибрати. Щоб рішитися на вибір цього а не того фаху, треба дослідити, чи є в цього, чи того здібности до даного фаху; чи духовий розвиток та рівень його дає запоруку, що він зможе його виконувати; чи дана одиниця має замилування до того фаху; чи відповідає він її вдачі; чи матиме вона силу виконувати цю працю й т. д.

А то часами так буває, що хтось може дуже любити, наприклад, працю друкаря, але має слабий зір, і друкарем стати не може, бо не зможе скоро відчитувати нечитких рукописів. Знов инший може мати й замилування, зацікавлення, і здоровля до того, щоб бути шофером, але має, н. пр., малий обсяг подільности зору і слуху, не зуміє розрізнити двох-трьох барв перед собою й рівночасно слухати, з котрого боку дзвонить авто, що їде напроти. Посадіть ви рухливого, жвавого, непосидющого хлопця до шевської робітні, хай він там сидить і тільки направляє, чи робить черевики. Він відразу знеохотиться, буде все пригноблений, ніколи як-слід нічого не зробить, — бо праця, що при ній треба сидіти на місці, його придушує. Такий хлопець мусить бігати, ходити, махати руками, говорити, — зробіть із нього торговельного аґента, й він буде працювати з задоволенням, але як швець буде й для себе і для инших тільки колодою.

Або возьміть чоловіка, що хоче виконувати якесь ремесло, себто фах, де ручна праця є підставою для фаху. Такий чоловік має всі підстави до того, щоб бути добрим ремісником, зручний у руках — але ж, н. пр., не вміє як-слід думати, не вміє собі своєї праці наперед уявити, розкласти собі її й т. д. Який же з нього вийде ремісник? Або навпаки: добре духово розвинений, але не має скорих рухів рук, не вміє своєї думки звязати з працею рук — який із нього буде фахівець? Таких випадків і прикладів можна подати дуже багато. Важна річ, щоб на кожне місце поставити відповідну людину, та для кожного чоловіка дати властиве йому місце. Тоді і праця буде инша, і зросте вислід праці (продуктивність) при найменшій витраті людської сили.

Ясна річ, що все те, що вгорі написано, не дає ще ніякої змоги зробити так, а не инакше. Бо ж як переконатися, що цей чи той чоловік має здібности й годиться до даного фаху? Про замилування не тяжко переконатися, але про здібности — то вже дуже тяжко.

Такі річі мусить робити людина, що знає всякі фахи, знає наукові способи досліджувати потрібні здатности до виконування цього чи того фаху. Люди, що займаються такими річами це — психотехніки. Вони розсліджують кожного, хто до них звернеться, дають йому робити всякі вправи й на основі висліду спрямовують молодого чоловіка до властивого йому фаху. Така одиниця вибере тоді властивий для себе фах, буде в ньому працювати добре і з завдоволенням.

Н. ДОРОШЕНКО.

ПРО КОМПЛЄТУВАННЯ ЧИТАЛЬНЯНИХ БІБЛІОТЕК

Суспільнознавство творить останню частину третьої групи у пляні комплєтування; про нього говорили ми трохи в „Бібліот. Порадн." ч. 17. (див. „Ж. і Зн." 1934. р. кн. 5, ст. (20) 146.

Додаймо, що до суспільнознавства належать книжки про громаду, державу, їх значіння, закони, державне господарство й т. ин.

До бібліотеки треба купувати такі книжечки на ці теми, в яких коротко, цікаво й просто викладено про такі речі: одиницю, громаду та її значіння і взаємини, про устрій різних держав, про їх закони колись і тепер, про закони й устрій держави, з якою ми звязані, про самоврядування, про професійний рух, про умови праці, еміґрацію, про громадську мораль і безпеку та ин. До суспільнознавства належать ще й книжки, де говориться про народню освіту й виховання та самоосвіту. Хоч у нас мало книжок на ці теми, та все ж є, хоч небагато, але цінних, напр., видань колишньої „Бібліотеки Знання", що виходила під редакцією О. Терлецького; з теперішніх треба звернути увагу на видання таких товариств: „Просвіта", У.П.Т., „Самоосвіта" (кн. Блажкевичевої — „Культурна людина"), В-во „Світ Дитини", „Жіноча Доля" (Кисілевської О. — „Самоосвіта"). Купуючи книжки про освіту та виховання народу, не треба забувати про жіноче питання. Крім книжок, де говориться про освіту, виховання та громадську працю, про це питання найдеться дещо в журналі: „Життя і Знання", по календарях, тощо.

6. Природознавство, географія, подорожі.

Чи можна припустити, щоб ми жили серед природи, залежали від неї у своїх заняттях, у господарстві й не знали, не розуміли її?

А отже так воно здебільша буває. Широкий загал нашого громадянства не розуміє явищ природи, а тимчасом знання її законів, розуміння її явищ у великій мірі поліпшило, напр., господарство нашого селянства та розвіяло ті страшні забобони, що живуть серед малоосвічених його шарів.

До відділу природознавства (наука про природу) треба добирати такі книжки, щоб читач самостійно міг ознайомитися з природою в широкому розумінні (земля, її історія та життя, ростини, звірячий світ, людина), щоб міг пізнати її явища, закони. Такі книжки повинні бути з образками, в них повинні бути приклади й покази досвідів чи спостережень над тими явищами, яких не можна пізнати з самого опису.

Із цих наук для географії н. пр. дуже придадуться описи подорожей. Та треба зараз сказати, що передусім треба пізнати природу рідного краю, пізніш ближчих сусідів, а далі инших країв, що їх природа подібна до нашого.

На жаль, і з цієї ділянки не можемо похвалитися багатством літератури для самоосвітника, а шкільні підручники мають инше завдання.

7. Кооперація, сільське та домашнє господарство.

Кооперацію та сільське господарство можна розглядати під двома кутами: з одного боку як науки загально-освітні, з другого — як практичні. В першому випадку вибір літератури може бути однаковий для всіх читальняних бібліотек у нашому краю, бо мета читання буде в цім разі освітньо-виховна, й тоді книжки треба підбирати такі, які б допомогли пізнати предмет: що таке кооперація, яка її мета, яка з неї користь організаційно-національна та господарська, про кооперацію й її успіхи в різних краях, про історію кооперації, закони та ин. З сільського господарства — книжки, що будили б охоту пізнати цю науку, що розвіяли б „нехай буде, як бувало" нашого селянина, який здебільша недовірливо, а то декуди й вороже ставиться до нових засобів господарювання: про ґрунт у звязку з умовами природи, про хемічний склад ґрунтів, про ріжні корисні ростини, які можуть на наших ґрунтах родити, про те, як господарюють люди в чужих краях, яке значіння в житті людей має господарська освіта, про приятелів хліборобів (звірят та пташки) й ин.

Але можна ще й практично користуватися книжками, тільки треба з них вибирати такі, що тісно вяжуться з заняттями громади й природними умовами праці, яку де можна спілку закласти, як її закладати, які в цій справі є закони, як найкраще кооперативу вести і т. д. А з сільського господарства — як користуватися як-слід землею, як боротися з бурянами, зі шкідниками, повінню, посухою, як збільшити родючість поля, дохід з господарки, як збуватися худоби, продавати сільськогосподарські вироби. Сюди належать книжки про податки, про їх висоту з сільського господарства, про закони у звязку з цим і т. ин. Всі ці книжки треба купити до місцевої бібліотеки — але в найновіших виданнях. Ясна річ, що найкращі такі книжечки видає Т-во „Сільський Господар".

8. Техніка та ремесло.

З цього поля в нас іще менше книжок, і тут тяжко що радити. Але ж багато про це писало й пише „Життя і Знання" і в „Пораднику для самоосвітніх гуртків" найдете на це вказівки (ст. 116—118), дещо в бібліотеці „Самоосвіти", в виданнях „Просвіти" й т. д. Техніка зростає, удосконалюється, й про ці нові придбання техніки треба знати, бо лишимося позаду і хліба не придбаємо. Візьмем хоч би друкарство: воно тепер не те, що перед війною. Коли б друкар, що покинув свій фах перед війною, вступив тепер неосвідомлений із новими технічними засобами до праці, то йому довелося б учитися майже наново. Та й той робітник, що вже працює в новій техніці, повинен стежити за розвитком техніки в своїй ділянці, тоді йому буде легше пристособитись до різних новин, які вводять постійно господарі: кваліфікованого (навченого) робітника цінять більше, це може його врятувати від видалення з праці та облегчить шукачеві праці для себе її здобути.

9. Гігієна, медицина та ветеринарія.

Всім нам відомо, в яких страшних, противних здоровлю умовах живе наше село. Найпотрібнішої лікарської допомоги на місці немає, вогкість, бруд, темнота, тісні помешкання, важке, несвіже повітря, часто домашні звірята в хаті... Часто люди й не подозрівають, яке лихо виходить від такого життя, й не знають, що багато пошесних хоріб можна б легко уникнути, коли б було чисто, коли б мешкання відповідали умовам гігієни.

Сільська бібліотека повинна допомогти й тут перебороти різні забобони та байдужність, ширячи відповідну літературу. („Просвіти", „Самоосвіти", „Відродження" й ин.). З цієї ділянки вже подостатком у нас потрібної літератури, і бібліотека повинна тримати у себе літературу про найбільш поширені в нас на селі недуги: про туберкульозу (сухоти), коросту, пранці (сифіліс), про алькоголізм, як жити в подружньому житті, плекати немовлята, про чистоту хати, сбістя, села, про першу допомогу в нагальних випадках занедужання, про пожежні товариства та ин.

Велику вагу для села має питання ветеринарії, про хороби домашніх звірят і як їх лікувати. Коли б наше село хоч трохи мало освіти в цьому напрямі, то в багатьох випадках могло б оминути домашніх пошестей звірят, дробу та врятувати худобу від деяких хоріб, навіть без ветеринаря, або бодай могло б подати першу поміч худобі в наглих випадках. Тому бібліотекар не повинен оминути й цієї ділянки, а забезпечитися науковою, популярною літературою та всіма силами її поширювати.

10. Мистецтво, спорт

Серед сучасних гасел найголосніше лунають голоси за с п о р т, у звязку з потребою піднесення фізичного стану здоровя нашої молоді. Т-во „Луг", „Сокіл", які плекають спорт, поширені й по наших селах. Завдання бібліотекаря є — підійти близько до таких товариств і поширити освіту з ділянки спорту в напрямі рівномірного розвитку тіла і значіння тілесних вправ для оздоровлення духа й рівноваги духових сил.

Загальний відділ.

Лишається розглянути з а г а л ь н и й в і д д і л. Досі наші бібліотеки не звертали уваги на комплєтування його. А тимчасом це саме той живчик, що тісно лучить бібліотеку з життям громади й м о ж е найбільше прислужитися до ширення книжки. До цього відділу належать часописи, збірки, календарі, підручники й різні довідкові книжки — словники порадники, державний лад, закони й розпорядки влади, закони про вибори до різних органів самоврядування, до сойму й сенату, мапи, розклади їзди, списи адвокатів, лікарів і т. д.

Сюди ж, як ми вже сказали, належать і книжки на загальні теми та часописи. На жаль, у нас нема ще ні розуміння освітнього значіння часописів, ані вміння їх використовувати. А тимчасом із багатьох питань, особливо про біжуче життя свіжі наукові відомости ми можемо зустрінути саме найперше в часописах, тому їх у певній якійсь кількости — обовязково треба пренумерувати читальні. Наші видавництва ще бідні для того, щоб кожну нову наукову течію ширити в книжкових виданнях, тисто обмежуються статтями по часописах. Нашим читальням треба про це памятати: які книжки можуть заступити, напр. такі журнали як „Сільський Господар", „Кооперативний часопис", або для самоосвітників — „Життя і Знання"?

Цікаві статті з газет треба витинати, прочитавши їх, (коли нема змоги комплєтувати часопису) та переховувати в палітурках, чи окладинках. Той матеріял може придатися для таких рефератів як: Свято книжки, Свято „Просвіти", „Рідної Школи", свято в честь Шевченка, Франка і т. д. — Село при допомозі такої літератури легко може владжувати в себе самостійно різні культурно-освітні свята.

Щоб закінчити розгляд підстав для комплєтування читальняної бібліотеки, треба ще згадати про основи комплєтування д и т я ч о ї к н и ж к и.

Дитячий духовий світ — це цілком відмінний світ. Щоб уміти добирати дитячу лєктуру, треба знати й розуміти душу дитини. Вчені прирівнюють стан духового розвитку дитини, у звязку з її віком, до тих діб, етапів, які перейшло людство в історії культури, тому між дітьми в певному віці й дикунами, напр., можна найти багато спільного.

Маленькі діти цікавлять: байки, казки, пісоньки, загадки, й т. д. Для читання цього віку найкраще добирати наші народні казки і то передусім у образкових виданнях.

Починаючи від 7—8. року дитина починає цікавитися назверхнім світом і засипає довкілля (оточення) питаннями: що це та чому і т. д. В молодшому періоді — до 10 років, дитина все ще цікавиться казками та ще й оповіданнями з життя дітей, сімї, школи і т. д., а з роками починає зацікавлення її поширюватися. В цьому часі до 13 р. годяться деякі твори наших найліпших письменників, що писали для дітей: Франко (Лис Микита), Грінченко, Глібів, Гребінка (байки), оповідання К. Малицької, дещо з А. Чайківського, з М. Вовчка (Маруся), і т. д., з журналів: „Світ дитини", „Дзвіночок", „Наш Приятель". З чужих авторів треба на першому місці поставити: Д. Амічіса, Марка Твена, Берне, Дефо, Кіплінґа, Сетона Томсона й инш.

Ще пізніше, коли дитина вступає в переходовий вік, її цікавлять оповідання про різні незвичайні пригоди, дивовижні події, пригоди й нарешті історичні повісти. Для цього віку надаються вже деякі більші твори українських кращих письменників: І. Нечуя Левицького, Вовчка, Мирного, Стороженка, Куліша, Коцюбинського, Шевченка „Малий Кобзар", Лепкого, дещо з Чайківського, Кащенка і т. д. — з чужих: Купер, Майн Рід, Бусенар, Дікенс і т. д. Крім красного письменства треба забезпечити дитячий відділ і книжками з різних галузів наукового знання, розуміється, в окремішнім обробі, переважно в формі оповідань (як напр. Історія куска хліба, „Як незнайко став муравлем і що він тоді бачив), які в нас є в виданнях УПТ та „Світу Дитини".

Вік юнацький намічає вже те зацікавлення, що й у дорослого, з значною перевагою — у нас — в бік історичної повісти; їх, як ми вже завважили, треба використати з виховною метою. Розуміється, тут широко слід користуватися й лектурою з українського красного письменства та журналами „Життя і Знання", „Вогні", „Молоді Каменярі", Літопис „Червоної Калини", „Відродження". і т. д.

ВОЛОДИМИР ДОРОШЕНКО.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

(З нагоди 60-ліття від перших Загальних Зборів).

4. червня ц. р. минуло 60 років від перших загальних зборів Наукового Товариства ім. Шевченка. З цієї нагоди варта пригадати про первопочини цієї західньо-української Академії Наук.

Наукове Т-во ім. Шевченка, це перша — всеукраїнська установа. Повстало воно в наслідку спільних змагань українського громадянства обох займанщин — російської й австрійської. Російські українці, стрічаючи перепони з боку уряду у своєму національному розвитку,[1]) звернули очі за кордон, до Галичини, де розмірно вільно розвивалося українське національне життя. Спочатку вони підтримували своїми грішми й писаннями галицько-українські часописи, а врешті задумали заснувати тут окрему установу для розвитку української літератури й науки, незалежно від російської цензури. Оцей намір збігся зі змаганнями молодих українських громадян у Галичині, що заснували були 1868. р. „Просвіту" та мріяли про окреме товариство для плекання науки й письменства.

І ось, порозумівшися між собою, обидві сторони рішили заснувати окреме для цього товариство. Думали були галичани спершу назвати його „Галич", та переважила гадка наддніпрянців — і назву дали на честь великого українського Кобзаря „Товариство ім. Шевченка". Наддніпрянці (головно М. Жученко, Ол. Кониський, Є. Милорадовичка та Д. Пильчиків) склалися й купили у Відні для нового товариства друкарські машини та приладдя (зібрали яких 18 тис. корон, найбільшу пайку дала сама Милорадовичка). Діялося це 1873. р.; при кінці того року (11. грудня) галицьке намісництво затвердило статут, який підписало девять галичан-основників. Були це, здебільшого, чолові діячі народнього табору: посол о. Степан Качала, купець і радний міста Львова Мих. Димет, радний Мих. Коссак, проф. університету Омелян Огоновський і доцент Олександер Огоновський, державні урядовці Корнило Сушкевич і приватний — Льонґін Лукашевич, інжинер Теофіль Барановський, тодішній учитель гімназії Юліян Романчук.

Ці основники склали зі себе комітет, на голову його вибрали Ст. Качалу і приступили до заснування товариства. Почали приймати членів (було їх разом із основниками 33), здобули дозвіл на ведення друкарні, найняли приміщення для друкарні при вул. Кривій у будинку Гіпотечного Банку, і врешті, наладнавши справу, скликали перші загальні збори. Зі звідомлення з цих зборів, поміщеного у „Правді" (1874. р. ч. 8.), довідуємося про стан новоосновання товариства, про перші його кроки та першу управу. За статутом завдання товариства було „спомагати розвиток української словесности", а для цього мало воно видавати своїм коштом книжки, літературні й наукові часописи, роздавати премії, підпомагати різні видавництва й таке инше.

Але вже на перших загальних зборах виявилося, що товариству покищо не сила сповняти визначену йому ціль: усі гроші пішли на закуп друкарських машин та приладдя і взагалі влаштування друкарні, а на власні видавництва засобів уже не було. Ще більше — друкарня мала 8.000 корон довгу, хоч ще не була як-слід устаткована. Отож новий виділ уже від самого початку мусів журитися довгами та клопотатися, як би з них вилізти. Не дивниця, що довший час товариство обмежувалося тільки чисто допомоговою діяльністю, дешево друкувало різні народовецькі[2]) видання (книжечки „Просвіти", журнал „Правду" тощо), часто-густо списуючи довги видавництв. Про самостійне видавництво годі було й думати, хоч молодь, згуртована в віденській „Січі", яка була членом Товариства, і домагалася таких видавництв. А проте Товариство видало 1880. р. дуже цінну працю Ом. Огоновського про українську мову (Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache) та видавало від 1885. р. до 1897. р. журнал „Зоря".

Дім „Наукового Товариства ім. Шевченка" у Львові (ріг вул. Куркової й Чарнецького 24.) Тут міститься бібліотека, музеї, лябораторії.

Довго треба було чекати, поки нарешті Товариство стало на ноги. Прийшло це майже 20 літ пізніше, в 1892. р., коли, знову за спільним почином і порозумінням наддніпрянців і галичан, „Товариство ім. Шевченка" перетворено на „Наукове Товариство ім. Шевченка".

На зборах 4. VI. 1874. р. вибрано таку управу: К. Сушкевич — голова; члени: Сидір Громницький, Мих. Коссак, Олександер Огоновський; заступники:

[1]) 1863. р. появився тайний обіжник міністра Валуєва про заборону дитячої й популярної літератури з відомим твердженням: „никакого малороссійскаго языка никогда не было, нѣтъ и не будетъ".

[2]) тоді так звалися прихильники самостійного розвитку нашого народу в Галичині — назва від того, що стояли за народню мову, не, як москвофіли, за російську.

Ю. Романчук, Дамян Савчак; контрольна комісія: Василь Ільницький, Боромір Надольський і проф. Сидір Шараневич.

Сушкевич головував аж до смерти в 1885. р. Після нього головою Товариства був С. Громницький (у рр. 1885—86. та 1887—90.), Дамян Гладилович (1886—87 та 1890—92), далі Ю. Целевич (1892. р.), за котрого Товариство перемінено на Наукове. Після смерти Целевича головою НТШ стає Ол. Барвінський (1893—97.), який виєднює Товариству допомогу від краю й держави. Від 2. II. 1897. аж до 29. VI. 1913. р. головою був відомий укр. історик і громадський діяч, проф. Михайло Грушевський, котрий і підніс Товариство на рівень академій наук. Головування Грушевського було золотим віком у історії Товариства.

З нагоди 60-ліття від 1. загальних зборів фільольоґічна секція НТШ. відбула 2. червня 1934. р. свої наукові збори, з викладом проф. Студинського про перші роки діяльности Товариства.

Хто хотів би довідатися докладніше про історію Н.Т.Ш., тому радимо прочитати брошуру Вол. Дорошенка „Наукове Товариство імени Шевкенка у Львові", Київ 1913, та простору статтю покійного наукового секретаря Т-ва Вол. Гнатюка в „Літературно-Науковому Вістнику" з 1925. р.; є й популярна книжечка Гнатюкова про Т-во, видана 1921. р. — Ред.

ЄВГЕН МАЛИК.

ЯК БОРОТИСЯ З КОМАРЯМИ, ЩО ПЕРЕНОСЯТЬ МАЛЯРІЮ?

Малярію, чи пропасницю спричинює галапас (паразит) крови — Plasmodium malariae, а переносять його комарі з роду Anopheles тим, що при вколенні шкіри людини вносять разом зі слиною й цих галапасів.

Де ті комарі, там і зустрічається й пропасниця. А в Европі пропасницьких комарів сила — від півдня аж по Фінляндію. Найбільше їх, звичайно, в тепліших краях, особливо там, де багато неглибоких вод, що стоять або течуть поволі, в місцевостях болотистих, де багато ставків, озер, мілких потоків і т. д. Малярійний комар потребує цих вод на те, щоб знести до них свої яєчка. З цих яєчок, що плавають на воді зліплені рядами або в формі зірочок, вилуплюються личинки (лярви) — подовгуваті, волохаті (старші, здебільша, зелені, молодші — сірі) та з червоножовтими пружками на спині. На задньому кінці тіла мають рурку-дихальце, котре виставляють із води для того, щоб набрати повітря. Личинки жеруть різні дрібні тваринки й рослинки, вони дуже пажерливі й розвиваються дуже швидко — пересічно пів місяця до місяця, залежно від тепла, й розмножуються вони кілька разів до року.

В серпні й вересні комарів, здається, в нас найбільше. Літають вони над водою зграями, „танцюючи" коло самиць. Самці живляться лишень ростинками, кров ссуть — самиці. Хоч не завжди й не скрізь, а буває комарів більше коло стаєнь і пасовиськ. В теплому повітрі вони більше й частіше ссуть кров, аніж тоді, коли позимніє, хоч люди це мало завважують, бо вколення комаря мало болюче, а після вколення місце вколення майже не свербить.

Найбільше літають комарі рано й увечір, коли самиці найрадше колють. Удень і вночі перебувають вони по темних і теплих закутках: по стайнях, льохах, стодолах, у кімнатах. Запліднені самиці останнього покоління перезимовують у не дуже зимних приміщеннях. Тепло весни повертає їх до життя.

Через те, що пропасниця — недуга дуже тяжка, небезпечна, вона приносить великі втрати народні й господарські. Хорі люди не можуть працювати (тратять заробіток), мусять витрачати гроші на ліки, тіло їх слабне, а це відбивається на потомстві. Тимто здавна вже шукали й шукають способів боротьби з малярійним комарем, — бо то він переносить цю недугу.

Найліпший засіб — осушувати болота і взагалі мілкі води (меліорація). Та не завжди й не скрізь можна це перевести. Тай висушити всі води в краю — неможливо. Висушувати ставки, озера — де йде рибяна господарка, не порадно. Тимто шукають инших способів боротьби, а саме — труїння личинок.

Здавен-давна їх труїли нафтою. Поверхню води болота поливали нафтою (20—30 цм³ нафти на 1 м² поверхні води). Личинки комаря, дихаючи, набираються нафти до віддиховоі рурки й душаться. Замість нафти пробували вживати креозолю й инших смоляних сполук, але ці сполуки шкідливі знов для риб і птахів. В Америці робили спроби зі свінібродською зеленню. Це сильна отруя ясно зеленої барви (мішанина арсеніку і сполук міді). Змішували її з порохом, що набирали на дорозі — 50 гр. свінібродської зелені на 5 літрів пороху — й розсівали по поверхні води. Личинки комаря, пожираючи на поверхні води дрібні рослини й тварини, ковтали разом і отрую й гинули. Иншим тваринам у такій кількости ця отруя не шкодила.

Всі ці способи треба робити кілька разів на рік, бо вітер зносить отрую з поверхні, також уже маленька течія забере з собою отрую, а крім того, як це вияснилося з нафтою, багата ростинність на дні — зменшує вплив отруї. Через те шукали біольоґічного способу боротьби, себто — природних ворогів комаря й його личинок. Такими природними ворогами малярійного комаря є кажани (лилики), ластівки й инші комахожерні птахи, жаби (жаба травяна та райка звичайна, инакша назва: рахкавка зелена) та різні комахи.

Ворогами личинок малярійного комаря є качки й инші болотяні птахи, личинки салямандер, деякі види риб, та головно личинки комах: жукапливця, різних бабок, узагалі так звані хижі личинки. Але в наших краях цих природних ворогів за мало, щоб винищити комаря. Тимто спробували привезти з Північної Америки рибку, звану Gambusia affinis (і инші види), що живе там у тепліших водах. Самець цеї рибки завбільшки 3 цм.,

увесь із чорними плямами, самиця — 6 цм., оливово-сива. Рибка ця родить живі молодята (живорода), дуже швидко розмножується й дуже пажерлива. Особливо їй смакують личинки комарів, ними вона переважно й живиться. Куди привозили ці риби, скрізь там малярія значно зменшилася, а декуди (в Дальмації) майже зникла. Біда тільки, що ця рибка живе в тепліших водах, й через те до наших вод її треба призвичаїти (акліматизувати). Вчені думають, що вона зможе звикнути й до наших вод. Звичайно, коли б ця рибка й звикла до наших вод, то розпліднювати її можна лишень там, де небагато хижих риб, таких, як: щуки й ин.

З комарем борються в льохах, стайнях і т. п. тим, що розпорошують на них хемічні продукти (хемікалії), яких уживають узагалі проти комах (Flytox, мішанина денатурованого спірту з формаліною, пари креозоту, тощо). Також палять їх особливими лямпами (лямпа Мангайма, Жана Ріфа й инших). Малярійного комаря легко розпізнати в помешканнях. Коли він сидить, то держить тіло наскісь до стіни, а не рівнобіжно, як звичайний (Culex), а до того відкидає задні ноги так, що висять у повітрі.

Але всі ці способи боротьби помагають лишень тоді, коли їх провадять крок-за-кроком і вперто. З огляду на народньо-господарську шкоду від комарів організацію боротьби з малярією взяв на себе Союз Народів, влаштовуючи курси для лікарів, протималярійні дослідчі стації й ин.

У нас малярія поширена по всій Україні, особливо ж у Криму й на Поліссі, але як сильно в нас розширений малярійний комар, цього ще не досліджено. Тільки тепер (як нам відомо з приватного листування) Українська Академія Наук приступила до дослідів над розповсюдженням комаря.

МИКОЛА БАЖАЛУК.

АЛЯБАСТРОВА*) ПЕЧЕРА В ЛОКІТКАХ

Про Локітки в Товмаччині, де недавно знайшли кістяк мамута, чув я ще малим хлопчиною. У мойому рідному селі розказували, що там, у Локітках, на горбі запалася під землю церква. А мало це статися на самий Великдень, тому сто чи двісті літ. Хто, мовляв, цьому не вірить, нехай піде на Великдень туди на горб, нехай прикладе вухо до землі, тоді почує, як там під землею дзвонять дзвони... А пізніше, як я вже був студентом, оповідав нам на викладі професор мінералогії**) — батько славного хеміка з Парижа, того, що фабрикував штучне золото для французів — що в Локітках коло Товмача відкрили пастухи печеру, де звисали наче скапи зі скелі, сталяктити, з чудового, білого як сніг алябастру.

Зайшов я раз улітку, ще студентом, до Остріні, недалеко Локіток, до свого товариша.

— Знаєш що? — каже товариш. — Їдьмо по снопи.

— Добре, їдьмо, — кажу.

Виїздимо на поле, аж тут серед нив і вікно — яма наче лійка. Перший раз у житті щось такого бачу. Досі тільки про це чув. Іду до того вікна. Косить якийсь господар овес.

— А відки у вас, — питаю, — серед поля така яма взялась?

— А це, — каже земляк, — тут від початку світу. Так уже Пан Біг дав, щоб були гори й долини...

— Чого ти ходив до того газди? — питає мене товариш.

— Подивитись ближче на ту яму і спитати, відки вона серед ниви взялась. А земляк сказав, що то вже так від початку світу.

— Пусте, — каже Дмитро, пан-отців наймит. — То саме твориться, як є мокрий рік.

— Славно! З Дмитра добрий спостережник!

На Покутті, неглибоко або глибше під шаром чорнозему, є нераз грубезні бовдури гіпсу, який вода, що пливе під землею, скоро розпускає й забирає із собою — і так твориться на місці гіпсу під землею печера. Як та верства землі доволі груба, або як печера під землею доволі глибоко, то печера залишається. Як же ж стеля печери тонка, то западається, й на місці печери повстає вікно, наче лійка.

Отже печери утворились у нас на Покутті й на Поділлі скрізь там, де під землею були великі бовдури гіпсу, які вимила вода й понесла кудись далі. Така вода з розпущеним гіпсом пливе під землею, а коли по дорозі натрапить на другу печеру, де скапує зі стелі й паруе, то зі стелі поволі наростає наче скап із гіпсу, чи з його відміни, алябастру, т. зв. сталяктит, а на помості, на який вода скапує, росте вгору стовп, т. зв. сталяґміт.

Такі то сталяктити і сталяґміти з чудового, білого як сніг алябастру були колись у печері в Локітках коло Товмача. Розуміється, — не обходилось без того, щоб пастухи не збивали собі кілька таких алябастрових скапів, так собі, з пустоти. Але доконали їх — усякі інтеліґентні відвідувачі-туристи. І тепер локітська печера без своєї окраси, з голою стелею і стінами.

*) алябастер — мінерал, відміна гіпсу

**) Еміль Габданк Дуніковський.

Читаємо в „Ochronie przyrody“ (органі Державної ради охорони природи), річник 11., з 1931. р., на сторінці 162: На тернопільській хліборобсько-регіональній виставі був представлений відділ охорони природи. Помилкою з боку Подільського туристично-краєзнавчого товариства було те, що на цій виставі владжено штучну печеру з кристалів, виламаних із печер у Горішньому Кривчі...

Чи це тільки „помилка“?! Туристи і краєзнавці — певно, між ними були і природознавці — для „охорони природи“ виломлюють кристали з природної печері та прикрашують тими кристалами штучну печеру на регіональній виставі! — Чи це тільки „помилка“?

І дивуватись тут локітським пастухам?

А. АНДРІЄНКО.

ОРАТИ СТЕРНІ, ЗАСІВАТИ ПАШУ

Цьогорічна весняна посуха сильно відібеться на недостачі паші для худоби. Майже зовсім пропала конюшина, не дописали трави на луках, та й соломи забракне більше, ніж на половину, бо озимина поганенька, й ярина теж немудра. Заходить небезпека, що селяни з конечности збуватимуть свою худобу за безцін, бо нічим буде її прогодувати. Тепер саме ще пора бодай почасти недостачі паші запобігти. Правда, те, що не вродило, не дасться вже направити. Але посуха приспішила жнива бодай на яких два тижні.

І саме це треба використати. Ще того самого дня, як звяжете на своїому полі останній сніп жита, чи пшениці, поскладайте копи під одну межу або й зовсім спрячте з поля, а стерню заоріть і засійте мішанкою. Кажемо виразно: ще того самого дня, бо про те, чи вдасться або не вдасться мішанка на стерні в липні, рішають не дні, а — години. Поле після збору збіжжя ще вогке й дає змогу засіяній мішанці на пашу цею вогкістю покористуватися. Кинене в землю зерно, зараз кільчиться й росте. Инакше мається справа, коли лишимо стернище не зоране хоч би кілька днів, щоб попасти корову. Під гарячим промінням сонця земля випарує, засхне, а вкинене зерно мусить чекати дощу. Коли він не спаде в найближчих днях, воно засушиться, і лише рідко котре зійде. Тільки два дні лежала стерня не зорана, а ріст і збір мішанки спізнився на два тижні. Що це значить для збору паші в-осени, звичайно мокрої й зимної, усі господарі знають.

На пашні мішанки надаються найкраще сумішки бобику, гороху, вики (ленчі), татарки з вівсом, або ячменем. Не конечно мусять бути всі вичислені роди збіжжя. Може бути тільки два або три роди, наприклад, овес і вика (ленча), або ячмінь, горох, татарка. Та чим більше родів збіжжя змішаємо й засіємо, тим певніша буде мішанка, тим більше буде паші. Мішанку можна або косити на зелену пашу й зараз давати худобі, або як осінь погідна й тепла — сушити на сіно. Коли ж осінь дощева й мокра, то найкраще буде мішанку скосити й заквасити на зиму. До мішанки можна додати ще всякої иншої зеленини, яка звичайно в-осени марнується, бо худоба їсть її нерадо й зі шкодою для свойого здоровля. Листя й качани капусти, листя з буряків, ріпи, бульбянка, кукурудзиння, кропива, квасні трави зі саду й ліса — все те добрий додаток до мішанки — на-заквас.

Попри мішанку можна з успіхом сіяти на стернях ріпу-стернянку. Насіння недороге, й виходить його мало. Всього 2 кг. на морг. З морга можна зібрати до 100 сотнарів ріпи й яких 40 сотнарів листя. До того ріпа може постояти довго в-осени на полі, бо морозу вона не боїться, але зате треба її скоро згодовувати, зараз із початком зими, бо на-довго вона не дається переховувати.

Та як не як, хоч би й що посіяти на зораному стернищі — все дасть кращий прибуток, ніж полишена стерня, де й корова не попасеться, і будова (структура) рілі нищиться. Та навіть як би й нічого не сіяти, а тільки стернище мілко спокладати й полишити, то й тоді зискуємо більше, ніж на не зораному стернищі. Передовсім під животворним промінням сонця рілля справляється, а далі в теплі й після дощу скільчиться й зійде багато насіння буряну, яке знищимо в-осени бороною. Коли ж ми спокладаємо стернище що-йно в-осени, то насіння хопти серед осіннього холоду не скільчиться. Воно перележить собі спокійно ціліську зиму, а зате в цілій силі появиться на-весну у збіжжі.

Тимто засадою господаря повинно бути, — щоб зараз за серпом ішов плуг, а — не корова.

БЕРЕЖІТЬСЯ ҐРИПИ.

Поширення ґрипи в Европі примушує вживати поважних заходів до того, щоб її остерігатися.

Німецький професор Правснітц нагадує, що бакциль ґрипи гине дуже швидко від сухости. Отже найлекше розповсюджуються зарази від людини до людини через краплинки, якими людина бризкає підчас кашлю, чхання, або навіть при розмові. Тимто треба нам остерігатися людей, які кашляють або чхають на віддалі 2 м. від нас. Треба тоді відвертати від них голову або закривати від них голову або закривати обличчя рукою, чи хустинкою. Хорий на легку форму ґрипи, переносячи її на ногах, може передати свою недугу багатьом иншим людям.

Найсприятливішим середовищем для розвитку ґрипи є безробітні, які погано відживляються й живуть серед поганих умов. Вирахували, що в німецьких містах захорування на ґрипу серед безробітних 2—$2^1/_2$ рази більше, як серед робітників, що мають працю.

Я. Б.

ПТИЦІ-РИБАЛКИ

В давнину лови були найголовнішим заняттям первісної людини. Лови постачали їй поживу та шкуру на одяг. Тяжко було тоді жити людині. В непрохідних лісах, у степах безкраїх, над ріками-морями глибокими чигала на нього смерть. Єдиною його зброєю був кусок каменя та дрючок. З тією „зброєю" йшов він на звіря ради того, щоб самому не загинути з голоду — й часто падав у нерівному бою, пошматований гострими кігтями звірюк.

Згодом пошукав собі чоловік товариша-приятеля, собаку, що перестерігала його в часі ловів перед небезпекою, помагала звіря вишукати й убити, а то й нерідко сама ловила менших звірів та приносила їх своїому господареві. Людина побачила в ньому для себе користь і почала привчати й инших звірів ловити инших — леопарда, видру, ласицю, сокола й ин.

Здавалося, що від того часу, коли винайдено кращу зброю і всякі пастки, люди залишать ловити звірів при помочі инших. Та так не сталось. Лови не перевелися. Навпаки, розвивалися далі по всіх закутинах землі, люди почали собі з них робити спорт, яким займалися передусім багаті, нерідко й жінота. На Заході писали навіть свого часу окремі вірші про лови жінок із соколами.

В теперішніх часах полюють іще на зайців та лисів при помочі собак-хортів та ямників. У Англії такий спорт дуже поширений. Там що-року влаштовують багаті землевласники лови на лисів із собаками.

Ще більше: люди і птиці привчили ловити для себе рибу. До цього найбільше пригожі т. зв. корморани. Це рід водяних птиць, що налічує біля

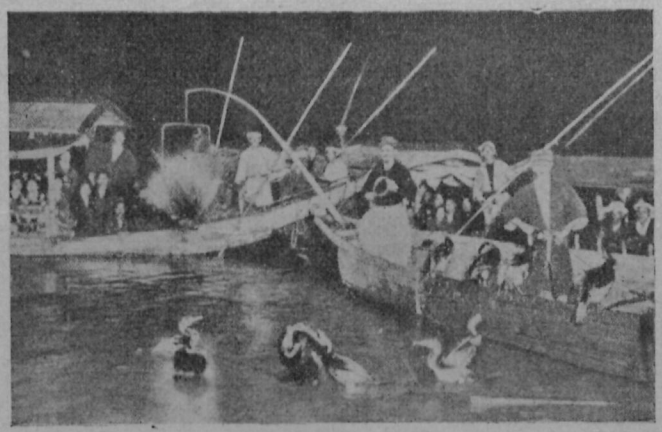

Веселе життя на річці Нагарі в Японії — з ловами риб при допомозі корморанів.

трьох сотень відмін, які живуть по всіх закутинах землі.

В Европі годували корморанів на початку XVII. в. в Голяндії. Згодом і в Англії та Франції завели корморанів і залюбки вибиралися з ними ловити рибу. В Англії закинули цей „спорт" в XVI. ст., у Франції за часів панування Людвіка XIV. в XVII. віку.

В Китаю та в Японії вже зпрадавна годували корморанів. У-гай (ловля риб із корморанами) ще й до нині є найбільш улюбленою розвагою та водночас джерелом користи японського простолюддя. Не дивно, бо вивчити корморани ловити рибу неважко. Зате з цього багато втіхи, приємности й користи.

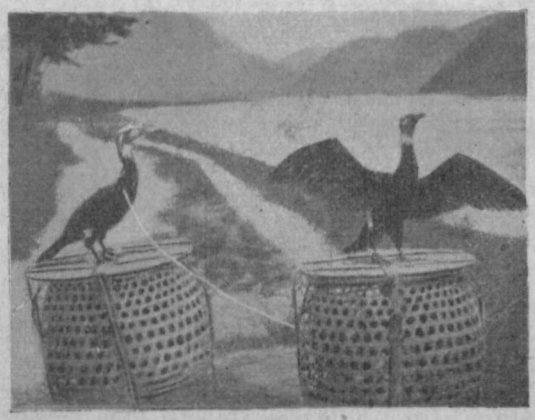

Вимуштровані корморани.

Дуже поширений цей спорт у середущій Японії, в місцевості Гіфу, що лежить над річкою Нагарою, біля старовинного міста, Нагоя.

Багато мають утіхи мешканці Гіфу, як прийде літо. Тільки вечір надійде, кожний, в кого трохи вільного часу, старається бути над річкою. Спішиться народ: хто пішки, хто трамваєм, а кожний над Нагару.

Вся річка вкрита човнами. На березі аж кишить. А все потопає у червоному розгойданому мерехтливому світлі посвітів, ліхтарень.

Гордовито ведуть власники корморанів своїх крилатих рибалок на довгому мотузку. А рибалки охочі до ловів, бо — голодні. Увесь день не діставали їсти.

Велике плесо, замкнене звідусіль човнами. На човнах люди. Очі вирячені, віддих запертий. Усі слідкують за корморанами, що раз-у-раз поринають.

Ось виринув один корморан, другий. У дзьобах — срібна риба. Власники тягнуть скоро мотузки, притягають своїх рибалок до човнів, хапають за шию, тиснуть і рибу відбирають. Коли б корморан проковтнув кілька риб і наївся до схочу, лови пропали б. Тоді й буком не загнав би птаха ловити аю (риба).

Зловлені риби чистять зараз таки на човнах і печуть на вугіллі. Вечерю запивають йорошуою, вином із рижу. Не диво, що швидко зростає веселість. Починаються співи, крики, що летять на хвилях річки в пітьму ночі. Аж тепер крилаті рибалки можуть подбати про свої порожні шлунки.

НАТАЛКА КОЗИЦЬКА.

З ІСТОРІЇ ПЛАСТУ НА УКРАЇНІ

Пластовий рух в українців не молодший, ніж у инших славян, та історія повстання й розвитку його на всіх землях України ще не написана.

Про пластовий рух у Галичині писав орган „Українського Пластового Уладу" „Молоде Життя" аж до його ліквідації (в вересні 1930. р.) та в різних инших окремих виданнях. Про початки пластового руху на Закарпатті друкованих матеріялів дуже мало, про його дальший розвиток пишуть час до часу у місцевих виданнях, але сама організація що-року зростає. Щодо Буковини, то друкованих матеріялів і не може бути, бо тамошня влада на український пласт не дає згоди. Проте пластова думка українській молоді на Буковині не чужа, і треба лише сприятливих умов, щоб пласт там міг розвинутися без утрати своїх національних прикмет.

Царський режим, а пізніше бурхливі революційні часи не дали пластові на Наддніпрянщині можливостей нормально розвинутися, а тим більше тодішнім його організаторам не було змоги подбати про оголошення друком про ті важливі хвилі з життя української молоді.

В 5—6 числі пластового часопису „Молоде Життя", що вийшло у квітні 1933. в Празі, находимо цінні спогади для історії цього руху на Наддніпрянщині.

Із спогадів Ю. Гончарова-Гончаренка довідуємося, що перша пластова лилея*) розцвіла на широких степах Катеринославщини. Ю. Гончарів-Гончаренко був членом а потім і провідником „першої дружини (роти) скавтів на Україні", що заснувалася 1909. р. в бахмутському повіті. До організації належали гімназисти, реалісти й молодші діти робітництва. Вліті молодь мала власний горо́д (баштан). На осінь, коли пластуни порозїзджались по школах, почалась дальша організація пластових відділів на Катеринославщині та Харківщині (Ізюм, Славянське, Луганське й Бахмут). Усі відділи користувалися пластовим підручником Бейден-Повела „Scouting for boys" у російському перекладі, що вийшов 1909. р. (українських таких книжок рос. влада не розволяла). Московська влада намагалася тоді творити з молоді організації „патєшних".**) Бахмутські відділи й перетворилися в організації „патєшних". Луганські пластові відділи на спільних виступах із сокільством діставали в Катеринославі й Бахмуті за свої осяги нагороди.

Підчас війни (1916—1917. рр.) Ю. Гончарів-Гончаренко зорганізував український пластовий відділ у Ізмаїлі в Бесарабщині.

Після проголошення самостійности України перший заснував пласт Євген Слабченко. З його спогадів довідуємося про „перший білоцерківський курінь українських юнаків-скавтів", що заснувався в 1917. р. й мав в-осени 80 членів, а на пчатку 1918. р. зріс уже на 200 чл. Організація мала власну велику домівку, бібліотеку та чимало пластового майна.***) Білоцерківська організація існувала, з огляду на політичні події, деякий час і нелеґально, аж до 1922. р

Були спроби організувати український пласт у Києві. Тодішні бурхливі події у столиці України мало цьому сприяли. На жаль, і досі нема про це докладніших спогадів.

В 1919. р. засновано пласт на Поділлі. Про це згадує П. Богацький, що був учасником його організації. Пласт там зорганізувала „Молода Січ", що її статут випрацьовано на основі Бейден-Повела „Boys Brigade". Утворено Головну пластову Раду, засідання Ради відбувалися що-тижня, бо роботи було дуже багато. В 1920. р. пласт у Камянці поширився майже на всі українські школи. Пл. Рада випрацювала плян дальшої праці і пластові правильники та з усією енергією взялася до праці, що й ішла дуже жваво (переводили пластові іспити, робили публичні виступи й т. ин.), хоч у тому часі було чимало перешкод: на ціле місто був єдиний примірник пластового підручника („Життя в пласті" О. Тисовського), матеріяльних засобів організація не мала (її прибутки складалися лише з членських вкладок та добровільних пожертв), не кажучи вже про те, що камянецький район був тоді занятий чужим військом.

Як видко з цих, хоч і дуже стислих звісток, думка пластунства — праця для Батьківщини, удосконалення самого себе та дух світового братерства, — прийнялася була і в душах молодих громадян знад Дніпра і дуже гарно розвивалася, а тільки в цілий шир розвинутися не могла з огляду на події...

*) Лилея — відзнака пластунства; українська пластова відзнака — тризуб, переплетений лилеєю.

**) У часописі, де ці спогади поміщені, є про цих „патєшних" таке: „Як Петро І. був іще мале цареня і як у Миколи ІІ. ріс син Олексій, то вони мали організації хлопців, що бавились у військо для потіхи царенят, і ці організації називались „патєшние".

***) „З Галичиною звязку ми не мали", пише автор спогадів, „в 1918. р. Січові Стрільці передали мені кілька книжок про пласт, виданих у Львові. Пригадую радість маленьких скавтів, коли побачили українські пластові книжки".

МІСТО, ЩО НА 600.000 МЕШКАНЦІВ МАЄ 73 МІЛІОНЕРИ.

Одною з найбагатших країн наших часів є Голяндія, що її теперішні гроші держаться — як той маяк посеред розбурханих грошових хвиль инших держав. Друге щодо величини голяндське місто Роттердам, має тепер 600.000 мешканців, а цікаве воно тим, що має аж 73 міліонери! Правда, в рр. 1926—27 було тут аж 104 міліонери, але багато з них покинуло місто. Були це, здебільша, купці, що настрашилися непевних часів — і вивандрували з Роттердаму. Такого великого числа міліонерів не мають навіть найбільші промислові осередки Анґлії.

Р. С.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

З МАНДРІВОК НАРОДІВ

В тім часі, як у нас переживалася вже вандальська культура,[1]) прийшов був на Наддніпрянщину від Балтійського Моря инший германський народ, ґ о т и.

Ще в I—II. ст. до Хр. сиділи вони над устям р. Висли, але згодом рушили в південно-східньому напрямі шукати для себе зі зброєю в руці нових земель для прожитку, й ця їх мандрівка мала опісля дуже великий і довготривалий вплив на нашу українську культуру.

Східня їх частина — о с т р о ґ о т и — дісталася поріччям Прип'яті у сточище Дніпра і зорґанізувала між його долішньою течвою й Доном із місцевих с л о в я н сильну державу зі столицею Данарстадір, що була, може, й на місці сьогоднішнього Києва. На це вказувало б багато римських монет, що їх різними часами находили в Києві та в найближчій його околиці. Очевидячки, ґоти мали сильний вплив на дальший розвій культури на південній Україні, а найбільш прикметним виробом їх самоцвітникарів (ювілєрів) стала тоді фібула-спинка з ромбовато розширеним каблучком та півкулистою або прямокутною головкою, що прикрашена була пташачими головками та емайлією. Далекі пережитки цих птичих головок збереглися на диво аж досі на мосяжних спряжках до ременів у наших г у ц у л і в та на прикметних нагрудних фібулах-спинках у польських і словацьких ґірняків.

Про велич ґотської держави свідчать сьогодні розлогі погребища зі сотнями тілопальних та скелетових гробів, наприклад, у Черняхові на Київщині. Та проте вона не встоялась довго. У другій половині IV. ст. появились уже на східніх границях України т у р к о-т а т а р с ь к і о р д и, які були пізніш аж до козацьких часів нещастям та пострахом усіх наших земель.

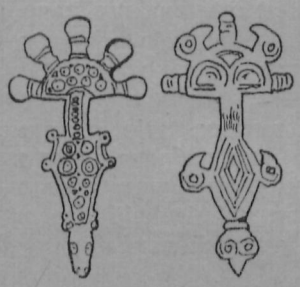

Ґотські фібули (спинки) — та, що праворуч, прикрашена двома парами пташачих головок.

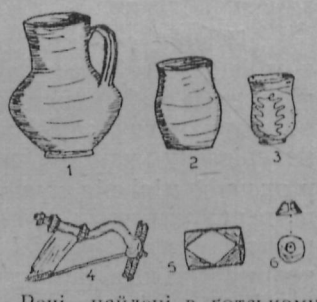

Речі, найдені в ґотському гробі в Городниці б. Городенки. 1—2 глиняний посуд; 3. скляна чаша; 4. залізна фібула (спинка) провінц.-римська; 5. коралик; 6. глиняна прасличка.

Перша з них, г у н и, рушила біля 370. р. під проводом Валамира від долішньої Волги на захід, розбила по дорозі одним махом нарід а л я н і в, предків сучасних осетинів, що на Кавказі, — а 375. року побила й добре зорганізовану словянсько-ґотську армію короля Германариха та примусила ґотів податися на правий беріг Дунаю та до Семигороду.

Частина їх перейшла тоді, мабуть, і до Галичини, бо ґотам тепер приписують у нас, із великою ймовірністю, пізньоримські скелетові гроби (Городниця, Увисла, Целіїв, Романове Село) та цілі погребища (Сущин, Підгайчики). Вони прикметні тим, що в них зовсім немає зброї, подібно як і ґетські. Кераміки в них досить багато, й уся вона точена на ганчарському колі з добре відчищеної глини. Деякі

Ганчарська піч із Голиня б. Калуша.

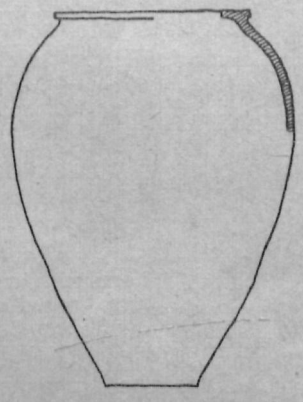

Посудина з „крисою" (Krausengefäss) — із Дзвиняча б. Чорткова (в Музеї Наук. Тов. ім. Шевченка).

форми нагадують шкляний посуд, який теж подибується у гробах (Городниця). Прикраси, орнамент звичайно гладжений, у формі прямих та хвилястих ліній або кратк, обведених мілкими рівчиками.

Попри те в гробах бувають звичайно ще бронзові та залізні фібули й кістяні однобокі гребені, зложені з трьох частин: середина з зубцями та дві побічниці.

Сам ґріб зроблений досить дбайливо. У Городниці, наприклад, небіжчик лежав на верстві толоченої глини та був обставлений довкола камяними плитками. Біля нього були дві глиняні посудини, шкляна чаша, дві залізні глиці з емальованими головками, пять кораликів та бронзовий перстенець.

Були тоді, мабуть, і т і л о п а л ь н і похорони, бо, наприклад, у Старому Збаражі найшли „на попелищі" дві цілі посудини звичайної форми попільниць.

Слідів ґотських с е л я н досить багато в Галичині. У Неслухові біля Камінки Струмилової найшли останки, мабуть, прямокутних ліпянок із кухонними печами, велике селище було в Вигнанці під Чортковом, а в Голині (Калущина) та Струтині (Долинщина) збереглися навіть кругло склеплені ганчарські печі з діркованими руштами.

Уступаючи перед гунами на захід, ґоти зрушили з місця і своїх співжильців — с л о в я н, предків наших, які тоді прийшли з ними до Галичини та почали займати її для себе на постійне житло.

Ще досі не вирішено, який нарід залишив по собі скелетове погребище у Псарах біля Рогатина,

[1]) пор. Ж. і З. за травень, ст. 149—150.

бо одні вчені приписують його ґотам, другі спорідненим із ними ґепідам. Небіжчики на цьому погребищі були звернені головами до заходу й мали при собі бронзові й срібні фібули та шкляні й бурштинові коралики. Щодо часу, то це погребище належить до IV—V. ст.

По вандалах не залишилося в нас, у добі мандрівок народів, мабуть ні сліду, а з липицької культури[2]) знаємо досі тільки одне селище в Новосілці Костюковій біля Заліщик, яке перетривало вийняткова цілу римську добу та діждалося ще часів великої ґотської мандрівки.

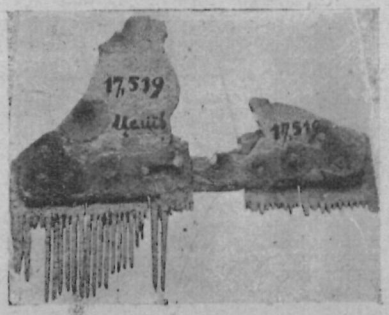

Ґотський кістяний гребінь із Целіева, пов. Копичинці (у збірках Музею Н.Т.Ш. у Львові).

Тута треба згадати ще окремий тип великих глиняних посудин яйцеватої форми з поземо викладеною крисою, названих німецькими археольоґами „Krausengefässe“ себто посудина з крисою. Вони подибуються головно на селищах, і з того можна догадуватись, що їх уживали певно до зсипування збіжжя або до переховування инших сипких продуктів. Джерело їх у наддунайській провінціяльно-римській кераміці, звідсіль переймали їх поступнево ґети, вандали та ґоти. Перші частинки (фрагменти) цього прикметного посуду подибуються в нас уже на липицьких селищах (Незвиська, Новосілка Костюкова, Залізці), але вони знані і з ґотських (Неслухів). Єдиний у нас геть-чисто збережений примірник, 85 цм заввишки, є в Музеї Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (із Дзвиняча біля Чорткова) — див. ст. 225.

Виключно за ґотські вважали досі ще залізні вістря на спис, де є срібними дротиками повикладані різні рунічні[3]) знаки, а навіть цілі слова, прим. „Тілярідс“ — певно, імя власника — на списі з Берестя над Бугом. Та тепер виходить, що таких списів уживали й вандали, при чому ж виробниками були певно ґоти, а вандали тільки купували цю зброю у спорідненого ґерманського народу.

Першою вже суто історичною подією в добі мандрівок народів був у нас прихід жорстокої орди аварів — обрів, як їх називає київський літопис.

Ці свояки гунів кочували спершу теж за Волгою, були під владою турецького хана, одначе біля 557. р. перейшли в українські степи, побили там наших предків, яких тоді візантійські історики називали антами, та подалися — одні шляхом на Угорщину, а другі зайшли аж на Волинь. Тута вони дуже знущалися над українським племенем дулібів. Про це пише найстарший літопис так: „Сі ж обри воювали словінів і мучили дулібів, що теж словіни, й насилували дулібських жінок; як треба було обринові їхати, то не запрягали коней, чи волів, а казали впрягати 3, чи 4, чи 5 жінок до теліги (воза) й везти обрина, і так вони мучили дулібів“.

Свідчить це про справді тяжкі знищання аварів над волинськими словянами, коли память про це збереглася так живо аж до XI. ст., до часів першого нашого літописця, і сама їх назва залишилася між словянами аж до сьогодні на означення особи дуже великої, майже надлюдської (чеське obr, польське olbrzym).

Мандрівки инших кочовиків ослабили організацію аварів, а конець їх пануванню на Україні зробила нова турецька орда — хазари. До цього прилучився, може, ще й помір (морове повітря), що перший літописець пояснив собі так: „Бо ж обри були тілом великі й гордовиті духом, і Бог їх винищив, усі повимирали, і не залишилося ні одного обрина, і досі на Україні є приказка: погинули як обри, що з них нема ні племя, ні нащадка“.

Археольоґічних памяток по аварських кочовиках у нас іще не найшли, але не краще воно маєть справа і з памятками по осілих словянах, що протягом IV. ст. заняли були певно вже всі наші західні землі. Знаємо тільки з находів на инших словянських землях, що в нас панував тоді загально обряд тілопалення, а над останками костиря сипали могили.

Майно (інвентар) цих найстарших гробів наших предків дуже незамітний: під невеличкою, вже сьогодні розораною, чи дощами розполоканою могилою є на поверхні ґрунту, не конче посередині могилки, мала й тонка верства попелу, а в ній кілька спалених людських кісток та кілька дрібних черепків найстаршої словянської кераміки, робленої на ганчарському колі з відтовщеної (з піском умисне змішаної) глини.

Певних селищ словянських із того часу також іще не знаємо, але дуже можливо, що нашим предкам із доби мандрівок народів треба приписати неодну памятку, звану нині ще „ґотською“. А саме матеріяльну культуру переняли тоді східні словяни у значній мірі від культури вищих ґотів, а видко це передусім на їх кераміці, яка роблена теж на ганчарському колі, як і в ґотів, та й подібно прикрашена, тільки що орнамент на пізнішій словянській кераміці не гладжений, а ритий звичайно гребенем.

Супроти цього треба, мабуть, приписати словянам IV—V. ст. у нас якусь частину „ґотських“ селищ (Вигнанка, Неслухів), бо неодин ґотський виріб міг тоді бути словянською власністю. Такі культурні запозики не дають тепер легко відрізнювати ґотські памятки від словянських і тим самим ствердити перші початки масового вже на постійне заселювання Галичини нашими предками. Одначе це мусіло статися, як щойно було сказано, вже у IV. ст. нової ери.

За єдине досі та найстарше словянське селище в Галичині вважали донедавна Грабарку біля

---

[2]) пор. Ж. і З. за червень, ст. 185.

[3]) руни — найстарше знане ґерманське письмо, повстало з латинського.

Неслухова в Камянеччині, але при докладнішому прослідi кераміки звідтіль виявилося, що це власне пізньоготська памятка, пізніше опустіла та замешкана відтак щойно у IX—X. ст. Селище було обведене з трьох боків валами та мало на місці кілька джерел із доброю водою. Жили там ганчарі, по яких найшли свого часу ще кілька печей із діркованим руштом, подібно як у Галині, та дуже багато черепя глиняного посуду, між ним частинки прикметних готських посудин із крисою.

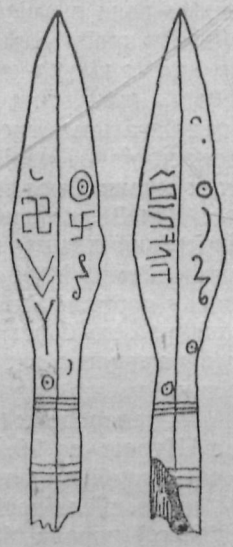

Залізний спис із Берестя (з написом „Тілярідс" — читати зправа доліва).

Були там і кости з пятьох людських скелетів, але вже так поперекидувані плугом, що годі було ствердити, яка кераміка до них належить, і тим самим і означити їх приналежність до „ґотської", чи може пізнішої оселі.

З доби мандрівок народів залишилися в нас скупі сліди найстарших торговельних зносин Галичини з Візантією. Є це передусім срібний скарб, вибраний 1908. р. на митрополичому полі у Крилосі б. Галича. Найцікавіша в ньому, хоч сильно пошкоджена, є срібна, місцями золочена тарілка з імям грецького майстра Віталія на дні; прикметні для цієї доби є в ньому три масивні, гранчасті браслети з грубшими, рівно повтинаними кінцями, а велике кручене вухо від відра не має ще пари в нас.

Попри крилоський скарб найшли в Метелиці біля Грубешова (Холмщина) цілий скарб золотих візантійських монет із часів царя Теодозія, а одна така монета з часів царя Валентиніяна походить із околиць Рящева.

Ця українсько-візантійська торговля була в добі мандрівок народів іще дуже слабо розвинена через напад турецьких кочовиків у чорноморські степи, але згодом, у княжій добі, вона на добре розвинулась.

Ще дальші, східні впливи виказує в добі мандрівок народів сусідня Волинь. У селі Хонякові найшли там перед сто роками дуже рідкий срібний скарб, що складався з двох бляшаних ритонів-посудин пити вино чи мед — у формі голови сугака, з двох яйцеватих мисок на ніжці, прикрашених по цілій поверхні витиснутим звіринним та ростинним орнаментом, та більшої кількости стопленого срібла. Є це оригінальні перські вироби з часів династії Сасанідів, яка панувала в Персії у рр. 226—651. по Хр.

На жаль, цей скарб не залишився прикупі: один ритон тепер у Ленінґраді, другий у Жовкві, з мисок одна у Кракові, друга, мабуть, у Києві, а зі стопленого срібла вжили частину на суконку до чудотворного образу в Ляхівцях, решту ж купив місцевий дідич на столове срібло: на ножі, на вилки та ложки!

Таким чином, ця незвичайно рідка на Україні, а в нас зокрема єдина досі археольоґічна памятка розійшлась далеко поміж люди з великою шкодою для науки...

ОПЕРАЦІЯ НАД ЄГИПЕТСЬКОЮ МУМІЄЮ.

Найстаршою з усіх єгипетських мумій (див. Ж. і Зн. за травень, ст. 137—138), які існують до цього часу, є мумія фараона Ра-Нофера. Віднайшов її Фліндерс Петрі 1891. р. в Єгипті й разом із гробівцем (саркофаґом) привіз до Анґлії. В мумії цій знайдено цілий ряд різних пошкоджень: деякі кости були зломані, дечого бракувало і т. д. Один із славніших анґлійських хірурґів взявся відновити цю мумію. Коли він приступив до операції, кости мумії почали розсипуватися в порох при першому їх дотику. Оператор почав скріплювати їх окремими хемічними продуктами (хемікаліями) й по довгих місяцях праці довів мумію до стану, в якому вона може пролежати ще довгі віки.

ЦІКАВІ РОЗКОПИ В ШВЕЦІЇ.

На одному з найбільших шведських островів Балтійського моря — Ґотлянді від довшого вже часу вчені дослідники провадять наукові розкопи, що дали досі гарні висліди. І саме недавно відкопали там до 100 старих гробів, де було багато різних предметів з часу 500—1000 до народження Христа. Наукові досліди над цими гробами вказують, що в тих часах мерців палили. В гробах чоловіків найшли лицарські мечі, списи, щити, ножі. Декотрих лицарів палили разом з їх кіньми, на що вказують рештки кінської збруї. В одному з гробів найшли трупа жінки неспаленої, в повному одягу зо всіма прикрасами. На грудях її залишилась брошка в формі щитика, на якому були вирізьблені звірята; під її раменами були дві мідяні спряжки в формі звірячих голов. —м. —с.

НАЙБІЛЬША МОРСЬКА ГЛИБИНА.

В дорозі з Макассар (острів Целебес у Азії) до Японії найшов кружляк Імден найбільшу (досі знану) морську глибину — 10.430 м. До цього часу „найглибше" місце було коло островів Філіпін (Спокійний Океан). У тому місці океан 9.788 м. заглибшки.

Можливо, що найдуть іще більші глибини. На це вказує декілька звідомлень японських кораблів зперед кількох років. Їм удалось найти такі місця на морі, на яких при 9.800 м. не можна було дошукатися дна.

Як бачимо, морські глибини далеко „перевищають" найвищу гору світа, Мавнт Еверест у Гімаляях, що „всього" на 8.840 м. заввишки.

ПЛЯТОНІДА ЩУРОВСЬКА-РОСИНЕВИЧЕВА

З кінцем травня минуло 25 років диригентської праці Плятоніди Щуровської-Росиневичевої, що після Кошиця — неперечно одна з найкращих українських диригентських сил. Учениця й послідовниця О. Кощиця, П. Щуровська визначилася ще на шкільній лаві в жіночій гімназії, й тодішній учитель хорового співу О. Кошиць 1909. р. доручив їй провадити гімназіяльний хор. З того часу кілька років Щуровська була незмінною помічницею Кошиця, й коли Кошиць виїздив 1919. року зі своєю славною капелею у свою знамениту подорож по західній Європі, то запросив П. Щуровську як безпосередню свою помічницю для підготови хору. Фахова критика все зазначувала, що щасливий Кошиць, який має таку помічницю.

Коли капеля своє подорож по Європі скінчила, й Кошиць виїхав до Америки, то Щуровська осіла у Празі, тут скінчила свою музичну освіту, стала доцентом на музичному відділі Високого Педагогічного Інституту ім. Драгоманова й як диригент прийняла під свою оруду Академічний Хор у Празі й Академічний Хор у Подебрадах при Українській Господарській Академії. Ці хори П. Щуровська підняла до небувалої висоти. Зокрема треба ще сказати про невеликий хор Укр. Педаг. Інституту, що виступав на інститутських святах і все стягав велику силу українських і чужих гостей. Вершком успіхів Щуровської була участь її з цими обєднаними хорами в фестивалі[1]) славянських хорів у Празі 1922. року. Тоді одноголосно всі визнали, що український хор поміж иншими (хорватські, польський, лужицький, російський, тощо) стоїть на першому місці. Від 1921. р. П. Щуровська плекає у столиці ЧСР. незмінно український хоровий спів і виступає з ним перед світом. Останніми роками вона з еміграції в Празі зорганізувала постійний український хор, з яким із незмінним успіхом дає по кілька концертів на рік у Празі, а в квітні цього року, теж із великим успіхом, виступила перед багатьома тисячами слухачів на фестивалі чеських хорів у Празі на пошану памяти великих чеських музик Сметани та Дворжака.

Дея 31. травня 1934., з нагоди свого ювілею Щуровська влаштувала концерт українських народніх пісень. Концерт, як завжди, вийшов на-вдивовижу гарний. Українське й чеське громадянство виповнило по береги велику салю палацу „Радіо" і з захопленням витало нашу талановиту диригентку.

А тепер дещо з її життя. Народилася Плятоніда Щуровська 20. квітня 1893. р. в домі о. Івана в селі Воробіївці на Київщині. 1902—1911. вчилася в II. київській жіночій гімназії, де ще гімназисткою (1909. р.) почала під рукою свого вчителя Кошиця диригувати гімназійним хором, а як скінчила гімназію, залишилася диригенткою цього хору аж до 1919. р., коли з Укр. Капелею виїхала за кордон. Від 1921. р. Щуровська перебуває у Празі, тут вийшла заміж за інжинера Росиневича й тут веде вона свою таку велику працю.

З нагоди 25-ліття праці щиро витаємо нашу шановну Ювілятку й бажаємо їй у її корисній праці як-найкращих успіхів.

---

[1]) Фестиваль — англійське слово: музичне свято, сполучене звичайно з пошаною якоїсь особи.

УКРАЇНСЬКА ЗАГАЛЬНА ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ.

Від кількох років виходить заходом і коштами двох-трьох людей книжка, якої нам іздавна було так дуже потрібно. То вже тоді, як кінчав додруковуватися II-ий том УЗЕ, на Совітській Україні догадалися видавати т. зв. Українську Радянську Енцикльопедію (УРЕ), і як то звичайно серед тамошніх умов буває: наробили ґвалту, скликали силу комісій, розрахували, що така Енцикльопедія обійматиме що-найменше яких 60 томів і... три роки минуло, а досі не появилося ні одного тому того захвалюваного наперед видавництва. І то саме тоді, коли по-московськи вийшла вже й „большая", й „малая", й „литературная", і „марксистская" й всяка инша енцикльопедія.

Тим більшу вагу має наша невелика тритомова енцикльопедія, що саме додруковується й певне вийде ще цього року... Та ще треба знати, що свойого значіння не втратить ця важна книжка й тоді, коли, не дай Боже, большевики на Україні спамятаються й накажуть видавати енцикльопедію по-українському. Бо ж їх енцикльопедія буде тільки мовою українська, а все освітлення буде московсько-большевицьке, вона буде зогиджувати всіх найкращих синів України...

Перед нами два зшитки частини „Україна". Власне, загальна частина вже закінчена, вже передплатники дістали й додаток до тієї загальної частини, і спис імен власних латинським письмом, і чужі вислови й речення, що їх уживає кожна культурна мова й уважає їх за свої. А гасло „Україна" вмисне залишено на кінець, щоб можна було його докладно й головно — всебічно обговорити. До цієї частини запрошено окремих фахівців, що понаписували свої статті за власними підписами

та пододавали до них наукову літературу, де що можна докладніше про це й те прочитати. Ця частина обійматиме все життя українського народу, його розселення в найдавніших часах, його історію, його теперішнє становище, культуру, господарство й т. д. Статті йдуть не за азбукою (азбучний спис статтей буде доданий, щоб читач знав, де чого шукати), а за самим предметом, і то в історичному порядку. І так у 1. та 2. зшитку поміщені такі статейки: назва „Україна" (Ів. Крипякевич), географія (М. Дольницький), геольогія[1]) (Ю. Полянський), корисні копалини або мінеральні багатства України (С. Пастернак), підсоння (Гр. Дрогомирецький), ростинність і тваринність на укр. землях (М. Дольницький і Ів. Раковський), антропольогічні себто расові прикмети укр. народу (І. Раковський), українська праісторія (Л. Чикаленко, Я .Пастернак, В. Щербаківський), розселення укр. народу (В. Кубійович), матеріяльна культура (З. Кузеля, І. Крипякевич), мистецтво (В. Січинський, І. Гургула, Я. Пастернак), укр. народні струменти (Н. Нижанківський), укр. народня музика (Ф. Колесса), історія укр. музики (Ф. Стешко, Ст. Людкевич, В. Барвінський), укр. театр (Дм. Антонович), музейництво (Ів. Свенціцький), народознавство (З. Кузеля), укр. вірування до приняття християнства (Ю. Рудницький), усна словесність (Ф. Колесса), мова (В. Сімович, Ів. Зілинський, Ст. Смаль Стоцький), історія (С. Наріжний, П. Феденко). В обидвох зшитках багато образків (з мистецтва, нар. струменти), мап (підсоння; рістня й звірня; мапа говорів; 7 мап з різних часів укр. історії), нот із прикметних народніх мельодій і т. д.

Ми думаємо, що тепер без УЗЕ не може обійтися ні одна установа, ні одна редакція. Що давніще з великими труднощами треба було здобувати всім, хто хотів дещо певне з життя нашого чи чужого народу сказати й мусів витрачувати на те багато часу, шукаючи того всього, — тепер усе може те дати Укр. Заг. Енцикльопедія. Тимто повинні б її придбати всі наші читальні, кооперативи й инші установи, бо УЗЕ дасть їм відповідь на всі ті питання, які можуть цікавити їх членів, і головно — пояснення всіх незрозумілих їм слів, висловів чи термінів, яких уживає кожна сучасна культурна нація.

Правда, як у першій такій спробі, в УЗЕ найдуться й дрібні помилки. Та не помиляється тільки той, хто нічого не робить. Тільки ж у порівнянні з тим усім, що дає УЗЕ — тих помилок і хиб небагато.

Побажати б тільки Видавництву, щоб дотривало з теперішніх важких часів до кінця та таки цього року довершило почате діло. Тут, ясна річ, може допомогти йому наше громадянство, що, розуміючи вагу такої потрібної й такої гарної книги, поспішить йому з допомогою, замовляючи масово Українську Загальну Енцикльопедію.

[1]) наука про будову тої частини землі, де живуть українці

Є. ЖАРСЬКИЙ.

ПЛИВАЦЬКИЙ СКОК

У нас дуже багато річок і ставів, але ми не вміємо їх як-слід використати. На Заході, в Німеччині, Франції, Англії, чи де инде з кожного ставу стараються зробити чудові пливацькі басени[1]) з усякими вигодами. Заїжджають туди радо лігники, а довколичні мешканці заробляють на такому басені гарні гроші. Ми маємо дуже гарні природні басени-ставки, та часто в нас і — не вміють навіть пливати...

Скок із вежі на 10 м. заввишки.

Із такого бережанського, чи з иншого ставу кожний підприємчивий чоловік із Заходу зробив би чудове для себе джерело доходу.

Як?

У першій мірі — вибрав би відповідне до пливання місце, не глибоке й не за мілке, підготовив би відповідно ґрунт, на березі поставив би будки, де перебиралися б охочі купатися, тощо. Крім того, подбав би, щоб спортовці могли вправлятися їздою на човнах, могли б улаштовувати пливацькі змагання, поставив би вежу на 5 або й на 10 м. заввишки, і з такої вежі змагуни скакали б у воду.

Такі пливацькі скоки із високих веж — це найбільше цікаві пливацькі змагання. На останніх олімпійських[2]) грищах в Америці (1932. р.) приглядалося таким змаганням кілька тисяч глядачів. Вони подивляли відвагу тих змагунів, що не боялися скочити з високої на 5 чи 10 м. вежі в воду, й їх умілости! Треба признати, що до таких скоків треба вже з роду мати хист. На згаданих олімпійських грищах — а то й на попередніх — чільні місця в таких змаганнях добували й малі, 10—15-літні дівчата й хлопці, що перемагали старших! Розуміється, якнебудь скакати в воду не мож-

[1]) заглибина, збірник на воду, висипаний на дні піском, чи викладений дошками, з боків бетоном.

[2]) Олімпія — місцевість у старовинній Греції, там відбувалися що 4 роки грецькі грища в честь найбільшого грецького бога Зевеса; на зразок грецьких — відбуваються й тепер такі змагання спортовців що 4 роки, і звуться вони олімпійські.

на. Є до того осібні приписи, що означають, як треба виконати цей чи той скок: можна скочити передом, задом, а то й передом узад, чи задом уперед, тощо. У повітрі, підчас скоку, можна летіти мов птах, але й деколи виконувати різні заламання, вигини, випруги чи инші цікаві штучки.

Скок тоді лише може подобатися, коли його гарно виконати. Ціла постава, коли вже хто відбивається від порога вежі, чи в леті в повітрі, чи поринаючи в воду — мусить бути дуже гарна. Змагун мусить тоді нагадувати різьблену статую. Він мусить уміти панувати над усіма мязами тіла. Часто мистці-різьбарі вишукують собі моделів до різьби саме — серед плавунів.

Але такий скок має й виховне значіння. Він виробляє велику сміливість, себепевність, не кажучи вже про зручність, гнучкість рухів, тощо. Кожний скакун мусить мати добру руханкову підготову.

Хто ж перемагає на змаганнях у пливацьких скоках?

Той, що захопить глядачів відвагою, красою рухів, добрим, бездоганним виконанням вправи, спокоєм, тощо. Найкращі теперішні скакуни це американці. Витворили вони окремий спосіб скакати; в їх скоках видко мякість, гнучкість рухів, спокій — все це робить гарне враження.

ЗОРЯНЕ НЕБО В ЛИПНІ Й СЕРПНІ 1934 Р.

На землі й на небі літо! Сузіря, які цілу зиму пишалися на зоряному небі, як: Малий Собака з Прокіоном, Великий Собака з Сиріем, роскішні Косарі, Бик із Альдебараном, Квочка й багато инших, є тепер на небі серед ясного, білого дня, тимто їх не видко. За час зими й весни всі згадані сузіря пересувалися без упину з лівої сторони на праву, та одне по однім заходили під західній овид і переходили на ту сторону неба, яку ми бачимо вдень. Зате зпід східнього овиду виходили на вид по черзі: Великий Лев із Регулем і Альдебараном, Діва з Колосом, Волопас із Арктуром, Корона з Геммою, Геракль, Ліра з Вегою, Орел із Атаіром, Лебідь із Денебом та инші, й тепер вони мерехтять серед ночі на погідному, літньому небі. Правда, є такі зірки, які ми бачимо на зоряному небі цілий рік; це сузіря: Малий Віз, Змий, Великий Віз, горішня частина Візника, саме з Кізкою або Капеллею, Персей, Касіопея, Кефей і инші. Всі вони є близько Бігунової або Полярної зірки,

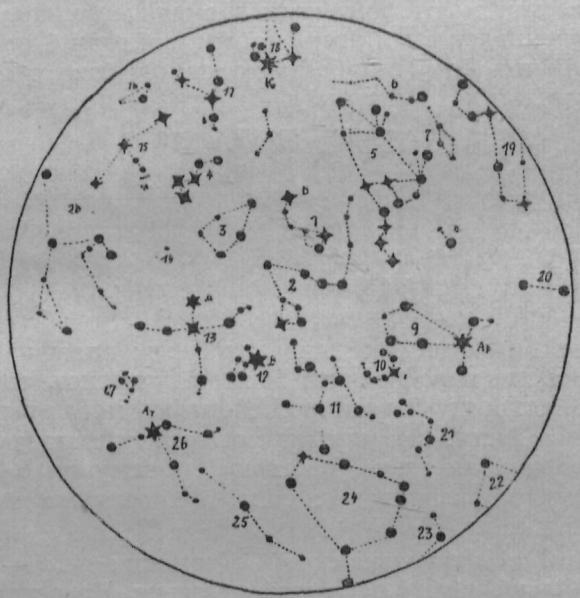

Зоряне небо з початком липня в 11. год. ввечір, 15. липня — в 10. год. ввечір, а з кінцем липня — в 9. год. ввечір.

1. Малий Віз із Бігуновою зіркою (Б); 2. Змий; 3. Кефей; 4. Касіопея або Борона; 5. Великий Віз; 6. Рись; 7. Малий Лев; 8. Хорти; 9. Волопас із Арктуром (Ар); 10. Корона з Геммою або Самоцвітом (Г); 11. Геракль; 12. Ліра з Вегою (В); 13. Лебідь із Денебом (Д); 14. Ящірка; 15. Андромеда, біля неї мряковиння (М); 16. Трикутник; 17. Персей; 18. Візник із Капеллею або Кізкою (К); 19. Великий Лев; 20. Діва; 21. і 25. Гадюка; 22. Вага; 23. Скорпій; 24. Офіюх або Змийник; 26. Орел із Атаіром (Ат.); 27. Дельфін; 28. Пегаз.

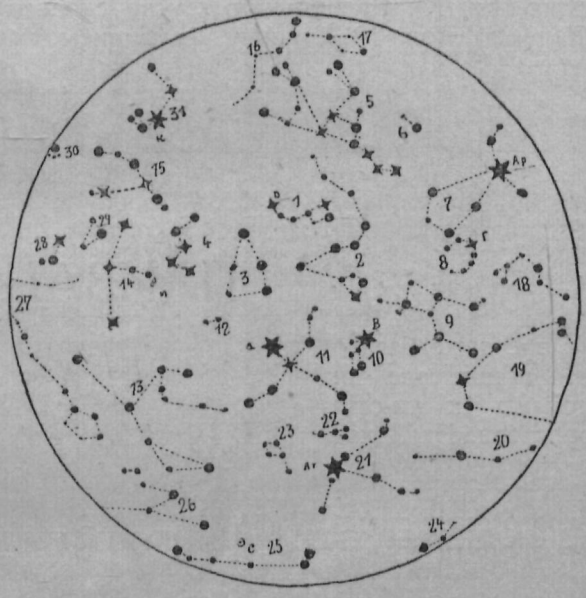

Зоряне небо з початком серпня в 11. год. ввечір, 15. серпня — в 10. год. ввечір, а з кінцем серпня — в 9. год. ввечір.

1. Малий Віз із Бігуновою зіркою (Б); 2. Змий; 3. Кефей; 4. Касіопея; 5. Великий Віз; 6. Хорти; 7. Волопас із Арктуром (Ар.); 8. Корона з Геммою (Г); 9. Геракль; 10. Ліра з Вегою (В); 11. Лебідь із Денебом (Д); 12. Ящірка; 13. Пегаз; 14. Андромеда, біля неї мряковиння (М); 15. Персей; 16. Рись; 17. Малий Лев; 18. і 20. Гадюка; 19. Офіюх; 21. Орел із Атаіром (Ат.); 22. Стріла; 23. Дельфін; 24. Стрілець; 25. Козоріг; 26. Водолій; 27. Риби; 28. Баран; 29. Трикутник; 30. Плеяди або Квочка; 31. Візник із Капеллею або Кізкою (К). Між Козорогом (25) і Водолієм (26) є Сатурн (С).

й тимто їх і називають „колобігуновими" або „циркумполярними". Але й ті зірки, які ми цілісінький рік бачимо на зоряному небі, пересуваються без упину з лівої до правої сторони так, що ті сузіря й зірки, які вліті є на південній стороні неба (Малий Віз, Змий), взимі були на півночі, ті, що тепер є на північній стороні неба (Візник, Персей), взимі були на півдні; ті, що тепер є на лівій, східній стороні неба (Касіопея, Андромеда, Кефей), взимі були направо, на заході; Великий Віз, який тепер є на правій, західній стороні неба, взимі був на протилежній, східній стороні.

Отак саме сталося з усіма сузірями й зірками: за час цілого півроку ціле зоряне небо обернулося, про що ми можемо наглядно переконатися, порівнюючи наші карти зоряного неба з липня й січня та з серпня й лютого. Розуміється, що зоряне небо повертається так без упину все далі й далі зліва направо так, що, коли промине другий піврік, себто в січні 1935. року, всі зірки будуть на тих самих місцях, де були на початку цього року, себто в січні 1934. року. Як знаємо, рік має 12 місяців, а доба 24 годин, отож за один цілий місяць зоряне небо пересунеться направо так, що кожна зірка останнього дня місяця буде дві години раніше на цьому місці, де вона була 1. дня цього самого місяця; за два тижні це приспішення виносить майже одну годину. Тимто наші карти зоряного неба, які показують положення зірок 15. кожного місяця в 10. годині ввечір, рівночасно означують вигляд зоряного неба на початку даного місяця в 11. годині, а на кінці того самого місяця в 9. годині вночі. Рухомі зірки, так звані планети, крім цього змінюють своє положення поміж постійними зірками, кожна на свій особливий спосіб; та про це иншим разом.

Щодо планет, то величний Юпітер, який від осени до червня цілу ніч царював на зоряному небі, в цьому часі пересувався щораз далі на захід так, що 1. липня він заходить уже перед 11. год. вночі, в половині липня вже перед 10. год. ввечір; в серпні він заходить уже майже з заходом Сонця так, що усувається цілком із нашого зоряного неба. Зате виступає на зоряне небо Сатурн, правда, не як така велична, а проте ж замітна зірка, між сузірями Козорога й Водолія. 1. липня він сходить коло 10. год. ввечір, де далі тим раніше так, що опісля замісць Юпітера царює цілу ніч на літньому зоряному небі. З инших планет Венера й Марс сходять незабаром перед сходом Сонця, а Меркур так близько Сонця, що його голим оком доглянути не можна.

БОГДАН АНТОНОВИЧ.

ПРО СТРАХОВИЩА В ДАВНІХ ЧАСАХ

Казкові звірята та створіння з дивовижною силою з давен-давна цікавили уми народів Сходу, далі — єгиптян та греків. Вони ж почитали деякі створіння, віддавали їм пошану як богам, приносили їм жертви. Згадати б хоч би китайського змия, єгипетського бика-Апіса. Зі Сходу прийшла віра в існування звірячих потвор, страховищ і до Европи та цілі століття держалася в народі. Старі греки вірили, що колись були на світі пів люди, пів звірята (кентаври — пів коня й пів людини, мінотаври — пів бика й пів людини, кінь із крилами т. зв. пеґаз). Найбільш такі вірування ширилися в середньовіччі, коли природознавство стояло дуже низько, й оповідання про такі таємні потвори находили віру серед широкого суспільства. Звірята, що їх зустрічалося в щоденному житті, не були нічим замітні, й тому людська уява заповнювала землю иншими, якимись незвичайними, що про них розказували моряки й подорожні, люди бувалі, що любили наганяти страху иншим. Появилося багацько книжок із описами дивних страховищ і дивовижних пригод. Між иншими, такі оповідання були поширені й на Україні. На це є багацько згадок, розсіяних по наших давніх рукописах із XVII. та XVIII. в.

В XVI. ст. були дуже поширені в Европі оповідання про одноріжця. Походження цих оповідань про нього ми не знаємо. Одні „бачили" його, мовляв, в Індіях, инші в Арабії, ще инші в Марокку. Це звіря мало ніби на чолі чудотворний ріг, що забезпечував перед усякою отрутою й давав його власникові незвичайну міць. Оповідали несотворені речі про полювання на таких одноріжців. Казали, нпр., що треба було його заманювати пахощами в пастку, щоб опісля відорвати йому „зачарований ріг". Варта згадати, що такі роги бували тут та там на виставах, і що можна було їх за дуже велику ціну набути. Ось один такий „чарівний ріг" находився на дворі англійської королеви Єлисавети (1558. р.), що заплатила за нього велетенську суму грошей. Не треба нам казати, що це була, здебільша, плата за легкодушність людей; їх просто „натягали" всякі спекулянти. А проте й найбільше вчені тодішні люди густо-часто вірили в такі страховища й падали жертвою дурисвітів.

В часі великих морських відкрить повставали оповідання про зустріч моряків із дивовижними звірятами-велетнями — вужами. Один із таких звірів зводив моряків своєю величиною. Вони, беручи його за землю, за острів на морі, прибивали до нього, розкладали вогнища, тощо й немило розчаровувалися, коли нараз „острів", не попередивши своїх гостей, поринав спокійно в воду й опісля переслідував моряків, чи їх корабель. Часом можна було таку потвору відстрашити великим вереском, але горе тому, хто її скалічив, чи надто роздратував. Неважко догадатися, що за основу до таких переказів моряки брали морських велетів-китів і з них робили вигадані „острови".

Ще досі не загинуло повіря про „морського вужа". Оповідали, що він 60 м. завдовжки й 8 м. завгрубшки. Свою схованку він покидав тільки в гарні місячні ночі, тоді він, мовляв, виходив на лови. З його шиї спливало ніби довге чорне волосся, його цілого покривала гостра чорна луска, в очах палало полумя. Такий змий кидався ніби на кораблі, поривав людей і їх пожирав. Майже

Звір-одноріг (із середньовічного дереворитy).

кожен моряк додавав якийсь страшніший причинок-подробицю до оповідання про життя цього змия. Ще в XIX. ст. можна було стрінути по газетах описи таких морських хижаків, і то зпід пера „очевидців".

В однім із наших закарпатських рукописів з XVIII. ст. читаємо, наче відгомін до цих загальноєвропейських вірувань, оповідання про те, як македонський цар Олександер Великий у часі своїх походів зустрічав людей із двома головами, людей, що „половина кінь, а половина чоловік", людей із песячими головами, хвостами, тощо. Там оповідається і про життедайне озеро, що оздоровлювало, а то й воскрешало всіх, хто в ньому було скупається.

Такі й тим подібні оповідання стрічаємо й у инших памятниках нашого старшого письменства (нпр., у т. зв. „Хітарському збірнику").

Все це доказ, що українці йшли крок-у-крок із иншими народами та що й засвоювали собі все те, що „дух часу" ніс із собою в тодішній Европі.

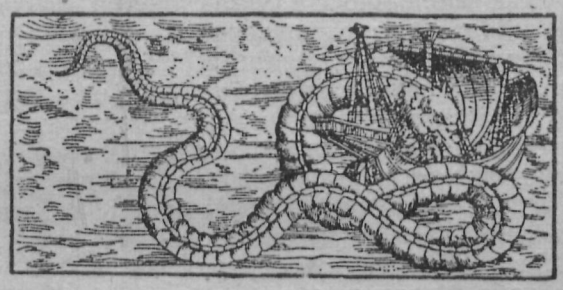

Дивовижний „морський вуж"
(з тогочасного дереворитy).

П. ШЕМЛЕЙ.

ПРО ДАВНІ РЕЛІҐІЙНІ СЕКТИ НА УКРАЇНІ

До війни мало хто в нас у широкій громаді знав про секти на Україні та в Росії. Нам було відомо, що є їх у Росії до 5 міліонів, і що царський уряд їх сильно переслідує. Ми тільки знали, що великі політичні утиски зроджують секти.

А по війні почали ширитися секти і в нас, розбиваючи народ та вносячи заколот у наше національне життя. Від тих сект, крім шкоди, нічого більше немає...

А проте нам треба щось більше про них знати, чи це річ нова на наших землях, чи давніша, як вони позароджувались і т. д. Тимто й подаємо тут нариси про деякі секти.

*

Сліди релігійних сект сягають на Україні глибокої давнини. Вони появляються вже за Володимирових часів і прийшли вони до нас зі Сходу й Заходу. В 1003. р. виступає в Києві якийсь монах Адріян, чи Андрій, трохи пізніше виступають проти церкви якийсь вірменин Ласій, Дмитро й монах Мартин. Мартин прийшов у Київ 1149. р. і почав ширити свою фальшиву науку (він її пізніш списав і видав під наголовком „Правда"). Він виступав головно проти церковних обрядів. Казав, що при христі не треба обносити дитини біля христильниці від півдня на північ, а навпаки; що христитися треба двома пальцями, вказовим і середнім; що церкви мають бути звернені вівтарем до півдня і т. п.

Виступ Мартина мав для себе сприятливі умови, бо саме тоді князь Ізяслав III. задумував українську церкву зробити незалежною від царгородських патріярхів. Але як справи налагодилися, собор єпископів у Києві (1157.) осудив науку Мартина, його самого відіслали до Царгороду, до патріярха, й його спалили на костирі.

*

Далеко шкідливіша була секта т. зв. стригольників. Основником її був діякон Карпо (1371.), що з уряду стриг голови нововисвяченим діяконам. Карпо знав добре життя тодішнього духовенства. Це були часи упадку церкви: серед духовенства панувало неробство, темнота, продажність — і проти того всього Карпо виступив. Його діяльність осудили, й самого викляли й виключили з церкви. Тоді Карпо почав проповідати, що не треба сповідатися і причащатися, що досить звернутися обличчям до землі й визнати свої гріхи, то і гріхи будуть відпущені; відкидав молитви за вмерлих, виступав проти воскресення й вічного життя й т. д.

Через те, що тодішне духовенство було невчене, число прихильників Карпа (стригольники) швидко зростало, головно, в Києві, а потім у Новгороді і Пскові. Хоч духовна влада позбулася Карпа (його втопили 1376. р.) й почала переслідувати його прихильників, число стригольників сильно збільшилося. Цьому сприяли тодішні політичні умови. В тому часі московський князь завзявся знищити свободу мешканців вільного міста Новгороду й тим викликав ненависть новгородян не тільки до московського князя, але до православної віри, що він її підтримував. У справу вмішалися царгородські патріярхи й московський митрополит Фотій, але й це багато не помагало. Секта втри-

[1]) Секта — група людей, що відступили від якоїсь віри і склали собі окремі вірування

малася до упадку Новгороду, потім рештки її повтікали до Польщі, де дотрималася й досі.

*

З Києва взяла свій початок і секта зжидоватілих. В 1470. р. прийшов до Новгороду з київським князем Михайло Олельковичем жид Схарія. Як освічена на ті часи людина, альхемік[2]), кабалістик[3]) і магік[4]), зеднав собі незабаром у Новгороді прихильників серед духовенства й бояр і почав таємно ширити свої фальшиві релігійні погляди. З Новгороду ця єресь перейшла до Москви й так тут скріпилася, що її прихильники перперли свого кандидата Зосиму на московського митрополита (1490. р.). Та незабаром її викорінив новгородський архиєпископ Йосип Санін; собор, ним скликаний (1504.), викляв цих єретиків, їх почали страшно переслідувати, мучити, виганяти з краю, замикати до вязниць; недобитки їх втекли на Литву й до Польщі, де дотримались до XIX. ст. Звідтіль цар Микола I. переселив їх над Чорне море й далі на Закавказзя.

Зжидоватілі не признавали св. Тройці; Христос був для них звичайний пророк; вони визнавали тільки Мойсеїв закон; відкидали всі св. тайни; великдень обходили враз із жидами; в пятницю не постили; взагалі трималися Старого Заповіту, Син Божий — мав для них щойно прийти...

Ця секта поділялася на суботників і на „братів недільного дня".

Зжидоватілі мали для нас деяке значіння: вони одні з перших давали народові св. Письмо тодішньою досить живою народньою мовою.

*

До сектярських течій, що передіставалися в середньовіччі на Україну (а через Україну далі в Московщину) просто зі Сходу, або через Захід — треба зачислити й секту т. зв. хлистів. Хоч вони почали творити окрему секту щойно в XVIII. ст., але початки їх єреси сягають на Сході XIV.— XV. ст. Декотрі вчені добачають у єресі стригольників і хлистів впливи болгарської секти т. зв. богомилів[5]), инші знову дошукуються відгомонів ходнього покаянництва,[6]) яке теж виводять від богомилів. Инші думають, що „хлистівтсво" є міщанина єресей із дохристіянськими віруваннями поганських словян.

Назва „хлисти" пішла або від перекрученого слова „христи", себто „фальшиві християни", або від слова „хлист", себто прут, бич, що ними єретики побивали своє тіло в часі релігійних зборів. Самі хлисти звуть себе „божими людьми".

Безпосередньою спонукою появи хлистів був поділ православних росіян на таких, що признавали старі богослужбові книги, й таких, що стояли за те, що їх справляти слід. Якийсь Данило Филипович із костромської губернії поскидав у Волгу всі книги й почав навчати народ, що тільки натхнення св. Духа може дати спасіння. Він обявив себе „живим найвищим богом" і дав своїм вірним 12 заповідей. Головніші з них такі: не пити горілки, ні пива; не женитися, а коли хто жонатий, то жити з жінкою як із сестрою; не матіркувати, імени дітька, чи чорта не вимовляти[7]); на христини, весілля й забави не ходити; не красти; свою віру зберігати в тайні, навіть перед найтяжчими карами ні перед ким її не зраджувати; взаїмно себе провідувати, любитися й молитися до Бога; вірити тільки св. Духові й т. д.

За ту свою науку Данило зазнав тяжких кар, але його єресь ширилася далі. Його наслідник Іван Суслов поширив її здовж над Окою і Волгою аж до Москви, де цар Олексій Михайлович казав розпяти його на мурах Кремлю. По Суслові оголошували себе „христами" багато инших хлистів; поміж ними були бояри (Шереметев) і князі (княжна Черкаська). Наука хлистів така: є сім неб; Бог може втілюватися в людину, оскільки вона того варта; в чуда не вірять; Старого й Нового Заповіту за незмінне Слово Боже не визнають; свою віру ставлять вище за державну православну церкву, називають її блудницею, а її духовенство — чорними воронами, злими фарисеями; вірять у переміну душі, що душа перед народженням людини на світ десь уже у всесвіті існувала, поки ввійшла в людину, що по смерти душа знову переходить у звірята або в людей, і щастя, коли натрапить на тіло хлиста, бо тоді вже для неї проста дорога між янголи, — коли не натрапить, стається сатаною; не

---

[2]) альхемія — середньовічна наука, що хотіла винайти чудодійну матерію (камінь мудрости), яка перетворила би звичайні металі на дорогоцінні, лікувала б усі недуги, відмолоджувала б і т. д.

[3]) кабалістика — таємні вияснювання всяких наук чи подій (кабала — єврейське слово = таємне вияснювання Мойсеєвої науки, списане у книгах Єзира й Согар).

[4]) магія, грецьке слово, — чари; біла магія — чарування при помочі добрих духів, чорна магія — вживала злих духів; магік — ворожбит

[5]) В XIII. і XIV. ст. болгарській державі загрожували з півдня турки, з заходу напирало на неї латинське духовенство, а всередині Болгарії представники державної православної церкви, переважно греки, утискали народ високими оплатами. Тоді серед болгар почала ширитися релігійна секта Павликіян, занесена з Малої Азії, й від пан-отця Богомила прихильників її назвали богомилами. Богомили проповідували віру в чорта нарівні з Богом (Бог початок усього добра, а зло від чорта), відкидали державну церкву, світську владу, визнавали первісне евангельське життя й т. д. З Балканів поширилася ця єресь до Італії й далі в західню Европу, де розпалася під різними назвами на різні підсекти.

[6]) Покаянники — народилися в манастирях західньої Европи. Ченці, як гостру форму покути, практикували бичування й самобичування: вичитували псальми і при тому побивали себе по голих плечах дротяними канчуками. Коли бували які нещастя, війна, чи пошести, то ця форма покути захоплювали всі верстви населення. Цілими процесіями такі покаянники ходили, нераз із духовенством, навіть з епископом, вулицями міста, бичували себе по голих плечах і кричали: „Владичице Маріє Свята прийми грішних і моли Ісуса Христа, щоб помилував нас" (жінки всякого стану бичували себе дома). З Італії поширилося бичівництво до австрійських країв, Німеччини, Чехії, Угорщини й Польщі (Краків). Науку бичівників містить у собі „Небесний лист", що появився у процесіях 1261. р. „Небесні листи" були знані й у нас серед народу в часі війни 17. і 18. року.

[7]) Звичай не вимовляти чорта на імя знаний скрізь і в нас. На Поділлі, напр., кажуть злий „щез би"; в Гуцульщині „вуйко", на Лемківщині „марник" і т. д. Тільки в нас це має инші підстави.

вірять у Останній Суд, хоч у їх псальмах згадується, що такий суд відбудеться спершу в Москві, потім у Петербурзі, а судити людей будуть їх „боги" — Суслов і Данило; тіло вважають за початок усього злого, а душу — всього доброго, тимто умертвляють і нищать тіло, а духа ублагороднюють; звідси й заборона хлистам дружитися, щоб не догоджати тілу, не грішити, на зібраннях бучуються, щоб забити в собі всякі похоті, тоб то — завмерти тілом, а воскреснути духом.

Хлисти не присягаються, не курять тютюну, не пють, не грають у карти, не танцюють, бо музику уважають за щось погане. Між собою живуть у приязні й любови, для сторонніх усе ввічливі [8])

Хлисти діляться на громади, що звуться кораблями. Провідник, чи провідниця це — стерник і стерничка. Обоє проводять час на молитовних зібраннях, де читають св. Письмо, або писання Отців Церкви. Часом заводять усякі дикі танці, при чому говорять незрозумілі слова, побивають одне одного прутами, нагаями або скрученими ручниками. Цікавий обряд бичування, коли його відбувають із приводу якого нещастя. Тоді опівночі чоловіки скидають сорочки до пояса, жінки тільки з плечей, зпереду груди прикриті, і так бігають довкола в хаті, бючи себе взаїмно бичами...

Про хлистів московський уряд довідався 1773 р. Відтоді їх жорстоко переслідували: і духовна і світська влада; та ні муки, ні Сибір не могли викорінити цієї єресі. Вона поширилась по всій Росії та по Україні не тільки серед простолюддя, але й серед інтеліґенції.

Тяжка політична неволя російського громадянина, темнота селян, трактування їх як півлюдей — все це заганяло людей у секти, де шанували їх людську гідність. Братерське життя сектярів, таємничість їх зібрань, врешті сухий формалізм у православній церкві, все те притягало головно заголюканого мужика в секти.

---

[8]) Про це мав я сам нагоду переконатися. Під кінець зими в 1920. р. частина Укр. Гал. Армії, де я служив, заквартирувалася на довший побут у містечку Ободівці, біля Бершаді, в балтському повіті. Шукаю я кватирі. Заходжу до одної хати, як міркувати по садибі, досить заможного господаря. Виймаю папіроску з уст, поздоровляю хатніх і питаю кватирі. Хазяїн, сивий, але кремезний дідуган, якби перестрашений чим, відзивається гарною українською мовою й вимовою: „Усе вам, добродію, буде: кватира хороша, і служба недалечко (канцелярія частини містилась у дворі), тільки просю вас, не куріть у хаті, наш закон не велить, виходьте до сіней курить". І такими лагідними очима подивився на мене, що я мусів приобіцяти не курити. Та рідка ввічливість і лагідність ободівського селянина трохи застукала мене, бо до того часу ми зустрічалися лише з ворожими, непривітними поглядами з боку селянства ближче до Збруча. І до голови тоді мені не приходило, що я попав між хлисти...

ПАМЯТНІ ДНІ

а) В МІСЯЦІ ЛИПНІ:

1. 1910. впав у боротьбі за укр. університет Адам Коцко
1. 1917. заснування укр. університету в Камянці Подільському
6. 1923. ухвалення конституції ССРР, отже й УСРР
7. 1657. помер укр. гетьман Богдан Хмельницький
7. 1659. перемога гетьмана Ів. Виговського над москалями під Конотопом
8.—10. 1709. нещасливий бій під Полтавою
9. 1651. погром укр. війська під Берестечком
10. 1649. початок облоги Збаража Б. Хмельницьким
10. 1920. помер ґенерал укр. військ Євген Мишковський (1919. р. начальник ґенерального штабу УГА)
10. 1929. помер укр. педаґоґічний діяч Ілярій Огоновський
11. 1925. помер укр. політ. діяч др. Михайло Король
13. 1874. народився укр. письменник Марко Черемшина († 25/IV. 1927.)
14. 1924. заснування Укр. Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО) у Львові
15. 1928. померла укр. письменниця Марія Грінченкова
15. 1834. відкриття університету св. Володимира в Києві
15. 1834. народився укр. повістяр Анатоль Свидницький
16. 1917. II. універсал Укр. Центральної Ради в Києві про угоду з Тимчасовим рос. урядом
17. 1902. почався перший хліборобський страйк у Галичині
17. 1918. помер укр. учений (антропольоґ, етноґраф) Хвєдір Вовк
19. 1015. помер укр. князь Володимир Великий (980—1015)
19. 1908. утопився у Сені укр. громадський діяч Микола Дмитріїв
21. 1883. заснування „Народньої Торговлі" у Львові
23. 1917. І. всеукраїнський робітничий зїзд у Києві
25. 1927. помер укр. політичний діяч Володимир Бачинський
25. 1931. помер укр. маляр Євген Турбацький
26. 1709. страта Кочубея й Искри, що доносили на Мазепу
27. 972. договір укр. князя Святослава з ґреками
27. 1649. перемога Б. Хмельницького над поляками під Збаражем
27. 1881. народився укр. письменник і політ. діяч Володимир Винниченко
29. 1867. народився митрополит ґр. Андрій Шептицький
31. 1918. убито 1. укр. міністра освіти Івана Стешенка в Полтаві
31. 1924. поль. закон про орґанізацію школи; поль. закон про мову обмежує права української мови на території Східньої Галичини
31. 1931. умер укр. політичний діяч Микола Ганкевич

б) В МІСЯЦІ СЕРПНІ:

1. 1913. померла найбільша укр. поетка Леся Українка (* 24. II. 1872.)
1. 1931. помер ґенерал укр. військ Микола Юнаків
2. 1920. помер закарпасько-укр. письменник Юрій Жаткович
2. 1924. помер бук.-укр. політичний діяч Микола Василько
3. 1930. помер укр. політ. і громадський діяч ґр. Михайло Тишкевич
4. 1687. вибрано Івана Мазепу гетьманом
4. 1914. засновано у Львові „Союз визволення України"
4. 1919. погиб секретар військових справ ЗУНР Дмитро Вітовський

4. **1931.** помер укр. просвіт. і громад. діяч Боронислав Янів
5. **1648.** бій полковника Кривоноса з поляками під Константиновом
5. **1911.** померла укр. письменниця Ганна Барвінок (Олександра Кулішева)
5. **1930.** помер укр. педаґ. діяч Микола Сабат
7. **1680.** помер кошовий Запорозької Січі Іван Сірко
8. **1834.** народився найбільший буков.-укр. поет і перший редактор видань „Просвіти" О. Ю. Федькович
8. **1819.** народився укр. письменник Панько Куліш († 17. лютого 1897.)
8. **1912.** помер укр. педаґ. діяч, співукладчик 1. укр.-нім. словника Софрон Недільський
9. **1792.** переселення запорожців на Кубань
10. **1648.** перемога Б. Хмельницького над поляками під Пилявцями
10. **1907.** померла укр. письменниця Марія Марковичка (Марко Вовчок)
12. **1925.** помер укр. поет Володимир Самійленко (* 21. січня 1864.)
14.—16. **1649.** перемога Б. Хмельницького над поляками під Зборовом
14. **1724.** укр. депутація з наказним гетьманом Павлом Полуботком зібралася до Петербурга
14. **1775.** зруйнування Запорозької Січі
15. **1856.** народився найбільший гал.-укр. поет Іван Франко († 28. травня 1916.)
17. **1651.** „Чорна Рада" козацьких старшин на Масловому Броді
17. **1772.** прилучення Галичини до Австрії
19. **1245.** укр. король Данило побив кн. Ростислава під Ярославом і заняв Галичину
19. **1638.** гетьм. Гуня піддався полякам над Старицею
20. **1649.** зборівський мир Б. Хмельницького з Польщею
20. **1843.** помер перший укр. повістяр Григорій Квітка-Основяненко (* 1778.)
20. **1920.** договір у Севр під Парижем призначує Східню Галичину окремою держ. територією й визначує її границі між Чехословаччиною, Польщею й Румунією
21. **1913.** помер укр. гром. діяч і письменник Михайло Комар
21. **1925.** помер укр. письменник Йосип Маковей (народився 10. серпня 1867.)
25. **1399.** нещаслива битва литов.-укр. князя Витовта з татарами над Ворсклом
26. **1926.** помер укр. архітект і мистецтвознавець Володимир Пещанський
28. **1921.** розстріляний большевицький укр. поет Грицько Чупринка
28. **1928.** помер укр. громадський діяч, почесний член „Просвіти" Степан Танчаковський
31. **1673.** напад кошового Запорозької Січі Ів. Сірка на Очаків
31. **1924.** помер орґанізатор укр. „Пласту" на Закарпатті Остап Вахнянин.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Софія Будзиновська, НІМИЙ, МЕРТВИЙ СВІДОК, з 4 образками Л. Павлося, Львів, 1934, Накладом Товариства „Просвіта", ст. 48, ц. 40 ґр.

Це нова місячна книжечка „Просвіти" за червень (з ряду — шоста). Є це дуже цікаве оповідання з перед війни, але ж те, що там розказується, могло б статися й тепер. А розповідається в ньому про те, як один працьовитий, чесний столяр дістався до вязниці за крадіж коней, бо не вмів як-слід боронитися, а всі докази були проти нього, як усі люди повірили в його вину, та тільки не повірила його дівчина, бідна наймичка, що позбирала всі потрібні докази й визволила свого судженого. З книжечки виходить, що правда все вийде на верх, і що кара постигне злочинця, хоч би як були позаховувані кінці, що й німий, мертвий свідок може помогти викрити правду. Дівчина Гандзя (так називається в оповіданні дівчина) — позісила хлопцеві, що потім зробився злодієм та ледащом — медалик на шию, й той медалик став свідком на те, що за злодія порядний парубок дістався до вязниці...

Оповіданнячко Будзиновської написане дуже живо, гарною народньою мовою; все в ньому таке правдиве, таке природне, що читаєш його, і шкода робиться, що воно — єдине, що написала авторка, вже покійна від 1932. р. Небіжка вміла дуже гарно розповідати, й ті, що її знали, все намовляли її, щоб писала, але ж вона не вірила у свої сили... Та її оповідання, що його передплатники місячних книжечок „Просвіти" дістануть у свої руки, доказує, що не було чого собі не довіряти. Хто візьме цю нову книжечку в руки, перечитає її відразу до кінця, так вона його зацікавить. **Вв.**

Степан Чарнецький, НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ (Науково-популярна Бібліотека Товариства „Просвіта"), Львів, 1934, Накладом Фонду „Учітеся, брати мої", ч. 11 (1), ст. 254, Ц. 1 зл. 80 ґр.

Дуже гарний і цікавий образок розвитку нашого театру в Галичині. Заснований 1864. р., театр проживав різні часи: від найкращого розвитку, до повного занепаду й за 70 років свойого існування вніс у скарбницю нашого мистецтва й культури дуже багато. Книжку свою написав Степан Чарнецький тепло, із великою любовю й самої української сцени й її діячів, про що і сказано в „Передмові". Сам він був театральним діячем (режисером 1913. р.) і від дитини цікавився театром. „Нарис" його написаний на основі джерел, що зберігалися в колишньому Краєвому Виділі й були доступні тільки Чарнецькому, колишньому урядовцеві цієї установи. Чарнецький уже давніше на основі цих джерел подавав поодинокі образки з життя нашого театру і друкував їх у нашій пресі. Тепер вони позбирані докупи, позаокруглювані, й читач, прочитавши книжку Чарнецького, матиме ясну картину долі-недолі нашого театру в Галичині. Книжка має 20 розділів; кожний із них змальовує діяльність театру за поодиноких дирекцій — 13 з них присвячених історії театру зперед війни — останні доторкаються легко післявоєнного театру, змальовують справу декорацій, бібліотеки, будови українського театру у Львові, порушують справу емеритального фонду суспільного забезпечення акторів і т. д. Найкраща частина це — „Подзвінне", де Чар-

нецький віддає глибокий поклін кращим акторським силам нашого театру і змальовує їх постаті на тлі тодішнього театрального життя. Ціла книжка написана легко, приступно, поміщено в ній — зверх 50 ілюстрацій і 4 афіші з вистав театру в різних часах.

Видання цього твору, присвяченого автором довголітньому голові „Просвіти", Іванові Кивелюкові — привитає не тільки кожний прихильник театральної справи, але всякий, що цікавиться історією нашої культури. Її повинні придбати всі читальні й інші установи. **Вв.**

В. Кубійович- М. Кулицький: АДМІНІСТРАТИВНА КАРТА ГАЛИЧИНИ, зі спеціяльним узглядненням адміністративного поділу греко-католицьких епархій, Львів, 1934., ц. 2.50 зл. — Ця карта виходить дуже в пору, бо в нас тепер ніде на складі немає вже мапи Галичини, та ще до того складеної відповідно до нових умов. На карті кожний найде в с я к у місцевість, що її йому буде потрібно. Там позазначувані всі гр.-кат. епархії, границі повітів із осідками старостів, деканатів, епархій. Крім того визначені філії „Просвіти", повітові гуртки „Рідної Школи", філії „Сільського Господаря", повітові союзи кооператив, районові молочарні й т. д. (для всього є окремі значки). Правда, через те трошки мапа потерпіла, виглядає дуже забита, але це пояснюється ще й тим, що її розмір, може, *трохи за малий (мірило 1 : 600,000)*. А проте вона зробить свою прислугу, й ми гаряче її поручаємо читачам „Ж. і Зн.", читальням, гурткам „Рідної Школи" й иншим краєвим установам. Ціна невелика 2.50 зл. (подібні польські мапки коштують у двоє-утроє більше!). Набувати можна в книгарні „Просвіти" Львів, Ринок 10. — там міститься головний її склад. **В. В-я.**

ПІД ВІЛЬНИМ НЕБОМ — підручник для уладжування народніх свят, фестинів і забав; опрацював Андрій Пясецький (Бібліотека видавничої кооперативи „Батьківщина", ч. 2), Львів, 1934, ст. 112.

Дуже цікава й потрібна книжечка. На яких 80 сторінках подає вказівки, як підготовляти народні свята, яка повинна бути їх програма, спиняється над поодинокими точками програми, змальовує, які повинні б бути на святах гри та забави, щоб усе мали й радість із них і користь і ті, що влаштовують свято, й ті, для кого воно влаштовується. Все це приспособлене до нового часу, до нових вимог, до нового життя. Тяжкі часи переживаємо, й багато людей ізневірюється. А народні забави та гри під голим небом мають мету — вносити в життя р а д і с т ь, хоч яке те життя важке, бо з р а д о с т и виходить сила, а не з нарікань та нікому непотрібного хникання. В книжечці найдете загальні завваги, як повинні виглядати і просвітянські свята, й рідношкільні, й сокільські, і свята „Сільського Господаря" й загалом инші свята культурно-національні, чи культурно-господарські — щоб були вони дійсно к у л ь т у р н і, та щоб залишали враження, й полишали по собі т р и в к и й с л і д.

Дуже приємно вражає те, що звернуто увагу на такі святкування, як обжинки, свято весни, ніч під Купала, — тим святам укладчик книжечки рад дати инший, новий зміст і звязати їх із нашим минулим. Узагалі історичним згадкам присвячено у книжечці багато місця, й це теж добре, бо треба у нас на кожному кроці воскрешувати давні наші історичні традиції.

Трохи неприємно вражають у книжечці всякі „підготовки" (підготови), „виставки" (вистави), „шаласи" та инші непотрібні москалізми та польські слова. На щастя, їх не дуже багато.

Книжечку повинна придбати кожна читальня і взагалі всі установи, що влаштовують свята. **В. В—ля.**

К о б е р с ь к и й К а р л о: РОЗВИТОК НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА. Наука суспільної економії. І. Львів, „Самоосвіта", 1934. 16⁰, ст. 40., ціна 35 гр. — У світі і в житті народу що раз більше набувають ваги господарські справи. На чолове місце в політиці цілого світу та й при кожній справі висунула їх голосна світова господарська криза, що захопила господарку кожного народу, або инакше кажучи, всі народні господарства. Тимто дуже на часі нашим людям познайомитися, що таке народне господарство й яке воно буває (1. частина книжки), та як воно від найдавніших часів і аж до наших днів розвивалося (II. частина кн.). Нагоду все це пізнати матиме той, хто прочитає названу тут книжечку. Написана дуже доступно. Буде вона повчальна зокрема тим, що пояснить багато висловів, так часто вживаних у поточній пресі. Крім того вона вводить як-слід у лектуру економічних книжок та часописів, тимто зовсім годиться для початковців-читачів в економічній науці. Автор зумів легким способом , на 40 ст., дати багато знання, котрого не сміє бракувати в сучасної пересічної людини. Кожна бібліотека, зокрема народня, повинна її придбати. **В.**

Л е в и н с ь к и й В. і К о б е р с ь к и й К. — НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ. Звідки вона взялася і до чого змагає. Яворів, „Самоосвіта", 1933. 16⁰, ст. 32., ціна 35 гр. — Ця книжечка появилася у світ дуже в пору: коли в нашій пресі і в громадянстві так багато пишуть і говорять про різні національні справи й про національну справу. Говорити про націон. думку (ідею) стало модою, а поруч із модністю йде поверховність, нерозуміння, змішування різних тямок. Тимто названі автори взялися їх вияснити. У вводі автори пояснюють, що таке ідея взагалі та яка її сила, далі розповідають, як у яких суспільних формах жили люди в сивій старині, заки пробудилося в них почуття національної єдности, цеб то як вони від дикунського стану розвинулися до національно-державного життя; з викладу виходить ясно, що у власній державі національне почуття проявляється найповніше, найбагатше й у найрізноманітніших формах, з нього довідуємося, які сили сприяли й перешкаджали виявлятися національним почуванням та свідомости національної єдности цього чи того народу — зокрема у стані його поневолення. Нарешті, в книжечці розповідається про відношення (подібности й різниці) націон. ідеї до инших новітніх ідей, а саме до ідеї демократії й соціялізму та подається різницю між тямками: нарід, народність, нація, націоналізм. Книжечка написана доступно, початківці гарно ознайомляться з неї зі згаданими питаннями. **Л.**

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові

(Продовження)

„ПРОСВІТА“ В НОВОМУ СВІТІ.

Маємо на думці Спол. Держави Півн. Америки, Канаду й Півд. Америку, головно, Бразилію й Аргентину. Імя й ідея „Просвіти“ зайшли туди з заробковою еміграцією. Та передвоєнні звязки „Просвіти“ із заокеанською еміграцією не були дуже живі й обмежувалися листуванням із Старим Краєм, членством і незначною купівлею книжок. І не диво. Перед війною рідко йшов на заробкову чи осілу на землі еміграцію наш свідомий елемент. Були це звичайно люди, яких гнала туди нужда, й які довгі літа боролися з бідою й тяжко працювали, щоб тільки як-найбільше заробити та з рільного заробника стати самостійним господарем на фармі, чи гацієнді, або й вернутися з грішми до краю, купити землю і стати багатим господарем. Ті, що приїжджали до Спол. Держав Америки, звичайно некваліфіковані робітники, бралися за найтяжчу й найгірше платну роботу, рідко до торговлі, чи ремесла. Зчасом вони почали скупчуватися і творити осередки, творити організації, здебільша допомогово-асекураційного характеру. Змагання й праця галицьких читалень „Просвіти“ не мали там тоді ще права громадянства. Щойно заснований 1894. р. „Український Народній Союз“ у Шамокин Па. поставив собі, між иншим, за мету... „закладати читальні й ширити просвіту між народом, як це робиться у Старому Краю“...

Повставали й росли організації, але в них не було тої праці, що в наших читальнях. Міський робітник, навіть у більших осередках нашої еміграції, що бачив довкруги себе вищу життєву стопу інших робітників, їх більші вимоги й потреби, і сам хотів зажити т. зв. кращим матеріяльним життям, поминаючи духову ділянку. Тому й творилися на тамошній зразок клюби й товариства, де головну ролю не грали наука та книжка.

Инакше трохи підложжя найшла просвітянська ідея на канадійському і бразилійському грунті. Наш емігрант, що опинився на тих землях, попадав звичайно в знайомі йому життєві обставини. Чи осідав як самостійний господар, чи хоч би тільки як рільний робітник на фармі, або гацієнді, корчував ліси, орав, сіяв, — одне слово — жив життям хлібороба, до якого звик від поколінь. Оточення, хоч би національно чуже, було йому близьке тим самим родом праці. І той хлібороб, що в рідному краю заходив до читальні

„Просвіти“, або тільки чув про неї, відчув згодом потребу заснувати таке саме товариство й на еміграції.

А проте до війни просвітянська організація в Канаді, а ще менше в Бразилії не виявляла великих осягів. Причина

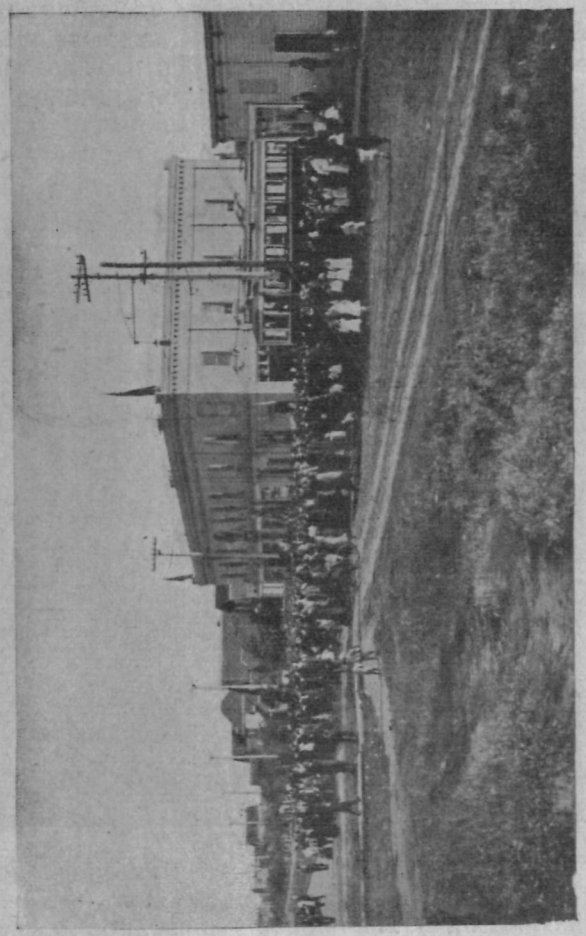

Відкриття „Укр. Народнього Дому“ в Вінніпегу, 24. вересня, 1916. р.

— слаба зорганізованість нашого елементу взагалі, та велика роздробленість нашої еміграції. До того брак живого звязку спонукав Гол. Виділ покликати при собі до життя окрему Комісію для звязків з Америкою. Одначе війна не дала їй змоги розвинути потрібну працю.

Коли ж по світовій війні „Просвіта" приступила до відбудови своєї орґанізації, звернула більшу увагу й на заокеанську еміґрацію, особливо, осілу, таку, що мала тамошнє громадянство. У своїх змаганнях найшла „Просвіта" поміч і в тому активному елементі, який по війні в поважному числі туди був виеміґрував.

„Просвіта" вживала всіх доступних засобів, щоб за границею поширити й угрунтувати свою ідею. Справа була в тому, щоб національно-освітньо-виховну працю поширити якнайбільше, дати їй орґанізовані форми й закріпити її для збереження розкинених національних сил. Ясно, що на ці орґанізації не можна було мати формального статутового впливу так, як на краєву. Просвітня орґанізація за границею підпорядкована ріжним місцевим законам і на них спирається, а тому і вплив „Просвіти" може бути тільки моральний, духовий. За границею маємо тільки одну філію з Харбіні, яка дістала від Гол. Виділу мандат виступати на терені колишнього Китаю, тепер Манджу-Куо — як посередній, заразом зверхній орган тамошніх просвітніх товариств. Але, розуміється, і цей мандат є без правної сили й має силу тільки моральну. У перших повоєнних роках наші звязки обмежувалися ще й далі скупим листуванням, нечисленним членством та висилкою книжок. Більш систематична й зорганізована праця почалася щойно від осени 1924. р., коли всі закордонні справи віддано реф. М. Брилинському. Тоді і звернено головну увагу на популяризацію „Просвіти" та її завдань, на перещіплення ідей Товариства на тамошньому ґрунті, на орґанізацію освітніх клітин і здобуття для Т-ва „Просвіта" морального впливу на освітню орґанізацію за Океаном, на справу придбання масового членства і збуту книжки серед наших еміґрантів.

Засобами, що вели до тої цілі були: живе листування, статті, поміщувані в тамошній укр. пресі, відозви, заклики, річні звідомлення та членські викази, особисті звязки, тощо. Крім цього, видала „Просвіта" чотири брошури, призначені спеціяльно для заокеанської еміґрації. Першу п. н. „Прихильники Т-ва „Просвіта" укр. громадянству в Америці" — написав М. Галущинський (1924. р.), три дальші п. н. „Американський Просвітянин" ч. I., II. і III. (в рр. 1925., 1926. і 1932.) написав — М. Брилинський. Брошури висилано даром, і тому з огляду на кошти не видавано їх періодично, зате в роках, коли брошура не виходила, виготовлювано списи закордонних членів і оголошувано їх на сторінках заокеанської преси. З признанням треба піднести, що наша преса за океаном, з малими вийнятками, ставилася до справ „Просвіти" дуже

прихильно і старалася в усім іти на руку, навіть до тої міри, що деякі часописи не обмежувалися тільки поміщуванням присланого матеріялу, але містили власні редакційні статті. Поміщувано статті в краєвих і закордонних календарях, виготовлено популярний заповідник („Десять заповідей просвітянина"), одне слово — не занедбано ніякої нагоди, щоб не популяризувати слово „Просвіта". І дійшло до того, що

Товариство „Просвіта" в Вері (Парана у Бразилії).

це імя стало закордоном направду найбільш популярне, і ще сьогодні переходить через „Просвіту" сила-силенна справ, що з Т-вом „Просвіта" не мають нічого спільного. Одної річі не вдалося зробити, а саме — вислати свойого відпоручника за океан і зорґанізувати власну книгарню, хоч подрібний плян був уже вироблений.

Висліди праці „Просвіти" трудно схопити в якісь негайні реальні явища. Її праця має характер усенаціональний, вона ведеться у сфері духа — освіти й виховання, то й реальних вислідів її слід шукати в тих ділянках нашого громадського життя, які, оперті на праці „Просвіти", творять вартости матеріяльні. Праця „Просвіти" вимагає великих грошових засобів, і ці засоби вона старається добути від громадянства. Ніколи не отримала їх „Просвіта" в вистарчаль-

ній кількости, й ніколи не дала їх у відповідній сумі й еміґрація.

Членство має характер більш моральний, бо вкладка майже ціла повертається до члена в формі книжок. Членство з еміґрації теж не велике. Найкраще це ілюструє ця табличка:

у 1923 р. . .	207 членів	у 1929 р. . .	591 членів
„ 1924 „ . .	552 „	„ 1930 „ . .	375 „
„ 1925 „ . .	1010 „	„ 1931 „ . .	253 „
„ 1926 „ . .	491 „	„ 1932 „ . .	280 „
„ 1927 „ . .	421 „	„ 1933 „ . .	135 „
„ 1928 „ . .	374 „		

Квоти „Дару Просвіті" в ріжних роках були ріжні, в сумі не робили великої позиції у приходах Т-ва „Просвіта".

Членство, дар і т. д. здебільша припадають на Спол. Держ. Півн. Америки. На цьому терені великі заслуги поклало Обєднання, більші пожертви походили від Укр. Народнього Союзу. Канада, з ріжних причин, стоїть на другому місці, на третьому стоять краї Півд. Америки.

Просвітня організація за океаном.

Взагалі треба ствердити, що кількісно просвітня праця за океаном невелика, якісно теж треба ставити до неї чимало бажань... Треба одне признати, що навіть т. зв. клюби — головно по американських містах — ведуть теж бодай частинно культ.-освітню працю. Треба далі признати і вписати на добро просвітньої організації безперечний вплив її на цілість національного громадянського життя на еміґрації. Консолідація помітна, релігійно-церковні спори й тертя вже не такі гострі, зате виступає наверх, місцями дуже сильно, боротьба за збереження національного духа, праця над збереженням для Нації молодого покоління, що там уже народилося, вчилося англійською мовою й виховувалося в чужому середовищі.

Найбільше читалень нараховує Канада. Праця в них можлива тільки в осінніх і зимових місяцях. Не без впливу на працю в них, а ще більше в американських читальнях і клюбах, є методика праці англійсько-американських елементів, школи, тощо. Там кладуть вагу на бібліотеки, останніми роками звертають багато уваги на питання рідного шкільництва. На терені Канади нараховуємо в 1931. р. 182 національні просвітні товариства й 93 освітні товариства, але з ненаціональним забарвленням. Називаються вони, здебільша, „Народніми Домами" й мають у Вінніпегу т. зв. „Союз Укр. Народніх Домів". Звязок із львівською „Просвітою" доривковий.

Даних про просвітню організацію в Спол. Державах Півн. Америки не маємо. Там переважає тип т. зв. клюбу. Пояснюється це тим, що там є більше робітничий елемент, що живе по містах. Автім наша еміґрація обєднується у відділах допомогово-асекураційних товариств, як Укр. Народній Союз, Укр. Робітничий Союз, Провидіння, Укр. Народня Поміч, Стрілецька Громада й т. д.

Південна Америка, головно Бразилія й Аргентина, мають теж просвітні товариства. Особливо в Бразилії просвітні товариства обєднують наших кольоністів, що їх велика кількість є там іще зперед війни. Провідну ролю повинно грати Т-во „Просвіта" в Буенос Айрес, яке вже збирається стати централею для просвітніх товариств у Аргентині.

Живчик національного громадського життя бє на еміґрації швидше й здоровіше. Це вислід праці повоєнного, національно свідомого елємету, який брав участь у визвольних змаганнях, звик і знає громадську працю, виявляє багато ініціятиви та своїм прикладом тягне за собою старих емігрантів.

А діти батьків-емігрантів, тепер американські громадяни, часто високоосвічені люди, вряди-годи приїздять до Галичини, до рідної землі своїх батьків, пізнають тутешнє життя-буття та з щирою постановою працювати і своїм братам допомагати вертаються знову до Океан.

„Просвіта" на Зеленому Клині.

Може, найцікавіша Філія „Просвіти" в Харбіні (Маньджу-Куо), де живе яких 10.000 українців. Раніше називалося це т-во „Січ", що, хоч побудована на військовий зразок, вела насправді культурно-освітню працю. Цю назву перемінено на „Просвіта" з кінцем 1928. р., узгіднено статут зі статутом львівської „Просвіти", а працю ведено легально тільки тому, що Т-во було під захистом американського прапору. Працю започаткував і вів маленький гурток енергійних, з европейською культурою людей — між ними 3 галичани, — що, не зважаючи на преріжні перепони з усіх боків, свідомий своєї цілі й засобів, вів своє діло вперто й послідовно. Праця поширювалася, у звязки з Т-вом входили емігранти і з инших міст Китаю. Великою поміччю для Т-ва стала грамота з дня 14. VI. 1930. р., якою Т-во „Просвіта" у Львові надало харбінській „Просвіті" характер своєї філії й мандат заступати на терені Китаю її агенди. Засновано кілька

відділів харбінської Філії, туди горнулися члени, хоч число їх ніколи не було велике, бо їх скрупулятно підбирали. Ця філія направду стала осередком усього громадського життя і праці в Харбіні, та мала вплив навіть на політичні потягнення. Використовувано кожну нагоду, щоб популяризувати українське імя та культивувати національно-державницьку ідею. Багато національно невиразних, чи партійно задурманених повернулося на правильний шлях та підсилювало укр.

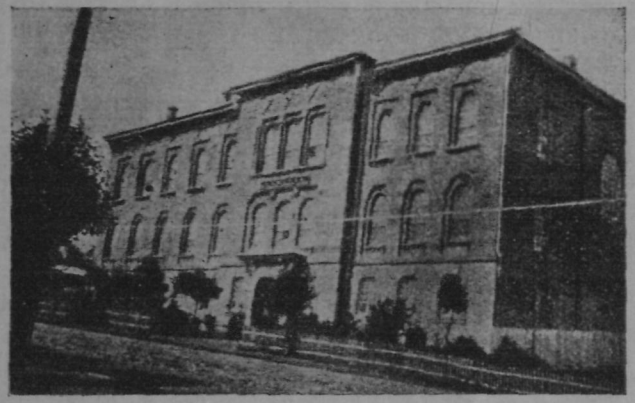

Український Народний Дім у Харбіні.

кольонію в Харбіні. Треба знати, що культурно-освітнє й громадянське українське життя не могло перед 1917. р. виявити себе в окремих національних організаціях. Одначе почуття національної свідомости серед еміграції тліло, хоч би у зберіганні рідної мови і звичаїв. Велику ролю чинника освідомного відіграли українські театральні дружини, що організувалися при залізничих клюбах по стаціях Східньо-китайської залізниці.

З поваленням царату, з просто стихійною силою вибухло й українське свідоме життя в формі ріжних організацій суспільних, освітніх і політичних. Те буйне життя здавив большевизм, і китайська влада в Манджурії, яка, підцькована чорносотенними московськими білогвардійцями, забрала в 1923. р. українцям Народній Дім, вибудований 1920. р., де скупчувалося все українське життя й містилася перша українська гімназія на Далекому Сході. Внаслідок того розгрому завмерло життя, а віджило знову завдяки

„Просвіті". В новій державі Маньджу-Куо вдалося відібрати з рук китайців сконфіскований Укр. Народній Дім, великий будинок, що як матеріяльна підстава значно підніс значіння Філії.

Головною турботою Філії в Харбіні є збереження душі й національного обличчя молодого покоління, йде теж боротьба за укр. характер православної Церкви. Є велика добірна бібліотека, ведуться ріжні курси, виклади, також пропагандові, є школа, свій укр. хор; з Філією, як виразником

Члени виділу „Просвіти" в Харбіні (вгорі зліва направо: Богдан Федір (скарбник), Іван Паславський (голова), Олена Рейтерова (заст. голови); вдолині: Павло Яхно (ревізор), Гаврило Тоцький (голова гурту молоді).

української громадської думки, рахуються також у релігійно-церковних справах. В цьому середовищі виринула теж думка видавати свій часопис „Листи з Далекого Сходу", який по кількох числах, через брак грошей припинено. Згодом появився „Маньджурський Вістник". З цього Т-ва йде проміння національного освідомлення й організованости на нашу кольонію Зелений Клин. (Далі буде).

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1934. р. почався семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

А хто не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або замовити в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольогія (наука про старовину), астрономія, бібліографія (відомости про нові книжки), біографії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, гігієна (наука про здоровля), географія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, метеорольогія (наука про погоду), мовознавство, некрольоги (життєписи померлих діячів), освіта, палеонтольогія (наука про давно вигинулі звірі), педагогія (наука про виховання), побут український та інших народів, подорожі наукові, природничі науки, радіо, рухавка, сільське господарство, соціольогія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, фільми, фотографія й багато-багато дечого іншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ *подає всебічний погляд на* всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти, для викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал поручує Шкільна Кураторія для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на **другому ступні** — замісць окремих читанок.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його **обовязково**.

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал став дешевший. Якщо їх буде вдвоє більше, тоді й зменшаться кошти накладу, а при побільшеному накладі можна буде зіскртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнороднішій, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ *гуртує коло себе наших визначних* письменників, учених і популяризаторів, і число їх що раз більшає. Так, 1931/32 р. мав наш журнал 70 співробітників, минулого року (1932/33) було вже їх поверх 80.

Усіх їх обєднює одне велике завдання: нести теоретичну та практичну науку й освіту між найширші верстви народу та тим способом підносити його на вищий ступінь культури. Спільна їх праця — це великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Гливка і С-ка, Чернівці, вул. Петровича ч. 4 і 2. п. Дмитро Геродот, Strada Delea-Veche 45, Bucuresti, IV. вона виносить там на 3 місяці — 130 л., на 6 міс. — 250 л. і на рік лише 450 левів.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Комплєти III., IV. і VI. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправленій у півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—V. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зол. 2.50, з пересилкою 3.—. Окрім того маємо поодинокі числа журналу, які можемо вислати по одному зл. за число з пересилкою, а то:

I	річника	числа	2, 3, 4, 5 і 6
II	„	„	6/18, 7/19, 8/20, 9/21, 10/22, 11/23 і 12/24
III	„	„	6/30, 7/31, 8/32, 9/33, 10/34, 11/35 і 12/36
IV	„	„	7/43, 8/44, 9/45, 10/46, 11/47, і 12/48
V	„	„	1/49—9/57 і 12/6—15/63

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦЇЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя.

ВИХОДИТЬ точно при кінці кожного місяця.

БОРЕТЬСЯ з інтернаціоналізмом і колтунством усіх форм.

ОБСТОЮЄ духову єдність з культурою Заходу.

ПРОПАГУЄ національно-громадські кличі новітної Европи, і потребу психічного переродження народу.

МІСТИТЬ праці найвидатніших літературних, наукових і публіцистичних сил Галичини, Волині і вигнанщини.

Передплата, яку треба слати виключно на **Чарнецького 26 м. 21**, або на чекове конто 500.371, виносить: квартально зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23; для заграниці — 30 зл.

Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

„САВОЛЬ“ СУХА ФАРБА В ПОРОШКУ

До фарбування дерева, вапнової виправи, цементової підмурівки, цегли, заліза, полотна й инш. предметів. Дуже добре годиться до фарбування і консервації віконних рям, вуликів, штахетів, воріт-брам, дверей, ганків, поруч, сходів і т. п. Дуже трівка й відпорна на тепло.

СПОСІБ УЖИВАТИ: всипати частину фарби до чистої посудини й залити літньою водою в відношенні на 1 част. фарби ½ част. води, і цю масу добре вимішати. Після вимішання мусить стояти 30 хвилин. Потім доливати потрохи води й так довго перемішувати, поки не зникнуть грудочки. Покривати 2—3 рази звичайним пензлем. Фарба швидко сохне (15—20 хвилин). По 24 годинах можна мити щіткою з милом. Фарби розробляти стілько, скілько потрібно до фарбування. Розпущена й незужита фарба по 6 год. не годиться до вжитку. 1 кг. фарби стане, щоб покрити 12 метр. квадр. Грунтування не потрібне.

Замовляти: „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“, ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10/II.

ЧИ ВАША **ЧИТАЛЬНЯ** ДБАЄ ПРО ШИРЕННЯ ЗНАННЯ?

ЯК ТАК — ТО ВОНА (ЯК І НІХТО) НЕ МОЖЕ ОБІЙТИСЯ БЕЗ

УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛЬОПЕДІЇ,

БО УКР. ЗАГ. ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ НА **2.000 сторінках (3 томи)** ПОДАЄ ЦІННІ ВІДОМОСТИ **З УСІХ ДІЛЯНОК** ЛЮДСЬКОГО ЗНАННЯ І ЗОКРЕМА ПРИСВЯЧУЄ ПІВ ТОМУ СУСПІЛЬНИМ ОГЛЯДАМ **УСІХ ПРОЯВІВ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ** ЗІД НАЙДАВНІШИХ ДО ТЕПЕРІШНІХ ЧАСІВ!

Замовлення слати:

Адміністрація Укр. Заг. Енцикльопедії, Коломия, Нар. Дім.

ВІДВІДАЙТЕ

Книгарню „Просвіти“

Львів — Руська 1.

Там одержите всі українські видання, журнали й часописи для дітей, молоді та старших.

НАЙНОВІЩІ ВИДАННЯ:

1)	І. Брик: „Омелян Огоновський“	0.40
2)	В. Будзиновський: „Шляхетське право“	0.40
3)	Б. Лепкий: „Орли“	0.50
4)	В. Сімович: „Тарас Шевченко“	0.60
5)	А. Чайковський: „Богданко“	0.50
6)	І. Крипякевич: „Українське життя в давні часи“	0.70
7)	Порадник для самоосвітніх гуртків	1.50
8)	І. Брик: „Маркіян Шашкевич“	0.50
9)	С. Будзиновська: „Німий мертвий свідок“	0.40
10)	Степан Чарнецький: „Нарис історії українського театру в Галичині“	1.80

Студентський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку.
Річна передплата 7.20, з почтою 8.00 зл. п., адреса:
ЛЬВІВ, СУПІНСЬКОГО 21.

Попирайте рідний промисл!

Ширіть клич „Свій до свого!“

ПЕРША ТА ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
:-: ФАБРИКА ПАПЕРЦІВ І ТУТОК :-:

„КАЛИНА“

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ“ у Тернополі поручає знані зі своєї першої якости

ПАПЕРЦІ „КАЛИНА“ І ТУТКИ „КАЛИНА“

ТОВАР ПЕРШОРЯДНИЙ.

ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

Купуючи паперці й тутки „КАЛИНА“, причиняєтеся до розросту рідного промислу і даєте заробіток українському робітництву.

Маючи на увазі те, що кооп. „Будучність“ значну частину своїх зисків раз-у-раз віддає Т-ву „Просвіта“ й „Рідній Школі“ та іншим українським культурно-гуманітарним установам, ціле українське громадянство, що не може позбутися налогу курення, обовязане купувати лиш паперці й тутки „КАЛИНА“.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. с-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

РІК VII. 1934. ВЕРЕСЕНЬ Ч. 9 (84).

ЗМІСТ: **Василь Верниволя:** Пядесятьліття товариства Український „Народній Дім“ у Чернівцях (1 обр. та 1 портрет). — Одеські катакомби. — **Корнило Ластівка:** Буковинські „старосвітські молитви“. — **Іван Крипякевич:** Про давніх українських майстрів та винахідників. — Нові ліки на пранці (сифіліс). — **М. Д.:** Михайло Вербицький, — з нагоди відкриття памятника композитора у Млинах (1 обр.). — **Микола Андрусяк:** „Москвофільські“ культурно-освітні установи й товариства. — Як то воно було з тютюном? — **Роман Кахникевич:** Випадки поразки електричним струмом (9 обр.). — **О. Локшинський:** Казеїна (пасирець) та як її використовувати (4 обр.). — Як довго можна не спати. — **Я. Пастернак:** В добі городищ (1 мапа). — Невиданий світ. — Малпи розвиваються скоріше за людей. — Суфлерська машина. — **Ярина Сімович:** Дещо про залози внутрішнього виділювання (5 обр.). — **Юліян Сосневицький:** Дещо про виноград. — Тригльодити. — **А. Андрієнко:** Заквас паші на зиму. — Найменший поштовий уряд. — Тихий робітник (Іван Павлик, з портретом). — Подорож у глиб моря. — Зоряне небо в місяці вересні. — Памятні дні в вересні. — Бібліографія. — Нові книжки й журнали. — Літак із паперової маси. — Додаток: **ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ: С. Магаляс:** Живі образи. **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 20: Н. Дорошенко:** Літня робота біб ліотекаря (з рецензіями). — Історія „Просвіти“.

Від Адміністрації.

1. З 7/8 числом вислано чеки П. К. О., ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.
4. Передплатників, які не складають річників журналу, просимо повернути нам такі числа: з І. річника 7—12, ІІ. річ. 1/13—5/17, ІІІ. річ. 1/25—5/29, IV. річ. 1/37—5/41, за них ми заплатимо по 1 зл. 50 гр. за число, а з V. річника за числа 10/11 (58/59) по зл. 2.50 (за подвійне). За суму вартости повернутих чисел можуть бути вислані книжки за власним вибором із нашого каталогу ч. 790, або та сума буде записана на рахунок дальшої передплати.

Купуйте нові видання „ПРОСВІТИ".

Від 1. січня правильно що-місяця виходять місячні книжечки обсягом 3—4 аркушів друку. Досі появилися:

1. В. Будзиновський: ШЛЯХЕТСЬКЕ ПРАВО, іст. образок із XVII. в., (за січень), ст. 48, ц. 0.40 зл.
2. Б. Лепкий: ОРЛИ, іст. оповідання з 1734—1750 рр., (за лютий), ст. 56, ц. 0.50 зл.
3. В. Сімович, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ЖИТТЯ і ТВОРЧІСТЬ, із нагоди 120 роковин уродин, із додатком вірша А. Курдидика: 120 літ, (за березень), ст. 72, ц. 0.60 зл.
4. А. Чайковський, БОГДАНКО, історичне оповідання з другої половини XVI. в. (за квітень), ст. 64, ц. 0.50 зл.
5. І. Брик, МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ, у соті роковини зладження „Зорі" (за травень), ст. 64, ц. 0.50 зл.
6. С. Будзиновська, НІМИЙ МЕРТВИЙ СВІДОК, оповідання, (за червень), ст. 48, ц. 0.40 зл.

Друкується:

7. Л. Лопатинський, ПІД КАМЯНИМ ДАХОМ, комедія у 2 діях, (за липень).
8. Ю. Федькович, СЕЛО ФАРМАЗОНИ, 4. видання, з нагоди століття народин поета, (за серпень).
9. КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на 1935. рік.

Кожна книжечка — з ілюстраціями; зокрема книжечки про Шевченка та Шашкевича, крім образків, мають портрети поетів.

Кожна книжечка має **пояснення.** Ці книжечки можна **передплачувати:** передплата за 12 книжечок згори — 3.60 зл. (у продажу — 5.40 зл.). **Читальні** платять 25 зл. і дістають усі 12 місячних книжечок, 4 з „Науково-Популярної Бібліотеки" та що-місяця журнал „Життя і Знання". Кооперативи — 12 зл. і дістають місячні і квартальні книжечки (16 книжечок).

В „Науково-Популярній Бібліотеці" (Фонд „Учітеся, брати мої") вийшли в 1934. р.:

1. ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ, ст. 128, ціна **тільки** 1.50 зл. (в передплату **не входить**).
2. Степан Чарнецький, НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ, ст 256 (поверх 50 образків), ц. 1.80 зл.

Друкується:

Іван Крипякевич, ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ (друге видання).

Замовляти: **Тов. „Просвіта", Львів, Ринок 10.**

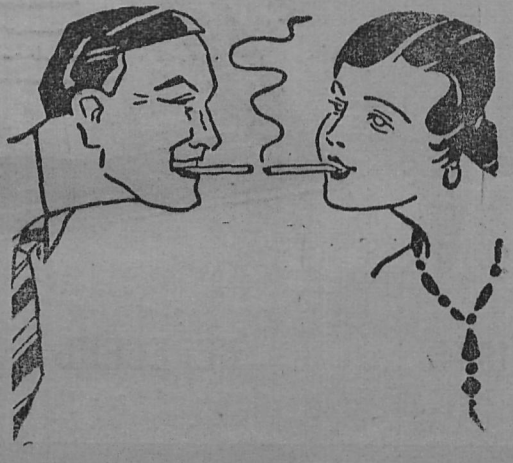

НЕМА НАД
ПАПЕРЦІ і ТУТКИ
„КАЛИНА"

Як куримо то домагаємося лише своїх виробів!!

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ВЕРЕСЕНЬ 1934. Ч. 9.

ПЯДЕСЯТЬЛІТТЯ ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКИЙ „НАРОДНІЙ ДІМ“ У ЧЕРНІВЦЯХ

В січні ц. р. минуло пядесять років, коли в столиці Буковини українці заснували товариство „Народній Дім“; з цього приводу 17. червня 1934. відбулися святкові збори цього товариства в Чернівцях. Свято було скромне, дуже може, скромне — як для такої важної події. Та, видко, обставини такі, що иншого влаштувати не можна було...

А тимчасом „Український Народній Дім“ у Чернівцях це — серце духового життя українського народу на Буковині, коло нього купчилося, і все ще купчиться все, що дихає українським духом. З нього виходили все якнайкращі задуми, там кувалися все нові й нові думки для добра нашого народу, велика його саля розходилася від радощів, коли нашому народові на Буковині було добре, й сумом укривалася у хвилинах тяжкого його горя. Вона витала і своїх краєвих діячів, і дорогих гостей зпоза Буковини, що радо витали в цій чудовій закутині української землі: і Лисенко, і Леся Українка, і Микола Левицький, і Франко, і багато багато инших дорогих кожному українцеві людей. А з невеличкої тоді сцени, розбірної сцени, уставленої (1901) заходом Товариства „Зоря“ (Іван Захарко) лилася наша пісня, ішли виклади, промови, на ній із великим успіхом проходили драматичні вистави. Чи політичні віча, чи просвітні збори, чи товариські сходини, чи народні святкування, — все це відбувалося в „Народньому Домі“. Він еднав усіх, він збирав усіх — той чернівський „Народний Дім“, що цього року дожив свого пядесятьліття.

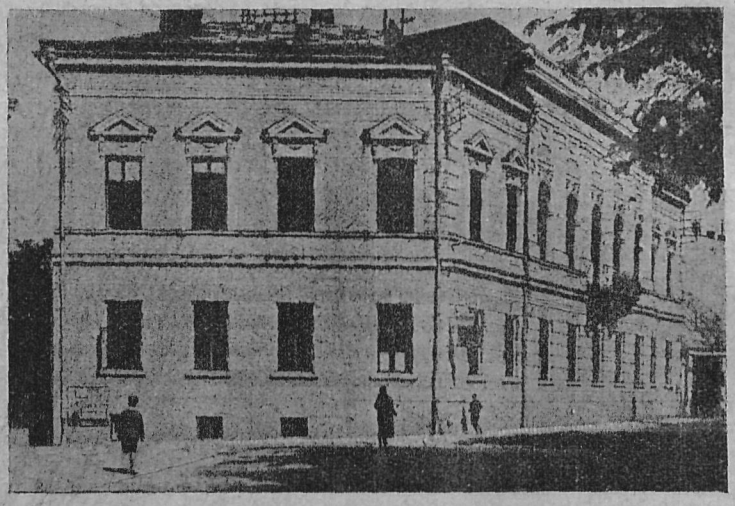

Український „Народній Дім“ у Чернівцях (ріг вул. Петровича й Йосипа).

*

Думка про оснування „Народнього Дому“ вийшла від матері всіх українських товариств на Буковині, від „Руської Бесіди“ в Чернівцях. Зародилася вона 1875. р., і тоді поплили й перші датки на „Народній Дім“. Думка ця захопила невеличкий тоді гурт свідомих українців на Буковині, створено окремий фонд, і вже 1877. р. той фонд дійшов до поважної тоді суми — 1.900 ринських (яких 4.000 злотих), а за десять років ізріс до 3. 676.38 ринських (яких 8.000 зл.) — а 1887. р. вже вже закуплено на досить добрих умовах і дім для товариства враз із невеличким садком, в дуже гарному місці, недалеко середмістя, з фронтом до трьох вулиць (вул. Петровича ч. 2)... А до того часу товариство тулилося в чужих помешканнях, та й там давало від себе пристановище иншим товариствам.

Власне, й основано „Народній Дім“ (статути затвердив уряд 22. січня 1884) на те, щоб він давав у себе приміщення всім українським культурним установам, щоб утримував бурсу для бідних учнів та давав їм допомоги, щоб гуртував людей, удержував читальню для своїх членів, був осередком товариського й культурного життя українців на Буковині, щоб у своїому домі мав салю на збори та виклади, а в салі — театральну сцену й т. д.

З розростом національного життя цього старого дому було вже замало, треба було його перебудувати, добудувати поверх, тим більше, що з відкриттям першої української (власне: українсько-німецької) гімназії в Чернівцях 1896. приміщено в „Народньому Домі“ бурсу, і з року на рік число бурсаків зростало. Хоч і грошей не було, то все ж 1898. р. рішено взятися за перебудову, і вже 1899. р., з дрібних датків цілого українського населення Буковини та з невеликою допомогою з державних фондів — станув дім, такий, як його бачите на образку, а коло дому згодом прибудинок для друкарні. Тимчасом число шкільної молоді, з розростом українських шкіл у Чернівцях, збільшалося, і рівночасно прибувало нових українських орґанізацій. Тимто довелося відділити бур-

су й побудувати величезний дім для бурси (1905.), дарма, що вона й надалі залишилася під зарядом „Народнього Дому", таксамо, як друкарня. Число української молоді, що мала приміщення в бурсі „Народнього Дому" доходило перед війною до 300...

Крім бурси, в „Народньому Домі" містилася Музична Школа ім. Лисенка, та відбував свої проби „Буковинський Боян", були в ньому окремі кімнати для „Читальні" (мала свій реґулямін), для „Руської Каси", редакція українських часописів („Буковина"), „Руська Бесіда" зі своєю бібліотекою. Але ж найбільше кімнат займала українська приватна дівоча семінарія „Української Школи" (1909—1921). Перед війною день-у-день відбувалися в „Народньому Домі" то виклади, то збори, то засідання, день-у-день була там скрізь сила народу. Число членів-основників Товариства (з одноразовою вплатою 100 корон) доходило до трьох соток. Та були ще і звичайні члени, що платили місячні вкладки.

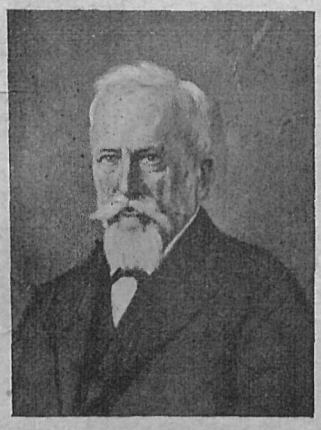

Вол. Корнич-Ясеницький.

*

За війни в „Народньому Домі" втихло життя. Чернівці переходили часто з рук до рук. В 1917. р. в „Народньому Домі" українські наддніпрянські вояки мали свій клюб і опікувалися домом. „Бурса" потерпіла сильно, майже ввесь її інвентар розкрадено.

*

По війні Товариство відновило свою діяльність і праця йде далі — наскільки дозволяють нові умови. Та багато дечого змінилося: друкарня перейшла в чужі руки, число товариств змаліло, учительську семінарію румунська влада розвязала, в бурсі дітей небагато (тепер там примістився в кількох кімнатах „Український Музей"). Зате „Народний Дім" дав притулок дитячому захисткові, найшов приміщення (скромне) для нової української друкарні, для Видавничої Спілки, а якийсь час і для студентської харчівні. Великий здобуток — це нова, поширена сцена (22/X. 1932) в салі, збудована за складки всього українського громадянства Буковини.

*

Для розвитку „Народнього Дому" приклало багато людей своїх рук. Назвемо найважніщі імена: проф. Степан Смаль-Стоцький, Єротей Пігуляк, Омелян Попович, Єротей Федорович, Сидір Винницький (довголітній голова, 1887—1898), Євген Семака, Теофіль Драчинський, Мелетій Галіп, Танас Руснак, Антін Клим, по війні: Олександер Купчанко, Теофіль Бриндзан і инші.

Але ж найбільше енергії та праці вклав для добра „Народнього Дому" Володимир Корнич-Ясеницький, довголітній голова товариства (1898—1911) і керманич його в найтяжчих його хвилинах. Це головно його незвичайній енергії треба завдячити, що 1899. р. доведено перебудову дому до кінця, це він виєднав (із д-ром Климом) парцелю від міста на бурсу, це під його невсипущим оком виріс величезний будинок „Бурси ім. Йосипа Федьковича", це він рятував „Народній Дім" у дуже прикрих часах і стеріг його добра як ока в голові.

Якось так складається, що пядесятьліття основин „Народнього Дому" збігається з 90-літтям народин надрадника Ясеницького. (18. липня 1934. р.). Українська чернівська громада вшанувала скромним святом і свойого заслуженого громадянина. З буковинським громадянством витаємо й ми вельми шановного земляка, бажаючи йому зберегти дотеперішне здоровля та все ще велику бадьорість на довгі ще роки, як із щирого серця бажаємо з пядесятьліттям чернівському „Народньому Домові" як-найкращого розвитку...

Василь Верниволя.

ОДЕСЬКІ КАТАКОМБИ

В Одесі є багато катакомб (підземних печер). Вони звязані з діяльністю пачкарів. Пачкарі та злодії натрапили на їх слід—тут були каменярні—пізнали їх докладно, поробили підземні хідники до 30 сяжнів углиб і створили для себе безпечні сховища.

Старі люди в Одесі памятають часи, коли ще платили за площу, під якою проходили ті таємні льохи, величезні гроші. Будуючи на тих місцях будинки, власники за дуже короткий час багатіли. Великі одеські банкири збагатилися саме через пачкарство.

В палацах, де жили ці багатії, часто були прорубані потайні двері, що відчинялися, як було потиснути електричний гудзик (його знав звичайно тільки самий власник будинку), а дверми входилося таємними східцями углиб катакомбів.

Довгий час ніхто не пробував відкрити цих тайних хідників, і ніхто не знав з постороннїх людей, як вони виглядали. А печери тяглися глухими вуличками сотні кільометрів під усією Одесою і її передмістями.

Спершу катакомбами користувалися лише пачкарі, морські розбійники, злодії й т. д. За революції вони були головним сховком большевиків. Там була їх друкарня, де друкували всякі відозви й розкидали їх по фабриках та і на передмістях; тут були зібрання, тут ховали зброю і т. ін. Таксамо тут формувались повстанчі загони не лише на Одесу, але й на цілу Україну. Та тут виробляли і самогон і заробляли добрі гроші.

Але незабаром большевики наслали туди інжинерів, що повідшукували найтайніші сховки. Тоді побачили, що властиво було дві Одеси: Одеса підземна (загально звана „Одеса-мама") і Одеса — місто, — що ворогували між собою й поборювали одна одну.

Б. Р.

КОРНИЛО ЛАСТІВКА.

БУКОВИНСЬКІ „СТАРОСВІТСЬКІ МОЛИТВИ“

Від старих людей на Буковині, передовсім серед жіноцтва, можна почути старосвітські молитви, які звуться тут „старими очінашами”, „Божим листом”, або „Сном Богородиці”. Своєю поетично-образовою мовою, живістю, драматизмом та ритмом[1]) дуже нагадують вони народні „Думи”. Зміст цих молитов становлять у головній мірі Христові муки та материнські почування Божої Матері, що її єдиного Сина ведуть на розпяття. В цих поетичних творах відбивається як-найкраще народній світогляд про материнську любов, глибоко закорінену поміж нашим народом. Кінчаються вони поширенням християнства апостолами Петром і Павлом і зазивом відмовляти ці молитви у призначені реченці. З ними в'яжеться повіря, що хто їх правильно говоритиме, тому будуть відпущені всі гріхи, а на тому світі буде відкритий рай. Виголошують ці „молитви” до схід сонця, півшопотом, напів-співучим речитативом.[2])

Більше розповсюднені ці „молитви” в горах між гуцулами, звідки, мабуть, поширились на всю Буковину. Чим далі на північ — тим більш ці „очінаші” робляться врівчасті, а в деяких місцевостях їх зовсім не знають. Зі старими людьми вони губляться зовсім.

Мені довелося 1929. р. записати від однієї старої гуцулки, Єлени Шовк, родом із Петрашів, три такі „очінаші”. Замітні в них задержані старовинні форми образової мови. Мабуть, вони не є первовзори, бо в них слідно багато пропусків[3]). Старенька бабуся все мусіла собі їх „нагадувати”. Ось вони:

На божьі[4]) земли
Дванаціть церквів, дванаціть хрестів,
Дванаціть верхів, дванаціть дзвонів,
Дванаціть пристолів, дванаціть світичів,[5])
Дванаціть с'етців[6]), дванаціть гобразів,
Дванаціть свічок, дванаціть книжок.

Сидить Матир-Божя на пристолі,
Книжічьку чітає,
У Ивана Божього, Сочивского[7]), си питає:
— „Ци-ес не видів[8])
Мого сина,
Твого фіна[9])?“
— „Видів-сми[8]) на пристолі:
Книжічьку читає...
Жидове, катове
Били-карали,
У камінь забивали,
Терновий віночьок на голову клали:
Де кров кане —
Там пшеничька стане.
Чірвиву иву
Били поза ніхті:
Де кров кане —
Там церьков стане...

На рданцкі[9]*) воді,
На Ардані
Церьков на церьковци,
Правельне[10]) сонце сходи.
Христова Мати
Ходи в зіле спати.
— Сину мій красний, найпрекрасніщий!
Їкий-сми на тебе кепский сон снила!
— „Все-би, мамко, мати,
За христенску віру муки приймати!“...
У ручьки,
У ніжьки
Звізде[11]) били,
А на голов терновий віночьок клали...
— „Не вжехайтиси,
Не влекайтиси
Моїх руків, моїх руків!
Беріт хрест у руки,
Идіт світом по світу,
Вздовж світа, впоперик,
Старому, сліпому
И старшьому и меншьому...“: (розказуйте —)
Хто цего очінашу в петнічьку до посту,
А в суботу до схід сонца
Ав неділю до по Служьбі... (казатиме, тому —)
Рай си утвори[12]), пекло си запре.

*

На горі церьковця
З дев'ітьма хрестами,
З дев'ітьма облаками.
На ті горі с'ета-с'ітичька[13])
Книжічьку чітає,
Жялібно хлипає.

---

[1]) драматизм — такий спосіб малюнку словами, що здається, наче б чоловік на це дивився, неначе б усе відбувалося на сцені; ритм — якесь правильне чергування наголошених і ненаголошених складів — чути в співанках.

[2]) речитатив — спів, що зближається до звичайної мови, до звичайного говорення, як ось у нас голосять по померлім.

[3]) пор. Володимир Шухевич, Гуцульщина, т. I, ст. 40, або Борис Грінченко, Этнограф. матеріяли III, ст. 150—151. Ч. 302.

[4]) У гуцульському говорі шипучі приголоски (**ч, ж, ш**) мягко виголошують, тому й записувач скрізь після них поклав „ь“ (мягкий знак) н. пр. **божьі, ручьки** і т. д.; після них звужуються відкриті голосні, н. пр., **и** на **і** пор. **чітає**; ненаголошене **е** чути як **и**, н. пр.: **матирь**-матер; **а** по шипучих чути як **і**, н. пр.: **чірвивий, книжічка;** після мягких приголосних **а** — чути як **е, и, і**, н. пр. **с'етців**=святців, **християнску**=християнську, **їкий**=який, **дванаціть**=дванацять, **девіть**=девять, **си**=ся; л на кінці все у (в) — **пристів**=престіл; р вимовляють мягко — **церьков** і т д.

[5]) світич — свічка, ліхтар.

[6]) с'етець, себто святець — образ святого, гобраз — образ.

[7]) Іван Сочавський, або Іван Новий — замучений у XV в. турками, визнаний православною церквою за святого; його мощі — в буковинському місті Сочава (Сучава); на Буковині в дуже великому пошанівку, звідусіль на св. Івана Христителя йдуть до Сочави люди на прощу.

[8]) ци-ес не видів — чи ти не бачив; видів-сми — я бачив; їкий-сми снила — який я снила, який мені снився (сон); дав-сми — я дав.

[9]) *фін*, рум. слово — хрищеник, похресник.

[9]*) рданцкий, арданцкий — йорданський; Ардан — Йордан.

[10]) перекручене — праведне; видко бабуся вже цього слова не розуміла.

[11]) звізде — гвіздя, цвяхи.

[12]) си утвори=отвориться.

[13]) с'ета-с'ітичка — свята-найсвятіша (Мати Божа).

Христова Матінка си журила
Кинула панцке убра́не,
А взе́ла кальвінцке[14]).
Пішла на шпитальову[15]) гору,
Нижки бода́ючи,
Свою кровцю проливаючи.
Прийшла до порти[16]),
Кивнула правов ніжков —
Порта си втворила.
— „Тут, мій сину?“
— „Тут, моя мати!
Дав-сми си карати[8])
За тебе, за себе,
За вас мир привославний!...“

Хто цего очінашу
Лягаючи, вставаючи... (казатиме, — того —)
Криз во́гні горечі,
Криз смо́ли топлечі
Перенесу на вутрене[17]),
А з вутреня на сине море,
А на мори білий камінь,
А на тім камени золотий пристів,
А на тім пристолі
Золоті світичі горе[18]).
За тим пристолом
Господь-Бог з Исусом Христом сиде[18])
Сказав Бог:
„Душя до раю!“
А вам си покланяю
До ніг, до дземлі с'етої,
До Господа верхного,
До Суса Христа небесного.
Одпустіт, Боже, гріха
Єк на небі звізде,
А в мори піску. — —

* * *

Крім того, на буковинському Підгірї довелось мені записати два „Очінаші“ в селі Іспасі над Черемошем. Їх і тут звуть „Сон Богородиці“. І ці „очінаші“ визначаються незвичайно гарними живими картинами.

На велик' оті горі
Спала Матінка Христова,
Спала-спочивала.
Приснив ї[19]) си сон дивний,
Шо ї сина страждали[20]),
Ноги і руки
Звоздом призвозда́ли,
Терновий вінец розпяли,
Попід небеса кровцю розсипали.
— „Мати, мати!
Так си мае стати,
Рано і в вечір споминати.
Сорок день, сорок ніч
При смерти сам буду.
Зішлю ангела з неба
Гозму тіло і душу до неба“.

В неділю рано сонічько грало,
Матінка Божа по світі ходила,
Господа Бога за ручьку водила.
Привела го на сине море..
На синім мори — камінь,
На камени стів[21]),
На столі свічьки горе,
Коло стола Господь-Бог сидит,
Головку склонив,
Ручьки заломив.
Іде Петро-Павло:
— „Боже, Боже!
Шо ви гадаєте,
Шо ви за нас грішьних
Муки приймаєте?“
— „Єк вам жель за мої муки –
Беріт хрест у руки,
Ідіт по цілім світі,
Кажіт малому, старому,
Кривову, сліпому,
Богачеви і богуниминному[22]):
Хто хоче цей сон знати, —
Не ме в огни кипіти,
В воді потопати,
Нієкі в світі припадки мати“.
(Зап. р. 1926. в Іспасі-Гор. Кут від **Василини Дарій.**

*

На Осиянцкі[23]) горі
Спала Матир-Божа в зилі[24]) дивнім,
Спала-спочивала,
Свого сина присипяла.
— „Сину мій злюбле́нний,
Приснив ми си сон причюде́ний:
Жидо́ве спіймали,
На ходе́рах (?)[25]) роспинали,
На одні — вині[26]), на другі — деревині
На треті — кедрині.
Сков при ребрах прибивали,
Шовковим поясом заперізували,
Терновий вінец плили[27]),
На голову клали,
Червиву иву за ніхті били.
Кровця си стікала
Зимля си зменшила,
Зимля си стрісла,
Місіць си змінив,
У церькві си райскі двері утворили“.
Взе́ла Матінка Христова
Свого сина за праву ручьку,
Повела до Божого Дому,
З Божого Дому на Божу Утреню
З Божої Утрені на Боже Всоношне,
На Божу Службу

---

[14]) „кальвін“ на Буковині часто — жид, не християнин, деколи — гірш жида; тут перебралася, щоб її не пізнали.

[15]) повино бути — „криштальову“, т бабуся певне вже не розуміла цього слова й перекрутила на зрозуміле для неї — шпитальову.

[16]) порта, рум. слово — брама.

[17]) вутрене — ранішня молитва, але певне тут пропущене: до церкви.

[18]) горе, сиде з горять, сидять.

[19]) ї = їй або її; го = його.

[20]) страждали — мучили.

[21]) стів=стіл.

[22]) може первісно було: „богуненавидному“ та тепер уже цього слова не вживають і перекрутили на незрозуміле: „богиниминному“.

[23]) Осиянцка гора=Сіонська гора.

[24]) зило=зело, зілля, отже: в зіллі.

[25]) ходери (худе́ри), чи не обтесане дерево? (худий=голий).

[26]) на вині — на винній лозі.

[27]) плили — плели.

А з Божої Служби на сине море.
На синім мори камінь лежит,
На тім камени — манастирь,
Столи застилéні,
Світла засвічéні,
Світ палає,
Там Сус Христос походжає,
Свої рани оглідає.
Ішов Петр-Павел —
Зжехнувси.
— „Не жехайси, Петре-Павле, моїх муків,
Бери собі книжічку у руки,
Іди вздовж і впоперик,
Світом чітаючи,
Розповідаючи
Старому, малому.
Хто буде знати
Ці молитви вогорити,
В суботу до сонічка,
В неділю до Служь-Божої,
То би мав гріхів
Єк у мори піску,
На дериві листу —
Всі гріхи відпущéні.
Прим[28]) го Бог світлий
До царьства небесного
До раю світлого,
До спочивку вічного
На віки віков — амінь.

(Зап. р. 1928. в Іспасі від Ірини Іванчук, учениці III. кл. нар. школи; навчилася від своєї баби Одокії Штефанчук.)

Для доповнення скажу, що подібні пісні записані в 70. р. р. XIX. в. Григорієм Купчанком у с. Берегометі над Прутом; вони поміщені у „Сборник-у пѣсенъ буковинскаго народа" виданім А. Лоначевським у Київі 1875. р., ст. 395—396 (ч. 33), на ст. 395 (ч. 32).

При кінці цікаво тут завважити, що молитви подібного змісту подибуються і в сусіднього народу, між румунами, в околицях Кімполюнґу. Змістом і формою дуже нагадують вони наші українські, за те їх образова сторона багато слабша.

[28]) прим=прийми.

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

ПРО ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ МАЙСТРІВ ТА ВИНАХІДНИКІВ

Є одна сторінка в минулому України, досі мало просліджена й вияснена, — як розвивалися в нас технічні знання. З описів та ілюстрацій знаємо багато різнородних памяток давнього будівничого й інжинерського мистецтва, — могутні городища, оборонні мури городів із вежами й воротами, камяні замки, величаві церкви зперед століть, пребарні деревяні дзвінниці та всякі инші будови й укріплення. Одного тільки не знаємо, — хто ставив ці величаві й чудові будови. Які це інжинери укладали пляни фортифікацій, городищ, валів, які архітекти працювали над тим, щоби дати одностройну будівлю, які майстри переводили в діло ці пляни й виконували їх так докладно, що вони перетривали довгі століття? Давні літописці оповідають широко про воєнні походи й домашні чвари, а про дорогоцінну культурну працю ледви де-не-де хто з них згадав яким коротким слівцем. А про імена давніх майстрів і винахідників ледви часом випадково щось довідуємося...

Україна здавна славилася як край городів. Ніде на світі не було так багато могутніх укріплень, що в нас. В Київщині ще досі є до 450 городищ, на Волині 350, в Галичині більше ніж сто. Нічого в цьому дивного, бо на нашу землю віддавна били дикі, азійські орди, й наші пращурі своїми грудьми спиняли їх напір; Україна була правдивим заборолом Европи, яка спокійно жила за нашими плечима. Серед таких відносин розвинулося в нас високо фортифікаційне мистецтво. Найвизначніші українські князі тим собі здобули славу, що будували багато городів і укріплень. Про Володимира Великого літописець оповідає: „Сказав Володимир: це недобре, що мало городів біля Києва. І почав ставити городи над Десною, над Остром, над Трубежем, над Сулою і над Стугною". Ці городи були злучені високими валами, а на валах стояла міцна огорожа з деревяних колів. Ці Володимирові укріплення перетривали тисячу років і сліди їх є ще й досі. Але хто робив їх пляни, хто будував їх, якими силами і в якому часі викінчено ці фортифікації, про це ми не знаємо нічого.

Володимира наслідував його син Ярослав Мудрий. Він побудував нову лінію городів і валів над річкою Россю й тут осаджував воєнних бранців, що їх добув у щасливих боях. Але які були його помічники й інжинери, також не маємо ніякої вістки.

На західніх українських землях городи будували всі галицькі й волинські князі, але найбільше поставив їх король Данило. Щоб охоронити свої землі від татарського завоювання, він ставив по лісах, у недоступних місцях нові городи. Йому завдячують свій початок два західні столичні міста, — Львів та Холм. Галицький літопис оповідає ширше про засновини Холма. Князь був на ловах і побачив місце гарне й лісисте на горі, а довкола поля; запитав місцевих мешканців, як називається це місце, — вони відповіли „холм", тобто горб. Князеві подобалося це місце, й він заснував тут малий город. Пізніше поширив укріплення, побудував церкви та двори, осадив тут багато людей, і так повстало велике місто. Але й тут не знаємо, хто допомагав князеві у цих будовах. Літописець згадує тільки, що церкви прикрашував різьбами „хитрець якийсь" Авдій.

Данилові дорівнав у фортифікаційних працях його братанич Володимир Василькович, волинський князь. Він узяв під опіку північні окраїни своєї держави й там почав ставити городи. Виконавцем його плянів був будівничий Олекса, — це перше імя українського інжинера-архітекта, яке стрічаємо в літописах. „Післав Володимир мужа вмілого, на імя Олексу, що за його батька побудував був багато городів. Післав його з тамошніми людьми на човнах уверх ріки Лосни,

щоб знайшов де таке місце, де б поставити город. Він знайшов таке місце, приїхав до князя й почав оповідати. Князь поїхав сам, із боярами та слугами, йому подобалося це місце над берегом річки Лосни, він вирубав ліс і на цьому місці поставив город та дав йому імя Камянець, бо земля була камяна". Цей город це тепер Камянець Литовський у Берестейщині — збереглася там і досі камяна вежа з княжих часів.

Умілість будови укріплень процвітала на Україні ще довгі часи, як довго на українські землі нападали татарські орди. В XV—XVI. ст., під владою литовських князів відбудували багато давніх городів і поставили немало нових замків. З тих часів припадково доховалося імя одного будівничого, що поставив замок у Браславі. Звався він Жолдак і був також пушкарем. Коли татари 1551. р. спалили Браслав, Жолдак зобовязався відбудувати замок за 23 місяці. При укріпленнях працювало 60 копачів і 40 ремісників.

І в козацькі часи ціле пограниччя від степу було покрите малими замочками. Чужосторонні подорожні, що туди переїздили, не могли надивуватися майстерству укріплень. Замок у Гумані поляки порівнювали зі славною нідерляндською фортецею у Бреді й уважали його нездобутним. Але імена тих козацьких фортифікаторів залишилися невідомі.

Високе технічне знання виявлялося також при будові мостів. Перший міст на Дніпрі побудували 1115. року, заходами князя Володимира Мономаха. Літопис згадує про це коротенько: „В тому році Володимир побудував міст через Дніпро". Це не була маловажна подія. До того часу через ріку можна було переправлятися тільки човном. На берегах були окремі перевізники, що займалися перевозом. Таким перевізником мав бути основник Киева, Кий. Дніпро під Киевом широкий, в ті часи це було незвичайне діло побудувати такий довгий міст. Але хто був той мистець, хто доконав цього діла — дарма питати. І в Галичі, за Данила, був міст на Дністрі.

Українське мистецтво на цьому полі виявилося підчас хотінської війни 1621 р., де був також гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Польські війська мали переправитися з лівого берега на правий, але польські інжинери ніяк не могли збудувати моста. Аж знайшовся якийсь місцевий селянин, „чоловік на постать простий і плохий", за 100 злотих взявся виставити міст, — і зробив це дуже дотепно та сміливо, так що викликав незвичайний подив серед польського війська.

Таких майстрів бувало й більше. Підчас російського походу на Кавказ 1726. р. треба було загатити якусь річку. Московські майстри при допомозі війська будували греблю, але ніяк не могли спинити річки. Та в російському війську був і козацький полк із Гетьманщини. І оце знайшлися три козаки, й вони якимось способом воду загатили. З тої причини російський полковник мав слідство від своєї влади, чого багато грошей розтратив, коли три козацькі майстри без труду зробили цю роботу...

Арабський подорожник Павло з Алепу, що звиджував південну Україну за Хмельниччини, не міг надивуватися, як уміло селяни й козаки будували водяні млини. „Біля кожного містечка чи села", каже він, „є став, з дощовою або пливучою водою. Всередині він має деревяну гать, на ній лежать вязки ріща, накриті гноєм або соломою. Під нею протікають течії, що обертають млини. Їх приладдя обертати млини предивні: ми бачили млини, що крутилися від жміночки води". Улаштування млинів описує він на основі того, що бачив під містечком Буками. „При гаті стоять чотири млини, з хитрими двигунами, як і при инших млинах у цій стороні: водопад падає зверху й пускає в рух надвірні колеса, а їх вісь крутить камені, що мелють пшеницю. Инше приладдя пускає в рух ступи для жита й ячменю: товкачі підіймаються і спускаються у ступи. Є також ступи для льону. Поміж колесами знадвору стоять також великі деревляні фолюші, що товчуть сукно".

Підскарбій Яків Маркович у своїм дневнику 1727 .р. згадує що в містечку Миропіллі зустрів ткача, який зробив якийсь винахід у своїому ремеслі, „свій секрет, який називає отченашем ткацьким", — але що це таке було, Маркович докладніше не пояснив.

Таких винахідників і майстрів у давні часи певно було багато, але мало хто на них звертав увагу, і їх діл не переказано памяті дальших поколінь. А ці майстри самі були звичайно скромні люди й не думали про те, щоб свої винаходи, чи досвіди переказати ширшому світові. Та завдяки їх праці і промислові технічні знання зростали й видосконалювалися.

Ще й тепер у далеких від світу околицях, на Лемківщині, чи Гуцульщині, чи Поліссі живуть майстри, що мають свої „секрети", переказані дідами, — або й власні винаходи, ніким як-слід не оцінені.

Треба б на це звернути пильнішу увагу, бо народня вмілість занепадає все більше, — вона ж не може витримати суперництва з розвиненою світовою технікою. Ті народні винаходи мають свою ціну хочби для історії розвитку культури, — вони повинні найти свій притулок у наших музеях.

НОВІ ЛІКИ НА ПРАНЦІ (СИФІЛІС)

На одному з останніх засідань паризької медичної академії славетний французький лікар шкірних недуг проф. Левадіті оголосив цікаву доповідь про новий спосіб лікування пранців (сифілісу). Він його відкрив із своїми асистентами д-рами Вайсманом, Красновою й Шеном. Цим новим ліком є — соли золота. Досліди на мишах виявили, що введення солей золота в орґанізм викликає незаразливість його спірохетом, себто побудником цієї страшної хороби. Щоразове застрикування солей золота звільняє орґанізм, заражений сифілісом, від побудників цієї недуги.

М. Д.

МИХАЙЛО ВЕРБИЦЬКИЙ

(з нагоди відкриття памятника композитора у Млинах).

У Краковеччині яворівського повіту є невеличке село Млини, що навіки звязане з памяттю Михайла Вербицького, свого колишнього душпастиря й першого творця української пісні в Галичині. Там на горбку — стара деревяна церковця, а недалечко від неї старенька липа простягла, як та мати, свої ласкаві рамена над могилою незабутнього українського музики.

Кругом, від церковці аж поза могилу, вранці соняшної днини, 17. червня 1934, — море людських голов... Це з ближчої й дальшої околиці прийшло зверх пять тисяч народу на свято відкриття памятника „піонірові[1]) української пісні". Здвигнуло цей памятник, із дрібних датків народу, студентське співацьке Товариство „Бандурист".

Під голим небом святкова відправа з концертовим співом львівських хорів, потім панахида перед памятником, ще закритим і прибраним вінками. В імені „Бандуриста" відкриває його секретар „Просвіти" М. Дужий урочистою промовою. Памятник посвячують і зараз після неї — там-таки Академія з привітними промовами (др. Н. Нижанківський — від українських співацьких товариств, представник Млинівської громади, др. О. Галущак від усіх українських установ Яворівщини) та виступами львівських хорів „Бандуриста" (під орудою п. Ом. Плешкевича) й „Бояна" (під проводом п. Ів. Гриневецького) й кракевецького хору (під орудою п. Черхавського). Зашуміла задумана липа над памятником співця, як затримтіло над ним повітря від могутніх звуків „Заповіту"... Затримтіло й гомоном далеко-далеко понесло наш національний гимн, що його музику склав саме Вербицький. І в душі своїй глибоко відчув зібраний народ, що це свято не лише місцеве, а що воно свято цілої України. І так мусіло бути: бо для цілої України жив і працював наш композитор.

*

М. Вербицький прийшов на світ у священичій сімії в селі Улючі коло Добромиля 1815 р. — тоді, як галицька країна, окутана темінню духа, ще мовчала, як вольний спів її, здавалося, — навіки затих... Та йому саме й судилось піснею її збудити. А наша пісня — наша слава. Вона найбільша тайна живучости народу — споконвіку й посьогодні...

Десятилітнього сироту (1825 р.) взяв на виховання дядько, перемиський єпископ Іван Снігурський, той, що такою доброю памяттю записався в історії пробуду українського народу. Перемишль ставав саме (1829 р.) огнищем української музичної культури в Галичині[2]), і Вербицький у Перемишлі проходив початки музичної науки.

Творчість свою почав він рівно 100 років тому, як вступив до духовної семінарії у Львові (1834 р.). А тоді саме з першим своїм віршем у живій народній мові виступив тут теж — трошки старший за нього — Маркіян Шашкевич. І чим М. Шашкевич був у нашому письменстві, тим саме став і М. Вербицький у нашій музиці. Цікаво, що й доля їх обидвох із того часу дуже подібна. Бо, як не злюбила тодішня духовна влада ні народньої мови — замісць книжної поперекручуваної старословянщини, ні нової гражданки[3]) — замісць старої кирилиці, ні фонетичного правопису, замісць етимольогії[4]), як забороняла „Русалку Дністровую", — так вона не хотіла допустити й нового

Відкриття памятника на могилі М. Вербицького у Млинах.

хорального співу замісць — дотеперішнього дяківського (зіпсутої „єрусалимки"). І там і тут неславною памяттю записався тодішній цензор Венедикт Левицький.

Але це не зламало молодих гарячих народолюбців, дарма, що М. Шашкевича перекидали з парохії на парохію, а М. Вербицький мусів кидати теольогію й закінчив її аж за третім наворотом 1850 р. А в тім працював на удержання своєї родини як учитель хору, диригент і композитор та самотужки розвивав свій вроджений талан. Скінчивши богословську науку, був адміністратором Завадова, потім Залужжя к. Яворова, а від 1852 р. парохом Млинів к. Краківця, де й помер 19 грудня 1870 року.

Михайло Вербицький склав яких вісім десятків різних композицій; укладав він церковні пісні на мішаний, склав цілу Службу Божу на чоловічий хор, написав чимало світських хорів, що їх співають по нинішній день. Як тільки почало зароджуватися наше українське театральне мистецтво в Галичині (1848 р.) він перший, та тоді єдиний, творив для нього музику. Зпоміж кількинадцятьох його таких музичних творів сліз згадати: „Верховинці" (перерібка з М. Устіяновича, 1849 р.), „Підгіряни" (до слів Ів. Гушалевича) — обидва автори дістали за „Підгіряни" на конкурсі 1864 р. першу нагороду) ще за життя композитора її виставляли

---

[1]) піонір — людина, що промощує для инших шлях у якійсь праці.

[2]) пор. „Ж. і Зн." за червень, ст. 165—166.

[3]) гражданка — письмо для світських (гражданських) книг, перероблене на латинський лад (заокруглене) з церковного (кирилиці).

[4]) про фонетичний і етимольогічний правопис, див. „Ж. і Зн." за червень, ст. 187, пом. 10.

більш ніж 70 разів — „Сільські пленіпотенти" (до слів І. Гушалевича, 1866 р.) й ін. Деякі тодішні театральні твори з музикою М. Вербицького і досі не сходять із дощок нашої сцени. Одна його увертюра („симфонія") попередила й першу виставу „Марусі" на святковому відкритті першого українського театру у Львові, 29. III. 1864 р. А таких орхестральних творів склав він вісім. Він поскладав музику до творів кількох галицько-українських поетів, найбільше до слів — Володимира Шашкевича, Осипа Ю. Федьковича й инших. Та найважніше для нас, це те, що до слів наддніпрянського поета Павла Чубинського дав музику для нашого національного гимну, і вже це зробило його невмирущим. Крім цього, він склав дуже поважну музику до „Заповіту" Шевченка — і то в часі, коли ще Шевченкові думки не дуже ще були поширилися по Галичині — його вперше співали на концерті у Львові 1868 р.

В історії галицько-української музики створив Михайло Вербицький нову добу. Хай же поруч пробудника Маркіяна Шашкевича, ймення нашого композитора повік памятне та славне буде в українському народі.

МИКОЛА АНДРУСЯК.

„МОСКВОФІЛЬСЬКІ"[1] КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ УСТАНОВИ Й ТОВАРИСТВА

Москвофільська робота серед галичан від 60. р. р. XIX. ст. болюче відбилася на галицько-українських національних змаганнях. Чимраз більше поглиблювався розділ нашого громадянства на два ворожі табори, й через те зменшився відпір нашого народу назверха. Роєднані галицькі українці не могли ніколи вибрати відповідну до своєї чисельности кількість своїх послів до австрійського парляменту й галицького сойму. А вибрані нечисленні українські представники в парляменті і соймі були безсильні, не могли як-слід обстояти українських національних інтересів.

Знову ж нещастям для природного культурного розвитку нашого народу було те, що в москвофільських руках опинилися народні культурно-освітні установи й товариства — бо в часі розбрату між „народовцями" й москвофілами їх провід схилявся, здебільша в москвофільський бік. Наслідком того москвофіли захопили „Ставропигійський Інститут", що від кінця XVI. ст. був огнищем культурно-національного руху на західньо-українських землях[2]), оснований 1848. р. літературно-науковим товариством „Галицько-руською Матицею" та „Народній Дім" у Львові.

„Народній Дім" у Львові взялася будувати за почином свящ. Льва Трещаківського[3]) 1849. р. „Головна Руська Рада"[4]) щоб примістити в ньому салі на свої засідання, касино, читальню, бібліотеку, архів, музей, друкарню, книгарню, аґентуру, бурсу й гостинницю, одне слово — „все для пожитку народу". Розпочату 1851. р. будову головного будинку „Нар. Дому" скінчено 1864. р. — завдяки жертівности всього галицько-українського народу. До 1872. р. „Народнім Домом" завідувала „Комісія завідуюча справами Народнього Дому", в яку перейшла „Головна Руська Рада" після свойого розвязання 30. червня 1851. р. У склад цієї Комісії, повтискалися згодом люди, непокликані, ні не вибрані українськими громадянами міста Львова. Вони звернули саму фундацію на зовсім инший шлях, уклали статут „Общества „Народний Дом", де зовсім промовчали про українців (русинів) міста Львова, первісних і законних власників фундації „Народній Дім" та поперекручували текст (слова) первісних фундаційних документів. Перед напливом небажаних для себе членів, нові керманичі „Народнього Дому" забезпечилися відповідною точкою статута.

З кінцем 1872. р. перебрав від „Комісії" „Народній Дім" т. зв. „Управляющій Совіт", який приймав у члени нашої народньої установи тільки москвофілів, як заслужених „в области русского язикословія і русской словесности", а не приймав заслужених народовецьких діячів. — Не приняв навіть у члени д-ра Олександра Огоновського[5]), який в імени пятьох українських радних виступив у міській раді Львова 1885. р. проти зазіхань магістрату на будинок „Народнього Дому", тому що „Управляющій Совіт Нарднього Дому" не подбав на час перевести інтабуляції дарованих урядом реальностей.

Народовці не хотіли видирати силою москвофілам „Нарднього Дому". Коли з початком 90. рр. XIX. ст. виринула справа передачі урядом „Народнього Дому" українському загалові, тоді народовецькі провідники заявили, що вже самі ввійдуть у „Народній Дім" та не бажають, щоб їх туди впроваджували при допомозі баґнетів. Перед урядом обстоювали народовці нераз права „Народнього Дому", хоч не були його членами, маючи

---

[1]) Пишу це слово в лапках, бо ж насправді всі ці установи й товариства повстали для пожитку цілого народу, який уклав у них багато своїх жертв. — **М. А.**

[2]) Основане при церкві Успення Пресв. Богородиці (волоській) у Львові в XV. ст. братство стало з кінцем XVI. ст. ставропигійським, себто залежним безпосередньо від царгордського патріярха, від 1708. р. від римського папи; удержувало школу, друкарню і шпиталь. Коли Галичина після першого розбору Польщі припала Австрії (1772.), цісар Йосиф II., що переводив основні церковні реформи у своїй державі, змінив у 1788. р. Ставропигійське братство на „Ставропигійський Інститут" і надав членам його назву „старшин і батьків руського народу".

[3]) Свящ. Лев Трещаківський (1810—1874), один із передовиків галицько-українського національного відродження, був членом-основником „Народнього Дому" у Львові, членом „Гал.-руської Матиці", в 1861.—66. послом до галицького сойму; дописував до „Зорі Гал." й инших галицьких часописів та написав перший укр. підручник пасічництва 1855. р.

[4]) Головна Руська Рада у Львові, перша політична організація галицьких українців, існувала від 2. травня 1848. р. до 31. червня 1851. р.

[5]) Олександер Огоновський (1848.—91.), професор права на львівському університеті, член-основник Т-ва „Просвіта" й Т-ва ім. Шевченка у Львові.

добру волю чесно дійти з москвофілами до порозуміння. Та москвофіли зводили народовців обіцянками доти, доки це було їм потрібне. Коли ж уже добре всадовилися в нашій народній інституції й піддобрилися краєвим урядовим колам, тоді заявили явно, що ні один народовець не стане в „Народньому Домі"! Крім Олександра Огоновського, не принято до товариства „Народній Дім" таких іще заслужених наших громадян-українців, як: крилошанин Іван Чапельський[6]), Богдан Пюрко[7]), інж. Василь Нагірний[8]), Юліян Романчук[9]) Григорій Врецьона[10]), Евген Олесницький[11]), дек. Степан Городецький[12]), о. Тит Войнаровський[13]), о. Андрій Пеленський[14]) і багато инших. Виключив „совіт" зпоміж членів о. Олександра Стефановича[15]) за те, що він жадав нераз приняти в члени згаданих наших діячів.

Запираючи ворота для народовців управа („совіт") „Народнього Дому" робила все, що тільки причинялося до перепон у культурно-національному розвитку галицьких українців. Вона відмовляла салі на влаштовування концерту в честь Шевченка та театральних вистав у часі побуту українського театру у Львові (проти ухвали загальних зборів з 1884. р.!). Бурсаків „Народнього Дому" не посилали до української гімназії, а до німецької, тому що в українській гімназії вчили нашою чистою рідною мовою, а не „язичіями". У бурсах „Нар. Дому", „Ставропигійського Інституту", подібно як і в инших москвофільських бурсах у краю, виховувалася селянська молодь у „обединительному" дусі, не для праці над культурним піднесенням свого народу, а для ширення серед рідного народу чужих, ворожих та шкідливих йому думок.

Москвофільські думки між селянськими масами вело основане в 1874. р. в Коломиї о. Іваном Наумовичем[16]) „Общество (Товариство) ім. М. Качковського". Назвали це товариство на честь померщого 1872. р. великого захисника укр. народу в Галичині, щоб добути його фундацію призначену на літературні цілі — понад 60.000 ринських) та ще й тому, щоб запевнити товариству успіх популярним серед народу імям патріота. Як ціль товариства подано у статуті освіту селянина, для якого мало видавати „популярні, т. є. простонародні повчальні й дешеві книжки про релігію, моральність, усяку науку, господарство, та повісти забавні й веселі". — „Аби простий чоловік переймив якунебудь науку, — писав у першій книжочці „Общества" п. н. „З Богом" Наумович, — то йому писати треба такою мовою, якою він сам говорить, бо високовченої мови він не зрозуміє. Тимто люди наші злюбили собі наші коломийські газети[17]), що пишуть просто, не конечно чистим русским язиком[18]), а таким, щоб і мала дитина порозуміла, і з того користь мала".

Видання „Общества ім. М. Качковського", що з початком 1876. р. перенесло свій осідок із Коломиї до Львова, виходили наперемину то чистішою народньою мовою, то „язиком вищого слога". Вони були друковані „гражданкою"[19]) (перші книжечки „Просвіта" друкувала, здебільша, кирилицею). Популяризаційний хист у писаннях Наумовича, його вмілий підхід до селянських душ зедннював для „Общества ім. Качковського" селян. До того тоді між простим народом поширювано сплітку, що „Просвіта", що її головою був тоді дідич Володислав Федорович (1873—76.)[20], є „панське"

---

[6]) Іван Чапельський (1850.—1919.), голова Укр. Пед. Т-ва, ред. часопису „Господар і Промишленник", пізніше „Учителя".

[7]) Богдан (Теодор) Пюрко (1847.—1906.), гал.-укр. письменник, був 1872. р. редактором „Правди", 1883. р. співред. часопису „Рускій Сіон".

[8]) Інж.-архітект Василь Нагірний (1847.—1921.) один із перших орґанізаторів гал.-укр. економічного життя, основник львівських товариств „Народна Торговля", (був її директором), „Зоря", „Ремісничa Бурса", та „Сокіл" (був його головою 1894.—1900. р. р.).

[9]) Юліян Романчук (1842.—1932.), гал.-укр. політик і гром. діяч та письменник, гімназійний учитель, дійсний член Наук. Т-ва ім. Шевченка (був його основником), основник і в 1896.—1906. р. р. голова Т-ва „Просвіта", основник і співробітник „Діла", 1883.—95. посол до гал. сойму і від 1889. голова укр. соймового клюбу; 1891.—97. і 1901.—18. посол до віденського парляменту, до 1911. голова укр. парляментарного клюбу, від 1911. віцепрезидент австрійського парляменту, за світової війни голова Укр. Культурної Ради у Відні; 1904.—14. ред. збірного видання творів укр. клясиків п. н. „Руська Письменність".

[10]) Григ. Врецьона (1839.—1901.), учитель укр. школи вправ у Львові; в 1879.—90. р. р. редактор „Шкільної Часописи"; писав підручники та популярні оповідання.

[11]) Євген Олесницький (1860.—1917.), адвокат, посол до галицького сойму (1900.—1917.) та австрійського парляменту (1907.—1917.), орґанізатор Стрийщини, Краєвого Молочарського Союзу" та „Сільського Господаря"; видавець „Руcько-української бібліотеки" у Львові в 1884.—7. р. р. та редактор сатиричного журналу „Зеркало"; написав спомини й перекладав твори драматичні для укр. театру.

[12]) Степан Городецький (1853.—1928.), орґанізатор політичного й просвітнього життя Рогатинщини, основник кредитової кооперативи й укр. гімназії та почесний член філії Т-ва „Просвіта" в Рогатині.

[13]) Тит Войнаровський *1856.), мітрат львівської капітули, б. посол до австрійського парляменту, письменник-економіст.

[14]) Андрій Пеленський (*1864.), один із перших діячів укр. кооперативного руху, орґанізатор рогатинського, стрийського й сумежних повітів.

[15]) Олександер Стефанович (1847.—1933.), заслужений на громадському, церковному й педаґоґічному полі діяч, один із основників і постійних співробітників „Діла", Укр. Пед. Т-ва, почесний член Т-ва „Просвіта" у Львові; автор укр. бібліографії за 1877.—79. р. р., підручника історії христ. церкви та численних статтей по часописах.

[16]) Іван Наумович (1826.—1891.), у молодости спольщений був до 1848. р. загорілий борець за незалежну Польщу; в 1851. р. став гр.-кат. священиком і в 60. р. р. підняв думку обчистити наш обряд від впливів з римо-кат. обряду (див. „Ж. і Зн." за червень, ст. 186); як добрий промовець, популяризатор і орґанізатор, взявся ширити освіту серед селян, серед яких зискав велику прихильність; був послом до галицького сойму в 1861.—66. р. р. і віденського парляменту 1873.—79. р. р. На нещастя для нашого народу, цей здібний і невсипущий діяч почав згодом ширити москвофільство, за це мусів відповідати перед судом у 1882. р. Після того виїхав до Росії (прияв православлє; помер, отроєний у Новоросійську на Кавказі, 16. VII. 1891. р.

[17]) В 1871.—76. р. р. видавав Наумович у Коломиї місячний часопис „Наука" з цікавими для селян господарськими статейками та иншим популярним матеріялом.

[18]) Очевидячки під „чистим русским язиком" розумів Наумович тодішній „язик вищого слога", себто „язичіє", мішанину з української народньої, церковно-славянської й московської мови.

[19]) Див. „Ж. і Зн." за березень, ст. 77., пом. 1.

[20]) Володислав Федорович (1845.—1917.), власник Вікна, почесний член „Просвіти", якій то жертвував 12.000 ринських; в 1879.—82. р. р. був послом до австрійського парляменту, опісля членом палати панів. Про Федо-

товариство, а „Общ. ім. Качковського" — „хлопське". Річні загальні збори „Общ. ім. Качковського" відбувалися що-року в иншому місті, щоб дати змогу зацікавити ним широкі маси народу в різних закутках краю; так відбувалися збори: в Коломиї (1874, 1880, 1887), в Галичі (1875), у Львові (1876, 1877, 1882, 1891), у Стрию (1876), в Перемишлі (1878), в Станиславові (1879), в Золочеві (1881), у Дрогобичі (1883, 1888), в Тернополі (1884, 1890), в Сяноці (1885), у Бродах (1886), у Калуші (1889), і т. д. Коли ще 1891. р. Загальні Збори „Общ. ім. Качковського" відбувалися у Львові, то на „Нар. Домі", де вони відбувалися, повівав іще блакитно-жовтий, а не російський трибарвний прапор...

На це товариство в його перших роках існування звернули увагу Михайло Павлик[21]) і Михайло Драгоманів.[22]) Павлик був уже на перших зборах товариства ім. Качковського в Коломиї (1874.), де його „втішив трохи Наумович, що по-людськи заговорив до хлопів і про хлопів"[23]).

З Драгомановим і Павликом був у приязни секретар „Т-ва ім. Качковського" в 1876. р. Антін Дольницький[24]). Людина рухлива й роботяща, Дольницький радився Драгоманова, з яких би популярних книжок перекладати для видань „Т-ва ім. Качковського". А перед Павликом звірявся, що проти свого переконання уникає у своїх писаннях слів „Україна", „український", щоб галицька публика не настрашилася цих слів...

З цього бачимо, що навіть у „Обществі ім. Качковського", основаному вже явним й переконаним на той час москвофілом Наумовичем, працювали в перших роках його існування люди, що стояли на становищі окремішности українського народу від російського. Автім слід додати, що навіть деякі пізніші москвофільські діячі хилилися до українського національного табору. Ось сам голова і редактор видань „Общества ім. Качковського" в 1903—1914. р. р. Пилип Свистун[25]) згадує, що він сам іще в гімназії під впливом творів Шевченка захопився українською літературою й написав шкільне завдання українським правописом (Кулішівкою) і за те дав йому сувору нагану вчитель о. Омелян Огоновський[26]), який опісля як голова Т-ва „Просвіта" і професор української літератури на львівському університеті був рішучим народовцем. Також один з діяльніших москвофільських передвоєнних діячів священик Василь Давидяк[27]), як питомець духовної семінарії, виявляв прихильність до народовецького табору. Сам Наумович раз хвалив, раз гудив народню партію та „Просвіту", залежно від того, який вітер віяв.

Подібно як будинок „Народнього Дому" у Львові, так і будинок „Общества ім. Качковського" вибудований за народній гріш. Жертви на нього слали не тільки члени „Общества", але й поодинокі читальні „Просвіти" й її члени, як це наглядно виказують списи жертводавців. Тимто до майна „Общества ім. Качковського", чи до „Ставропигійського Інституту" й „Народнього Дому" у Львові має право ввесь галицько-український загал. І його обовязок подбати, щоб це народне добро не пропало, а щоб із нього була користь для всього нашого народу!

ровича писав Павлик до Драгоманова, що він, як йому здавалося, ніодного слова не вмів по-нашому склеїти — а проте почував себе українцем і багато зробив для українського народу.

[21]) Михайло Павлик (1853.—1915.), письменник і політик, основник гал.-укр. радикальної партії.

[22]) Михайло Драгоманів (1841.—1895.), укр. вчений, історик, політик і публіцист, спершу доцент київського університету, відтак жив як політичний еміґрант у Женеві (Швайцарія), а врешті покликано його на професора університету до Софії (Болгарія). Під його впливом склалася в Галичині українські соціялістична й радикальна партії; до його перших галицьких приятелів і прихильників належали Іван Франко і Павлик.

[23]) На других зборах цього товариства, які були в серпні 1875. р. в Галичі (на них був і Драгоманів), Павлик виступив із думкою „зладити св. Письмо до потреби народу в Галичині", але це внесення очевидячки перепало. Проте Павлик не зірвав і тоді з „Т-вом ім. Качковського" і мав намір мати на загальних зборах у Стрию (22. VIII. 1876. р.) відчит: „До чого письменство" та з цією справою звірявся Драгоманову.

[24]) Антін Дольницький (*1858.), від початку 1880-их рр. працював уже постійно в народовецьких виданнях „Просвіти", „Батьківщини" і у „Правничій Часописі"; писав під прибраним імям А. Переплис, Харко Таран, О. Х. Нарат. В 1897. р. став радником суду у Львові, згодом суддею найвищого трибуналу у Відні. В 1890. р. XIX. в. був він членом Виділу Т-ва „Просвіта" у Львові, й тоді появилося накладом цього товариства кілька його популярних правничих нарисів.

[25]) Пилип Свистун (1844.—1916.), вислужений учитель гімназії у Ряшеві, в 1902.—1914. р. р. директор Бібліотеки „Нар. Дому" у Львові й редактор „Вѣстника Нар. Дома"; писав розвідки з історії Галичини та про Шевченка („Чѣм есть для нас Шевченко?" — Львів, 1. вид. 1885, 3. вид. 1901.).

[26]) Пор. „Ж. і Зн." за січень, ст. 5.

[27]) Василь Давидяк (1850.—1922.), як богослов був приятель М. Павлика, член „Акад. Кружка", брав участь в основанні й видаванні часопису „Другъ", був душею „літературних вечерків" у семінарії; після висвячення був парохом у Скільщині (Коростів, Гребенів, Тухля), згодом у Львові; член „Общ. ім. Качковського", посол до галицького сойму й австрійського парляменту.

ЯК ТО ВОНО БУЛО З ТЮТЮНОМ?

Батьківщина тютюну — Америка. Перший раз засадили в Европі цю ростину р. 1558. в Еспанії, — брали її листя за цілющий засіб (проти заразливих недуг).

Іван Нікот (його ймення так і прилягло до назви „нікотина") продав насіння тютюну королеві Франції Францові I теж як лік. Незабаром опісля ввели тютюн в Італії.

Анґлійські моряки перші почали курити файки. З Анґлії ця мода в XVI ст. перейшла до Швеції, Голяндії, Німеччини.

Наша назва тютюн походить із Туреччини. Прийшла вона десь у XVIII. ст. й визначала первісно „табаку" — нюхати.

Табакиру виперла люлька, люльку цигарка і в решті в XX. ст. починає витискати і одне і друге папіроска.

Що на черзі? Чи не краще взагалі закинути цю отруйну забаганку? **(р).**

РОМАН КАХНИЧЕВИЧ.

ВИПАДКИ ПОРАЗКИ ЕЛЄКТРИЧНИМ СТРУМОМ

У цілому світі втиснулась електрика в усі ділянки життя, та найважніше — нею світять та порушають електромотори. В нас уживають електрики багато менше, ніж у инших краях, але й тут поволі поширюється електрична сітка на містечка та села. Тимто ми хочемо виказати на прикладах, у яких випадках уживання електрики в домашньому господарстві може бути небезпечне.

Найбільше небезпечне приладдя — це столові лямпи — їх можна переносити з місця на місце й лучити з електричним устаткуванням (інсталяцією) мешкання при помочі затички: затичку вкладаємо до затичкового гнізда у стіні, званого „контактом", що до нього допроваджують струм ізольовані — відокремлені — дроти. Найчастіше стрічаємо столові (переносні) лямпи, зроблені з бляхи та з металевих рурок, бо їх виріб розмірно дешевий і простий (рис. 1). Два ізольовані ґумою дроти, оплетені спільно бавовною або шовком, виходять із дірки у бляшаній підставці лямпи. Щоб ізоляція в тому місці при вживанні лямпи не перетерлась, а то й, як би так і сталось, щоб сам дріт не діткнувся підставки, дроти повинні проходити перснем із ізоляційного матеріялу (кавчуку, ебоніту, бакеліту й ин.), вкаденим у дірку в підставці. Одначе замісць цього бачимо там полякероване кільце від черевиків до шнурування. Тонка верства лякеру, чи ляку в короткому часі зітреться.

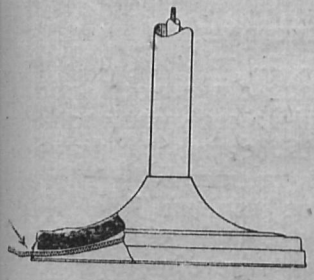

Рис. 1. Долішня частина звичайної столової лямпи. З лівого боку шматок бляхи з підставки вирізано, щоб показати, як йдуть дроти. Стрілка вказує місце (отвір із боку підставки), куди виходять дроти (ті два проводи, оплетені разом бавовною, або шовком, називаємо лямповим „шнурком").

Припустім, що ізоляція одного дроту в цьому місці ушкодиться. Тоді голий дріт зіткнеться з підставкою, і — безпосереднє сполучення цілої металевої лямпи з одним бігуном електричної інсталяції вже готове. Коли таку лямпу, залучену до контакту в кімнаті з мокрою підлогою (н. пр., у пральні), вхопити рукою, то з електричної сітки через лямпу й наше тіло перейде струм до землі, а електричний удар при цьому буває дуже часто смертельний. Кілька років тому принесли були часописи вістку про смерть трамваєвого кондуктора в Варшаві — він згинув на місці поражений електричним струмом, коли взяв у руку столову лямпу.

Але химерний випадок спроваджує небезпеку часом серед таких умов, що їх здавалося б, можна хиба тільки створити вмисне. Чеський двомісячник „Електріс" ч. 6. з 1932. р. приносить вістку про такий випадок. Увечір, дня 2. жовтня 1932. р. жінка трамваєвого кондуктора у Празі чистила ліжка. Обидва ліжка були деревяні, але мали металеві пружинові сітки. До контакту між ліжками були залучені дві лямпи (як це звичайно буває у спальні). Жінка поклала одну лямпу на одне ліжко, другу на друге (рис. 2). Приклякла на одній сітці й хотіла чистити друге ліжко. Як тільки діткнулася сітки другого ліжка, згинула на місці від електричного удару.

Що ж виявилось? В обох лямпах була ушкоджена ізоляція дротів при дірці в підставці, через те одна лямпа получилася з одним бігуном інсталяції, а в другій лямпі дотикав підставки дріт, що був сполучений із другим бігуном. З хвилиною дотику обох пружинових сіток, жінка попала під повну напругу 220 вольтів, й її тілом протікав постійно електричний струм.

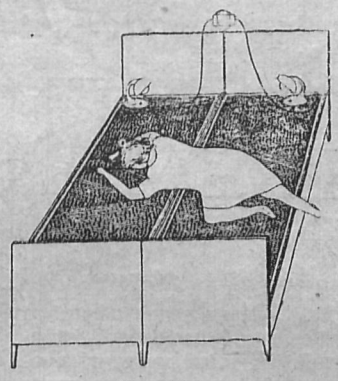

Рис. 2.

Але й одна лямпа може бути небезпечна, і то в кімнаті з ізольованою (сухою, деревяною) підлогою. А саме небезпечно дотикатися лямпи, коли телефонуємо, коли робимо щось коло радієвих апаратів, сполучених зі землею. Особливо легко можемо получитися зі землею, наставляючи дешевий детекторовий[1]) приймач. Не дотикаймося металевої лямпи, маючи слухальця на голові. В самих слухальцях місце сполуки входових дротів із кінцями обвивку цівок або не є ізольоване, або тільки поляковане, часто рухається, може діткнутися металевої пушки слухальця. В цьому випадку безпосереднє сполученя нашої голови зі землею — готове. Таксамо небезпечно дотикатися з лямпою в руці водопроводного курка, ґазових курків, залізних поруч та взагалі металевих уладжень та предметів, що якимнебудь способом сполучені зі землею. Найліпше вживати лямпи, цілої зробленої з ізоляційного матеріялу.

Деколи причиною поразки бувають електричні дзвінки. В домах, де запроваджено електрику, не вживають до дзвінків електричної батерії, а тільки струму з інсталяції. Для дзвінків доволі напруги 3 до 8 вольтів. Щоб її дістати, вживають трансформатора. (рис. 3). Він має на залізному ядрі „з" дві цівки з ізольованого дроту, відділені одна від одної. Цівка I. з більшим числом звоїв сполучена постійно з дротами електричної інсталяції для світла, отже нею тече постійно змінний струм. Цівка II. доставляє струму для дзвінка. Коли натиснути ґузик „к", змінний струм у цівці I. викличе в цівці II. струм, який потече дзвінком. Як бачимо, дотик металевого ґу-

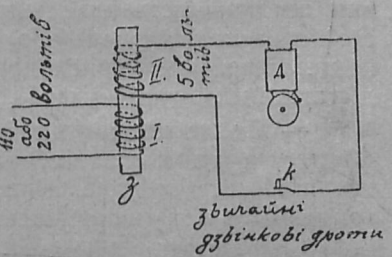

Рис. 3. Схема правильної дзвінкової інсталяції. Д — електричний дзвінок.

[1]) див. „Освіта й Виховання", ст. 256, пом. 1.

дзика „к" або самого дзвінка, чи дзвінкових дротів у місці без ізоляції не є небезпечний. Бо ж напруга зовсім низька, а дзвінкові дроти не мають жадного сполучення з інсталяцією для світла (очевидячки, трансформатор мусить бути добре зроблений, „доброї марки". Такий трансформатор коштує тепер усього кілька злотих; давніше був значно дорожчий. Але що кожний обмежує тепер свої видатки та доручає роботу переважно тому, хто її найдешевше дає, то „фушери" (нефахівці, що подають себе за фахівців), а то й несовісні монтери дають замість трансформатора жарівку (рис. 4), а дзвінкову інсталяцію проводять, як звичайно — дзвінковими дротами, яких не слід лучити з електричною світловою інсталяцією. Коли натиснути тепер ґузик „к", жарівка засвітить, а дзвінок задзвонить. Завдання жарівки тут: не допустити до дзвінка повної напруги 110, чи 220 вольтів. Одначе це зменшення напруги наступає тільки тоді, коли жарівкою тече такий струм, що вона засвітиться. З дзвінком це можливе, бо дзвінок ставить електричному струмові менший опір, ніж звичайна (25-ватова) жарівка. Інша справа, коли дзвінкових дротів діткнеться людське тіло. Воно має звичайно багато більший опір, ніж згадана жарівка. Тимто жарівкою потече малий струм, що його не стане, щоб її засвітити. У жарівці „знищиться" тільки мала частина напруги, отже тіло находитисьме майже під повною напругою 110 чи 220 вольтів, а струм, що проходитиме жарівкою і тілом по черзі, може бути смертельний.

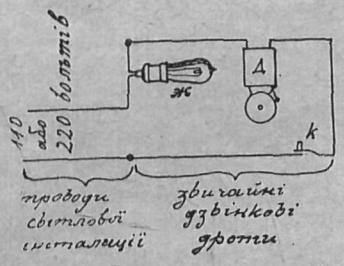

Рис. 4. Схема неправильної та небезпечної дзвінкової інсталяції. Звичайні дзвінкові дроти мають значно гіршу ізоляцію, тимто для напруги сітки 220 чи 110 вольтів зовсім непригожі.

Дзвінкові ґудзики бувають прикріплені на металевій (звичайно мосяжній) плиточці. Плитка є постійно сполучена дзвінковим дротом із одним бігуном джерела електричного дзвінкового струму. Сам ґудзик роблять переважно з ізоляційного матеріялу, але й це не обереже нас перед припадковим дотиком металевої плитки. Коли при цьому стоїмо на мокрій землі, або, н. пр., держимо руку на металевому поручні сходової клітки, то можемо дістати електричний удар. Дехто може сказати:

— Як же це можливе? Адже ж ми мусимо діткнутися двох різноіменних проводів чи дротів, щоб дістати удар. Одного ми дотикаємось, тримаючи палець на металевій ґудзиковій плитці; — звідкіля ж береться другий бігун на мокрій підлозі, чи на металевому поручні?

На це скажемо: Майже ніде нема електричної інсталяції, що її проводи були б від землі цілком добре ізольовані. Звичайно один провід або й обидва мають через вогкість чи через залучені звисні лямпи, апарати, мотори, якесь сполучення зі землею. А то ж бувають і електричні світлові інсталяції, що в них один провід умисне постійно сполучений зі землею. Стоячи на мокрій долівці, чи дотикаючись металевих предметів, сполучених зі землею, ми тим самим сполучені немов би безпосередньо з одним бігуном інсталяції. За дотик другого бігуна та за поразку вже не тяжко.

Підчас війни були такі дзвінкові інсталяції „на жарівку" дуже поширені. Ще більше: несовісні „ґешефтярі" фабрикували „апарати для зменшення напруги". До цього вживали шкляних слоїків з мастей, кремів і т. п., та двох цвяхів. Обидва цвяхи, ізольовані один від одного, проходили крізь дірки в накривці до середини слоїка. От і готовий уже „апарат". Відборець мав наповнити його водою зі сіллю та поставити його в дзвінковій інсталяції замісць жарівки. Ясна річ, такий „апарат" виявляв таку саму небезпеку поразки, як і жарівка, а для сили самого дзвінка був значно гірший із причини хемічних змін і випару води, не кажучи вже про небезпеку пожежі, коли б один із цвяхів, а то й обидва відірвалися від накривки. Такі дзвінкові інсталяції були причиною чимало випадків, між иншим і смертельних, і то й у Львові.

Щоб запобігти нещасливим випадкам та повчити загал про небезпеку від недбало переведеної інсталяції, чи необережности „Електротехнічний чехословацький Союз" видав цілий ряд навчальних плякатів. Ось декілька з них:

Рис. 5. змальовує небезпеку, коли вкручувати жарівку: „Вкручуючи жарівку, не дотикайся її мосяжного цокола!"[2])

Плякат на рис. 6. перестерігає перед дотиком вилучника мокрою рукою, коли стояти на мокрій підлозі.

Рис. 7. каже: „Не дотикайся електричної інсталяції підчас купелі".

Рис. 8. перестерігає: „Не довбай цвяхом, чи дротом у затичковому гнізді (контакті).".

Рис. 9.: „Не їдь через зірвані проводи!"

Плякати повивішували по школах. Крім цього, моравськошлезька краєва шкільна рада порозу-

[2]) цокол — долішня частина стіни або памятника, що лежить безпосередньо на землі, тут вужчий конець жарівки з мосяжним ґвінтом.

Рис. 5.

Рис. 6.

Рис. 7.

Рис. 8.

Рис. 9.

силала у грудні 1932. р. до управ шкіл обіжник із дорученням повчити школярів про способи першої помочі в випадках поразки. В цьому обіжнику шкільна рада наводить зміст короткої пауки, розісланої адміністраційною владою. Тут наводимо кілька важних рядків із цієї пауки: „Подбайте зараз про штучне віддихання пораженого, бо кожна хвилина проволоки грозить пораженому задушенням. Штучне віддихання треба прикласти зараз на місці випадку і провадити його без перерви найменше 4 години. Звичайні ознаки смерти не є міродатні при поразці електрикою. Тимто поступайте за правилами, тут наведеними, навіть коли б вам здавалось, що поражений мертвий".

Поширюйте журнал „Життя і Знання".

О. ЛОКШИНСЬКИЙ.

КАЗЕЇНА (ПАСИРЕЦЬ) ТА ЯК ЇЇ ВИКОРИСТОВУВАТИ

Казеїна, це — складна річовина, що містить у собі азот. Є вона в молоці всіх ссавців. Середня кількість казеїни в молоці така:

жінка . . .	0.80%	коза . . .	2.87%
ослиця . . .	0.79%	корова . . .	3.50%
кобила . . .	1.30%	вівця . . .	4.17%

Ще є так звана казеїна (пасир) ростинна, або овочева, що є в горосі, бобі, сочевиці й сої, але вона не є однакова з казеїною ссавців.

Дуже нечиста казеїна має назву — молочного сиру, звідки українська назва: „пасирець". Сир їло людство віддавна, як здорову й поживну їжу. — Пасирець тільки в останні часи, головно по війні, почали широко використовувати в техніці. Є це біле тверде тіло, без мінеральних домішок, без запаху та смаку. Звичайно воно буває в формі білого порошка, або шклистих зерен. У воді казеїна не розчиняється, а тілько вбирає в себе воду, — добре розчиняється вона в лугах та розчинах лугових солей. Виробляють пасирець із відтовщеного молока, осаджуючи його з маслянки та сиру. Є багато способів осаджувати пасирець, найголовніший — це осаджування квасами, та способом природного заквасу, або коли вживати ферменту „хімозину".

Зціджування сироватки, — праворуч інж. Локшинський (технічний керманич).

Осаджену казеїну чистять, сушать та мелють. Лугові розчини пасирця це — густі кольоїдальні течі, дуже клейкі та вязкі. Казеїна звогчена водою й підогріта до 100° Ц топиться в пластичну[1]) масу, добре приймає в себе глину, крейду, фарби й таке инше. Висушений пасирець дає так звані штучні маси, такі, як: галаліт, ляктоформ, ляктит, ляктоїд і баг. инших, з котрих техніка виробляє багато всякого приладдя, прикрас і різних річей, потрібних у щоденному житті.

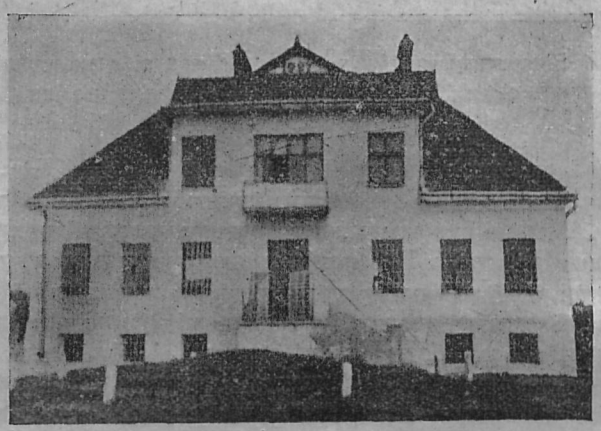

Районова молочарня у Глинянах.

З пасирцевих мас виробляють: ґудзики, гребені, намисто, ручки до парасоль, цигорнички, коробки, різні прикраси, як: бурштин, нефрит,[2]) гірський кришталь, гірський бурштин і инш. В Европі з казеїни виготовлюють навіть будівельне каміння.

Розчини казеїни з домішками різних хемічних засобів правлять за клеї, що відпорні проти вогкости й тепла.

Ще старі єгиптяни робили зі звичайного сиру цемент, мішаючи пасирцю з піском, вапном і мулом з річки Ніль. В середньовіччі столярі вживали розчинів звичайного сиру для приклеювання шкіри до деревляних повозів або меблів. Але що-йно останніми часами пасирцеві клеї набули технічного значіння — винайдено приписи, як зробити такі пасирцеві клеї, які були б відпорні проти води й тепла. В самих Злучених Державах Північної Америки 1917. року фабрики меблів і деревяних виробів зужили 7,000.000 фунтів казеїни на виріб клею.

При виробі літаків пасирцеві клеї мають таке величезне значіння, що влада Злучених Держав Північної Америки мусіла видати окремі приписи,

[1]) пластичний — мягкий, такий, що можна з нього виробляти різні речі.

[2]) нефрит — мінерал зеленуватого кольору

як коло цієї справи заходитися. При склеюванні дерева звичайним клеєм у місцях склеювання часто повстають напруги, дерево тріскає й руйнується;— казеїнові клеї цьому запобігають, вони дуже поволі тверднуть і робляться нероспускні. Казеїновим цементом та кітом склеюють мармур, порцеляну, шкло, каміння, металі та т. ин.

Паперова промисловість уживає великої кількости пасирцю для проклеювання, ґрунтування, ви-

Відпрасовування сирої маси казеїни.

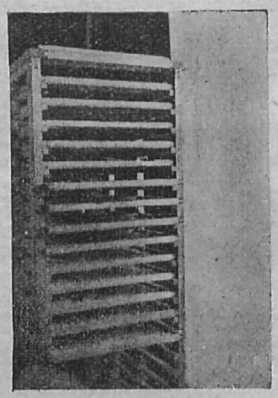

Візок зі ситками, де сушиться казеїна.

гладжування паперу й паперових виробів. Казеїна дала можливість виробляти паперові пляшки, що їх у Америці вживають для перевозу молока й подрібного продажу. Паперові пляшки занурюють у розчині казеїни й потім висушують. Ті пляшки такі дешеві, що не оплачується їх зберігати. Розчинами казеїни виробляють непромочний і відпорний на товщі папір. І всякий инший папір — полотняний, шовковий для літоґрафії[3]) все це оброблене казеїною, — про звичайний папір та картони вже й не говорити.

Казеїна дуже добре зєднується з різними фарбами, а з декотрими з них утворює сполуки, котрі на повітрі робляться нерозчинними. Ця властивість пасерцю робить його дуже придатним для виробу фарб, ляків і апретур.[4])

Малюнки казеїновими фарбами, надзвичайно яскраві, стійкі й роками не псуються від світла й вохкости. Барви ці все свіжі, мають оксамітний полиск. Казеїновими фарбами фарбують деревяні предмети, особливо ті, що наражені на атмосферичні зміни, як: вуліки, вікна, двері, ворота, балькони, дахи, стіни, вози, паркани й інше. Вони дуже годяться до малювання образів і рисунків на фасадах[5]) церков і будинків. Казеїнові фарби, змішані з азбестом, або подібними річовинами робляться вогнетривалими — ними малюють печі, димарі, рури й т. д.

Казеїни як їжі в формі сиру вживали від непамятних часів. Відживна вартість сиру всім добре відома й ми над нею не спинятимемось. Пасирець сам по собі трохи тяжкоствавний, але лугові його сполуки, добре розчинні в воді, легко засвоює собі людський орґанізм. Різноманітних форм казеїнових відживних препаратів уживають як дієтетичні[6]) препарати. Їх продають як порошок під різними назвами як: нутроза, плязмон, ейказеїн, лякторин, санатоґен. З пасирцю роблять штучне молоко, його мішають до чололяди, какаа, порошків уживають до тіста.

Варто звернути увагу на цю ділянку промислу, — промислу, що має перед собою велику будуччину, і що може збагатити наш нарід. Сирівець, потрібний до виробу пасирцю, ми маємо в районових молочарнях, треба тільки зорґанізувати саме виробництво. Перша українська спілка виробу пасирцю та його перетворів уже склалася, йдуть спроби, удосконалюються способи виробу. Спілка робить уже пасирець при районовій молочарні у Глинянах.

---

[3]) літоґрафія — малювання, писання на каменю й відбивання (друкування) з каменю

[4]) апретура (латинське слово) — надавання фабричним виробам готового до продажу вигляду, щоб був гладкий, вилискувався й т. д.

[5]) фасада (франц. слово) — передня, лицева сторона, чоло будинку

[6]) дієтетика (грецьке слово) — наука про вживання їжі, (коли людина здорова, чи недужа)

ЯК ДОВГО МОЖНА НЕ СПАТИ?

Не раз чуємо, що людина, яка терпить на безсоння, взагалі не спить цілими ночами. Та це вже явище хоробливе, його треба лікувати. Ми про це тут не говоримо, тут нас цікавить тільки те, кілько здорова людина може витримати без сну. Загально думають, що людині зовсім вистане 8 годин сну. Та це залежить від віку. Буває так, що в пізнішім віку людині досить годин 5 на добу, себто, вона обходиться без сну яких 19—20 годин. Ясна річ, що людина від того не вмре, як не спить 24, а то й 48 годин, тільки ж це опісля відбивається на її працездатности.

В Америці деякі люди роблять собі із неспання спорт, та ще й до того не сплять, стоячи на ногах. Ось один із американців „у перегонах" у неспанні витримав цілих 83 години. А в часі відвороту французької армії у грудні 1870. р. один поручник утримався на ногах 84 години. В р. 1896. три наукові дослідники не спали 90 годин, а в 1923. р. дослідник Кляйтман цілих 115 годин. Він замітив, що втома в нього першої ночі наступала між 3—5 годиною, пізніших ночей трошки раніше. Всі ці дослідники самі на собі хотіли переконатися, які явища бувають при неспанні. Отже ж вони пересвідчилися, що спершу починають пекти повіки, потім очі засихають, а пізніше відчувається велику порожнечу не тільки в голові, але й у цілому тілі. Тільки ми нікому не радимо робити з собою такі досвіди, бо сон для людського тіла річ необхідна.

СЕМЕН МАҐАЛЯС.

ЖИВІ ОБРАЗИ.

Надзвичайно ефектовною (що справляє велике враження), побудливою й виховною точкою наших свят та святкувань, а то й доповненням аматорських вистав можуть бути ж и в і о б р а з и. Тут уже сама назва говорить за себе. Це образ, що представляє якусь думку, складається з живих осіб і своєю формою (уставленням осіб), барвами та освітленням діє на зір глядачів. Треба тільки деякої вмілости та великої дбайливости, щоб очам глядачів дати як-найсильніше вдоволення та викликати відповідний настрій.

Під ф о р м о ю розуміємо добір відповідних постатей до живих образів, а ще важніше уставлення їх так, щоб цілість робила враження гарного образу. При доборі людей слід звернути увагу на вигляд та лиця, й цілої постаті, щоб цілий назверхній вигляд відповідав характерові тої особи, яку він має представити. Годі собі, наприклад, уявити янгола з чорним волоссям, смаглявим обличчям, — все це більш годиться для циганки. Таксамо для ролі козарюги не можна вибирати особу малого росту, з невиразними рисами обличчя та паничуватого вигляду. Ще важніше від добору відповідних осіб — є уставлення їх та вираз їх обличчя, бо саме від виразу обличчя та постави особи залежить вияв думки (ідеї), яку живий образ має подати. При тім образ не повинен бути перевантажений особами; їх повинно бути лише тілько, кілько треба, всяка зайва особа зіпсує образ.

Учасники образу повинні бути порозбивані на відповідні громади, з відповідними відступами. Загальне уґрупування учасників образу може бути с и м е т р и ч н е, де головна особа буде всередині образу, а по боках буде така сама кількість инших, або н е с и м е т р и ч н е, де головні постаті будуть уставлені з одного боку, инші з другого боку, з одного боку більше осіб, з другого менше, а то й так, що головна особа буде собі десь збоку. Образи, що мають за мету прославити (апотеозу), наприклад, Україну, „Просвіту", Шевченка, чи якого иншого поета чи діяча — вимагають симетричного уґрупування, в инших випадках може бути уставлення осіб несиметричне. Деколи замісць живої постаті можемо посередині поставити портрет, чи бюст того, що його славимо (Шевченка, Франка і т. д.). Коли даємо образ із історії (історичний), або хочемо ним представити наше життя (побутовий образ), то уставляти особи треба як-найбільше природно, щоб вони відповіли змістові образу.

Одяг (костюми) учасників живого образу не повинні режисерові спричинити багато клопоту. Тут їх легше призбирати, ніж до театральних штук. Тут уже не треба такого викінчення. Часто можна одяг на місці поспинати шпильками з простирал, із накрив, із завіс, шалів і т. ин., особливо в образах фантастичних — з дій, які собі уявляємо, а яких нема, або алеґоричних — коли подумані, уявні речі віддаємо наочними образами, н. пр., правду, чи працю, чи науку представляємо відповідними образами, чи постатями; тут уже кожний може показати свою зручність, здатність. Трудніша справа, коли зміст образу вимагає ріжнородности в народнім одягу, а його під рукою нема, або історичних одягів. Тут уже без випозики відповідних костюмів із театральних складовищ одягу (ґардероби) не обійдеться.

Друга важна справа при виведенні живого образу є відповідний у к л а д, уґрупування б а р в. Не можна ставити одну побіч одної барв, які сварилися б між собою, наприклад, фіолетову з амарантовою (синяво-червоною), червону з лилеєвою, амарантову з зеленою. Добре укладати темні барви одну побіч одної, а ясні побіч ясних, причім не завадило б нераз між ясні постаті уставити якусь одну темну, щоб вона червоною плямою відбивала на ясному тлі. При укладі барв треба уникати рябости, бо це прикро вражає глядачів та їх неспокоїть.

Т л о, основа живого образу може бути одностайне, н. пр., біле, сіре, ясно-синє, зелене, але ніколи — рябе, сорокате. До кожного образу годиться тло з деревець, можна стіну закривати, н. пр., смерековими галузками. І для покриви столів, крісел, лавок, пачок — потрібних для підвищення осіб не слід уживати рябих килимів, найкраще застелювати їх сірим або зеленим полотном.

Третій дуже важний чинник у виведенні живого образу — це о с в і т л е н н я. Передусім світло мусить бути заслонене з боку глядачів, самого світла ніхто не повинен бачити, бо воно глядачів разитиме та буде псувати ціле враження образу, бо тоді постаті виходять як ті темні тіні на тлі світла. Живий образ мусить бути освічений сильним світлом ізпереду. Коли нема сильних відбивальних (рефлекторових) лямп, то треба взяти кілька звичайних. Можна також освічувати магнезіевою стрічкою, але ж бенґальських порошків уживати не слід, бо вони видають за багато диму та копоту.

Хибна думка, що до живих образів найкраще надаються кольорові світла. Навпаки, найкраще — сильне біле світло, або дуже легко кольорове, бо тоді не пропадають барви образу. Сильно червоне, або зелене світло добре тоді, коли постаті образу повдягані на-біло.

Живого образу не слід виставляти надто довго, бо він викликає в учасників утому, вони можуть порушитися, а це дуже псує враження цілости. Образ можна виставляти найдовше одну хвилину, потім його треба закрити завісою. Зате можна його повторити й по три рази, та ще як що до чого зміняти барви освітлення.

РАДІО.

Дуже важним та корисним засобом освіти може й повинно бути р а д і о. Його можуть обслуговувати як-найбільші фахівці, до того воно може досягати водночас найдальших закутин краю. На

жаль, на уклад програми радієвих вислухувань (авдицій), ми не маємо поки-що ніякого впливу, тимто як радіо поставлене в нашому краю, воно мало відповідає нашим потребам. А проте з нього можна дещо доброго й корисного навчитися. Але й тут потрібна деяка система.

Передусім для масових вислухувань радія треба подбати про добрий лямповий радіоапарат із голоснею. До його обслуги треба призначити одну людину, що була б рівночасно орґанізатором вислухувань. Досвід виказав, що коли як-слід не зорґанізувати слухання, правильно не налагодити його, по освітньому зорґанізовано не використовувати передач — то не можна досягти нічого, зацікавлення в слухачів поволі паде.

Орґанізатор, знаючи заздалегідь, що будуть передавати в радіо (заголовки подають тиждень наперед), повинен на час про виклади, що мають освітньо-виховну вартість, повідомляти зацікавлених, повинен підшукати відповідні книжечки в бібліотеці, і по скінченій авдиції перевести вичерпну дискусію, яка повинна зацікавити слухачів і спонукати їх ближче пізнати той предмет. Орґанізатор усе повинен підшукувати відповідну літературу.

Правильне використання передачі не менш важне та потрібне, як правильна орґанізація слухання.

Завдання орґанізатора було б і поширювати слухання радія кожній людині зокрема, при допомозі детекторів,[1]), які тепер дуже дешеві, їх тепер меткі селяни, покористувавшись відповідним порадником, можуть собі самі зробити. Читальні, які мають лямпове радіо, могли б коло нього збирати зацікавлених радієм селян та молодь і стати осередком радієвого руху на селі.

КІНО.

Обговорюючи поодинокі форми масової освіти, не можна не згадати про кіно. В історії людства мало є прикладів на те, щоб якийсь винахід так скоро поширився, як кіно. Історія кінематографу незвичайна. На наших очах виріс, як на дріжджах, новий промисел, згорнув сотні тисяч людей, день-у-день випускає десятки нових фільмів, і кожний з них можуть оглядати десятки міліонів глядачів на цілому світі. Кіно перевищило всі винаходи, бо ані винахід друкарської штуки Ґутенберґа, ні жаден инший винахід не поширився у світі так швидко, як саме кіно. Які велетенські спроможности відкриваються перед кіном на освітньому полі! Перед очима глядача пересуваються невидані ним світи, міста, народи, їх побут, культура і т. д., і т. д. Він пізнає з фільми невидану природу, промисл і т. д. Та на жаль, фільмове виробництво (продукція) не мала досі здебільша, на увазі культурно-освітньої мети, а більше зиск, використовувала людську слабість до незвичайних подій (сензацій) і жадоби сильних вражінь. І тому теперішні фільми, здебільша, мало, а то й зовсім не годяться до освітніх цілей. Хтось завдав собі праці й вивчив 250 драм із кіна та обчислив, що в них було: 97 убивств, 51 подружня зрада, 19 випадків зведення, 22 пірвання дітей, 45 самогубств, 176 крадежей, 35 налогових пияцтв і ціла армія ледацюг, поліційних аґентів, комісарів і т. ин. Правда, така фільма, кінчиться звичайно перемогою чесноти й карою за злочин, але ж насправді теперішне кіно, здебільша, не облагороднює, а затроює душу.

Деякі держави виробляють, правда, й наукові фільми, але ж їх загально не використовують. А коли взяти під увагу високі ціни кіноапаратів і фільм, окремі приписи, що управильнюють кіновий промисел та тяжкі обставини, серед яких доводиться нашому народові жити, то ми не скоро ще зможемо покористуватися кіном для освітньо-виховних цілей.

ГРИ ТА РОЗВАГИ.

Коли ми говоримо про значіння та форми освітньої акції, то це ще не значить, що ми хочемо обмежувати освітню працю виключно самими повчальними, поважними заходами. Коли хто так нас розуміє, то це помилка. Тільки тоді, коли освітній осередок села стане й місцем відпочинку та розваги, можна буде вважати, що він виконує своє завдання — вдоволити всі форми культурних потреб населення. Але ж товариські гри й розваги повинні мати на увазі потреби не тільки молоді, а й дорослих. Для дорослих годяться гри розумові: льотерія, шахи, загадки, морочиголівки, ребуси,[2]) тощо.

Для орґанізації розваг треба підшукувати гри особливо веселі, складені на основі місцевого побуту, де б зміст був селу близький — тоді їх і зрозуміють краще і зацікавляться ними. Добре було б чергувати гри й забави з освітньою працею. До цього ж потрібні різноманітні розваги — сьогодні одна, завтра друга. В розвазі можна все використовувати ті самі форми (пісні, відповідні поговірки, й т. д.) — але зміст їх повинен бути все новий.

Ми вже згадували, що до розваг належать і загадки, морочиголівки, приказки. Перші тим важні, що вони вимагають і умової праці, щоб відгадати загадку, розвязати морочиголівку, але ж ця праця не втомлює, зате розважає та оживлює товариство.

Роля провідника в переводженні цих форм розваги, як і в иншій роботі, незвичайно важка. До його завдань входить вибір та попередня підготова матеріялу до роботи. Таким чином, оминаємо випадковість. Тут провідник старається притягати до відгадування передусім недіяльних людей, байдужих — їм можна спершу помагати відгадувати, пізніш треба їх підбадьорювати, тоді вони згодом самі братимуть діяльну участь у розвазі.

Слід підбирати загадки та инший матеріял різний змістом — тоді робота піде жвавіше, буде різноманітна.

---

[1]) прилад, що сприймає електромаґнетні хвилі, випрямовує їх, що їх можемо чути.

[2]) ребус, франц. слово — загадка, що складається зі слів, речень, малюнків, різних значків, фіґур, тощо.

НАТАЛІЯ ДОРОШЕНКО.

ЛІТНЯ РОБОТА БІБЛІОТЕКАРЯ

Хоч у бібліотеці завжди повинен бути лад та чистота, але взимі, підчас руху, підчас випозичування книжок, ніколи бібліотекареві спиняти над цим більшу увагу. Отож це треба зробити влітку. Вже навесну рух слабне, бо селяни йдуть у поле. Вліті ж і зовсім рух припиняється — хиба ще дехто з дуже вже пильних читачів зазирне коли до бібліотеки. Найкраще тоді замкнути бібліотеку на який місяць і постаратися пильно підготовити її на початок осіннього часу.

Що ж за робота чекає тоді бібліотекаря?

Найперше бібліотекар повинен постягати всі випозичені книжки від читачів та поставити їх усі на свої місця, в шафі на поличках, а тоді вже розпочинати роботу. Насамперед слід перевести перевірку книжок, чи як у нас кажуть „шконтрум", щоб довідатися, які з них є, а яких бракує, ц.-то, чи не лишилася яка в когось із читачів, а може й не записана. Треба завважити, що при як-найбільшій дбайливости в часі великого руху в бібліотеці завжди можне трапитися, що якась кількість книжок утече від запису.

Робиться „шконтрум" так. Коли кожна книжка має своє окреме число в інвентарі, тоді робота піде легко, й її може зробити один бібліотекар сам. Він дивиться, яких чисел бракує на полицях із книжками і записує їх у окремо призначеній для цього книзі, чи зшитку (це залежить від розміру бібліотеки). Кожне число, що його бракує, він записує на початку окремих рядків.

Коли бібліотекар перейшов усі шафи й полиці, тоді дивиться в інвентар та дописує з нього у зшитку перевіру до чисел, що їх нема, ще й автора та назву книжки. Коли вже й це скінчене, тоді він переглядає картки читачів: які книжки та що саме й коли не звернене і приписує ці відомости до відповідної книжки в окремім розділі (грядці). Отже виходить, що у книзі „шконтру" потрібні такі розділи, чи грядки, які собі повинен наперед уже назначити бібліотекар: 1) число інвентарне книжки, 2) автор, 3) назва її, 4) хто (імя, прізвище й адреса) й коли книжку позичив. Коли й цю роботу бібліотекар покінчив — дивиться, чи нема такої якої книжки, де б не було зазначено, хто її позичив, ц.-то, що вона ні на кого не записана. Всі книжки, яких бракує, (хоч би й не записані), бібліотекар повинен як-найшвидче постаратися позабирати від читачів, хоч би й мав піти за ними сам. У селі легко віднайти по свіжому сліду навіть таку книжку, що її позичено, але не записано ні на кого: треба тільки розпитати, пошукати між людьми, а все це вже залежить від жвавости бібліотекаря. Помогти ж йому в цій, як і в инших роботах, може гурток помічників при бібліотеці, гурток приятелів книжки, тощо.

Як же книжки вписані в інвентар по кілька на одне число, шконтрум мусять робити дві особи: один перевіряє на полицях, другий стежить за числами за інвентарем та записує книжки, що їх нема, у зшитку шконтра вже відразу й числа, автора, назви і скількість примірників.

Дальша робота — це завести чистоту й лад у бібліотеці.

У сільських читальняних будинках часто буває вогко, або темно. Бібліотека, здебільша, не має не тільки окремої кімнати, а часом і шафи, а має тільки полички, часто книжки переховуються й у скрині, чи що. Книжки часто-густо стоять брудні, в порохах, пройшли цвіллю, поточені молем, або иншими дрібними створінями, невидними для наших очей (бакцилі). Але ж бібліотекареві, так чи инакше, треба стежити за гігієною книжки — за чистотою, а то вона швидко „захоріє" і пропаде. Бібліотекар в гарний соняшний день повинен позділяти книжки з поличок, порозкладати десь на ґанку, чи на лавках, коло хати, або на дошках, покладених на кріслах. З кожної книжки треба обережно вибити порох: тримати обома руками книжку, розділивши її і плескати одну половину о другу, а коли книжка тонка й без оправи, то треба побити легенько книжку об другу. Всі сторінки книжки треба перегорнути і скрізь чистою сухою ганчіркою повитирати порох, який там є, чи цвіль, чи що: остання особливо любить гніздитися по внутрішніх сторонах обкладинки; треба її обтерти і хребти та обрізи книжок.

Далі всі книжки треба порозкладати на сонці так, щоб кожна лежала окремо, треба їх порозгортати, — щоб мокрі посохли, а всі — трохи перевітрилися. Потім, треба дуже понищені книжки треба відділити окремо: одні підуть до оправи, менше ушкоджені направить сам бібліотекар, а цілком знищені — цілком вилучить.

Пообтиравши й порозкладавши книжки, переходимо до опорожнених шаф: кожну поличку треба витерти мокрою ганчіркою, а то і змити її з обох боків, повитирати павутиння скрізь по кутках поличок і шаф. Якщо шафи стоять у вогкому місці, треба їх повідсувати від стін, чисті вже шафи лишити відчинені: нехай теж просихають та провітряться. Якщо можна — треба їх попересувати в сухіші місця. Треба вважати знов, щоб шафи не стояли близько й коло печі, бо книжки тоді покоробляться.

Коли вже книжки й шафи просушені, все треба поставити на своє місце, пильнуючи, щоб не сплутати чисел книжок.

Оправа книжок. Книжки розбиті, чи як у нас кажуть, розсипані, ц.-то, такі, що розпадаються на частини, а хребет їх відірваний, треба віддати обовязково до оправи, бо при дальшому їх позичанні сторінки можуть погубитися, а книжка пропаде, стратить свою вартість.

Про те, як оправляти книжки, як і чи можна їх лучити при оправі, вже сказано в „Бібл. Порадникy", див. ч. 7—8. Ж. і Зн. 1933, ст. 238.

Та заки віддати книжки до оправи, треба списати, зазначивши, по чому за кожну рахувати.

Книжка інвалід. Між знищеними книжками трапиться, що деякі з них так понищені, що їх уже й палітурник не схоче взяти до оправи. Такі дуже понищені книжки-інваліди, треба вилучити з бібліотеки, а на їх місце постаратися придбати такі ж самі, тільки в новому виданні.

Дрібні ушкодження. Вони можуть бути такі: подерті сторінки; сторінки, що вилітають із книжки; різні надписи, підкреслення, чи плями в книжках. Бібліотекар мусить постаратися все це направити. Для цього повинен він мати в себе арабську гуму, (її можна розвести — порошку „декстрина", навіть у зимній воді), прозорий, проклеєний папір у звитках, (провірний), який беруть для підклею грошей та стирки, окрему для олівця й окрему до чорнила, найкраще брати машинову, ц.-то ту, що беруть при писанні на машині. Все, що треба, бібліотекар мусить обережно попідклеювати, повитирати, а плями вивести за допомогою відповідних течив. Коли у книзі бракує одної, двох, чи частина сторінки вирвана, бібліотекар повинен позичити десь подібну книжку й переписати ті місця, що їх бракує, на папері, який викроїть за розміром книжки та вклеїти потім на відповідні місця у книжці. Коли трапиться, що в книжці чогось не можна направити (плями, дуже пописані місця), треба про все це коротко зазначити на чистому папері і вклеїти у внутрішню сторону окладинки, напр., так: стор.: 2—147 поплямлені й т. д.

При цій самій нагоді бібліотекар іще раз перевіряє, чи не закрались де серед книжок недозволені (сконфісковані) книжки; сконтролювати це за списами з Головного Виділу (вони повинні бути в кожній бібліотеці з усіми новими поповненнями). Всі книжки, які треба вилучити з бібліотеки, чи через їх старість, чи як недозволені, треба списати за окремими ґрупами й передати читальняному виділові на затвердження як призначені до вилучення. Як уже сказано, на місце таких, виділених книжок треба дістати інші: замість старих — нові, замість сконфіскованих — якісь инші видання, найкраще найновіші.

Докомплетування бібліотеки. Оцей же літній час найкращий для бібліотекаря, щоб з нагоди головної праці в бібліотеці, оглянутися за її поповненням, чи докомплетуванням. Треба попрочитувати катальоґи нових видань, зладити спис, які б книжки добре було придбати, переглянути для цього „Провідники для читальняних бібліотек", видані матірним товариством „Просвітою", щоб придбання нових книжок прикласти до вимог цих приписів. Такий спис слід подати знов таки на затвердження читальняному виділові, а потім вислати замовлення до книгарні Т-ва „Просвіта".

За літо новий матеріял є час уписати в бібліотечні книжки, не поспішаючи. Є час справити. А в-осени відновлена бібліотека дасть своїм читачам свіжий матеріял до читання і оживить зацікавлення в читача.

ДОБРА ОРҐАНІЗАЦІЯ, ПОРЯДНЕ ДІЛОВОДСТВО
Й КАСОВОДСТВО ЧИТАЛЬНІ —
ЦЕ ПОЛОВИНА УСПІХУ ЇЇ ПРАЦІ.

Старицький М., **Облога Буші,** історична повість із часів Хмельниччини, третє видання, Львів, наклад Украін. Педаґоґічного Т-ва, 1926, ст. 95, ц. 1.70 зл.

Самий наголовок говорить про те, про що в повісти пишеться. В-осени 1654. р. решта борців за рідний край замкнулась у містечку Буші на Київщині, на високій скелі над Дніпром, у твердині „Орлине ґніздо". Зворушлива картина зусиль невеликої жменьки відданих батьківщині смілюків, що ґинуть під час облоги твердині. Від чоловіків не відстають жінки. Всі складють урочисту присягу краще згинути, ніж піддатися численному ворогові, який облягає містечко. На чолі — сотникова дочка Орися. В страшну хвилину, коли ворог уже починає опановувати містечко, а невелика жменька козаків на чолі з сотником останніми надлюдськими зусиллями даремно силкується стримати ворога, мешканці з пан-отцем замикаються в церкві і зі свічками в руках слухають живі завпокійну службу божу по собі, Орися підчас співу „Со святими упокой", кидає в порохівні смолоскип у бочку з порохом і разом з милим, як і вся Буша, гине...

Повість написана дуже цікаво й дуже живо, малює так багато зворушливого святого почуття самовідданої любови й пожертви для Батьківщини, що її поручають, як лектуру у школах. Годиться для читання всім без різниці читачам, а особливо її поручаємо для дорослої молоді.

Цінна річ, що на кінці книжки вміщено сторінку з поясненнями малозрозумілих слів.

Н. Д.

Казки тисяч і одної ночі, для молоді переробив і переклав Юра Шкрумеляк. Львів, „Світ Дитини", 1930, ст. 115, ц. 1.80 зл.

У кого з нас не тріпотало дитиною серце від зворушення, слухаючи чи читаючи чарівні, такі глибокі змістом казки „Тисячі й одної ночі". Видавництво дотепно підібрало низку цікавих і повчальних щодо головної думки казок: Сліпий Абдалаг — сам накладає на себе кару за провину; Зачарований Абу-Гассан — казка повна гумору; Король Аніб, що любить пригоди, не послухав передсмертної перестороги батька покинути нахил до пригод і присвятити своє життя для щастя свого народу — переживши багато нещасть і зробивши нехотячи навіть злочин підчас подорожі, кається й щасливо вертається додому та довго й мудро править краєм. Пригода горбатого блазня, що подавився був рибячою кісткою і його беруть за вмершого, повна дотепів; Малий суддя — хлопчик, що, на розказ каліфа, мудро розбирає заплутану скаргу й викриває правдивого винуватця, якого дійсний суддя звільнив був у попередній скарзі.

Казки підібрані вдатно та різноманітно. Поважні та смішні чергуються між собою, а разом усі зачіпають відносини чи громадські, чи державні справи, чи містять високу людську мораль. Досить велика кількість малюнків, із поясненнями, відкіля взялися „Казки тисячі й одної ночи" ще збільшують цінність книжечки. Гаряче можна поручати всім читальняним бібліотекам до дитячого відділу.

Н. Д.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

В ДОБІ ГОРОДИЩ

Доба великих мандрівок народів — це вже початок ранньо-історичних часів у нас. Конець їх називають на всіх словянських землях добою городищ, через те, що їх збереглося скрізь дуже багато, й є вони найбільш прикметною памяткою тих часів. З історичного боку є це княжа доба, коли завіса історичної темряви піднялася була вже зовсім угору, а з етнічного (себто, щодо ознак народніх) доба чисто словянська, бо в ній були вже всі наші землі заселені словянами-українцями.

У культурно-історичнім розвитку княжої доби відріжняємо звичайно дві доби: старшу поганську (600—900) й молодшу християнську (900—1100). Третю, наймолодшу (1100—1375) зачислюємо вже до пізнішого середньовіччя.

Цей археольогічний поділ княжої доби оправдують такі важні культурно-історичні події, як перші початки княжої організації, заведення християнства на Руси (майже рівночасно з розвалом хозарської держави), опанування степів турко-татарськими ордами, які перервали наш звязок з Візантією,[1]) та нарешті упадок галицько-володимирського самостійного князівства.

Одначе ті, здебільша, політичні події не найшли такого сильного відгомону в нашому народі, щоб нагло змінити чи припинити природний розвиток його культури. І перехід від старих, поганських звичаїв та вірувань до нової, християнської віри та звязаних із нею змін у духових і матеріяльних проявах щоденного життя не був такий наглий, щоб створити значну, помітнішу різницю в культурі (головно матеріяльній) двох перших періодів княжої доби: поганського та християнського. Тимто при описі треба їх звичайно брати разом, та зазначувати тільки по змозі, які памятки старші, а які молодші.

Чисто-словянська доба зачалася в нас певно вже до приходу аварів, але ж що-йно після цього лихоліття настав спокійніший час для розвитку організації й культури, а це потверджує вже й найстарший київський літопис із початку XI. ст.[2])

В ньому згадуються вперше вже східні та західні словянські племена в нас. Гряниця між ними йшла почерез Дуклю-Кросно-Чудець-Ланцут-Тарногород-Красностав-Дрогичин-Більськ, і вже тоді відповідала приблизно сьогоднішній нашій етнографічній[3]) гряниці на заході.

На захід від цієї найстаршої українсько-польської гряниці сиділи висляни й мали свою княжу столицю у Кракові, а на схід від них жили на Волині, над горішнім Бугом дуліби, велике українське племя, що його сліди за назвами місцевостей подибуємо і в Галичині: наприклад: село Дуліби є одне в Бобреччині, друге — у Стрийщині, третє — під Бучачем.

Розбитих аварами дулібів згадують літописи востанне 907. р., а після того появляються на їх землі аж три ріжні племена: бужани, волиняни й лучани, які дістали різні назви від місця свого осідку, але це був певно один і той самий народ, колишні дуліби.

Волиняни назвалися так від свого городу Волиня; його городище є й до сьогодні над Бугом проти устя ріки Гучви, 15 кільометрів на північний схід від Володимира на Волині. Він сам, Володимир, хоч згадується в літописах уже 884. р., мав тоді менше значіння, ніж город Волинь, і що-йно князь Володимир Великий укріпив його, посадив у ньому князя й єпископа та поставив муровану катедру Успенія Богородиці, де хоронили волинських князів.

Про Волинь згадує і арабський історик Масуді з половини X. ст., мовляв, там живе племя „Валінана“ (= волиняни), якому давніше підлягали инші словянські племена. Очевидячки він, мав на думці ті часи, коли ще волиняни, бужани та лучани творили один великий народ дулібів.

Десь у сусідстві волинян сиділи бужани, які дістали свою назву або від ріки Бугу, або від міста Бузька, теперішнього Буська біля Камінки Струмилової, яке згадується у літописі вперше під 1097. р.

---

[1]) Найважніші з них були печеніги (900—1034), половці (1052—1238) та татари (1223—1783).

[2]) Найстарший київський літопис, доведений до 1039. р., його зредагував печерський монах Никон; славна „Повість временних літ“, що її приписують літописцеві Несторові, повстала що-йно 1112. р.

[3]) де живе якийсь нарід

Коло бужан сиділи л у ч а н и, що їх назва походить, очивидячки, від города Лучеська, теперішнього Луцька над Стиром.

Над горішнім Дністром сиділи ще докладно незясовані х о р в а т и. Їх згадують наші літописи кілька разів, н. пр., при описі походу князя Олега на Греків 907. р., або Володимира Великого на Галичину 992. р. Могли це бути останки великого хорватського народу, який відійшов відтак на південь, у нинішню Югославію, одначе не всі наші історики твердо вірять у їх існування у нас (Грушевський, Томашівський), тимто питання, де саме вони жили, досі ще не вирішене.

На схід від цих хорватів, жили між південним Бугом і Дністром у л и ч і, де й була їх столиця Пересічень. Добув її князь Ігор 914. р., й після того імя уличів щезло з історії.

Найближчі їх сусіди, що сиділи, мабуть, на південь від них, аж до Чорного Моря, були т и в е р ц і. Одні й другі уступили відтак під напором печенігів та половців на захід, у Карпати.

Галичину прилучив був Володимир Великий 981. р. до великого князівства київського, пізніше його внуки, Ростиславичі — Рурик, Володар та Василько — оснували в нас у 2. половині XI. ст. окреме г а л и ц ь к е к н я з і в с т в о.

На схід від нас, між р. Случем і Дніпром, жили два великі племена, д е р е в л я н и й п о л я н и, й розмежовувала їх р. Ірпень. Вони обидва, разом із дулібами, були й основою сучасного одного у к р а ї н с ь к о г о н а р о д у.

*

З черги переходимо до огляду памяток старовини з княжих часів. Почнемо від найбільш прикметних, — від г о р о д и щ.

Серед довгих змагань опанувати свої дуже просторі землі, перші історичні словяни мусіли думати передусім про оборону цих земель перед частими наїздами азійських кочовиків та північних германів, тимто з тих часів залишилося до сьогодні дуже багато городищ — останків їх укріплених городів. Є їх тисячі по всій словянщині, сотні в самій тільки Галичині, і хоч дуже мало з них систематично досліджено, а деякі сягають іще передісторичних часів (Грибовичі біля Львова), то все ж є підстави додумуватися, що більшість із них походить із початку княжої доби, може, ще з доби мандрівок народів.

Не відразу було знане колишнє призначення городищ. Сто літ тому назад думали, що їх вали окружували колись святі гаї та поганські святині, і що-йно після багатьох розкопів дійшли ми до того, що мета їх була різна. Були це або:

1) княжі городи, осідки володарів окремих частин краю і тоді в парі з їх розбудовою йшла й організація окремих, уділових князівств, або

2) військові укріплення гряниць краю та водяних і сухопутніх шляхів, або нарешті

3) пристановища для довколичного населення в часі воєнної небезпеки, а тоді вони були нераз дуже просторі (Кульчиці біля Самбора).

Для влекшення праці на будову городищ вибирали вже з природи оборонні місця серед мочарів, на верхах стрімких горбів або на висунених „язиках" горбоватого простору серед рівнини. Відповідна до того була й сама форма городищ ріжна.

Так узагалі було це зрівняне під будинки місце, окружене для безпеки глиняним валом, де був іще частокіл — ряд густо (часто) повбиваних один коло одного колів, обернених затесаним кінцем угору. За валом був звичайно ще глибокий рів, напущений по змозі водою, щоб тяжче було дістатись до валу. До середини городу можна було дібратися одною або двома брамами в валах киненим на рів звідним мостом.

Городище серед дряговиння було округле або довгасто-кругле (овальне) й обведене лише самим валом. Таксамо виглядало городище на верху стрімкого горба, тільки його лекше приступний бік був забезпечений подвійним валом, а знову третій зразок, на виступі горбовини, був передусім відтятий від инших частин високорівні глибоким ровом та валом.

Крім цього деякі наші городи, наприклад, Галич та Теребовля, мали також в о д я н і у к р і п л е н н я. Робили їх так, що на потоці або річні в підніжя городища ставили гаті, які запирали перед сподіваним ворожим наступом. Вода тоді збиралася на місці, виповнювала річище кілька метрів завглибшки, або й виступала з берегів та утруднювала доступ до го́роду.

Ясно, що жаден го́род не міг бути без води, тимто на городищах є або природні джерела або копані нераз дуже глибокі криниці. Наприклад, на старостинському замку в Теребовлі, що його поставили мабуть, на місці княжого городища, є криниця 16 метрів завглибшки, а дуже глибока, ще не відкопана до дна криниця є знову на городищі у Ступниці біля Самбора.

Найстарша звістка про наші галицькі городи подана в київському літописі під 981. р. при згадці про похід Володимира Великого на Червенські городи: Перемишль, Червень та инші. Є це взагалі найстарша літописна звістка про Галичину, яка тоді називалася „Червенськими городами" — а від них „Червона Русь".

Про инші городи літопис у X. ст. не каже,, хоч вони певно вже були, і що-йно в XI. ст. згадується про Белз, Звенигород, Теребовлю і Бузьк, у XII. ст. вперше — про Галич, Плісниськó, Щирець, Тисьменицю й Сянік, а в XIII. ст. ще й — Збараж, Городок, Любачів, Товмач, Ярослав, Коломию, Синевідськó, Львів, Тилич і Переворськ. Це все є наші найстарші галицькі міста. У XIV. ст. називають уже польські історичні джерела цілі десятки сіл, які існують досі.

Підчас татарського лихоліття в 1240—41. рр. знищено Галич і багато инших міст, а ті з них, що їх опісля відбудували, були приспособлені вже до вимог середньовічної воєнної техніки. Тоді появилися в нас перші мурóвані укріплення, при чому для скріплення мулярської заправи додавали до вапна білка з яєць.

Розглядаючи на мапі розміщення княжих городищ, бачимо від Сяну на захід аж по р. Вислок — майже 100 кільометрів широку смугу, де є всього три городища — отже вона була майже незамешкана. Є це та сама погранична смуга між західньою і східньою Галичиною, яка зарисовується ясно вже

від новішої камяної доби (неоліту), а у княжій добі була нашою природною західньою гряницею, покритою великими лісами.

Цей праліс тягнувся широкою смугою по обох боках Вислока від Карпат аж до Висли та долішнього Сяну і його досить часто згадують у різних актах XIV—XV. ст. Що-йно польський король Казимир, почав кольонізувати ті погряничні пущі в рр. 1350—1370., і з того часу походить на наших західніх окраїнах дуже багато осель, що їх назва вказує, як здогадується др. Кордуба, на сусідство лісу (Підбір, Залісся, Підлісся, Діброва, Поляна), або походить від лісових дерев (Березів, Буків, Грабів, Дубина, Липник, Сосниця).

Ця незаселена смуга пралісів творила раз природну гряницю між українською й польською державою, а по-друге була дуже доброю охороною перед воєнними походами в один і другий бік. Для більшого війська було дуже тяжко, часом майже неможливо, продертися крізь лісову гущавину, тимто в воєнних походах із Руси в Польщу й навпаки вибирали собі дорогу звичайно далі на північ, поміж Люблином і Сандомиром. Тільки невеличкі відділи, що мали на меті несподіваний наскок для наживи, перекрадалися через гущі пралісу й, попаливши та поруйнувавши сусідню околицю, верталися чим-дуж додому.

НЕВИДАНИЙ СВІТ

Цими днями з Африки повернувся виряд (експедиція), що його вислав туди славетний англійський університет у Кембріджі — розслідити долину ріки Ріфт, між Кенією, Уґандою й Абісинією. Між иншим, ця експедиція відкрила вульканічний острів на середині озера, що є всередині цієї землі, а куди ще не ступала людська нога. Тут найдено правдивий „загублений світ", якийсь такий, як його описав американський письменник Конан-Дойль у відомому романі.

Цей острів, із поверхнею на 5 км², лежить приблизно на віддалі 10 км. від західнього берега озера. На ньому дуже багато кратерів недавно погаслих вульканів. Між кратерами стоять величезні калюжі, в яких живуть сотки крокодилів. Крокодилів на острові взагалі так багато, що бачили їх на кожному кроці.

Але, крім них, живуть на острові инші земноводні, як ось велетенські ящірки на 2—3 метри завдовжки. Ця неповоротна тварина цілком не боїться людини. Ящірки підходили до членів експедиції, шипіли на них і вдавали, що хочуть їх схопити. Довгий червоний язик цих ящірок робить їх подібними до казкових змиюк. Живляться вони виключно крокодилячими яйцями.

З инших „громадян" острову можна було там побачити величезні черепахи, вагою в кілька сот кільограмів; великих кажанів (лиликів); птиці з великими помаранчовими дзюбами, довгими як самі птиці; метеликів і цвіркунів.

Цікаво, що на острові не знайдено ані одного виду ссавців.

Перебування на цьому допотопному острові зробило на членів експедиції величезне враження. Їм здавалося, немов вони опинилися десь на иншій планеті.

МАЛПИ РОЗВИВАЮТЬСЯ СКОРІШЕ ЗА ЛЮДЕЙ

Американський учений Кельоґ цілий рік досліджував молоде семимісячне малпеня (шимпанса) та десятимісячну дитину. Одне і друге вихованці під його оком, у його науковій робітні, діставали однакову їжу та одяг та в усім однаково проживали. І виявилося, що в молодого малпеняті ліпша память від дитини, що воно скоріш засвоювало нові речі. До того малпеня меткіше. Професор звязав мотузком руки й ноги малпеняті й дитині і з годинником у руці стежив, котре з них скорше зуміє звільнити себе з пут. І перше було — шимпансеня, і воно перше збагнуло, на що потрібні мотика й граблі та багато инших предметів домашнього вжитку. Або таке. І шимпансеняті й дитині професор звязав очі й залишив їх у малому загородженому подвірї. Цікаво було, котре з них найскоріше піде простою дорогою туди, де почує людський голос. І тут знову перемогло малпеня. Воно пів години памятало, крізь які двері людина вийшла з кімнати, а дитина забувала за це за 5 хвилин. В одному випадку молодий шимпанс показав, що більше слів розуміє, ніж дитина. Виходить, що малпи скоріше дозрівають, ніж люди. Инші досліди показали, що малпи потраплять розвязувати дуже тяжкі завдання: на приклад, у довгій рурі сховали були їжу, а побіч неї кий; малпа, довго не думаючи, вхопила кий у руки й почала ним випихати їжу з рури. Иншим разом завісили шматок мяса на стелі; тоді малпа почала приставляти собі різної величини столики й по них, як по сходах, вилізла до мяса. Ще таке було. На очах малпи до одної з чотирьох коробок уклали їжу; опісля коробки позабирали, а коли опісля принесли їх ізнову, малпа відразу потрапила на коробку з їжею. А коли той самий досвід повторено ще раз, але коробки помальовано різними барвами, малпа збентежилась: щоб розрізнити барви, малпа мусіла б була відповідно вправляти свої очі.

СУФЛЄРСЬКА МАШИНА

Часописи принесли вістку, що в Альжирі в Африці винайдено машину, яка робить участь суфлера в виставах цілком непотрібною. Машина ця дає дуже великі вигоди акторові, а публику позбавляє потреби чути суфлерський голос. Є це оптичний апарат. На екрані з внутрішнього боку рампи, невидимої для публіки, пересувають фільмову стрічку з текстом драми. Актор бачить перед собою слова ролі й може відчитувати її без труднощів.

ЯРИНА СІМОВИЧ.

ДЕЩО ПРО ЗАЛОЗИ ВНУТРІШНЬОГО ВИДІЛЮВАННЯ

В людському (і звірячому) тілі є дуже важні частини (мозок, легені, серце), без котрих організм не може жити. Та, крім них, є ще й инші частини, не менше важні, розміром нераз дуже малі, але ж організм теж не може без них обійтися. Це так звані залози внутрішнього виділювання. Вони не мають проводу, котрим би їх сік, що витворюється в їх клітинах, діставався до призначених частин тіла, як це мають, н. пр., слинянки, печінка, черевослинниця. Залози внутрішнього виділювання мають багато кровоносних посудин, ними вони попретикані, а сік їх дістається просто до крови через осмозу[1]). Сік такий, що дістається просто до крови, називаємо ще й гормоном[2]). Брак його спричиняє недугу, часто і смертельну, зате ж малої скількости, нераз одної тисячної ґрама стане, щоб урятуватися від смерти.

До таких заліз нутрішнього виділювання належить надниркова залоза або наднирківка. Це твір, 4—6 цм. завдовжки, 2—3 цм. завширшки, важить яких 12 ґрамів. Лежить він над ниркою (відтіль його назва), в формі каптура. Його сік дуже важний. Вагу цієї залози пізнати по тому, що коли, наприклад, у звірів її усунути, то звірина хоріє й гине. Малий шматок залози, зашитий під шкірою, усуває недугу, а виймемо його — звірина знову хоріє.

Коли приглянемося наднирківці близше, коли її розріжемо, то побачимо, що вона складається з двох частин — з кори, та зі шпіку. Кожна з цих частин виділює гормон, і кожний із них має инше призначення, а то й один одному суперечить.

Досліди на звірятах виказали, що коли забракне кори в наднирківці, вони стають байдужі (апатичні), слабосильні, ледачі, сонливі, їжу вертають, худнуть. І люди, коли в них забракне кори наднирківки, стають сонливі, ледачі, горячкують, худнуть, їх шкіра робиться бронзова, подібна до металю. Лікування цілою наднирківкою (з наднирківки роблять їжу), чи витягами з неї, не давало успіхів, або успіхи були незначні. Таксамо витяги (екстракти) зі шпіку наднирківки не помагали. Аж витяг із кори наднирківки („кортин") дав повний успіх у лікуванні тої дивної недуги, що її вважали давніше за смертельну. Хоробу цю перший описав у лікарській науці англієць Тома Адісон, і тому її назвали „недугою Адісона".

У кожної людини кружляють у крови разом гормони чоловічого й жіночого роду, а тільки в чоловіків вони в більшости чоловічі, в жінок — жіночі. Гормон кори наднирківки утримує все в рівновазі, не дає, щоб гормони, що їх є менше, зникли зовсім. Коли на корі витвориться новотвір, себто коли збільшається число клітин у корі, які витворюють гормон кори, то і в крови збільшається скількість гормону противного полу, який досі був „у меншости", і ось — із чоловіка робиться жінка, а з жінки (це трапляється частіше) чоловік. Коли вирізати новотвір, усе знову повертається до старого, жінка знов буде — жінка, а чоловік — чоловік. Чому воно так, — ще не зовсім ясно, це ще викажуть дальші досліди.

Коли до кокаїни[3]) додати витягу шпіку наднирківки, то місце, яке кокаїною знечулене, біліє, і знечулення триває утроє довше, ніж коли б того витягу не додати. Виявилось, що в цьому витягу є гормон, званий адреналіною, який звужує кровоносні посудини й тим самим збільшує тиск крови. Уживають його, щоб приневолити серце ліпше працювати; крім цього, він злагіднює корчення мязів озяв і побуджує до скоршого виділювання слизі (флеґми), — тимто його вживають у лікуванні задухи (астми).

Восьмилітня дівчина, виглядає як стара, до того вигляд у неї — чоловіка, не — жінки; в неї на корі наднирківки виріс новотвір.

Дослідникам удалось видістати з наднирківки кристалічну адреналіну. Вона така сильна, що підносить тиск крови й тоді, коли один ґрам її розпустимо в 100 міліярдах літрів води. В людському тілі кружляє з кровю адреналіна розпущена 1:1міліярд, а в цілім тілі кружляє 12½ тисячна частина ґрама — скількість, якої досить, щоб утримати рівновагу в господарці соків організму. Темна жаба, коли її полити розчином адреналіни, стає по кількох хвилинах зовсім ясна. Риби з глибини моря, коли їм впорскувати розчин адреналіни, починають світити. Розчин адреналіни 1:1 міліон — підносить тиск соків у квітах. Коли собаці впорснути адреналіну під шкіру, то по кількох хвилинах збільшується в крови скількість цукру, а в печінці зменшається скількість ґлікоґену (рід цукру). Це важне при лікуванні цукриці.

У звиринному світі бачимо, що декотрі звірята (їжак, босук і инші), за літо й осінь підгодовуються, і коли починає надходити осінь, зариваються в заздалегідь приготовані нори, в леговища й сплять цілу зиму, сказати б — завмирають. Теплота їх тіла спадає нераз до 4° Ц. (нормальна теплота 36° Ц.), серце товчеться дуже слабо, віддих стає повільний — один на хвилину. Як узяти, наприклад, їжака до теплої хати, він далі буде спати, значить — не зимно каже звіряті спати, причина їх сну — в їх нутрішньому укладі, котрий каже їм спати в певній добі, хоч було б іще досить тепло, і ще була б для них у полі їжа.

Вчені задумувались над тим, чи причиною зимового сну не буде часом брак вітамінів[4]), котрі

---

[1]) себто — він переходить через стіну клітини безпосередно до крови в кровоносних посудинах.

[2]) пор. Ж. і Зн., за квітень, 1934, ст. 105.

[3]) кокаїна — сильна отруя, її добувають із листя ростини „красновець-кока"; її вживають до місцевого знечулення

[4]) вітаміни — хемічні річовини, що находяться в різних харчових засобах та потрібні для життя. Про вітаміни напишемо колись окремо.

впливали б на деякі гормони, а тим самим спричинювали б зимовий сон; вглянули в усі залози, влітку і взимі, й побачили, що борлакова залоза инакше виглядає вліті, инакше взимі.[5])

Під дрібновидом (мікроскопом) побачили вчені, що клітини борлаківки влітку переповнені соком, званим кольоїдом. Образ тої самої залози взимі зовсім инший, клітини порожні або майже порожні, покорчені, ядра понищені. Ще більше, –

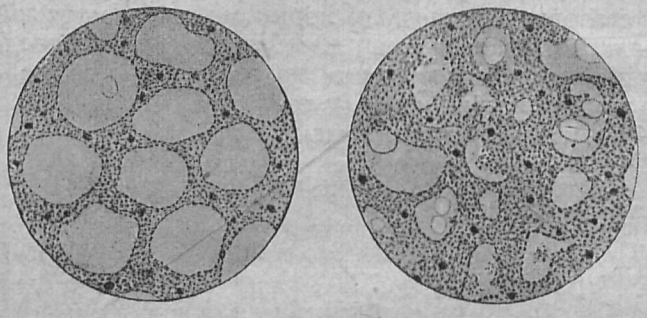

Борлаківка звичайного кажана (лилика) під мікроскопом; перша влітку, друга — взимі; на першім образку багато великих борлакових кольоїдів (річовин, що трудно просякають крізь тканини); на другім — багато порожніх місць, кольоїдів менше.

коли впорскнути їжакові, що спить, під шкіру витиснутий сік із борлаківки, він пробудиться, пічне рухатися, і вже більше не засипляє: його борлаківка починає працювати; під мікроскопом побачимо той сам образ, що бачили ми влігі.

Коли молодій вівці вирізати борлаківку, вона перестане рости, кости їй не тверднуть, вона стає якась байдужа, ледача, починає менше важити. Коли подавати такій вівці борлаківку з їжею або впорскувати їй під шкіру соку гормону борлаківки, то вона поправляється, росте, кости тверднуть, вівця стає жвавіща.

Два барани однакового віку; тому зправа по вісьмох днях від народин витято борлаківку, — по 7 місяцях баран важив 10 кґ., зате той другий, що йому не робили операції, важив 35 кґ.

Хемічно гормон борлаківки, це — сполука йоду з білковиною, названою тироксиною[6]), 1 ґрам тироксини має таку силу, що 1000 ґрамів (1 кґ.) цілої залози. В 1917. році видобули з залози тироксину в чистій формі, без жадних домішок, а 10 літ пізніше удалося розслідити її хемічний склад і утворити штучну тироксину.

Часом борлаківка працює за сильно, за багато виділює гормону до крови й тим спричинює хоробу, знану загально під назвою „недуги Базедова". Її бачимо частіше в жінок, ніж у чоловіків. Вже здалека можна пізнати такого хорого по його очах: вони великі, банькаті, вогкі, лискучі, неспокійні, а хорий робить враження немов би він чимсь налякався. Такий хорий дістає часто товкіт серця, має часом враження, немов би йому дух запирало, руки в нього трясуться, він самий дуже нервовий, раз сильно подратований, то надмірно веселий, то знову за хвилину пригноблений, має нахил до плачу, не може ночами спати, йому стає хвилинами страшно гаряче, він скаржиться на болі живота, має бігунку й т. д.

Хоробу Базедова, або подібну в слабшому ступні можна викликати і штучно, наприклад, коли хто заживає горошинок (піґулок), щоб схуднути (теперішня мода, щоб бути худим). У всіх цих горошинках найсильніший і найпевніший засіб на похуднення є тироксина, що спричинює скоре спалювання товщів і білковини, і тим понижує вагу.

Недужий на хоробу Базедова, порів. банькаті, лискучі очі, велике схвилювання.

До сильнішого виділювання подразнює борлаківку нікотина, тимто курці, здебільша, люди худі й нервові. Те, що кажуть, що нікотина дає змогу ліпше працювати умово, треба розуміти так, що тут справа в борлаківці: її гормон — тироксина — „прояснює" людям ум.

В горах, головно в Альпах, дуже часто можна побачити людей, що їх звичайно звуть кретинами. Їх розвій духа й тіла дуже низький: короткі ноги, великий живіт, відкритий рот, малий личник, бездушний, придурковатий погляд — оце вигляд кретина, Цей стан викликує звироднілa борлаківка. Під мікроскопом можна у кретинів бачити замісць клітин, що виділюють гормон, — инші, котрі утискають властиві клітини залози; гормон не виділюється, або виділюється його дуже мало. В таких кретинів кости мягкі; деколи вони й лазити не вміють, власне — не можуть. Коли в пізнішому віці забракне орґанізмові тироксини, тоді витворюється недуга, звана в науці мікседима (Myxoedema.[7]) У таких людей усі ділянки життя ослаблені, низька температура, вони стають сонливі, байдужі, мало руха-

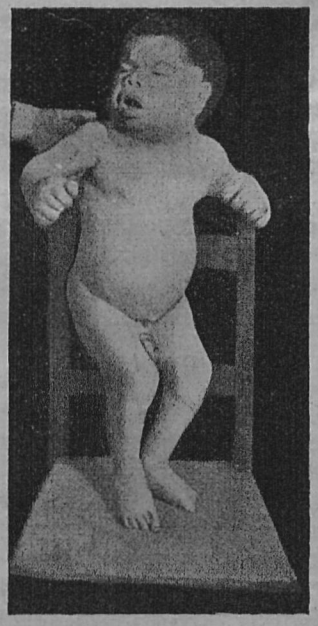

29-літній кретин; ріст як у карлика, не може ходити, бо кости мягкі, вираз обличчя — звірячий (наслідки браку гормону борлаківки).

[5]) борлакова залоза (борлаківка) складається з двох чотирокутніх частин, вони сполучені одна з одною та прилягають півколом до дишиці спереду.

[6]) назва цієї залози: thyreoidea (thyreos по-гр.: чотирокутний, ideos — подібний); тироксина — витяг із цієї залози.

[7]) з гр. myxa — слизь; oedéma — ґудз.

ються, — можна сказати, що їх стан зрівнюється із зимовим сном звірят. Під шкірою і в шкірі назбирується в них течиво (плин), клітини пучнявіють, вигляд хорого — набляклий, шкіра тістовата — з того й назва (Мухоедема).

Коли в Базедовій хоробі при операції вирізати зовсім борлакову залозу то в короткім часі зоперований занедужає на мікседиму. Кретинам і хорим на мікседиму дають із їжею приправлену звірячу борлаківку, або впорскують сік; таке лікування творить прямо чуда — кретин стає повноартісною людиною.

У горах бувають ще й люди — а то і звірята: коти тай корови — з так званим волом, що доходить деколи до величезних розмірів. Часами вола (мале) не докучає людям терпить тільки їх зверхній вигляд. Але частіше воло — втискає дишицю й тим утруднює віддих та ковтання. Причину цеї недуги — вола — вчені добачували, а ще й нині дехто думає, — у збільшенні кількостей декотрих складників розпущених у воді, як ось: вапно, флюор,[8]) тощо. Декотрі знову думають, що воло це — недуга заразлива, бо воло, на пр., дістають усі ті, що живуть в одній хаті з недужими на воло, та виявилося, що це не так. Дальші досліди виказали, що брак йоду в землі й воді спричинює масове занедужання на воло. Про це вже знали люди в старовині й доручали хорим митися в морській воді, котра, як знаємо, має багато йоду. В середньовіччі подавали хорим на воло попіл із морських губок, що мають у собі багато йоду. Тепер лічать воло сіллю, що має в собі йод.

[8]) газ, прикрого запаху, находиться в деяких мінералах.

ЮЛІЯН СОСНЕВИЦЬКИЙ.

ДЕЩО ПРО ВИНОГРАД

Що за різноманітний наш ростинний світ! В природі бувають просто чуда. Ось недавно ще мало знана ростина — а нині все нею захоплюється! Взяти б хоч би виноград. Як поширюється його управа! Не диво: гарні, солодкі китиці як дозрівають, манять око людини; з овочів роблять солодке, чи квасне вино, винний оцет і т. п., зі сушених ягід — т. зв. „родзинки", яких кожна наша господиня вживає до паски на Великдень.

Виноград ростина середземно-морська. З Азії дістався до Греції, Італії, Франції й Німеччини. Управа винограду вимагає середньої температури 18—25° Ц., садити його можна до 55° рівнобіжника.

Знавці приймають за границю управи винограду в Европі — ріку Райн у Німеччині, горішні Альпи й південне підніжжя Карпат. У нашому підсонню росте виноград в повітах: Заліщики, Борщів, Гусятин, Чортків, Бучач, т. є саме та сама смуга, яку маємо за Збручем у Ямполі й Могилеві подільському та в Басарабії.

Та останні наукові висліди виказали, що виноград може рости й на півночі Галичини на відповідно соняшних місцях, навіть піщаних, — тільки треба його плекати як слід, як фахівці повчають.

До нашого підсоння найліпше підходять такі роди винограду: 1) ранній Малінґер: ягоди округлі, жовтаві, 2) Магдалена з Анжу: ягоди округлі, темно-жовті; 3) Магдалена королівська: ягоди більші від попереднього роду; 4) Вікторія — італійський виноград: білі солодкі ягоди, дозрівають із кінцем серпня; 5) Франкенталь — ягоди великі, темножовті, — та ще є й инші роди.

З овочів винограду роблять, як відомо, вино. Вино буває біле або червоне — солодке і „столове" або квасне. Вино має в собі 8—10% алькоголю, добре може бути цілющим засобом для хорих, у торговлі воно знане як „літурґічне вино". З усіх напитків вино найменше шкідливе для нашого здоровля.

При щирій охоті громадянства можна би і в Галичині влаштувати цілий ряд винниць, що дали б нераз хліборобові далеко більшу користь, як із рільної господарки. Що правда, така винниця коштує, але можна основувати їх гуртом, спілкою — тоді на кожного випаде небагато...

ТРОҐЛЬОДИТИ.

„Троґльодит" це такий, що живе в норі. А такі люди є в північній Африці, сто миль на південь від колишнього славного міста „Картаґіна". Люди ці належать до старовинної раси, про яку писав іще латинський історик Салюстій, дві тисячі років назад.

Троґльодити жили тоді в наметах і випасали худобу. Коли Римляни завоювали Картаґіну, троґльодити втекли в гори. Тут вони й повикопували собі печери й почали жити в норах. Тепер вони називаються „людьми, що повзають". Ґрунт, де вони осіли, не дуже твердий, там легко копати, тимто згодом під землею повстали цілі міста.

Житло родини складається з декількох печер із повигинаними стінами. Всі печери сполучені ходами з головною печерою. Кожна має свій власний вихід надвір, — не мають його тільки помешкання для жінок. Стіни, підлогу, стелю троґльодити шпарують. В дальному кутку печери стоїть ліжко — деревляна дошка, покрита грубими ковдрами. Під стінами ослони, але столів узагалі нема.

В жіночих печерах є ткацький варстат, глиняні глечики, що в них варять, та величезні гладуни з оливковим олієм, фіґами і т. ин. Перед кожним житлом є маленький дворик, обведений муром. Тут сидять жінки, замкнені від поглядів чужих чоловіків, а вночі сплять тут осли, кози та кури. Вулиці по таких містах ідуть терасами одна над одною до самої верхівлі, де міститься „ксар", себто склад майна й одночасно фортеця — притулок підчас війни.

А. АНДРІЄНКО.

ЗАКВАС ПАШІ НА ЗИМУ

Найбідніший господар, у якого є тільки один „хвіст" на господарстві, знає з досвіду, що корови краще дояться вліті, ніж зимовою порою. „Пішла на зелену пашу і причинила молока" — почуєте часто з початком весни в кооперативній молочарні від селян, що принесли повніші глечики молока, ніж звичайно. А „причинок" цей буває инколи доволі значний, часто навіть подвійний. Коли б стілько молока взимі, то був би порятунок хоч куди, бо ж ціна на молоко тоді значно вища. Що ж, коли ж бо взимі нема зеленої паші!

Правда, взимі нема зеленої паші, та варто б знати, чи не можна б її чимось заступити. Адже ж хтось колись мусів над цим думати, коли всім відомо, що від зеленої паші худоба поправляється й дає більше молока. І думали — в инших краях. Там роблять заквас зеленої паші на зиму. Річ зовсім не трудна, але в нас господарі чомусь не беруться до цього.

Заквас зеленої паші для худоби роблять подібно, як заквас капусти для людей на зиму. Зелену капусту шаткується, добре убивають у бочці, що верству солять, а як уже бочка повна, накривають кругами, ще й притискають зверха каменюкою. На заквас зеленої паші по инших краях будують мурованні, бетонові або залізні округлі вежі, звані сільос. (Це дорогі будівлі, і нас на них не стати). У нас заквашують зелену пашу в долах, викопаних у землі. А робиться це так. В осени, як сподіваємося мати більше зеленини, копаємо на оборі на підвищеному місці, щоб вода не заходила, яму на метер або більше завглибшки. Чим вона глибша, тим ліпше, але не сміє підходити до неї зашкірна вода або дошова, бо загниє паша. Ширина ями буде залежати від скількости паші, яку думаємо в неї накласти, на два, три, чотири або й більше метрів у промірі. Яма повинна бути округла, щоб можна добре пашу скрізь накласти і втолочити. Стіни ями мусять бути прямовісні, не — скісні, щоб паша не спиралася на стіни, а тиснула на дно ями.

Коли вже яма готова, сиплемо на її дно негрубу верству січки або полови, щоб паша не дотикалася просто землі, — а тоді даємо пашу, яку хочемо заквасити. Сюди може прийти листя капусти, капустяні качани, бурачиння, гички моркви, брукви, ріпи, кінський зуб, кукурудзиння, конюшина-стернянка, люцерна, кропива, мішанка засіяна на стерні, отава, яку залила вода, й нема надії зібрати її на суху пашу, а крім того бараболянка, тростина і квасні трави, що ростуть на моклавинах. Як бачимо, вибір паші на заквас дуже великий і різноманітний. Так звичайно худоба деякі з них або зовсім не їсть (бараболиння, тростина, квасні трави), а від деяких і захорує (листя капусти, буряків); зате ж ту саму пашу заквашену зїсть узимі зі смаком із користю для господаря.

Грубу й довгу зеленину, як ось: кінський зуб, кукурудзиння, бараболиння, тростину треба порізати на січку так на 5 цм. завдовжки. Це найкраще робити на тих давніх скриньках, що на них давно різали січку, коли ще не було січкарень. Порізану зеленину краще укладати в ямі, а потому легше її з ями витягати та задавати худобі до жолобів. Крім цього її лекше вимішати з иншою зеленином, більш поживною. Наприклад, саме бараболиння, потяте на січку, навіть як заквас буде все пашею безвартісною. Зате вимішане з молоденькою конюшиною-стернянкою, воно дасть заквас і смачний і поживний.

Щоб заквас добре вдався, треба памятати про дві річі. По-перше, складена до ями зеленина мусить бути добре втолочена, — а далі: втолочена зеленина мусить бути так накрита, щоб до неї повітря не мало доступу. Щоб зеленину добре втолочити, скидаємо її до ями частками, розправляємо на не грубу верству й зараз-таки її толочимо ногами, довбнями, а як яма широка, то заганяємо туди коня, чи корову. При цьому слід передівсім звернути увагу на зеленину, що лежить при стінах ями, бо тут найтяжче її втолочити і тут опісля паша найчастіше загниває. А втолочуємо пашу на те, щоб вигнати все повітря, що є у скиненій верстві. Цю верству треба так сильно притолочити, щоб повітря до середини вже не дісталось. Кожну верству, що її накладаємо, треба наново добре втолочити. Коли є ще запас зеленини, то можна її класти далі й толочити поверх ями. Добре теж верству паші посолити чорною сіллю для худоби. Всю цю роботу треба виконати за два-три дні, один день за другим, щоб не лишати паші відкритою, а то загниє.

Як уже всю зеленину склали і втолочили, приступаємо до другої, теж дуже важної роботи — накривання паші. Вкриваємо її насамперед верствою полови або січки, а на все це накидуємо грубу верству землі. Землі — як-найбільше, навіть і на метер верства завгрубшки не за тяжка для паші. Важна річ — щоб через грубу верству землі не діставалося до паші повітря. Бо там, де воно щілинкою до неї дійде, паша псується, й худоба не буде її їсти. Тимто треба зверха землю добре рискалем (заступом, городником) приплескати, а відтак день-за-днем слідкувати, чи де не потворилися в купняку щілини. Коли б вони показалися, їх якстій треба позакривати.

По шістьох тижнях заквас готовий, і його можна давати худобі до жолобів. Відкриваємо частину кіпця і що день вибираємо таку кількість паші, якої нам треба на день. Копець закриваємо потім верствою соломи, щоб заквас не замерзав. На корову призначуємо денно яких 20 кг. паші. З причини сильного винного запаху паші, корови спершу нерадо беруться до цеї новини. Але як уже звикнуть, їдять її дуже лакомо й дають більше молока, бо заквас має майже всі ті складники поживи, що й зелена паша влітку.

НАЙМЕНШИЙ ПОШТОВИЙ УРЯД

Найменший поштовий уряд це — велика бочка на берегах Вогняної Землі. В цю бочку кидають проїздні кораблі листи та рівночасно забирають із собою приготовані посилки небагатьох мешканців цього клаптика землі. (р)

ТИХИЙ РОБІТНИК

(У 25-ліття гром. праці Івана Павлика).

В нас їх звичайно недоцінюють. А недоцінюють тому саме, що вони — тихі, зі своєю роботою не випихаються наперед, увесь вік сидять над своїм улюбленим ділом і тішаться, що воно росте. Серед загальної роботи дуже часто тої їх праці не помічають. А люди збоку нераз і не догадуються, кілько труду, кілько енергії вливає в цю чорну працю тиха людина, що над нею сидить. А сидить вона над нею день за днем, місяць за місяцем, рік за роком — діло розвивається, а людина — в тіні. Здається, що від тої одноманітної праці можна задушитися. А отже в людини, що сидить над нею — в цій роботі цілий зміст її життя, вона нею живе... Це всі ті секретарі установ, всі начальники канцелярій, усі адміністратори, рахункові урядовці...

1. серпня 1934. р. проминуло 25 літ над такою працею у „Просвіті" одному такому тихому робітникові. Тому двадцять пять літ до бухгальтерського відділу „Просвіти" ввійшов, молодою ще зовсім людиною (йому було тоді 26 років) — Іван Павлик, тепер начальник рахункового відділу „Просвіти", і цілих двадцять пять років повнив свою працю, все ту саму, та тільки в міру того, як розросталася діяльність „Просвіти", зростали його обовязки. Ви собі уявіть ту безліч чисел, що проходять що-день, щогодини перед очима бухгальтера! Для сторонньої людини — вони не тільки нічого не дають, а викликують непорозуміння: як можна так довго над ними сидіти і... А фаховій людині все вони кажуть, вони вдержують, немов на важках, рівновагу: мовляв, це можна зробити, а цього вже не можна, бо терези ваги перехиляться для установи на некористь... Іван Павлик цілих двадцять пять років тримав цю вагу у своїх певних руках, і тримав її — як не можна краще.

Раз якось на товариських сходинах Іван Павлик свої числа назвав поезією. На перший погляд могло здаватися, що — це жарт. Та в цих словах — глибока правда і глибокий життєвий зміст. Виходить, що кожна річ може бути для людини поезією, може її підносити, захоплювати, коли людина в неї вкладе свою душу й добачуватиме в ній зміст свойого життя... З цього погляду треба розуміти Павликові слова. Для нього — його числа дійсна поезія, в них він бачить щось вище для себе, щось, що його підбадьорює, підносить. Його числа для нього не тільки — числа. З них він умів добувати дуже здорові думки для розбудови дорогої йому „Просвіти", вони дали йому не одну спонуку для роботи в самій установі. А ще коли взяти на увагу, що вся та його праця тиха та йде не для нього особисто, а для громади, — то вартість тої його праці іще більшає!

Серед сучасних умов двацять пять років праці в якійсь установі — шмат часу великий! Не всякий у теперішніх часах може сподіватися, що діждеться такої хвилини, такої милої для робітника, й такої багатої на висліди — для установи! Тимто час цей слід нам відзначити і Громаді нагадати про скромного, тихого робітника, без якого не може бути великої, голосної праці!

Як тихо проходила Павликова робота у „Просвіті", таке й тихе його життя. Селянський син, народився він 1883. р. в селі Бушковичках під Перемишлем, закінчив 5 кляс гімназії, побував у Америці, де вів невелику крамничку, від 1903. р. знов у краю, закінчує торговельну школу, складає приписаний державний іспит (із відзначенням) з бухгальтерії, працює по різних приватних („Віра", „Атляс" у Перемишлі) та державних установах (дирекція скарбу в Перемишлі) при чому рівночасно люструє читальні перемиської Філії „Просвіти" (1909), — а від 1/VIII. 1909. р. — в „Просвіті".

Двацятьпятьліття праці у „Просвіті" застає Павлика в повному здоровї. Бажаємо йому, щоб воно його не покидало й на далі, й щоб він, у повні своїх сил і далі вів ту муравлячу роботу — для добра нашої установи, зберігаючи те побожне захоплення для своєї праці, яку ми так дуже поважаємо, як і високо цінимо того, хто її робить — нашого Івана Павлика!

ПОДОРОЖ У ГЛИБ МОРЯ

Людям удалося дібратися вже в стратосферу понад десятки тисяч метрів, але ж глибини моря досі ніхто не прослідив. Була така думка, що всяке життя в морі кінчається у глибині коло 200 м. А тимчасом американський зоольог Віліям Біб (Beebe) при помочі свойого окремого човна вже двічі вибирався у глибину моря, раз до 400 м., другий раз до 600 м. Його човен це властиво величезна сталева куля, з потрійними стінами всередині. Вони потрібні, щоб видержати незмірний тиск, що панує в глибинах океану. В тій кулі є велетенські очі, на 20 цм. загрубшки, щоб крізь них дивитися, що в морі діється. У сполуці з цими очима є дві окремі кабіни, а в одній з них є рефлєктор зі силою кілька міліярдів свічок, у другій — окремий апарат фільмовий, щоб фотографувати те, що в морі находиться. Учений Біб робив досліди зі своїм апаратом і доказав, що у глибині 400—600 м. життя є, тільки сотворіння, що там живуть, цілком инші, ніж ми собі їх уявляємо. Дістати їх на гору не можна, бо таке сотворіння зараз розплилося б, коли б дісталося на поверхню моря. Про них проф. Біб напише окрему книжку. Він придумує инший човен, щоб ним дістатися аж до 1000 м. углиб.

ЗОРЯНЕ НЕБО В МІСЯЦІ ВЕРЕСНІ

Починається осінь. Літні сузіря: Волопас із Арктуром і Корона з Геммою рано зближуються до заходу, а Лебідь із Денебом, Ліра з Вегою й Орел із Атаіром пересунулися на західню сторону неба й заходять над ранком. Зате на північно-східній стороні неба швидко сходять: Квочка, Візник із Капеллею та Бик із Альдебараном — справедливі зимові сузіря. Зима стукає вже до небесних воріт, і, мабуть, цього року вона добре дасться нам у знаки.

Із планет тільки Сатурн світить цілу ніч на південній стороні неба, досить близько над обрієм. Славний Юпітер у сузірї Діви, „світить" на небі цілий день, таксамо, як і багато инших зірок, та сліпуче соняшне світло не дає нам спромоги його бачити. Меркур, Венус і Марс, близько Сонця й через те в дуже недогідному положенні.

Місяць: нів 9., півповня 16., повня 23., остання чвертка 30.

Сонце: 1. вересня сходить у 5. год. 17 хвилин, заходить у 6. год., 43 хв., а 23. вересня є рівнодення, себто зрівняння дня з ніччю: Сонце сходить у 6. год. рано, а заходить у 6. год. в вечір так, що день і ніч тривають рівно по 12 годин. Від того дня день стає чим раз коротший, а ніч чим раз довша — теж ознака, що зближається зима.

При цій нагоді запамятаймо собі добре, в якому місці, в часі рівнодення Сонце сходить, бо там є справжній схід, як сторона світа, а там, де того дня Сонце заходить, там є справжній захід (сторона світа), це знати, може нам придатися нераз у щоденньому житті. Автім схід і захід Сонця щодня в иншому місці: Місце, де Сонце показується рано зпід обрія, вліті пересувається наліво, а взимі направо, а захід Сонця навпаки.

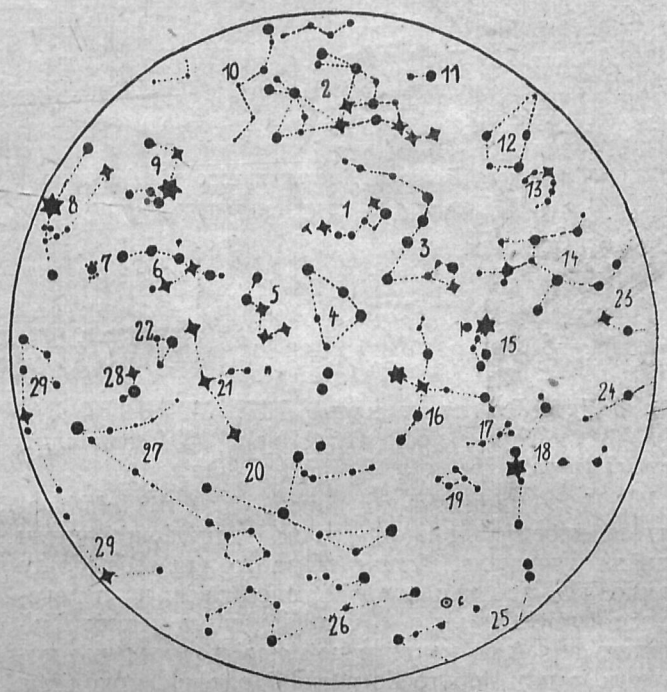

Зоряне небо в місяці вересні.
з початком вересня в 11-ій годині, в половині вересня в 10-ій, з кінцем того самого місяця в 9-ій годині ввечір.
1. Малий Віз з Бігуновою зіркою; 2. Великий Віз; 3. Змий; 4. Кефей; 5. Борона або Касіопея; 6. Персей; 7. Квочка або Плеяди; 8. Бик із Альдебараном; 9. Візник із Капеллею; 10. Рись; 11. Хорти; 12. Волопас із Арктуром, що саме заходить за обрій; 13. Корона з Геммою; 14. Геракль; 15. Ліра з Вегою; 16. Лебідь із Денебом; 17. Стріла; 18. Орел із Атаіром; 19. Дельфін; 20. Пеґаз; 21. Андромеда, біля неї направо мряковиння (М); 22. Трикутник; 23. Змийник; 24. Гадюка; 25. Козоріг; 26. Водолій; між ними Сатурн (С); 27. Риби; 28. Баран; 29. Кит.

ПАМЯТНІ ДНІ В ВЕРЕСНІ

2. 1657. перевезено тіло Богдана Хмельницького з Чигирина до Суботова

2. 1709. помер у Бендерах на Бесарабії гетьман Іван Мазепа

2. 1881. помер член „Руської Трійці", укр. письменник Іван Вагилевич (народився 10. V. 1811.)

2. 1915. помер укр. громадський і педагогічний діяч Теофіль Грушкевич

3. 1864. народився укр. письменник (із селян) Мусій Кононенко (Школиченко)

3. 1924. помер орґанізатор Станиславівщини селянин Йосип Гурик

5. 911. другий договір укр. князя Олега з греками

6. 1672. гетьман Петро Дорошенко здобув Камянець на Поділлі

7. 1914. поляг укр. театральний діяч і письм. Лев Лопатинський

9. 1769. народився батько нового укр. письменства Іван Котляревський

10. 1910. помер укр. громадський діяч і письменник Василь Доманицький

10. 1919. договір у Сан Жермен, яким держави Антанти стали сувереном Східньої Галичини

11. 1652. *весілля Тимоша Хмельниченка з дочкою молдавського воєводи Роксандою*

12. 957. гостина укр. княгині Ольги в Царгороді

12. 1903. відкриття памятника Іванові Котляревському в Полтаві

12. 1921. померла визначна укр. артистка Ганна Затиркевич-Карпинська

13. 1919. помер укр. історик мистецтва Кость Широцький

14. 1867. помер укр. письменник Опанас Маркович

15. 1907. помер найбільший укр. драматичний письменник Іван Тобілевич (Карпенко Карий, народився 4. вересня 1845)

15. 1921. помер шведський учений, приятель укр. народу Альфред Єнзен

15. 1923. помер укр. військовий діяч, орґанізатор „Пласту" Степан Тисовський

16. 1922. помер укр. учений Микола Сумцов

16.1658. Гадяцька умова гетьмана Ів. Виговського (Україна ставала самостійною державою в союзі з Польщею)

17. 1660. вибрано вдруге Юрія Хмельницького за гетьмана
19. 1903. помер бук.-укр. письменник Сидір Воробкевич (народився 3. травня 1836)
19. 1914. померла укр. письменниця Надія Кибальчич
21.—28. 1917. З'їзд (з почину Центральної Ради) національностей у Києві
21. 1929. помер укр. громадський діяч, селянин Андрій Шмігельський
22. 1918. відкрито в Києві український університет
23. 1648. перемога Богдана Хмельницького під Пилявцями
24. 1923. помер український учений правник Петро Стебельський
25. 1926. помер укр. громадський і політ. діяч Тит Заячківський
25. 1931. помер укр. педагогічний діяч Михайло Галущинський, голова Товариства „Просвіта"
28. 1651. білоцерківська умова Богдана Хмельницького з Польщею (козакам залишено одне київське воєвідство, в реєстрі: 20.000)
28. 1914. помер укр. громадський діяч Олександер Бородай
29. 1866. народився найбільший сучасний укр. історик Михайло Грушевський
30. 1877. помер укр. письменник і вчений Йосип Бодянський.

БІБЛІОГРАФІЯ

Лев Лопатинський, ПІД КАМЯНИМ ДАХОМ, комедія у двох діях, Львів, 1934, накладом товариства „Просвтіа", ст. 32, ц. 30 гр.

Є це книжечка за липень. Хоч дія відбувається перед війною — але ж і теперішній читач найде у книжечці багато цікавого для себе, бо те лихо, що про нього в ній говориться, не перевелося й досі. Це лихо — недовірчивість наших сільських людей до нових речей, навіть таких, що користь із них просто бе в очі. Молодше покоління на селі хоче збудувати дахівкарню, та старше не тільки перебаранчає, але ще й робить своїм молодшим товаришам нечувані капости. Молоді — борються завзято за свої думки, навіть здобувають свою громадську раду; старші воюють доносами, наклепами, й на кожному кроці спиняють роботу. Та, як воно завсіди буває, де люди візьмуться з'єдиненими силами до роботи й непохитно стоять при своїому — перемагає поступ, перемагає нова думка, перемагає слушне діло, і противники — упокорені. Ще одне цікаве виходить із комедійки, а власне, що в громадській праці повинна грати ролю не особа, а — сама справа, річ така для наших сіл повчальна.

Ми міркуємо, що книжечку набудуть усі читальні, що її закуплять і драматичні гуртки, бо комедійка нескладна, її дуже легко виставити на сцені. Цікаво б її ставити тепер, коли саме минає двацять років від смерти автора книжечки, Льва Лопатинського (про нього сказано дещо в передмові). **В. В-ля.**

Юрій Федькович, ФАРМАЗОНИ або як то трицять срібнарівських господарів записалося чортові, і як то вони за сім літ, сім місяців і сім неділь дуже забагатіли, — красна і правдива повість для розумних господарів; четверте видання; коштом і заходом товариства „Просвіта", Львів, 1934, ст. 64, ціна 50 гр.

Дня 8. серпня минуло сто років від дня народин Юрія Федьковича. Федькович був, як це ми писали в попередньому числі Ж. і Зн. (ст. 193—195) першим редактором видань „Просвіти", і для „Просвіти" 60 років тому написав цю книжечку, що її з нагоди століття народин поета четвертим виданням видала „Просвіта", як книжечку за серпень. Хоч, може, від того часу, як Федькович написав цю книжечку, в нас потрохи дещо змінилося, то проте „Фармазони" будуть цікаві кожному, хто їх іще не мав нагоди прочитати. Книжечка сама гарна, та крім того дуже повчальна. Про те, як вона написана, з якої нагоди, як наші сільські читачі собі її сподобали — написала редакція у вводі до книжечки. Там сказано дещо і про Федьковича, та його значіння, та крім того, поміщено відбитки з заголовних листів двох перших видань цього гарного народнього твору Федьковичевого. До книжечки додано чотири образки маляра-мистця Юрія Кириєнка, а на кінці пояснення деяких менше зрозумілих висловів. Справа в тому, що Федьковичева книжечка написана на-причуд гарною мовою, але ж бувають у ній вислови, що їх, н. пр., не гаразд зрозуміють читачі з Волині, Холмщини чи навіть Поділля, тимто й пояснення такі все потрібні. Вже хоч би й тому, що, маючи пояснення, читач мимохіть зверне увагу на незвичне для нього слово, засвоїть його собі і таким чином збагачує свій мовний скарб.

Старше, передвоєнне покоління наших селян добре знало „Фармазонів", дуже в цій книжечці зачитувалося, дехто попитував нераз уже за нею по книгарнях. Міркуємо, що „Просвіта" добре зробила, що перевидала Федьковичеву повістку новим накладом, та ще й до того саме в століття народин поета: нехай і молоде покоління собі прочитає „Фармазонів", а — не пошкодує. Боїмося тільки, що наклад 10.000 буде — за малий... **Вв.**

Іван Крипякевич, ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ, друге незмінене видання з 1922. р. „Науково-Популярна Бібліотека „Просвіти", накладом фонду „Учітеся, брати мої", ст. 132, ціна 1 зл.

Це вже третя з ряду книжечка з другої серії видань (квартальних) „Просвіти" (для передплатників — друга). Видання це тим різниться від першого, з 1922. р. — давно розкупленого — що воно наглядніще, в ньому пороблено окремі уступи, повідділювано инакше розділи, а далі — воно ілюстроване, має 24 образки козацьких діячів і три мапи українських земель із XVI., XVII. та XVIII. в., зроблені самим автором. Виклад книжки дуже доступний, її з цікавістю прочитає й читач із народу, й молодь. Дуже гарна прикмета Крипякевичевого твору, це те, що автор не входить у надто великі подробиці, зате крізь цілий твір проводить головну свою думку, як творилася українська державність за козаччини, на які непереможні трудноші наскакували її творці, як вони на всі боки били-

ся, щоб ті труднощі побороти та як, нарешті, ця держава завалилася, полишивши таки в народі як-найкращі згадки про славне минуле; „Пропала козаччина, та не пропала слава“ — як співав у нас народ про ті часи в нашій історії.

Наші сільські бібліотеки знову збагатяться ще одною гарною книжкою. Треба тільки поспішитися з замовленнями, бо наклад (тяжкі часи!), як зачуваємо, невеликий..., а ціна — невелика.

В. В-ля.

ПЕРША ЛЕМКІВСЬКА ЧИТАНКА, Львів, 1934., накладом І. Тиктора, 60 ст., ціна 90 гр.

Лемківщина з її своєрідним побутом і мовою за останній час звертає на себе все більшу увагу українського громадянства. Назустріч культурно-освітнім заходам Т-ва „Просвіта“ йдуть туди українські видавництва. Мають лемки вже окремий для себе часопис, а ось перед нами й Перша читанка. Як видко з її змісту, вона має служити переважно практичним цілям. Починається віршиком, присвяченим Лемківщині, далі йде маленька мапа Лемківщини і стаття з коротким описом цього куточка української землі. У змісті книжечки чергуються між собою невибагливі, простенькі оповідання з життя лемків, практичні поради, переважно з сільсько-господарського життя та сміховинні віршики. Добре, що оповідання викладені лемківським говором. Простота викладу та корисні практичні вказівки, як і інформаційні відомости про фахові школи то-що — становлять цінність книжечки, як і здорова національна думка, якою перенята читанка та бажання піднести власну гідність лемків.

Ця читанка — для дорослих, але коли вона перша і, як свідчить її зміст, розрахована для малописьменних, то треба було б дати ще й більший друк. Певно, цей недогляд, як і дещо про плекання немовлят, першу поміч у наглих випадках, про кооперативи й читальні та як їх закладати тощо, будуть доповнені в найближчих випусках.

А так узагалі читанку можна привитати і побажати успіху, який їй забезпечує й дешева ціна й кольорова приманлива окладинка. **Н. Д-ко.**

НОВІ КНИЖКИ Й ЖУРНАЛИ

КНИЖКИ:

ІЛЮСТРОВАНА ХРОНІКА ТОВАРИСТВА „УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ДІМ“ у Чернівцях (1884—1934), Чернівці, 1934, ст. 68.

Іван Крипякевич, ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ, друге видання з 1922. р., „Науково-Популярна Бібліотека“ Т-ва „Просвіта“ (Фонд „Учітеся“ ч. 5 (3), Львів, 1934, ст. 132.

Карло Коберський, ПРОМИСЛ, ТОРГІВЛЯ, ЦІНИ І ГРОШІ, (Наука сусп. економії III.), „Самоосвіта“ 56—57, Львів, 1934, ст. 72.

Лев Лопатинський, ПІД КАМЯНИМ ДАХОМ, комедія, „Просвіта“, кн. 7. (липень), Львів, 1934, ст. 32.

Юрій Федькович, ФАРМАЗОНИ, 4. видання (в соті роковини народин першого редактора видань „Просвіти“), „Просвіта“, кн. 8. (за серпень), Львів, 1934, ст. 64.

Ярослав Гординський, СУЧАСНЕ ФРАНКОЗНАВСТВО (1916—1932), Львів, 1933, ст. 83—97 (Записки Н. Т. Ш. CLIII, зш. II.).

Ю. Борис, ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО, ідея узброєного народу в 1917 р. в Україні, Львів, 1934, ст. 32.

Дмитро Соляник, ХТО ВИНУВАТИЙ і інші оповідання з життя селянства на Покуттю, Едмонт Па, 1932.

ПЕРША ЛЕМКІВСЬКА ЧИТАНКА, Львів, 1934. р.

Олена Ржепецька, НА БЕРЕГАХ ГОРИНЯ, Львів, 1935, ст. 48.

Андрій Яковлів, УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ДОГОВОРИ в XVII—XVIII. вв. (Укр. Наук. Інститут у Варшаві), Варшава, 1934, ст. 176.

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, зш. 7, ст. 289—336.

Микола Голубець, ГЕЙ, ВИДНО СЕЛО, (нарис) „Українська Бібліотека“ 7. (19), Львів, 1934.

ЖУРНАЛИ:

НОВА ХАТА, ч. 7—8. (липень-серпень) 1934.
РІДНА МОВА, ч. 8. (серпень).
НАЗУСТРІЧ, ч. 14—16.
УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛ, ч. 2. Буенос-Айрес.
ЗА СОБОРНІСТЬ, ч. 8. (Луцьк).
„СВІТЛО“, ч. 5—6. (Мукачів).
„ПЛАСТУН“, ч. 4. (Севлюш).
„ГОТОВІ“, ч. 13—15 (Львів).
„ТОЧИЛО“, укр. місячник гумору і сатири, Вінніпег, ч. 7. (липень).
„ГОЛОС ПОКУТТЯ“, ч. 7.
„ШЛЯХ МОЛАДЗІ“, ч. 6, 7—8 (Вильно).
PRZEGLĄD WSCHODNI, Nr. 2.
BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI, Nr. 29-32.

ЛІТАК ІЗ ПАПЕРОВОЇ МАСИ

Молодий московський інжинер Александр Гартінг збудував особовий літак із паперової маси, яку виготовлюють при дуже високій температурі під великим тиском, має незвичайну міцність і цілковито не пропускає води. Новий літак могтиме підносити до 100 людей. Формою своєю паперовий апарат нагадує гідроплян, але не має хвоста. Особові кабінки розміщені в 2 крилах, кожне на 22 метри завдовжки. Крила зєднані між собою містками. Літак рухатиметься двома дізель-моторами (рушій внутрішнього горіння, працює на нафті) з пропелерами.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові.

(Продовження).

„ПРОСВІТА” В ЮГОСЛАВІЇ.

Українське населення в Югославії творить кругло 15.000 людей. Це переселенці, що осіли головно в Боснії, Славонії та в Бачці, й повоєнні еміґранти, що живуть головно по містах. Уже в 70.—80. роках XIX. ст. „Просвіта” удержувала духові звязки з братами з Керестури, висилала туди свої видання та підтримувала національного духа листуванням. Одначе систематична організація „Просвіти” почалася в Югославії що-йно після великої війни — і то на зразок Матірнього Товариства у Львові.

У червні 1923. р. основано в Загребі „Українське Т-во Просвіта”, з метою обєднати всіх українців, що живуть у Югославії, вести між ними культурну роботу та концертами, відчитами і т. п. імпрезами ознайомлювати південних словян із українською справою. Коли ж у 1925. р. влада затвердила статут, то самих, хоч дуже вдатних репрезентативних виступів було мало. Тимто рішено поширити вплив „Просвіти” на українських переселенців та почати тяжку щоденну працю для духового добра українського селянства в Югославії.

Для успішнішої праці змінено статут 1933. р., а Загальний Збір 15. червня доказав, що тільки „Просвіта” у складних життевих умовах може обєднати в одну сімю всіх українців Югославії. Тим способом вратується молоде покоління перед винародовленням та піддержиться живий звязок із Батьківщиною.

Численні висилки книжок, часописів і закликів, живе листування спричинилися до того, що протягом одного року вписалося до „Просвіти” понад 500 членів, між яких розділювано книжки даром. Усіх членів мала „Просвіта” до червня 1934. р. 619 — з того почесних 5, основників 4, допомогових 12, звичайних 598.

Для звязку з позазагребськими членами централя основує філії, а до часу оснування філії йменує своїх мужів довіря.

Філій має загребська „Просвіта” 5, а саме в місцевостях: Баня-Лука, Козарац, Муїнці, Прнявор, Штибрці. Відпоручників має в місцевостях: Брезік, Гаєва, Ст. Дуброва, Детляк, Ліпіня, Камениця, Девятина, Харвачани, Сібінь, Каніжа, Дервента, Сараєво, Кучево.

Отож „Просвіта” охоплює організаційно населення в 19 округах, до чого треба додати просвітян у Білгороді, Новому Саді, Руському Керестурі й Шиді.

На фонди Т-ва складаються членські вкладки та приходи з розпродажу книжок, а видатки йдуть на потреби організаційні й культурні, головно на купівлю української преси й книжки.

Централя щиро заходиться, щоб у „Просвіті” обєднати справді всіх українців, а окрім того організуванням науки української історії, літератури й мови та хору для плекання української церковної й світської пісні поширити і скріпити національні почування серед розсіяних по Югославії синів одної нації.

Головою Т-ва в 1934. р. був Василь Войтанівський, щирі його співробітники — це молодше покоління, багато праці вкладає й Іван Будз. Звязки з Матірньою „Просвітою” у Львові полягають на листуванні та висилці зі Львова даровых або закуплених книжок.

„ПРОСВІТА” У ФРАНЦІЇ.

Франція, один із більших теренів нашої еміґрації, і то зарібкової з Галичини, й політичної з Наддніпрянщини. У гру входять тут промислові і копальняні осередки, де є більші скупчення нашої еміґрації, що мимохіть тягне за собою і спроби організації цього елементу. Головно останніми роками цей рух поширився, не без помочі львівської „Просвіти”, і вже тепер можна нарахувати доволі поважну кількість просвітніх товариств, які мають часто характер і клюбу.

Треба зазначити, що й партійно-політичні т-ва чи обєднання, ведуть теж і освітню працю — і то загальну, а не тільки вузько-партійну, бо їх примушує до цього саме життя. Є гурт читалень, чи пак освітніх товариств, що стоять із львівською „Просвітою” в доволі живих зносинах, нераз шлють поважніші грошові пожертви, закуповують книжки. Є дещо і членів звідтіль. До таких читалень належать: Гавр, Комантр, Корбей, Крензак, Омекур, Шалєт, Шуазі і т. п.

„ПРОСВІТА” НА ЗАКАРПАТТІ.

Яканебудь національна організація й праця на Закарпатті стала можлива що-йно після світової війни. До того часу мадярщина брутально здушувала всякий прояв українського духового життя. Під Чехословаччиною стало куди легше. Ото ж і не диво, що національно свідомі одиниці, бажаючи відродити Закарпаття, подумали і про організування

Товариства „Просвіта". Зразком і заохотою була для них львівська „Просвіта".

Перший Загальний Збір відбувся 29. квітня 1920. р. в Ужгороді. Це була для Закарпаття історична хвилина, яку витали як „животворну небесну росу, що паде на зівялу ростину". Та галицькі й буковинські москвофіли, які гайворонням обсіли Закарпаття, дикунськими криками й палицями довели до того, що влада збори розвязала. Докінчення їх прийшло 9. травня 1920. р. „Ми радувалися, що й до нас завитало сонце й освітило своїм ясним промінням нашу малу країну" — згадує один із учасників.

„Народній Дім" Товариства „Просвіта" в Ужгороді.

У „Просвіті" згуртувалися всі ті, що стояли на народнім і демократичнім ґрунті, що бажали добра для свого народу. А проти неї станули мадярони, себто люди з мадярською душею, та москвофіли, вічні рабські душі, що шукають собі чужого пана й наживи. Вони й почали проти „Просвіти" демагогічну агітацію, що вона буцім то руйнує „рускість" і чехізує народ, а владі доносили, що „Просвіта" для держави небезпечна, бо хоче відірвати Закарпаття й прилучити його до України. Темні духи, згуртовані в „Обществі Духновича" видали навіть друком і розіслали своїм агентам готовий протокол, як розвязувати читальні „Просвіти" й переписувати маєток на „О-во Духновича"...

Хоч як важко було серед таких умовин вести працю серед затурканого, несвідомого народу, то все ж висока ідея

низьку інтригу перемогла, і „Просвіта" на Закарпатті розвивається та поширюється що раз більше та більше.

Організація „Просвіти" є триступнева: централя, філії й читальні є окремі правні особи, одначе й філії і читальні стоять під наглядом централі, вона їх може дозволяти засновувати, може й розвязувати.

Осідок централі в Ужгороді. Її статутова ціль: „культурне й економічне піднесення руського народа, живучого в межах ЧСР, а передовсім виховання его в моральнім і патріотичнім дусі з виключенням всякої політичної акції". Для того Т-во має право: видавати й поширювати книжки, основувати філії й читальні, давати почин до закладання кооператив — кредитових, споживчих, промислових, торговельних і ремісничих, заїзних домів і гостинниць, закладати спілки взаїмної помочі, товариства музичні, пожарні, гімнастичні і спортові, організувати господарські й промислово-ремісничі товариства і всіх типів школи, закладати бібліотеки і музеї, будувати „Народні Доми", владжувати сходини, вистави, представлення, вечерниці, академії, концерти, прогульки й забави, удержувати для бідної молоді інтернати та підпомагати її матеріяльно. Члени Т-ва є звичайні, спомагаючі, основники й почесні. Фонди творять: членські вкладки, добровільні датки, спадщини, доходи з підприємств і маєтку, субвенції й допомоги. Філія повстає для певної округи на жадання що-найменше 12 членів „Просвіти" в Ужгороді, читальня на жадання бодай 10 громадян даної місцевости. Статут для читалень є окремий і доцільно до їх діяльности дороблений, одначе в основі такий, як і централі.

Філій мала „Просвіта" до червня 1934 р. — 8; з них по одній у Братиславі й Пряшеві (на Словаччині), а читалень 216. Усіх зорганізованих просвітян понад 15.000. Охоплені організаційно округи: Берегово, Іршава, Мукачево, Перечин, Рахів, Севлюш, Свалява, Тячово, Ужгород, Хуст, В. Березна, Волове. Завдяки „Просвіті" шириться культура й росте національна свідомість. Села починають виглядати культурніше, молодь кидає коршму й горнеться до читалень, забавляється культурно — деякі читальні мають уже й радія. Життя в читальнях підтримує головно молодь, яка організує хори, орхестри, театральні вистави, концерти, відчити, курси, забави, тощо.

Для виконання своєї широкої статутової праці централя зорганізувала при собі окремі комісії:

1) комісія що зайнялася будовою „Нар. Дому" в Ужгороді, як памятника воскресення Закарпаття, діставши в 1922. р. дозвіл збирати жертви;

2) організаційна, що основує філії й читальні, організує в них життя, скликає зїзди, влаштовує курси;

3) літературно-наукова, що видає книжечки й місячники для народу;

4) господарська, що вдержує мандрівного учителя господарства і одночасно люстратора читалень, уладжує вистави, курси, зїзди, видає бджолярський і природничий місячник;

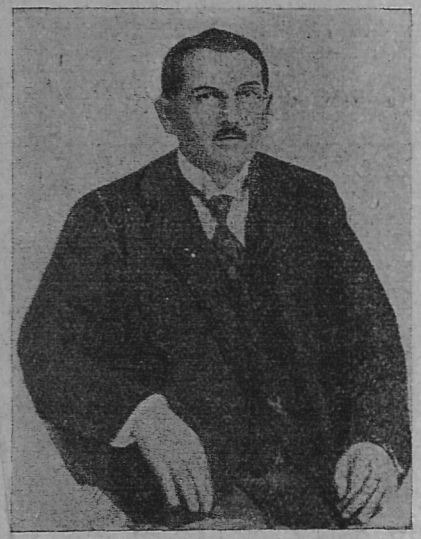

Др. Юлій Бращайко,
голова Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді (від її заснування).

5) музейна й бібліотечна, що зайнялася збіркою рукописів, стародруків, образів, монет, предметів народнього мистецтва, господарського й вівчарського приладдя, тощо;[1])

6) театральна що від 15. I. 1921. до 5. VII. 1922. вела „Руський театр“, а коли це завдання перейшло на окрему дирекцію, — дбає про розвиток і поширення театральних аматорських гуртків по читальнях;

[1]) Збірки й дальшу працю перейняв зорганізований „Просвітою“ „Руський Національний Музей“. Тепер комісія займається бібліотечним ділом, поширюючи центральну бібліотеку та обслуговуючи малими бібліотеками читальні.

7) музична, що веде „Руський національний хор“ в Ужгороді, організує хори, свята, концерти, тощо;

8) комісія для поборювання алькоголізму і вміру потреби инші.

Як бачимо — статут приписує товариству дуже широку діяльність. Таке щось подібне було колись і з львівською „Просвітою“, доки життя не приневолило її порозділювати цю працю між инші установи, що з „Просвіти“ повиростали. Так воно буде згодом і з закарпатською „Просвітою“. Ось вона тепер видає що-року дуже поважні наукові збірники (їх уже вийшло до 10), та зчасом цією справою певне займеться окреме наукове товариство, коли буде більше вже місцевих наукових сил. Так буде і з иншими справами.

Тільки поки-що й людей до роботи не багато, хоч в усіх великий запал до праці, багато доброї волі й енергії. Та всього того — мало. На цю велику працю треба й великих фондів. Тільки з браку фондів треба було зліквідувати пргарний і одинокий в ЧСР український театр, багато клопотів коштує й Народній Дім в Ужгороді, із його прекрасною будівлею-палацом. А „Просвіта“ йде побідним кроком уперед завдяки ідейним людям, їх праці й пожертвуванню, і передусім: голові й почесному членові др. Юл. Бращайкові, о. Авг. Волошинові, о. др. Вас. Гаджедзі, др. Ів. Панькевичеві, о. Вікт. Желтваєві, др. Мих. Бращайкові і багатьом иншим щирим працівникам у централі і в округах. Дуже багато праці вклав у „Просвіту“ в Ужгороді довголітній її секретар, проф. Яків Голота, що довгі роки був душею товариства.

А десятилітний ювилей існування „Просвіти“, яке святкувало Закарпаття 29. червня 1930. р. було радісним доказом, що селянство вагу „Просвіти“ зрозуміло й що від праці під її прапором не спинить його ні ворожа агітація, ні перешкоди місцевого уряду. „Просвіта“ здобуває з дня на день нові терени, чого доказом може бути величавий зїзд „Просвіт“ у Мукачеві влітку 1933. р., в тому самому Мукачеві, що його захопили у свої руки москвофіли й дурманять несвідомих міщан. Звязки з Матірним Товариством у Львові піддержуються листуванням взаїмними принагідними делеґаціями, обміном видань і висилкою дарових книжок зі Львова.

(Далі буде).

——o——

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1934. р. почався семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

А хто не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** *переглянути який річник нашого журналу* або зажадати в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольогія (наука про старовину), астрономія, бібліографія (відомости про нові книжки), біографії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, гігієна (наука про здоровля), географія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, метеорольогія (наука про погоду), мовознавство, некрольоґи (життєписи померлих діячів), освіта, палеонтольогія (наука про давно вигинулі звірі), педагогія (наука про виховання), побут український та інших народів, подорожі наукові, природничі науки, радіо, руханка, сільське господарство, соціольогія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, фільми, фотографія й багато-багато дечого іншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти, для викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал поручує Шкільна Кураторія для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на **другому ступні** — замісць окремих читанок.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній *українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!*

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його **обовязково.**

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал *став дешевший. Якщо їх буде вдвоє більше, тоді й зменшаться кошти накладу,* а при побільшеному накладі можна буде згуртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнородніший, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ гуртує коло себе наших визначних письменників, учених і популяризаторів, і число їх що раз більшає. Так, 1931/32 р. мав наш журнал 70 співробітників, минулого року (1932/33) було вже їх поверх 80.

Усіх їх обеднює одне велике завдання: нести теоретичну та практичну науку й освіту між найширші верстви народу та тим способом підносити його на вищий ступінь культури. Спільна їх праця — це великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині *виносить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл.,* поодиноке число коштує 2.— зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Гливка і С-ка, Чернівці, вул. Петровича ч. 4 і 2. п. Дмитро Геродот, Strada Delea-Veche 4, Bucuresti, IV вона виносить там на 3 місяці — 130 л., на 6 міс. — 250 л. і на рік лише 450 левів.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Комплєти III., IV. і VI. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—V. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зол. 2.50, з пересилкою 3.—. Окрім того маємо поодинокі числа журналу, які можемо вислати по одному зл. за число з пересилкою, а то:

I	річника	числа	2, 3, 4, 5 і 6
II	„	„	6/18, 7/19, 8/20, 9/21, 10/22, 11/23 і 12/24
III	„	„	6/30, 7/31, 8/32, 9/33, 10/34, 11/35 і 12/36
IV	„	„	7/43, 8/44, 9/45, 10/46, 11/47, і 12/48
V	„	„	1/49—9/57 і 12/6—15/63

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ И АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

РІК VII. 1934. ЖОВТЕНЬ Ч. 10 (85).

ЗМІСТ: **КНИЖКА** (з нагоди місяця книги). — **Василь Верниволя:** Союз Визволення України (1914—1934). — **Ф. Коковський:** Тисові дерева в Сяніччині. — **В. Січинський:** Перемишль — (3 обр.). — **А. Артимович:** Що таке фонольоґія. — **А. Лотоцький:** Китай — країна супротивностей — (6 обр.). — **Едемс—В. Левицький:** Чи можливе життя на планетах. — **Ф. Коковський:** Львівський купець Петро Кунащак. — **Я. Б.:** Як лікували в старовині сухоти. — Як віджившлялись люди 400 років тому. — Цікаве про книжку. — **Р. Крохмалюк:** Письмо і вдача людини (про ґрафольоґію). — Новий воєнний винахід. — **Й. Шемлей:** Хто такі старовіри (4 обр.). — Де жила первісна людина. — **Р. Славський:** Дещо про піґмеїв — (4 обр.). — **М. Андрусяк:** Як поступали галицькі москвофіли від 70 .р. XIX. в. до світової війни — (3 порт.) — **Я. Пастернак:** Могильники княжої доби — (2 обр.). — Зоряне небо в жовтні — (1 обр.). — Радій у дощовій воді. — Чи нова раса? — Памятні дні в місяці жовтні. — Бібліоґрафія. — Відійшли від нас (В. Корнич-Ясеницький). — Додаток: **ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ: Д. Лукіянович:** Про коедукацію. — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 21.: В. Левицький:** Про освіту бібліотекарів. — Історія „Просвіти“ (213—216).

Поштове заплачено ryczałtem.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ВАРШАВІ

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Року 1936 минає 75 літ від смерти Тараса Шевченка — ґенія українського слова, письменника слави світової, що українське письменство окрасив високо-художньою формою своїх творів та глибоким провідним змістом — і національного і вселюдського характеру. Але на протязі майже ста літ, відколи вперше залунало слово поета, — цей правдивий сторож національної душі, що беріг, остерігав та будив її енергію, — темні сили старалися створити стіну між поетом та його народом, затемнити й викривити правдивий зміст його слова.

Та сумна доля, що спіткала літературну спадщину поета, ставить перед нинішнім українським громадянством конечне завдання—зібрати й видати все, що вийшло з-під пера нашого ґенія, щоб заховати й передати дальшим поколінням чистий його образ не лише в усій красі художньої форми його творів, але й у повні його громадянської думки.

Певну частину цього великого завдання, в свідомості конечної необхідности, переймає на свої плечі УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ у Варшаві, оскільки це осягнути можна за нашої одірваности від рукописних джерел шевченкознавства. В справі видання творів того, хто став найповажнішим джерелом свідомости української нації, чинником та ґаслом духової її єдности, мусять, на глибоке переконання наше, обєднатися всі напрями української думки, замовкнути всі партійні, класові чи які-будь інші партикулярні ріжниці та заговорити має лише здорова свідомість національного добра.

Звязуючи свій намір з 75-літньою річницею смерти письменника, УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ негайно приступає до першого повного видання його творів та першої серії дослідів над його життям і літературною діяльністю. Видання обіймає 16 томів такого змісту:

Т. I. Передмова від видавництва. Літературна біоґрафія Т. Ґ. Шевченка. Автор біоґрафії П. Зайцев.
Т. II. Поезії до року 1843.
Т. III. „ 1843—1847 р. р.
Т. IV. „ 1847—1857 „
Т. V. „ 1857—1861 „
Т. VI. Назар Стодоля. Дрібніші твори.
Томи II—VI редаґує П. Зайцев.
Т. VII. Повісті: Художник. — Наймичка. — Варнак.
Т. VIII. Повісті: Княгиня. — Музика. — Нещасний. — Капитанша.
Т. IX. Повісті: Близнята. — Прогулька.
Т. X. Журнал. Редаґує Л. Білецький.
Т. XI. Листи. Редаґує Л. Білецький.
Т. XII. Т. Шевченко, як маляр (з численними репродукціями малюнків). Автор розвідки Д. Антонович.
Т. XIII. Т. Шевченко в його польських взаєминах. П. Зайцев.
Т. XIV. Т. Шевченко в чужих мовах. Переклади Шевченка на мову польську. Редаґує Б. Лепкий.
Т. XV. Т. Шевченко в чужих мовах. Переклади Шевченка на инші мови. Редаґує Р. Смаль-Стоцький.
Т. XVI. Бібліоґрафія творів Т. Шевченка та праць про нього. В. Дорошенко.

Творчість поета знайде всебічне освітлення в спеціяльно написаних для видання розвідках, а також коментарях та примітках до тексту ріжних авторів.

До співпраці запрошені, крім означених угорі, такі особи: І. Балей, В. Біднов, О. Бочковський, І. Брик, Є. Вировий, Є. Ґловінський, Д. Дорошенко, І. Дубицький, Ф. Колесса, А. Крижанівський, М. Кордуба, С. Людкевич, Є. Маланюк, М. Рудницький, В. Сапіцький, В. Садовський, В. Сімович, М. Славінський, С. Смаль-Стоцький, Д. Чижевський, Л. Чикаленко.

Кожний том обійматиме пересічно 320 сторін друку. Окремі томи друкуватимуться в тій черзі, як будуть готові до друку. Перший том появиться 1 вересня, другий—1 листопада 1934 р., затим що-два місяці 1935 р. по одному тому, й закінчено буде видання у 75-ту річницю смерти поета — 1936 р. (в перші чотири місяці по одній книжці щомісячно й затим — по одній книжці що-два місяці).

Інститут оголошує передплату. Кожний том коштуватиме в передплаті, разом з коштами пересилки, 2 золотих 50 гр. для передплатників у Польщі, 13 корон в Чехословаччині, 63 леї в Румунії, 24.80 динарів в Сербії, 58 левів у Болґарії, 8.50 франків у Франції, 7.30 лірів в Італії, 1.50 марок у Німеччині, 0.60 доляра в Північно-Американських Сполучених Штатах; для решти країн сума передплати відповідає вартості 1.80 швайцарських франків. Хто оплатить згори ціле видання, діставатиме книжки в паперовій оправі (оплачувати можна ратами — по 10 золотих: 1 вересня та 1 листопада 1934 р. і 1. І. та 1. ІІІ. 1935 р.).

В книгарському продажі окрема книжка коштуватиме 4 золотих.

Кошти передплати належить надсилати на конто Інституту в ПКО. Warszawa nr. 28670, або на адресу: Warszawa, ul. Służewska 7, m. 4, Ukraiński Instytut Naukowy. В Чехословаччині передплату приймає В. Сапіцький (Podebradu Lazne, Zamek), в Румунії D. Herodot (Strada Delea Veche, 45, Bucuresti), у Франції І. Kossenko (42, rue Denfert-Rocherau, Paris V), в Болґарії Я. Маженьовський (София, вул. Чумерна 27).

Передплата надсилається згори на ціле видання або на кожний том. Передплата на окремі, вибрані з цілого видання, томи не приймається. Замовлення без внесення передплатної суми уважатимуться за неважні.

Український Науковий Інститут звертається до всіх земляків та приятелів українського народу з гарячим закликом своєю участю в передплаті на перше повне видання творів ґенія українського слова допомогти успішному виконанню завдання, що має задовольнити одну з історичних потреб української нації.

Директор Інституту **О Лотоцький.** Секретар **Р. Смаль-Стоцький.**

ЗНОВУ ШАНОВНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ РЕКЛЯМУЮТЬ НЕОДЕРЖАНІ ЧИСЛА НЕПРАВИЛЬНИМ ШЛЯХОМ. ЗВЕРТАЄМО УВАГУ НА СПОСІБ РЕКЛЯМАЦІЇ, ВКАЗАНИЙ У ВСІХ ЧИСЛАХ НА ОКЛАДИНЦІ В ВІДДІЛІ „ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ".

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

О. Ю. Федькович, ВИБІР ТВОРІВ, „Українська Бібліотека, Львів, 1934.

Іван Раковський, ЗА ТВЕРЕЗІСТЬ, Львів, 1934.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАЦІВНИК І ГРОМАДЯНСТВО, Львів, 1934.

Проф. С. Шелухін, ДО ВИВЧЕННЯ „РУСЬКОЇ ПРАВДИ", Прага, 1934.

Др. К. Коберський, ПРОМИСЛ І ТОРГІВЛЯ, ЦІНИ І ГРОШІ, Львів, 1934.

Др. Ед. Бенеш, ПРОМОВА ПРО ПІДКАРПАТОРУСЬКИЙ ПРОБЛЕМ І ЙОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, Ужгород, 1934.

В. Целевич, НАРІД, НАЦІЯ, ДЕРЖАВА, Львів, 1934.

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, зш. 8, 337—384.

КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на р. 1935.

КАЛЄНДАР „КРИНИЦЯ" на р. 1935. Накл. Видавничої Спілки „Діло".

КАЛЄНДАР ДЛЯ ВСІХ на р. 1935, накладом Івана Тиктора, Львів.

ЗОЛОТИЙ КОЛОС, календар на р. 1935, Накладом Івана Тиктора, Львів.

Кожний господар мусить мати цей календар!

Бо це книга господарського знання, яка **вчить мати кращі доходи з господарства!**

Кількадесять статей з ділянки управи ріллі, плекання худоби, безріг, курей, луківництва, пасічництва, городництва, кооперації.

Ціна 1.50 (без пересилки).

Хто замовляє 10 прим., дістає 11-ий даром і не оплачує пересилки!

Адреса: **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР",**
ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10

Питайте з ним в укр. книгарнях, Окр. Союзах, Р. Молочарнях і Філіях „Сіль. Господаря"!

Подяка

Цим складаємо подяку Вп. Панові Осипові Маркову у Станиславові за надіслані зл. 5.— на пресовий фонд журналу. Хто далі?

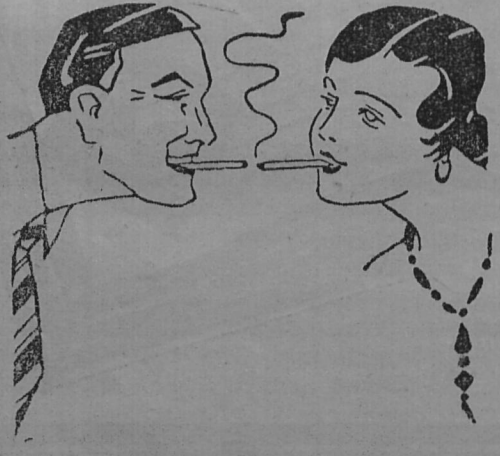

НЕМА НАД ПАПЕРЦІ і ТУТКИ „КАЛИНА"

Як куримо то домагаємося лише своїх виробів!!

ВІДВІДАЙТЕ

Книгарню „Просвіти"

Там дістанете всі українські видання, журнали й часописи для дітей, молоді та старших.

НАЙНОВІШІ ВИДАННЯ:

1)	І. Брик: „Омелян Огоновський"	0.40
2)	В. Будзиновський: „Шляхетське право"	0.40
3)	Б. Лепкий: „Орли"	0.50
4)	В. Сімович: „Тарас Шевченко"	0.60
5)	А. Чайковський: „Богданко"	0.50
6)	І. Крипякевич: „Українське життя в давні часи"	0.70
7)	Порадник для самоосвітніх гуртків	1.50
8)	І. Брик: „Маркіян Шашкевич"	0.50
9)	С. Будзиновська: „Німий мертвий свідок"	0.40
10)	Степан Чарнецький: „Нарис історії українського театру в Галичині"	1.80
11)	Л. Лопатинський: „Під камяним дахом"	0.30
12)	Ю. Федькович: „Фармазони"	0.50
13)	І. Крипякевич: „Історія Козаччини"	1.00
14)	Календар „Просвіти" на 1935 р.	1.30

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ЖОВТЕНЬ 1934. Ч. 10.

КНИЖКА

(З нагоди місяця книги).

Одне з дуже важних завдань, що його маємо довершити під теперішню пору, це створити з нашого села культурний осередок. Українське село повинно жити духовими потребами, повинно відчувати їх недостачу, саме дбати про розвиток власної культури.

І тут для нього не може бути ніщо таким добрим дороговказом, як саме — добра книжка. Бо лише добра книжка заступить одиниці сотки вчителів, які вказували б шлях до високої цілі. Цей культурний засіб — добра книжка — ще й тим важний, що він полишається при людині на все як вірний друг і товариш. До нього можна в кожній хвилині звернутися по пораду, потрібну вказівку в нашій життєвій дорозі або по потвердження наших задумів.

Але книжка має значіння не тільки як життєвий дорадник. Важне також і те, що вона оформлює й засталює наше серце й душу.

Глибокі, небуденні слова доброї книжки примушують нас усе задумуватися над їх значінням. Вони нераз і вливають у нас нові сили й хоч на хвилину переносять нас у якийсь гарніший світ. А тоді наше серце, наша душа неначе відпочивають, і коли ми знову повернемось до буденного верстату нашої праці — то в нас будиться охота дійти до того, на що нам указувала добра книжка. І самі ми не помічуємо, як за кілька тижнів чи місяців ми перемінюємося, ми стаємо якісь новіші, вартісніші, в нас вироблюється характер. Бо книжка вміє виробляти характери. Живі приклади з життя людей, які наводить нам добра книжка, мимохіть кажуть нам задуматись над собою. Добрі вчинки, вчинки повні посвяти стають нам перед очима, вони нам подобаються, вони нас загрівають, у нас виринає бажання стати такими людьми, яких ми бачили змальованими в добрій книзі, нам хочеться творити добро, нікого не кривдити, хочеться за добро боротися, за нього страждати!

А в парі з цим ми з книжки набираємося знання. Чи можливо без книжки знати про світ, про життя наших людей, що живуть кільканацять тисяч миль від нас і живуть цікавим, до того кращим за наше життя? Тай чи могли б ми без книжки знати про життя всіх наших братів, кілько нас українців на світі, як їм живеться, що вони роблять, що думають, що задумують? Чи знали б ми, як нам колись жилося? А далі, що люди на світі придумали, як ходять коло землі, худоби й т. д.

Чи без книжки були б нам відомі тисячі, тисячі инших речей? Книжка повчає нас про все, що діється у світі, повчає про найновіші добутки наукових досвідів, міркувань, спроб. Із того ж виходить, що її треба не тільки читати, але треба її в себе мати, й високо шанувати, бо ж вона наш дорадник, у ній найдемо все, що нам потрібне.

З того, кілько в якого народу виходить книг, кілько в нього журналів, часописів, як де люди книжку купують, як її шанують — у світі мірять культуру народу. Не тим народи сильні, що їх — багато, а тим, як вони горнуться до книжки, в якій вона в них пошані. Це ж відомо, що маленькі народи (данці, голяндці, норвежці й т. д.) через книжку, яка їх навчала організуватися, працювати, шанувати себе, боротися за краще майбутнє — що вони через книжку стали й розумні, й багаті, й дали цілому світові великі цінности. А ми? Що з того, що нас так багато?... У нас книжка, в нас часопис не набрали ще такої ваги, як було б треба. Як приглянутися числам українських книжок і часописів, що виходять у нас, та порівняти з числами їх у инших народів, то нам мусить стати соромно за себе самих. І знов ми собі скажемо: що з того, що нас так багато...

Місяць жовтень — це місяць книжки, місяць преси. Бодай раз у рік варта над цією також важною справою задуматися. Варто вдаритися в груди та сказати собі щиро в очі: коли на все може стати, то мусить нас і на добру книжку стати, на свою добру українську книжку, на свій український журнал, часопис. Варто себе засоромити, що й читальняна бібліотека відна, і книжка в ній не в пошанівку, і що... в нас, у хаті досі бібліотечки немає... Варто засоромити себе тим, що єдиний у нас популярно-науковий наш журнал „Життя і Знання“ й того пошанівку не має, що подібні журнали в инших народів, і що в нас усе ще його недоцінюють, що передплатників його все ще небагато... І чи тільки про „Ж. і Зн.“ треба це сказати?...

Варто все це зробити й віддати книжці те, що їй належиться — пошану, любов. Треба її під серцем викохувати — але ж найважніше: треба її мати, бо

„книги — морська глибина,
хто в них пірне аж до дна
той, хоч і труду мав досить,
дивнії перли виносить!

(Франко).

СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

(1914—1934).

4. серпня 1934. р. минуло двацять років, як із вибухом світової війни у Львові почав був свою діяльність „Союз визволення України". Власне, більше підходило б слово „відновив", бо ця організація повстала давніше. Але ж слово це не має в нас значіння... Вживаємо його тому, що хочемо подати дещо про працю „Союзу", що почалася зі світовою війною.

Оснували „Союз визволення України" українські еміґранти, що їх доля викинула з Наддніпрянщини. Одні з них давно вже жили поза границями колишньої Росії, другі покинули Україну після першої російської революції 1905. р., коли почалися переслідування всіх тих, хто в революції брав участь. У Галичині й на Буковині дехто з цих еміґрантів брав участь у громадському, культурному й господарському житті (кооперація), і українська суспільність їх знала й високо цінила їх працю. Коли вибухла світова війна, наші еміґранти з Наддніпрянщини рішили використати цю подію, щоб, при сприятливих умовах, добитися визволення України зпід Московщини. На те й відновлено давнішу орґанізацію „Союз визволення України" у Львові, а коли російські війська столицю Галичини заняли, осідок „Союзу" перенесено до Відня, а потім утворено ще й окрему централю його в Берліні. Роботу всю вела президія „Союзу" (О. Скоропис-Йолтуховський, А. Жук, М. Меленевський, В. Дорошенко). Про всю діяльність „Союзу" нема ще досі докладної праці, й воно не диво. На те ще час не прийшов. Це мусить зробити хтось із людей, що перегляне, прослідить та повивчає всі матеріяли, які збереглися по архівах, і що-йно на основі цих усіх матеріялів скаже свою думку. Ми можемо тепер тільки те сказати, що робота Союзу була дуже різнобічна, що він вів і політичну працю, й видавничу, зазнайомлював своїми виданнями, що виходили різними европейськими мовами, з українською справою ввесь тодішній світ.

Але ж найбільше заслуги для української справи поклав „Союз визволення України" тим, що вистарався за дозвіл вести в таборах полонених українців національно-освідомну й культурно-освітню роботу. Через те, що самих еміґрантів із Наддніпрянщини для такої праці було за мало, „Союз" приєднав для неї українців із Галичини та Буковини, й вони вже повели по таборах орґанізацію цієї праці через свої „Просвітні Виділи Союзу". Спершу ці Виділи провадили працю самі, зєднуючи для неї що-раз більше робітників із самих полонених українців, а згодом роботу перебрали самі таборові громади з полонених, а колишні члени „Просвітніх Виділів" ввійшли до громад і працювали разом із полоненими.

Таких таборів, де „Союз" провадив свою роботу, було в осередніх державах чотири: один — у Австрії (Фрайштадт) і три в Німеччині (Раштат, Вецляр, Зальцведель). Пізніше, коли вже вибухла в Росії революція (1917), зорґанізувався ще один український табор полонених старшин, у Ганноверському Міндені, але ж там українці-старшини російської армії, вели свою працю самостійно, без указок „Союзу визволення України", хоч „Українська Громада" в Міндені діставала видання „Союзу", з централею в Берліні мала зносини, і таборові діячі, що працювали в „Союзі", їздили на наукові виклади до Міндену, давали „Громаді" поради, тощо. А як у таборах полонених козаків сформувалася була дивізія „синьожупанників", що віддалася була в послуги „Центральній Раді", з табору старшин у Міндені пристало було до дивізії багато членів „Громади". Подібно було воно і в Австрії, де знов зорґанізувалися були „сірожупанники": до Фрайштадту приїхало багато українських старшин із старшинських таборів, де вони встигли були зорґанізувати свої українські „Громади". Автім у таборах полонених козаків у Німеччині були ще й старшинські бараки, й старшини українці брали участь у таборовій праці таксамо, як звичайні полонені й співробітники „Союзу", галицькі й буковинські українці.

Культурно-просвітня робота по таборах почалася з кінцем 1914. р., у Фрайштадті й у міру того, як війна затягалася, вона що раз більше розросталася. В Німеччині вона почалася 1915. р. Треба знати, що в таких таборах пробувало до 40.000 людей, і вести роботу невеличкій спершу жмінці працівників було не так легко. Але ж коли до неї пристали вже свідомі а то й освідомлені таборові робітники, вона пішла гладше. В кожному таборі зорґанізовано школу, де вчили полонені вчителі. Декуди (н. пр., у Зальцведелі) школа мала шість кляс, пізніш (1917) відкрито й міщанську школу для тих, що скінчили народню. Курс науки (кляса) тягся три або чотири місяці так, що за яких два роки полону можна було скінчити школу. По трьох місяцях відбувалися іспити, й учні діставали свідоцтва. Полонені (старші люди від 20—50 рр. життя) дуже поважно ставилися до науки, пильно ходили до школи й на іспитах гарно відповідали. Ясна річ, що наука йшла українською мовою, а освітлювання історичних явищ проводилось із чисто українського національного становища, зі становища потреб та вимог українського народу. Шкільного приладдя було досить. Доволі було й наглядного знаряддя, на нього „Союз" грошей не шкодував.

Освітньою справою завідувала т. зв. „Просвітня секція" таборової орґанізації. Учителі відбували що-тижня наради, один до одного ходив на науку й робив свої завваги. Бо ж усі хотіли, щоб школа була як-найкраща. Але ж „Просвітня секція" дбала не тільки про школу, але і взагалі мала у своїх руках освітню справу: дбала про вечірні виклади, про наукові прогульки, то-що (наука відбувалася вдень). А треба знати, що поза школою була ще сила инших викладів, то загально доступних для всіх полонених (із української історії, з українського письменства, з сільського господарства, читання творів українських письменників та вияснювання їх, зокрема творів Шевченка), то для членів секції, для таборових учителів, то-що.

Узагалі освітньо-культурна праця йшла за секціями. Тих секцій було багато: національна (виклади, дискусії, читання на національні теми), соціяльна (така сама праця для розяснювання суспільних питань), агрономічна, руханкова („Січ"), мистецька, видавнича й т. д. й т. д.

Дуже велику вагу мав для освідомлення полонених таборовий театр. Він був у всіх таборах і орґанізували його, здебільша, самі полонені артисти. Скрізь по таборах були театральні бараки, що поміщували декуди (н. пр., у Зальцведель) до 3.000 глядачів. Вистави відбувалися що суботи, неділі, у свята й день перед святами. Театер усе був повен-повніський. А треба знати, що за вхід треба було платити. А проте полонений відбирав собі від уст останки свойого заробітку й ішов до театру. Театер стояв узагалі дуже високо, грали важкі твори, режисери (Птиця, Щербина, Біличенко, Кривусів) вкладали в нього багато праці, повиховували з полонених добрих артистів. У кожному таборі був свій дуже добрий хор, що давав українські концерти (н. пр., що-року скрізь велике Шевченківське свято), була своя церква з українським пан-отцем і відправою з українською вимовою. Все це мало велику вагу для полонених, що звикли були до московської вимови в церкві...

Що-тижня відбувалися в таборах загальнодоступні віча, де звичайно була доповідь про світові події, освітлені зі становища українського. Тай так використовувано кожну-кожніську нагоду, щоб тільки зібрати як-найбільше людей. Дускусії на таких вічах були дуже цікаві: в них міг забрати кожний слово, кожний діставав відповідь на справу, що його боліла. На них були звідомлення і з таборового життя, з допомогового комітету, з розділу подарунків, що приходили до табору, з посилок від рідні й т. д. Для того й для чисто таборових справ у кожному таборі був свій власний секретаріят із полонених.

Ще більшу виховну вагу мав для таборової роботи — свій власний таборовий часопис, що його видавала окрема орґанізація, чи секція. Кожний табор мав свій часопис, звичайно тижневик (Фрайштадт — „Розвага", Раштатт — „Розсвіт", Вецляр — „Просвітній Листок", пізніш: „Громадська Думка", Зальцведель — „Вільне Слово"), що освітлював усі світові, українські й таборові справи. Писали й дописували самі полонені, багато з них поробилися добрими публіцистами, редакторами, коректорами. Що тижня до виходу числа члени редакційної секції мали свої засідання, читали важніші статті, обмірковували зміст найближчого числа, розподілювали роботу між собою. Окремий відділ у кожному часописі займала „таборова хроніка" за тиждень, звідомлення з таборової роботи. Крім часописів, видавничі секції видавали книжечки та книжки, деякі великого розміру. Ясна річ, що кожний табор мав свою друкарню, де працювали теж зорґанізовані полонені українці.

Таксамо кожний табор мав свою бібліотеку. Які тільки українські книжки можна було дістати після звільнення Львова від росіян (1915), все це бібліотеки мали. Таборові вчителі мали свою окрему вчительську бібліотеку; підручну бібліотеку мали і видавничі секції.

Взагалі табори полонених українців, зорґанізовані „Союзом визволення України", це був для себе окремий світ, у якому національно освідомились за час полону десятки тисяч наддніпрянських українців. Усі вони понесли ті знання, що їх набралися в таборах, на Україну. Багато з них, як нам відомо, билося в пізніших часах у рядах українського війська, багато наклало головою за українську державність та ще більше стало орґанізаторами українського села...

Праця, що її в таборах зробив[1]) „Союз", має величезну вагу, й історія не пройде попри неї мовчки. У двацятьліття початку праці „Союзу визволення України" нам слід із великою вдячністю згадати цю орґанізацію, як певне з великою вдячністю згадують її ті всі ще живі наші земляки, яким „Союз" своєю працею відкрив очі...

Василь Верниволя.

[1]) Яка була широка ця праця, про це можна довідатися докладніще з великої праці Омеляна Терлецького „Українці в Німеччині", Табор Раштатт, із р. 1919.

ТИСОВІ ДЕРЕВА В СЯНІЧЧИНІ.

В 33. числі „Життя й Знання" (за червень 1930. р. ст. 265), була описана гулянка до тисового гайку біля с. Товмачика. Там був поданий опис тиса, його прикмети та значіння.

Тут я хочу подати читачам вістки про тисові дерева в Сяніччині. Ці дерева находимо — наскільки я встиг перевірити — в сяніцькому повіті в пятьох місцях.

В лісі „Шахти", що належить до громади Суровичні Поляни, є тисові дерева як т. зв. „підшиття" 40 літніх ялиць, тобто, тис росте захований поміж ялицями. Частіше можна подибати тиса в цьому лісі тільки на просторонї трьох гектарів. Усі тиси переважно молоді, та вийнятково є ще дерева старші, понад 4 м. заввишки. Від морозів 1928/29. старші дерева повсихали, а те, що залишилося, то переважно відрости від коріння.

В лісі „Буковиця" у громаді Вислік є теж коло 3 гектари, зарослі густіше тисом. Сам ліс, може 35-літній ялицево-буковий молодник зі сильною домішкою ліщини, дуже пригожий для розросту тиса. Тимто в цьому лісі можна подибати старші тиси, до 7 м. заввишки, у промірі до 30 цм. Бувають і поодинокі дерева, або кілька, а то й буває — вони порозкидані по цілому лісі.

В лісі, що лежить у громаді Мощанець і належить до Чорториських, наскочив я на одне тисове дерево. Таксамо розказували мені, що один тис росте в лісі села Страхотин коло Юрівців.

У сяніцькому парку є теж один малий тис, а другий находиться перед домом д-ра Домансько-го, директора шпиталя в Сяноці.

Ф. Коковський.

10. ВЕРЕСНЯ Ц. Р. вислано на адресу всіх шан. передплатинків у краю КАЛЄНДАР Т-ВА „ПРОСВІТА" на 1935. рік, ціна його виносить УСЬОГО ЛИШЕ 1.30 ЗЛ. Просимо ту суму вислати негайно!

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ.

ПЕРЕМИШЛЬ

Історія Перемишля сягає ще передісторичної доби. В X. столітті він був уже визначним містом. Згадує його літописець під роком 981., коли князь Володимир Великий „іде (пішов) на Ляхи" й відібрав від них Перемишль. Від того часу місто, як столиця перемиської землі, був в українських руках до року 1340, хоч на короткий час переходив під владу Польщі: після смерти Володимира Великого 1015. р. та Ярослава Мудрого 1071. р. Тоді, як каже польський історик XV. ст. Длуґош, Перемишль був великим містом, добре укріпленим ровами, окопами та забезпеченим зброєю. 1071. р. його здобував польський король Болеслав Смілий цілі 4 дні, а замок, що стояв на недоступному місці з сильними оборонними вежами, облягав ціле літо, думаючи „голодом примусити Русь здатися". Одначе вже 1087. р. Перемишль відібрав кн. Рюрик Ростиславич — перший удільний князь у Перемишлі (до 1092. р.), а по його смерти обняв владу його брат Володимир.

Княжі свари у XII. та XIII. ст. нераз спроваджували під мури міста різних „союзників"-чужинців. Угорський король Кольоман, як союзник київського князя Святополка, станув під Перемишлем 1099. р., але князі з роду Ростиславичів разом із половцями на голову розбили мадярів. Після цього Перемиська земля, разом зі своєю столицею, була в руках українських князів Володаря, Володимира Володаревича (від 1126. р.) й Володимира Ярославича (від 1187. р.) Та за часів Володимирка Перемишль утрачає значіння столиці — її перенесено до Галича.

В 1210. р. Перемишль стає знову столицею удільного князя Святослава Ігоревича, але в боротьбі з Данилом Романовичем терпить від різних воєн, переходить із рук князів до угорської й польської корони, поки 1229. р. Данило остаточно не заволодів галицьким престолом. Та й тоді ще не було спокою, бо саме Перемишль став осередком ворожих до Данила бояр і духовенства під проводом „надвірного" боярина Олександра (1230.). Збройну боротьбу проти останнього вів кн. Данило довший час, поки не прийшла татарська навала.

Новим заколотом скористувався Ростислав Берладнич, проти котрого вислав Данило військо під проводом свого двірського Андрія. Хоч війська Данила здобули Перемишль, то проте бояри та змовники зєднали собі угорського й польського короля. З другого боку, Данило склав угоду з Романовичами й мазовецьким князем Конрадом.

Обидва ворожі війська станули одне проти одного 1245. р. Не зважаючи на велику силу угорських військ, Данило вигнав із Перемишля Ростислава, а 1249. р. розбив на голову поляків і мадярів під Ярославом. Ця перемога забезпечила незалежність не тільки Перемишля, але й цілої Галичини майже на ціле століття.

З упадком Галицько-волинської держави, були пораховані часи й Перемишля. Галицькі міста одне по одному здобуває польський король Казимир (1340). Лише Перемишль, під проводом славного боярина Дмитра Детка, єдиний із усіх „червенських" городів, найдовше боронився проти Казимира.

Після смерти Казимира Перемишль переходить разом із Галичиною під владу Людвіка Угорського, і тут із доручення короля править від 1372. р. Володислав Опольський, але 1387. р. Перемишль ізнову підпадає під владу польської корони, на цей раз аж до 1772. р. З пізніщих відомостей знаємо, що 1498. р. місто спустошили були турки й волохи, але вже в XVI. ст. приходять для нього спокійніші часи.

*

З памяток матеріяльної культури старо-української доби не збереглося майже нічого.

Відомо, наприклад, що в Перемишлі була катедральна церква св. Івана: стояла вона десь під замком коло пізніших міських оборонних мурів. За свідоцтвом Длуґоша, вона була побудована кн. Володарем (умер 1124. р.) з тесаного каменю. Але вже 1412. р. польський король Ягайло відібрав церкву від українців, і 1460. р. з її матеріялу почали будувати латинську катедру. При відновлюванні тої катедри з кінцем XIX. ст. там знайдено камяну намогильну плиту з різьбою боярина чи князя, як дехто здогадувався — портрет фундатора первісної катедральної церкви — Володаря Перемиського. Нарешті, у скарбниці сучасної катедральної церкви зберігається єпископська мітра, яку, згідно з переказом, зроблено з корони короля Данила.

*

Про життя міста маємо докладніші відомости з XV—XVI. ст., коли Перемишль досягає великого розквіту й добробуту. На основі маґдебурзького права, що його місто дістало ще 1389. р., тут повстають численні цехові орґанізації: цех ковалів 1471. р., ткачів 1578. р., зєднений цех ювелірів, малярів, конвисарів[1]) і сницерів[2]) 1625. р., ганчарів 1634. р. Славне було перемиське пиво, відоме вже в XVI. ст. Серед ремісників і купців XV. ст. було чимало німців.

Положення міста на вузлі більших шляхів забезпечувало розвиток торговлі, яка швидко збагачувала міщан. Тимто не диво, що в XVI. ст. Перемишль був уже й добре укріплений і упорядкований, мав свій водотяг і навіть каналізацію.

Колишній вигляд міста можемо собі добре уявити з прекрасної ґравюри з 1617. р., поміщеної в VI. томі величезного видання Бравна й Ґоґенберґера „Civitates orbis terrarum" — себто „Держави світу" (див. обр.) й дуже подібного рисунку способом т. зв. офорту[3]) у творі Целяріуса „Regnum Poloniae" (Королівство Польщі), виданім у Амстердамі 1659. р. Завдяки цим ґравюрам та збереженим рештам будов була можливість відтворити плян міста XVI—XVII. ст., який тут долучаємо.

---

[1]) відливарники з цини

[2]) різьбарі на металі

[3]) офорт — спосіб ґравірування: мідяну дошку покривають прозорою масою, видряпують голкою на ній рисунок, витравлюють кислотою, масу усувають, дошку покривають фарбою й рисунок відбивають.

Місто, в формі неправильного пятикутника, було оточене грубими мурами, вежами та брамами. Тісно попри мури йшли рови й канави, наповнені водою, що були сполучені зі Сяном. Брам було три: Львівська або Сенаторська, побудована 1542. р., Замкова й Водяна або Краківська, і крім того „Замкова хвіртка" коло замку. Вежі, як звичайно, мали назви за цехами, які ними заопікувалися і в разі потреби боронили: Ковальська, Кармелітська або Мала, Кравецька, Мала крамарська, Шевська, Капелюшницька, Кушнірська, Лимарська. Будову оборонних мурів розпочато, здається, з кінцем XIV. ст., а всередині XVI. ст. ціле місто було вже оточене сильними мурами й вежами. Стиль цих будов, наскільки можна пізнати на ґравюрі 1617. р., — ренесансовий (відродження греко-римського мистецтва), подібний до замків у Камянці та у Львові.

У середині міста звертала на себе увагу велика ратуша, побудована коло 1560. р. й розібрана з кінцем XVIII. ст. Була це цікава поверхова будова з підсінням надолині, нішами[4]) з фіґуровою різьбою в горішній частині, прикрашена високим т. зв. атиком.[5]) Вінчала будову могутня вежа з банястим перекриттям. У північно-західній частині міста, що називалася „Владиче", була катедральна церква. Первісна будова згоріла 1535. р., й на місці її побудовано нову 1550. р., яку й бачимо на ґравюрі 1617. р. й на фресках[6]) францісканського костела. Первісно була вона, ймовірно, візантійського зразка, але з ґотичними формами (гостролучні вікна, фронтон, тощо). Але й ця катедра не збереглася — її розібрали всередині XVIII. ст. Про культурний стан і орґанізованість перемиських українців свідчить і те, що при катедральній церкві в XVI—XVII. ст. була школа і шпиталь.

В ґотицькому стилі була побудована й римокатолицька катедра 1460. р. й костели: Францісканів, заснований 1379. р., та Домініканів.

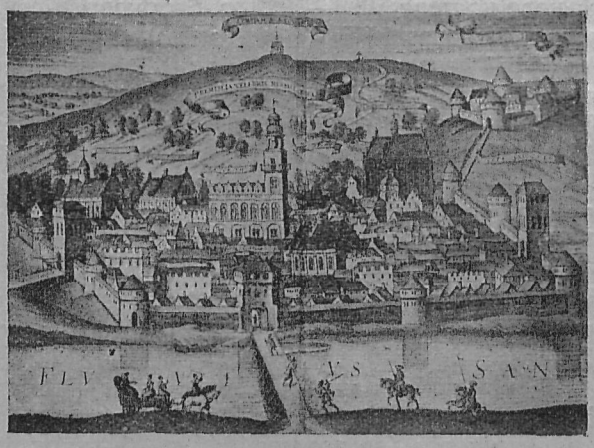

Перемиський замок сер. XVI. ст. з рис. 1617. р.

Крім катедральної церкви, в самому місті була ще церква св. Петра, на її місці пізніше повстав єзуїтський костел і манастир. Церква св. Петра, що на згаданій ґравюрі, існувала вже 1235. р., її розібрали 1626. р.

[4]) ніша — заглиблення в стіні

[5]) атик — мур, що виступає понад дах

[6]) фрески — давній спосіб малювання на тинку

А так на ґравюрі 1617. р. є жидівська синаґоґа з кінця XVI. ст., міські лазні 1580. р., міст через Сян, що існував уже 1554. р., й перемиський замок — усі будови у стилі ренесансу.

Окремий оборонний замок Перемишля, що був поза колишніми міськими мурами (на Замковій

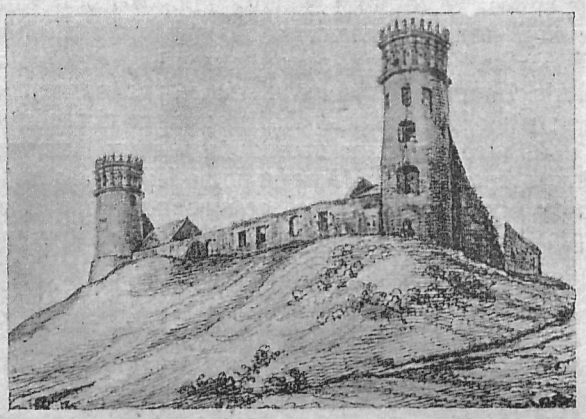

Перемиський замок сер. XVI. ст. з рис. 1837. р. (Збірки Павліковських у Львові).

горі, тепер у парку), побудований у сер. XVI. ст., складався з двох частин пятикутної і квадратової форми, його боронило 6 веж і 2 брами. Колись один із найсильніших замків у Галичині, вже в сер. XVII. ст. був у поганому стані, а в-останнє відновлений у рр. 1759—1762. Дуже цінний рисунок 1837. р. двох веж замку зберігається у збірках Павліковських (Бібліотека й музей Оссолінських) у Львові (див. обр.)

З історичних джерел маємо відомости про існування в XVI—XVIII. ст. численних церков поза міськими мурами, число їх доходить до 30. На жаль, ці відомости не повні, врівчасті, й ми не про всі знаємо, коли їх засновано, а навіть місця, де були. Подаємо їх перелік: Церква св. Тройці з Василіянським монастирем (згадка з 1407. р.) та школою при ній на вул. Баштовій ч. 7; церкви: св. Миколи на Підгірї (існувала до 1759. р.), св. Михайла на Підзамчі (знесена з кін. XVIII. ст.), Преображенська зі шпиталем на передмісті Гарбарі (відомости сягають XIII. ст., згоріла 1748. р.) і Вознесенська на „Татарській" горі, розібрана 1855. р. Ще менше відомостей маємо про церкви Іллі на Гарбарях (розібрана з поч. XIX. ст.), Різдва Христового над Сяном (відомости з XV. ст.), Благовіщення при колишній Львівській вул. (розібрана 1908. р.), т. зв. „Казанівська" при дорозі до Ярослава, невідомої назви при добромильському шляху, манастирська Успіння Богородиці в Вільчі, невідомої назви на місці будинку суду, три церкви на Знесінні — Богородична (згадка з 1542. р., розібрана в 1786. р.), манастирська Собору Богородиці при дорозі на Угорщину (розібрана 1786. р.) й Богоявленська (знесена з кінцем XVIII. ст.).

Оце власне сліди українського Перемишля старих часів! Сліди не видані вже на поверхні землі, але ж тривалі та проречисті...

*

Великі події середини XVII. ст. не минули й Перемишля. Підчас переможного походу гетьмана Б. Хмельницького Перемишля не здобуто лише випадково. Дня 4. листопаду 1648. р. під місто пі-

дійшов невеликий козацький загін під проводом полковника Капустянського. Але, натрапивши на несподіваний опір на Болонні, відступив і повернувся два дні пізніше, підсилений новими частинами, що надійшли зі Львова. У місті запанував страх, польські жовніри почали тікати. Козаки вже вступали до брам Перемишля, коли в останній хвилині польська шляхта, зібравшись під проводом Карла Корнякта, вдарила у спину українських полків. Настала метушня, підчас котрої загинув сам полковник Капустянський, і козаки мусіли відійти.

Підчас поразки поляків шведами шведські війська стануди під Перемишлем 1656. р., а в найближчому році війська семигородського князя Юрія Ракоція II. Як відомо, цей останній був у союзі зі шведами й гетьманом Б. Хмельницьким і йшов назустріч шведським частинам та дня 29. лютого 1657. був у Ярославі.

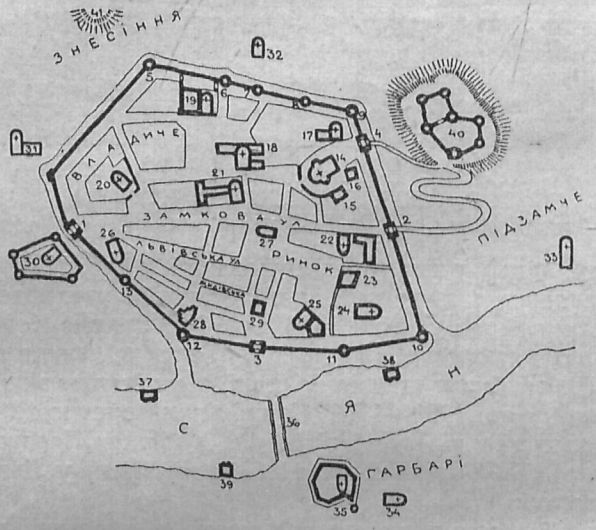

Плян м. Перемишля XVI—XVII. ст.
(За L. Haanser-ом).

1—4) Брами: Львівська, Замкова, Водяна, Замкова хвіртка; 5—13) вежі: Ковальська, Мала, Кравецька, Мала крамарська, Шевська, Капелюшницька, Кушнірська, Лимарська; 14) рим.-кат. катедра 1460. р.; 18) церква св. Петра; 19) манастир Кармелітів, від 1784. р. гр.-кат. катедра; 20) катедральна церква 1500. р.; 21, 24) манастирі й костели: Францісканів і Домініканів; 27) ратуша 1560. р.; 28) синаґоґа з кін. XVI. ст.; 29) лазні 1560. р.; 31—34) церкви: св. Трійці, св. Миколи, св. Михайла, Преображенська; 36) міст; 37—39) млини; 40) замок XVI—XVII. ст.; 41) церква Вознесенська на „Татарській горі".

Ще раз козацькі війська були під Перемишлем 1726. р., цим разом із московськими частинами.

*

З переходом міста до Австро-Угорщини (1773. р.) австрійський уряд звернув пильну увагу на укріплення цього важного вузла шляхів. Величезні праці над будовою новіших фортифікацій розпочато 1874. р. З початком XX. століття була це найбільша твердиня Австро-Угорщини, вона займала великий пояс навколо міста на 42 кільометри завдовжки. Підчас світової війни навколо Перемишля йшли безнастанні бої з величезними жертвами в людях. Від перших днів війни австрійські війська розпочали великі праці для зміцнення фортів шанцями, дротяними загорожами, тощо, і для того спалено і знищено 40 довколишніх сіл! Облога Перемишля російськими військами тривала від 19. вересня 1914. р. до 22. березня 1915. р. Ніби насмішкою над „славянською взаємністю" було те, що комендантом фортеці був австрійський ґенерал із чехів — Кузманек, а на чолі російської царської армії — болгарин Радко Дімітрієв, смерть несли гармати Шкодових заводів, а найбільше гинуло з обох боків ...українців. Кажуть, що з 40 000 забитих вояків російської армії переважну більшість становили українці! Не маючи відповідного технічного приладдя — москалі „закидували шапками" фортечні 30,5 цм. гармати, і вже 3. червня 1915. р. мусіли залишити Перемишль.

Підчас останньої польсько-української війни Перемишль був в українських руках 3—12. XI. 1918.

*

Часи рухливого міського життя й гучних воєн проминули. Тепер Перемишль тихе повітове місто з 48.000 мешканцями, з них: 47% поляків, 37% жидів і 16% українців, як це подає остання урядова статистика (1880. р. греко-католики становили ще 22% цілого населення). З промислових підприємств існують лише парові трачки, відомий тут також виріб шкіри і... лікеру. Як лучбовий (комунікаційний) осередок Перемишль не втратив свого значіння й тепер — тут існують великі залізничні майстерні й досить розвинена торговля — переважно в руках жидів.

*

З памяток старовини збереглася передівсім згадана вище латинська катедра в ґотичному стилі, заснована 1460. р. й перебудована в рр. 1730 - 1744. в бароковому стилі[7]), далі — решткі замку з XVI. ст., невеликі руїни оборонних міських мурів на Владичому, дві ренесансові камяниці на Ринку під чч. 15. і 17., згадана синаґоґа з XVI. ст., костели — Реформаторів 1645., Францісканів 1754—1778. р., єзуїтський 1820. р. і псевдоґотичний[6]) „на Кармелі" 1900. р. З українських церков — катедральна церква перероблена з колишнього кармелітського костела 1626—1630. р. барокового стилю, відновлена в рр. 1876—1884., з іконостасом відомого українського маляра Т. Копистинського; далі церква Різдва Богородиці, змальована Скрутком 1906. р., — на місці давнішої деревяної церкви XVII—XVIII. ст.; Івана Богослова на Перекопанні 1901. р. — на місці старої деревяної 1773. р., де був парохом відомий маляр Микола Теренський (1723—1790). В церкві Різдва, м. ин., був „Страшний суд" оригінального змісту, де чорт віз на тачках старосту до пекла... З найновіших церков згадаємо церкву при Василіянському манастирі на Засянні інжинера Льва Левинського, закінчену 1934. р.

З українських установ Перемишля відмітимо „Народній Дім", ґімназію, жіночий інститут і гр.-катол. семінарію (засновану 1845. р., будинок архітекта Івана Левинського).

З бібліотек і збірок відомий міський архів, латинський дієцезіяльний музей, музей і бібліотека Товариства прихильників наук зі збірками з археольоґії та матеріяльної культури (церковна старовина та етноґрафія). Треба зазначити, що незвичайно цінні збірки має капітульна бібліотека й архів греко-катол. епископства, основана ще в 1561. р. р. єп. В. Гербуртом. На жаль, ці збірки невпорядковані й недоступні для дослідів.

[7]) гл. Ж. і Зн., за березень 1934., ст. 86, пом. 2.

АГЕНОР АРТИМОВИЧ.

ЩО ТАКЕ ФОНОЛЬОҐІЯ

І ЧИМ ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ВОНА ВІД ФОНЕТИКИ

Хто й не вивчав лінґвістики (мовознавства), певно вже чув, або читав та знає, що лінґвістика то наука про мову, про мовні явища, а фонетика то наука про звуки. Таксамо кожний знає, або думає, що знає, що таке звуки. Адже то — букви найменші первні, елєменти мови, н. пр., *а, б, в, г, ґ* і т. д.

Та треба тільки малої уваги, щоб пізнати, що воно не зовсім так, що букви не — звуки, а тільки видні писемні знаки на звуки, і то властимо знаки не на дійсні звуки, тільки на те, що людина за звуки вважає, думає, що їх висловлює, або їх чує, або хоче їх висловити. А далі — число буквів є обмежене, якесь певне (в укр. мові, н .пр., 33), а звуків є тьма тьменна, є різні їх відтінки, переходи й т. д., й т. д. Дивно, що цих 33 буквів узагалі досить, що вони можуть бути знаками тих міліонів і міліонів звуків, які нераз звучать так близько один до одного, що їх вухом ані не схопиш. Коли б ми хотіли дійсно писати фонетичним письмом, тай то тільки приблизно, у грубих рисах, поназначувати кожний звук своїм знаком, то ми потребували б не — 33, а сотки-сотки знаків!

А все ж нам цього обмеженого числа, 33 буквів досить — а в инших мовах буває їх іще менше, 24 букви. Як воно так? Це тому, що ми взагалі не пишемо, не означаємо, хочемо означати не звуки, що їх висловлюємо, або чуємо, а те, що хочемо, маємо намір висловлювати. Ми пишемо не — звуки, а — фонеми. А фонема, то звук, що живе в нашій мовній свідомости. А звук, то це тільки реалізація, себто здійснення фонеми, того звука, що живе в нашій свідомости. Фонему ми можемо реалізувати, себто висловлювати різними звуками. Ті звуки не мусять усі бути в мовній свідомости, ми не все мусимо бути свідомі того, всіх відтінків. Без окремого вивчання (студій) звучні (фонетики) ми всіх звуків ані не можемо знати, ані не здаємо собі справи з того, що вони можуть бути або є. Хто, що не студіював фонетики, думає, що, як каже *кіш* і *коша*, або *кізля* і *коза*, говорить не те саме „к", а насправді це два різні „к"? Ми собі свідомі, що ми висловлюємо „к", і на цьому кінець, нам цього досить. Бо в українській мові є тільки одна фонема „*к*", яка, правда, фонетично різно висловлюється, або, говорячи науково, різно здійснюється, реалізується. І власне тому, що в нашій свідомости живе не тьма-тьменна звуків, а певне обмежене число фонем, тому тих 33 або кількох буквів може нам зовсім бути досить. Тому ми можемо взагалі й писати, й не потребуємо при тому безмежного числа знаків. Отже те, що ми маємо в нашій мовній свідомости, то тільки фонема, а різноманітність звуків викрила аж окрема наука — фонетика. Це її заслуга. Вона власне й досліджує звуки. А фонеми досліджує — фонольоґія. Фонольоґія виказала, що фонему треба відрізняти від звука, що те, що я думаю, що вимовляю, що я хочу вимовити і що я чую, як инший вимовляє, це зовсім не є дійсний звук. Фонольоґія виказала, що фонеми в кожній мові творять свою окрему ситему, мають свій лад, що вони мають свою власну структуру, себто будову, і мають свої окремі функції (або завдання), до чогось власне призначені. Але це все аж дальші висновки, консеквенції. Щоб доказати потребу фонольоґії, досить буде доказу, що звук і фонема не є те саме, що одне і друге потребує окремого досліду. Н. пр., в укр. мові нема в мовній свідомости мяких губних звуків (п, б, ф, м), але вони є в рос. мові. Та коли в українській вимові (в реалізації) деколи мягкі вони бувають, н. пр., у слові „*святий*", то це тут не „фонеми", а тільки — „звуки". Коли українці говорять (ті, що не вміють по-російськи), то й не знають, ані й не відчувають різниці між *бюро* (bjuro) і *б'юро* (bjuro) — і мусять такої вимови окремо вчитися. Це тому, що в українській мові нема фонеми мягкого „*б*", а є тільки рідко коли мягкий звук „*б*", що дуже рідко говориться та й то несвідомо.

Таксамо у французькій мові є звук безголосого l або r н. пр., в peuple або quatre, але звичайні французи не здають собі справи з його існування, це знають тільки фонетики, бо це тільки звук, а не фонема.

А деколи може нам бути дивно, що ось такі різні звуки, як, н. пр., *р* і *л* люди не вміють розрізнити одного від одного. А це так є в японській мові, там ці звуки творять одну фонему, там слухачі зовсім не відчувають різниці між ними.

І навпаки. У мовній свідомости можуть бути дві фонеми, що подібно або майже рівно „реалізуються" і їм відповідають подібні або майже рівні, або буває, й цілком рівні звуки, можна й казати один звук. Тут не треба забувати, що фонема в вимові реалізується звуком, і то ніколи не тим самим звуком. Навіть коли та сама особа говорить, при різних нагодах, те саме слово, то звуки ніколи не будуть обидва рази ті самі, все буває якась малісінька й може зовсім непомітна різниця. А що сказати про вимову різних осіб? Хоч би навіть із того самого села? Не може бути зовсім рівна, як у математиці рівна вимова, — а то не можна було б пізнати людей по голосі. Все буває в вимові, при реалізації фонеми якесь колихання, хитання.

Так в українській мові є дві фонеми, ненаголошені *е* і *и*, вони реалізуються, вимовляються часом дуже подібно одна до одної, деколи можна навіть сказати, що тим самим звуком, н. пр. *плети, плити*, або *мене́* і *мине́*. А проте в мовній свідомости це є дві різні фонеми.

Щоб не накопичувати прикладів — як фонема щось инше, ніж звук, так і фонольоґія инша наука, ніж фонетика. Фонетика досліджує звуки, фонольоґія фонеми. Одна і друга наука цілком рівноправні, рівноважні, але мають різні предмети досліду.

А. ЛОТОЦЬКИЙ.

КИТАЙ — КРАЇНА СУПРОТИВНОСТЕЙ

Багато тепер пишуть по часописах про Китай, про той великий Китай, розбитий тепер на частини та розсварений. Пишуть і про те, що Японія, в порівнянні з Китаєм маленька держава на островах, хоче загарбати під свої впливи ввесь велетенський Китай, який щодо величини на міліон км² більший за Европу та має населення понад 400 міліонів. Частину Китаю, а саме Манджурію, вже відірвала Японія й утворила з неї манджурське цісарство, зовсім залежне від Японії.

Колись Китай був від европейського світу, як то кажуть, дошками забитий. Китайська культура найстарша з усіх культур світу, і вона встоялася до наших часів. Зникла стара єгипетська культура, пропала вавилонська, а тільки залишилися з них німі свідки: написи на камінні, на цеглі й т. д., а в Єгипті будови — т. зв. піраміди, що стоять уже три до чотири тисячеліть. Нема сліду з цих старовинних народів, загинули з ними їх високі культури, а ось китайський нарід і досі не тільки живе, а дуже сильно розмножується. Довго-довго зберігав він свою старинну культуру, стеріг її, як ока в голові, й чужої культури боявся. Тепер уже, правда, не те: европейська культура продістається вже й до Китаю. Визначні китайці бачать, що їх культура, хоч і висока, та спинилася на місці, вже не розвивається, а европейська, хоч у порівнянні з їхньою молода, а розвивається швидко, тимто вони стараються, що доброго в Европі, завести й у себе. І так прийшло, що Китай тепер країна супротивностей.

Всі ми, напевно вже чули про китайський мур. Цей мур довжезний, на 14 метрів заввишки і майже таксамо завгрубшки, стоїть собі й досі, хоч і знищений та й уже непридатний. Стоїть, як памятка давніх, славних часів. Збудували його китайські цісарі в північній части Китаю дві тисячі літ тому, щоб захиститися від монгольських племен. Захищувався проти цих племен і захищував свою державу тому сливе тисячу літ, і наш князь Володимир Великий. Та тільки по степах каміння обмаль, то наш князь сипав високі вали, ставив на валах високий дубовий гострокіл та вежі, — а китайці мур виставили. В середині цей китайський мур прорваний південними воротьми столиці Китаю, Пекіну. Через ці ворота проходить широкий шлях, що веде від цісарського престолу в таємничому „Забороненому Місті" прямо на південь в державу Осередку (себто, осередку світу, так китайці зовуть свою державу). Це величезна будова з кількома крівлями. В часі боксерської[1]) війни була стара будова згоріла, та потім її відбудували зовсім на старий зразок. Тепер уздовж південного боку цього муру проведено залізницю, що прориває його. А невподалік направо від тієї старосвітської будови здіймається залізничий двірець, повен руху, шуму й гамору. З цього двірця можна проїхати по залізничих рейках (шинах) цілу Азію, Европу аж до Лісабони в Португалії.

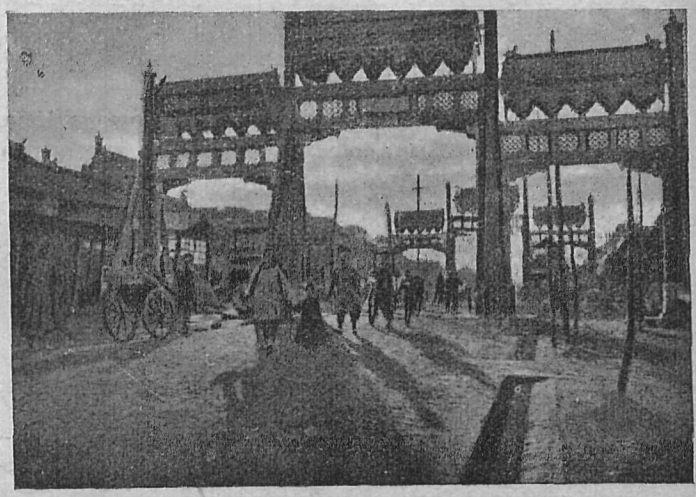

Брами в „татарському місті" Пекіну.

Південна, або як її звуть, — передня брама в Пекіні. (Старий Китай).

Вже це доказ на те, як у Китаю виступає одне побіч одного — старе й нове. Таких супротивностей можна в Китаю завважити тепер чимало. І тепер, як перед століттями, здіймаються в Пекіні багато різьблені, золочені почесні ворота понад широкими вулицями, обрямованими низенькими деревяними домиками. Передмістями ведуть колись такі величні, вимощені широкими плитами биті шляхи до знищених або перемінених на музеї палаців. Шляхами торохкотить від непамятних часів дво-

[1]) Боксери — члени тайного китайського товариства „приятелів батьківщини" (Та-хуан); воно повстало десь коло 1890. р. і спричинило 1900. р. бунт китайців проти европейців та християн; той бунт (боксерська війна) криваво здушили европейці.

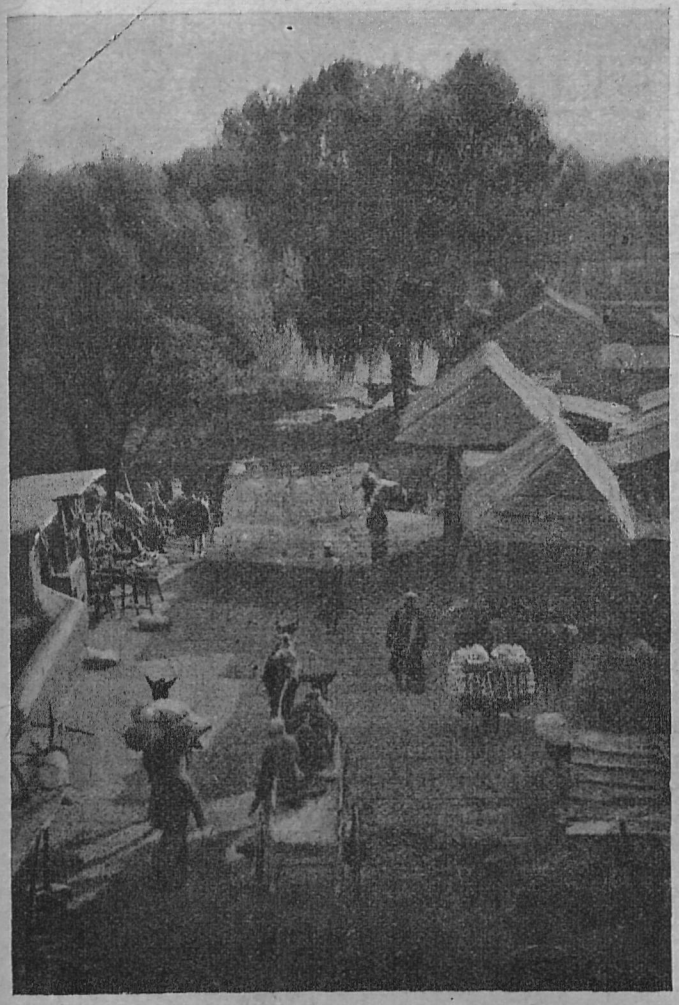

Передмістя Пекіну з кухнями на вулицях.

колісний подорожній візок, або одноколісна тачка, а перед малими кухнями сидять на стільчиках китайці в ватованих куртках, як колись давно, тільки що вже не мають вони плетених кіс на головах, — ознаки манджурської влади. Ремісники в варстатах працюють прадідівським знаряддям, голяр бігає до своїх гостей теж із давнім, дивним приладдям, як колись. Зате в Шангаю дзвонять трамваї та мчаться самоїзди (автомобілі) по новітніх мостах, а високі, як у Америці, камяниці з величезними виставовими вікнами стоять обабіч асфальтових вулиць. По крамницях продають і знамениті вироби й усяку покидь Заходу. Найновіші корабельні варстати, прядільні бавовни з тисячами веретен працюють зовсім так, як у західніх европейських країнах, жадно й без уговку. Найяркіше виступають ці супротивности в Кантоні, де Сун-Ят-Сен[2] велів знищити цілі вулиці та забудувати їх новими камяницями, банковими палацами й державними будівлями. Але ж заразісінько коло цього новітнього Кантону тягнеться старий Кантон, найчудніше, найрябіше з усіх міст Китаю.

Соняшний годинник на подвірї храму в Вуліян-хуан у горах Чіянган у півд. Манджурії.

Одноманітний европейський одяг витискає все більше гарну, милу щодо колірів місцеву одежу, не тільки в чоловіків, а й у жінок. Що правда, ще тільки дуже мала частина населення так переодяглася. Тільки в головних осередках є воно так і там, де китайці стрічаються з чужинцями. Тільки в великих приморських місцевостях, як: Гонкон, Шангай і Тієнцін, тільки в европейських оселях уздовж сплавної ріки Янце або при головних місцях уздовж нечисленних внутрішніх залізниць. Подальше можна ще мало цього завважати. Ще й сьогодні подорожній, що у носилці або в човні проїздить милі долини південнокитайської верховини, або в подорожньому візку їде безмежними полями великої китайської рівнини проміж сотки тисяч сіл, — може мати враження, що він найшовся у світі зперед століть, у світі, що й ми його

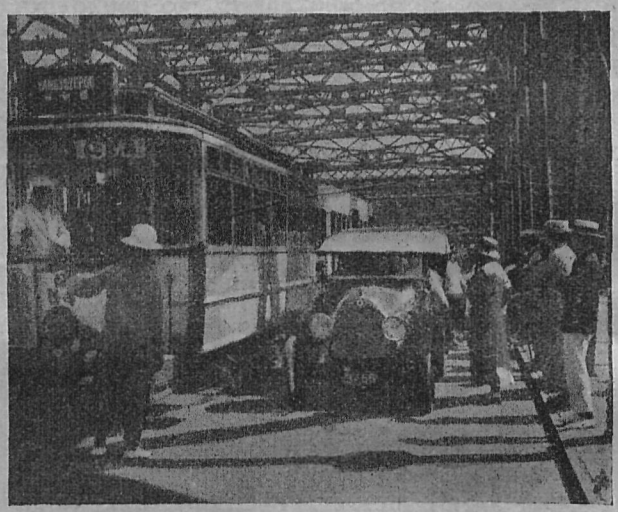

Міст на річці Су-чов у Шангаї, пор. новітні трамваї, автомобілі, европейський одяг (Новий Китай).

мали, західня Европа давним-давно, а ми, українці, не так то ще й давно. Справді тільки зверхні шари китайського світу змінилися так. Ще все европейське в Китаю мов ця піна над глибинами океану.

Та вже не дуже то такий далекий той час, що Китай перейме геть-чисто европейську культуру, як це вже давно зробила Японія, а це може бути дуже небезпечне для нашої білої раси...

[2]) Сун-Ят-Сен — китайський політик (1866—1925), перший президент китайської республики (1911-1912).

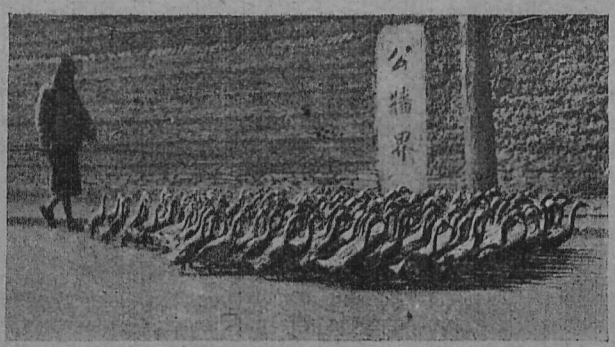

Гусій жене гуси на продаж у Шангаї.

ЕДЕМС.*)

ЧИ МОЖЛИВЕ ЖИТТЯ НА ПЛАНЕТАХ

Хоч і як добре ми знаємо тепер планети як астрономічні тіла, хоч знаємо їх віддаль, величину, масу[1]) й їх дороги довкола сонця, то все ж не багато знаємо про їх поверхню, а тим самим і про умови життя на них. Бо ж вони не світять власним світлом, а „позиченим" від Сонця, та ще до того зміненим атмосферою[2]) — якщо вона на них узагалі існує. Тому можемо сказати, що лекше пізнати поверхню непорушної зорі, віддаленої на 1000 років світла, ніж, н. пр., Місяця. Та хоч як воно тяжка річ, то Д-р Райт (Wright) із інституту Карнеджі в Вашинґтоні виказав що, н. пр., поверхня Місяця це не голі скелі, а що вона утворена з шарів дуже дрібного піску або вульканічного чи то метеоричного пороху. Доказ переведено дослідами впливу різнородних матеріялів на світло, що від них відбивається.

На кожний промінь світла, що приходить до далековиду, впливає зміна температури й густоти земної атмосфери. Наслідком цих вічно змінних колихань — образ хитається. Тимто новітні обсерваторії[3]) будують у околицях, де повітря по змозі спокійне, вільне від заколотів.

На підсоння на поверхні планети мають вплив три обставини. Перша — це її віддаль від Сонця, бо від нього залежна кількість тепла і світла, що їх дістає планета. Так, н. пр., м² поверхні Нептуна дістає тільки $^1/_{900}$ частину того світла й тепла, що м² поверхні Землі, бо Нептун 30 разів так далеко від Сонця, як Земля.

Друга справа, це довжина дня на планеті, себто, скорість її обороту довкола власної осі. Бо то вона визначує час, коли проміння Сонця паде на означені частини її безперервної поверхні. Цікавий з того погляду Меркур. Він, імовірно, обертається довкола себе в тих самих 88 днях, в яких обертається раз довкола Сонця. Тимто він так, як Місяць до Землі, звертає до Сонця все ту саму сторону, й та сторона все сильно нагрівається, а друга сторона, що на неї не паде ніколи проміння Сонця, мусить бути незвичайно зимна.

По-третє маса планети має великий вплив на те, щоб задержувалася атмосфера. Спершу, здається, мали її всі планети, та деякі з них утратили її то цілком, то частинно. Бо газові молекули[4]) атмосфори порушуються з великою скорістю в усіх напрямах, і то тим скоріше, чим лекші складові гази (водень і гелій скорше, ніж кисень і азот).[5]) Крім цього, як температура вища, то вона збільшує ті скорости. Тимто коли в горішніх шарах атмосфери, де зудари з иншими молекулами щораз рідші, скоропорушних молекул задержати не може сила притягання—а та сила досить велика й не дозволить молекулі втекти у світовий простір, — тоді атмосфера для планети пропаща. Тимто лише така планета, що має значну масу й достатню силу притягання може задержати свою атмосферу, й то передовсім лекші гази, що перші намагаються втекти. То й нічого дивного, що Меркур із масою рівною $^1/_{20}$ маси Землі не має ніякої атмосфери, Венера з масою $^4/_5$ маси Землі має значну атмосферу, Місяць із $^1/_{18}$ маси Землі є без атмосфери, а Марс із $^1/_{10}$ маси Землі має лише рідку атмосферу. Зате планети-велетні з масами 15 (Уран) до 300 (Юпітер) разів такими, як Земля, мають густі атмосфери; здається, що вони за міліони років, у протилежність до Землі — не зменшили ні трохи своїх запасів водня та гелію.

Що деякі планети мають атмосферу, можна провірити далековидом, який, н. пр., покаже, що там є хмари або явища смерку. Склад такої атмосфери показує нам спектроскоп,[6]) що розкладає відбите світло і вказує зміни того світла при переході крізь ту атмосферу. Але ж до нас не доходить ніяке світло зір, яке б не переходило і крізь нашу атмосферу. Її гази, і передусім кисень, водяна пара й вугляна кислота, зміняють і дуговину. Тимто треба лінії дуговини земної атмосфери висіяти з дуговини зорі. Це можна вробити двома способами: перший — порівняти темні лінії дуговини планети з лініями, що їх викликує тільки атмосфера Землі. Так, н. пр., можна порівняти дуговини Марса й Місяця. Соняшне світло, „позичене" Марсом, на своїй дорозі від Сонця через Марс до Землі мусить перейти два рази атмосферу Марса й раз атмосферу Землі, світло Місяця лишень атмосферу Землі, бо Місяць не має атмосфери. Другий спосіб — це те, що лінії в дуговині зорі пересуваються, коли зоря порушується до Землі або від неї**), тимто в корисних умовах дуговинні лінії якоїсь планети видаються цілком відділені від тих, що їх спричинює атмосфера.

Другий важний засіб розслідити поверхню планети є безпосередній помір температури, можливий, коли незвичайно витончити електричні струменти, що записують температуру (термоелементи). В обсерваторії на горі Вільзона послуговуються термоелементами[7]), що їх тягар не більший від одної тисячної частини каплі води. Вони мають промір пів міліметра, вони такі малі, що можна ними окремо розсліджувати подробиці поверхні планет, як, н. пр., „бігунові шапки" або темні й ясні точки поверхні Марса. За їх поміччю — і 100-цалевого[8]) телескопу — можна мірити різницю температур 0,003° Ц. та температури зір, що їх оком не бачимо.

Що ж кажуть ці досліди про атмосфери, а тим самим про можливість орґанічного життя на різних планетах?

Меркур віддалений від Сонця лише $^1/_3$ так далеко, як Земля. Як уже сказано, він через малу масу не може мати якоїсь властивої атмосфери. На гарячій його стороні температура доходить до яких 350°, отже вона вища, як точка топлення

---

*) Автор цієї статті Едемс є директор обсерваторії на горі Вільзона в Каліфорнії (Злучені Держави Північної Америки). Ця обсерваторія має найбільший далековид (телескоп) на цілому світі. Ця стаття поміщена в німецькім журналі „Die Umschau" ч. 21 з 1934. р. **В. Л.**

) це т. зв. закон Допплера. **В. Л.

олова. Його поверхня, як указує гостра гряниця його чорних плям, схожа з поверхнею Місяця; це пустиня, незвичайно гаряча на денній стороні, і незвичайно зимна на нічній.

Инакше Венера, — найясніша з усіх планет. Її віддаль від Сонця є яких $^{9}/_{4}$ така, як Землі, її маса $^{4}/_{5}$, її сила притягання на поверхні яких $^{9}/_{10}$ — тимто з деякого огляду це майже близнючка Землі. Вона має обширну, хоч трохи рідку атмосферу, все закрита густим покривалом хмар, так що ми її дійсної поверхні ймовірно ніколи не бачимо. Тимто ми не знаємо навіть певно, як швидко обертається ця планета, така з Землею споріднена, і не можемо нашими земними фізикальними засобами пробитися крізь верству хмар аж до ціпкої поверхні Венери. Таксамо спектроскопічні розсліди не дозволяють нам робити ніяких висновків про довжину дня на Венері. Ми знаємо тільки, що той день мусить бути дуже довгий. Одначе спектроскопічний дослід напевно показав, що поверх покривала хмар є багато вугляної кислоти, а зате майже нема кисня й водяної пари, обох ґазів, таких потрібних для орґанічного життя. Але ж нижче верстви хмар можуть находитися обидва ці ґази в достатній кількости. Більшість астрономів погоджується в тому, що Венера має ліпші передумови для орґанічного життя, ніж кожна инша планета. Також і поміри температури на Венері обмежуються до верстви поверх покриви хмар, тобто з деякого огляду до стратосфери[9]) Венери. Її температуру змірено на —32°, отже вона є 22° тепліша, ніж стратосфера Землі. Приймаємо, що температура нижче хмар є вища, ніж на поверхні Землі.

Дальша планета в соняшній системі є Земля з Місяцем, який обертається довкола себе раз у тому самому часі, в якому кружляє довкола Землі, тимто звертає до Землі все ту саму сторону. Де проміні Сонця падуть на це небесне безатмосферне тіло, там є температура, в якій кипить вода, а на темній стороні Місяця є температура що-найменше яких —157°, отже виразне пустинне підсоння з гарячими днями й зимними ночами.

Навіть атмосфери Землі ми не знаємо ще тепер докладно. Пересічна температура на поверхні Землі є 14°, у зворотниковій смузі 26°. Над дзеркалом моря маємо кругло 78% азоту, 21% кисня і 0,9% арґону[10]) з малою примішкою вугляної кислоти, амоняку, водня, гелія й инших ґазів. При великій кількости вогкости може кількість водяної пари дійти понад 1%. Досі думали, що в горішніх шарах атмосфери зміняються дуже сильно відносини кількостей поодиноких ґазів, та що в висоті 75 км. атмосфера складається виключно з водня. Та цьому перечать висліди російського лету у стратосферу в вересні минулого року; вони виявили, що повітря в висоті 19 км. має майже зовсім той самий склад, що на поверхні Землі.

Марс пізнали наші астрономи розмірно докладно, — бо він, попри Венеру, найближчий до Землі. Його промір рівний полозині проміру Землі, його маса $^{1}/_{10}$. Він має рідку атмосферу, і це не спиняє обсервувати його поверхню. Його „день" є лише 37 хвилин довший ніж наш, так що астрономи можуть його обсервувати в кількох одна по одній ночах майже в тому самому положенні. Його біла південна „бігунова шапка" щезає з кінцем Марсового літа цілком, а північна тоді сильно меншає. Ті значні колихання величини вказують на те, що це є верстви льоду, правда, дуже тонкі, що вліті дуже скоро тануть. Зате на Марсовому рівнику є велетенські темні плями, що їх барва зміняється протягом Марсового року. Деякі астрономи зі зміни цих барв здогадуються, що на Марсі є рістня. Цілком не вияснена ще, як і перша, суть славних „Марсових каналів". Що Марс має атмосферу, це стверджено з певністю. Стверджено навіть, хоч і вийнятково, хмари. Та атмосфера Марса далеко рідша, ніж на Землі; вона містить у собі, супроти рівно великої поверхні, лише $^{1}/_{1000}$ тої кількости кисня, яка є в нашій атмосфері, і таксамо на Марсі є розмірно дуже мало води. Температури на цій планеті розмірно нижчі, ніж на Землі й, мабуть, на деякій стороні не вищі за 16° Ц. Переважно вони нижчі від точки замерзання. Мала густота Марсової атмосфери влекшує дуже скорі перескоки температури; тимто на цій планеті панує підсоння, що є посередині між кліматом пустині на Землі й на Місяці, так що на Марсі міг би розвинутись лише найнижчий ростинний світ.

Планети Юпітер, Сатурн, Уран і Нептун із їх великими масами, короткими часами обороту й великою віддаллю від Сонця — через те дістають від нього тільки небагато тепла — мають дуже обширні й густі атмосфери; головно Юпітер і Сатурн, що їх ціпкої поверхні ми ніколи не бачимо — якщо вони її мають узагалі. Дивна річ, що в атмосферах великих планет находяться значні кількости амоняку й метану[11]), і мабуть іще инших ґазів, сполук із воднем, які бувають великими масами в атмосферах цих світів. Зате остання планета, Плютон, має таку малу масу, що, ймовірно, свою атмосферу стратила у світовому просторі.

Ці розсліди виявляють, що покищо лише Земля є „найліпша" поміж світовими тілами, та що щодо можливости орґанічного життя на инших планетах не можемо собі робити багато надій. На Марсі напевно є можливість життя для низьких життєвих творів. Хиба на одну Венеру варто б звернутися майбутнім летунам у світові простори. Та й це не дуже ймовірне.

Переклав *Володимир Левицький.*

---

[1]) маса — кількість річовин, що становлять якесь тіло

[2]) атмосфера — повітряна поволока, складається з тропосфери (до 10 км. висоти), де відбуваються зміни погоди, повстають хмари, вітри, та зі стратосфери, що находиться вище, приблизно до 80 км., там щораз менше кисню, а більше азоту

[3]) обсерваторія — установа з різним приладдям спостерігати різкі явища природи.

[4]) молекула — найменша частина якоїсь річовини

[5]) гелій — найлекша після водню річовина, рідкий, нерозкладний ґаз, його найдено спершу у спектрі (веселкові смуги, дуговина) сонця, від того й його назва (гр. hélios = сонце)

[6]) спектроскоп — прилад, що дає змогу витворювати та досліджувати спектр, себто, веселкові смуги (дуговину)

[7]) термоелемент — ряма з двох стовпиків, із двох різних металів, злютованих один із одним кінцями; як огріти місця злютовані — повстає електричний струм

[8]) цаль — 2.4 цм.

[9]) пор. пом. 2)

[10]) арґон — ґаз, що з иншими первнями не входить у сполуки, находиться в атмосфері (1%) та в цілющих водах

[11]) метан — болотяний ґаз, вуглеводень, горючий, з повітрям вибухає

Ф. КОКОВСЬКИЙ.

ЛЬВІВСЬКИЙ КУПЕЦЬ ПЕТРО КУНАЩАК

З-давна в нас закорінилася думка, що ми такий народ, який не вміє собі дати ради з торговлею. Ще більше: довгі-довгі часи вважали ми торговлю за щось принизливе, за щось таке, що ним може займатися тільки жид. Такі погляди довели нас до того, що ми затратили купецький стан, а те, що в нас із купецтва було, перейшло в чужі табори. Аж у останніх десятках років минулого століття, а особливо по війні — в нас змінилося на краще. Ми починаємо цікавитися й цею ділянкою нашого господарського життя, а з цим зискуємо національно свідомих громадян по містах. Наше купецтво починає гуртуватися й своєю совісністю приєднувати щораз більші кола покупців.

Щоб показати нашим людям, що колись инакше бувало, я хочу оповісти історію львівського купця, Петра Кунащака, що жив та торгував у Львові з кінцем XVII. століття.

У польській бібліотеці ім. Оссолінських у Львові находиться рукописний записник того купця, що обіймає роки від 1663 до 1696, отже подає нам переживання Кунащака за останніх 33 роки його життя.

Словами цього записника промовляє до нас людина, що сміло та тверезо йшла крізь життя, знала, чого хоче, а до своєї мети: добитися значіння та майна та виховати й забезпечити свою рідню, йшла вперто й нестримно.

Щоб показати, які думки бували в Кунащака, я наводжу в перерібці на теперішню літературну мову ці його провідні думки, що записані в його рукописі:

„Не покушайся ніколи за ту річ, якої не можеш досягнути. Того, що минуло, ніколи не шкодуй. Не вір ніколи в те, що неймовірне. Ці три науки збережи, а добре тобі буде."

По цих думках і пізнати, хто такий був Кунащак. Це був працьовитий, тверезий, роботящий чоловік, що за трицять років праці дійшов до своєї мети.

*

Відкіля Петро Кунащак взявся у Львові — не відомо. З його записника видко тільки те, що 1663. р. він був уже у Львові, бо на першій картці його рукопису є така записка:

„Року божого 1663. на святого Михайла найняв я мешкання в пані Теодозії, кімнату з горищем над цим мешканням та зі сіньми, на рік за сорок злотих і ці сорок злотих дав я зараз, як тільки зайняв мешкання."

За дванацять років він набуває у Львові право громадянства, бо під 7. серпня 1675. записує, що набув „юрамента (права) в місті Львові в усіх панів, і що це його коштувало 50 злотих".

Яку освіту мав Кунащак і де її дістав, теж не знати. Але з рукопису знати, що він володів мовами українською та польською, бо рукопис писаний цими обома мовами, а як порівняти инші рукописи з того часу, особливо рукописи польської шляхти, то порівняння вийде на користь Кунащака. Письмо рукопису вправне, покрикрашуване різними викрутасами, як це часто буває в рукописах із XVII. століття.

Поселившися у Львові, Кунащак торгував чим попало — але ж головно полотном. Купував щороку по селах сире полотно домашнього виробу, давав його „бліхувати" (білити) та готове вже полотно продавав. Білили його йому довколичні селяни — з Винник, Завадова та Зашкова. Полотно було різне, ціна 50 аршинів — від 6 до 20 злотих (залежно від тонкости полотна).[1])

Крім полотна Кунащак торгував ще стопом та предметами зі стопу, як дзвони та гармати. В рукописі є згадка, що в 1666. р. має Кунащак укладених у стопи 771 зл. Головний покупець цього його товару був його кум, Іван Березецький. У рукописі ми читаємо:

„Року 1666. на ярославський ярмарок узяв у мене Іван Березецький три дзвони: один ваги двох каменів, другий — півтора, третій — одного, — кожний по 34 злотих."

Наступного року той самий Березецький купив дзвін ваги трьох каменів, 1668. два дзвони за 85 зл. та 10 фунтів стопу по 26 грошів. У 1666. році знову Кунащак купив від шляхтича Гідзінського дві гарматки за 188 зл. і 10 грошів.

Третім і найцікавіщим для нас предметом торговлі Кунащака є — книжки. І то книжки українські, переважно літургічні. Довго цею торговлею Кунащак не займався, записки про неї находимо тільки на початках рукопису.[2])

Усіх книг мав Кунащак на складі на 180 зл.

*

Видко, що торговля не заповнювала цілого життя Кунащака, бо в записнику находимо дуже часто згадки про те, що він давав чимало гроша на позички під застав. За позички брав високі відсотки („лихва").[3])

По позички зголошувалися до Кунащака різні люди й давали під них різні застави. Позичали в нього гроші церковні братства, пан-отці, шляхта, офіцири польських військ, малярі, книгарі, палітурники, вірмени й жиди. Не тільки зі Львова приходили люди позичати гроші в Кунащака. Якийсь

---

[1]) Найдорожче було тонке, льняне полотно, а ціни є подані тільки ті, які Кунащак платив. По чому готове вже полотно Кунащак продавав, не знаємо, бо в рукописі нема про те згадки. Свою торговлю Кунащак чимраз більше поширював. У записнику є згадки про куплю полотна за 30 літ, починаючи від 1664. р.: тоді він купив полотна за 600 зл., 1665. р. вже за 1.000 зл., у 1669. р. за — 2.000 зл., від року 1680, до 1694. ціна вагається між 2.000 до 3.000 зл. У 1695. купив Кунащак полотна вже тільки за 208 зл.

[2]) У нього коштував:

Октоїх	15 і 20 зл.	Номоканон	2.24 зл.
Молитовник	2 „	Требник	5 і 9 „
Шестодник	6.15 і 8 „	Азбучки	0.24 і 0.30 „
Псалтир	5 „	Трефолой	28, 29 і 30 „
Полуставець	5 „	Часослов	8 і 9 „
Часовник	1.20 „	Бесіди св. Макарія	3.15 „
Служебник	9 і 10 „		

[3]) Цього слова не можна сплутувати зі словом лихва в теперішньому значінні, бо в давній мові „лихвою" звали і найнижчі відсотки, а й тепер ще де-неде в нас (н. пр., в Гуцулів, на Лемківщині) инакше проценту (відсотків) як лихвою не називають.

Ляйзор, жид із Тернополя, позичає в нього гроші та дає на заставу срібний позолочуваний пояс.

Торговлею та ощадністю Кунащак доходить до того, що купує собі „року 1687 на святого Мартина камяничку на галицькій вулиці... за ціну злотих сім тисяч вісімсот". Купивши дім, він зараз його розумно направляє, покриває новим дахом та побільшує чиншові кімнати коштом 450 злотих, у купленому домі відкриває публичний шиночок і з нього теж має зиск.

*

Але Кунащак мало займався справами, що відносилися до загального добра. Мало його цікавило життя українських громадян у Львові, у записнику згадує про якийсь привілей на манастир, про братство, поміщує один вірш, що починається словами: „О, смутку, уснув Ісус!", тут та там є згадка про якесь українське свято, ось і все, що відноситься до нашого життя. А проте Кунащак свого ще спершу не цурався. Дуже часто в записнику бачимо українську мову, а 1668. р. він приймає для свого сина Йвана вчителя для науки української та латинської мови.

Але пізніше, як приходить до маєтку, йде він слідами наших колишніх вельмож та починає про своє забувати: вже щораз менше українських записок у його записнику, а як став власником камяниці, то вже в записнику тільки декуди читаємо українське слово, яке свідчить про те, що давлене та заховуване у грудях у нього ще жило...

Я. Б.

ЯК ЛІКУВАЛИ В СТАРОВИНІ СУХОТИ

Ліки індійців. Початків історії лікування сухотів треба шукати в дуже давніх часах. Про туберкульозу та її прояви знали докладно індійські жерці вже в веддійському періоді.[1]) Вони тільки мали право лікувати недужих, а єдиним їх ліком були молитви до бога Рудри, найбільшого, на їх думку, лікаря.

Згодом почали лікувати сухоти й жерці. Докладний опис лікування тієї недуги находимо в книгах Шушрути, що головно звертав увагу на т. зв. дієтичне лікування. Недужим давали їсти мясо звірят-бігунів (пр. із коня, антильопи, тощо), або й хижаків (із тигра, льва, пантери й т. п.). Перші індійці поручали хворим на сухоти сік із свіжого мяса, що його вживають і тепер. Зокрема звертали вони увагу на те, щоб недужі перебували постійно на свіжому повітрі. До їжі додавали багато коріння, щоб загострити в них охоту до їжі (апетит). Попри те книга Шушрута радить перебувати хворим на сухоти в козячих стайнях.

Також перші індійці почали вживати до відвонювання віддиху чіснику, що його ще й нині вживають у випадках, коли в легенях є ропа.

Не знати, чи всі ці способи лікування сухіт зародилися в Індії. Можливе, що індійці засвоїли собі багато речей із тієї ділянки від сусідніх народів.

Лікування єгиптян, персів та китайців. Про медицину старовинних єгиптян знаємо небагато. Вони перші почали вживати в лікуванні тятих баньок (баньки з гострими беріжками).

Перси лікували туберкульозу відповідним зіллям, різними живицями та стертими на порошок коралями, що, як відомо, складаються із солей сіліція та вапу.

І китайці вже в дуже давніх часах лікували на свій лад ляо-тінґ, тобто туберкульозу. Їх способи лікування тієї недуги нераз дуже дивовижні. Деколи мали вони прикмети чисто чарівничі, магічні, — часто були й гидотні. Недужим давали, наприклад, клей із чорного вислюка, мясо з ворона, тощо. При ліжках завішували недужим ріжнокольорові папери, що мали відстрашувати злих духів.

Щоб недужі відкашлювали, їм давали китайські лікарі висушені людські відходи й стерті ящірки. В випадках кровотоків (вибух крови) — оленячу кров, дитячу мочу (сечу), або ґаляретy зі шкури вола.

І хоч такі способи лікування сухіт нераз дуже гидотні, то все ж ці ліки мають у собі складовини, що їх уживають ще й досі в медицині: вапневі та амоніеві солі та желятину.

Як лікували туберкульозу в Греції та Римі? Великий вплив на лічництво мала безумовно грецька медицина. Вплив оцей має силу й у теперішніх часах.

Лікуванням займалися у Греції у святинях божка Асклепія, що його називають инакше Ескуляпом. Ці святині, положені в найздоровіших околицях, серед лісів та гір, мали чудові кліматичні умовини, що їх шукають і тепер для туберкульозних лічниць. Й досі залишилися сліди цих святинь у Арґоліді та в Епідаврі. Загально можна сказати, що лікування сухіт у греків опиралося передусім на кліматичному та дієтичному лікуванні.

В Римі перед цісарем Авґустом[2]) не було лікарів. Була тільки народня медицина, що переходила з роду в рід. У випадках сухіт давали недужим багато капусти та купали їх у мочі людей, що їли капусту. Крім таких ліків як: легені з лиса, варені стоноги, жовч ведмедя з медом, казали недужим подорожувати та перебувати постійно на свіжому повітрі.

Часи змінилися, коли до Риму прийшли греки. Появилося тоді багато славних лікарів. Медицина того часу клала велику вагу при лікуванні туберкульози на кліматичне лікування та віджившлювання недужих.

По часах великого розвитку римської медицини настали часи шарлятанської (неуцької, шахрайської) медицини, що послугувалася ліками з найбільш дивовижним та безглуздим складом.

[1]) Веддійська епоха була в часах, як індійці жили ще над рікою Індом. Розцвіт веддаїзму припадає приблизно на XV—XII. в.в. до Хр. Назва від святих книг „Ведди" (Знання).

[2]) Август, Ґай Юлій Цезар Октавіян — перший римський цісар, ур. в 63. р. до Хр.

Були це ліки, що „лікували" всі недуги. Один такий лік — це теріяк, який перетривав у медицині кільканацять віків. Теріяк і подібний йому еліксир Мітридата вживали ще в XVI. в. В ліках цих було передусім багато опія.

Поправді в цьому періоді справжніх лікарів не було. Були тільки аптикарі, що робили найдивовижніші ліки на підставі своїх власних задумів.

Кліматично-дієтичне лікування туберкульози почали використовувати щойно від часів Галена, що вродився 131. р. після Христа. Він висилав своїх недужих до Єгипту, Лібії (півн. Африка), або до знаної місцевости Табіес, тепер Кастеллямаре біля Везувія. Він перший звернув увагу на потребу як-найчастіше провітрювати кімнати, де перебували хворі. Галенові способи лікування сухіт перетривали віки. Й пізніші лікарі сліпо наслідували їх, не додаючи нічого до науки Галена.

Арабська медицина. Розквіт арабської медицини припадає на роки 513—1120. Арабські лікарі радили недужим на туберкульозу добре відживлюватися та перебувати на свіжому повітрі. З ліків уживали: рожевий цукор та спорошковані єгипетські мумії. Крім цього, казали хворим купатися в теплому молоці та пити молоко ослиць та жінок. В тому часі були в моді в арабів різнородні пластри, що їх накладали на грудну клітку.

Лікування туберкульози в середньовіччі. Про лічництво з пізніших часів знаємо небагато. Автім воно й так нецікаве. Лікуванням займалися переважно манастирі. Ліків уживали тоді з народньої медицини. Найкраща й найбільше відома лікарка середньовіччя була ігуменя, св. Гільдеґарда.

Дещо більший розвиток медицини в середньовіччі почався тоді, коли ченці Бенедиктини почали основувати лікарські школи в Салерно та на Монте-Кассіно (Італія). Вони поручали недужим на туберкульозу кліматичне лікування та знані вже ліки: осляче молоко, попіл із рожі, тощо.

Від відродження до XIX. в. Багато більше документів збереглося до наших часів із часів ренесансу (відродження старовинної культури). Фракастор із Верони перший доказував, що сухоти недуга заразлива. В тих часах появилася також книжка, як берегти себе перед туберкульозою.

Недужих висилали тоді над море та в гори, лікуючи їх жіночим молоком, що мало, на тодішний погляд, велику цілющу силу. Тимто й лікарі наказували хворим вишукувати собі здорових жінок-годувальниць. За часів ренесансу вперше звернули лікарі увагу на душевне лікування недужих, поручали їм перебувати в веселому товаристві, часто проходжуватись та слухати музики й співу. Деякі з використовуваних тоді ліків були навіть дуже доцільні, пр., товчена шкаралупа з яєць, що в них, як знаємо, є вапневі солі. Попри це вживали далі тих „славних" ліків, як теріяк та спорошковані єгипетські мумії, що їх записували лікарі ще за часів Людовіка XIV.[3])

В XVII. в. Сідергем, а в XVIII. в. Бергев та ван Світен звернули увагу на те, що недужим на сухоти треба руху на свіжому повітрі, що їм треба займатися легкою працею. (Справою лікування працею в лічницях цікавляться й тепер. В деяких санаторіях недужі з заживнем туберкульози мусять працювати).

В тих часах кожну новість, привезену до Европи, вважали спершу за протитуберкульозний лік (тютюн, каву, чоколяду).

З инших ліків варто згадати собачий та людський товщ. Цей останній купували за добрі гроші в катів та заживали — заправлений запашним корінням.

В XVIII. в. помічуємо дальшу розбудову кліматичного лікування. Це вислід природніх течій Жана Жака Руссо[4]), Дідеро[5]) й ин., що радили людям жити як-найприродніше, тобто постійно перебувати на лоні природи, в горах, купатися в морі й т. ин. У висліді й лікарі того часу поручали хворим на туберкульозу віддихати випарами свіжозораної землі, землі після теплого дощу, випарами худобячого гною та добре відживлятись. Автім уважали також на те, щоб недужий не заражував сухотами довкілля. Тимто вони поручали для охорони лити оцет на розпалене залізо. В тих часах звичай пити жіноче молоко покинено. Зате появився новий лік, гваякова кора, що нею почали лікувати сухоти.

Думка лікувати туберкульозу повітрогруддям або пневмотораксом[6]) зародилася вже в XVIII. в. Тоді Гільхріст задумував зробити при помочі операції отвір у грудній клітці, щоб туди впустити повітря. Та цей задум залишався тільки задумом і швидко пішов у забуття. Але останніми часами після низки досвідів його почали використовувати при лікуванні туберкульози легенів.

Цей короткий нарис способів лікування сухіт, що його подаємо, є доказом, що давні лікарі, опираючись тільки на самому спостереженні недужого й досвіді, ввели до лічництва методи, з яких неодна, хоч може й у зміненому виді, перетривала до теперішніх часів.

---

[3]) Людовік XIV. Великий, французький король (1643—1715).

[4]) Жан Жак Руссо — франц. письменник (1712—1778), проповідував поворот до природи.

[5]) Дідеро Дені — франц. письменник (1713—1784).

[6]) Повітрогруддя — штучне введення ґазу (повітря, азоту) до огрудної ямини з лікувальною метою.

ЯК ВІДЖИВЛЯЛИСЬ ЛЮДИ 400 РОКІВ ТОМУ.

Таке питання поклав собі один шведський учений і на основі дослідів дійшов до таких висновків: 400 років тому люди взагалі відживлялись так, як і тепер, лише що страви були дуже одноманітні. Найголовніші з них були: риба, масло, свинина, житній хліб, з напитків — пиво. Дуже мало або й цілком не вживали городини, яєць, набілу та картоплі. Щодо мяса, то 400 років тому не було звичаєм споживати його свіжим; його солили (маринували) та щойно після кількох місяців споживали.

С.

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ.

ПРО КОЕДУКАЦІЮ

Наші сільські діти, хлопці й дівчата, вчаться й виховуються в одній школі, разом, не так як по містах, де є окремі дівочі, окремі хлопячі школи. Примусову освіту для дівчат заведено в Галичині пізніше, ніж для хлопців (1873. р.), і нікому тоді не приходило на думку заводити окремі для них школи, тим більше, що малим і незасібним громадам важко було збудувати хоч би одну школу, годі було їм спромогтися на оплату одного вчителя. Згодом оплату вчительських сил перебрав на себе скарб і при будові шкіл давав полегкости. З того часу справа дещо покращала. Отже і в инших краях бувало таксамо: із ощадности не розділювали в початковій школі дівчат і хлопців.

По містах — а міста не знали панцизняних тягарів — уже здавна були школи і для тих, що готовились до духовного стану і для урядовців, і навіть до ремісничих звязків (цехів) не мали доступу неписьменні. Найбільше таких шкіл було під доглядом духовенства. Ось у василіянській школі у Дрогобичі вчився й І. Франко. Духовні, за ними й міські громади, окремо вчили хлопців, окремо дівчат, але дівочих шкіл було дуже мало. Коли ж краєві й державні закони заопікувалися школою, то й вони вимагали окремих дівочих шкіл у містах. Окрім звичаєвого права законодавець мав тут на увазі те, що селяни, мовляв, ближчі до природи й простіші, то нехай собі сільські дівчата приглядаються хлопячій пустоті в школі, учительській карі за неї.

І так доводилося селянам завидувати, що міста мають окремі дівочі школи, хоч початкові (нормальні), хоч середні (міщанські, виділові). Та ось змінилися часи, і вже не від сьогодні в учительських колах іде дуже живий рух за спільними, чи то мішаними школами по містах, замісць окремих. На такі мішані школи кажемо з-латинська: коедукаційні, і цей вислів є влучніший, ніж наші.

Не байдужі до всього, що довкола нас діється, може й раді би знати, яка причина такій переміні поглядів. Чи це може наворот узад? Відповідь на це питання, коли має вона бути основна, не буде така проста. Справу треба розглянути у звязку з боротьбою за освіту для всіх і за рівне право для жіноцтва.

Сьогодні, бодай на папері, кожна людина перед законом рівна, в середніх віках поділялося населення краю на окремі стани, і кожний стан: вельмож, лицарсько-шляхетський, духовний, міщанський і селянський мали окремі права. Насправді, то селянський мав не права, а самі тільки обовязки: мужик був прикований до землі, але не був її власником, тільки вживав її, а зате обробляв і панську (домініяльну) землю; не вільно було йому шукати якогось зарібку — пригадаймо собі, як важко було Шевченкові вчитися малярства! Від XVI. віку почавши, цей лад розхитувався, аж остаточно завалила його велика французька революція, що вибухла 1789. року в Парижі, пробігла всю Европу і в 1848. р. спинилась аж на російській границі. Вона то саме виписала рівність перед законом і обновила давно забуту грецьку демократичну державу. В такій державі нема вже короля з божої ласки, бо володарем є там сам народ, а що народ безпосередньо не може правити, заступником його є республиканський уряд, або й король, але конституційний. Володар держави повинен бути освічений, тимто демократична держава накидає шкільний примус. Тільки той примус обмежується до початкової школи, не скрізь і не зараз поширився він на дівчат, а до дверей середньої і високої школи довелося жінці щойно вломитися. А то велика революція проголосили рівність перед законом, тобто рівність суспільних станів, але не вийшла з нього ані рівність маєткова й зарібкова, ані рівність полів. Для рівности полів треба було зломити обичай, а з цим куди важче, ніж — повалити закон. У старовині і в середньовіччі всі права мав тільки той, хто боронив рідного краю і дзвонив шаблею. На Сході витворилася тоді справжня, сувора, на Заході приспана, солодка жіноча неволя. Панам у честь лицарські поети складали хоч любовні пісні, у міщан і того не було; жінка, до якого стану вона б не належала, поза родиною виступала тільки як додаток до чоловіка; в родині мусіла йому скорятися. Висловом того є витворена в тих часах подружня присяга, де містяться слова послуху жінки чоловікові. А в нашій народній пісні кілько то співається про дротяну нагайку! Тай чи нема поганої примівки: „коса неклепана, жінка небита...?“

Коли впали середньовічні замки, і місце лицаря зайняв буржоа, тобто міщанин (торговець, промисловець, урядовець, інтелігент), жінка дістала більше особистої свобди, але залишилася невласновільна. Найдосадніший образ такої „товаришки життя“, що в ній чоловік бачить тільки робітну силу і предмет свого вдоволення, а не рівну собі духом і розумом людину, змалював найбільший норвезький, великий світовий драматург Генрик Ібзен (1828—1906 р.) у драмі „Нора, дім лялькок.“

Отже мусів раз прийти кінець і жіночій неволі, відколи поступові жінки почали домагатися визволу (еманципації) зпід опіки чоловіка й рівного з ним права. Як найвимовніший, хоч і не перший оборонець жіночого права, виступив англійський фільософ і діяч Джон Стюарт Міл (John Stuart Mill, 1806—1873. р.) і на нього покликаються всі жінки, що зясовують жіноче питання (феміністки), між ними і Наталія Кобринська, що дала почин українському жіночому питанню, закладаючи 50 літ тому (1884. р.) перше жіноче освітнє товариство у Станиславові. Фільософи й феміністки покликалися на те, що жінка й чоловік рівні перед Богом; жіноча праця в родині і в домашній господарці є тільки инша, ніж чоловіча, але не легша й не менше важна. Тимто й рівне право належиться жінці. Та не фільософи рішили справу,

а капіталісти: фабрикант, промисловець, купець, великий рільник, усі вони витягнули руку по дешевого, не такого вибагливого і слухняного робітника, тобто прикликали до роботи жінку. Робітниці, здебільша, вступили до робітничих організацій і боролися побіч робітників за своє зарібкове й політичне право, а тим дали вони інтеліґентним жінкам привід боротися за доступ і до таких варстатів, де головою, не руками працюють. Але на те вже треба освіти. До того часу інтеліґентські родини висилали хлопців до середніх і високих шкіл, а дівчата вчились, або й не вчилися дома та женихів чекали. Відтепер мало бути инакше. Такий був початок визволу (емансипації) за жіночу рівноправність у шкільній, освітній ділянці.

Поступовці прилучились до феміністок і помагали їм воборювати від шкільної влади доступ жінкам до середньої й вищої освіти. Несподівано ускладнили справу самі феміністки. Замість поширяти дотеперішні та закладати нові ще жіночі школи, вони забажали звинути всі окремі й на їх місце закласти спільні (коедукаційні) школи для мóлоді обидвох полів. Це вкрай заворушило консерватистів, прихильників дотеперішнього ладу. Вони почали заломлювати руки, що мораль провалиться, коли дівчина сидітиме в шкільній лавці поруч хлопця. Але й поміж поступовцями пробідилися дещо ряди приклонників жіночої рівноправности, коли пішла справа за коедукацію.

Боротьба за неї зосередилась, очевидячки, тільки на середній школі. Адже не мала противників коедукація в початковій школі, де вчаться діти нижче 10 літ, отже полово цілком нерозбуджені. Про високі школи теж не могло бути мови, бо окремих жіночих університетів ніхто не заводе, це ж була би марнотратність. Автім на університеті подають тільки фахові знання, не виховують, тай університетська молодь, полово цілком зріла, уже, здебільша, має й вироблені етичні (моральні) основи й погляди на життя.

Нам цікаво приглянутися питанню про коедукацію не тільки тому, щоб знати, якими справами цікавиться вчительський світ у всій Европі, але й тому, що і в нас є коедукаційні приватні гімназії (Рідної Школи), переважно зперед війни ще, а ось від 1933/34 шк. року була перша, від 1934/35 року є вже й друга мішана (коедукаційна) кляса при держ. українських гімназіях у Львові і в Перемишлі. У цьому шкільному році вже яких 150—200 дівчат учитимуться в державній гімназії.

Домагаючись коедукаційних шкіл, феміністки покликалися на живий приклад Америки, де мало не всі середні школи є коедукаційні. Вони обчисляли, що на мішані школи треба меншого кошту. Але найважніші для них були ідейні мотиви: середня школа (переконували вони) дає мóлоді загальну освіту (не фахове знання!) й має дати громаді молодь підготовану до того, щоб собі здобула щастя і иншим, щоб була спосібна до складного суспільного життя, розумно вела себе в суспільности. Але суспільність це ж не манастир. Немає родин, де були б самі сини, і родин, де були б самі дочки; родяться батькам хлопчики й дівчатка, і разом ховаються. В громаді теж живуть, працюють, борються й гинуть чоловіки й жінки, одні поруч одних. Нащо ж нам тоді окремих, манастирських шкіл? Адже обичайна поведінка учнів у дотеперішній середній школі давала шкільному наглядові невичерпану тему до нарад, журби і всяких загострень. Окремі жіночі школи під жіночою управою мали знов иншу хибу. Вони випускали, може, й принадні для хлопців дівчатка, але однобічно на життєвій неправді виховані й неспосібні до того, щоб відповідно підтримати культурне домашнє огнище. А то треба, щоб молодь обидвох полів приглядалась одне до одного ще в тому віці, коли складається їх світогляд. І в дитинстві, і покінчивши середню шклу, молодь живе разом, один попліч із другим полом. Нащо ж тоді придумувати штучний розділ на тих кілька років, коли вона найбільше працює над своїм духовим капіталом? Штучний розділ у середній школі припадає на час полового дозрівання й побуджує в мóлоді уяву, скріплює загадку другого полу й загострює змисли.

Противники коедукації підняли чимало закидів. Довгі віки (вони так кажуть) дівчата вчились окремо, й нема причини ламати цю стару звичку... Цінна це річ звичка, історична традиція (так обороняються приклонники коедукації), але тільки до деякої межі, а то неможливий був би поступ.

Проти коедукації висувають іще й те, що дівчата складом тіла є тендітні, делікатні, слабші й не такі витривалі, як хлопці. Примушуючи дівчат до праці нарівні з хлопцями, ми шкодимо їх здоровлю. Хто ж вам каже перетяжувати хлопців? — питають оборонці мішаних шкіл. — З уваги на дівчат ви і хлопцям уже вменшіть шкільної праці, бо це вийде на користь одним і другим. Не буде між ними, коли скінчать школу, так багато слабовитих.

Але ж дівчата й умовим складом різняться від хлопців — кажуть противники — у них инакший хід думок, инакше зацікавлення і праця. Для них треба инших метод (способів) навчання. Вони справно підхоплюють подробиці в описах і розмовах, зате ж важко їм від таких подробиць перейти до висновків. Вони не охоплюють цілости, тимто їм треба часто повторяти раніш оброблені лекції.

— Шкільна практика не потверджує цих закидів, — бороняться приклонники коедукації; — та коли ж, із огляду на дівчат, учитель різними підходами, різними методами вчитиме, скористають при тому і хлопці. Дівчата дуже пильні, бояться всякої догани (амбітні) і цим дають добрий приклад хлопцям. Навіть свою поведінку хлопці поправляють у мішаній школі.

Найважніший закид проти коедукації відноситься до обичайности й моралі. Кажуть, що залицянки хлопців до дівчат у школі спихають науку в кут, обнижають рівень знання і можуть довести до злого, бо спільна школа дає молоді нагоду аж надто зближатися до себе. Сáме тому, що це діється в школі, чуйність і обережність батьків буде приспана. Инші знову кажуть, що безнастанне товаришування обидвох полів на шкільній лавці притуплює змисли, ослабляє взаємний потяг, а через те буває й менше подруж.

На все це прихильники коедукації, — це ми вже знаємо, — відповідають, що саме коедукаційна школа є умовою до морального оздоровлення всеї суспільности.

Що дали такі суперечки, про те напишемо иншим разом.

ПРО ОСВІТУ БІБЛІОТЕКАРІВ

Стан освіти наших бібліотекарів є одним із тих кілець у довгому ланцюгу обставин, що без сумніву спинює розвиток бібліотеки, підпадаючи й собі цілій низці причин, що утримують її на такому а не иншому рівні. Ці причини теж утруднюють не тільки практично розвязати питання бібліотекарської освіти, але в рівній мірі й ускладнюють усякі міркування щодо цієї справи. Ви вважаємо за нагальну справу, і то своєчасну, бодай розпочати дискусію.

Спершу спробуємо вказати на ті причини, через які, на наш погляд, про освіту наших бібліотекарів й говорити сьогодні не доводиться. Не зможемо їх вичерпати. Може, не всі нам і відомі. Але з тих, що відомі, звернемо увагу на важніші. Їх є декілька. Перша — це, на наш погляд, за велика кількість хоч би самих читальняних бібліотек. Тут не було б іще лиха, колиб була можливість опанувати як-слід їх інструкторсько-організаційний апарат, що ним розпоряджає Гол. Т-во „Просвіта“ враз із таким самим апаратом при його філіях у краю. Та такої можливости немає. Щоб нас погано не зрозуміли, ми відразу скажемо, що ми не проти поширення й розросту числа читальняних бібліотек. Але ж у якій пропорції число їх до числа бібліотекарів, які справді можуть ними назватися! Серед тої кількости який же низький культурний рівень і освіта бібліотекарів! Серед наших обставин кількість і безоглядний розріст у ширину мститься на якости бібліотечної, а зокрема бібліотекарської праці.

Подивімося на справу ще з иншого боку: на *якість бібліотек*. В нас що не бібліотека, то кожна інша, кожна має свої окремішности: одна міститься на горищі (на вишці), друга у скринці без вікон і без дверей“, инша десь під лавою, ще инша в обгорткових шухлядках, у шафі на полиці разом із иншими річами, та рідко коли у спеціяльно призначеній шафі. А далі — які в тих бібліотеках книжки! Що не бібліотека, то різна — та різноманітність відразу бє в очі. Її можна звести до чотирьох засадничих груп. Поділ цей може буде механічний, але все ж він нам щонебудь дасть. Усі бібліотеки за скількістю книг можна поділити на: найменші або *зародневі*, це є такі, яким властиво не можна і признати ще назви бібліотек; далі йшлиб малі, середні і т. зв. нормальні бібліотеки, що відповідають усім вимогам бібліотечної справи, але таких бібліотек у нас немає. Наші бібліотеки то або малі або середні, у границях між 100 чи 200 книжок і вище. Розуміється, це поділ умовний, але для наших обставин він підходить. Малими бібліотеками ми назвемо такі, що в них число доходить до 100 чи 200 книжок, середніми, де їх є більше ніж сто, чи двісті. Ці числа нам потрібні ще й із того боку, щоб ясніше стало, які вимоги треба ставити до бібліотекарів та до їх освіти. Ми стоїмо на тому становищі, що характер, тип бібліотеки визначує й характер, тип бібліотекаря. Ми міркуємо собі, що такий поділ, як ми вказали, не замикають одного типу бібліотекаря в одному типі бібліотеки, а що він може переходити, коли будуть для того відповідні умови з нижчого типу (з малої бібліотеки) до вищого (до бібліотеки середньої). Але ж для кожного типу бібліотеки треба виховати відповідний тип бібліотекаря. Але ж при цьому треба дивитися, щоб та бібліотекарська освіта давала бібліотекарям змогу переходити з одного типу до другого, з нижчого до вищого, і треба так повести ту освіту, щоб вона давала можливість такого переходу. Хоч основа бібліотекарської освіти мусить бути єдина, то відповідно до типу бібліотеки, мусить мінятися обсяг знання бібліотечної справи.

Перше ніж перейти до обговорення цих справ, треба ще нам, із одного боку, приглянутися бібліотекарям, котрими ми вже розпоряджаємо — а з другого — звернути увагу на підготову нових бібліотекарів, на яких ми можемо поставити людей із даного середовища. Та ця друга справа може прийти на чергу щойно тоді, коли в висліді довшого, чи коротшого розвитку витвориться в нас б. м. виразний тип нормальних громадських (чи товариських) бібліотек, про які в нас уже йдуть, хоч і неясні натяки (пор. Ж. і Зн. за червень, ч. 18, ст. 177, Бібліот. порадник, ч. 18, ст. 23). Щойно тоді може бути мова про освіту і підготовку бібліотекарського молодняка, що стоятиме на певному фаховому рівні й матиме запевнений „варстат праці”. Але поки-що це тільки побожне бажання... Ми займемося тепер тими бібліотекарями, які в нас є, і то відповідно до поділу наших бібліотек, що ми його подали. В звязку з цим виринають завдання поодиноких типів бібліотек і вимоги, які треба ставити до їх бібліотекарів.

Щодо найнижчого типу бібліотек, до зародкових, то вже саме це означення їх говорить дещо про зміст і напрям їх праці. Найважніша мета зародкових бібліотек є пропаганда бібліотеки, книжки, розбудження смаку й охоти до читання, плекання у звязку з читанням благородних почувань, стверджування по змозі наочне безпосередніх чи посередніх користей від читання, використовування здобутих знань, тощо. І тут ми будемо мати перед собою ще не тип освітника-бібліотекаря, діяча, як сирий його тип, котрий ще не далеко відбіг від свого середовища і не високо піднявся на рівень своїх читачів. Це буде щось наче відміна читача, але ще не бібліотекар. В ньому треба буде щойно викликати й виплекати прикмети доброго бібліотекаря, це ще тільки матеріял на бібліотекая, або як ми кажемо: кандидат на нього. При відповідному педагогічному веденні, з нього можна буде виховати доброго бібліотекаря. Незначна кількість книжок у таких бібліотеках теж не дозволить іще на згадку на цьому ступні бібліотечної освіти про якусь бібліотечну техніку. Тут у даному випадку важна справа — плекання таких особистих прикмет: любов до книжки, точність, любов і нахил до ладу, з яким вони ще так тісно

злучені. Та цей бібліотекар мусить сам бути живим зразком доброго читання — в ім'я засади: що приклад має найсильніший вплив. Крім того, він повинен бути дорадником і провідником у самоосвітній праці читання для своїх співтоваришів, членів читальняної бібліотеки.

Другий ступінь бібліотекарської освіти відповідатиме другому і третьому типові — середніх і малих бібліотек. Перехід від зародкових до малих, а пізніш і до середніх бібліотек звязаний із побільшенням кількости книжок, тимто він поширюватиме й ускладнюватиме, ясна річ, завдання і працю бібліотекаря. Він же дістає в руки більший, складніший апарат. Бібліотека мусить уже одержати належну організацію, в якій добра чистина чинностей спадає на плечі бібліотекаря. Тут уперше виринає питання розумного технічного уладу всіх його чинностей, уладу, від котрого тільки ще більше зискали б головні освітні завдання бібліотеки: щоб зростаючи чисельно, вони нічого не втрачали на поширі, щоб раз-у-раз поглиблювалися, набирали найрізноманітніших форм і багатшали змістом.

Малий і середній ступінь у житті бібліотеки були б переходовими ступнями до осягнення бібліотекою її нормального організаційного рівня, який відповідав би вимогам даної місцевости, чи товариства. Головне завдання буде тепер — викінчити внутрішню організацію бібліотеки, причому в увагу прийшла б головно техніка бібліотечної праці. Нічого додавати, що така техніка мусить бути до подробиць опрацьована і притім удосконалена. Ця самозрозуміла вимога — це конечна передумова бібліотекарської освіти на цьому перехідному підготовчому ступні. Техніка мала б на оці не тільки перегляд і контролю майна та всіх чинностей бібліотекаря (діяльности бібліотеки), але в рівній мірі мала би дати в його руки необхідні засоби, які полекшували б йому властиву його ролю як освітника: керманича й порадника. Маємо тут на увазі найконечніші катальоги та вміння обходитися і працювати при їх помочі, себто вживати їх для згаданих вище цілей. З цього випливає два головні завдання бібліотекарської освіти на цьому ступні: 1) вивчити бібліотечну техніку і 2) навчитися розбиратися в літературних і инших освітніх засобах узагалі, і зокрема ознайомитися з популярно-освітньою літературою.

Різниця між нижчим і вищим ступнем бібліотекарської освіти (що відповідають двом згаданим ступням бібліотеки) полягала б у тому, що на нижчому ступні освіта мала б у бібліотечній техніці переважно практичний характер, на вищому ця техніка мала б одержати теоретичне обґрунтування на основі головніших відомостей із поля книгознавства та бібліотекарства. Таксамо на цьому вищому курсі знайшло б своє глибше теоретичне обґрунтування первісне знайомство з літературою та її історією. Доповнене найнеобхіднішими відомостями зі суспільствознавства, психольогії читачівства й техніки читання. Докладніше обговорення програми, як також і форм та метод бібліотекарсько-освітньої праці не входить покищо в наше завдання. Ми спробували тільки дуже загально торкнутися її основи. Цього ж завдання не можемо цілком вичерпати, залишаючи до найближчих чисел „Бібліотечного Порадника" обговорення таких питань: 1) учбових основ для бібліотекарів нормальних бібліотек, 2) питання зразкових бібліотек усіх типів, питання фахових бібліотечних інструкторів, 3) питання фахових кваліфікованих учительських сил, 4) питання фахової літератури й нарешті 5) питання науково-дослідчої установи для всіх цих справ.

Добре було б, щоб у цій справі забрали голос усі, що розуміють цю справу й нею цікавляться.

Віталій Левицький.

ЦІКАВЕ ПРО КНИЖКУ.

Найстарша книжка — це „Папірус Прісс-а", що його зберігають у паризькій нар. бібліотеці. Цей папірус походить із 3350. р. до Хр. Найшов його археольог Прісс підчас розкопів могил у Тебах (египетських).

*

Найбільша книжка на світі є анатомічний атляс, власність державної промислової школи в Відні. Він 1.90 м. завдовжки й на 0.90 м. завширшки. Друкували його аж сім років, від 1823—1830.

*

Найменшу книжку у світі видрукували в Падуї (Італії) в 1897. р. Це незнані листи вченого астронома Галілеї. Можна їх прочитати тільки з труднощами крізь побільшальне скло. Не дивно, бо книжечка має 10 міліметрів довжини, а широка на 6 мм.

*

Найтяжча книжка — це твір одного з австрійських архикнязів п. н. „Парґа". Це історія грецького острова Ітака. Вага тієї „книжечки" невелика, бо всього... 48 кг.

Найдоржча книжка на світі це Codex Synaïticus (один із найстарших рукописів св. Письма), що його продав недавно совітський уряд Британському Музеєві за 100 тисяч анґ. фунтів. До того часу найбільше цінили за біблію Ґутенберґа (Про Codex див. Ж. і Зн., ст. 140).

*

Найбільше **обємиста** книжка це китайський словник — Ту-шу-чі-чен. Він нараховує аж 5020 томів, а кожний том має яких 200 сторінок. Цей словник видрукували з початком XVI. ст. з наказу одного китайського володаря.

*

Найбільше **поширена** на світі книжка — це св. Письмо. Як подає Британське Біблійне Товариство, св. Письмо перекладено на 600 мов та говорів. Під цю пору є на світі яких 500 міліонів томів тієї книжки.

*

Найсвоєрідніша книжка це Українська Загальна Енциклопедія.

РОМАН КРОХМАЛЮК.

ПИСЬМО І ВДАЧА ЛЮДИНИ

Бажання розпізнати як-слід людську вдачу — має кожен із нас, і вже від найдавніших часів люди старалися прослідити, який є звязок між будовою людського тіла та вдачею людини. На підставі цих дослідів витворилися зчасом окремі науки: френольогія — з будови черепа людини робити висновки про її здатности, фізіогномія — пізнавати характер людини з рис її обличчя й т. д. До найкращих осягів у розпізнаванні вдачі людини дійшли, прослідживши рухи людей, бо вони в кожної людини инші, кожний має собі окремі, для нього прикметні рухи. З досвіду знаємо, що инакше рухається людина повільна, инакше жвава, метка. Зпоміж різних родів рухів заслуговують на увагу ті рухи, що повстають при писанні. Від рухів цих залежить і письмо, а наука, що цікавиться прослідженням характеру, вдачі людини на підставі її письма, зветься з-грецька графольогією (gráfo = писати, logia = наука).

Перші згадки про залежність людської вдачі від письма находимо у творах грецьких учених, між иншими в Аристотеля (384 до 322 до Хр.). Із римських учених цікавився графольогією історик Светоній (75—150 по Хр.). Але перша книжка про графольогію появляється що-йно в XVI. в. в часі віднови грецького та римського письменства, в часі т. зв. ренесансу. Написав її лікар і професор больонського (в Італії) університету Камільо Бальдо (1662). У своїй книжці „Як із письма пізнати природу і прикмети письменника" він старається найти наукове пояснення для загальних законів графольогії.

З пізніших праць із поля графольогії заслуговує на увагу розвідка німецького священика з 1774. р. Ляфатера (Johann Lavater, 1741—1801.). Увагу Ляфатера на цю нову науку мав звернути великий німецький поет Ґете, що як звісно, теж цікавився графольогією. Але ж властивий розвиток цеї науки припадає на кінець XIX. століття. Наукові підвалини їй дав перший француз Мішон (Abbè Jean Michon 1870) у творі „Тайни письма" (Les mystères de l'ecriture), з його виступом ця наука дуже поширилася. Він і придумав перший слово „графольогія".

Більш-менше під цю саму пору появився в Німеччині графольог А. Генце (Adolf Henze), що перший зважився виступити зі своєю наукою публично — і від тої пори графольогією починає цікавитися цілий ряд визначних учених.

У Франції появляється велика скількість наукових праць, що їх пише Крепіе-Жамен (Crepier-Jamin, 1890), один із найліпших учнів Мішона. Не залишається позаду й Італія: відомий професор Чезаре Льомброзо (1836—1909), учений світової слави, теж зацікавився графольогією: він найбільш займався графольогією ненормальних умово людей (проф., як відомо, був лікарем душевних недуг, психіятром).

В останні чотири десятки років осередком графольогічних наук стає Німеччина. Професор В. Праєр Wilhelm Preyer, 1895) пише обширний твір під заголовком „До психольогії[1]) письма" (Zur Psychologie des Schreibens). Тут він виказує дорогою наукових дослідів, що письмо, писане правою чи лівою рукою, устами чи ногою в засаді не різниться між собою. Тим він хоче доказати, що письмо залежне тільки від людського мізку.

В 1897. році повстає окреме німецьке графольогічне товариство з осідком у Мінхені. Воно гуртує творців сучасної графольогії, таких учених як Ганс Буссе (Busse), що перший почав видавати графольогічний часопис, Вільгельм Лянґенбрух, (Langenbruch), д-р Ґеорґ Маєр (Meyer), д-р Людвіґ Кляґес (Klages) та инші. Тепер уже існує ціла обширна графольогічна література з окремими галузями.

Одна з головних причин, що викликали цей несподіваний розвиток графольогії, було без сумніву те, що пізнали її практичну вартість для життя людей між собою. І справді — користей від графольогії дуже багато. При її помочі можемо пізнати вдачу людини і зокрема ті риси характеру, які вона старається перед нами заховати. З різних галузів графольогії заслуговує, між иншим, на увагу вивчання дитячого письма. Графольогія тут, крім пізнання вдачі дитини, дає змогу підшукати відповідні способи для виховання дитини.

Є окремі графольоґи, що стоять на послугах поліції та судової влади. Багато кримінальних випадків можна було розпізнати тільки про допомозі розсліду письма злочинця. Та графольогія допомагає і при виборі фаху молодій людині, й нею користуються порадні для вибору звання. Тепер графольогія починає вже опановувати спроквола всі ділянки людського життя, стараючися прояснити нам цю велику загадку, якою є безумовно вдача людини...

[1]) психольогія — наука про душевні чьища, про душу.

НОВИЙ ВОЄННИЙ ВИНАХІД.

Недавно в Парижі одному німецькому еміґрантові Найльгавзові вдалося зладити дуже цікавий і при тому простенький апарат, що витворює світло сили одного мільона свічок. При помочі цього апарату Найльгавз перевів такий досвід: на стадо коров, що паслися в віддалі 1 км., він кинув сніп світла сили 150.000 свічок — ось що сталось: корови попадали на землю, наче ураженні блискавкою й щойно по довгій перерві прийшли до себе. На думку винахідника, його апарат матиме величезне значіння в майбутній війні, як оборонна зброя. А саме при помочі його можна буде знерухомити цілу ескадру літаків та вдаремнювати напад ворога. А в часі миру апарат служитиме до висилки світляних знаків для загублених у мряці кораблів, чи літаків. Покищо цим апаратом зацікавився французький уряд. (С.)

ЙОСИП ШЕМЛЕЙ.

ХТО ТАКІ СТАРОВІРИ?

Багато з нас памятає ще з довоєнних часів т. зв. кацабів. Стрінути можна було їх скрізь по південно-східній Галичині на всяких роботах, найбільше при копанні ровів. Вони падали нам у вічі своїм одягом — короткою поверх штанів сорочкою, червоною або синьою, чорним повстяним капелюхом і бородою. Їздили вони на возах-однокінках з двома дишлями з каблуком посередині. Їх ще називали „пилипони", перекручена либонь назва „липовани". Доїздили вони до нас із Буковини. Це і була одна з громад старовірів, чи старообрядців, що втекли перед переслідуваннями в Росії з кінцем XVII. ст. під Турка на Буковину, й зажили у трьох селах — найбільше їх було у „Білій Криниці.

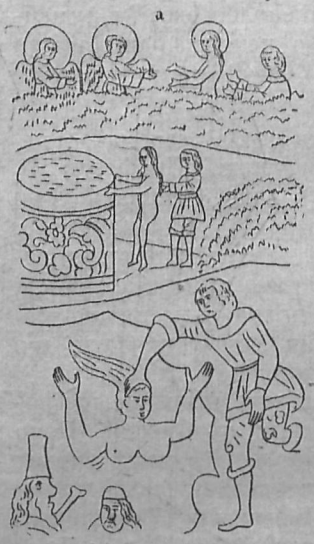

Син спасає зі смердючого пекельного озера свою маму, омиває її в купелі „чистої і благовонної води" й переводить її до раю. З позагробної мандрівки вертається він між людей на землю, а рука його, що нею витягав із озера свою маму, вже все була смердюча й обпалена (вдолині в кутку).

Хто такі старовіри, й чого вони хотіли? В XVII. ст. повстав у російській церкві великий т. зв. розкол (розлім). На це склалися причини: господарські, суспільні, політичні. Москалі програли саме війну (Ливонська війна), й на населення спали страшні тягарі: заведення панщини, високі податки, данини, паштпорти й т. п. Бояри й високі урядовці (дяки) почали тоді перейматн західні звичаї, мову, освіту, а це викликало велике невдоволення серед инших верств. Упривілейоване становище чужих промисловців та купців викликало зависть у місцевого купецтва. А закріпощене селянство гнулося від утисків і мріяло про давні вольности.

До того треба долучити загальну темноту селянства й неуцтво духовенства. Треба було малої искорки, щоб спалахнув вогонь заворушення. А такою искрою було справлювання богослужбових книг від помилок. Справа в тому, що при переписуванні книг закрадалися помилки, й незабаром не можна вже було розрізнити, що правдиве, а що фальшиве. За справлювання помилок бралися такі визначні люди, як митрополит Кипріян (1378—1400) і відомий атонський[1]) чернець — Максим Грек. Пізніш їх діло продовжував т. зв. „Собор сто". За російського царя Івана IV. Грізного (1530—1584) надруковано святі книги з помилками, і вони розійшлися в народ. А тоді навіть московські патріярхи не могли розібрати, де правда, а де єресь.

Тимто за царя Олексія Михайловича (1645—1676) повстає гурток людей, до якого належав і сам цар, щоб лиху зарадити. Той гурток і звернувся за поміччю царгородських патріярхів і на Україну, де вже тоді просвіта стояла високо. Там були свої школи, було досить освічених людей, були свої підручники, богословські книжки. Такі книжки діставалися й до Москви. Та тим книжкам у Москві не довіряли, запідозрівали їх у латинській єресі. Невчені московські духовні, переробляли книжки на свій лад, а то й зовсім не пускали їх у світ, палили.[2])

*

Згаданий гурток забрався поправляти книжки до друку. Але замість поправити, вніс багацько помилок, і не тільки фальшивого не справив, але затвердив власне фальшиву науку щодо обрядів православія. Спір пішов за те, чи треба вимовляти Ісус, чи Ісус, чи хреститися двома, чи трьома пальцями, за те, чи вживати пять, чи сім просфор у літургії, чи ходити з процесією за сонцем, чи під сонце, чи можна голити бороду й вуса, вимовляти двічі чи тричі „аллилуя", як наголошувати Го́споди, чи Госпо́ди помилуй і т. п.

Духовенство почало ремствувати, що настає єресь. Тоді новий московський архиєпископ Нікон, хотячи завести раз лад у книги, запросив грецького патріярха Арсенія й українця Єпіфанія Славинецького, щоб вони посправляли помилки. На соборах повиклинали всіх тих, що хрестилися двома пальцями, імя Спасителя наказали вимовляти „Ісус". Це викликало велике невдоволення серед давніх справлячів книг, частина духовенства виступила проти Нікона, закинула йому, що він нищить старе російське православіє, старі звичаї й обряди. До незадоволено-

Малюнок до оповідання зі Санайського Патерика (збірник оповідань про життя святих Отців) про те, як чорт гуляє перед св. Отцем, що читає свій Псалтир. Цікавий західньо-европейський одяг на бісові.

---

[1]) Атос або Атон — гора на Халдикійському півострові у Греції; там були славні манастирі, туди ходили й ченці з України (Вишенський).

[2]) Так, нпр., „Катехизіс" Лаврентія Зизанія (з 1626. р.) довго справляли, нарешті видрукували, але у світ не пустили. А 60 примірників богословської книжки „Зерцало богословія" (1618) Кирила Ставровецького, славного українського проповідника з тих часів, таки з наказу царя спалили у Москві (1627), щоб та єресь, як казали, у світі не була. Не подобалось, н. пр., із Лаврентієвого „Катехизму", між иншим, те, що Лаврентій говорить, згідно з наукою, про небесні тіла, про затьму сонця, про громи і блискавки, про комети й зорі. — Чи то може бути правда, — казали вони, — що облаки надуваються, потім ударяються, й від того бувае грім та вогонь, як від каменя й заліза?

Москалі казали, що така наука — від ідолопоклонників.

го Ніконовими реформами духовенства прилучилися й інші й так невдоволені верстви суспільности, і таким чином повстала велика секта старовірів.

Коли провідників секти почали переслідувати, вони повтікали: одні на Дін до козаків, другі до олонецької губернії. В 1667. р. сам цар скликав собор вищого духовенства всього православного світу, на ньому старовірів, як шкідників, відлучено від православної церкви й — виклято.

Та провідники розколу не тратили надії, що їм удасться ніконянів привернути до „старої" віри. Вони засипували просьбами й царя й патріярха, щоб вони завернули, мовляв, з антихристової дороги. Коли це не помагало, вони виступили проти держави. Старовір Стенька Разін, козацький атаман, викликав розрухи над Волгою. Ченці Соловецького манастиря відмовилися від послуху цареві. На них вислали військо, що цілих сім років здобувало манастир. Повивішуваних, порозстрілюваних, позаморожуваних ченців російський нарід визнав за мучеників. До цього причинилися гарячі заклики одного зі старовірів-проповідників, протопопа Аввакума, що їх він із пустозерської темниці через віддану собі сторожу розсилав по всіх старовірчих громадах.

За нову спробу навернути царя на стару віру Аввакума 1681. р. спалили живого на костирі. Та ці переслідування тільки збільшали ряди розкольників. За правительки (регентки) Софії Олексіївни (1657—1704), сестри Петра І., забунтували стрільці проти неї, на чолі бунту стали провідники старовірів: суздальський піп Микита, званий пустосвіт і инші. Вони вимагали, щоб правителька навернулася на стару віру. Після здушення бунту Софія видала 1685. р. проти старовірів гострі приписи.

Чорт у виді жінки, одягнутої в модну на тодішній час сукню, спокушає св. Отців (до оповідання з Патерика про людину, що перемогла ворога).

Але ці переслідування тільки збільшували ненависть у старовірів до державної церкви й до самої держави. За свою віру вони давалися палити живими. Коли за Петра І. настановлено Синод (1721. р.), розкол робиться революційний і релігійно-народній. Цар Петро І. ставить старовірів поза закон. За проповідування розколу він назначає смерть або примусові тяжкі роботи (ка́торгу).

*

Відтоді для старовірів настали страшні часи. Вони поділилися на багацько громад, що різно себе називали. Одна така громада, „п о п о в ц і", втекла перед переслідуваннями з Росії до тодішньої Польщі. На острові Вятка, що його утворює річка Сожа, лівий доплив Дніпра, в Могилівщині, в добрах шляхтича Халецького, збігці з Росії основали собі громаду. Згодом вони зорґанізувалися, заснували свій манастир, сталися першою громадою серед старовірів і звідтіль кермували усіма громадами в Росії. Про це довідалася цариця Ганна й 1735. р. вислала туди військо, що зрівняло з землею роскішні оселі старовірів, а більш ніж 40.000 людей позганяло до Росії.

Але за два роки Вятка знову кипить давнім життям, із цілої Росії від сектярів напливають туди грошові датки. Громада будує чудову церкву й великий манастир. Це знову занепокоїло російський уряд. Катерина ІІ. вислала туди військо, яке знищило Вятку до-чиста, а яких 20.000 старовірів помандрувало на Сибір.

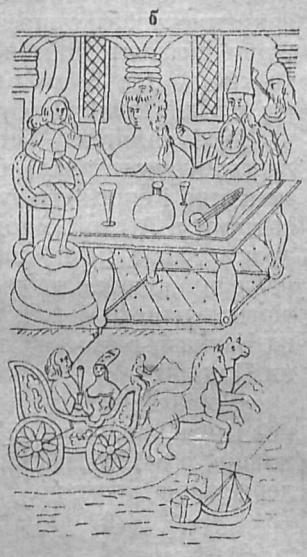

Жінки й чоловіки, одягнуті *в західньо-европейські одяги*, сидять за столом; вздовж ті самі дві постаті їдуть коляскою; чоловік із бочівочкою вина курить люльку (це, очивидячки, розкольницький п р о т е с т проти пиття горілки).

Упадок Вятки висунув на перше місце серед старовірчих громад громаду Стародубську (Стародуб, колишне полкове місто в Чернигівщині). За поміч у війні Петра І. з Мазепою й Карлом XII. стародубські розкольники великі дістали землі від Петра, їх звільнили від податків. Через те вони швидко дійшли до заможности, побудували в Стародубі чотири великі манастирі, чоловічі й жіночі, а в околиці 17 церков і 19 каплиць. Але багатство не вийшло стародубівським старовірам на користь. Воно спричинило упадок моральности серед громади, і вона в 1779. р. поділилася вже на кількандцять громадок, що порозпливалися по цілій Росії.

До більшого значіння приходить московська громада т. зв. на рогозькім цвинтарі. Через те, що в часі великої пошести в Москві 1772. р. московська громада давала велику поміч зараженим, вона вибилася на провідне місце серед усіх инших громад у Росії.[3])

Згодом держава йде на уступки, і старовіри, зі свого боку, йдуть із державною церквою на злалоду. Цариця Катерина ІІ., Синод, а пізніш і цар Павло, видали указ, яким скасовано постанову, що хто, мовляв, не виконує обрядів за книгами Нікона — той еретик. Таким чином старовіри могли вільно відправляти богослужби і сповняти обряди на основі старих книг та дістават з державної церкви духовних. Таких старовірів назвали е д и н о в і р ц я м и.

Але ж більшість старовірів таки не кидала думки мати своїх сласних єпископів і священиків, не довіряла державній церкві. Тимто деякі з гро-

---

[3]) Указ царя Миколи І. 1832. р. про „попів збігців", себто про тих, що покидали державну церкву й переходили до старовірів, довів старовірів-поповців до руїни.

мади повтікали до тодішньої Туреччини (тепер — у Румунії й на Буковині) й там осіли. Вони зберегли свою віру, звичаї, мову і своєю працьовитістю, спокійним життям зеднали собі прихильність і повагу околишніх мешканців.

Коли 1775. р. Буковина перейшла під Австрію, то цісар Франц І., на просьбу старовірської громади в Білій Криниці, затвердив для неї єпископа — боснянського єпископа Амврозія. Цей Амврозій, як архиєпископ, заходився коло упорядкування старовірчої церкви: поназначав на поодинокі громади єпископів і з Білої Криниці кермував старовірами в цілій Росії. Це було не на руку цареві Миколі І., і він виміг на Австрії (за поміч у здушенні мадярського повстання), що скасувала білокриницький манастир і епископську катедру. З заведенням конституції в Австрії білокриницькі старовіри дістали знову дозвіл мати єпископа. Відтоді вони постачали провідників на цілу Росію, відкривали старовірські дієцезії в усіх більших містах на Поволжі, на Кавказі, в Москві, а на Україні — в місті Балті на Поділлі.

Російський уряд і державна церква почали відноситися прихильніше до старовірчих громад поповців, а з 1905. р., старовірів зрівняно в правах із державною церквою.

*

Другий відлім старовірів, це т. зв. — б е з п о п о в ц і. Священики, висвячені до розколу, вимирали, а що старовіри патріярха Нікона вважали за антихриста, то не признавали й духовенства ним висвяченого. Від того їх назва — „безпоповці". Провідники громад кермували молитовними зібраннями сами. Такої організації, як у „поповців", у „безпоповців" не було. Вони розпалися на багато різних сект. Так узагалі віра в них зводилася тільки до назверхніх ознак: вони забобонно почитали образи, дуже суворо дотримували пости, били поклони, раз-у-раз хреститися. Н. пр., щоб очистити їжу, куплену на базарі від православного, старовір-безпоповець мусів відбити сто глибоких поклонів (до землі діткнутися чолом) перед образом, сто разів перехреститися, сто разів сказати „Господі памілуй". Коли хто хотів дістатися до секти, мусів приготовлятися до христу сорокденним суворим постом: у тому часі мусів вибити денно тисячу поклонів: чотириста — глибоких і шісьсот — менших (до пояса).

Царя безпоповці ненавиділи, за нього не молилися. Петрові реформи уважали за діло антихриста, що завзявся знищити православний народ. Тимто вони нераз ішли самі добровільно на найбільші муки, аби не дістатися в руки царських урядовців.

З цікавіших старовірів-безпоповців згадаємо громаду „Поморян" або „Данилівців". На побережжі далекого північного Білого моря, в губернії архангельській та олонецькій, іще до XVII. ст. жили люди майже поганськими звичаями. Тимто ця секта дуже швидко там принялася. Туди, в ті північні сторони російської імперії йшло багато політичних засланців. Попадалися й люди високо освічені. Один, із князівського роду Мищецьких, Андрій Денісов, громаду Поморян підніс дуже високо. Привчив сектярів господарити, вести промисел та торговлю й рибальчити. Секта багатіла й нераз допомагала засланцям у біді. Він позаводив школи, а школи доставляли провідників для всіх старовірів-безпоповців по цілій Росії. Але коли цариця Ганна довідалася, що в книгах старовірів нема молитви за царя (бо сектярі вважали кожного царя за антихриста), і що вони заховують між собою втікачів, почала їх переслідувати. Громада розпалася. Частина „безпоповців" погодилася молитися за царя, але більшість признала, що це відступство від основних правд їх віри й заснувала нову секту с т а р о п о м о р я н або п и л и п і в ц і в.

До більшого значіння дійшла секта старовірів-безпоповців т. зв. ф е д о с е є в ц і в губернії новгородській і псковській. 1771. р. вибухла була в Москві чума. Уряд був заскочений, не знав, що робити. Тоді провідник секти Федосей Ковилін на кошти громади побудував коло Москви карантини,[4]) захисти для бідних, силкувався помагати зараженим, але при тому ширив серед них науку старовірів. При грошовій підмозі багатих московських купців він побудував молитовні захисти для сиріт, манастир і церкву. Таким чином повстав великий сектярський осередок на Преображенському цвинтарі біля Москви. Уряд спершу не ставив перепон для розросту громади федосеєвців, та коли йому попав у руки сектярський т. зв. „Заповіт батьків", де виразно було написано, що по 1667. р. царська влада, настановлена Богом, перестала існувати, а її замінило царство антихриста, — видав указ, що всі установи преображенської громади віддавав під заряд добродійних товариств, а ціле майно переходило на державу.

Менших сект старовірів „безпоповців" нараховують до двацять.

*

Науку свою ширили старовіри то усним словом (проповідями), то писаним (книжками, посланіями й т. д.). Ті книжки вони укладали сами або їх переробляли. До книжок додавали свої образки, де наглядно виходили їх погляди на світ, на людей. Були окремі малярські школи старовірів, бо комунебудь робити образки до своїх книжок вони не давали. Багато переписували старовіри книжок, що виходили на Україні. З тих книжок вони черпали докази проти своїх противників, проти державної православної церкви. Така була, н. пр., „Дерманська Бджола", складена на основі деяких польських перерібок із західньо-европейського видання Геснера з 1540. р. Вона була дуже поширена на Україні в XVI. та XVII. в., з України перейшла до Московщини, й її залюбки переписували старовіри-розкольники. Таких книжок було багато.

---

[4]) відокремлене місце (помешкання), де якийсь час перебувають люди, що прибувають із країни, де є пошесть.

ДЕ ЖИЛА ПЕРВІСНА ЛЮДИНА?

Донедавна наука стояла на тому, що житлом первісного чоловіка були височини середущої Азії. Аж ось недавно на світовому зїзді географів, що відбувся в Варшаві, англійський професор Флер із Менчестеру виголосив реферат, доказуючи, що не Азія, а дикі праліси Африки були прабатьківщиною пралюдей. Свою сміливу думку вчений попирав багатьома доказами. **С.**

РОМАН СЛАВСЬКИЙ.

ДЕЩО ПРО ПІҐМЕЇВ

На нашій землі є різні дикі племена — серед них найменші ростом це піґмеї.[1]) Живуть вони в середині Африки, та є й у Новій Ґвінеї, на північ від Австралії.

Вони відрізняються від инших людей і виглядом і способом життя.

Про одне і друге дають нам деякі вказівки — наукові виряди. Ось африканські піґмеї діляться на дві окремі ґрупи: 1) Ба-Бінґа на заході (над ріками Убанґа, Санґа й Льобай) і 2) Ба-Туа (між горішнім Конґом і озерами), а одні та другі діляться знову на різні менші племена.

Прикметний у піґмеїв, власне, не так зріст (найвищі 1 м. заввишки), а загальний назверхній вигляд. Їх тіло жовторожевої барви, на цілому тілі густий заріст, в чоловіків довга борода. Крім того, відмінна від нашої пропорція частин тіла: долішні кінчини короткі, зате сильно розвинена грудна клітка, рамена й руки, що самохіть насуває думку про подібність до малп. Шию мають грубу й коротку, личник високий. Ніс угорі вузький і широкий удолині, подібний до трикутника. Кажуть, що саме ці піґмеї це найстаріша раса людська в середній Африці, що це африканські тубільці.

Вождь африканських піґмеїв (із племени Ба-Бінґа) в розмові з европейцем.

Звичаями й побутом вони сильно відрізняються від усіх инших племен Африки. Їх культура дуже проста й первісна. І чоловіки, і жінки ходять голі (коли не брати на увагу вузького пояса з кори дерев або листя). Обличчя не малюють і не татуюють (не вирізують знаків на тілі). Живуть у наметах із галуззя та листя — ці мешкання (найбільш для двох осіб!) не дуже різняться від малпячих гнізд. Займаються головно полюванням. Їх зброя — лук і ратище. Полюють навіть на найсильніші звірята, на слонів, чи львів. Мясо їдять тільки звуджене. Крім мяса, люблять дикий мед та лискові горіхи.

Займаються обмінною торговлею з муринами. Суспільно громадське життя піґмеїв дуже просте: немає в них ніякої влади в нашому розумінні, немає такої, як ми розуміємо, справедливости. Кожен виконує пімсту на власну руку — та це дуже рідко трапляється, бо африканські піґмеї незвичайно лагідні вдачею. За жінку платять батькові кількома кусками мяса або луком. Коли жінка чоловікові знудилася, чоловік може її викинути з „хати".

Смерть у них має дуже малу вагу: її приймають із найбільшою байдужністю. Мерця ховають під листя, й ніхто ним більше не цікавиться.

Реліґія в них теж дуже простенька: є якась неясна в них віра в душу, що після смерти покидає тіло — ось і все.

Немає в них мистецтва. Мають кілька пісень — з однаковим ритмом. Мови цих піґмеїв іще досі не досліджено.

*

* *

Подібне життя піґмеїв у Новій Ґвінеї. Про них ми знаємо дещо з наукової виправи проф. Стирлінґа, що робив її заходом каліфорнійського Нац. Інституту. Він викрив цих піґмеїв у голяндській частині цього острову — здається, він перший із европейців туди дістався. І ці піґмеї маленькі, найвищий із них доходить зростом до 1 м., а так пересічно всі на $^1/_2$ м. заввишки, чи 80 цм.

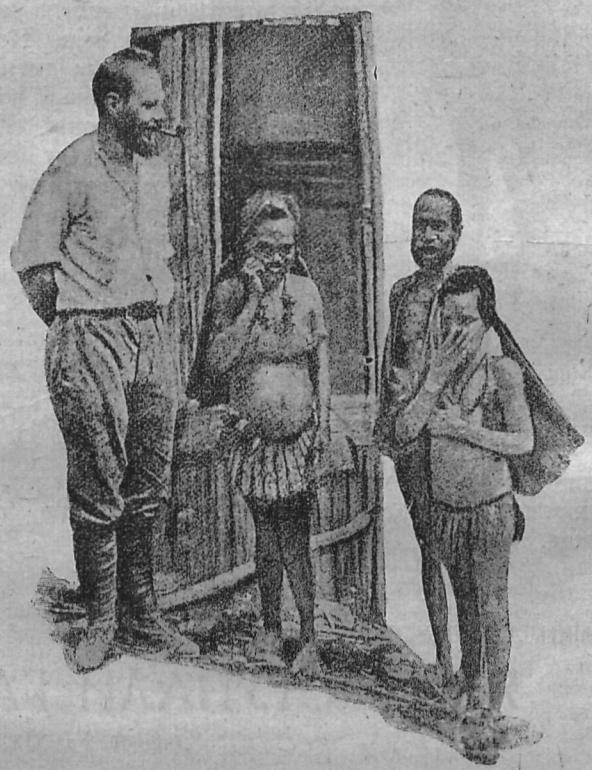

Новоґвінейські піґмеї (старий чоловік, жінка й дорослий син) у розмові з европейцем.

Життя цих дрібних людей теж дуже просте. Вони теж не мають жадної одежі, сидять у „халупочках" і живуть із полювання при помочі лука і стріл.

Дуже цікаве їх домашнє й родинне життя. Дома й на полі працюють переважно жінки. Кожний піґмейський чоловік може мати більше жінок. Але другу жінку бере собі новоґвінейський піґмей тільки тоді, коли перша неплідна, або коли одна жінка не може сама дати собі ради в роботі. Дуже часто вони пильнують, щоб другою жінкою була

[1]) піґмей — грецьке слово, означало в греків народ, що ніби то жив колись над берегами Океану (річка, що ніби обливала всю землю), та ніби був на кулак завбільшки.

вдова, що в попередньому подружжі виявила себе доброю матірю та робітницею. Переговори про подружжя ведуть батьки. Як дійде до згоди, тоді мати молодої дарує молодому коротку спідницю (див. образок), а мати молодого дає — спідницю молодій.

Цими першими подарунками починаються весільні обряди. Пізніше — йде обмін господарськими річами. У призначений день один із дружбів молодого йде до житла молодої, що її передає мама на його руки.

Жінка новогвінейського пігмея в парадним одягу.

Дружба відводить молоду до матері молодого. Другого дня молоді беруться до роботи — власне працює сама жінка, а чоловік пильнує, чи жінка здатна до роботи. Цей поділ праці виявляється найкраще підчас пологів. Коли жінка вродить першу дитину, — відразу встає з ліжка, куди негайно лягає чоловік „для відпочинку". Три дні за покотом лежить він у ліжку та стогне, нібито він уродив дитину, а не жінка... Та цього звичаю дотримуються лише при першій дитині.

Новогвінейські пігмеї не називають себе по йменні майже ніколи. Не говорять між собою нічого про любов. Супроти нових батьків панує в них велика стриманість. Суперечок із тещами, таких звичайних серед культурних народів, там немає.

Коли хто небезпечно занедужає, зараз кличуть чарівника й дають йому дарунки. Якщо його чари не помагають, то недужий спокійно жде смерти. Зате по смерти повстає страшна розпука: всі жахливо кричать, правдиве божевілля огортає все племя, особливо коли покійник був дід, що мав

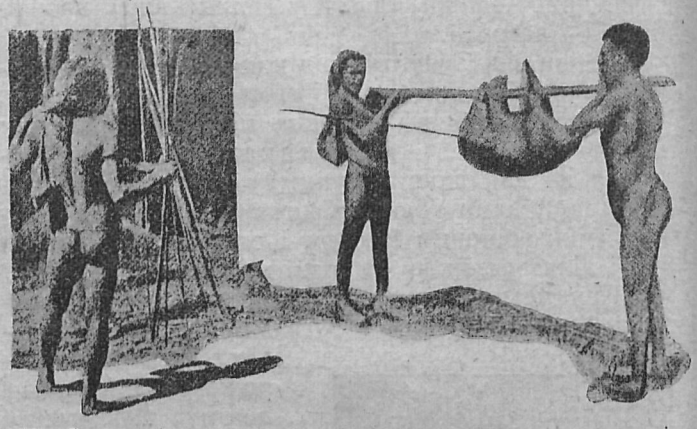

Пробите стрілою порося — подарунок визначному гостеві.

велику повагу, або молода людина, що ще не виявила всіх своїх здібностей.

Тіло покійника покривають найкращими прикрасами. Хто належить до рідні, ближчої чи дальшої, уважає за свій обовязок обняти покійника й голосно викликáти його, неначе б хотів його воскресити.

Мерців ховають сидячки, так що борода дотикає колін. До могили вкидають все те, що покійник мав зїсти, а потім засипають яму глиною, при чому жінка або мати померлого намагаються нібито кидатися в могилу, щоб її засипали разом із покійником — але рідня не допускає...

Визначним гостям ці пігмеї дають подарунки; найпочесніший гостинець — мале дике порося, вбите стрілою.

МИКОЛА АНДРУСЯК.

ЯК ПОСТУПАЛИ ГАЛИЦЬКІ МОСКВОФІЛИ

(від 70. рр. XIX. ст. до світової війни).

Українську національну культурно-освітню роботу в Галичині гальмували москвофіли, баламутячи наш народ, що, мовляв, українство це ніщо инше, як тільки польська, чи німецька видумка, а то й інтриґа[1]), та що тільки вони, як „тверді русини", твердо обстоюють народні права. Такі були демаґоґічні[2]) москвофільські слова, що противоречили їх ділам. Насправді, коли народовці боролися за права рідної мови в Галичині, то визначні москвофільські діячі, що горлали про „святість руської етимології", самі не притримувались її у своїх письмах до місцевих властей. Ось 1876. р. (4. VI.) Богдан Дідицький, колишній редактор „Слова", що написав брошуру „О неудобности (= непригідність) латинской азбуки въ письменности руской" 1859. р., вніс у справі записаних йому Михайлом Качковським леґатів[3]) до міського повітового суду у Львові письмо по-руськи, але — латиницею. Суд видав у цій справі рішення по-руськи й руськими буквами. А член виділу політичного товариства „Руська Рада" адвокат д-р Іван Добрянський вніс у імени „Народнього Дому" заяву до того самого суду польською мовою. З цього бачимо, що москвофільські діячі вже в 70. рр. минулого століття робили пролом у національних змаганнях галичан. Ті, що користали зі спадщини Качковського, зовсім не поступали так, як їх добродій. А його боліло дуже, коли наші інтеліґенти не вживали рідної мови.

Основане 1870. р. політичне товариство „Руська Рада" мало бути відновою „Головної Руської Ради" з 1848—1851. рр. Спершу згуртувалися в ньому т. зв. старорусини. Народовці теж бажали

[1]) як хтось хитро потайно для своєї мети під иншими підкопується

[2]) підступні, підхлібливі народові гасла, щоб приєднати його для своїх цілей

[3]) леґат — відказ, розпорядок останньої волі, де покійник переказав якійсь особі, що не має права до спадку (леґаторові, відказникові), якусь означену маєткову користь

обєднатися разом з ними, але до цього не допускали тодішній редактор „Слова" Венедикт Площанський[4]) і згаданий уже Добрянський. Зголошених народовців не принято в члени „Руської Ради", що перехилялася щораз більше в москвофільський бік, поки нарешті 1908. р. не стала „русско-національним политическим обществом „Русская Рада"...

Правда, і після 1879. р., коли не дійшло до згоди між народовцями й москвофілами на зборах „Руської Ради", були такі хвилини, що й москвофільських діячів поривали до спільних усенародніх виступів. У скликаному з почину першого редактора „Діла" Володимира Барвінського[5]) першому народньому вічі у Львові, дня 30. листопаду 1880. р. брали участь і Наумович[6]) і інші москвофіли. На вічі виступали вони згідно з народньою партією й не зраджувалися зі своїми „обединительними" намірами...

Володимир Барвінський, речник національної політичної думки галицьких українців, із початком 80. рр. XIX. ст., був супроти москвофільських настроїв стриманий. Він змагав до того, щоб українська народня партія зеднала всіх галицьких русинів під прапором українства. Це його становище, що випливало з любови до свого народу, виразно видко зі статтей „Діла" з приводу переходу на православіє селян у Гниличках збаразького повіту та першого москвофільського процесу у Львові 1882. р.

А гниличани рішилися приняти православіє тому, що не могли допроситися тоді в консисторії утворення з дочерної — самостійної парохії у Гниличках. Думку приняти православіє піддавали селянам: дідич села деля Скаля, осілий на Буковині італієць, (його мати й сестра були православні), та Іван і Микола Наумовичі, батько-парох і син-лікар у Скалаті. Іван Наумович, що викликав ще з початком 60. рр. т. зв. обрядовий рух у Галичині, використав становище гниличан: піддаючи їм гадку приняти православіє, він хотів тим ніби запротестувати проти збільшення єзуїтських[7]) місій у Галичині та проти переселення до Львова нового польського чернечого чину т. зв. змартвихстанців.[8]) Та цим він тільки стягнув наклепи на нашу церкву й народ, а це дало привід урядовим чинникам шукати „москвофільства" серед галицького громадянства. Вислідом цього були ревізії та увязнення наших громадян, запідозрених у державній зраді. На лаві обвинувачених засіли: Ольга Грабар із роду Добрянська, її батько Адольф Добрянський, цісарський радник на вислуженині і власник маєтку Чертеж на Закарпатті[9]), Йосип Марков, редактор москвофільського часопису „Проломъ",[10]) Венедикт Площанський, редактор „Слова", о. Іван Наумович, його син Володимир, студент університету[11]), о. Микола Огоновський, гр.-кат. катехит у Чернівцях і редактор часопису „Родимый Листокъ"[12]), Ізидор Трембицький[13]), редактор місячника „Пріятель дѣтей" у Коломиї, Апольон Ничай, редактор „Господаря и Промышленника" в Станиславові[14]), Іван Шпундер, господар із Гниличок Малих, і Олекса Залуський, міщанин із Збаража.

Усім закидали злочин головної державної зради через те, що вони ніби були в тайних звязках із Мирославом Добрянським, сином Адольфа, який був урядовцем російського міністерства внутрішніх справ і членом „Славянського Товариства" в Петербурзі, та що змагали відірвати Галичину, Буковину й Закарпаття від Австро-Угорщини. Одначе цього їм не доведено, і тому трибунал засудив їх тільки за злочин нарушення публичного спокою (за православну пропаґанду в Гниличках): Івана Наумовича на 8 місяців вязниці, Площанського на 5, Шпундера й Залуського по 3 місяці. Та насправді тільки пять перших обвинувачених (Добрянський із дочкою, Марков, Площанський, о. Наумович) були справжні москвофіли й удержували безпосередньо звязки з Росією. Останні були звичайні наші люди, що не визнавалися в „високій" політиці.

Адольф Добрянський.

Покази обвинувачених і свідків виказують у них брак національної свідомости й відваги.

---

[4]) Венедикт Площанський, журналіст і історик (1834—1902), перебрав редакцію „Слова" від Б. Дідицького 1871. р. Коли „Слово" впало (1887), він виїхав до Росії й був цензором у Вильні.

[5]) Володимир Барвінський, укр. громадський діяч і письменник (1860—1883), редактор журналу „Правда" в 1876—80. рр., основник і редактор „Діла" 1880—83, один із творців української національно-політичної думки в Галичині; писав і повісти: „Скошений цвіт", „Сонні мари молодого питомця" і „Безталанне сватання".

[6]) див. Ж. і Зн. за вересень, ст. 249, пом. 16

[7]) Саме 1882. р. Рим поручив польському чернечому чинові єзуїтів перевести реформу василіянських манастирів у Східній Галичині.

[8]) Проти признавання підмоги краю на будову дому для інтернату змартвихстанців виступив у соймі з рішучим протестом 21. X. 1881. посол о. Степан Качала.

[9]) Адольф Добрянський (1803—1901) був у 1848—49 рр. австрійським комісаром при російській армії, яка прийшла придушувати мадярських повстанців. Тоді він стояв на чолі закарпатського національного руху, був у звязках з „Головною Руською Радою" у Львові, змагав до утворення автономного „Руського Краю" з Галичини, Буковини й Закарпаття. Опісля був високим урядовцем при намісництві в Будапешті, згодом при угорській канцелярії в Відні. Коли Угорщина дістала широку автономію, мадяри почали його переслідувати за його національну роботу серед закарпатських українців (очевидячки, в „обединительному" дусі). В 1881. р. переселився він до Львова, і тут його вмішали до цього процесу. Помер у Інсбруці, у свого зятя Юліяна Геровського.

[10]) Йосип Марков (1849—1909) редаґував у Львові в 1880—82. рр. двотижневик „Проломъ" з додатком „Вѣче", від 1883. „Новый Проломъ", від 1888. „Червоную Русь", від 1891. „Галицкую Русь", від 1893. р. „Галичанина"; останній часопис удержався після смерти Маркова до 1913. р.

[11]) Це була талановита людина, але через батькову політику змарнувався. Про нього пише Іван Франко в передмові до його науково-популярної розвідки п. н. „Величина і будова звіздяного світа" (Львів, 1901) таке: „Грижа сумління загнала в передчасну могилу талановитого Володимира Наумовича (1860—84), він умер під тягарем ганьби, яку сам свідомо, а безпідставно навалив на себе, щоб рятувати свого батька".

[12]) Микола Огоновський (1850—1907), ред. видаваного „язичієм" „Род. Листка" в 1879—82. рр., був рідним братом заслужених укр. діячів, педаґогів і вчених Омеляна, Олександра, Петра й Ілярія Огоновських.

[13]) Ізидор Трембицький був одним із великих прихильників українського театру в Галичині.

[14]) Апольон Ничай (1846—1918) був основником першої гал.-укр. споживчої кооперативи „Народня Торговля" 1883. р.

Тільки два селяни говорили на суді своєю рідною мовою, всі інші зізнавали по польськи або по німецьки. Із показів Площанського довідуємося, що до редакції „Слова" галицькі священики-емігранти з Холмщини присилали нарікання на незавидне своє становище в тодішній Росії. Тепер аж дивно стає, чому ці нарікання не вплинули на редакцію „Слова", що вона не змінила свого становища супроти Росії. Цілком инакше поступив собі збаразький міщанин Олекса Залуський. Відсидівши кару у вязниці, він прийняв православіє й відбув прощу до Києва, Почаєва й Холму. Та простий міщанин, але справжній патріот, — пізнав свою помилку, повернувся до своєї церкви і прилюдно оповістив про це в „Ділі" 14. квітня 1887. р. (ч. 38).

Та тих галицьких інтеліґентів, що наосліп летіли в москвофільські сіти, не міг спамятати й пізніший допис у „Ділі" (1891. р. ч. 220) про переслідування священиків-галичан у Холмщині. Вони далі поборювали природній український національний рух у Галичині тим, що начебто цей рух викликали були польські аґенти (так говорив на москвофільському вічі у Львові 1892. р. згадуваний уже адвокат Іван Добрянський). Коли старі москвофіли заявляли прилюдно, що вони русини, вірні австрійській династії, не тягнуть ні до Росії, ні до „якогось видуманого українського королівства", а то нераз назверх виступали і згідно з українським національним табором, то новий нарість москвофілів станув рішуче (1900. р.) на становищі національної, племінної й культурної єдности галицьких русинів із росіянами (москалями).

Від початку XX. ст. москвофільські політики починають лучитися з польською шляхтою для боротьби проти свого власного народу. Це вони задокументували заявою „Руської Ради" проти страйків 1902. р. Правда, 1907. р. москвофільські парляментарні посли (їх було 5) ввійшли до українського клюбу, але суперечність українських національних змагань з їх поглядами виринула скоро наверх. Один із них, д-р Дмитро Марков, виступив у парляменті з російською промовою (9. VII. 1907), та на протест наших послів перший віцепрезидент палати послів, чех д-р Жачек, відібрав йому голос. В обороні Маркова виступив другий москвофільський посол д-р Микола Глібовицький, але йому відповів президент палати д-р Вайскірхнер, що російська мова не належить до краєвих мов у Австрії. Після того зїзд мужів довіря москвофільської партії у Львові (15. VII. 1907.) наказав своїм послам вийти з українського клюбу й запротестував проти непризнання російського народу в Австрії й російської мови в Галичині...

При виборах до галицького сойму москвофіли пішли разом із польською шляхтою, яка їм дала 8 мандатів. Але серед маленької жмінки москвофільських соймових послів, згуртованих у „Русскому Клубі" не було однозгідних поглядів на національну справу. Д-р Михайло Король[15]), що вже нераз виступав оборонцем українських народніх інтересів у соймі й тільки 1907. р. дався вжити до москвофільської спілки з польською „Радою Народовою", заявив у соймі 24. жовтня 1908. р., що почуває себе малорусом, значить, русином, а ніколи не був і не буде росіянином чи москалем, бо любить свою мову, дорожить нею та признає, що тільки рідною мовою можна наш нарід освічувати, що він бридиться людьми, які за російські рублі стоять на службі чужої держави... Зате голова „Русского Клубу" д-р Володимир Дудикевич[16]) простував думку Короля тим, що є тільки „один русский язик, созданний (збудований, створений) ґеніем всего русского народа".

Ця розбіжність у поглядах спричинила згодом утворення двох москвофільських клюбів: одного — прихильників т. зв. „старого курсу" під проводом Короля, другого — „нового курсу" під проводом Дудикевича. При „старокурсниках" залишилися старі москвофільські орґани, щоденник „Галичанинъ" і тижневик „Русское Слово", „новокурсники", що звали себе „Русск-ою Народн-ою Организаці-ею", почали видавати від 1909. р. щоденник „Прикарпатская Русь" і тижневик „Голосъ Народа". „Старокурсники", при яких крутився якийсь час іще д-р Микола Глібовицький[17]), виявляли (його устами) прихильність до поляків, складали вірнопідданчі заяви у Відні (о. Іван Костецький, д-р Теодосій Заяц і д-р Лев Павенцкий), й за те виєднали собі опіку краєвого уряду (у польських намісників і старостів) та полишення „Народнього Дому" у Львові в їх руках. „Новокурсники" явно заявлялися за Росією й навіть за пропаґандою православія. О. Маркил Раставецький із послом рос. Державної думи Стаховичем та з москвофіль. орхестрою й ґімнастичною „дружиною" обїздив села Коропуж і Хишевичі, щоб показувати там „русскій народъ", православні священики Максим Сандович, Гнат Гудима і Кипріян Цимбала[18]) ширили православіє на Лемківщині й Золочівщині. Наслідком цієї москвофільської й православної пропаґанди в Галичині був карний процес у 1914. р. проти Семена Бендасюка, Василя Ковдри і двох згаданих православних священиків.

Михайло Король.

Накладання „старокурсників" із поляками й нехтування народніми звичаями, мовою в таборі

[15]) Михайло Король (1856—1925) адвокат у Жовкві, в 1901—1918. рр. посол до галицького сойму, в 1907—1911. рр. до австрійського парляменту; як посол до галицького сойму пристав до української нац.-демократичної партії, в часі світової війни був конфінований (не смів нікуди рушатися) австрійською владою, за часів української влади в Галичині був повітовим комісарем Жовківщини.

[16]) Вол. Дудикевич (1861—1922) адвокат у Коломиї, помер у Ташкенті в Туркестані, у вязниці, куди його вкинули большевики.

[17]) З днем 1. І. 1914. Ґлібовицький почав видавати в Коломиї „Русь", галицко-русская библіотека для народа, під гаслом: „Одна Русь на землѣ, какъ одинъ Богъ на небѣ!", — чим заявив свій зворот у бік „новокурсників". Автім нічого дивного, бо ґрупа „старокурсників" і так розліталася.

[18]) всі вони були селянські сини з Галичини, але вчилися в духовних семинаріях колишньої Росії -- їх туди вислали були місцеві москвофіли

„новокурсників", що явно заявляли себе росіянами, мали освідомний вплив на тих, що були до того часу під їх впливом. Думка про окремішність українського народу приєднювала собі прихильників серед дотеперішніх визнавців віри про „один русский народ" і то не тільки в низах, але і в верхах. Деякі ідейніші москвофільські діячі, як от доцент львівського університету др. Ілляріон Свєнціцкий[19]), визначний лікар др. Сильвестер Дрималик[20]) пристали до українського національного табору. Навіть сам провідник соймового клюбу „старокурсників" др. Михайло Король, вибраний як самостійний кандидат у 1913. р. знову послом до сойму, пристав до української національ-демократичної партії. Всі ті, яким було на серці добро свого народу, які вірили в його силу й ненавиділи чужі наймити та зрозуміли, кому користь, а кому шкоду приносить засада „divide et impera" (діли й пануй), — єдналися під українським національним прапором.

Ілляріон Свєнціцкий.

[19]) Ілляріон Свєнціцкий (ур. 1876), гал.-укр. учений, як прихильник „общеруської" мови видавав у Львові російською мовою 1902—5. рр. журнал „Живая Мысль", та вже тоді виступав проти переслідування царським урядом українського слова; 1905. р. став орґанізатором і першим директором „Українського Національного Музею" у Львові.

[20]) Сильвестер Дрималик (1855—1923), лікар у Жовкві, від 1914. р. у Львові. Його популярні лікарські порадники появлялися спершу у виданнях „Общ. ім. Качковського"; медичні розвідки по німецьки поміщував у віденських фахових часописах, по українськи у „Здоровлі" (1912—14) і „Лікарському Вістнику" (1920—21). Був директором „Народньої Лічниці" у Львові.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

МОГИЛЬНИКИ КНЯЖОЇ ДОБИ

Иншу головну ґрупу (попри городища)[1]) нерухомих памяток княжої доби творять г р о б и. До приняття християнства вони були в усіх славян тілопальні, а щойно з кінцем IX. ст., і вже досить загально від X. ст появляються в нас гроби скелетові, кістякові. Звичай цей прийшов до нас, мабуть, із київського християнського середовища.

Більшість із цих гробів — це м о г и л и. Звичайно буває в них лише один небіжчик, але буває й два (Пліснисько коло Підгірців). Це тоді, як за прадавнім загальним звичаєм убивали жінку після смерти чоловіка та клали її разом із ним у могилу. Подибуються й порожні могили: одні з них правили за сторожеві пункти, на них стояли колись оборонні вежі або на стовпах бочки зі смолою, а другі були насипані дома в честь поляглих на чужині, щоб було де поминки справляти. Якогось певного порядку в укладі могил княжої доби нема: подибуються великі їх ґрупи, по кількацять і кількадесять (так зв. могильники), але часто тільки по одній. Не було ще видно приписів для цвинтарів.

У могилах небіжчики покладені все головою до заходу, вже за християнським звичаєм. Під ними є часом викладений неначе поміст із камяних плиток, часом вони поприсипувані вапном, може, з яких здоровляних причин. На Волині вистеловали гроби нераз березовою корою, часом обвивали нею й цілого небіжчика. Ховали звичайно в домовині, з якої сьогодні залишилися лише цвяхи, а коли вона була збита кілками, то й сліду по ній не залишилось.

Найбільше прикметні речі, які находяться в таких могилах і свідчать напевно про їх походження із княжих часів — це срібні та бронзові ковтки західнього типу (так зв. е с о в а т і, бо їх один кінчик розклепаний на бляшку та скручений на зразок латинської букви S) та східнього („к и ївського") з нанизаними трьома ажуровими (прозірчастими) кульочками на дротяне кільце. Далі: бронзові та срібні персні, посплітувані або поскручувані з кількох дротів, та черепя прикметної словянської кераміки, побитої за обрядом над гробом при похоронній тризні. У поганській добі вона ліплена ще вільноруч, у християнській точена вже на ґончарському колі та все прикрашена в у ж и к о в а т и м и поземими лініями, які роблені або рильцем з одним зубцем або гребенем з кількома зубцями. Тими самими струментами робив ґанчар і прямі лінії кругом посудини.

Крім цього, подибуються в могилах бронзові хрестики, складані з двох частин (так зв. енколпіони, бо їх носили на ґрудях, по грецьки — en kolpo), бронзові срібні дармовиси („люнулі") в формі півмісячиків ріжками вниз, що були, мабуть, амулетами (замовниками) проти вроків, та скляні коралики з різнобарвними очками.

Другу ґрупу похоронів творять гроби б е з м о г и л о в о г о н а с и п у, зате прикриті великими камяними плитами, тимто й названі „підплитовими". Під могилами лежать небіжчики на по́землі землі, а тут уже в ямі, головами теж до заходу. Гробовий інвентар, себто прикраси небіжчиків та инші речі, такі самі, як і в могилах. Часом подибуються тільки останки золотом тканих матерій, нашитих на шкіру (чільця), а один раз найшли бронзовий ковток, який міг дістатися до нас тільки з Долішньої Австрії (так зв. кетляський тип, від місцевости Kettlach). Було це у Дзвинячі біля Заліщик.

Найпізніші підплитові гроби старого зразка походять із XV. ст. (Деліїв). Пізніше почали класти плиту вже зовсім на верх і давати на ній напис із імям небіжчика та з днем його смерти.

Третю, мабуть, наймолодшу ґрупу творять плескаті гроби в самій землі, укладені рядами один побіч одного. Звідси й їх назва „рядові гроби". Були це певно вже правильні цвинтарі, що їх закладали кругом церков, бо небіжчики в них мають руки складені раз-у-раз на ґрудях. Інвентар цих гробів такий самий, як і у двох попередніх ґрупах. На Волині найшли в них кілька разів останки сук-

[1]) пор. Ж. і Зн. за вересень 1934, ст. 259—260.

няних сіряків та шкіряних постолів — та при тому були капшуки з залізним кресалом та кременем.

*

Перейдемо тепер до похоронних обрядів на давній Україні, які знаємо почасти вже з літописів.

Небіжчика клали спершу, як і тепер, дома на лаву, й за той час шили йому посмертний одяг та готовилися до похорону. Як прийшов уже час на нього, небіжчика виносили з хати, але не дверима, а зробленою вмисно дірою, зі страху, щоб він знову не вернувся, бо двері потім часто відчиняють,

Старословянський похорон на санях (рисунок із літопису).

а діру в стіні зараз залатують. Такий звичай записаний у найдавнішому літописі, між иншим, при описі похорону князя Володимира Великого. Він зберігся був майже в усіх словян ще до недавна, та знали його й германи та різні азійські народи.

При виношенні небіжчика з хати чоловіки прославляли його, жінки плакали, шкрябали собі лице й руки нігтями та ранили собі всякими способами тіло. Літопис каже, наприклад, що так плакала княгиня Ольга над гробом свого чоловіка. І цей звичай зберігався довго, бо ще за козацьких часів згадується „ножекроєніє і лицедраніє" в Житті Костянтина Муромського.

Привезеного серед такого голосіння небіжчика палили на цвинтарі на костирі, часто ще в човні за давнім звичаєм, разом із одягом та цілою зброєю, яку за життя він носив при собі. Попіл із нього давали пізніше до попільниці або тільки згортали на купу та присипали його землею. Коло попільниці клали ще горщики зі стравою та инші дари, а часом вбивали й жінку, слуги, коні та собаки й ховали все це разом, щоб усі вони служили небіжчикові й по смерти.

Пізніше, коли небіжчиків уже не палили, а тільки присипували їх за християнським звичаєм землею, палили на могилі жертівний вогонь і справляли при ньому похоронну гостину — тризну.

Найкращий опис тілопального похорону за княжих часів подав нам арабський купець Ібрагім ібн Фарлан із X. ст. Був це, правда, варязький похорон, але ми знаємо саме з арабських літописів, що через сильний варязький вплив на Русь у останніх роках поганства наш похоронний обряд дуже мало різнився тоді від варязького. Тимто описом Фарлана можна зілюструвати зовсім добре й наші тодішні звичаї.

Дальшим цікавим звичаєм княжої доби були похорони мерців у човнах. Цей звичай добре знаний у північних германів та надбалтійських фінів, звідки варяги привезли його на Україну. Археольоґічних находів із таких похоронів у нас іще нема, а тільки літописи згадують про них два рази. Одне місце відноситься до княгині Ольги: деревлянський князь Мал прислав до неї сватів, а вона казала посадити їх у човен і живцем закопати в землю. Другий слід цього звичаю — це опис похорону князя Гліба: святого Гліба поклали в лісі між двома колодами під насадою (човном), й є навіть доданий образок до цього опису.

Нарешті ще один цікавий звичай, який зберігся в нас досі. Це відвоження мерця до гробу на санях. Найстаршу звістку про нього подає київський літопис при описі похорону Володимира Великого в місяці червні (значить: уліті) 1015. р., а потім згадує його при похороні Ярослава Мудрого, Ізяслава, Святополка й инших. З цього виходить, що тоді був у нас загально принятий звичай відвозити небіжчика на санях до гробу, без огляду на пору року. Є навіть відомости, що дехто, сподіваючися свого близького кінця, казав везтися на санях до церкви. Наприклад, київський літопис каже, що коли св. Теодозій Печерський умирав 1074. р., велів винести себе надвір, а братчики-чернці посадили його на сани й поклали їх під церквою. З того пішла приповідка „сидіти на санях", що значило „стояти в обличчі смерти". Володимир Мономах, онук Ярослава Мудрого, починає свою поуку дітям словами: „Сидячи на санях, я подумав у душі своїй..." і т. д.

У XIV. ст. почав той звичай виходити з загального вжитку, але декуди зберігся досі. Знаний він на Гуцульщині та Бойківщині (Скільщина), а має бути й на Словаччині, в Сербії та і в корінній Польщі.

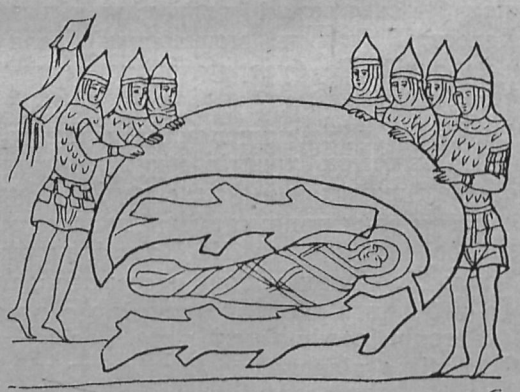

Старословянський похорон під човном (рисунок із літопису).

Одначе при ближчому розгляді похоронних звичаїв різних народів виявляється, що його знали не тільки словяни, але й різні азійські народи: фіни, вотяки, череміси, самоєди, чукчі, ляпонці, а й старовинні ґалійці, перси та індійці. А з цього можна зробити висновок, що звичай зі саньми належав до загально-арійського доісторичного похоронного обряду.

ЗОРЯНЕ НЕБО В ЖОВТНІ

Гарна українська осінь пишається в цілій своїй красі! Правда, на полях сумно: вони, здебільша, чорні, чи порозорювані, чи позасівані озиминою, а коли ще декуди видно кукурудзу, буряки, капусту та картоплю, то господарі швидко забирають і ці останні плоди Землі. Тай квітів уже обмаль: біля хат видко ще жоржину, айстри та глядки (хризантеми), при дорогах цвіте песій-ромен, глуха кропива, постілка (скабіоза) та непоказний полин. Зате листя на деревах жовкне, червоніє або буравіє, що надає осінньому краєвидові особливої принади. А замісць квіток пишаються деякі ростини червоними ягідками: при стежках шипшина (дика троянда), при дорогах рябина, під лісами червона бузина, а в лузі червона калина похилилася...

А коли тільки смеркне, виступають на небі зірки, спершу найясніші, „першої величини": просто над нашими головами Вега й Денеб, на північному заході Арктур, на північному сході близько овиду Капелля, а на південному сході при самім овиді ссяє Фомальгавт, найясніша зірка сузіря південних Риб, що так узагалі цілі заховані все під овидом, бо вони є на південній півкулі зоряного неба і ссяють на зоряному небі над Африкою й південною Америкою. Понад Фомальгавтом направо ссяє Сатурн, що в перших днях жовтня в 9. год. вночі є саме на південній стороні світа. В половині жовтня, в 10. год. вночі, понад нашими головами є Касіопея, Кефей і Андромеда; літні сузіря Ліра з Вегою, Лебідь із Денебом, і Орел з Атаїром є на західній стороні неба. Візник із Капеллею досить високо на північно-східній стороні неба; під ним Близнюки з Кастором і Полюксом, Бик із Альдебараном і Квочка або Плеяди, що є саме на східній стороні неба. Під Альдебараном на східній стороні неба зараз після 10. год. вночі сходить Белятрікс, одна з головних зірок Косарів — Оріона, які саме починають сходити. Над ранком (1. жовтня в 5. год., 31. жотня в 3. год.) Косарі вже в цілій своїй величі пишаються на південно-східній стороні неба, й зоряне небо має тоді такий самий вигляд, як у 10. год. вночі в половині січня.

Зоряне небо щораз більше нагадує нам, що зближається холодна зима. Зпоміж планет Меркур усе ще дуже близько Сонця й заходить ледви пів години після нього, й через те його цілком не видко. Венера з початком місяця сходить ледви $1^1/_4$ год., з кінцем міс. вже тільки на $1^1/_2$ год. перед сходом Сонця — вона перестає зявлятися як Рання Зоря, переходить поза Сонце, щоб незабаром стати Ранньою Зорею. Марс є біля Реґуля, в сузірї Великого Льва і сходить у половині жовтня коло 2. год. по опівночі на південно-східній стороні неба. Юпітер переходить тепер поза Сонце, тимто майже разом із ним сходить і заходить та для нас невидний. Сатурн, як відомо, є на східній границі Козорога та світить до півночі.

Місяць: нів — 8., півповня — 15., повня — 22., а остання чверть 30. жовтня. Між 4. і 5. жовтня, коло 4. год. рано він переходить попри Реґуля й Марса (шукати на східній стороні неба), 11. і 12. жовтня є коло Меркура й Антареса (негайно після заходу Сонця на південно-західній стороні неба), а 17. й 18. жовтня біля Сатурна.

Сонце переходить 24. жовтня з сузіря Ваги до сузіря Скарпія; 1. жовтня воно сходить майже в 6. год., а заходить у 17. год. 40 хвилин, останнього жовтня воно сходить у 6. год. 44 хвилин, а заходить у 16. год. 43 хв. День стає замітно щораз коротший, а ніч щораз довша.

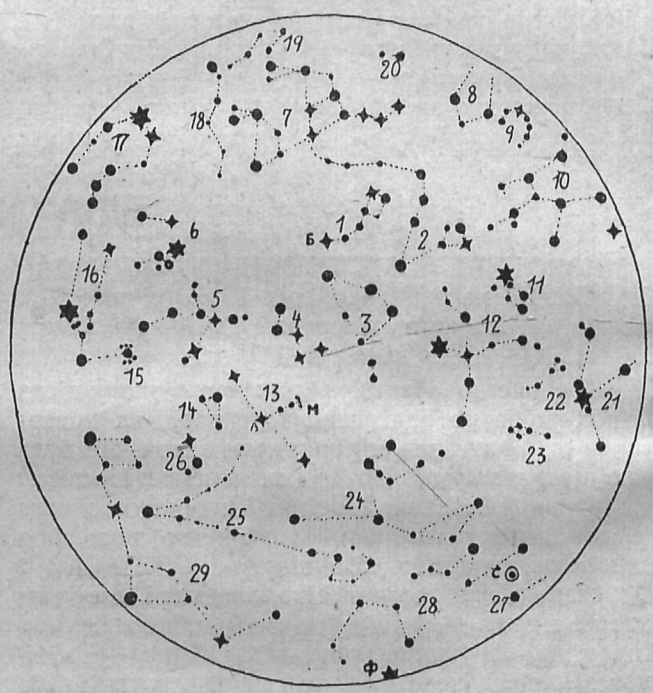

Зоряне небо в жовтні:

з початком жовтня в 11. год., в половині жовтня в 10. год., а з кінцем жовтня в 9. год. вночі:

1. Малий Віз. 2. Змий. 3. Кефей. 4. Касіопея. 5. Персей. 6. Візник. 7. Великий Віз. 8. Волопас. 9. Корона. 10. Геракль. 11. Ліра. 12. Лебідь. 13. Андромеда. 14. Трикутник. 15. Плеяди. 16. Бик. 17. Близнюки. 18. Рись. 19. Малий Лев. 20. Хорти. 21. Орел. 22. Стріла. 23. Дельфін. 24. Пеґаз. 25. Риби (північні). 26. Бик. 27. Козоріг. 28. Водолій. 29. Кит. Б — Бігункова (Полярна) зірка; М — мряковиння Андромеди; Ф — Фомальгавт; С — Сатурн.

РАДІЙ У ДОЩОВІЙ ВОДІ.

Американські фізики Уайт і Макніш виявили, що в дощовій воді завжди є якась кількість радія, який краплини води, падаючи з неба, забирають із собою з атмосфери. Відкриття це зроблено за допомогою дуже докладних приладів, які показували збільшення йонізації повітря підчас дощу й зменшення його після того, як дощ перестав іти.

ЧИ НОВА РАСА?

На Далекому Сході в південно-східньому Сибірі, на сибірсько-китайському пограниччі повстає, — кажуть учені, — нова людська раса. Повстання її вяжеться з явищем багатьох подруж між сибіряками (москалі, українці й и. й китайцями. Діти з цих подруж, кажуть, дуже талановиті й дуже сильні тілесно. **(р).**

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ ЖОВТНІ

1. **1655.** перемога Б. Хмельницького під Городком
1. **1932.** помер укр. географ Григорій Величко
5. **1657.** вибір Івана Виговського гетьманом
6. **1918.** відкриття укр. університету в Києві
6. **1919.** умова Укр. Гал. Армії з рос. генералом Денікіном у Ситківцях
6. **1926.** помер укр. учений етнограф Володимир Гнатюк
7. **1672.** бучацька умова за гетьмана П. Дорошенка з Польщею
8. **1917.** помер укр. маляр Сергій Васильківський
9. **1917.** помер укр. громадський і політичний діяч о. Йосип Фолис
9. **1924.** помер укр. політичний діяч Буковини Яротей Пігуляк
10. **1648.** облога Львова Б. Хмельницьким
10. **1902.** помер укр. економіст Тадей Рильський, „хлопоман"
12. **1624.** напад козаків на Царгород
12. **1727.** вибір Данила Апостола гетьманом
13. **1866.** помер укр. поет Петро Артемовський-Гулак
15. **1921.** помер укр. просвітний і педагогічний діяч Олександер Борковський
16. **1894.** помер укр. учений, довголітній голова „Просвіти" Омелян Огоновський
17. **1923.** помер просвітний і педагогічний діяч Михайло Галущинський, голова „Просвіти"
18. **1596.** помер старший укр. козацького війська Криштоф Косинський
18. **1848.** зїзд „руських ученых" у Львові
18. **1876.** народився історик укр. письменства Сергій Єфремов
18. **1918.** утворення Української Національної Ради у Львові і проголошення Зах. Укр. Нар. Республики
20. **1814.** народився укр. учений Яків Головацький, член „Руської Трійці"
20. **1915.** помер укр. етнограф Олександер Русов
20. **1921.** помер довголітній редактор „Діла" Іван Белей
21. **1926.** помер укр. письменник Лев Лотоцький, автор популярних оповідань
24. **1648.** кінець облоги Львова Б. Хмельницьким, похід на Замістя
24. **1929.** помер укр. письменник Ярослав Окучевський
27. **1662.** Чуднівська умова, перехід Юрія Хмельницького під зверхність Польщі.

БІБЛІОГРАФІЯ

НАРОДНІЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на звичайний рік 1935. (річник 55.). Накладом Товариства „Просвіта" у Львові, Львів, 1934, ст. 100+оголошення, ц. 1.30 зл.

Товариство „Просвіта" повернуло знову після кількох років до видавання календаря, як повернулося до видавання місячних книжечок. Це була дуже щаслива думка, бо до календарів „Просвіти" наш народ уже звик, і останніми роками з села все доходили голоси, щоб товариство таки знов узялося за видавання календарів.

Різно можна дивитися на календарі, але ж на одне не можна заплющувати очей, що, власне, календар, як підручна читанка на цілий рік — є книга, без якої не може обійтися ні одна хата. Треба тільки, щоб та книга була ц і к а в а, та щоб вона давала читачеві відповідь на все те, що його цікавить. І коли з цього погляду підходити до календаря „Просвіти", то можна сказати, що він може зовсім задовольнити нашого сільського й міського читача. Він має дуже багатий довідковий (інформаційний) матеріял, подає господарський і ловецький календар, звертає увагу на народні звичаї в різних місяцях року, подає відповідні поради, як розподілювати собі працю, загальні завваги про погоду й т. д. — не кажучи вже про чисто календарні справи, які потрібні кожному чоловікові.

Все це поміщує перша частина календаря. Але ж різні поради та вказівки найдете і в другій у т. зв. літературно-науковій частині. Тут прочитаєте і про нові здобутки комунікації, і про недуги, й про виховання й культуру й освіту народу — там подані завваги про забезпеку життя, поуки про векслі, й т. д. З оповідань деякі дуже живі й цікаві (Б. Лепкого, В. Юрченка, Ткачука). Смерть оборонця Перемишля Кузманека в серпні 1934. викликала дуже цікаві спогади про облогу Перемишля росіянами (О. Кузьма). Є в календарі й вірші нових наших і старших поетів, є й багато ілюстрацій. Видання дбайливе, папір і друк теж добрі. Гарна окладинка мистця В. Січинського. Ціна невисока.

Міркуємо, що сьогорічний календар „Просвіти" найдеться не тільки в кожній читальні, а що його придбає кожна письменна людина.

ВІДІЙШЛИ ВІД НАС

Попереднє число нашого журналу вже опустило було друкарську машину, коли дійшла до Львова звістка про смерть **Володимира Корнич Ясеницького,** про діяльність та заслуги якого для „Народнього Дому" в Чернівцях ми писали в попередньому числі „Життя і Знання". Ще в липні чернівські українці святкували 90-ліття народин Покійного, та вже 31. серпня ц. р. замкнув Він на віки Свої очі. Похорони відбулися 2. вересня ц. р. В них узяло участь усе свідоме українське громадянство Буковини. Й ми, хоч спізнилися без власної вини зі звісткою про смерть визначного буковинського діяча, кидаємо грудку на непотахлу ще Його могилу і кличемо:

Хай пером буде Йому рідна земля!

Вже вийшов і продається КАЛЄНДАР Т-ВА „ПРОСВІТА" на 1935 рік. Ціна в краю 1.30 зл. Закордон платить іще й пересилку.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові.

(Продовження)

„ПРОСВІТА“ („РУСЬКА БЕСІДА“) НА БУКОВИНІ.

Просвітню справу на Буковині провадило до 1919. р. товариство „Руська Бесіда”, що мала ті самі завдання, що і львівська „Просвіта”, й вела на Буковині таку саму роботу, що і „Просвіта” в Галичині. Заснована з поч. 1869. р. (перші загальні збори відбулися 26. січня 1869. р.), „Руська Бесіда” в Чернівцях переживала від своїх засновин до світової війни різні часи у своїм розвитку, і праця її в різні часи теж була різноманітна.

Повстала „Руська Бесіда” заходами православного владики Н. Гакмана — для противаги румунських впливів на Буковині. Румуни ніяк не хотіли визнати, що, крім них, на Буковині живе ще й український народ. Вони були вже тоді добре зорганізовані й повели боротьбу за злуку Буковини в один край із Семигородом, куди мали прилучити і православну буковинську церкву (на Буковині українці й румуни — православні). Цьому спротивився Гакман, та щоб могти спертися у своїй боротьбі на якусь організацію, дав почин до створення першого українського товариства на Буковині. Це й була „Руська Бесіда”, що відразу стануда в обороні прав українського народу на Буковині.

Перший статут „Руської Бесіди” ставив для товариства дуже широкі завдання. Нова організація мала стати для українського народу тим, чим була для румунів „Societatea pentru cultura si literatura romîna în Bucovina“ — товариство румунської культури й літератури на Буковині себто — вести всяку національну роботу, а то й боронити політичних прав українського народу.

І воно так спершу й було. „Руська Бесіда” протестувала проти недопущення української мови в буковинському соймі (і. XII. 1869), раз-у-раз добивалася прав для української мови по середніх школах, домагалася, щоб науку релігії викладали по цих школах і по-українськи, щоб заведено катедру української мови на новозаснованому університеті в Чернівцях, щоб утворено окрему українську гімназію на Буковині — а далі: почала видавничу справу (вже 1874), старалася організувати виклади для інтеліґенції та міщан у Чернівцях, заходилася коло освітньої справи на селах, давала почин до заснування нових українських товариств на Буковині і т. д.

Тільки вся ця праця йшла спершу дуже несистематично. Свідомих людей на Буковині було небагато. Інтеліґенція то німечилась (світські люди), то волощилася (духовенство);

а ті, що залишалися при свому народі, теж не знали докладно, хто вони такі, здебільша, тягли до москалів, своєї мови не знали, писали і друкували страшною мовною мішаниною, що її ні самі не розуміли, ні не могли її розуміти читачі. Тимто й перші видання, що їх видавала „Руська Бесіда” сама (1879), або допомагала їх видавати („Сельский Господар”, 1878), а то давала почин до видання („Буковинська Зоря”, 1878), дуже скоро припинялися, бо — для читачів вони через штучну мову були незрозумілі. То тільки „Календар”, який почала була „Руська Бесіда” видавати 1874. р., виходив щороку, бо на нього давала гроші, здебільша, православна консисторія в Чернівцях.

Перших пятнацять років „Руська Бесіда” не могла розвинути широкої діяльности. Це було більше касинове товариство, що утримувало читальню з різними часописами та з розвагами для своїх членів, поза плекання товариського життя воно далеко не виходило. Правда, й це на той час була велика заслуга, бо товариство спинювало українську інтеліґенцію, щоб не ходила до німців та волохів, та щоб не німечилась та не волощилась. Але ширшої національної праці товариство повести не могло.

Були на це і внутрішні причини. „Руська Бесіда” складалася тоді не з однодумців у національних справах. Раз-по-раз виринали мовні спори, як писати й говорити. Прихильників народньої мови було мало, й їм раз-у-раз треба було обгризатися з т. зв. „твердими”. Крім цього, були спори між корінними буковинцями та зайшлими на Буковину галичинами. Усе ж виховання одних і других синів одного народу було відмінне, і світогляд був неоднаковий, таксамо різний був погляд на національну роботу. Між зайшлими з Галичини українцями переважав уже напрямок народній, та він для місцевих людей не був іще тоді по-нутру. Нечисленні одиниці зпоміж корінних буковинців, що стояли на народньому ґрунті, йшли рука-в-руку з галицькими народовцями на Буковині, зате т. зв. старорусини з буковинців добалакалися були 1878. р. до того, що галичан до „Руської Бесіди” не слід би впускати.

До того всього долучувалася незгода між українцями православної віри й уніятами (греко-католиками), — а все разом роботу дуже гальмувало.

Такі спори були тоді й у Галичині („тверді” й „мякі”), але ж у Галичині вже люди з різними поглядами на письменницьку мову були порозходились і працювали нарізно. На Буковині ще всі були разом, і поза суперечками робота йшла пиняво. В Галичині від 1868. р. працювала „Просвіта”,

а т. зв. „тверді" проти „Просвіти" заснували собі „общество ім. Качковського" 1874. р. На Буковині всі ще тулилися разом і або поборювали львівську „Просвіту", або її боронили. Ось, н. пр., 8. травня 1875. р. „тверді" навіть вийшли були з виділу „Руської Бесіди" через те, що в виділі були деякі члени прихильні напрямкові „Просвіти". Вони казали, що ніби то з метою „Р. Бесіди" ніяк погодити не можна роботи „Просвіти", зате прихильники „Просвіти" заявляли, що ціль Р. Б. та сама, що й ціль „Просвіти". Поважніші члени „Руської Бесіди" бачили, що поза сварками роботи нема й робили спроби (1882) примирити якось обидва табори — але спроби ці не вдалися. Єдиний вихід із цього становища був такий, щоб противники розійшлися. І воно дійшло до цього 1884. р., коли прихильники народньої мови здобули більшість у товаристві, приневолили „твердих" покинути „Руську Бесіду" та самі стали її господарями.

З великих здобутків за перші пятнацять років треба піднести, крім сказаного, те, що „Руська Бесіда" все ж час-до-часу влаштовувала в Чернівцях публичні виклади (1873, 1876, 1879), музично-декляматорські вечерниці (1880), дала почин до утворення „Міщанської Читальні" в Чернівцях (1880), виробила статут „Народнього Дому" (1881) та зорганізувала аматорський театр. Вже тоді починаються перші спроби відкривати читальні по селах (1880—1882), тільки ж треба відразу зазначити, що все це робили енергічні люди з народнього табору (Ларіон Окуневський. Єротей Пігуляк, Омелян Попович).

З переходом „Руської Бесіди" в руки українців — характер її спершу не змінюється, вона й на-далі залишається передусім касиновим товариством — аж до 1888. р. А проте вже 1885. р. товариство покликає до життя український часопис „Буковину", на чолі якого стає Юрій Федькович, починає видавати під редакцією Ом. Поповича місячну „Бібліотеку для молодежі, селян та міщан", яка згуртовує коло себе письменників із Галичини (Корнило Устіянович, Франко) та з Наддніпрянщини (Кониський, Грінченко) та здобуває для себе читача і в Галичині (молодь!), ухвалою виділу з 1. XII. 1885. р. входить у тісніший звязок із львівською „Просвітою", розсилає по селах статути читалень, зладжених за статутом „Просвіти", та поуки, як їх закладати — через що відразу повстає багато читалень по селах.

З 1. травня 1888. р. „Руська Бесіда" перестає бути касиновим товариством. Змінений на зразок „Просвіти" статут робить „Руську Бесіду" товариством, як каже його назва відтепер — „літературним", касинову читальню „Бесіда" пере-

дає „Народньому Домові" й займається виключно освітньою працею. Вже тоді виринали думки про зміну назви товариства на „Просвіту", але ж переважив погляд, що традиції ламати не слід, що хоч назва „Руська Бесіда" містить у собі инші товариські завдання — то проте не назва вказує на суть товариства, а його праця. То так стара назва залишилася. З того часу робота пішла ще шпаркіше, число читалень із місяця на місяць зростає, сутик із Чернівцями (проф. Стоцький) робиться щораз живіший.

В 1894. р. „Руську Бесіду" переорганізовано в-останнє: тоді вона поширяє свою діяльність і на економічне поле, змінивши свої статути на лад статутів „Просвіти". Від того часу до 1906. р. число читалень зросло до 83, повстало 7 філій у краю з 6.637 членами. Коло читалень почали повставати крамниці, пізніш каси системи Райфайзена. У звязку з переміною характеру товариства назву місячного видавництва „Руської Бесіди" („Бібліотека для молодежі, селян та міщан", — вийшло 120 чисел) перемінено 1894. р. на „Ластівку", поширивши її зміст. Та, на жаль, 1896. р. це видавництво припинено. Були спроби в 1900. р. навязати з львівською „Просвітою" умову, щоб місячні книжечки „Просвіти" могли виходити для Буковини під фірмою „Руської Бесіди", але переговори в цій справі чомусь розбилися, й 1911. р. „Руська Бесіда" почала видавати під редакцією Ом. Поповича місячник для народу „Читальня" з програмою більш-менш „Ластівки". Крім цього, „Руська Бесіда" почала видавати твори Федьковича (вийшов 1. випуск під редакцією В. Щурата — пізніш видання перебрало Наукове Товариство ім. Т. Шевченка у Львові), видало твори Григорія Воробкевича (Наума Шрама) й дещо з творів Сидора (Данила Млаки), історію Буковини М. Кордуби, історію „Руської Бесіди" Євгена Семаки, декілька шкільних підручників і що-року виходив „Православний бук. календар". До 1918. р. „Руська Бесіда" видала 270 книжок, до 1911. р. розійшлося було 23.014 примірників її видань між народом...

(Далі буде).

Від Адміністрації.

1. З 7/8 числом вислано чеки П. К. О., ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників:
   а) приєднати ХОЧ БИ ТІЛЬКИ ПО ОДНОМУ ПЕРЕДПЛАТНИКОВІ,
   б) відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.
4. Передплатників, які не складають річників журналу, просимо повернути нам такі числа: з І. річника 7—12, ІІ. річ. 1/13—5/17, ІІІ. річ. 1/25—5/29, IV. річ. 1/37—5/41, за них ми заплатимо по 1 зл. 50 гр. за число, а з V. річника за числа 10/11 (58/59) по зл. 2.50 (за подвійне). За суму вартости повернутих чисел можуть бути вислані книжки за власним вибором із нашого каталогу ч. 790, або та сума буде записана на рахунок дальшої передплати.

В П И С И

ДО ГОСПОДАРСЬКО-САДІВНИЧОЇ ШКОЛИ Т-ВА „ПРОСВІТА" В МИЛОВАННІ.

Дня 1. листопада 1934. р. розпочинається новий 11-місячний сільсько-господарський курс, який буде тривати до дня 30. вересня 1935. року.

Наука в Школі відбувається на основі програми навчання, затвердженої Міністерством Освіти, яка обовязує в державних сільсько-господарських школах.

Навчання в школі є теоретичне і практичне, обіймає всі ділянки сільського господарства та підготовляє учеників не тільки до праці на власному господарстві, але також до праці в хліборобських і кооперативних орґанізаціях (контрольорів молочности, кооперативних діловодчиків і т. п.).

При Школі є зародова обора молочної худоби, зразкові курники, пасіка; все це пристосоване до практичного навчання на курсах.

Школа має ремісничі варстати, в яких ученики мають нагоду навчитися робити ті прилади потрібні в господарстві, які кожний господар може собі сам зробити.

У Школі працює 4 фахівців учителів-спеціялістів та інструктори для практичного навчання.

1. На курси приймається мужчин у віці 12—24 літ, що покінчили найменше народню школу.

2. Кожний принятий ученик мусить мати два одяги (в цьому один до праці при виконуванні практичних вправ у шкільному господарстві). Крім одягу має мати кожний ученик 4 пари білля, 4 рушники, 2 простирала, подушку, покровець, сінник та начиння до їдження (тарілку, мисочку, півлітрове поливане горня, ложку, вилки і ніж).

3. Ученики платять одноразово при зголошенні на курс 15.— зл. вписового.

Крім вписового платять ученики місячно 5 зл. на науку, а 5 зл. за приміщення в приюті, опал і світло.

Ученики харчуються в кооперативній харчівні, яку ведуть самі, а прохарчування одного ученика в кооперативній харчівні виносить 25.— зл. місячно.

4. До зголошення на курс треба долучити:
   а) Шкільне свідоцтво,
   б) Посвідку родичів, потверджену Парохіяльним або Громадським Урядом, якою родичі зобовязуються правильно платити кожного місяця належну оплату за ученика в Школі.

Коли ученик має підмогу від установи, тоді треба до зголошення на курс долучити декларацію від установи, що буде правильно кожного місяця платити оплати за свойого кандидата.

   в) Почтовий значок на квоту 60 сот. на відповідь.
   г) Вислати почтовим переказом вписове 15 злотих.

5. Про приняття і день приїзду до Школи повідомить Управа Школи по 1. жовтня 1934. р. Непринятим до Школи повернеться документи і вписове.

6. Зголошення приймає Управа Школи до дня 1. жовтня 1934. р. Кількість учеників є обмежена, тому радимо зголошення приспішити.

7. Зголошення слати на адресу: ГОСПОДАРСЬКА ШКОЛА Т-ВА „ПРОСВІТА" В МИЛОВАННІ, почта Стриганці (Stryhańce) над Дністром.

Львів, дня 4-го вересня 1934. р.

РІК VII. 1934. ЛИСТОПАД Ч. 11 (86).

ЗМІСТ: Громадяни! (Поклик у справі святкування памяти Федьковича). — Традиція. — **Фр. Коковський:** Карликів (5 обр.).—**Є. Жарський:** Прозорі як шкло звірята (2 обр.). — **М. Деркач:** Дитячі літа Лесі Українки (з нагоди 50-ліття її першого літературного виступу — 2 обр.). — **Хведір Дудко:** Жахливі воєнні винаходи. — **С. Наріжний:** Євген Чикаленко (в 5. річницю смерти — з портр.). — Бережіться грипи. — **Л. Ластовецький:** Майбутнє нашої Землі. — **А. Лотоцький:** Хліборобство в батаків (5 обр.). — **М. Бажалук:** Заповідник (резерват) у Кийданцях. — Рік матиме 13 місяців. — Дуже важне відкриття. — **М. Андрусяк:** Галицьке москвофільство в часі світової й визвольної війни. — **А. Андрієнко:** Садіть дерева й кущі восени. — **Я. Пастернак:** Будівництво та промисл за княжих часів. — Відкрили новий край і новий нарід. — **А. Кривовяза:** Парня і для нас (2 обр.). — **Ф. Колесса:** Дещо про музику Сходу. — Ті, що від нас відійшли (О. Новицький, М. Заньковецька). — Зоряне небо в листопаді. — Памятні дні в листопаді. — Бібліографія. — Додаток: **ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ: Д. Лукіянович:** Прихильники коедукації й ті, що її недолюблювали. — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК, ч. 22: В. Л.:** Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти. — Історія „Просвіти".

Поштове заплачено ґуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Український Науковий Інститут у Варшаві

Повне видання творів Тараса Шевченка

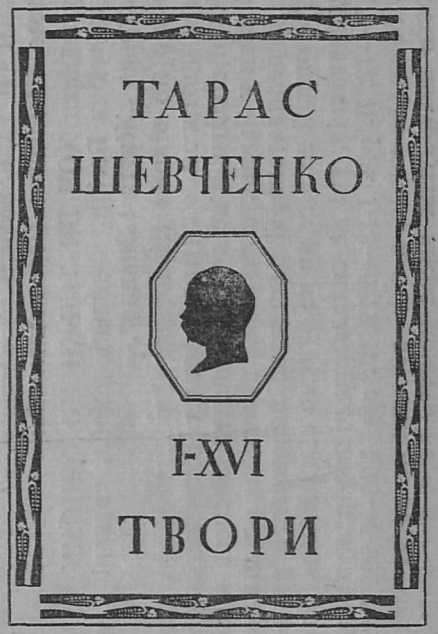

Року 1936 минає 75 літ від смерти Тараса Шевченка — ґенія українського слова, письменника слави світової, що українське письменство окрасив високо-художньою формою своїх творів та глибоким провідним змістом — і національного і вселюдського характеру. Але на протязі майже ста літ, відколи вперше залунало слово поета, — цей правдивий сторож національної душі, що беріг, остерігав та будив її енерґію, — темні сили старалися створити стіну між поетом та його народом, затемнити й викривити правдивий зміст його слова.

Та сумна доля, що спіткала літературну спадщину поета, ставить перед нинішнім українським громадянством конечне завдання — зібрати й видати все, що вийшло з-під пера нашого ґенія, щоб заховати й передати дальшим поколінням чистий його образ не лише в усій красі художньої форми його творів, але й у повні його громадянської думки.

Певну частину цього великого завдання, в свідомості конечної необхідности, переймає на свої плечі УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ у Варшаві, оскільки це осягнути можна за нашої одірваности від рукописних джерел шевченкознавства. В справі видання творів того, хто став найповажнішим джерелом свідомости української нації, чинником та ґаслом духової її єдности, мусять, на глибоке переконання наше, обєднатися всі напрями української думки, замовкнути всі партійні, клясові чи якібудь інші партикулярні ріжниці та заговорити має лише здорова свідомість національного добра.

Звязуючи свій намір з 75-літньою річницею смерти письменника, УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ негайно приступає до першого повного видання його творів та першої серії дослідів над його життям і літературною діяльністю. Видання обіймає 16 томів:

Т. I. Передмова від видавництва. Літературна біоґрафія Т. Ґ. Шевченка. Автор біоґрафії П. Зайцев.
Т. II. Поезії до року 1843.
Т. III. Поезії. 1843—1847 р.р.
Т. IV. Поезії. 1847—1857 р.р.
Т. V. Поезії. 1857—1861 р.р.
Т. VI. Назар Стодоля. Дрібніші твори. Томи II—VI редаґує П. Зайцев.
Т. VII. Повісті: Художник. — Наймичка. — Варнак.
Т. VIII. Повісті: Княгиня. — Музика. — Нещасний. — Капитанша.
Т. IX. Повісті: Близнята. — Прогулька.
Т. X. Журнал. Редаґує Л. Білецький.
Т. XI. Листи. Редаґує Л. Білецький.
Т. XII. Т. Шевченко, як маляр (з численними репродукціями малюнків). Автор розвідки Д. Антонович.
Т. XIII. Т. Шевченко в його польських взаєминах. П. Зайцев.
Т. XIV. Т. Шевченко в чужих мовах. Переклади Шевченка на мову польську. Редаґує Б. Лепкий.
Т. XV. Т. Шевченко в чужих мовах. Переклади Шевченка на инші мови. Редаґує Р. Смаль-Стоцький.
Т. XVI. Бібліоґрафія творів Т. Шевченка та праць про нього. В. Дорошенко.

Творчість поета знайде всебічне освітлення в спеціяльно написаних для видання розвідках, а також коментарях та примітках до тексту ріжних авторів.

До співпраці запрошені, крім означених угорі, такі особи: С. Балей, В. Біднов, О. Бочковський, І. Брик, Є. Вировий, Є. Ґловінський, Д. Дорошенко, І. Дубицький, Ф. Колесса, А. Крижанівський, М. Кордуба, С. Людкевич, Є. Маланюк, М. Рудницький, В. Сапіцький, В. Садовський, В. Сімович, М. Славінський, С. Смаль-Стоцький, Д. Чижевський, Л. Чикаленко.

Кожний том обійматиме пересічно 320 сторін друку. Окремі томи друкуватимуться в тій черзі, як будуть готові до друку. Перший том появиться 1 вересня, другий — листопада 1934 р., затим що-два місяці 1935 р. по одному тому, й закінчено буде видання у 75-ту річницю смерти поета — 1936 р. (в перші чотири місяці по одній книжці що-місячно й затим — по одній книжці що-два місяці).

Інститут оголошує передплату. Кожний том коштуватиме в передплаті, разом з коштами пересилки, 2 злотих 50 ґр. для передплатників у Польщі, 13 корон в Чехословаччині, 63 леї в Румунії, 24.80 динарів в Сербії, 58 левів у Болґарії, 8.50 франків у Франції, 7.30 лірів в Італії, 1.50 марок у Німеччині, 0.60 доляра в Північно-Американських Сполучених Штатах; для решти країн сума передплати відповідає вартості 1.80 швайцарських франків. Хто оплатить згори ціле видання, діставатиме книжки в паперовій оправі (оплачувати можна ратами — по 10 золотих: 1 вересня та 1 листопада 1934 р. і 1. I. та 1. III. 1935 р.).

В книгарському продажі окрема книжка коштуватиме 4 золотих.

Кошти передплати належить надсилати на конто Інституту в ПКО. Warszawa nr. 28670, або на адресу: Warszawa, ul. Służewska 7, m. 4, Ukraiński Instytut Naukowy. В Чехословаччині передплату приймає В. Сапіцький (Poděbrady Lazně), Zamek), в Румунії D. Herodot (Strada Delea Veche, 45, Bucuresti), у Франції I. Kossenko (42, rue Denfert-Rocheau, Paris V), в Болґарії Я. Маженьовський, (София, вул. Чумерна 27).

Передплата надсилається згори на ціле видання або на кожний том. Передплата на окремі, вибрані з цілого видання, томи не приймається. Замовлення без внесення передплатної суми уважатимуться за неважні.

Український Науковий Інститут звертається до всіх земляків та приятелів українського народу з ґарячим закликом своєю участю в передплаті на перше повне видання творів ґенія українського слова допомогти успішному виконанню завдання, що має задовольнити одну з істотніших потреб української нації.

Директор Інституту **О. Лотоцький.**
Секретар **Р. Смаль-Стоцький.**

До всіх філій Т-ва „Просвіта" в Краю.

У грудні ц. р. минає 66 років від первопочинів „Просвіти" на Галицькій Землі. У грудні святкує вона що-річно свої роковини. Тому й уже перед 25 роками І. Просвітньо-економічний Конгрес у Львові проголосив ГРУДЕНЬ — МІСЯЦЕМ „ПРОСВІТИ", для її свят і всенаціональних пожертв для неї. Цей місяць призначений і для огляду наших щорічних духових надбань та досягнень, щоб на їх підставі переходити до виконання нових найближчих завдань на шляху нашої праці. Це святкування повинно нас підносити на дусі, повинно в серця наші вливати новий запал і віру, повинно вогнем святим запалювати байдужі ще, холодні душі та кликати ВСІХ під ПРАПОР РІДНОЇ „ПРОСВІТИ"; вона ж — від початку аж дотепер — НАЙВАЖНІША ТВЕРДИНЯ ДУХОВИХ СИЛ НАРОДУ.

Це високе післанництво признавали за „Просвітою" по всі часи своєю працею у ній наші велитні духа. Між иншими, зараз у самих початках живо звязався з нею наш великий письменник і громадянин ОСИП ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ, що був першим редактором просвітніх видань для народу. Цього року саме минає сто років від його народин на буковинському Підгірї, для якого в 60. рр. мин. століття став він батьком літературного відродження. І тимто Матірне Товариство „Просвіта" у Львові дало почин, щоб усе наше громадянство відсвяткувало цього року його память. Складений у Львові КОМІТЕТ, куди входять усі культурно-освітні й господарсько-кооперативні установи, видав окремий (див. 1. ст. Ж. і Зн.) ПОКЛИК до всіх українців на цілому світі, щоб на честь Федьковича влаштовувано у ГРУДНІ ц. р. свята, сполучуючи їх із святами „Про світи"; бо ж діяльність Федьковича в Галичині звязана саме найбільше з „Просвітою" — матірю всіх наших товариств. ЗА ПОЧИНОМ „ПРОСВІТИ" ВІДДАВАТИМЕ ФЕДЬКОВИЧЕВІ ПОШАНУ ЛЬВІВ, СВЯТОМ-АКАДЕМІЄЮ, ДНЯ 9-го ГРУДНЯ Ц. Р. і знов таки в як-найтіснішому звязку з традиційними роковинами „Просвіти".

За краєвим святом мусять піти в нас СВЯТА ПО ПОВІТАХ! І почин до повітових просвітніх свят на честь Федьковича — ПОВИННІ ДАТИ ФІЛІЇ „ПРОСВІТИ", до яких оце звертаємося з гарячим покликом, щоб уже як-стій починали такі свята підготовляти.

В справі цьогорічних свят, які мають для нас вийняткову вагу, бо віддаватимуть пошану одному з перших визначних освітніх робітників у Краю, ми просимо — за прикладом центральних установ у Львові — НЕГАЙНО СКЛИКАТИ НАРАДУ всіх повітових, культурно-освітніх та господарсько-кооперативних організацій, вибрати КОМІТЕТ НА ПОВІТ, що не тільки занявся б улаштуванням свята в повіті, але ж і поніс думку про свята НА ВСІ НАШІ МІСТЕЧКА та СЕЛА, де їх мусять улаштовувати місцеві ЧИТАЛЬНІ „ПРОСВІТИ" при чинній допомозі всіх инших місцевих клітин.

Свято, хоч би і скромне, але ж ВІДБУТИСЯ МУСИТЬ!

І характер його повинен відповідати тій думці, що покладена в основу святкування: МІСЯЦЬ ГРУДЕНЬ ЦЬОГО РОКУ — „ПРОСВІТІ" Й ФЕДЬКОВИЧЕВІ!

Найскромніше свято повинно обіймати такі точки: ПРОМОВА, що вияснювала б діяльність поета і зокрема звертала б увагу на працю його у „Просвіті" та для „Просвіти"; СПІВИ, до слів Федьковичевих віршів; ЧИТАННЯ Й ВИГОЛОШУВАННЯ ЙОГО ТВОРІВ віршових, чи прозових (вид. „Просвіти" в серії „Українська письменність" 2 тт.); по змозі, ДРАМАТИЗАЦІЯ, чи ІНСЦЕНІЗАЦІЯ ЙОГО ТВОРІВ (наприклад із „Фармазонів", перевиданих „Просвітою" в серпні ц. р.), як про це писало „Життя і Знання" у зшитку на липень—серпень, ст. 215; коли обставини дозволяють, можна виставити й одноактівки Федьковичеві, а то й сцени з його славного „Довбуша".

ОСОБЛИВИЙ ХАРАКТЕР ЦЬОГО СВЯТА ПЕВНО ОЖИВИТЬ І АКЦІЮ ЗБІРКИ НА „ДАР ПРОСВІТІ", яку цього року мусимо поставити як-найповніше і найкраще. А крім того, ВВЕСЬ ДОХІД ІЗ ТИХ СВЯТ — МАЄ ПІТИ НА „ДАР ПРОСВІТІ"! Це єдино відповідатиме тим намірам, які присвічували Федьковичевій праці, бо він бажав для нашої „Просвіти", щоб як-найкраще розвивалася та мала для такого розвитку як-найбільше змоги.

Ясна річ, що про підготову цих свят та про їх перебіг — треба негайно повідомляти Матірне Товариство „Просвіта" у Львові.

За

ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ Т-ВА „ПРОСВІТА" У ЛЬВОВІ:

Др. Іван Брик, голова. Микола Дужий, секретар.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ЛИСТОПАД 1934. Ч. 11.

ГРОМАДЯНИ!

Цього року минає сто літ, як у гірській закутині буковинської Гуцульщини побачив світ один із найкращих синів українського народу, поет Йосип Юрій Федькович.

Імя „буковинського соловія" тісно вяжеться з відродженням українського народу в Галичині в рр. 60. XIX. ст. Після тяжкої реакції, в роках глибокої мовчанки, коли по смерти Маркіяна Шашкевича ввесь наш край потонув у глибокому сні, з недалекої Буковини відізвався легкий, але сміливий голос нового Співця, що незабаром потермосив народнім сумлінням, у душі молодого покоління нову влив надію, зльоденілі ж серця старшого оживив, що почали живіше битися. Не було числа українського журналу в Галичині, що не приносило б його пісень, не було одної молодої ще тоді громади, що не прислухувалася б була тоді до його слова.

Та полишив Федькович сліди своєї праці в Галичині й на инших полях. На становищі першого редактора видань „Просвіти" він дав народові цілу низку книжечок, що й сьогодні дивують нас знанням душі народньої, розумінням потреб народу і вмілим способом, як до села підходити, як його красу зберігати, як зробити його свідомим, розумним, багатим. Небагатий на репертуар український театр 70. рр. XIX. ст. находив у Федьковичеві раз-у-раз свойого великого помічника. Чиста, як гірська вода, народня мова його писань завертала небагате на талапти українське письменство Галичини на шлях правдивий. Живе його слово докотилося аж до Києва й мило вразило вуха земляків на Дніпром.

Та на всю ширінь розрослася Федьковичева праця в його рідній Буковині, де йому доводилося розбивати тверді криги, що від віків заморожували народне життя.

Федькович — поет і повістяр, Федькович — діяч освітній, Федькович — зразок громадянина, Федькович — редактор і публіцист, Федькович — організатор шкільництва, письменник для дітей, укладач шкільних книжок, Федькович — пробудник нашого народу на Буковині, Федькович борець за народні права.

Громадяни! Сто років від народин великого українця не може в нас прогомоніти без сліду. Український народ скрізь там, де має до того змогу, вшанує цього року Федьковичеву память. Не сміє в нас бути ні одної культурно-освітньої установи, що її діяльність чи однозгучна з працею поета, чи нагадує своїм змістом його працю — що хоч як-найскромнішим святом не вшанувала б цього року Федьковича.

Підписані установи, що за почином „Просвіти", де колись працював Федькович, склали окремий Комітет для вшанування цього року памяти поета і святкуватимуть її окремим святом у Львові, звертаються до цілого краю з закликом:

Влаштовуйте Федьковичівські свята всі разом — громадою!!

Треба показати перед світом, що український народ своїх великих людей шанує!

Хоч і як скромне вийде свято, а воно бути мусить!

Через те, що імя Поета найбільше в Галичині звязане з „Просвітою", ми сполучуємо цього року свято в честь Федьковича із святом „Просвіти".

Місяць грудень „Просвіті" й Федьковичеві!

У Львові, в місяці жовтні 1934. р.

Товариство „Просвіта", Наукове Т-во ім. Т. Шевченка, „Рідна Школа", „Союз Українок", Т-во письменників і журналістів, „Учительська Громада", Взаїмна Поміч українського вчительства, Ревізійний Союз українських кооператив, Т-во „Сільський Господар", Товариство „Боян", Музичне Т-во ім. Лисенка, Акад. хор „Бандурист", Українське співацьке Т-во „Сурма", Т-во „Відродження".

ДІЛОВИЙ КОМІТЕТ:

Др. Іван Брик — голова, **Др. Василь Сімович** — заст. голови, **Микола Дужий** — секретар, посол **Зеновій Пеленський, др. Іван Німчук, ред. Роман Купчинський, дир. Іван Охримович, інсп. Петро Петрик** — члени.

ТРАДИЦІЯ

Традиція — слово чуже, латинське. Первісно його розуміли так, що все, що хтось комусь передає, воно — „передане", традиція. Звичайно таких передань ніхто не списував, то й слово „традиція" збіглося з „усним переказом". А коли з таким переказом були звязані якісь звичаї, чи звички, то й ті звичаї та звички робилися — традицією. Така звичка чи звичай, у родині чи домі, так могли позростатися з членами родини, чи з цілим домом — що належали до ладу в домі чи в родині, то й лад такий — теж був уже традиція. Скажімо — родина втратила дуже визначного свого члена, що для неї був усім. Віддячуючись йому за його добро для родини, родинне коло спогадувало рік-по-році день, коли він родину покинув — і святкувати той день, посвячувати його памяті визначного члена родини — входило у звичай для тої родини, він робився для неї традицією. Родина горда на свого чоловіка, жила тими гордощами, переказувала спогади про визначного предка своїм нащадкам — і росла і в своїх очах і в очах сусідів: згадка про велику людину в її роді підтримувала її в важкім часі і мала вона ким похвалитися перед світом! Коли найшовся в роді раз такий чоловік, цей рід — неабиякий, не так легко він попаде у злидні, не так легко він пропаде. Бо ж коли не тепер, то згодом у роді другий такий появитися може. І такій родині легше на світі живеться. Її підтримує традиція роду.

*

Різні бувають традиції. Дещо з того, що зробилося традицією, робиться згодом незрозуміле. Візьмімо, наприклад, наші традиційні обряди, звязані зі святками Різдва, Великодня, Зелених Святок, або й із весіллям, чи похоронами. Вчені тепер добре наломлюють собі голову, щоб пяснити значіння поодиноких обрядів. А проте, хоч ми й не розуміємо, як вони склалися, з року на рік ними тішимося, без них свята наші не свята, й як коли зустрінемося з обрядами инших народів — ми тужимо за своїми, бо вони частина нас самих.

*

Велику вагу мають ізокрема для кожного народу — традиції історичні. Вони народ споюють, вони його тримають, підсилюють, дають надію на майбутне, з них він набирає науку, вони насталюють його волю. Народ із історичними традиціями не легко приборкати, прибити. Це і знають у світі, і коли який народ попаде в неволю — перша річ завойовника: вбити в завойованого народу його історичну традицію. Майстром між такими народами-завойовниками були й є москалі. А народ, що найбільш відчув на собі це майстерство, це — ми, що нас із кінцем XIX. ст. зі славної вольної нації зроблено народ „дядьків", „православних", без імени, — без традиції. І на наших очах там на Сході затирають усі сліди — для російського народу історичні традиції могутньої царської Росії, яку на кожному кроці згадують, для нас — недавній буйний розквіт нашої державности та колишне наше славне минуле княже, козацьке. Замісць тих традицій, там насаджують насильно, притьмом — нову, бо знають, що без традиції не встоїться ніщо, хоч і як тривко збудоване.

Бувають у світі історичні традиції, що на перше око можуть видаватися смішними. Візьмім хоч би всі ті церемонії, що їх рік-річно відбуває анґлійський король із приводу відкриття парляменту. Або звички, в яких виростають анґлійські студенти у своїх університетських домівках. Від них відгонить середньовіччям, люди поза Анґлією їх не розуміють. Але ж у Анґлії ніхто собі й уявити не може відкриття парляменту без королівських церемоній, ніхто собі не може инакше уявити студента. Одне і друге, це власне — Анґлія в її довговіковому розвитку, з цим виростала її вага, велич, сила на ввесь світ.

Дивним може видатися багатьом із нас, що, наприклад, із Великоднем у цілій Московщині після розговіння цілий народ розціловується, — без огляду на стан, на пол, на вік, на походження. Та таке „всенародне цілування" це — власне й є Росія, що бодай на Великдень у практиці визнавала рівність усіх людей. Так — як посипування попелом голови нововибраному кошовому на Січі — це саме й є Січ Запорозька, це символ (знак), це головна думка цілого її устрою (корися громаді, що тебе вшанувала!).

Те, що в нас події, від нас незалежні, розбивали історичну традицію, дуже погано відбивалося на нашому національному житті. Тимто так важко давалася нам творча праця. Зате відомо, як історична традиція дозволила нам, наприклад, відродити наше письменство з кінцем XVIII. в. саме там, де традиція недавнього кращого минулого була ще жива — на Лівобережжі. Або традиційні святкування памяти Шевченка, які виросли в нас якось самі від себе скрізь, де тільки живе український народ! Як вони помалу-мало робили з нас свідомих громадян, які що далі, тим більше, у звязку з такими святами, розуміли, чого їм хотіти...

З цього погляду для цілого нашого народу величезне значіння мають рр. 1917—1919, і цілий ряд незабутніх днів, що рік-по-року викликують у серцях наших людей як-найкращі почування, зроджують нові думки, будять волю. Зокрема велетенське значіння для Галицької Землі має день 1. листопаду. Все наше сучасне покоління відчуває й майбутнє відчуватиме вдячність для учасників подій із 1. листопаду 1918. р., що вони дали нам 1. листопад. Бо хоч 1. листопад 1918. р. заламався, та ніколи не заламається в нашій свідомости те, що було звязане з 1. листопадом 1918. р.: ми почали себе поважати!

Нове покоління має новий історичний день, що переходить у народню традицію — 1. листопад.

---

10. ВЕРЕСНЯ Ц. Р. вислано на адресу всіх шан. передплатників у краю КАЛЄНДАР Т-ВА „ПРОСВІТА" на 1935 рік, ціна його виносить УСЬОГО ЛИШЕ 1.30 зл. Просимо ту суму вислати негайно!

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

КАРЛИКІВ

(Село, його населення та звичаї).

Село Карликів, сяніцького повіту, село старе. Згадки про нього находимо у старих судових документах XV. століття. Давніще звалося воно, мабуть, Короликове село, та згодом ця назва змінилася на Карликів, хоч і невідомо, чому.

Населення села чисто українське, люди високі або середнього росту. Живе це населення переважно з праці на ріллі та з випасу худоби, давніще були ще заробітки в лісах. Тепер уже їх небагато. Поля переважно на узгірях, земля середня, а то й погана, родить переважно овес, ярець (ячмінь), жито, часом і пшеницю, та картоплю. Одягається тепер карликівський селянин переважно в міське, тандитне убрання, забуває про свій давній одяг, хоч він був і кращий і триваліщий.

Ще тільки у старших збереглися „чугані“,[1]) шкурятяні „черéси“, набивані мосяжними цвяшками, вовняні холошні (штани) та маленькі, плескаті соломяні капелюхи. Із давнього строю залишилися хибá тільки шкурятяні „постóли“, бо в них найлекше ходити.

Таксамо заникає й жіночий одяг, хоч із нього збереглося ще більше на селі. Ще й тепер жінки та дівчата носять „лéйбики“, тобто каптани з овечого сукна, пообшивані довкола білими та червоними шнурочками, із жовтими мосяжними ґудзиками, „горсéти“, тобто каптани до пояса, „куртáки“, та „завийки“ — себто великі хустки з такого матеріялу як на скатерті, складані вчетверо, вбирають їх узимі.

Весільний одяг не дуже різнився від святкового, було хибá на ньому більше прикрас із „встýжок“ попричіплюваних до пояса під горсетом та „пацюрків“. На голову вбирала молода перед тим, заки йшла до вінчання, вінок із барвінку, а в вінці мусіло бути кілька голівок часнику („щоб лихий не мав приступу“).

Одяг у Карликові
(дівчина, парубок, жінка).

[1]) довга чоловіча верхня одіж

Як у Карликові вродиться дитина, її зараз купають. Якщо вродиться хлопець, мама або батько дають йому до рук топір „щоб добре майстрував“, або „голóвко“ (олівець), щоб добре вчився. Коли вродиться дівчина, їй дають веретено або ва-

Церква в Карликові.

реху, „щоб добре ґаздинила“. Породілю відвідують своячки та сусіди, але тільки самі жінки. Кожна приносить якийсь дарунок, коláчі, ковбасу, вино — такі дарунки звуть „леґомія“. Навідуватись до породілі називають — „ходити на леґомію“. Кожна жінка, що приходить відвідати породілю, цілує її в уста, кладе свій дарунок та бажає здоровя матері та дитині. Народжену дитину йде батько „записати“ у священика та несе йому як дарунок курку. Христять дитину в неділю, сім день після родива. Перéд христинами йде з хати, де вродилася дитина, хлопець просити кумів. Як у хаті немає хлопця, наймають бабу. Кожний кум або кума дають дитині хустку або полотно і в них завязують ґроші. Така хустка, або полотно зветься „крижмо“.

До церкви несе дитину христити „кризмáда“, (повитуха), або якась своячка. Коли вернуться з церкви, гостяться, пють „зорівку“ й матері дають, а як гостина скінчиться, бажають щастя матері й дитині, співають співанки.

Для прикладу подамо одну таку співанку:

„Кумуню, кумуню, покумалися,
маме гарді (гарні) діти, посватаемéся.
Летів баран дикий попід верх великий,
не люб (не люби), куме, куму, бо то гріх великий.“

Часами буває й так, що коли скінчиться гостина, один кум бере в руку миску, стає за столом та дякує за гостину. „Кумове“ складаються самі на „зорівку“ й частуються далі та приспівують:

„За кумовом хатом (кумовою хатою) зелений барвінок, росни, малé хрестя (хрищенику), вивемо ти (тобі) вінок“.

*

Коли парубок жениться та змовив собі вже дівчину, каже про це батькові, і батько йде до

батьків дівчини. Спершу не каже, чого прийшов, починає розмову про господарство, або про що инше. Щойно по якомусь часі називає причину провідин. Коли батьки дівчини хочуть її віддавати, кажуть, що годяться, як ні, кажуть, що дівчина ще молода, що має ще час. Як годяться, батько парубка каже, в котрий день приїде „на зальоти". Це називають „ходити на слово". В визначений день приходить батько зі сином та ще з одним, або двома сусідами до дому батьків дівчини, витаються, гостяться принесеною „зорівкою", а по гостині годяться „на віно". Погодившися, йдуть усі до священика „доносити на оповіди".

Селянин у „чугані".

В цих трьох тижнях, коли в церкві оголошуються оповіді, обидві рідні готуються до весілля.

Два дні перед вінчанням батьки молодої запрошують до себе всіх ближчих сусідів плести вінки. Кожний, хто йде плести вінки, бере з собою пів буханки хліба. В молодої плетуть чотири вінки, два для молодих, третій для „дружбового", четвертий для „дружбової".

День перед весіллям іде молодий із „дружбовим", прибрані по-весільному, до молодої. Молодий несе молодій два бохонці хліба та колач, а молода дає молодому взаміну свій колач. В цей день ходить молода з „дружбовою" від хати до хати прохати благословенства та на весілля. Приходять на подвіря, але до хати не входять, та тільки кличуть: „Вийте-но гав"! (А вийдіть сюди). З хати виходить ґаздиня з дарунком, а тоді молода підходить до неї, цілує її в уста та кланяється кілька разів — до колін. При тому ґаздиня каже: „Най те (тебе) Господь честить і благословить!" Молода знов відповідає: „За подарунок дякуємо, а на весіля просиме!" Молодий не ходить по цілому селу, а тільки до рідні й заходить у хату.

В день вінчання йде молодий до хати „дружбового", несе з собою горілку та хліб. В хаті кладе принесене на стіл та просить дружбового піти з ним. Дружба збирається, йде з молодим до його дому й там снідає. Після снідання дружба йде просити сватів та „ципнаря" (так називають чоловіка, що на весіллі заправляє напитками).

Весілля починається в молодого. Коли вже зійдуться в молодого свати, ципнар та музики, всі йдуть по „старосту". Дома староста гостить усіх, потім збирається та йде з ними до дому молодого. „Староста" зачинає весілля промовою, потому молодий та дружби танцюють, а після них і инші. По танку сідають за стіл та гостяться.

По гостині молодий кланяється до колін батькам і старшим своякам, цілується з ними, а батьки благословлять його.

По „благословенню" молодий, дружба, староста та музики йдуть до дому молодої. Там застають двері зачинені, староста стукає до них, двері відчиняють, і в них видко молоду та дружку. В сінях стрічаються молоді — йдуть разом у світлицю. Перед дверима, що ведуть до хати, молоді стають, молодий своєю хусткою втирає землю перед порогом і топірцем значить на дверях хрести. Потім обоє входять до кімнати та сідають за стіл. Музика грає, гості гуляють. Потому батьки молодої гостять усіх, а по гостині вибираються всі на вінчання до церкви.

Після вінчання вертаються до дому молодої й тут гуляють до ранку.

Ранком приїжджає фіра від молодого, на неї кладуть скриню молодої. На скриню сідають молодий та молода, і ціле весілля переноситься до дому молодого, в домі молодої залишаються тільки її батьки, їх гості та дружка.

Коли фіра з молодими підїздить до дому молодого, до воза підходить батько молодого, бере молоду на руки та зісаджує з воза.

Під звуки музики та пісень молоді ввіходять до кімнати, а за ними вносять до комори скриню. Молода має в руці коновку з водою. Ступивши за поріг, вона хлюпає на стелю водою, потому сідає з молодим за стіл. Весільні гості сідають теж, усі гостяться, музика грає, свашки співають. Серед цього одна з молодиць „повязує молоду на невістку". Робиться це так: коси молодої завивають на „хомéвку" (звичайно шматок дерева) і вкладають „підгихач", щоб держав чіпець на „хомевці", а на це накладають чіпець. Після „повазання" молоді йдуть на ріку митися, з ними йдуть молодиці, гості, нераз обливають одні одних водою. Потім гості розходяться, а приходять „придáни". Це ті весільні гості батьків молодої, що лишилися на гостину в домі молодої, а потому разом із батьками приходять іще на гостину до молодого.

Через тиждень по весіллі в батьків молодої буває ще „гостина". Приїжджають молоді, староста, дружбові та ближча родина. Буває часом і музика.

Весільні страви бувають такі: хліб із сиром, вареники (пироги) з маслом, солонина з хлібом, юшка з мяса з „різанкою" (різане тісто), капуста, каша з молоком. В багатіших бувають ще „зрáзи", посічене мясо, перемішане з мукою та висмажене.

*

Коли хто умре, його миють та вбирають у „лáхи" (одяг і білля), що їх померлий сам за життя призначив був для себе на смерть. Вбрання це називають також „знимáння". Померлому підвязу-

ють бороду, щоб рот не розкривався, та звязують руки й ноги, щоб не розходилися. В селі є навіть приповідка: „тóдий си відпочину, кóли мині на грýдях руки звяжуть!"

Від смерти аж до похоронів не годиться замітати хати, дивитися до дзеркала, ані в „вигляди" (вікна), бо може бути нещастя. Домовину роблять першого вечора по смерти. Майстер, що робить труну, уважає на те, де та як упаде перша стріска, бо з цього ворожать, чи цього року вмре ще хто в хаті, чи ні. До труни кладуть міру, що її майстер уживав при роботі домовини. Як умре дитина, то тільки першій дитині дають у труну міру, щоб інші діти „добрí (гаразд) *ховалися*".

До рота сиплють мерцеві мак, щоб він не ходив по смерти, бо як мерлець ходить, мак сиплеться йому з рота, а тоді мерлець мусить зернятка маку призбирувати та лічити. Тому, що тих зерняток дуже багато, він не може всіх призбирати та злічити, тимто мусить вертатися до гробу. Часами кладуть мерцеві й терня коло шиї, щоб воно його кололо, як буде вставати. Чи мерлець буде по смерти ходити, чи ні, розпізнають із його обличчя баби, що займаються ворожбитством.

Цілий час, від смерти до похоронів, мерця провідують знайомі. Давніше другого вечора по смерти сходилися до хати, де лежав мерлець хлопці та дівчата „на кóти" (забави), але тепер уже цього звичаю в селі нема.

Як мерця кладуть у труну, рідня кидає туди гроші, щоб він мав чим викупитися на тому світі. Пиякам дають у домовину „згорівку". Як у хаті є блощиці, дають їх до труни, щоб „із хати забралися". Коли вже мерця виносять із хати, стукають тричі домовиною об поріг. Тоді мерлець, який досі все ще чув та бачив, що довкола нього діється, забуває про все. Тоді треба також вимішати збіжжя та „бандýрку", щоб вони не „позавмирали".

Дорогою до церкви дальші та ближчі родичі, що йдуть за труною, мають плакати та величати мерця, а то кажуть, що його хоронять як худобу.

Коли труну склали вже в гріб, родичі кидають на неї глину. Не вільно тільки кидати глини дітям на труну батьків, бо ця глина була б важка.

По похоронах усі миються, щоб не залишилося чого з мерця й, вернувшися додому, „хапаються пеца", щоб „хорóта" чіпалася печі, а не їх. Потім, як обмиються всі учасники похоронів (нераз буває їх до 80), ідуть до хати, де був мерлець „на горички" (гостина, поминки). Хто був на „на горичках", мусить потім цілий тиждень молитися за померлого, бо як не буде молитися, то так якби не був на похороні.

Молода і дружбова у своїх одягах.

Цілий тиждень по похоронах світять у кімнаті свічки, на лавку за стіл ставлять воду, бо вночі душа мерця приходить купатися. Цілий тиждень не годиться прясти, пральником прати „хýстів" (білизни), ані їх „зваряти" (парити), бо з хустами звариться душа.

Як умре „подушкиня" (жінка в полозі), дають їй на ноги „скірні" (чоботи), а як труну з нею виносять із церкви, домагаються для неї „виводу", а то вона буде по смерти „воювати".

Сумовиння (*жалоба*) по вмерлому триває рік. Цілий той час не годиться в хаті співати. Окремих жалібних ознак на одежі нема, вистерігаються тільки червоних та рожевих барв. Білу та синю барву вважають за поважну й жалібну.

*

А тепер іще декілька звичаїв, що збереглися ще в Карликові та по сусідніх селах, у Прибишеві та в Петровій Волі.

На „Главосілки" не вільно їсти, ані стинати ніякої голови (капуста, цибуля, мак).

На Святий Вечір не можна мати в себе ніякої позиченої (чужої) речі.

На Юрія не вільно робити нічого коло льону або конопель. І прати не вільно також, а то влітí буде град.

Пятниця перед Зеленими Святами називається „русальна". Це важне свято; тоді не роблять нічого тяжкого ні в хаті, ні в полі. Дуже вважають, щоб того дня не робити масла.

В хаті, де хтось помер, не вільно цілий тиждень прати, ані прясти, а цілий рік не можна співати світських пісень.

Весілля в Карликові.

Сидять ізліва: ципнар, староста, всередині — молода й молодий, за ними стоять „дружбова" та дружбовий.

Є. ЖАРСЬКИЙ.

ПРОЗОРІ ЯК ШКЛО ЗВІРЯТА

Такий заголовок здивує, правда? Але як же инакше назвати такі тварини, що дозволяють бачити нам крізь свою „шкіру" все те, що є в їх нутрі?

А таких звірят доволі багато. На їх нутрішню „машинерію" можна дивитися так, як дивимося на машинки в годиннику крізь шкляну шибку.

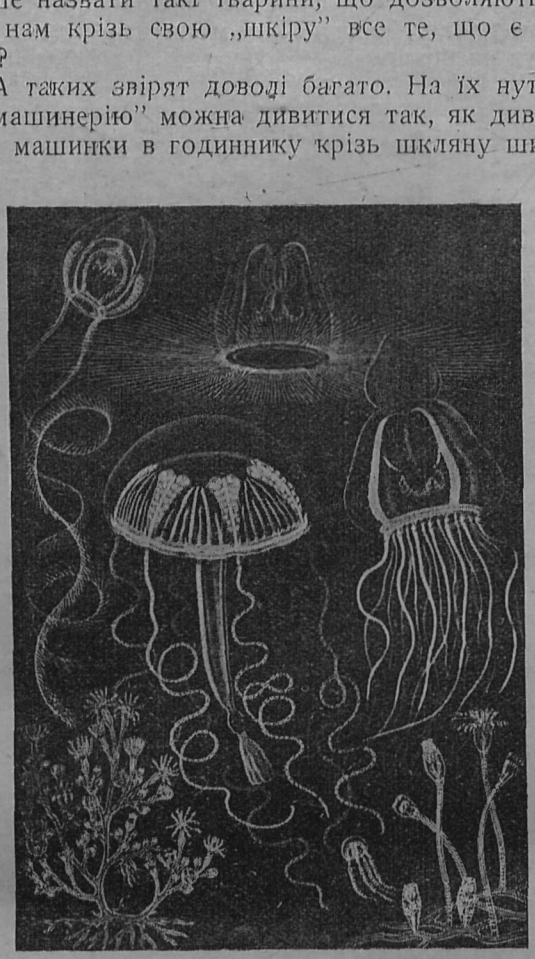

Рис. 1. Медузи (вгорі) й поліпи (вдолині), що живуть у морі; посередині зправа медуза, т. зв. тіяра, а далі всякі инші морські звірятка.

Крізь „шкірку" тих звіряток можна бачити рух у нутрі тіла, якими дорогами переходить пожива, й такі инші цікаві речі.

Такі звірятка це головно мешканці води. Подибаєте їх у ріках, ставах, озерах, а головно в морях. Щодо величини, то ті звірята бувають від одного — а то й менше — міліметра, до кількадесять центиметрів!

Учені — що кожну тварину означують латинською або грецькою назвою — дають усім цим звіряткам спільну назву „плянктонів", тобто таких, шо пливають чи блукають на поверхні води. Бо ці звірятка — мандрівники по безмежних воляних просторах, ніколи не спочивають на дні, а все блукають серед морських хвиль, які попихають їх з місця на місце.

Ясна річ, що в такому житті бувають у поодиноких звіряток різноманітности подібно, як і серед людей: мешканці міст мають свої прикмети, що їх відрізняють від селян, або селяни одних околиць инші, ніж у других, н. пр. у нас — гуцули й подоляни. На такі особливости впливає оточення, густота заселення, инший рід праці, инша будова садиб, инше підсоння — одне слово: всі назверхні умови, які складаються на те, що наука називає „середовищем".

З рисунків, що їх подаємо, можна пізнати, яка будова таких звірят. Кілько там видів! А не забуваймо, що це лише малесенька частина з тих незвичайно цікавих звіряток! У морі живе їх тисячі! Їх тіло мягке, дриглисте, — пересичене великою кількістю води. Досить сказати, що деякі з медуз (їх бачите на 1. рисунку посередині) мають у собі 95% води!

— Але ж це сама майже вода! — скажете. — Де ж тоді місце на якесь знаряддя, на серце, кишочки і т. ин.?

Але ж бо зараз треба сказати, що ці звірятка не все мають серце, кишочки чи все инше, що мають вищі тварини, такі, як пес, кіт, чи корова. Ці всі звірятка стоять на доволі низькому ступні розвою, — вони збудовані дуже просто.

Пригляньмося хоч би згаданій медузі. Не пригадує вона вам відкритої парасолі? Довга ручка, що звисає вдолину — має у своїй середині довгий провід, яким до нутра тіла входить пожива. Тут вона розходиться дрібонькими променистими каналиками по цілому тілі. Як бачите: нема тут ні ротика, ні шлунка, ні нічого такого, що нагадувало б кормовий уклад хребовців.

І нерви та оруддя змислів у медузи дуже прості. Вочи находяться на березі її капелюха, звідки, як це видко на рисунку, звисає щось таке, як довгі ниточки.

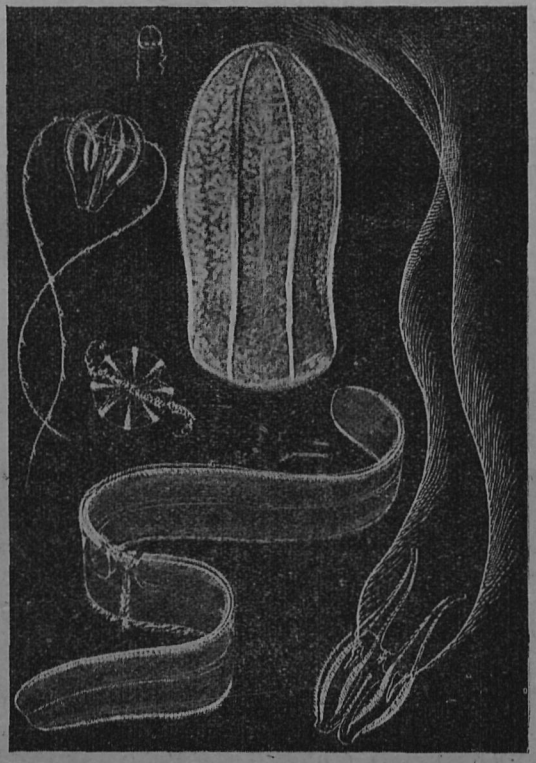

Рис. 2. Реброплави. Вгорі посередині — т. зв. берое, вдолині зліва — т. зв. пояс Венери, теж реброплав, але дуже стиснений і видовжений; на самій горі зліва (над берое) видко — наче личинку Венери.

Таку саму просту будову мають і ті поліпи, що їх бачите на 1. рис. удолині, та й инші морські тварини, що їх показує нам 2. рисунок. Ці звірята це т. зв. реброплави. Вони покриті ізверху рісничками, що помагають їм пливати.

Всі ці звірятка переливаються в воді незвичайно гарними барвами, яких їм не поскупила природа. Причина цього явища в тому, що всі ці тварини незвичайно прозорі так, що око ледви їх у воді запримітить. Їх тканинки слабо заломлюють світло й майже зливаються з водою.

Чому ж воно так, коли їх тіло таке прозоре? Треба додумуватися, що це їх хоронить перед ворогами. Бо коли людське око може їх ледви запримітити, то що казати про риби, чи яких хижаків! Правда, вченим такого пояснення не досить. На їх погляд, таке, що нам видається добрим, щоб приспособитися до оточення — для оборони перед рибами не годиться, риби ж наосліп багато инших тварин іззїдають. До того, кажуть учені — хоч стіни тіла таких звіряток зовсім прозорі, — то деколи нутрішні знаряддя дуже гарно забарвлені, переважно, мають червону барву, і ці частини добре відбиваються на прозорій основі. То й риби зовсім добре можуть такі звірятка бачити й їх ловити. Отже справа — не вияснена.

Та не слід забувати, що природа химерна, ще дуже багато тайн ховає вона перед нами. А проте вчені не тратять надії, що їм удасться розяснити ще не одну таку тайну, й пояснити, звідки таке прозористе, як шкло тіло в медуз.

МАРІЯ ДЕРКАЧ.

ДИТЯЧІ ЛІТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(З нагоди 50-ліття її першого літературного виступу).

„Роки любії, дитячі,
Як весняні води зникли,
Але гомін вод весняних
Не забудеться повік."
(Леся Українка).

У львівській „Зорі" з дня 15. XI. 1884 р. в ч. 22. появився віршик Лесі Українки „Конвалія". Зміст віршика — співчуття з долею лісової квітки, яку молода панночка викинула після балю на долівку. І вірш цей започаткував багату творчість нашої визначної поетки.

Переживання дитячих літ це — найглибше джерело творчого натхнення. У Шевченка дитяче горе панщизняного раба й дідові оповідання про старовину виростили творчість повну бунту й ненависти до всякої неволі. Дитяча уява Франка у світлі вогню в батьківській кузні відбила перші образи робітничої нужди, з маминої пісні вийшла ніжність і туга за кращим життям. Мамині оповідання залишили слід у Федьковичевій творчости.

А Леся Українка? Яке джерело її творчости, її палких пісень, її глибоких драм? Воно — в її середовищі, правда, панському, але збунтованому проти ладу, в якім „пів роду людського не звали людьми" Воно — в народній творчости, в якій як у чар-зіллі купала її ще немовлятком мати й бабуся. Воно — в недузі, що рано придушувала її силу, волю, пориви, а дала їй творчу уяву і мрії. Воно — в її великому серці, що вміло „ненавидіти з любови".

Леся Українка, дочка української письменниці Олени Пчілки, Ольги з Драгоманових, і Михайла Косачів. Родина панів-землевласників, заможних, вільнодумних, освічених, із традиціями боротьби за великі гасла французької революції: „свободу, рівність і братерство". Уродилася вона 27. лютого 1871. року в містечку Звягелі на Волині. Була вона в своїх батьків другою дитиною (першою був Михайло, старший від неї двома роками). Містечко Звягель, що від часів Катерини II. звалося Новоград Волинський, лежить над мальовничою річкою Случ. Там, у невеличкому будинку міщанина Окружка побачила світ наша славна поетка.

Олена Пчілка так описує цей дім: „Це був маленький домочок на тихій вуличці; мені сподобалось і те, що вуличка була немов би сільська, й околиця була гарна, й домочок був близько від Случі з таким хорошим купанням і такими гарними скелями, а навпроти по другий бік Случі було мальовниче узгіря, садиба Мезенцева, що спускалася до самої річки прекрасним гаєм. Господарем сеї нашої домівки був Окружко. В цьому маленькому домочку добродія Окружка й його дружини „Окружчихи" (власне так звали її сусіди) — вродилася славетна українська письменниця. Отже в цьому милому куточку над прекрасною Случчю вперше побачила вона світ; перша людина, що опріч мами й тата привітала її на сьому світі, була статечна й мила волинянка Окружчиха. Була то людина вже літня, але сиділа в нас цілу ніч і купала й сповивала нарожденицю."

В першому році життя перебула Леся Українка дуже тяжку недугу. Її ледви були врятували, здушили недугу, але вона раз-у-раз мстилася на Лесі, доки не загнала її в могилу. Після трьох літ мешкання в будинку Окружка Косачі перебралися в будинок Завадського (на Завадській вулиці) — простий, старосвітський дімок, що мав при собі дуже великий і гарний садок. Тут прожили Косачі до 1879. р. до 8-ого року життя поетки.

В цьому домі жила й мати Олени Пчілки — Ялисавета з Цяцьків Драгоманова, Лесина тітка —

Дім Окружка у Звягелі (де народилася Леся Українка).

Олена, сюди заїжджала приятелька Олени Пчілки Анна Судовщикова — вдова по професорі-засланці, з дочкою Олександрою, пізнішою українською письменницею, що писала дуже гарні оповідання під прибраним імям „Грицько Григоренко". Приїжджав сюди в гостину до сестри й Михайло Драгоманів із дочкою Лідою. На життя в цьому домі припадає найгарячіша діяльність Олени Пчілки як народознавця (етнографа). Вона, з роду полтавка, захопилася Волинню. Розбуджене братом зацікавлення до народознавства (етнографії) проявилося тут у повній силі. Два лірники, що приходили до

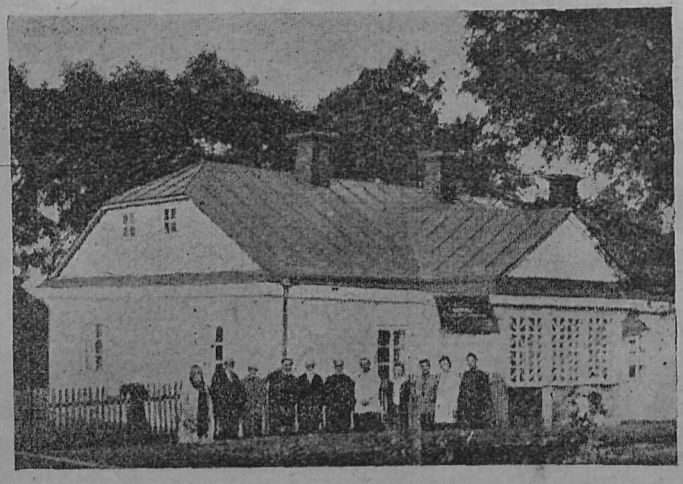

Дім Завадського у Звягелі, де жила родина Косачів.

дому Косачів переказувати свої пісні, старенька Коржинська, що постійно в них пробувала, це були живі збірники всяких народніх переказів. Збираючи вишивки до своєї праці „Український орнамент", Олена Пчілка їздила по Волині та привозила з усіх усюдів не тільки вишивки, але й пісні. від неї виучувались пісень і її діти. Крім волинських пісень, вони пізнавали й полтавські, бо їх співала й бабуся, що приїжджала з Гадячого на Полтавщині.

У Звягелі почалась перша наука й перше читання книжок у Лесі Українки; розуміється, діти з великою охотою читали Кулішеві твори, оповідання Марка Вовчка, „Пана Твардовського" Гулака-Артемовського знали напамять. Дуже подобалися дітям Андерсенові казки й сербські пісні в перекладі М. Старицького. Сербські пісні про віли (русалки) Леся дуже полюбила й сама себе називала „Вілою". Читали вони про грецьких визначних бойців, що про них складені великі грецькі поеми „Іліяда" й „Одисея", й самі гралися в „Іліяду" й „Одисею".

Дочка М. Драгоманова Ліда Шішманова описує Лесю Українку з того часу такими словами: „Вона була по натурі тиха, розумна, слухняна дитина, котру нам буйним ставили завше як приклад розсудности... Снідала вона ще за маленьким столиком і ніколи не тікала зза свого стола надвір, як це частенько робили ми, перебиваючи цим увесь обід, як тільки приходила під вікно шарманка (катеринка), або хто з людей кричав надворі: „Дюк (лягава собака) знов украв булку!" Поки ми ганяли за цим Люком надворі, скачучи через паркани, не вважаючи на докірливі крики наших матерей, Леся собі тихенько сиділа, кінчала обід і тільки, зробивши все акуратненько, наважувалася й собі побігти надвір."

Олена Пчілка виховувала свої діти в українському дусі й боролася всіма способами від московських впливів. Але коли вона раз виїхала за кордон, до дому прийняли були няньку-росіянку, що розмовляла лише по російськи й навчила цієї мови й дітей. Коли раз хтось покликав був Лесю до себе, і вона сказала: „нет, я к мамаше пойду" — то це так вразило Олену Пчілку, що вона вивезла діти на 40 км. від м. Звягеля в село Жаборищі до маєтку Орловського. Там Леся познайомилася з дідом, у якого був дуже гарний кучерявий онук Лукаш. Лукаш умів грати на сопілку й цим часто розважав Лесю. Товариство діда та Лукаша дуже подобалося Лесі. Вона майже що-вечора провідувала діда, що жив із онуком у лісі та варив аж до ночі кашу, та слухала дідових казок і оповідань або пісень на сопілку. У Жаборищі, наслухавшись казок про мавки, викралась була якось уночі до ліса, щоб побачити мавку. І Лукаш, і сопілка, й мавка, це — зернятка, з яких виросла її прекрасна передсмертна драма „Лісова пісня". Хто зна, чи цей маленький Лукаш — це не той Ларін, що розказував їй казку про велета, яку вона теж оживила в однім зі своїх останніх творів. Переживання тих часів так глибоко врізались їй у память, були такі гарні й милі, що вона радо повертала до них думкою й шукала в них відпочинку у своїй довголітній боротьбі за життя.

В 1879. р. Косачі перенеслися до міста Луцька. Жили вони спершу в дуже цікавому помешканні, в будинку костела, де було повно всяких колишніх людей, яких повиганяли з латинських манастирів. Діти часто бігали до старого луцького замку гратися. Леся Українка жила в великій дружбі з братом Михайлом, вони разом училися, разом грали сцени з усяких прочитаних книжок. Одягались вони все в народній одяг і цим викликали здивування всіх сусідів.

Ось що розказувала Олені Пчілці одна знайома пані: „Бачу, в садочку проходжується двоє діток в українському вбранні, дівчинка — волинянка і хлопчик, обстрижений ніби по-простому, і теж у волинській свиточці, вишитій теж на волинський зразок. Це мене здивувало. Я стала прислухатися, що тії діти говорять між собою. Коли це дівчинка озвалась до хлопчика: „Чуеш, як півень співає?" Що це таке? Говорять теж по-хлопському? На воротах стояла дівчина-служниця. Я, дивуючися, спитала в неї: „Чиї це діти?" „Наші" — сказала вона. „Це діти председателя". Я ще більше здивувалась. — І як було не дивуватись! Діти повітового маршалка, пана й високого урядовця, говорять хлопською мовою!"

А вони не тільки говорили мовою простого й поневоленого народу, вони вже тоді збиралися в таємні товариства, промовляли палкі промови про „братерство, рівність, рідний край", — вони своїми дитячими голосами співали вже тоді такі страшні „співи", яких певно не чули руїни старого замку від часів, коли в нім лилася кров...

Найбільше спогадів звязує Лесю Українку зі селом Колодяжним. Там жила вона від 1880. р. — вже в маєтку своїх батьків. Тут почалася її поважна наука, тут написані її перші літературні проби. Тут вона придивилась до справжнього життя селян, і її вразила їх нужда та безпросвітність. Вона їх змалювала пізніше у „Волинських образках". В 1882—4. р. діти заїжджали вже з мамою до Киева, щоб там учитися, правда — дома, але ж під доглядом домашніх учителів. Леся Українка почала вчитися музики в Ольги Лисенкової, дружини славного Миколи Лисенка.

Музику вона незвичайно полюбила, фортепіян став для неї найбільшим другом. Музика глибоко хвилювала її, вона нераз плакала під такт веселих танкових пісень — немов прочуваючи своє горе. У Києві сприятелилася вона з пізнішими українськими письменницями Людмилою Старицькою, Валеріею О'Коннор-Вилинською та з їх родинами.

Зростаючи в Києві в середовищі праці, Леся Українка дуже багато працювала над собою. Вчилася чужих мов, історії, музики, малювання. Але вже від 1886. р. почалось її змагання з недугою, виїзди в чужину, операції, примусове безділля. Її дівочі літа — це було одне велике страждання й мука, а рівночасно невпинний зріст творчости. Вона поклала собі за гасло: „Убий, а не здамся".

І не здалась! Коли не могла вже писати, співала своєму чоловікові до запису волинські пісні і — з піснею на устах закінчила свою життєву мандрівку.

В серпні 1933. р. минуло від її смерти двадцять років.

ХВЕДІР ДУДКО.

ЖАХЛИВІ ВОЄННІ ВИНАХОДИ

Часописи раз-у-раз подають вістки про роззбройні наради представників великих держав, що мають за мету обмежити страхіття взаємного винищування людства. До цього часу розмови на цих нарадах, як знаємо, далі за пусту балаканину не пішли. Зате ж військова техніка робить велетенські кроки наперед, видумує як-найжахливіші способи взаємознищення. Як ті роззбройні наради виглядають насправді, показують описи нових військових винаходів, які подають англійські технічні журнали.

Ось, для прикладу, декілька з них.

Недавно ввесь світ облетіла з часописів звістка про новий винахід японського інжинера, якому вдалося змайструвати скорострíл, що стріляє без гуку й без пороху. Тайна цього винаходу стала тепер відома й полягає ось на чому. У бубон якоїсь форми насипають кулі й електричним чи бензиновим мотором пускають у рух довкола осі. В шаленому руху бубна, який робить понад 200 оборотів на секунду, розвивається відосередкова сила, яка й спричинює викид куль у певному напрямі. Цей новий скорострíл робить 600 вистрілів на хвилину або 10 на секунду. Початкова швидкість лету кулі (850 метрів на сек.) перевищує швидкість кулі звичайного скорострíла. По-друге, японський скорострíл стріляє без гуку й не дає вогневих спалахкувань від пороху, а це робить його невидним для ворога. Нарешті, стріляння само від себе (автоматичне) з цього нового воєнного приладу робить його дуже ощадним, — видатки на порох заощаджені. Цей новий моторовий скорострíл уже введений у всіх японських частинах піхоти.

*

А ось винахід іще страшніший. У звідомленні останнього загального збору акціонерів англійського металюрґійного товариства „Chedfild LTD" сголошено про виріб цим металюрґійним підприємством нового гарматнього стрільна надзвичайної міцности. Це стрільно, від якого не охоронить ніодин панцир на світі. Важить воно 1 тону. Підчас досвідів цим стрільном вистрілили по панцирі з як-найтвердішої мартенівської сталі, що її грубість рівнялася каліброві гармати. Стрільно не тільки пробило панцир, а пролетіло ще після цього 10 кільометрів... Енерґію, яку має це стрільно при вдарі об панцир, обчислюють на 14 міліонів кільоґрамо-метрів. Другий стріл зроблено в панцир, поставлений із нахилом на 30°. Стрільно не тільки не зісковзнуло по панцирі, а, пробивши його, пролетіло ще... 18 кільометрів. Це нововинайдене ядро не розривається при зударі. Навпаки, має воно таку твердість, що по вистрілі його можна знову позверху обточити й заладити гармату. Обидва вистрілені ладунки знайдено знову й знову їх ужито для стріляння. Не зважаючи на дивовижну силу вдару об панцир, стрільна ці майже не тратять форми.

*

А ось у зовсім останньому часі появився іще один винахід у воєнній техніці, що робить усякий панцир ні на що непридатним. Читаємо, що канадійська рада національної оборони після цілого ряду дослідів вислала до британського військового міністерства кулі нового зразку з алюмініовими кінцями. Ці кулі легко пробивають сталеві панцирі танків, на яких теперішні кулі тільки лишали ледви помітний слід. Вони легко пробивають металеві шоломи навіть на дуже велику віддаль. Страшна пробійна сила алюмініової кулі полягає в її легкости, яка дає їй шалену скорість. У найближчому часі нові кулі введуть у всій британській армії.

*

Але найстрашнішим винаходом на полі воєнної техніки, який заганяє в кут усі инші, є так зване „проміння смерти" відомого вченого Ніколя Теслі. Цей учений 12. липня ц. р., з нагоди 78. роковин своїх народин, заявив журналістам про новий свій винахід, про своє проміння смерти з силою на 50 міліонів вольт. За допомогою цього проміння можна знищити на віддалі 400 км. ескадру з 10.000 літаків. Міліонова армія може бути буквально знищена за одну хвилиночку.

Цього страшного проміння можна вжити тільки на оборону, бо для того, щоб добути його, потрібна могутня й, звичайно, нерухома електростація. Кілька таких електростацій на кордоні краю можуть боронити його від ворожої навали.

Менші, не такі могутні, стації можуть бути влаштовані на великих воєнних кораблях для нищення ворожих літаків, а також для боротьби з підводними човнами, бо „проміння смерти" проф. Теслі може сягати й до морських глибин. Старий учений сподівається вже в найближчому

часі доручити свій винахід роззбройній нараді (конференції)...

Винахідник у загальних рисах пояснив і тайну свого винаходу. Проміння його — це спосіб передавати на віддаль без проводу значних кількостей електричної енергії. Енергію цю можна передавати без перерви, як струм, і в цьому випадку вона може на віддалі пускати в рух мотори. Але можна пускати цю енергію й у формі раптових виладувань. Тоді вона більше сконцентрована й досягає найбільшої потужности. Така хвиля електрики, маючи швидкість 300.000 кільом. на секунду, буде страшним ладунком, що нищитиме все на своїому шляху. Це буде щось наче громові блискавиці.

Ці блискавиці будуть пускати крізь окремі рури, „радіо-гармати", якими можна буде точно націлюватися на потрібне місце. Одного виладу енергії буде досить, щоб 10.000 літаків, як ми вже сказали, на віддаль 400 км. звалити на землю. Армії, які попадуть на таку електричну хвилю, буквально згорять за 20 секунд. Порохові склади вилетять у повітря, панцирі порозтоплюються й т. и.

Кожна радіо-гармата потребуватиме напруги 15 міліонів вольт, і тому кількість їх буде обмежена. Але вчений запевняє, що поява таких гармат убє всяку війну, бо воювати проти радіогармат буде — найбільша нісенітниця.

Ніколя Тесля — з походження чех. В Америці він живе вже понад 50 років; працював у Едісона й винайшов апарат добувати струми розмірно високої напруги, т. зв. „струми Теслі".

Ось так насправді виглядають сьогодні роззбройні розмови. А як виглядатимуть вони завтра?

С. НАРІЖНИЙ.

ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО

(В пяту річницю смерти).

Дня 20. червня минуло пять років, як на чужині навіки спочив великий український громадський діяч — Євген Чикаленко. Про його життя й громадську діяльність появилася недавно книжка Д. Дорошенка*), що розповів у ній не тільки про Чикаленкове життя та його громадську працю, а й змалював цілу добу, коли жив і працював Чикаленко.

Життя Чикаленка дає надзвичайно повчальні взірці. Культурник, меценат[2]), політик, господар, письменник і передусім людина зі здоровою головою й ясною думкою — такий був Євген Чикаленко. При всій своїй різнобічности була це людина одної мети й одної ідеї — ідеї українського національного відродження. На все в житті він дивився й усе оцінював із цього погляду. Як людина великого ума й досвіду, Чикаленко добре розумів, що скріплення українського становища, де б то не було, має не лише місцеве, а загально-українське значіння. Самому йому був чужий місцевий патріотизм, привязання до якоїсь одної частини України. Навпаки, він на цілій Україні почував себе на рідній землі, для нього однаково близькі й рідні були і слобожанин і гуцул, лубенський козак і херсонський степовик, чи буковинець. Цим пояснюється глибоке Чикаленкове зрозуміння і для життя в Галичині, яким він здавна цікавився й яке підтримував.

Чикаленко був одним із тих наддніпрянців, що ще в 80. рр. XIX. ст. передплачували львівську „Зорю" та інші галицькі часописи й уважно стежили за розвитком українського життя в Галичині. Досить рано виявив він і своє меценатство для Галичини. Щоб заохотити відомого письменника Данила Мордовця писати більше по-українському, Чикаленко сплатив тисячу рублів за Мордовцеву повість „Дві долі", яку друкував (1899.) „Літературно-Науковий Вістник" у Львові. Та Мордовець зрікся цієї тисячі, й Чикаленкові гроші пішли на заснування у Львові при Науковому Товаристві ім. Шевченка окремого фонду ім. Д. Мордовця для допомоги українським письменникам.

Коли проф. М. Грушевський видав заклик про збір жертв на будівлю „Академічного Дому" у Львові, Чикаленко дав на цю справу дуже велику, як на ті часи, суму — 25.000 карбованців. Щоб навязати більше ниток між Наддніпрянщиною й Галичиною, Чикаленко заохочував наддніпрянців, щоб училися у Львові. Жертвуючи на „Академічний Дім", він умовлявся, щоб у цьому „Домі" забезпечено помешкання для студентів із Наддніпрянщини.

На 1903. рік припадає широке особисте знайомство Чикаленка і з галичанами, і з самою Галичиною. Почалося це в Полтаві, на святі відслонення памятника І. Котляревському[3]) 12. вересня 1903. р., на яке прибуло досить багато людей із Галичини й Буковини. В тому таки році Чикаленко й сам побував у Галичині й на Буковині. Його подорож у західні землі була звязана з 35-літтям музичної діяльности Миколи Лисенка, яке святкували спершу українці в Галичині та на Буковині, а потім на Наддніпрянщині. Під час цієї подорожі він на власні очі побачив галицьке життя й познайомився з тамошніми діячами і провідниками. Зі Львова Чикаленко з Лисенком поїхали на Буковину, де в Чернівцях їх таксамо бучно витали в „Народньому Домі". Особисті зносини Чикаленка з західніми українцями, навязані в тому часі, не припинялися й пізніше. Він дуже тішився з культурно-національного роз-

---

*) Д. Дорошенко, Євген Чикаленко, його життя і громадська діяльність. Видання фонду ім. Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті. Прага, 1934, стор. 100, ілюстрацій 15.

[2]) культурник — людина, що займається культурними справами; меценат — опікун поетів, мистців, культурних діячів, то-що.

[3]) пор. „Ж. і Зн." за 1933., ст. 343.

витку Галичини й уважав її за Піємонт[4]) для Наддніпрянщини. В 1904. р. з почину проф. М. Грушевського у Львові зорганізовано літні університетські курси. На ці курси приїхало й кілька десятків української молоді з Наддніпрянщини. Чикаленко вислав на них своїх старших дітей і покрив усі витрати, звязані з улаштованням цих курсів. Він нераз потім і особисто навідувався до Львова — бував на зборах „Наукового Товариства ім. Шевченка", заїздив по дорозі до Німеччини або Швайцарії, куди їздив на лікування, тощо. Звязки між Наддніпрянщиною й західніми українськими землями в 1903—1904. рр. скріплялися ще й завдяки участи галицьких та буковинських українців у різних наддніпрянських ювілейних святах (М. Лисенка, Ів. Нечуя - Левицького), та й узагалі галицькі гості частіше почали навідуватися до Києва, де Чикаленкова хата була одним із головних осередків українського життя.

У громадській діяльности Євгена Чикаленка чи не найбільше значіння мала щоденна газета „Рада", яку він видавав. З цим видаванням Чикаленко мав багато клопоту й видатків; хоч яке національне значіння мала „Рада", хоч як була поширена, — вона давала великий недобір (пересічно 20.000 карбованців), який покривав головно сам Чикаленко, при допомозі декого з українських меценатів (як В. Симиренко). „Рада" поширювалася не тільки на Наддніпрянщині, а й у Галичині свідоміші галичани, розуміючи всеукраїнське значіння „Ради", старалися підтримувати її видання; серед політичних співробітників „Ради" були й галицькі журналісти. Посол Євген Олесницький, побувавши у травні 1911. р. в Києві, подбав про те, що „Народній Комітет" у Львові видав відозву у справі підтриму „Ради" в формі передплати — і це дало видавництву коло сотні нових передплатників із Галичини, і зносини між Галичиною й Наддніпрянщиною в пятиліття перед війною значно оживилися.

В часі війни Чикаленко мусів переховуватися від переслідування царських жандармів, які ставили йому багато різних обвинувачень. Страшний погром, заподіяний москалями в Галичині, вразив Чикаленка до глибини душі. Він і в часи війни підтримував зносини з галичанами. Новий 1916. рік він зустрічав у Петербурзі в товаристві галицьких „закладників".

[4]) Піємент — країна в Італії, звідкіля вийшов італійський визвольницький і соборницький рух.

Революція привела Чикаленка на еміграцію. Свої еміграційні митарства він почав саме з Галичини. 30. січня 1919. р. спинився по дорозі до Туреччини у Станиславові, де тоді пробував уряд ЗУНР, залишився тут і живо цікавився галицькими справами, ходив на засідання Української Національної Ради, знайомився з практикою в земельній справі й т. п. Через кілька тижнів виїхав у стрийські гори до села Славська, скільського повіту, де оселився в домі місцевого священика. Тут він відновив писання свого щоденника, але довго не міг висидіти в глушині, знову повернувся до Станиславова, куди тим часом позїжджалося багато втікачів із Наддніпрянщини. Галицькі земляки дуже уважно ставилися до Чикаленка і старалися полегчити його становище. Йому обіцяли державну допомогу, але Чикаленко не звертався по неї: „В сто крат" — писав він у своїому щоденнику — „лекше давати гроші, а не брати їх від когось". Зате він скористав з правної допомоги західньо-українського уряду: державний секретаріят видав Чикаленкові документ, що він видатний український громадянин і що всі власти ЗУНР мають давати йому допомогу. Підчас свого пробування в Галичині Чикаленко скрізь і завжди старався як-найближче познайомитися з місцевим життям і відносинами.

Євген Чикаленко.

В середині березня 1919. р. він поїхав на Гуцульщину, до села Жабє косівського повіту, пробув там до кінця серпня, коли Гуцульщину заняли польські війська. 27. серпня 1919. р. Чикаленка разом із чотирма місцевими українськими інтеліґентами вивезли під військовою вартою до Коломиї, а звідти — придержавши два дні у вязниці — попровадили до Мостиськ, де й заінтернували. Але вже з кінцем жовтня 1919. р. Чикаленко дістав дозвіл переїхати до Перемишля, де й пробув кілька місяців. З початком 1920. р. виїхав до Варшави, а звідтіль за кордон — спершу до Чехословаччини, звідтіль до Австрії, потім знову назад до Чехословаччини, де в злиднях та серед бідування закінчив своє життя...

——o——

БЕРЕЖІТЬСЯ ҐРИПИ.

Поширення ґрипи в Европі примушує вживати поважних заходів до того, щоб її остерігатися. Німецький професор Правснітц нагадує, що бакциль ґрипи гине дуже швидко від сухости. Отже найлекше розповсюджується ця зараза від людини до людини через краплинки, якими людина бризкає підчас кашлю, чхання, або навіть при розмові. Тимто треба нам остерігатися людей, які кашляють або чхають на віддалі 2 м. від нас. Треба тоді відвертати від них голову або закривати обличчя рукою, чи хустинкою.

Хорий на легку форму ґрипи, переносячи її на ногах, може передати свою недугу багатьом иншим людям.

Найсприятливішим середовищем для розвитку ґрипи є безробітні, які погано відживлюються й живуть серед поганих умов. Вирахували, що в німецьких містах захорування на ґрипу серед безробітних 2—2½ рази більше, як серед робітників, що мають працю.

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ.

МАЙБУТНЄ НАШОЇ ЗЕМЛІ

Наша Земля була спершу розжареною ґазовою масою. Звільна вона остигала аж до нинішнього свойого стану, коли вона не має вже свойого власного тепла, а тільки те, що дістає від Сонця. Тимто й життя на Землі залежить цілком від тепла та світла Сонця. Те, що Земля побирає від Сонця, випроміньовує вона опісля зі себе у простір. Це значить, що температура, теплота Землі не змінилася б ніколи, коли б не змінювалися назверхні умови.

Які ж це назверхні умови впливати можуть на температуру Землі? Висилаючи проміння, Сонце тратить свою масу, бо згідно з наукою фізики висилання проміння рівноважне з утратою маси. Ця втрата соняшної маси спонукує Землю віддалюватися поволі від Сонця. І хоч Земля віддалюється від Сонця зі швидкістю 1 м. на ціле століття, то все ж за біліон років ця віддаль буде вже більша на одну десяту частину теперішньої віддалі. Тимто, як би навіть Сонце висилало за біліон років докладно тілько тепла і світла, що тепер, то Земля одержувала б цього тепла і світла на 20 відсотків менше, ніж тепер, — через більшу, ніж тепер, віддаль від Сонця. Отож і температура Землі понизилася б на яких 15 ступнів.

Одначе промінювання Сонця зміниться теж за біліон років. Через висилання проміння — зменшиться маса Сонця. Тимто за біліон років воно утратить унаслідок промінювання яких 5 відсотків теперішньої маси, а це зменшить здібність його висилати промінювання на яких 20 відсотків, себто температура Землі понизиться знову на нових 15 ступнів. Таким чином можемо сміло сказати: через те, що соняшня маса зменшуватиметься, і температура Землі зменшиться на 30° Ц.

Розуміється, що серед таких умов життя на Землі буде неможливе. Хиба що люди приспособляться поволеньки протягом цього біліона років до щораз нижчої температури. Одначе життя буде, мабуть, поганіше від нинішнього: вода вигладить за біліон років усі нерівности на поверхні землі, щезнуть гори, а ріки й моря переміняться — в лід.

Тоді місце Землі займе планета Венера, що має тепер на 60° вищу температуру від температури Землі й тепер є за гаряча для життя орґанізмів, живих істот. Зате за біліон літ температура Венери понизиться на 40 ступнів: вона стане тоді тим, чим тепер є наша Земля.

Те, що ми досі сказали, відповідає більшменш нормальному, природному розвиткові подій. Задумаймося тепер, чи не грозять Землі якісь инші несподівані й непередбачені події, що не дозволять бабусі-Землі дожити біліона літ нормального, спокійного життя? Ану ж Сонце зустрінеться з якоюсь другою зіркою! А може якийсь планетоїд зударіться з иншим планетоїдом,[1]) зійде зі своєї вікової дороги і вдарить з усієї сили об Землю? А може якась цікава зірка схоче пізнати й нашу соняшну систему, наш сонячний лад, перелетить через нього й викличе між нашими планетами такий заколот, що життя на Землі стане неможливе? Та вчені астрономи кажуть, що згадані непередбачені випадки дуже мало ймовірні. Земля не потребує, мовляв, з цього погляду, нічого побоюватися!

Одначе, крім цих згаданих, майже неймовірних небезпек, є ще дві поважніші небезпеки, які дійсно загрожують нашій Землі. Астрономи кажуть, що наше Сонце находиться в дуже небезпечному стані, власне — дуже близьке до того стану. Цей небезпечний стан це — ось що: Сонце може якогось дня почати дуже швидко корчитися і зменшувати рівночасно своє промінювання до маленької частини того, що тепер промінює. Наслідки цього були б такі, що наші моря перемінилися б у лід, наша атмосфера стала б пливким повітрям і — дальше існування на Землі стало б неможливе. Правда, астрономи потішають нас, що Сонце старається попасти в цей небезпечний стан як-найпізніше. Цей стан ми можемо порівняти з людиною, що над берегом пропасти, та не біжить просто в неї, а йде собі її берегом; це мало ймовірне, щоб Сонце дійшло до цього зловісного берега пропасти перед біліоном літ.

Нарешті хочемо обговорити найповажнішу небезпеку, яка грозить життю на Землі. На небі показуються часом нові, невідомі досі зірки, починають несподівано світити, якийсь час навіть дуже сильно, пізніше скоренько меншають і зникають або світять собі далі як звичайні зірки. Часто виявляється, що така „нова" зоря це — найзвичайніша собі зірка, яку ми бачили як дуже слабеньку зірку довгі часи перед її новим несподіваним блиском та пізнішим упадком. Ці явища „нових" зірок зовсім не рідкі. У нашій системі появляється пересічно річно 6 нових зірок. Коли приняти, що наша система складається з 300 міліярдів зірок, то з цього виходило б, що кожна зірка нашої системи стає „новою" зіркою раз на 50 міліярдів років. Отже ми хотіли б знати, чи нашому Сонцю не загрожує небезпека переходу у стан „нової" зірки. Бо коли можливість такого переходу для всіх зірок нашої системи однакова, то Сонце могло би стати за біліон років аж 20 разів „новою" зіркою.

Отож це певна річ, що коли б Сонце стало несподівано „новою" зіркою (себто коли б розблисло несподівано дуже сильним світлом), то кількість висиланого ним світла й тепла збільшилася б так значно, що ціле орґанічне життя на Землі перемінилося б нараз у попіл. Астрономи не знають докладно, чи нашому Сонцю грозить така небезпека. Одначе коли вона дійсно грозить, то це була б найбільша небезпека для життя на Землі.

З цього, що сказано, бачимо, що серед нормальних умов (залишаючи збоку несподівані нещасливі випадки) життя на Землі може ще тривати коло біліона років. Цей час є 500 разів довший від віку Землі, а 3 міліони разів довший від того часу, відколи існує людина. Себто ми, мешканці Землі, живемо на самому початку часів..

[1]) мала планета, що її голим оком не видко

А. ЛОТОЦЬКИЙ.

ХЛІБОРОБСТВО В БАТАКІВ

Батаки це — маляйське племя, що живе в північній частині острова Суматри[1]), довкола озера Тоба. Усіх батаків є понад 260 тисяч. Культура в них доволі висока, але — первісна.

Жінки копають землю загостреним кіллям із „залізного дерева".

Хліборобство в них — одне з головних занять. А плекають найбільш — риж.

Батаки по-свойому побожні. Що роблять, усе питаються волі своїх богів. Так і в хліборобстві. Ось батак не знає, чи добра земля під риж, яку він вибрав. Отож застромлює довгий бамбуковий[2]) дрючок з хоругвкою горі з ідюка (чорного лика цукрової пальми) в землю, викопує побіч дрючка гострим бамбуком або ножем невеличку дірку й викопану землю збиває в грудку. Дома кладе собі цю трудку під голову та засипляє. Коли має гарні сни, то вибране поле дасть йому гарне жниво. А коли духи зіслали на нього поганий сон, то батакові треба шукати иншого поля. Як чарівник визначив ворожбою „добрий день", коли можна зачинати польові роботи, то всі жінки з села вбивають рівночасно у тверду землю важкі гострокінчасті колики з залізного дерева й обертають скиби, що повстали так, сподом наверх. Чоловіки в батаків не працюють. Вони тільки й те роблять, що викладають сни та складають жертви злим духам.

[1]) Суматра — один із великих Сундайських островів на Індійському океані, на північ від Західніх Індій.

[2]) бамбук — ростина в теплих краях, високий очерет, із нього роблять меблі, а з волокна — тканини.

Батацька токарня: бамбуковий дрючок, що крутиться всередині.

Жінки розбивають груди деревяними довбнями.

Дівчата вносять мішки з рижем на горище. Всі вони гарно повдягані, уквітчані; парубки помагають дівчатам при праці.

По якомусь часі тверді скиби жінки розбивають довбеньками на довгих держалнах теж із залізного дерева. Жінки, йдучи гусаком полем, вбивають землю — це в них заступає наше воло-

чення боронами. Жінки й самі сіють і садять і роблять усю польову роботу. Таксамо вони й молотять збіжжя — себто товчуть зерно ногами... А як риж вимолочений, тоді в батаків — свято. Жінки вдягають найкращий одяг, заквітчуються і зносять зерно на окреме сховище. Тоді вже і хлопці радо помагають дівчатам зносити зерно.

Молотьба босими ногами.

Часто батачка пряде й нитки з дерева „капок"; з них вона виробляє потрібне їй полотно. Коли вже бавовна з цього дерева зовсім суха, то батачка вибиває з неї зерно луком, що має тятиву з козячої кишки. Потім пряде на коливоротку, що його зовуть „срка", білі нитки, які опісля красить на темно-синьо в лузі з індиґом. Аж тепер ідуть нитки на ткацький верстат.

Одною з нечисленних робіт, що їх роблять чоловіки, — виточують із дерева тарілки й инший простий посуд. Та, крім того, вони ще й „фабрикують" пальмове вино. Тільки та фабрикація не штудерна: батак бє лише деревяним молотом у важкий пальмовий овоч і підвязує під ним бамбукову посудину, куди скапує смаковитий сік. Сік цей заквашують чимсь таким, як дріжджі, — і вино готове...

Батаки живуть іще дуже первісним життям.

МИКОЛА БАЖАЛУК.

ЗАПОВІДНИК (РЕЗЕРВАТ) У КИЙДАНЦЯХ

Тернопільські природознавці зорганізували шкільний природничий заповідник (резерват) на горбах коло села Кийданців у збаразькому повіті. Ті горби це — наші Товтри, чи пак Медобори, що тягнуться від Збаража аж до Камянця подільського, а відсіль через Басарабію аж до Молдави.

Вапнякові горби Товтри це бронзово-коралевий риф з сарматського ступня 3 міокену. В міокенській добі (що найменше міліон літ тому) Поділля покривало море. Підсоння було тоді тепле. Температура води в морі мала тоді найменше 20 ступнів, як тепер у гарячій смузі межи зворотниками. В такій то теплій воді живуть звірятка бріозої (моховатки) й коралі, та будують собі з вапняку скелєти, а живуть такими масами, що з їх скелєтів творяться підводні скелі, т. зв. рифи, що тягнуться при морських берегах нераз на цілі сотки кільометрів. Саме таким рифом були колись наші Товтри.

Далеко пізніше, у пліокенській добі, море з Поділля уступало й залишило по собі рифові вапняки, а з озер, що залишилися тут і там із міокенкенського моря, що також поволі висихали в сухому підсонні, осіли поклади гіпсів. А ще пізніше, в ділювії, тоді, коли на півночі Европи були льоди, що покривали й північну частину території, де живе наш народ, був тут на півдні від льодів степ, на степовій траві осідала навівана вітрами глинка, лєс, а на лєсі творився наш родючий чорнозем.

Які звірі не жили тут у зелених діброваx, які копитовці не спасали буйну степову траву! І табуни диких коней-тарпанів і череди антильопсугаків... А опісля прийшла сюди людина й почала по свому господарювати. І вже в історичних часах вигинули тут і дикі коні, й величаві тури, й сугаки з горбатими чолами, і гризуни бобаки, й, нарешті й подільські струси, дрохва...

Буйні степи людина зорала й замінила на поля, де сіяли всяке збіжжя. І витискала своєю культурою дикі ростини, свідки давньої давнини, а з ростинами також стародавню комашню, що тут жила.

Одначе ті старосвітські ростини й комахи збереглися ще до сьогодні в деяких місцях, що стояли невжитками, бо їх людина не могла ані зорати, ані засіяти, — а саме на наших вапнякових Товтрах. Білі вапнякові скелі, нагріті за днини сонцем, продержують у собі довго тепло, по їх нахилених узбіччях скоро спливає вода з дощів і зі стопленого снігу, — тимто тут могли зберегтися аж до наших часів усякі цікаві ростини, стародавні комахи та слимаки, що живуть на півдні, де підсоння тепліше, на чорноморських степах, на Кримських горах і на Кавказі.

На жаль, ці горби зі стародавніми ростинами і звірятами перемінились тепер у нужденні пасовища, а славні бріозово-коралеві вапняки у звали каміння.

Тимто треба з признанням повитати почин тернопільських учителів природи й мólоді, що зібрали вже дещо грошей, щоб викупити від кийданецької громади скелі, на яких має повстати т. зв. заповідник або з-латинська резерват, у якому стародавні подільські ростини будуть собі спокійно рости, а звірята спокійно жити та Бога хвилити, бо там, у такому резерваті, не буде можна ані худоби пасти, ані трави косити, ані ніяких звіряток забирати, ані вбивати. А користатиме з того заповідника передусім шкільна молодь і всі приятелі природи.

ЛИСТОПАД — МІСЯЦЬ УКР. ІНВАЛІДІВ!
ГРУДЕНЬ — МІСЯЦЬ „ПРОСВІТИ"!

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ.

ПРИХИЛЬНИКИ КОЕДУКАЦІЇ

Й ТІ, ЩО ЇЇ НЕДОЛЮБЛЮВАЛИ.

В головах европейських боєвниць за жіночі права, феміністок, засвитала думка про коедукацію тому, бо вони бачили мішані середні школи в Америці. Правильна мережа американських коедукаційних шкіл усіх родів і на всіх ступнях навчання сягає до 1858. року, так що сьогодні ці школи мають за собою 75-літню історію. Але в Америці заведено їх не після довгих спорів на скликаних зїздах, як це сталося в Европі, не у звязку з фаховими статтями в учительських журналах. Ні, енкі (так у нас часто кажуть на американців) є й були завжди і скрізь практичні. Вони й потребу такої самої освіти для дівчат, яку мали вже хлопці, розвязали просто, а саме — приняли коедукацію. Дивились вони на неї як на справу слушну, природну, бо й инакше не повинно й не може бути. Очевидячки, не забули, яка тут ощадність гроша, праці, часу, місця, заходів і т. д. вяжеться з приняттям мішаних шкіл.

Коедукація процвитала й розвивалася в Америці вже четверте десятиліття, коли европейські переселенці, головно німці, в північних стейтах (державах) почали війну з мішаними школами. Тоді вашингтонський виховно-освітній комісар двічі розписав був анкету, тобто розіслав довгий ряд запитів на те, щоб запитані висказали свої думки й помітки про доцільність, вартість і висліди праці в мішаних школах. На основі одержаних відповідей цей комісар оголосив (у 1901. році) доповідь про коедукацію.

З його доповіді дізнався „педагогічний світ“ (виховники й учителі), що проти мішаних шкіл виступають самі переселенці. На 39 запитаних лікарів тільки 10 уважало мішані школи за некорисні для здоровя дівчат; на 46 духовних тільки 9 спротивилося коедукації з уваги на моральність. Із 58 шкільних директорів 14 не бажали коедукації. Учителів запитали аж 737, і з того 422 були за мішаними школами, 253 проти.

Багато противників! — міг би хтось сказати. Аж ні, бо з цих 253 тільки 22 вчили в мішаних школах, і тільки ці 22 могли висловитися на основі власного досвіду. Инші противники вчили в дівочих школах (122) і в хлопячих (109), і те, що вони виписали проти мішаних шкіл, не було вислідом помічень. Були це тільки міркування, які всяка тямуща людина може піднести.

Шкільний плебісцит (народне голосування), переводжений між виднішими американськими педагогами, вирішив справу в користь мішаних шкіл. Нічого більше не було треба, зосібна ж ніякого наказу „згори“. В Америці засновує школу всякий, кому тільки любо; він і програму навчання сам складає, коли не хоче приймити її від якоїсь иншої школи. Немає в Америці якоїсь осередньої шкільної влади, такої, як ось европейські міністерства освіти. Вашингтонський комісар виховно-освітніх справ має тільки моральну повагу, а не має ніякої адміністраційної влади й сили в руках.

Тепер в Америці на 100 державних шкіл є 98 мішаних, на 100 приватних є мішаних 65, тобто дещо більше ніж 2 третині.

Підносячи (від 1880-го року почавши) справу спільного виховання й навчання хлопців і дівчат у середній школі, феміністки зачепили дуже важну річ, для Европи одну з виховних основ. Із того часу минуло років 54, а ось і в нинішніх днях, бо від 11—15 вересня ц. р. міжнародній конґрес морального виховання теж радив над коедукацією. Такі зїзди відбуваються тільки що 4 роки, й то по черзі в усіх европейських краях. Черговий, сьомий конґрес, при участи делеґатів із усіх европейських країв (разом було 700 делеґатів), поділився на 4 окремі відділи, одному з них не приділив ніяких инших справ — окрім коедукації.

В часі, коли европейські феміністки зробили коедукацію своїм боєвим гаслом — перша зацікавилась американськими мішаними школами Франція. Міністер освіти Дюрюї (Duruy) як-стій вислав окремого відпоручника до Америки, й цей оголосив докладну, дуже прихильну доповідь про коедукацію. Ні на що це не придалося. Велика більшість французьких шкіл була в руках духовенства, а воно на мішані школи не погодилося.

Инша держава скористала із заходів французького міністерства — Швеція. Вона перша в Европі завела в себе мішані середні школи. Найбільшу заслугу в цьому мав Едвард Пальґрем, основник першої такої школи в Стокгольмі. Вона й тим іще вславилася, що Пальґрем дуже гарно в ній поставив науку зручности („слейд“, тобто ручні роботи) як предмету навчання. З далеких навіть країв приїжджали вчителі й виховники, щоб цю школу побачити. Цікаво приглядались вони, потім і описували, як там учениці всуміш із учнями сиділи в лавках, походжали й грались на перервах і мішаними парами йшли до церкви, чи на прогульку. Очевидці розказували, що таким робом хлопці закинули свою давню простакуватість, зате бистротою думки й живим розмахом добре вплинули на дівчат. Дівчата ж (писали очевидці) були для хлопців зразком пильности й замилування ладу, чистоти й охайности. Коли виказалися добрі висліди праці в мішаних школах, і батькам припали вони до вподоби, тоді й стортінґ (парлямент) у 1903. році ухвалив бюджет на 14 мішаних шкіл. Згодом число їх постійно почало зростати.

Досвіди шведського шкільництва використали приватні норвезькі школи, а норвезький парлямент випередив навіть Швецію, бо вирішив, що всі школи в краю мають бути мішані.

Початки мішаних шкіл у обидвох цих скандинавських державах нагадують американську коедукацію тим, що її заведено мирно та що скандинавські уряди пішли бажанням загалу назустріч. Щось подібне було ще й у Фінляндії. Коли Ібзен (великий норвезький письменник) оголосив (1882.

р.) отверте письмо в обороні жіночої рівноправности, то осілі в Фінляндії шведи як-стій позакладали мішані школи. За їх прикладом пішли фіни. Вони вмить зрозуміли, що мішана школа послужить їм як засіб визвольної боротьби. Ці школи давали їм змогу поставити своє освічене жіноцтво в рядах борців побіч чоловіків. Знали вони, що у приватній школі легше виховувати молодь у національному дусі, ніж у державній, під московським доглядом. Як-слід зрозуміла цю справу вся суспільність. Тимто Фінляндія й зароїлася від приватних мішаних фінських шкіл, а тільки 4 державні московські школи залишилися хлопячими.

Досі був мир, а от сусідня Данія завела в себе коедукацію — завдяки скаргам і процесам. Один громадянин із містечка Аргус почав процесуватись, коли його дочки не прийняли до хлопячої гімназії (дівочої там не було). Його жалоба дійшла аж до міністерства, воно розписало анкету до всіх гімназійних директорів; директори заявилися проти коедукації, і поступовий батько програв справу. Але тоді до нього приєдналися феміністки і прихильники коедукації, зчинили рух і повели завзяту боротьбу. Вислідом цього 20-літнього бою за рівноправність жіночої освіти була парляментарна ухвала, щоб уряд на пробу заснував мішану гімназію, й залежно від вислідів: або помножив число мішаних шкіл, або не дозволив їх закладати. Минуло кільканацять літ, і коедукація здобула в Данії такі права, як у сумежній Скандинавії.

З дотепер сказаного бачимо, що вже перед світовою війною, бо в перших роках нашого століття, вся північна Европа признала коедукацію й завела в себе мішані середні школи. Тоді й західня й середня Европа не могла вже залишитися байдужа, й вона мусіла заняти ясне становище. Політично й культурно вироблена суспільність у цих краях не спить, не жде, щоб її щойно торкати, й не дозволить, щоб важні події та справи її заскакували. Здебільша, можна сказати, що західня Европа відносилась і відноситься до коедукації досить стримано, середня ж і Росія з нею боролися.

Франція виглядала як той дзвін, що до церкви скликає, та сам у ній не буває. Їй — як ми вже знаємо — треба дякувати за перші відомости про американські мішані школи та за вивчання цих шкіл. Знаємо теж, що духовенство, як власник більшости французьких шкіл і орудник освіти у цій державі, не допустило до коедукації. Таке саме становище заняло духовенство на відбутому цього року міжнародньому зїзді морального виховання. І тут воно висловилося проти мішаних шкіл.

У Франції до коедукації не прийшло. Та варто при цьому згадати цікаву памятку, — тепер уже неважний міністеріяльний розпорядок для мішаних нижчих шкіл: він не дозволяв хлопцям і дівчатам ані входити до школи ані зо школи виходити разом, а тільки у 15-хвилинних відступах; у руханковій салі мусіла стояти $1^1/_2$ метра висока перегорода, щоб хлопці й дівчата не бачили одні одних при вправах, але ж учитель мав обовязок триматися близько перегороди, доглядаючи одних і других. Коби так можна було такі перегороди скрізь ставити, то не тільки в руханковій салі, може, цей міністеріяльний розпорядок був би на щось Франції та придався. Бо ж нема на світі такої країни, де б панувала така полова самоволя, як у Франції...

Італійське міністерство теж було дуже обережне. Воно теж видало всякі забезпеки для мішаних шкіл. В часі науки мусіли дівчата сидіти в окремих, передніх лавках; зараз по науці дівчата ставали двійками, педелі (шкільна служба) вели їх до окремих саль, і там вони, наче в арешті проводили перерви. Коли ж озвався дзвінок, педелі вели їх ізнову до шкільних саль. Ще більше вражало, що в італійських мішаних школах не мали права вчити жінки.

На французьку й на італійську обережність у мішаних школах мусимо дивитись як на дивовижу й пережитки. Треба тільки завважити, що там прилюдні школи існують лише для незаможніх. Усі, хоч трохи заможні родини, віддають дітей на виховання й науку до інтернатів. Інтернати ж це гарно поставлена, багато вивінувана й під доглядом учителів та виховників ведена бурса при якійсь школі. Але ця школа замкнута для посторонніх, до неї вільно входити тільки тим, що в інтернаті живуть.

І в Англії є теж дуже багато інтернатів, вони виховують усю заможню молодь. Та не тільки інтернати спинюють коедукацію в Англії, більшим її ворогом є страшенний консерватизм у англійців, і велика ворожість до всього нового, у світі вони з цього вже відомі. Утримались у них пережитки, яких не знає вже ні одна країна. При всяких старовинних обходах (головно на королівському дворі) учасники вбирають на себе такі забуті одяги, що в инших краях побачиш їх тільки в музеях.

У цій висококультурній, але щодо звичок консервативній країні жінки здобули рівноправність дорогою насили і всяких карних проступків. Порівнюючи з Европою, англійська жінка все ще була впосліджена. Тоді виступили тзв. суфражистки. Вони робили всякі бешкети і складали заяви, що таким робом хочуть звернути очі всього світу на жіночу кривду. Перед суфражистками й уряд подався. Проти коедукації ніхто в Англії не виступав так, як у Франції, або в Італії, але й ніхто не побивався за неї так, як у Скандинавії. Англія має свою дивну коедукацію двох шкіл під одним дахом. Одна установа, в одній домівці, розпадається на дві окремі школи: хлопячу й дівочу в окремих половинах домівки. Тільки на перерви молодь виходить на спільне грище. Очевидячки, це не є коедукація. Зате в правдивій мішаній школі в Кисвек (Keswick) учитель карає хлопців киями в клясі у прияві дівчат; для учениць тілесної кари нема, але зате є карцер (шкільний арешт). Відомо, що одна й друга кара в усіх школах в Европі вже заборонена. В Англії не відчувають потреби коедукації через те, що там більшість шкіл приняла дальтонську систему. В таких школах учитель не виховує і не вчить. Учень дістає кілька письменних завдань, працює над ними в робітнях побіч бібліотеки, й учитель тільки оцінює його писемні вправи. Для таких шкіл коедукація таксамо неважна, як на університетах.

ПРО НАЙНИЖЧИЙ СТУПІНЬ БІБЛІОТЕКАРСЬКОЇ ОСВІТИ

В попередній статті про освіту бібліотекарів ми звернули увагу на те, що справа ця мусить бути устаткована, освіта має бути відповідна до роду бібліотеки і приспособлена до вимог життя. Міряти одною міркою всіх і ставити до бібліотекарів усіх наших бібліотек ті самі вимоги не можна. Ми спробували поділити бібліотеки на чотири роди, відповідно до величини їх книгозборів. Займемося тепер найнижчим родом бібліотек, так званими — зародневими. Вони мають лише таку незначну кількість книжок, що ще нема потреби прикладати до них вимог якоїсь більшої, чи меншої правильно зорганізованої бібліотеки. Це не значить, що кожна бібліотека мала би перейти цей ступінь. Ні, бібліотека може й відразу почати своє існування вищим ступнем організації, як воно буває в инших культурних краях. Та ми рахуємося з нашими обставинами, з нашим культурним станом, де наші читальняні бібліотеки в переважливій більшости починають своє життя найнижчим організаційним ступнем, що його ми назвали зародневим і що в них триває часто довгими роками.

Але ж і ця бібліотека, хоч яка вона невибаглива, має сповнити в нас поважне й почесне завдання, має проломити знану в нас байдужість до книжки, недоцінювання її освітніх і виховних вартостей, а тим самим і бібліотеки, як сховища тих духсвих вартостей, а заразом установи, що їх поширює. Відповідно до цього завдання, ми мусимо і ставити вимоги до бібліотекарської освіти на тому найнижчому ступні.

Загальну характеристику діяльности і зразок бібліотекаря зародневої бібліотеки ми вже описали минулого разу („Б. П." ч. 21). Спробуймо тепер дати вказівки щодо освіти бібліотекаря на цьому ступні. Вона повинна, на нашу думку, йти у двох головних напрямах, а саме вона повинна

1) виховати й виробити в нього прикмети пильного, вірцевого читача і пропаґандиста книжки в громаді;

2) виплекати в нього особисті духові прикмети і звички доброго (в майбутньому) бібліотекаря.

Тут, у зародні вже йому треба защепити найосновніші, початкові, найнеобхідніші для кожного бібліотекаря відомости, як ту основу, той ґрунт, на якому потім зростатимуть поступнево ті знання, що входять у розуміння бібліотекарської освіти. Їх обсяг буде крок за кроком, але колами (циклічно), себто, з кожної ділянки щораз більше поширюватися на вищих щаблях тої освіти.

При тому треба памятати, що на кожному ступні своєї праці — бібліотекар повинен бути організатором і керманичем читачівства, ясна річ, із допомогою й відповідно до тих засобів, які йому дає його бібліотека. На початковому ж ступні—переважатимуть пропаґандивні завдання: пропаґанда в одному середовищі книжки, читання й бібліотеки. На це головно й має бути звернена підготова бібліотекарів зародневих бібліотек. А так головною теж метою цієї підготови буде — викликати глибше зацікавлення, запал і любов до праці в бібліотеці та з книжкою.

Які ж, власне, відомости потрібно буде дати бібліотекарям цих бібліотек? Спробуємо спершу накидати програмку (обсяг) для того найнижчого ступня бібліотекарської освіти, а потім скажемо ще й пару слів про форми та способи навчання на ньому.

На чолове місце програми треба поставити:

I. Найважніші відомости про книжку:

1) про її освітні вартости (книжка, як збірниця знання);
2) про виховний вплив книжки на людину, її моральний, корисний, чи шкідливий вплив (добір доброї книжки);
3) вага книжки в розвитку культури народу і в збереженні нації (книжка — сторож її існування).

II. Книжка, як матеріяльний предмет:

1) її назверхні ознаки й головніші складники (первні), потрібні для того, щоб загально зазнайомитися з книжкою (важніші відомости з теорії книги);
2) для чого вони є в книжці та як і коли з них користати.

III. Читання і користання з книжки:

1) як розуміти зміст книжки (належне зрозуміння прочитаного) і послідовність читання (як, що і коли читати);
2) як затямити собі зміст книжки (як учитися; методи);
3) придатність книжки у практичному житті (користання з книжки);
4) які книжки купувати на власність (власна книжка й бібліотечна книжка, власна й товариська бібліотека).

IV. Які є роди книжок, котрі з них трудніші й котрі придатніші для читачів (головні відомости з історії красного й науково-популярного письменства, та дещо з засад доповнювання бібліотек).

V. Бібліотека:

1) як шанувати книжку, як із нею поводитися;
2) в бібліотеці має бути лад; найпростіші засади упорядкованої праці: усе на своєму місці, все у своєму часі й т. п.

VI. Пропаганда книжки й читання: як заохочувати і спонукати та викликати зацікавлення до книжки (відповідні способи й методи).

VII. Пізнання середовища праці бібліотекаря: хто чим живе й чим цікавиться (потреби й зацікавлення співгромадян).

[1]) Ж. і Зн. за жовтень, ст. 35 (289).

VIII. Ознайомлення в головних рисах з існуючою організацією позашкільної освіти в нас: які є укр. освітні установи в краю, їх відношення поміж собою, яка з них користь для даної бібліотеки й читачів (умови живого звязку бібліотекаря з ними).

Ось які повинні, на нашу думку, бути вступні, підготовчі відомости з книго- й бібліотекознавства на найнижчому ступні бібліотекарської освіти.

Форма тої освіти в ніякому разі не мала б носити характеру правильного навчання (у звичайному організаційному розумінні справи). На наш погляд, курсова й лекційна (викладова) системи тут зовсім невідповідні на цьому ступні. Її мали б заступити легкі, цікаві формою балачки, короткі, повчальні розмови, а практична сторона науки мала б бути зведена до показових, прикладових, напровадних засобів, при чому треба звертати увагу на самодіяльність та починовість (ініціятивність) самих бібліотекарів.

Все це промовляло б, між иншим, і за організацією в кожній окрузі зразкової маленької й більшої бібліотеки для інструктивно-показових цілей. Але цьому треба присвятити окрему увагу.

Дальшим засобом (теж формою) навчання було б постійне інструювання (показування), як найтісніший звязок і нагляд над діяльністю тих бібліотек — не лише при офіційних обїздах та загаданій люстрації читальні, але по змозі якнайчастіше, при кожній потребі, включно до окремих інструкційних виїздів у бібліотечній справі. Опіка має бути фахова й постійна.

Не виключені, а то й конечні були б і особні анкети й конференції, присвячені тільки справам бібліотек і призначувані по змозі для того, щоб на них обговорити практичні питання чи завдання, що їх висуває життя бібліотеки. З цього виходило б, що такі конференції мусіли б бути двох часті: крім звичайних, періодичних (в усталеному часі), і надзвичайні.

При помочі всіх цих освітніх засобів і форм треба б здійснювати вище наведену програму науки.

На закінчення треба згадати ще про одне, — правда, окреме й самостійне завдання, але ж тісно звязане з програмою освіти бібліотекарів зародових бібліотек. Є це потреба — мати фахово освічених районових бібліотечних інструкторів. Це річ конечна. Бо тільки при помочі згаданих інструкторів можемо бібліотечну справу вирвати з застою й посунути наперед. Такий фаховий інструктор ділом покаже, що думка, яка в нас, на жаль, усе ще сильно поширена, — немов би то робота в бібліотеці, робота з книжкою не вимагає ніякої поважнішої праці над собою, не вимагає науки — що така думка неправдива.

В. Л.

РІК МАТИМЕ 13 МІСЯЦІВ.

(Проект реформи календаря.)

Останніми часами преса цілого світа заговорила про проект зміни календаря, що, почавши від 1939. року, мав би його вживати ввесь світ у одній формі. Ще в 1924. р. при Союзі Народів у Женеві, заснувався був окремий комітет для реформи календаря. Цей комітет працював кілька років і за той час випрацював проект нового календаря, і Ватикан його одобрив, тимбільше, що проект цей не нарушує ні важніших церковних свят, ані дат. З огляду на те, що немає перепон, щоб проект перевести в життя, на 1935. р. назначено конференцію всіх держав, і на цій конференції мають затвердити запроектовану зміну календаря.

Яка це зміна? Рік буде мати 13 місяців, — кожний місяць матиме 28 днів, цебто рівно 4 тижні. Між червнем і липнем буде цей 13. місяць, що зватиметься Соль (сонце).

В переступних роках місяць лютий матиме 29 днів, але той день будуть звати окремо.

В новому календарі Великдень постійно припадатиме на день 9. квітня, Різдво на 25. грудня, як і досі, кожний новий рік починатиметься в неділю, а кінчитиметься в суботу.

Коли конференція затвердить цю реформу, справа піде ще раз до Союзу Народів, і календар увійде в життя тоді, коли більшість держав, які належать до Союзу, а й Америка, цю зміну приймуть.

До 1939. року буде покищо стан перехідний, щоб держави могли приспособитися до реформи. 1. січня 1939. р. (неділя), вже обовязував би новий.

ДУЖЕ ВАЖНЕ ВІДКРИТТЯ.

Як відомо, дирижаблі (цепеліни) наповнюються ґазом, лекшим від повітря. Таким ґазом був водень, але він небезпечний, бо легко запалюється. Цілий ряд катастроф дирижаблів (напр. катастрофа англійського військового дирижабля „Р—101" коло Бове) спричинив саме легкозапальний водень. Почали шукати за иншим ґазом, який би не горів. Таким ґазом є гелій. Але цей ґаз добували досі виключно в Північних Державах Америки з природних ґазів, на який Злучені Держави оголосили монополь. Добували його в кількости до 500.000 м³ щорічно й уживали виключно для потреб американської військової повітряної фльоти. Европейським дирижаблям не лишалося, крім водня, більше нічого до вибору, бо добувати гелій із повітря, де він є, була дуже коштовна річ: на 200.000 літрів атмосферного повітря припадає тільки 1 літр гелія.

Але ось, як повідомляють італійські часописи, коло Лярдерелльо у природних гарячих підземних ґазах, що бють струменем ізпід землі, викрито великий процент гелія. Тепер почали його добувати.

Американському монополеві гелія завдано смертельний удар. Але чи не оголосить монополю на цей рідкий і такий потрібний у військовій сучасній техніці матеріял італійський уряд?

МИКОЛА АНДРУСЯК.

ГАЛИЦЬКЕ МОСКВОФІЛЬСТВО

В ЧАСІ СВІТОВОЇ І ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ.

З початком світової війни пять галицьких москвофільських діячів, що перебували тоді в межах російської держави, а саме: др. Юліян Яворський, редактор „Прикарпатскої Руси" Семен Лабенський та адвокати др. Маріян Глушкевич, др. Юліян Сьокало і др. Михайло Сохоцький зібралися 11. серпня 1914. р. в Києві й заснували „Карпато-русскій освободительный Комитетъ". Цей „Комітет" поклав собі за завдання: ознайомлювати російську суспільність і армію з історичними переживаннями й сучасним національно-культурним та політичним положенням у Галичині, на Буковині й на Закарпатті та опікуватися военними втікачами й полоненими галичанами, очевидячки, вщіплюючи в них „обеднительного" духа. У „десятках тисяч" примірників видав „Комітет" відозву до „Многострадательн-ого Русск-ого Народ-а Галицкой земли", щоб він із хрестом, із хоругвами та врочистим співом молитви: „Съ нами Богъ!" зустрічав православне російське військо; коли ж, мовляв, є який „несчастный русскій галичанинъ" у рядах австрійської армії, то нехай кидає зброю й піддається православному війську...

„Комітет" увійшов у зносини зі штабом головнокомандувача російськими арміями південно-західнього фронту, якому подав інформації про „сучасну Галичину, її етнографічний і культурний стан у звязку з національно-громадськими настроями". Ці інформації видруковано в похідній друкарні цього штабу й роздано довірочно старшинам тих російських військових частин, що йшли на Галичину, щоб їх повчити, де їм сподіватися прихильного, а де ворожого приняття. У брошурі були подані як-найдокладні й вичерпні відомости і про прихильників „русской народної партії", і про ворожих до Росії людей у Галичині. Були там поради, як російському військові відноситися до українських селян та інтеліґентів, як до поляків, при чому поміж поляками головно т. зв. „народових демократів" слід уважати за прихильних до Росії.

Крім того, „Комітет" за посередництвом київського генерал-губернатора Трепова вислав 15. серпня 1914. р. чолобитну телеґраму цареві, який у відповідь висловив надію „побачити наших закордонних «русских» братів, що вільно злилися з Великою Росією". Цар приняв у себе й москвофільського адвоката з Коломиї д-ра Володимира Дудикевича, якого „був ласкавий широко випитуватися про Галичину". А верховний головно-командувач російськими військами великий кн. Николай Николаєвич видав дня 18. серпня відозву до галицьких „русских", що настала пора обеднатися усьому „русскому" народові, що не буде вже більше „підяремної Руси", та щоб галичани повернули „меч свій на ворога, а серця свої до Бога, з молитвою за Росію й за російського царя".

Тимчасом, відступаючи перед російськими військами, що ввійшли до Галичини, австрійсько-мадярські війська почали свої военні невдачі звалювати цілком безосновно на рахунок „руської зради". Бо, крім згаданої російської брошури про Галичину, яка дуже швидко дісталася в руки розвідкового відділу австрійсько-угорської начальної команди, чи то від перших російських старшин, що попали в австрійський полон, чи їх понаходжували при вбитих, чи врешті через шпигунів, крім тої брошури й відозв і чолобитні царському урядові „карпато-русск-ого освободительн-ого комитет-у" в Києві — не було ніяких доказів, які потверджували б „руську зраду" в Галичині супроти Австрії. На основі тої російської брошури розвідковий відділ австрійсько-угорської начальної команди виготовив окрему карту Галичини й Буковини, як найдокладніше зазначуючи на ній усі ті місцевости, про які, як про москвофільські, згадувала ця російська брошура. На цій карті окремими коліщатками позазначувано всі ті місцевости, де жили найвизначніші москвофільські діячі, й імена тих діячів повиписувано під тими місцевостями. Під поодинокими місцевостями на карті подано й назви всіх важніших передвоєнних москвофільських часописів у Галичині й Буковині.

На основі цього всього австрійська військова влада почала нагінку на запідозрених у москвофільстві. Помагала їм і краєва адміністрація, як на це вказує обіжник галицького намісника д-ра Витовта Коритовського й листування намісництва, дирекції поліції й військової команди у Львові та розпорядки галицьких старостів.[1]) Правда, намісник Коритовський виправдувався перед депутацією „Головної Української Ради" тим, що він, мовляв, не видавав ніякого наказу переводити арештування серед галичан та що адміністраційна влада не робить нічого самовільно, а тільки на жадання військових команд, котрі мають свою розвідку й домагаються арештування осіб, — небезпечних на военному терені. Але розпорядки галицького намісництва та староств ще на передодні війни в 1912—1914 рр.[2]) промовляють за те, що почин до масових арештів галичан на початку світової війни вийшов таки від галицької адміністраційної влади.

Очевидячки, краєві чинники покористувались нагодою, щоб позбутися непримиренних до поляків людей серед галицько-українського народу й австрійській військовій владі подавали списи українських національних діячів як москвофілів. Почалася страшна нагінка на все галицько-українське громадянство без огляду на партійну приналежність — арештували й немало чільних українських політиків, як от посла д-ра Теофіля Окуневського, д-ра Осипа Назарука й багато-багато инших. Тимто москвофіли не мають права привласнювати тільки собі славу мучеництва, бо жертвами австрійських военних судів, звірства мадярів і арештувань

---

[1]) Досі оповіщено тільки незначну частину документів, які це підтверджують, у „Талергофск-ому Альманах-у" (I, 26—30). Один обіжник Коритовського подав др. К. Левицький (Історія визвольних змагань гал. українців з часу світової війни, I, 24—25).

[2]) Талергофскій Альманах, I, 18—25, III, ч. I, 145—149.

і знущань були тоді всі люди греко-католицької, чи православної віри. Тоді, коли галицький ополченець-українець клав свою голову з найбільшою посвятою „за цісаря і державу“ в боротьбі з ворогами Австрії, австро-мадярські вояки в нелюдський спосіб збиткувалися над його ріднею. Шибениці невинних мучеників, у великій кількости греко-католицьких священиків, стояли по галицьких селах, здебільша, поруч церкви. Тисячі невинних вязнів заповнили австрійські табори інтернованих у Талєргофі біля Ґрацу, у Шваці і Куфштайні (Тироль), у Терезині (Чехія) й инших.

Ще більшим нещастям галицько-українського народу було те, що до цих арештувань український політичний провід і преса не заняли відразу такого становища, яке заняв був 1881-82. рр. перший редактор „Діла“ Володимир Барвінський супроти перших арештувань запідозрених у москвофільстві галичан.[3]) Прикро вражають нас сьогодні вістки української преси з першої половини серпня 1914. р. про арештування і проводи з вояками „зрадників“ у околицях, де, може, не було москвофілів. Наслідком того не було з початком світової війни освідомлення нашого народу в тому напрямку, щоб він ставився до тодішніх подій критично й був як-найдальше від доносів на своїх земляків. Тимто деякі несвідомі власних національних інтересів, до того заражені австрійським прислужництвом одиниці у службі при жандармських станицях не поводилися все як-слід у часі арештування своїх людей. Вони не здавали собі справи з того, що в українській національній справі треба берегти своїх людей, хоча б і москвофілів, бо з них через освідомлення українська нація може мати користь.

Коли взяти під увагу тодішню віру й надмірну вірність українців Австрії та оправдану ненависть до Росії, до якої хилилися галицькі москвофіли, а яка йшла на знищення всяких проявів українства, то таке становище галицько-українського національного політичного проводу й преси в першій половині серпня 1914. р. не буде нас дивувати. Але арештування людей, приналежних до українського національного табору, радість польської львівської брукової преси з цього приводу, швидко відкрили нашому політичному проводові очі, кому такі арештування серед нашого громадянства можуть принести користь. Вже від 18. серпня 1914. р. почала українська парляментарна репрезентація робити всякі можливі заходи, щоб безпідставно людей не вязнили; вона вимагала від уряду слідства у справі невинно повбиваних та помасакрованих австрійським військом австрійських громадян української народности, виєднала звільнення увязнених у Талєргофі з виняткom чільних москвофільських діячів, яких випустили на волю щойно після упадку царської Росії; навіть коли проголошено засуд смерти на провідних москвофільських діячів Д. Маркова, В. Куриловича, К. Черлюнчакевича й тов., українська парляментарна репрезентація зверталася до австрійського президента міністрів та міністра закордонних справ із просьбою, щоб вони виєднали для них у цісаря помилування.

Далеко не так поводилися супроти українців москвофільські керманичі, що залишилися в краю підчас російської окупації: доносам і наклепам на „мазепинців“ у їх пресі не було кінця, вони не щадили навіть увязненого москалями голови греко-католицької церкви, митрополита Андрія Шептицького (стаття адвоката д-ра Маріяна Глушкевича в „Прикарпатській Руси“ ч. 1419-20). Вони, як дорадники, підцьковували російську окупаційну владу, щоб нищила українські національно-культурні установи. Всупереч виразним бажанням генерал-ґубернатора Юрія Бобрінського москвофільські керманичі почали вести спільно з волинським православним архієпископом Евлоґієм і своїм іще передвоєнним покровителем гр. Володимиром Бобрінським (братом удругих Юрія) нетактовну аґітацію проти унії, розярували національні відносини, робили особисті порахунки з немилими собі людьми. Самі росіяни, як ось редактор офіціяльного орґану „Львовское Военное Слово“, капітан Н. Ф. Наркевич, глузували собі з цього приводу з москвофілів, називали їх „дезертирами свого народу“ та „невеличкою крикливою горсткою рутенської олїґархії“[4]). „Львовское Военное Слово“ писало на адресу москвофільської верхівки, що вона вроїла собі, начебто „російська армія заняла Галичину на те, щоб дати їм змогу зводити старі порахунки з політичними противниками“. Та не тільки на українців доносив „Народный Совет“ (таку назву прибрав провід москвофільської партії в часі російської окупації Галичини). Голова „Нар. Совет-у“ Дудикевич обвинуватив перед російськими властями в астрофільстві старого москвофільського діяча Івана Лісковацького,[5]) якого на якийсь час російська влада була увязнила.

Гірка, незавидна була доля галицьких утікачів-москвофілів у часі відвороту російської армії. Російські часописи й салдати лихословили їх нерідко „зрадниками“. Деякі з тих москвофілів, що перебули довгу мандрівку через Україну до Ростова над Доном, поробилися згодом національно свідомими українцями. Тимто після російської революції 1917. р. багато їх бере досить живу участь у будуванні української держави над Дніпром. Після розвалу Австрії багато колишніх москвофілів пристає до державних змагань українського народу, з переконанням бореться в рядах Української Галицької Армії.

Знову ж на західніх окраїнах Лемківщини зорґанізували в грудні 1918. р. місцеві москвофільські діячі: о. Дмитро Хиляк, колишній талєргофець, гр.-кат. парох у Ізбах, д-р Ярослав Качмарчик, адвокат у Мушині (син гр.-кат. пароха с. Білцаревої, Теофіля, що теж був у Талєргофі) та Микола Громосяк, теж колишній талєргофець, господар із Криниці-Села, лемківську „Русску Народну Республику“. Ця лемківська республика обеднала була всіх західніх галицьких лемків з українського й москвофільського табору й не признавала польської влади на Лемківщині. На перших зборах у Фльоринці, грибівського повіту, 5. грудня 1918. р. ці лемки заявилися були за приналежністю до За-

---

[3]) пор. „Ж. і Зн.“ за жовтень, ст. 298.

[4]) оліґархія (грецьке слово) — „правління небагатьох“, форма правління, де влада є в руках кількох осіб, або кількох родин

[5]) За польської влади був якийсь час Лісковацький комісарем „Народнього Дому“ у Львові.

хідньої Української Народньої Республики та чекали висліду українсько-польської війни за Галичину, щоб приєднатися до української галицької держави. Коли ж утратили надію на успішність українських державних змагань, після відступу УГА за Збруч, заявилися на других лемківських зборах у Фльоринці 12. березня 1920. р. за прилучення Лемківщини до — Совітської Росії. За свою верховну владу західні галицькі лемки признавали „Верховний Лемківський Союз“ у Горлицях, що його президентом був о. Михайло Юрчакевич, парох Чорної, а що йому підлягали повітові „Руські Ради“ — а саме: у Криниці для новосандецького, у Гладишові для горлицького, ясельського й кросненського й у Снітниці для грибівського повіту. Організатори цієї лемківської республики о. Хиляк, д-р Качмарчик і Громосяк заявили явно перед польським судом присяжних у Новому Санчі дня 10. червня 1921. р., що не признають приналежности Лемківщини до Польщі й чекають вирішення в цій справі Найвищої Ради Коаліції.

Инше становище заняла горстка галицької москвофільської верхівки — Володимир Курилович, Дмитро Марков, Кирило Черлюнчакевич, Микола Третяк і Еміліян Вальницький. Вони зорганізували у грудні 1918. р. у Львові „Русскій исполнительный комитетъ“ і видали відозву до „Русск-ого народ-у Прикарпатья“ в першому числі свого органу „Прикарпатская Русь“ (з 25. XII. 1918.). Вони виявили своє бажання зєднитися з тією Росією, за яку боролися добровольчі армії Корнілова й Денікіна. Вони згадали в цій відозві про „братовбивчу, домашню війну“ двох славянських народів на галицькій землі, але хитро не зазначили свого становища до цієї „рокової хвилі нашої вітчини“, „моменту колотнечі (смуты)“, а тільки „з почуттям глибокої радости“ приєднювали свій привіт до голосу „матери руських городів“ Киева, що кликав до зєднання „русских“ земель. Тим вони натякали на відомий універсал Павла Скоропадського з 14. листопаду 1918. р., що проголошував федерацію України з відбудованою Росією та віднову колишньої могутности й сили „єдиної й неділимої“ Росії. Але саме коли появилася була відозва „Русск-ого Исполнительн-ого Комитет-у“, той, що давав почин до відбудови колишньої російської держави з Киева — утратив становище гетьмана України саме через свій цілком непотрібний почин...

А. АНДРІЄНКО.

САДІТЬ ДЕРЕВА Й КУЩІ ВОСЕНИ

Осінь найкраща пора, щоб садити всякі дерева й кущі. Все одно, чи це овочеве дерево, чи паркове, чи лісове. Восени посаджене дерево не росте, а відпочиває за зиму. За цей час воно запізнається зі своїм новим осідком і оточенням. Порушена при садженні земля за зиму осяде і приляже до корінців. Коли ж з весною пригріє сонічко, пересаджене деревце почне тягнути соки й росте собі, наче б не було ніякої переміни в його житті. Инакше мається справа з деревцем, яке садимо на весну. Взимі воно відпочиває на своїому старому місці, а на весні будиться до життя. Хоче рости, розвиватися. А тут нараз ми зайшли з рискалем, вирвали його з його дотеперішнього осідку й перенесли на инше місце. Ми перервали його бажання жити, розвиватися нарівні з його подругами. Воно мусить на своїому новому місці щойно познайомитися з новим довкіллям, порушена земля мусить осісти, покалічені корінці мусять щойно заблизнитися. До того й весняне сонічко починає пригрівати, дихати нема чим, бо нема ще листя на пересадженій деревині. Ці всі недогоди мусить пересаджене на весну деревце побороти в дуже короткому часі, а то — загине. То тільки на мокрих ґрунтах, де підходить вода, краще садити на весну.

Що садити? Садити всяку деревину. Хто має відповідне місце на сад, хай садить овочеві дерева: яблуні (їх найбільше), менше вже груш, черешень, вишень, слив. Це буде садок коло хати для власного вжитку. Хто мав би більше місця, може закласти доходовий сад. Тут уже треба порадитися фахівця-садівника, щоб добрав відповідні й поплатні роди овочевих дерев. Звичайно будуть це яблуні, один-два ґатунки, і то зимові. В кого тільки мале місце, на одне дерево, хай посадить яблуню, а побіч неї кілька овочевих кущів: аґресту (веприн) і порічок. Це дуже вдячні кущі, — та в нас їх чомусь недоцінюють, їх лише де-не-де можна подибати в селянських садах. А отже вони такі невибагливі на місце. Все одно, чи вони до сонця, чи в тіні під тином, де буяє кропива — ростуть собі роскішно й гарно родять. До сонця овочі дрібніші, але солодші, а в тіні — більші, так зате квасні. Заходу коло кущів теж небагато. Два-три рази до року просікти хабаззя кругом, щоб не глушило. А множити кущі лекше, ніж із верби — відкладаючи галузки, паростки, або розділюючи старі кущі. Дозрілі овочі кущів знамениті на юшки, на наливки, а кілько втіхи мають діти тоді, коли ще нема инших овочів у саді. Не згадуємо вже про те, що цвіт аґресту це перша весняна пожива наших бджіл!

Всюди инде, де через лихий ґрунт або віддаль не можемо посадити овочевої деревини, садім лісові дерева: дуби, буки, липи, граби, берези, смереки, сосни, а на вогких місцях тополю, осику, вільху, вербу. Що посадимо, все воно вийде колись комусь на користь: сини і внуки нас благословитимуть за те, що ми засадили сад, правнук згадає нас, коли зрубає дуба на підвалину до нової хати, подорожній, сівши в тіні липи відпочити. Нас давно не буде вже на світі, а невелика праця наших рук протривае инколи й віки.

Готуймося до свят „Просвіти“ у грудні! Цього року сполучуйте свято „Просвіти“ зі святкуванням памяти першого редактора видань „Просвіти“, поета Йосипа Юрія Федьковича!

Місяць грудень — „Просвіті“ й Федьковичеві.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

БУДІВНИЦТВО ТА ПРОМИСЛ ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ

Найцікавіші з будівляного (архітектурного) боку нерухомі памятки княжої доби це — доми божі. Мусіли вони вже бути в поганських часах, у звязку з почитанням старих славянських богів: Перуна, Дажбога, Стрибога, Велеса[1]), Хорса та багатьох инших, але їх тоді ставили з дерева,

Церква св. Пантелеймона в Галичі, як повинна була виглядати в XIII. в., на підставі останків мурів (реконструкція).

тимто з них не залишилося до наших часів жадного сліду. Свого часу вважали за поганські святині повикопувані у скелях комори в Бубнищі, Уричі й Розгірчі на Бойківщині, але ж при докладнішім розсліді цих памяток виявилося, що це, мабуть, останки перших у нас манастирів із пізньої княжої доби.

З заведенням християнської віри наші князі почали будувати церкви, деревяні й мурованні, і рештки тих церков збереглися до наших часів. Як деревяні церкви тоді виглядали, ми не знаємо, але мурованні, як із їх останків виходить, мали звичайно форму прямокутника, поділеного на три поздовжні частини, нави, при чому середня мала баню.

На Наддніпрянщині, Волині та Підляшші будували їх головно з нетинкованої цегли[2]), а в Галичині, мабуть, переважно з тесаного каменю. Підлога в церкві була нераз викладана поливаними (глязурованими) глиняними плитками різної форми, і з тих плиток укладали гарні взори — так було, наприклад, у церкві Благовіщення у Крилосі (княжім Галичі). Але ж були й металеві підлоги; наприклад, церква св. Івана в Холмі мала долівку з міді й олова.

Найбільше останків із княжих церков знайшлося в нас у Крилосі — давньому Галичі. Найкраще збереглася там церква св. Пантелеймона, перемінена у XVI. ст. у францісканський костел св. Станислава. З княжих часів походять цілі її фундаменти та східні стіни аж під дах. Дуже цінною памяткою мистецтва є виковані в камені прикраси над її головним входом. У Львові напевно ще з княжих часів (XIII—XIV. ст.) є церква св. Миколая на Жовківському передмісті. Були муровані церкви й у Звенигороді, в Белзі, в Перемишлі, в Теребовлі та й по инших містах, але останків їх досі ще не найшли.

Дуже мало ще прослідженні в нас села з княжої доби, хоча сліди їх подибуються досить часто. Люди жили тоді, мабуть, переважно в землянках, у землю вкопаних, серед них було огнище, часом і піч пекарська. Але літописи згадують іще й деревяні хати „на зруб" та „на стовп". Біля таких хат були ганчарські печі, ями на збіжжя, вужчі вгорі, та відпадкові ями, наповнені тепер черепям, звірячими кістками та злімками різного знаряддя. Такі смітники творять верстви, часом на метер, а то й більше завгрубшки (Підгороддя біля Крилосу, на березі р. Лукви), вони є тепер правдивими копальнями для дослідників княжої старовичи. В часі небезпеки люди нераз ховалися в довгих хідниках, викопаних у грубих верствах жовтої глини, або ставляли хати на палях серед води, над берегами рік або озер.

Другу велику частину памяток із княжої доби творять рухомі памятки, безліч дрібних окремих знаходів, між якими вироби домашнього народнього промислу можна вже відрізнити від завезених, чи спроваджуваних здалека прикрас, предметів звязаних із релігією, та різного приладдя.

Домашня, народня є передусім кераміка, кухонний посуд, який, як необхідний предмет щоденної загальної потреби, вироблювали в дуже багатьох містах та по селах у цілому краю, го-

Голосник.

Кування піхви меча.

[1]) Про нього була цікава згадка у статті „З народнього календаря" (Ж. і Зн., 1933, ч. 2).

[2]) н. пр., Десятинна церква в Києві та церква Бориса й Гліба „на Коложі" в Городні.

ловно там, де була добра ганчарська глина. Були це вироби дуже прості, скромні, практичної форми та без сутих прикрас: безвухі горщики грушковатої форми з трохи звуженою шийкою та легко розхиленим вінцем. Єдиною їх прикрасою був прикметний зикзакуватий, хвилястий або прямолінійний орнамент, роблений рідким гребенем. До того приходить часом іще штампований (печатаний) орнамент, перенятий іще з пізньої римської кераміки, з якою кераміка княжої доби близько споріднена.

За розвитком цієї кераміки можна добре слідкувати аж до XIV. ст., себто, до самого кінця княжої доби в нас. Загальна форма горщиків ли-

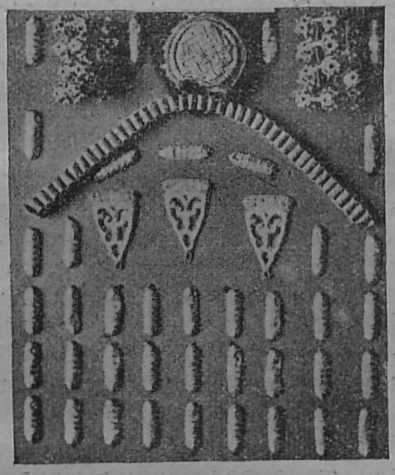

Срібний скарб XI—XII. ст. із Вербова, пов. Бережани. (Музей Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові).

шається майже та сама, а зміняється головно тільки шийка з вінцем, — а по тому, як виглядає вінце з боку (з профілю), найкраще означувати, з котрого часу посуд походить. На внутрішньому боці шийки горщика витворюється поволі місце на покришку, яка появляється щойно десь під кінець XI. ст.

Глиняних ринок та макітер у нас тоді зовсім іще не було, а миски були, ймовірно, деревяні, бо з них ще жадного черепка не найшли.

Цікавим ганчарським виробом були так зв. „голосники". Є це 40—50 цм. заввишки безвухі дзбанки, з вузькою, високою шийкою, прикрашені майже на цілій поверхні (з вийнятком шийки) поземими широкими рівчиками. Їх умуровували в стіни церков лежма, так що з цілого голосника було видко лише отвір шийки, куди входив голос церковних співів та сильно відбивався. Кільканадесять таких голосників іще й тепер є у стінах церкви „на Коложі" в Городні.

Поливаних горшків у княжій добі в нас зовсім не було, тимто можна догадуватися, що зга-

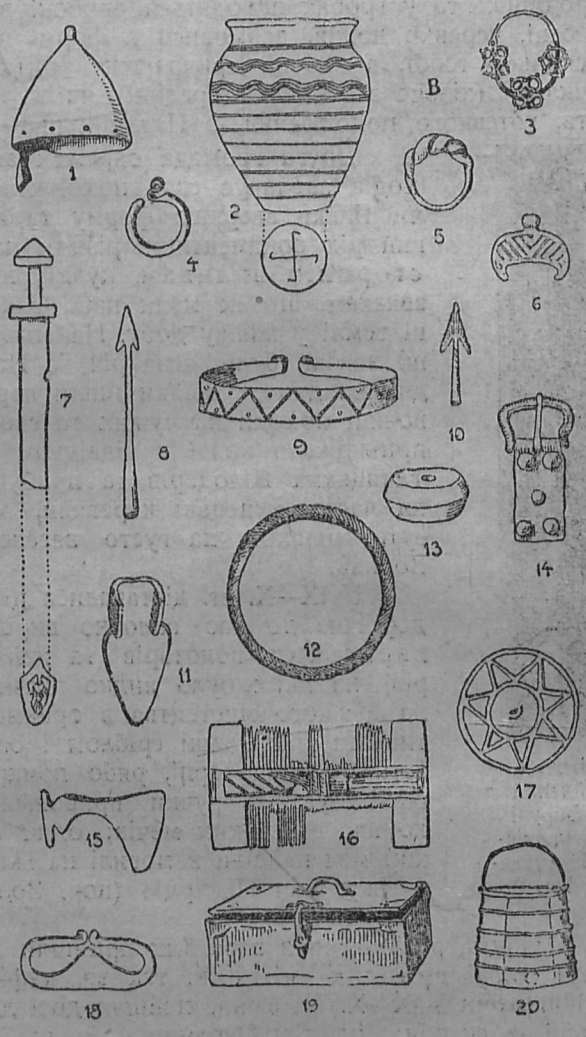

Різні памятки княжої доби:

1. шолом — 2. горщик із прикметним орнаментом — 3. ковток київського типу — 4. „есоватий" ковток західнього типу — 5. плетений перстень — 6. дармовис („люнуля") — 7. меч варязького типу — 8. наконечник ратища — 9. бляшана браслета — 10. стрілка з крученою шийкою — 11. залізне рало — 12. шкляна кручена браслета — 13. лупакова прясличка до веретена — 14. спряжка до ременя — 15. боєва сокира — 16. кістяний гребінь — 17. бронзове дзеркальце — 18. кресало — 19. коробка на туалетні прибори — 20. деревяне відро з залізними обручами.

Оловяна печатка.

дані вище поливані плитки до підлоги може спроваджували з Києва, де поливу робили візантійські майстри. На княжому замку в Городні найшли також поливані глиняні підсвічники шестистінної форми.

З ковальських виробів находяться великі ключі з повною, невирізуваною „борідкою", певно ще до деревяних замків, цвяхи (головно у гробах, як єдині останки з домовин), спряжки до ременів, різні окування деревяних виробів, сокири, ножики, кресала, частини зброї, тощо. Не найшли в нас іще найстарших дзвонів, що їх відливали княжі дзвонарі.

Деревяне домашнє й господарське знаряддя народнього виробу теж не збереглося до наших часів; воно потрупішіло та погнило. Єдине, що найшли, це малий деревяний мечик, дитяча забавка, його добули з глибини 8 м. на замку в Городні.

Дещо краще — з кістяними виробами. На городищах та у гробах находяться двобокі вже гребені, черенки ножів, дармовиси в формі півмісячиків, тощо, а все це прикрашене ритими „очками" (кільце з точкою всередині), які є, мабуть, готського походження, з Наддніпрянщини.

Світовид, найдений у Збручі (у краківській Академії Наук).

Друга громада окремих знаходів завдячує своє походження, чи тільки зверхню форму та новий рід орнаментики різним постороннім впливам, культурним звязкам, що їх мали наші західні землі у княжу добу. Найсильніші звязки були, ясна річ, із Наддніпрянщиною, звідки йшли нераз воєнні походи на чужих та своїх, приїжджали князі в відвідини до галицьких володарів та прибували часто купецькі каравани, мабуть, шляхом на густо заселену Волинь.

У IX—X. ст. діставалися цією дорогою до нас головно вироби варязьких золотарів та ювілерів, на яких було видко впливи хазарського мистецтва в орнаментиці та викладанні сріблом і оловом. Зокрема гарні, рябо прикрашені бувають ручки привожених до нас варязьких мечів; один такий меч найшли в могилі на Плісниську біля Підгірців (пов. Золочів).

Мабуть, рівночасно з варягами прийшли до нас і срібні арабські монети, так зв. куфійські диргеми з IX—X. ст. У нас найшли досі два більші їх скарби: один у Перемишлі (яких 700 штук), другий у Грибівці богородчанського повіту — з нього збереглося лише 30 штук. Обидва вказують на торговельні шляхи.

Після варязьких впливів прийшли до нас сильніші, київські, а з ними й візантійські. Проявилися вони знанням тонкого обробу срібних прикрас для вборів, звіринним і плетінковим орнаментом та вживанням емайлю. Одначе ці новинки не принялися в наших народніх майстрів, бо були зовсім чужі їх духові; мабуть, усі речі, творені в візантійському стилі, що їх у нас находять, треба вважати за чужі, ввезені до нас. Такі є, н. пр., срібні скарби з Молотова (пов. Бібрка), Вербова (пов. Бережани) та Залісся (пов. Чортків), срібні діядеми (перевязки на голову), з витисненим звіринним орнаментом (Більче, Городниця, Джурків), плетені зі срібного дроту персні, ковтки київського зразка, тощо.

Сюди належать і так зв. енколпіони, бронзові двораменні складані хрестики, прикрашені з обох сторін плоскорізьбними або ритими фігурами (з одного боку, звичайно, Розпяття, з другого — Богородиця або якийсь святий).

Київських срібних гривен (штабок срібла, що йшли на вагу) та монет із тризубом у нас у Галичині ще не найшли. Зате є досить оловяних печаток, що їх привішували до важних княжих та епископських грамот. На них є звичайно з одного боку напис, з другого — погруддя святого або візантійського царя.

Нарешті треба згадати ще одну громаду памяток, яка звязана з побутом турко-татарських племен у XI—XIII. ст. на наших землях. Є це так зв. „камяні баби", — їх слідів у самій східній Галичині нараховуємо понад трицять. На жаль, до наших часів збереглася з них тільки одна — і то неповна — у Звенигороді біля Бібрки[3]), з дуже грубо зазначеною людською головою та пальцями рук.

Зате визначною й гарно збереженою памяткою, що звязана з реліґійними віруваннями наших ще поганських предків, є камяна чотирокутна, 270 цм. висока статуя так зв. Світовида, знайдена у Збручі недалеко Городниці. Його два чоловічі і два жіночі обличчя накриті одним спільним капелюхом, а під ними в чотирьох смугах, одна під одною, є плоскорізьбні фіґури довкола статуї. Деякі з них, як: жінки з посудом у руках, кінь та шабля, вказують на вплив турко-татарських вірувань на наші вірування передкняжої доби.

Тільки й можна сказати короткими словами про матеріяльну культуру наших земель у княжу добу. Про духове життя наших предків із тих часів, про державний устрій, домашній побут, заняття, віру, церкву та освіту найдете у книжечці Ібана Крипякевича: „Українське життя в давні часи (княжа доба)", що вийшла накладом „Просвіти" минулого року у Львові.

[3]) див. Ж. і Зн. із 1931. р., ст. 279.

ВІДКРИЛИ НОВИЙ КРАЙ І НОВИЙ НАРІД

Американська преса подає, що урядовий австралійський виряд відкрив за останні два роки на острові Нова Ґвінея землю, яку досі зазначували на мапах білою плямою. Ця земля лежить між хребтом Бісмарка в північній частині острову і краєм папуасів. Її заселює незнаний досі нарід, яких 230.000 людей, що живуть ув умовах камяного віку. Звичаї й життя цього племени цілком своєрідні, неподібні до способу життя якогонебудь иншого племени на землі. Вони, здебільша, плекають сади, але дуже первісним (примітивним) способом. Ці люди ввесь світ, що поза ними, утотожнюють зі світом духів, і багато тубільців приняло членів виряду за привиди.

(С.)

А. КРИВОВЯЗА.

ПАРНЯ І ДЛЯ НАС

З-давен-давна люди дуже вважно ставилися до чистоти свого тіла. Брудний, невмитий — це щось найгірше в очах людей. Змалку привчають дітей митись, і хоч дитина нераз плаче, реве, — мати не попускає дитині... Коли дитина виросте, то вже звикла до чистоти, і зрілою людиною сама дбатиме про неї.

Могло б видаватися, що нічого про це писати. Але так воно не є. Мало мити лице, руки та вряди-годи ноги, треба хоч раз на тиждень умитися цілому, або як це звичайно кажемо — викупатись.

Неодному читачеві покажеться це все дивним. Що-тижня вдягати чисту білизну — це вважає кожний із нас за необхідне. Але рідко хто подумає викупатись, заки вбере чисту сорочку...

Багато наших селян улітку ще купається, але взимі і в думку ніколи не прийде викупатися. Та бо і вліті не все наші люди находять на це час. Буває таке, що живе чоловік над самою річкою, а купається всього двічі в рік, мовляв, „нема часу".

А тимчасом кожний лікар наказує берегти чистоту. По шпиталях — скрізь чисто. Німці кажуть: „Кількістю мила, що його народ зуживає, мірять культуру народу". Це ясно, бо ж культурна людина дбає про чистоту; кожний старається мати при своєму мешканні купальню, а нераз і що-дня купається. Деякі народи Сходу мають докладні приписи, як берегти чистоту, як часто й як мити поодинокі частини тіла й ціле тіло, яка має бути вода й т. д. Це їм приписує часто їх віра (магометани, жиди).

Український народ так узагалі — чепурність і чистоту любить, це признають і чужинці. В нас і не треба б доказувати про конечність купатися. А проте все можете наскочити на такі слова когось зі села, чи містечка: „Не штука вам у великому місті часто купатися. Маєте там собі купальні, туші, парні, при них басени, себто великий водозбір, де вода раз-у-раз вимінюється через неперервний відплив одної води та доплив другої, можете собі там пливати і т. д. Але ж нам на селі, чи в містечку тяжко дозволити собі навіть на звичайну лазню[1]) або парню, а не то що на купальню!"

Ото ж я хочу показати, що поставити собі купальню не тяжка справа, треба тільки захотіти, й її може мати кожний середньо-заможний господар. Правда, одній людині поставити купальню таку, як по містах, — годі, але ж до цеї справи може пристати ціле село. Цікаво подивитись, як воно водиться в инших народів. Я маю на думці московські „бані", купальні парою, на які москалі можуть бути горді! В Московщині ходити до парні така самозрозуміла річ, як — їжа. Коли хто хоч трохи нездужає, то обовязково спершу йде в парню і з неї виходить „мов на світ на ново народжений". У нас деякі хорі на ревматизм кажуть, що лише парня при житті їх держить, та й медицина ствердила, що парня помагає в багатьох недугах.

Пригляньмось тим московським сільським парням, яких я ніде в Галичині не здибав, — а саме такі парні можуть будувати наші села, чи містечка. До будови можна взяти місцеві сільські сили, та тільки одного муляра для будови печі можна б узяти з Волині, бо там такі парні теж є.

За підставу до свого опису я беру парні, які здибав я в західньо-північному Сибірі.

Сільська парня поміщена окремо від инших забудовань, у окремому домику, але ж бувають парні і в одній із кімнат мешкальної хати: може

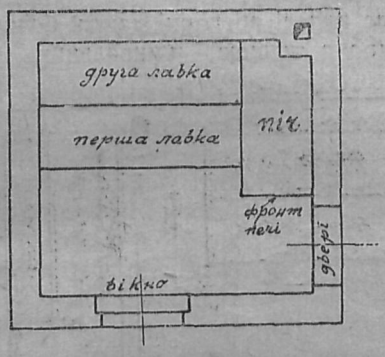

Нарис однокімнатної парні.

бути собі самостійний домик для парні, з одною кімнатою (однопоміщенева парня) або можна стінкою переділити кімнату (двопоміщенева) на дві частини на кімнату, де є властива парня, та на передпокій (часто нагадує сіни), що править за роздягальню.

*

Займімся парнею *однопоміщеневою*. Це чотиростінна кімната з одними дверима та вікном. Значну частину кімнати займає піч. Горішня частина печі майже нічим не різниться від наших печей, де печуть хліб (нагадує наші „братрури"): вільний простір, подібний до коробки сірників, з пятьох боків має стіни, з шостого, переднього боку або зовсім стіни нема, або є лише частина стіни, з цього боку в нас саджають хліб. Той простір, де б ніби мав пектися хліб, ми назвемо в нашій парняній печі „пароробом", а те місце, де б стояв хліб, назвемо „підставою пароробу". В печі на хліб палять на тому місці, де опісля, коли піч нагріється, ставимо хліб. Тут і різниця з парневою піччю. В цій печі на тому місці не палять, а палять у долішній частині печі (хлібна піч цеї частини не має), під підставою пароробу, де знову є вільний простір, але сполучений із комином. Доступ до цього простору є теж із переднього боку, тут є дверцята, зівсім як у кожній звичайній кухні. Сюди даємо паливо (дерево, вуголь), воно там горить і огріває піч. Цей простір є залізною решіткою (рушом) відділений здолини від вільного простору на попіл т. є від попільника, який теж, як скрізь, має спереду дверцята; ті дверцята відчиняємо ширше, то вужче, щоб мало доступ повітря, та щоб скоріш, чи повільніше горіло. Як бачимо, піч такої парні складається з кухонної печі та хлібної печі, тільки що в долішній частині є піч кухонна, а на ній побудована хлібна піч. Плита кухонної печі є водночас

[1]) пор. Ж. і Зн., за 1929, ст. 212—213.

підставою пароробу, тільки що вона не залізна (як у наших кухнях), але з каміння або з цегли.[2])

До сільської парні належать, крім печі, ще деревяні лавки, як сходи (звичайно два сходи). Тягнуться вони здовж задньої стіни від печі аж до другої стіни (див. 1. рис.). Перший ступінь цих сходів (перша лавка) є заввишки звичайної лавки, на ній вигідно сидіти і тримати ноги на підлозі. Другий ступінь (друга лавка) є так за високий від першого, як перший від підлоги; можна вигідно сидіти на другій лавці й ноги тримати на першій.

Підлога буває деревяна з легким схилом, щоб вода стікала в напрямі одного з кутів кімнати. Є там і заглиб получений отвором у стіні з ровом на обісті. Отвір цей можна відчиняти та приназбирану воду випускати.

Підчас купелі до парні дають бочку з зимною водою, відро з теплою, умивальник (мидницю),

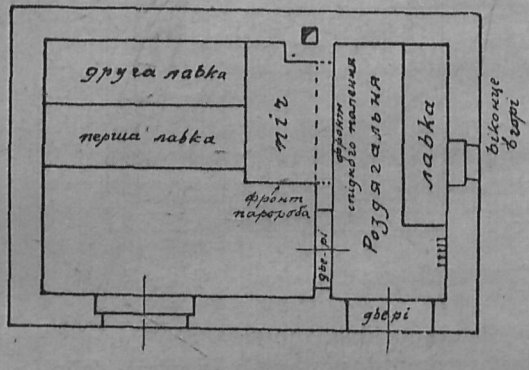

Нарис двокімнатної парні.

скопець і посудину подібну до ринки з ручкою, її москалі звуть „кувшин", по-нашому буде — глек.

Перед початком купелі палять у печі, а коли вже піч як-слід нагріється, починається купіль. Роздягаються в парні, річі вішають на кілках під стіною, де вікно, або кладуть на полички (там менша горяч). Тоді спершу побіжно обмивають себе цілих, при чому, як увесь час у парні, брудну (зужиту) воду виливають на підлогу. Коли вже перший бруд із себе змиють, починають паритися, щоб увесь бруд відстав. Пара повстає так, що до ринки (глека) набирають води й виливають її до пароробу („хлібної печі"). Вода розприскується по цілому пароробі, а що піч гаряча, то вода вмить нагрівається, перемінюється в пару та з великою силою виходить назад тим отвором, яким до неї влито воду, та розходиться по цілій кімнаті. Як лити воду, треба бути обережним, треба повернутися обличчям від печі, щоб пара не вдарила в лице. Воду до пароробу вливають так довго й так часто, як кому цього треба, бо ж не всі люблять однаково багато пари й однаково велику горяч. Пара розходиться нерівномірно по парні: її більше вгорі, ніж удолині, тимто, хто любить більше паритися, вилізає на другу лавку. Як трохи випарилися, треба добре обмитися, не жалувати мила — і аж потому вже йде правдиве парення: тоді беруть віники з листових дерев, бють ними тіло (воно це так, як масажа: розминає мязи та поновлює правильний обіг крови й т. д.).

Теплота в такій парні доходить до 45% Ц. Щоб довше в парі витримати, беруть із собою скопець із зимною водою, тримають над ним обличчя, поливають собі водою голову, а то й ціле тіло. Після парення змивають цілих себе зимною водою, й цим купіль кінчиться. Триває вона, разом із роздяганням та одяганням, так із годину.

*

Однопоміщенева парня невигідна тим, що нема в ній окремої роздягальні. Виходячи з такої парні, можна легко перестудитись, тимто, йдучи з парні взимі, треба добре одягнутись.

Тимто краща двопоміщенева парня з окремою роздягальнею. Тут після виходу з парні можна деякий час відпочити, прохолонути, й опісля одягнутися — тоді вже менша небезпека, що простудишся. У двопоміщеневій парні менша втрата тепла, бо двері з парні не виходять безпосередньо надвір. Вигода ще й у тому, що спіднє опалювання („кухня") має отвір не до парні, а до роздягальні, де й лежать запаси палива сухі, й лише туди заходить чоловік, що обслуговує піч.

Щодо розмірів парні, то треба памятати, що чим менша кімната (властива парня), тим менше треба палива, тим вона й дешевша. Можна прийняти такі розміри: 1) величина печі приблизно 150 цм. × 70 цм.; 2) довжина лавок (сходів, ступнів) не повинна бути менша ніж 2 метри, щоб можна було добре на них простягнутися; 3) між передом печі і протилежною стіною повинен бути вільний прохід; 4) висота кімнати повинна бути така, щоб, сидячи на найвищому ступні (на другій лавці), не зачіпати головою стелі.

Це парня — маленька. Та сибірські сільські парні бувають і більші й вищі, бо там не рахуються дуже з коштами за опал.

Сама будова, де є парня, звичайно деревяна. Розуміється, треба відповідно подбати за піч, та за комин, подібно, як і в мешканевих деревяних будовах. Стіни, двері й вікна повинні добре пристава ти, щоб як-найменше тепла втікало. Добре було б, щоб парню таку хоронили перед зимном сусідні будови, чи ліс.

На північному Сибірі буває в кожному селі по кілька парень; одна припадає на пять, найвище десять хатів. На один день умовляється кілька родин, що мають купатися в одній парні: спільно носять воду та дрова, помагають один одному розпалювати в печі, докладають дров.

Добре було б, що б і в нас у Галичині ставили такі парні. Кошти невеликі, а користь — величезна. В кожній нашій місцевости все хтось найдеться, що бував у парні в місті, підчас світової війни побував на Сибірі, сам купався в такій сільській парні й пізнав, яка це корисна річ. Коли вже будемо їх у нас ставити, то не завадить нам подумати про те, як їх удосконалити, чи приспособити до наших місцевих умов. Н. пр. за дрова в нас тяжше, значить — ми мусимо ставити піч господарну, щоб як-найліпше використувала тепло. Та про це вже можна поговорити иншим разом. Найважніше, щоб у нас люди зважилися будувати в себе такі парні.

[2]) Каміння проводить тепло 2—4 рази ліпше за цеглу, тимто коли вжити на внутрішні стіни пароробу каменю, то він скорше нагріється, а й пара тоді ліпша, сухіша та має більшу силу. У просторніших парнях, щоб скоріш їх нагріти та мати більше пари, уміщують на плиту пароробу більші кусники каміння, яке там розгрівається.

ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

ДЕЩО ПРО МУЗИКУ СХОДУ

На весну 1930. р. основано в Берліні „Товариство для дослідів музики Сходу". Воно поставило собі за мету — виряджати наукові подорожі, утривалювати найновішими технічними засобами музичні покази (продукції) східніх та инших позаевропейських народів і вести над їх музикою наукові досліди. У склад ради ввійшли, між иншими, проф. Й. Вольф (Johan Wolf) — директор музичного відділу державної бібліотеки) — голова, проф. Г. Шінеман (Georg Schünemann— заступник директора музичної академії) — секретар, проф. Е. ф. Горнбостель (Erich von Hornbostel — керманич берлінського архіву фонограмів) та Роберт Ляхман.

На першому засіданні нового товариства Р. Ляхман виголосив доповідь про завдання вивчання музики ближчого Сходу. Він зазначив, що до цього потрібні конечно записи, зроблені при допомозі фонографу. Та хоч у берлінському архіві фонограмів під проводом Е. Горнбостеля призбирано досі 12.000 знимок із різних кінців світа, — музика ближчого Сходу залишається й досі мало досліджена. Можна вказати на великі простори й окремі країни, досі зовсім не торкані записувачами, нпр., музика єгипетських феллягів (селян), музика бедуїнів арабського півострова; з турецької й перської народньої музики маємо ледви по кілька фонограмів, з афганської таки зовсім нічого. Щодо дослідів, то найкраще (хоч також не зовсім повно) заступлена єврейська та бедуїнська й берберійська музика з північного побережжя Африки. Досліди Ідельсона (A. Z. Idelsohn) над єврейською літургічною музикою, що найживіше збереглася в південній Арабії й у Марокку та творить найстаршу верству теперішньої міської музики ближчого Сходу, довели до дуже важних висновків, які мають загальне значіння для історії европейської музичної культури. Виявляється, що єврейська літургічна музика має дуже близьке споріднення з Григоріянським співом західньої церкви. На цій основі можна ствердити, що єврейська літургічна музика не змінилася від перших віків нової ери,[1]) коли цю музику перенято до християнської богослужби. Цим потверджується також загальне етнольоґічне[2]) правило, що культурні надбання найдовше вдержуються на периферіях (на окраїнах, на провінції) свого територіяльного поширення.

Пізніший ступінь розвитку виявляє світська міська музика ближчого Сходу, яку не зовсім влучно називають арабською. Вона утворює систему[3]) мельодичних і ритмічних[4]) типів (зразків), що дають означені рямці для свобідного варіювання (змін). З тональними[5]) й мельодичними ознаками кожного типу звязується уявління якоїсь магічної (чарівничої) сили, якою можна впливати на людей і природу, нпр., спричинювати врожай, хвилювання моря і т. ин. Система міської музики на ближчому Сході всюди однакова, одначе музика, що вкладається в цю систему, виявляє різні відміни, відповідно до місцевости. Хоча система мельодичних типів уважається витвором ісляму[6]), а найдавніші письменні відомости про неї походять щойно з X. в., то ґрунт до її сприймання був підготовлений уже у старовинних культурах (грецькій, китайській). В музиці сільського населення в західній частині північного побережжя Африки є два відмінні аж до протилежности музичні стилі (особливости) — бедуїнський (головно в Тунісі) і берберійський (в півд. Альжирі й Марокку)

Бедуїнський мельос (провідний голос) — це одноманітні рецитації (виголошування) з малим обемом тонів, приспособлені до предовгих текстів (слів) епічного (оповідного) характеру, — їх плекають виключно чоловіки. Берберійська музика — це ґластиві народні пісні з широким обемом скалі[7]), співані головно молоддю, пастухами й жіноцтвом. У бедуїнів і берберів музика супроводжає всі важніші випадки народнього життя. Там живе ще віра в чарівну силу музики. Нпр., у магічних обрядах весілля (що тягнеться кілька днів) пісня є необхідна складова частина. Музику бедуїнів ані берберів не можна вважати за примітивну (первіску, нехитру, просту). Перша — це, здається, пережиток давньої культури, з доби перед арабським завоюванням (перед VII. в. по Хр.); рецитації бедуїнів із повторюванням одноманітної мельодії при кожному вірші мають ознаки глибокої старовини та належать до того самого стилю, що й героїчні[8]) пісні балканських народів. Можна догадуватися, що таким самим способом колись греки виголошували поеми Гомера.[9])

Бедуїни з Тунісу плекають особливу відміну інструментальної музики, щось наче „програмова музика"[10]): грою на сопілку, без допомоги тексту вони ілюструють (змальовують) події, нпр., як бедуїн поривае дівчину та втікаючи зводить боротьбу із львом. Таку саму музику знали старовинні греки, коли на дельфійських ігрищах[11]) со-

---

[1]) видатний у житті людства час, що від нього починають числити роки, н. пр., ера християнська, або нова — від народин Христа

[2]) етнольоґія — наука, що на основі призбираного з народніх уст матеріялу (етноґрафічного) старається дати картину розвитку людей і їх культури

[3]) правильний лад, правильний розподіл

[4]) ритм — розподіл, якесь правильне чергування підвищених та понижених звуків

[5]) тональний — звуковий

[6]) релігія Магомета

[7]) скаля — 7 тонів (звуків), що йдуть один по однім то вгору, то вниз

[8]) пісня призначена до оспівування героїв (людей, що визначилися незвичайними надлюдськими вчинками)

[9]) Гомер — грецький поет, йому приписують дві великі поеми зперед 1000 р. до Христа про бої під Троєю (Іліяда) та поворот одного із грецьких бойців ізпід Трої Одисея, додому (Одисея); кожна поема має по 12 довгих пісень.

[10]) образотворча або описова, новітня музика, що змальовує тонами якусь подію

[11]) Дельфи — місто в Греції, там на честь бога Апольона (бога музики) відбувалися грища та віщування. Звалися ці грища ще й пітійські, бо в Дельфах була Апольонова жриця, Пітія, що сиділа на триніжку над пропастю, звідкіль виходила запаморочлива пара, яка задурювала жрицю, й вона вимовляла якісь слова, що їх жерці укладали за пророцтва

льовою грою на флеті зображувано боротьбу Аполльона[12]) з драконом. Опис цього „пітійського номоса"[12] у старинних письменників аж по дробиць сходиться зі згаданим зразком бедуїнської музики та вказує на її зв'язок із старогрецькою культурою.[13])

Бедуїни й берберійці знають і окрему відміну інструментальної музики, якою викликують екстазу (нестямне захоплення) при танках і релігійних обрядах. Та найстаршу верству музики на північних побережжях Африки виявляють дитячі пісні, що своєю простотою й рівномірним ритмом підходять до відомого типу дитячих мелодій, поширеного в європейських та инших народів.

Вивчання музики Сходу приносить важні наслідки не тільки для порівняльного музикознавства, але й для инших галузів науки, передусім для історії культури й етнології. З археольогічного (передісторичного) становища мельодії східніх народів мають особливу вартість із огляду на незвичайну тривкість, з якою вони збереглися незмінно в усній традиції протягом багатьох віків, як це стверджено безсумнівно на старо-єврейських літургічних мельодіях та на бедуїнських рецитаціях. Що-йно в останніх десятках літ старинні мельодії Сходу підлягають непереможному походові нівеляції (вирівнювання) підо впливом новітньої европейської культури та великого поширення механічних (штучних) музичних струментів; отже треба поспішати з записами, щоб урятувати для науки бодай останки старої музичної культури Сходу.

Яке велике значіння може мати докладне обзнайомлення з цією оригінальною музикою для прослідкування східніх впливів у народній музиці південних та східніх славян, зокрема ж українців — це для кожного ясне, це показує наглядно й обговорена доповідь Р. Ляхмана. Рецитації бедуїнів, які належать до того самого стилю, що й південно-славянські юнацькі пісні, та старовинність і тривкість цього рецитаційного стилю заслуговують на особливу увагу при досліді музичної форми українських народніх дум.[14])

[12]) номос — гр. слово: усталений мельодичний тип

[13]) Замітна річ, що проби ілюстувати події грою на сопілку подибуються й у наших гуцулів. Порівн. мої записи в „Гуцульщині" В. Шухевича, (III. с. 93): Як вівчар *затоскував, погубивши вівці, та як утішився, відшукавши їх.* — **Ф. К.**

[14]) Народні думи, це — чутливо-оповідні (ліричноепічні) твори, що мають свобідний віршовий склад, їх співали кобзарі в супроводі кобзи, бандури чи ліри, виголошуючи їх більш-менш так, як у нас при голосіннях.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Олекса Новицький, академік, відомий український мистецтвознавець, помер у Києві 24. вересня ц. р. в 72. році життя.

Свою наукову працю Покійний розпочав у 80. роках минулого століття. Одною з головних праць О. Новицького були досліди над малярською творчістю Т. Шевченка. В 1914. р. Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові видало його твір про Шевченка, як маляра, а в 1928. р. другу його монографію на ту саму тему випустило харківське видавництво „Рух". У 1909. р. Покійного іменувало своїм членом Українське Наукове Т-во у Києві, в 1914. р. обрало своїм дійсним членом Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові, а в 1922. р. він став дійсним членом Української Академії Наук.

Покійний залишив по собі багато цінних наукових праць про різні галузи нашого мистецтва.

Народився О. Новицький у Симбірську на Слобожанщині 1862. р.

—o—

Марія Заньковецька, одна з найбільших українських і світових театральних артисток, померла по тяжкій недузі на Україні 4. жовтня 1934. в 75. році життя. Справжнє її ймення — **Марія Адасовська**, а Заньковецька прибране — від села, де вона народилася: Заньки в Чернигівщині коло Ніженя (1860. р.).

Вперше виступила Заньковецька 1882. р. в оперетці „Наталка Полтавка" в театрі М. Кропивницького в Полтаві (потім у Києві й Петербурзі) — і відразу виявила такий талант, що зачарувала не тільки українську публику, а звернула на себе пильну увагу фахової російської сценічної критики. Відомий російський знавець мистецтва Суворін закликав Заньковецьку в Петербурзі покинути українську сцену й перейти до російського театру, ворожачи їй велике майбутнє. Але Заньковецька не піддалася спокусі й до кінця свого життя лишилася вірна рідному мистецтву. Гра Покійної артистки, навіть у творах невеликої літературної вартости, набирала такого виразу й такої життєвої правди, що робила на глядачів враження, яке роками не стиралося з памяти. З імям Заньковецької звязана найкраща доба розвитку українського театру, дарма що це був час найтяжчих років політичного гнету українського народу після відомого царського указу 1876. р., який заборонював українське слово.

Після большевицького перевороту Заньковецька лишилася на Україні, але на сцені виступала дуже рідко. В 1922. р. дістала вона почесний титул „артистки республіки", й її іменем названо один театр у Харкові.

В історії українського театру й історії національного відродження імя Заньковецької буде записане нестертими буквами. Міркуємо, що в одному з найближчих чисел зможемо про неї подати читачам щось більше.

Похоронили Заньковецьку на старовинному Байковому кладовищі в Києві, де знайшли собі місце найбільші діячі нашого національного й культурного руху.

Вічна їм память!

ЗОРЯНЕ НЕБО В ЛИСТОПАДІ

Листопад. Пожовкле листя паде з дерев і вкриває вогку, холодну землю. Вся жива природа прилагоджується до зимового відпочинку. А на зоряному нашому небі вже справжня зима! Гарні сузіря літнього зоряного неба: Великий Лев, Діва, Волопас, ще за-дня ховаються під західній овид; Корона, і Змий, і Змийник, і Геракль поспішають за ними негайно по заході Сонця. З цими всіма сузірями ми мусимо вже попрощатися на довший час, бо побачимо їх посеред нашого зоряного неба щойно з найближчою весною. Та й Орел швидко зближається до заходу. Зате над нашими головами сяє Лебідь, Борона й Персей, під ними Пеґаз, Андромеда і Квочка, на сході Візник із Кізкою, а незабаром по заході Сонця сходять пишні сузіря: Бик із Альдебараном, Близнюки з Кастором і Полюксом, Косарі, Малий Собака з Прокіоном, і нарешті біля півночі сходить прегарний Сирій — оздоба зимового зоряного неба.

З планет — Меркур переходить саме 3. листопаду поза Сонцем так, що від 10. починаючи він уже світить над ранком, спершу годину, а в половині місяця 2 години перед сходом Сонця. Венера переходить саме між Сонцем і Землею (18. X.), тимто її не видко цілий місяць. Марс сходить біля півночі. Юпітер сходить рано перед сходом Сонця й заступає Венеру, яка з Ранньої Зорі стає Зорею Вечірньою. Сатурн світить близько овиду на південному заході та заходить перед північчю, в половині листопаду вже коло 10. ввечір, 6. й 20. ц. м. Меркур переходить коло Юпітера. Коли в цих днях над раном буде небо погідне, то коло 6. години перед сходом Сонця обидві ці зірки можна буде бачити одну біля одної на східній стороні неба. Між 10. і 17. ц. м. наша Земля переходитиме через хмару метеорів т. зв. Леонідів. В тому часі, коли буде погідне небо, ми повинні б бачити багато спадних зірок, особливо над ранком. Усі вони наче то будуть виходити із сузіря Великого Лева, себто, саме від північно-східньої сторони неба.

Місяць: нів — 7., півповня — 14., повня — 21., остання чверть — 29. листопаду. Між 1. і 2. та між 28. і 30. ц. м. Місяць переходить побіч Марса й Регуля (ясна зірка в сузірї Великого Лева), що можна буде бачити рано перед сходом Сонця (коло 6. год.), саме на східній стороні неба. 13. і 14. ц. м. Місяць переходитиме коло Сатурна.

Сонце сходить: 1. ц. м. в 6. год. 19 хвилин, 30. ц. м. в 7. год. 2. хв.; заходить: 1. ц. м. в 16. год. 3. хв., 30. ц. м. в 15. год. 26. хв., — день меншає на 1 год. 20 хв. Дня 22. листопаду Сонце переходить із сузіря Скорпія до сузіря Стрільця. Починається зима.

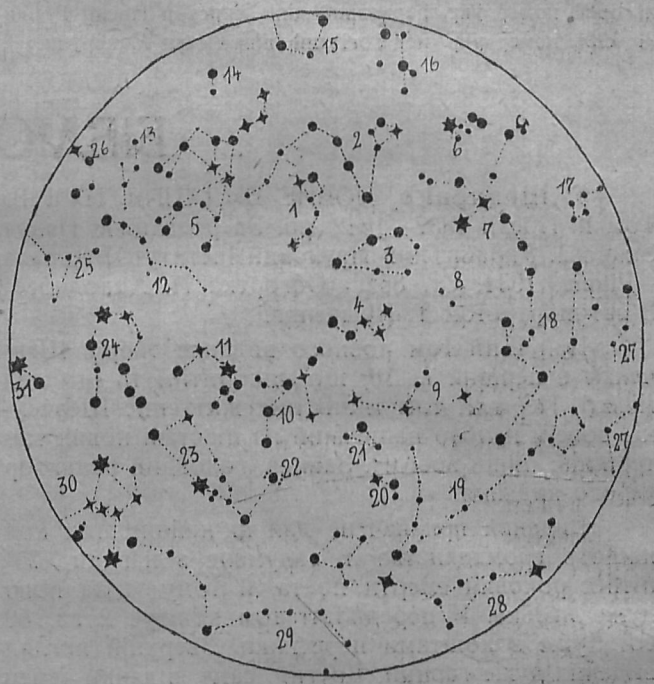

Зоряне небо в листопаді: з початком місяця в 11. год., в половині місяця в 10. год., а з кінцем місяця в 9. год. вночі.

1. Малий Віз; 2. Змий; 3. Кефей; 4. Касіопея; 5. Великий Віз; 6. Ліра; 7. Лебідь; 8. Ящірка; 9. Андромеда; 10. Персей; 11. Візник; 12. Рись; 13. Малий Лев; 14. Хорти; 15. Волопас; 16. Геракль; 17. Дельфін; 18. Пеґаз; 19. Риби; 20. Баран; 21. Трикутник; 22. Квочка; 23. Бик; 24. Близнюки; 25. Рак; 26. Великий Лев; 27. Водолій; 28. Кит; 29. Ерідан; 30. Косарі; 31. Малий Собака.

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ ЛИСТОПАДІ

1. 1918. заняття Львова українськими військами; утворення Західньо-Української Народньої Республики
1. 1918. відкриття укр. університету в Камянці
1. 1924. помер укр. громадський діяч Лука Гарматій
3. 1885. помер укр. письменник Микола Устіянович
4. 1872. народився укр. письменник Богдан Лепкий
5. 1922. перші вибори до польського сойму в Варшаві; українці з Галичини здержалися від виборів
6. 1811. народився укр. пробудник Галичини Маркіян Шашкевич
6. 1912. помер найбільший український композитор Микола Лисенко
6. 1919. умова Української Галицької Армії з рос. генералом Денікіном у Ситківцях
6. 1929. помер укр. громадський і політичний діяч із Волині Михайло Черкавський
6. 1931. помер укр. політичний і громадський діяч Володимир Охримович
7. 1917. большевицький переворот у Росії
9. 1769. народився батько нового укр. письменства Іван Котляревський
9. 1893. помер укр. байкар Леонід Глібів
10. 1708. москалі здобули Батурин
10. 1839. помер Іван Котляревський
11. 1916. заява укр. посла Семена Вітика в австр. парляменті, що гал. українці стоять за зєдинення з наддніпрянськими
13. 1625. куруківська умова
13. 1923. помер укр. письменник і політичний діяч Іван Липа
14. 1918. відкриття Української Академії Наук у Киеві
15. 1648. облога Замістя

15. 1863. народилася укр. письменниця Ольга Кобилянська
15. 1918. проголошення федерації з Росією П. Скоропадським; утворення Директорії Укр. Народньої Республики
15. 1920. помер визн. укр. театральний діяч Іван Біберович
17. 1708. вибір Івана Скоропадського гетьманом
17. 1804. заснування університету в Харкові
18. 1874. помер укр. письменник Олекса Стороженко
19. 1698. помер на Московщині (Ярополче) гетьман Петро Дорошенко
20. 1917. проголошення 3. універсалу Укр. Центральної Ради в Киеві
21. 1709. страта оборонця Батурина полковника Чечеля
21. 1925. помер укр. політичний діяч Євген Левицький
21. 1926. помер укр. церковний діяч, епископ Йосип Боцян
21. 1931. помер укр. педагогічний діяч Остап Макарушка
22. 1919. померла визначна укр. артистка Катерина Рубчакова
23. 1708. проголошення москалями прокляття на гетьмана Мазепу
23. 1883. помер укр. учений Михайло Максимович
23. 1913. помер укр. критик Микола Євшан-Федюшка
23. 1925. помер укр. журналіст Олександер Саліковський
25. 1905. вийшло 1. число першого укр. часопису на Наддніпрянщині (Лубні) „Хлібороб"
26. 1927. помер укр. громадський діяч Теофіл Кормош
27. 1648. приїзд до Хмельницького під Замістя польського посла
29. 1916. помер укр. природознавець і дослідник мови Іван Верхратський
29. 1925. помер гал.-укр. громадський діяч Кость Паньківський.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Т. Шевченко, ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ. Том II. Поезії 1837—1842. рр. За редакцією Павла Зайцева. Український Науковий Інститут. Варшава —Львів. 1934. Ст. 352. Обгортка П. Холодного. З автопортретом Т. Шевченка.

Цей II-ий том повного видання творів Шевченка є перший із 16, що виходитимуть що два місяці. Перший том міститиме життєпис Шевченка, зовсім наново написаний на підставі нових матеріялів; пише його П. Зайцев, головний редактор усього видання.

Видання призначене для як-найширших кол нашого громадянства й задумане з нагоди 75-літніх роковин смерти поета, й тому ціна його дуже низька. У передплаті том коштує 2 зл. 50 сот., уже з коштами пересилки. Зверхній вигляд видання дуже гарний. Другий, саме виданий тепер том містить ранні поезії Шевченка від 1837—1842. рр. До тексту додані різні відміни та завваги. Крім цього, в ньому находимо 17 статтей, що пояснюють твори Шевченка й розяснюють деякі обставини його життя.

Іван Горишівський, СПІЛЬНИМИ СИЛАМИ (Плян майстра Дмитра) — історична картина з життя львівського братства з XVII. в., Львів, 1934, Накладом Товариства „Просвіта", ст. 100, ц. 0.90 зл.

Чергова місячна книжечка, подвійна (за вересень—жовтень), вводить нас у дуже цікаве життя наших міщан із XVII. в., що зорганізувалися у братства. Зміст книжки невибагливий: великі утиски, що їх зазнавало наше міщанство від львівського магістрату, приневолюють їх гуртуватися, щоб спільними силами боротися з лихом. Але ж самого гуртування ще мало, треба — думки, живої думки, а то можна пропасти. Нове покоління українських львівських майстрів не находить для своїх товарів збуту, бо їх нікуди в місті не допускають. Вони додумуються, за звичаєм давніх ремісників, що навідувалися до найрізніших країв, ізготовити караван — себто торговельну виправу до Молдави. Переборовши всі (великі) перепони, вони щасливо добираються до сусіднього краю, випродують свій крам і з заробітком вертаються додому. Попробувавши раз щастя, вони думають що-року виїжджати в чужі краї.

Книжечка написана дуже цікаво й незвичайно живо. Ціле життя львівського зорганізованого міщанства ви бачите в ній, як на долоні, співчуваєте його недолі й тішитесь його щастям. Мова оповідання легка, народня — гарна. Слова й вислови, що могли б видатися незрозумілими — на кінці книжки пояснено. У книжечці — 4 образки маляра Ю. Кирієнка.

Гаряче поручаємо книжечку І. Горишівського нашим читачам. Небагата популярна українська література збагатилася новим цінним твором.

Андрій Чайковський: ПОЛКОВНИК МИХАЙЛО КРИЧЕВСЬКИЙ, історична повість із XVII. в., Львів,1935. Накладом видавничої кооперативи „Хортиця" (оклад. М. Бутовича), ц. 1.60 з.

Андрій Чайковський — відомий у нас автор. Його повісти, головно, історичні, мають численних у нас читачів, вони багато людей уже й виховали в тому дусі, що навчили їх шанувати й любити своє минуле, гордитися історичними діячами, на які така багатенька наша історія.

Одним із таких визначних діячів із часів Хмельниччини і був полковник Михайло Кричевський. Хоч із роду й вихованням неукраїнець, дарма що рід його був український, Кричевський цілою душею приляг до України, зрісся з нею, і хоч шляхтич — пристав до повстання Хмельницького й за українську справу наклав головою.

Андрій Чайковський старався вдуматися в ту душевну боротьбу, яку мусів повести з собою польський шляхтич, щоб пристати до українського народу й боротися за його інтереси. То й ціла повість поділяється на дві частини: перша („В чужому середовищі") змальовує Кричевського в першій половині його життя, друга („Пробудилась душа") — у другій. Обидві частини, відповідно до змісту, відрізняються одна від одної висловом і думками. Але ж ціла повість читається живо, оповідання пливе гладко, мова повісти — чиста й дуже прикметна для тих часів, — а взагалі (і це найважніше) сам твір читача зацікавить.

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові.

(Продовження)

Перед самою війною (1914) „Руська Бесіда" налічувала в самих Чернівцях 908 членів, мала своїх 9 філій (Вашківці, Вижниця, Заставна, Кіцмань, Путилів, Серет, Сторожинець, Чернівці-місто й Чернівці-повіт), 150 читалень із якими 13.000 членів (а треба знати, що українців на Буковині було 320.000), мало вже було сіл, де-б читальні не було... При цій нагоді зазначимо, що перша читальня „Руської Бесіди" повстала 1880. р. в селі Раранче, чернівського повіту; за нею пішли села — Неполоківці (Кіцманщина) й Самушин (Заставнеччина), 1881. р. повстала читальня в Кіцмані, 1882. в Товтрах (Заставнеччина), від 1884. р. вони почали зростати десятками на рік.

Як львівська „Просвіта", і чернівська „Руська Бесіда" має ще й ту заслугу, що покликала до життя багато українських установ, які в міру розросту національної праці, влегшували „Руській Бесіді" її роботу, перебираючи від неї поодинокі ділянки її праці. „Бесіда" дала почин до засновин „Народнього Дому" (1884), який згодом перебрав від „Руської Бесіди" й касинову читальню для чернівської інтеліґенції й відкрив хлопячу бурсу в Чернівцях. З драматичного гуртка „Руської Бесіди" виросло 1884. р. „Драматично-літературне товариство", перейменоване 1898. р. на „Буковинський Боян" у Чернівцях, із шкільної секції — „Руська — від 1910 — Українська Школа", з читальняних кас — централя райфайзенок „Селянська каса" і т. д.

Із діячів, що поклали великі заслуги для „Руської Бесіди" за ввесь час її існування назвемо: Григорія й Сидора Воробкевича, Ларіона Окуневського, Максима Михаляка, Єротея Пігуляка, Єротея Федоровича, Євгена Семаку, Антона Клима, Мирона Кордубу, Теодора Галіпа й передусім — проф. Степана Смаль-Стоцького, що сам відкрив до 100 читалень, розбудовував товариство, придумував усе нові й нові форми освітньої діяльности — та Омеляна Поповича, довголітнього редактора видавництв „Руської Бесіди".

За час війни 1914—1918. в „Руській Бесіді", ясна річ, багато роботи не було. Навіть публична бібліотека, яку упорядкував іще до війни Мирон Кордуба — не могла функціонувати як-слід. Буковина переходила підчас війни з рук до рук, події на фронті ніяк не могли сприяти якійнебудь культурній роботі. З війною пропала сила товариського маєтку, бібліотеку порозбирали різні окупантські війська.

Та чого не добила війна, те доконали нові пани Буковини, румунська влада, що захопила край 1918. р. За десять років воєнного стану, який проголошено в українській частині Буковини (1919—1929), коли були заборонені всякі сходини по читальнях, коли не дозволяли відновляти діяльности українським товариствам не тільки на селах, але й по містах — все освітнє придбання зруйновано. „Руська Бесіда" втратила ввесь свій маєток, читальні перестали існувати, нове покоління вже й не знає, як широко була поставлена колись просвітня праця на Буковині...

З приходом до влади румунської партії т. зв. цараністів (селянська народня партія) 1929. р., українському населенню трохи полегшало, скасовано стан облоги, й почали відживати ті читальні, що якось були спаслися від розгрому, відітхнуло трохи й матірне товариство. Але ж зі зміною влади 1933. й ті останні читальні ледви животіють і на ладан дишуть. Ролю давніх читалень перебирають потрохи інші товариства, а то просвітня робота йде незорґанізованим шляхом, її ведуть свідомі одиниці, та про білянс цієї праці не можемо нічого сказати. Одне певне, що за 15 років румунської влади встигли пропасти всі ознаки орґанізованої освітньої роботи, яку з важким трудом та самопожертвою наладили були провідники українського народу на Буковині.

Нові румунські закони не дозволяють творити центральних товариств із філіями й не дозволяють на таку форму організації і для тих товариств, що їх засновано ще за Австрії. Тимто й „Руська Бесіда", хоч би яким чудом відновила свою діяльність, не могла б її вести в давніх рямцях. Кожне село мусіло б укладати для своєї читальні окремий статут і прохати владу, щоб його затвердила...

Останніми часами ведуться переговори, щоб на Буковині дозволено поширяти місячні видання „Просвіти", що їх львівське товариство відновило зі січнем 1934. р. Та загального дозволу не можна сподіватися. Українська „Видавнича Спілка" в Чернівцях мусить добиватися дозволу для кожної окремої книжечки, що її видасть „Просвіта" у Львові...

„ПРОСВІТА" В НАДДНІПРЯНЩИНІ.

Поява „Просвіти" в Наддніпрянщині звязана з памятним 1905. роком, коли перша велика революція, мов буря, прокотилася по російському царству. Тоді то маніфест-конституція з 17. жовтня приніс Росії вистраждане віками право на ріжні вольности, між иншим на творення ріжних товариств. Заметушилися й українці та забралися до леґа-

лізації культурно-освітнього руху, творячи товариства „Просвіта".

Та коли б ми історію просвітнього руху на Україні починали тільки від цих уже ясно оформлених установ, що офіційно існували як чисто просвітні, установ із їх окремими статутами, то не мали б повної картини освітніх змагань на Наддніпрянщині. Вони зазначилися ще далеко передтим, та звязані вони з ідейними зусиллями цілого ряду поколінь, що віддавали не тільки свою працю, але й волю та життя, без надії побачити колинебудь висліди своїх змагань. Історія цих змагань учить нас, що „Просвіти" не зявилися на початку XX. віку мов той грім із неба, але як наслідок довгої, бо більше ніж 50-літньої впертої боротьби за національну освіту для українського народу.

Довгий та тернистий і кривавий шлях полишили ці покоління за собою, шлях боротьби з царським урядом, який хотів відділити Україну високим муром від світа знання-свідомости. Не раз зусилля ці нищив один рух пера безпощадного володаря-самодержця, або принагідного місцевого самодура-губернатора. Але зявлялися все нові й нові каменярі та лупали без перестанку закляту скелю.

Передвісники „Просвіт". Ще в 40. роках XIX. ст., коли вже понеслось по Україні віще слово „Кобзаря" Т. Шевченка, кращі її сини думали над тим, як би запобігти недолі рідного народу, дати йому знання рідною мовою, посіяти свідомість національну.

Шевченко заповідав: „на сторожі коло них (малих отих — простих людей) поставлю „слово". Це слово завжди повинно б бути з народом, нагадувати йому, хто він, учити його: таке вічно-живе слово може дати тільки книжка. І ось цілий ряд поколінь вишукує, творить образ тої потрібної для народу книжки, скупчує свої зусилля, щоб давати ту книжку пляново, одне слово: задумується над постійним видавництвом для народу. Недільні школи, виклади, чи інші форми освітньо-виховної праці бувало заблиснуть на мить, але в ті непевні часи швидко щезають, немов ті спадні зірки. Не те з книжкою: раз пощастило їй прослизнути у світ у хвилини цензурних полегкостей (а такі бували) — її вже не спиниш. Вона поринала в гущу народніх мас і промовляла сама, немов жива, засіваючи здорове зерно національної свідомости та освіти в народі. Тимто вже здавна зводило за цю народню книжку боротьбу українське громадянство з царським урядом.

Перші зародні створити постійне видавництво для нарду, а тим самим і просвітній рух, треба вбачати вже в на-

мірах київського Кирило-Методіївського Братства, що поставило собі за ціль ще й „виховати юнацтво" та створити товариства для видавання українських творів, а зокрема, коротких підручників. Братчики особливо цікавилися сільсько-господарською освітою села. Як відомо, братчикам не судилося здійснити свої наміри, їх розгромив уряд і тяжко покарав, і вже найбільше — Шевченка, Куліша та Костомарова.

Те, що не судилося здійснити Кирило-Методіївському Братству, пощастило з кінцем 50. років XIX. ст. гурткові ідейних українців, що зеднався був коло журналу „Основа" в Петербурзі. В тому гуртку („Громада") зійшлися колишні братчики: Костомарів, Шевченко, що вернувся з заслання, а на чолі його — енергійний Куліш. Члени того гуртка й були перші піонери, правдиві каменярі народньої просвіти на Україні. Український письменник В. Доманицький каже, що „нечисленний той гурт учених і письменників, перших просвітителів українського люду, полишив великі сліди не тільки на Україні російській, але вплив його помітно відбився й на Галицькій Вкраїні".

А за першу просвітню книжку для народу треба вважати „Селянську Бібліотеку", що почала виходити як низка популярно-наукових книжечок із середовища цього гуртка. Її видавав Куліш і за 1860—1862. рр. видав 40 випусків. Тоді він і змалював образ народньої книжечки — „метелика": вона має бути невелика обемом, із виразним, великим друком та чепурною окладинкою. В ті часи, в „добу реформ", як звичайно ті часи називають, коли вже забалакали про скасування кріпацтва, почали були працювати й недільні школи, де вчили рідною мовою ідейні українці, з підручників, що їх укладали українські письменники (один із них був написаний і Шевченком — „Буквар"). І хто зна, чи петербурзька „Громада" не була б перетворилася у правдиву „Просвіту" в Наддніпрянщині, як би не реакція 1863. року після здавлення польського повстання, що обернула своє вістря і проти українського руху та розгромила не тільки „Громаду", а й для українського друкованого слова принесла смертельний указ міністра Валуєва, що, мовляв, „не било, нет і бить не может нікакова отдельвана маларуссква язика" й тому не потрібно ніяких українських книжок. Друк українських книжок для народу й дітей був заборонений.

(Далі буде).

Від Адміністрації.

1. З цим числом висилаємо чеки П. К. О., ПРОСИМО ВСІХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТИ та поновити передплату.
2. Просимо Шановних Передплатників, відвідуючи Бесіди, читальні, клюби, кавярні й инші публичні льокалі, ВИМАГАТИ, щоб там був журнал „Життя і Знання".
3. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта перевірює й пересилає реклямацію до Головної Пошти у Львові, а львівська пересилає реклямацію до видавництва. — Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.
4. Передплатників, які не складають річників журналу, просимо повернути нам такі числа: з І. річника 7—12, ІІ. річ. 1/13—5/17, ІІІ. річ. 1/25—5/29, IV. річ. 1/37—5/41, за них ми заплатимо по 1 зл. 50 гр. за число, а з V. річника за числа 10/11 (58/59) по зл. 2.50 (за подвійне). За суму вартости повернутих чисел можуть бути вислані книжки за власним вибором із нашого каталёгу ч. 790, або та сума буде записана на рахунок дальшої передплати.

В кожному селі, в кожній читальні мусить бути повість-книжка

Ю. ГОРЛІС-ГОРСЬКОГО

„Холодний Яр"

Холодний Яр — це одна з найяскравіших сторінок визвольної боротьби в Україні. Мало хто знає закордоном, що після захоплення червоними москалями України, над Дніпром існувала своєрідна „республіка", яка під національним прапором провадила запеклу збройну боротьбу з окупантами аж до 1922. року. Ці події мало освітлені, бо мало залишилося в живих учасників тієї боротьби — ще менше видісталося їх за кордон.

Книжка гарно видана, 173 сторінки друку великого формату. Ціна 2 злоті.

Замовляти чеками П. К. О., на яких обовязково дописати: „Коопер. Банк „Дністер" у Львові. Чек. конто 143.961., вкладка 16.981.

Поштові замовлення і грошеві перекази слати на адресу: ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Ю. Лісовському.

Хто збере і пришле гроші на пять примірників — шосту книжку одержить як дарунок від автора. — При замовленні одного примірника долучувати 25 гр. на пересилку. Хто замовить пять або й більше примірників — за пересилку не платить. Кольпортерам — 20%, книгарням 25% опуст.

Для заграниці ціна 50 амер. центів, або рівновартість у инших валютах.

НЕМА НАД

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

„КАЛИНА"

Як куримо, то домагаємося лише своїх виробів!!

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ЗНОВУ ШАНОВНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ РЕКЛЯМУЮТЬ НЕОДЕРЖАНІ ЧИСЛА НЕПРАВИЛЬНИМ ШЛЯХОМ. ЗВЕРТАЄМО УВАГУ НА СПОСІБ РЕКЛЯМАЦІЇ, ВКАЗАНІЙ У ВСІХ ЧИСЛАХ НА ОКЛАДИНЦІ В ВІДДІЛІ „ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ".

Даром і оплачено висилаємо

ілюстрований порадник п. з.

„ЗА МИСТЕЦЬКІ ПРИКРАСИ"

всім, що бажали б дешево й гарно прикрасити своє помешкання.
Нові взори, нові річі, найнижчі ціни.

ІВАН ПАВЛИК, Львів, Ринок 10.
(„ПРОСВІТА")

Уживайте тільки знаменитої цикорії

„Л У Н А"

здорової надолужки кави

„П Р А Ж І Н Ь"

і „СОЛОДОВОЇ КАВИ ЛУНА"

виробів української кооперативної фабрики **„Суспільний Промисл"**

Львів XV. Церковна 2. Тел. 42-97

ВІДВІДАЙТЕ

Книгарню „Просвіти"

Там дістанете всі українські видання, журнали й часописи для дітей, молоді та старших.

НАЙНОВІЩІ ВИДАННЯ:

1) І. Брик: „Омелян Огоновський"	0.40
2) В. Будзиновський: „Шляхетське право"	0.40
3) Б. Лепкий: „Орли"	0.50
4) В. Сімович: „Тарас Шевченко"	0.60
5) А. Чайковський: „Богданко"	0.50
6) І. Крипякевич: „Українське життя в давні часи"	0.70
7) Порадник для самоосвітніх гуртків	1.50
8) І. Брик: „Маркіян Шашкевич"	0.50
9) О. Будзиновська: „Німий мертвий свідок"	0.40
10) Степан Чарнецький: „Нарис історії українського театру в Галичині"	1.80
11) Л. Лопатинський: „Під камяним дахом"	0.30
12) Ю. Федькович: „Фармазони"	0.50
13) І. Крипякевич: „Історія Козаччини"	1.00
14) Календар „Просвіти" на 1935 р.	1.30
15) І. Горішівський: „Спільними силами"	0.90

НОВА КНИЖКА!

Саме появилася дуже цікава історична повість

АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО

Полковник Михайло Кричевський

у двох частинах.

Дуже гарне видання кооперативи „Хортиця" у Львові. Окладинка М. Бутовича.

Ціна всього 1.90 зол.

Набувати можна по всіх книгарнях і у видавництві:

ЛЬВІВ, РУСЬКА 3, II. пов.

Хто візьме книжку в руки, не відірветься від неї, а прочитає відразу. Чудовий малюнок із часів Хмельниччини.

Своїм прихильникам Видавництво розсилає цю книжку з чеками ПКО, на які просить висилати належність за неї.

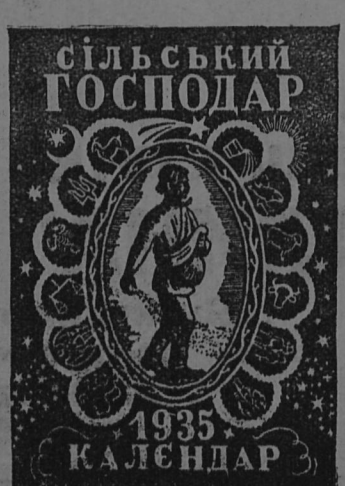

Кожний господар мусить мати цей календар!

Бо це книга господарського знання, яка **вчить мати кращі доходи з господарства!**

Кількадесять статей з ділянки управи ріллі, плекання худоби, безріг, курей, луківництва, пасічництва, городництва, кооперації.

Ціна 1.50 (без пересилки).

Хто замовляє 10 прим., дістає 11-ий даром і не оплачує пересилки!

Адреса: **„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР",**
ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10.

Питайте за ним в укр. книгарнях, Окр. Союзах, Р. Молочарнях і Філіях „Сіл. Господаря".

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів Ринок 10.

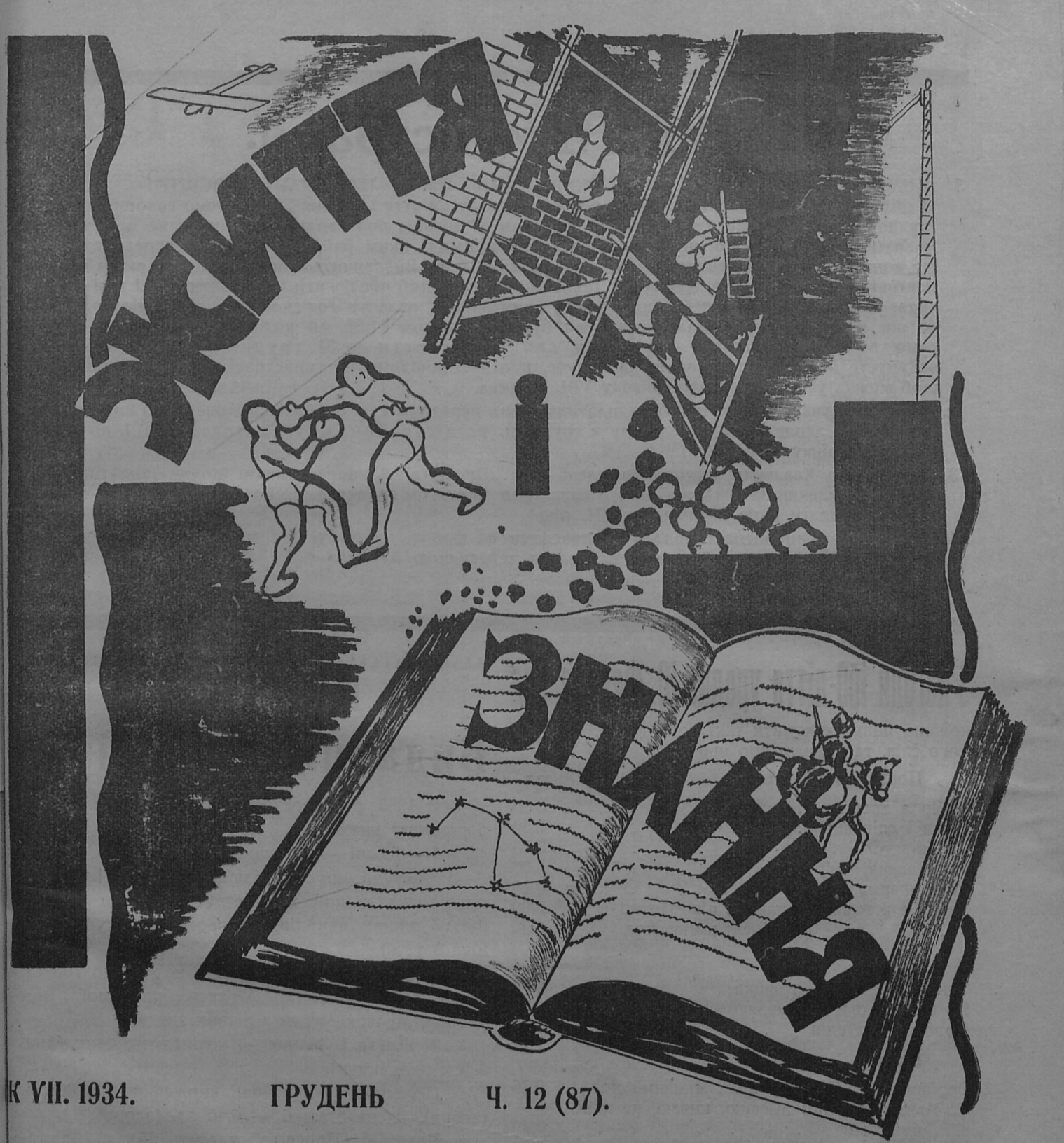

К VII. 1934. ГРУДЕНЬ Ч. 12 (87).

З М І С Т: Сьогорічний грудень — „Просвіті" й Федьковичеві. — **А. Курдидик:** Соловеві Буковини Ю. Федьковичеві (вірш). — **В. Івасюк:** Дещо про Ю. Федьковича (спогад). — Цінні розкопи в Київщині. — **Василь Верниволя:** Марія Марковичка (Марко Вовчок), у століття народин (1834—1934), з портр. — **Р. Крохмалюк:** Що каже нам письмо людини (6 обр.). — **С.:** Винахід проти злодіїв. — **А. Ластовецький:** Вітрові електрівні (1 обр.). — Як можна одурити почуття тепла чи зимна. — **Я. Пастернак:** Археольоґічний порадник (1 обр.). — Про вимерлих пігмеїв. — Рен (3 обр.). — **М. Андрусяк:** Післявоєнні галицькі москвофіли. — **Я. Береза:** Цікаве з хемії. — **Ф. Коковський:** Оспорювання правних дій довжника. — **М. Миханько:** На староукраїнському кордоні між Підляшшям і Мазовією (3 обр.). — **Б. Р.:** Що переживають люди перед смертю. — **Р. Кахникевич:** Як можна з допомогою електрики бачити на віддаль (11 обр.). — **О. Суховерська:** Дещо про ритмічний танок (5 обр.). — Прогулянка в нутро Землі. **В. С.:** Пятнацять років „Світа Дитини". — Ті, що від нас відійшли († Михайло Грушевський). — Зоряне небо в місяці грудні. — Памятні дні в місяці грудні. — Бібліографія. — Електричний струм із очей людини. — Додаток: **ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ: Д. Лукіянович:** Вороги коедукації. — Коедукація в наших школах. — **БІБЛІОТЕЧНИЙ ПОРАДНИК ч. 23: Н. Дорошенко:** Гурток прихильників книжки при читальняній бібліотеці. — Історія „Просвіти".

Від Адміністрації.

З ЦИМ ЧИСЛОМ РОЗСИЛАЄМО СКЛАДАНКИ П.К.О. НА „ДАР ПРОСВІТІ"!

1. З цим числом 12/87 закінчуємо VII. річник журналу „Життя і Знання". Не будемо говорити про ті труднощі, які доводилося поборювати протягом 87 місяців видавання журналу, та не можемо замовчати того, що лихо, це — наші післяплатники, яким байдужі обовязки передплатників, що вони заводять видавництво в катастрофальний стан. Видавництво числить на них як на передплатників, тимто друкує журнал у такій скількости, щоб обслужити післяплатників, і тим самим видає гроші на видавання більшого числа примірників, оплачує готівкою пошту, а післяплатник не платить і доводить видавництво до руїни. З числом 11/86 ми розіслали чеки ПКО і просимо всіх післяплатників вирівняти свої залеглости до 31. грудня ц. р. Про те, як Ви задумуєте платити пренумерату на будуче, просимо повідомити адміністрацію до 20. грудня ц. р., щоб можна усталити висоту накладу VIII. річника.
2. Звертаємо увагу Шановних Передплатників, що передплата на рік 1935. зменшена, бо кожний передплатник, заплативши передплату в грудні ц. р., дістає книжку вартости від 1 до 4 зл. (див. 3 сторінку окладинки).
3. Пригадуємо Хвальним Виділам читалень Т-ва „Просвіта" й кооперативам, що не заплатили ще членської вкладки за 1934. рік, щоб її заплатили протягом грудня ц. р., бо гим самим вони заплатять передплату й на журнал за 1934. рік.
4. Палітурки з півполотна зі золотими витисками на фронті та хребті для всіх VII. річників можна замовляти в Адміністрації по ціні 2.50 зл., з пересилкою 3.— зл.
5. Приєднуйте нових передплатників!!

З нагоди 100-ліття уродин Ю. Федьковича

кожний повинен купити такі його твори, ноти до його слів, та книжки про нього:

	зл.
Поезії й повісти:	
Вибір з творів	0.20
Думи і співанки	0.20
Люба-згуба	0.75
Оповідання, збірка	3.00
Село Фармазони	0.50
Твори в 2 томах, оправл. в півполотно	5.00
„ „ оправлені в ціле пол.	6.00
Драми:	
Так вам і треба, іграшка	0.75
Як козам роги виправляють, фрашка	0.75
Довбуш, трагедія	1.80
Ноти:	
Вербицький: „Гей по горі", мішаний хор	0.76
Є. Мандичевський: Місяцю, князю, на жіночий хор	0.40
Кудрик: Поетова Доля, мішаний хор	1.20
Турула: Музика до слів Федьковича і инших авторів (між ними до слів Федьковича: 1. Гуляли, 2. Як я браття раз сконаю, 3. Гей по горі)	5.40
Книжки про Федьковича:	
Сімович: Юрій Федькович, в додатку І. Брика: Федькович в „Просвіті"	0.60
Лукіянович: Про Ю. Федьковича	0.20
Портрет Ю. Федьковича	1.00

Набувати

в книгарні Просвіти, Львів, Руська 1.

Передплачуйте

Видання „Просвіти"

В 1935. р. „Просвіта" видаватиме далі такі періодичні книжки:

1. місячні — 12 книжечок на рік, обємом 3—4 аркушів друку з ілюстраціями (історичні оповідання та повістки, рідний край та побут; життя инших народів, подорожі; культура, техніка й т. д.)

2. квартальні — 4 книжки на рік, до 100 ст. друку, заходом Фонду „Учітеся, брати мої", (науково-популярні курси з різних знань)

3. **Життя і Знання** — журнал-місячник (див. 3. ст. окладинки).

Передплата на місячні книжечки — 3.60 зл. (згори), на квартальні — 6.40 зл. (згори).

Читальні „Просвіти" платять 25 зл. і дістають усі ці видання (12 місячних книжечок, 4 квартальні й журнал-місячник „Життя і Знання").

Кооперативи платять 12 зл. і дістають місячні та квартальні книжечки.

Замовляйте видання з 1934. р. Вийшло 11 місячних книжечок (одна — подвійна) і 4 квартальні. Ціни **поодиноких** книжечок — на окладинках видань.

Передплачувати й замовляти в Адміністрації: Львів, Ринок 10.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК VII. ГРУДЕНЬ 1934. Ч. 12.

СЬОГОРІЧНИЙ ГРУДЕНЬ — „ПРОСВІТІ“ Й ФЕДЬКОВИЧЕВІ

Зберіте ж, батьки, ся в щасливу годину,
В велику семію усі ся зберіть!
Не дайте пропасти, не дайте загинуть
І нас научайте...
В широкому світі народів чимало,
Народів великих — — — — —
Як вни просвіщались — — — — —
Та й нас просвітіть так!

Ю Федькович: „Здоров чесному субору „Просвіти“ у Львові“.

Таким щиром словом витав шісдесять шість років тому „Просвіту“ Юрій Федькович із своїх зелених гір. Вона тоді засновувалася, — з її засновин цілою душею радів „буковинський соловей“, що чотири роки пізніше сам запрягся до просвітнього воза у „Просвіті“, став першим редактором її видань.

І від 8. грудня 1868. р. почалася робота „Просвіти“, почалася в тому напрямі, щоб „не дати нам пропасти, не дати загинути“, вона нас — „навчала“! Скромна спершу робота цієї матері всіх українських товариств у Галичині — раз-у-раз розросталась, обхоплювала з-року-на-рік нові й нові ділянки нашого життя, поширювала свою діяльність, щоб ізгодом повиділювати зі себе окремі осередки, з яких попідносились могутні народні орґанізації („Сільський Господар“, „Краєвий Союз Ревізійний“ і ин.). Самій собі полишила „Просвіта“ ту справу, що для неї вона зродилася, — культурно-освітню. Справу, що творить підставу життя народу, з якою нація живе, й без якої — її існування загрожене...

Шлях такої роботи — нелегкий. Духові здобутки у світі безнастанно зростають. Ті здобутки мусить для себе придбати й наш народ. Їх може подати йому тільки „Просвіта“ — установа, для цього покликана. Як інші народи поступають у світі наперед — так треба йти наперед і нам, як вони „просвіщались, так і нас просвітити треба „Просвіті“ — мовляв Федькович.

Що-року у грудні, в місяці, який чверть століття тому проголошено за місяць „Просвіти“, наше Товариство робить підсумки зі своєї роботи, перевірює стан освітньої справи серед народніх мас. І, на жаль, що-року доводиться стверджувати, що, хоч і як ті наші маси пнуться до світла, хоч і як вони що раз більше хапаються за друковане слово — то всього того ще за-мало: багато в нас у культурно-освітній праці неврівноваженого, багато робиться в нас якось похапцем, необдумано згори, не скінчивши одного, ми кидаємося до другого, як та нетля коло світла крутимось, до самого світла не попадаючи... Тут треба пляновости роботи крок за кроком, роботи систематичної, вона мусить бути в руках фахових освітніх робітників, відповідальних за свою працю й перед своїм сумлінням і перед народом. І до такої праці від ряду років накликає наша „Просвіта“, таку працю вона проводить, бо ж тільки така робота нам потрібна, тільки вона виховує свідових громадян, що знають, чого їм хотіти, громадян, яких нелегко збити комунебудь із дороги!

Але ж ясно, що така робота вимагає підтриму цілого громадянства. Треба, щоб воно допомогло „Просвіті“ вкрити цілий край сіткою культурно-освітніх орґанізаторів, які б систематично вели цю роботу. Коли ми не маємо пропасти, коли не маємо загинути, як це правдиво підхопив Федькович, ми мусимо зрозуміти свій обовязок допомогти тому, щоб „Просвіта“ могла це зробити. Визначений на „дар Просвіті“ місяць грудень, ми мусимо використати на допомогу „Просвіті“. Коли ми усвідомимо собі добре слова Федьковичеві, — ми це зробимо, зробимо у своїому власному інтересі!

Сьогорічний грудень — не звичайний. Цей місяць скрізь відбуватимуться святкування в честь Федьковича з нагоди століття народин (пор. Ж. і Зн. за липень—серпень, ст. 193—195) поета. „Просвіта“ сполучує цього року своє свято з пошануванням памяті першого редактора своїх видань, великого освітнього діяча. Вагу сьогорічнього свята треба нам усім собі добре усвідомити. А як усвідомимо, то не будемо говорити, й серед таких тяжких часів, як теперішній — про жертви, а говоритимемо про свої обовязки супроти памяті Федьковича й тої установи, що в його дусі працює тілько років.

Сьогорічний „дар Просвіті“ покаже, як ми шануємо Федьковичеву память, як шануємо „Просвіту“ й найважніше, як — себе шануємо, й за кого себе ми маємо...

А. КУРДИДИК.

СОЛОВЄВІ БУКОВИНИ Ю. ФЕДЬКОВИЧЕВІ

(З нагоди Федьковичівських свят у грудні 1934. р.)

Заспівали вже до Нього
Рідну пісню Київ, Галич,
Ранні зорі цьому й тому
Сонце позаповідали —
Тільки там, на Буковині,
Де душа буйна, орлина,
Ждав народ пісень юнацьких,
Ждав пісень свойого Сина.

І співець-Син ізявився,
У Путилові-Сторбнці
У гуцульській блис хатині
Промінь, що звіщав нам сонце:
У колиску заглядали
Ґруні, виверти, ялиці,
У трембітах, у фльоярах,
Дух виковувався з криці.

*

* *

Йшли роки. Росте дитина.
Вже хлопчина він, у школі,
Землю мірить, ліки пише,
Далі — вояком на полі
Він мандрує Семиградом,
Віднем, сонячним Тріестом,
Але ж чує — верховини
Не заступить біле місто!

І в Італії далекій
Душу туск його колише —
Гуцул в кабаті військовім
В ніч погідну думу пише:
І рядками ходить серце,
І летить на ясні зорі,
Ген, в зелену Буковину,
В рідні села, в рідні гори...

І в гуцульські тихі села
Пісня ця крилата лине,
І нове щось ніби творить
Пісня ця у верховині,
Щось у грудях голосніше
Від цієї пісні бється,
І душа бажає сонця —
Як весни бажа землиця..

І за тісно для Сокола
У цісарському мундірі:
Він ізнову у Сторбнці,
Там співає він при лірі —
І цісарські остроґі
Він міня на сердачину —
Так сердак той полюбив зін,
Що до смерти вже не скинув.

Знову пише, знов співає,
Знов оспалі душі будить,
І зі Львова книжечками
Кличе на бої, на труди,
І показує те сяйво,
Що ворожить дні ласкаві,
Як усі впадуть кордони,
І народ повстане в славі.

*

* *

А тепер там, на Горечі,[1])
На горбку під Чернівцями,
Спить те Серце, що до смерти
Грало-кликало піснями.
Спить те Серце, що любило,
Що кохало Гуцулію,
Що про ясне її сонце
Колихало завжди мрію.

Спить те Серце. А довкола
Вже не — ніч! Вже досвітніє!
І брати в мечі трудами
Перековують надії,
І життя весняним громом
Вже розкочує акорди,
І в нове майбутнє входить
Буковини йменння горде!

---

[1]) село під Чернівцями, недалеко — кладовище.

ДЕЩО ПРО Ю. ФЕДЬКОВИЧА.

(Спогад Василя Івасюка й його дружини про поета).

Від Редакції. Кожна дрібничка з життя великих людей має свою вагу. Головно, як її подають люди, що особисто їх знали. З людей, що знали Федьковича, живе вже небагато. А добре було б, що ті, що його знали, ділилися своїми враженнями зі сучасниками — живе слово живих людей має нераз більше значіння, ніж писані матеріяли. Подаємо тут короткі спогади про Федьковича п. Василя Івасюка, колишнього директора (тепер на вислузі) української державної вчительської семинарії, зліквідованої румунським урядом 1924, й його Вп. дружини. Спогади невеличкі, але, як сказано — кожна й найменша дрібничка вносить для нас щось нове для пізнання нашого Поета з його такою складною натурою...

Це було в літку 1885. р. Мені було 26. років — і я вже вчителював у народній школі, на Семигородській вулиці, де директором був відомий Фляш. Я сам скінчив реальну школу, але на техніку до Відня піти не було грошей, то я й доповнив семинаріяльну матуру й почав учителювати. Зате я міг помагати своїому братові Миколі, що тепер є професором Української Академії Мистецтв у Києві — він саме закінчив того року перший рік малярської академії в Відні.

До Чернівців приїхала саме студенська прогулька зі Львова. Між студентами було двоє наддніпрянців, відомий пізніше поет В. Самійленко та Арабажин. Їх порозбирала по домах чернівська громада. Ми мали тоді свій домик на Winzergasse, то і приняли до себе Самійленка та ще якогось студента, прізвища вже не пригадую. Самійленко був дуже скромний, несміливий, але ж як було розбалакається, то кидає один жарт за другим. Тільки ж промовець був із нього дуже поганий. Пригадую собі, були якісь сходини, Самійленко говорив, дуже зацукувався, що й неприємно було на нього дивитися.

Через Самійленка я довідався, що прогулька збирається навідатися до Федьковича. Мені здавна сильно хотілося пізнати особисто поета, і прогульковці з радої душі взяли мене з собою.

Жив тоді Федькович за містом, на Пільній вулиці (Feldgasse), йти туди на той час було далеко (тепер ця вулиця вже в місті!). Домівка, де він сидів, була невеличка, на око — звичайна селянська, переділена хорóмами на більшу й меншу хатину, і як нас увійшло у „світлицю“ яких пятнацять молодих людей, то вже нас була повна хата. Я станув собі позаду й увесь час не спускав із Федьковича ока. Був він у гуцульськім одязі, з постави дуже гарний, дуже мені подобалося його обличчя.

Федькович стояв перед нами. Мовчазний, як мармуровий стовп, не рухаючись. До нього сказав дуже палку патріотичну промову Арабажин. Як скінчив — Федькович не відізвався. Хоч би одне слово сказав, то ні. Нічого з нами не говорив, не розпитував. Дехто з нас ставив питання, та він на них відповідав тільки те, що конче було потрібне.

Я входив до Федьковичевої хати з побожністю, а відійшов — геть розчарований. Я тоді не знав, що поет нездужає, що людей уникає...

Таке саме враження залишилося в мене з Федьковичевого ювілею, що його поетові владила була чернівська громада саме рік опісля. Поет увійшов до салі, сів у перших рядах, слухав, що люди говорять (проф. Стоцький мав дуже гарну промову), а як усе скінчилося, він устав і пішов геть. Моє враження з попереднього року, що поет наш наче відлюдок, повторилося. Ще пригадую собі, що на „Бесіду“ проф. Стоцький приніс був Федьковичів вірш „Вже двацять рік і пятий пріч“, що його Федькович написав був із приводу своїого ювилею, й відчитав його нам усім. Вірш був дуже гострий, поет дуже сильними словами розправлявся з ворогами українського народу. Він хотів, щоб його надрукувати в „Буковині“, а громадяни радилися, що зробити, бо в такій формі, з такими гострими словами, його надрукувати не можна було, а знали, що Федькович дуже вразливий, не хотіли його ображати. Нарешті доручили проф. Стоцькому переговорити з поетом, щоб дещо змінив, переробив, бо проф. Стоцький умів із Федьковичем говорити, й поет його радо слухав.

*

Цілком инші враження від особи Федьковича залишилися в пані Івасюкової, зроду Кунц. Вона пізнала поета з десять років раніше. Пані Івасюкова оповідає таке:

Я була ще мала дівчина, було мені може років зо шість. Федькович був товариш мойого батька з війська, часто навідувався до нас, а на Йосипа (19. березня), коли були мойого батька іменини — бував щороку.

Це був дуже гарний і любий чоловік, усе приходив до нас у гуцульськім одягу. Він був дуже балакучий, усе щось оповідав, багато жартував. Для моєї матери писав по-німецьки вірші. Вірші були дуже гарні, й мати їх переховувала довгі роки. Чи були де друковані, не знаю, але ж у нас їх ховали як щось святе. Тільки по війні вони десь запропастилися. Говорили в нас по-німецьки, й Федькович чудово володів цією мовою...

Я його дуже боялася. Та не так його, як його окулярів у роговій оправі. Він був у них страшний. Але ж до мене ставився дуже гарно, любив зо мною жартувати, оповідати мені всяку всячину. А раз, як мати післала була мене по батька, що забавлявся з Федьковичем за вином, він мене хотів вином погостити й давав мені гульдена, як часто дають дітям гостинці.

Але я не взяла й утекла.

В моїй уяві Федькович усе в найкращому світлі вявляється. Його в нас дома всі дуже поважали й любили. В родиннім альбомі й досі переховується його фотографія.

ЦІННІ РОЗКОПИ В КИЇВЩИНІ

В околиці села Трипілля на Київщині влітку цього року переведено розкопи в одній із осель так званої „трипільської культури“, тобто — доби раннього хліборобства й самого початку вживання міді. Відкрито останки двох більших домів, побудованих 4 тисячі літ тому назад. Розміри домів від 150—170 м². У руїнах дому найдено такі речі як: жорна, кости домашніх звірят, глиняний посуд, жіночі та чоловічі фіґурки. **(С).**

ВАСИЛЬ ВЕРНИВОЛЯ.

МАРІЯ МАРКОВИЧКА (МАРКО ВОВЧОК)

(1834 — 1934).

Світе мій,
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите,
Убоге серце, неукрите
Голоднее! *(Шевченко).*

То так величав Шевченко з початком 1859. р. „нову зорю" в українському письменстві, Марію Марковичку, що під прибраним імям „Марко Вовчок" видала була недавно передтим (1858. р.) свої „Народні оповідання" в Петербурзі. Захопився найбільший український поет оповіданнями нового письменника, бо побачив із них, що „наше слово не вмирає", що „не пропадає наша правда", що в Марку Вовчку „Господь послав нам кроткого (смирного, тихого) пророка і обличителя (такого, що виявляє людей такими, які вони справді, здирає з них маску) жестоких (жорстоких) людей неситих". Поет молоду письменницю назвав своєю „донею", бачив у ній переємницю думок про неморальність кріпацького ладу на Україні, наслідницю у змальовуванні горя закріпощених людей.

Багато в нас писали про Марковичку й її оповідання. Багато вчених зясовувало її значіння в українському письменстві. Але ж ніхто так коротко та влучно не змалював ваги оповідань Марка Вовчка, як саме Шевченко у своїому чудовому короткому вірші. Майже всі оповідання Марковички — це заокруглені, гарненькі образочки тяжкого кріпацького горя. В тяжких панщизняних злиднях найбільше в неї страждають жінки. Несправедливий кріпацький лад робить із людей німих рабів, що „прокидаються й лягають плачучи, проклинаючи". Вони всі ходять наче в півсні, й тілько їх розради в тяжкому житті, що — надія на сонце волі, яке колись таки зассяти та мусить. Супроти нещасних панщизняків — які бундючні та які немилосерні всі ті, яким кріпацький лад на руку! До того ж вони — люди жорстокі, немилосерні, без людського серця.

Усе це — як у Шевченка! Але ж у Шевченка за такий лад буриться кров, він вибухає гнівом, кидає громами на тих, що в мужика все відібрали, що-крок — то погроза „новим вогнем", одне слово — могутній протест, який струшує сумлінням так сильно, що здається: ось-ось мусять панщизняні спасти кайдани з людей, і вони будуть вільні.

Та всього цього ви в Марковички не найдете. Порівняти б тільки, як один і другий письменник змальовує кріпацьке горе жінок. В обидвох їх від панщизняної неправди, в якій страждають жінки — крається серце. Але ж у Шевченка жінки — діяльні (Марина), хоч і прощають ворогам (Відьма), але ж їх слова про кривду — вогнем печуть. У Марковички — жінки тільки страждають (Козачка), і хоч від її оповідання про тяжке їх горе в нас самих ворушиться гнів, то той гнів якось переливається тільки в безмежний смуток, і ми враз із авторкою та її сердешними людьми тільки страждаємо.

В нас часто говорять про Марковичку, що її оповідання — протест проти кріпацького ладу. Але ж цього з її чудових малюнків кріпацьких гараздів не видко. Марковичка — „обличитель жестоких людей неситих" (панів), Марковичка — поет кріпацького горя, пророк — але ж пророк — кроткий, лагідний, смирний! У рямці цього розуміння її письменницького хисту вкладається й її на-причуд гарна, незрівняна народня мова — і в поодиноких висловах, і в ладі слів, і у складі. Вона мягка, лагідна, спокійна. Висловів старозавітніх пророків, як у Шевченка, ви в Марковички не найдете. Не найдете й сильних, могутніх Шевченкових слів, що з них бють блискавки гніву і грозять карою за неправду.

Це ж не відбирає ані трохи ваги творам Марковички. Їх вартість вічна, їх краса невяла, в історії українського письменства її імя записане буде повік несмертними буквами.

Кажуть, що її оповідання одноманітні, що хоч їх багатенько, то вони наче скрізь однакові. Воно й так, і не так. Правда, ми можемо забути імена Олесь, Хим, Данил, чи як вони звуться, головні особи в оповіданнях Марковички — але ж ніколи не струсимося від того великого враження, яке на нас зробили всі ці оповідання своєю величезною правдою. Враження від них буде в нас суцільне й ніколи не затреться. Ми все будемо мати перед очима повну картину тяжкого горя, в яке одну частину нашого народу вкинув довговіковий панщизняний лад. Будемо бачити більше людей у їх тяжкому стражданню, і менше, куди менше таких, що вважають те страждання за цілком природну річ, і що не вдумуються навіть у те, що все ж це — велика неправда.

В історії нашого письменства довго тягнувся спір про те, хто такий Марко Вовчок, чи писала ці чудові оповідання дійсно Марія Вилинська, за чоловіком Марковичка, начебто московка зроду та зукраїнщена після подружжя з Опанасом Марковичем, відомим українським народознавцем (етнографом), — чи писав їх її чоловік, а жінка тільки підписувала, чи писали вони їх удвох. Підносили такі сумніви в нас у тому часі, коли ще письменниця жила, жила далеко від

України, в Парижі, — зазначували, що воно якось та дивно, що вона, виїхавши за кордон, до Парижу, нічого більше по-українському не писала. Марковичка на всі ці закиди гордо мовчала. А отже виявилося, що й за кордоном вона не перестала писати по-українському, що для свого сина окреме оповідання написала (Гайдамаки), щоб він мав що й по-українському читати. Тільки ж вона всього цього не друкувала. Правда, твори, написані в Парижі, (Дяк, Чортова пригода, Пройдисвіт) нічого нового в письменство не вносять, — але ж відразу з них пізнати, що й ці оповідання, й ті давніші писала та сама людина. Від цих нових оповідань і не можна було чогось незвичайного сподіватись, бо Марко Вовчок це такий письменник, що відразу заблис цілим своїм талантом, і далі вже не змінявся, не розвивався. Є ж такі письменники (Стефаник, Черемшина)! До того ж найдено рукописи Марковички — чисті, писані її рукою твори, з дуже незначними поправками Куліша...

Великій письменниці зроблено за її життя велику кривду! Бо й із московським її родом (народилася вона в Орлі[1]) на Московщині) не було воно так. Виявилося, що Вилинські з українського роду, що Марковичка дівчиною часто бувала на Правобережжі (в Київщині), що українську мову знала дуже добре, і в її творах так і відчувається, що це мова правобережна, київська (Опанас Маркович був — полтавець). Та — тепер уже таких сумнівів щодо авторства „Народніх оповідань" ніхто не підносить.

*

10. грудня 1934. минає сто років, як народилася наша велика письменниця. Її твори тисячками розійшлися по українських землях. Тепер немає вже, здається, в нас одної свідомої людини, що не знала б таких перлин-оповідань Марка Вовчка, як „Два сини", „Козачка", „Сестра" й т. д. Наша „Просвіта" видавала декілька разів ці оповідання. Їх перекладали майже на всі европейські мови — імя письменниці відоме далеко поза Україною і скрізь приносить честь нашому народові.

У століття народин великої письменниці цими кількома словами хочемо віддати Їй пошану та пригадати нашій Громаді, які великі заслуги має в нас Марковичка.

---

[1]) Там у Орлі пробував на засланні Опанас Маркович за свою участь у Кирило-Методіївському братстві — там обоє й побралися.

Р. КРОХМАЛЮК.

ЩО КАЖЕ НАМ ПИСЬМО ЛЮДИНИ

Коли глянемо на листи наших приятелів, чи знайомих, то замітимо, що їх письмо між собою різниться. Часто з письма пізнаємо власника листа, не дивлячися на адресу. Мимоволі насувається кожному з нас питання, де причина різнородности письма. Бо ж усі ми вчилися в школі писати букви, форма, вигляд та величина їх були згори докладно визначені.

Відповідь на це питання дає нам ґрафольоґія[2]), вона найшла звязок між поодинокими рисами характеру людини та її письмом. Крім того, багато вчених старалося ствердити, при помочі різнородних досвідів, залежність письма від характеру людини. З цікавіших є досліди з загіпнотизованими людьми, такими, що їх другі приспали. Перший перевів такі досліди знаний німецький учений професор Праєр. Людину загіпнотизували та вмовляли в неї по черзі деякі характеристичні риси вдачі, наприклад: таємність, ощадність, марнотратство, докладність або поверховність у праці, тощо. За кожним разом той, що засипав людину (гіпнотизер), відбирав спробу письма. Виявилося, що зі зміною поодиноких рисів вдачі письмо прибирало инший вигляд. Деякі приспані люди, в яких умовили, що вони славні, писали письмом сильно подібним до письма якоїсь славної людини, н. пр., Наполеона, Бетговена і т. д.

Крім цього, вчені перевели багато дослідів із людьми, що через нещасливий випадок стали каліками та навчилися писати чи лівою рукою, чи ногами, чи зубами. Письмо цих людей вказувало на ті самі прикметні риси, що письмо, писане правою рукою.

Але ж не кожне письмо може ґрафольоґія розслідити й оцінити. Зокрема каліґрафоване письмо, таке, що є вірним відбитком приписаних згори зразків, не кажуть ґрафольоґові нічого. Таксамо справа мається зі стилізованим, виправленим письмом. Погано для ґрафольоґа, як папір заливає, як перо невідповідне, чорнило погане, тоді йому вже важче сказати що про того, що пише, про його вдачу. Треба, щоб усе було якслід. Щодо кількости письма, то це буває різно. Деколи досить кілька рядків, деколи знову за мало і трицять. Коли треба що сказати про стан здоровля якоїсь людини, то добре мати спроби її письма й за кілька останніх років.

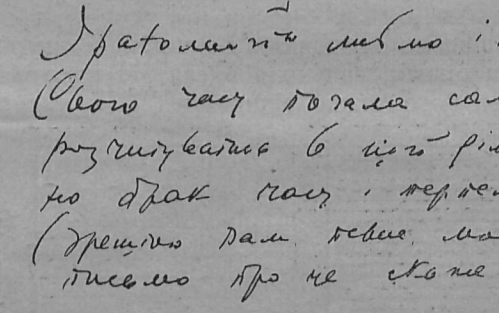

Своєрідність у письмі. Його власник — жінка, що визначається самостійністю, подекуди оригінальністю в думанні; в неї — ясний спосіб думання, декораційний хист; нетерпляча, в роботі дуже поспішається.

Ґрафольоґ, крім великої практики, мусить

---

[2]) пор. Ж. і Зн. за жовтень, ст. 291.

опановувати й деякі помічні науки з обсягу людинознавства, психольогії людини (про її душевні прояви). Але нераз досить назверхніх прикмет письма для нього. Одною з головних рис письма це його своєрідність, себто власні його форми, що відрізняють це письмо від зразкового ка-

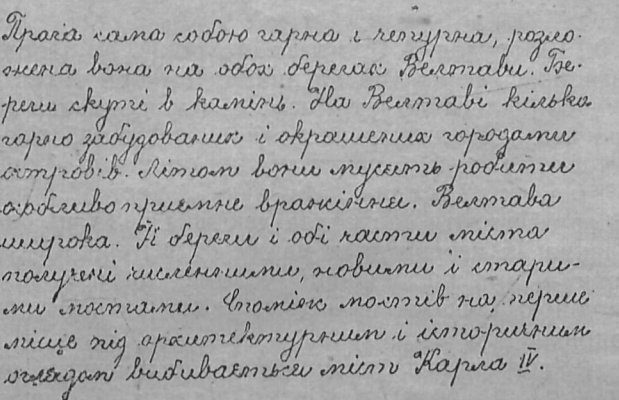

Людина з каліграфічним письмом — брак самопевности та індивідуальности; дає на себе легко впливати, замало ініціятиви (почину); нахил до шабльоновости (думати й робити за зразками); а так — добросердна та загально податлива.

ліграфованого письма, таке, що на перше око з нього можна пізнати, що це письмо того, не иншого чоловіка.

Тут подаємо декілька зразків різного письма, зменшеного на половину.

Люди, що їх письмо виказує своєрідні форми, визначаються самостійністю духа, чимось окремим від инших, вони самостійні в думках, самостійні в учинках.

Цілком навпаки мається справа з людьми-гарнописцями, що навіть, скоро пишучи, не вміють позбутися втертих каліграфічних форм. Вони тримаються строго всього того, чого в школах понаучувалися, не мають ініціятиви (почину), а вдача їх не виявляє нічого окремішного, індивідуального.

Тимто письмо визначних одиниць, із високим духовим рівнем, сильно відбігає від каліграфічних форм, його тяжко відчитати.

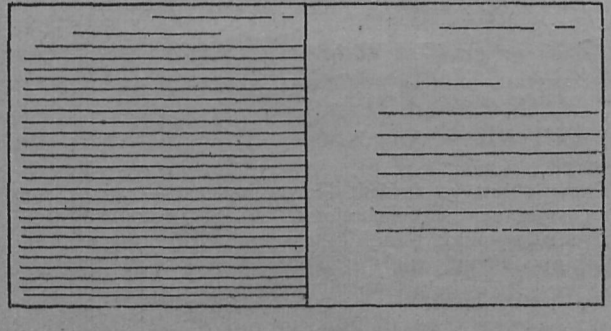

На образку бачимо наглядно, як виглядає сторінка листу, написаного людиною скупою (ліворуч), та иншою, що у справах грошевих не є дрібничкова (праворуч).

Таксамо важна річ для означення характеру з письма є — його розміщення, взаїмна віддаль поодиноких слів та цілих рядків. Хто пише вузько та густо, ставить один рядок зараз під другим, при кінці кожного рядка стискає слова — той ощадний, часто аж скупий, прикладає велику вагу до матеріяльного добра, дуже любить усе щось для себе придбати й тішиться придбаним. Зате людина з життєвим розмахом пише широко, з сильним натиском, лишає з правого, часто і з лівого боку паперу вільне місце — край. Величина краю з лівого боку є звичайно мірилом почуття краси в людини, хисту репрезентувати, стремління завдаватися, виступати назверх із повагою. Чим більший край, тим людина менше привязана до матеріяльних дібр, тим менше дрібничкова у грошевих справах. Ясна річ, що тут існує щось наче ступінювання, від ширини життя аж до марнотравства. Із віддалі поодиноких рядків можна пізнати, який у кого хист льогічно розумувати. Коли деякі букви з одного рядка перетинаються з горішніми частинами букв найближчого рядка, коли нахилення письма часто зміняється, то можемо міркувати, що та людина в праці розсіяна, що вона не вміє як-слід зосередити своїх думок. Та не тільки взаїмна віддаль рядків, але й те, як вони виходять у лінії, говорять нам дещо про вдачу людини. Міркую, що уважний читач міг уже замітити з листів своїх знайомих, що мало хто з них, пишучи, притримується рівної лінії. В одного рядки спадають униз, в иншого вони підходять угору. Напрям рядків, це — ознака хвилинового настрою людини.[1]) В першому ви-

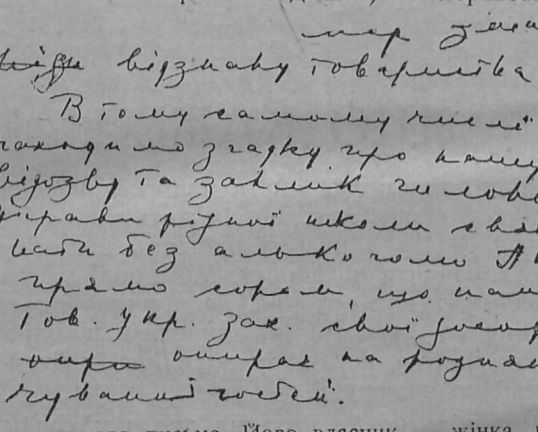

Зразок великого письма. Його власник — жінка, що визначається великою певністю в поведінці з иншими; у праці підприємчива; свої заміри не завсіди переводить у діло.

падку ми маємо до діла з людиною, що бачить усе в чорних окулярах (песиміст), у другому з людиною настроєною оптимістично, що дивиться на все з рожевими надіями.

Коли хто виводить рядки за рядками в рівній лінії, то він людина зрівноважена, вміє себе опановувати. Але коли в кого рядки не творять прямої лінії, а поодинокі слова в них то спадають вниз, або підходять угору, то така людина сильно відгукується (реаґує) на назверхні впливи, визначається скорою змінливістю в настроях.

Одною з цікавих прикмет письма є його величина. Ґрафольоґи переконалися, що величина письма є висловом самопевности людини, зокрема в відносинах до инших людей.

Неодин з читачів спитається, чому воно саме так?

У відповідь досить буде тільки приглянути-

[1]) Листи, писані на лінїованому папері, або на підкладці з лініями, не годяться до цього розсліду!

ся людині з великим письмом тоді, коли саме вона пише: подібно, як у житті, вона старається в письмі зазначити риси свойого характеру, та деякі з них зокрема більше піднести. Люди, що пишуть великим письмом, визначаються не тільки самопевністю в поведінці з иншими, але й розмахом, але ж у праці вони — побіжні!

Инакше мається справа з людьми, що пишуть дрібним письмом. Вони докладні, йдуть до всього крок за кроком, систематично, мають нахил до однобічної праці. Зокрема вони люблять цікавитися дрібничками, мають хист до шпирання. Тимто між ними буває багато фахівців, спеціялістів. Вони назверха скромні, не люблять випихатися наперед, мають нахил до самоти.

Нахиленість письма буває дуже різноманітна. Вона належить до найкраще прослідженых прикмет письма. Довголітня практика виказала, що в людини тим більше нахилене письмо, чим більша в неї сила почувань та чутливість. На ґрафометрі, що його винайшов проф. Евґен Швідлянд, можемо легко зміряти нахиленість письма в людей та ствердити ступінь їх вразливости. Поодинокі лінії у ґрафометрі зазначені від 0—VI виявляють різні нахилення. Лінія 0—0 відповідає тут лінії письма. Стрімке письмо 0—I каже нам, що людина, яка так пише, вміє сильно назверх себе опанувати. Вона керується в житті розумом, ніколи почуваннями. Тверезий погляд на світ, стриманість та невелика приступність супроти инших, ось характеристичні риси людини зо стрімким письмом.

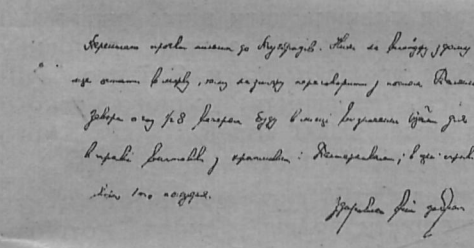

Дрібне письмо; власник — чоловік; у праці дуже докладний, дрібничковий та систематичний. Назверха скромний, любить самоту. Крім того, визначається спостережливістю, любить домашність.

Нахиленість 0—II вказує на природну, середню опанованість вдачі зі звичайними нормальними почуваннями.

Лінія 0—III відповідає людині чутливої вдачі, в неї почування беруть часто верх над розумом. Люди, що не вміють себе опановувати, сильно вразливі, чогонебудь вибухають, мають нахиленість письма, що відповідає лінії 0—IV. Письмо з нахиленістю, яка відповідала б лінії 0—V, стрічаємо дуже рідко. Таку нахиленість мають уже люди ненормальні, хоробливі (патольоґічні). Хто так пише, той дуже дратується, нервовий, ним кидають пристрасти, він не вміє зовсім себе опанувати, хоробливо на все вразливий.

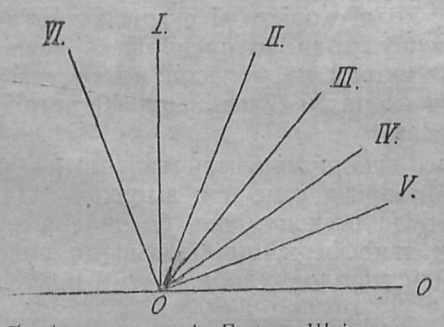

Ґрафометер проф. Евґена Швідлянда.

Цілком инша людина, що в неї письмо з нахиленістю чи то відхиленням лінії 0—VI. Це люди, що штучно себе опановують, але придушують усі свої почування супроти инших, а то й найменші відрухи своїх почувань. Це характери неприступні, в собі замкнені, — головно в справах почуттевих.

Нахилення письма не завсіди відповідає поодиноким лініям ґрафометру. Деколи находимо в одному й тому самому письмі, а то й слові, кілька родів нахилености. Таке письмо робить враження розкиваного. Люди, що пишуть зі змінною нахиленністю, не вміють тримати себе в руках, не мають самовихования. Вони вічно схвильовані, живуть хвилинами та спонуками, ніколи ні самі вони, ні инші не можуть знати, що вони зроблять, чого хотітимуть (непритаманні!).

А коли ми хочемо як-слід визначити якусь рису характеру людини, то цього не можемо зробити на основі тільки одної якоїсь прикмети письма, слід звернути увагу й на те, який внутрішний вигляд письма, яке воно виразне, чи одні букви з другими сходяться, як вони між собою вяжуться, яка форма поодиноких буквів, тощо. А тут уже й велика трудність, на яку наскакує сучасна ґрафольоґія. Побороти ж ті труднощі можна тільки на основі довголітньої сумлінної практики.

ВИНАХІД ПРОТИ ЗЛОДІЇВ.

В Парижі випробували недавно новий винахід, що має забезпечити людей перед уломниками. Цей винахід називається „синґафон" і виглядає так: вікна і двері мешкання лучать проводами з синґафоном, а той знову получений із телефоном. Коли відчиняти двері звичайним ключем, то синґафон мовчить. Але як тільки злодій хоче відчинити двері трохи иншим ключем, чи витрихом, або схоче виломити замок, синґафон починає працювати, алярмуючи найближчий поліційний уряд при помочі телефону. Урядовець, що має службу в поліційнім уряді, бере слухальце телефону й чує: „До мешкання вломилися злодії, негайно приїжджайте. Вулиця така, число дому таке". Це речення апарат у синґафоні повторяє десять разів, при чому злодій, що бушує в мешканні, навіть і не підозріває, що поліція знає про місце його побуту.

Подібним способом синґафон, на випадок пожежі, може завізвати пожежну сторожу, бо має до того окремий апарат, дуже чуткий на підвищену температуру. (С.)

А. ЛАСТОВЕЦЬКИЙ.

ВІТРОВІ ЕЛЄКТРІВНІ

Вітром називаємо рух повітря з місця, де панує вищий атмосферний тиск, до такого місця, де він нижчий. В залежности від скорости вітру, т. зн. дороги в метрах, яку повітря робить підчас вітру в одній секунді, вимірюємо силу вітру. Наприклад, коли скорість вітру рівняється нулі = 0, маємо тишу, коли його скорість рівна більш-менше 3 метрам на секунду, маємо слабий легіт, зате при скорости більшій від 40 метрів — повстає ураган

Досі використовували силу вітру тільки в незначній мірі, а саме при вітряках. Одначе це робити було неекономічно, бо сила вітру в тих верствах атмосфери, що близькі до поверхні нашої Землі, впродовж доби, а то й року, дуже не-

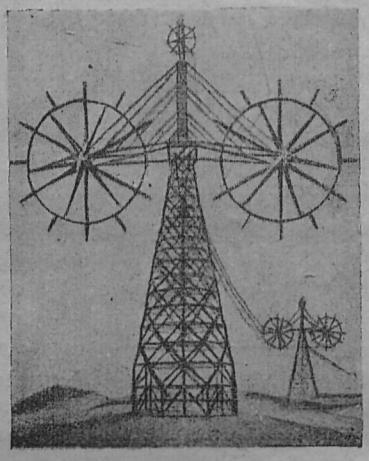

рівномірна, неодностайна. Видатність кожного вітряка ми значно збільшили б, коли б його крила вмістили значно вище над землею, н. пр., яких 300—400 метрів над нею. Проект таких саме вітряків походить від німецького інжинера Германа Гоннефа, будівничого високих веж.

Переведені інж. Гоннефом раз-за-разові помірн сили вітру виказали, що нерівномірні вітри віють у смузі атмосфери, яка простягається від поверхні Землі на 90 метрів вгору. У цій смузі сила вітрів велика в полудне, мала в опівночі. І сила вітру влітку значно різниться в цій смузі від зимової так, що відхили від пересічної сили вітру тут дуже великі. Одначе вже яких 120 метрів вище вітри віють, правда, тим сильніше, чим більше віддалюємося від Землі, але рівночасно в даній висоті впродовж доби, а також року більш рівномірно. Н. пр., коли у висоті 300 метрів над Землею пересічна скорість вітру (в році) є 10 метрів на секунду, то найбільші відхили від цієї пересічної вартости не перевищують у цій висоті 3—4 відсотків. Т. зн., у цій смузі найбільша скорість вітру в році була яких 10 м і 34 цм на секунду, а найменша 9 м і 66 цм. Це незвичайно важна річ для видатности машин, що їх порушує сила вітру. Не забуваймо, що при машинах, які порушує спадна вода, маємо до діла зі значно більшими відхилами сили, часом навіть на 100 відсотків (підчас посухи) від пересічної її вартости.

На основі цих помірів інж. Гоннеф задумує будувати осібні вітряки-хмародери, які мали б доставляти дешевий електричний струм. Такий вітряк — це буде вежа на 430 м. заввишки (для порівняння наведемо, що вежа Айфля в Парижі 300 м. заввишки, а найбільший нюйорський хмародер 380 м.). На цій вежі будуть у спільній рямі 3 подвійні колеса-велетні, з проміром 160 метрів кожне. Ці колеса обертаються з незначною скорістю в площі, що її положення залежить і від напрямку вітру й від його сили. Наприклад, при слабому вітрі колеса обертаються у прямовисній площині, підчас бурі в поземій, а при вітрах посередньої сили у скісних до поземи площах.

Згадані колеса починають порушуватися вже підо впливом вітру, що його скорість рівна 2 м. на секунду. Завдяки своїй великій масі рушені раз колеса обертаються далі навіть і тоді, коли сила вітру зменшиться. З тої самої причини виключені всякі струси вежі підо впливом нагальних вихрів. Одночасно колеса-велетні є так уладжені, що заступають якір у динамомашині, т. зн. обертаються в полі електромаґнетів, які знов індукують (викликують) у дротах якору електричний струм. Таким чином ці колеса-велетні, що їх сміло можемо назвати вітровими турбінами, є самі витворцями (ґенераторами) електричного струму. Добутий електричний струм відпливає потім до трансформаторів (перетворювачів), а звідтіль до споживачів. За обчисленням інж. Гоннефа одна вежа з 3 колесами повинна дати річно около 130 міліонів кільоватгодин енергії, з чого половину цілком певно буде можна продати. З цього бачимо, що потужність (справність) одного такого вітряка-велетня буде 30.000 коней. Кошт його має бути біля 10 міліонів злотих.

Таким робом добутий електричний струм має передусім витворювати водень, якого потрібно багато при добуванні олію й бензини з вугілля (з 1000 кільоґрамів вугілля можна добути коло 600 кільоґрамів бензини, одначе витвір потрібної для цього кількости водню вимагає додатково ще 3 тисячі кільоґрамів вугілля). Далі цього дешевого електричного струму будуть уживати при переробі дешевих легких металів, до продукції штучних навозів, до електричного огрівання землі в огородничих заведеннях та до багатьох инших цілей.

ЯК МОЖНА ОДУРИТИ ПОЧУТТЯ ТЕПЛА ЧИ ЗИМНА?

Може ніхто не задумувався над тим, що можна одурити своє чуття тепла чи зимна. А попробуймо покласти перед собою три миски з водою, але ж із різною температурою води. 10° — у мисці з краю, по середині — 20°, з другого краю 30°. Вкладім праву руку в воду з 10°, а ліву руку в миску, де вода має 30°. Тоді у правій руці почуємо холод, у лівій — тепло. Коли ж опісля обидві руки покладемо до миски з 20° — то тепер почуємо у правій руці тепло, а в лівій холод.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

АРХЕОЛЬОҐІЧНИЙ ПОРАДНИК

Цілий цей рік у „Житті і Знанні" ми подавали огляди культури нашого краю в передісторичних часах. З цих оглядів виходить, що багато треба спостережень, щоб із дрібних, часто непомітних находів відтворити собі суцільний образ життя людини в кожному часі. А далі виходить, що ті находи — то й є той єдиний матеріял, з якого археольоґ робить усі свої висновки.

Тільки ж не всі находи мають для науки однакову вартість. Половину їх находять випадково на поверхні землі або викопують принагідно при різних земляних роботах. Такі находи мають для науки меншу вартість, хоч і збільшають вони матеріял до наукового опрацьовання.

Зате велику вартість мають матеріяли, що їх дають розкопи. Тільки ж за них повинен братися лише фаховець. З другого боку не все фаховець є під рукою. Ось, н. пр., відкопають випадково якусь памятку. З нею зараз треба щось зробити, щоб зберегти її від знищення. Але що? — запитаєте. Це я й хочу тепер вияснити.

Коли найдете випадково де окремий предмет: кремяний бронзовий чи який инший виріб і думаєте собі, що він стародавній (старосвітський), не з теперішніх часів, або як подиблете де по полі грубе, неполиване черепя з горшків, якого тепер уже не виробляють, — треба таку річ узяти, покопати хоч би палицею, чи нема ще чого такого в цьому місці, а відтак найдену річ зберегти і при найближчій нагоді переслати просто поштою аби при нагоді передати ким чи до найближчого українського музею, чи до Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 24.

Инша річ, коли орючи, чи копаючи, наскочите на яку більшу памятку, н. пр., на цілий ґріб. Тоді треба як-стій спинити роботу на цьому місці й або написати негайно про це до найближчого музею, щоб хто зараз приїхав та по фаховому викопав, або повідомити зараз місцевого священика, вчителя, чи кого зі студентів, які повинні знати, що з цим далі робити, або, як що річ дуже пильна, самому забратися до діла: поволеньки, обережно, спершу рискалем, а потім яким ножем, розкопати всю глину, що нею ґріб присипаний, повідґортати глину набік та добре дивитися, чи в ній нема яких дрібних предметів, що належать до гробу, і нарешті сам кістяк осторожно відчистити з глини ножем настільки, щоб можна було бачити, як він лежить і що при ньому є. А тоді добре все це собі затямити й описати словами в листі до музею. Коли хто вміє, може все це нарисувати, маючи на увазі, що нераз і досить незручний рисунок краще вияснить річ, ніж сам довгий опис. Та найкраще було б усе це сфотоґрафувати.

Зокрема щодо самого небіжчика, то треба звернути увагу, як він лежить: наознак (горілиць), чи боком, із руками витягнутими здовж боків, чи зі зложеними на ґрудях. А якщо лежить він боком, то як скорчені руки й ноги. Далі треба зазначити, чи є на ньому або біля нього які прикраси або инші вироби, й де вони лежать, бо нераз тільки з того можна і сказати, до чого ці прикраси служили. Н. пр., бронзове дротяне кільце на пальці — це певне перстень, біля вуха — ковток, під шиєю на ґрудях — частина намиста, а на чолі або під потилицею — якась прикраса до волосся.

Описавши, чи нарисувавши, чи сфотоґрафувавши нахід, треба його цілого виняти обережно з землі. Цілий кістяк, разом із верствою землі під ним, тяжко добути, а ще тяжче потім перевезти до музею. Це може зробити лише фаховець. Звичайно забирають із небіжчика лише голову зі спідньою щелепою, і то без огляду на те, чи вона ціла, чи розпалася вже на дрібні куски, — все це можна потім зліпити, — а також одну довгу кістку, рамя або стегно (можна одне й друге). Це на

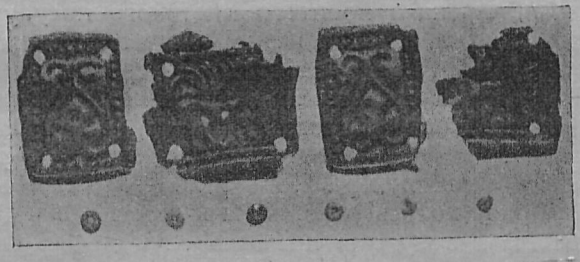

Діядем із срібних бляшок та скляних синіх і чорних кораликів, найдений на чолі жінки у гробі з княжої доби в Городниці к. Городенки.
(Музей Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові).

те, щоб щось докладніше про небіжчика довідатися. З вигляду й розмірів голови можна досить добре визначити, до якої раси небіжчик належав. Із довжини стегна чи рамени можна докладно обчислити, який був чоловік заввишки.

Крім того, забирають із гробу й инші кости, на яких було б щось цікаве для лікаря: н. пр., різні зрости, загоєні рани, хоробливі зміни, тощо, або такі, де є зелені плями. Це сліди від сніті (ґріншпану) з якихось мідяних чи бронзових предметів, часто лише вони залишилися, а саму бронзову прикрасу, чи що було, вже чисто сніть розїла.

Крім кісток, треба забрати з гробу всі прикраси та всякі инші вироби людської руки, коли вони там є. Брати їх треба дуже обережно, найкраще разом із землею, що до них прилипла, щоб їх не ушкодити, не поломити, та не знищити при цьому незамітних останків виробів із такого матеріялу, як дерево або полотно, що легко нищаться. Н. пр., у гробах із княжих часів бувають на чолах небіжчиків нераз срібні або бронзові бляшки, так зв. діядеми, що їх колись нашивали на полотняний поясочок. З нього залишились тепер лише прості нитки або дуже дрібні кусочки, на які насіла сніть із нашитих бронзових бляшок, і тим їх і зберегла.

Як дуже пильно чистити такі діядеми зараз на полі, то легко можуть знищитися останки ткацьких виробів з давноминулих часів, і потім годі вже буде прослідити, які тоді були полотна, яка тканина, чи може узориста чи перетикана золотими нитками в багатших людей і т. п.

Часом на такому полотні бувають крім блящок, понашивані дрібнесенькі різнобарвні коралики, такі, як на теперішніх герданах (силянках), і їх дуже легко недобачити, чистячи. Та найкраще взагалі нічого із найдених річей не мити, ні не чистити самому. На це в музеї є вже свої способи та своє приладдя.

Крім гробів — слідів померлих наших предків — бувають у землі й останки їх хат, де вони жили. Таке місце пізнати звичайно з великого числа більших і менших шматків випаленої глини, на яких бувають жолобкуваті заглиби. Це колишня мазанка плетених із хворосту хатніх стін, яка підчас їх пожежі випалилася майже на цеглу. А що за таку пожежу було нетяжко, видко з того, що майже в кожній такій ліпянці є посередині вільне вогнище, з якого дим виходив крізь діру у стрісі.

Крім випаленої мазанки стін та вогнища буває ще на місці такої стародавньої хати багато вугілля, черепя з побитого кухонного посуду та кісток із мяса, яким колись головно нарід живився. Все це теж треба визбирати та переслати в музей. З черепя ліплять там цілі горщики, зразки колишнього ганчарського промислу, із окремих частинок вивчають ганчарську техніку, форму горшків та їх прикраси, — з кісток дізнаються, яка звірина колись у нас жила й чим чоловік тоді живився, а з вугілля пізнають, які дерева тоді в нас росли, а з того, яке підсоння тоді в нас було: тепле чи зимне, сухе чи мокре.

Здіймаючи з місця такої хати так зв. культурну верству землі, дістаємося на її колишню підлогу, й тут треба добре дивитись, чи на жовтій глині нема правильно розміщених, круглих темних плям. Це — сліди від убитих у землю стовпів та колів, які колись були у стінах хати, попереплітувані хворостом. При поземому зістругуванні культурної верстви з жовтої глини такі темні плями дуже виразно виступають. Треба докладно виміряти віддалі між ними — тоді дістанемо цілий плян хати враз із різними прибудівлями та внутрішнім уладженням. Таким чином ми досліджуємо старовинне будівництво (архітектуру).

Одначе треба вважати, чи такі темні плями не порозкидані досить густо та зовсім неправильно і здебільша похило, не простозвисно. Тоді це не сліди колів та стовпів, а струпішілого коріння дерев, що дуже давно росли на цьому місці. Пізнати їх і по тім, що в них нема жадних вугликів та грудок паленої глини, які звичайно є в ямці від хатнього стовпа.

Біля останків давніх хат бувають звичайно культурні верстви, колишній смітник із черепям, кістками, вугіллям, відлімками різних виробів, то що. Все це треба теж повибирати, та при цьому дивитися, чи не видко при розкопуванні цілої культурної верстви кількох окремих верстов у ній, повідділюваних одна від одної тонкою верствою глини, чи згарища. Якщо так, то їх треба почислувати (перша, друга, третя і т. д.), звичайно згори вниз, із кожної з них дати окремо всі находи, окремо загорнути в папір та дати досередини „метрику". Забирати треба всі речі, а не вибирати лиш кращі чи цікавіші, або тільки цілі, а решту лишати. Недавно принесли до Музею Н. Т. Ш. із Сокальщини гарний залізний спис. „Були ще при цім якісь мищинки" — каже жертводавець, — „але вони були побиті, то я їх не брав". А це хиба! Все треба забирати!

Коли найдеться часом скарб монет, прикрас, чи инших яких виробів, тоді обовязково треба разом із ним забрати й цю посудину, де його найшли, хоч би й як вона була побита. Коли нема вже цілої, то треба бодай кілька черепків із неї взяти на показ. Тоді такий горщик, чи дзбанок своїм змістом указує, з яких він часів, а з нього можна зазначити час і инших подібних посудин, які найшлися окремо, без жадних инших предметів.

Це, що ми сказали, відноситься тільки до загрожених памяток. Таких, яким покищо ніщо не грозить, н. пр., могили, городища, тощо, не повинен ніхто непокликаний торкатись, щоб невмілим розкопом не позбавити їх повної наукової вартости.

Накінець ще кілька вказівок щодо пересилки предметів. Пакуючи їх, треба до кожного долучити карточку („метрику"), на якій треба докладно подати місце, де найдено речі (село, присілок, повіт) й назву поля й його теперішнього власника. Це на те, щоб можна було легко віднайти місце, коли б треба перевірити нахід іще фахово на місці. Також слід зазначити, при якій нагоді річ найдено, чи вона лежала просто на поверхні, чи викопали її з землі. Як так, то з якої приблизно глибіні, та чи було ще що при цьому: кости, каміння, тощо.

Кожну річ треба загорнути окремо в папір, щоб не терлася одну об одну та не ушкодилася б, а потім щільно обіткати сіном чи гиблівками, щоб у скринці нічо не ковтало, бо такої посилки пошта не прийме. Музей Н. Т. Ш. радо зверне на бажання кошти опакування й посилки, а ймена жертводавців помістить у місячному своїому звідомленні у щоденній пресі.

ПРО ВИМЕРЛИХ ПІГМЕЇВ.

В числі за жовтень Ж. і Зн. (ст. 295—296) подали ми відомости про пігмеїв, що живуть іще за наших часів у Африці й Австралії. Та колись було їх більше. Ось мехіканський археольогічний виряд під проводом проф. Еверарда Гаміза, попав підчас своїх розшуків на знаходи, які вказують на те, що колись давно, в недоступній верховині мехіканської держави Дуранго жили теж пігмеї. Вони мали вже високу культуру. Із мумій, що їх познаходили, з останків хат і зброї можна здогадуватися, що ці пігмеї, на 80 цм. заввишки, хати мали на 1 м. Вони знали геометрію, зброю робили з металю, вживали до неї багато литого олова, одяги шили з гарнотканих тканин із кактових волокон. Крім того, вони вміли, як старовинні єгиптяни (пор. Ж. і Зн., за травень, ст. 137—138), мерців бальзамувати.

РЕН

На далекій півночі, ген біля північного бігуна, там де вже кінчаються ліси, де вже починається царство розлогої тундри[1]), там живе дуже цікава порода звірят — рен. Його груба шкура береже його перед страшними морозами тамошньої зими. Його широчезні копита не дають йому застрягнути у снігу. Тільки рени дали відвагу людям поселитися в цій далекій північній землі. Бо без рена людське життя там було б неможливе. Він доставляє все, що лише людям потрібне до життя.

В його шкуру, шерстю наверх, тамошні мешканці вдягаються, мясо є їм поживою, з костей роблять усяке приладдя (ножі, сокири і т. д.). Рен — благословенство цих людей, але ж і їх нещастя. Ці звірята, шукаючи собі поживи, мандрують із місця на місце, й люди мусять спроквола посуватися за їх чередами. Ціле тамошнє людське життя звязане зі способом життя рена.

Один подорожний швед навідався був при 30° або 40° морозу до одного ляпонця[2]), що мав

Стадо ренів.

більш, ніж тисячу ренів. Проспав ніч у хаті й на другий день рано, коли заповідалося на гарну погоду, вибрався лещатами розшукувати стада, що посунулося кудись. Довго шукали, заки подибали цілу збиту лаву ренів, що спокійно скубла зпід снігу якісь корінці. Великі росохаті роги ренів — а в них і самиці рогаті — творили разом правдивий ліс. На тлі безмежної білої скатерті снігу вони були — як одна велика сіра пляма. Залякані рени почали втікати. За ними бігли два чорні маленькі собаки, а за ними на лещатах ляпонець. За яку годину стадо було вже на давньому місці.

Тут на широкому, огороженому плотом, майдані стануло ціле стадо, і господар перевірював його зза плота. Побачивши кращу штуку, закидав їй із віддалі 10—12 м. на роги аркан, виводив на вільне місце і, впхнувши вмілим рухом ніж поза голову, вбивав звірину. Інші звірята приглядалися цій різні без найменшої крихітки страху. Мясо як-стій четвертували й укладали на березові пні, де воно вмить замерзало.

Потім найсильнішого рена з величезними рогами ляпонець зловив арканом, прикріпив лин-

Рен (зовсім білий) завіз на санках небіщика до гробу зі снігу. Над гробом памятник небіжчикові з його лещат.

вою до саночок, подібних до човенця, обидва з подорожнім сіли на сани й пустили линву. Рен помчав вітром наперед. Ляпонець часто міцно потягав за вуздечку-линву, щоб звір не зійшов із дороги. Та нараз рен таки несподівано скочив у снігову кучугуру. Обидва чоловіки попадали у сніг, вивернулися й сани. Ляпонець мусів тепер сильно тримати звірину за роги. Вони знову помчали. Незабаром рен упав удруге у сніжну кучугуру. Коли ляпонець знову зблизився до нього, щоб його зарятувати, рен став дуба й передніми ногами почав кидатися на свого хазяїна. Та ляпонець у-мить схилився, і удари зноровленої звірини відбивалися о грубий шкіряний одяг госпо-

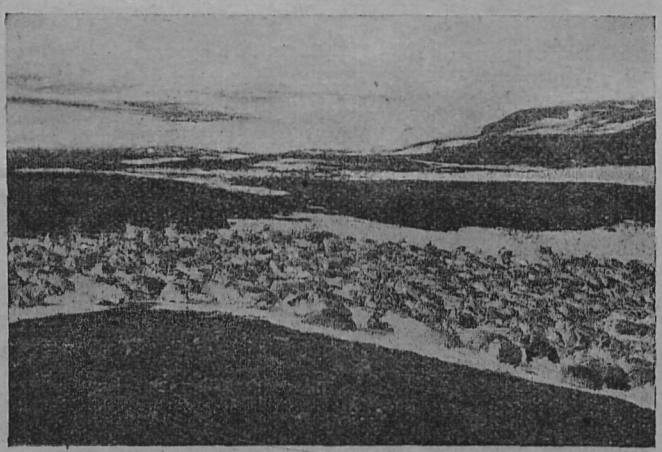

Рени пасуться між кущами.

даря. Таких пригод було більше, але ж ляпонець таки приневолив задиханого рена привести обох подорожніх туди, звідки вони виїхали.

Під вечір знову отару пустили на попас. Далеко розкинулася отара, шукаючи поживи. Така одноманітна картина робить усе якесь сумне та пригнобливе враження...

Але що бідні мешканці півночі зробили б без рена?....

---

[1]) безліса, болотиста рівнина, вкрита мохом; відтає тільки влітку; має багато озер та лук, що звуться „лайди"

[2]) такий народ північної раси, живе в північній Швеції й Норвегії

МИКОЛА АНДРУСЯК.

ПІСЛЯВОЄННІ ГАЛИЦЬКІ МОСКВОФІЛИ

Жмінка москвофільських діячів, що згуртувалася в „Русск-ому Исполнительн-ому Комітет-і" у Львові, завзялася ширити далі серед галицько-українського громадянства думку національної єдности українців (русинів) із росіянами (москалями) — хоч уже й самі росіяни вважають українців за окремий народ. Але газета „Р. И. К." — „Прикарпатская Русь", що виходила у Львові два роки (від 25. XII. 1918. до 31. XII. 1920.) російською мовою, не могла приєднати собі прихильників поміж нашим громадянством. Тимто останній її видавець і відповідальний редактор Кирило Вальницький почав разом із Кузьмою Пелехатим видавати з 1921. р. (від 21. I.) новий часопис п. н. „Воля Народа", але вже українською мовою, хоч і т. зв. етимольогічним правописом.[1])

„Воля Народа" переняла на себе всю роботу „Прикарпатск-ої Руси", тримаючись на початку свого існування політичного її напрямку. Одначе незабаром редактори „Волі Народа" втратили надію на віднову царської Росії й почали запобігати ласки сучасної, Росії большевицької. Рівночасно тримаються вони й большевицької політики супроти українців.

Вже у другому році свого видання „Воля Народа" почала поволі зривати з етимольогічним правописом, який до того часу галицькі москвофіли вважали за непорушну святість. На її сторінках появляються статті писані нашим правописом, т. зв. фонетикою. В 1923. р. статті в „Волі Народа" вже писані наперемінно то етимольогією, то фонетикою. З кінцем того року цей часопис появляється двічі на тиждень російською мовою і раз українською, але вже від початку 1924. р. тільки по-українському, поступнево очищуючись від усяких московських слів (москалізмів).

Але в часі цієї українізації „Волі Народа" до українського національного руху прихильного становища в ній нема. Її редактори раз-у-раз плюгавлять добу української державности, щораз більше вихвалюючи советську владу. В половині 1924. р. при тому часописі гуртується вже партія „Народньої Волі". У програмових статтях своєї партії „Воля Народа" зазначує, що приймає вирішення російсько-українського спору таке, яке ввела в життя советська влада на Україні і в Росії. Вона, мовляв, не признає ні російського, ні українського націоналізму, бо вважає, що буржуазія й державного, й недержавного народу послуговується націоналізмом на те, щоб ніби то приспати клясову свідомість мас. Отак повстав серед галицького старого москвофільства новий напрямок, що приспособлюється до нових обставин. Щодо мови, то громада галицьких москвофілів українізується, бо така була в тому часі большевицька політика на Наддніпрянщині, а з суспільного погляду радикалізується, зриває з питомим галицькому москвофільству консерватизмом, з думками: — нехай буде, як бувало.

Але громада „Народньої Волі" не потягла за собою всіх галицьких москвофілів, не примирила їх з большевицькими думками. Частина їх, головно старші, почали шукати опори в польських урядових колах, від яких дістали управу Ставропигійського Інституту й „Народній Дім" у Львові. Крім того, вони старалися бути в звязку з російською меншиною в Польщі та з російськими еміґрантами, що проживають у Польщі. Ці люди й почали видавати 1922. р. у Львові російською мовою тижневик „Русскій Голос".

Між обома цими москвофільськими таборами доходило до щораз більших зударів. До одного такого зудару, між правими й лівими москвофілами, дійшло на загальних зборах „Общества ім. М. Качковского" у Львові дня 8. грудня 1924. р. Група „Народньої Волі" виступила тоді з гострою критикою другої ґрупи, як назадницької, реакційної. Вона заявила, що її співпраця з москвофільськими назадниками, реакціонерами кінчається, що вона змагатиме до того, щоб діяльности „Общества ім. Качковского" надати напрямок, який відповідав би потребам селянських і робітничих мас.

З кінцем 1926. р. партія „Народньої Волі" перетворилася в українську комуністичну партію п. н. „Сель-Роб" („Українське Селянсько-робітниче Соціялістичне Обеднання"); її часописом була спершу „Воля Народа" (1926—27), а згодом „Сель-Роб" (1927—1932). Провідником цього відтінку української комуністичної партії стає не хто инший, а колишній редактор „Прикарпатск-ої Руси", ґазети „Русск-ого Исполнительн-ого Комитет-у", „зукраїнщений", з наказу Москви, — Кирило Вальницький. Хоч у склад цієї партії ввійшло досить багато давніших українських комуністичних діячів, то все ж більше довіря в Комінтерні[2]) мав Вальницький разом із своїми колишніми співробітниками з „Волі Народа". Представник комуністичної партії Польщі в Комінтерні Юрій Чешейко-Сохацький, колишній комуністичний посол до польського сойму (тепер, кажуть, розстріляний у Москві) уважав українських комуністів за „фашистів", а тільки ґрупу Вальницького уважав за вартісну для большевизму та для російських большевиків, тимто й цій ґрупі передав провід Комуністичної Партії Західньої України. Як бачимо, цей відлім старого галицького москвофільства прибрав форму нового москвофільства, прикрившись заслоною комунізму.

Не залишилася однотна і друга москвофільська ґрупа, що тримає з росіянами в Польщі і зве себе: „Русская Народная Организація". Через нутрішні сварки між поодинокими кандидатами на керманичів та управителів тим народнім майном, що залишилося в їх руках (Ставропигія, Народній Дім у Львові) з „Русск. Нар. Организацією" зірвала в рр. 1926—1931. ґрупа урядового комісаря „Народнього Дому" Михайла Бачинського, що тоді під фірмою Товариства „Рольни-

[1]) пор. Ж. і Зн. за березень, ст. 78, пом. 3.

[2]) Скорочена назва третього комуністичного інтернаціоналу, заснованого в 1919. р. в Москві, „міжнародного союзу робітників" (комуністів) із завданням — заводити скрізь комуністичний лад.

чій Союзъ" видавав свою газеточку „Голосъ Народа". Лівий відлім „Русск-ої Нар. Организаці-ї", що прибрав згодом назву „Рускоі Селянскоі Організації", видає від 1928. р. українською мовою, засміченою сильно московськими та церковними словами, тижневик „Земля і Воля".

Час-до-часу „Русскій Голос" та „Земля і Воля" воюють із комісаром Бачинським, але притихають, коли їм треба від нього матеріяльного підтриму, хоч комісар „Народнього Дому" виступає все як представник тієї „русінської" меншини в Польщі, що — як він запевняє перед урядовими колами — не змагає до національної єдности ні з українцями, ні з росіянами. Автім галицькі прихильники одного великого „русского" (російського) народу годяться навіть на те, щоб штучно відокремлювали від цілого українського народу його частину, н. пр., лемків, аби тільки дошкулити цим українському національному таборові. Через те могіканам[3]) галицького москвофільства вислуговуються тепер різні сторонні люди, щоб при їх помочі розбивати український народ.

Із своєї роботи, шкідливої для свого власного народу, здає собі справу сучасна москвофільська верхівка, але через свою нічим не угрунтовану ненависть до української національної думки, волить, щоб завалився збудований народніми грошем „Народній Дім", банк „Защита Землі" й инші установи, а не заверне на правдивий шлях. Проти цієї протинародньої роботи москвофільської верхівки виступила в останньому часі (в квітні 1934. р.) частина москвофілів під проводом д-ра Володимира Колпачкевича. Ця остання група поставила загальне добро вище понад особисту честилюбивість і особисті інтереси, станула на українському національному становищі, видає українською мовою часопис „Пролом" і змагає завернути своїх колишніх однодумців із погубного для народу шляху.

Очевидячки, група „Пролому" це тільки один із дальших явищ природного припливу до українського національного табору прихильників „общеруської" єдности. Той приплив відбувається швидше у хвилини національного підему, поволіше — в часах народнього лихоліття, але ж він ніколи не спиняється. Але що в часах лихоліття слабші характером одиниці пропадають — то це ясна річ.

Та це й завдання нашого свідомого громадянства — не допустити до того.

---

[3]) Могікани — вимерле племя індіянське, що жило в Північній Америці. Про їх боротьбу розказав один визначний американський письменник Фенімор Купер у повісти „Останній із могіканів". Звідсіля пішла й поговірка; могіканин — представник напрямку, що вимирає.

Я. БЕРЕЗА.

ЦІКАВЕ З ХЕМІЇ

1. З історії сірників.

В давнину людина дуже дбайливо зберігала вогонь у хаті та не давала йому погаснути. Коли ж часом вогонь погас, багато треба було мороки, щоб розвести його вдруге. От тоді довгенько доводилося терти один до одного два кусники дерева, доки не затліли. Спосіб, ясна річ, невигідний та складний, та вимагав багато вправи. Тимто справжнім добродійством було для людей кресало, що появилося вже в пізніших часах. Це кресало перетривало в нас цілі століття як єдиний, мабуть, прилад розводити вогонь.

Та людський розум не спав. Прийшов і кресалу кінець, бо й воно було невигідне: не кожний умів собі з ним порадити. Появилися сірники. І відтоді вже й дитина зуміє розпалити вогонь.

Появу сірників треба завдячувати розвиткові хемії. А що хемія наука молода, то й не дивно, що й сірники появилися доволі пізно.

Перші спроби прикласти хемічні явища до розводження вогню починаються 1805. р., коли перші сірники показалися в Парижі. Винайшов їх Шансей. Вони були неподібні до теперішніх сірників, бо не мали в собі фосфору. Їх головки були складені зі суміші гуми, сірки та хльорату калія (Calium chloricum). Щоб такий сірник запалився, треба було устромити кінчик головки в сіркову кислоту. Тоді через вибуховий розклад хльорової кислоти (вона повстала, коли вкласти було головку в сіркову кислоту) запалювалася сірка, а від неї патичок. Таких сірників можна було вживати тільки дома (бо як же ж носитись із сірковою кислотою?). Тимто винахід Шансея скоро пішов у забуття.

Та шлях для кращих родів сірників був уже промощений. Десь коло 1833. р. появилися фосфорові сірники, що задержалися, зокрема ж у нас, довгий час під назвою „простих", „хлопських", „маминих", „православних" сірників. Їх треба було терти до якоїсь шорсткої речі, щоб загорілися. Головки фосфорових сірників складені в основі з легкозапальної річовини, тобто жовтого фосфору (около 5%), та річовин, багатих на кисень, що його постачають при спалюванні; це мінія (один із окисів олива), чілійська салітра, двоокис мангану, нітрат олива й т. п.

Цей важний винахід появився майже одночасно й незалежно в кількох країнах.

Сірників із жовтим фосфором уживають у деяких країнах і досі, хоч мають вони багато відємних сторін. Гази, що повстають при спалюванні „простих" сірників дуже шкідливі. Автім такі сірники легко запалюються від тертя, тимто повстає раз-у-раз небезпека пожежі. Праця в фабриці при жовтому фосфорі шкідлива для робітників. Він спричинює постійно затроєння, від якого гниють та порохнявіють кости. Не дивно, що багато держав заборонило виробляти такі сірники й наказали виробляти т. зв. шведські. Назва шведських сірників походить від національности їх винахідника, шведа С. Люндстрема, що винайшов їх коло 1868. р.

Ці сірники різняться від попередніх тим, що їх головки складені тільки з розривних (вибухових) річовин, наприклад, із хльорату калія та сульфіду антимону. Фосфору в них немає. Зате боки коробки, що об них потираємо головки, покриті тоненьким шаром суміші з червоним фосфором. Коли потерти головкою цей шар, фосфор розгрівається і спричинює запалення-зрив на головці сірника. Від нього запалюється патичок.

Шведські сірники зовсім безпечні та здоровлю не шкодять. Тимто скоро вони поширилися та дістали право громадянства мало не в усіх країнах.

Та в багатьох селах, як зачуваємо, люди тепер перепросилися з прадідним кресалом. Сірники тепер їм за дорогі...

2. Пливке повітря — вибухова річовина.

Мало хто знає, що пливке повітря є сильна вибухова річовина. Є це рідина, що впадає у блакитну барву, а кипить уже при 190° Ц. Перевозять її в т. зв. Дюарових посудинах, що мають подвійні стінки, звідкіль випомпували повітря, щоб охоронити течиво перед назверхніми впливами. Посудин цих не закривають, бо повітря, паруючи, дуже охолоджується й тим самим зберігає свій пливкий стан.

Тією рідиною виповнюють відповідні патрони, складені теж із подвійних стінок. Верхня стінка непропускна, зате внутрішня поровата, щоб могло проходити крізь неї пливке повітря та всякати в саджу чи в иншу легкопальну річовину, що нею виповнений патрон. Патрони напоюють у відповідних посудинах перед самим ужитком. По кільканацятьох хвилинах вони до вжитку готові. Витягають їх щипцями (просто руками не можна брати, бо пливке повітря могло б попарити шкіру) й закладають, куди треба. Патрони побуджують до зриву запальниками (детонаторами) з гримучою ртуттю, до яких допроваджують вогонь бікфордовим шнуром (льонтом) або й електричним запальником.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

ОСПОРЮВАННЯ ПРАВНИХ ДІЙ ДОВЖНИКА

У 10. числі „Життя і Знання" за 1933 р. я писав про те, хто й коли може оспорювати правні дії довжника, коли вони обраховані на те, щоб вірителеві пошкодити.

Дня 28. жовтня 1933 р. появився новий закон, що змінює постанови давнього закону про оспорювання правних дій довжника, а що цей новий закон обовязує вже від 1. VII. 1934., то міркую, — добре буде познайомити наших читачів із новими постановами цього закону.

Оспорювати правні дії довжника можна або судовою скаргою, або підносячи судові заміти проти тої людини, що через правні дії довжника набуде якесь право, а довжник, що робив ці кроки, був свідомий, що робить це з кривдою свойого вірителя. Таксамо конечна річ, щоб і та людина, що в її користь довжник діє, знала, що довжник робить це на те, щоб покривдити вірителя, та щоб того маєтку довжника, що він його ще має, не стало на те, щоб ним цілковито заспокоїти вірителя.

На прикладі буде воно виглядати так:

Іван позичив у Миколи 1000 зл. на 2 роки. Тоді був Іван власником хати та 5 морґів поля. Поки минули 2 роки, Іван продав ціле своє ґаздівство Степанові, що навіть був свідком позички, а собі залишив тільки морґ поля.

Як прийшлося платити довг, Іван Миколі не заплатив. Тоді Микола запізвав його до суду, справу виграв, але грошей своїх не міг відобрати, бо нема з чого взяти: той морґ поля, що його собі лишив Іван, не варта й 400 зл. Тоді Микола може оспорювати правну дію Івана зі Степаном, бо:

1) Іван — очевидячки, — продав Степанові ґаздівство, щоб покривдити Миколу,

2) Степан був свідком при позичці, отже про неї знав і мусів здогадуватися, що Іван продає ґаздівство, щоб Миколу виставити на шкоду,

3) майно, що залишилося Іванові, не покриє в цілости довгу (1000 зл.).

Коли в повищому прикладі на місці Степана була б дружина, діти, батьки, чи близькі Іванові свояки, то закон каже здогадуватися, що вони знали про намір Івана покривдити Миколу, й тоді на це не треба ніяких доказів.

Якби знов Іван свого ґаздівства не продав, а комусь подарував, то тоді не треба навіть доказів на те, що той, кому дарували, мав свідомість про те, що Іван хоче покривдити свого вірителя (Миколу), досить того, що Іван діяв у намірі, щоб Миколу покривдити.

Закон допускає й таке, що навіть самому довжникові (Іванові) не треба доказувати, що він був свідомий, що кривдить вірителя (Миколу). Це буває тоді, коли від оспорюваної дії не минуло ще року.

Буває часами й таке, що цей третій (у нашому прикладі Степан), позбуває набуту від Івана річ знов иншій людині, щоб справу замотати та позбутися клопотів. Закон знає раду й на те, бо допускає оспорну скаргу проти цього нового набувця, коли він дістав цю річ даром, або знав про намір покривдити вірителя (Миколу). Коли суд признає правну дію довжника супроти вірителя неважною, тоді той, хто має річ, може звільнитися від відповідальности в двоякий спосіб: або заплатить довг, або викаже вірителеві таке майно довжника, з якого він може заспокоїтися.

Скаргу можна вносити протягом 5 літ від часу, коли почався спір. Якби хто начас такої скарги не міг зробити, то досить буде, коли через нотаря повідомить людину, що проти неї хоче виступити зі скаргою, а тоді 5-літній реченець рахується від дня повідомлення.

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ.

ВОРОГИ КОЕДУКАЦІЇ

КОЕДУКАЦІЯ В НАШИХ ШКОЛАХ.

В західній і південній Европі тільки нерадо приймали коедукацію, зате Росія й Німеччина були завзятими її ворогами.

За Росію не диво. Вона ж була ворогом усього нового й поступового. На лікарок допустило московське міністерство жінок тільки тому, щоб вони не їздили на заграничні університети й не „заражувалися" там поступовими ідеями. Учительок терпів московський уряд тільки тому, що без них не було б кому вчити. А так москалі дивилися неласкавим оком на жіночу освіту.

Мішані школи в Росії були заборонені. Уряд терпів коедукацію тільки у 2-клясових сільських школах. Де тільки була 3-ступнева школа, вона вже не могла бути мішана. Ще більше. Коли 12-літня дівчинка або 14-літній хлопчина не покінчили 2-клясової мішаної школи, їх відсилали додому, бо сáме така гряниця віку в дітей була зазначена для коедукації.

Щойно 3 роки до війни міністер освіти дозволив закладати міщані школи, але — на Сибірі. В тому самому році міністерство торговлі дозволило закладати мішані торговельні школи. Обидва ці розпорядки дуже запізнилися, бо війна спинила розвиток дотичних шкіл.

На всю Росію була одним-одна тільки середня мішана школа. Очевидячки, приватна. Але й вона була недоступна навіть для середньозаможних через високі оплати. Це славна школа Левицької в Царському Селі під Петербурґом. До цеї школи мали вступ тільки вихованки інтернату (бурси при школі), за інтернат і науку разом треба було платити згори 800 рублів за 8 місяців науки у шкільному році. Та в школі була дуже дбайлива опіка й гарна наука. Крім усяких предметів, діти вчилися тут ручних робіт у верстатах, працювали в городі. Співу й чужих мов училися принагідно, не в клясі.

На перше око дивно стає, що й Німеччина не була прихильна жіночій освіті. Адже ще на переломі 18. і 19. століття (отже раніше, ніж у Америці) Йоган Павль Ріхтер, славний педаґоґ, поет і повістяр, побивався там за мішані школи. Слава німецької нації — Йоган Ґотліб Фіхте (1762—1814) у своїй голосній книжці „Промови до німецького народу" гаряче противився окремим школам. У нових часах товариство: Frauenbildung — Frauenstudien (Жіноча Освіта й Жіноча наука) розвинуло дуже широку аґітацію за жіночу освіту й за мішані школи.

Але заходи цього товариства не мали бажаних успіхів. Ця дивна загадка стане нам ясна, коли пригадаємо собі, що підпорою німецького цісаря була партія юнкрів[1]), а вони жіноче питання розвязували мудрощами „чотирьох букв К": Кірхе, Кіхе, Кіндер, Кляйдер — тобто: поза церкву, кухню, діти та одяг жінці нічого не треба!

Згідно з бажанням юнкрів міністерство не допускало жінок до університетів. Перший дозвіл на мішані середні школи появився в Німеччині щойно 1910. року, тай то тільки для таких міст, де не було спромоги заснувати окремі школи для хлопців і дівчат.

*

Порядкування освітніх справ у довоєнній Австрії було дуже ускладнене. Австрійська держава ділилася на окремі „коронні краї" (17), і в кожному з них жили різні нації між собою. Тут кожна нація хотіла закріпити для себе як-найбільше прав, і то звичайно сильніші коштом слабших націй — тимто і шкільництво тут не могло бути одностайне. А проте осередній уряд у Відні встиг накинути загальний шкільний закон, залишаючи тільки деякі справи для краєвих соймів та краєвих шкільних рад і згодом число таких, відступлених соймам, справ зростало.

Коедукація була саме одна з тих справ, що їх порядкував державний закон, а він її не допускав ні в середній, ні навіть у народній школі. Дотичний закон приписував окремі дівочі й хлопячі народні школи по містах та містечках, а по селах тільки чотироклясові школи могли бути мішані. Коли громада спромоглася на 5-клясову школу, то пята кляса мусіла вже ділитися на окремий хлопячий і окремий дівочий відділ. Коли ж громада захотіла б мати в себе 6-клясову школу, то мусіла вже на подобу міста утримувати дві окремі школи: хлопячу й дівочу. Очевидячки, це відстрашувало села не тільки від шести-, але й від пятиклясових шкіл.

Та не тільки коедукації, а й узагалі жіночій освіті австрійські міністерства були противні. У 1897. р. на всю державу було всього 2 приватні, до ґімназій дуже зближені середні школи (1 в Празі, 2 — у Відні) і 12 шкіл, зближених до реальних. Та вже десять років пізніше (1907.) було 11 ґімназій, 11 шкіл для ліпших дівчат (по-німецьки „Töchterschulen") і 45 шестиклясових ліцеїв (з наукою латинської мови). Очевидячки — все те приватні школи, не державні.

Рік 1907. був переломовий. Тоді міністерство „вийнятково й для спроби" дозволило ученицям прислухуватися науці в кількох хлопячих приватних ґімназіях, — такі учениці не діставали засвідчінь (свідоцтв). Щойно після трьох років спроби, 1910. року появився новий міністеріяльний розпорядок, що давав дівчатам право ходити до державних хлопячих ґімназій, прислухуватися науці і з кінцем півроку здавати іспит. Тільки ж число таких учениць у одній школі не сміло переходити 5% (у галицьких ґімназіях 10%). По клясах число хлопців хиталося між 30—40, отже в одній клясі не бувало в Галичині дівчат-прислу-

[1]) Юнкри, — спершу титул молодших синів панівних домів, обстоювали середньовічний устрій держав із привілеями для могутніх родів. У инших державах подібні партії називали „февдалами".

хальниць більше ніж 3—4, тай то ще вони мусіли виказатися посвідкою, що місцева жіноча (очевидячки приватна) ґімназія не приняла їх із недостачі місця. Цим міністеріяльним розпорядком широко покористувалися приватні хлопячі ґімназії: вони не обмежували числа дівчат і просто вважали їх за звичайні учениці, а не за прислухальниці.

Тут і починається історія українських приватних коедукаційних ґімназій. Перед шкільною владою була ця коедукація замаскована. Отже в шкільних записках (катальоґах) дівчата були записані як приватистки-прислухальниці, насправді ж була це коедукація, бо дівчата вчилися й виховувалися посполу з хлопцями, на кожній лекції їх питали, таксамо і хлопців, під кінець півроку вони не здавали вже іспитів, а разом із хлопцями діставали річні засвідчіння (свідоцтва), з тою тільки різницею, що не було в них ноти з поведінки, бо такий був припис для приватистів.

У звязку з цим число наших ґімназій зросло: ґімназії — в Яворові, Рогатині, Городенці, Копичинцях, Долині, Чорткові, Збаражі й Дрогобичі, не рахуючи кількох ґімназійних курсів, а далі: низка учительських семинарій і народніх шкіл — ось і дорібок українського шкільництва протягом шістьох передвоєнних років. Усі ці школи, під опікою Українського Педаґоґічного Товариства, потім Шкільного Краєвого Союзу у Львові, розвивалися постійно й подавали як-найкращі надії. Особливо з того часу, коли місцеві гуртки У.П.Т. побудували власні домівки для своїх шкіл. Окрім мішаних середніх шкіл були ще й окремі дівочі школи.

Але ж дальший розвиток наших приватних шкіл спинила світова війна! Сьогодні не всі передвоєнні ґімназії збереглися, на їх місце прибула одна тільки (в Золочеві), та зате відрадно, що на Волині остоялися деякі середні школи, що їх заснувала українська влада до 1920. року. Найліпше з них поставлена коед. прив. ґімназія ім. Лесі Українки в Луцьку.

*

По війні всі хлопячі ґімназії Рідної Школи та ще й дві жіночі (а саме в Тернополі і в Коломиї) перемінилися в мішані, бо щодо цього міністерство освіти не ставило приватним школам ніякої перепони. Сталося це у звязку зі сучасним становищем жінки. Коли чоловіки пішли на війну, довелося жінкам скрізь заступити їх: не тільки в господарці, але й у всяких установах, у державній службі, а то й у військових справах. По війні вони не дали вже себе відсунути зі служби. Через те, що освіта давно вже перестала бути самою радістю, а стала ключем до зарібку, то й питання про доступ жінкам до всіх шкіл було вирішене.

Правильний, еволюційний розвиток жіночих прав до освіти йшов — як ми це бачили — повільно й викрутасами, і тривав би був іще якого пів століття. Війна принесла наглу, революційну розвязку. Сьогодні є вже жінка-ґенерал (у Радянщині), жінка-міністер (у Анґлії), у львівському ж суді виступають жінки-адвокатки, то хто ж спиняв би жіночу освіту?

Це рівне жіноче право до освіти можна було перевести і в окремих жіночих школах. Треба було тільки, щоб держава перебрала була всі жіночі школи на свій кошт. Але жіночий провід — як ми це вже знаємо — зробив коедукацію своїм боєвим ґаслом.

На українських землях розвязане це питання неодностайно. В Наддніпрянщині — скрізь мішані школи, як у цілому ССРР. В инших краях, головно на Закарпатті й на Буковині, коедукація, супроти боротьби за рідну школу, зійшла на друге місце. На Закарпатті мусять українці відбивати наступ чеських шкіл, а то й російських. А на Буковині, де до війни було найкраще з усіх українських земель поставлене шкільництво — боротьба йде за привернення бодай народньої школи, яку румуни українцям забрали, перемінивши скрізь народні школи на румунські.

Польща в засаді відкинула коедукацію. Але робить вона притому винятки, видко це найкраще в Галичині. В малих містах львівської шкільної округи, як Тарнобжеґ, Ніско, Лежайськ, Городок, Товмач, Рогатин, Яворів, Бучач, Чортків, Теребовля, де окремі жіночі ґімназії ніяк не могли вдержатися, — міністерство завело коедукацію. У Львові і в Тернополі засновано окремі державні жіночі ґімназії. Таксамо на місце жіночих учительських семинарій скрізь повстають жіночі державні ґімназії. Але на місце українських жіночих семинарій у Львові і в Перемишлі заведено коедукацію в академічній і в перемиській хлопячій ґімназії.

Як же українцям ставитися до коедукації? Життєва потреба вимагає від нас прихильности до мішаних шкіл, бо тільки таким робом маємо спромогу вдержати наші хлопячі школи, даючи заразом освіту й нашим дівчатам. Крім цього, коедукація пособляє демократизації середньо-шкільної освіти. Правда, коедукація в нас не має ще за собою історії, вона ще молода, ще треба якийсь час чекати, щоб вийшли з мішаних шкіл нові покоління. Але ж коедукація вже є, і вже напевне не зникне із шкільного устрою. Якщо не запанує скрізь, то будуть мішані державні школи, рівнорядно з окремими для хлопців і дівчат. Тимто треба б мішані школи відповідно поставити. Для них треба б окремих програм навчання, а то тепер програми хлопячих шкіл живцем переносять і до мішаних і до жіночих ґімназій. У мішаних ґімназіях повинні вчити тільки досвідні вчителі, управляти ними повинні тільки визначні педаґоґи. До мішаних ґімназій повинні б мати вступ тільки такі діти, що пройшли мішану народню школу, а не окрему хлопячу, чи дівочу, як це водиться по містах.

Очевидячки, дбайливість про здоровля майбутніх поколінь (евґеніка), що вже так рішуче сягнула в царину подружнього закону, визначить теж цілу низку зайнять, шкідливих матерям. Не варто сумніватися, щоб евґеніка не мала теж сягнути в ділянку жіночої освіти.

Місяць Грудень — Просвіті і Федьковичеві!

Влаштовуйте Федьковичівські Свята!

Нехай ніхто не забуває про „Дар Просвіті"!

Н. ДОРОШЕНКО.

ГУРТОК ПРИХИЛЬНИКІВ КНИЖКИ

ПРИ ЧИТАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ.

Праця бібліотекаря нелегка і, коли він хоче сумлінно працювати, вимагає від нього багато часу. Вже не раз згадувалося в „Бібліот. Пораднику" про обовязки бібліотекаря. Ті обовязки — не лише записувати книжки до різних катальогів та визичувати їх читачам — а ще кермуватись читанням, поширяти книжку та притягати читачів.

Хоч яка скромна може бути в окремих селах читальняна бібліотека, а й там у вузенькім обємі бібліотекар мусить переводити цю працю: він повинен знати свою бібліотеку, знати свого читача й уміти випозичити для нього все потрібну, добру й цікаву книжку.

Що це значить знати свою бібліотеку? Це значить — знати, розуміти зміст і вартість кожної книжки. Кожний бібліотекар, а тим паче сільський не має часу сам усі книжки прочитати та це нераз і не дуже й потрібне: найголовніші, важливіші твори треба конче прочитати, а з рештою ознайомлять біліотекаря рецензії (оцінки) книжок у часописах та журналах (у відділі „Бібліографія"), по різних порадниках, тощо. Але ця робота вимагає того, щоб стежити за новими числами часописів, а то нераз і переглянути й старі видання.

Щоб уміти випозичити цікаву й потрібну для читача книжку, треба знати й читача. Читачі не всі однакові, різняться віком, розвитком, освітою, а то й різниця полу веде за собою різницю в зацікавленні книжкою: жінки й дівчата люблять часом читати инші книжки, ніж хлопці, чи чоловіки. Знову ж таки бібліотекар повинен цю справу розуміти що́ кому випозичити з бібліотеки, щоб не зразити людей до книжки.

А далі йде — поширювання книжки, небто, притягання що раз більше нових читачів до бібліотеки. Бо ж завдання громадської бібліотеки — старатися обхопити своїми освітніми впливами як-найбільший гурт місцевого громадянства, підійти навіть і до малописьменних, так заохотити їх, щоб пробудити в них бажання навчитися читати. Це все можна досягти підбором добрих, цікавих для них книжок — для голосного читання.

Візьмім тепер нашого сільського читальняного бібліотекаря, що має як-найкращі наміри сповняти свої завдання. Чи спроможний він виповнити й цю скромну роботу? А як іще прийдеться влаштовувати „Свято книжки", що обовязково повинна робити кожна читальня, і що лежить природно найбільш на сумлінні бібліотекаря, бо ж він найближче, найтісніше звязаний із книжкою? Візьмімо під увагу ще й те, що читальняні бібліотекарі часто зміняються, при перевиборах виділу читальні, що бібліотекар-селянин небагато має для бібліотеки часу, що 200 книжок для нього прочитати — поважний труд і тягнеться роками; до того цей бібліотекар не дуже то добре і грамотний. А що, як він занедужає, чи виїде, чи якийсь час дуже занятий роботою в полі на весну й улітку, і цілком не може працювати в бібліотеці? Чи життя в ній повинно припинитися? — Ні, це не можливо! Отож для допомоги бібліотекареві й повинні повставати при кожній громадській, читальняній бібліотеці „Гуртки прихильників книжки", найкраще з молоді.

Є ще й друга причина, глибша, так сказати б, що вимагає, щоб існував такий гурток. Хоч і вибирають окремого бібліотекаря для читальні, щоб він пильнував, провадив її, але ж на цьому не можна заспокоїтися. Це не тільки його особиста справа, це справа громадська, національна, і треба щоб громадянство нею цікавилося й у ній співпрацювало. Треба, щоб був живий і тісніший звязок бібліотеки з громадянством, щоб праця в ній була побудована на засаді громадськости. Чим більший гурт буде втягнутий у зацікавлення справою бібліотеки, до співпраці в ній, тим більше вона буде видаватися людям необхідною, „своєю", близькою.

З кого ж набирати гурток прихильників книжки?

Такий гурток може повстати з більш розвинутих пильніших читачів, які люблять книжку. Бібліотекар у роботі легко запримітить, хто з читачів цікавиться читанням. А то він може й сам пошукати між громадянами, жвавіших, більш розвинених, поважніших думкою людей і запросити їх час-від-часу йому помагати в бібліотеці. Таких цікавих він допускає до полиць із книжками, стежить за ними, дає легкі доручення: вишукати цю чи ту книжку для читача, зробити спис книжок, допомогти владити як-слід „свято книжки", тощо. Гурток може повстати й незалежно від зусиль самого бібліотекаря. Це там, напр., де вже є самоосвітній гурток. Це й обовязок такого гуртка прийти з допомогою в міру своїх сил у різного роду освітній роботі в читальні, і найперше — в бібліотеці.

Праця „Гуртка" може бути різноманітна. Частина (особливо жіноцтво) може перебрати на себе дбати про чистоту, лад і гарний вигляд помешкання бібліотеки, про її прикраси, стежити, щоб долівка була завжди чиста, порохи постирані, на стінах щоб були порозвішувані портрети письменників чи українських діячів, поприбирані зіллям і рушниками, а на вікнах щоб були квіти у вазонках, чи букети — в залежности від пори року, щоб на своїому місці завжди був чистий рушник до рук, миска з водою й мило. Чистий, затишний вигляд хати добре впливає на душу людини. Там приємно довше посидіти, відпочити за часописом, чи любою книжкою. Дух бібліотеки створюється із взаємочинности цих двох чинників (звичайно, окрім гарного складу книжок і бібліотеки): приємне помешкання і привітний бібліотекар, а в залежности від цього, який він, буде більша, чи менша кількість читачів.

Допомога в технічній роботі. Насамперед гурток бере на себе обовязок допомагати бібліотекареві при позичуванні книжок. Він розподілює між своїх членів нагляд (дижур) у бібліотеці в дні позичування книжок, допомагає бібліотекареві вишукувати з полиць замовлені читачами книжки, заступає недужого, чи відсутнього бібліотекаря — але це вже, коли набере вправи. Звичайно вся робота „Гуртка" тільки підручна і йде під проводом бібліотекаря. Слідом за допомогою при випозичуванні книжок іде допомога при писанні, складанні деяких катальогів, як ось: катальог-альбом[1]), катальоги поточних (біжучих) подій. Гурток робить вирізки малюнків для першого і з газет статті на цікаві теми для другого, наліплює, робить потрібні написи для пояснення, тощо. До такої роботи належить і спис новинок бібліотеки, пропаґандивні катальоги-афішки, напр.: спис історичних повістей з обгорткою, де змальована якась подія (вінєтка) і т. д. Ці катальоги вивішують на стінах у бібліотеки. Їх мета — виявити зміст бібліотеки в цікавіших виданнях, притягти увагу до них читача. Списи час-від-часу поновлюють, щоб не набридли й усе були нові, свіжі. А направа книжок? У селі, як знаємо, книжки особливо швидко нищаться, сторінки деруться, часом губляться, й тут треба допомогти бібліотекареві: треба попідклеювати обережно сторінки, що випадають, чи надписати текст загублених сторінок книжки та повклеювати на своє місце, або навіть оправити книжку, коли треба. Є читальні, де самі члени — кілька осіб — беруться оправляти ручним способом, безплатно, книжки для своєї бібліотеки. Це виходить дешево, бо коштує тільки матеріял. Цієї штуки навчитися можна в сусідньому містечку в палітурника. А вже при перевірі книжок уліті, коли заводять у ній лад, чистять книжки, пересушують — і казати нічого, що сам бібліотекар не дасть собі ради: при перевірі (шконтрі) мусить бути найменше двоє людей. А бувають же в нас і більші бібліотеки, не тільки самі маленькі, зародневі. До того ж, коли в бібліотеці працює не йно сам бібліотекар, а більше осіб, то вони можуть мати більший голос і підтримати заходи бібліотекаря перед виділом: при закупні нових книжок, виділ побачить, що книжок хоче не лише бібліотекар з обовязку, а що це жива потреба громади.

Багато може допомогти „Гурток" і в освітньо-виховній роботі бібліотекаря. Вона в сільських бібліотекарів дуже скромна, як ми вже згадували нераз і не два, а проте вона таки вимагає знання: і змісту книжок, і вміння розбиратися в настроях, запотребованнях до читання серед різноманітного складу читачів. Для цього найбільш освічені й розвинені члени „Гуртка" перебирають на себе турботи — прочитати свою частину книжок із бібліотеки. Насамперед — вибирають кращі твори українських письменників. Добре, прочитавши, списати собі коротенько зміст книжки, про що в ній говориться, зазначити, чим вона добра, для якого віку годиться. Коли це книжка наукова, то ще слід зазначити, чи тяжко її чи легко читати, чи годиться вона для початкового читання, чи треба вже що знати з тої ділянки, щоб прочитане зрозуміти.

[1]) див. Ж. і Зн. з 1931., ч. 45, ст. 275.

Найвдячніше поле для праці гуртка буде тоді, коли владжують у читальні „свято книжки". Тут роботи для кожного непочатий край: вишукувати матеріял для програми свята, деклямацій по різних збірках віршів, пісень, нот, так, щоб вони змістом сходилися з думкою свята; виписувати гарним письмом гасла про книжку, щоб потім ним прикрасити стіни читальні підчас свята. А влаштовуючи вистави книжки? Тут треба складати плян такої вистави (історична, вистава красного письменства, періодичних видань чи инша) і підбирати, вишукувати матеріял, сортувати його за відділами, приготувати підставки-щитки на книжки, чи руштування, нарешті — уставляти в наміченому порядку книжки на виставі, зладити списи до кожної окремої частини її з поясненням вистави; давати написи над окремими частинами вистави і багато дечого иншого.

Подекуди з нагоди свята книжки читальні стараються добути дозвіл від влади на збірку збіжжям для закупні книжок для своєї бібліотеки. І тут обовязок „Гуртка" допомогти таку збірку зорганізувати, перевести, припильнувати, довести її до кінця, повести пропаганду серед свого громадянства, щоб люди охоче давали датки на цю збірку. „Гурток" може піддати й сам думку мólоді скласти якесь приречення на користь закупні книжки, напр. покинути курити деякий час, а гроші з цього повернути на книжку для своєї читальні, або збирати датки з забав, на весіллі, особливо там, де пють горілку. Одне слово — „Гурток" мусить бути живим лучником між бібліотекою і громадою, мусить бути її приятелем, заступником і захисником, оборонцем. „Гурток" може стати в великій пригоді для поширу книжки поза межами бібліотеки, поза її стінами серед селянства: у свята, коли люди посідають на колодах, чи зберуться коло церкви, або на різних зборах тощо, треба зручно звести балачку на освіту, піднести її значіння в житті селянина, вагу її для сільського господарства, чи що, на значіння кооперації. Розмовами все слід старатися збудити цікавість селянина для книжки так, щоб його закортіло самому її прочитати.

Там, де вже є самоосвітній гурток, „Гурток прихильників книжки" стає посередником між самоосвітниками й бібліотекою: він допомагає вибирати потрібні книжки для різних груп самоосвітників, тощо.

Нарешті, з членів такого „Гуртка прихильників книжки" можуть вийти добрі кольпортери. Вони вже знають, хто з селян, і які любить книжки, навчаються потроху пізнавати, котрі з книжок кращі, котрі погані. По наших селах так багато тепер безробітної інцелігентної мólоді. Ось для неї робота в освітній роботі. Треба ввійти у провід бібліотеки, створити при бібліотеці гуртки прихильників книжки і забратися її ширити. На це прийшов уже крайній час, — щоб повести плянову роботу при бібліотеці. Через такий „Гурток", що допомагатиме в бібліотеці, праця її перестане носити, як це тепер є, випадковий характер, набере пляновости і стане дійсно освітньо-виховною, корисною роботою на селі, а бібліотека розвіється й оживиться. До того ж у частині роботи з книжкою — в кольпортажі її знайде для себе неодна особа ще й заробіток.

М. МИХАНЬКО.

НА СТАРОУКРАЇНСЬКОМУ КОРДОНІ МІЖ ПІДЛЯШШЯМ І МАЗОВІЄЮ

Коли їхати залізницею з Варшави на Седльце до Берестя, то скрізь видко піскові лави, як і в инших польських околицях, і скрізь мазурське населення. Але за стацією Мрози, за лісом, по лівому боці шляху, бачимо вже більші горбки, і далі село Городище, де вже починається українська етнографічна територія. За селом, близько шляху, видко рідко поросли деревами останки давнього городища, від якого й назва села. Друге село з такою самою назвою, знаходиться близько залізничого шляху між Седльцами й Луковом. За Седльцами, по західньому боці шляху тягнеться довге село Білки. Найближче село, багато менше за Білки й безладніше забудоване, по східньому боці шляху, це шляхоцьке село — Борки-Коси (прізвище: Борецький). І мале село по протилежному боці шляху, Янушівка, теж шляхоцьке, і далі за полем инші шляхоцькі села: Заболоття, Радомисль, Голашин (Gołaszyn) — це вже коло Лукова. Всі ці села, як і инші сусідні, мають хати з чотироспадовими дахами (українськими). Скрізь по мазурських селах дахи звичайно двоспадові. За Луковом у сторону Берестя тягнуться близько залізничого шляху шляхоцькі села: Шаняви, Матиси, Шаняви-Ринди і Шаняви-Поняти.

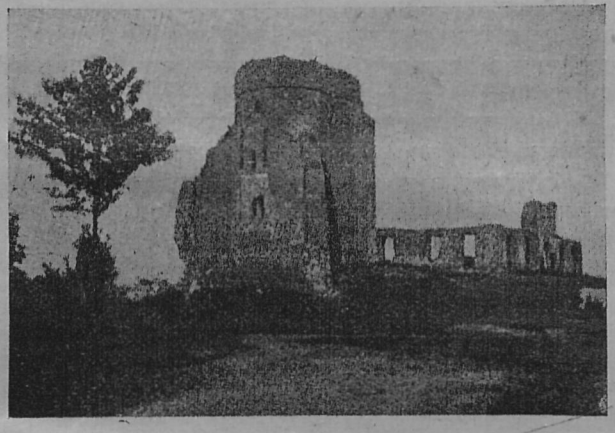

Руїни стародавнього города біля осади Лів на давній гряниці між Мазовією та Підляшшям.

Ми є в південній частині пояса шляхоцьких сіл. Зявляються вони спершу в невеликому числі біля Парчева і творять тут немов окрему громаду сіл. Багато їх у луківському повіті, звідсіль тягнуться вони без перерви на північ близько залізничого шляху Луків—Седльце—Соколів—Малкиня. Далі на північ шляхоцькі села переходять за Буг, де тепер білостоцьке воєвідство.

У смузі шляхоцьких сіл, або близько цієї смуги, може, частіше, ніж деинде, подибуємо давні передісторичні городища. Є це земляні вали, колистої форми, від одного до кількох метрів заввишки. Їх називають тут шведськими окопами, але це хиба, це городища, на це вказують і назви деяких сусідніх сіл, які й називаються Городищами. Є тут таких городищ — з 10.

Та найбільше враження робить на нас одне в селі Городищі, над р. Лівцем, зате найобширніше — у Жволі біля Желехова (пор. прізвище: Желехівський) на південному заході: воно яких

Дрібношляхоцьке село Голашин біля Лукова (чотирибічні стріхи).

200 м. завдовжки та 150 м. завширшки, висота валів доходить до 10 м. Ці всі городища досі ще не розсліджені, ніхто ними не цікавиться. А шкода, бо руйнуються, а це ж памятники колишньої зорганізованої праці та зусиль наших прадідів... Коло городищ, у смузі шляхоцьких сіл, або близько цієї смуги осаджували колись загонову шляхту, щоб вона боронила гряниць... Бо ж річка Лівець, що пливе недалеко Седльців, здовж своєї середньої й горішньої течви, аж поза Угрів (Węgrów), творила колись гряницю між Підляхією й Мазовією й за колишньої Польщі була близько 300 років західньою гряницею підлясього воєвідства. Здовж цієї річки йде і грянична етнографічна лінія. На захід від Лівця жили лише мазури, на схід — українське населення, по західньому боці сиділи лише римо-католики, а по східньому греко-католики (уніяти). До Лівця з заходу сягало колись мазовецьке воєвідство, за Лівцем починалося воєвідство підляське.

На схід від Лукова під Межиріччям починаються села колишніх „упертих" уніятів, там іще й досі живе багато старих греко-католиків. З заходу, від Межиріччя, села Довга й Руська Воля,

Дві підляшанки (зправа) з околиць Білої.

це колишні гр.-кат. парохії. В самому Межиріччі перед 1874. р. були дві гр.-кат. парохії. Від Межиріччя до Берестя переїжджаємо впоперек гр.-кат. оселі. Оселі, що тягнуться здовж Буга, сягають на захід за Парчів, Межиріччя, Морди та під Соколів.

Сім км. на північ від міста Білої є село Груди; опір тутешніх уніятів проти насильного оправославлення описав відомий польський письменник Реймонт.

Не всі люди тут і в околиці перейшли після царського указу 1905. р. про волю віри на римокатолицизм; залишилися і православні. В 1921. р. в повіті Біла при переписі населення записано $^1/_3$ православних; число православних у повітах над Бугом зростає в південному напрямі, а зменшується в північному, але — не дуже.

Колись українці жили збитою масою аж до вище описаної етнографічної гряниці. На цій лінії над річкою Лівцем є містечко Лів із руїнами старинного княжого замку, де вітав і король Данило.

Б. Р.

ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ ЛЮДИ ПЕРЕД СМЕРТЮ

З усіх сотворінь на землі лише людина знає про свою неминучу смерть. Але ця свідомість людині не мила, а то нераз прикра й болюча. Нема майже людини, що не тривожилася б на згадку про смерть. Але чого властиво людина лякається, сказати нелегко. Може, це жаль з приводу розлуки з людьми, може, непевність того, що буде по смерти, може, страх перед карою божою, може, жаль за цим світом, а може — все разом... На ці питання вчені стараються відповісти, але відповісти на все це майже неможливо. Досить сказати, що страх перед смертю має вагу для людей, велику вагу, головно для людей недужих.

Учені питаються самі себе, чи направду смерть така страшна, як нам здається. Тимто вони часто розпитують людей, що вже одною ногою були на тому світі, що вони тоді переживали, як їм тоді здавалося. Бо ж буває так із людми: їм здається, ніби вони вже вмирають, а потім видужують.

Буває, що життя недужої людини висить на волоску, і вона вже очікує смерти. Тоді власне та людина переживає вмирання, хоч направду вона ще живе. Часом кінець життя залежить від того, чи прийде впору поміч та витягне людину з нещастя. І тоді, як прийде порятунок, людина знову віддалюється від смерти.

В наукових лікарських творах мало пишуть про ці справи та й т. зв. навчально-лікарські писання теж не дають задовільної відповіді на ці питання. А проте багато вчених лікарів займалося душевними переживаннями тих, що вмирали. Вони випитували таких людей, що були нераз близькі смерти, як і що їм тоді здавалося Тільки ж про правдиві, душевні передсмертні переживання ніхто не може докладно розказати. А то ж дуже часто той, що вмирає, тратить свідомість ще далеко перед смертю, або знову смерть застукає людину дуже несподівано, нагло, так, що майже й нема часу людині щонебудь переживати. В инших випадках ізнову довга недуга відбирає людині всю силу, і тоді недужий майже несвідомий свого душевного стану, нічого не тямить, не розуміє й нічого сказати не може.

Але й там, де людина свідома того, що вмирає, ці душевні переживання залежать іще від самої особи, яка її хороба, від її віку, від характеру, вдачі й т. п. Зовсім инші переживання має дід, що своє вже пережив і врешті змучений життям чекає смерти, инші молодий, що має ще життя перед собою й хоче жити, инші знову — людина, що не тільки хоче жити, але й багато вимагає, чи жде від свого життя. Таксамо що инакше переживає людина, що їй життя надокучило, стало тягарем, а инакше та, що в житті їй легко живеться, инакше та, що не має за кого старатися, і знову инакше та, що відповідальна за якусь справу, за инших людей, чи за сім'ю.

Грецький фільософ Сократ затримав свідомість і спокій аж до останнього віддиху. Він не хотів утікати з вязниці, більше шануючи право, ніж своє життя.

Німецький учений лікар, Нотнагель старався як-найдовше підтримувати своє життя перед смертю й обчислював товкіт свого серця до останньої хвилини, — він був дослідником, хотів знати, що з ним діється і иншим розказати.

Московський письменник Достоєвський показує у своїх повістях, як різні люди різно вмирають. Инакше вмирає чернець або мудрець, а инакше розбійник чи злодій, розпусник чи ненормальна людина, Инакше побожна людина, инакше безбожник. Порівняйте оповідання Лепкого „Дід", що ще перед смертю свині заганяє, і Стефаників „Скін", як умирає людина, що щось комусь винна!

Є багато вчених, що кажуть ніби вмирання багато прикріше для тих, що дивляться на смерть, ніж самому хорому, що вмирає. Справжня боротьба зі смертю буває рідко; головно тоді, коли недужий старається затримати свою свідомість. Тоді він дуже страждає й не піддається смерти. Так умирають звичайно дуже сильні й енергійні люди. Але бувають люди, що вмираючи зовсім байдужі. Кажуть деякі, що вмирання навіть приємне. Про це розказує один німецький учений лікар із власного досвіду. Він був близький смерти й дуже старався затямити собі всі свої переживання. Він каже, що на нього находила несвідомість, він відчував, що тратить притомність і потім був дуже вдоволений, коли її відзискав.

Німецький учений Вундт писав, що його година смерти була дуже спокійна, що такого милого спокою, як тоді, він не зазнав ніколи. А німецький лікар Бельц, що жив у Японії, розказує про те, як він мав умирати підчас одного землетрусу. Він був тоді в дорозі, як земля нараз затряслася. Хотів чимдуж дібратися додому, але це було неможливе. Тоді зайшла в нім якась душевна переміна. Всякі почування і співчування зникли. Щезла і свідомість

нещастя й журба про все, що його колись цікавило. „Мені було тоді“, каже він, „дуже легко на серці; мені здавалося, що я скоріше й вільніше думав. Небезпеки я не відчував ніякої. Я дивився на все дуже спокійно“.

Один духовник розказував німецькому вченому Штернові, що він одного разу вмираючи відчував, як йому було дуже легко. Він не думав ані про життя, ані про смерть, ні про те, що з ним буде. За життям зовсім не жалував.

Та ще частіше буває, що той, що вмирає, не хоче вмирати. Німецький лікар Міллер оповідає, що хорий боронить перед смертю, яку чує вже близько себе, конечно хоче жити; старається відігнати рукою смерть від себе, хоче ще наче щось зробити чи сказати.

Про такий випадок пише німецький письменник Франц Верзель у оповіданні: „Смерть міщанина“. Один хорий міщанин забезпечив своє життя на випадок смерти. Незабаром мав уже дістати першу рату забезпеки, але був уже близький смерти. Лікарі сподівалися, що він ось-ось умре, але хорий не вмирав. Коли прийшов той день, що прийшла рата, хорий сконав із грішми в руках. Подібні випадки бувають часто на війні, коли тяжко ранені стараються так довго вдержатися при житті, аж побачуть іще раз своїх рідних, чи близьких. Потім умирають.

Але дуже цікаво розказує про свої передсмертні переживання вчений геольог Альберт Гайм. Мандруючи по горах, він упав у безодню. Перед собою бачив він, конаючи, все своє давніше життя, немов у кіні або на сцені. Йому здавалося, що з цілого його давнішого життя роблять ніби виставу, де головна особа — він. Все те було дуже гарне, немов якимсь небесним світлом осяяне, опромінене. Він не чув ніякого страху, ані болю, нічого його не смутило, навіть давні сумні хвилини були якісь ясні й веселі. В душі його настав незнаний йому досі спокій. Але ж коли він згадав про своїх товаришів, що з ними мандрували по горах, йому нараз ізробилося сумно. Він зажурився, що був причиною неспокою та смутку своїх товаришів, які за ним жалували.

Це навело згаданого вченого Бельца на думку, що все рідні, близькі, чи ті, що дивляться на смерть, прикріше її відчувають, ніж самий той, що вмирає.

У багатьох випадках той, що вмирає, журиться, що він уже не зможе виконати того, що давніше задумував, ця журба не кидає його, нераз аж до скону. Цікаво, що в таких випадках журяться маловажними речами, не важними, великими, вартісними.

Коли хорому уявляється смерть як увільнення від тяжких терпінь, то він чомусь бажає жити й аж до втрати притомности сподівається, що щось таке станеться, й він не вмре. Така віра, коли вона направду глибока і тверда, освітлює останні хвилини життя того, що вмирає.

Таксамо вмирають ті, що мають сильну віру у сполуку по смерти з Богом. Такі ясні хвилини приносить їм останнє св. Причастя.

Рідко бувають хорі, що бажали б як-найскоріше смерти, щоб довше не мучитися й не терпіти. Хоч так вони й кажуть, але так не думають. Часом ті, що вмирають, мають дуже дивні привиди, що в науці називаються візії й галюцінації, та досі ще цього стану наука не дослідила.

———o———

РОМАН КАХНИКЕВИЧ.

ЯК МОЖЕМО З ДОПОМОГОЮ ЕЛЄКТРИКИ

БАЧИТИ НА ВІДДАЛЬ.

У числі 7—8. „Життя і Знання“ з цього року вияснили ми основи телевізії (далекобачення) та розказали про апарат (прилад) із кружком Ніпкова. Там згадали ми і про кілька инших апаратів. Розкажемо про них дещо й тут. Але спершу вияснимо другий спосіб переміни електричних імпульсів (ударів), висиланих висилачем, на відповідні світляні зміни в приймачі. Перший спосіб, при помочі тліючої лямпи, ми вияснили у згаданому числі „Ж. і Зн.“ (ст. 211—214).

Згідно з теорією англійського професора фізики Максвелля (1831—1879) світляне проміння це — ніщо инше, а дуже короткі електромагнетні хвилі. Світляний промінь це — вязанка безмежного числа хвиль, що гуртуються довкола напряму О—О, в якому промінь біжить (рис. 1.). А що кожна хвиля, це — промінь, то виходить із цього, що звичайний світляний промінь складається з дуже великого числа променів. Відповідними, зовсім простими приладами можемо з тієї вязанки відділювати поодинокі промені. Таким приладом є т. зв. Ніколева призма (рис. 2). Вона складається з двох кусників зовсім чистого, прозорого кристалу вапняка, відповідно ошліфованого. Така призма, що на неї паде світляний промінь більш-менш рівно-

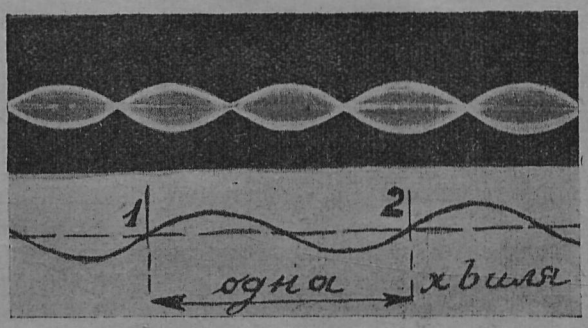

Рис. 1. Його горішня частина подає світляний промінь як вязанку хвиль. Простір, що в ньому хвилює середовище, — це немов би проста кишка в рівних відступах перевязана. — В долішній частині рисунку є тільки одна хвиля; довжину хвилі числимо від вузла 1 до вузла 2, тобто „гору“ й „долину“ разом. Н. пр., довжина світляної хвилі буває від 3.6 до 7.7 десятьтисячних частин міліметра, залежно від барви (від фіолетної до червоної), поза-червоне проміння має довжину хвилі від 7.7 десятьтисячних міліметра до 0.313 мм., а електромагнетні хвилі менше-більше від 2 міліметрів.

біжно до грані 1—2 (рис. 3), пропускає на другий бік, тобто, поза грань 2—3, з цілої вязанки хвиль тільки одну, а саме ту, що хвилює згори вдолину, отже у площі 1—2—3—4. Кажемо, що промінь, який паде на бік 1—4 призми, виходить по другій стороні споляризований.[1]) Ясна річ, що око поля-

рис. 2.

Рис. 4.

ризації не запримічує, бо для ока й „повний" промінь споляризований однакого добрий, а цей останній тільки менше ясний. Але поляризацію можемо запримітити, коли за одною призмою поставимо другу. На рис. 3. обидві призми уставлені однаково.

Тому споляризований промінь, що виходить із першої призми, переходить без перешкоди крізь другу призму. Обертаймо тепер другу призму — беручи за вісь обороту напрям променя. Завва-

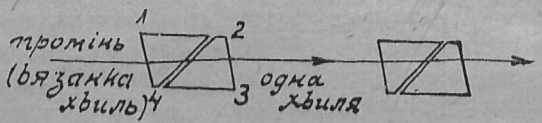

Рис. 3. На рис. 1. вжили ми назви „одна хвиля" на означення частини між 1 і 2. У звичайній мові називаємо хвилею цілий ряд однакових хвиль, що йдуть одна за одною з цього самого джерела світла. Тому й тут під назвою „одна хвиля" не треба розуміти „гору й долину" хвилі між 1 і 2, але й усі такі самі хвилі з нею звязані, почавши від джерела світла (н. пр., від свічки) аж до кінця (до нашого ока або до предмету, що на нього промінь паде).

жимо, що промінь „гасне", а коли повернемо другу призму на 90° супроти першої, то потемніє зовсім. Площа 1—2—3—4 другої призми лежить тепер поземо (рис. 4), отже може пропустити тільки такий промінь, що хвилює поземо. А такого променя нема, бо перша призма пропустила тільки промінь, що хвилює доземо, й тому цей останній поза другу призму не може вийти.

Явище поляризації світла використали для незвичайно швидких змін сили світла звичайної електричної лямпи. На рис. 5. бачимо дві Ніколеві призми Н 1 і Н 2, а між ними — посудину з ізоляційного матеріялу з нітробензолем.[2]) До бічних стін посудини (на рисунку 5. передня й задня стіна) є прикладені дві бляшки. Другу ніколеву призму Н 2 наставляємо так, щоб крізь неї не пройшов ніякий промінь світла з лямпи. Обидві бляшки лучимо ізольованими дротами з приймачем. З нього дістають вони електрику при відповідно високій напрузі (н. пр., 400—600 вольтів). Підо впливом електричної напруги нітробензель заломлює світляний промінь таким способом, що він може в більшій, чи меншій мірі пройти крізь другу призму Н 2, відповідно до змін напруги. А що напруга змінюється згідно з імпульсами електромагнетних хвиль, що їх висилає висилач, то ясність променя, який виходить з призми Н 2, змінюється згідно з імпульсами висилача.

Далі ми вияснимо, як промені, вийшовши — призми Н 2, витворюють світляний образ предмету баченого висилачем. Тута згадаємо ще, що тепер уживають замісць нітробензолю — кристалу сфалериту (сірчак цинку — руда, з якої витоплюють цинк), бо нітробензоль є жовтавий і в широких межах не слідує так вірно за змінами напруги як кристал сфалериту.

Тепер пояснимо, як працюють апарати трьох головних родів.

Дзеркальне коло.

Як працює приймач із дзеркальним колом, вияснює рис. 6. На барабані Б є прикріплена більша кількість дзеркал. Вони не займають щодо осі барабана однакового положення — кожне з них инакше нахилене. Проміння тлівкої лямпи, зосереджене сочкою „с" і відбите одним дзеркалом „з" барабана, паде на екран „о" та підчас обороту барабана зарисовує на екрані доземий світляний пружок. Кожна точка цього пружка має иншу ясність, залежно від миттевої ясности світла лямпи. Кожне дзеркало барабана зарисовує инший пружок образка: Н. пр. одне дзеркало освітлює пружок 1, друге

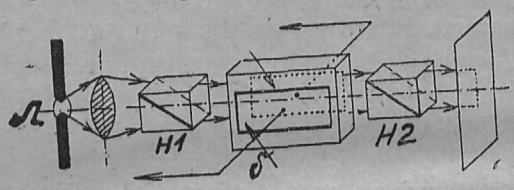

Рис. 5.

зараз за ним — пружок 2, третє — третій пружок і т. д. Тим способом повстає на екрані в часі одного обороту барабана образок точка за точкою. А що в ліпших апаратах дзеркальне коло обертається 20 разів в одній секунді, то людське око одержує враження суцільного образка. Це тому, що око задержує світляне враження на час $^1/_{10}$ секунди,

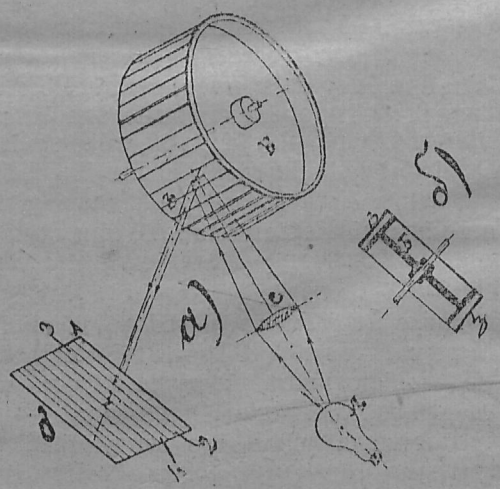

Рис. 6.

хочби світляний імпульс тривав значно коротше. Кількість дзеркал, і тим самим кількість пружків образка буває 30 до 48. Ясна річ, що дзеркальне коло приймача мусить обертатися одночасово (синхронічно) і згідно з колом висилача.

---

[1]) „Поляризація" означає, що явище відбувається в якомусь точно означеному напрямі

[2]) Нітробензоль — слабожовтаве течиво, з запаху дуже подібне до олійку гірких мігдалів; повстає з бензолю (течиво — хемічна сполука вугля з воднем) через дію азотної кислоти; сильно заломлює світло.

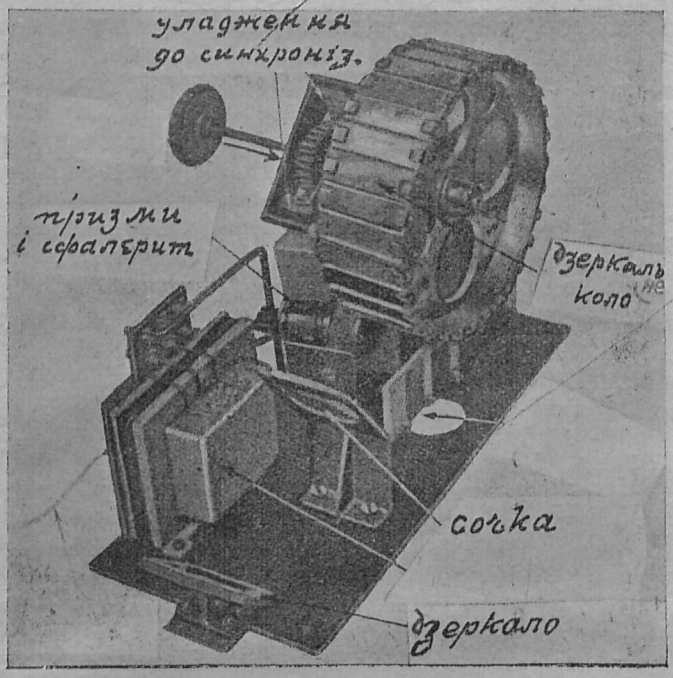

Рис. 7. Проміння сильної електричної лямпи (на рис. її не видко) паде крізь ніколеві призми і кристал сфалериту на дзеркало, відбивається та попадає зосереджене сочкою на дзеркало дзеркального кола.

Щоб дістати ясніший образ, уживають, замісць тлівкої лямпи, звичайну дуже ясну електричну лямпу, а ясність її проміння зміняється згідно з образковими імпульсами при помочі двох Ніколевих призм і кристалу сфалериту, як це ми на початку вияснили. Такий приймач виявляє рис. 7.

Дзелькальна шруба.

На продожвеній прямовисній осі електромотору (рис. 8) є прикріплені мосяжні плитки, що їх довші бічні (прямовисні) стінки докладно ошліфовані, творять дзеркальні площі. Число дзеркал буває 90, а в цьому випадку одне до одного повернене на $^1/_{90}$ частину обводу кола, так що аж 91. дзеркало лежало б рівно над першим. Таким способом усі ті дзеркала, укладені одне над одним, виглядають неначе шруба, а зблизька як кручені сходи

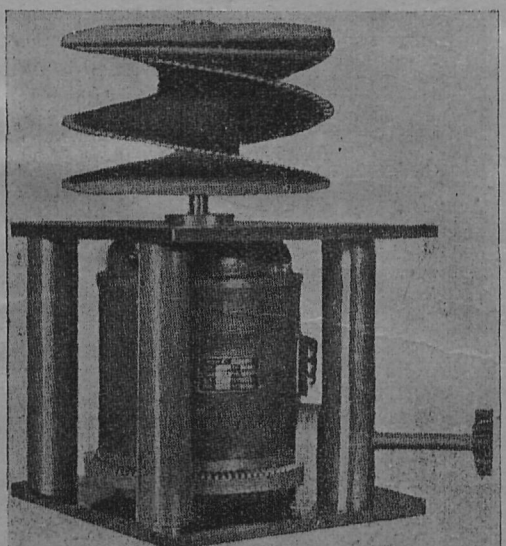

Рис. 8.

(рис. 9). Дзеркальну шрубу освітлює на цілій її висоті тлівка лямпа вузеньким пружком світла. Коли шруба обертається поволі, бачимо, як подовж одної плитки мандрує світляна точка. Освітлені є всі плитки, як ми щойно згадали, але лямпа є уставлена так, що одночасно тільки світло одного дзеркала попадає до ока глядача. При кінці дзеркальної плитки світляна точка щезає й появляється зараз на початку другого дзеркала і т. д. Таким чином, являються по черзі всі частинки образка без прогалин. Шруба обертається найменше 1500 разів на хвилину, а при такій швидкости світляні точки всіх дзеркал зливаються в нашій свідомости в один суцільний образ. Тому, що око бачить світляні точки на дзеркалах у місцях, які відповідають місцям точок такої самої ясности в висилачі, апарат з дзеркальною шрубою не вимагає екрану. При оборотах згідних із оборотами в висилачі шруби вже не бачимо, на її місці зявляється образ.

Іконоскоп Зворикіна.

Цей апарат цікавий тим, що не має жадних порушних частин. Є це шкляна рурка, без повітря, на одному кінці розширена в баньку (рис. 10). В банці є т. зв. мозаікова плитка. Є це металева плитка з поволокою вразливою на світло. Металева плитка й поволока відділені одна від одної дуже тонкою плиткою міки.[3]) Вони творять фотоелек-

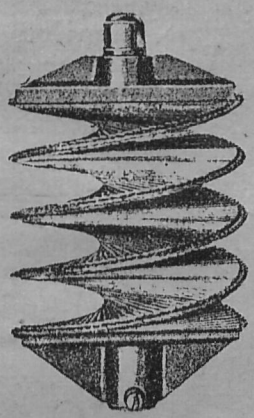

Рис. 9.

тричну комірку. Одначе поволока не є суцільна, а складається з дуже великого числа маленьких крапок. Отак ми маємо тут не одну, а дуже велике число малесеньких фотоелектричних комірок. Вдалося помістити на поверхні 14×17 цм. коло трьох міліонів таких вразливих на світло частинок (кожну окремо — одна з одною не стикається)! Мозаікова плитка заступає тут очну сітківку. Подібно, як у оці, як у фотографічному апараті, сочка-обектив кидає образ „баченого“ нею предмету на плитку. Кожна з цих малесеньких комірок витворює в собі, відповідно до ясности даного місця образка, електричну напругу, чи то зміняє свій опір відповідно до її насвітлення. Ціла штука в тому, щоб усі комірки по черзі получити зі зміцнячем у часі значно коротшому від $^1/_{10}$ секунди.

[3]) Міка або лосняк — мінерал, більш або менше прозорий, в одному напрямі дається дуже добре лупати на дуже тоненькі плиточки; чистої міки вживають у електротехніці як ізоляційного матеріялу.

Як це зробили?

Металева плитка спільна для всіх комірок. Її ми лучимо дротом крізь баньку зі зміцнячем. Як лучаться зі зміцнячем поодинокі частинки поволоки, зараз вияснимо. В рурці при

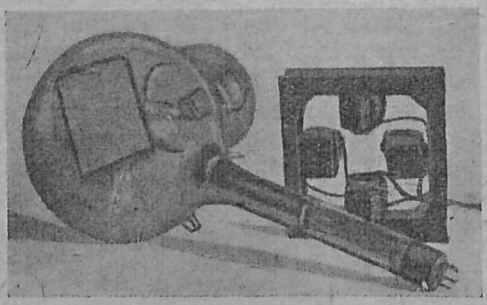

Рис. 10. Тут рурка винята з рямки зі шпульками, а сама рямка показана окремо.

її вузшому кінці, жариться дротик, сполучений дротом крізь рурку зі зміцнячем. Розжарений дротик викидає зі себе частинки відємної електрики — електрони. Ті летять до мозаїкової плитки, т. є до її поволоки, й тим самим творять електричний місток-получення з розжареним дротиком, отже й зі зміцнячем. Важно тепер зробити так, щоб електроновий промінь потрапляв правильно в усі частинки поволоки по черзі. А це можна зробити при допомозі двох пар шпульок з ізольованим дротом, поприкріплюваних до квадратової рямки. В саму середину рямки, у вільне місце застромлюємо вузший кінець рурки (рис. 11). На рис. 10. рямка з рурки знята і поставлена побіч неї. Одною парою шпульок тече змінний струм, щодо частоти відповідний до числа образкових рядків в одній секунді, другою парою — до числа висвітлених у одній секунді образків. Підо впливом струму в обох парах шпульок, кінець електронового променя описує на мозаіковій поволоці стиснену зикзакувату лінію й тим самим лучить усі її частинки зі зміцнячем.

Не вважаючи на велике число частинок вразливої на світло поволоки (кілька міліонів), образка не можна розкладати на тілько само частинок, бо електроновий промінь ще досить грубий, коло 0.4 мм, отже обіймає більшу кількість частинок нараз.

Приймач збудований таксамо, як висилач, з тою різницею, що замісць мозаікової плитки є в банці флюоризівний[4]) екран, а сила електронового променя зміняється згідно зі світлами й тінями висиланого образка. Підо впливом електронового променя поодинокі частини екрану світять, і то відповідно до його сили, так що на екрані, а власне — в нашій свідомости — повстає цілий образок.

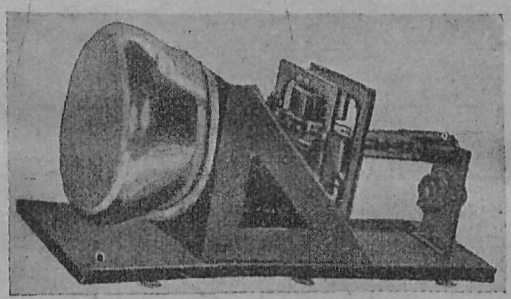

Рис. 11. Рурка, вкладена в рямку зі шпульками.

Величина образка в рурці досягає розмірів 20×25 цм. а образок складається із 43000, а то й 70000 світляних точок.

---

[4]) Фльоерисценція — прикмета деяких річовин, що підо впливом иншого проміння (електронового або рентгенового) світять, але тільки так довго, як довго це проміння їх насвітлює.

———o———

ОКСАНА СУХОВЕРСЬКА.

ДЕЩО ПРО РИТМІЧНИЙ ТАНОК

У сучасній добі культурні народи що раз більше виявляють пошанівку для тілесної культури. По цілому світі численні школи вчать різними методами мистецтва рухів. Багато вчених науково прослідже те, як чергуються між собою правильно прискорені та повільнені рухи тіла, себто руховий ритм тіла. Після цього повстала поважна тіловиховна література. Розвинулася й тілорухова техніка. Велике зацікавлення танком оживило діяльність і поважних музик.

А кілько тепер танцівниць і танцюр! Різні танки виводять тепер по театрах. На недавній конкурс сценічного танку в Анґлії зголосилося до 3.000 кандидатів! А кілько тепер шкіл мистецько-ритмічного танку! В Німеччині в самому Берліні урядово налічували 1930. р. їх — 154. На першім конкурсі мистецьких гуртових танків у Парижі 1932. р. найвизначніше місце придбали собі німці. В Польщі минулого року зїхалися були з усіх країв світу танкові світочі на конкурс сольового мистецького танку. Сто трицять танцівниць і танцюр із Австрії, Франції, Чехословаччини, Данії, Естонії, Єгипту, Фінляндії, Голяндії, Греції, Індії, Ісляндії, Італії, Латвії, Німеччини, Росії (еміґранти), Румунії, Канади, Злучених Держав Півн. Америки, Швеції, Швайцарії й Угорщини пописувалися різноманітними танками, щоб придбати славу своїй батьківщині. Цього року Австрія зорґанізувала в Відні конкурс танків, де, крім представників різних держав і народів, брали участь і українці, що танцювали наші народні танки і здобули почесну грамоту за історичний боєвий танок „Запорожець".

Цікаво зазнайомитися з історією танку, бо в нас різно на нього дивляться. Та передусім зазначити треба, що й були різні роди танку. Звичайно говорять у світі про такі: релиґійно-обрядові, народні, придворні й товариські, мистецькі з різними відділами, н. пр., балетні, визволені й т. д.

*

Найдавніша форма танку це — „релиґійний танок", що появляється в усіх народів. Виконували його жерці та жрекині; їх поважний танок

мав виявляти ту згоду-гармонію, що панує у всесвіті. У старинним Єгипті, в Вавилоні, в Асирії, у Греції танок входив у склад різних релігійних обрядових церемоній. У Римі були для цього окремі жрекині „весталькі", що були в великій пошані. Деякі храми мали свої окремі школи. Там дівчата вже за ранніх літ довго мозолились, щоб вивчитися танкового мистецтва й ним звеличувати релігійні обряди. Релігійне захоплення виявлялося поважними рухами, то знову такими ошоломливими, що переходили в нестяму. У Греції була навіть окрема танкова релігія, звязана з почитанням бога Діоніса. Сучасні індійці ще досі плекають релігійні танки з дуже складними рухами. Японці бережуть у себе прабатьківський, старинний танок, що в рухах ховає таємне значіння релігійних поглядів. Жиди-старовіри (хасиди) ще й досі підтанцьовують у своїх божницях... І взагалі й у инших народів і в старовину і пізніше по храмах чи танцювали, чи підтанцьовували.

Народні танки сягають найдавніших часів. У них можна замітити основи — релігійні, воєнні, мисливські, любовні й обрядові. Такі народні танки на релігійній основі подибуємо в Европі серед сербів, болгар та румунів. До народніх танків любовних зачисляють танки — еспанські, італійські й деякі словянські. Воєнні танки з відгуками боротьби мають шкоти, альбанці, англічани й ин.

За народніми повстали в середньовіччі по лицарських замках „придворні" танки. Народні поети-співці (трубадури) в південній Франції у своїх піснях часто згадували про такі танки. Коли повстали вони, ми не знаємо, але ж розвинулися вони найбільше в XVII. й XVIII. столітті й захопили королівське життя. Улюбленим танком того часу був „менует", поважний, повільний танок французької аристократії, і „гавот", веселий, скочний. Із придворного танку витворилися згодом товариські танки й балетні. Придворний танок перейшов опісля то на сцену театрів у формі балету, то до панських сальонів, де його танцювали на балях. По великій французькій революції в Парижі нараховували 1800 танкових саль. Так дуже полюбили французи цей танець, — він перейшов у товариський.

Із товариських танків перший був „контреданс", себто танець, де пара стоїть проти пари

Танковий дует „Шевчиків".

(Школа О. Суховерської).

Ритмічний танок-дует: „Паяц і лялька".

(Школа О. Суховерської).

— цей танець 1825. р. перероблено на відомий у нас „кадриль". А балетний танець (пор. італійське слово „baletto" — скачу, танцюю), де танець сполучували з різними рухами, з „розмовами на міґи" — сягає ще часів старовинних греків та римлян, де він витворився з релігійних обрядів. Але ж розвинувся він щойно в середньовіччі в Італії, звідки в XVII. столітті перейшов до Франції, Німеччини й т. д. Спершу виводили балет у сполуці з лицарськими грищами, а далі він перейшов на королівські двори. Французький король Людвік XIV., що сам танцював у 27 балетах, 1662. р. оснував навіть першу академію балету в Парижі. Від половини XVII. в. входить балет до опер, при чому цікаво зазначити, що в XVII. й XVIII. в. виступають у балеті лише чоловіки, й щойно в XIX. в. дістається до балету й жінка.

У XIX. ст. балет занепав і щойно у XX. столітті (від 1907. р.) починається відродження балетного мистецтва, і то завдяки Росії, що поставила балет на високий мистецький рівень. Назвемо декількох російських балетних мистців: Фокін, Сергій Дяґілєв, Карсавіна, Павлова, Ніжинський і ин. Російські мистці балету звернули увагу на узгідливість (гармонію) рухів цілого тіла: голова, руки, ноги, кожний нерв, ціле тіло мусить танцювати... Відповідно до того до балету почали використовувати музику великих світових компоністів.

*

У XX. ст. починається нова доба танцю, доба відродження тіловиховання. Появляється мистецький танок, який поділяють звичайно на: мистецький балет, і на новий танець т. зв. „визволений". Починають у тіловиховній ділянці шукати нових шляхів, починається кипуча праця. Новий танок повинен бути висловом одуховлення людини, що хоче ритмічно-пластичними (мякими, гарними, опуклими) рухами тіла осягнути глибоку і правдиву красу тіла й душі. Він повинен творити в рухах одну гармонійну цілість. Той танець визволюється від старого балету, сполучує рухи тіла в одне ціле з музикою. А через те, що музику можна різно розуміти, й до неї різно підходити, то й у танку почали творити різні відміни й різні способи його виконування. Тепер дійшли вже до думки, що його можна танцювати при

дострою музики, але й без музики. Ритм тоді зазначують такі струменти, як бубон, ґонґ[1]) і т. ин. Але буває й таке, що й без цих струментів танцюють. Бо власне, музика при танці має за мету тільки впровадити в настрій, щоб танець утворити. Тут уже важніша річ — декорації, освітлення, одяг. Головно — одяг повинен бути так придуманий і так зроблений, щоб у кожній подробиці згоджувався (гармонізував) з настроєм танкової композиції. Не можна, н. пр., виконувати німецького вальса, чи нашу коломийку в трикоті, або у старім грецькім одягу (хітоні). Кожний народній танець повинен мати відповідний костюм. Це саме треба сказати і про декорації й освітлення, що для кожного танку, головно, народнього, повинні бути відповідні.

*

Цікаво зазнайомитися з деякими реформаторами танку, людьми, що повводили в нього багато дечого нового. І так Айзедора Дункан, каліфорнійка, мала відвагу в 1900. роках виступити проти балету, відновила давній старогрецький танець, почала танцювати у грецькім одягу й боса. Виступала сама й зі своїми ученицями та сестрами по більших европейських містах і придбала багато наслідувачів свойого розуміння танку. Спершу працювала вона в Німеччині, потім заснувала свою школу в Зальцбурґу в Австрії, пізніш коло Парижа, потім у Росії. Сама вона вже не живе, ало її діло продовжують її сестри.

Майже рівночасно з Дункан (1910—1911) швайцарський композитор і педаґоґ Жак Далькроз звертає увагу при навчанні музики на так звану „ритмічну ґімнастику" й нею починає нову добу в музичному вихованні: ритм, динаміку,[2]) музичне темпо[3]) можна, мовляв, виражати рухами тіла. За його почином у містечку Гелерав під Дрезденом у Німеччині збудовано величаву школу, де Далькроз і працював. У свою методу впроваджує Далькроз пластику, себто вміння виводити гарні, узгідливі (гармонійні) мякі форми в танці. Цю методу засвоїв собі тепер увесь культурний світ, її розвинула найкраще школа в Гелерав, яка тепер пішла своїм шляхом, — далькрозівську методу плекає школа в Ляксенбурґу під Віднем.

Учень Далькроза др. Рудольф Боде пішов трохи далі за свойого вчителя. На його погляд, танковий ритм повинен бути залежний від тої сили, що порушує наше тіло й дає йому вираз. Далькроз учив, що для танку найважніша річ — музика, відповідно до неї треба творити й укладати рухи, вона каже, які рухи робити. Для Боде музика дає тільки спонуку для ритмічного руху, в нього ж найважніша річ — сила, головна прикмета руху, потрібна до розвитку ритму, це — воля. І Боде здобув собі багато прихильників і оснував свої власні школи в Німеччині (Ляйпціґ, Мінхен).

У наших часах сильно вибився в мистецькому танку мадяр Рудольф Лябан, сам славний танцівник-педаґоґ і великий знавець хореоґрафії (мистецтва танцю). Він є творцем танкового письма, щось наче рухових нот — „кінетоґрафії". І він має свої школи (з його школи вийшла найбільша сучасна танцівниця Марі Віґман), оснував у Німеччині рухові хори т. зв. „Laienbewegungschöre", є це рухові танкові товариства зорґанізовані на зразок ґімнастичних, або співочих товариств, що їх члени плекають ритміку рухів, учаться виконувати різні танкові, Лябаном скомпоновані, рухові твори. Провідна думка в його танку — „гарний рисунок руху". На його погляд від наказів музики при танку можна увільнитися, щоб танцювати, на те не треба аж музичної принуки, можна й без неї обійтися; дириґентом до танцю має бути душа й той настрій, що виявляється гарними рухами. Не за музикою слід, мовляв, танцювати, а з власної волі, „так як я хочу", з того

Ритмічний (виразовий) танок із чінелями (тарілочками) — до прелюдії (вступу) рос. компоніста Рахманінова.

(Школа О. Суховерської).

Пластично-ритмічна ілюстрація (наочне зясування) народньої пісні: „Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться". (Школа О. Суховерської).

[1]) ґонґ — китайське слово — мідяний струмент, у формі тарілки, його найчастіше вживають тепер при боксі, або в театрах; як ударять у ґонґ — то вистава починається

[2]) динаміка — наука про закони руху тіла та про рушійні сили

[3]) музичне темпо — міра скорости, з якою виконується якийсь твір

нестримного почуття ритму, що дрімає у мистців руху. До танку може бути спонукою й поезія, ритм слова. Тимто Лябанові танки можна танцювати і при „шушуканні", а то й у тиші. Справжній танцюрист повинен уміти добре порушуватися в просторі, по-мистецьки „рисувати" своїми рухами, він мусить уміти оцінити й виміряти рисунком рухів простір. Щоб танцювати по-мистецьки, треба вміти вливати в рухи красу, цілу душу, всі почування й думки.

Погляди Лябана мають великий вплив на мистецький танок не лише в Німеччині, а й загалом у Европі й Америці.

Треба згадати ще школу тіловиховання в Льогелянді (Schule für Körperbildung, Handwerk und Landbau in Loheland). Ця школа домагається ґімнастики і спорту на свіжому повітрі, звертає велику увагу на ритміку й пластику в танці, в якому, мовляв, повинна бути повна свобода рухів. Ця школа каже танки супроводжати музиці.

Німеччина є розсадником і верстатом праці на полі ритмо-пластичного, танкового тіловиховання. Звідсіль новітній мистецький танець із його різними методами розходиться по цілому світі.

В Австрії найкраща школа ритмо-пластики — в Ляксенбурґу коло Відня — вона з погляду техніки, мистецтва танку й ритміки стоїть дуже високо. У самому Відні провадить свою школу ритмо-пластичних танків Ґертруда Боденвізер (Bodenwieser), що влаштовує зі своєю школою по цілій Европі пописи. Її чудові танки бачили ми й у Львові.

І Чехословаччина плекає ритмо-пластичний танок, має різні школи тіловиховання та танків і багато композиторів мистецьких танків. Зокрема ритмічну ґімнастику плекають чеські Сокільські товариства, що на своїх пописах дають прегарні ритмічні композиції. Сокільська чеська ритмічна ґімнастика спирається почасти на методі Далькроза, та є в ній багато чеського: рухи й танки укладають там до народніх чеських пісень або до чеської музики.

*

Виринають тепер питання: який напрямок танку добрий, котра школа ліпша? А то ж одна школа й її прихильники вихвалюють тільки свій

Ритмічний танок „Дикий їздець" до музики композитора Шумана. (Школа О. Суховерської).

напрямок, а нехтують иншими. Та відповісти на це можемо таке: різні роди й методи танку можуть бути добрі й розумні, бо ж усі вони мають за мету — пізнати, зрозуміти й навчитися мистецтва танку. Кожна школа танку змагає до того, щоб чогось навчити, і кожний, що має до танку талант і охоту, коли візьметься завзято, пильно й сумлінно до праці, навчиться танкового мистецтва. Та хто тої божої искри т. є. хисту танкового не має, то щоб покінчив не знати які славні танкові школи й учився там не знати як довго — він буде лише танкове мистецтво „фабрикувати", з нього буде „зверху щось, та всередині ніщо". Бо, як у кожному мистецтві, і тут треба йти вперед, виробляти щось своє і давати своє. Сліпе наслідування — це тільки застій. У мистецтві стояти на місці, значить — іти назад!

ПРОГУЛЯНКА В НУТРО ЗЕМЛІ

Коло міста Йокогами, на японськім острові Ошіма, є вулькан Мікараяма, відомий із того, що за останні 2 роки кинулося в його середину понад 200 молодих людей. Самогубців цих штовхала до цього чину віра японців у те, що на дні вулькану живуть добрі боги, які приймають самогубців до вічного щастя після смерти. З початком 1934. р. влада закрила людям доступ до вулькану.

Недавно два молоді японці — журналіст і вчений-ґеольоґ, за дозволом влади, зробили сміливу прогулянку на дно вулькану в металевому щільно замкненому човні-ґондолі. Метою цих відважних людей було: 1) зробити низку наукових дослідів, а 2) зробити фотоґрафічні знимки, які б доказали, що в вулькані ніяких богів немає.

Ґондоля, в якій дослідники спустилися у кратер вулькану, мала апарат-холодник, що давав змогу підтримувати внутрішню температуру на рівні 20 ступнів, не зважаючи на дуже велику ґоряч навколо. З назверхнім світом дослідники мали звязок телефоном, а спостереження й фотоґрафії робили за допомогою двох вікон-світильників із грубого вогнетривалого неплавкого шкла, що витримує найвищу температуру.

Спускалися дослідники до глибини 430 метрів. У нутрі вулькану вони зібрали зразки ґазів, що виривався з щілин кратеру, зробили багато цінних наукових спостережень і кількасот фотоґрафій. Наукові наслідки цього сміливого виряду дуже великі.

ПЯТНАЦЯТЬ РОКІВ „СВІТА ДИТИНИ“

Немає на світі культурного народу, що байдуже ставився б до духових потреб своєї дітвори. Великі народи мають багато таких письменників, що пишуть виключно для дітей. Ті письменники стараються знизитися до розвитку дитини, ввійти у світ її зацікавлення, одне слово — переживати те, що переживає дитина. Зпід їх пера виходять нераз справді дуже гарні твори, такі, що зацікавлюють не тільки дітей, а й старших. Бо ж треба знати, що бувають твори, які, читаючи, инакше розуміє дитина, й инакше дорослий. Такі чудові казки, як ось данського великого письменника Андерсена — найліпший на це доказ. А Франків „Лис Микита“, або „Абу Касимові капці“! Або Мирного „Казка про правду та кривду“! І дитина, і старий читає їх із насолодою. Таксамо воно справа мається в нас із байками, н. пр., Л. Глібова, або зі славними на цілий світ повістями французького письменника Жіль Верна, або американського — Фенімора Купера. Правда, це вже їх читає, здебільша, молодь, не діти, але ці твори цікавлять і дітвору.

Та ще буває й так, що якийсь відомий твір приспособлюють до віку й розуміння дитини, й відповідно до того такі книжки, як ось „Робінзон Крузо“, чи твори Купера, чи Ж. Верна, чи хочби „Дон Кіхот“ Сервантеса, чи „Мінхгавзен“ — переробляють. Тут найважніща справа, щоб уміти як-слід переробити, щоб вибрати для дітей, чи молоді те, що що для неї цікаве, але й — твору при тому не попсувати.

Дуже велику вагу для умового розвитку дитини та її уяви мають окремі дитячі часописи та журнали,де і для дітей пишуть і де діти самі пишуть. В першому випадку діти розвивають свій овид, розум, уяву, у другому — привикають до самостійности, вчаться укладати свої думки в слова, привикають до правильного вислову і т. д. Треба тільки, щоб хтось усім цим кермував як-слід — а таким керманичем може бути тільки самий редактор такого дитячого журналу.

Дитячі часописи в нас не новина, уже здавна перед війною в нас вони появляються („Дзвінок“, „Бібліотека для молодежи, селян і міщан“, „Молода Україна“, „Волошки“), таксамо, як не новина в нас окремі видання дня дітей (чудові, н. пр., передвоєнні видання київського „Часу“, видання львівської „Рідної Школи“, чернівської „Бібліотеки для молодежи, і т. д.). Багато вони зробили для нашої дітвори.

А в падолисті 1919. р. повстало в нас нове дитяче видавництво „Світ Дитин“. Минулого місяця пройшло пятнацять років, як власник цього видавництва, п. Михайло Таранько, сам колишній учитель і знавець дитячих серць і потреб, почав цю працю й веде її досі з великою користю для нашої дітвори. Крім місячника „Світ Дитини“, багато ілюстрованого дитячого часопису, де крім відомих у нас письменників для дітей, жваву участь беруть і самі українські діти — він видає ще „Дитячу Бібліотеку“. Спершу це було неперіодичне видання, а від 1. січня 1934 р. виходить ця „Бібліотека“ що місяця окремими книжками й дійшла вже до поважного числа — 170! В цій „Дитячій Бібліотеці“ найдемо й імена найславніших світових авторів (Свіфт, Андерсен, Чехов, Гоголь) і знаних українських авторів, що пишуть і для дітей (Б. Лепкий, А. Лотоцький, Фр. Коковський, Ів. Блажкевич і т. д.). Видання ці дуже дбайливі, всі гарно ілюстровані, а головно — своїм змістом цікаві.

Крім цього п. Таранько видає ще окремі книжки для молоді та для дітей (н. пр. Жіль Верна), при чому дбає, щоб усі його видання мали чепурний вигляд, щоб друк був великий, образки гарні й т. д.

Донедавна видавництво М. Таранька було єдине, що видавало й дитячий журнал і книжки для дітей та молоді. Від кількох років починають появлятися й инші дитячі видання („Дзвіночок“, „Наш Приятель“), і як ми міркуємо, й ці видання радо розхоплює наша дітвора. Ми з того можемо тільки радіти, що число дитячих видань у нас зростає та що серед наших дітей росте зацікавлення до друкованого слова. Ми думаємо, що цим тішиться й видавництво „Світ Дитини“, бо ж чим більше книжок для дітей, тим краще для нашого народу. Але суперництва йому боятися нічого, бо видавництво його поставлене дуже гарно й незвичайно сумлінно й добре сповняє своє завдання. Варто б тільки прочитати листування, що його веде Редакція з дітьми у „Світі Дитини“. Воно дуже цікаве — й на нього п. Таранько, цілком справедливо, звертає пильну увагу.

Ми витаємо п. Таранька з пятнацятьліттям його великої праці й бажаємо йому в ній як-найкращих успіхів!

В. С.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

В останній хвилині, коли цей зшиток був уже на друкарській машині, надійшла до нас пресумна вістка, що далеко від Рідного Краю, на засланні в Москві, попрощався зі світом найбільший сучасний історик України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ,

голова Української Центральної Ради (1917—1918), професор української історії на львівському університеті зперед війни, орґанізатор наукової праці в Галичині й на Наддніпрянщині, виховник кількох поколінь української молоді перед війною, і т. д. і т. д.

У найближчому числі Ж. і Зн. присвятимо памяті цього Великого Чоловіка окрему статтю, а покищо з жалем низько схиляємо над Його свіжою могилою свої чола й бажаємо Йому, щоб легка була Йому рідна земля, де спочине Його замучене тіло!

ЗОРЯНЕ НЕБО В МІСЯЦІ ГРУДНІ

Нарешті зима! Нема зелені, ні квітів, земля вкрита білою габою, сніжок хрустить під ногами, а в погідну ніч не можна налюбуватись зоряним небом. Завдяки чистому, не пересиченому парою й порохом повітрю зірки здаються нам далеко яснішими, ніж у инших порах року й мерехтять мов ті найчарівніші самоцвіти. Розклад сузір бачимо на долученому образку, тільки звертаємо увагу, що на південно-східній стороні неба видко саме найгарніші зимові сузіря нашого неба: Візник із Кізкою або Капеллею, Близнюки з Кастором та Полюксом, під ними Малий Собака з Прокіоном, Бик із Альдебараном і нарешті Косарі, або Оріон, із Бетайґезою й Ріґелем, а від нього направо наяйсніша зірка нашого зоряного неба, Сирій, що в половині грудня сходить са́ме коло 10. години вночі (тимто він і не зазначений іще на нашім образку).

У половині грудня в 10. год. вночі не видко ніяких планет: Меркур сходить рано, що раз раніше перед сходом Сонця; Венус — дуже близько Сонця; та вона починає ставати Вечірньою Зорею й заходить спершу негайно після Сонця, а з кінцем місяця вже годину після нього; Марс сходить після півночі; Юпітер заступає Ранню Зорю і сходить між 4. та 5. год. вранці; Сатурн заходить уже із початком місяця коло 9. год., з кінцем місяця коло 8. год. вночі.

Місяць: нів — 7., півповня — 14., повня — 20., остання чверть — 29. грудня; між 2. і 5. грудня він переходить попри Спіку, Юпітера й Меркура (перед сходом Сонця), 11. XII. попри Сатурна (в 8. год. ввечір), а 29. і 30. ц. м. попри Спіку й Марса.

Сонце 22. ц. м. переходить зі знаку Стрільця до знаку Козорога і сходить того дня в год. 8 і 21. хвилин, а заходить у 4. год. 26. хв. по пол.

Між 5. і 15. грудня можна сподіватися більшого спаду метеорів — спадних зірок, що падатимуть від сторони сузіря Близнюків.

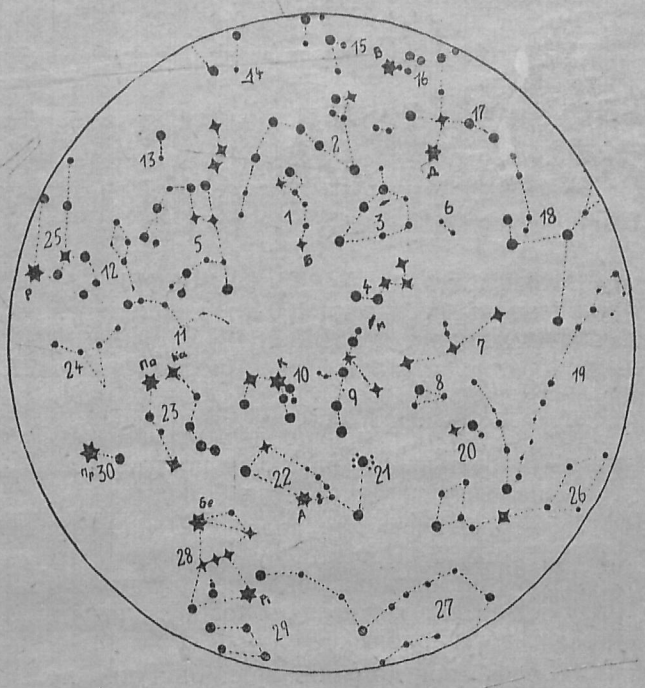

ЗОРЯНЕ НЕБО

15. грудня в 10. год. ввечір; із початком грудня в 11. год., з кінцем у 9. год. ввечір.

1. Малий Віз і зБігуновою зіркою (Б); 2. Змий; 3. Кефей; 4. Борона або Касіопея; 5. Великий Віз; 6. Ящірка; 7. Андромеда; між цим сузірям і Касіопеєю мряковиння (М); 8. Трикутник; 9. Персей; 10. Візник із Кізкою або Капеллею (К); 11. Рись; 12. Малий Лев; 13. Хорти; 14. Волопас (частина); 15. Геракль; 16. Ліра з Веґою (В); 17. Лебідь із Денебом (Д); 18. Пеґаз; 19. Риби; 20. Баран; 21. Квочка або Плеяди; 22. Бик із Альдебараном (А); 23. Близнюки з Полюксом (По) і Кастором (Ка); 24. Рак; 25. Великий Лев із Реґулем (Р); 26. Кит; 27. Ерідан; 28. Косарі або Оріон із Бетайґезою (Бе) і Ріґелем (Рі); 29. Заяць; 30. Малий Собака з Прокіоном (Пр.).

ПАМЯТНІ ДНІ В МІСЯЦІ ГРУДНІ

1. 1931. помер український педаґоґічний діяч Михайло Коцюба

4. 1803. смерть останнього запорозького кошового Івана Кальнишевського

5. 1878. народився укр. письменник О. Олесь

5. 1917. відкриття Укр. Акад. Мистецтв

6. 1871. народився укр. письменник Микола Вороний

7. 1917. 1. всеукр. зїзд робітничих, сел. і вояцьких депутатів

7. 1928. помер укр. учений правник, проф. Михайло Зобків

8. 1868. заснування „Просвіти“

9. 1931. помер укр. ґенерал Михайло Добраволя-Вітошинський

10. 1834. народилася укр. письменниця Марія Марковичка (Марко Вовчок)

12. 1900. помер укр. громадський і політичний діяч, письменник Олександер Кониський, (* 1836)

14. 1914. помер укр. письменник, гром. і політичний діяч Богдан Ярошевський

14. 1918. війська Директорії заняли Київ

15. 1848. помер укр. байкар Євген Гребінка

16. 1637. бій під Кумейками

17. 1915. помер укр. меценат Василь Симиренко

19. 1240. зруйнування Киева Батием

19. 1930. померла укр. письменниця Валерія О'Коннор-Вілінська

20. 1929. помер укр. політ. діяч, др. Євмен Лукасевич

21. 1764. скасування Гетьманщини

21. 1930. помер укр. історик Степан Томашівський

23. 1873. заснування Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові

23. 1931. помер укр. громадський діяч, др. Володимир Янович

24. 1653. перемога Хмельницького під Жванцем

25. 1848. заведення катедри укр. мови на львів. університеті

25. 1926. помер укр. політичний, громадський і педаґоґічний діяч Олександер Барвінський

28. 1889. помер укр. байкар Левко Боровиковський

28. 1925. поль. сойм приняв недогідну для українців земельну реформу

29. 1724. смерть П. Полуботка в Петербурзі
31. 1637. смерть Павлюка.

*

Через недогляд у листопадовому числі поминено такі памятні дні:
11. 1918. заняли Чернівці румуни
11. 1921. кінець Зимового походу
18. 1859. народився довголітній голова „Просвіти", політичний діяч, президент др. Кость Левицький
21. 1921. розстріл большевиками 350 повстанців під Базаром.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Василь Сімович, ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ, життя й діяльність, (із нагоди 100-ліття народин), з додатком **Іван Брик,** ФЕДЬКОВИЧ У „ПРОСВІТІ". Львів, 1934. р. Наклад Т-ва „Просвіта", ст. 72, ціна 60 ґр.

Ювілеї добрі тим, що дають нам нагоду воскресити собі перед очі якусь постать талановитого письменика, чи визначної людини.

У Федьковичеві дні, визначені на грудень, згадуємо його, а „Просвіта" у своїй книжечці за той місяць (листопадова вийде незабаром), третій з ряду ювілейній книжечці, оповідає про цього „буковинського соловя".

У ввесь свій могутній зріст виступає перед нами сильна його постать. Є люди, яким доля щедро сипле свої дари-таланти, — це він, Федькович: талановитий поет і письменник, визначний громадський діяч, здібний педаґоґ, печальник за долю люду, оборонець його прав.

Книжечка на початку подає в загальних рисах перебіг історії Буковини, її відносини за часів Федьковича, спроби української роботи. Саме на світанку — якщо можна так про це говорити — національного відродження Буковини, зустрічаємо серед її зелених гір своєрідну постать великого гуцула — Федьковича. Доля кидала ним на різні життєві дороги, а він і свій талант і багатий життєвий досвід та знання — все приніс на працю рідному народові.

Є люди, що їх обставини не зігнуть, хиба зломлять — таким був Федькович, людина, в якої слово ніколи не розминалося з ділом. Світогляд і чин у нього творять одне. Його життя, його вчинки витікають із його поглядів, і це не щось роблене: для нього внутрішня необхідність, закон життя. Він — „цілий-чоловік", і то ціле своє життя. Жив, працював і вмер серед рідного і для рідного люду. Не привабив його блискучий офіцирський мундур, не затримав гомінкий Львів. На короткий тільки час кидає для народньої справи свою любу Буковину, запрошений на редактора видань „Просвіти", але через 14 місяців вертається до рідних гір.

„Просвіта" поклала собі за мету дати у своїй книжечці повний духовий образ великого поета-громадянина, пригадати нашому громадянству про нього. Незвичайно приступна мова і простий, прозорий виклад книжки, свідчать про те, що завдання книжечки — піти під селянські стріхи. Але ж прикмети книжки ні трохи не позбавляють її цікавости і для інтеліґентного читача — навпаки. Федькович дорогий для нас не тільки як талановитий поет-письменник, а ще й як високий моральний зразок людини-громадянина, вірного сина свого народу. Тимто про його життя й діла повинні знати всі свідомі українські громадяни. Він був і письменником для дітей, ото ж обовязок усіх відмала достара — познайомитися з видатною постаттю Федьковича.

Треба сподіватися, що ця цікава книжечка знайде собі заслужену прихильність серед цілого нашого громадянства. **Н. Д.**

ЕЛЄКТРИЧНИЙ СТРУМ ІЗ ОЧЕЙ ЛЮДИНИ

Американський фізіольоґ проф. Чарлз Ресс надрукував у „Бюлєтені американського т-ва фізіольоґів" цікаву працю про свої спостереження над елєктрикою в тілі живих істот.

Приявність у живому орґанізмі елєктрики вже була відома давно. Кожний рух орґанізму: скорч мязів, товкіт серця, поворот ока й т. і. спричинює виділювання елєктричної енерґії. Проф. Ресс почав вивчати електрику ока й дійшов до дуже цікавих висновків. Людський погляд дає електричний струм, який не тільки можна прослідити, але й найдокладніше виміряти.

Проф. Ресс винайшов дуже простий прилад мірити цей струм. Є це широка рурка, що в її середині висить на ниточці металева спіраля. Відомо, що така спіраля, коли на неї пустити електричний струм, починає крутитися з півночі на південь. Коли в цю рурку дивитися пильно оком, то вже по 5 секундах спіраля повертається, — це доказ, що в людському зорі є електрика. Досить око заплющити, щоб спіраля не поверталася. Проф. Ресс винайшов спосіб і вимірювати силу електричности людського ока. Деякі люди, не зважаючи на те, що дуже пильно дивилися в рурку, не були спроможні повернути зором спіралі. Инші повертали її на 10 ступнів, ще инші на 20, а деякі навіть на 30 ступнів. Таким способом можна виміряти силу електричности ока, яка не в усіх однакова.

Найцікавіші є досліди проф. Ресса над силою погляду тих людей, що освоюють дикі звірята Зір їх найбільше виділював електричного струму, який власне й має вплив на хижаків. На думку вченого, нещасні випадки у клітках трапляються тоді, коли струм із очей людини через якісь причини припиняється; тоді звірі, які не чують над собою електричного впливу людини, кидаються на неї.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
№ Ж-1084

Історія Товариства „Просвіта“ у Львові.

(Продовження)

Та перша невдача не перелякала нащадків. Для них було ясно, що на Україні народня освіта й книжка — це майже одне й те саме. Книжка, що взагалі в позашкільній освіті знаходить усе більше признання, була тут єдине джерело національної освіти, єдиний тривкий засіб для поширювання національної відомости, бо в умовах царського режиму на Україні й мови не було про рідну школу. І з подиву гідною впертістю, посвятою та завзяттям, ставали чергові покоління та брали в руки молот, щоб знову і знову бити у прокляту скелю темноти й неволі. Треба справді дивуватися: як усі ті перші каменярі уміли, як кажуть, між дощ, оминати ріжні урядові перешкоди, використовувати кожну хвилю полегкостей для праці, зручно ховатися під різними назвами товариств чи гуртків, які, здавалося б, нічого спільного з українським рухом не мали, як напр., „Юго-Западний отдєл русскаво імператорскаво ґеоґрафіческаво общества“ в Києві 1873 й ин. Ця інтеліґенція не забувала і про популярно-наукові масові видання. Тоді в 70. рр. випускали поодинокі книжечки для народу (напр., „Розмови“ Комарова), та для дітей, тощо. Але чергова цензурна заборона українського слова знов припинила цю роботу (1876 р.). Але що зусилля минулих поколінь над освітньою працею не пройшли марно, й українці таки горнулися до рідної книжки, про те найкраще свідчать такі слова самого донощика, Юзефовича, який викликав царський указ про заборону 1876 р.: „уся ця література не тільки появляється в торговлі й по часописах, але й займає почесне місце в усіх наших школах і прилюдних бібліотеках“.

Серед поширених видавництв останніх 20. років XIX. віку слід назвати передусім такі: видавництво Б. Грінченка, „Вік“, в-во Г. Хоткевича та в-во „Добордійного Т-ва видавання корисних і дешевих книг“.

Б. Грінченко сам довший час, як сільський учитель, провадив освітню працю серед селян та робітників: вів читання на-голос, розмови, тощо, й цим здобув собі неабиякий досвід для своїх видавничих задумів. В освітній та видавничій роботі допомагала йому ще й його дружина, сама гарна популяризаторка й перекладачка з чужих мов, відома в літературі під прибраним імям — Марія Загірня. А започаткував Грінченко свою видавничу діяльність із гуртком учителів у Харкові, з початком 80. років XIX. в. — а згодом, 1894 р. відкрив власне видавництво народніх книжок у Чер-

нигові, а пізніше видавав їх іще й коштом Череватенка. Видавав він окремими дешевими книжечками твори старших і молодших українських письменників навіть галицьких. Друкував не тільки твори красного письменства, а й багато популярно-наукових, завзято й уміло боровся з цензурними перешкодами — усіх книжечок видав він щось із 50, по 5.000—10.000 примірників кожної.

Такі самі книжечки видавало спершу й видавництво „Вік“ (головні діячі: О. Кониський, О. Лотоцький, Ф. Матушевський, С. Єфремов і В. Доманицький). Перша книжка цього видавництва („У тісної баби“ О. Кониського), вийшла

Петро Стебницький.

Олександер Лотоцький.

1894 року, а від 1896—1900 року воно не переставало пускати у світ популярні книжки для народу. В історії українського національного руху робота видавництва „Вік“ відограла дуже велику ролю. Видавництво проіснувало 15 років і за цей час видало рівно 100 книжок і то в таких серіях: ювилейні збірки (5), збірники творів українських найкращих письменників (клясиків) (9), „Українська бібліотека“ (20) і народні видання (57, між ними 10 популярно-наукових) та ще поза серіями 6. Усього „Вік“ випустив у світ 400.000 примірників українських книжок.

Крім цих більших видавництв, у тому приблизно часі існували ще й инші, менші, як Г. Хоткевича; коли-не-коли видавали українські книжки О. Пчілка, М. Старицький, київський та харківський комітети товариства грамоти та ин.

Ці видавництва обмінювалися своїми виданнями, й таким чином із різних кутів України (Чернигів, Київ, Харків)

розходилася українська книжка, ширила її найбільше українська молодь. Попадала та книжка в народ і купівлею й через різні бібліотеки на села, головно бібліотеки при земських школах і лікарнях, тощо, а в містах через міські громадські бібліотеки. У 80. роках XIX. ст. зявилися й осібні бібліотеки для сільського населення, офіційно-російські, але українці просовували туди різними засобами й книжки українські. Правда, для цих народніх бібліотек 1890 року видано осібні катальоґи, з яких тільки вони могли закуповувати для себе книжки — і українським книжкам не так уже легко було туди дістатися...

*

Участь наддніпрянських письменників у виданнях галицької „Просвіти". Не маючи змоги організувати в себе легально „Просвіти", громадські діячі з Наддніпрянщини пильно стежили за роботою й розвитком „Просвіти" в Галичині. Львівська „Просвіта" вже спочатку широко користувалася літературними скарбами Наддніпрянщини, передруковуючи в себе твори Г. Квітки, Марка Вовчка, М. Комаря, С. Руданського, Т. Шевченка та инших. Аж ось, починаючи з кінцем 70. років XIX. в. серед співробітників видань „Просвіти" ми вже зустрічаємо й тогочасних письменників із Наддніпрянщини, таких, як: Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський, Х. Вовк, С. Русова, О. Степовик, Х. Алчевська, Модест Левицький, Гр. Коваленко, а найбільше таки — Б. Грінченко та М. Загірня. Оця співпраця наддніпрянських письменників у ділянці народньої освіти та виховання спричинялася до духового зближення обох частин українського народу, створювала ґрунт для обміну думок у цім напрямі, до вироблення одної літературної мови. Наддніпрянські письменники спричинилися в великій мірі до розвитку в Галичині популярної літератури, вони пересадили сюди той образ народньої книжки, невеличкої, чепурної, з великим [illegible] кольоровою окладинкою, в якій зміст був поданий у формі чи оповідання, чи розмов, тощо.

Перша книжка наддніпрянського автора, надрукована у львівській „Просвіті" 1879 р., була „Історія Руси" І. Нечуя-Левицького — перша взагалі популярна історія України українською мовою, друга була книжка Степового (ч. 149) — „Оповідання про ростини". Та найбільше дав для львівської „Просвіти" Борис Грінченко із своєю дружиною Марією Загірнею. Назвати всі твори і всіх співробітників у виданнях „Просвіти" забрало б багато місця. Додамо тільки, що не

лише своєю безпосередньою участю в укладанні книжечок підсилювали львівську „Просвіту" наддніпрянські письменники, але ще й присилали свої твори для її бібліотеки.

*

Перша замаскована „Просвіта". Ми маємо на думці „Благотворітельное общество изданія общеполезных і дешовых книг", засноване в Петербурзі 1898 р. Проіснувало воно рівно 20 років; по революції 1917 р. перенесено його до Києва. Велика його вага в освітньо-виховній роботі для українського населення.

З початком XX. віку свідомість серед широких кол українського громадянства, завдяки роботі попередніх поколінь, уже значно зросла та проявлялася що раз у різних формах: то в різних прилюдних виступах, у вимогах рідної школи, тощо. Але не вдавалося добитися для освітньої праці якоїсь легальної форми, щоб поставити її ширше. Досі освітні потреби, як ми вже бачили, заспокоювали головно приватні видавництва. Та хоч як плідна була їх діяльність то їх було за [illegible] на простори Наддніпрянщини. До того — це все ж були [illegible] приватні, де ввесь тягар лежав на одній-двох [illegible], й тимто існування їх було незабезпечене, непевне; через те не можна було ні розвинути роботи, ні налагодити широко поширювання книжок.

Нарешті, після багатьох заходів та тяганини по адміністративних закамарках, українському громадянству пощастило добитися здійснення давньої мрії — заснувати постійне громадське легальне видавництво книжок для народу.

В далекому Петербурзі, де цензурні умовини завжди були легші, зародилося воно, охрищене російською довгою й неясною назвою, яка назверха не зраджувала українського характеру видавництва: у статуті не було і словечка про те, що книжки мають бути українською мовою.

Одначе це замаскованe обличчя та осідок товариства далеко поза межами України, — тут не тільки лютували офіційні чинники, але й підцьковували їх іще і свої людці — облегчило роботу й допомагало приспати підзорливість царського уряду.

Самий статут був стилізований надзвичайно зручно, дипльсматично. В одному з параґрафів було таке: товариство видає „для малоруссаво народа одобренния цензурою дешовия і доступния по язику і изложенію книгі"... Під словами „доступния по язику" товариство й розуміло мову українську та почало нею друкувати книжки, правда, за вимогами цензури — правописом російським (ярижкою).

(Далі буде.)

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1935.

СТАРИМ І НОВИМ ЧИТАЧАМ.

З днем 1-го січня 1935. р. починається восьмий рік існування, єдиного в нас, популярно-наукового місячника Життя і Знання“.

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх просимо тільки передплачувати „Життя і Знання“ далі та мати повне довіря до редакції, що старається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та як-найзрозумілішим.

Хто ж не передплачував досі „Життя і Знання“, не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або зажадати в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його. Він переконається, що на зміст журналу складаються статті з усіх майже ділянок науки й знання. Є там археольогія (наука про старовину), астрономія, бібліографія (відомости про нові книжки), біографії (життєписи заслужених людей), вістки про винаходи наукові й практичні, гігієна (наука про здоровля), географія (землезнання), історія культури й політична України та чужих народів, летунство, медицина, мовознавство, некрольоги (згадки про померлих діячів), освіта, палеонтольогія (наука про виховання), побут український та инших народів, наукові подорожі, природничі науки, радіо, руханка, сільське господарство, соціольогія (наука про суспільність), спорт, техніка в усіх її ділянках, графольогія, фільми, фотографія й багато-багато дечого иншого.

НАШЕ ЗАВДАННЯ.

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти, для викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал **поручує Шкільна Кураторія** для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замісць окремих читанок.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

„Життя і Знання“ повинно находитися **в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!**

Його повинні передплачувати ґаси, що займаються культурно-освітньою роботою серед народу, передусім наше вчительство й духовенство, й далі всі инші: адвокати, лікарі, інжинери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Треба додавати, що **всі філії й читальні „Просвіти“ повинні передплачувати його обовязково.**

ЯК ЗНИЗИТИ ПЕРЕДПЛАТУ.

Від самих передплатників залежить, щоб журнал став дешевший. Коли їх буде вдвоє більше, тоді і зменшаться кошти накладу, а при побільшеному накладі можна буде згуртувати біля „Життя і Знання“ ще більше співробітників із усіх ділянок знання, наших найкращих популяризаторів. Тоді й зміст стане ще різнородніший, і ілюстрацій буде ще більше.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ.

„Життя і Знання“ згуртовує коло себе наших визначних письменників, учених і популяризаторів, число їх минулого року (1933/34) дійшло до 90.

Усіх їх обеднює одне велике завдання: нести науку й [illegible]ту мія найширші верстви народу й тим способом під[illegible]його на вищий ступінь культури. Спільна їх п[illegible]де великий досяг „Життя і Знання“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ.

Передплата на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Це не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

У Румунії передплату приймає п. Дмитро Геродот (Strada Delea-Veche 45. Bucuresu. IV.) вона виносить там на 3 місяці — 5.50 зл., на 6 місяців 11.50 зл., на рік 21.— зл.

А так за кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Хто пришле до 1. січня 1935. р. **цілорічну** передплату, той дістане даром таку одну книжку, за вибором передплатника:

	зл.
1. Бірчак: **Володар Ростиславич,** істор. повість з XI. в.	2.—
2. Лепкий: **Під ялинку**	2.30
3. Лепкий: **Сотниківна**	3.50
4. **„Просвіта“ за 60 літ,** альманах	2.—
5. Чайковський: **Сонце заходить**	4.—
6. Крипякевич: **Історичні проходи по Львові**	2.50
7. Присташ: **Наука гри в шахи**	2.50
8. Раковський: **Утворення світу**	2.50
9. Гребінка: **Чайковський,** істор. повість	3.—

Хто пришле до 1. січня 1935. р. **піврічну** передплату, дістане таку одну книжку, за вибором передплатника:

	зл.
1. Тобілевич: **Безталанна,** драма на 4 дії	1.—
2. Франко: **Украдене щастя,** драма на 5 дій	1.—
3. Колесса Ф.: **Українські народні думи**	1.50
4. Терлецький: **Вплив природи на історію України**	1.50
5. Терлецький: **Україна заборолом культури й цивілізації перед степовиками**	1.80
6. Вагнер-Черкавський: **Найкращі ростини**	1.50
7. Кузик: **Рільничі досвіди і проби**	1.50
8. Раковський: **Наша земля, її утворення, будова й минувшина**	1.80
9. Фотинюк: **Шкідники ростин господарських**	1.70
10. Галущинський М.: **Позашкільна освіта**	1.50
11. Рудницький М.: **Місто контрастів**	1.50
12. Франко: **Пісня і праця**	1.50
13. Крипякевич: **Історія Козаччини**	1.—

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ И АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé "Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

В кожній бібліотеці мусить бути чвертьрічник

Український Аґрономічний Вістник

журнал аґрономічних і господарських наук, що виходить від січня 1934 книжками 100—120 стор. що чверть року під редакцією ІНЖ. ДР. Е. ХРАПЛИВОГО.

Досі вийшло 3 книжки, які є багатим джерелом усіх ділянок господарських наук, головно ж для пізнання господарства усіх українських земель, містять багатий перегляд чужинної та нашої господарської літератури та є необхідні для виготовлювання рефератів і відчитів, ведення самоосвітньої праці, їх можна вживати на курсах.

В журналі співпрацює досі поверх 40 фахівців — чужинців та наших. Журнал найшов щирий відгомін у критиці чужих і своїх.

Передплатіть його як-стій для вості бібліотеки!

Книжки 1, 2 і 3 по 3·—зл. (разом 9·— зл.), на рік 12·— зл.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК 10. II. пов.

Найкращий дарунок для дітей

на св. МИКОЛАЯ й на РІЗДВО ХРИСТОВЕ є книжка.

Тимто заходіть до **КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ“**

ЛЬВІВ, РУСЬКА ч. 1. знайдете там **добру книжку.**

НЕМА НАД ПАПЕРЦІ і ТУТКИ „КАЛИНА“.

Як куримо, то домагаємося лише своїх виробів!!

Уживайте тільки знаменитої цикорії

„Л У Н А“

здорової надолужки кави

„П Р А Ж І Н Ь“

і „СОЛОДОВОЇ КАВИ ЛУНА“

виробів української кооперативної фабрики **„Суспільний Промисл“**

Львів XV. Церковна 2. Тел. 42-97

„Студентський Шлях“

виходить щ[illegible] чними випусками по 2 [illegible] ші друку

Річна передплата [illegible] зл. За кордоном 10 зл.

Адреса Редак[illegible] й Адміністрації:

ЛЬВІВ, вул. СУПІНСЬКОГО 21.

Цим складаємо сердечну подяку Вп. Панові Йосипові Маркову у Станиславові за надісланих на пресовий фонд „Життя і Знання“ зл. 5·—.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“. Львів Ринок 10.

Ж 17.007/16-87
1934
Відділ періодики